

દલપત કાવ્ય.

પુસ્તક ૧ લું.

છગ્નિ વિષે દોહરો.

શું જોશો તનની છળી, એમાં નથી નવાઈ;
નિરખો મુજ મનની છળી, ભલા પરીકાકે ભાઈ.

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ છપાવી,

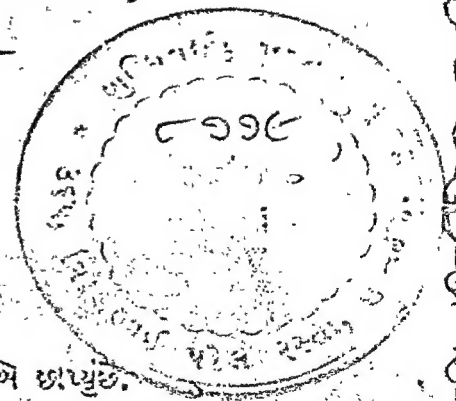
પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુંબઈ મધ્યે:

યુનિયન પ્રેસમાં નહાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીનાએ છાપ્યું.

ઈ. સન ૧૮૭૯—સંવત ૧૯૩૫.

કામત જોડે

અર્પણ પત્રિકા.

છપ્પ છંદ.

મહાજન મંગળદાય, વાસ મુંખઈ વસનાર;
સર નાઈની સરસ, પદવિ પોતે ધરનાર;
સ્વદેશનું શુભ આહિ, કામ પર્યાર્થે કીધું;
કલ્યાણી પુરિ માંહ, દવાખાનું કરિ દીધું;
ઉત્તમ જગ્યા આધ લાખની, કરિતે પરોપકારની;
વળિ આત્મ ખર્ચ માટે ધરી, થાપણ વીશ હંતરની.

૧.

પુરિ મુંખઈ મોઝાર, કરીછે કન્યા શાળા;
ભણતર ઉત્તમ ભણે, ખહુ વિધિનું ત્યાં ખાળા;
એવાં ઉત્તમ કામ, કર્યાં છે સ્વદેશ કાજે;
મોટું પામ્યા માન, એથકી જગમાં આજે;
વળિ વિતરે હિંદુ વિલાયતે, અલ્યાસી આશા ભર્યા;
એને ઉત્તેજન આપવા, વીશ હંતર વસૂધર્યા.

૨.

વાલકેશ શિવ પાસ, ધર્મશાળા ધજ જે છે;
પૂરા પચિશ હંતર, તણી કીમતની તે છે;
સૌંપી મહાજન હાથ, વણિક સૌને વાવરવા;
સાગર સમીપ સાફ, હુવાથી દુઃખ પરહરવા;
વળિ કપોળજાતી કાણે, પુંછ પચિશ હંતરની;
ઉમદા દિલથી આપી તમે, નોંધાશ આધારની.

૩.

આઠ વર્ષ લગિ આપ, કામ કીધું કૌંસિલમાં;
ભાખ્યાં બાપણ ભલાં, દેશનું હિત ધરિ દિલમાં;
સંભારી જન સુજ, દિલ થકી આશિષ દે છે;
અનેક વિધિ ઉપકાર, ગણી ગણિને ગુણ લે છે;
આસોશીએશન અધિપતી, તમે થયા દુઃખ દ્રાવવા;
કલ્યાણિક અતિ ઉપકારનો, ખને ન ખદલો વાળવા.

૪.

લાયક લક્ષ્મીદાસ, ભાટિયા ભાવિક ભાળ્યા;
કરિને પરોપકાર, તાપ કઈ જનના ટાળ્યા;
જંસ્તિસ આવ, ધિ, પીસ, પદ્ધતિ મુંખઈમાં પામ્યા;
ખીમજીના ખુદ પુત્ર, સુજસ-જનમાં છે જામ્યા;
વળિ દિલ રાખો છો; દિવસ નિશ, દેશ સુધારા કામમાં;
પ્રખ્યાતી પોતે પામિયા, તેથી સુજન તમામમાં.

ઉઠ્યો લાયખલકેસ, વદ્ધભીગુરૂનો જ્યારે;
અનીતિ કરવાનાશ, તમે હીંમત ધરિ ત્યારે;
તન મન ધનંથી તરત, સહાયત કીધી સારી;
વધિછે લક્ષ્મીદાસ, તે થકી કીર્તિ તમારી;
ખંધન ગુલામિ વૈશણ્વતાંણાં, તોડી નાંખ્યાં તે સમે;
તે વાત કંઠી નહિ વીસરે, અમર કીર્તિ કીધી તમે.

નિર્મળ એ બે નામ, ઠીક ધારું આ ઠામે;
જડે જવાહિર જેમ, સુશોભા સુવર્ણ પામે;
નામ તથા શુભ કામ, સ્મરણમાં રહે સદાય;
દેખિ દાખલોં એહ, ખિન્ન એવું ચિત ચહાય;
સુજ પુસ્તક સાથે નામ શુભ, પૂરણ શોભા પામજે;
દિલથી આશિષ દલપત કહે, જશ ખડુ જગમાં જામજે.

સૂચના.

બુદ્ધિ પ્રકારમાં બહાર ખબર આપ્યા પ્રમાણે એવડા કદનું મારી ગુજરાતી કવિતાના સંગ્રહનું આ પુસ્તક ગ્રાહકોની સેવામાં હું મુકું છું. એમાં સર્વ લોકોને અનુકુળ પડે એવી સુધારાને લગતી કવિતા દાખલ કરી છે. પણ કદ મોટું થઈ જાય તે સાર અથવા ખીજા કંઈ કારણથી ગુજરાતી પિંગળ અને સરકારી નિરાળોની વાંચનની ચોપડીઓને અર્થેજ ને કવિતાઓ રચેલી તે તથા ખાનગી ધર્મ સંબંધી કવિતા તથા ને કવિતા રચીને મેં કોઈને આપેલી અને તે હાલ મારા કળજમાં નથી તે આમાં દાખલ કરી નથી. તેમજ અવ-ભાષ્યાન, જ્ઞાનચાતુરી, વગેરે હિંદુસ્તાની ભાષાની કવિતા દાખલ કરી નથી. તે બધી કવિતા બાકી એટલી છે કે આ પુસ્તકના કદ નેવડું ખીજું પુસ્તક થાય.

મને ઘણા ભાઈઓએ અને બાઈઓએ એવી બલામણુ કરેલી કે તમારે જેમ અને તેમ સેહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચવી ને ખરી વાત છે કે વધારે મીઠાસા તેની કવિતામાં હોય છે. તોપણ જેમ નાટકમાં જેવા વેશ લાવે તેની ભાષા બોલવી પડે છે તેમજ સંસ્કૃતમાં વપરાતાં વૃત્તની કવિતા રચતાં સંસ્કૃત શબ્દો આપ્યા વિના રહેતા નથી. ઘણું કરીને દેશીઓમાં ને રાગમાં સેહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચાય છે. માટે આમાં પણ તેમ થયું છે.

આ શીવાય ગદ્યમાં નિર્બંધો મેં રચ્યા છે તેની વિગત તથા ને કવિતાથી ધનિષો મજેલાં તેની વિગત ખીજે કેટલાં સૂચવી છે. આ પુસ્તક છપાવવાની ને અપાવવાની મારી હીમત નહોતી. પણ ગુજરાત વર્તમાનપત્ર સોસાયટી તરફથી તથા મુંબઈના ગૃહસ્થો તરફથી પ્રથમ સહાયતા મળી તેથી અને તેઓની ઉરકેર-ણીથી, તેમજ મહેરબાન થેક નાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીનાએ ઘણી હંડારથી આ પુસ્તક છાપી આપવાનું કબજુ કર્યું તેથી એ છપાવવાનું કામ મેં માથે લીધું છે.

“જુદે જુદે કેટલાંથી આ કવિતાનો સંગ્રહ કરવા વિગરે કામમાં ભાઈ બુલાખી કાળોદાસે સારી મહેનત લીધી છે.”

મને ઇનામો મળ્યાં તેની વિગત.

ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં ગુ. વ. સોસાયટી તરફથી ભૂતનિર્બંધ રચવાની રૂ. ૧૫૦ ના ઇનામની જાહેર ખર્ચ છપાઈ તે વખતે એ. કે. કારણસ સાહેબે મને કહ્યું કે તમે એ વિશે નિર્બંધ રચો. ત્યારે મેં કહ્યું કે એટલા થોડા ઇનામ વાસ્તે એટલી ખર્ચ મેહેનત કોણ કરે? ત્યારે તે સાહેબે કહ્યું કે જાહેર ખર્ચ ઉપરથી નિર્બંધ રચીને ઇનામ મેળવવું તે એક પરીક્ષામાં પસાર થવા જેવું છે. એટલા માટે વિલાયતના શ્રીમંત લોકો એવું ઇનામ મેળવવાની આહવાન રાખે છે. અને તે નિર્બંધ રચવાનાં સાહિત્ય મેળવવામાં તે ઇનામ જેટલા અથવા તેથી વધારે રૂપિયા ખર્ચવા પડે તો ખર્ચ છે. તે સાંભળીને કેટલાંએક વરસ સુધી મેં એવો ઠરાવ રાખ્યો કે મુંબઈ, અમદાવાદ કે કાઠીઆવાડમાં નિર્બંધ રચવાના ઇનામની કોઈ જાહેર ખર્ચ છપાય તો તે વિશે નિર્બંધ રચીને મોકલવો તેથી મને બાર ઇનામ મળ્યાં છે. અને એકે લખેલો મારો નિર્બંધ છેક નિષ્ફળ ગયો નથી. તે શીવાય સરકારની અથવા બીજા ગૃહસ્થની ફરમાશથી રચીને અથવા પુસ્તક રચીને કોઈને ભેટ કરીને ૧૩ ઇનામો મેં મેળવ્યાં છે તેની વિગત.

આવૃત્તિ નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	કેને વાસ્તે.	કયીસાલમાં.	કેટલું ઇનામ.
૧	ભૂત નિર્બંધ	ગુ. વ. સોસાયટીની જાહેર ખર્ચ..	સન ૧૮૪૯	૧૫૦
૨	જ્ઞાતિ નિર્બંધ	સદરહુ	સન ૧૮૫૧	૧૫૦
૩	લક્ષ્મી નાટક	સદરહુની ફરમાશથી	સન ૧૮૫૧	૫૦
૪	કથન સમરાતી	" "	સન ૧૮૫૨	૪૦
૫	ભાવનગરના મહારાજ વિજયસિંહજીનો સ્વર્ગવાસ	દરબારને ભેટ	સન ૧૮૫૨	૨૦૦
૬	પુનર્વિવાહ પ્રબંધ	મુંબઈ જ્ઞાતિપ્રસારક સભાની જાહેર ખર્ચ.	સન ૧૮૫૩	૧૫૦
૭	સ્ત્રી સંભાષણ	કારણસ સાહેબની ફરમાશ	સન ૧૮૫૩	૫૦
૮	બાળ વિવાહ નિર્બંધ	ગુ. વ. સોસાયટીની જાહેર ખર્ચ..	સન ૧૮૫૪	૭૫
૯	ગુરુ શિષ્ય ધર્મ	કરસનદાસ મુળજીની જાહેર ખર્ચ..	સન ૧૮૫૭	૧૫૦
૧૦	જેહેર સુધારા વિશે	હોપ સાહેબની ફરમાશ	સન ૧૮૫૮	૫૦
૧૧	વિજય ક્ષમા	ભાવનગરના મહારાજ જયવત્સંઘજીને ભેટ..	સન ૧૮૫૮	૨૦૦
૧૨	કાવ્ય દોહન પુ. ૧ હું	સરકારની ફરમાશ	સન ૧૮૬૦	૫૦૦
૧૩	કાવ્ય દોહન પુ. ૨ જું	" "	સન ૧૮૬૩	૧૦૦૦
૧૪	શેર સફાની ગરબીઓ	મુંબઈ દક્તર આરાકારાવાજાની જાહેર ખર્ચ	સન ૧૮૬૫	૫૦
૧૫	હંસ કાવ્ય શતક	હંસરાજ કરમશીને ભેટ	સન ૧૮૬૫	૫૦૦
૧૬	ગુજરાતના હિંદુઓની સ્થિતિ	બુદ્ધિવર્ધક સભાની જાહેર ખર્ચ ..	સન ૧૮૬૭	૩૦૦
૧૭	જૂરાવંત રાજનીતિ	ભાવનગરના દરબારની જાહેર ખર્ચ..	સન ૧૮૬૭	૫૦૦
૧૮	સોરાષ્ટ્ર સમૃદ્ધિ વર્ધક	પાલીતાણાના દરબારની જાહેર ખર્ચ..	સન ૧૮૬૮	૨૦૦
૧૯	વેનચરિત્ર	રા. બા. ગોપાલરાવ હરીની ફરમાશ તથા પાલીતાણા દરબાર	સન ૧૮૬૮	૭૫૦
૨૦	અવળાખ્યાન	પાલીરામપુરના મહારાજને ભેટ	સન ૧૮૬૮	૫૦૦
૨૧	સંસારી ધર્મતત્ત્વવિશે	શેઠ સોરાળજી જમશેદજી જીજીભાઈના ઇનામની જાહેર ખર્ચ	સન ૧૮૬૯	૫૦
૨૨	મિથ્યાભિમાન નાટક	કકર ગોવિંદજી ધરમશીની તરફની જાહેર ખર્ચ	સન ૧૮૭૦	૧૫૦
૨૩	દેવસ દર્પણ	શેઠ સોરાળજી જમશેદજી જીજીભાઈના ઇનામની જાહેર ખર્ચ	સન ૧૮૭૩	૧૦૦
૨૪	કાવ્ય સંક્ષેપ	સરકારની ફરમાશ	સન ૧૮૭૫	૩૫૦
૨૫	સંગોત્ર વિવાહ નિર્ણય	કરજી પોલીટીકલ એજન્ડાની ફરમાશ ..	સન ૧૮૭૫	૧૦૦

તે શીવાય ગુજરાત, વર્ના, સોસાઈટીના સેક્રટરીના હુકમથી રા. સા. મહીપતરામ વિલાયત જવા વિશે નિબંધ, તાર્કિક ગોધ, ને શામળ સતશાઈ વગેરે કેટલીએક આપણીઓ મેં રચી છે. અને સન ૧૮૫૪ થી પુસ્તિકા પ્રકાશ આપાનીકા પ્રગટ થયું ત્યારથી આજ સુધીમાં મારું લખાણ તેમાં ઘણું છે. કેમકે હું તેના એડિટર છું.

ઉપલાં ઇનામો શીવાય મારી કવિતા સાંભળીને મુંબઈની પારસી બાઈઓની સભાએ સને ૧૮૫૯ માં રૂ ૫૦૦)ની ચાર ટકાના વ્યાજની લોન મને ભેટ કરી હતી. તેમાં શેઠ ધનજીભાઈ કામાનાં ધણીઆણી ધનજીભાઈ સાહેબ અને ખાનખાહાદુર માણેકજી ખુરશીદજીની દીકરી ડોસીબાઈ સાહેબ એ બે આગેવાન હતાં. તેમજ સને ૧૮૬૩ ની શાલમાં મારી કવિતા સાંભળીને શેઠ રૂસ્તમજી જમશેદજી જીજીભાઈએ રૂ ૫૦૦) બક્ષીસ આપ્યા હતા. તે શીવાય નગર શેઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈ, શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદ, શેઠ મંગળદાસ નથુભાઈ, ઠક્કર ગોકળદાસ તેજપાલ, ને ઠક્કર લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા આ પુસ્તકમાં કોઈ કોઈ દેકાણે બતાવેલા રાજાઓ અને ગૃહસ્થોએ વગેરે ઘણા સુજ્ઞોએ મારી કવિતા સાંભળીને તેની ખુબ જાણીને મને સારી રકમો બક્ષીસ આપેલી છે. માટે તે સર્વનો હું ઉપકાર માનું છું.

અંચારંભ પ્રકરણ ૧ શું.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
મંગળાચરણ.	૧	અનો વિલાસી જીવ સાક-		કવિયોની વૃદ્ધિ વિષે	૧
ધૈર્ય સ્તુતિ.	૩	રને શું કરે.	૮	કવિની નમ્રતા વિષે.	૧
અંથ પ્રયોજન.	૫	કલમપ્રતિ ઉક્તિ.	૧૦	મુખ્યઓતા વિષે	૧
વ્યસની પ્રતિ ઉક્તિ—“વિ-		અપરીક્ષક વિષે	”	શુભરાતી ભાષા વિષે	”

પ્રકરણ ૨ શું.

પ્રભાતનું વર્ણન	૧૯	વર્ષાઋતુ વર્ણન	૩૭	શિશિર	૫
સાંધ્યાકાળનું વર્ણન	૨૫	રાશ્વરૂતુનું વર્ણન	૪૩	વસંત	૫
ગ્રીષ્મઋતુ વર્ણન	૩૧	હિમંત	૪૭		

પ્રકરણ ૩ શું.

અંગ્રેજી રાજ્ય વિષે	૫૫	અંગ્રેજી કાયદા વિષે	૬૫	વિક્ટોરિયા મહારાણીના હંદ	૬૬
રાજ્ય પ્રસાર	”	રાજાવનનો બળવો રાજ્યાભા-		ગ્રીન્સ આર્ચબિશપના લગ્ન વિષે.	૬૭
વેકે કામ ન કરવા વિષે—નગરચર્યા.	૫૬	બત પીડા હરણ સ્તોત્ર	”	કેસરે હિંદના અધિકાર વિષે.	૭૧

પ્રકરણ ૪ શું.

સ્વદેશવાસત્ય તથા કળાકૌસલ્ય	૭૫	કાંસ કાઠનાં પેસે સાલ	૯૨	બદવાસ્થળીનું વર્ણન	૧૦૬
સુધારા કરવા વિષે	”	દેખા દેખી કરવા વિષે	”	વર્તમાન પત્રો વિષે	૧૧૧
સ્વદેશાભિમાન વિષે	૭૭	અપૂર્ણ ઉપાય વિષે	૯૩	સ્ત્રી જ્ઞાનવણી વિષે	”
હુનરખાનની ચઢાઈ	”	આગસ વિષે	”	શુક સંદેશ	૧૧૭
હુનરનાં સાધનો વિષે	૮૬	વિદ્યા મહિમા	”	ઉત્તમ કુળ વિષે	૧૧૮
છાપખાણું, અંબાષ્ટક અને		દેશાટન વિષે	૯૫	ગરુડપુરાણનું અંગ—“મરનાર-	
આગ ગાડી.		સંપ વિષે	૯૬	ની પછવાડે રાવા કુટવાના	
ઉદ્યમ તથા કર્મ વિષે	૮૮	સંપ લક્ષ્મી સંવાદ	૯૭	નિશ્ચય વિષે”	૧૧૯
ધીમે ધીમે કામ કરવા વિષે.	૯૧	કેક વિષે	૧૦૫	બુદ્ધિવધેક સભા વિષે	૧૨૧

પ્રકરણ ૫ શું.

હરવર તથા ધર્મ સંબંધી	૧૨૨	કોણ સ્વર્ગે અને કોણ નર્કે જ-		પ્રભુ મહીમાનો ઉપદેશ	૧૪૦
ધૈર્ય છે તે વિષે	”	વાના તે વિષે	૧૩૨	અયોગ્ય ન કરવા વિષે	૧૪૨
નાસ્તિક હુમત ખંડન વિષે	૧૨૩	અતુલ્ય મુક્તિ વિષે	”	મોત વિષે	૧૪૩
પ્રભુ પ્રથના	૧૨૪	ધર્મ ચુસ્ત એટલેકુશાલી વિષે.	૧૩૩	મોતના ભય વિષે, સમુદ્ર પ્રમંથ્ર વગેરે.	૧૪૫
સેવા સ્તોત્ર	૧૨૫	સૌનો ધૈર્ય એકછે તે વિષે.	૧૩૫	હરિ ભજવાનો ઉપદેશ	૧૪૬
શ્રદ્ધાદેવની સ્તુતિ	”	ધૈર્ય હરજા વિષે	૧૩૮	ઉદારતા વિષે	૧૫૨
પ્રભુ સ્તુતિ કથાવ	૧૨૬	પ્રથના તથા ભજવાની રીત.	”	સારું કામ કરવા વિષે	૧૫૩
નવા વર્ષ વિષે ધૈર્ય સ્તુતિ	”	ઉપદેશ વિષે	૧૩૯	પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિષે.	”
બહુશી ધૈર્યની સ્તુતિ	૧૨૭	પાણી પહેલી ચણીયે પાળ	૧૪૦	પરોપકાર કરવા વિષે	૧૫૫
ધર્મ સિદ્ધાંત વિષે	૧૨૮	પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિષે.	”	કોઈનું ભણું કરવાથી પ્રભુ રીએછે.	૧૫૭

પ્રકરણ ૬ શું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે	૧૪૮	નગરશેઠ હિમાભાઈની હયાતી		અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજ.	
વદવાણ વિષે	”	વિષે	૧૭૩	વિષે	૧૮૮
રણમલ સરનું વર્ણન	૧૬૦	બુદ્ધિપ્રકારા વિષે	૧૭૬	આપારાવ ભાણાનાથ લાયબ્રેરી	
જેવારા વર્ણન	૧૬૮	સોસાઈટીની સભા વિષે	૧૭૭	વિષે	૧૮૯
શુભરાત વનોકુચર સોસાઈટી વિષે.	૧૬૯	શુભરી વાણી વિલાપ	૧૭૮	નિરાશ્રીત સ્થાન વિષે	૧૯૦

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
કિમેલ ટ્રેનિંગ કાલેજનું ખાત		ભરમ સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ વર્ણન. ૧૯૧		સમુદ્ર વર્ણન	૧૯૭
સુદૂત	૧૯૦	મુગધ વિષે	૧૯૪	શુનાગઢ સંબંધી કવિતા . .	૨૦૩

— પ્રકરણ ૭ સું.

દુર્ણસ વિલાસ ૨૧૧ | દુર્ણસ વિરહ ૨૫૦

— પ્રકરણ ૮ સું.

હંસ કાવ્ય શતક ૨૬૧

— પ્રકરણ ૯ સું.

જન સ્વભાવ વિષે	૨૭૨	વહેમ વિષે	૨૮૦	સંતોષ વિષે	૨૮૮
મન વિષે	"	અભિમાન વિષે	૨૮૧	બિભિચારી વિષે	૨૮૯
સ્વભાવ વિષે	૨૭૩	નમ્રતા વિષે	૨૮૪	અદેખ્યા વિષે	૨૯૦
અભાવ વિષે	૨૭૪	સદ્યુણ વિષે	૨૮૫	વાદ વદવા વિષે તથા પક્ષ-	
સમજન વિષે	૨૭૫	દુર્યુણ વિષે	"	ખાત વિષે	"
દુર્જન વિષે	"	સાત્ય વિષે	૨૮૬	ક્રોધ વિષે	૨૯૧
કૃતઘ્ની વિષે	૨૭૭	શુદ્ધ વિષે	"	ક્ષમા વિષે	૨૯૨
મૂર્ખ વિષે	"	લોભ વિષે	૨૮૭	વિજય ક્ષમા	૨૯૩

— પ્રકરણ ૧૦ સું.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો	૩૦૧	લાંચ વિષે	૩૨૦	અંગ ઉદ્યારનો અધડો	૩૨૫
લક્ષ્મી વિષે	૩૦૨	શુદ્ધમ વિષે	૩૨૧	કૂંચણુ વિષે	૩૨૭
મોરમાણસ વિષે	"	ભોર વિષે	"	કરકસર કરવા વિષે	૩૨૮
રાજ તથા રાજનીતિ વિષે . .	૩૦૩	નિર્ભય વિષે	૩૨૨	કંજુસ વિષે	"
કુરાજ વિષે	૩૦૬	પેટ ભરવા વિષે	"	ગરજ વિષે	૩૨૯
શુરવીર છત્રીશી	૩૦૭	અડતી પડતી દશા વિષે . . .	"	ક્રોમત	૩૩૦
હિમત વિષે	૩૦૯	કુઃખ વિષે	૩૨૩		
રાજવિદ્યા ભ્યાસ	૩૧૦	કરજ વિષે	૩૨૪		

— પ્રકરણ ૧૧ સું.

વિજય વિનોદ	૩૩૦	રતનાવળી	૩૪૫	વચન વિવેક ખાવતી	૩૫૦
અનેકાર્થ કાવ્ય	"	પ્રકોતર	૩૪૬	વરસ માસ તથા દહાડા વિષે	
વિરોધભાસ કાવ્ય	૩૪૩	સમશ્યા પૂર્તિ	૩૪૮	એમાં હજી ઘણો સંચાય છે .	૩૫૪
વક્રાકિત	૩૪૪	સમશ્યાઓ	"	અતિશય સંચ અસાર . . .	૩૫૫

— પ્રકરણ ૧૨ સું.

વેનચરિત્ર	૩૫૬	કર્તારે કરેલારે, નિયમો ન		રાજ નીતી શુણ રાજવી	૩૮૮
માતાબાળકને ખેસારી પ્રેમે પારણ	૩૫૯	કરવાના;	૩૬૭	ધીરે ધીરે સુધારાનો મારગ . .	૩૮૯
મળી માત પિતા મુખ્ય ખેલારે,		શુકન મુહુરત સાચાં નથી;		પુર અચ્ચા-કુવારા નરનું કુઃખ .	૩૯૦
દેવ ભલે લેધી દિકરી	૩૬૧	ધણિની માનેલી ધારેલા અર્થ		રૂપે નહીં રાચીએ	૩૯૧
ગમ નપડ નરને, ગોવિંદની		સુધારે;	૩૭૪	પેટમાં રાખવી વાત પડદાતણી .	૩૯૨
ગતી ન્યારી;	૩૬૨	મા દીકરાના સ્નેહ વિષે-કુવરજી		શુણ અને અવગુણો એકઠા	
બાળપણમાં બાળનાં, નવ ક-		કહે છે રે સુનિયા માતા સાં-		ઉપજે	૩૯૭
રવાં લગન;	૩૬૫	ભણે રે,	૩૭૭	કરતાં કાંઈ રૂકું કામ હિમત	
વિપતી વેળાએ ધોરજ અંતર		હાસ્યરસ-આશો ગળળ્ય ક્યો		નવ હારો;	૪૦૨
ધરિએ;	"	ગોર ભુંડા	૩૮૧	જે જે ધડિયો સુજાણની જાય,	
વાલાની વાંસે રાગ તાણી		જાય છે જગત ચાલુરે, એ		રૂડી રળીઆમણી	૪૧૫
નવ રોપું	૩૬૬	જીવ જોતે	૩૮૭	નાનકડીને મોકલોને નિરાણે .	૪૧૬

પ્રકરણ ૧૩ સું.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પદ તથા ગરખી સંગ્રહ	૪૨૧
નરભમર તથા દુરાચારીને શી- ખામણનાં પદો	"
ક્રોધ તથા લોભ વિષે પદ . .	"
સત્ય, તથા ભાળાજન વિષે પદ. ૪૨૨	
ભવિષ્ય ભૂલાવા વિષે તથા ગુરુઓને શીખામણનાં પદ. ૪૨૩	
હારીઓ-૪	૪૨૫
કેદુ નિશેધ ગરખીયો	૪૨૫
આકુનિયામાં ક્રોધ રહેવાનું તથી એ વિષે ગરખી	૪૩૦
જવાસાની ગરખી	"

વિષય.	પૃષ્ઠ.
મનનહીં માનેરે ત્યાં નહીં જ- ઈએ મળવા	૪૩૧
માત પીતાની સ્તુતિની ગર- ખીઓ	"
બાળા બોધ ગરખીઓ	૪૩૩
પૃથ્વી રૂપી નટડીની ગરખી . .	૪૩૬
વહેમ તબ્બાની તથા કુંગરા દુરથી રખી આમણાની ગરખી. ૪૩૭	
ધ્વિર વિષે ગરખીઓ-૩	૪૩૮
સ્ત્રીબોધ ગરખીઓ-૪	૪૩૯
સ્ત્રીરૂપી પેટી તથા ધરસુત્રની આટી વિષે ગરખીઓ	૪૪૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.
રાધીકાનું રૂપણું તથા ભરથાર વરા કરવાની ગરખી	૪૪૨
વિભેગ વિષે ગરખી તથા મહિના. ૪૪૪	
ભણેલી પુત્રીના હર્ષનો ગરખો . .	૪૪૫
સૈયરો મળવા વિષે તથા નજર- બાગ	૪૪૭
ગેરના સ્વપ્નનાની ગરખીઓ-૬. ૪૪૮	
બોળ-૨-ધ્વિર ભજવા તથા છાડીઓને ભણવા વિષે . . .	૪૫૨
બોળ-૫-રામ તથા સીતા વિષે. ૪૫૩	
બોળ-૩-શીયળ વિષે નરભમર તથા માચીના પથર વિષે . .	૪૫૬

પ્રકરણ ૧૪ સું.

નામાંકિત જનો વિષે	૪૫૮
મુંબઈના પારસીઓની ગરખી. "	
સર જમસેદજીનો રાસડો . .	૪૫૯
ધનજી કામાની ગરખી	"
મુંબઈના દરજીનો ગરખો અને ડાકટર ભાઉદાજીની કીર્તિ. ૪૬૦	
શેઠ નાના શંકરની ગરખી . .	૪૬૨
રાવ. મહિપતરામ રૂપરામ વિષે. "	
શેઠ મંગળદાસ નથુભાઈ વિષે. ૪૬૩	
નગરશેઠ પ્રેમાભાઈ વિષે . .	"

રાવ. જગજીવનદાસ ખુશા- લદાસ વિષે	૪૬૪
ડાકટર વાયસી સાહેબ વિષે . .	૪૬૫
ઈંડરના મહારાજ જવાનસીંહજી કે. સી. એસ. આઈ	"
મીસ મેરી ક્યારપેન્ટર વિષે . .	૪૬૬
દક્તરદાર દાજીભાઈ સુંદરલાલ વિષે	૪૬૭
મી. કરસનદાસ મુળજી વિષે. "	
રાવ. બહેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે. ૪૬૮	

લીમડીના મહારાણા જસવંત- સંગજી વિષે	૪૬૮
કુવિ નમદાશંકરના સરસ્વતી મંદીરની સભા	૪૬૯
રાવ. ભાળાનાથ સારાભાઈ વિષે. ૪૭૦	
જડજ ટાગોર સત્યેંદ્રનાથ સા- હેબ બાળત	"
ભાવનગરની ગરખી તથા મ- હારાજ શ્રી તખ્તસીંહજીને આશીર્વાદ	૪૭૧

દસપત કાવ્યનું શુદ્ધિ પત્ર.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.
૪	૨૬	ધારી.
૭	૯	સવીતા.
"	૧૫	ગણાય.
"	૧૯	બંધુ.
૯	૮	ક્રાણાં.
૧૪	૩૦	જ્યાં.
૨૦	૧૬	સોસંગ.
૨૧	૧૦	લગે.
૨૩	૧૫	કપણે.
૨૯	૨૫	ગાજે.
૩૧	૧૫	અરપે.
૩૩	૩૨	ધતા તળ.
૩૫	૩	રટણ.
૩૬	૧૮	તણે.
૩૭	૧૯	પવનને.
૩૯	૨૩	અવાર.
૪૨	૧૭	પરિભત.
૪૭	૭	સીપલે.
"	૧૯	સાધી.

શુદ્ધ.	પૃષ્ઠ.	લીટી.
ધીરી.	૫૪	૯
સવિતા.	૫૭	૭
ગણાયા.	"	૧૭
બંધુ.	૬૩	૧૧
ક્રાણાં.	"	૨૪
જ્યાં.	૬૮	૧૭
સો સંગ.	૭૦	૧૩
લગે.	૮૧	૨૪
કપણે.	૮૫	૮
ગાજે.	૮૮	૮
અરપે.	૧૦૨	૩૯
ધરાતળ.	૧૦૪	૨
રટણ.	૧૦૫	૭
તણે.	૧૧૬	૩૪
પવન ને.	૧૨૬	૨
અવાર.	૧૨૭	૪
પારિભત.	"	૨૦
સીપ લે.	૧૨૯	૧૮
સુધી.	૧૩૦	૨૬

અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
સાજે.	સાંજે.
ખેડું.	ખેડું.
સુખિયાં થયાં.	સુખિયા થયા.
પટવાળો.	પટવાળો.
અલેગા.	અલેગા.
નિરાખિ.	નિરખી.
કરણામય.	કરણામય.
સમજાવિણ.	સમજાવિણ.
ગુરત.	ગુરતજ.
ખાન ખાન.	ખાન પાન.
ક્રાંધી.	ક્રોધી.
તજ.	તૂજ.
માદિરાનો.	મદિરાનો.
પુરાણમાં.	પુરાણમાં.
હિચારિયા.	હિચારિયા.
અપણ.	અપણ.
ફી.	કરી.
પખંડ.	પાખંડ.
ક્રાંતી.	ક્રાંતી.

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.	પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૩૨	૭	દૈવ્ય.	દૈવ.	૨૭૧	૩૨	સદૈવ ન.	સદૈવ.
૧૪૦	૩૨	ઝડપશે.	ઝડપશે.	૨૭૫	૪	કામનાં.	કામનાં.
૧૪૩	૧૮	ફટ્ટે.	ફટ્ટે.	૨૭૬	૧૭	શાય.	શાય.
૧૪૬	૨૮	ફટ્ટતતો.	ફટ્ટતનો.	૨૮	૨૯	સેવાતાં.	સેવતાં.
૧૫૧	૩૩	ભલિયે તલિયે.	ભલિયે તલિયે.	"	૧૪	ધડ.	શિર.
૧૫૨	૧૩	ક્રીધા.	ક્રીધ.	૨૮૧	૧૫	તેહના.	તેહનાં.
"	૧૮	હરિના મળમાં.	હરિ નામળમાં.	"	૩૮	વસ્ય.	વસ્ય.
"	૨૭	કરવા વરિચ્ચે.	કર વાવરિચ્ચે.	૨૮૪	૨૧	નુન્ય.	નુન.
"	૩૫	કાપુ.	કાપું.	૨૮૫	૨૬	થડા.	હડા.
૧૫૬	૧૨	ચાર.	ચિર.	"	૧૨	પૂકા.	પુકા
૧૫૭	૨૩	પાસન.	પ્રાસન.	૨૯૭	૩૧	તસ્કર.	તસ્કર.
૧૬૧	૧૭	શિતરે.	શિતેર.	૩૦૮	૧૬	જા જમપુરિ.	જાજમ પુરિ.
૧૬૮	૬	નહિ.	રહિ.	૩૩૧	"	આ જમરાય.	આજમ મય.
"	૨૧	ધોર.	ધોર.	"	"	આ જમના.	આજમના.
"	૩૦	આણિદાર.	આણિદાર.	"	૧૭	જા જમરાય.	આ જમરાય.
૧૬૬	૧૩	આતિરાય.	આતિરાય.	"	૨૪	વેળા.	ભેળાં.
૧૭૧	૨૩	આમદાવાદ.	આમદાવાદ.	"	૩૨	આવદાને.	આવદાને.
૧૭૨	૬	દવા.	દવા.	૩૩૫	૨૫	માલે.	માલે.
૧૭૮	૧૨	સોરાળી.	સોરાળી.	૩૩૬	૬	વસ્તુ.	વસ્તુ.
૧૭૯	૪	એ કરડીસ.	એક કરડીસ.	"	૨૬	નિદયતાતે.	નિદયતા.
૧૮૦	૧૪	ઉધોર.	હનુકાલ.	"	૨	આરખશહીત.	આરખશહીત.
૧૮૭	૧૦	નિશ્ચ.	વિશ્ચ.	૩૪૨	૨૩	રશિચે.	રશિચો.
૧૮૮	૨૭	આડ.	આડ.	૩૪૪	૨૬	સખીચ્ચે.	સખીચ્ચે.
૨૧૫	૩૦	એતે.	એતો.	"	૩૫	મસ્કરીમાં.	મસ્કરીમાં.
"	૩૧	તે.	તો.	"	૧૦	"માંડવી"માં.	"માંડવી"માં.
૨૧૮	૩	સાંભળો.	સાંભળો.	"	૧૫	સ્વવશું.	સ્વવશું.
૨૨૦	૨૬	જીવવાળ.	જીવવાળા.	"	૩૩	દિવ્ય.	દિવ્ય.
૨૨૫	૨૬	વિવિધ.	વિવિધ.	૩૫૧	૩૪	ગુળી.	ગુળ.
૨૩૦	૧૬	ભણવાના.	ભણવાના.	૩૫૨	૩૬	હસ્તન.	હસ્તન.
૨૩૬	૩૩	ઘોડલે.	ઘોડલે.	૩૫૪	૨૮	૧૮૬/૨૦૬	૧૮૬/૨૦૬
૨૩૯	૧૪	સોમના.	સુમના.	૩૫૫	૩૩	હડાઈ સહ.	હડાઈ સહ.
૨૪૦	૧૩	આડ્યો.	આડ્યો.	"	૨૪	તેરલાનો.	તેરલાનો.
"	૨૩	વિપચી.	વિપચી.	૩૫૬	૮	છોડાં છોડાં.	છોડાં છોડાં.
૨૪૧	૨૦	મરાળર.	મરાળર.	૩૫૭	૭	નિપેર.	નિપેર.
"	૨૧	ખખ્યાનિ.	ખખ્યાનિ.	"	૩૪	પ્રોત્તો.	પ્રોત્તો.
૨૪૫	૮	મસ્તાનો.	મસ્તાનો.	"	૩૫	મિશ્વિલાં.	મશ્વિલાં.
"	૧૩	સ્થિર.	સ્થિર.	૩૬૦	૧૦	ભયો.	ભયો.
"	૨૨	ધણીચ્ચે.	ધણીચ્ચે.	૩૬૭	૧૦	ટાહ.	તાપ.
"	૩૦	સ્વભાવ.	સ્વભાવ.	૩૬૮	૩૬	મહત્તે.	મહત્તે.
૨૪૬	૨૧	ઘોડી.	ઘોડી.	૩૭૦	૨૪	ધમકયા.	ધમકયા.
૨૫૦	૨૭	લેગિ.	લેગિ.	૩૭૨	૧૪	ખહ.	ખહ.
૨૫૭	૨૨	કોન સારા.	કે ન સારા.	"	૩૬	મુનું.	મનું.
૨૫૮	૫	જળદ જળદ ધાર.	જળદ ધાર.	૩૮૧	૧૮	પ્રભાણિયો.	પ્રભાણિયો.
૨૬૧	૨૩	એવા.	એવાં.	૩૮૩	૮	સહ.	સહ.
૨૬૨	૬	પૃથવીનો.	પૃથવી તો.	૩૮૫	૨૦	ધમધમતા.	ધમધમતા.
૨૬૨	૨૮	સુકાઈ.	સુકાઈ.	૩૮૮	૬	રાખી અનુરાગ.	રાખીને અનુરાગ.
૨૬૫	૧૪	દિવરાં.	દિવરાં.				
૨૬૭	૧૪	વિશ્વમાંડી.	વિશ્વમાંડી.				
૨૭૧	૬	વાઈના.	વાઈના.				

પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.	પૃષ્ઠ.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૩૯૧	૨૬	નીસરી,	નીસરીરે,	૪૨૮	૧૧	મલવા.	મળવા.
૩૯૬	૧૯	જો.	તો.	"	૩૨	અખલાનો.	અખળાનો.
૩૯૯	૨૪	હસવા.	હસાવા.	"	૩૪	કાલજડું.	કાળજડું.
૪૦૧	૫	વહાલાં.	વહાલા.	૪૩૨	૮	સોપું.	સોપું.
૪૦૨	૧	ભયંકાર.	ભયંકર.	૪૩૫	૧૯	કથણ.	કથન.
૪૦૩	૧૮	ઉપરની.	ઉમરની.	"	૨૦	ધીર.	ધર.
૪૦૪	૧૭	સાભળિને.	સાંભળિને.	"	૩૫	ધરવારે.	ધરવા.
"	૨૮	આપીતા.	આપીતાં.	"	૩૯	નીસરવારે.	નીસરવા.
૪૦૮	૯	નમતો રે રે;	નમતો રે;	૪૩૮	૫	ગોશાં.	ગોયાં.
"	૨૮	વધારિયારે,	વધારિયારે;	૪૩૯	૧૯	ખેહન.	ખેહેન.
૪૧૧	૩	ઉપરની.	ઉમરની.	૪૪૩	૨	રીસ.	રીત.
૪૧૬	૨૯	આજ ગયાં તરે,	આજ ગયાંતારે,	"	૧૬	ધણી આણુપુત.	ધણીઆણું ન.
"	૩૪	પાયેછે.	પાયેછે.	૪૪૩	૨૧	એક ઉરમાં.	એક ન ઉરમાં.
૪૧૭	૧૬	જાણવેછે.	જાણવેછે.	"	૨૫	રીઝવીએ રે.	રીઝવીએ.
૪૧૮	૧૪	પાસેજી.	પાસેજી.	૪૪૪	૧૫	ધણી થઈ.	ધણી થઈ.
"	૩૫	કલૌ:	કલૌ.	"	૧૯	અકેલડી.	અકલડી.
૪૧૯	૮	વરીજ.	વરીરા.	૪૪૫	૨૦	ધીરચો.	ધીયો.
૪૨૦	૨	પ્રતી.	પ્રીતી.	"	૨૨	શાખી મા.	સાખી મા.
૪૨૧	૨૨	ખહ.	ખહુ.	"	૨૭	તેનો લીધો.	લીધો.
૪૨૨	૨	રહેસે.	રહેશે.	"	૩૧	તાગે.	ત્યાગે.
"	૪	પટોવે.	પટોળે.	"	૩૫	નણદનો.	નણદના.
"	૫	વિસારિ.	વિસરી.	"	૩૯	રંગની.	રસની.
"	૧૪	દિવરાનું.	દિવસનું.	૪૪૬	૪	થાસે મા.	થાશે મા.
"	૧૯	વિચરશો.	ઉતરશો.	"	૧૬	સોભિ.	સોભિ.
"	૨૬	અવસાર.	અવસર.	"	૨૫	હાંય.	હૈય.
"	૨૯	પંચે.	પંચે.	"	૨૬	નિરસરા.	નિ:સંસરા.
"	૩૬	સહસ્ય.	સહસ.	૪૪૮	૬	હિરાખરે;	હિસાખરે;
"	"	ભોલા.	ભોળા.	"	૨૪	જીવી.	જીવા.
૪૨૩	૭	વિવ્રની.	વિવ્રની.	૪૪૯	૩૩	સો જાન્ય શેરખળ.	સો જાન્ય શે
"	૨૪	ભલવે.	બૂલવે.			રમાંરે-	રમાંરે
૪૨૪	૫	તરહેનો.	તરેહનો.			જાન્ય-	જાન્ય-
"	૬	સરવસ.	સરવસ.	૪૫૧	૨૯	ધરખોળ.	ધરખોળ.
"	૧૭	દીશે.	દીસે.	૪૫૩	૬	આળસ.	આળસ.
"	૨૯	દીળ.	દીલ.	૪૫૪	૧૮	નિધાન.	નિધાન.
"	૩૩	આવે.	આયો.	૪૫૫	૧૬	સોહામણી.	સોહામણી.
"	૩૫	પ્રવાસી.	પ્રવાસી.	"	"	નંદ.	દંત.
૪૨૫	૧૪	દિવરા.	દિવસ.	"	૩૭	વાલ.	વાલખ.
"	૨૮	ભવના.	ભવનાં.	૪૫૬	૪	મહીમાઆય.	મહીમાય.
૪૨૮	૪	દુસ્મન.	દુશ્મન.	૪૬૧	૩૯	નાણું.	નાણું.
"	૧૦	પહોર રે;	પહોર;	૪૬૩	૩૫	જાડિત.	જાડિત.

दक्षपत काव्य.

ग्रंथारंभ.

प्रकरण, १ लं.

मंगला चरण.

११ अं.

श्लोकः ॥ येनं न नाटकं गृष्टं, मृष्टि रूपं प्रहर्षदम् ॥

तं नत्वा मनसा कुर्वे, तस्य लोलानु कीर्तनम् ॥ १ ॥

उपलब्धि २५.

विभिन्न देव्याय विभिन्न वाद्यी, विभिन्न योशाग विभिन्न प्रादुः
विभिन्न आ नाटक विधि नाम, पेदा क्यु ते प्रभुने प्रशुभः २.

राग्यभरा गेन.

शेनाइ रनेदु लावे, सकण भगणजे. सर्वदा सिद्धिदाता,
विश्रः वाद्यो विवासी, विरूधर वशी. विप्रदत्ता विधाताः
सर्वेना अमेक स्वामी शुभद शुभ शिरे, ऐनधी हाथ धारोः
काव्यभरो कृपाणु निशुनु पनि तने विप्र सर्वे निवारोः ३.

व्याख्याप्रति उचित.

उपलब्धि २५.

यो योपप्रपि नत्वा निवारो, शीघ्रया तने विश्रताया विवासीः
मुष्णि धरो शोभन मिष्टवाद्यो जा हीनि तेनी डेर प्रेम आणोः ४.
मेळणे स्वयं पित्रे सीतये साहे. नया डेरे स्वयं निन्य ताडे.
ते कोणुडे तं भन जेन पशो. नोणे ४ आ मुष्टिप्रभा प्रकाशोः ५.
ने आन सीता शुभ कोर्ध आशोः तो ने सुखो भर्तु प्रसन्न आशोः
विश्रव जणे प्रभुने यथायुः दयस्वित्तने नदि केम नदोः ६.
ने आन पानादि कि हा पनेत तथा साग साहेत सरे आणे
तने नदी माह डेरे उहापिः ते नो कृपाणी पनेतुं पाणी. ७.

हिले.

प्यान धर प्यान धर धैर्य धारी,
पृष्ठु डरनार प्रभु आश ताशेः
कल्प तर तुल्य जगदीश जगधी.
मान प्रभु पास मुष्ण मिष्टवाद्यो.

८.

कोटि कइला डरलु मुष्टि केताः
वायु शुभ दै विविध विधि लताः
आय स्वता सरस धाय डेरी.
जालु जतने रतन जालु जेपीः

९.

तडे उपजे तरन उडित राखे.
शोभ स्वता सरस व्यर्थ आणोः
आम डरता परम काम धादीः
सिंधु तरवा मरगु मेर मारीः

१०.

हाथ लुग पाय नग साय लीपी,
केम निरि धर मुष्टि नयन शीपीः
अथ स्वयो निष्ठे पथ जालोः
छटि कइलुयि डेर हाथ जालोः

११.

ने जगन पाय पर प्रेम जाले,
शानि उपजे सरन जालि आणेः
रुम पर काय लपि ललित जगने,
अथ स्वता स्वयं धैर्य पाणे.

१२.

विप्र डरनार दुष्टि विवा जगनाः
सर्व शुभ आन पानु सिद्धि हाताः
कोटि लपि कोटि जगजान जाले,
जोन स्वता स्वयं धैर्य पाणे.

१३.

मुष्टिभर आय डर डेरे जाले,
ताने निजवास डेर हाथ जाले.
ताने डेरि भन डर जालु नदोः
ने जगजुडने जगजग जाले.

१४.

मंगला चरणः ॥ येनं न नाटकं गृष्टं, मृष्टि रूपं प्रहर्षदम् ॥

तं नत्वा मनसा कुर्वे, तस्य लोलानु कीर्तनम् ॥ १ ॥

આત્મ ઉક્તી કરી એવિ રીતે;
પાઠ નિર્મયો પરમ પૂર્ણ પ્રીતે;

ઠાઠ ધરિ આ રચિત ઇષ્ટ કામે,
આઠ દલ છંદ દલપત્ત રામે.

૦

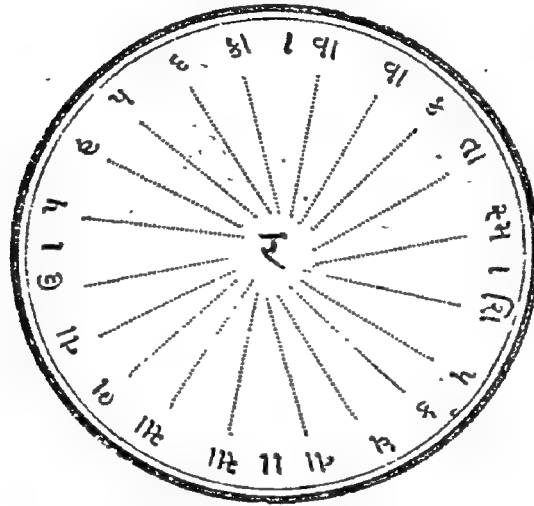
દર્પણ પ્રબંધ, ગો મુત્રિકા, અશ્વગતિ, તથા કપાટ પ્રબંધ.

દોહરો.

વાર વાર કરતાર સ્મર, શિર પર કર ધરનાર.

સાર સાર ભરનાર ઉર; પરહર પરદરકાર. ૧૬.

દર્પણ પ્રબંધ.

વા	ર	વા	ર	ક	ર	તા	ર	સ્મ	ર	શિ	ર	પ	ર	ક	ર	ધ	ર	ના	ર
સા	ર	સા	ર	ભ	ર	ના	ર	ઉ	ર	પ	ર	હ	ર	પ	ર	દ	ર	કા	ર

અશ્વગતિ પ્રબંધ.

વા ^૧	૨૨૨	વા ^૩	૨૨૪	ક ^૫	૨૨૬	તા ^૭	૨૨૮	સ્મ ^૯	૨૩૦
શિ ^{૧૧}	૨૩૨	પ ^{૧૩}	૨૩૪	ક ^{૧૫}	૨૩૬	ધ ^{૧૭}	૨૩૮	ના ^{૧૯}	૨૪૦
સા ^{૨૧}	૨૨	સા ^{૨૩}	૨૪	ભ ^{૨૫}	૨૬	ના ^{૨૭}	૨૮	ઉ ^{૨૯}	૨૧૦
પ ^{૩૧}	૨૧૨	હ ^{૩૩}	૨૧૪	પ ^{૩૫}	૨૧૬	દ ^{૩૭}	૨૧૮	કા ^{૩૯}	૨૨૦

રાતરંજની સમતમાં ઘોડા અઢી ધર ચાલેછે તેમ આ દોહરો વંચાય છે; ક્રીયા અક્ષર પછી ક્રીયા અક્ષર વાંચવો તેના અનુક્રમે આંક મુક્યાછે; તે પ્રમાણે વાંચવો.

કપાટ બંધ.

વા	૨	વા	૨	ક	૨	તા	૨	સ્મ	૨	શિ	૨	પ	૨	ક	૨	ધ	૨	ના	૨
સા	૨	સા	૨	ભ	૨	ના	૨	ઉ	૨	પ	૨	હ	૨	પ	૨	દ	૨	કા	૨

ધર્મર રતુતિ.

દોહરો.

નમું વિશ્વના નાથને; વળિ વળિને બહુ વાગ;
જેણે ઝાઝી જુક્તિથી; સ્વજ્યો સાર સંસાર.

૧૭.

બુલંગી છંદ.

સ્વજ્યો જુક્તિથી સાર સંસાર જેણે;

તથા તત્વ મેઘ્યાં યથાયોગ્ય તેણે;

ચિરંકાળ તેને વિષે ચિત્ત ચોરી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

દયા રાખિને જ્ઞાનનું દાન દીધું,

કરો દૃષ્ટિ સંકટને નજ કીધું;

છુટું પાપથી મેઘરો આપ છોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

જરાએ ક્રિયાથી નથી તે અજાણ્યો;

પુરા પંડિતોએ પતીજે પ્રમાણ્યો.

બિન્ન તે વિનાથી બધી પ્રીત તોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

ભજે સર્વ જોને સજી ભાવ ભક્તિ,

સદાકાળ સર્વ સ્થળે જોને શક્તિ;

કથું જો કથા થાય તે કેમ થોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

કુડા કર્મના બંધને કાપિ નાંખે;

મહા દુઃખ દારિદ્રથી દૂર રાખે;

દયાળુ દિશે દીનતા યુક્ત દોડી;

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

મહા એજ ચિંતામણી મૂલ મોંધી;

ઘણી અન્ય વસ્તુ ગણી સર્વ સોંધી;

કશીએ બિજામાં નથી માલ દોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

સદા નેકનામો પ્રભુ એક સાચો;

તથા તે વિના તે વૃથા વાદ કાચો;

અરે એથિ જાંધી મતીને મરોહી;

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

કહું સત્યને શોધિને શુદ્ધ રસ્તે;

ઊદે સૂર્ય કાળે અને સૂર્ય અસ્તે;

ફરી ફેલના ચાલતા ફંદ ફોડી;

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

મુખે એ રિતિથી મુખે સ્વાદ પીજે;

રતુતી વિશ્વના નાથની નિત્ય કીજે;

૧૮.

૧૯.

૨૦.

૨૧.

૨૨.

૨૩.

૨૪.

૨૫.

ઠરેલોજ તેને ગણી હામ દામે;

રચાછે રૂડા છદ દલપતરામે.

૨૬.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત;

વંકુ શ્રી મુખ સિંધુ વિશ્વ પતિને હું ભક્તિ ભાવે ભજ,

જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિ બળથી સાક્ષાત સૃષ્ટી સજ;

પાણી પૃથિવ વનરપતિ સ્ત્રિ પુરુષો; સર્જ્યા પશુ પ્રાણિને;

સૌથી બુદ્ધિ વિશેષતા મનુષ્યને, આપી કૃપા આણીને. ૨૭.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

જૂદા જુદા ધરમના જગમધ પંથો;

જૂદા જુદા ધરમના શુણ્વંત ગ્રંથો;

નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જોને,

તે એક ધર્મર સદા નમુ નિત્ય તેને;

જોને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે,

જોને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;

સર્વે તણો જન કહે અધિનાથ એને,

તે એક ધર્મર સદા નમુ નિત્ય તેને;

જોનો ન હોત હર તો જન દુષ્ટ થાત;

અન્યોન્ય ધાત ધરિને અતિ તે પિડાત.

કષ્ટે દયા કરિ ન દે મુખ કોઈ કેને,

તે એક ધર્મર સદા નમુ નિત્ય તેને;

જૂઠું વદે નહિ જીભે જન પાપ જાણી,

લૂટે નહીં ગરિખને અતિ લોભ આણી;

રાખે દિલે હર રૂઠે પ્રભુજી રખેને;

તે એક ધર્મર સદા નમુ નિત્ય તેને;

જોનાથી ત્રામિ વિચરે, જન ન્યાય રાહિ;

સાક્ષી ગણી વરવહુ પરણે વિવાહિ;

જોનો રહે હર દિલે નરનારિ ખેને,

તે એક ધર્મર સદા નમુ નિત્ય તેને;

ઈંદ્ર વિજય છંદ.

ઓ પ્રભુ તું કરણા કર કોમળ કોટિ કળા તાણું કારણ તું છે;

ઓ પ્રભુ તુંજ અધીપતિ એક, સુધારણ ધર્મ ઉધારણ તું છે;

ઓ પ્રભુ તું ભય ભંજન ભૂધર ભાવિકનો ભવતારણ તું છે;

ઓ પ્રભુ તું દલપત તણો પતિ, દોષ દરિદ્ર વિદારણ તું છે. ૩૩.

વખંત તિલકા વૃત્ત.

હે પ્રાણનાથ પ્રભુ હું તુજ પાપ લાગું,

વાણી રૂડી ઉચરવા વરદાન માગું.

તારી કૃપા થકિ ભલી કવિતા કરાય,

તારી કૃપા થકિ મનોરથ સિદ્ધ થાય.

૩૪.

આ વિવેકમાં વિવિધ જાતિ જાણાય પ્રાણી,
પામ્યા દિર્ઘ વિવિધ ઇશ્વર દત્તવાણી;
જેને મુખે જગતકારક દત્ત જેવી,
તે ઉચ્ચરે વદનથી નિજ વાણિ તેવી. ૩૫.

માલિની વૃત્ત.

જગપતિ કર્ણાથી, કામ ધાર્યું કરાય;
જગપતિ કર્ણાથી, પ્રોઠ શક્તી પમાય;
જગપતિ કર્ણાથી, દુર્મતી દૂર જાય,
જગપતિ કર્ણાથી, વિધ્વનો નાશ થાય. ૩૬.

દોહરો.

આપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે પાપ સંતાપ;
થાપ ઉથાપ કરણુ તુહિ; જય જય જગના બાપ; ૩૭.

ત્રિભંગી છંદ.

ય જય જગ બાપા, સુખ રસ પાપા, કુડ મતિ કાપા, તું કરજે;
ભવજળ તારણુ, અધમોદ્ધારણુ, દુખ પોકારણુ, દિલ ધરજે,
અંતર જામી, અવિચળધામી, તુજ બહુતામી નામ ખરું;
મુજ મતિ કાચી, લજીછું જાચી, દે મતિ સાચી, ગ્રંથ કરું; ૩૮.

છપ્પ છંદ.

ય જય અશરણુ શરણુ, કરણુ જગ હરણુ સકળ દુઃખ;
પ્રભુ અભરણુ ભરણુ, તરણુ તારણુ કારણુ સુખ;
ણુ તું અજરા મરણુ; હરણુ જન ઠામ અરણુ તુજ;
જ જરામાં અભિ ઝરણુ, વરણુ ઉજવળ ભાસે મુજ;
ણુ અધિક તેજ તારું અકળ; સકળ કળા કારણુ કરણુ;
પંથ ગ્રંથ ગ્રંથન કરણુ; જય જય જય ધરણુ ધરણુ. ૩૯.

ભુભંગી છંદ.

આહો દેવ દેવાધિ દેવા દયાળુ,
કૃપાનાથ કીજે કૃપા હે કૃપાળુ.
સ્તુતિ પ્રીતની રીતથી ચિત્ત લાવો,
રચું ગ્રંથ તે પંથ સીધો બતાવો; ૪૦.

આર્પા વૃત્ત.

હોંશીનાં મન હરવા, અભિલાષા ધરિ મુકાવ્ય આદરવા;
અભિમત પાર ઉતરવા, સંભારૂં સહાયતા કરવા. ૪૧.

દોહરો.

જ્ઞાન દૃષ્ટિ દાનારને, કોડે નામી કંધ;
તેની કર્ણાથી કરું, પવિત્ર કાવ્ય પ્રબંધ; ૪૨.

શાર્દૂલ વિકીરિત વૃત્ત.

ઉઠે શબ્દ અનેક તાળ સ્વરમાં; વાજનિ પેટી વિષે;
વાજનની નહિ શક્તિ શબ્દ વદવા કર્તાનિ શુકિત દિસે;
તે રીતે મુજ અંતરે જગદિશે; પુદ્ધિ ધરેલી હશે;
તેવા તર્ક વિતર્ક ચિત્ત અડતાં; તેવી કેવીતા થશે. ૪૩.

મનહર છંદ.

અંતર ઉદ્યોત થાય અંતરાય આવે નહિ;
અંતર જામીને આદી અંતરમાં આણીએ;
પછી ગ્રંથ ગુથવાની ગુંથણી જે ગુંથોએતો;
ગુંથતાં ગુંથણી ગ્રંથ ગુંથવાની જાણીએ;
વાંણી તણા તાંતણાનો તાણો વાણો વણવો તે;
વણકર કૃપાથી વણી શકાય વાંણીએ;
પ્રાણ પતિ પ્રભુનો પ્રતાપ દલપતકહે;
પોતાનો પ્રતાપ પોતે જાણવો નપ્રાણીએ. ૪૪.

૧) ચોક પ્રબંધ દોહાંતર કવિત.

દ	વ	દ	યા	ક	રે	તો	જ	ના	મ	ક	વિ	ક	રે	સ	ત્ય,
વે	ષ	ધ	રે	ત્રિ	દા	એ	તો	દો	લ	થ	કી	ર	હે	દૂ	ર.
દો	હી	ખે	અ	તા	ણુ	થી	આ	ધો	ન	ક	ર	તાં	ન	ક	દો;
ધી	રી	યે	તે	તો	ક	રે	છે	તો	લ	પા	ર	કો	જ	ર	ર;
હો	ય	કં	વિ	જ	ન	તો	ય	ન	ભા	સે	મ	ટો	જ	જા	ય;
ય	શ	આ	પે	ક	વિ	તા	જો	વ	સે	પ્રે	મ	હ	ર	પૂ	ર;
મ	મ	ત	ન	રા	ખી	એ	પ્ર	વ	ળ	પ	ણું	પા	મી	પ	ક;
તિ	ક્ષ	ણ	ન	દા	ન	ક	રી,	ને	જી	ઓ	ન	ય	ન	નૂ	ર.

૪૫.

અંતર્ગત દોહરો.

દેવે દીધી હોય મતિ; કવિતા તોજ કરાય;
ના દીધી તો નવ બને; કરતાં કોટિ ઉપાય. ૪૬.

અથ ગ્રંથ પ્રયોજન.

ઈદ્ર વિજય. છંદ.

પ્રીતધરે પર પ્રહ્લ પદે; વળિ નીતિ ધરે મુધરે નર નારી;
તેમજ જેમ વહેમ તળે; વળિ સંપ સજે સમજ સુખકારી;
સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ થાય; સ્વદેશ તણી મુધરી સ્થિતિ સારી;
પુસ્તક એજ પ્રયોજનથી; રચવા રચના ચિત વાત વિચારી. ૪૭.

દોહરો.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની; કળા કુશળતા જોગ;
સંપત વધે સ્વદેશમાં; વધે વળી ઉદ્યોગ. ૪૮.

મનહર છંદ.

આર્ય ભૂમિ તણું હિત, અંતરમાં ઈચ્છું સદા,
આર્ય ભૂમિ તણું મારાં, અસ્થિ. અને ચર્મ છે;
મિત્રતા સૌ સાથે થવા મીઠાં મીઠાં વેણ કહું;
એતો મારાં મોઠાં ખરે ખરાં ખટ કર્મ છે;
મુધારો વધારી મૂળ કાઢવાં કુધારા તણાં;
ધાર્યો છે મેં તેતો મારો ધંધો તથા ધર્મ છે;
સ્વદેશમાં સંપ વધે, કુસંપ કંકાસ ઘટે;
એજ મારા મન વિષે મોટો એક મર્મ છે. ૪૯.

દોહરો.

અંતરમાં એવું ધરી, પુસ્તક કહે પ્રકાશ;
દયા કરી નિજ દાસની, ઈશ્વર પૂરે આશ. ૫૦.

અથ કવિધર્યા.

મનહર છંદ.

જગતમાં નરજતી જનની જણાતી તે સૌ;
મિત્ર તુલ્ય માને મને એમ હું ઉચરું છું;
ખાળકીયા નીજ પ્રતિપાળકની પેઠે મને;
પિતા તુલ્ય પ્રેમે ગણે એવું હું આદરું છું;
જેટલી જીવાન આઈ કાન શુણી કાવ્ય મારું;
ભાઈ તુલ્ય ભાવ ધરે એવી આશા ધરું છું;
પ્રૌઢપાઈ પુત્ર તુલ્ય પ્રેમ રાખે મુજ પર
કહે દલપત રામ, કાવ્ય એવું કહેજું; ૫૧.

દોહરો.

મુજ પત્નીતે પતિન મુજ; બિજા માત ને ખહેન;
ભાવ એમ ધરિ ભીતરે; કહે કવિતા સુખ દેન; પર.

મનહર છંદ.

સારાં માણસો સભામાં શુણી શરમાઈ જાય
અદ્ય તણને એવું નથી હું ઉચરતો;
ધરમ અધરમને નીતિને અનીતિ લઈ;
ભલું ભુંડું ભેળવી વખાર નથી ભરતો;
મનુષ્ય કવિતા શાણાં સજ્જનોને સંભળાવા;
રંડિયાજ રિઆવા કવિતા નથી કરતો;
વાંચી મારાં વચનો ભવિષ્યકાળ તણી પ્રજા.
કુરાચારી કહે તેથી દીલે રહું હરતો. ૫૩.

તોટક વ્રત.

નથિ ઉચ્ચરિ મારુંક આશકની, નથિ વાતજ નીતિવિનાશકની;
કવિતા કરિ સદ્ગુણ કારણની; દિલદુર્ગુણ દોષ વિદારણની. ૫૪.
પ્રગટે પ્યહુ પ્રેમ પ્રભૂ પદમાં, મન મસ્ત ન થાય મહા મદમાં;
વળિ પ્રીતિ વધે પરમારથમાં, સમજે જન શોધક સ્વારથમાં. ૫૫.
કદિ પાપ પથે પગલું ન ભરે, પર પીડન કોઈ કદી ન કરે;
ઉપદેશ વિશેષ રૂઠો ઉચરું, ધરી ધીરજ હું પણ યોધ ધરું. ૫૬.
મગરિ જરી ન ધરું મનમાં, જડ મૂરખ હુંજ પદા જનમાં;
કવિતા તણી રીત ન જાણું કેશી, કવિતા કરવા ઉર આશ વરી. ૫૭.
સઘળા કવિનો શુભ દાસ સદા, કહે કેમ દિલે અભિમાન કદા;
શુર સર્વ કવીજન શ્રેષ્ઠ ગણું, ભલિ તેનિ કૃપાથિ કવીતંભાણું. ૫૮.
કવિતા રસસાગર સર્વ કહે, ગુણ ગ્રાહક પાત્ર પ્રમાણ ગ્રહે;
મુજબુદ્ધિ પ્રમાણ મળો મુજને, મુણી દોષ નહીં ધરવો મુજને. ૫૯.

સ્વાત્મા પ્રતિઉક્તિ.

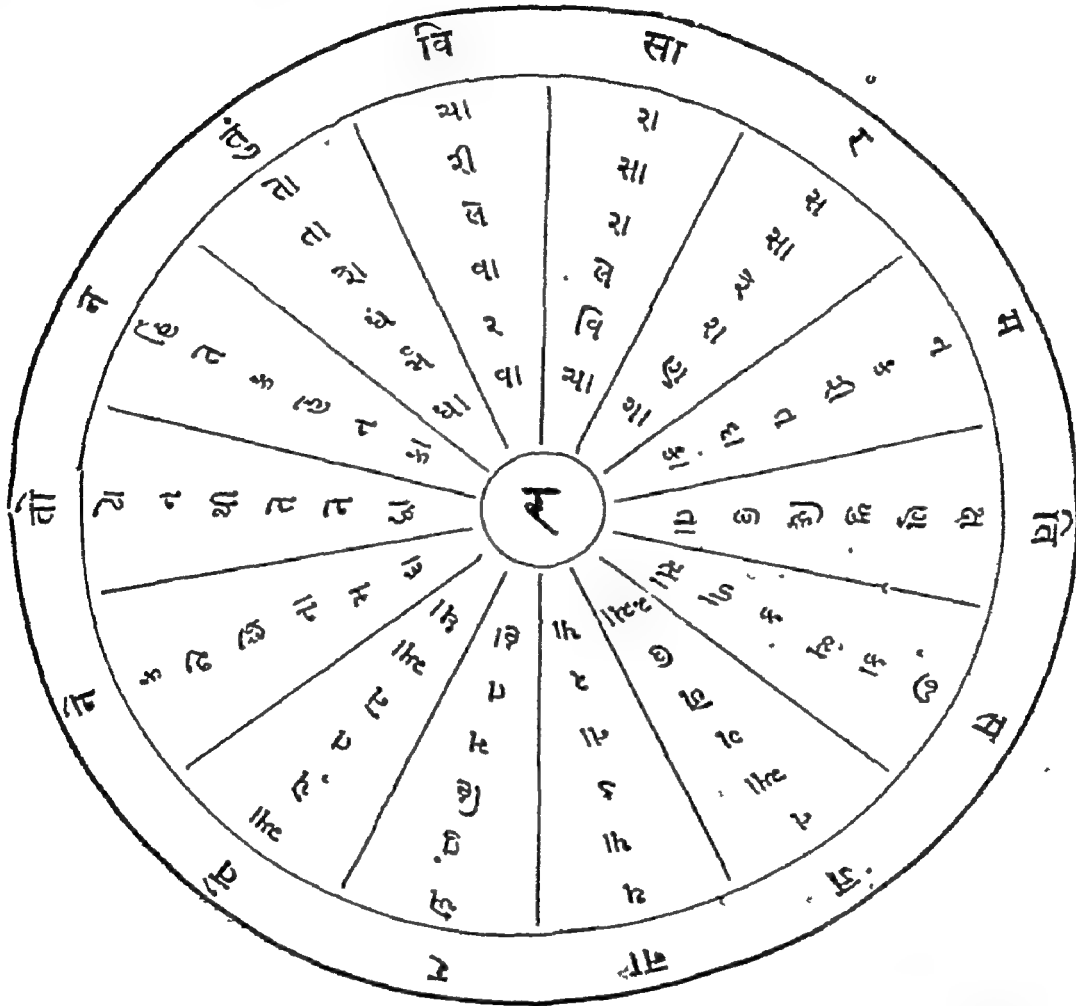
દોહરો.

જો હોંશી મુજ જીવતું; કવિતા કરવા ધાર;
સારાં સાંજ શોધિને, લે સંધરી વિચાર. ૬૦.

ચૌદ પત્ર કમળઅંધ,
ધનાક્ષરી છંદ.

સારા સારા લે વિચાર, રસ સારે શણુગાર;
મન કરી તદાકાર, તિક્ષણ યુક્તિ ઉતાર;
સજી કાવ્ય કળાસાર, જન આગળે ઉચ્ચાર;
નાથ પાડનાર પાર, રખેતું હિંમત હાર;

તે આપે તને આધાર, નેક જે છે નામદાર;
તોટો નથી તેને દ્વાર નહિતે કહે ન કાર;
તું તો તારો ધર્મ ધાર; વિચારોલે વારવાર;
સાર મતી સજનાર, તેનેતો ન તું વિસાર. ૬૧.

આ કમળમાં નેટલા બાળબોધી અક્ષર છે તેટલા અકથી વધારે વાર વંચાયછે.

શ્રોતા પ્રતિઉક્તિ,

મનહર છંદ.

કલ્પના કૈલાશ શૈલ ઉપર આસન કરી;
અવની આકાશ પાસ કોડે દૃષ્ટિ કરું છું;
દીસે જે દેખાવ તેનો ભાવ લલી ભાતે ભાણું;
ધશ્વરની લીલા તણો આ ગ્રંથ આદરું છું;
નીતિ તણો ઉપદેશ, ઉચરું વિશેષ એમાં
પામું સૌનો પ્રેમ એવી આશા ઉરધરું છું;
કહે દલપતરામ કરું સારું જાણી કામ;
જેવી મારી મતી એવી કવિતા હું કરું છું;

૬૨.

દોહરા.

બહુ ભાઈને બાઈયો, શ્રોતા જાણિ સમક્ષ;
અનેકને કે એકને^૧ લાયક જણવું લક્ષ.^૨ ૬૩.
રાત દિવશને રૂતુ તથા, સૃષ્ટિતણો શણુગાર;
લાયક લીલા ધશ્વરી; વર્ણવું વિવિધ પ્રકાર. ૬૪.

નવરસવિષે,

મનહર છંદ.

દંપતિ વિવાહ સ્નેહ વર્ણવું શ્રંગાર રસે;
હાસ્ય રસ લાણું ક્યાંઈ મિત્રને હસાવવા;

૧. મતલબકે કોઈ વખતે શ્રોતાને અનેક વચનમાં અનિ
કોઈ વખતે એકવચનમાં લખીરા. ૨. વિચાર.

સારાં માણસોએ પણ સંકટ સહેલાં કેવાં;
કરુણા રસે કહું કરુણા ઉપજવવા;
ક્રોધી વેન રાજા તણો ક્રોધ કહું રોદ્રે રસે;
વીર રસ લાવું ચિત્ત હિમત ચઢાવવા;
દુરાચારીના આચાર વર્ણવું વિલસરસે;
ભયદિધો વેને જુઓ વિપ્રને નસાવવા. ૬૫.

હરિગીત છંદ.

ઉદધી તાણું આકાશનું વર્ણન કરું અદ્ભુત રસે;
શુભ શાંત રસથી દઉં શિખામણ હીક થૈ મનમાં ઝસે;
કહું ભેદ બહુ કવિતા તણા, અધિકા અલંકારે કરી;
મુજ શક્તિ સમ શણગાર શોભિત ઠાક માઠ રચું કરી; ૬૬.

ઉપજાતિ કૃત.

ભુડા ભલા લોક તણા સ્વભાવ; તથા ખનેલા નવલા ખનાવ
તે વાતનું વર્ણન હું કરીશ, ધી માનની આગળ તે ધરીશ. ૬૭.
પરોપકારી જન જે જણાયા; કોધાં રૂઝાં કામ રૂઝા ગણાયા;
તેઓ તણી કીર્તિવળી વખાણું; કવિત્વનું સાર્યક એજ જાણું ૬૮.
કહી વળી યુદ્ધ તણા પ્રસંગ, ભક્તી તણા ભેદ કહી અલંગ;
વળી પ્રભુનો મહિમા વખાણું; જેથી થયું જીવન સાર્ય જાણું; ૬૯.

દોહરા.

કાવ્ય* કળાની યુક્તિયો, આવે માંહિ અનેક;
શબ્દ અર્થ ને ચિત્રના અલંકાર સવિવેક. ૭૦.
ઉપજે જે આ વાંચતાં, સંશય કોઈ ધર;
પૂર્વા પર અવલોકતાં, તે સંશય ટળનાર. ૭૧.

સંક્ષેપમાં કહેવાવિષે,

કુલણા છંદ.

વસ્તુ પ્રત્યેક વિસ્તારથી વર્ણવું, તો નહિ ગ્રંથનો અંત આવે;
અલ્પ આયુષ્યને કામતો અતિધાણું; કરવિ લંખાણુ તે કેમ કાવે;
બોલવાની બહુ બાબદો છે વળી, સર્વ દેવી પડે છેક છોડી;
નાટકી જેમ નાટક નહીં કરિશકે, વેષ ઝાઝા અને રાત થોડી. ૭૨.

ભમરાવળી છંદ.

નાહિ પાર નિધી જળ મધ્ય પમાય તરંગતણો;
વળિ કાવ્ય તરંગ અનંત ગુણી જન એમ ગણો;
લખતાં જુગના જુગ જનય; તથાપિ ન પાર લહું;
ઉદધી જળ તુલ્ય અથાગ, અતી થકિ અલ્પ કહું. ૭૩.

શ્રોતા યુરૂપો પ્રતિઉદિત,

મનહર છંદ.

શિક્ષક સમાન સારી શિખામણની દેનારી;
વૃદ્ધ તુલ્ય જેમાં કહો વિવિધ વિચાર છે;
મિત્ર તુલ્ય માનવીના; મનમાં પ્રભોદ આપે;
તરુણી સતી સમ મુલાપણુ તૈયાર છે;
આનંદ સમે ધરો તો આનંદ અધીક આપે;

નિ

દુઃખ સમે દુષ્ખિયાને દિલારો દેનાર છે;
સત્રીતા^૧ પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરે;

૭૪.

અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે.

હાથમાં ધરોતો વિંટી પોંચીથી વિશેષ શોભે;

કાને ધરો તો અમુલ્ય કુંડળ આકાર છે;

મુખે ધરો તો તે મુખવાસથી; સુવાસ આપે;

કંઠે કરો તો તે હીરા મોતીતણો હાર છે;

મગજમાં ધરો તો મુગટથી સરસ શોભે;

ઘરમાં ધરોતો રૂઝો ઘર શણગાર છે;

સવિતા પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરે

અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૭૫.

બાધયો પ્રતિઉદિત,

કુલણા છંદ.

બંધુજાણો મને જે બધી બાધયો; સ્નેહથીતો જુઓ મૂજસામું;
સૌઅહો નીશ આશીષ આપો મને; જેથી જગદીશનો પ્રેમ પામું;
વીરતો કાંઈ પ્રતિવર્ધદે ખેતને; આપણા દેશની રીત અશલી;
હું તમારો વડો ધર્મનો વીરછું; વીરની આગણો*વીર પસલી. ૭૬.

ઈંદ્ર વિજય છંદ.

મુંદર ગીત શિખામણનાં; ગુણવંત થવા હિતનાં ગણિ ગાશો;
વ્યર્થ નથીજ અનર્થ નથી; ઉર અર્થ ધર્યાંથિ સમર્થ જણાશો;
ભ્રાત ગણી કદિ તાંત ગણી, ભલી ભાત મને નિજ ચિત્ત ચહાશો;
ઉત્તમ નીતિ તણો કરું અર્ચણુ; આ તમને શુભસાસર વાસો; ૭૭.

મનહર છંદ.

કવિતાનો કહેનાર કહે જાણ કવિતાને,

મુણનાર કથન ધરે ન કરું કાનમાં;

^૧ જગત કર્તા.

* હજારાં આવણમાં બાઈ પાસેથી બેન કાંઈ દેક લે છે તેને
બાઈ પસલી અથવા વીર પસલી કહે છે.

ભાવારથ લેદ જાણવાની નહિ શક્તિ ભાસે,
ધીરજ ધરીને અર્થ ધરે નહિ ધ્યાનમાં;
અભાવતા-અનન્યો આહાર કરે એવી રીતે,
સુણે પણ તેનું મન દોડે ખીજ તાનમાં;
કહે દલપત એવા આગળે કવિતા કહી,
તે તો જન્મ જઈને રૂદન કર્યું રાતમાં. ૭૮.

શ્રોતાની રચિ.

કોઈ શબ્દ ચિત્ર અલંકારને કહેછે સારા;
કોઈ અતિ ઈચ્છે, અર્થ તણા અલંકારને;
કોઈ તો વિવિધ વસ્તુ વર્ણન વિશેષ વાંચે;
કોઈ તો સદા વખાણે શિખામણ સારને;
જેને જેવો ભાવ તેને તેવી કવિતા છે આમાં;
જેશીને જુઓ આ બહા બાગના બહારને;
ગમે ત્યાં ગમત કરે ન ગમે તે નિદેશોમાં;
રાખજો તે જગા જવા ખીજ રમનાર ને; ૭૯.

દાહરો.

ભાત ભાતનાં ભોજનો, કરિ રાખે કંદોઈ;
જેને ભાવે જે ઘણું, જમે લઈને જોઈ; ૮૦.

વ્યસની પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે આ વ્યસની નથી વ્યસનીનો વાઠવો આ;
એમાં તો અધીક ગુલબાસને ગુલાબ છે;
અંમાને અંપેસો તણા હશે ગજરાને હાર;
ખોજ પણ એમાં એવા બહુ બહુ બાબ છે;
દ્રોગટ તું ફેદીશમાં, તેતો નહીં કાવે તને;
જે તું મને પુછે, તને એટલો જવાબ છે;
ગાંજો નથી ભાગ્ય નથી, બાળી પીવા પીડી નથી;
પત્ર પુષ્પવાળી આ, શ્રીમાળી તણી છાંયછે. ૮૧.
ઘરાંઘો ઘણાક દેખી સુખડીએ સમજાવ્યું;
આ તો સારો સુખડીયો વેચવાનું સ્થાન છે;
પેડા ખરકી પતાસાં; ખાનું પણ મળે ખાસાં;
પુષ્ટિકાર ખોજ પણ; મીઠાં પકવાન છે;
સાકર ઈલાઈચી; સહીત જે સુંગંધી-દાર;
પ્રેમથી પીયોતો પીવા જોગ્ય પય પાત છે;
પીવી હોય મદીરા ને ખોવી-હોય અકલ તો
તેવા જનો જાઓ જ્યાં કલાકની દુકાન છે. ૮૨.

દાહરો.

જેનો આશે જે કર્યો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અભક્ષ કરેજ.

મનહર છંદ.

પાણી ખારા તણા પ્રાણી દૂધ મદ્દે ધરી દેખો,
તરતજ તરફડી મુંઝાઈ એ તો મરે;
ભોગી તણા ભારે ભારે વૈભવને ભુંડા ગણે;
જેનું મન જોગી થવા જોગ જુગતી કરે;
કોમળ કવિતા રૂડા કવિની કરેલી ભલી;
અણસમજીને ઉર એ તો નહીં ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?.

વરસાદ થતાં સુખ સરવ વનરૂપતિને;
જવાસાનો જીવ જાય, એકે નહીં ઉછરે;
સૂરજ ઉગ્યાથી જુઓ સકળ સંસાર રીઝે;
ધૂડને ઘણા કલેશ એ થકી અનુસરે;
અંદ્ર તણી આંદનીને આહેછે અણ સઉનાં;
ચાર લોક ચિંતા ચિત્ત ચોગણી એથી ધરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?.

આંધળાને આરશીનો ઉપયોગ એકે નહીં;
બધીરને બધા રાગ બકવા જેવા કરે;
હાથી તણે હોદ્દે જેને એસવાનું હોય નહિ;
દીલ તેનું દૂરથીજ દેખી દેખીને ડરે.
આજસુને વિદ્યાનો અભ્યાસ ત્રાસ ઉપજાવે;
કંજસને કીરતીનો કશો રસ ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે.

કોડી શોધે કણને કનકેનું ન કામ કશું;
ચાર પગું દોર તેતો ચાર આહીને ચરે;
સિંહને તો સ્વાદ સદા માંસનોજ સારો લાગે
શેલડીનો સ્વાદ જાણી વિવેકે ન વાવરે;
ગર્ધવને ગમ નહીં સારી કે નહોરી ગંધ;
તણ શુભ સ્થાનકે કુસ્થાનકે ફેરા ફરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ;
વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?.

નરારી કવિતા વિશે.

તમાકુ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

અરે આ તમાકુ તારે તોલ તું તપાસ કર;
મિથ્યા મનમાંથી તારા મેલ અભિમાનને;
નાગર વેલીના ગુણ નીરખી જો નયનથી;
જેનો ગુણ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
તેની સાથે જુ ગણાઈ તેની તો નવાઈ નથી;
રાખ સાથે કોઠેમાં ધરે છે લોક ધાનને;
વ્યસનીઓ તારાપર તાળીયો વિશેષ પાડે;
તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકા પાનને. ૮૮.
કારણ કવિતાનું જે નીતિપર પ્રીતિ વધે;
સરસ કે નરસ તો તેપર સભાળીએ;
જે કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય;
એવી કવિતાને ઉત્તા પાણીમાં ઉકાળીએ;
નીતિને અનીતિ મિશ્ર ભાવ જેનો લાળી એતો;
ખાવળના કોયલાની સાથે તેને ખાળીએ;
ખેલેન કે ખેટી પાસે ખોલી ન શકાય ખોલ;
એવી કવિતાને તો ઉકરડે ઉકાળીએ. ૮૯.
મુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે;
પોષણ કારક જેવું માનું પય પાત છે;
મોઠાં માણસોને સુણી મનમાં મિદાશ લાગે;
મિશ્રતા ભરેલું જેવું જગમાં મિજાન છે;
કુકવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાળો કેર થાય;
અનીતિ ભરેલી ઝાઝા ઝરની સમાન છે;
કહે દલપતરામ કેદી નહીં ધરે કાન;
નરક^૧ નિવાસની દેનારી તે નિદાન છે; ૯૦.

ઉચાર છંદ.

સંધરશો ન ધરમાં સાપ, સંધરશો ન પ્રૌઠાં પ્રાપ;
સંધરશો ન એમજ આપ; જેમાં છે અનીતિ છાપ. ૯૧.
સૌથી માતનું પય શુદ્ધ; દીસે થોરનું પણ દૂધ;
એમજ કાવ્ય નામે એક; છે ગુણ જરૂર જુદા છેક. ૯૨.
સજરો નિત્ય જેવો સંગ, ચઢરો ચિત્ત તેવો રંગ;
વાંચે વેણ જન જે નિત્ય, કરરો આપ એવાં કૃત્ય. ૯૩.
અમલી લોક ખાય અફીણ, હોય હમેશ તે મતિહીણ;
વિધ વિધ ગાય કેક વખાણ, એથી જન ઠગાય અજાણ. ૯૪.

^૧ સુંદરદાસજીએ તથા મુક્તાનંદસ્વામીએ કહ્યું છે કે;
“સિકંદ્રપ્રિયા, રસમંજરી; ધન આદિક રસ ગ્રંથ; મુક્ત કહે
મતિમંદુર; સગાહિ નરકકે પય.”

હરખે મોતિ ચરિને હંસ, ખગલો મચ્છ તનના અંશ;
આપે આપનો આહાર, વિધ વિધ વર્ણવે ખડુ વાર. ૯૫.
ગર્ધવને ન ભાવે ગોળ, ખાંતે ખાય ઝાઝા ખાળ;
કરકાપર^૨ રહે જૈ કાગ; ઉર હરખાય ત્યાંજ અથાગ. ૯૬.
રહિછે જગતમાં એ રીત, જેવું પાત તેવી પ્રીત;
સારાને ગમે શુભ વાત, નરસો નરસથી રળિયાત. ૯૭.

સોરડો.

કાગ કૂટાણાં ગાય, ત્યાં ઉભા રહેતાં દિલે;
સજ્જન તો શરમાય, નિર્લજને નિર્લજ ગમે; ૯૮.

પ્રમ. દાહરો;

ખડિયાને દેખી કહે, કવિને કોઈ ખાઈ;
રોશનાઈ એમાં રહે, કે કવિ કહો શિહાઈ. ૯૯.

ઉત્તર. ચોપાયા છંદ.

શિહાઈ છેકે રોશનાઈ છે; કહો કવીશ્વર એમાં;
ખાઈ મુણો વસ્તુ ખંતે છે, તમે કહી તે તેમાં;
નીતિ સહીત સપૂત લખે તે, રોશનાઈ અજવાળું;
કરે કપૂત શિહાઈ ભુંસી, ઘોળા ઉપર કાળું; ૧૦૦.

મનહર છંદ.

ખાળકે વાંચે તો તેની યુક્તિમાં ખિગાડ થાય;
જીવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાય છે;
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને વિધ જેવી;
યુથ કહી જે કવિતા ઉપર શુકાય છે;
ભગીનીઓ સાંભળતાં, ભાઈથી ભણાય^૩ નહીં;
લાજવાળાં માણસો તો વાંચતાં લજાય છે;
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતા છે;
કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાય છે. ૧૦૧.

દાહરો.

કોઈ કવિ નીતી લખે, કોઈ અનીતી છેક;
અનાજ વાવે એકજન; અફીણ વાવે એક. ૧૦૨.
થોર દૂધ તે દૂધ નહિ; ગોકળ ગાય ન ગાય;
કુનીતિની કવિતા નહિ; ધૂડ રાય નહિ રાય. ૧૦૩.
સારું ઇચ્છો શિશુ તાણું, તમે માતને તાત;
આશકે માથુકની કેદી ઘો ન વાંચવા વાત. ૧૦૪.

^૨ કરકુ-હાકુ.

• ગીતિ વૃત્ત.

બા-બાનૂરો વિંછી, બાળક કરમાં કદી ન દે બાપ;
મજ અનીતિ કેરું; પુસ્તક દેતો પિતા શિરે પાપ. ૧૦૫.

કલમ પ્રતિઉક્તિ,

મનહર હંદ.

કાજબની કોટીમાં, વારે વારે વિચરતી;
અરે આ કલમ તને, વિનતી હું કરું છું;
શામ મુખ વાળી પણ શ્વેતતણી સંગતિમાં;
ભાળી તને આજ તારે ભરુંસો હું ભરું છું;
મન તણો મર્મ તારી આગળ ઉઘાડો કરું;
ધરી હૈયે હેત તને હાથમાં હું ધરું છું;
નિર્લજ વચન કાંતો કોઈની નિંદા લખીને;
હાથ લગાડે તું રખે, દીક્ષમાં હું હરું છું. ૧૦૬.

પ્રમિતાક્ષર હંદ.

ન લખીશ નીતિ તલમાત્ર તણ;
ન લખીશ શબ્દ દિલ દ્વેષસણ;
ન લખીશ જુક્તિ કરિ જૂઠું જરી;
ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી. ૧૦૭.
લખ સત્ય કૃત્ય હરિનાં હરખી;
લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ધણો,
લખ સંપ થાય જન જાત તણો. ૧૦૮.

{ ઈંદ્રવ્રજા વૃત્ત.

બેટી બહેનો પિતુ બ્રાત પાસે;
જે બોલતાં બોલ બાહુ લજશે;
એવું લખે તે કહિયે અનીતી;
રૂડા જનોની નહિ એવિ રીતી. ૧૦૯.

૧૧૦.

સારા જનો તો શરમાય એથી;
ખુશી થશે લંપટ લોક તેથી;

૧૧૧.

મનહર હંદ.

રસ નામ સ્વાદનું છે જાણે છે સંસારી સર્વ;
જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણીએ;
સૃષ્ટિવિશે મુંદરતા તે રૂડો શૃંગાર રસ,
પાપમય પુદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણિયે;
કાને સુણી સજ્જનને ઉપજે કંટાળો ઉર,
તેને કેમ રસ કરી વિશ્વમાં વખાણીએ;
ખટ રસ લોજનમાં કારેલાં કંટોડાં હોય;
અફીણનો રસ નહીં લોજનમાં આણીએ. ૧૧૨.
લવણનો રસ ખટ રસમાં લેખાય સારો;
જેનું નામ સખરસ સર્વ જનો જાણે છે;
કવિતાના રસમાં શૃંગાર રસ સરસ છે;
જ્ઞાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણે છે;
લવણનો રસ પણ હૃદમાં જ હોય સારો,
હૃદયી વિશેષ હોયતો કંટાળો આણે છે;
રસપાણું તણ અનરસ ખાઈ ઝેર થાય;
અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણે છે. ૧૧૩.

ગીતિ વૃત્ત.

ફૂટ દઈ પડજો ફાટી, જનિતા જગમાં કે પૂત જણનારી,
તેમજ જાળે તૂટી; લખતાં લેખણ અનીતિ લખનારી. ૧૧૪.

દોહરા.

નિંદા તેની નવ ગમે, જેમાં જેને સ્વાદ;
નિંદા કીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિષાદ^૧. ૧૧૫.
રૂડી કલમ રસાળની, કલમ લખ્યાની કોય;
કરમાં છે તો જુક્તિ કર, હર વરસે ફળહોય. ૧૧૬.
સુખોલથી શોભે વદન; કુખોલથી ખેતાલ;
કાળું આવ્યે કોયલા, પાન આવતાં લાલ. ૧૧૭.
કાળપ ભરિયું કાળજું; કુકેવોતણું તમામ;
તેણે ચુંબિતાથિ થયું, શામા તુજ મુખશામ. ૧૧૮.

અપરીક્ષક વિશે.

પ્રીછે નહિ જે પારખું; દેખે સરખું ડોળ;
જંગલિ જન જાણે નહિ, ગોળ ગળ્યો કેખોળ. ૧૧૯.

ગીતિ વૃત્ત.

સરસ નરસ રસ સમજે, કવિતા રસતો તહાં પ્રગટ કીજે;
પણ ધુધરો કે ધટા, બાળકતો તે બળવતાં રીજે. ૧૨૦.

મનહર છંદ.

સાધારણ કનકની કિમત ન કરી જાણે,
કુંદનની કિમત તે કેમ કરી જાણશે;
હળદીની કિમત હયાતીમાં ન કરી હોય,
કેસરની કિમત તે કેમ ઉર આણશે;
કિડિયાં મોતીની કાંઈ કિમત ન કરી જાણે,
મોઘા મુઘાં મોતીને શું વિવિધ વખાણશે;
કહે દલપત કાંઈ કવિતા ન કંઠે કરી,
કવિતાની કિમત તે શી પેર્યે પ્રમાણશે. ૧૨૧.

દાહરો.

જે જેને અભ્યાસ નહિ; તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બહેરા આગળ નાદ. ૧૨૨.

ઈંદ્ર વિજયં છંદ.

સુંદરતો પણ શા ઉપયોગનિ,
અંધનિ આગળ આરશી લાવ્યો;
જો ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ,
નિર્ધનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
મકંટ કંઠ ધર્યો મણિ હાર,
પ્રહાર ગણી અતિ દૂર ઉઠાવ્યો;
કાવ્ય કળા કહી મૂરખ પાસ;
બધીરની આગળ શંખ બજાવ્યો. ૧૨૩.

મનહર છંદ.

ધન તણો ઘેર શુણી મોર ખોલે જોર કરી;
આતિતણા બિંદુ શીપ ઝડપથી ઝીલેછે;
પ્રભાકર પ્રભાવડે પક્ષ પ્રકૃલિત થાય;
ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી ખૂબ કુમુદની ખીલેછે;
અમકથીજેમ લોહ ચંચળ તરત થાય;
સુગંધને સઘ જેમ સમીર હરી લે છે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન,
કવિતા સુણીને સાર સર્વ સમજ લે છે. ૧૨૪.

સુંધતાં સુગંધી વિશે સ્વાદ સમજ ન શકે;
નક્રી શુન્ય નાસિકા છે, એમ ઉર આણીએ;
દર્શ્ય વસ્તુ દેખવા ન ઇચ્છે દલપતરામ;
દુનિયામાં દૃષ્ટો શુન્ય જન એતો જાણીએ;
કીરતી કથન કે રસીક રૂડો રાગ કદી;
શુણવા ન ઇચ્છે શ્રોત્ર શુન્ય તે પિછાણીએ;
સુ કવિતા રસથી ન રંજન હૃદય થાય;
તે હૃદય શુન્ય એમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ. ૧૨૫.
એક શહેરનો રાય કહે શુણો કવિરાય;
ઘણા તમો જવા અહિં કવિ ઘેર ઘેર છે;
તમારા મુલકમાં તો કવિયોના ટોટા હશે;
અહિં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શોર છે;
કહે કવિ મુણો રાય; સર્વ કવિ ટકે શોર;
એવું આ સલામાં હોય, એ તો કાળો ડેર છે;
ખાનં લાલ હતાં એક શહેરમાં ટકે શોર;
આજ જાણું એવું ખીનું આપનું શહેર છે. ૧૨૬.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

જેને ન જાણ કદિ કોકિલ કાગ કેરું;
તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરું;
જેણે મુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારાં;
તે કાગના સ્વર મુણી નહિ માનતારા. ૧૨૭.

દાહરો. ૩૬૧૭

જેને જેનો સ્વાદ નહિ; તે તેને ન ચહાય;
દૂણુ આપી-દ્રાખને, કાગ લિંબોળી ખાય. ૧૨૮.
સાકર લાગે સર્વદા, મનુષ્ય માનને મિથુ;
કડવી તેને જે કહે; તેનું તન રોગિષ્ઠ. ૧૨૯.
રે સાકર તુજને સહિ; તણી કહે રસહીણ;
ભક્ષ કરે અમલી ભલે; તુજને તણ અપ્રીણ. ૧૩૦.

મનહર છંદ.

રોડડી કહેછે શુણુ ગર્ધવ આ સાકરને;
શું થયું જો તારા જેવા આદર ન આપશે;
દેવે તેના સ્વાદનો તને ન અધિકાર આપ્યો;
એથી અરિયાથી એની આખર ઉધાપશે;
તારો અંતે થશે તોલ ધમકશે હોલા હોલ;
તારા ખોલે ખોલ ખાધા તુજને સંતાપશે;
અમથો બેઠે શું આમ કહે દલપતરામ;
સાકર તો ક્ષમ ક્ષમ, વિશ્વ વિશે વ્યાપશે. ૧૩૧.

ગીતિ વ્રત.

વ્યાળ-ખજરો વિંછી, બાળક કરમાં કદી ન દે બાપ;
એમજ અનીતિ કેરું; પુસ્તક દેતો પિતા શિરે પાપ. ૧૦૫.

કલમ પ્રતિઉક્તિ,

મનહર છંદ.

કાજળની ઢોટીમાં, વારે વારે વિચરતી;
અરે આ કલમ તને, વિનતી હું કેરું છું;
શામ મુખ વાળી પણ શ્વેતતણી સંગતિમાં;
ભાળી તને આજ તારો ભરંસો હું ભરંછું;
મન તણો મર્મ તારી આગળ ઊઘાડો કેરું;
ધરી હૈએ હેત તને હાથમાં હું ધરંછું;
નિર્લજ વચન કાંતો કાઢીની નિંદા લખીને;
લાઘ લગાડે તું રખે, દીક્ષમાં હું ડરં છું. ૧૦૬.

પ્રમિતાક્ષર છંદ.

ન લખીશ નીતિ તલમાત્ર તણ;
ન લખીશ શબ્દ દિલ દ્વેષસણ;
ન લખીશ જુક્તિ કરિ જુઠ જરી;
ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી. ૧૦૭.
લખ સત્ય કૃત્ય હરિનાં હરખી;
લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ધણો,
લખ સંપ થાય જન જાત તણો. ૧૦૮.

ઈંદ્રવજાં વ્રત.

એટી બહેનો પિતુ બ્રાત પાસે;
જે બોલતાં બોલ બહુ લજ્જશે;
એવું લખે તે કહિયે અનીતી;
રૂડા જનોની નહિ એવિ રીતી. ૧૦૯.

ઉપજાતિ વ્રત.

અનીતિના શબ્દ અનીતિમાન;
વાંચે વખાણે થઈ સાવધાન;
જે સાંભળી લંપટ ચિત્ત લોભે;
સારા જનોના મુખમાં ન શોભે; ૧૧૦.
વિવા તણાં નિર્લજ જે રૂઢાણાં;
હોળી સમાનાં વળિ રૂઢગાણાં;

સારા જનો તો શરમાય એથી;

ખુશી થશે લંપટ લોક તેથી;

૧૧૧.

મનહર છંદ.

રસ નામ સ્વાદનું છે જાણે છે સંસારી સર્વ;
જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણીએ;
સૃષ્ટિવિશે મુંદરતા તે રૂડો શૃંગાર રસ,
પાપમય બુદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણિયે;
કાને મુણી સજ્જનને ઉપજે કંઠાળો ઉર,
તેને કેમ રસ કુરી વિશ્વમાં વખાણીએ;
ખટ રસ લોજનમાં કારેલાં કંકોલાં હોય;
અફીણનો રસ નહીં લોજનમાં આણીએ. ૧૧૨.
લવણનો રસ ખટ રસમાં લેખાય સારો;
જેનું નામ સખરસ સર્વ જનો જાણે છે;
કવિતાના રસમાં શૃંગાર રસ સરસ છે;
જ્ઞાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણે છે;
લવણનો રસ પણ હૃદમાંજ હોય સારો,
હૃદયી વિશેષ હોયતો કંઠાળો આણે છે;
રસપણું તણ અનરસ ખાંડે ઝેર થાય;
અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણે છે. ૧૧૩.

ગીતિ વ્રત.

રૂઢ દઈ પડજો રૂઢી, જનિતા જગમાં કેપૂત જણનારી;
તેમજ જાજો તૂટી; લખતાં લેખણ અનીતિ લખનારી. ૧૧૪.

દોહરા.

નિંદા તેની નવ ગમે, જેમાં જેને સ્વાદ;
નિંદા કીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિષાદ^૧. ૧૧૫.
રૂડી કલમ રસાળની; કલમ લખ્યાની કોય;
કરમાં છે તો જુક્તિ કર, હર વરસે ફળહોય. ૧૧૬.
મુખોલથી શોભે વદન; કુખોલથી બેતાલ;
કાણું આવ્યે કોયલા, પાન આવતાં લાલ. ૧૧૭.
કાળપ ભરિયું કાળજું; કુકવીતાયું તમામ;
તેણે ચુખિતથિ થયું, શામા તુજ મુખશામ. ૧૧૮.

અપરીક્ષક વિશે.

પ્રીછે નહિ જે પારખું; દેખે સરખું ડોળ;
જંગલિ જનજાણે નહિ, ગોળ ગળ્યો કેખોળ. ૧૧૯.

^૧ સ્વેરા.

ગીતિ ૫૮.

સરસ નરસ રસ સમજે, કવિતા રસતો તહાં પ્રગટ કીજે;
પણ ધુધરે કે ધંધા, ખાળકતો તે પખતવતાં રીઝે. ૧૨૦.

મનહર હંદ.

સાધારણ કનકની કિમત ન કરી જાણે,
કુંદનની કિમત તે કેમ કરી જાણશે;
હળદીની કિમત હયાતીમાં ન કરી હોય,
કેસરની કિમત તે કેમ ઉર આણશે;
કિડિયાં મોતીની કાંઈ કિમત ન કરી જાણે,
મોઘા મુલાં મોતીને શું વિવિધ વખાણશે;
કહે દલપત કાંઈ કવિતા ન કંઠે કરી,
કવિતાની કિમત તે શી પેરે પ્રમાણશે. ૧૨૧.

દાહરો.

જે જેને અભ્યાસ નહિ; તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બુદ્ધિ આગળ નાદ. ૧૨૨.

ઈંદ્ર વિજયં હંદ.

સુંદરતો પાણુ શા ઉપયોગાનિ,
અંધનિ આગળ આરશી લાવ્યો;
જે ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ,
નિર્ધનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
મર્કટ કંઠ ધર્યો મણિ હાર,
પ્રહાર ગણી અતિ દૂર ઉડાવ્યો;
કાવ્ય કળા કહી મૂંઝવ પાસ;
બધીરની આગળ શંખ પાળવ્યો. ૧૨૩.

મનહર હંદ.

ધન તણો ધોર શુણી મોર જોલે જોર કરી;
સ્વાતિતણા જિંદ શીપ ઝડપથી ઢીલેછે;
પ્રભાકર પ્રભાવડે પદ્ય પ્રકુલિત થાય;
ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી ખૂબ કુમુદની ખીલેછે;
ચમકથીજેમ લોહ ચંચળ તરત થાય;
મુગંધને સઘ જેમ સમીર હરી લે છે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન,
કવિતા મુણીને સાર સર્વ સમજ લે છે. ૧૨૪.

મુગંધતાં મુગંધી વિશે સ્વાદ સમજ ન શકે;
નકી શુન્ય નાસિકા છે, જેમ ઉર આણીએ;
દર્શ્ય પરતુ દેખવા ન ઇચ્છે દલપતરામ;
દુનિયામાં દૃષ્ટી શુન્ય જન. એતો જાણીએ;
કીરતી કથન કે રસીક રૂઝો રાગ કદી;
શુણવા ન ઇચ્છે શ્રોત શુન્ય તે પિછાણીએ;
સુ કવિતા રસથી ન રંજન દુદય થાય;
તે દુદય શુન્ય જેમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ. ૧૨૫.
એક શહેરનો રાય કહે શુણો કવિરાય;
ઘણા તમો જોવા અહિં કવિ ધેર ધેર છે;
તમારા મુલકમાં તો કવિયોના ટોટો હશે;
અહિં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શોર છે;
કહે કવિ મુણો રાય; સર્વ કવિ ટકે શોર;
એવું આ સભામાં હોય, એ તો કાળો દેર છે;
ખાનં ભાલુ હતાં એક શહેરમાં ટકે શોર;
આજ જાણું એવું ખીલું આપતું શહેર છે. ૧૨૬.

વસંત તિલકા ૫૮.

જેને ન જાણુ કદિ કોકિલ કાગ કેરું;
તે કાગનું કદિ વખાણુ કરે ધણેરું;
જેણે મુણ્યા શ્રવણુ કોકિલ શબ્દ સારા;
તે કાગના સ્વર મુણી નહિ માનનારા. ૧૨૭.

દાહરો.

૩૪૧૭૧

જેને જેને સ્વાદ નહિ; તે તેને ન અડાય;
દૂધુ અંધી-જાખને, કાગ સિંખાળો ખાય. ૧૨૮.
સાકર કાગે સર્વદા, મનુષ્ય માનને મિત્ર;
કરવી તેને જે કહે; તેનું તન રેગિત્ર. ૧૨૯.
જે સાકર તુજને સદે; તારી કહે રમટીલુ;
જાસ કરે અમલી જલે; તુજને તણ અકીલુ. ૧૩૦.

મનહર હંદ.

શેઠી કહેછે શુણુ જર્થ આ સાકરને;
શું થયું જો તારા જોવા આદર ન આપશે;
દેવે તેના સ્વાદનો તને ન અધિકાર આપ્યો;
એથી અસિધાથી એની આખર ઉથાપશે;
તારો અંતે ધરો તોડ ધમકરો ટીકા લેલ;
તારા જોલે જોડ બધા તુજને સંતાપશે;
અમથો બંદે શું આમ કહે દલપતરામ;
સાકર તો રાગ ધમ, વિશ્વ વિશે વ્યાપશે. ૧૩૧.

કદળી પ્રપંધ.

પાલાણું રૂપાણું પણ જેને ઘેર પુત્રનો,
આવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;
રાજ ચિન્હ રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીયે,
રાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;

લાયકીનાં લક્ષણનું, લક્ષધ છે મૂલપણ,
લાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;
કવિતા સરસ પણ સાંભળવા તણી જો,
ધ્વજાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે. ૧૩૨.

પા લાણું રૂપાણું પણ જેને ઘેર પુત્રનો,
આવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;
રાજ ચિન્હ રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીયે,
રાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;

દોહરા.

વા

રા

લા

ચા

દોહરા.

કદી ઉલક અતેક મળિ, કહે સૂર્ય નિરતેજ;
પણ જાણો નિશ્ચે પડે, અંતે જૂઠું એજ. ૧૩૩.
તોળે ગુંજ તુલ્ય તો, હેમ ન થૈશ ઉદાસ;
તારિ ખરાખર ક્યાં થશે, ગુંજની ગુંજશ. ૧૩૪.

મનહર છંદ.

અન્નહયાને દિલ્લિના ઠગારા દસ ખારં મળ્યા;
લકડના લાડુને વખાણ્યા ખૂબ વાણીમાં;
ભાળા જને ભાળવાઈ ખરીદા તે મોંઘા મૂલે;
જાણ્યું સારા જનોને જમાંડીશું ઉન્નણીમાં;
ભાગીને તે જોયાં જ્યારે લાકડાનો ભડો ભાજ્યો;
પ્રજાળી કરેલા લાડુ ખાંડ તણા પાણીમાં.
જેના મૂખ અગળ મુકે તે થૂથૂ કંહી થુંકે;
ધન ખરચેલું બધું ગયું ધૂળ ધાણીમાં. ૧૩૫.

જ
ન
હિં
તો
પ
છી
તે
ને
તે
નું
શું
કા
જ
છે

થોડા જનો ઠગાય પણ, પ્રસિદ્ધ જ્યાં તે થાય;
લકડના લાડૂ પછી, કોઈ ન લેવા જાય. ૧૩૬.

ધંદૂ વિજય છંદ.

ફેરવિરૂપ દગાથિ કુસાવિ, અરે નર અંતર ક્રોગટ કૂલે;
છાનિ રહે નહિ છેક હમેશા, ખરે ખરિ વાત કદીપણ ખૂલે;
ભાળવિએ ભરમાંવિ ભલેપણ; ભાળપણે કુરિથી નહિ ભૂલે;
કાગલ હાંડલિકોય કરે, કદિ એકજ વાર ચડેપણ ચૂલે. ૧૩૭.

મનહર છંદ.

જેને જગદીશે નહિ વાણીનો વિલાશ દીધો;
વાણી દીધી પણ જે ન જાણે જુદા રાગને;
તેવાને તો કાવ્ય કળા અતિ ઉપયોગી નથી;
કાંચન તે ઉપયોગી નહિ જેમ કાગને;

મર્મ નહિ જાણે તેને મન તો સમાન બધું;
બકરે બરાબર ગણે છે વન બાગને;
સમજે શુભીને તેનું કવિતા હોવાવે શીશ;
નાદ મોરલીનો તે હોવાવે જેમ નાગને. ૧૩૮.

દોહરા.

નીતિ ઉપર પ્રીતી વધે, કવિજન એવા દોય;
કાગ કટાણાં જોડિયાં, એવા પંજુ કવિ હોય. ૧૩૯.
તીર્થ નાહી વ્યભિચારી જન, સુતો કામકુદામ;
ખર નાહી જેણું કરે, કીધું એણું કામ. ૧૪૦.
જૂદા જૂદા કામના, કવિયો જૂદા જાણે;
કૂલ મળે માળીયણે, શલાઘર પાપાણે. ૧૪૧.

કવિયોની વૃદ્ધિ વિશે.

મનહર છંદ.

દેવે દયા આણી મહારાણીજીના રાજ્યરૂપી,
પર જન્ય પ્રેયો તે પોતાના ધર્મ ધારે છે;
વાળે પદ્મમ જાણે ગાળે છે ગંગન ધન,
શસ્ત્રધર વીજળીના વેગથી સંચરે છે;
વાવડા વિચિત્ર મેઘધનુષ સમાન શાલે,
વિદ્યા રૂપી વારી આઝું વસુધામાં ઝરે છે;
કહે દલપતરામ ગામ ગામ કામ કામ,
કવિ રૂપી કળાધરો ટહુકારા કરે છે. ૧૪૨.

દોહરા.

માંડે સંખ્યા મોરની, મુખે ગણી મંડાય;
પણ કવિજન આ કાળના, ગણે ગણી ન શકાય. ૧૪૩.

ઉત્તમ કવિ વિશે.

હું તો કવિ મતિ અલ્પ છું, અર્થ વિશે અજ્ઞાત;
સજ્જન શુભો હવે કહું, વણ કવીની વાત. ૧૪૪.
પક્ષપાત ત્રિણ જ્યાં સભા, ત્યાં પુસ્તકો ધરાય;
ઉત્તમ અધમ કવીતણી, તરત પરીક્ષા થાય. ૧૪૫.

કુમિત્રા છંદ.

વરુતાય નહીં સતી સર્વ સમે, વરતાય સતી અતિ સંકટમાં;
રણભૂમિ ભયાનકમાંજ જણાય, સમર્થપણું નર સુભટમાં;

સજિ નાટક જ્યાં શુભ નાચ કરાય, કળાય કળા નિરખી નટમાં;
કવિતા બહુ છે દલપત કહે, સમજાય કવિત્વ સભા તટમાં. ૧૪૬.

દોહરા.

જાડ પક્ષપાતે વદે, ખોલે નિર્લજ ખોલ;
તેવે સભાને તો ગણો, મરુટમંડળે તોલ. ૧૪૭.

મનહર છંદ.

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે,
જુવાન પીએ તો છેક ઉતરે જુવાનીનો;
વૃદ્ધ જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
ઉપજાવે અંતરમાં રસ સોજે આનીનો;
સતીયો પીએ તો તેને સતનો મારગ સૂજે,
સુધારસ સમ નારી મોટી અને નાનીનો;
સુકવિતા કોઈને ન હોય અવગુણકારી,
દેષ ન દેખાય જેમાં જરિએ નાદાનીનો. ૧૪૮.

શાસ્ત્ર વિકીરિત વૃત્ત.

કીર્તિ કાવ્યથકી મળે વળિ મળે પ્રીતી પ્રજનની ઘણી,
નીતીનો પણ ખોધ શુદ્ધ કવિતા આપે અનીતી હણી;
આનંદામૃત કાવ્યના કથનમાં જ્ઞાતાજનોને જડે;
જે જાણે કવિતાને જુઠિત સમજી તેલોગ્ય તેને પડે. ૧૪૯.

મનહર છંદ.

મરાળ તો મોતી ચરે મોતીમાંજ માન્યું મન,
ભલો તેને અવર આહાર કેમ ભાવશે;
સાકર સદૈવ આવા ઇચ્છે છે સફરખોર,
અન્ય પર રૂચી કેમ અંતરમાં આવશે;
સુગંધનો લોગી ભ્રંગ સુગંધનો સંગ તણ,
ભમી જાય કેમ કદી કોઈ જો ભમાવશે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના લોગી જન,
કવિતામાં નિજ લક્ષ લક્ષ્યા લગાવશે. ૧૫૦.
ધનતણો ધોર સુણી મોર જેમ સોર કરે,
સુકવિતા સુણી જન વાહ વાહ ખોલે છે;
બાળક જુવાન વૃદ્ધ બુદ્ધિબળ અનુસારે,
તત્વ કવિતાનું નિજ ચિત સાથે તોળે છે;
પવનની હાલેથી પન્નપત્ર જેમ લળે,
હૈયું જનતાણું તેમ કવિતા હિચાળે છે;

કહે દલપતરામ સરસ કવિતા સુણી,
શીશ નર નારિયોનું નાગ જેમ ડોલેછે. ૧૫૧.

કુંડળિયા છંદ.

નહિ ડોલે જો નાગ તો, નહિ વંશીનો નાદ;
જંગમ જન થિર થાય નહિ, શુણિ કવિતાનો સ્વાદ;
શુણિ કવિતાનો સ્વાદ, મરદ માદા નહિ ડોલે;
નહિ કવિતા તે ઠામ, ખરાખર ખરો જોલે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ ધિક ખોટું જોલે;
ધિક વંશિવાનાર નાગ શુણિ જો નહિ ડોલે. ૧૫૨.

કંઠ હલાવે કોથળો, કણ ભરતાં જે કાળ;
જન મનમાં જાણી લહે, પહોંચ્યા કણ પેટાળ;
પહોંચ્યા કણ પેટાળ, કવિત તો ત્યારે કહિયે;
શ્રોતા જનનાં શીશ, ડોલતાં દેખી લહીએ;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ કવિ કાવ્ય ખનાવે;
હજાર શ્રોતા હોય, કોય નહિ કંઠ હલાવે. ૧૫૩.
સરસ કવીની કાવ્ય શુણિ, હરખિ હલાવે કોટ;
નરસ કવીની કાવ્યમાં, ઊંઘ ચલાવે ચોટ;
ઊંઘ ચલાવે ચોટ, કોટ જનની કંપાવે;
જેથી જગમાં લાજ, નરસ કવિની નહિ જાવે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નથી તે વાત નવીની,
નાવે નિદ્રા નામ, કાવ્ય શુણિ સરસ કવીની. ૧૫૪.

કવિની નમ્રતા વિશે.

દોહરો.

કવિનાં (૧૬) વિતર્કથી, છોક અજાણ્યો છુંજ;
કવિ મુજને લોકો કહે, નામ માત્ર કવિ હુંજ. ૧૫૫.

છપય છંદ.

ક્યાં મણિ માણક મૂલ, મૂલ ક્યાં કોડી કેરું;
ક્યાં ગરૂડ ગતિમાન, અને ક્યાં ધાન્ય ધૂતેરું;
ક્યાં તૂતીનો નાદ, નાદ ક્યાં નોખત કેરો;
ઝાકળ જળ શા માત્ર, ~~જ્યાં~~ ધન ચઢે ધણેરો;
મતિમાન મહાન થયા કવિ^૧, કવિતા કરી નવી નવી;
એવા કવિયોની આગળે, કોણ માત્ર દલપત કવી. ૧૫૬.

^૧ કવિ પ્રેમાનંદભટ્ટ અને સામળભટ્ટના નેટલી કવિતા શક્તિ મારામાં નથી; તેમજ ખીજ પણ સર્વે કવિયોના હું ઘસ છું.

મનહર છંદ.

ગોળ જાણે હુંજ ગળ્યો ખાંડ તેથી ખૂણ ગળી,
ખાંડથી ખરેખરે તો સાકરમાં સાર છે;
સાકર સરસ હોય દીસે બ્યારે દૂધ જેવો,
દૂધ મોહું દ્રાખ જેવું સાંડું તે શ્રીકાર છે;
ગુણતણું ગુણવાન આણે કોણ અભિમાન,
જોઈ જોઈ જો કરે વિવેકનો વિચાર છે;
કહે દલપતરામ સાંભળો સાહેબ સર્વ,
એક એક થકી એમ ઉત્તમ અપાર છે. ૧૫૭.

દોહરો.

શક્તિ નહિ શણગારની, તો સજીએ સંતોષ;
પણ પેખીને પારકા, શિદ કરીએ અકુસોસ. ૧૫૮.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

રે ભંગ^૨ અંગ તુજને પ્રભુ પાંખ આપો,
તું કેમ એમ દરિયો સ્થિર થૈ તથાપી;
શક્તિ સમાન કરણી કરવી તપાશી,
મોઠાનિ શક્તિ નિરખી ન થવું નિરાશી. ૧૫૯.

ભ્રમરાવળી છંદ.

કરજોડિ કંડું ભલિ ભાત, ભલા જનને અંરજ;
ધરિ નમ્રપણું શિર નામિ, કહું મનની મરજ;
કદિ ચૂકે જણાય અચૂક, કૃપાથી કમા કરજો;
ધરિ સજ્જનનો દિલ ધર્મ, સદાગુણ સંધરજો. ૧૬૦.
રચતા કવિતા રૂપિ વ્યાસ, ગણેશ હતો લહિયો;
પણ ગેયતણી થઈ ચૂક, ન ગર્વ દિલે રહિયો;
જન જાતતણી પછિ વાત, કહો મુખ રી કહિએ;
નહિ કેમ પડે કદિ ચૂકે, રૂદે સમજ રહીએ. ૧૬૧.
ઊરમાં જરિએ અભિમાન, કહો કદિ કેમ ધરું;
પ્રભુ પ્રેરિત પુદ્ધિ પ્રમાણ, કવિત્વનું કામ કરું;
જન જાત સમસ્તનિ સાથ, સુમિત્રપણું મનમાં;
કરવા ધરિ કોડ કહું કવિતા, જગના જનમાં. ૧૬૨.

દોહરો.

દુર્ગુણની નિંદા કરે, જો દુર્ગુણી દુખાય;
સમજ લે તે નિજશિરે, એનો નહીં ઉપાય. ૧૬૩.

^૨ ભમરો.

પાઘડી બનાવનારે પાઘડી પ્રલંબ રચી,
 પછી કોઈ સારો કહે સુરતી આકારને;
 કોઈને ચલવી ચક્ર દક્ષિણીનું ડોળ ગમે,
 કોઈ કચ્છી ચાંચથી શોનાંવે શણગારને;
 કોઈ મારવાડી કે મેવાડી ઘાટ સારો માને,
 ગમે ગૂજરાતી વળી કોઈનાં વિચારને;
 જેને જેમ કાવે તેમ કરે દલપત કહે,
 નહિ રાગ કેશ પાઘડી બનાવનારને.

૧૮૧.

મુખ્ય શ્રોતા વિષે.

મનહર છંદ.

ચિત રૂપી ચોવટામાં કાવ્યની દુકાન કરી,
પછી તે દુકાનનો દુકાનદાર હું થયો;
નીતિતણી રીતિ તથા પ્રીતિ પરિબ્રહ્મપર,
સારો સારો માલ જ્યેવો શોધી શોધી સંઘર્યો;
ગ્રાહકોની શોધ માટે ગામ ગામ હામ હામ,
દેશને વિદેશમાં વિશેષ વાર હું કર્યો;
કહે દલપત મારી કવીતાનો ક્યાસ કરી,
સોદાગર કારખસ સાહેબે સોદો કર્યો.

૧૮૨.

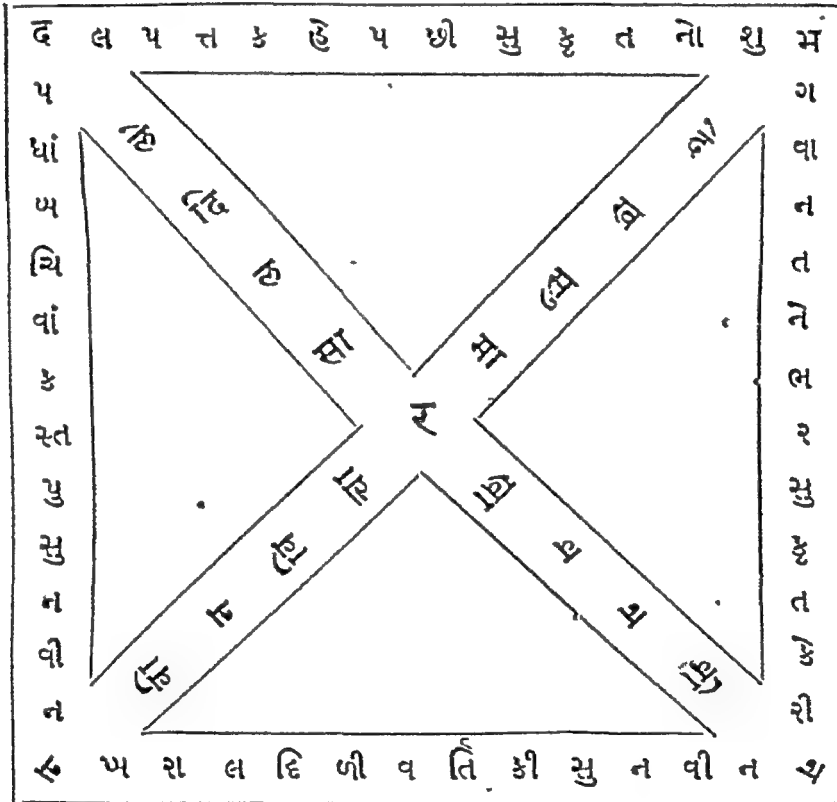
કારખસ સાહેબને આશિર્વાદ.

દાહરો.

ધન, વિદ્યા, શુભ વંશ, જશ, તથા રાજ્ય અધિકાર;
પ્રભુ આપે કિન્નાકને, લક્ષ્મી પાંચ પ્રકાર. ૧૮૩.

ચોક્કા પ્રબંધ સંચયો.

રમામુખ દે ભગવાન તને, ભર મુકૃત કેરો નવીન વખાર;
રખાવ નવીન નવીન મુકીર્તિ, વળી દિલ રાખ નવીન વિચાર;
રચાવિ નવીન નવીન મુપુસ્તક, વાંચિ બધાં પદ લેદિલ સાર;
રસાળ દિલે દલપત કહે, પછિ મુકૃતનો શુભ દેખ મુમાર; ૧૮૪.

મનહર છંદ.

ભાવનગરનો ભૂપ મારો કવીતાનો ભોગી,
રાખ્યોળ વિજય સિંહે સાંભળી સચેતથી;
સર આનરેખલ જુવાન સિંહ મહારાજ,
ધર અધીપતીએ હૈએ ધરી હેતથી;
વઢનાણુનાથ મહારાણા રાયસિંહજીએ,
સાંભળી વળી તે સ્નેહ વિશેષ સમેતથી;
જુનાગઢના નવાખ સર મહાખતખાને,
સનમાન પૂરવક સાંભળી સંકેતથી.

૧૮૫.

ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાહુદય વિકીડિત વત્ત.

શોધ્યું સંસ્કૃત દિક્ષિતે ભદ્રજીએ, અંતે તજી ગર્વને,
ભાષા સોરઠની છટાથિ ભણુવા, શિક્ષા કહી સર્વને;

૧ યથા સૌરાષ્ટ્રિકા નારી, “અ રો” इत्यभि भाषते ॥

एवं रंनं विजानीयात्. ते “अ रों” इव ते दया ॥ १ ॥

અરૂં પરૂં એનું અનૈક વચન અરૂં પરૂં યાયછે; તે રાખે
સોરઠની સ્ત્રીઓ સારી લટકથી ખોલેછે એવી લટકથી દયા,
મવા, આદિક સંસ્કૃત રાખે ખોલવાની શીખામણુ એ શ્લોક
કમાં દીધી છે; એ શ્લોક પાણિનિય શિક્ષાનો છે.

જે શિક્ષા સમગ્રે પ્રમાણુ ગણિ છે, ગીર્વાણુ વાણીશ્વરે;
તે ભાષા ગુજરાતિ મધ્ય મુજને, આપી રૂચી ઈશ્વરે. ૧૮૬.
જે ભાષા નરસિંહ નાગર કથી, શોધી ગયો સૂક્ષ્મે;
પ્રેમાનંદ ભટે વખાણિ વળતી, ભાષી ભટે વક્ષમે;
દેવીદાસ, મિઠો, અખો, પ્રિતમ તે, સંખ્યા સિમા ના મળે;
કૃષ્ણે ને રણુછોર, કાન, રધુએ, શોભાવિ છે શામળે. ૧૮૭.

મનહર હંદ.

ભારત ને ભાગવત રચેલી છે રામાયણ,
રેવાખંડ શંકરપુરાણુ પણુ સારાં છે;
વૈદક નેતિપને વેદાંતવાદ વારતાએ,
નાગરી નારીનાં ગીત ચીત ચારનારાં છે;
જોડેલા જે જતીઓના રાસમાં કઆશ નથી,
પ્રેમભરી ગર્વિયો ને પદ પણુ પ્યારાં છે;
ભારતીનો^૧ ભેદ મને ભાવી ગુજરાતી ભાષા,
સારે શણુગારે જેનાં અંગ શણુગાર્યા છે. ૧૮૮.

ઈંદ્ર વિભવ હંદ.

આવ ગિરા ગુજરાતિ તને,
અતિ શોભિત હું શણુગાર સજવું;
જાણુનિ પાસ વખાણુ કરાવું,
ગુણી જનમાં તુજ કિર્તિ ગજવું;
ભારતવર્ષ વિષે ણિણિ ભારતિ,
માનવનીતાણું માન તજવું;
દેશ વિષે દલપત કહે,
ભમકો, તુજ ને ભલિ ભાત ભજવું. ૧૮૯.

મનહર હંદ.

પણુ પ્રભુની સહાયતાથી પાર પ્રાપ્તી શકું,
સંપુરણુ જોઈએ સ્વદેશીની સહાયતા;
વિદ્વાન મંડળ મળીને મંડે એજ કામે,
ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની ચહાયતા;
ગુંથીને અનેક ગ્રંથ મુધારો વધારો કરે,
નિશ્વણ થઈને નિત્ય આપરો ને ન્યાયતા;
કહે દલપતરામ તોજ થાય પુરું કામ,
એ વિના તો અન્ય નથી મુજતી ઉપાયતા. ૧૯૦.
એક હાથથી તો નહીં તાળી પણ પડી શકે,
ખતી શકે કેમ કારીગરી મોઢા કામની;

^૧ સરસ્વતિ.

માટે વારે વારે હું વિદ્વાનને વિનતિ કરું,
તત્ત્વ જાણનારા મારા દેશીઓ તમામની;
મમતા ધરીને તન મન ધન તેમાં જોડી,
ગાય ગુજરાતી ગીરા પ્રજા ગામે ગામની;
સ્વદેશી ભાષાનો એમ મુધારો વધારો થાય,
દીલની આશા તો પુરે દલપતરામની. ૧૯૧.

એક રાજાએ પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર.

મનહર હંદ.

સ્વદેશ મુધારવાની સલાનો છું સલાસદ,
મુખ્યોધક સજ્જનોના સાથમાં સામીલ છું;
ઔઠામાં હુંઠાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
જાણી તેનું દુઃખ ધણે દીલગીર દીલછું;
હિંદીને મરાઠી હાલ, પામી છે પ્રતાપ પ્રૌઢ,
સ્વદેશી શિથિલ રહી, તે દેખી શિથિલ છું;
કહે દલપતરામ રાજા અધિરાજ મુણો,
રૂઢી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વડીલ છું. ૧૯૨.

સ્વાત્મા પ્રતિઉક્તિ.

દોહરો.

વાણી ગુજરાતી રૂઢી, રાણી જાણી આજ;
તું વચર તેનો ખતો, કર તેનું શુભ કાજ. ૧૯૩.

મનહર હંદ.

અરે જીવ હિમત ધરીને મોટી મળે કર,
વચર સમાન જ્ઞાન દોહતના ભરથો^૨;
શંકરના સ્વામીતાણું જે જન સ્મરણુ કરે,
થવાનું હરેકે તેની દયાની નજરથી;
ચિદ્ધિ સિદ્ધિતણા ધણી ઉપર ને પ્રેમ ધર,
તો તને મળશે પ્રેમ તે ધરણીધરથી;
નીતિમય માયવાણું સ્નેહથી ને કાજ સજ,
સરે તુજ કાજ મતી મળે તેના ધરથી. ૧૯૪.

દોહરો.

એજ અર્થ ક્રિયો કહું, જે સૌને સમજાય;
મંગળીક શુભ સાથીયો, પગરણમાં પૂરાય. ૧૯૫.

^૨ ભર-ભથો.

રે કર જીવ મજે ધીરિ હામ, મહારિધ જેમ વણર કરે;
રે જન યાદ કરે હરનાથ, થનાર હરેક દયા નજરે;

રેધર ખ્યાર ધાણી રિધ સીધ, ધશી ધરિણીધર ખ્યાર ધરે;
રે સજકાજ નીતિમય માપ, પમાયં મતી નિજકાજ સરે. ૧૯૬.

				म
				ह
				रि
'५' ॥ ५		व स जे ध		
	५	जी		
	हु	र		
	पु	क		
	ज का ज स	रे	ज न या द	
		ध		द
		र		के
		प्या		ह
५ रि जी ध र				र ना थ
सि				
५				

ਵਾਯੂ ਮਹਿਮਾ. ਦਾਹੜੇ.

સ્વદેશની પૃથ્વી તથા, સ્વદેશની જે વાણુ;-
માતા તુલ્યે માનિતે, પાળે પુત્ર સુખાણુ. ૧૯૭.

મનહર હંદ.

પૃથિવી પ્રાણીની માતા, પ્રાણીનું પોષણ કરે,
અન્ન પાણી વસ્ત્ર વસ્તુઓ અનેક આપેછે;
પક્ષી વચ્ચે વાણીનો વિશેષ ઉપયોગ પડે,
વાણી કોટી પ્રકારની હરકતો કાપે છે;
માગ્યાવિના માતા પણ સમજ્યા વિના શું આપે,
પામીએ જે સુખ તેતો વાણીને પ્રતાપે છે;
વાણીથી હરેક વસ્તુનું વિશેષ જ્ઞાન થાય,
વાણીથી સલીલ^૧ મહાસાગરનું માપે છે. ૧૯૮.
વાણીથી વિચાર^૨ એક બીજાના કહી શકાય,
જ્ઞાનવારસો તો વાણીમાં સુકી જવાય છે;
સૈકડો વરસ સુધી શોધી શોધી મેળવેલું,
પૂર્વજેનું જ્ઞાન તે તો વાણીથી પમાય છે;

୧ ପାଞ୍ଜି.

પશુ પક્ષી પ્રાણીઓથી માણસો વિશેષ મુખ્ય,
 દુનિયામાં લેછે તે તો વાણીથી દેખાય છે;
 ઇશ્વરનું જ્ઞાન પણ વાણીથી જ ઉપજે છે,
 વાણી વિના પ્રાણી કેવા પામર જણાય છે. ૧૯૯.
 જે વાણીથી અન્ન પાન માલ મીલકત પામ્યા,
 તે વાણીને સ્તેહ. ધરી, સર્વદા સંભાળવી;
 ભક્ષાં ભક્ષાં લૂપણુ લૂપિત કરવી તે ભક્ષી,
 પૈસા ખરચીને પ્રીતે રૂઢી રીતે પાળવી;
 ગરીબ જાણીને અવગણના ન કદી કરો,
 ખની શકે તેમ તેની ગરીબાઈ ટાળવી;
 કહે દલપતરામ દીલમાં મમતા રાખી,
 આપણા ગન્ત પ્રમાણે અધિક ઉન્નતજીવી. ૨૦૦.

ઈદ્રવિજય ઇંદ.

પ્રેરક શ્રી પરમેશ્વર આપ કવીશ્વર ચિત્ત વિષે ચતુરાઈ;
માનવિ વ્યર્થ ગુમાન ધરે, કરતાર કૃપાથિ કરી કવિતાઈ;
પુદ્ધિ પ્રભૂની પ્રભૂની બધી ચિજ, તેની રૂચી સમ જુકિત રચાઈ;
મત્ત કરે દલપંત મફતનું, પારકિ લેખણ પારકિ શાહી. ૨૦૧.

પ્રકરણ ૨ જું.

પ્રભાત, સાયંકાળ તથા ત્ર્યંતુ વર્ણન.

પ્રભાતનું વર્ણન.

દોહરા.

નિરખ્યાં પ્રથમ નિહાળતાં, રાત દિવસ રૂતુ ભેદ;
તે માટે કહું તે વિશે, અંતર ધરી ઉમેદ. ૧.
સૌને સૂર્યોદય થતાં, સૂણે સધળી વાત;
તે માટે કહે કહું, વર્ણન પ્રથમ પ્રભાત. ૨.
અદલ રાજ્ય અંગેજનું, પ્રગટ્યું સૂર્ય સમાન;
વિદ્યાપ્રકાશથી થયું, ગુણ અવગુણનું જ્ઞાન. ૩.

પરોઢિયું.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધંધાતણા ચાર ટકાર વાગ્યા, ઉઘોગિ લોહો જન સર્વ જાગ્યા;
જાણે શ્રુતી ચારતણા ઉચારે, મુમુક્ષુ અજ્ઞાનપણું ઉતારે. ૪.
પૂર્વે ઉગ્યો શુક્રનણો શિતારો, તેજસ્વિ તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો;
શુ સૂર્યનો તે સરદાર આવ્યો, સંધી કરાવા શુભ વિધી લાવ્યો. ૫.
પરોઢિયે શીતળ વાયુ વાય, તેથી પડે ઠાઠ અને ધુનત્ય;
કુરાજ્યમાં જેમ જોના ન જાપે, બીકે બધા લોકની કાય કંપે. ૬.
પરોઢિયે આકળ તો પડેછે, ભીનાં થયેલાં તરૂં તે વડેછે;
જાણે નિશા મુંદરી છાંડિ ધીર, રોઈ ધરાવે નિજનેણ નીર. ૭.
કૂકૂ સ્વરો કુંકું તો કરેછે, સર્વ જોના સ્વર સંચરે છે;
જાણે રવીરાય પધારનારો, તેના છલીદારતણા ઉચારો. ૮.
વાળે રૂંડાં ચાઘડિયાં નગારાં, જે લોકને નિત્ય જગાડનારાં;
જાણે નવા રાજ્યનિદ્રોજ આવે, તેની બરી નોખત આ બજાવે. ૯.
ધંધાતણા ઘોષ ઘણાક થાય, દાણા પડ્યા બે પરમાં દળાય;
આકાશ પૃથ્વી પરબે પ્રમાણો, જોવા પર્યા તેમ દળાય જાણો. ૧૦.
મહી વસોવે મુઠિયારિ નારી, તજ બિન્દુ માંખણ લે ઉતારી;
તેજમ મુજો શુણિશાસ્ત્ર બોધ, તજબિન્દુ સંધરિ સાર શોધ. ૧૧.
સીમા ભણી રાખે કરે શિયાળ, કાને પડે ઘોષ ઘણા કરાળ;
જાણે નિશાની ચમુને જણાવે, નાસો હવે સૂર્યનું સૈન્ય આવે. ૧૨.
વિદ્યારથી પાઠ ઉઠી કરેછે, જાણે રવીના જશ ઉચરે છે;
પ્રભાતિયાં ગાય સુભક્તપ્રીતે, જાણે રવીના ગુણ ગાય ગીતે. ૧૩.

૧ ચમુ ફાળ.

આથમતા તારા તથા ચંદ્ર.

તારા શશી પશ્ચિમમાં સિધાવે, તે દેખિને એમ વિચાર આવે:
ધનાદ્ય દેશો બહુ ત્યાં વસેછે, જોવા બધા દેવ ધિમે ધસેછે. ૧૪.
જ્યાં મેષને જ્યાં શશી^૧ બેલ^૨ મંગ, તે રાયને જોર રહે ન અંગ;
શશાંકની એવિ દશા બનીછે, સ્વનંત રાજ્યાસન વ્યર્થ ધસેછે. ૧૫.
આ મેષને^૩ આ વ્રજને વિલોકી, રહ્યો દિસે મારગ સિંહ રોકી;
સ્વદેશિયો સંપ ચહે ન ચિત્તે, તે રાયનું રાજ્ય રહે શી રીતે. ૧૬.
નિશાપતી પશ્ચિમમાં નમ્યો છે, માથે હતો ત્યાં થકિ તો ભમ્યો છે;
જાણે શશીની ચઢતી કળા ગૈ, હવેથિ તેની પડતી ચિથતી ચૈ. ૧૭.
સાતે રૂપી ઉત્તરમાં અધે છે, જે સિંહની સાથ સદા હોજે છે;
જાણે અનુષ્ઠાન મળ્યાની આશે, જવાઈ છેછે નિશિનાથ પાસે. ૧૮.
અગસ્ત તો દક્ષિણમાં દિસે છે, મિથુનની સાથ સદા વસેછે;
વહેંચતાં દાપુ થઈ લડાઈ, જાણે રૂપી સાથ પરી નુદાઈ. ૧૯.
આ કંક આકાર નુઓ કર્યો છે, આ સિંહ આકાર તથા ધર્યો છે;
અનેક આકાર જાણાય એમ, સંગ્રામમાં વ્યુહ રચાય જેમ. ૨૦.
ભૂમિ ભણી પૂર્ણશશી સિધાવ્યો, વિતર્ક એથી કવિદર આવ્યો;
વૃદ્ધત્વ આવ્યું તેણી નિશાને, નમાવિયું ભૂભણિ મૂખકાને. ૨૧.
આદિત્ય આભાસ વિશેષ થાય, શશાંક આંખો પરતો જણાય;
બળિજનો આગમ જાણિ જેમ, આંખો પડે નિર્બળ ભૂપ તેમ. ૨૨.
શશાંકનો છેક ઘટ્યો પ્રકાશ, કેવો દિસે પશ્ચિમ દીશ પાસ;
જાણે બજવા થઈ પૂર્ણ થાતે, આકાશ ટાંગી ધરિઆળ આ તે. ૨૩.
અંધેર ટાળી ન રાક્યો શશાંક, પરચો શશીને શિર એજ વાંક;
તેનો રવીદેવ તપાસ લીધો, જાણે શશીને પદભ્રષ્ટ કીધો. ૨૪.
ભાનુંથકી ચંદ્ર પ્રકાશ લે છે, તેથીજ તે શીતળતા ધરેછે;
ભિક્ષાર્થિ પામે અતિ રિદ્ધિ આપ, પડે ન તેનો જગમાં પ્રતાપ. ૨૫.
જે તિવ્રતા તોં તનમાં ન રાખે, સ્ત્રી તુંદ્ય તેનું મુખ લોક ભાળે;
રાખીશકે તે નહિ રાજ્ય દ્રોશી, એમાં કહો જોય જાણેશું જોશી. ૨૬.
જે રાજ્યમાં ચારનું જોર ફાવે, જે રાજ્યમાં બીક વિશેષ આવે;
જે રાજ્યમાં હોય ધણું અંધેર, તે રાયનું રાજ્ય તપે શિ પેર. ૨૭.

૧ શશી-સસલું ચંદ્રમાં જણાય છે તે. ૨ બેલ-વ્રજાનરથી.

૩ મેષ-મકર.

રે ચંદ્ર ને આ તુજ રાજ્ય થાતાં, મનુષ્ય સૌ આજસમાં જણાતાં;
રાસો તણદેતિ પ્રજા જણાઈ, તે રાજ્ય તો કેમ ટકેજ ભાઈ. ૨૮.
સવાર થાતાં શશિ અસ્ત પામ્યો, તે કોણ જાણે જઈ ક્યાં વિરામ્યો;
જાણે પર્યો કાદવ હેમ થાળ, ખુંચી ગયો અંદર એજ કાળ. ૨૯.
ઝાંખા પડી થાય અદર્શ તારા, આકાશમાં તે અતિ શોભનારા;
તે જેમ રાજા તજિ જાય રાજ, નાશી છુટે સૈન્ય તણે સમાજ. ૩૦.

ચંદ્રને ૪૫કો.

લડ્યા વિના જે તજિ રાજ્ય નાહો, દેખાવદીધો અતિ છેક માહો;
જરૂર જાતે જગ જાણિયો છે, કાત્રી નહીં તે વિધુ વાણિયો છે. ૩૧.
નીચી કરો મૂછ નમ્યો હરી^૧ તે, દીધો તણ દેશ ગયો હરી તે;
ધરે ન કાત્રી તુજ નામ મંદ^૨, વણીકને લાયક નામ “ચંદ.” ૩૨.
અરે તને શું કેહું સિંહ રાશી, તું સિંહ રોનો મન જે તપાશી;
તીર્થે ગયો સંગ સજ્જ અલંગ શોભે હવે તો તુજ નામ સંગ. ૩૩.

દાહરો.

સિંહ નામ કાત્રી હતા, લડતા અડર અલંગ;
સિંહ પુરૂષ સ્વર્ગે ગયા, હવે રહ્યા સૌસંગ. ૩૪.

પ્રભાત.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધણો કરે છે નિધિ ધુધાટ, ગાળ રહો છે બહુ સર્વ ધાટ;
જાણે ગયું પુત્રનું રાજપાટ, કોધે કરે ગર્જન એજ માટ. ૩૫.
પંખી મધૂરા સ્વર ઉચરે છે, જાદૂી જાદૂી જાત અનેક જે છે;
જાણે થશે આજ નવીન રાય, ગાંધર્વ તેના શુણ ગાન ગાય. ૩૬.
જનો સ્તુતી ઈશ્વરની કરે છે, માહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરે છે;
જાણે રવીનું શુભ રાજ્ય જાગે, પ્રભૂ સમીપે મુખ એમ માગે. ૩૭.
ઉઠ્યા જનો ભૂખ્યા અલ્પ દીસે, જામો ન અંગે નહિ પાધ શીશે;
જાણે થતાં ખે નૃપની લડાઈ, લોકો તણી લક્ષ્મિ જે લુટાઈ. ૩૮.
રહે કુભાર્યા પતિ સાથ રૂઠી, પ્રભાતમાંથી લડતીજ ઉઠી;
મુરાજ્ય થાતાં પણ અંડખાર, સુખે ન ખેસે ઠીને નઠાર. ૩૯.
પતિવ્રતા કાળ ખવિત્ર જાણી, વદે પતી આગળ પ્રેમ વાણી;
મુરાજ્યનો જોગ રૂઠો જડે છે, સુખાણ સંપી સુખ લોગવે છે. ૪૦.
શહેરમાં માર્ગે જાણે સિંચાય, જેથી પુરોમાં ગરદી ન થાય;
જાણે રવી^૩ દૂત તણી સવારી, પધારશે જાણિ પુરો મુધારી. ૪૧.
રાતે રહેલા જન ચોકીદાર, તેમાં કરે નાયક પ્રેરકાર;
જાણે જુના રાય તણા સિપાઈ, વિદાય કીધા નવિ ક્રોજ ધાઈ. ૪૨.
દેવાલયે ને વણિ રાજ્યદ્વારે, વાનંતણા ઘોષ થયા અપારે;
જાણે પ્રજાએ શુણિને વડાઈ, સામા જવાનો કરિ છે સજાઈ. ૪૩.

મૂક્યાં ઉઘાડાં પુર કુર્ગ^૪ દ્વાર, પ્રવાસિયો પંથ પળે અપાર;
છૂટે જિવેનો જરણિવાસ, ફરે હરે જેમ કરે વિલાસ. ૪૪.
પ્રવાસિયો જાય અનેક રસ્તે, પ્રવાહનો પેર દિસે સમસ્તે;
જાણે રવીથી હિમ પોંગળીને, વહી નદીઓ બહુ નીકળીને. ૪૫.
ઉતાવળો કોઈ વહે અગાડો, અગાડો જનાર રહે પછાડિ;
પ્રતીશની આગળ ચાલી જાય, તો જેમ તે વક્ર થયો જણાય. ૪૬.
ઉતાવળો જે જન પંથ ધાય, થાકી રહે ને મનમાં મુંઝાય;
ઉતાવળો થાય હરેક કામે, તે જેમ તેમાં નહિ સિદ્ધિ પામે. ૪૭.

અરુણોદય.

પ્રાચી દિશામાં નભ રક્ત દીસે, એ દામ શોભા ઉપજી અતીશે;
જાણે પ્રતાપી પરણે ભુપાળ, આનંદનો આજ ઉઠે ગુલાલ. ૪૮.
આકાશ રતાશ વળો નિહાળી, વદે કવીવાણિ વિતર્કવાળી;
આવે રવિ સ્વારિ વિશેષ ધાતી, એથી ઉડી આ અતિ ધૂળ રાતી. ૪૯.
સાંધો ધરા ને નભનો જણાય, તૃણાતણો અંત તથા ગણાય;
પાસે દિસે પાર નહિ પમાય, જેવા જનારે જત તે ઠગાય. ૫૦.
પર્યું રવીનું^૫ પ્રતિબિંબ તેજ, અજ્ઞાનિ જાણે રવિ દેવ એજ;
ખવાસનો જેમ ડમાક દેખી, નમે અજાણ્યા નૃપ એજ લેખી. ૫૧.
આકાશ રાતો ઉદયાચળે છે, તથા હવામાં પ્રતિબિંબ જે છે;
જાણે રૂડી જાજમ છે બિછાવી, ઠરાવું સિંહાસન એક લાવી. ૫૨.
નથી જણાતા પગ હાથ જેને, નામે કહે લોક અરુણ એને;
તે સૂર્યકેરો શુભ સારથી છે, પુરાણમાં એવિ કથા કથી છે. ૫૩.
આકાશમાં એમ ગતી કરે છે, ગરૂડનો બાંધવ તે ફરે છે;
વિદ્વાનને થાય રમૂજ જાણી, જુના કવીએ કહિ છે કહાણી. ૫૪.

સૂર્યોદય.

આવ્યો કુદી ત્યાં રવિ દેવ એમ, કુદી ઉઠે કેસરિ સિંહ જેમ;
તે બિંબમાં બિંબ સમાઈ જાય, આદર્શ^૬ જાતાં છબિ એક થાય. ૫૫.
જ્યાં બિંબમાં સૂરજ આવિ પેઠો, તે જેમ સિંહાસન ભૂપ પેઠો;
દશે દિશામાં કીર્ણ ચલાવ્યાં, સંગ્રામમાં લશ્કર શું સિંધાવ્યાં. ૫૬.
રંગે દિસે છે રવિ દેવ રાતો, જાણે થયો છે ધરિ ક્રોધ તાતો;
અંધેર આ લોકનું ટાળવાને, આવ્યો પ્રતાપી નૃપ પાળવાને. ૫૭.
જનો ઉચારે જયકાર વાણી, કરે પ્રણામો ઉર પ્રેમઆણી;
ગણે ગુરને પ્રભુ તુલ્ય જેમ, ગણે રવીને નિજ ઈશ્વર એમ. ૫૮.
મહી રૂપી મૃન્મય^૭ કોડીયું છે, દિવેલ જાણે જળ આ ભયું છે;
દિવા સળી લગ્ન^૮ સરૂપિ લાગી, જાણે રવી દિપક જેત જાગી. ૫૯.

^૪ કુર્ગ-કીલો. ^૫ પ્રથમ સૂર્ય ઉગેલા દેખાય છે પણ તે
અરે સૂર્ય નથી; હવામાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે.
^૬ દર્પણ. ^૭ મૃન્મય-માટીનું. ^૮ મેષ, વૃષભ વગેરે
બાર લાખ છે તે રૂપી દીવારાળી.

જે દુર્બિને સૂર્યનું જિંબ દીઠું, જાણે દીઠું તે બળનું ઝાંઝીઠું;
 કે તોપ ગોળા ઉપરે ઘણેશ, પાઠા^૧ વિટેલા કિનખાખ કેરા. ૬૦.
 મહીથકી દ્વાદશ લક્ષ મોટો, તથાપિ દિસે રવિ છેકે છોટો;
 એ જાણિને એમ વિચાર આવે, ગોઠાઈ મોટા કદિના જણાવે. ૬૧
 છે મૈલ ભાનું નવ^૨ કોટિ દૂર, તથાપિ તેનું પસરાય નૂર;
 જેને પ્રભૂ પૂર્ણ પ્રતાપ આપે, તે રાંચનું રાજ્ય વિશેષ વ્યાપે. ૬૨.
 પૃથ્વીથકી છે ત્રણ લાખ તોલ, તથાપિ દીસે લઘુ એક ગોળ:
 વિદેશી રાજાતણું જેમ માન, મુજાણ જાણે જડને ન ભાન. ૬૩.
 રવીથિ આડું પડછે હવાનું, અદર્શ થોડા કાણમાં થવાનું;
 દેખાવ દેખી દિલમાં ગમેછે, જાણે ભવાયો પડદે રમેછે. ૬૪.
 પ્રકાશ વેગે અતિ દોડી આવે, સેનાપતી જેમ ચમુ^૩ ચલાવે;
 મીન્યુટમાં મૈલ ઘણા કપાય, જે લાખને છાશિ હજાર જાય. ૬૫.

કીર્ણોદય.

આળ્યો સવા આઠ મીનીટમાં તો,
 પ્રકાશ પૃથિવ પડમાંહિ ધાતો;
 પીળો-રૂડો રંગ દિધો ચડાવી,
 મુવર્ણથી જેમ મહી મઢાવી. ૬૬.
 જો છાપરે તો તડો પડ્યો છે,
 મુવર્ણ રંગે ચિતમાં ચડ્યો છે;
 જાણે મુરજ્યે બહુ દ્રવ્ય એવાં,
 દિસે ધરોધરે મુવર્ણ નેવાં. ૬૭.
 ઢાંડીતણાં લોલક કીર્ણ સંગે,
 ભાંતે પડ્યાં ચિત્ર વિચિત્ર રંગે;
 જાણે વિના વૃષ્ટિ કદી ન જાણ્યા,
 એવા અહિં મરછ અનેક તાણ્યા. ૬૮.
 વિલોકિ ચિત્રો બહુ રંગવાળાં,
 બિજા કહે ચિત્ર બહુ રૂપાળાં;
 મર્મિ જનો માર્મિક લેદ લેછે.
 શાથી બન્યા તે સમજી શકેછે. ૬૯.
 કીર્ણો પડ્યાં રંગિત કાચ જેવે,
 ધરો છવાયાં બહુ રંગ તેવે;
 જાણે ધરોમાં રવિદૂત આવી,
 લીધ્યા ધરોમાં બહુ રંગ લાવી. ૭૦.
 જે એસના બિંદુ અનેક પત્રે.
 પડ્યા હતા તે ન જણાય અત્રે;

પ્રખ્યાત છે ભારકર હંસ પોતે,
 મોની ગણી ભક્ષ કરી ગયો-તે. ૭૧.
 કીર્ણોવડે કોઈ છયો ઉતારે,
 તે કીર્ણના સન્મુખ જન ધારે;
 એકાચ ચિત્તે મુણવાથી જેમ,
 દરે રૂદેમાં ગુરજાન તેમ. ૭૨.
 સોના સમી સૂર્યની કાંતી ઝીંકી,
 વનસ્પતી જાત વિશેષ ખીલી;
 જે દેશમાં જેમ કમાઈ જાગે,
 પ્રજાજનો સર્વ પ્રસન્ન લાગે. ૭૩.
 પ્રતાપ જે ભાનુતણો પડેછે,
 વનસ્પતીને પણ પુષ્ટિ દેછે;
 જેમાં લુલાંને વળી આંધળાંને,
 પાળે ભણા જેમ જનો બધાંને. ૭૪.
 દેવાળયે શીખર હેમકેરું,
 તેમાં રૂઠું જિંબ દિસે ધણેરું;
 જાણે હિરો હેમ વિષે જણાયો,
 પ્રકાશ શોભે શશિથી સવાયો. ૭૫.
 ઉદ્યોત બ્યાં બ્યાં પ્રસર્યો અતીરો,
 લુંડી ભક્ષી વસ્તુ સમસ્ત દીસે;
 અબૂધમાં લેદ છુપ્યો રખાય.
 યુદ્ધિ વધ્યે લેદ બધા જણાય. ૭૬.
 રાતે બધું ભાસતું એક રંગે.
 જુદું દિઠું ભાનું પ્રભા પ્રસંગે;
 દૂરાજ્યમાં પંડિત મૂર્ખ એક,
 મુરજ્યમાં જેમ પડે વિવેક. ૭૭.
 રાતે ન જાતી જન દૂર દૃષ્ટી,
 રવીપ્રભાથી બહુ મૂછ મૃષ્ટી;
 દૂરાજ્યમાં જ્ઞાનતાણો ધરાશે.
 મુરજ્યમાં જેમ દિસે વધારો. ૭૮.
 ઠાંકાં તથા ભૂતળ લોંચરામાં,
 રહ્યું વિશેષે તમ^૪ તે સમામાં;
 જાણે ચુપા ચૂપ છુપાઈ ચોર.
 સંતાઈ પેદા બહુ બંરખાર. ૭૯.
 પડ્યો રવીથી પ્રતિકૂળ છાંયો.
 દરેક વસ્તુનિ પુંઠે છુપાયો;
 બાજિશ્ચી નિર્બળ વેર રાખે,
 પુંઠે બંધે સન્મુખ તો ન ભાખે. ૮૦.

^૧ દુર્બિનથી જોતાં સુરજનું અંદરનું જિંબ કણ જણાય છે. તેને ફરતાં સળગતાં વાદળાં ફરેછે. તે કિનખાખ જેવાં દેખાય છે.

^૨ નવ કોડ પંદર લાખ મહલ.

^૩ ચમુ-ફાલ.

^૪ તમ-અંધારું.

ગરીબ શ્રીમંતતાણે નિવાસ,
 પડ્યો રવીનો સરખો પ્રકાશ;
 તે જેમ રૂડો ઈનસાફિ રાય,
 સૌનો કરે છે સરખોજ ન્યાય. ૮૧.
 જાળીથિ કીણો ધરમાં પડે છે,
 આણું ઉડે તે નજરે ચડે છે;
 શો માલ વાતાવરણે વસાવ્યો,
 તે ભેદનો શિક્ષક જેમ આવ્યો. ૮૨.
 દિસે પ્રભાની નળિ એક તંત્ર,
 જાણે ધર્યો સુક્ષ્મદર્શ જન;
 પ્રકાશ કેવો પથરાય નીચો,
 જાણે બિછાવ્યો જરિનો ગલીચો. ૮૩.
 પ્રભા પ્રભાનાથની પૂર્ણ જોઈ,
 દિવાતાણો પાડ પુછે ન કોઈ;
 હજારનો દાયકે જો મળે છે,
 લગારનો દાયકે વીસરે છે. ૮૪.
 વાંકાં વળીને રવિ કીણ આવે,
 કદી નહીં માર્ગ સિધે સિધાવે;
 જે રાખ્યના દૂત રહે છેકેલા,
 તે જેમ દીસે ન સિધા વળેળા. ૮૫.
 જળાશયે ભાસ્કર બિંબ જોઈ,
 કરે કવી તર્ક વિતર્ક કોઈ;
 સુખ્યા મુખ્યા છે નૃપ મારતંડે,^૧
 પોતા સમો વેશ ધરાવે પંડે. ૮૬.
 સમુદ્રમાં સૂર્યનું બિંબ દીસે,
 એતો વળી દીવ્ય દીસે અતીશે;
 જાણે રૂડો ત્યાં રસિડેન્ટ રાખ્યો,
 પ્રકાશરૂપી પણ કાંપ નાંખ્યો. ૮૭.
 ગંગા વિષે સૂર્યનું બિંબ જોઈ,
 કહે વળી એમ કવીશ કોઈ;
 જાણે બીજો ભાસ્કર દેહ ધાર્યો,
 ગંગાની જત્રા કરવા પધાર્યો. ૮૮.
 જે દેવજો આ નજરે ન થાતાં,
 થયાં રત્રી તેજથકી જાણાતાં;
 જાણે નક્ષરા અમલે પડાવ્યાં,
 સુરાજ્ય આવે કૃશિયાં આણાવ્યાં. ૮૯.
 રવીતણાં કીણું નિહાળિ કોડે,
 ખુશી થયાં સારસડાં સજોડે;

વેદી^૧ વિષે જેમ વિદોષિ જોત,
 પ્રમોદ પામે વરલાડિ સોત. ૯૦.
 કુમૂદનીયો કરમાઈ દીસે,
 વિકાશ પામ્યાં કમળો અતીશે;
 ક્ષેપો મુખો જેમ મલીન થાય,
 મિત્રો શુણી કીર્તિ ખુશી જણાય. ૯૧.
 ઉલ્કનાં^૨ નેત્ર ગયાં મિત્યાઈ,
 ભાળે નહીં ભાનુંતણી ભલાઈ;
 તે જેમ રૂડો ગુણ સજ્જનોના,
 દેખે ન ડોળા કદિ દુર્જનોના. ૯૨.
 રવી કવી જાણુંવિ જે ગણાય,
 રીઝાવનારાં તણ તે જણાય;
 જે મીચિ રાખે નિજ નેત્ર કાન,
 તેને રિઝાવા નહિ શક્તિમાન. ૯૩.

જન ક્રિયા.

ખાવા હવા જાય જનો ઉમંગે,
 આરોગ્ય પામે અતિ આપ અંગે;
 વધે ન તેને નિજ અંગ વ્યાધી,
 ખરેખરી ઔશધિ જેમ ખાધી. ૯૪.
 શિકારિયો જાય શિકાર માટે,
 ધોળી ધુએછે જઈ પસ્ત્ર ધાટે;
 સ્વતંત્રતા પૂર્ણ મળી પ્રજાને,
 જેને ગમે તેમ કરે ક્રિયાને. ૯૫.
 સ્ત્રીઓ નવાણે જઈ ઘેર આવે,
 પાત્ર પ્રમાણે ભરિ નીર લાવે;
 તે જેમ શાસ્ત્રો સુણવા જઈને,
 આવે યથા બુદ્ધિ ગુણો લઈને. ૯૬.
 અક્રીણિયા સૂર્ય ઉગે જોધેછે,
 તેમાંજ મોટું સુખ તે ગણે છે;
 ઉન્નણિમાં ભોજનકાળ જેમ,
 રમે જઈ બાળક દૂર તેમ. ૯૭.
 વિચિત્ર વાન્ત બહુપેર વાળે,
 અક્રીણિયા જોધ તથા ન જાળે;
 જાણે સુતાછે ઘટકણું જેવા,
 તેને જગાડે કરી શબ્દ એવા. ૯૮.
 શૂરા જનો શસ્ત્ર ધરી ફરેછે,
 ધનુઃકળાની કૃતિયો કરેછે;

જાણે રતી રાય કરે નિરીક્ષા,
આપે શુરા સૌર્યકળા પરેક્ષા. ૯૯.
પોશાક સૌએ તન સ્વચ્છ ધારી,
રાત્રીનણા વેશ મુક્યા ઉતારી;
જાણે નવા રાયનું રાજ્ય જામ્યું,
સૌ વિશ્વ સારે શિરપાવ પામ્યું. ૧૦૦.
જુદા જુદા વેશ જુદીજ વાણી,
જુદી ક્રિયા સૌજનતી જણાણી;
જાણે નિશાનો પડે છે ઉઘાડ્યો,
આ વિશ્વમાં નાટક ખેલ માંડ્યો. ૧૦૧.
નિશા પડે લોક સુવાનું ખૂંડે,
સવાર થે ત્યાં શુભ કામ સૂંડે;
કુસળ્યમાં આજસ કાળ યોગ,
મુસળ્યમાં લોક સજે ઉદ્યોગ. ૧૦૨.
લે બાગમાંથી ફળ વીણિ માળી,
તે છોડતાં સંકેટ દૂર ટાળી;
પ્રજાધિ રાજ કર જેમ લે છે,
પ્રજતાણું રક્ષણ તે કરે છે. ૧૦૩.
નિશાળિયા જાય જુઝો નિશાળે,
પોથી તથા પાટિ લઈ વિશાળે;
જાણે જનોઈ ધરીને ઉઠેલા,
કાશી જવાને બડવા બનેલા. ૧૦૪.
આરોગ્યશાળા ઉઘડી નિશાળે,
દેરે જતો ભાવિક સાથ ભાળ્યો;
તે જેમ ધરમો ધરણીનાં થાતાં,
દીસે રથપાતાં બહુ ધર્મખાતાં. ૧૦૫.
વાસીકુ વાળી ધર સ્વચ્છ કીધાં,
તથા વળી વાસણ માંજ લીધાં;
જાણે ભલા ભૂપનું રાજ્ય ભાળી,
દીસે ધરે ધર કરી દિવાળી. ૧૦૬.
ઉદ્યોગનાં શસ્ત્ર જનો સજે છે,
જે જાધને આજસ તે તજે છે;
ઉદ્યોગિ દીસે જન કામ કામે,
તે રાજ્ય તો પૂર્ણ પ્રતાપ પામે. ૧૦૭.
ઘોડાં અને ગાડિ ધણી ફરે છે,
શોભા નિહાળી નજરો ફરે છે;
જાણે રૂંડું રાજ્ય થયું હવે છે,
મુખે પ્રજા વૈભવ ભોગવે છે. ૧૦૮.

નદીનો કેખાવ.

નદીતણાં નીર ધિમે વહે છે,
ગતી વિષે ગંભિરતા રહે છે;
તે જેમ મોઝા જનને નિહાળી,
લજ્જતિ આલે સતિ લાજવાળી. ૧૦૯.
નદી કિનારે બગ જૈ રહે છે,
ધ્યાની બનીને મજને ગ્રહે છે;
જાણે મળી ધર્મ ધર્યાની છૂટી,
કૃત્યું છોતે ક્ષગિ ખાય કૂટી. ૧૧૦.
નદી વિષે લોક અનેક જૈને,
ભણો સ્તુતી ન્હાય નિમગ્ન થૈને;
જાણે સમાચાર સમુદ્રજને,
કહાવવા કાંઈ કહે નદીને. ૧૧૧.
પેખી પ્રમાનાથ પ્રભાત કાળે,
નાઈ સ્ત્રિઓ ચંદ કરે કપાળે;
જાણે શશી ભીત ભયે થયો છે,
નાશી સ્ત્રિઓને શરણે ગયો છે. ૧૧૨.
પૂન કરે કોઈ નદીને કોડે,
લગાટમાં અક્ષત વિપ્ર ચોડે;
જાણે શશીને તન પોડ આવી,
માટે દયા લાવી દવા લગાવી. ૧૧૩.
કામીનીઓને શિર કેશ કાળા,
ઠાંકી ધર્યાં તોય દિસે રૂપાળા;
મુખે નિશાનો દૃઢ અંધકાર,
જાણે છુપાવ્યો કરવા ઉગાર. ૧૧૪.
શૃંગાર શ્રીમંત સ્ત્રિઓ ધરે છે,
જેમાં હિરા કાંતિ અતી કરે છે;
જાણે હતા જે શશી સૈન્ય તારા,
રહ્યા સ્ત્રિઓને શરણે બિચારા. ૧૧૫.

ધર્મ ક્રિયા.

કરે જનો સૌ નિજ ધર્મ ધ્યાન,
કોઈ શુણે છે નિજ સાસ્ત્રજ્ઞાન;
જાણે દિધી છૂટ નૃપે દયાળે,
નિર્ભયણે સૌ નિજ ધર્મ પાળે. ૧૧૬.
મંધ્યાતણાં બ્રાહ્મણ શબ્દ ભાળે,
ભાનું ભણી અક્ષત યુષ્મ નાંખે;
જાણે મુસાજ પર પ્રેમ આવે,
આશીષ આપી વિધિએ વધાવે. ૧૧૭.

દ્વિન્ને કરે પાવકુંડ હોમ,
અઢ્યો વધીને ખડુ ધૂમ વ્યોમ;
રિઝાવવા ભૂપતિ ભાનુ જોવો,
જાણે રચ્યો આતસખેલ એવો.

૧૧૮.

પામી રૂઠો ભાસ્કરનો પ્રતાપ,
ધર્મી કરે ધર્મ અધર્મી પાપ;
મુકાર્ય આઠે પ્રભુ બુદ્ધિ દેછે,
સ્વેચ્છા પ્રમાણે જન વાવરેછે.

૧૧૯.

તડકા વિષે.

પડે દિને તો વધી જાય છાંયો,
અડે દિને તે ઘટતો જણાયો;
વધે કુબુદ્ધિ પડતો દશામાં,
ઘટે કુબુદ્ધિ અડતો કળામાં.

૧૨૦.

જો સૂર્યની સ્થિતિ તપાસવાને,
જોશી ભરેછે નિજ છાંયડાને;
સામાનિ શક્તિતણું માપ લેવા,
પોતાનિ માપે જન મુજ જોવા.

૧૨૧.

જે હોમથી બર્ફ વિશેષ જામ્યો,
તે પીંગળીને જળરૂપ પામ્યો;
કુસંગથી થાય રૂઢે કઠોર,
તે પીંગળે જેમ મુખોધ જોર.

૧૨૨.

ભાનું પ્રભા જેમ વિશેષ જામે,
પારો ઘણી ઉન્નતિ તેમ પામે;
મુરાબ્યની જેમ કળા વધે છે,
જાએ દરજ્જે મુજનો અઢે છે.

૧૨૩.

પ્રતાપ જ્યાં ભાનું તણો પડે છે,
જે નીર છે શીતળ તે તપે છે;
તે જેમ કોઈ જુલમી જણાય,
શોળો સ્વભાવી પણ તપ્ત થાય.

૧૨૪.

ચુસે સ્વી નીર નિજ પ્રતાપે,
વર્ષાસમે પુશ્કળ એજ આપે;
તે જેમ રાજ કર રોજ લે છે,
પ્રસંગ આવે ધન યોગ્ય દે છે.

૧૨૫.

જો આગચશમે સ્વી કીર્ણ જાય,
તો આગ તેથી પ્રગટી જણાય;

પેખી ઘણો સજ્જનનો પ્રતાપ,
ફેખી તપે છે દીલ જેમ આપ.

૧૨૬.

સ્વીતાણું તેજ પડે અલેખે,
અશમાં વિના વૃદ્ધ જનો ન દેખે;
તે જેમ લોદો નજરે નિહાળે,
ભૂપાળતો મંત્રિવડેજ ભાળે.

૧૨૭.

જો સૂર્ય આડો નિશિનાથ થાય,
કેવો સ્વી તે તકમાં જણાય;
જાણે રૂપાનાંસણિ સોનિ લાવ્યો,
ગલેક કાળો કરીને ચડાવ્યો.

૧૨૮.

જો સૂર્ય મધ્યે ગ્રહ શુક આવે,
તો દૂષિને રીત જુદી જણાવે;
નરેડિ આંદીતણિ એક એ છે,
તેમાં વળી આ ભમરો ભમે છે.

૧૨૯.

ઢંકાય જ્યારે સ્વી વાદળાંથી,
ત્યારે દિસે રીત જુદીજ ત્યાંથી;
ખેલાડિ શું રંગ ભમિ અડયો છે,
પછીયિ જાણે પડદો પડયો છે.

૧૩૦.

ફૂલ્યાં ખડુ ફૂલ બપોરિયાનાં,
રોતાં રૂડાં સૂર્યોતણા સમાનાં;
પ્રવાળનાં પૂષ્પ નવાં બનાવી,
કારીગરે દોઈ કળા બનાવી.

૧૩૧.

નાણાવટી નાણું ઘાણું વટાવે,
જ્યાં જોઈએ ત્યાં ધન દૃષ્ટિ આવે;
કુરાબ્યમાં ગુપ્ત આવેજ કીધો,
તેનો મુરાબ્ય વધુ લાવ લીધો.

૧૩૨.

સમાપ્તિ વિષે.

દિનેશનું લાયક રાજ્ય લાગે, માટે પ્રભુ આગળ લોક મીગે;
અહો પ્રભુ હર્ષ પુરો પમાડો, રહો બધાનો અડતો દહાડો. ૧૩૩.
દાડો અહો આશિષ એમ દેછે, રાત્રી થવાનું ન કદી કહેછે;
મુરાબ્યને સર્વ જનો ચલાય, કુરાબ્યનું નામ લીધે દુખાય. ૧૩૪.
જે રાજ્યમાં જ્ઞાન વિશેષ વાધ્યું, જે રાજ્યમાં ઉત્તમ કાજ સાધ્યું;
એ વિશ્વ કર્તા વરદાન દેજો, આવું રૂડું રાજ્ય સદા રહેજો. ૧૩૫.
રાજ પ્રજા સર્વ સુખી રહેજો, લાખો તણો લાલ અલલય લેજો;
કરે પ્રભુ વાંછિત પૂર્ણ કામ, આશીષ દેછે દલપત્તરામ. ૧૩૬.

સાચંકાજનું વર્ણન.

ઉપનતિ થયા.

નમતો મુરજ.

મુજો હવે સમજાતું હું રીતે,
પ્રદેશનું વર્ણન વર્ણુ પ્રીતે;
હોય ચહે ને રવિ અમ્મન થાય.
એવો રિયતો આ જગતો જણાય.
દેશી દશા દેખી છકી ન જાંતું,
નીચી દશા દેખી નહીં મુજાવું;
આ નિધ છે ચિત્ર નિચિત્ર એવું,
રાખે પ્રમુ તેમ ખુશી સહેવું.
આદોત્ય અમ્મના સ્વર્ગ દીશ આજ્યો,
પ્રતાપ તેના પડતો નિહાળ્યો;
નરેશ પોતે તજિ દેશ નાસે,
તો જેમ તેનું ગુચ્છ તેજ આસે.
પાંચે ટેકેરા ધરિયાળ દે છે,
જાણે જગતને સમજાયા કહે છે;
સાંડ કમાવા ધરિ સારિ કાયા,
પંજો તપાસો શુભ શું કમાયા.
ઉદ્યોગિ તો મુખ જવા ન હિચે,
જે આજમુ તે ઉલટું પ્રીછે;
મુજાજ્ય જાતાં સજ્જતો ન રાજ,
સાંછ દિસે જેમ પ્રખ્યાત પાછ.
પ્રજાકરે તિવ્રપાણું તજ્યું છે,
સમે ભડું સાંતપાણું સજ્યું છે;
તે જેમ જ્યાં જોખન નંતર મતપ,
વૃક્ષવર્ગ સાંતપાણું સન્તપ.
ફરે દરે છે મુજ પાંચ પ્રાણી,
મરજો રંગીના પાંડુ તાપ તાણી;
તે જેમ રાજા મુજ દરિ દારે.
મુજે ફરે ઉદ્યમ સર્વ ત્યારે.
ધિમે ધિમે જે વધનાર જાણે,
ઉત્તરણો તે વધતો જણાયો;
તે જેમ જેને નિર સાજા હોય.
પણી વધતે અંદ સાય મારું.

૧.

૨.

૩.

૪.

૫.

૬.

૭.

૮.

પાણી પિત્તને થાય દેહેનાં,
નદી તજાવે વિચરે ધારેનાં;
ઉદાર શ્રીમતનું સમ્મન ધારી,
જ્યે જ્યે જેમ જાતાં બિખારી.
જ્યાં તે સમે પડત કીશ પેણું,
સોતરિ સો રવિ તેજ દેણું;
જાણે વડા દેવળ શીશનાળું,
સોનાનું દંડુ અગરે દુપાળું.
શિપાઈએ વ્યુદ કળા કહે છે,
મેદાતમાં સો મળીને હરે છે;
જાણે થવાને રવિના સદાઈ,
સાસો સજ્જતે મળિયા શિપાઈ.
શાણુ ફરે આગર લોકે વાળું,
દેખાપ છે જે દિલના દયાળું;
તે જેમ રાજા શિર શમુ વાધે,
સ્વર્ગ પ્રધાનો નિજ અર્થ સાધે.
નિશાળિયા જાય નિશાળ હોય,
જાણે ભણાવે નહીં છવ જેડી;
જગથિ ઉત્તરજત આપનારો,
વિદ્યાતરંગ જેમ નહીં વધારો.

૯.

૧૦.

૧૧.

૧૨.

૧૩.

પનનો દેખાવ.

ગાયો ચરી ગામ જાણી વળે છે,
વુદી પડેલી સરુદે મળે છે;
ધણી નદીએ મળિ એકે સાંઠ,
જાણે થયો વતનવિના પ્રવાદ.
ગોવાળ ગાયો ધણ મેરિ લાચ્યો,
ભાળી ભણે સો જન ગિત લાચ્યો;
ભગીરથ જેમ ધરી ઉમંગ.
કલાસચી ગાણિ પવિત્ર જંગ.
ગાયોનગર વેળથિ ખૂળ એક,
જાણે ચરી હરિ વાણીય જેડ;
વિચારના દુગ્ધ વિચાર લાચી,
જાણે લગિયે સર્વો વિચારી.
ગોવાળોયા વાંસોળોયા પનનો,
મુજી ભણા સો વતન ગિત ભણે;
જાણે અગરે જે પાન એકે જાણી,
વડે મુજે રસ મેર વાણી.

૧૪.

૧૫.

૧૬.

છાએ રૂપરે ગોપ દુહા ઉચારે,
પરસ્પરે વાદ કરી પ્રચારે;
તે જેમ મલ્લો લડતા અંખાડે,
પ્રચારના જે બહુ બૂમ પાડે. ૧૮.
અનતણાં વ્રંદ દિઠાં પછી જે,
બધાં ઉચારે મુખ શબ્દ જેગે;
જાણે થશે ભાવિક તે ભણેછે,
અંતે જિવોની ગતિ ઠામ જેછે. ૧૯.
ગોવાળિએ ડાંગ ખલે ધરિ છે,
એ ઉપમા તો કવિ કોઈ પ્રીછે;
જાણે કપીએ પુછ ઊંચુ કોધું,
કુદી જવાને દિલ કાંઈ દીધું. ૨૦.
ગાયો કરેછે પૂરમાં પ્રવેશ,
છુટી પડી વેગ કરો વિશેષ;
સહસ્ત ધારે થૈ જેમ ગંગ,
કરે જઈ સાગરનો પ્રસંગ. ૨૧.
ખેડૂ જનો ખેતરથી વળેછે,
ત્યાં આખલા આગળ ઉચ્છળેછે;
તે જેમ સૌનાં મુખ દુઃખ ઠાણે,
ઉન્મત્તો ચિત્ત કશું ન આણે. ૨૨.
ખરા ચઢાવી પગ ચાલનારા,
ભલા ધર્યાં છે શિર ધાસ ભારા;
કેવા દિસે સંચરતા સહિ તે,
જાણે ધર્યાં પર્વન રામદૂતે. ૨૩.
દંતાળિ ખાંધે ધરિ ખેડુ કોઈ,
કચી કરે તર્ક વિતર્ક જોઈ;
ધરા રૂપો સ્ત્રીતણે કાંશકીછે,
જાણે કૃષીકારકને જડીછે. ૨૪.
કોઈ કને દાતરડું દિસે છે,
વાંકું વળેલું વળિ શ્યામ તે છે;
જાણે ગરૂડે લઈ વ્યાળખાળ,
ગ્રહીજ રાખ્યું ગણિ પુણ્ય કાળ. ૨૫.

આથમતો સૂર્ય.

જુઓ જુઓ આ રવિ દિવ્ય કાચ,
ભૂમો ભણી તે નમતો જણાય;
જાણે ચઢેલો અમરાપુરમાં,
પતંગ દીસે પડતો મહીમાં. ૨૬.

અરે જુઓ વિશ્વ અનૂભવીને,
પૂજે જનો સૌ ઉગતા રવીને;
આવી પડે અસ્ત થવાનું બ્યારે,
કોઈ ન છાંટે લઈ કંકુ ત્યારે. ૨૭.
દિનેશ રૂપો પ્રતિ બિંબ દીસે,
આશ્ચર્ય જોતાં ઉપજે અતીસે;
જાણે રિપૂતે છળવા વિચારું,
ભાનુ ભુપે કર્તિમ રૂપ ધારું. ૨૮.
પછી થયું તે પ્રતિબિંબ અસ્ત,
જાણે રવી સૈન્ય ગયું સમસ્ત;
તથાપિ તેનાં કિરણો પ્રકાસે,
પ્રતાપિનો જેમ પ્રતાપ ભાસે. ૨૯.
ઉદે થઈને રવિ અસ્ત થાય,
આયુશ આ વિશ્વતાણું હરાય;
એ જેમ ભૂપાળનું રાજ્ય ભાગે,
પ્રજાજનોને નુકશાન લાગે. ૩૦.
આદિત્યને આભ જણાય રાતો,
જોતાં દિસે બ્યાં રવિ અસ્ત થાતો;
સંગ્રામ ભૂમો રૂઢિરેથિ રાતી,
તે હોય રુ રાજ્ય જતાં જણાતી. ૩૧.
અસ્તાચ્છે રંગ જણાય રાતો,
એનું હશે કારણ એક કાંતો;
સાંધો નિશાવાસરનો કરાવા,
તાપે ધરેલો થિગડી તપાવા. ૩૨.
રવીકને પ્રશ્નિક રાશિ આવી,^૧
તથાપિ તે મસ્તક લે હરાવી;
જનોકિતને કોણ જુદી હરાવે,
અનેક દુઃખો દુખ મધ્ય આવે. ૩૩.
ઉગ્રોગિએ ઉદમ છોડિ દીધા,
પ્રવાસિયોયે પણ વાસ કીધા;
જો જંગનું ઈજન શાંત થાય,
તો જેમ ચક્રો સ્થિર થંભિ જાય. ૩૪.
ન્યાયાધિશે ન્યાય સભા ઉઠાવી,
કરે ન કોઈ કુરિયાદ આવી;
તે જેમ લોહો લડિને મરાય,
કુરાજ્યમાં કોઈ કરે ન ન્યાય. ૩૫.
આવી ઉડીને મળિ પંખિ ટોળે,
ઝાડે બિરાલો બહુ શબ્દ બોલે;

^૧ કાર્તિક મહિનામાં.

જનો ધરો ધેર દિવા ઉજાળે,
અંધારૂં તેના ધરનુંજ ટાળે;
રાજા જતાં જેમ પુરોતિવાસી,
સૌ પોત પોતાનું રહે તપાસી.
હિંચે જુઓ આ શુભ કાચ હાંડી,
તેમાં દિસે દોપક જેત માંડી;
જાણે વરયો ગર્ભ પુરો પ્રતાપી,
રતું જનેતા તન તેજ બ્યાપી.
જ્યાં આયના ગોદવિયા અનીશે,
ત્યાં એકેના દોષ અનેક દીસે;
ત્રિલોકનો નાયક એક રામ,
હરી રહ્યો જેમ અનેક દામ.

૫૮.

૫૯.

૬૦.

વસંતતિલકાદૃષ્ટ.

આ કાચની અચળ દોપક યુક્ત હાંડી,
છે ભાગ્યશાળિ જન મંદિર મધ્ય માંડી;
કે હિંચકે અધર કૌશલનાથનારી,
તેજસ્વિ ગર્ભ તનમાં રિર છત્ર ધારી.

૬૧.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સાંજે ધરો ધેર ધરાય ધૂપ, સુગંધ એથી ઉપજે અનૂપ;
જાણે જતાં ન્યાયિક ધર્મ ભૂપ, સુવાસના તો રહિ કીર્તિરૂપ. ૬૨.
વાડા ત્રિયે જે બકરાં પુરાયાં, બાંધ્યા ત્રિનાં બંધનમાં રખાયાં;
ગરીબને જેમ ગુના વિનાનું, કુરાજ્યમાં કેદ વિશે જવાનું ૬૩.
આકાશ દીવો જન જે ધરે છે, જેવા જનો મારગમાં ફરે છે;
તારા નિહાળી હરખે ન લેશ, નવાઈથી લોક ખુશી વિશેષ. ૬૪.
ગાયો ગળે બંધન બાંધિ દીધાં, દોહીવળી દૂધ વિશેષ લીધાં;
જાણે રવીની બહુ કિંકરીને, લૂટી લિંધી બંધનમાં ધરોને. ૬૫.
ગોવાળણી ગાય જુઓ દુઝેછે, દોણી ભરી ઉજવળ દૂધ લેછે;
તેજેમ જ્ઞાનીજન ગ્રંથમાંથી, સારાંસ લેજોગ્ય જણાય ત્યાંથી. ૬૬.
નદી તળાવે પણ નીર માટે, જતા ન દીસે જન કોઈ ધાટે;
જાણે ઉઠ્યો સંશય ઉરમાંથી, કુરાજ્યમાં કોઈ ઉદાર પ્રયાંથી. ૬૭.
ધૂએ નહીં કોઈ કરે ન સ્નાન, ખેતી કરીને પકવે ન ધાન;
ઉઝોગથી સૌ અજગા રહ્યાછે, શું દૂંઢિયા લોક સહિ થયાછે. ૬૮.
ખેદ તજ સૌજન લેણુ દેણુ, કોને કહું કોઈ સૂણુ ન વેણુ;
જેયું નહીં હોય કુરાજ્યજેણુ, તો જોઈ લેવો નિશિકાળ તેણુ. ૬૯.
દેવાલયે દોપકમાળ દીપે, શોભા બની દેવ છબી સમીપે;
જાણે બીજા દેહ નવા ધરાવ્યા, તારા ઘણા દર્શન કાજ આપ્યા. ૭૦

રાહુ શશાની કરનાર હાની, ડર્યા દિલે સૌ સુર એમ માનો;
આવી મહીમાં સુર લોક શાળા, કે આ રચીછે રૂડિદીપ માળા. ૭૧.

ધર્મ ક્રિયા.

બ્યાં દેવનાં દેવળ ઘંટ વાળે, તથા નગારાં ધણિયાળ ગાળે;
ચેનાવવા લોક સમે પ્રસંગી, જાણે બળવ્યાં બહુ વાદ જંગી. ૭૨.
જનો પ્રભુપ્રાર્થન જે કરેછે, કાચે સ્વરે આરતિ ઉચ્ચરેછે;
જાણે મહા સંકટકાળ જાણી, વદે મુખે ઈશ્વર ભક્તિ વાણી. ૭૩.
સૌ આપનાં શાસ્ત્ર કહ્યા પ્રમાણે, કરે ક્રિયા ધર્મનિ એજ ટાણે;
જાણે ઉઠેતો બળવો સમાવા, પ્રજા મચોછે પ્રભુને રિઝાવા. ૭૪.
હોમે જુઓ આદૃતિ અગ્નિ હોત્રી, ગણાયછે જે રૂપિ આઠ ગોત્રી;
જાણે રવીનું કૂરિ રાજ્ય વાઘે, એવા વિચારે અભિચાર સાધે. ૭૫.
જેતી મળ્યા રોઠ સમાગ સાડું, અપાશરામાં કરિને અંધારું;
જાણે લુટારાનણું જાણિ જોરે, સંતાઈ પેદા કરિ અંધ ધોર. ૭૬.
ગંગાનાણું પુજન ભક્તિ થાય, ગુલાલને કૂલ ઘણાં ધરાય;
સંથો પૂરીનેશિર કૂત્ર ધાલો, જાણે સતીસાગર સામિત્યાલી. ૭૭.
વહે પ્રવાહે શુભ દીપમાળા, દીવા દિસેછે અતિશે રૂપાળા;
જાણે થઈ સજ્જ સમુદ્ર નારી, ઉરે મણી માણક માળ ધારી. ૭૮.
પ્રદેશ પૂજન કરિ પૂન્ય ધારે, પુષ્પાંજળી પાઠક્રીને ઉચારે;
જાણે પ્રજાની કરિને અપીલો, લડે વહી કોરઠમાં વકીલો. ૭૯.

તારા મંડળ.

આકાશ ઉગ્યા અગણીત તારા.
થોડા ઘણા કોઈ પ્રકાશનારા;
ભૂપાળ મોટાતણું રાજ્ય ભાગે,
અનેક નહાતા નૂપ જેમ જાગે. ૮૦.
જો દૂર દૃષ્ટી કરોને નિહાળું,
ગ્રહો વિષે ભાનુપ્રકાશ ભાળું;
તે જેમ રાજા બધું ખોઈ નાંખે,
થોડાં ઘણાં ગામ સ્વહસ્ત રાખે. ૮૧.
જુઓ વળી મંગળ રંગ રાતે,
જણાય અંગાર સમાન જાતે;
જાણે શશી સૈન્ય વિશે ખાચોછે,
તેથી ઘણો ક્રોધ કરો તાયોછે. ૮૨.
શની બિચારો ગતિ મંદ ચાલે,
હરી હરી મારગ દૂર ઝાલે;
દુર્બિનથી તેનિ છબી જણાય,
કિલ્લો રચી જેમ રહેલ રાય. ૮૩.

તારા દિસે છે છમિવંદ છડા,
સાલી વિષે શોભિત જેમ બચા;
સાશીનણાં મંદળ ત્યાં બિસાજે,
સાલી વિષે શું ભાસિ જાત છાજે. ૮૪.
આ ઉતરે છે કુવ એકે તારો,
તે તે તથા સ્થાન નહિ જનારો;
બને તિશા વાસર યુદ્ધ ખાસે,
જાણે રહી સ્થીર જુઓ તમારો. ૮૫.
આકાશગંગા નદમાં જલુપા,
જયાર્થ તે વહુવિ દેમ બચા;
ભાગીરથી બુદ્ધમાં વહુછે,
જાણે અણીનું પ્રતિબિંબ એ છે. ૮૬.
સરોવરોમાં પ્રતિબિંબ તારા,
જેનાં મુશીબીન જગત્તે બચા;
ગોતી ગણીતે મુખ મંધ લેવા,
જતાં જુઓ હંમ દગ્ધ કેવા. ૮૭.
આકાશનો ભાસ જાણે જણાયો,
રેતબી રહો તે તમથી સવાયો;
ખગોળ વિદ્યારથિએ વિચાર્યો,
ખગોળનો શું નકશે દેનાર્યો. ૮૮.

મનદર છંદ.

તારા અધ્ધનીના મેશુ, મેશુ તારા ભરણીના,
દૃતિકાના છ છે પાંચ રોહીણી જખાણીએ;
મેશુ મૃગશીરસણા આરકાનો એકે એવો,
પુનર્વસુ આરુ મેશુ પુષ્પતા પ્રખાણીએ;
આરકેશાના પાંચ પૂરા, માનીએ મધાના પાંચ,
પૂર્વાષા એક એક ઉતરના જાણીએ;
પંચાંગ ના પાંચ ચિત્રા રાત્રીનાણો એકે એક,
આર વિશાખાને અનુસંધા હિ આખાંએ. ૮૯.
તારા તે જોતાં સારા, મૃગના અનુસર સાર.
પૂર્વા ઉતરસંધા બમે મુખ ચેખિએ;
અશ્વિન તારા મેશુ મેશુ તારા બરહુના.
દિતિજન આર સનમિશાના સો રેખિએ;
પૂર્વા ઉતર અનુસંધા પંચાંગ સાર,
ખગ રાત્રી આર ખગા જેલ અરુ દેખિએ;

રેવતી બનીશ એવી રીતે અગ્રમો નેહ;
જતાં પોલી રાત ફેરા અંતરમાં રેખિએ. ૯૦.
દુરંતનું તું, ને તોડાણ છે સનમો માને,
ગાલી મૃગમચક મહોનણે પ્રકાર છે;
મુલકાર આણકાર એક ને રેવતાર,
પંચંગના પંચમાર જે મળાને સાર છે;
પંચ મોનો ને પ્રજાળ તોડણ અગ્ર દેવો,
કુરંગ કેમરોપુછ મંચક આકાર છે;
કરીદન તોડણ ત્રીપદ તથા રોકકી છે.
સાળણો સાપાયા જેલે, કુદગ મુખાર છે. ૯૧.
દૃનિકા રોહીણી બને મુખ અગ્રમોને ચિત્રા,
અગ્રણાદિ ત્રણ રેવતી તે મધ્યચાર છે;
અશ્વિન ભરણી મધ્ય કુદરુનિ એ રાત્રી તથા,
વિશાખા જે ભાદપદ ઉતરે ઉતારી છે;
મૃગશીર આરકાને પુતળે મુલ અનુસંધા તોડ,
મૂળાપાટ દક્ષિણમાં ધારે છે;
નવ મધ્યચાર છે ને નવ છે ઉતરમારો;
દક્ષિણ આરીછે નવ સાની રોખા સારી છે. ૯૨.

જાણે નિરાધાર જતું નિહાળ્યું,
આકાશમાં એક બહૂન આલ્યું. ૯૬.
શશાંકનું તેજ બધે છવાયું,
જાણે હવે રાજ્ય નવું સ્થપાયું;
તારા નિહાળે ન જાણાય ઝીણા,
જાણે દયાયા નૃપજેરહીણા. ૯૭.
આકાશ સંપૂર્ણ સુધાંશુ શોભે,
જોતાં જોતાં બહુ ચિત્ત લોભે;
જાણે નિશા સુંદરિ એક એક,
તેજસ્વિ તેનું મુખ સ્વચ્છ તેજ. ૯૮.
લગાર જે તિવ્રપણું ન રાખે,
તો વિશ્વમાં તે નર કોણ ભાખે;
જો ચંદ્રમા તિવ્ર નથી લગારે,
તો પંડિતો સ્ત્રીમુખ તુલ્ય ધારે. ૯૯.
સુધાંશુ ને છે કૃતિકા સમીપે,^૨
દેખાતે તેની ભલિ દોષિ દોષે;
જાણે હિરાનું શુભ ઝમખું છે,
કાને નિશા સુંદરિએ ધેરું છે. ૧૦૦.
સુધાંશુ જો આ વ્રશરાશિમાં છે,
તેથી બની અદ્ભુત જુક્તિ ત્યાં છે;
જાણે શરીરે શણગાર સાલ,
માહેશ્વરો આવૃષભે બિરાલ. ૧૦૧.
રહી સમીપે વળી રોહિણી છે,
ગાડા સરીખી દિસતી ગણી છે;
જાણે ભરી જોખમવાળી ગાડી,
ચંદ્રે ચલાવી કરિને અગાડી. ૧૦૨.
શીતાંશુની શીતળતા છવાઈ,
જ્યાં જોઈએ ત્યાં જગમાં જાણાઈ;
જાણે પ્રજના ગભરાટ કાળે,
જાણાવિયું શીતપણું નૃપાળે. ૧૦૩.
તારા શશીથી અતિ છેક દૂર,
તથાપિ દીસે શશિની હજાર;
જાણે રવીને^૧ જીતવા લડીને,
આવ્યું શશી સૈન્ય બધું ચઢીને. ૧૦૪.
ક્યાં સૂર્ય ને ક્યાં શશિ તે બિચારે,
તથાપિ જોજો જન સૃષ્ટિ ધારે;
ગરીબનો કાળ બળીજ આવે,
ગરીબને રાજ્ય પદે ચઢાવે. ૧૦૫.

અરે શશી તું તજ ગર્વ એવા,
ધણા દિક્ષ છે શશિ તુંજ જેવા;
ગુરૂકને ચાર શશી વિખ્યાત,
શનીકને તું શશિ દેખ સાત. ૧૦૬.
જે લાખને આહનિશે હજારે,
મૈલે રહે ચંદ્ર મહીથિ પારે;
રવી રહે છે નવકોટી દૂર,
પ્રતાપિને હોય બધું હજાર. ૧૦૭.
વળી વિધૂથી વસુધા ધણી છે,
એકોતપંચાસ ગણી ગણી છે;
સ્વામી થવાને શશિ આશ લાવે,
અજ્ઞ મુખે કેમ કલિંગ^૩ આવે. ૧૦૮.
ઘોડી^૨ દિસે છે રથ રોહિણી છે,
બળિષ્ઠ જો આ બળદે^૪ તહીં છે;
તારા ધણા પેદાળ રૂપ ધારી,
જાણે નિશાનાથ સજી સવારી. ૧૦૯.
આકાશ કે મોટું તળાવ એ છે,
તારા હશે કે જળજનત તે છે;
અને જુઓ જો શશી આ ઉચ્ચો છે,
તેજસ્વિ તે કોઈક કાચ્યો છે. ૧૧૦.
શશાંકમાં શામળ ડાઘ જોઈ,
કહે વિચારી કવિરાજ કોઈ;
આદર્શ^૫ જેવો શશી સ્વચ્છ એક,
તેમાં ભુમીનું પ્રતિબિંબ તેજ. ૧૧૧.
બીજો કહે છે નભપત્ર આ છે,
તારા નહીં અક્ષર તે લખ્યા છે;
મહોર ઇંદૂ પ્રભુની પવિત્ર,
તેમાં મૃગાકાર વિચિત્ર ચિત્ર. ૧૧૨.
ત્રિજો કહે મંથિત સિંધુ જ્યારે,
હતો શશી સાગર મધ્ય ત્યારે;
જે ધાવ મંથા ચળથી થયેલા,
આ ડાઘ તેના શશિમાં રહેલા. ૧૧૩.
ચાથો કહે છે ક્ષયરોગ એને,
વધે ઘટે છે તન રોગ તેને;
તે ટાળવા કાજ ઉપાય કીધા,
આ કોઈ વૈદે ઉર ડામ દીધા. ૧૧૪.
ગ્રહો શશી તો ક્રૂરતા દિસે છે,
તારા બિજ તો સ્થિર થૈ ઠસે છે;

^૧ સુધાંશુ-ચંદ્ર^૨ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ મે.^૩ કલિંગ એટલે કાળિંગડું.^૪ ઘોડી-અશ્વની.^૫ બળદે-વરાહ રાશી.^૬ આદર્શ એટલે દર્પણ.

આકાર ઝેથી ફરતા ધરેછે,
વિચિત્ર દર્શા નળિકા ફરેછે. ૧૧૫.
જે એક આદિત્યથી કામ થાતું;
શશાંક તારાથિ નથી કરાતું;
ફરે વહૂ કામ પ્રતાપિ એક,
ન થાય નિર્માલ્ય જતે અનેક. ૧૧૬.

વૈતાળિયછંદ.

શશિ મંગળકે ગુરુ શની, કદિ પૂજ્ય ભલે બાડ બની;
પણ તે કદિ પામશે નહીં, તણુ તુલ્યે રવિ તુલ્યના કહી. ૧૧૭.
તળતા નભ કોડ તારકા, પૃથ્વી પીઠ પ્રકાશકારકા;
શશીઓ શત પૂર્ણ માસિના, નરળેશનિકદી રવીવિના. ૧૧૮.

સાદૃશ્યવિકીરિતવૃત્ત.

રેરે ચંદ્ર કદાપિ તું કમળને, કોટી પ્રકારે કરી;
પ્રીતિવંત પુરાં પ્રસન્ન કરવાની, ધારણાને ધરી;
જો તું નિત્ય વિરોધ તેજ અરૂપે, થૈ શાંત સ્નેહીપણે;
જેને તોય અભાવ હોય ઉરમાં, તે તો ગુણો ના ગણે. ૧૧૯.

સૃષ્ટી રૂપાંવ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અકોર ને ચિત્ત ઉમંગ વાધ્યો, કુચુદનીએ પણ સ્વાર્થ સાધ્યો;
નવો થતાં જેમ પતિ પ્રજ્ઞનો, પામે પૂરો હર્ષ નવા પ્રધાનો. ૧૨૦.
શોભા ધરી કંજર સમૂહ કેરી, કુચુદની શોભિ રહી ધણેરી;
શ્રીમંતના જેમ ગરીબ થાય, ગરીબ શ્રીમંત બન્યા જણાય. ૧૨૧.
ઝાડોતણાં પત્ર દિગે ઉદાસી, જાણે રવી તેજવિના નિરાશી;
શોખી નરો ના અણિયો નચાવે, કોઈ રમૂલ રમતો રચાવે. ૧૨૨.
કોઈ પિયે મધ ભરાઈ ભેળા, એવું સુજેછે અવિવેક વેળા;
કોઈ કથા કિર્તન તો કરેછે, પ્રભૂતણું ધ્યાન રૂદે ધરેછે. ૧૨૩.
વેળા કવેળા સુખ દુઃખકાળે, ધર્મજનો ધર્મ કદી ન યાળે;
પડ્યુ રૂદેમાં પ્રતિજિજ્ઞા જેવું, સમે કૃષ્ણ વર્ણન શુદ્ધ તેવું. ૧૨૪.
દયાળુ વિદ્યેશ્વર વિશ્વપાળ, મુશળ રાખો અહિં સર્વકાળ;
મુખી રહો સૌજન ઠામ ઠામે, આશીશ દીધી દલપતરામે. ૧૨૫.

ગ્રીષ્મ રતુ વર્ણન.*

તોટક વૃત્ત.

કવિતા કરવા મન કોડ કરું, ધરણી ધરતું હિર ધ્યાન ધરું;
કરુણાકર કોટિ કૃપા કરશે, ભરપૂર મનોર્થ ભક્ષા ભરશે. ૧.

રૌદ્ર રસ.—પાત્ર પ્રવેશ.

દોહરા.

વિશ્વ રંગભૂમી વિષે, લાગ્યો નાટક વેપ;
કહો અરે આ કોણુછે, તોપે તથા વિશેષ. ૨.

મનહર છંદ.

ક્રોધમય કાયા ધરી અરે આ આવેછે કોણુ,
જેના અંગો અંગમાંથી ઉપજતી જાળ છે;
ભત જેવો ભયંકર ક્રિકર છે શંકરનો,
કિંવા ભયંકારી લંકાં ભુમિનો ભુપાલ છે;
પયોધિના પાણીને ઉછાળતો પગની દેશે,
વેપે જોતાં વપુ જોતું મહા વિકરાળ છે;
સરોવર સરિતાના સલિલને શોષી લેછે,
ક્રોધી માત્રો કંસ છેકે કિંવા ગ્રોહમ કાળ છે? ૩.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કેવો જુઓ કઠણ આ અતિ ગ્રીષ્મ કાળ,
બ્યાંત્યાં પડે જગતમાં અતિ તાપ જાળ;
આંખા દરાખ ફળતા રસ પીંગળાવા,
જાણે ધરા કરિ ધરી શાગરી તપાવા. ૪.
અંગોઠિ કીધિ ધરણી રવિ કીર્ણ જાળ,
પાણીને કુંડિ સમ સાગર આ નિહાળ;
વાયુ દિશા રૂપિ રૂરી ધમણે ધમેછે,
સોની પ્રભૂ અખિલનો અછતો રમેછે. ૫.
પૃથ્વી બની જગત પાવક કુંડ જેવી,
પાસે સમુદ્ર પ્રણિતા જળ પૂર્ણ એવી;
આદિત્ય રીત જળમાન સમાન આણી,
હૌમીય દ્રવ્ય સચરાચર સર્વ પ્રાણી; ૬.

* સાદાની એક નળીમાં ઘણારંગના કાચના કુડકા ગો-
લિયા હોયછે તે નળીને જેમ જેમ ફેરવીને જોઈએ તેમ
તેમ રંગ રંગ ચિત્ર રજાપાછે તે.

* કંજર-કમળ.

* સંસ્કૃતમાં વૈશાખ ને જ્યેષ્ઠ ગ્રીષ્મ રતુના કલા છે પણ
તે પૂનમીઆ મહિના જાણવા જોઈએ નેક મુદ ૧૫ મે ગ્રી-
ષ્મનો અંત આવે. અર્થવા તા. ૧૦ ગ્રી એપ્રિલથી ૬ મી
જુન સુધી.
વસંત કુંડ પાસે ઉત્તરમાં એક જળપાવ મુકેલે તે
પ્રણિતા પાવ.

પ્રાણી વિનાશન કરે રવિ કેમ આમ,
જાણે પુરાણે જન રૂદ્રતાણું કામ;
તે વાતનો મરમ નેતિપજાણે જાણે,
ભાનું બન્યો વૃષભ^૧ વાહન આજ ઠાણે. ૭.
જો રોહિણી સમિપ આ રવિ દેવ આવ્યો;
તેણે ચઢાવે રવિને અતિશે તપાવ્યો,
જાણે પ્રભાકર ઘણી રિસથી ભર્યો છે;
ક્રોધી શશાંકેતણે મુંઢરિયે કર્યો છે. ૮.

શાદ્ધનવિક્રીડિતવૃત્ત.

તાતા તાપથકી તમામ તરૂંથી પક્ષી, બિચારાં પડે;
વૃંદો વાંદરનાં વિપેશ વિખરી, જ્યાંત્યાં પછી જો ચડે;
અંબુ ઉજ્જુ નદી તળાવ તટમાં, મરછો તાપ્યાં તરકડે;
ભારે ભીષમ^૨ ગ્રીષ્મ કાળ કહિએ, નાનાપ્રકારે નડે. ૯.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

ઊંચે ઝિણે પવન શીતળ તે રહે છે,
જાડો વિશેષ અવનીપર તે તપે છે;
તે જેમ ભૂપ નહિ નિર્બળને તપાવે,
જેરે કરી સખાળને વધતો દબાવે. ૧૦.
પૃથ્વી પરે પગ ધરચે પગતો દગાય,
જોડા વિના ન જનથી પગલું મુકાય;
રાખી કમાધર કમા અતિશે રહેછે,
તે જેમ કોઈ સમયે બહુધા તપેછે. ૧૧.
જો પૃથ્વિને અતિ પ્રહાર કરો કદાપી,
રાખે કમા અધિક ને ન તપે તથાપી;
તે પૃથ્વિનું સ્વરૂપ ખૂબ તપ્યું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૨.
જો સૂર્ય સર્વ મુખદાયકમાં ખાયો છે,
તે વિશ્વ શીશ હમણાં અતિશે તપ્યો છે;
ક્રોધીપણું મુરજના મનમાં ન માયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૩.
જો વાયુ સર્વ સ્થળ શીતળતા કરેછે,
પ્રાણીતણા તનતણા તપને હરેછે;

સંતપ્ત છેક અતિ ઝેજ જણાય વાયુ,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૪.
સંતપ્ત પ્રાણી નદિના જળ મધ્ય જાય,
તેને સલીલ તન શાંત કરે સદાય;
જો નીર આજ નિજ અંગ તપ્યું ગણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૫.
જો છાપરાં સરસ દાયક દંડિ છાયા,
જેની મનુષ્ય સૌને મન મધ્ય માયા;
તે છાપર પણ અતી તપતું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૬.
પોતાતણે નિરખિયે જઈને પલંગ,
જેને અપાય વિશવાસથી આપ અંગ;
શું કીજીએ અધિક તે પણ જો તપ્યો છે,
જ્યાં જ્યાં વિલોકુ રસ રૌદ્ર બધે ભર્યો છે. ૧૭.
જો પર્વતો અચળ થૈ સઘળું સહેતા,
કોઈ પ્રકારથી ક્રોધ કદી ન લેતા;
તેઓનું આજ અતિશે તન છે તપાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૮.
કુલ્યા ધણા સરસ પર્વતના પલાશ,^૩
જેની જણાય રચના વળિ આશ પાશ;
કેવા દિસે અધિક ખાખર તે રૂપાળા,
જાણે ઉઠી અધિક પર્વત ક્રોધ જવાળા. ૧૯.
જો જોગિરાય તપિ જાય કદી ન પોતે,
સાંપે સદૈવ અપમાન પમાય તોતે;
તેઓતણું રૂધિર તે પણ ઉકળાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૦.
પંચાગ્નિ તાપ વળિ જોગિ જનો તપેછે,
જો નામ વિશ્વપતિનું મનમાં જપેછે;
લેવા નરેશતાણું દ્રવ્ય હઠે વિશેષ,
મોઠો ઝંઝોર^૪ રચિ જેમ કરે પ્રવેશ. ૨૧.
ક્રોધી બની ઉદધિ તો બહુ બૂમ પાડે,
ઘોંઘાટ સાથ તટ હાથે બુઝો પછાડે;
ક્રોધીપણું ઉદધિનું અતિ ઝોળખાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્રરસે છવાયું. ૨૨.
રસ્તો સમુદ્ર પરનો નિધિએજ લોખ્યો,
જાણે મનુષ્યશિર રાવણ રાય કોખ્યો;

^૧ સૂર્ય વૃષભ રાશિએ આવે છે અને રૂદ્ર પણ વૃષભ વાહન છે અને તે ક્રોધી છે. પંચાંગમાં વૃષભ રાશિ બેસતી હોય તેમાંથી ૨૨ દિવસ અયનાંશના બાદ કરવા પડે છે. જેમકે ખૂરી મકરસંક્રાંતિ ૨૧ મી ડિસેમ્બર બેસે છે. અને સૂર્ય ગૃહણ વર્તતાં પણ એજ રીતે ૨૨ દિવસ બાદ કરવા પડે છે. હરેક ક્ષત્રુવિશે એમ જાણવું. ^૨ ભયંકર.

^૩ ખાખરા.

^૪ ભાટ લોકો ઝૂંપ ખડકીને રાજ ઉપર ત્રાણ કરવાસાથે ખળી મરતા હતા. બાઈડીઓ કુટતી વખતે કહેછે કે હાય ઝંઝોરી આ.

રાખી દિસે હિમત કોઈયે ના જવાયું,
 ને વિશ્વ આજ આનિ કોઈ રમે છવાયું. ૨૩.
 જે સિંધુ નાવ નિજ ઉપર તારનારો,
 તે કોઈયે અધિક આજ થયો અકારો;
 વિદ્યાસ આજ નિધિનો નાદિ નાવ આણે,
 કોઈ કદાપિ નિજનું પરનું ન જાણે. ૨૪.
 ને આ તરંગ નિધિ ઉપર ઉછળે છે,
 રેકાઈ નીર વધનું રણમાં વળે છે;
 રોમાંચ અંગ નિધિનું આતિશ્ય થયું છે,
 પ્રભેદ નીર વહિને અળગું ગયું છે. ૨૫.
 જે લોક સૂર્યતરંગે પળ પેંથ જાય,
 તાપે તપી વદન રક્ત થયા જણાય;
 કોઈ નિહાળિ રતિ કોઈન મૈયા થયા શું,
 કોઈ તપી વદન રક્ત બની ગયા શું. ૨૬.
 પ્રભેદ શીર પરથી મુખ ઉતરે છે,
 રેસા થયા કરવડે વળિ તે હલે છે;
 તે જેમ ક્રોધ અલ્પાં દુઃખ આંસુ આવે,
 પ્રભેદ અંગ વળિ ક્રોધ વિષે જણાવે. ૨૭.
 કોઈ જનો સરસ સર્જતો પિચ્છે,
 કોઈ જનો ગરુડ કે ગુરુકંદ લે છે;
 કોઈ લિલાગર છૂટી જળ સાથ લીધી;
 જાણે કરોધ શમના જલિષ્ઠિ પીધી. ૨૮.
 કોઈ કરે જળ વિશે જળોક્ષિ જેને,
 મિત્રોતણી સરસ મંડળ સાથ લેને;
 સંસાર માંહિ અકળાઈ ઉપાય શોધી,
 ગંગાપ્રવેશન કરે જન જેમ કોઈ. ૨૯.
 ખાણી તમે નદિતાલું અકટું ઉતાળે,
 કુવાનું નીર અનિ શીતળ એજ કાળે;
 તે જેમ દંપતિ પરસ્પર વેણ સાંળે,
 ને એક જાય તપિ તે બિન્ન શાંતિ રાળે. ૩૦.
 પૃથ્વીધરી જળ જુઓ રવિકોર્ણ રોળે,
 વર્ષા સમે વળિ ધરા-તળ એજ પોળે;
 સન પ્રજાપતિ કદી કર એણે લે છે,
 તે જેમ મેઘ સમયે જન કાજ રહે. ૩૧.
 જાએ જનીન જામે નમ આનુરાગ,
 વાતો કુવાનું જુઓ જળ કોઈ અગ;
 તે જેમ નેશ નૃપ કંજુસ દામ વ્યવે,
 તેની પ્રજા સમયે કંજુસ દામ ત્યારે. ૩૨.

ને આ તળાવ નદિ નીર નદી સંગતું,
 તે આજ છેક ધંધેને તુછે જાણતું;
 તે જેમ કોઈ સમયે અતિ રિતિ નાંખે,
 કોઈ સમે અપજ થે સધળી સિધાને. ૩૩.
 દીસે તળાવ નદિમાં જળનો મહેલું,
 ખારા વિશેષ રણમાં જળ છે વહેતું;
 કોઈ સમે ધન તણેય સુપાત ફેર,
 દીસે કુપાત જન ઘેર વિશેષ હેર. ૩૪.
 સુકાં તળાવ જળ મધે જણાય દેવાં,
 ખોખાં પટેલ નિધિને તડ નાવ લેવાં;
 કે રાજાજી નૃપની નિરખો દલેલી,
 કે નાથ હીન જળમાં જુવની મહેલી. ૩૫.
 ધર્મીજનો વન વિષે પરવો કરે છે,
 પુણ્યાર્થે દય ખરચી જળ મોકલે છે;
 જાણે ખરીદ કરીને પરકોક મોકલે,
 તે મોકલી ભણિ વહેરત સર્ગ વહે. ૩૬.
 જાણે કુવેથિ બળદે જળ કોરા તાણે,
 આજ્યાનું કોરા ભરિ દોસ લેનીયે જાણે;
 તે જેમ ભૂપ જિતવા પરદશ જતાં,
 આવ્યો જણાય કૃષિ તોબનનાદ દાતાં. ૩૭.
 કૂવે મળે ન જળ તો જન જાય ખીજે,
 ખીજે મળે ન જળ તો જન જાય મંજે;
 ભિક્ષાર્ય જેમ પ્રતિ મંદિર સંગરે છે,
 માધુગરી અંદણ નેગણીઓ કરે છે. ૩૮.

જાણે કુભાંડિ રિપુએ બળવો ઉઘાડ્યો,
એકાંતવાસ તન રક્ષણથી તકાવ્યો.

૪૩.

મનહર છંદ.

ગવર્નર જનરલ સીમલે સિધાવે,—અને
ઉત્તરના સાહેબોએ આપુ રથાન ધાર્યું છે;
મુંબઈનો ગવર્નર જાન મહાબળેશ્વર,
શિવને શરણે જવા ચિત્તમાં વિચાર્યું છે;
મુંબઈના ગૃહસ્થો ખંડાળે માથેરાન જાન,
ઘરબાર ઉપરથી અંતર ઉતાર્યું છે;
તણ અભિમાન ધનવાન વાનપ્રસ્થ^૧ થયા,
હરહર ગ્રીશમથી આ જગત હાર્યું છે.

૪૪.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કાંતો સરોવર વિષે વળિ કાં નિધિમાં,
જ્યાં બંગલા સરસ ઠંડકની કિતીમાં;^૨
ત્યાંના નિવાસિ જન કૈક જુઓ થયા છે,
જાણે હરી વરણને શરણે ગયા છે. ૪૫.
નૌકા વિષે સુજન કોઈક સંચરે છે,
સિંધુતણી સરસ સેલ મુખે કરે છે;
જાણે વિશેષ ભુમિમાં ભય પામિ લીધો,
ભૂમી તણ શિતળ સાગર વાસ કીધો. ૪૬.
તટ્ટી કરી વિરણની ધરિ દ્વાર માત્રે,
છાંટે જળે જળ લઈ શતછિદ્ર પાત્રે;
જાણે નિવારણ થવા ભય સર્વ ભારી,
શંભૂશિરે જન કરે અભિષેક વારી. ૪૭.
પીવા વળી ખરકૂને જળ મધ્ય ઘોળે,
ચૂલા તથા શિતળ ચંદન અંગ ચોળે;
જાણે રવી કિરણ બાણથકી હરે છે,
માટે જનો વિવિધ બપૂર તે ધરે છે. ૪૮.
કોઈ ધરે વિરણના જળ છાંટિ પંખા,
કોઈ ધરે કુસુમના^૩ નહિ પુષ્પ સંખ્યા;
જાણે ઉતાપ રૂપિ અસ્ત્રથકી હરે છે,
તે આડિ ઢાલ કરમાં લઈને ધરે છે. ૪૯.

ઉંચે લટકતા મોટા પંખા વિશે.

મનહર છંદ.

સિતા માટે સંગરામ રામનારિપુથી કર્યો,
જટાયુની જ્યાં અવધ આવી રહી આયુની;^૪

^૧ વાનપ્રસ્થ—વનવાસી.^૨ ક્ષીતિ—પૃથ્વી.^૩ કુસુમ—ફૂલ.^૪ આયુ—આયુષ્ય.

પાંખો તોડી પાખીએ આકાશમાં ઉડારી દીધી,
તે ફરે છે પ્રકૃતિ સુધારવા પરાયુની;^૧
ભાગ્યશાળી ભોગીના ભવનમાં ભરાઈ ભાઈ,
તાપ ટાળે વારેવારે કરે વૃષ્ટિ વાયુની;
એજ દિસે છે આ કામ કહે દલપતરામ,
પંખવો નથી આ પાંખ જુઓરે જટાયુની. ૫૦.

દોહરો.

ધૂપછત્રિ ને પંખવો, બાગ કુવારા હોજ;
ખાટ અગાશી બંગલો, ચહે ઉનાળે રોજ. ૫૧.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઉત્પત્તિ આજ અતિ માકણની જણાય,
જેનાથિ કૈક જન તો અતિશે મુંજાય;
ભાનુ શશાંક ગ્રહ જે નભમાં વસ્યા છે,
જાણે જમીનપર માકણથી હર્યા છે. ૫૨.
જે નીર મધ્ય રણછોડણ ખેટ ખેટ,
જે જૈન દેવ જઈ પર્વત માંહિ પેટ;
શંભુ વસ્યા કઈકેતો જઈ ભોંયરામાં,
ધારેલિ ધાસ્તિ અતિ માકણની ધરામાં. ૫૩.
જો છોડવા લઘુ ઘણા વનમાં ઉગેલા,
તેતો સુકાઈ પડતા વળિ ધાસ વેલા;
જાણે વિશેષ ભય અંતર ઉપજ્યાથી,
પ્રાણાંત પામિ પડ્યા નખળી દશાથી. ૫૪.
વૃક્ષોતણો વિવિધ આશ્રય પ્રાણિ લે છે,
છાયા વિશે વિચરીને પશુઓ વસે છે;
તે જેમ કોઈ અતિશે ભયભીત થૈને,
વાસો વસે અભય આશ્રય એક લૈને. ૫૫.
અક્રેકતા ઉર નિચે શિર રાખનારાં,
ઘેટાં ઘણાંક બહુ તાપ સહે બિચારાં;
તે જેમ મૂર્ખ જન છાંડિ ઉપાય ત્રાસે,
સંતોષ સૌનિ^૨ ગતિ ઉપર ઉર ભાસે. ૫૬.
જેના મદોન્મત મહા વળિ સિંહ જેવા,
તાપે તપી એજ બરાબર થાય એવા;

^૧ પરાયુ—પારકી આયુરાની.^૨ જેમ મૂર્ખ લોકો કષ્ટની વખતે ઉપાય ન શોધતાં સૌનું થશે તે આપણું થશે એમ ધારીને બેસી રહે છે તેમજ ઉપદ્રવ કાળમાં ઘેટાં એક ખીજના પેટ હેઠે માંથાં સંતાડીને આંખો મીચીને તાપ સહે છે.

ઉન્મત્ત હોય જન કોઈ જીવાન જેમ,
ચિંતા પડ્યાથિ તન નિર્જળ થાય તેમ.
આદારીશીયિ અતિશે અકળાય વાધ,
હાંધે પરયો પરમ જ્યાં પ્રતપે નિદાધ;^૧
પાખ્યો ગતી અખળની વનરાજ એવી,
ખોજ વનેચર તણી ગતિ શી કહેવી.
દ્રેકે દિનેરા નિજ કીરણ તિવ્રગણ,
પ્રાણી અનેક વનમાં ગત થાય પ્રાણ;
દીસે પડેલ મૃગખાઈ ઘણો પ્રહાર,
જાણે જીવાન રવિરાય કરે શિકાર.
દૂરેથી દેખિ વનમાં મૃગ ઝાંઝવાને,
પાણી ગણી ઝડપથી વિચરે પિવાને;
તે જેમ કોઈ કરિ કંજુસકેરિ આરા,
સેવે ધનાઢય ગણિને વળતી નિરારા.
સંતાઈ જાય મૃગ કોઈકે તો ગુફામાં,
પેસે છુપાઈ વળિ સિંહણ આ સમામાં,
જાણે શિકારિ જળરા રવિરાય ત્રાસે,
પેલા છુપાઈ નલ ભૂચર જીવ ભાસે.
વંટોળિયા વન વિષે અતિશે ચડેછે,
ચઢી સમાન ફરતા નજરે પડેછે;
જાણે પ્રસન્ન કરવા રવિને વિચારો,
નાચે નવીન કુદડી ફરિ રાસધારી.
જેડૂજનો અચિત જેતરમાં ફરેછે,
જોઢી મહી નરમ જેતરની કરેછે;
જાણે પિનામહુનાં ધન જોદિ લેવા,
મંડયા ઉપાય કરવા ચિત આહી એવા.

૫૭.

૫૮.

૫૯.

૬૦.

૬૧.

૬૨.

૬૩.

ઉપજાતિ રૂત.

પરપરે વાંસ ઘણા ધસાય, અગ્ની ઝરે તે વન નારા થાય;
કુદેખમાં જેમ કુસંપ જામે, પરપરે તે લડી નારા પામે. ૬૪.
નહાવા ન પામે મરૂં દેરા વાસી, પીવા ન પામે જળ ત્યાં પ્રવાસી;
તે વાતનું વર્ણન જો લખાય, તો વાંચનારા લખભીત થાય. ૬૫.

ખાપાની પીંપર વિષે.

કથાંતર અથવા ક્ષારમ.

કુંડળિયા છંદ.

“વિચરીને વઢવાણથી, સિંધો સિંધી પંથ;”
“નીતકે વરણવતાં વધે, ગ્રીષ્મ વરણન ગ્રંથ;”

“ગ્રીષ્મ વર્ણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી;”
“તાયો પ્રલય સમતાપ, રહી શિર રામે કહાણી;”
“દાખે દલપતરામ, રામનું રક્ષણ કરીને;”
“અનિરાય કર્યા ઉચ્ચાટ, વાટ મધે વિચરીને. ૬૬.
“લગભગ આવી લીંબી, દોઢ ગાઉ પર દૂર;”
“ત્યાંતો ધોમ ધખ્યો ધણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર;”
“ન રહ્યું તનમાં નૂર, સૂરજે શરિર તપાવ્યું;”
“છાંયો ન મળે છેક, એકે પાણી ઝાડ ન આવ્યું;”
“દાખે દલપતરામ, ભલી જોતાં મન ભાની;”
“પીંપર ખાપાણી, સિંધી લગભગ આવી. ૬૭.
“ખાપાની પીંપર ખરી, પૃથ્વી પર પ્રખ્યાત;”
“પ્રસિદ્ધ જોવા પ્રાગવડ, વિશ્વ વખાણે વાત;”
“વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપણો પ્રભાસ પાસે;”
“કદેખ જમુના કૂલ, કદપ તરુઓ કૈલાસે;”
“દાખે દલપતરામ, ઉપમા એ આપ્યાની;”
“ભણે થઈ ભૂ માંહી, ખરી પીંપર ખાપાની. ૬૮.
“ત્યાં ખેરીને તણ ધરી, કવિએ કર્યો વિરામ;”
“અતિ મુખ ઉપજ્યું એ થકી, આશિપ દીધી આમ;”
“આશિપ દીધી આમ, તામ તુજ નવ જુગ રહેજે;”
“તુજને વાવી તેહ, લાખ મુખ સ્વર્ગે લેજે;”
“દાખે દલપતરામ, પરમ પદમાં ખેરીને;”
“લેજે ઉત્તમ લ્હાણ, ખલુ જુગ ત્યાં ખેરીને. ૬૯.
“આંખા કરતાં અતિ, ભણું દીસે તારૂં રોળ;”
“શેલડિ શા હીસાખમાં, આપે સાકર ગોળ;”
“આપે સાકર ગોળ, તાપ તંત્રો ન મટાડે;”
“મુરતરૂ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઈ દહાડે;”
“દાખે દલપતરામ, સરવ તરૂના શુણ સ્મરતાં;”
“તુજમાં અમૃત તત્ત્વ, અધિક તું આંખા કરતાં. ૭૦.

દેહરો.

વત્તુલી તીરે જાતણું, દેવું સુગમ દાન;
દેજો નિર્જળ દેશમાં, કેહું જળ કિમનવાન. ૭૧.

કુંડળિય.

“ખારો પીંપર પદમણી, શાંતિ દાન દેનારિ;”
“ભૂપતિ વિક્રમ લોજસમ, તું અનિશે ઉપકારિ;”
“તું અતિશે ઉપકારિ, નારી કીર્તિ શું કહાંચિ;”
“જે ઉચ્ચ તે અધ્ય, એમ અંતર ધરિ સહિચિ;”

દાખે દલપતરામ, કોટિ ધા તું ગુણકારી;
 “રાખિશ તારું નામ, પૃથ્વિપર પીપર પ્યારી.” ૭૨.
 “આપે ગામ ગરાસ કે, દ્રવ્ય વસ્ત દે દાન;”
 “એમાંનું એકે નહીં, શાંતી દાન સમાન;”
 “શાંતી દાન સમાન, જગતમાં કશું ન જાણું;”
 “તે માટે હું તને, વિશેષે કરી વખાણું;”
 “દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે;”
 “દુનિયા મધ્યે દાન, કહો એવું કો આપે.” ૭૩.
 “જ્યાંસૂધી આ જગતમાં, મુજ કેવિતા કહેવાય;”
 “ખાપાની પીપરતણા, ગુણ જગમાંહિ ગવાય;”
 “ગુણ જગમાંહિ ગવાય, પામજો ખડું પ્રજ્યાતી;”
 “કીર્તિ દેશ વિદેશ, મુલકમાં થાજે માતી;”
 “દાખે દલપતરામ, અરે સુખના અંબુધી;”
 “જીવે તું જગમાંહિ, જીવે કેવિતા જ્યાંસૂધી.” ૭૪.
 “ઓગણીસે ઉપર થએ, વિક્રમ વર્ષે એક;”
 “વદિ દશમી વૈશાખનો, વાસર શની વશેક;”
 “વાસર શની વશેક, પીપરે તાપ ઉતાર્યો;”
 “નિશ્ચળ રહેના નામ, આમ આ વિષય ઉચાર્યો;”
 “દાખે દલપતરામ, ભલે જનમી આ ભૂપર;”
 “વિક્રમ વર્ષ ગણાય, એક ઓગણીસે ઉપર.” ૭૫.

સંવેચો.

“કદળી તર તુચ્છ ગણી કહિએ, કદિ આંચુ હરે ન ઉતાપાની;”
 “તર ફૂલતણાં વિરહી જનને, ખડું વૃદ્ધિ કેરેજ બળાપાની;”
 “ધિકે જન્મ ધરી જશ જો ન જપાય, છપાય ન અંદર છાપાની;”
 “નિરભાગણી નાગર વેલ અને, ખડ ભાગણી પીપરખાપાની.” ૭૬

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો બાગ આદિથકી શીતળ વાયુ આવે,
 રસ્તે જતા જન દિલે અતિ હર્ષ લાવે;
 લાગે નવાઈ સરખો શિત વાયુ કેવો,
 જાણે મળ્યો સરસ તે પરદેશી મેવો. ૭૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જો બાગમાં કોઈકે લોક ખેસે, ઝાડી વિષે જેમ છુપાઈ પેસે;
 જાણે થયોછે રવિ વાઘ જોવો, છુપાય પામી જન ત્રાસ તેવો. ૭૮.
 આંબા વડો પીપળ લીંબડાને, પુષ્ટી કરે વૃક્ષ વડા વડાને;
 કરે પ્રજાને લલચાવિ તાજ, સ્વરાજ લોભે પ્રતિપક્ષી રાજ. ૭૯.

સમુદ્ર.

ચંબેલિ ચંપા વળિ જૂઈ જૂઈ, ગુલાબ સેવંતિ રહી કુલાઈ;
 જો મોગરો આ ફૂલ ભાર ઝૂલ્યો, જાણે જીતી ગ્રીષ્મકાળ ફૂલ્યો ૮૦
 જીવાનિ ગ્રીષ્મે ગુણ શુદ્ધ જોના, જોનો વખાણે જશ જોગ્ય તેના;
 દશે દિશાએ જન સર્વ દેખે, અપાડમાં અંકુર તો અલેખે. ૮૧.
 ચાંપાં પપૈયા ફળ ફાલસાં છે, શેતૂર સારાં જગમાં થયાંછે;
 શ્રીમંતને દેખાડુ સ્વાદ એવા, જાણે વિચારે લલચાવિ લેવા. ૮૨.
 કેરાં તથા જો તડખૂચ ટેટો, ગ્રીષ્મે ધરીછે વળિ ભેટ ભેટો;
 તથાપિ ઝાઝો પરિતાપ દાખે, રાજા હસાવે વળિ દાખ રાખે. ૮૩.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

દીસે સમાન પણ રાયણ ને લિંબોળી,
 ખેના સમાન ગુણ કેમ શકાય તોળી;
 ખે નારીઓ સ્વરૂપમાં સરખી જણાય,
 જૂદા જૂદા જગતમાં ગુણ તો ગણાય. ૮૪.
 છત્રી ધરી જન જીવે શિર ઢાંકિ ચાલે,
 આંખો ઉઘાડિ અતિશે કરિને ન ભાળે;
 જાણે જરૂર દુનિયાં વડું જોઈ આવ્યો,
 તેજીને લખાવિ પટ ધુંધટ શું તણાવ્યો. ૮૫.

દોહરો.

જરૂર છત્રી જોઈમાં, આઢયાનો છે ચાલ;
 લાજ કાઢવી જોઈની, ખરો હશે એ ખ્યાલ. ૮૬.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જોના સમીપ નિજ જોરે કશું ન ચાલે,
 તેનો જીલૂમ સહિને મન લોક વાળે;
 જો રોહીણી અધિક તાપ કરે અતોલે,
 તો વૃષ્ટિ ખૂબ પડશે જન એમ ખોલે. ૮૭.
 લાંબૂ વિશેષ વધતું દિનમાન દીસે,
 ઉદ્યોગ હીન અકળાંભણ દે અતિશે;
 શાંતીતણા હરખના દિન હોય ટૂંકા,
 લાંબા જણાય દિવસો, જગ મધ્ય સૂકા. ૮૮.
 આદિત્ય આજ નભમાં, મૃગ પાસ આવ્યો,
 વાયુ વિશેષ બળથી જગમાં ચલાવ્યો;
 જાણે શિકાર કરના રવિ રાય ધાયો,
 દોડયાથિ શ્વાસ ચઢતાં તનમાં ન માયો. ૮૯.
 વાયો હવે અધિક આ મૃગશીર વાયુ,
 જો આજ જોર અતિ પશ્ચિમનું જણાયું;
 જાણે સમુદ્ર તરિ આરખ કોજ આવી,
 જો પીપળા વડ વિશેષ દિધા પડાવી. ૯૦.

આંખાચક્રી કૃષ્ણ ઘણાંક પડ્યાં ખરીને,
વાયુતણા અતિ પ્રહારથી કરોને;
જાણે વિદેશી નૃપનું બહુ સૈન્ય આવ્યું,
પાકયા વિનાનું પણ ખેતર તે હુંદાવ્યું. ૯૧.
આંખે મુક્કલ પરિપક્વ થયો રસાળો,
કોડે કરે સ્વજન સૌ મળિ ડેરિગાળો;
શું કલ્પવૃક્ષ કૃષ્ણ ઈંદ્રપુરોચિ આવ્યાં,
તે ભાગ્યશાળિ જનને ભડી ભાત ભાવ્યાં. ૯૨.
ઊડી વિશેષ રજા લાગતિ વાયુ ચોટ,
જોઈ કહો જન થયો અતિ ધૂળ કોટ;
જાણે વિદેશી નૃપની નિરખી હોડોસો,
રક્ષાર્થ શ્રેષ્ઠ રચિયો મજબૂત કિલ્લો. ૯૩.
કોઈ રથજો ધરતણાં નળિયાં ઉડાવ્યાં,
સિંધુ તટસ્થ વળિ નાવ ઘણાં ભમાવ્યાં;
જાણે વિદેશી નૃપ સાથ થઈ લડાઈ,
દેશી જનો ઉપર થેં અદકી ચઢાઈ. ૯૪.
નાવોતણા વળિ જુઓ શઢ તોડિ નાંખ્યા,
કોઈકના નવ રહ્યા કુપથંભ આખ્યા;
ભાનું તપ્યો પવનતે નિધિ ઉછળેછે,
જાણે તણે નૃપતિ સંપ કરી મળેછે. ૯૫.
એથી વિશેષ જનમાં ગભરાટ ઉઠ્યો,
જાણે જરૂર રૂઢ્યે અતિ દૈવ્ય રૂઢ્યો;
નિશ્વાસ નાખિ નમિ ઈશ્વર પાય લાગે,
શાંતી સ્વદેશ કરવા વરસાદ માગે. ૯૬.
જે ભાનું ઉત્તર ભણી ખટ માસ આવ્યો,
તેણે ભડો ભરતખંડ ઘણો તપાવ્યો;
પાછો વળ્યો તરત આજ^૧ થકી વિચારી,
જાંજો ખમે ન પરિતાપ પ્રજા બિચારી. ૯૭.
જ્યારે રત્ની અધિક પશ્ચિમમાં ઢળેછે,
સિંધુ સમીપ ફરવા જન નીકળે છે;
જાણે બધા દિવસમાં રવિએ તપાવ્યા,
તે સિંધુ પાસ કરવા ફરિયાદ આવ્યા. ૯૮.
ધીમે ધીમે મુરજ પશ્ચિમ આથમેછે,
ઉંઠાં તથાપિ કિરણો જગમાં ભમેછે;
એથી ઉનાપ ઉપજે રવિ દેવ પાખી,
જાણે ગયો નૃપતિ તે નિજ થાણું રાખી. ૯૯.
પક્ષી જુઓ ઉદધિ ઉપર આ ભમેછે,
જેતાં સમીપ ફરતાં જનને ગમેછે;

જાણે સમુદ્રતણિ રીસ સમ્યાનું ધારી,
ઓવારણાં ખગ કરે ચિત્તમાં વિચારી. ૧૦૦.
ભોગીજનો શયન પુષ્પતણાં બિછાવે,
તે ખેરખા કુસુમ હાર તથા ધરાવે;
ગુંથે સતી સુમન^૧ કોઈક ચોટલામાં,
ખેસે પ્રિયા પ્રિય મળી શશીની પ્રભામાં. ૧૦૧.
જેજા સમીપ શશી પૂર્ણ રૂડો મુહાવે,
તે દેખતાં કવિતણે ઉર તર્ક આવે;
ચૂડો નવીન રજની વલુએ મગાવ્યો,
જાણે નિશાપતિ જઈ ગજદંત^૨ લાવ્યો. ૧૦૨.
મેનાં શુકો મધુર શબ્દ કરે પ્રભાતે,
મધ્યાનહ પીક^૩ વળિ બુલ બુલ શબ્દ રાતે;
સાંજે ગમે અકલિયો સ્વર શુદ્ધ એમ,
શોભે વિશેષ સમયોચિત શબ્દ જેમ. ૧૦૩.

દેહરા.

રહે ન સરખા દિન સદા, અતુર વિચારો અંત;
દિન આવ્યા વરસાદના, આવ્યો વ્રીપમ અંત. ૧૦૪.
ધીરા જન ધીરજ ધરો, ઉરમાં સમજ આવ્યો;
રાજ રાજ નીત રહો, દોલમાં દલપનરામ. ૧૦૫.

વર્ષા રતુનું વર્ણન.

મનહર હંદ.

મુણો સભાસદો વિશ્વરૂપી રંગ ભૂમી વિષે,
સાહસીક એક શુરવીર વરો આવશે;
જગતના ઉપકાર માટે નિજ જીવનને,
કરી કૂચાન દાન શૌર્ય દેખાડાવશે;
પ્રસરશે પૃથિવમાં તે પામીને પ્રવાસ શૌર્ય,
ગામ ગામ ઘમ ઘમ જમાવ જમાવશે;
યુદ્ધ શૌર્ય ધરી યુદ્ધ કરશે તે માહા યોદ્ધો,
હિમતથી ગ્રીશમને હરાવી હઠાવશે. ૧.

^૧ સુમન-કુંડ.

^૨ જેજા નક્ષત્રનો આકાર હાથીદાંતને આકારેછે. જેની પુનમે ગ્રીષ્મઋતુ પુરી થાયછે અને તે ઋતુમાં વડના ઝાડ સાથે આશ્રય આપેલા માટે તે દેહાર વડસાવિત્રીનું પૂજન કરેછે. તે પુનમનું નામ વડસાંતરી કહેવાય છે.

^૩ બપોય.

ઈદ્રવજા વૃત્ત.

પેખીપિડાતા મહિ મધ્ય પ્રાણી, તે ગ્રીષ્મનો જૂલમ એમ જાણી;
રૂઝો ઘણો અંતર મેઘ રાય, તે રાજ લેવા ચિત્તમાં ચહાય. ૨.
ચિત્તે જનો સૌ ધનને ચહાય, તે પૂછવા જોતિપિ ઘેર જાય;
જોષી દિલાસા બહુ જૂઠું દેછે, વિશ્વાસ લોળા જનતો ધરેછે. ૩.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છે ગ્રીષ્મનો શુષ્કપ્રધાન નામ, દરો રહ્યો ભૂતળ ધમ ધમ;
તેણે કર્યો હાથ હરેક કિલ્લો, લડયા વિના તે ન હડે હદીલો. ૪.

ભુજંગી છંદ.

સુકું ગ્રીષ્મના મંત્રિનું નામ જાણું,
દિસે ધમ ધમે સુકાનૂજ થાણું;
જુઓ ગામમાં સોમમાં ધમ ધમ,
સુકાનેજ તાળે દિસેછે તમામ. ૫.
ગિરી શીખરે વ્યાપિયું ખૂબ સૂકું;
સુકે કોઈએ ધમ ખાલી ન મૂક્યું;
નદી કે તળાવો જુઓ એતરેમાં,
જુઓ ચોક વસ્તીતણા કે ધરેમાં. ૬.
જુઓ સ્થીર જ્યાં ત્યાં સુકાનો જમાવ,
કરે ભક્ષ પ્રાણીતણો એજ ભાવ;
જુઓ ધાસ પાણી જમી મધ્ય ખૂટ્યાં,
ચડી ગ્રીષ્મની સ્વારિએ જેમ લૂટ્યાં. ૭.

પંચાન અથવા ત્રિષ્ટી.

વસંતવિક્રાવૃત્ત.

એવે સમે પવન શીતળ કાંઈ આવ્યો,
વિઘ્નીતણી જરૂર એજ વધાઈ લાવ્યો;
દાતા નહિ તદપિ શીતળતા જણાવે,
તે લોકના મન વિષે ભલિ રીત ભાવે. ૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાયુ જુઓ નૈરૂતનો વહેછે, વર્ષાદનું આગમ તે કહેછે;
હરો ભર્યો જેમ વિદેશિ આવે, વધામણી કાંઈ ભલીજ લાવે. ૯.
વાયો શિળો નૈરૂતમાંથિ વાયુ, જોતાં ભલું કરણુ તો જણાયું;
સંધી કરાવા રિપુ ગ્રીષ્મ સાથે, શું મોકલ્યો સાંધિક મેઘનાથે. ૧૦.
ત્યાં સામ ને દાન ઉપાય કીધા, ભલે પ્રકારે વળિ ભેદ દીધા;
થાણું ઉઠાવ્યાં નહિ શુષ્ક કેરાં, વાનાં વિવેકે કરતાં ઘણેરાં. ૧૧.

૧ ભેદ-ગીક.

નકી થયું દંડ ઉપાય પાળે, તે આપણું તો નહિ માન રાળે;
માથા ફરેલો કદિએ ન માને, કોઈતણી વાત ધરે ન કાને. ૧૨.

દાહરો.

સામ દાન કે લેદથી, સમાધાન જો થાય;
ધરંધણી કે ધરંધણી, કરે ન કલેશ ઉપાય. ૧૩.

ભુજંગી છંદ.

કહે ગ્રીષ્મ રાજા શુણો શુષ્ક વીર,
વડો દ્રોજમાં એક તું છે અમીર;
પુછું તુજને આજ હું એજ માટે,
હવે આપણે ચાલવું કેમ વાટે. ૧૪.
મળું શત્રુથી કે મચાવું લડાઈ,
જીતી શત્રુને પામવો છે વડાઈ;
કહે શુષ્ક મંત્રી શુણી વેણુ એવું,
વિના જુદું કીધે નથી રાજ દેવું. ૧૫.
દુતો મેઘના બિંદુ રૂપે જણાશે,
જુઓ તેહને આપણા દૂત ખાશે;
અજ જાતિ છે સિંહનો જેમ ચારો,
દુતો મેઘના તેમ ચારો અમારો. ૧૬.
ધખેડી તવીમાં પડે બિંદુ જેમ,
થરો મેઘની દ્રોજનો નાશ તેમ;
દિસે મેઘને શીર છે રામ રૂઝો,
લડી જીતવા આપણી સાથ ઉઠ્યો. ૧૭.
નથી જાણતો ગ્રીષ્મનું જોર દેવું,
નથી બાળતો ખેલ છે રાજ લેવું;
જુઓ સ્વર્ગમાં સૂર્ય ભૂપાળ જેછે,
ખરો આપણો માનિતો મિત્ર તેછે. ૧૮.
રવી મેઘના બિંદુને સૂરિ જશે,
રહે બાકિ તે આપણા દૂત ખાશે;
કદાપી વળી જો રહી જાય બાકી,
બધાને ગ્રહીને કરે સિંધુ કાકી. ૧૯.
જુઓ આપણા મિત્ર છે સિંધુ જેવા,
કુદેછે મહા જોરથી આજ કેવા;
હરીને હઠયાથી અકોટી પમાય,
જુઓ આપણો ક્ષત્રિનો ધર્મ જાય. ૨૦.
રણે માત જો થાય તો સ્વર્ગ જોએ,
સદાકાળનું સ્વર્ગમાં સૂખ જોએ;
હરીને હઠી જુદથી ને જિવેછે,
જિવે તોય લોકો મુઓ તે કહેછે. ૨૧.

જુઓ વિધ્વમાં સૌ શુરને વખાણે,
જનેતા તથા તાંતને ધન્ય જાણે;
લડે એકલો જૈ શુરો લાખ સામો,
પડે દેહતો તે ન જાણે નકામો. ૨૨.
પતી સંગ જૈને સતી દેહ પાળે,
શુરો તેમ સંગ્રામમાં દેહ ગાળે;
લડાઈ લડ્યાનો રૂદે હૃદય રાખે,
ભયે ભીન થૈ દીન ભાષા ન ભાખે. ૨૩.

દોહરો.

ગ્રીષ્મ ભરાયો ગર્વથી, શુણી મંત્રિની વીત;
મેઘે ચઢાઈ આદરો, સંગ્રામે સાક્ષાત. ૨૪.

વર્ષાદ આવવાના ચિન્હો:

શાલિ II ૬૩

છંડા લેને કીરિયો નીકળી છે, ટોળે ટોળે એકઠી થૈ મળી છે;
જાણે એતો લોકને ધૈર્ય દે છે, વૃદ્ધ થાશે એમ તે સૂચવે છે. ૨૫.
પક્ષી મંડયાં ગુથવા ધામમાળા, લોકો જાણે વૃદ્ધિના એજ આળા;
કાચિણને રંગ શતો ચડ્યો છે, કંકુ પત્રી વૃદ્ધિની લાવિયો છે. ૨૬.
કોઈ ક્ષમે દેડકાં ખૂમ પાડે, લોકોને શું ધૈર્ય એતો પમાડે;
મોઢાકેરા પાત્રમાં ધાય પાણી, લોકો લીધું વૃદ્ધિ થાવાનું જાણી. ૨૭.

વસંતનિવ્રજા વૃત્ત.

પાંખેકરી ચક્રિયો રજ અંગ નાંખે,
જાણે નિમજ્જન કરે નિજ અંગ આખે;
એવે મિથે મનુષ્યને મન ધૈર્ય દે છે,
વૃદ્ધી થવાનું શુભકારણ સૂચવે છે. ૨૮.
જાણ્યું થયું મિલન ભાસ્કર કંકરાશી,
છે કંક જાત જગમાં જળતા નિવશી;
જેવો મુસંગ કરશે શુભ તેવું કામ,
એવું વિચારી જન લે મનમાં વિરામ. ૨૯.

ઈંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

જો આ વળી આભ જણાય શતો,
વર્ષાદ ગાવ્યાનિ નિશાનિ આતો;
ઈંદ્રે કર્યો એચ્છવ હોય રૂડો,
આકાશમાં જેમ ગુલાલ ઉડ્યો. ૩૦.
આકાશમાં મુંદર મચ્છ તાણ્યો,
જોતાં હવે મેઘ સમીપ જાણ્યો;

શું ગ્રીષ્મના સામું ધનૂષ તાણ્યું,
નસાડવાને ઉર વૈર આણ્યું. ૩૧.
જિંચી જગોએ વનમાં ડિઠોડી,
છંડાં મુંકેતા તહિ વૃદ્ધિ થોડી;
શું એટલે મૂધિ થવાનું પાણી,
છંડાં મુક્યાં હોય ભનિધ્ય જાણી. ૩૨.
જો વીજળી આ અપ્પકે ધિશાની,
તે સદ્ય વર્ષાદતણો નિશાની;
જાણે થઈ ઈંદ્રચરિ દટી,
તેથી થશે વિધ્વ વિપે મુવટી. ૩૩.
જો ચંદ્રને આ જળનું કુંડાળું,
આકાશમાં આજ દિસે રૂપાળું;
આવી રૂડી સૂર્ય મુખી ધરી છે,
ચઢાઈ શું મેઘ તપે કરી છે. ૩૪.
વેપારિ વીદેશ થકી વળે છે,
કુટુંબને આવી મુખે મળે છે;
જાણે મુણી જે લડનાર રાજ,
સંભાળ લીધો ધર ધેર આજ. ૩૫.

વસંતનિવ્રજા વૃત્ત.

આકાશ સ્વચ્છ નથિ કાંઈક શામતા છે,
તારા શશાંક પણ સ્વચ્છપણું તજ્યા છે;
જાણે વરા નરપતીતણિ વ્યાપિ છાયા,
જાંખા પડી અવર ભૂપતિઓ દબાયા. ૩૬.
જો ઘંટનાદ બાહુ દૂર મુધો મુણાય,
ઉડાણથી નિકળતો સ્વર સૂદમ થાય;
જાણે કર્યું અશન તાંબુસનું ગવૈએ,
તેથી જિણો સ્વર ઉડ્યો મન ધારિ લેએ. ૩૭.
સંચારતા જન જુઓ વળિ છાપરાંને,
મંડયા નવીન ધરને ઝટ લાંકવાને;
જાણે વડો નર પતી પુરમાં પધારે,
શોભાવવા પુર વિશેષ ધરો મુધારે. ૩૮.

મેઘરાયની ચઢાઈ.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ શીખરો વાદળાંના બિરાજે,
ઉડ્યા જાણિએ પર્વતો હોય આજે;
મહા દુઃખ પોકારવાદેરિ આરો,
ગયા પર્વતો જાણિએ ઈંદ્ર પાસે. ૩૯.

જુઓ વાદળાં આમથી તેમ દોડે,
મળે દોઢતા એક બીજની બેરે;
દિસે જાણિએ દ્રોણનાં જૂથ જાય,
રૂઝો ગ્રીષ્મની ઉપરે મેહ રાય.

૪૦.

વળી વાદળાંની છટા દેવિ છાજે,
રૂઝા ધંદના જેમ હાથી ખિરાજે;
નમેલાં દિસે ભૂમિની પાસ કેવાં,
મુશાભીત તે હાથિની મુંઢ જેવાં.

૪૧.

જતોઓ જુઓ એક કામે દરેછે,
કથા કિર્તનો લોક સૌ સાંભળેછે;
હરે ગ્રીષ્મના કદરૂતે એમ જાણે,
પ્રભુનો પુરો પાઠ પ્રેમે વખાણે.
કરે આભમાં વીજળી ચમકારા,
ઝબૂકે ઘણી જાણિએ રક્ત ધારા;
થયા આભમાં કાટકાના કણકા,
દિસે જાણિએ તોપના તે ધણકા.

૪૨.

૪૩.

ઉઠી ગર્જના મેઘની ત્યાં નિશંકા,
દિધા જાણિએ નોખતે ધાવ હંકા;
ધ્વનીનો વળી અર્થ એવો દરેછે,
મહા મેઘરાજ મુખે ઉચરેછે.

૪૪.

જઈ ગ્રીષ્મ સાથે કરૂં યુદ્ધ-મોટું,
નહીં તો ન રાજ ધરૂં નામ ખોટું;
લડો ગ્રીષ્મના કાળને હું હુઠવું,
ચઢેલા મદે સિંધુને કામ લાવું.

૪૫.

બધા દેશમાં દ્રોણ દ્રેલાવિ મૂકું,
ચહું ચાહિને કામ એકે ન ચૂકું;
કરીને પ્રતિજ્ઞા ચઢી મેઘ આવ્યો,
અસંખ્યાત સાથે સજ સૈન્ય લાવ્યો.

૪૬.

મુણી મેઘ વાણી થયા સજ્જ સર્વે,
લડે દ્રોણ જે રાખિને ખૂબ ગર્વે;
પડયા મેઘના બિંદુ ત્યાં ખૂબ તૂટી,
લિધા તેહના પ્રાણ તો સઘ લૂંટી.

૪૭.

લડે ખૂબ વર્ષાદને ગ્રીષ્મ કાળ,
ભલા શૂરવીરો દિસે ખે ભુખાળ;
ગઈ મેઘની દ્રોણ ઝાઝી મરાઈ,
શુરા શુભક વીરો ગયા ખૂબખાઈ.

૪૮.

કરા રૂપ થેને પડયા કે સિપાઈ,
તથાપી ગયા ગ્રીષ્મના દૂત ખાઈ;

જુઓ નીરના ચાલિયા ખૂબ રેલા,
દિસે જાણિએ લોહિના તે બનેલા.

૪૯.

ચર્યો ક્રોધ વર્ષાદને ચિત્ત એથી,
કરી ગર્જના ખૂબ તે કાળ તેથી;
અસંખ્યાત ત્યાં સૈન્ય થે સજ્જ આવ્યું,
ભુમી ઉપરે યુદ્ધ ભારે મચાવ્યું.

૫૦.

જુઓ મોર કેવા ટહુકા કરેછે,
દિસે ચાપદારોં નકી ઉચરેછે;
થઈ નીરનાં બુંદની વૃષ્ટિ એવી,
દિસે યુદ્ધમાં ખાણની વૃષ્ટિ જેવી.

૫૧.

જુઓ દાદુરો શબ્દ કેવા કરેછે,
દિસે આરબી ખૂબો ઉચરેછે;
મહી ઉપરે નીર રેલા ચલાવ્યા,
દિસે જાણિએ મેઘના દૂત આવ્યા.

૫૨.

દાહરો.

ગમત કરીને ગાયછે, ગુણિજન રાગ મહાર;
જાણે સિંધુ રાગ તે, ગાય યુદ્ધ મોહાર.

૫૩.

ઉપભંતિ વત્ત.

ખેડુ જનો વાવણિયો કરેછે, વિશેષ આશા ઉરમાં ધરેછે;
જે સ્વર્ગ મદ્દે મુખને ચહેછે, તે જેમ અન્નાદિક દાન દેછે. ૫૪.

ભુજંગી છંદ.

તળાવો તથા કેકે ખાડ્યો ભરીછે,
દિસે જાણિએ છાવણી તે કરેછે;
જુઓ નીરનાં પૂર આવ્યાં નદીમાં,
દિસે જાણિએ સૈન્ય ચાલ્યું મહીમાં^૧.

૫૫.

મળી ઝર્ણ ઝાઝાં નદી મોટી થાય,
ગિરી ભેદિને^૨ ઝાડને ખોચિ જાય;
મળી જેમ ઝાઝા જનો સંપ જોડે,
મહા જોર વાળાતાયું જોર તોડે.

૫૬.

કહું આ નદીઓતાયું પૂર કેવું,
જણાએ જુવાનીતાયું જોર જેવું;
તટે ઝાડને તોડતી દેવિ હિંડે,
છત્ર્યો મંત્રિ પાડોશિને જેમ પોડે.

૫૭.

^૧ મહી-પૂવી.^૨ ભેદિને-તોડીને.

દોહરો.

છાઈ ધરા નીલે તૂણે, ધન છાયો આકારા;
મુખકારી સહુ લોકને, સુદર શ્રાવણ માસ. ૫૮.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ માનવીઓ કરે ખૂબ મેળા,
ભલા લોક ભાગોળમાં થાય ભેળા;
મળી મિત્ર સાથે જનો ખૂબ માલ્યા,
મજ સૈન્યને યુદ્ધમાં જેમ આલ્યા. ૫૯.
જુઓ દીસતી ગાડિઓ દોડતીછે,
ધણા ધુધરાના સ્વરે ગાજતીછે;
ધણી જીવિતાવો ખનેલો જયોછે,
રૂઝ જાણિયે ઈંદ્રકેરા રયોછે. ૬૦.
જુઓ સિહ સંક્રાંતિએ ભાનું આવ્યો,
ધણુ સાથ વૃદ્ધી તણું સૈન્ય લાવ્યો;
હરે રેસથી સર્વ મૃદ્ધી બિચારી,
દિદી સૂર્ય દેવે સજી સિંહસવારી. ૬૧.
અઢ્યો જે સમે ખૂબ વૃદ્ધિ પાસો,
થયો તેથિ ઓઠા વિષે તો તમાસો;
અઢિથી તહીં દોડતા લોક ભાસે,
થતા યુદ્ધમાં કાયરો જેમ નાસે. ૬૨.
કધકે શિરે ખેસતો ઢાંકિ દીધો,
હરી જાણીએ નારિનો વેષ લીધો;
કધકે શિરે છનિઓ ઓઢિ સારી,
જુઓ મેઘરાએ કર્યા છત્રધારી. ૬૩.

દોહરો.

નદી તળાવો નીરથી, ભરાઈને ઉભરાય;
રણસંગ્રામ પ્રવાહ સમ, જેતાં છળી જણાય. ૬૪.

ભુજંગી છંદ.

મુકાં ધાસને ધૂળ ખેંચાઈ ચાલી,
લિધા જાણિયે ગ્રીષ્મના દૂત ઝાલી;
ગિરીને શિરથી શિલા આખડે છે,
દિસે જાણિએ મસ્તકે તે પડેછે. ૬૫.
તણાયાં મુકાં કાઠ ત્યાં મોલ જેવાં,
દિસે હાથને પાવકે અંગ એવાં;
વડાં ઝાડ ત્યાં કોઈ ખેંચાઈ જાય,
દિસે ક્ષેત્રના જેમ હાથી તણાય. ૬૬.

દોહરો.

ભૂત પ્રેત વૈતાળ ત્યાં, આવ્યાં મળી અથાક;
દે બળિદાન ધુણે ભુવા, વાળે ડમરુ હાક. ૬૭.

મનહર છંદ.

વાદળાંતા ગોટે ગોટા જતા આવતા ન જાણ,
મોટી જગવાળાં તે ભુવાનાં રોકાં રોકેછે;
હંધ દિન જાણીને ઉજાણી આ ન જાણીશ તું,
ખીર વડાં પાકળાનો તે ઉતાર તોલેછે;
ચમકીશ નહીં નથી વીજળીનો ચમકાર,
મહીપને મારવાને ખરગ તે ખોલેછે;
ગાજતો નથો ગગન ધન દલપતરામ,
ખોખે ખોખે ખોખે ખોખે, હાકલું તે ખોલેછે. ૬૮.

ભુજંગી છંદ.

બધો દેશ પાણીથી ભીંજાવે દીધો,
દિસે ગ્રીષ્મના હાથથી દેશ લીધો;
રહા છોડ લીલા બધે દામ જામી,
વધી જાણીએ તે પ્રજા સૂખપામી. ૬૯.
બધું વિધ તો નીરથી ધોઈ દીધું,
દિસે જાણિએ સૂતકો સાફ કીધું;
પર્યાં ગ્રીષ્મમાં પ્રાણિનાં હાડ આમ,
ગયાં સર્વ ધોવાઈને સિંધુ દામ. ૭૦.
ધણાં ધાસને છોડ દીધા ઉગારી,
ધરી જાણિએ ભૂમિએ લીલિ સાહી;
લિલા રંગના આ થયા પર્વતો છે,
લિલી કાંચળી જેમ ઢાંચ્યાં સ્તનોછે. ૭૧.
જુઓ આ દિસે કેવું મોટું તળાવ,
ખન્યો જાણિયે ભૂમિનાભી ખનાવ;
રૂડી કેવિ ઝાડી ખિલી નીકળીછે,
રૂડી જાણિએ અંગ રેમાવળીછે. ૭૨.
ખડું જાતિના ઉપજ્યા ખૂબ પ્રાણી,
દિસે પ્રાણિયોથીજ ભૂમી ભરાણી;
થયો જાણિયે ભૂમિમાં ભૂપ સારો,
થયો તે થકી વસૂંતકેરો વધારો. ૭૩.

દોહરો.

ઉપજ્યાં ઝાઝાં અળશિયાં, ખીજાં જવું આજ;
નિર્બળ પાણુ મુખિ થાયછે, જેમ થએ શુભ રાજ. ૭૪.

ભુજંગી હંદ.

ભુમીમાં દિસે ઈંદ્રગોપો અપાર,
તુટયા જેમ ગુંજતણા હોય હાર;
થઈ આજ કાંતો પ્રવાણાનિ વૃદ્ધી,
સહ હાર શોભી રહી સર્વ સૃષ્ટી.
ભુજો નિર્જળાં સ્થાનમાં નીર જામ્યાં,
જનો પામશે જાણિએ દ્રવ્ય પામ્યાં;
તળાવે ખડુ દેડકાં ખૂમ પાડે,
ભલી ભેશનાં જેમ પાડાં બરાંડે.
ગયાં સારસાં તો ઉડી સિંધુ તીર,
નિહાળી તળાવોતણું ડોળું નીર;
કુચ્છિતણા જેમ દેખે તરંગ,
તજે સજ્જનો સદ્ય તેનો પ્રસંગ.
ભુજો પક્ષિ કલ્લોલ કેવાં કરે છે,
અહિંથી તહીં ઉડતાં તે ફરે છે;
દિસે જેમ આકાશના કાશદો છે,
સમાચાર દેવા મુરસ્તો ગ્રહોછે.
ખપેઆ તથા કોકિલા શબ્દ બોલે,
મુણીને તપસ્વીતણાં દીલ ડોલે;
કહું ઉપમા શબ્દ કેવા ગણાય,
મધુરે સ્વરે નાયકા જેમ ગાય.
કળા પૂરિને શોભિતા મોર કેવા,
દિસે દેવને શીર મૂકૂટ જેવા;
ઘણા ઉજળા આ બગો જોઈ લીધા,
દિસે જેમ સાયુવડે સાફ કીધા.
ભુજો આ બગો આ જઈ પાર્સ^૧ બેઠા,
નહીં ઉતરે ઝાડથી આપ હેઠા;
દિસે જાણિયે આગમુ દ્રવ્યવાન,
પિયે ખાય બેશી રહે એક સ્થાન.
બકી લાવિ ચારે ધરે ખૂબ આગે,
વળી ચાંચથી મારવા કાંઈ લાગે;
રણ્યું નારિતું આઈને દુઃખ બોલે,
અરે બાળ આ સૂખને એમ બોલે.
વિઠાયા તરૂ ઉપરે ખૂબ વેલા,
દિસે બખતરો ટોપ જાણે ધરેલા;

૭૫.

૭૬.

૭૭.

૭૮.

૭૯.

૮૦.

૮૧.

૮૨.

^૧ બગલો બગો ઝાડ ઉપર જઈને બેસે છે તે નીચે ઉતરતો નથી અને બગળી તેને આરાક લાવીને ખવડાવે છે અને ચાંચો મારતી જાય છે. નરસિંહ મેહતાના પદમાં છે “જે રતે બગલો પારસ ચહે”.

લિલાં ઘાસ ગાયો મૃગો તે ચરે છે,
મુરજ્યે પ્રજા જેમ સૂખે ફરે છે.
મુરજ્યે પ્રજા વંશ વિસ્તાર લેવા,
ઉગ્યા ખેતરે અન્નના છોડ બેવા;
દિસે શ્વેત ડોડા ભુજો કેવડાના,
ભલા હોય તે જેમ ભાલા શુરાના.
ઉગ્યા અન્ન માંજરિના ટોપ કેવા,
રચ્યા હોય રૂપાતણા ટોપ જેવા;
હશે વૈતિયા માણસોનો મુકામ,
રચ્યાં હોય તંબુતણાં જેમ ધામ.

ઉપભતિ વૃત્ત.

કહું ભલાં સૂરજ ફૂલ કેવાં, જોતાં દિસે વર્તુળ લાલ જેવાં;
જો રંગ પીળે જગમાં જાણાયાં, જાણે રૂડા વીર રસે રસાયાં. ૮૬.

દોહરા.

ફૂલ્યાં ફૂલ અનેકધા, કહું શોભા તે કાળ;
આવી અનેક આસરા, વરવા લે કુલમાળ.
ગુલાબને બટમોગરો, અરિન્નત ધંતૂર;
વળી ફૂલો વનકેસરો, પુષ્પ દિસે ભરપૂર.
અગસ્તિયો જામુદ વળી, કેદંબ ફૂલ્યાં ફૂલ;
બકૂલ ચંબેલીતણાં, આપે પુષ્પ અમુલ્ય.

ભુજંગી હંદ.

ભુજો હારશિંગાતણાં ફૂલ સારાં,
પિળી પાઘડી આઢણી રંગનારાં;
ધર્યો જેમ સંગ્રામનો રંગ અંગે,
દિસે આસરાઓ અતીશે ઉમંગે.
લિલા આમલીએ થયા કાતરાછે,
દિસે દેવિનાં કાંકણો જેમ આછે;
ભુજો છોડ કેવા દિસે પુષ્પ દેરા,
દિસે પૃથ્વીએ પુષ્પના હાર પેર્યા.
કહું શોભિના કેળના થંભ કેવા,
ભુજો જાણિએ શોભિતા જાંઘ જેવા;
વળી એક બાંચું ભુજો ઝાડ લાંબું,
ફૂલો લાગિયાં જોહને ખૂબ જાંબુ.
દિસે જાણિ બંદૂકની ગોળિયાં છે,
મહા મેઘની ફોજથી આવિયો છે;
મહા જોરથી ખૂબ મારો ચલાવ્યો,
જનુ ગ્રીષ્મને તે થકી શું હણવ્યો.

ઉપબ્રવિ વ્રત.

રવી શશી વાદળીએ છવાય, ખુલા વળી તે ઘડિમાં જણાય;
સંગ્રામ મધ્યે શુરવીર જેમ, અદૃશ્ય થૈ દર્શિત થાય તેમ. ૯૪.
અંધારિયું તે વળિ વૃષ્ટિ થાય, ગિહામણી રાત ઘણી જણાય;
તે જેમ સંગ્રામસમે અતીરો, સંગ્રામ ભૂમી ભય ભીત દીરો. ૯૫.

દોહરો.

તમરાં જોલે રાતમાં, જેમ મુંપુર ઝમકાર;
જાણે રણભૂમી વિશે, ભૂતનણા ભણકાર. ૯૬.

ઈંદ્રવજ્રા વ્રત.

જે આગિયાના ચળકાટ થાય,
ધૂમે મહીમાં નભમાં ઘણાય;
જ્યારે છુપ્યા સૂર્ય શશાંક જેવા,
તેજસ્વિ ત્યાં જીવ જણાય તેવા. ૯૭.

દોહરો.

આવી આવણી યુદ્ધિમા^૧, વીત્યો વર્ષાકાળ;
નામ ફેરવી ધારશે, હવે થઈ રૂતુ હાલ. ૯૮.
જેમ જીવાની જનતણી, જતાં વૃદ્ધ કેહેવાય;
તે રીતે દલપત કહે, જાડું નામ જણાય. ૯૯.
થાય શરદમાં દર્દ ભય, મરદ મેરીને શીપ;
રક્ષા બંધન લઈ ધરે, યુરજનની આશીપ. ૧૦૦.

શરદરૂતુનું વર્ણન.

દોહરો.

આવણ વદથી શરદ રૂતુ, કાં કન્યા સંકાંત;
જે રૂતુમાં જોતાં પડે, સાગર સરિતા શાંત. ૧.

ઉપબ્રવિ વ્રત.

થયો અગરતોદય પૂર્વ લાગે, જોણે પિયોતો નિધિ સર્વ આગે;
જાણે નિધોને ડર દીસ જાગ્યો, તેથી હવે શાંત થવાજ લાગ્યો. ૨.

માલિની વ્રત.

ગગન મુરજ કન્યા રશિમાં વાસ કીધો.
નિજ પતિ તરૂણીએ હરતમાં જેમ લીધો;

રવિથિ ઘનપાણું તો થાય તોફાન થોડું,
જન મદ ઉતરે છે જેમ થાતાં સૈનેડું. ૩.

પવન પાણુ હતો જે પ્રોઠ તોફાનકારી,
ધરણિ ગગન ધીમી છે ગતી આજ ધારી;
સમજી જન વિચારો જીવિતથી જાણિ લેરો,
અતિશય મદ નિત્યે દોષનો ના રહેરો. ૪.

વરુણ દિશ તજીને પૂર્વનો વાયુ^૨ આવે,
કદિ કદિ જલવૃષ્ટો પૂર્વમાંથીજ લોવે;
મનુશ મન તરંગો જેમ જાડા જણાય,
કદિ કદિ ફૂરિ જતાં વેગ જાડોજ જાય. ૫.

મનહર છંદ.

મીન સંકરાંતી પછી પવન પશ્ચિમતણો,
કન્યા સંકરાંતથી ઈશાનતણો આવશે;
કહો એવા પવનનો ભરસો કરશે દોણ,
નખી એક રીત નિત્ય નહીં તે નિભાવશે;
જે જનના મગજમાં પવન ભરાતો હોય,
એવાનો ભરસો દોણ અંતરમાં લાવશે;
કહે દલપત તેની પ્રીતની પ્રતીત નહીં,
મનતણો મર્મ કહે પછી તે પસ્તાવશે. ૬.

માલિની વ્રત.

જલધિ પાણુ જીવ્યો આ શાંતના મારી પામ્યો,
મદ અધિક ચરેલો જોહનો તે વિરામ્યો;
સ્વલપ ભણિત વિદ્યા જેમ ગર્વિષ્ઠ થાય,
ભણુનર ભણી ઝાઝુ ગંભિરાર્થ જણાય. ૭.
જલપથ ગતિકારી નાવ આલ્યાં વિદેશે,
મુનૂપ અમલ થાતાં ન્યાય આલે વિશેષે;
નહિ જલધિ હુમાવે એમ વિશ્વાસ આવે,
મુજનપાણું નિહાળી જેમ રાંકા ન લાવે. ૮.

ઉપબ્રવિ વ્રત.

હવે જીવ્યો આ વળિ હાથિયાએ^૩, શું ફેરવી મુંદ પ્રમત્ત તામ્યે;
વૃદ્ધી વિધેશે કરવા મચેલો, તેણે કર્યો શું આતિ યુદ્ધ કેલો. ૯.

માલિની વ્રત.

કદિક નજ ચડેછે વાદળાં એત રંગે,
શરદ જલદ છાઈ વૃદ્ધતા જેમ અંગે;

^૧ જોને વેપારી પવન કહેછે.

^૨ મપેરમ્પર ખેરાતાં જે ૧૩ દહાડમાં વરસાદ થાય તે.
તે પછી ચિત્રાનો તાપ પડે તે પછી છેલ્લા વરસાદ સ્વાતિનો
અંટોળખરના પેહલા અઢવાડીઆ સુધીમાં થાયછે.

^૩ અયવા સિંહ સંક્રાંતિ પુરી થતાં વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થાય
એમ પણ કહેછે.

કદિક જલદ વૃદ્ધી સરવડાંની કરે છે,
મિત ધન પણ દાતા દાન તો જેમ દેછે. ૧૦.
નલ પર વલસે છે વાદળાં શ્વેત કેવાં,
હિમગિરિ શિખરે તે શોભતાં હોય જેવાં;
કદિ કદિ રવિ તેમાં ગુપ્ત થૈને જણાય,
મિત ધન અતિ દાતા જેમ દેતાં લખાય. ૧૧.

દોહરો.

શરદતણો સૂરજ સજે, અંગે વેપ અપાર;
કોઈ સમે શોષે સલિલ, આપે બની ઉદાર. ૧૨.

મનહર છંદ.

કોઈ સમે કાળાં વાદળાં સમાન વસ્ત્ર ધરે,
કોઈ સમે શ્વેત વસ્ત્ર વાદળાંનાં સાજેછે;
કોઈ સમે રાતાં ધરે કમુખાના રંગ જેવાં,
કોઈ સમે પીળાં પણ છતે બેતાં છાજેછે;
કોઈ સમે ઢાંકે મુખ કોઈ સમે ખુલ્લે મુખ,
કોઈ સમે ચૂપ રહે કોઈ સમે ગાજેછે;
શાંતપણું તિવ્રપણું સજે આતે શરદનો,
રવિ રાય છે કે બહુ રૂપી આ બિરાજે છે. ૧૩.

ભામિની વૃત્ત.

શરદરૂતુ સમામાં સ્વચ્છ આકાશ દીસે,
દરપણુ શુભ માંજ્યું જેમ આપે અતોશે;
ચળક ચળક થાતું ચંદ્રનું બિંબ ચાર,
અમળ કમળ આપે નીરમાં જેમ સાર. ૧૪.
ચળક ચળક થાતું ચંદ્રનું બિંબ કેવું,
સરસ વદન શોભે રાત્રિ રાણીનું જેવું;
વળિ ગગન વિષે આ સ્વચ્છ તારા ઘણાછે,
રજનિ તરણિના શું હાર હીરાતણા છે. ૧૫.
શશી સનમુખ ભાળે આહિ આહી ચંદ્રોરી,
જનમ થકિજ પાંધી પ્રેમની જેમ દોરી;
પ્રભુ પદ પર પ્રેમી એ રિતે પ્રેમ આણે,
અવર સકળ મિથ્યા જીવમાં એમ જાણે. ૧૬.
કુમુદનિ રજનીમાં ચંદ્ર દેખી ખિલે છે,
દિવસ પતિ નિહાળી દુખ પામી લજેછે;
મુરખ મનુષ્ય હોંગી ને સદા રનેહિ જાણે;
પરમ પુનિતને તો દેખિને દુઃખ આણે. ૧૭.
કુમુદ કમળ સાથે જન્મીને ઉચ્છરે છે,
પણ શશી રવિ સાથે રનેહ જુદા કરેછે;

જનમ જનની એકે તોય જુદા સ્વભાવ,
વિષ્ણુ જન વિલોકો ધૃતિરો એ બનાવ. ૧૮.
અધિક વિમળ આપે આજ આકાશ ગંગા,
નલ મકરરાશી^૧ મધ્ય ભાગ પ્રસંગા;
લઘુ લઘુ બહુ તારા ધ્રેરિ તે છે પ્રભાય,
વિગતિ સરવ બેતાં દુર્બિને તે જણાય. ૧૯.

ભૂભામિની વિષે.

ભુજંગી છંદ.

લિલાં ચીર આખાં ધર્યાં આપ અંગે,
જુઓ જાણિયે જે ભરાણી ઉમંગે;
રસીકી રચ્યો વેશ રૂડો રૂપાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૦.
છવાઈ રહ્યા અનના છોડ છાજે,
રૂઢી રીત રોમાવળી જેમ રાજે;
નિધી નીરનો નાભિ જેવો નિહાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપભાળો. ૨૧.
ભલો ધમ ધમે દિસે ભેજ કેવો,
વળ્યો જાણિયે પંડમાંહી પ્રસેવો;
નદી નીર રેલાતણો છે ઉછાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપભાળો. ૨૨.
કુલ્યા કૂલના ઝાડના ક્યારડા છે,
ધર્યાં જાણિયે હોંશથી હારડા છે;
મણી શ્વેત માળા સમાને મરાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૩.
રૂડા મોરના સોર શા હું વખાણું,
સતી જાણિયે ગાયછે શુદ્ધ ગાણું;
ઢળ્યો કંથ દેખી દિલેથી ઉકાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૪.
ગિરી શીખરે વાદળાંની ધટા છે,
છુટેલા ભલા ચોટલાની છટાછે;
લઘુ પર્વતો તે ધરે કૂચ દાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૫.
ધન દેવજો ઉપરે ખેલ ખેલે,
છખીલી છુટા છેડલા જેમ મેલે;
જુઓ હેમનો કુંભ ત્યાં જુક્તિવાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૬.

^૧ પુર્વાર્ધ અગ્રોળ ને ઉત્તરાર્ધ અગ્રોળની હદમાં; તે બંનેને જુદા પાડનારી આકાશ ગંગાછે; તે મકરરાશીમાં થઈને મીથુનને કડક રાશીની વચ્ચે નીકળેછે.

થઈ ધૂળ ધોવાઈને સ્વચ્છ સારી,
કરી સ્નાન જાણે પત્ની શુદ્ધ નારી;
ઝગે છીપ જાણે કરે ચક્ષુ ચાળે,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળે. ૨૭.
ચહુ પાસ પંખી ઉડે આશાપાસે,
ભલો ગંધ લેવા ભમ્યા ભંગ ભાસે;
વિશેષે દિસે વેષ રૂપે રસાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળે. ૨૮.
સ્ત્રી અસ્તઠાણે મળો જુક્તિ મોઢી,
કરી જાણિએ કાનમાં ખે અકોઢી;
ધર્યો સાડલો રંગ રાતે પનાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળે. ૨૯.
પતી મેઘ આકાશ આપાસ આઘ્યો,
મણી મોતિ તે કેટલાંખેક લાઘ્યો;
સતીનો થયો દેહ દેખી મુખાળો,
ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળે. ૩૦.
પતી મેઘરાજાજાણે પામિ ખ્યાર,
સજવ્યા પતીદેવ શંગાર સાર;
પુરો હર્ષ પામી પ્રીયા પુષ્ટિ નામે,
દિઠી દેવિ જેનીજ દલપત રામે. ૩૧.

દોહરો.

અંધારું અરધાંગના, અરધે અંગ ઉજેશ;
જાણે પર્વત લાવિયો, અર્ધ નારિનો વેશ. ૩૨.

માલિની વૃત્ત.

નદિ જળ મળ છાંડી વેગ ધીમો જણાય,
મનુશ ગત જીવાની શાંત તે જેમ થાય;
તટ સમિપ તરૂંઓ નિર્ભય છે નિહાળો,
મુજન સમિપવાસી તે મુખી જેમ ભાળો. ૩૩.
સરિત સર મુ શોભે નિર્મળાં નીરવાળાં,
કમળ સરસ રંગી ત્યાં દિસે છે રૂપાળાં;
નિરમળ મન મધ્યે ધર્મનો ભાવ જેમ,
પ્રગટ સરસ શોભે સ્વચ્છતા યુક્ત તેમ. ૩૪.
ભ્રમર બહુ ભમેછે કંજનો ગંધ લેવા,
ગુણ ગ્રહણ કરેછે ગ્રાહણે મુલ્લ જેવા;
ભ્રમર રવ કરેછે પામિ આનંદ અંગે,
કવિજન શુભ કીર્તી જેમ ખોલે પ્રસંગે. ૩૫.
પવનતાણિ લહેરે પક્ષનાં વંદ લાલે,
કરત મુર સહેલી અપસરા જેમ ચાલે;

સરિત સર તરંગો ચાલતા મંદ મંદ,
સ્થિર મન જન ચાલે જેમ છૂટે સ્વચ્છંદ. ૩૬.
સર સરિતથકી જેવાણિયા ઉરિ જાય,
બહુ રવ કરનારાં દેહકાં ના જણાય;
નિરમળ મનવાળા ભૂપને જેમ છોડી,
કપટિ જન ખસેછે સ્વાસ્થી રનેહ તોડી. ૩૭.
જલદ રૂપિય જીવે વેરા ધાર્યો નદીએ,
શિયુ વય શણગારે દ્રેવ્યા જેમ સ્ત્રીએ;
હરિત તૃણ હતાં ત્યાં શેરડા થૈ ગયા છે,
ધરણ શરિર સાડી ધારી જીવી શું આ છે. ૩૮.
અવનિ ઉપર રૂડ સાદુ રરતા પડ્યા છે,
કવિજન મનમાં તે દેખિ કેવા ચડ્યા છે;
હતિ તનપર સાડી જે લિલા રંગ ભીની,
બદલિ નવિન ધારી આજ પટ્ટા પટ્ટીની. ૩૯.
સરિત સર તટેછે હંસને ચક્ર વાક,
મધુર સ્વર ઉચારી હર્ષ પામે અથાક;
વિમળ જળ વિલોકી આવિયા પક્ષિ એવા,
મુજન અમલ સારે જેમ આવે રહેવા. ૪૦.

ઉપજનિ વૃત્ત.

પ્રસન્ન થૈ પોયણિ ચંદ્ર પેખી, પ્રસન્નતાનો શુભ કાળ લેખી;
આપેજનોનેકુળ તેધિ તેલાં, શિશુ દિસે તેધિ ખુશી થએલાં. ૪૧.
તૂળા સમીપે રવિઆજ આઘ્યો, ભલી વિધે શું ધનસાદુ લાઘ્યો;
તોળી કયાંછે દિનરાતે તુલ્ય ભાસે ન તેમાં પળ માત્ર ભૂલ્ય. ૪૨.

માલિની વૃત્ત.

પ્રતિ વનવન દીસે અનન્ય પાક સારો,
પક્ષણ સમ ઉભી છોડતી સીધી હારો;
સરસ સરસ ખેત્રો જરનાં જે જણાય,
હય સહિત ન દીસે સ્વાર જે માંહિ જાય. ૪૩.
મુકણ કણસલામાં રૂડી રીતે રચાણા,
ધવલ નવલ દીસે જાણિયે મોતિદાણા;
વળિ અધિક વિલોક્યાં ખેતરે બાજરીનાં,
ફળિત ફળ દિસેછે તે ફૂપી ઈશ્વરીનાં. ૪૪.
મગ મઠ અડોની શિંગ ચાળાનિ સારી,
પ્રયક પ્રયક રંગે ખીજ તે મધ્ય ધારી;
પ્રયક પ્રયક ગૂણો ઈશ્વરે ઉપજવ્યા,
જન મન નવ જાણે વસ્તુ શીના બનાવ્યા. ૪૫.
કૃશિક પુરુશ નારો ક્ષેત્રમાં ગીત ગાય,
અધિક કણ થએલાં અન્ન તે ત્યાં જણાય;

જગતપતિ પ્રભુએ અન્ન ભંડાર આપ્યો,
અધિક હરખ એથી વિશ્વમાં જેમ વ્યાપ્યો. ૪૬.
નિતિર ચક્રસિ સૂડા આવતાં અન્ન ખાવા,
કૃષિક પથર નાંખે ગોકુણે તે ઉડવાં;
ધરરર ગરજતી જેમ બંદૂક ગોળો,
નિરખિ વિહંગનાસે શત્રુની જેમ ટોળી. ૪૭.
કૃષિ જન ચઢિ માળે, જેરથી બૂમ પાડે,
વિચરતિ વિહંગોની ટોળિતે તે ઉડાડે;
સકળ વન રહ્યું છે તે સ્વરે ખૂબ ગાજી,
નિરખિ જન પ્રવાસી ચાલતાં થાય રાજી. ૪૮.

મનહર છંદ.

એક લોળો લાલો મોટા ખેતરમાં માળે ચઢી,
હરણને હાંકે અને પક્ષીને ઉડાવે છે;
જંગલી જનાવરોને બહુ બીવર:વવાને,
થોર રહી પોતે એક થાળી લે બજાવે છે;
એવે સમે ઊંટ આવી ખેતરમાં ખાવા લાગ્યો,
લોળો લાલો થાળી ફોકી તેને બીવરાવે છે;
ત્યારે બોલ્યો ઊંટ મારે માથે તો ત્રંખાળુ ગાજે,
ઠાસો થાળી ફોકે તે લેખામાં કોણ લાવે છે. ૪૯.

માલિની વૃત્ત.

ખરડ કરિ ખડીનો દીકરાના ઘડાંને,
લકુટિ ઉપર રાખે માનવીના સમાને;
નિરખિ હરણનાસે માનવી એમ જાણી,
અબળ જન^૧ નકામું તો કહે કોણ વાણી. ૫૦.
તરૂ પર ખગ વ્રંદે શબ્દ સારા કરે છે,
જગતપતિતણી શું કિર્તિ તે ઉચ્ચરે છે;
જમણ જમિ જુવંતી જનમાં જેમ ગાય,
કણ ચરિ ખગ ટોળી એમ ગાતી જણાય. ૫૧.

ઈંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

ચિત્રાતણો તાપઅમાપ આપ્યો, શું યુદ્ધ ગ્રીષ્મે ફરિથી મચાવ્યો;
તેથી તપ્યા ખેડુતો અથાગ, તે કેક નાદ તજિ ભાગ લાગ. ૫૨.
તપસ્વિયો જે તપસાધનારા, પંચાગ્નિનું તાપન તાપનારા;
ચિત્રાતણ તાપથી તાપ પામી, જઈ રહ્યા તે તરૂં હેઠ જમી. ૫૩.

^૧ માણસના આકારના ચાડીઆ પણ પશુ પક્ષીથી ખેતરનું
રક્ષણ કરે છે તો નિર્બળ માણસ નકામું કેમ કહેવાય.

માલિની વૃત્ત.

પ્રભુકૃત નિયમો છે તે ઘણા ઉપયોગી,
મરમ મન વિચારે ભાગિ કે કોઈ ન્દેગી;
તપવિણ નવ પાંદે અન્ન ખેત્રો વિશેતો,
તપવિણ ગુણ કોઈ જેમ દીઠો ન લેતો. ૫૪.
નવિન નવિન અન્ને પૂર્વજ્ઞને પુજે છે,
જન મન મુદ પામી શ્રાદ્ધ કૃત્યો મુજે છે;
નિજ બળથી ક્રમાઈ પામિતે ખાન પાને,
સપુત જનમ દાતા પિતૃનો પાડ માને. ૫૫.
કદળિ ફળ વિશેષે આ રૂતમાં મળે છે,
અશન સરસ લાગે ખાંડ ઘી ને લળે છે;
કુળ ધન વળિ વિદ્યા તે ત્રણે યુક્ત થાય,
જન જગત વિશે તે જેમ રૂંડો જણાય. ૫૬.

ઉપનતિ વૃત્ત.

ભીંડા મચ્યા છે બહુ ભાદ્રવાના, છટેલ જેવા ધનવંત નાના;
નહિ લુભીમાં મજાબૂત મૂળ, પછી વધી કેમ થશે પ્રથૂલ. ૫૭.

કુડગિચા.

ભીંડો ભાદ્રવાતણો, વડને કહે શુણ વીર;
સમાઉ નહિ હું સર્વથા, તું જ સરવર તીર;
તું જ સરવર તીર, શુણી વડ ઉચ્ચરો વાણી;
વીતે વર્ષા કાળ, જઈશ હું બોલે જાણી;
દાખે દક્ષપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષાનો;
ગયો મુકાઈ સમૂળ, ભિંડો તે ભાદ્રવાનો. ૫૮.

માલિની વૃત્ત.

નવલ ધવલ રંગે કાશ્ય^૧ પુષ્પો દિસે છે,
અમર ધરણિ શીરે વારૂ શું વીલસે છે;
સરિત તટ બેડોની પંક્તિ દેખાય કેવી,
ધવલ નવલ રંગે હાથિના દાંત જેવી. ૫૯.
કુલ શુભ પચરંગી થાય ગુલ્યાસ કેરાં,
નિશિ મુખ સમએ તે શોભિ ઉઠે ઘણેરાં;
ભિનભિન પ્રતિશાખા રંગનાં ફૂલ ફૂલે,
જગત પતિનિ માયા દેખિને દીલ ભૂલે. ૬૦.
બહુ બહુ વળિ રાતાં ફૂલ બપોરિયાનાં,
જળધિ મુત પ્રવાળાં તુલ્ય દોસે મનનાં;

^૧ કાસનાં માંજર.

વિષુધ કવિ વખાણે હોદનો રંગ જોવો,
અતિ અચરજકારી ઇશ્વરી ખેલ એવો. ૬૧.

ઈંદ્રવજ્રા વ્રત.

લીધાં જુઓ ધંતુર પુષ્પ ધારી, જાણે રૂપાની શરણાઈ સારી;
ઝેરી ફૂળો કંઠકે યુક્ત દેખો, જાણે લગાવી મળખૂત મેખો. ૬૨.

દોહરા.

સમજે તે સ્પષ્ટતાણો, કાઢે તાંક ન કોય;
કેરીને કાંઠા નહીં, ધંતુર ફૂળને હોય. ૬૩.
ખેતર પાકે ખેડુને, તેમ કમાણી થાય;
વધે કમાણી વેદને, શરદે તેમ સદાય. ૬૪.

ઉપજાતિ વ્રત.

હંડે સમે જો જન પંથે જાય,
નિરોગિ કાયા જનની જણાય;
એવું વિચારી તન સાફ થાવા,
ગર્ખાં દરાળ્યા નવરાત્રિ ગાવા. ૬૫.
અખંડ દીવો ધરમાં રખામ,
વાવે જવારા વળિ હોમ-થાય;
તો ત્યાં જુઓ સ્વચ્છ હવા થવાની,
ભલા કહે પૂજન તે ભવાની. ૬૬.

માલિની વ્રત.

રસભર નવરાત્રી ગર્જિયાં આય બાળા,
મધુર મધુર શાખો ઉચ્ચરે તે રસાળા;
મધુર સ્વરથિ ગાતી એ રૂડી કેવિયો છે,
સુરભવનથકી શું સંચરી દેવિયો છે. ૬૭.
દિન શુભ દસરાનો ભૂમિ મહે ભજેછે,
સમડિ પુજન સાડ રાય સ્વારી સજેછે;
પરમુલક લડોને છતવા ક્રોજ જાય,
અધિક સરસ શોભા એવિ એની જણાય. ૬૮.

ભાંતપ નૃતિ અસંકાર.

ઈંદ્ર વિજય છંદ.

જો સખિ આ ચપળા અમરે, ચપળા નહિ શસ્ત્રાણી અમકારી;
વાદળ વ્રંદ ધરયાં ધરણીપર, ના સખિછે ગજ જો નિરધારી;
સોર કરે શુણુ દાહર મોર, નહિ સખિ સોર કરે નરનારી;
જો પરજન્ય ચહયો દલપત, નહીં પરજન્ય નરેશનિ સ્વારી. ૬૯.

માલિની વ્રત.

શરદ પુનમ સાંજે ચંદની ખૂણ ખીલી,
પતિ સહ વન જોવા જાય રામા રસીલી;
સજન હળિ મળીને આજ એસે અગારી,
ઉડગન સમ શોભે સ્વચ્છતા મુપકાશી. ૭૦.
શરદ પુનમ રાત્રી નામ માણિય દરી,
સકળ જન કહેછે સીપસે માતિ ધારી;
સુ વચન ઉપદેશી નીત્ય જે સાંભળે છે,
કદિકે વચન તેનું જેમ ચિત્તે દરે છે. ૭૧.
શશિ સમિપ નિહાળો અશ્વની છે અનૂપ,
ચપળ થઈ ચહયો શું ઘોડિએ રાત્રિભૂપ;
હરણતણિ નિશાની ચંદ્રમાં ચિત્ર જોવી,
શશિ નરપ શિકારો પામિયો પ્રાપ્તિ એવી. ૭૨.

દોહરા.

શરદ પુનમ સોહામણી, શરદ રૂતનો અંત;
પૌઆ દૂધ અશન કરે, પ્રીતે કાંતા કંત. ૭૩.

હેમંત રૂતનું વર્ણન.

તા. ૧૦ મી અક્ટોબરથી ૯ મી ડીસેમ્બર સધી.

દોહરા.

શરદતણી શરદી ગઈ, હવે થયો હેમંત;
પરોઢિયે હંડકે પડે, ઘટે સૂદમ જિવજંત. ૧.
કચરા ને કાદવ મટે, દિસે સ્વચ્છ આકાશ;
હીમાણુ વાયુ વહે, આપે ચંદ્ર ઉન્નસ. ૨.

દીવાળી.

માલિની વ્રત.

અધિક હરખ આપે આજ આવી દિવાળી,
જન ધર શણગારે વસ્તિ દીપે રૂપાળી;
મધુર સ્વર સુવાન્ત મંડળીમાં બજવે,
જગપતિ શુણુ ગાઈ ભાવ રૂડો ભજવે. ૩.

ઉપજાતિ વ્રત.

સીધો પુરુષો શણગાર સાજ, ફરે હરે અંતર થાય રાજ;
જાણે પ્રભૂની બહુ પ્રીત જામી, પ્રજા નવો શું શિરપાવ પામી. ૪.
રામા રૂા આંગણુ ચોક પૂરે, ખરી ગુલાલે હળદી સિંદૂર;
સદમી નહીં શું ધરમાં સમાઈ, આવીદિસે આંગણુ ઉભરાઈ. ૫.

કંદોઈ પાડે કૂળ ચાસણીનાં, ભલી ભલી ભાત બુદ્ધો ઘણીનાં;
જેતાં દિસે ઘાઠ ઘણાં રૂપાળા, જાણે કરે ઈશ્વર કૃત્ય ચાળા. ૬.

માલિની વૃત્ત.

નગર સરસ નિરમ્બાં જેમ આપે નવીન,
સરવ ઉપરિ આપે આજનો શ્રેષ્ઠ દીન;
ધર ધર પ્રતિ દોસે ક્ષીપતો દીપ માળા,
અવનિ કરતિ હોયે વ્યોમના જેમ ચાળા. ૭.

ઉપજ્ઞતિ વૃત્ત.

બુઝો બની આતસ કેરિ બાહ્ય,
જેઈ રૂઢેમાં જન થાય શંભ્ય;
જેતાં દિસે પા ઘડિ ખેલ ખાસો,
એવોજ છે આ જગનો તમાસો. ૮.
કોઠીધિ દારૂ સળગી ઉઠે છે,
જાણે ઉગ્યું કાંચન ઝાડ એ છે;
શાખા દિસે પત્ર કુસો ખરેછે,
જેવાથકી માત્ર ખુશી કરે છે. ૯.
તે કુલ ને જે કુલ બાગ કેરાં,
છે એક નામે ગુણ તો બુદ્ધેરાં;
એવીજ રીતે જગમાં પ્રમાણો,
જનો જનોમાં પણ ફેર જાણો. ૧૦.
આકાશમાં જાંચિ ચઢે હવાઈ,
તારા ખરે તે નિરખો નવાઈ;
જાણે ભલું બાણ તહાં ચડાવ્યું,
તારા નભેથી જઈ પાડિ લાવ્યું. ૧૧.
પ્રભા બુઝો પૂર્ણ બપોરિયાની,
ભાસે ભલી તે પણ છે કદાની;
જો એવિ રીતેજ બપોર થાત,
તો સૂર્યની પૂછત કોણ વાત. ૧૨.
કૃષ્ણકિયા તો બહુ હામ છૂટે,
જાણે કહેલા પર ધાણિ કૂટે;
અનેક આકાર બિજા કર્યાછે,
ખજૂરિને ચાદર ફાળકા છે. ૧૩.
વહી પુણ સાકર પાન વેચે,
નામાં નવાં ખૂબ ખુશીધિ ખેચે;
દેવાળયોમાં અનકૂટ થાય,
શી નાજો જાણાય. ૧૪.

નવાવર્ષ વિશે પ્રભૂ સ્તુતિ.

દોહરો.

નૃપ વિક્રમના શકેતાણું, વંચાયું નવું વર્ષ;
આપો પ્રભુ આ વર્ષમાં, હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ. ૧૫.

બુજંગી છંદ.

અહો નાથ હોતે હવે હાથ ઝાલો,
પ્રભુ પાઈદો પ્રેમનો પૂર્ણ ખાલો;
કૃપા દૃષ્ટિથી પુષ્ટિ દે કષ્ટ કાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૬.
જન્મે રોગ ને દોષ સર્વે જનોનાં,
તથા તાપ ને ત્રાસ નાસો તનોનાં;
બધી બીક ટાળી મટાડો બળાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૭.
પ્રજા સર્વ સંપી વસે થે સુખાળી,
દશે દીશમાં નિત્ય દેખે દિવાળી;
જપે તાહરા નામના સર્વ જાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૮.
સદા વસ્તુ સર્વે મળો મૂલ શસ્ત્રે,
રહો શૂભ શોભા બની સર્વ રસ્તે;
છજે માળિયે છત્રની છાપ છાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૯.
મહીમાં ભલા વર્સજો મેહ માગ્યા,
રહે લાભ ને લક્ષમાં લોક લાગ્યા;
જન્મે અંગમાંથી મટીને ઉતાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૦.
વિવાનાં અહર્નીશ વાલંત્ર વાગો,
ભલા દોઢની બ્રાંતિને ભીતિ ભાગો;
સ્થિતી સારીમાં સર્વને સ્થીર થાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૧.
દિનાનાથજી દ્રવ્યની છૂટ દેજો,
બધા લોક લાખોતણો લાભ લેજો;
પ્રજાનાં પ્રલે થે જન્મે સર્વ પાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૨.
સુખે સંપડવે સુલોકો સમૃદ્ધી,
વળી વંશની આપજો આપ વૃદ્ધી;
લકાવે ભલાં પુત્રને લાડ બાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૩.

દહીં, દૂધ ધી ગોળ ને માલ મેવા,
મળે અલ્પ મૂલ્યે ઉઠે થાય એવા;
અને અન્ન રસ્તાં મળે માંડિ માપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૪.
સુખી રાય રાણા પ્રજા સૂખ પામે,
જનો મધ્ય આનંદ આનંદ જામે;
વળી સર્વ સંસારમાં સૂખ વ્યાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૫.
રહો ક્ષેમ માનુષ્ય ને દોર નંતે,
ક્ષિતી મધ્ય ખૂટે નહીં અન્ન ખાતે;
તમે પાર ઉતારજો તારિ ત્રાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૬.
ક્રીધી પાર્થના તે પ્રજા લોકે કામે,
રૂડી રીતથી આજ દલપતરામે;
શુણીને પ્રભૂજી કરો માફ શાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૭.

દોહરો.

હર્ષ અધિકે ઉત્કર્ષ દો, સુખ મુર લોકે સદર્ષ;
વસ્તિતણા આ વર્ષમાં, અવશુણી થજો અદર્ષ. ૨૮.

કાર્તિક માસ.

ઉપજાતિ વ્રત.

અહો જુઓ આ વહિયાત એકે,
લાવ્યો દિસે અન્ન ભરી અનેક;
છએ રૂતુનું પય હોય ધાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૨૯.
ભલે રહ્યા સૌ મળિ પ્યાર ભાઈ,
કીર્તિ દિસે કાર્તિકની સવાઈ;
સુપુત્ર વિશ્વેશ્વરનો^૧ દશવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૦.
સેના સજે ભૂપતિ ક્ષમ ક્ષમ,
આમાંતરે જઈ કરવા મુકામ;
સેનાપતીનું પદ હોય લાવ્યો,
એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો. ૩૧.
તંબુ વિષે રાજ જનો વસાયા,
જાણે નહિ તે પુરમાં સમાયા;

કે વરિતનો સાગર ઉભરાયો,
જમાવ તેનો વનમાં જમાયો. ૩૨.
વેપારી લોકો વિચરે વિદેશે,
વેપારથી લાભ વિશેષ લેશે;
પ્રભાત થાતાં ખડુ પંખિ જેમ,
આહાર લેવા ઉડિ જાય તેમ. ૩૩.
જતી તણ સ્થાન વિદેશ જાય,
વર્ષા રૂતુમાં સ્થિર જે જણાય;
સંસારિ લોકો વળિ સર્વ જોગી,
પ્રવાસમાં થાય ઘણા ઉદ્યોગી. ૩૪.
જાત્રા નિમિત્તે જન જૂથ જાય,
મેળા ઘણા તીર્થ થજો ભરાય;
હળી મળી હેત વધારવાને,
જાણે મળ્યા છે જન તીર્થ પાને. ૩૫.
કહું ભલો આ દિન કાર્તિકનો,
ખરેખરો તે પણ છે ખુશીનો;
વિન્નેગિયા મિત્ર વિદેશ વાસી,
તીર્થ મળે છે ચૈને પ્રવાસી. ૩૬.
વિશ્રામના માસ વિતી ગયાછે,
ઉદ્યોગના માસ હવે થયાછે;
શિશુપાણના દિન જેમ જાય,
ઉદ્યોગને યોગ્ય જુવાન થાય. ૩૭.
પરોઢિએ યાદ વિવેક પાડે,
હેમંત સૂતા જનને જગાડે;
જાણે કેહેછે જન સર્વ જંગો,
પ્રભાત થાતાં પ્રભુ ભક્તિ માંગો. ૩૮.
પૂર્વ ઉગેછે શુભ શુક્ર તારો,
પ્રભાતનું ચિન્હ જણાવનારો;
વધામણીએ જન જેમ આવ્યો;
વધામણી મૂરજ કેરિ લાવ્યો. ૩૯.

દોહરો.

એવે પિંડુ એસનાં. ચળકે માતિ સમાન;
મૂર્ચ ઉગે સૂકાયછે, જોઈ જ્ઞાનિ લે જ્ઞાન. ૪૦.
ધન જોખન ને છવતરં, એવા માન જણાય;
એસ યજ્ઞખર ઉપમા, જ્ઞાની કવિયો ગાય. ૪૧.
અનાજ લણતાં એડુઓ, ગીતો ગાતા જાય;
લાણી ખજામાં લાવતાં, હરિમાં હરખાય. ૪૨.

^૧ કાર્તિક સ્વામિ શિવના પુત્ર કેહેવાય છે. તે છ મુખે
કરીને છ માતાઓને ધાવેલા છે. તે છ મુખોને ધાવેલા
કાર્તિક એજ હશે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડૂ જનો ખેતરથી ઉઠાવી,
ભરે ખજાનાં સહિ અન્ન લાવી;
જાણે બહુ બંદર નાવ આવ્યાં,
ખોરાકનો માલ અથાક લાવ્યાં.
હુંડાં કણોનાં બળદો પિલેછે,
તેને મુખે શીકલિ બાંધિ લેછે;
જાણે ક્રિયા જૈનમતી સ્વિકારી,
તેથી મુખે મૂમતિ હોય ધારી.
ખેડૂ જનો જો કણ ઉપણેછે,
છોડાં અને અન્ન જુદાં પડેછે;
સંગ્રામનો સંચર જેમ થાય,
શુરા રહે કાયર દૂર જાય.
ભૂપાળનો ભાગ પ્રધાન માગે,
ત્યાં લેણદારો વળિ આવિ લાગે;
ખેડૂ બિચારા બનિજાય કેવા,
જેવા હતા ગ્રીષ્મ કાળ તેવા.
એવો રીતે કાર્તિકતો સિધાવ્યો,
હવે જુઓ આ મૃગશીર્ષ આવ્યો;
જો ધામ સૂર્ય ધનુ રાશિ ધાયું,
જાણે ધયું આપ શિકાર સાર.
રાત્રી વધી લાંબી ઘણી જણાય,
જો છેક દુંકું દિનમાન થાય;
કોઈ સમે જેમ ઘટે સુધર્મ,
વળી વધી જાય અધર્મ કર્મ.
વાડી વિશે થાય હજાર ગોટા,
માણે કુલોનું સુખ લોક મોટા;
ધરે ગળે માળ રચી વિશાળ,
જાણે ધરોછે હર રૂંદ માળ.
શીતાકળીનાં ફળ ખૂબ પાક્યાં,
લેતાં વીણીને જન જાણે થાક્યાં;
જાણે શિયાળો પરદેશી આવ્યો,
મનુષ્ય માટે ફળ મિષ્ટ લાવ્યો.

દોહરો.

નટ હેમંતે એ રીતે, કીધો ખેલ અનૂપ;
ધરશે સ્વાંગ શિશિરતણા, બદલીને તિજ રૂપ.

૪૩.

૪૪.

૪૫.

૪૬.

૪૭.

૪૮.

૪૯.

૫૦.

૫૧.

શિશિર રતુનું વર્ણન.

તા. ૧૦ મી ડીસેમ્બરથી ૯ મી ફેબ્રુઆરી મુધી.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આવ્યો રવી મકર^૧ રાશિ સમીપ આજ,
જાણો થયું શિશિર નામ રતુનું રાજ;
ઠાઠે વિશેષ સહિતા તનને ધુન્નવ્યાં,
જાણે શરિરધને શિશિરે ડરાવ્યાં.
એકે જનો શરિર ઉપર તો દુશાલ,
લીલી પિળી ધવલ કે વળિ રંગ લાલ;
જાણે શીશીર ભુપથી ભય પામિ ભારી,
ધાર્યો મુવેશ પુરૂશે પણ અર્ધ નારી.
અંગીઠિ^૨ તાપ નિજ આગળ આ ધર્યો છે,
જાણે પ્રભૂ રિજવવા તપ આદર્યો છે;
શિત્કાર શબ્દ સહિતે મુખ નીકળે છે,
જાણે મુમંત્ર પ્રભુનો મુખથી જપેછે.
ઝીણાં તણ શરિરમાં ડગલી ધરેછે,
જાણે ધર્યો જરૂર બખતર અંગ એ છે;
ફાટે ગરોબ જનતા પગ હોઠ હાથ,
જાણે થયા જખમિ તે લહિ શીત સાથ.
ખાંતે અનેક વિધિના કરિ પાક ખાય,
ઝાઝું વધારિ બળ ને તન પુષ્ટ થાય;
જાણે શિશીર રતુને જિતવા વિચારે,
માટે ઉપાય કરિને બળને વધારે.
ઉની પીએ અધિક આહ ઉતું ગમેછે,
અંધોળ ઉણુ જળ અન્ન ઉતું જમેછે;
હંડે સમસ્ત જગ ઉપર દુઃખ નાખ્યું,
શું તેથી વૈર અતિ હંડક સાથ રાખ્યું.
રાતે પડે અવનિમાં અતિ હીમ આવે,
ખેત્રો વિશે વણતણા^૩ બહુ છોડ દાગે;
લોકોતણા તનતણી વણ ઠાઠ ઠાળે,
તેથીજ એમ વણને પણ હીમ બાળે.

૧.

૨.

૩.

૪.

૫.

૬.

૭.

દોહરો.

જો અઠકાવે જુલમ તો, જુલમી દેશે ત્રાસ;
કપાસ ઠાળે ઠાઠ ને, બાળે ઠાઠ કપાસ.

૮.

^૧ ખરી મકરસંક્રાંતિ તા. ૨૨ મી ડિસેમ્બરે બેસે છે પણ તે પહેલાં ૧૨ દિવસ નકુનો ફેરફાર જોવામાં આવે છે.
^૨ રાગડી.
^૩ કપાસ.

વસંતનિલકા વૃત્ત.

ઘોંમાં પડે હિમ ઘણો નુકશાનકારી,
વંતાકહો પ્રથમથી પ્રજાને બિચારી;
ખોરાકે એમ જન નતિતણો ખગાડ્યો,
જ્યાં ત્યાં હિમે જગતમાં ઝગડો જગાડ્યો. ૯.
પ્રાણી અનેક બહુ ટાઢથિ દુઃખ પામે,
પૃથ્વી વિશે કહિ કહિ વળિ બદ્ધ જામે;
કોયો જણાય જગ ઉપર શીતકાળ,
પીડે વિશેષ જળને ગણિ વિશ્વપાળ. ૧૦.
જ્યાં ત્યાં જણાય પસચું બળ શીતકેરું,
નીરે રથજે ગગનમાં પાણુ તે ઘણેરું;
અત્યંત જોર શીતનું થળિ જાય ક્યારે,
મુંઝાઈ એમ મનમાં જન સૌ વિચારે. ૧૧.
ખોરાકનિ વાળિ વળિ ગાતડિ ભીડિ લૈને,
વેચે અનાજ કૃષિકો પુર મધ્ય જૈને;
શું શીત સાથ જખરું કરિ જુદું આવ્યા,
ગાડાં ભરી સરસ સંપતિ લૂટિ લાવ્યા. ૧૨.
ઝાડોતણાં જિરણુ પત્ર ખરી પડેછે,
કાષ્ટ પ્રમાણુ નિરખો નજરે ચડેછે;
જાણુ શિતે તરવશે બહુ લૂંટિ લીધાં,
વસ્ત્રો રહીત તરવે કારિ ક્રોધ કીધાં. ૧૩.
શિયાળિયાં વન વિશે બહુ બૂમ પાડે,
રાત્રી વિશે વળિ જુઓ ઉગતે દણડે;
જાણુ પડી પ્રખળ ત્યાં હિમ ઢેરિ ધાડ,
તેણુ વિશેષ વન મધ્ય પડાવિ રાડ. ૧૪.
ઓઢે શ્રિમંત જન તો સુજની રગદંડ,
પોઢે બિછાવિ ઉનની ઉમદા તળાઈ;
પોઢ્યા હતા ધન સમે જગદીશ જેમ,
પોઢ્યા દિસે શિશિરમાં નર લોક તેમ. ૧૫.

દાહર.

તેલ તાપ તાંબુક તથા, તરણી હગલિ તળાઈ;
તેજનો તાતાં જમણુ, શીત રતે મુખદાઈ. ૧૬.

ઉપગતી વૃત્ત.

રૂં જુઓ આ ચણિખોર રતાં, તે ઝાડને શીશ નથી સમાતાં;
રૂં દિસે જંગલ ખોરીઓ, ઓઢી ઉભી ચુંદડિ ભીંડીઓ. ૧૭.

શાફતવિકીડિત વૃત્ત.

વીતે છે પરિપૂર્ણ તે, શિશિર તો માધો તીથી પૂતમે;
આવેછે દિવસો વસંતઋતુના, એમાં નહોં ઉનમે;
એનો હૃદય અગાઉથી અતિધણુ, માને ઘણા માનવ;
માધો પંચમીને દીને જન કરે, તેથી વસંતોચ્છવ. ૧૮.

આખા શિયાળા વિશે.

દાહર.

શિયાળિયો સરદાર છે, જળદ તણો રિપુ જોડ;
દીઠો તારિખ દશમિએ, અકટોપરથી એડ. ૧૯.

જુનંગી છંદ.

સખી એક બીજી સખીને કહેછે,
અરે આવિયો શીતનો કાળ એછે;
અનંતા જિવોને ભરાવ્યો ઉચાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૦.
શિળા વાયુના સૈનને સાથ લાવ્યો,
હણી બાણુ વર્ષાદને તો હઠાવ્યો;
અરે નાસતો નીર દાતા નિહાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૧.
દિસે જેમ વસ્ત્રો લુટાઈ ગયાથી,
થયો એમ આકાશ અભ્રો જવાથી;
ગયું ઈંદનું આપ એતો સંભાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૨.
તળાવો નદીઓતણાં પૂર દરે,
ખજનાંતણાં દ્રવ્ય તે જેમ ખૂટે;
હઠાવે કિનારા બધાને હઠાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૩.
લીલી સાલિયો જે ધરાએ ધરેલી,
દિસે સર્વ તે કાપિ ચૂરા કરેલી;
મથયો રાજવી વેશ રૂડો રૂપાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૪.
મહુ હામથી નીર મુકાવિ દેછે,
રિપુ જેમ લોહી ઘણું ચૂશિ લેછે;
શિલાઓ ઉઘાડિ દિસે હાડમાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૫.
કઈ જીવ જંતુ ગુફા મધ્ય પેસે,
હરો શત્રુથી જેમ સંતાઈ બેસે.

કરે લોકના મુખનો રંગ કાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૬.
કઈ તો તપસ્વી થઈ તાપ તાપે,
કઈ લોક અગ્ની વિષે હોમ આપે;
કરે જાનનો આહિને એમ આજો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૭.
ધર્મી બખતરો તુલ્યતાં વસ્ત્ર જડાં,
થશે શત્રુના શસ્ત્ર ને જાણિ આડાં;
છબે તોય હોઠ કરીને ઉછાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૮.
થઈ શેલડી તો વડી સૂરસાળા,
રિપૂ ભૂપતા ભાળિયે જેમ ભાલા;
મુખે ભોગ્ય શ્રીમંતને તો રસાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૯.
વધી રાત્રિકા ને થયો દીન છોટો,
પુરા રાજમાં જેમ અન્યાય મોટો;
વધે કૈકના કાળજમાં કંટાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૦.
વિના પાનવાળાં કર્યાં ઝાડવાંને,
રિપૂ ભૂપતી જેમ લૂટે પ્રજાને;
દિસે પ્રાણિયોનો જયો દૂખવાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૧.

દોહરા.

કૈકે કહે ક્યારે ટળે, શિયાળિયો સરદાર;
આવે વળી વસંત તો, વરતે જેનેકાર. ૩૨.

વસંત રતુનું વર્ણન.

તા. ૧૦ મી ફેબ્રુઆરીથી તા. ૬ મી એપ્રિલ સુધી.

ઉપજાતિ : ૫૮.

રૂડો જુઓ આ રતુ રાજ આવ્યો,
મુકામ તેણે વનમાં જમાવ્યો;
તરવરોએ શણગાર કીધો,
જાણે વસંતે શિરપાવ દીધો. ૧.
જુનાં જુનાં પત્ર ગયાં ખરીને,
શોભે તરૂં પત્ર નવાં ધરીને;
જાણે નવાં વસ્ત્ર ધર્મી ઉજળી,
સમીપમાં લગ્નસરા નિહાળી. ૨.

આંખે જુઓ મોર અપાર આવ્યો,
જાણે ખજાનો ભરિ મહોર લાવ્યો;
જો કોકિલા ગાન રૂડું કરેછે,
વસંતના શું જશ ઉચ્ચરે છે. ૩.
ખોલે મિઠું કોકિલ એક જ્યારે,
વાદે બિજા એથિ મિઠું ઉચ્ચરે;
વિવાદ જાણે કવિયો કરેછે,
વખાણ લેવા સ્પર્ધા ધરેછે. ૪.
ચોપાનિયાં પુસ્તક જો પ્રકાસે,
ભલૂંજ તેથી નૃપરાજ્ય ભાસે;
તથા તરૂં શોભિત પૂષ્પ ભારે,
તો કેમ આંખા નહિ પુષ્પ તારે. ૫.
સુશોભિતો થા હરિને પ્રતાપે,
પ્રભૂ તને ઉત્તમ પુષ્પ આપે;
સ્તુતી કરી માગ્ય પ્રભૂ સમીપે,
સુપુષ્પથી સુંદર દેહ દીપે. ૬.

વિધાતાને કબજો.

અરે ન કીધાં ફુલ કેમ આંખે, કર્યાં વળી કંટક શા ગુલાબે;
સુલોચનાને શિર અંધ સ્વામી, ખરેવિધાતા તુજ કૃત્ય ખામી. ૭.

વનનો દેખાવ.

શાફલવિકિરિત વૃત્ત.

આંખા આમલિ લીંબડા વડ વડ, ઝુંડે જુક્યાં ઝાડ છે;
છત્રોની છબિ છાઈ હોય છતમાં, તેવા હૈયા તાડ છે;
ગાયો વ્રંદ હરે ફરે તૃણ ચરે, ગોવાળિયા ગાય છે;
જોતાં આ વનને જરૂર ઉરમાં, આનંદ સંધાય છે. ૮.

ઉપજાતિ : ૫૮.

વાએ નવાં પક્ષવ ઝાડ ડોલે, તે જેમ નાચે નટ તેની તોલે;
વસંત દેખાવ દિલે રિઝાવે, આશ્ચર્ય પામી શિર શું ધુણાવે. ૯.
ટોચે નવાં પક્ષવ લૂમખાં છે, દિસે વળી સુંદર ડોલતાં છે;
કહે રૂડાં ચામર તે કવીશ, જાણે ફરેછે વનરાય શીશ. ૧૦.

દોહરા.

પલાશનાં પક્ષવ નવાં, શોભે તથા તમાલ;
વસંતમાં વનની છબી, વિલોકિ ઉપજે વહાલ. ૧૧.
શોભડ પણ પોકે સરસ, લવિંગ લુમખાં થાય;
સાગ તથા સામેરની, શોભા કહી ન જાય. ૧૨.

જો રાજના રાજ્યમાં ચોપાની આં કે પુસ્તક પ્રગટ થતાં
નથી તેને ઉદ્દેશીને આંખા પ્રતિ અન્યોદિત કહી છે.

ઉપનતિ વૃત્ત.

અનેક જતી તર કૂલ કૂલ્યાં, તે કૂલ ભારે નમિ ખૂખ ઝૂલ્યાં;
જાણે નવી દોલત તે કેમઈ, અન્યોન્ય એકાઈ કરેકુલાઈ. ૧૩.
અનેક જતી બહુ કૂલ કૂલ્યાં, અંગ સુગંધીમય ખૂખ ઝૂલ્યાં;
પામી સમૃદ્ધી સુખતો અતુલ્યે, કહો ખુશીથી નહિ કોણ કૂલે. ૧૪.
કેવાં જુઓ આ કુલ કણિકાનાં, રાતાં તથા શ્વેત દિસે મળતાં;
પ્રીતી તણા રંગથિ હોય રાતાં, સુ કીર્તિથી શ્વેત હશે જણાતાં. ૧૫.
કહું ભલાં ચંપક પુષ્પ કેવાં, જોતાં દિસે કાંચનપુષ્પ જેવાં;
કારીગરીનો કરનાર ધન્ય, કોઈથિ એવું ન કરાય અન્ય. ૧૬.
ગુલાબના ગુચ્છ સુગંધિમાન, વસંતમાં તે વિકસે નિદાન;
જો અન્ય ટાણે ઉપજે અનેક, વસંતની વાત જ ન્યારિ છેક. ૧૭.

દોહરા.

પારિજાત ને કેવડો, જૂઈ ને વણિ જાય;
પકૂલ મોગર થળકમળ, કુસુમ કડાનાં થાય. ૧૮.
કેસડાં ને કરમદી, ખપોરિયો મુચકંદ;
અનેક એવા પુષ્પનાં, ઉપજે પ્રદે પ્રદે. ૧૯.

ઉપનતિ વૃત્ત.

ન કીચ કે કાદવ ટાઢ તાપ, ન ધૂળ ઉડે નહિ અભ્ર વ્યાપ;
વસંત વેળા સુખકારિ જેવી, એકે રૂતની ન ગણાય એવી. ૨૦.

ધનાક્ષરી છંદ.

નવાણનાં નીર પ્રતિદિન ન્યૂન થતાં જાય,
પરદેશી રાજ્યે જેમ દ્રવ્ય પરદેશ જાય;
પણ તાપ ટાઢ કીચ કાદવતાં કંઈ નહિ,
સ્વતંત્રપણથી સર્વ સચરે ને સુખી થાય;
અન્ય રૂતો તમામ સાથે તોળી જોતાં સુખ,
વસંત રૂતનું સુખ જરૂર ઘણું જણાય;
જેમ અન્ય રાજ્યસાથે મેળવીને જોતાં સુખ,
અંગરેજ રાજ્યનું જરૂર અધિકુ મનાય. ૨૧.

દોહરા.

જગરૂખી જરતો ઘટે, કૂલ અધિક ફેલાય;
વૈભવ તો આ વખતનો, વિશ્વવિષે વળણાય. ૨૨.

ઉપનતિ વૃત્ત.

નવાણમાં નિર્મળ નીર દીસે, આકાશમાં નિર્મળતા અતીશે;
સર્વ પ્રકારે સુખકારિ આમ, માટે કહેછે રૂતરાજ નામ. ૨૩.

વાયુ દિશાથી શુભ વાયુ ધાય, તેની વળી રીત નવી જણાય;
નહી હિમાળુ નહિતે ઉનાળુ, દુભાશિયાની ભલિયુક્તિ ભાળુ. ૨૪.
હોતે કરેછે જન હોરિ ગાન, વાજાં બજાવે વણિ તોડિ તાન;
આનંદના શું ઉદગાર થાય, હોકાં હલાવી જન એમ ગાય. ૨૫.
ભકતો પ્રભૂના ગુણ ગાય પ્રીતે, નહોર તો ગાય નહારિ રીતે;
સારા નહાર જનની જુદાઈ, વસંત ટાણે સમજાય ભાઈ. ૨૬.
અસંતને સંત વસંત ટાણે, ઉમંગતો અંગ અભંગ આણે;
તે જેમ પાંડિત્ય કવિત્વ પામી, ખિલે ભલા લોક તથા હરામી. ૨૭.

ઈદ્ર વિજય છંદ.

ચિત્ર ઘણાં અપવિત્ર રચે, અપવિત્ર જ મિત્રતાણા કરિ મેળા;
ધાણિ જમે રંગ પાણિ ગમે, વદિ વાણિ વિભત્સ ભમે થઈ ભેળા;
કેકેતણાં તન કાદવ ચચિત, રાખવડે ધણે જેમ રખેળ્યા;
એમ અસંત કરે પણ સંત, ભણે ભગવંત વસંતનિ વેળા. ૨૮.

ઉપનતિ વૃત્ત.

વસંતિ વસ્રો તન ધારિ પાળા, સજે જુઓ વેપ-રૂપ રૂપાળા;
ટાણું ભલું લગ્નતાણું વિચાર્યું, જાણે સુપાનેતર અંગ ધાર્યું. ૨૯.
બજાવે રૂડાં રૂક પંજરીઓ, હોરી કરે ગાયન લાલજીઓ;
આનંદનો શું ઉભરો ન માય, જુઓ મુખેથી ઉભરાઈ જાય. ૩૦.
વાજે વળી અજ મૃદંગ તાળ, હોરીતણા રાગ મુણો રસાળ;
ભૂંડા ભલા આગળ ઉચ્ચરેછે, મૃદંગને તો મુખએમ યેછે. ૩૧.

ગાયક ઉદિત.

દોહરા.

કાવ્ય-કળા કેવિજન કરે, શ્રમ ભઈ સર્વ પ્રકાર;
પણ ગાયકના ગુણ વડે, કવિતા શોભે સાર. ૩૨.

સામંથરા વૃત્ત.

અહાએ ભાત ભાતે, ભલિજ રચિ રૂપા નારદે ગાન ગાયું;
વાલ્મીકે કાવ્ય કીધું, લવકુશ લઈને ગાયું તેથી મુહાયું;
કેટ્ટે કાવ્યો કેવીઓ, સરસ રચિ મરે ગાયકો ભોગવેછે;
ખોદેછે જીદરોને ડર, તજિ દર તે ભોરિંગો ભોગવેછે. ૩૩.

કવિ ઉદિત.

વસંતનિવકા વૃત્ત.

વિદ્યારથી ગુરુધરી ગુણ શીખિ લેને,
રાખે ન આપ અભિમાન કૃતધિ યેને;

ભોગવેછે-સાવાનો ભોગ મેળવેછે.

જે ગાયકો જગત મધ્ય ગુણજ સારા,
તેતો કદી ન કવિતા ગુણ ભૂલનારા.

૩૪.

ઉપનિવિ વ્રત.

જેને અનીતી ઉરમધ્ય આવે, તે નિર્લજ્જે નિર્લજ્જ સી નચાવે;
ગમે રૂદ્ધમાં મુણિ તેનું ગાન, કરે કુછંદે અપવિત્ર કાન. ૩૫.

ચોપાયા છંદ.

નરક પતિત નર નરક પતિત નર, નરઘે જ્યાં સ્વર પૂર્યો;
કુણ કુણ કુણ કુણ એમ કહેછે, સતાર ને તંબુરો;
વેશ્યા વળતી કર લાંબો કરિ, સુંદર સ્વર આલાપે;
આ આ આ કહિ શ્રોતાઓને, એજ ખનાવી આપે. ૩૬.

અંદાવળા છંદ.

ફૂલ્યો માસ સરસ જ્યાં ફાગણ, ફૂલી ગાળે ફાગ;
પણ હહાપણ આપણમાં આવે, રસિક શુણીને રાગ;
રસિક શુણીને રાગ રૂપાળો, કોમળ થાય સ્વભાવ કૃપાળો;
એજ અરથ ગાળે ધર આંગણ, ફૂલ્યો માસ સરસ જ્યાં ફાગણ. ૩૭
ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે, ઝોળીમાં ધરિ ધૂળ;
ટોળિ મળો તોફાન કરેછે, મુખાંધનું એ મૂળ;
મૂખાંધનું એ મૂળજ મોટું, ખાનદાન થઈ ઉચરે ખોટું;
ઘાયલ થઈ ઘેર ડોળી આણે, ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે. ૩૮.
મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી, ખોલિશ હક્કા ખોલ;
ગણશે ગુણિ નર નારિ નદારે, તારો ઘટશે તોલ;
તારો ઘટશે તોલ તતક્ષણ, વળિ તું નહિ કહેવાય વિચક્ષણ;
લાજતજ નહિ કરિશ લવારો, મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી. ૩૯.
કોકિલ કાકતણા વસિ કુળમાં. કથન કથે નહિ ફૂર;
હંસ વસી બેકવંશવિષે નહિ, જળચર ભ્રમે જરૂર;
જળચર ભ્રમે જરૂર ન જાણી, પંડિત તે દૃષ્ટાંત પ્રમાણી;
નિર્લજ્જ વચન નલે મુખ મુળમાં. કોકિલ કાકતણા વસિ કુળમાં. ૪૦

સમાપ્તિ.

દોહરા.

ખટ રતુનું વર્ણન કર્યું, અલ્પ બુદ્ધિ અનુસાર;
સાર શોધવા સજ્જનો, વાંચી કરો વિચાર. ૪૧.
ભુજ્યા ભુજ્યા સ્થિતિ જગતની, ફરતી આવે જેમ;
મનુષ્યની સ્થિતિ પણ ફરે, ઊંચ મધ્યે એમ. ૪૨.
હરખ શોક ને દુઃખ મુખ, હાનિ વૃદ્ધિ પણ હોય;
ધીર જનો ધીરજ ધરો, કલેશ ન કરશો કોય. ૪૩.
રાખે પ્રભુ તેમજ રહો, તજો દિલગીરી ગર્વ;
પ્રેમ ધરીને પરસપર, સંપી ચાલો સર્વ. ૪૪.

ઈશ્વરને અરજી કરો, અનાથનો છે નાથ;
અવશ્ય છે સૌ આપણું, મુખ દુઃખ તેને હાથ. ૪૫.

ફેરફાર થવા વિષે

ઉપનિવિ વ્રત.

કુંભારનું ચક્ર ભુજ્યા ફરેછે, દંટીલાણી ભાગ ભુદો ધરેછે;
ક્ષણે ક્ષણે આ જગમાં લગાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧.
પૃથ્વીતણી નિત્ય ગતી વિચારો, જેથી નિશા વાસર છે થનારો;
ક્ષણે ક્ષણે થાય નવો પ્રકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૨.
રત્નો ઉગીને ચઢતો જણાય, સાંજે ભુજ્યા તે વળિ અસ્ત થાય;
સ્થિતી જણાતી બદલે અપાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૩.
જે જે ચિન્તે આ નજરે જણાય, ક્ષણે ક્ષણે કાંઈકિ તે ધસાય;
અંતે પછી નાશ નકી થનાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૪.
જે ચાલતા કે સ્થિર જીવ જામે, વધી વધીને પરિણામ પામે;
પછી થવાનો ક્ષણના વિકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૫.
પૃથ્વી વિષે જે બહુ પર્વતો છે, થતા દિસે તે પણ માપ ઓછે;
વિદ્વાન જાણે મનમાં વિચાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૬.
વડી વડી જે નદિયો વહેછે, તે સર્વદા ઓછિ થતી રહેછે;
સદૈવ ચાલે નહિ એકદાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૭.
સમુદ્ર પાછો હઠતો જણાય, કોઈ સ્થળે તે વધતોજ જાય;
જ્યાં પ્રથિવ છે ત્યાં જળ કોઈવાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૮.
જ્યાં વરિત છે ત્યાં વન છે થવાનું, અરણ્યમાં પૂર થશે પ્રજનનું;
ખર્નો રહે ઉત્તમ ત્યાં ખજાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૯.
જે કાળથી આ જગ નીપજ્યું છે, નવું નવું રૂપ સદા સજ્યું છે;
રહે ન એક સ્થિતિ માસ પ્યાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૦.
જે જાતિનાં ઝાડ અગાઉ થાતાં, તે જાતનાં આજ નથી જણાતાં;
થયાં દિસે પથથરને પ્રકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૧.
હતા પશુ હાથિયકી ઉતંગ, પેરંભમાં પથથર રૂપ અંગ;
જોતાં જડેછે કદિ કોઈ દાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૨.
પૂર્વ હતી વરિતજ મચ્છ દેરી, વનસ્પતીની પછિ ચે ધણેરી;
પક્ષી પશુ તે પછિ બે સુમાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર. ૧૩.

દોહરા.

મનુષ્યની વસ્તી થઈ. પ્રથમ જંગલી જાત;
સુધરી જાતો સુધરતાં. ભાસે ઉત્તમ ભાત. ૧૪.
સુધારવાને નિજ પ્રજા. કરો પ્રયત્ન પ્રકાર;
તો સુધરી ઉત્તમ થશે, નહિ તો નીચ થનાર. ૧૫.
પોષણ રક્ષણ કીજ્યે, વધે બુદ્ધિ તન હાર;
બેદરકારે નવ બને, જેમ પ્યાગનાં ઝાડ. ૧૬.

૧ પેરંભના બેટમાં.

ભાગ લેવા ભાગ લેવા નિરોગીને રોગ દેવા,
લાલચુ થઈને જોરે લોકો કેડે લાગતા;
આવ્યું નેક રાજ્ય તેથી આજ સર્વે ઊંધી ગયા,
કાં તો ભારે ભયથી કૂરેછે દૂર ભાગતા. ૧૧.

માગ્યા વગર મળે નહીં તે વિશે.

દાહરા.

આ શાણી સરકારનો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય;
પણ બોલ્યા વિણ કોઈનાં, ખોર નહીં વેચાય. ૧.
માગે તેને તો મળે, અદલ રૂઝે ઇનસાફ;
એ અંતરજની નથી, કેમ કરે દરિયાફ. ૨.
માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અનાજ;
ઘટમાં ઘૂંટાઈ રહે, કરું સરે નહિ કાજ. ૩.

ચોપાઈ.

ખોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી સ્ત્રિયો મળિને ચાર;
અણબોલી અમધી અથડાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૪.
પડતો જુલમ ખમે જે પ્રજા, વાંક વિના વેઠે તે સજા;
અરજ કરે દુખ અળગું થાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૫.
જમતાં માગે તે જન જમે, નવ માગે તે ભૂખ્યો ભમે;
માગ્યા વિના ન પિરસે માય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૬.
ભણતર ગણતર ભારે ભણ્યો, ધર ખેસી રહે થઈ ધરજણ્યો;
ચુણ તેના ક્યાંઈ ન ગણાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૭.
ઉરમાં અતીશે ઉમેદવાર, બોલે શકે નહિ બોલ લગાર;
ખેડો સદા બગાડાં ખાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૮.
કોઈ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે ત્યાંજ જો છાનો રૂવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૯.
અંતરમાં આશા ધરિ રહે, જો કોઈ આગળ નવ કહે;
શી રીતે તે જાણિ શકાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૦.
લૂંટાયો વસ્તીમાં વસી, કોઈને વાત કહે નહિ કશી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૧.
એક શેરિયે કરિને સોર, બોલે કે બાઈયો લો ખોર;
કૂરી^૧ ન બોલે પ્રોગટ જાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૨.
કંઈ કૂરી કૂરિ કોઈને કહો, રે માણસ શિદ મૂંગાં રહો;
એમ કોધે જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૩.
આહારને ઉઘમનાં કર્મ, સમે માગતાં શાની શર્મ;
પડે શરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૪.
કહ્યા વિના તો ન સરે કામ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
ગાંઠો હૈયામાં ગોઠાય, બોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૧૫.

^૧ એકજ વાર બેલીને બેશી રહેલું નહિ પણ એકથી વધારે વાર પણ બોલવું.

વેઠે કામ ન કરાવા વિષે—નગર ચરચા.

ગવરનર એલફ્રીન્સ્ટન સાહેબ આગમ વર્ણન.

ભાગ ૧ લો.

સંવત ૧૯૧૨ ના માગસર સુદ ૧૩ સને ૧૮૫૫ ના
ડીસેમ્બર માસની તા. ૨૫ મી ભોમવાર:—તે માસમાં સુદ
યુનમને રાજ અમદાવાદમાં હાઈસ્કુલમાં સભા ભરી હતી,
તેમાં ગવરનર સાહેબના કારભારી આજમ વિનાયકરાવ વા-
સુદેવજી, મહિકાંઠાના દક્તરદાર, હીરાલાલ બાળકૃષ્ણ, તથા
હીમતરામ મૂળજી વગેરે તથા રાહરના ગૃહસ્થો, મળીને
આશરે ૧૫૦ સભાસદો હતા, તે વખતે આ કવિતા વાંચી
સંભળાવી હતી; પછી અમદાવાદના વર્તમાન પત્રમાં
છપાઈ હતી.

દાહરા.

શ્રી જગપતિને સ્નેહથી, વંદૂ વારં વાર;
વાત નગરચરચાતણી, પ્રગટ કરું આ દાર. ૧.
વિક્રમ સરખા ભૂપતી, પલટી પોતે વેશ;
ચરચા શુણવા નગરની, હરખે જતા હમેશ. ૨.
ઝોટે ચોરે ચોવટે, પતધટ દરજી ધેર;
તહાં નગર ચરચા જઈ, શુણતા રૂડી પેર. ૩.

ચોપાઈ.

છે સુખિયા કે દુખિયા લોક, સદા હરખ કે ઝાઝો શોક;
જશ અપજશ પોતાનો થાય, કેવો લોક વખાણે ન્યાય. ૪.
કોણ જુલમ કો બીપર કરે, એ શુણવા આપે વીચરે;
એવી રીત અસલ જે હતી, આજ અહિયાં થઈછે છતી. ૫.

દાહરા.

ઈચ્છા કરી ગવરનરે, જેવા સધળો દેશ;
સાથે લીધા સજ્જનો, જેની બુદ્ધિ વિશેષ. ૬.
ખેશી અગ્રીખોટમાં, પરવરિયા જળપંથ;
આવ્યા સુરત રાહરમાં, લખતાં વાધે ગ્રંથ. ૭.
જેયું અમદાવાદ ભણિ, આવ્યાની કરિ આશ;
તુરતજ તેની દૃષ્ટિયે, રવિસમ થયો પ્રકાશ. ૮.
કચરા કાદવ ઉડિ ગયાં, ગયા ટેકરા ખાડ;
ગઈ રસ્તાની ગંદગી, ગયાં હરકતી ઝાડ. ૯.

બુજંગી હંદ.

ધરો ધેર ચોપે થયાં ચિત્ર સારાં,
ગયાં ઊડિ ટટ્ટાં દરિદ્રી નદારાં;

ધંયાં ઉજળાં ખારણાં ગોખ જાળી,
ખતી વર્ષમાં જેમ ખીજ દિવાળી.

૧૦.

દાહરા.

ગઈ દિવાળીને^૧ દિને, વહેમીએ કોઈ ઠાર;
પ્રગટિ હુતાશનિ તેથિ થઈ, દીવાળી આ વાર. ૧૧.
કાં અથવા પૂરી થઈ, જાણી ઈસ્વી સાલ;
તેથી દીવાળી કરી, ઘઈ અંગ્રેજી ચાલ. ૧૨.

બુજંગી હંદ.

જહાં ત્યાં મળી લોક વાતો બનાવે,
કહે સર્વથી એજ સાહેબ આવે;
ઈહાં આવિને કાંઈ કરો નવાઈ,
લુઆ ચારઠાની થશે ચોકશાઈ.
નિશાળે કરે છોકરા વાત એવી,
ભણીને પરીક્ષા ભલો રીત દેવી;
ભણે બાળકો ચોપથી ચિત્ત લાવી,
ઈતમો ભલાં આપશે ભૂપ આવી.
થઈ છાપખાનાતણી આતુરાઈ,
મુધારો વધારો થશે એવું આઈ;
ધણી રીત શોભા કરી શેઠ લોકે,
તહાં લોકે જોવા મળે થોડે થોકે.

૧૩.

૧૪.

૧૫.

દાહરા.

મૃગશિર શુદ્ધિ તેરશ તિથી, આગણિસે ને ખાર;
આવ્યા અમદાવાદમાં, મુંબઈનો સરકાર.

૧૬.

બુજંગી હંદ.

મળીને ગયા લોક સાહેબ સામા,
છુટે તોપ બંદૂક વાજે દદામા;
કહે વાત નહાની વડા સર્વ હર્ષી,
વધે રનેહ નેણાં ભરી ભૂપ નર્પી.

૧૭.

દાહરા.

પંડિત એક ઉદાર મતિ, પરોપકારી નામ;
કરના તેણે મન કેયું, નામ ખરાખર કામ.
કૂરિ અવસર આવો વળી, ક્યાં મળશે કઈ વાર;
દુઃખ પ્રજા પોતાતાણું, ક્યાં કરશે પોકાર.

૧૮.

૧૯.

આપ દુઃખ સૌકો કહે, પરદુઃખ કહે ન કોય;
એ કારજ હું આદરું, નેથિ પુન્ય બહુ હોય.
પરમેશ્વરની પ્રીતથી, જો કરું એવું કામ;
મળે મને સહ લોકથી, પરોપકારી નામ.

૨૦.

૨૧.

ચોપાઈ.

એમ વિચારી ઉભો થયો, પુર ચરચા જોવાને ગયો;
જઈ ખેઠે ચોટા મોઝાર, તહાં કરે લોકો વેપાર.
ગાંધી તંખોળી મણિયાર, નાણાવટિ નેમની સોનાર;
જહિયા ફડિયા ને કંસાર, કાપડિયા મુખડિયા સાર.
માળી મોચી ધાંચી ઘેર, એ સરવેની પૂછી ઘેર;
આજ રાજ ઈંગ્રેજી થયું, દુઃખ મુખ તેથી તમને રહું.
મિત્રપણાથી મુજને કહો, હું સહેજે સાંભળવા રહો;
તે લોકોએ એવું કહું, આગળ દુઃખ અમે બહુ સહું.
રાજની હરકત બહુ હતી, તેતો કાંઈ કહી નવ જતી;
મૂલ વિના લઈ જતા માલ, હાથ ધરે કરતા ખેડાલ.
જે કારીગર બહુ હુંશિયાર, તેતો દહાડી ખાતા માર;
એવા દહાડા આગળ ગયા, હવે અમે સૌ મુખિયાં થયાં.
કહું પ્રભુને ખેડે કરનેહ, રહો રાજ આ વરસ કરોડ;
ગયું સર્વ દુનિયાનું દુઃખ, પ્રભુએ આપ્યું પૂરણ સૂખ.
જો નહિ કરિયે કાંઈ કુચાલ, તો આપણ પડે ભૂપાળ;
જુવો આજનો એવો ન્યાય, ગુનેગારને હુંકમજ થાય.

૨૨.

૨૩.

૨૪.

૨૫.

૨૬.

૨૭.

૨૮.

૨૯.

દાહરા.

મહો આગળ થઈ મારગે, જતય સ્વયં સરકાર;
મરજી હોય જો આપણી, કરિયે ઉઠી જુહાર.
ખાંધી ઠીંચણુ ખેશિયે, જો નહિ મરજી હોય;
આપણને આ રાજમાં, કહે ન ઊઠો કોય.
સાહેબનો સાહેબ વડો, હોય રાજનો રાજ;
વણ વાંકે નહિ આંગળી, શકે અડાડી આજ.
એકારે પાણી પિયે, જહાં બકરીને વાધ;
સીધે રસ્તે ચાલતાં, લેશ ન લાગે ડાધ.
થયું નથી થાશે નહીં, આખું રાજ કોઈ કાળ;
રામ રાજ કરતાં ભલો, આ પ્રગટ્યો ભૂપાળ.
સાંભળિ પરોપકારિયે, એવિ વાત સહુ હાટ;
હરખ વધ્યો હૈયે ઘણો, ચાલ્યો ખીજ વાટ.
આવ્યો ચોરો એક ત્યાં, તુરત ગયો તે ઠોર;
જહાં મુસાફર માનવી, ઉતરે આઠે પહોર.
જુલમ સિંહ નામે જહાં, ખેડો રાજ એક;
ધરી હોઈ તરવાર જે, વદન ઉદાશી છેક.

૩૦.

૩૧.

૩૨.

૩૩.

૩૪.

૩૫.

૩૬.

૩૭.

^૧ કોઈ વહેમીએ એવી ગપ ચલાવી હતી કે આ વરસમાં રોગ આજો આવવાનો છે માટે આ દિવાળીને રાજ હોળી પ્રગટે તોરોગ ન આવે તેથી કેટલાંએક ગામડાંઆમાં હોળી પ્રગટી હતી.

ચોપાઈ.

પરોપકારી કરી જુહાર, જોલ્યા તે સાથે તે વાર;
આજ રાજ સુંદર આ થયું, દુઃખ સરવ દુનિયાનું ગયું. ૩૮.
તમે ઉદાસી બેઠા કેમ, કહિયે હોય જથારથ જેમ;
ભલું રાજ સૌને ભાવિયું, તમશિર શું સંકટ આવિયું. ૩૯.

જુના અમલદારોની દીલગીરીનું વર્ણન.

દાહરા.

જુલમ સિંહ રાજ કહે, સાંભળ પંડિત રાજ;
અમને આ રાજ્યે કર્યા, નિરખળ જેવા આજ. ૪૦.
કશો હુકમ આલે નહીં, રધયત થઈ બે કેદ;
અમે વણિક જેવા થયા, એથી ઉપજે ખેદ. ૪૧.
અમલદારનો દાસ પણ, રૂડું કરતો રાજ;
કોટીધજ પણ તુચ્છ હતા, એ વાતો ગઈ આજ. ૪૨.
એક તેહનો દાખલો, કહું તે ધરજે કાન;
મોટો મહિમા અમલનો, મુણો ધરીને ધ્યાન. ૪૩.

ચોપાઈ.

જગત^૧ શેઠ જાત્રાએ ગયા, કરિ તીરથ ધરસામા થયા;
વનમાં રથની ભાગી ધરી, દીઠી દુરથી વસ્તી ખરી. ૪૪.

દાહરા.

મુનીમને ત્યાં મોકલ્યો, જોલાવા લુહાર;
લુહાર પરણી આવિયો, એજ ધડે એ વાર. ૪૫.
મુનીમ કહેતાં લાજિયો, લુહારને એ કામ;
વાત કહી જઈ શેઠને, શું કરવું આ દામ. ૪૬.
શેઠ કહે સોનાતણી, મહો માગી દો મહોર;
એક હજાર હજાર બે, આપો આણે દોર. ૪૭.
ધનથી શું નહિ બનિશકે, જે ધાર્યું તે કામ;
મુનિવરનાં પણ મન ચળે, દેખે જ્યારે દામ. ૪૮.
મુનીમ જઈ લુહારને, કહે કરો આ કામ;
મુખથી માગે એટલા, આપું તુજને દામ. ૪૯.
જગતશેઠ વળિ જાણશે, એ હમેશા ઉપકાર;
તે માટે રથની ધરી, રનેહ કરી સુધાર. ૫૦.

ચોપાઈ.

કહે લુહાર મુણે આ વાર, એશું જોલ્યા વગર વિચાર;
આર દિવસ વીવાના જોય, દેહતાણા પગ રાતા હોય. ૫૧.
મનુષમાત્ર આખા ભવમાંય, એક વારતો રાજ થાય;
એવી રીત અસલથી રહે, સૌ લોકો વરરાજ કહે. ૫૨.

^૧ નસીરાવાદમાં હતા.

મજે ચક્ર વર્તી જો રાય, રસ્તો છોડી અજગો થાય;
વરરાજ છોડે નહિ વાઢય, રાજથી મોટો તે માઢય. ૫૩.
મજે વરેવર સામા સામ, રસ્તો અર્ધ તજે તે દામ;
રાજથી પણ અદકી લાજ, એવો હું વરરાજ આજ. ૫૪.
શેઠ શરમ નહિ આવી તને, કામ કર્યાનું કહેછે મને;
આપે શેઠતાણાં ધરખાર, પણ નહિ કામ કરૂં આ વાર. ૫૫.
આખો ભવ રણિ ભેળું કરે, વીવાની વખતે વાવરે;
મરો ફરી માણસ અવતરી, વખત જુવે વીવાની ફરી. ૫૬.
શું કરવું તારૂં ધન ધણું, હું છોડું વરરાજપણું;
મુન્યમ સાંભળિ દુખિયો થયો, જગતશેઠ પાસે તે ગયો. ૫૭.

દાહરા.

વાત સર્વ કહિ શેઠને, શો કરવો ઉપાય;
કેમ લુહાર કહું કરે, કેમ ધરી સજ થાય. ૫૮.
રાજનો મહેતો રહે, એહ ગામમાંઆર;
તે પાસે મુનીમ તહાં, તૂર્ત ગયો તે વાર. ૫૯.
વાત કહી સહુ વિગતથી, મુણિ મેંતો કહે સોય;
આવી શેઠ કહે મને, તૂર્ત ધરી સજ હોય. ૬૦.
મુનીમ જઈ કહે શેઠને, શેઠે મુણિને કાન;
ઉતારે મહેતા તણે, તૂર્ત ગયા તજિમાન. ૬૧.
મહેતાને મહિને મજે, મહોર^૨ પગારે ચાર;
જુઓ અમલની આખરૂં, એવિ હતી એ વાર. ૬૨.
મુણી વાત એ શેઠની, કરી હુકમ તતકાળ;
મહેતો કહે લુહારને, કરો ધરી સજ હાલ. ૬૩.

ચોપાઈ.

કહે લુહાર આજ નહિ કરૂં, મારો તો આ ધણિયે મરૂં;
કહો તો તન્નું તુરત આ ગામ, કહો તો તન્નું લુહારનું કામ. ૬૪.
કહો તો છૂટૂં ડંડજ દર્ધ, કહો તો બેસું કેદમાં જઈ;
જો ઉતરે આકાશથિ દેવ, પણ નહિ કામ કરૂં આખેવ. ૬૫.

દાહરા.

મહેતો કહે શિપાઈને, ખાંધો એહ લુહાર;
લટકાવો બાંધે શિરે, મારો છડિતા માર. ૬૬.
તૂર્ત શિપાઈએ તે કયું, માર્યા ફટકા બાર;
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય મુખ આચરે, જોનારાં નર નાર. ૬૭.
મારે આંકડ લોહની, તે પણ પાંશરિ થાય;
મારે હાથી વશ કરે, મારે સિંહ પળાય. ૬૮.

^૨ રૂપામહોર અથવા રૂપૈયા.

શાહ ન આરે કોઈ દિન, કરી જણાશ હરગીસ;
માર મહોડે તેહ પણ, ખાટિ ચારિ લે શીશ. ૬૯.
કરે મારથી કામ નર, નહિ કરવાનું છેક;
જતી સતીને શૂર પણ, તજે મારથી ટેક. ૭૦.
ધરિ સજ કરવા હા કેહી, છૂટ્યો તેહ લુહાર;
એ વર કન્યાએ મળી, કરિ ધરિ સજ તૈયાર. ૭૧.
એક દામ આર્યો નહીં, કરો ન માન્યો પાડ;
મહેતાને મજરો કરી, વણિક ગયા તે વાર. ૭૨.
જગત શેઠ સમજ્યા તહાં, કરવાથી એ કાજ;
કોટી ધ્વજ કરતાં ધણી, અમલદારની લાજ. ૭૩.
શેઠાઈ તજિ શેઠ તે, મહેતાગરિ ચાહે મનં;
એવિ અમલની આખર, સુણો હતી એ દંન. ૭૪.
જુલમ સિંહ મુખ આચરે, જુઓ તમે મહારાજ;
ગઈ અમલની આખર, થયે વિલાયતિ રાજ. ૭૫.
માગેછે મુજ આગળે, એકે વાણિયો દામ;
આહિ અરજ એણે કરી, હું આપ્યો એ કામ. ૭૬.
શશલે દોર્યો સિંહને, દાકુર^૧ અહિને^૨ સાય^૩;
બકરે હાથી પાંધિયો, જુઓ આજનો ન્યાય. ૭૭.
પરોપકારી આચરે, સાંભળ રામ સુન્દર;
એતો આજના રાજનાં, કીધાં તમે વખાણ. ૭૮.
સિંહ બકરિ લેળાં રમે, એતો રામનું રાજ;
સઘળી પ્રજા સુખી થઈ, દૈવ કૃપા થઈ આજ. ૭૯.
હવે મને નિશ્ચય થયો, સુખી પ્રજા છે સર્વ;
સાચો સત યુગ વરતિયો, ગળ્યા દુઝના ગર્વ. ૮૦.

ચોપાઈ.

- પરોપકારી એવું કહું, એવામાં એક કૌતક થયું;
રસ્તામાં જતી હતિ નાર, કરવા લાગી તે પોકાર. ૮૧.

પ્રજનું દુઃખ વર્ણન.

ભાગ ૨ નો.

ચોપાઈ.

જુલમ જુલમરે જુલમ અપાર, કરે જુલમ કંપનિ સરકાર;
ગરિબતણા દુખનો પોકાર, પરમેશ્વર ન શુણે આ વાર. ૮૨.
પરોપકારી વિરિમત થયો, હીને એ આગળ ગયો;
એને એન શું યોલી તુંય, વિગત સમજવા ઈચ્છુ હુંય. ૮૩.

^૧ દાકુર-દડકો.

^૨ અહિ-સાપ.

^૩ પકડે.

કામનિ કહે કાળુપર માંહિ, ગામડિયો ગાડું લઈ ત્યાંહિ;
જતાં સિપાઈએ પકડયો દાર, મારેછે સોગ્રના માર. ૮૪.
જુવો તમે જઈ પંડિતરાય, એ નજરે નેચું નહિ જાય;
પરોપકારી એવા ગયો, તે દેખીને વિરિમત થયો. ૮૫.

વચનીકા.

પટાવાળો—“ગામડીયા ગાડાવાળાને કહેછે” ચલતા હે કે
નહિ તેરી બેણકુ (એમ કહીને બેહેન સામી કે મા સામી
બે અદખી ગાળ દધને કેડમાં ફડ દધને સોટા માર્યો).

ગાડાવાળો—વાયરે, વાયરે, મરી ગયોરે, પાપડીયા મરી
ગયોરે, આવુંકું શાખ્ય, આવુંકું શાખ્ય, પણ મારા સાત
વરસના છોકરાને દરવાજા બાહાર બેસારી આવ્યોકું, તે
રોઈ મરશે.

પરોપકારી—શુંછે, શા વાસ્તે એને મારેછે? મીઝાં સાહેબ
એને ક્યાં લઈ જવાછે?

પટાવાળો—ચલ, ચલ, તું તેરે રસ્તે ચલ્યા જા, તેરે ક્યા
કામ હે?

ત્યાં લેળા થયલા લોકો બોલ્યા—નહીં નહીં બાઈ તમે
એને બોલાવશો નહિ, એને સારા નરસા માણસની વિ-
ગત નથી, ભટ લેધને ગાળ દશે.

કાળુપરનો ચક્રલેદાર બોલ્યો—એતા લોક કાયકું જમા
હવા હે? મારો સાલકું; (એમ કહી લોકોના પગ ભણી
ધોકો ફેડ્યો) એટલે ભરૂર લોકો નાહા ને કોઈના પ-
ગમાં ધોકો વાગ્યાથી પડી ગયા, કોઈ એક ખીજની
આંડીમાં આવ્યાથી પડી ગયા, તેમાં કોઈની પાધડિયો
ગઈ, કોઈનાં આસડાં પડ્યાં રહ્યાં, એક પાણી વાળીને
મથેથી બેડું પડી ગયું, એક સાત આઠ વરસનો છોકરો
બીંત સાથે અયડાયાથી તેનું માથું કુટકું, એને લોહી
નીકળ્યું. પેલા ચક્રલેદાર એને ખીજને પટાવાળો ગાડાવા-
ળાને ગાડા મુખાં પકડી ગયા.

પરોપકારી લોકોને પુછેછે—એ ગાડાવાળે કંઈ યુનો ક્યો
છે કે શું?

લોકો—બાઈ પરમેશ્વરનો યુનો કરીને એ લોકો અવતર્યાછે; તે
પટાવાળાનો માર હમેશાં આપછે, કોઈ સાહેબને ત્યાં કે
કારકુનને ત્યાં ભાર ભરવા ગાડુ લેઈતું હશે, તે સાર
પકડી ગયા.

પરોપકારી—આ શહેરમાં ૫૦૦૦ ગાડાં હશે, એને પરગા-
મના ગાડાંને શા વાસ્તે પકડી ગયા હશે?

લોકો—શહેરનાતો કેટલાક એકુ પણ કાયદામાં ભાગિયા
થયાછે, તે પાંચ દહાડા ફેરા આપને પણ ભાડાના પૈસા

મુકે નહિ; અન્ને ગામડિયો બિચારો જાણુએ કે ક્યારે છુટકો થાય અને નાશી જાઈ, તેથી ભાડું લેવા ઉભી રહે નહિ, ઐટલાજ સાં ગામડાનાં ગાડાંને પકડે છે અને શહેરના એકાદ બે માર્ગો હોય તો તેનાં પાડોશી, સગાં વહાલાં ભિનાં થાય, અને ટૂંક સુધી જીમ પહોંચાડે. પછી પરોપકારીએ વિચારું કે દરવાજો જઈને એના છોકરાની હકીકત જોઈ; પછી ત્યાં ગયો.

દરવાજા બહાર એક આટલા ઉપર છોકરો બેઠો બેઠો દરવાજા સામું જોઈ રહ્યો હતો; તેને

પરોપકારી—છોકરા તું કોણ છું, અને અહીં કેમ બેઠો છું?
છોકરો—કણખી સું. મારો ભા ગાડું લઈને ગામમાં ભ્યાસે; તે મને આંહી બેઠારી ભ્યાસે, તે હમણે આવશે.

પરોપકારી—તું ક્રીયા ગામનો છું? અને તારા ગામનું ખીજું કોઈ આંહી છે?

છોકરો—હરસોલનો સું. મારો કાકો ગાડું લઈને આવ્યા હતા, તે સીપાર્શની ખીકથી જતા રહ્યા, તે એ ગાડું જાય. પરોપકારીએ દોડીને તે ગાડાવાળાને ઊભો રાખીને કહ્યું કે પટેલ તમારા ભત્રીજાને ઘેર લઈ જાઓ. અને એના બાપને તો પટાવાળો પકડી ગયો, માટે આજ કે કાલે ઘેર આવશે.

પટેલ બોલ્યો—અરે પ્રભુ, અરે પ્રભુ, એ છોકરાની મા ઘેર માંદી છે; ને એક દાહાડાનું આવવાનું એના ઘરમાં નથી; માટે એક વાણીએ જે મહુ બાજરી ભાડાને પેટે આપીને કહ્યું કે શહેરમાં આટલો મારો ભાર નાંખી આવ, તેથી બિચારો આશ્વો હતો, ભ્યારે અમે શહેરમાં આવીએ છીએ, ત્યારે એ રીતે પકડાઈએ છીએ, એક જે વારતો પટાવાળાને જે આના આપીને છૂટ્યા, એકવાર એક મહેતાને ઘેર અમને પકડી ગયા, તે ગાડામાં બેઠે ભરીને એક પોળમાંથી ખીજી પોળમાં ગાઉ સુધી લઈ ભ્યા, ત્યારે મહેતા પૈશાચાર આપ્યા તેમાંથી વળી પટાવાળે પૈશા એક પડાવી લીધો.

એકવાર તો એક સાખ્યને અંગલ સવારમાંથી લઈ જઈને, ખેસારી રાખ્યા અને રાત પડી એટલે કેહેડે જાઓ, તમારું કંઈ કામ નથી, પછી દાણા પીઠમાં રાત રહ્યા, બુખે હેરાન થયા, અને વળી રાત્રે કૂડકમાં ને કૂડકમાં ઊંઘ આવી નહીં, કે જો વળી પકડાયું તો શા હાલ થશે. પછી દરવાજો ઉઘડતાં શહેર બાહાર સારા નશીબથી નીસરી ગયા.

એકવાર જે વરસ ઉપર અમારા ગામનાં ગાડાં આ શહેરમાંથી નીમજના સાથે પકડાયાં, અને રસ્તામાં ગાર-

દીઓ અમારા બલદને મારે, અમને મારે, મા બેન સામી ગાળો દે, અને ખરચી ખાવા આપે નહીં. પછી ૪૦ ગાઉ સુધી ભ્યા, પણ છૂટકો ન કર્યો, તેથી અમે ગાડાં, બળદ મેલીને નાશીને ઘેર આવ્યા, અને અમારાં ગાડાં બળદ એ ગારદીએ નીમજમાં વેચી આપ્યાં. પછી અમે તો જીવતા છુટ્યા, એટલે એ ગાડાં બળદને ચલાતા નહોતા, પણ અમારા ગામના ધંજીરદારે એ વાત જાણી તેથી તેણે સાદરાના સાખ્યને લઈયું, અને સાદરાના સાથે નીમજથી ગાડાં બળદની કીમતના થોડા ઘણા રૂપિયા મંગાવી આપ્યા. અને વળી અમને હુકમ લખ્યો જે હવેથી એ રીતે નાશી આવશે તો તમને રાક્ષા કર્યું.

મહેતાજી આ વખતમાં અમારી ગરીબ લોકની જીમ સાંભળનાર કોઈ નથી. અમે દીકરાના સમ આપ્યે પણ બળદના સમ આપ્યે નહીં, એવા અમને બળદ વહાલા છે, તેને મુકીને નાશી આવ્યું અમને સારું લાગ્યું હશે. પણ પુરી હરકત હશે ત્યારે અમે એમ કરતા હૈયું, અને જોને ભાડું આપ્યું હોય, તો હજાર ગાડાંવાળા તેને ઘેર પુછવા જાય કે તમે મારું ગાડું ભાડે રાખ્યો? પણ રકારનું ભાડું આપવાનાં અમને ભરસો નથી, પછી પટાવાળાના ડરથી ગાડૂ તો ત્યાંજ ઉભું રાખ્યું, અને પોતે આલીને પેલા છોકરા પાસે આવીને કહ્યું કે છોકરા સાથે, તને ઘેર તેડી જાઈ, છોકરાની આંખમાં આંસુ આપ્યાં અને રેતો રેતો બોલ્યા.

છોકરો—મારો ભા આણે આવશે?

(હું સભાસદો આ વાત ભ્યારે મને સાંભરે છે, ત્યારે મને ઘણી દીલગીરી ઉપજે છે.)

પરોપકારી—છોકરા તું જા, અને હમણાં તારી પછવાડે તારો ભા આવશે.

પટેલ તમે સાચવીને એ છોકરાને લઈ જાઓ; અને ભ્યાં એના ભા હશે, ત્યાં જઈને હું તેને કહીશ. પછી છોકરાને લઈને તે ગયો, અને પરોપકારી શહેરમાં જોતો જોતો, કલકટર સાહેબના અંગલા પાસે ત્રીજે પહેર આવ્યો; ત્યાં ત્રણ ગાડાં છુટ્યાં હતાં, તે એક લોકોનાં મહેા અતીશ ઉદાસી હતાં, જેમ હરણ પાસલામાં પકડાયાં હોય તેમ, એક ખીજના સામું જોતા હતા. એક તો નિસાસા મુકીને પરમેશ્વરને સંભારતો હતો, એક તો સાહેબના અંગલા સામું જોઈને વારે વારે

કહેતો હતો કે હવે ધારે છૂટકો કરશે, અને પેલો તો પોતાના ઓકરને સંભારીને દીલગીર થઈને, કહેતો હતો કે માહારા ઓકરો રાઈ મરતો હશે.

પરોપકારી—પટેલ તમારા ઓકરને તમારા બાઈ ગાડામાં બેસારીને તમારે ગામ લઈ ગયો, અને તમારી વાત મેં તેને કહી છે, માટે ઓકરાની તમે ફિકર રાખશો નહીં.

પટેલ—સાર બાઈસાળ, એવો તમે ઠીક કહ્યું, પણ મારી બાઅડી માંદી છે, આજ તો આંહીથી સાંજેવો છૂટકો થશે, તો કાલે ઘેર જવાશે.

પરોપકારી આગળતો આ અમલની તારીફ કરીને કહેતો હતો, કે તમારા દુઃખ હોય તે જઈને અમલદારને બાહર કરો, તે તમારી વાત સાંભળશે, તેથી પોતાની મરજી એવી થઈ કે આ વાત સાહેબને હું બાહર કરું, પછી કોઈને પુછ્યું કે કલેક્ટર સાહેબ ત્યાં બેસે છે?

જવાબ દીધો કે આ બંગલાના મેડા ઉપર બેસે છે.

પરોપકારી—ત્યારે કોઈને ફરિયાદ કરવી હોય, તે શી રીતે કરે છે?

જવાબ—અરજી લખીને પેલી પેઠીમાં નાંખો, એટલે કાલે અથવા પરમ દહાડે સાહેબ પાસે વંચાશે, પછી સાહેબના શીસ્તેદારને અથવા કારકુનને ઘેર જઈ મુલાકાત કરો, અને પુછો કે મારા કામનું શું થયું? એટલે ત્યાંથી બુલાસો મળશે.

પરોપકારી—કોઈ વાત તુરત બાહર કરવા જેવી હોય, તો સાહેબ પાસે કોઈ જઈ રાકે છે?

જવાબ—પૈસાવાળા લોકોને જતા દેખીએ છીએ અરજી પણ ગરીબને તો કોઈ પેસવા હેતુ નથી.

પરોપકારી—સાહેબ બંગલાથી કોઈ વખતે હોં ઉતરે છે?

જવાબ—ચારવાળી ગયો પછી ફરવા સારે આહીં થઈને જાય છે ખરા. પરોપકારી ચાર વાગી ગયા સુધી બેઠો, એવામાં કલેક્ટર સાહેબ ધમ ધમ ધમ ધમ પગ માંડીને હેઠા ઉતરીને આવ્યા, એટલે પછવાડે પટાવાળા બે ત્રણ આવ્યા, તે વખતે પરોપકારીએ જઈને સાહેબને સલામ કરી, એટલે સાહેબે આડું જોયું, પણ સાચું જોયું નહીં, અને દારનો અમલ તો કેટલે અડધો હોય એવું લાગ્યું, તેથી તે વખતે પરોપકારીની બાલવાની હિંમત આવી નહિ. સાહેબ તો વામ જોવા લાગ્યો, અને તેની પાસેના માણસ તો રિયાળ, દીપડાં, તાહર, શીંછ, જેવાં લાગ્યાં, પણ તેમાં કોઈ માણસ લાગ્યું નહીં, અને ગાળ્યું કે હમણાં હું કાંઈકે બોલીશ તો તે આવીને મને

બચાવું બરજો એવું લાગ્યું, એટલે પટેલને બોલાવીને કહ્યું, કે તું યુમ પાડ, નહિ તો જઈને આઠા ઉભા રહે, અને તારું દુઃખ બાહર કર. એટલે તે પટેલે ડરતો ધણો ખાધો પણ દુઃખને મારે હિંમત ચલાવીને પોકાર કરતો સાહેબની પાસે ગયો; એટલે પટાવાળા બોલ્યા દુર, દુર, દુર દુર. સાહેબ તો આવ્યો ગયો એટલે બીજા લોકો કહેવા લાગ્યા કે એમ તે ફરિયાદ સાંભળે કે? સાહેબ ત્યારે આપણી બોલીમાં સમજે છે; અને મહેતા કરે તે યાપ છે, સાહેબ તો એવું છે.

પરોપકારી—એહા! હા! આ રાજ્યમાં જીલમ નથી એમ. હું જાણતો હતો પણ જીલમ છે ખરો.

ગાડાવાળા—અરે હજી તો ત્યાં તમે જીલમ દોઢાં છે! સરકારનો જીલમ જોવા હોય, તો સવારમાં કાણપરા દરવાજા બાહર જોવા જવો. પછી પરોપકારી પોતાને ઘેર ગયો.

મધ્યમ જીલમ.

ભાગ ૩ નો.

દાહરા.

- ઉઠી પ્રભાતે આલીયો, પરોપકારી એહ;
- દરવાજા બાહર ગયો, ચરચા જોવા તેહ. ૧.
- શહેર થકી કાંઈ વેગળે, દાદા હરિની વાવ;
- તે જોવા સહેજે ગયો, ધરી ભલેરો ભાવ. ૨.
- બળતણનાં ગાડાં ભરી, દશ ગામડિયા લોક;
- છાતા બેઠા છે તહાં, આણી અતિશે શોક. ૩.
- પુછ્યું પરોપકારિયે, ઈલાં રહ્યા છો કેમ;
- શુભિને ગામડિયે કહી, વાત જથારથ જેમ. ૪.
- સદા વેચવા આવવું, વણ આવ્યે આણ ચાલ;
- ત્રાસ ધણો સરકારનો, લહે પડાવી માલ. ૫.
- મારિ કુટિ લઈ જાય છે, ન કરે મૂલ જરૂર;
- એ ડરથી ઉભા છિયે, ઈલાં સેહેરથી દૂર. ૬.

ચોપાઈ.

- પર ઉપકારી બાધ્યો તહાં, એવી વાત કેમ માનું ઈલાં;
- વનમાં લૂટી લેતા ચોર, તેનું પણ ભાગ્યું છે જોર. ૭.
- વરતીમાં લૂટે સરકાર, તેતો સાચું નહીં લગાર;
- એવી વાત કરે છે જહાં, પટ્ટાવાળા આઘ્યાં તહાં. ૮.

ખે જાણુ ઘોડા લઈને કૂર્ચા, ચલો ચલો એવું ઉચ્ચાર્યા;
એક જાણુ પંચાયત કરી, ખે ખે પૈશા લીધા કૂરી. ૯.
લઈ પૈશા ને પાછા ગયા, બીજાં ગાડાં કેડે થયા;
પરોપકારી પૂછે વાત, ગાડાં એહ કેહાં લઈ જતો. ૧૦.
એડું કહે સાહેબને તહાં, કાંતો કોઈ મહેતાને ધઈાં;
કોઈ વખત દે અરધા દામ, કોઈ વખત નહિ કુટીબદામ. ૧૧.
દામ દેઈને લેવું હોય, તો સોધે કઠિયારો કોય;
મફત પડાવી ન લહે લેશ, અમે જઈ પૂછિયે હમેશ. ૧૨.

દોહરા.

લાવેછે સૌ મહાજનો, મુખઈના બહુ માલ;
પકડિ ગયા વણુ મૂલવ્યે, તે ન સુણ્યું કોઈ કાળ. ૧૩.
મુખદાયક ધનવંતને, છે સદાય આ રાજ;
જુલમ ઘણો છે ગરિય શિર, એવું જાણો આજ. ૧૪.
આથી હજાર ગણિ વળી, હરકત જોવી હોય;
લશ્કર આવે તે સમે, જુઓ ગામડે જોય. ૧૫.
પરોપકારી ઘેર ગયો, અંતર થઈ ઉદાસ;
વાત સુણી જે કાલથી, સાહિબ જશે પ્રવાસ. ૧૬.
સાહિબનું જે ગામડે, સાંભળ્યું થશે મુકામ;
પરોપકારી ત્યાં જઈ, પ્રથમજ કર્યો વિરામ. ૧૭.
લશ્કરના સાંભો તહાં, પરોપકારી જાય;
એડું જહાં ખેતી કરે, ગોપ અરાવે ગાય. ૧૮.
દીડું લશ્કર આવતું, ત્યાં જોલ્યો ગોવાળ;
આજ આપણા ગામના, લોક થશે સહુ ન્યાલ. ૧૯.
સંઘ દિસે ક્યાંઈકનો, રહેશે આંહી રાત;
વેચારો બહુ વસ્તુઓ, ઘણી હરખની વાત. ૨૦.

ચોપાઈ.

પૈશા મળશે દૂધજતાણા, એમ કહીને કૂદે ઘણા;
વેચારો બળતાણુ ને ધાસ, વેચારો ગોરસ ધી છાશ. ૨૧.
એડું હરખ ધરીને કહે, માં ગાડું ભાડે લાહે;
બાજર ખે મણુ મુજને મળે, મહિનો એક મુખે નીકળે. ૨૨.

દોહરા.

એવી વાત થતે સમે, મોદી કચરો નામ;
લશ્કર ભણિથી આવતો, દીઠો એણે ધામ. ૨૩.
પૂછે એડું મોદિને, સંઘ જાય છે ક્યાંય;
શેઠ તમારી વગતણો, છે કોઈ તે માંય. ૨૪.
ભાડે ગાડું માહરું, રખાવશે આ વાર;
દવા દઈશ તમને ઘણી, અતિ માનિશ આભાર. ૨૫.

સંઘ નથી મોદી કહે, સાંભળ-મારી વાત;
છે સરકારી માણસો, રહેશે આંહી રાત. ૨૬.
આજ રોજ મહારે ઘણો, ખપશે આંટો દાળ;
મહેર કરી પરમેશ્વરે, દિધી કમાણી હાલ. ૨૭.
એડું કહે મોદી શુણો, થયાં અસલ જે રાજ;
તમને પણ તે લૂટતા, તમે સુખી છો આજ. ૨૮.
હરકત નથી આ રાજમાં, ધનવાળાને શીશ;
પૂરણ પીડા ગરિયની, જુવે ન શ્રી જગદીશ. ૨૯.

ચોપાઈ.

મોદી ગામ ભણી તે ગયો, એડું નાસવા તતપર થયો;
ગાયો લઈ નાઠો ગોવાળ, જાણુ આવી પહોંચ્યો કાળ. ૩૦.
તહાં ગામમાં વાગી હાક, રહ્યા ગરિયના રાંધ્યા પાક;
એડું કરે બહુ નાસા નાશ, તહાં દેડને પરિચો ત્રાસ. ૩૧.
કુંભાર જાણુ આવી ધાડ, સ્ત્રીને કહે વાસણ સંતાડ;
પટ્ટાવાળા જે આવશે, તેતો સઘળાં લૂટી જશે. ૩૨.

પટ્ટાવાળા—અમે હવાલદાર અરે તેરી મા (એમ કહીને ગાળ દેછે).
હવાલદાર—સાલા કહાં સંતાઈ ગયા હે; હાજર હું રાખ,
હાજર હું જે કરમોવો સો તૈયાર.
પટ્ટાવાળા—અરે ગામકા પટેલ મુખી કહાં મર ગયા,
હેકે નહી? લશ્કર આતાહે ને સાલા ધરમે છુપ રહા હે.
પટેલ—આરીચો શ્યામ આરીચો, જે જોઈએ તે તૈયાર છે.
પટ્ટાવાળો—દોસે મેખાં લાગ્યા.
પટેલ—આ મુતારને ઘેર બસે મેખો તૈયાર કરાવીને રાખીછે.
પટ્ટાવાળા—અરે ઢેડ કહાં ગયા? મારો રાણકું પકડી લાગ્યા.
પટેલ—શ્યામ અહીંતો ઢેડાંનું ધર નથી, એક ભંગીચાજ છે.
ભંગીચો—આવ્યો શ્યામ આવ્યો, શુ કોસો? શુ કોસો?.
પટ્ટાવાળા—ઉઠાવ્યા મેખાં, (મેખો ઉપાડીને ભંગીચો લશ્કરના મકામમાં નાંખવા ગયો.)

પટ્ટાવાળો—(મુખીને કહેછે) ધાસ કહાં હે? લકડાં કહાં
હે? લાગ્યા, લાગ્યા જલદી લાગ્યા, નહિતો મારતા હું.
મુખી—મારશો શા વાસ્તે, શ્યામ જે જોઈએ તે તૈયાર છે,
આ ધાસના ભારા અને લાકડાં, ઘરે ઘેરથી ઉઘરાવીને
અમે બેલાં કરી રાખ્યાંછે, જોઈએ તેટલાં લઈ જાવ્યા.
પટ્ટાવાળો—હસરા ભંગીઆ લાવ.
મુખી—રાખ આંહીતો ભંગીયાનું એકજ ધરછે; બીજુ નથી,
માટે પેલાં મેખો નાંખીને હમણાં આવશે, એટલે ધા-
સનાં ભારા અને લાકડાં પહેચાડશે.

પટાવાળો—ધસકી ઝારત ભારત હે કે નહિ, સાલેકી.

સુખી—ખાધી છે, પણ બિચારી માંદી છે.

પટાવાળો—માંદી હેતો ડ્યા હુઆ? આ કોણ ધસકી ખાવા ઉઠાવેગા? અમે ભંગડી ચલ ચલ તેરી બેણ-એમ કહીને ગાળ રહે.

ભંગડી—સાચ હુતો માંદી મહેંકું.

પટાવાળો—અરે નિકલતી હે કે નહીં સાચી ચલ, લકડા ઉઠાવો (ભંગડી થોડાં ધણાં લાકડાં ઉપાડીને નાંખવાં ગઈ.)

પટાવાળો—અમે સુતાર કહાં મર ગયા? ચલો લકડાં કાડનેકું; સુતાર કહેવાડો લકડાંને આગળ થયો.

પટાવાળો—અમે સુખી.

સુખી—હં સાહેબ.

પટાવાળો—અમે રાતકી બખત સાહેબકું અધમણ દૂધ ઝોર ઝારશેર મરાકા ચેયેગા.

સુખી—કેટલા સાહેબ છે?

પટાવાળો—એક સાહેબ હે.

સુખી—એક સાહેબ એટલું બધું શું કરશે?

પટાવાળો—જ સાહેબકું પુછનેકું, તકરાર કરતા હે સાલા! એમ કહીને દડ લાત મારી.

સુખી—અરે સાચ મારિછો શા માર? જો ભેદવ્ય તે હો, આપતાં કરતાં શા વાસ્તે મારિછો? ચલો ભરવાડને ઘેર દૂધ આપવું.

સુખી—એલા ચોકલીયા, અધમણ દૂધ ને ચાર શેર માખણ અતારે શ્યામને વાસ્તે ભેદશે.

ભરવાડ—અતારે તે માખણ શ્યામી લાવું? સવારે તો મળશે અને અધમણ દૂધ તો નથી, આ દહશર દૂધ મારે ઘેરેતો થાયછે.

સુખી—લશ્કરમાં સો માણસ છે, ને દસ શેર દૂધ શું થાય.

ભરવાડ—તારે આ મહં ધર રહું, તમે ભેદવો, અને તો હોય તે શ્યામી લાવું? શ્યામી ચોરવા બજી?

સુખી—હશે, શ્યામ આટલે દૂધ અતારે તો ચલાવ્યો, અને સવારે વધારે આપાવશું, વળી પટેલ પાઘડી ઉતારીને મિયાંને પગે લાગેછે; સીયાંશ્યામ અમારી આપણ તો તમારા હાથમાંછે; તમારે ગળ્યું મોહી કરાવશું તમે કાંઈ દિકર રાખશો નહિ.

પટાવાળો—અમે કુંભાર, વીસ મટકા, ને ૪૦ ધડા લાવ્યો, ઝોર પચીસ હંડીયાં, ને પચાસ સકોરાં, સાહેબ કે વાસ્તે લાવ્યો.

કુંભાર—શ્યામ હુતો એકલવાયેકું; મારાથી આટું ધડાનું નથી; મોટે આ હોય તેટલાં લઈ જાવો, પણ શ્યામ થોડાંક

લાસણ મહેવાદેને; નહિતો તમારાને તમારા ખીન્ન પટાવાળા આવશે, તે મને મારશે.

પટાવાળો—અમે સુખી, પગ આટલા ઝોરસો ગોદડાં લાવ્યો.

સુખી—આ શ્યામ, પચીસ આટલા અને પગ ગોદડાં ઉધરાવીને બેળાં કર્યાંછે, તે લઈ જાવો.

પટાવાળો—અમે દેડા; ચલો, ચલો, તંબુ ખડા કરનાહિ; ઝોર સખ જગો સંકા કરની હે.

પટાવાળો—અમે મોદી, સીધા લાવ્યો, ચલો પોચાનેકું.

મોદી—પહેઆડવા કોઈ આવવું નથી, ગરજ હોયતો લઈ જાવો; અને નહિ તો ચલો તમારા સાહેબ પાસે જવાપ દેવા આવું. અને મોહાડ વિચારીને બોલજો. મિયાં અમે ગાળ નહિ સાંખીયે.

પટાવાળો—અથા અમારા દુસરા ભાઈ સીધા લેનેકું આપગા, સીધા અચ્છા દેઈવ્યો, ઝોર પૈસેકી દિકર મત રખો.

મોદી—પૈસાની કોણ દિકર રાખેછે; મુંબઈ જાવો તો ત્યાંથી પણ અરજી મોકલીને પૈસા મગાવી લેવાની અમારી જવાબ છે.

પટાવાળો—તમારા સામાન અચ્છા નહિ હે વાસ્તે લશ્કરમે હમારા મોદી હે, વાંસે અચ્છા સીધા મિલતા હે, અમ વાંસે લેગા.

મોદી—તમારી મરજી.

પટાવાળો—અમે સુખી ભારખાનેકા ગાડા ૨૫ દુનગમે ચેયેગા.

સુખી—અરે શ્યામ પચીસ ગાડાં આ ગામમાં ડ્યાંથી મળે?

પટાવાળો—ગાડાં પિતાતો નહિ ચલિગા.

સુખી—એતો બધું તમારા હાથમાં છે; અમે સમજીએતો. તમારે સાહેબને કહેવું, કે આંહી નથી મળતાં મટે આવતે મુકામેથી બદલાવજો. અમે તમારો ગણ નહી ભૂલીએ.

પટાવાળો—અથા એતો હમ કહેગા, લેકીન ૧૦ ગાડાંતો જરૂર ચેયેગા.

સુખી—ચાહ શ્યામ સાત આઠ ગાડાં જે થયે તે કરશું પણ તમારે અમારા ઉપર મહેરબાની રાખવી, પટેલ શતની વખતે સંધળા ખેડતને પોતાને ઘેર ભેગા કર્યા.

પટેલ—કહો ભાઈ આ ફેરે કેહેતો વારો છે.

સૂળો પટેલ—મારો વારો છે, પણ કાલતો કોઈ ખીન્નને મોકલો; હું વળી ખીજી વાર જઈશ.

મેયો પટેલ—ખીજી તે કુણુ જાય વાહ, જેતો વારો હોય તે જાય, પારકી ચેમાં ખીજી કુણુ બળે? સૌને ગારવીની

ખંડુકના કંદા, અને શીપાઈની ગાળો વહમી લાગે છે. અમદાવાદનો શંક આપ્યો હતો, ત્યારે મારું ગાડું, બાડ ફરી ચુકું હતું, તેમાં વચમાં આડા પડીને બે આના આછા લેઈને પોતે ભ્યા, એ એમ સઠ લેઈને સારું લાગ્યું હતું.

મુખી—હવે ખીજી તકરાર જવાયો, અને આ કરતા હૈયે તે વાત કરેને. મોત આપ્યું તે હવે મુવાવિના સુટકો સે? પેલા બેત્રાંવાળા? આપ્યા હતા, તે બેયા કે નહિ, વળી માર આઈને જશો તેથી સામે મહેડે જાઓને.

મૂળોપદેશ—અમારા બે બળદતો માંદા થયાસે; અને બે બળદ ને ગાડુ સે તે લેઈ જાઓ.

મુખી—ધણીવિના મુના બળદ તે રહે વાર? એવું ગાડુ ગાડુ બોલીએ તે શા કામનું?

મૂળો—ત્યારે શું મરીએ? એડાને અમદાવાદનો મારગ હ્યો તે લશ્કર તો રાજને રાજ લાગ્યું છે; એક દહાડા નંપ કરીને બેઠા નહીં; હવે તો પરમેશ્વર મોત આપેતો સારું, એટલે સુટકો થાય, માર આઈ આઈને હાડકાંતો બાજી ભ્યાંસે.

મુખી—આપણા બાપદાદા મારખાતા આપ્યાએ અને આપણે આઈએ છીએ, એમાં કાંઈ નવાઈ સે?

પછી અડધી રાત ગઈ ત્યારે પાંચ ગાડાં તૈયાર કર્યા; તેમાં ચાર ધરના ચાર બળદ અને પાંચમા ધરનું ગાડું, તે ગાડા સાથે ગાડી વાન બધ. એ રીતે પાંચે ગાડાં આપ્યાં, કારણ કે માર તથા ગાળો, વહેંચાતી બાગ્ય આવે. બંગીયાનો પહેર રાતે છુટકો થયો, તે ઘેર આવીને ખાવા બેઠો, ખાતો ખાતો કહે છે, કંપની સરકારનું નિષ્ણદ જાણે. ને એકે દાહાડો હાસ કરીને બેસવા દેતા નથી, લશ્કર ઉપર લશ્કર, લશ્કર ઉપર લશ્કર આવે છે, આઈને મુતો ત્યાં રાતના ખાર વાગે સ્વાર બોલાવા આપ્યો; અમે બંગીયા બંગીયા ચલ, આધા લશ્કર આગેકા સુકામે બનેવાલા હે, રસ્તા બતાવ્યો. બંગીયો ઉઠીને બે ગાઉ સુધી મુકવા ગયો. ત્યાં ખીજી સિપાઈ, અમે બંગીયા, બંગીયા, બોલતા નહીં હે? સાલેકી ખીડકી તોડ ડાલે; એમ કહીને કમાડ બાગવા માંડ્યાં, એટલે બંગડી બોલી—શ્યામ એતો રસ્તો બતાવા ભ્યાસે, અને હું એકલી ઘેર સું; મારું છોકરું રવે છે; હું માંદી છું; તમને નીકલ તેરી બેણકું; એમ કહીને ગાળ દીધી; ચલ આ બોલ હે સો કોંન ઉઠાવેગા? તેરા ખાવા? નીકલ નહીંતો મારતા હું, બંગડી છોકરું તેડીને બહાર નીકલી એટલે દેખો સાલી નીકલતી

પટાવાળા.

નહીં હે; એમ કહીને ખાસકું મારું; ત્યાં પેલા બંગીયો પાછો આવી પડેવ્યો.

બંગીયો—મારોછો શા વાસ્તે? મારોછો શા વાસ્તે? મરીએ કે સૂ? હમણાં એક ગાંસડા તો હું બે ગઉસુધી મુકીને આપ્યો; વળી ચટલાકને મુકવા બળ? એ રીતે બે ત્રણ ફેરા થયા, બંગીયો ઘેર આવીને પોકે પોક રેવા લાગ્યો, બાપલીયારે હું ક્યાં બળ? મને મારી નાંછીરે! મારા બાપ; પરેપકારી સવારના પહેરમાં ઉઠીને લશ્કર સામે આવ્યો, તહાં બંગીયો સામે મળ્યો તેને પુછે છે.

પરેપકારી—અલ્યા બંગીયા તારે કાંઈ કમાણી થઈ કે? બંગીયો—હા સાખ તમે આ ધરમરાળામાં રાતે મુતા હતા, તે બધું સાંભળ્યું જ હશે તો.

પરેપકારી—તને કાંઈ પૈશા મળ્યા કે નહીં?

બંગીયો—આ શ્યામ ચાલશે ત્યારે હું સાખતી નજરે થઈશ; તો બે ગાઉના એકજ ફેરાના બે પૈશા મળશે; મારો મોટો બાઈ હતો તે આ સરકારના જલમથી સંસાર મુચીને ભગત થઈ ભ્યા.

પરેપકારી—તમને કેટલું મળેતો એ ધંધો કરવાને તમે ખુશી છો?

બંગીયો—અમને ગાઉએ ૩૧) આપે તોપણ અમે એ ધંધામાં રાજી નથી, એ વૈતર કરવાનો અમારો ધંધો કોઈ દહાડા નથી; અમે તમારો બાર ઉપાડીએ તો તમે અભડાવ્યો છો; માટે વૈતર લોકો તો ખીજી છે; તથા કોઈ રહમિત રસ્તામાં અમને સાથે રાખતી નથી. સીપાઈ, રજપુત, અથવા કોળીને રાખે છે; પણ સરકાર જીલમથી અમારી પાસે તે કામ કરાવે છે; અમારા ગામનો એક વાણીએ નેસ્તીનો વેપાર કરેતો હતો, તે પડ્યો મુચીને કાપડનો વેહેપાર કરવા લાગ્યો, પણ સરકાર તેની પાસે જબરદસ્તીથી નેસ્તીનો વેપાર કરાવતા નથી, અને અમે વેડ બેગાર તથા રસ્તો દેખાડવાનો ધંધો ફ્રોડીયે છીયે, તો સરકાર અમને મારી મારીને એ ધંધો કરાવે છે, પૈશાવાળાનો રાસકાર છે, ગરીબનો નથી, અને તમે દાનસ્તા છો માટે પરમેશ્વર માથે રાખીને સાચું બોલો કે એ ધંધો અમારો છે?

પરેપકારી—હું પરમેશ્વર માથે રાખીને કહું છું કે કોઈ રહમિત બંગીયા પાસે બાર ઉપડાવતી નથી, અને રસ્તો તો પુછતાં પુછતાં શોધી કાઢવાનો દસ્તુર છે; કદાપી કાંઈ ખીજી જેવું હોયતો સીપાઈ રજપુત અથવા કોળીને વળાવો લે છે; તેને ગાઉએ એક આનો આસારે આપવાનો દસ્તુર છે.

૧ માછ રાજ્યની વખતથી બંગીયા વગેરેને માથે વેડ કરવાનું કામ આપ્યું આરે છે.

ભંજીયો—આગળનાં લગ્નકર આવતાં તે હરકોઈ માણસને
વેડે પકડતાં હતાં; અને આ રાજમાં ખીજા લોકને મા-
થેથી હરકત ગે; એટલે બધી એ હરકત અમારે ગરી-
બને માથે પડીછે, મોટે અમારે તો આગલાં રાજ સારાં
હતાં; પછી પરોપકારી લગ્નકરમાં જઈને, મોટા કારભારી
દેશી માણસ હતા તેને કહેછે.

બાઈ માહેજ આ ગરીબ લોકો ઉપર મહા જીવમહે; મોટે
તમને કાંઈ દયા આવતી નથી?

કારભારી—એ લોકો ઉપર પરમેશ્વરનો કોપછે ત્યારે આ-
પણે એના ઉપર દયા લાવીએ તો પરમેશ્વરના શત્રુ થ-
ઈએ કે નહીં?

પરોપકારી—વાહવાહ, બહુ માઈ સગળ્યા છો; હવે તમને
અમારે કાંઈ કહેવાનું રહ્યું નથી.

દોહડો.

- પરોપકારો ધર ગયો, ખીજે દિવસ પ્રમાત્ર:
- નથી જીવન આ રાજમાં, ભૂલ્યો એવી વાત. ૧.
- આવ્યા અમદાવાદમાં, એલકીનરુત આપ;
- એ અવસર ભાપણ કરો, સકળ કેહ્યો સંતાપ. ૨.
- બજારમાં સરકારની, જેવી વધિછે લાજ;
- એવી સઘળી જતમાં, વધશે તો ઠિક આજ. ૩.
- ગયે વરસ સરકારને, ધન સાડી નણુ કોટ;
- જો કરજે, જોઈતું હતું, કોઈને ન કેહ્યું છોટ. ૪.
- ઝાહેર નામા મોકલ્યાં, દેશ દેશ નોંઝર;
- વશુમાગ્યે તોજેરીમાં, આવ્યા દામ અપાર. ૫.
- તેમજ સઘળો વસ્તુઓ, માંખણુ દુધ મજૂર;
- વણુ માગે નર આપના, હરખે જાય હજૂર. ૬.
- એવિ વધે સરકારની, લોક સરવમાં લાજ;
- જીવન મટે હરકત ઘટે, એમ આહું આજ. ૭.
- દુઃખ ગરિબનાં આ સમે, મેં કીધાં પોકાર;
- કોઈ વખત વળિ ન્યાયની, અહચણુ કરિશ ઉચાર. ૮.
- બાર વરસ સૂધી બને, મુકદ્દમાનાં કામ;
- જોઈએ આટો આવજું, જોઈએ તજવું ગામ. ૯.

અંગ્રેજ કાયદાવિષે.

મનહર છંદ.

કાયદાની કલમો ને આકર અનેક થયા,
નિર્ણય ન તેથી સમજ શકાય ન્યાયનો;
જેમ સ્માર્ત ધર્મતણી સ્મૃતિઓ અનેક થઈ,
નિર્ણય ન સમજાય સ્માર્ત સંપ્રદાયનો;

કાયદામાં રાજ પણ એવાનો કહણુ છે કે,
મોટા મોટા વકીલો ન જાણી શકે માયનો;
વેદનાં વચન વિષે ઉપજે અનેક અર્થ,
એવો કાયદો છે આજ અંગરેજ રાયનો. ૧૦.

દોહડો.

- આ અવસર એટલું કહી, પુરિ કરજું વાત;
- જે બોલો જગદાશની, ભાવ સહિત સહુ ભ્રાત. ૧૧.
- દેશીનાં દુઃખ ટાળવા, કહણુ કરો પ્રણામ;
- તે ધરજે સૌ ધ્યાનમાં, દાણે દલપતરામ. ૧૨.
- માલ રાજ્યોથી ઘણું, છે રૂઠું આ રાજ;
- પણ તેમાં જે ખામિછે, તે ઉચરી મેં આજ. ૧૩.
- ઈશ્વર આગળ માગિયે, કરજેલીને એમ;
- આતું રાજ રહેજે સદા, જન મુખ પામે જેમ. ૧૪.

સાદ્ગુણવિધીડિવજન.

- હે હાથી^૧ શુણુ તું ગવર્નરતણા, સાહેબનો હું કવી;
- હું તું ખે સમ ભાગ્યશાળિ ભુવિમાં, જે જીવિકા જ્યાં હવી;
- રાજ ગાયકવાડ પાસ પણ જો. ત્યાં હોત સેવા મળી;
- તો આરોહણુ હેમનું મળત ને, સૌ સ્વાર સાથે વળી. ૧૫.
- એ બાપણ સાંભળીને આજમ વિનાયકરાવ વામુદેવજી
- બોલ્યા કે તમે જે આ હકીકત વાંચી, તેનો સાર હું મહેર-
- બાન ગવરનર સાહેબને ઝાહેર કરીશ, અને તે વિષે કાંઈ
- બંદોબસ્ત થયે એવી હું આશા રાખજું.

ખીડા^૨ હજણુ સ્તોત્ર.

દોહડો.

આજ કરી મહારાજ તે. અમ પર કૃપા અમુલ્ય;

ટાળ્યો હિંદુસ્તાનથી, ટંટો ભારત તુલ્ય. ૧.

વૈતાળિયછંદ.

ફરિ ભારત તુલ્ય ભૂતજો, ઝગડો ઝેર ભર્યો કર્યો ખજો;

પણ હે પ્રભુજી કૃપા કરો, હરિ તે હેન ધરી પિરા હરી. ૨.

^૧ ગવરનર સાહેબના હાથી ઉપર બેસીને આ બાપણ સાંભ-
ળવા સાથે આજમ વિનાયકરાવ વામુદેવજી તથા તેના ત્રણ
મિત્રો આવ્યા હતા, તે હાથીની સાદાઈ જોઈને લોકો કહેતા હતા
કે ગાયકવાડનો હાથી હોય તો તેની સાથે કેટલાક ડમાક હોય!
તે વખતે આજણાક કહી હતા.

^૨ હકીમી સન ૧૮૫૭નો બળવો શરૂ થાય ત્યારે ૧૮૫૮ માં
મુંબઈમાં ડાક્ટર ભાડિના ઘર પાસે પ્રત્યુ પ્રતિના કરવાસાથે રામ
મંદિરમાં મોટી સભા ગોળી હતી, તેમાં બાપણ સાથે ડાક્ટર
ભાડિની ફરમાસથી આ સ્તોત્ર રચ્યું હતું.

જુગમાં ન લુલાય જોવડો, અતિ કીધો ઉપકાર એવડો;
ખરચી કરૂણા ખરેખરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૩.
ભય ભંજન તૂં પ્રભૂ ભડો, ઉપકારી પણ તૂંજ એકલો;
રમરતાં કાણુ સઘ સંચરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૪.
જગમાં વધિ બંડ જત તો, વણુ કલ્યાંત વિનાશ થાત તો;
દુનિયાં દિલમાં હતી હરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૫.
સુખદાયક દેવ આ સમે, અતિશે શૂં કહિયે હવે અમે;
વિતિ તે નહિ જાય વીસરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૬.
પગલે પગલે કૃપાનિધી, અમને એજ રિતે કૃપા કિધી;
દઈ ભોજન ભોજનો ભરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૭.
પ્રભુ તું જગમાં તાતછે, ધણિ શક્તી તુંજમાં અધાતછે;
તુજથી નથિ અન્ય ઉપરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૮.
ભુલિ ભૂધર ભક્તિ ભાનને, ધન ધંધે ધરિ નિત્ય ધ્યાનને;
પણુ આપનિ આ પ્રજા રમરી, હરિ તે હેત ધરી પિડા હરી. ૯.

દોહરા.

હે હરિ તે પીડા હરી, કરી કૃપા આ કાળ;
તેમ તમે ત્રિભુવન ધણી, સદા કરો સંભાળ. ૧૦.
દેખે સુખ સઉ દેશને, ગુણમય દેખે જ્ઞાન;
વિદ્યાની વૃદ્ધી થજે, શુભ ઇષ્ટાંડ સમાન. ૧૧.
રાજ કરો વિક્ટોરિયા, નિર્મળ જેનૂ નામ;
આશિષ માગે એટલી, દિન દિન દલપતરામ. ૧૨.
સંવત^૧ શ્રુતિ શાંશિ નવ વિધૂ, સર્જિ ઈશ્વર સ્તુતિ સાર;
અવર પક્ષ આપાઠમાં, તિથિ તેરશ ગુરુવાર. ૧૩.

વિક્ટોરિયા રાણી વિષે.

હરિગીત^૨ છંદ.

હે દેવતા પણ દેવ તું તતખેવ દિલમાં ધર દયા,
જે રાણિજીના રાજથી થિર થૈ અમે સુખિયા થયા;
તું આપ નિત્યે નવિન વધતું તેજ તેના તાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૧
વડિ પ્રેમ વાળી દિલ દયાળી બુદ્ધિશાળી બાઈ છે,
ભરપૂર ખૂબ ભરાઈ જેના ચિતવિષે ચતુરાઈ છે;
નહિ દેશમાં લવલેશ દીસે કસુર જેના કાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૨.

^૧ ૧૯૧૪.

^૨ સંવત ૧૯૧૫ ના કારતક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે ઈષ્ટ ઇડિયા કોંગ્રેસનીના હસ્તકથી માહારાણીએ હિંદુસ્થાનનો અમલ લીધો તેના ઓરછવની સભા અમદાવાદના ઇલેક્ટર સાહેબના ખગલામાં ભરાઈ હતી તે સમે આ કવિતા કહી હતી.

જે દુષ્ટતામાં પુષ્ટ તેના શત્રુ છે સંસારમાં,
જે કષ્ટ જનને કરે કરતાકરે ભ્રષ્ટ વિચારમાં;
સંહાર તેનો સઘ તું કરનાર ઈશ્વર આજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૩.
તું ઉઠ ઈશ્વર આવી વખતે અરજ ઉરમાં ધારજે,
છળ કપટ ખળનાં ઝપટ^૩ છે તે ચપટ કરિ ખેસારજે;
એ વેરિયાના વાસને વીખરિ નાખો વાજમાં^૪,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૪.
દિન દિન વિશેષ પ્રતાપ વધતો ચંદ્રનો શુદ્ધિમાં ચઢે,
તેમજ રહે મહારાણિનું અતિ તેજ ચઢતું તુજવડે;
રિપુ કૂળને નિર્મૂળ કરજે છોડ જેવા છાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૫.
અતિ રિદ્ધિ સિદ્ધિ અખૂટ તુજ ભંડારમાંથી આપજે,
મનના મનોરથ પૂરિને વળિ કષ્ટ સઘનાં કાપજે;
કરતાર આપો કુશળ એના સકળ રાજ સમાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૬.
બહુ વર્ષ સૂધી અચળ એનું રાજ અમ ઉપર હજે,
વળિ વંશનો વિસ્તાર જન સુખકાર જગમાંથે થજે;
ઈશ્વર પ્રતાપે અમલ જરો દેશ ખેટ ધણાજમાં,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૭.
નિર્દોશ તેનો ન્યાય નિશ્ચળ થૈ જગતમાં જમજે,
પ્રતિ દિવશ વાર હજાર જયજયકાર વાણી પામજે;
કરિયે અમે જાએ સ્વરે ગુણગાન એના ગાજમાં^૫,
સુખમાં સદા વિક્ટોરિયાને રાખ પ્રભુ આ રાજમાં. ૮.
ધરિ પ્રેમ પ્રભુની પ્રાર્થના કરિ મુખધિ એવું માગજે,
જય થજે જગમાં રાણિજીની શત્રુનું ખળ ભાગજે;
શુભ સ્નેહથી ગાજે તમે સૌ સજન ગામે ગામના,
છે છંદ સુંદર નવ નવીન રચેલ દલપતરામના. ૯.

ગુજરાતમાં વિક્ટોરિયા રાણીનું રાજ્ય સ્થપાયાવિષે.

ભુજંગી છંદ.

શુભે સંવતે ઝાગણી પંદરામાં,
વળી ખેસતે વર્ષ સારા સમામાં;
જહાં ગુર્જરી રાજધાની ખિરાજે,
રૂડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૦.
ઉચ્ચો સર્વને ઉર આનંદ એવો,
જડે રિદ્ધિ કે સિદ્ધિથી થાય જેવો;
વિવાથી વડો વાર છે એમ છાજે,
રૂડું રાણિજીનું થયું રાજ આજે. ૧૧.

^૧ બધાં.

^૨ ઝડપમાં.

^૩ ગર્જનામાં.

ફરે લોકના થોક મોટે ઉમંગે,
અનીશે દિસે ઉજળાં વસ્ત્ર અંગે;
ગયા શાહિબાગે સહિ એજ કાને,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે. ૧૨.
મળ્યો સર્વ સાહેબનો સાથ સાથે,
મળ્યા હોશથી શેઠ લોકો હજારો;
મળ્યા સ્વાર પાળા મહાશબ્દ ગાજે,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે. ૧૩.
વળ્યો હર્ષ વાંચો મુલાવો વધાર્ધ,
રહ્યાં વાગિ વાજ્યાં રૂડા રાગમાંહી;
ઉઠી ગર્જના તોપને ત્યાં અવાજે,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે.
જમ્યા મેર જો લોજનો ભાત ભાતે,
રચી દીપમાળા રૂડી એજ રાતે;
રહ્યા અક્ષરે એપિ એમાં રમ્યા જો,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે.
મળ્યા રાજ^૧ મેડેલમાં લોક મોટા,
મુલી ભાપણો પાગિયા પુષ્પ ગોટા;
કવીને^૨ તપી પાધરાલો નિવાજે,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે.
રચ્યો દારૂખાનાતણો ખેલ ખારો,
તદે તે નુએ લોક તે ત્યાં તમાસો;
દિસે ભણિયે દેનનો દેશ દામે,
રૂંડું રાણિજનું થયું રાજ આજે. ૧૭.

દાહજો.

એમ ભલો ઉત્સવ થયો, હરખયો સકળ સમાજ;
કર નેડી પ્રભુને કહે, રહો અચળ આ રાજ. ૧૮.

ઈડ વિનય કંદ.

લંકપુરી રાજગી અળગી,
ભભકારથી રાવણની છબિ ભાજ;
કાં પ્રગટ્યો પ્રજ દેશ દવાનળ,
બનાળમુખી ગગને ચઢિ ગાજ;
લોચન ત્રિજું ત્રિલોચનનું,
ઉઘડ્યું દલપત પદે ઉપમાજ;
રાજ સમાજનિ આગળ,
આજનિ રાત સમે બનિ આતસ પાજ. ૧૯.

^૧ કલેક્ટરને ગંગળે. ^૨ મને રાજ પાધડીનો શ્રીરખાવ આપ્યો હતો.

સંદેહાસંકાર.

મનહર કંદ.

મેલો ઘેલો પેલો નુએ આગખેલમાં ઉભેલો,
ગોઠડે ગુંથેલો એવું આવે અનુમાનજ;
કાળા હાથ દારૂવાળા દાઢો મોઢું દીસે કાળું,
પાધડીનો પક્ષો પુંકે પુછડા સમાનજ;
લોક નાસાનાશ કરે ત્રાસ પામી તેને દામે,
એને નાવે આંચ તેના રામજ જમાનજ;
ઠેકી દામ દામ આગ લગાડીને આઘોખસે,
હરો હનુમાનજ કે મુક્તાં શુભેમાનજ. ૨૦.

જુ. પ્ર.

ઈડ ઈડિયા કંપનીના હસ્તકમાંથી મહારાણીએ હિંદુસ્તાનનું
ગભ્ય લીધા પછી જર્જ ક્રાગક ગવર્નર સાહેબ અહિ
આવ્યા ત્યારે તેમને હોપ સાહેબની મારફતે સને ૧૮૬૧
ના અક્ટોબરમાં લખી મોકલેલું.

કવિત.

શુણો સર જરજ કેલારકે ગવર્નરજ,
આગે ઈસ્ટ ઈડિયા ઈન્તરદાર થે ગયા;
સવાસો વરસ મુઘી હિંદુસ્તાનમાં હુકમ,
ચલાવી ચાખૂંટ રાણીજને રાજ્ય દે ગયા;
ગામ ધામ દામ એના મહીત તમામ સોંપી,
આહન ચોરી કરી અમુદ્ય ચીજ વેહુ ગયા;
કહે દલપતરામ દેખાડી આપું આ દામ,
સઘળી સાબારી તો લૂંટીને તેઓ લે ગયા. ૧.

સોગદા.

શ્રી સરકાર ઉચાર, લખવા લાયક જાણિયે;
કદી હવે શ્રી કાર, ઉપમામાં નહિ આણિયે. ૨.
વિક્રમ સમ જે વાર, પ્રજ પ્રેમ પામે તમે;
મુખથી શ્રી સરકાર, લાયક ગણિ લખશું અમે. ૩.

આ કવિતા મુંબઈમાં શ્રી પ્રેમાભાઈ લીમાભાઈના ફરમાવાથી
રાબામાં બોલવા સાર ત્યાં રચી હતી.

પીન્સ આફ વેલ્સના લગનવિશે.

દાહજો.

લાયક લંદનનો પુતી, પરણ્યો રૂડી પેર;
તે કારણથી ત્યાં થયો, ઘણો ઉચ્ચ સૌ ઘેર. ૧.

મનહર છંદ.

જે અલેકઝાંડરિઆ રાણી વખાણાણી તેને,
પ્રીન્સ આફ વેલ્સ રાય પરણીઆ પ્રીતથી;
સર્વ સુખદાયક તે લાયક વિલાયતમાં,
મર્યો મહોરછવ જ્યાં રચ્યો વિવા સુરીતથી;
જેવાને અનેક જન મળ્યાં મીજલસ માંહો,
ખૂબ થયાં ખુશી તે ખરેખરં ખચીતથી;
પામીને પ્રીતી અપાર આશીષ કરે ઉચ્ચાર,
હોતે નરનાર ત્યાં હજાર વાર હીતથી.

જૂલણા છંદ.

સ્નેહનાં ચિન્હ સમ અંકે સન્મુખતણી,
સાલ ત્રેસદતણી સરસ જાણી;
જોડ અક્ષર તિથે પ્રેમથી પરણીયાં,
દસમી મારચ દિને રાય રાણી;
એજ શુભકામનો સરસ ઉત્સવ થયો,
પ્રથમિ મે માસ તારિખ પ્રમાણી;
નિરાખિ મુંખઈનિ શોભા ભલી નવનવી,
કવિત રચિ શું કવિ કહે વખાણી.

દોહરા.

સજ્જન સન્મુખ જો વસો, કિમત અધિક કહીશ;
વિમુખ થયે કિમત જુઓ, ત્રેસદતના છત્રીશ.
સરસ રિતે શાણગારિયું, સઘળું મુંખઈ શહેર;
મહાજનની મિજલસ મળી, પ્રીતે રૂહી પેર.
આનસ ખાલનો અધિક, ખાસો કીધો ખેલ;
અંતર અચરજ ઉપજે, રચના એવિ રચેલ.

ઈંદ્ર વિજય છંદ.

આતસ ખાલ ન જાણવિએ, ધરિ રાખિ મહાજને ધર્મનિ માંજ;
હિંદુનિ રીત કરો હરખી, પરણ્યો ગણિને હિંદુસ્તાનનો રાજ;
દંપતિને સઘળો મુખદાયક, લાયક હોમ કીધો શુભ લાજ;
દેવરિઝી દલપત કહે કેરણાથિ કરે, તન દ્રવ્યથિ તાજ. ૭.

દોહરા.

ધન પનાકાનાં ધર્યાં, ધર ધર સરસ નિશાન;
જાણે પ્રજા સ્વતંત્ર થૈ, સૌ થઈ ભૂપ સમાન. ૮.

૧ તિથે-ત્રીયામાં.

૨ મતલમકે એ આનસખાલ નહિ પણ હિંદુઓની ગીત પ્રમાણે લાગ્નહોમ કર્યો હોય એવો ભાવ છે.

દોપક માળાની દીસે, રચના દામો દામ;
સ્વર્ગનિ શોભાએ કર્યો, વસુધામાં વિશ્રામ. ૯.
એ વર કન્યાની અધિક, જીવે જગમાં જોડ;
એવી આશિષ ઉરથકો, કવિજન આપે કોડ. ૧૦.
ભલિ ભાતે મુખ ભોગવો, કરો પ્રજાનાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૧.
રાજ તેજ રિદ્ધિ વધે, વધે પુત્ર પરિવાર;
કર્તિ ને કાંતો વધે, વધે સૂખ સંસાર. ૧૨.
ઈશ્વર આશા પૂરશે, કરશે પૂરણ કામ;
એવી આશિષ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૩.

—11—

ગવરનર જનરલ લાર્ડ મેયોનું મૃત્યુ.

તા ૮ માં ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૭૨. તેની દીલગીરી જાણવા
તા ૧૫ માં ફેબ્રુઆરીએ હીમાબાઈ દનરડીટચુરમાં સભા
ભરાઈ હતી, તે વખતે કહેલી કવિતા.

દોહરા.

અરે પ્રભુ શું આ થયું, કહેતાં કહિ ન શકાય;
દુઃખ ભરે આવી દીલગીરી, મનમાં કેમ સમાય? ૧.

હરિગીત છંદ.

મનમાંહિ કેમ સમાય, દુખનો દિલગીરી દિલસ વિશે;
લાયક ગવરનર લાર્ડ મેયો, મારિયો દુષ્ટે રિસે;
નિર્મળ મતીનો ન્યાયવાળો, નત્ર નિર્દોશી ભસો;
૪. દિલનો દયાળુ દેખિયો, અંતઃકરણનો ઉજળો. ૨.
અત્યંત પર ઉપકારિ તે, હિતકારી હિંદુસ્તાનનો;
૫. ઔદાર્ય ઉરમાં આણતો, ગુણ જાણતો ગુણવાનનો;
અધિનાથ કોડ અદ્ધાર જાતનો, પદવિ પામ્યો પુન્યધી;
૬. જોનો અધિક જશ જામિયો, નહિ ખામી કશિયે ન્યુનથી. ૩.
વિકટોરિયા મહારાણિનો, સરદાર શૂર શિરોમણી;
તેનાથિ લાભ મળ્યાતણી, આશાય મારિ હતી ધણી;
વગ ખૂબ તાણત વિધ વિધે, ઈંગ્લાંડ જઈ આ દેશની;
તે દુર થયો દુર મરણથી, કહું શો કથા તે કલેશની. ૪.
સર્વદા રહેશે સ્મરણમાં, નહિ નામ એનું વીસરે;
અતિ ગુણ અમારા ઉરથકો, નિશ્ચે કદી નહિ નીસરે;
શુણિ દિલ વિશે દીલગિર થયા, ગુણવાન જન ગુજરાતના;
ભરિ સભા શોક જણાવિયો, કહિ ખોલ ખાડુ એ વાતના. ૫.
શુભ કામ કરિ આ દામમાં એ, કરીત પામ્યો છે અતી;
ઉપકારિ એવા પુરૂષની, જો ઈશ કરજે સદ ગતી;
સાક્ષી સકળ સંસાર છે, સાહેબના શુભ કામના;
માટે ભલું તું તેનું કરજે, દેવ દલપતરામના. ૬.

પ્રીન્સ આફ વેલ્સ વિશે પ્રભુ પ્રાર્થના.

તા ૨૭ મી ફેબ્રુવારી સને ૧૯૭૨ ને રાજ આખા ભરતખંડમાં પ્રીન્સ આફ વેલ્સને સુખાકારી થઈ તે માટે પ્રાર્થના કરી હતી; ત્યારે સર મંગળદાસ નયુભાઈ વગેરે મુંબઈના નામાંકિત ગૃહસ્થોએ મંગલવાદી અહોથી જે કવિતા રચીને મોકલી હતી તે નીચે મુજબ.

દોહરો.

જય જય જીવત જીવના, નોધારાં આધાર;
જય જય ઝગમગજ્યોતિમય, જય જય જગકર્તાર. ૧.

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર, ભવભરતાર તું ભગવંત છે;
અત્યંત તું શ્રીમંતને, ઐશ્વર્યવંત અનંત છે;
તું તારનાર ઉગારનાર, નિવારનાર અનિષ્ટનો; ૨.
તું થાપનાર ઉથાપનાર, તું આપનાર અભીષ્ટનો.
તું સકળ સ્વામી અમળનામી, ધામિ અવિચળ ધામતો;
શશિ સૂર્ય શૈવ સમુદ્ર સૌ, સ્વજનાર તુંજ તમામનો;
પ્રભુ તુજ ચરિત્ર વિચિત્ર ચિત્રિત, ચિત્ર જગત પવિત્ર છે;
ધ્વનિ વાયુ વારિ પ્રવાહની, દશદીશ તુજ વાજિત છે. ૩.
તું તૃણતણો પર્વત કરે, પર્વતતાણું તૃણ તું કરે;
સ્મરતાંજ સદા સહાય થઈ, તું હૃદ વિના હરકત હરે;
તુજ અંકજ માયા સકળ થળ પ્રભુ, પ્રબળ બળજે તુજતાણું;
ઘટ ઘટતણી ઘડિ સુઘડ, ઘટના ઘટિત કાર્ય કર્યું ઘણું. ૪.
ભય ભીતનો ભય ભાગિને, ભવ મુખ ભરે ભગવાન તું;
શુણગાન મુણીને કાનથી, દેહે અમર પદ દાન તું;
પ્રભુ ગરિબના પોકાર તું, શુણનાર સત્ય સમર્થ છે;
બકવાદ તુજ જશ બાદ, વાદ વિવાદ સઘળા વ્યર્થ છે. ૫.
તું એક ધરિ હરેક જનનો, નામ ભિન્ન અનેક છે;
તું સર્વની અરજી શુણે છે, નિયમ તારો નેક છે;
તે આ સમે મહારાજ અરજી, ધારિ ઉરમાં અમતણી;
વિક્ટોરિયા મહારાણીના મુત, પ્રિન્સની પીઠા હણી. ૬.

દોહરો.

પીઠા ટાળો પ્રીન્સની, હરખ્યો સકળ સમાજ;
કાજ અધિક ઉત્તમ કર્યું, જ્યો પ્રભુજી તે આજ. ૭.

શૂલણા છંદ.

જ્યો પ્રભુ આજ તે કાજ ઉત્તમ કર્યું,
રાજની રાખિ શોભાજ સારી;

કોટિ લોકોતણી અરજ ધરિ કાનમાં,
ધ્યાનમાં વાત સાક્ષાત ધારી;
ખદ તે આ સમે ખાંતથી ખૂલકશિર,
ખડગધરિ આવ તો ખેદ ખાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૮.

કાળ જેવીજ વિકરાળ ભર આળથી,
લાલને હાલ ઉગારિ લીધો;
એહ આભાર તલભાર નહિ ભૂલિયે,
પાર નહિ એટલો પાડ કીધો;
ભયતણો ભંગ કરિ આજ અણ ભંગ,
અમ અંગ ઉમંગનો રંગ ઢાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણીને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૯.

રાજ્ય માલેક પ્રિય લોક પ્રત્યેકનો,
ટેક ધર એક વીવેકવાળો;
શોભિતો સર્વદા શ્રેષ્ઠ જન સાથમાં,
જે રતી નાથ જેવો રૂપાળો;
પાળનારો ઘણા પ્રાણિનો પેષિને,
પ્રેમથી આ સમે તેજ પાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૧૦.

સૂદમથી સૂદમ જે જંતુ આ જગતમાં,
શ્રેષ્ઠથી શ્રેષ્ઠ વળિ જે વસેછે;
સર્વનો સ્વામિ તું છે અને સર્વની,
સર્વદા તૂંજ સંભાળ લેછે;
ભૂપના ભૂપ તે ભૂપ મુત ભયથકી,
ભરતનોખંડ ભયભીત ભાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૧૧.

તારિ કરૂણાથિ ઉર આશ સઘળી ફૂળે,
તારિ કરૂણાથિ ભય નાશ ભાસે;
તારિ કરૂણાથિ સંસારિને થાય મુખ,
તારિ કરૂણાથિ સૌ કંઈ નાસે;
દાખિ દિલમાં દયા કુંવરના દેહને,
નેહની નજરથી તે નિહાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો. ૧૨.

પ્રેમથી તુજ પગે લાગિને માગીએ,
કુંવરનાં કોટિધા કષ્ટ જાળે;
તેજ વરદાન દે તું મહા તેજધર,
અધિપતી એજ અંગ્રેજ થાજે;
હું હરી હૃદયથી સર્વને હર્ષના,
ખાંમુખાં આજ તે ખંગવાળ્યો;
જોગ્ય નૃપ જાણિને ઉર દયા આણિને,
રાણિના પુત્રનો રોગ ટાળ્યો.

છાંપો.

૧૩.

રાણિ તનુજનો રોગ, તરત અરજી શુણિ ટાળ્યો;
જનનો જીવન પ્રાણ, સ્નેહથી તે સંભાળ્યો;
તેમજ તુજ જનતાણો, હરી હરકત તું હરજો;
વરસાવી અમિ વૃષ્ટિ, દ્રષ્ટિ કરણામય કરજો;
આશા પરિપૂર્ણ પૂરજો, તું પ્રભુ પ્રજા તમામની;
આ અરજી ઉરમાં ધારજો, દિન દિન દલપતરામની. ૧૪.

દોહરો.

સત્યાવિશમી તારિએ, ઢેઝુવારિ ઓતેર;
પ્રારથના પ્રભુની કરે, સ્નેહે મુંબઈ શહેર. ૧૫.

એજ તારિએ અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કાલેજમાં સભા ભરાઈ
હતી, તેમાં મેં કવિતા સંભળાવી તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ભક્તોનાં દુઃખ ભાગવાં, તેછે તારી દેવ;
મહાયતા કરિ આ સમે, દુઃખ હરનારા દેવ. ૧૬.

હરિગીત છંદ.

હું દેવ દુઃખ હરનાર તું, તુજ પરમ શક્તિ અપાર છે;
તું જગતનો કર્તાર અગણિત, સૃષ્ટિનો આધાર છે;
તે આજ અમ ઉપર પ્રભુ, બહુ કોટિધા કડ્ડણા કરી;
વિકટોરિયા મહા રાણિના, સુત પ્રીન્સની પીડા હરી. ૧૭.
હક સકળ હિંદુસ્તાનના, મળવાની આશા એથકી;
પરિપૂર્ણ પ્યારે પ્રજાસૌને, તે કુંવર છે તેથકી;
તે રોગ તેના ટાળિયો, ઉપકાર એ બહુ માનિયે;
તે જરૂર જીવન દાન દીધું, વાત નહિ તે નહાનિએ. ૧૮.
તેમજ અમે વળિ તુજકને, નમિ મુખથી એવું માગિયે;
તે થાય રાજ અમતણો, તુજને પગે લાગિ લાગિયે;
રૂડી રિતે રૈયતતાણું, રક્ષણ કરે દિન રાત તે;
અતિ સ્નેહથી સંભાળ રાખે, સર્વદા સંસ્કાર તે. ૧૯.

સંકેટ સરવ એ કુંવરનાં, પ્રભુ તું તતક્ષણ ટાળજો;
આવીજ રીતે ઉરધરી વળી, સર્વદા સંભાળજો;
કડ્ડણા ઘણી થઈ સકળ ઉપર, અખિલ જગતના ઇશની;
જુગ^૧ હાથ જોડી સર્વ જન, જય જય કહો જગદીશની. ૨૦.

ગવરનર સાહેબ રાજકોટ પધાર્યા તે વિશે.

“રાજકુમાર કાલેજના રાજકુમારેએ રચાવી મગાવેલી
કવિતા. તારીખ ૩૦. મી નવંબર સને ૧૮૭૪.”

દોહરો.

વિજયવંત વુહાહિસ છે, મુંબઈના મહારાજ;
સૌરઠ મધ્યે સંચર્યા, અધિક હેતથી આજ. ૧.

હરિગીત છંદ.

સદભાગ્ય આ સૌરઠતાણાં, સાહેબ વિચર્યા સ્નેહથી;
કડ્ડણા નજરથી નિરખરો, તોજો જણારો તેહથી;
જોણે મુધારો સરસ કરિને, રાજ્ય ધર્મ રખાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૨.
ઓપાસ પૂર્ણ પ્રકાશ પસરે, ઉદિત રવિ આકાશમાં;
જનપ્રદ ત્યમ આતંદ પામ્યા, વિચારિ વિવિધ વિલાસમાં;
નિર્મળ વધારી ન્યાયને, અન્યાયને અટકાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૩.
કાલેજ રાજ કુમાર કેરો, અધિક શોભી આ સમે;
મણિ જેમ કુંદનમાં મળે, જન જાતિને જોતાં ગમે;
પ્રીતે ભલી પરિક્ષા કરી, વળિ પાઠ પણ વંચાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૪.
સૌરઠતાણી સોભા દિસે, ઈંદ્રા પુરી સમ આજની;
અસ્વારિ આવી ઓપતી, મુંબઈતાણા મહારાજની;
પરમાર્થ મારગ પૂજ કરિને, દુષ્ટ માર્ગ દબાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૫.
ધન ધાન્યની વૃદ્ધિ થશે, વૃદ્ધિ થશે વિદ્યાતાણી;
આપત્તિ ટળશે ને થશે, સંપત્તી સંપતણી ધણી;
વિદ્યા વધારી વિધ વિધે, બહુ બુદ્ધિવંત બનાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૬.
જયમ ચંદ્ર દેખિ ચંદ્રેર હરખે, મોર હરખે મેહથી;
ત્યમ હર મનુષ મન હરખિયાં, સાહેબના શુભ સ્નેહથી;
દર્શનતણો દૈ લાલ લોકે, હરેકને હરખાવિયા;
ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૭.
દીપોત્છવીથી દશગણો, દસરા થકી દસ સોગણો;
ઉત્સાહ ઉપજ્યો સર્વને ઉર, ધરમુહૂર્ત^૨ થકી ઘણો;

૧ જ.

૨ વાસ્તુ મૂહૂર્ત કરતાં પણ.

સંચરી સોરઠ દેશમાં, નિજ ગુણ વિશેષ ગજવિયા;
 ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૮.
 લાયક લખારો લેખથી, દિન આજનો ઇતિહાસમાં;
 ઉગ્યો ભલે આદિત્ય આજ, અખંડ હર્ષ ઉજસમાં;
 ભગવાન તેનું ભલું કરે, ભૂપાળ કુંવર ભણાવિયા;
 ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૯.
 આવા દિવસ પ્રભુ નિત્ય આપે, એવિ ઇચ્છા આણિયે;
 અંતરતણો ઉભરો બધો, વર્ણવિ ન શકિયે વાણિયે;
 નિજ પ્રેમ રૂપી પૂષ્પથી, વિધવિધ પ્રકાર વધાવિયા;
 ગુણિયલ ગવરનર ન્યાઈ નરવર, સરસ અવસર આવિયા. ૧૦.

દોહરો.

વળિ જ્યાં જ્યાં વિચરે તમે, સુખ પામે સૌ હામ;
 ઉરથી આશિષ એટલી, દેહે દલપતરામ. ૧૧.

પ્રીન્સ આફ વેલ્સ મુંબઈમાં આવ્યા તે વિશે.^૧

દોહરો.

મહારાણીના મુગટના, જવાહીરમાં જેમ;
 કોહિનૂર ચળકે ધણે, દિવસ આજનો એમ. ૧.
 સન અક્ષર પંચોતરે, વિમળ નવંખર માસ;
 અષ્ટમદિન ઝોપાવશે, અત્રેનો ઇતિહાસ. ૨.
 પ્રિન્સ વેલ્સ પગલું ભર્યું, પુર મુંબઈ મોઝાર;
 અતિ ઉત્સવ એથી થયો, હરખ્યાં સૌ નરનાર. ૩.

કેસરે હિંદવિશે.

“તા. ૧ લી જાનવારી સને ૧૮૭૭ ને રાજ અમદા-
 વાદમાં બાહારથી વાડીએ દરબાર ભરાયો હતો; તે વખત
 કહેલી કવિતા.”

કવિત.

જહાતણો અશ્વ જેમ આજ અંગરેજતણો,
 વિજળીનો તાર આખા ખંડમાં ફરી વળ્યો;
 વસ્તીમાં કે વનવિશે રાજ કે મેવાસી કોઈ,
 અઠકાવનાર નહિ ત્રાસ તે વિશે ટળ્યો;
 એમ આખો ખંડ છતી રાજસુય યજ્ઞ રચ્યો,
 એથી ઘણા રાજનો સમાજ આજ છે મળ્યો;
 કહે દલપતરામ અસલ કદી આ હામ,
 આવો એક છત્રધારી સૃષ્ટિમાં ન સાંભળ્યો. ૧.

^૧ આ બાબતના ૧૫૦ હંદ રચીને અહિંની પ્રાઈસિંગ
 સ્કૂલના માસ્તર મોહનલાલ કલ્યાણજીની મારફતે અંગ્રેજીમાં
 પ્રેસમાં ફરાનીને વિલાયતમાં મોકલ્યા હતા તેની નકલ
 પણ ગેર વસ્તુ ગઈ.

જંગલનાં જળાશય ઝરને જંગલી લોક,
 કરતાં ખરાબ ભય ભૂપનો ન રાખતા;
 તે માટે સિંહુરનાં ત્રિશુળ મૂળથી કરતા,
 ભાળી ભય પામી આછે દેવ એમ ભાખતા;
 આનુઓ અચંભ આજ તારતણા થંભને તો,
 નથી જો ત્રિશૂળ તોય નથી તોડી નાંખતા;
 એજ અંગરેજતણા તેજનો પ્રતાપ જાણો,
 જેનું નામ સાંભળીને સાંમુ નથી આંખતા. ૨.

દોહરો.

રાવણ સિતા લે ગયો, રામઆણુ હતી તોય;
 આ અવસર અંગ્રેજની, આણુ ન લોપે કોય. ૩.
 નભથી^૧ કે પાતાળથી, નીકળશે નૃપ દૂત;
 એવું જાણી અંતરે, ભડકી ભાગે ભૂત. ૪.
 જેમ હાથિ લે મુંદમાં, અનાયાસ અરવિંદ;
 તેમ રાણી આ દેશ લઈ, ખની “કેસરે હિંદ”. ૫.

જૂલણા હંદ.

રાજ અધિરાજ વિક્ટોરિયા રાણિયે,
 કેસરે હિંદ ઇલકાળ લીધો;
 પ્રોત પરિપૂર્ણથી આજથી પાળવા,
 કથનથી^૩ જાણિએ કોલ દીધો;
 પરમ પ્રેમે હવે અધિક ગણિ પાળશે,
 ટાળશે સર્વ સંતાપ પોતે;
 એમ જાણી થઈ ભરત ભૂમી ભલી,
 જેમ શોભે શશી પૂર્ણ જ્યોતે. ૬.
 આજ આદિત્ય આભાસ ભાસે ભલો,
 છે ભલી ભૂમિ સોનાથિ છાઈ;
 જ્યાં જુઓ ત્યાં સુ આનંદ આનંદ છે,
 વાયુનો લહરિ એવોજ વાઈ;
 શી કહું સરસ શોભા અતી આજની,
 રાજસૂ યજની રીત કીધી;
 ઈંદ્ર દરબાર અનુસાર અતિ ઝોપતી,
 દિલ્લિને આજ શોભાવિ દીધી. ૭.
 લેખતાં દ્રવ્ય અધ્યાપનો ત્યાં વળી,
 સરસ હૃતદ્રવ્યનો^૪ હોમ થારો;
 નાચરો અપસરા નારિ ગાંધર્વ જન,
 પ્રીતથી ગીત ગુણ ગાન ગારો;

^૧ આકાશ. ^૨ કુંભળ. ^૩ વચનથી. ^૪ રાસાની.

સિંહ ને વાઘ ને નાગ જલમ^૧ વળી,
શેરખાં પાટખાં સર્વ મળશે;
જે કદી સંપત્તી નહિજ નેડે વસે,
તેતણાં વૈર તતકાળ ઠળશે.

૮.

સ્વર્ગ સમ ભરતની સર્વ ભૂમી ખની,
ઘાઠ કીધો ભલો ઘામ ઘામે;
શેહેર પ્રત્યેકમાં સરસ શોભા ખની,
દીપ માળા ધરી ધામ ધામે;

અહમદાવાદમાં આજ રચના ખની,
જીવિત જોનારનું ધન્ય જાણું;
છાવણીમાં થઈ છોળ આનંદની,
વિવિધ રચના ઘણી શી વખાણું.

૯.

પાયદળ શસ્ત્રધરિ આવી ઉભું રહું,
જીત કરી જાણિયે સૈન્ય આવ્યું;
શોભિતે વેશ સરદાર સર્વ મળ્યા,
સર્વને સૈન્ય તે ભાળિ ભાવ્યું;

તોપ ખંદૂકના ત્યાં ભડાકા થયા,
વિવિધ વાજન ત્યાં ખૂબ વાગ્યાં;
જાણીએ પૃથિવને પર્વતો વન તરૂં,
લાભ ગણિ ગર્જવા ખૂબ લાગ્યાં.

૧૦.

જે સમે સૂર્ય પશ્ચિમ ભણી સંચર્યો,
કૈસરે હિંદની લેટ કરવા;

તે સમે શેઠ હરીસંગની વાડિમાં,
માંડિ મિજલસ ભલી ભાત ભરવા;
સાહુકારો તથા સાહેબો સૌ મળ્યા,
લાયકી નિરખવા જોગ્ય લાગે;

રાજસુયજ્ઞના જેમ મંડપ વિશે,
પ્રિય જનો જોઈને પ્રેમ જાગે.

૧૧.

ખંગલામાં તથા ખંગલા બાહાર પણ,
દિપ્તિ દીવાની આપે અતીશે;

જેમ આકાશ પ્રતિબિંબ જળમાં દિસે,
તેમ તખ્તા વિશે સર્વ દિસે;

હોજ વિશાળ ત્યાં વર્તુળાકાર છે,
શોભિતા દીપ શુભ કીધશીશે;

ચંદ્ર ફરતું દિસે જેવું ચોમાસમાં,
વર્તુળાકાર આકાશ વીશે.

૧૨.

વાંચિયો^૨ પત્ર પછિ શુભ સમાચારનો,
સાંભળી હર્ષ ઉભરાય હૈયે;

ચંદ્રના કિરણથી જેમ ઉભરાય નિધિ,
ઉપમા અન્ય શી એવિ દૈયે;

સરસ સરદારને માન પત્રો દઈ,
કવિતણાં યોગ્ય સન્માન^૧ કીધાં;

સહ્ય લોછિતણાં તેમ સન્માન કરિ,
પુષ્પ ગૂલાબજળ પાન દીધાં.

૧૩.

દોહરો.

સભાસદને માન દઈ, આપ્યાં બીડાં એમ;
માન પત્રના માન દઈ, આપે ખલિતા જેમ. ૧૪.

ઝૂંઝણા છંદ.

આજ આકાશ મંડળ દિસે આપતું,
ભૂમિ મંડળ વળી સરસ ભાળ્યું;

રાજ મંડળ વળી રાજ દરબારમાં,
ભક્તકતું આજ અતિશે નિહાળ્યું;

લહરિ આનંદની આજ ત્રણ લોકમાં,
જાણિયે રાજનું તેજ ખૂલ્યું;

સરસ શોભા ઘણી કેનિ હું વર્ણવું,
એકની નિરખતાં એક ભૂલું.

૧૫.

આજ આ શેહેરમાં સરસ રચના રચી,
અવનીમાં જેમ વૈકુંઠ આવ્યું;

ધન્ય સાભરમતી નીર નિરમળ વહે,
ધન્ય શ્રી નગર ભૂપે ભજવ્યું;

દીપ માળા ભલી ઘામ ઘામે દિસે,
લક્ષમાં લાવતાં ચિત્ત લોભે;

વાવટાની છખી શી કહું વર્ણવી,
મેઘના ધનુષ સમ સરસ શોભે.

૧૬.

ઈડરિયે દ્વારને ઈડરિયે ચોક વળિ,
દીપ માળા ખની લાલદ્વારે;

ભદ્રના દ્વારને ભદ્રના ચોકની,
દીઠ શોભા સઉથી વધારે;

દીઠ ત્રણ દ્વારની પંક્તિ સોહામણી,
એની કહું ઉપમા એક એવી;

શોભીતા જેમ સણગાર સજિને ઉભી,
લક્ષિમને સારદા શક્તિ^૨ દેવી.

૧૭.

^૧ નગર ચોકની તરફથી કવિને શાહનો સિરપાવ આપતાં કલેક્ટર સાહેબે કહ્યું કે કવિરાજ આજ સારા અવસર ઉપર હું તમને આ સિરપાવ આપુંકું.

^૨ જોરની દેવી જેને સિંહવાહિની અથવા વાષેધરી કહેછે તે.

^૧ જાનમ સિંહ નામ રજપુતોમાં પાડે છે. એટલે જુ-
લમગાર સિંહ. ^૨ કલેક્ટર બારિડલ સાહેબ.

હાર હિરા મણી રચિત હૃદયે ધરયા,
ખૂંપ હીરાતણા શીશ શોભે;
લટકતાં લમખાં હોય હીરાતણાં,
નિરખવા રિથર થઈ લોક થોભે;
દ્વાર કેરી કમાનો દિવાથી ભરી,
દેવિયે દામણી જેમ પાંધી;
દીપકો કમળ આકાર જે પાત્નુએ,
શ્રવણમાં^૧ જાલ જે જેમ સાંધી. ૧૮.

કૈસરેહંદ છવો ધણું એ રિતે,
અક્ષરો ઠામ ઠામે જણાતા;
જ્વલિયે અચળ એ છઠ્ઠીના,
અક્ષરો ધારિયા આવિ આપે વિધાતા;
ભદ્રનો ચોક છે જજ મંડપ ભલો,
વેદિકા સમ નવો ખાગ તેમાં;
સર્વ શોભા શિરે જ્વલિયે મુગટ છે,
જ્વલિત છે સર્વથી સરસ જેમાં. ૧૯.

ત્યાં પતાકા ધજા તોરણો પાંધિયાં,
જેકુવારા દિસે કલશ થાધ્યા;
દીવડાં શીવડાં રત્ન દીપક, રંગી,
દીપ દીકુપાળને જેમ આધ્યા;
જ્વલિયે એજ જળ પ્રલયના સમયનું,
મનુતાણું^૨ નાવ ઘસડાઈ આવ્યું;
પક્ષિ પશુ ઝાડ વળિ સપ્ત^૩ રૂપિ સહિતને,
પ્રલયથકિ હોય ઉગારિ લાવ્યું. ૨૦.

સ્થીર છે ઝાડ કે તે કુવાથંભછે,
વાવઝા શઠ જન્યા સરસ તેમાં;
છે રૂડાં શિખરો સરસ મુકાન સમ,
દીપ મણિ માળ છે માલ જેમાં;
સ્કતને પીત લીલા રૂડા રંગની,
ત્યાં પડેછે પ્રભા દીપકેરી;
જેમ ભાનુંતણા કિર્ણના ભાસથી,
ઈદ્રધનુ કાંતિ ઉપજે ધણેરી. ૨૧.

નિર્મિયો પૂજ દીસે નદી ઉપરે,
એવિ પણ યુક્તિ દેખાય એમાં;
કાચળા આદિ જળ જંતુ કૈવલ તથા,
નાવ તરતું મુક્યું સરસ તેમાં;

ભદ્ર^૧ અવસર ભલો આજ આ આવિયો,
સરસ ભભકો કર્યો ભદ્રકાળી;
જ્વલણી તે કૃપા જગત કર્તારની,
ભરતની ભૂમિ થઈ ભાગ્યશાળી. ૨૨.

ચળકતી સરસ ચોટા અને ચોકમાં,
દેખિયે દીપતી દીપ માળા;^૨
જ્વલિયે ધરણિયે અંગપર ધારિયા,
હાર હીરામણીના રૂપાળા;
રાશિ નક્ષત્રનાં ચિત્ર રણિયામણાં,
ઈશ્વરે આભમાં જેમ કીધાં;
તેમ દીપાવડી દીપ માળાતણાં,
ચિત્ર વિચિત્ર શોભાવિ દીધાં. ૨૩.

સૈકડો વર્ષમાં આજના દિવસ સમ,
દિવસ આનંદનો આજ આવ્યો;
હરખથી લે ધણું હેમ હીરામણી,
વરિનયે જ્વલિયે છે વધાવ્યો;
આવિયા દેવ આકાશથી ઉતરી,
જ્વલિયે આજ ઉછરંગ જેવા;
પૂર્વજો આજ શું અવનિમાં આવિયા,
પૂર્વ દીઠેલ તે ખેદ ખોવા. ૨૪.

કે ભલિ ભૂમિયે નેત્ર લાખો કર્યો,
નિરખવા આજ આનંદ આવો;
કે રૂડો રત્ન ભંડાર આ ઉઘડ્યો,
આપવા લોકને સરસ લાવો;
કે પરા પુન્યથી આજ પૃથ્વી વિશે,
મણિતણો અધિક વર્ષાદ વર્યો;
દીપ માળાતણો સરસ દેખાવ તે,
કવિતણે દીલ એવોજ દર્શ્યો. ૨૫.

ઉજળાં વદન છે આજ સૌ લોકનાં,
ઉજળાં વસ્ત્ર પણ આ પ્રસંગે;
ઉજળાં ચોક ચોટાં વળી આજ છે,
રંગિયાં રાણિના સુજશ રંગે;

^૧ કલ્યાણકારી.

^૨ તે દિવસ નગર શેકને ખંગલે તથા શેક માણેકજી મન-
ચેરજી, શેક નવરોજજી પેશનજી, ખાનસાહેબ નવરોજજી
કેકાબાદજી, શેક ખરશેજી નમરવાનજી વાડીયા, શેક
સાહાપુરજી સોરાખજી મગોલ, શેક ભગુભાઈ પ્રેમચંદ અને
સ્વામિ નારાયણના આચારજી એએએ પોતાનાં મુકાન
દિવાથી તથા વાવઝાથી રાણગામી હત્યાં. કારંજવાળા શેક કાવ-
રાજ મંચેરજી સરસ રોશની જે દીવસ સુધી કરી હતી.

^૧ જ્ઞાન. ^૨ જ્વલે કે સાલ્મમતિની રૂપરૂપી જળ પ્રલયમાં
નોકાનું નાવ ઘસડાઈ આવ્યું હોય એવે આકાર છે.

^૩ તેમાં દિવા સપ્તરૂપિના તારા જેવા દેખાતા હતા.

કેદખાનાતણી^૧ આજ કાળપ ગઈ,
વાત ખીર્નનિ ત્યાં શી કહેવી;
અવનિ આંકાશ આભાસ છે ઉજળો,
જુક્તિ ખનિ સરસ જોવાનિ જોવી. ૨૬.
જીવજો અતિ ધણાં વર્ષ વિઠ્ઠોરિયા,
પાળજો દેશને પ્રેમ આણી;
જગત કર્તાનિ કરૂણા થકી તે થજો,
સર્વ સૃષ્ટી શિરે એક રાણી;
પૂત્ર પરિવાર સૌ પરમ સુખ પામજો,
જામજો જગતમાં સુજશ તેનો;
ધરિ કરૂણાધકી અધિક સુખ પ્રદ થજો,
જો પ્રભુ વિશ્વમાં અમલ એનો. ૨૭.
જેહના અમલથી અધિક વિદ્યા વધી,
જેહને અમલ ભય સર્વ ભાગ્યો;
ભાગ્યશાળી પ્રજા આજ સુખ ભોગવે,
જાણિયે આજ સતજીવ જાગ્યો;
વસ્તીને જોપતા વિવિધ વૈભવ મળ્યા,
વાહનો આજ વીમાન જવાં;
જીલમ સરવે ગયો જેથિ જીલમીતણો,
કારમાં ઉપજ્યાં સૂખ કેવાં. ૨૮.
પુત્રનું પ્રેમથી માત પાળન કરે,
આપણું હિત સદા એમ કરશે;
વિવિધ વિદ્યાતણી ખૂબ વૃદ્ધિ કરે,
હેતથી હરકતો સર્વ હરશે;
દેશને શ્રેષ્ઠ અધિકાર તે આપશે,
પૂરશે આશ સૌ રૂડો રાણી;
ખૂબ દિલ ખુશિ થઈ ખહુ સ્વરે જાલજો,
સજજનો સર્વ જયકાર વાણી. ૨૯.

દોહરા.

ધરિની વર્ષ અઢારસે, ઉપર સત્યોતેર;
વર્ષ એશતે દિનખની, લાયક લીલા લેહેર. ૩૦,
અળકે નભમાં ચંદ્રમાં, અધિક તેજ આવાર;
નિજ દિનની^૨ છળિ નિરખિને, પામ્યો હર્ષ અપાર. ૩૧.

^૧ અમદાવાદના કેદખાનાને ધણાં વરરાથી કાળો રંગ લગાવતા હતા પણ આ વરરાથી કાળો રંગ લગાવ્યો.

^૨ સોમવાર.

અવર દિવસ કહિયે કિયો, ઉત્તમ આજ સમાન;
બંધિખાને બંધથી, છુટ્યા બંધિવાન.^૧ ૩૨.
દેજો હક આ દેશના, લેજો મુખે સલામ;
ઉરથી આશિષ એટલી, દેછે દલપતરામ. ૩૩.

મહારાણીની પ્રશંસા.

મનહર હંદ.

પ્રથમ રઘુની યછી કહીએ કુરૂની જીતી,
રહી હતી સુતી રૂડી ગાદી ધર્મ રાજની;
શુણી આજ વાણી વિઠ્ઠોરિયા જે રાણી મહા,
રાણી કહેવાણી તેના તખ્ત ને તાજની;
દેશમાં દોલત થાશે જનોનાં દરિદ્ર જાશે,
કથાએ લખાશે તેના રૂડા રાજ કાજની;
જોઈ જેમ શશી નૂર સાગરમાં ચઢે પૂર,
ઉપજ્યો આનંદ ઉર ધન્ય ધરી આજની. ૩૪.
વિશ્વમાં તો ક્યાંથી જોડ જડે વિઠ્ઠોરિયાની,
દેવી જેવી હોય એવી મુંદર શોભીતી છે;
સતીપણું જેનું સર્વ કહેછે સીતા સમાન,
રૂપ જોઈ જાણીએ જે એજ દેવી રતીછે;
લાયક નશોળદાર જાણિયે લક્ષ્મી એજ,
વાણીવિષે શાણી તે સાક્ષાત સરસ્વતિ છે;
કહે દલપતરામ જે જે ઉપમા તમામ,
કવિયો કહેછે તેતો તેનેજ લાગતી છે. ૩૫.
મેઘના સમાન જેનું મનછે ઉદાર મોટું,
સાગર સમાન ગુણ ગંભીર ગણાઈ છે;
રાજનીતિ જાણવામાં જુઓ જે છે રામ જેવી,
પાંડવ સમાન શત્રુ જીતવા પંકાઈ છે;
ભૂગોળ ખગોળ વિદ્યા લેદની ભણેલી ભલી,
સૃષ્ટિની રચના તેના મનમાં સમાઈ છે;
કહે દલપતરામ આ જગત કરનારે,
ખસે નર તત્વની ખતાવી એક ખાઈ છે. ૩૬.

દોહરા.

મહારાણીના મુગટનું, તપો જગત પર તેજ;
સ્વતંત્રતા ને ન્યાય શુભ, આપે અમને એજ. ૩૭.

^૧ આખા હિંદુસ્થાનમાંથી સમગ્ર મળીને ૧૫૯૮૮ કે-
દિઓ છોડવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૪ થું.

સ્વદેશ વાતસલ્ય તથા કુળા કૌશલ્ય.

દાહરા.

સજ થયું શુભ આજ તો, સરવે મુજન સમાજ;
સ્વદેશ વત્સળ થઈ હવે, કરે મુધારા કાજ. ૧.

મનહર છંદ.

મુધારો કરે સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરે,
ચીન ને વિલાયતી હુનર લાવો આહીને;
આગગાડી જેવા જંગો અનેક તૈયાર કરે,
ઉદમ આદરે કર્મનો દિલાસો દાહીને;^૧
ધીમે કામ કરે દેખા દેખી દ્રવ્ય ન વાવરે,
વિદ્યાને વધારે અન્ય દેશ અવગાહીને;^૨
સંપ સજે કેક તજે વર્તમાન પત્ર વાંચો,
સ્ત્રી દેખવણી કરે ભણાવી કરી ડાહીને. ૨.

દાહરા.

બાળસગ્ન ખેલુધા તજે, શુભ આસે ધર મુત્ર;
ઉત્તમ લક્ષણથી ગણો, ઉત્તમ કુળના પુત્ર. ૩.
ઉચ્ચ પુદ્ધિ વર્ધક બનો, ધરે દેશની દાઝ;
સ્વદેશ વત્સળ થૈ સહુ, કરે એમ શુભ કાજ. ૪.

મુધારો કરવા વિશે.

હળી મળી હળવે રહી, પુરો જણાવી પ્યાર;
સંભળાવજો સજ્જનો, ધિરે મુધારો સાર. ૧.

ભુવંગી છંદ.

લખું વીતતી વાંચિને દેશી લોહો,
જતો રિદ્ધિને દૂર રરતેથિ રોહો;
અરે બેલનો તોલ માની અમારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૨.

ચડી ચારપાસે બધો રિદ્ધિ ચાલી,
ખજના ખુટોને થયા ખૂબ ખાલી;
વિમાત્રી હવે વાત વેગે વિચારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૩.
છુટા છેક થેને તમે જેમ છાંડો,
મહા હીમતી થૈ હવે પાવ માંડો;
અરે આપણી સંતતીને ઉગારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૪.
થરો કષ્ટ જો જેમ મદ્દે કુટારો,
ભર્યા લોકના થોક મદ્દે લુટારો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૫.
પ્રજા જો તમારી મુધારો ન પામી,
ગરીબીથી જીવે કરીને ગુલામી;
અમેરીકનોતી દશા ઉર ધારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૬.
જયું ચીન વીચાયતે લાલ જાણી,
નહિ તો થરો ધારણા ધૂળ ધાણી;
X ન રાખો હવે હકુ જુઠો નદારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૭.
સજો મિત્રતા સજ્જનો સર્વ સાથે,
મટે આપણા આવની આપ માથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૮.
ખશી જાય જો મચ્છ પાણી અખૂટે,
નહિ તરફડે ત્યાંતણી સેર^૩ તૂટે;
નહિ તો પછી કદનો ક્યાં દિનારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૯.
દશા દૂર દેશોતણો તો તપાસો,
તહાં વીચરોને વશી રાત વાસો;
મુસીતે શિખા જો રૂથ રોજગારો,
કુધારો ન ધારો મુધારો વધારો. ૧૦.

^૧ દાહીને-ગાળીને.^૨ અવગાહીને-જાહીને.^૩ સેર-પ્રવાહ.

વશી સૂખમાં લોક લે ખૂબ લાવો,
તમે ચોંપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના ચાલ વેગે વિદારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૧.
છુટે દુઃખ છે જો ઉપાયો છતાં તો,
સુખી સૌ વસો, શીદ દુઃખી થતાં તો;
નમ્યિતે નડે તે પ્રયંધો^૧ નિવારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૨.
અરે સાંભળો સજ્જનો શુદ્ધ આ મેં,
સ્વચ્છ રૂડા છંદ દલપત્તરામે;
શુણી રાખજો ચિત્ત વીચાર સારો,
કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો. ૧૩.

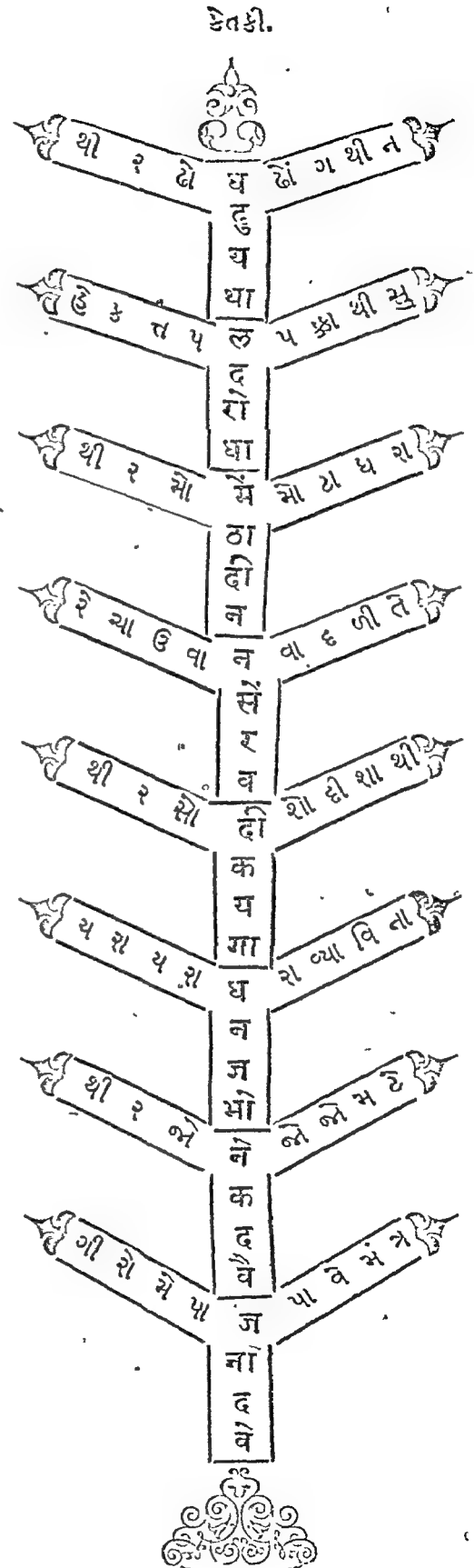
દાહરા.

લેશ ન આળસ રાખરો, જન વિક્કાન વિશેષ;
મહેનત કરો હમેશતો, સુધરે સદા સ્વદેશ. ૧૪.
ધાસ માંહિથી ધર્મ થયા, પશુથી મનુષ્ય સમાજ;
એમ સુધરતું આવિયું, છે નમુના હજી આજ. ૧૫.
આગળોટા આતો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
દ્રેશ્કાર કરતાં થયો, એમ સુધારો આજ. ૧૬.
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેલો થા વીર;
મીઠા^૨ જેવું નહિ ભલું, મીઠું ભલુંજ નીર. ૧૭.
સઘળા જન આ જગતમાં, કદી ન સૂધરનાર;
ખાડા ટિંખા વગરની, પૃથિવ નથી થનાર. ૧૮.

કેતકી પ્રયંધ.

મનહર છંદ.

વેદના જપાવે મંત્ર વેદનાજ પામે રોગી,
વેદ કને જોજો મટે વેદકને જોરથી;
લોજન ધરાવ્યા વિના લોજ ન ધરાય રાય,
ગાયક દિશો દિશાથી ગાય કદી સોરથી;
વરસે ન વાદળી તે વરસે નવા ઉચ્ચારે,
ન દીઠા મેં મોઠા ધરા નદીઠામેં મોરથી;^૩
ધારો દલપક્ષાથી સુધારો દલપત કહે,
થાય દૂધ હોંગથી ન, થાય દૂધ હોરથી. ૧૯.

^૧ પ્રયંધ-ખંધી.^૨ મીઠા જેવું-લવણ જેવું.^૩ મોરના નવા ઉચ્ચારથી.

સ્વદેશાભિમાન' વિષે.

ઉપેદ્ય વચ્ચાવૃત્ત.

મળી રહેછે ખગ ઝેક માળે,
કરે સહુ સંપજ કષ્ટ કાળે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કહું કથા શી મધમાંખિ કેરી,
ધરે બતાવે મળિતે ઘણેરી;
વિચારિતે વાત તમે વખાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
વનેચરે જે વનમાં વસેછે,
હળી મળી શત્રુ સમા ધસેછે;
સ્વજાતિમાં સંપ રહે રચાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કુસંપથી કષ્ટ કરોડ માથે,
બુઝ્યા દિસે જંપ સુસંપ સાથે;
ખરે ખરેછે ખપતો ઉખાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કુસંપથી પાંડવ કૌરવોઝે,
લહી પડી લાલ લિધો ન કોયે;
ઘણેજ તોટો ધરમાં ધસાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે,
કુસંપથી વૈભવ વિત્ત વામે;
કરી પરીક્ષા પળમાં પિછાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
'સ્વદેશનું સર્વ પ્રકાર સારું,
તમે કરો તે ગણિતે તમારું;
જરૂર એમાં જનધર્મ જાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
મચે કદો સંકટ એક માથે,
સન્ને તમે હિંમત તેહ સાથે;
વટાઈ જાવું કદિ તે વટાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
મળો રહ્યા હોત સ્વદેશી રાજ,
કહો કદી કેમ મુકાત માળ;

૧ આ ટુકાણે અભિમાનનો અર્થ મગરૂરી કરવો નહિ પણ ટેક જાણવો.

૨ જે કોઈ સ્વદેશી દુઃખથી પીલાયો હોય તો તેની મદદ આપણે પીલાઈ જવું તેની કિકર નહિ.

પછી કરે શું મુગલો પહાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
બુઝ્યા લિધી દીલિ લલી સન્નેરી,
સુખે રહો સાહેબદીન^૩ ગોરી;
કુસંપથી શત્રુ નહીં કહાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
પિપીલિકા^૪ સંપ કદી કરેછે,
મહા અહોનો પણ પ્રાણ લેછે;
ભલે આહી હોય બળે ભરાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કરો બને તેમ ઉપાય કોટી,
તજો અરિયા ઉરમાંથિ ખાટી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કહી કથા આ નિજદેશ કામે,
દિલે વિચારી દલપતરામે;
પ્રિયેચ્છુ પૂરાં વચ્ચે પ્રમાણો,
અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.

દાહરા.

સ્વદેહ તેમ સ્વદેશની, લે નહિ જે સંભાળ;
ચોટે તેને ચાંદલે, ગાંડા કેરી ગાળ.

૫.

૬.

૭.

૮.

આ નીચે લખેલી કવિતા સુરતની અંદ્રુસ લાઈબ્રેરીમાં પ્રથમ સંભળાવી હતી. યોના ૧૫૭ હતા. સભાપતિની ખુરશીએ સ્કુલના આસીસ્ટન્ટ માસ્તર મેહેરજાન ડી. બી. કરડીસ સાહેબ ગિરાજ્યા હતા. સન ૧૮૫૧.

હુનરખાનની ચલાઈ.

હિંદુસ્તાન ઉપર.

સોગડો.

વંદન કરિ ખહુ વાર, ગણિ વળિ પ્રભુ અગણિત ગુણો;
સકિ સજ્જન આ ઘર, મળિ મુંદર ભાપણુ ગુણો.

દાહરા.

શુણ્ણો સજ્જન સૌ તમે, એક વિવેકની વાત;
અંતર આંખો ઉઘડે, જે શુણ્ણતાં સાક્ષાત.

૩ રાહાજીદીન.

૪ પિપીલિકા-કીડી.

આજ આપણા દેશમાં, અફિણ મલક કપાસ;
એ ત્રણ અતિશય ઉપજે, એમાં ઉદમ વાસ.
એથકિ દ્રવ્ય વિદેશનું, આવેછે આ દેશ;
એજથકી આ દેશની, વધિ વિખ્યાતિ વિશેષ.
પણ હુંતર નરમાં નથી, નથિ વળિ સઘળો શોધ;
કુળ ઉદમ સઉકો કરે, ખીજો ન ધરે યોધ.
કુળ ઉદમ તૂટે કદી, તો તૂટે નર તેહ;
અવર ન યુદ્ધિ ઉપજે, અચરજ જેવું એહ.
ચીન વિલાયતમાં વધ્યા, હુંનર પ્રગટ હુંનર;
એએએ આ દેશની, નિર્ધન કરી ખનર.
ગિજનોવાળો લઈ ગયો, સોમેશ્વર શોભાય;
એમ હુંનરખાં હરિ ગયો, મોટી લક્ષ્મી-માય.
હુંનરખાં વણરાજનો, ઉચરું ઝગડો આજ;
કાન ધરો પ્રીતે કરી, સુણજો સકળ સમાજ.
સુંદર દેશ સુહામણો, તાજો હિંદુસ્તાન;
ઉદમપુર એમાં વસે, સુખ સંપત્તિ નિધાન.
સઉ રાજનો રાજ્યો, રાજ કરે વણરાજ;
અફિણ મજીઠ એ^૧ અનુજછે, જેની જગમાં લાજ. ૧૧.
જમે ભરે પરદેશના, ભૂપતિ જેને ઘેર;
દશે દિશાઓ વશ કરી, ગઢપતિ કીધા જેર. ૧૨.
સેવે ચાર વરણ સદા, કસુર કરે નહિ કોય;
અગણિત જેને આંગણે, હય હાથી રથ હોય. ૧૩.
કહું તેની કુળ દેવિકા, લક્ષ્મી નામ લખાય;
જે આસો વદિ તેરશે, પ્રેમ સહિત પૂજાય.
જેને નિજપગ પર્સતાં, હિંદુ દિલ દૂભાય;
સભા વિષે સાચો થવા, લક્ષ્મીના સમ આય.
કઈ દિન પ્રતિ દર્શન કરે, પોઢી ઉઠી પ્રભાત;
નિરખી ખિજના ચંદ્રને, નિરખે લક્ષ્મી માત. ૧૬.
પ્રભુનો પટરાણો ગણે, જેથી જગત અશોક;
પ્રતિ દિન કઈ પૂજ કરે, હોતે હિંદુ લોક. ૧૭.
દરિયાની તે દીકરી, મોટી જગની માત;
દમડી પૈસા રૂપિયા, પ્રગટ રૂપ પ્રખ્યાત. ૧૮.
અધિકો એથી સ્વર્ગમાં, દેવ ન દીસે કોય;
ઈંદ્ર સદા સેવક થઈ, લક્ષ્મીને વશ હોય. ૧૯.

ચોપાઈ.

એ કુળ દેવિ પ્રતાપે આજ, રાજ્ય ચલાવે શ્રીવણરાજ^૨;
કીર્તી તેની શુણિતે કાન, ખજૂ^૩ પડ્યો નૃપ હુંનરખાન. ૨૦.

જેનું ચીન વિલાયત રાજ, ધણી ધણી દ્રોજોનો આજ;
જનખાન જેનો પરધાન, ભારે ખળિયો ભત સમાન. ૨૧.
તે પ્રતિ યોલ્યો હુંનરખાન, અંતરમાં આણી અભિમાન;
રોકડ આપણી લે વણરાજ, તો શા લેખે આપણિ લાજ. ૨૨.
સાચું ખૈલ તજને સોર, શાથિ કરે વણરાજ જેર;
વદે પ્રધાન મુણો નૃપ વાત, મહાલક્ષ્મી એની કુળમાત. ૨૩.
સદા પ્રસન્ન છે તેને શીશ, તેથી વશ કીધી દશ દીશ;
ખુંખારી કહે હુંનરખાન, હાથ કરે હું હિંદુસ્તાન. ૨૪.
તોડું દેવળલક્ષ્મીતાણું, પરમ પરાક્રમ છે આપણું;
લક્ષ્મી લાવું પકડી કેશ, નહિતો દેહ તજું પરદેશ. ૨૫.
સ્વારિ જેમ સુલતાને કરી, સોમેશ્વરની શોભા હરી;
એજ રિતે વરતાણું આણ, તો ખીખોજ્યો મુજ જાણ. ૨૬.
પછિ કર જેરી કહે પ્રધાન, સમર્થ નહિ વણરાજ સમાન;
અખિલજગતજેને વશ આજ, મોટો તે મહિપતિ મહારાજ. ૨૭.
લક્ષ્મી શી રીતે લાવિયે, કેમ કુશળ પાછા આવિયે;
અફિણ સિંહછે એનો ભ્રાત, વિશ્વ વિષે તે પણ વિખ્યાત. ૨૮.
ખળિયો એ ખંતેથી કોય, હું જાણું જગમાં નહિ હોય;
મોટો જુદો ચોળ^૧ મલક, પાછો હઠી ન આપે પીઠ. ૨૯.
સઉના શિરપર ધારે પાય, જુદો તે ક્યમ જીત્યો જાય;
એ છે ખરાખરીનો ખેલ, તે તલમાં નહિ પામે તેલ. ૩૦.
પદ્યરંછંદ.

અતિ અગમ દેશ હિંદુસ્તાન, વળિ વિકટ પંથ ભૂમી ભયાન;
સજિ સૈન્ય સંગ જયું દેશ દૂર, અનહદ શોહર ઉદમીપૂર. ૩૧.
તે મધ્ય ધિંગુછે લક્ષ્મીધામ, હરિશંકે કોણ જન રાખિ હામ;
વિદ્યા વિચિત્રનો કઠણ કોટ, રખવાળ કારિગર એનિ આટ. ૩૨.
ગજદંત દેવિ દ્વારે કમાડ, વેપાર થંભ પૌઢા પહાડ;
સોનાનિ ખાણ શીખર સુરંગ, નિર્મળ હિસ મણિ મોતિ નંગ. ૩૩.
ઉચરાય રાગ રૂડા રસાળ, વાજિત્ર નિત્ય વાજે વિશાળ;
ઝણુણાટ શખ્દ ઝાલર કરંત, ઘણુણાટ ઘંટ કેરા અનંત. ૩૪.
મહાલક્ષ્મી મધ્ય વીરાજમાન, કહું રૂપ તેતાણું શુણો કાન;
સઉ વસ્તુ મેળવી શકે સાથ, હું જાણું જે હશે ચાર હાથ. ૩૫.
દરશી અદર્શ બહુ ઠામ થાય, તે માટ લક્ષ્મી ચપળા લખાય;
જેને પ્રસન્ન જગદંબ આપ, પરિપૂર્ણ તેજ પામે પ્રતાપ. ૩૬.
જગદીશ કેરિ પટરાણિ જાણિ, વડિ રૂપવાળિ કવિયે વખાણિ;
સેના અસંખ્ય રાખે સદાય, જન કોઈ તેથિ જીતી ન જાય. ૩૭.
હથિયાર જાત હાથે હુંનર, તરવાર ઢાલ ઘરછી કટાર;
ત્રીશૂળ ને છરા ધનુષ તીર, ધારી શકે ન અરિ ઉર ધીર. ૩૮.
દીઠા અનેક તે પાસ દાસ, એથી ન જીતવા થાય આશ;
મહારાજ આજ રાખિયે ઉર, કો સમે કાજ કરશું જરૂર. ૩૯.

^૧ સતો.

સહસા ન સૂઝે કોઈ કામ, ધીરજે સાધિયે શત્રુ ધામ;
ધીરજે સાધિયે શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ, ધીરજે કાપિયે પ્રૌઢ પંથ. ૪૦.

પ્રવચનમંદ.

ક્રોધ પામિને પુનર, હુનર નર ઉચ્ચર્યો;
રે ગુણવાન દિવાન, દિલે ક્યમ તું ર્યો;
શુણુ માંડે સામર્થ, વ્યર્થ તજ શોક તું;
ભુલી જવાદે જિકર, ફિકર કર ક્રોકતું. ૪૧.

હુનરતણો નર હોય, ફિટાડે ક્રોજને;
આપે ઉચકે-એક, બહુમણ ખેજને;
વાહન હય રથ હાથિ, લલિમ ના લેખ તું;
બહુ અગ્રીરથ ગોઠ, અમારાં દેખ તું. ૪૨.

પવન પ્રમાણે ગમન, જગતમાં જોહનું;
વળતી હવે વિચાર, બહુ બળ દેહનું;
લલિમના લખનાર, હજાર લખે મળી;
એકે અમારો છાપખાન, લખિદે વળી. ૪૩.

લલિમના જન લાખ, નજર જોયી કરે;
પર્વત શિરપર્યન, વળી કદિ વીચરે;
ગ્રહ ઉપગ્રહનાં ભુવન, નહીં દેખે નકી;
તે સહ દેખે તુરત, હુકમ મારાધકી. ૪૪.

મારા જનની ગાડિ, જાય જળ અંતરે,^૧
વસ્ત્રતણે વીમાન, ચરી નભ સંચરે;
કાષ્ટ પૂનળી પાસ, સુકામ કરાવિયે,
કાંઈ પડે નહિ કષ્ટ, વસ્તુ ઉપજાવિયે. ૪૫.

લલિમને ભુજ ચાર, અમારે વીશછે;
ઉત્તમ કુળ અવનાર, ગતી દશ દીશછે;
બુદ્ધી મારી માત, ગણાધિપ તાતછે;
લાલ લક્ષ જે ભ્રાત, વિશ્વ વિખ્યાતછે. ૪૬.

વય છોટીમાં વરયો છું, હિંદુરતાનમાં;
કીધી કાંઈ સહાય, મનુષ્યના જ્ઞાનમાં;
શિખવ્યાં ૫૪ હથિયાર, મુરોત મુધારવા;
ખેતી કરિ ખોરાક, અધિક ઉદ્ધારવા. ૪૭.

ધાતુ ઔપધી શોધ, રાજની નીતિયો;
ગ્રહમંડળ અનુમાન, ખગોળની રીતિયો;
એ આદિક અતિ, ભુક્તિ વધારી વેગથી;
સર્વે શિખવ્યા શોધ, ભલા રસ લોગથી. ૪૮.

જ્યાં મહમદિયન જોર, જણાયું આકરું;
ધણો ઉઠ્યો ગભરાટ, સુજ્ઞાન ઘટ્યું ખરું;

હું માંડે લેઈ કુટુંબ, વસ્યો આ દેશમાં;
વધતો વર્ષ થયોછું, જોખન વેધમાં. ૪૯.
હિંદુ મટી હું હાલ, થયોછું યુરોપિયન;
કોઈ ન જાણે મને, હોતો આ હિંદુજન;
ચીન વિલાયત આજ, રાજ માંડે હર્યુ;
હિંદુની હરું દેવિ, અધિક તો આખર. ૫૦.

દોહરા.

મંત્રિ કહે મહિપતિ શુણો, તે ન તુરતનું કામ;
એતો પુર નથિ આપનું, નથી આપનું ધામ. ૫૧.
હુનરખાં ખોલ્યો હવે, કરો કહું તે પેર;
જેને આશા જીવતી, ખસ જઈ ખેસો ઘેર. ૫૨.

અફિણસિંહ જે આપણું, જર જોરે લઈ જાય;
જેની બુદ્ધી જગતી, ખુશિથી કેમ ખમાય. ૫૩.
ગભરને કર ગોળ દઈ, ઠગજન ઠગો રતન;
તેમજ જ્યાં જન તુચ્છમતિ, ધરણિ રહે નિર્ધન. ૫૪.

જાય હરી જર આપણું, અફિણ મજા કપાસ;
મન જાણો જીવતા મુઆ, અજન ન ખાધું ધાસ. ૫૫.
માનવિ મારા મુલકનાં, અક્રમમંદ અતુલ્ય;
પકડી અફિણ કપાસને, દામ ન દેવે મુલ્ય. ૫૬.

વણ રાજની વસ્તિના, સૂતા પુરૂષ સદાય;
જડે નહીં નર જગતો. જે મુજને લઈ જાય. ૫૭.
કોઈ પ્રબંધ ન બાંધશે, જ્યાં લગિ પીતળ પાત્ર;
આંખો મીચી જોધશે, માણસ તે શા માત્ર. ૫૮.

તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પ્રરોક્ષિ વીર;
તોડે હિંદુરતાનને, એવો કોઈ અમીર. ૫૯.
શુણિ ખોલ્યો સરદાર નર, પંડે માદરપાટ;
લાવું લલિમી લૂટિને, એતો તજો ઉચાટ. ૬૦.

શૂર તને સાળાશછે, ખોલ્યો હુનરખાન;
ચોંપ કરીને ચાલજો, છો છળ લેદ નિધાન. ૬૧.

બુજંગી છંદ.

રૂહી ક્રોજ ત્યાંથી ચરી શ્વેન રંગે,
ભરાયાં ઘણાં નાવ ભારે ઉમંગે;
સજ્યાં બાણ ચીતે ક્રૂરાકા સહાઈ,
લઈ ક્રોજ ચાલ્યો મચાવા લરાઈ. ૬૨.

તુટે જોયિ લલિમીતણો તુર્ત કિલ્લો,
હઠે શસ્ત્ર લે વીર ચાલ્યો હલિલો;

^૧ ખસ નરીનો પૂલ પાણીની નીચે બાંધ્યો છે.

^૨ યોગાનો ઉપડો.

^૧ ક્રોડકં.

આજ આપણા દેશમાં, અકિણ મજા કપાસ;
એ ત્રણ અતિશય ઉપજે, એમાં ઉદમ વાસ. ૩.
એથકિ દ્રવ્ય વિદેશનું, આવેછે આ દેશ;
એજથકી આ દેશનો, વધિ વિખ્યાતિ વિશેષ. ૪.
પણ હુંતર નરમાં નથી, નથિ વળિ સધળો શોધ;
કુળ ઉદમ સહિએ કરે, બીજો ન ધરે બોધ. ૫.
કુળ ઉદમ તૂટે કદી, તો તૂટે નર તેહ;
અવર ન યુદ્ધિ ઉપજે, અચરજ જેવું એહ. ૬.
ચીત વિલાયતમાં વધ્યા, હુંતર પ્રગટ હજર;
એએએ આ દેશની, નિર્ધન કરી બજર. ૭.
ગિજનોવાળો લઈ ગયો, સોમેશ્વર શોભાય;
એમ હુંતરખાં હરિ ગયો, મોટી લક્ષ્મી-માય. ૮.
હુંતરખાં વણરાજનો, ઉચરું અગરો આજ;
કાન ધરો-પ્રીતે કરી, સુણજો સકળ સમાજ. ૯.
સુંદર દેશ સુહામણો, તાજો હિંદુસ્તાન;
ઉદમપુર એમાં વસે, સુખ સંપત્તિ નિધાન. ૧૦.
સહિ રાજનો રાજિયો, રાજ કરે વણરાજ;
અકિણ મજા જે અનુજછે, જેની જગમાં લાજ. ૧૧.
જમે ભરે પરદેશના, ભૂપતિ જેને ઘેર;
દશે દિશાઓ વશ કરી, ગઢપતિ કીધા જેર. ૧૨.
સેવે ચાર વણુ સદા, કસુર કરે નહિ કોય;
અગણિત જેને આંગણે, હય હાથી રથ હોય. ૧૩.
કહું તેની કુળ દેવિકા, લક્ષ્મી નામ લખાય;
જે આસો વદિ તેરશે, પ્રેમ સહિત પૂજાય. ૧૪.
જેને નિજપગ પર્સતાં, હિંદૂ દિલ દૂભાય;
સભા વિષે સાચો થવા, લક્ષ્મીના સમ ખાય. ૧૫.
કઈ દિન પ્રતિ દર્શન કરે, પોઢી ઉઠી પ્રભાત;
નિરખી બિજના ચંદ્રને, નિરખે લક્ષ્મી માત. ૧૬.
પ્રભુનો પટરાણો ગણે, જેથી જગત અશોક;
પ્રતિ દિન કઈ પૂજ કરે, હોતે હિંદૂ લોક. ૧૭.
દરિયાની તે દીકરી, મોટી જગતી માત;
દમહી પૈસા રૂપિયા, પ્રગટ રૂપ પ્રખ્યાત. ૧૮.
અધિકો એથી સ્વર્ગમાં, દેવ ન દીસે કોય;
ધંદ્ર સદા સેવક થઈ, લક્ષ્મીને વશ હોય. ૧૯.

આપાઈ.

એ કુળ દેવિ પ્રતાપે આજ, રાજ્ય ચલાવે શ્રીવણરાજ;
કીર્તી તેની શુણિતે કાન, ખજૂ^૧ પડ્યો નૃપ હુંતરખાન. ૨૦.

જેનું ચીત વિલાયત રાજ, ઘણી ઘણી ક્રોજનો આજ;
જંતખાન જેનો પરધાન, ભારે બળિયો ભૂત સમાન. ૨૧.
તે પ્રતિ બોલ્યો હુંતરખાન, અંતરમાં આણી અભિમાન:
રોકડ આપણી લે વણરાજ, તો શા લેખે આપણિ લાજ. ૨૨.
સાચું ખોલ તજને સોર, શાથિ કરે વણરાજ નેર;
વદે પ્રધાન મુણો નૃપ વાત, મહાલક્ષ્મી એની કુળમાત. ૨૩.
સદા પ્રસન્ન છે તેને શીશ, તેથી વશ કીધી દશ દીશ;
ખુખારી કહે હુંતરખાન, હાથ કરે હું હિંદુસ્તાન. ૨૪.
તોહું દેવળલક્ષ્મીતાણું, પરમ પરાક્રમ છે આપણું;
લક્ષ્મી લાવું પકડી કેશ, નહિતો દેહ તજું પરદેશ. ૨૫.
સ્વારિ જેમ સુલતાને કરી, સોમેશ્વરની શોભા હરી;
એજ રિતે વરતાવું આણ, તો બીબોબયો મુજ જાણ. ૨૬.
પછિ કર જોડી કહે પ્રધાન, સમર્થ નહિ વણરાજ સમાન;
અખિલ જગતજેને વશ આજ, મોટો તે મહિપતિ મહારાજ. ૨૭.
લક્ષ્મી શી રીતે લાવિયે, કેમ કુશળ પાછા આવિયે;
અકિણ સિંહજે એનો ભ્રાત, વિશ્વ વિષે તે પણ વિખ્યાત. ૨૮.
બળિયો એ બંનેથી કોય, હું જાણું જગમાં નહિ હોય;
મોટો જુદો એણ^૨ મજા, પાછો હઠી ન આપે પીઠ. ૨૯.
સહિતા શિરપર ધારે પાય, જુદો તે ક્યમ જાણે જાય;
એ છે ખજાખજીનો ખેલ, તે તલમાં નહિ પામે તોલ. ૩૦.

પધરીછંદ.

અતિ અગમ દેશ હિંદુસ્તાન, વળિ વિકટ પંથ ભૂમી ભયાન;
સજિ સૈન્ય સંગ જવું દેશ દૂર, અનહદ શહેર ઉદમી પૂર. ૩૧.
તે મધ્ય ધિંગુછે લક્ષ્મીધામ, હરિશંકે કોણ જન રાખે હામ;
વિદ્યા વિચિત્રનો કહણ કોટ, રખવાળ કારિગર એનિ આટ. ૩૨.
ગજદંત દેવ દ્વારે કમાડ, વેપાર થંભ પોઢા પહાડ;
સોનાનિ ખાણશીખર સુરંગ, નિર્મળ હિરા મણિ મેતિ નંગ. ૩૩.
ઉચરાય રાગ રૂડા રસાળ, વાજિત્ર નિત્ય વાજે વિશાળ;
અણણાટ શબ્દ ઝાલર કરંત, ઘણણાટ ઘંટે કેરા અનંત. ૩૪.
મહાલક્ષ્મી મધ્ય વીરાજમાન, કહું રૂપ તેતાણું શુણો કાન;
સહિ વસ્તુ મેળવી શકે સાથ, હું જાણું જે હશે ચાર હાથ. ૩૫.
દરશી અદર્શ બહુ હામ થાય, તે માટે લક્ષ્મી ચપળા લખાય;
જેને પ્રસન્ન જગદંબ આપ, પરિપૂર્ણ તેજ પામે પ્રતાપ. ૩૬.
જગદીશ કેરિ પટરાણિ જાણિ, વડિ રૂપવાળિ કવિયે વખાણિ;
સેના અસંખ્ય રાખે સદાય, જન કોઈ તેયિ જીતી ન જાય. ૩૭.
હથિયાર જાત હાથે હજર, તરવાર ઢાલ ખરછી કટાર;
ત્રીશૂળ ને છરા ધનુષ તીર, ધારી શકે ન અરિ ઉર ધીર. ૩૮.
દીક્ષા અનેક તે પાસ દાસ, એધી ન જાતવા થાય આશ;
મહારાજ આજ રાખિયે ઉર, કો સમે કાળ કરશું જરૂર. ૩૯.

૧ સતો.

સહસા ન સૂધરે કોઈ કામ, ધીરજે સાધિયે શત્રુ ધામ;
ધીરજે સાધિયે શ્રેષ્ઠ ગ્રંથ, ધીરજે કાપિયે પ્રૌઢ પંથ. ૪૦.

પ્રવંગમછંદ.

ક્રોધ પામિને પુનર, હુનર નર ઉચ્ચર્યો;
રે ગુણવાન દિવાન, દિલે ક્યમ તું ઈર્ષ્યો;
શુણુ માંડે સામર્થ, વ્યર્થ તજ શોક તું;
જુલ્હી જવાદે જિકર, ફિકર કર ક્રોકતું. ૪૧.

હુનરતણો નર હોય, ફિટાડે ક્રોજને;
આપે ઉચ્ચકે-એક, બહુમણ બેજને;
વાહન હય રથ હાથિ, લલિમ ના લેખ તું;
બહુ અમીરથ ગોઠ, અમારાં દેખ તું. ૪૨.

પવન પ્રમાણે ગમન, જગતમાં જોહનું;
વળતી હવે વિચાર, બહુ બળ ફેહનું;
લલિમીના લખનાર, હજાર લખે મળી;
એકે અમારો છાપખાન, લખિદે વળી. ૪૩.

લલિમના જન લાખ. નજર જાચી કરે;
પર્વત શિરપર્ચન, વળો કદિ વીચરે;
ગ્રહ ઉપગ્રહનાં ભુવન, નહીં દેખે નકી;
તે સહ દેખે તુરત, હુકમ મારાધકી. ૪૪.

મારા જનની ગાડિ, બાય જળ અંતરે,
વસ્ત્રતણે વીમાન, ચરી નભ સંચરે;
કાજ પૂજળી પાસ, મુકામ કરાવિયે,
કાંઈ પડે નહિ કજ, વરતુ ઉપજવિયે. ૪૫.

લલિમીને ભુજ ચાર, અમારે વીશછે;
ઉત્તમ કુળ અવતાર, ગતી દશ દીશછે;
બુદ્ધી મારી માત, ગણાધિપ તાતછે;
લાલ લક્ષ બે ભ્રાત, વિશ્વ વિખ્યાતછે. ૪૬.

વય છોટીમાં વરચો છું, હિંદુસ્તાનમાં;
કીધી કાંઈ સહાય, મનુષ્યના જ્ઞાનમાં;
શિખવ્યાં પઠ હથિયાર, મુરીન મુધારવા;
ખેતી કરિ ખોરાક, અધિક ઉદ્ધારવા. ૪૭.

ધાતુ ઔષધી શોધ, રાજની નીતિયો;
ગ્રહમંડળ અનુમાન, ખગોળની રીતિયો;
એ આદિક અતિ, ભુક્તિ વધારી વેગથી;
સર્વે શિખવ્યો શોધ, લલા રસ લોગથી. ૪૮.

જ્યાં મહમદિયન નેર, જણાયું આકરું;
ધણો ઉઠ્યો ગભરાટ, મુજાન ઘટ્યું ખરું;

હું માંડે લેઈ કુટુંબ, વરચો આ દેશમાં;
વધતે વર્ષે થયોછું, નેખન વેધમાં. ૪૯.
હિંદુ મઠી હું હાલ, થયોછું યુરોપિયન;
કોઈ ન જાણે મને, હતા આ હિંદુજન;
ચીન વિલાયત આજ, રાજ માંડે હથિ;
હિંદુની હરે દેવિ, અધિક તો આખર. ૫૦.

દોહરા.

મંત્રિ કહે મહિપતિ શુણો, તે ન તુરતનું કામ;
એતો પુર નથિ આપનું, નથી આપનું ધામ. ૫૧.
હુમરખાં બોલ્યો હવે, કરો કહું તે પેર;
જેને આશા જીવની, ખસ જઈ બેસો ઘેર. ૫૨.

અફિણસિંહ જે આપણું, જર જેરે લઈ જાય;
જેની બુદ્ધી જગતી, ખુશિથી કેમ ખમાય. ૫૩.
ગભરને કર ગોળ દઈ, ઠગજન ઠગે રતન;
તેમજ જ્યાં જન તુચ્છમનિ, ધરણિ રહે નિર્ધન. ૫૪.

જાય હરી જર આપણું, અફિણ મજાઠ કપાસ;
મન જાણો જીવતા મુઆ, અન્ન ન ખાધું ધાસ. ૫૫.
માનવિ મારા મુલકનાં, અક્ષમંદ અતુલ્ય;
પકડી અફિણ કપાસને, દામ ન દેવે મુલ્ય. ૫૬.

વણ રાજની વસ્તિના, સૂતા પુરૂષ સદાય;
જડે નહીં નર જગતો, જે મુજને લઈ જાય. ૫૭.
કોઈ પ્રબંધ ન બાંધશે, જ્યાં લગિ પીતળ પાત્ર;
આંખો મીચી જાંઘશે, માણસ તે શા માત્ર. ૫૮.

તે માટે ત્યાં મોકલો, વડો પ્રરોકિ મીર;
તોડે હિંદુસ્તાનને, એવો કોઈ અમીર. ૫૯.
શુણિ બોલ્યો સરદાર નર, પંડે માદરપાટ;
લાવું લલિમી લૂટિને, એતો તજે ઉચાટ. ૬૦.

શૂર તને સાખાશછે, બોલ્યો હુનરખાન;
ચોંપ કરીને ચાલજો, છો છળ લેદ નિધાન. ૬૧.

બુજંગી છંદ.

ફી ફોજ ત્યાંથી ચલી થેન રંગે,
ભરાયાં ઘણાં નાવ ભારે ઉમંગે;
સજ્યાં બાણ ચીનૈ કટાકા સહાઈ,
લઈ ફોજ ચાલ્યો મચાવા લાઈ. ૬૨.

તુટે જથિ લલિમીતણો તુર્ત કિલો,
હરે શસ્ત્ર લે વીર ચાલ્યો હલિલો;

૧ ગુરુ નરોના પૂલ પાણીની નીચે બાંધેલા છે.

૨ ટાંગાનો ઉપરી.

૧ છોકરું.

ધણે જોર હિંદુતણે દેશ આવ્યા,
હણી હદથી હિંદુઓને હઠાવ્યા.
કહે તાહિ તાહી મુખે હિંદુ તાહ,
ન ઉભા રહે હામ મેલીજ નાહ;
દિશે દીશમાં પાણુ ફેંકે ફડાકા,
જનો જંગતા શીર લાગે સડાકા.
ધણે દેશ હિંદુતણે ઘેરી લીધો,
ખરો કોટ લક્ષ્મીતણે ખંડ કીધો;
દિશાં દેવજે શીખરો તોડિ દીધાં,
કમાડો વળી દ્વારનાં ખંડ કીધાં.
રૂઠ્યો ફોજ લેને ઉઠ્યો હિંદુ રાજ,
રૂઠ્યો જુદા રાખી મહાદેવી માજ;
લડે લક્ષ રાખી હઠે કોણ હારી,
કરી ચાંપ ચાલે ભરી નાવ ભારી.
મચી એક બીજતણા દેશ માંહી,
કરે કીર્તિ વિસ્તાર પોતાની ત્યાંહી;
ન હારે ડરે કે ધરે પાવ પાછા,
કરે જુદા મારે મરે શૂર સાચા.
લહે એક બીજતણું દ્રવ્ય લૂટી,
ખજનો ન એકેતણો જય ખૂટી;
નકો કોયને જુદામાં જય જીતી,
નકો કોયથી તે ફરે ફોજ ખીતી.
ગડડે વડી તોપ જંજળ ગોળા,
હડડે મહા મેઘના જેમ ટોળા;
ધણે ધુજ ધમ્મકારાથિ ધર્તી,
ભણે ભલી જેમ સિંધૂની ભર્તી.
ધણાં ધધવે આગનાં ડોકપાણાં,
ખાચા કેક તેનાં ન લાધે ઠેકાણાં;
તહાં કાયરો લોક ખૂણા તપાશી,
તજ હામ તે હામથી જય નાશી.
ચડાવે મુછે તાર જે રાણિજનયા,
રહે શત્રુ સામા ભલા કાનિરાયા;
તહાં ગાયકા નાયકા સિંધુ^૧ ગાવે,
જુઝાઉસવરે જુદા વાજાં બજાવે.
શુરા શત્રુને સામસામા પ્રચારે,
તજ આશ જીવ્યાતણી શસ્ત્ર ધારે;
કહે માર મારો ફરે આંખ ફૂટી,
ખરા આગળે જય તે કોણ ખાટી.

૬૩.

૬૪.

૬૫.

૬૬.

૬૭.

૬૮.

૬૯.

૭૦.

૭૧.

૭૨.

દોહરા.

જાણ થયું અસુરાણને, ખોલ્યો તે બળવાન;
લક્ષ્મીને નહિ લઈ શક્યા, તુટ્યો ન હિંદુસ્તાન. ૭૩.
સાંભળ તું સેનાપતિ, શત્રુ મુલક મોઝાર;
આ અવસર છે? આપણી, કોઈ મદદ કરનાર. ૭૪.
શુણ સેનાપતિ ઉચ્ચો, શુણ શાહ સુલતાન;
ધ્રિછે શુભ આપણું, વેહેમખાન ગુણવાન. ૭૫.
જેને આપણી જમિનથી, કીધો દેશનિકાળ;
ભૂત જાડું ને ભોળપણુ, જેનો વંશ વિશાળ. ૭૬.
હાલ વસે છે હિંદુમાં, કષ્ટ અધિક કરનાર;
અવજો નિત્ય ઉપદેશ દઈ, આપે કુમતિ અપાર. ૭૭.
કામનિષ્ણાને તે કહે, વરજો^૧ વિદ્યાભ્યાસ;
કરવો નહિ નર દોષને, કદિ પરદેશ પ્રવાસ. ૭૮.
ભણતર જે ઝાઝું ભણે, નિર્ધન નિશ્ચે થાય;
વળિ બહુ પુરતક વાંચતાં, વ્યર્થ વખત વહિજાય. ૭૯.
એ રીતે ઉપદેશ બહુ, વધતો આપે વેહેમ;
આગસને અજ્ઞાત પણુ, આપણું ધ્રિછે દોષ. ૮૦.

.હરિગીત છંદ.

પણુ એક શત્રુ આપણા, થાવા ન દે મન ભાવતું;
એથીજ ઝાઝું જોર આપણી, ફોજનું નથિ ફાવતું;
સરદાર સાહિબ લોક તે, એ લોકનું અતિ પ્રિય કરે;
સમભાવ રાખે સર્વશિર, દિલમાં દયા ધરથી ધરે. ૮૧.
અજ્ઞાન આગસ વેહેમના, થઈ શત્રુસમ લાગ્યા રહે;
હિત ચહે હિંદુસ્તાનનું, તજિ કપટ નિત સાચું કહે;
પુસ્તકોશાળા પાઠશાળા, વિરચિ વિદ્યા વિસ્તરે;
કદિ ગરથ ખરચે ગાંઠનું, સઉ લોક જેથી સૂધરે. ૮૨.
અતિ ગુપ્ત વાતો આપણી, લેદુ બની રહે ભાખતા;
સંચા ખજના સર્વસ્થળ, રતિએ ગુપ્ત નથિ રાખતા;
પેસાર ને નીકાળ તમ, દરબાર ચિત્રે ચિત્રમાં;
દેખાડિ દુનિયાને કરે છે, ચતુર હુનર ચરિત્રમાં. ૮૩.
કોહાલી સાથે કાઠનો, હાથો મજે તર નાશ છે;
અરિ તેમ દેશી આપણા, જેનો તહાં સહવાસ છે;
સાહિબ સલામત ગરબપરવર, શુણ હુનરખાનજ;
કોઈ વખત તમને પાંધિને, સોંપશે હિંદુસ્તાનજ. ૮૪.
ભય ભારિ અમને એહનું, બીજતણી બિહિતા નથી;
મન સાચિ કરિને માનજો, જે કથા તમ આગળ કથી;

દાહરા.

જંત્રખાન મંત્રી કહે, હવે ન હારો હામ;
સાહિબખીના શુકનથી, કરિશ સિદ્ધ સઉ કામ. ૧૦૯.
રચિ પર્વત જેવી પછી, અગણિત ખોટો આગ્ય;
હિંદુસ્તાન તરફ જવા, ખાંધિ સિંધુપર પાગ્ય. ૧૧૦.

નારાયણંદ.

વિચારી મંત્ર મંત્રિ જંત્રખાન દ્રોજ મેળવી,
તપાસિકેકે શૂર વીર ધીર જોઈ કેળવી;
અનેક રંગ અંગ નંગ છોટનાં ચલાવિયાં, ૧૧૧.
અપાર તાર તેજવાર ધાતુના બનાવિયાં.
વિચિત્ર ચિત્રવંત વસ્ત્ર અસ્ત્ર શસ્ત્રધારિયાં,
અનેક રાચ કાચનાં, અસાચનાં ઉતારિયાં;
ધણાંક કાઠનાં ઘડી દડી બનાવિ સૂત્રની,
કરી ઘણી કરામતો પ્રસિદ્ધ ^૧ પૃથ્વીવપુત્રની. ૧૧૨.
સપાઠ પાઠિયાં ખોલા કરેલ સંચ કુંચિયો,
સિવ્યાનિ સોય ચાકુ ભાત ભાત જત ઊંચિયો;
ગણ્યાં નહીં ગણાય કે ન થાય લેખુ લેખતાં,
મનુષ્ય મોહબંધ થાય અંધ તુર્ત દેખતાં. ૧૧૩.
કૂરો ઘણીક દ્રોજ આવિ હિંદુ દેશ દ્રોડવા,
ઉજાડિ ઉઘમીપુરી તમામ ધામ તોડવા;
હુઠી અનેક ઉઘમીતણી બજાર આવતે,
તુટી ઘણીક પેઢિયો હુથ્યારથી હઠાવતે. ૧૧૪.
ઉચારિ હાય હાય લોક પંથ જાય પાંશરે,
કહેજ ત્રાય ત્રાય ત્યાં સહાય કોણ જૈકરે;
મલેછ લૂટનાર લલિમમંદિરે મળી ચઢ્યા,
અફીણુ રૂ મજાઠ તે બિતા ફરેજ બાપડા. ૧૧૫.
સમૂળ કોટ પાડિને ઉપાડિ લલમી મૂરતી,
ઝલાય કેમ હાથ ઉભિ હિંદુ દ્રોજ ઝૂરતી;
સજેલ શસ્ત્ર તોય તે પડ્યા અપાર શોકમાં,
નહીં ઉગારનાર ચારખુંટ મૃત્યુ લોકમાં. ૧૧૬.
મુશસ્ત્ર સાળવીતણાં નિશાળ શુદ્ધ સાળ તે,
કિંધાં નકામ છોટ પાટ પેખિ તુર્તકાળ તે;
લલીત શસ્ત્ર સાણશી ને ઝેરણી લુહારનાં,
પડ્યાં નિહાળિ લોહ પાટિયાં બહુ પ્રકારનાં. ૧૧૭.
મુતાર શસ્ત્ર સારડી ને વાંસલા ને વીંઝણી,
થયાં ખરાબ પેખિ મેજ પેટ ખૂરશી ઘણી;

વિચિત્ર ચિત્ર દેખિ શસ્ત્ર વ્યર્થ ચિત્રકારનાં,
અનેક કાચ ઠામથી નકામનાં કુંભારનાં. ૧૧૮.
છુટયાં હુથ્યાર લેખનાંજ જોઈ છાપ જંત્રને,
થયા ખરાબ ખેપિયા તપાસિ હાગ તંત્રને;
કુબુદ્દિરપિ કેદ છેક કૂળ કામ છોડતાં,
થયા ખરાબ નાતના વરાનું ખર્ચ જોડતાં. ૧૧૯.
મુજે ન દીશા એક કે વિવેક આંખ ઉઘડે,
ઉક્રાન ધૂળ આંખ પૂરિ કર્જ ખાડમાં પડે;
થયા અનંત લોક શોકવંત આ વિરુદ્ધમાં,
મુઆ સમાન માનવી ઘણા જણાય જુદામાં. ૧૨૦.

ચોપાઈ.

લૂટિ મુલક હિંદુનો લીધો, દરો દિશામાં ડોકો દીધો;
વશ કરિજન ઉઘમપુરવાળાં, તે ધરજડ્યાં વિલાયતિતાળાં. ૧૨૧.

જૂનણા હંદ.

જુદ્ધ વણરાજ પરદેશિ નૃપસાજનો,
આજની વખતમાં અધિક એવો;
દિલ્લિ પ્રથિરાજને મલેછના મુલકથી,
ઘોમ જગ્યો હતો ધંધ જેવો;
ધીર શુરવીર તે નીર માગે નહીં,
સ્થિર દરિ નવ શકે એક ઠામે;
મેહેલમાં ખેશિ જે મૂછિયો મરડતા;
કરડતા દંત આવ્યા ન કામે. ૧૨૨.
નાશિયા લોક વેપારિ ને આસિયા,
દાસિયા નાસતાં ફરિ ન દેખે;
હાલ તરવાર તજિ ભડનરો ભાગિયા,
લશકરી લોક ત્યાં કોણુ લેખે;
ધમધમે ધરણિ ત્યાં કાયરો કમકમે,
ખમખમે ખડગ નર થાય ખેદી;
કૈકના હાથ પગ કૈકના ભાગિયા,
વાગિયાં બાણ તનત્રાણુ ^૧ લેદી. ૧૨૩.
થાય ઘડુડાટ રથ બાણ સડુડાટ વણિ,
તોપ ઘડુડાટ ગડુડાટ ગોળા;
કટક કડુડાટ પડિ શીશ દડુડાટ દડિ,
વ્યોમ ફડુડાટ ધ્વજ રંગ ઘોળા;
પુષ્પની સેજમાં જે નરો પોઢતા,
ઓઢતા સાલ દૂસાલ અંગે;

તે નરે તરફડે ખૂબ રણસેત્રમાં,
ચડભડે કૈકે ટકિ એક ઠંગે.
ભાગિયાં હાડ પણ લાજમાં લાગિયા,
લાગિયા કૈકે નર જુદા લડવા;
જાગિયા કૈકે નર મોહ મુર્છાથકી,
પાગિયા ક્યાં કહી ખેસે રડવા;
લૂંટિયા કૈકેને કૈકેને કૂંટિયા,
ચૂંટિયા છોડ જ્યમ છાજ દેરા;
કોઈ નથિ વાર કરનાર આ વારમાં,
જેને દરખાર જન ખાય દેરા.
કોઈની જનનિયે શું ખાધો નથી,
હામ હુએ ધરે આજ ટાણે;
જે હુનરખાનને પકડિ કર જકડિને,
આપણા દેશમાં તુરત આણે;
ક્યાં ગયા હિંદુમહારાજ પાટણપતી,
જે લડયા ખૂબ પરભાસ લૂંટયે;
આ સમે કેમ એ તુરત નથિ આવતા,
કામમાં લક્ષિમનું ધામ તૂટે.
હિંદુ વટલાવતાં જવન બળ કાવતાં,
આવતા સદ્ય શીવાજી વહારે;
ક્યાં ગયા જે હવે હિંદુને જાળવે,
દરિદ્ર નિજ જાત જોરે વધારે;
કોણ હિંદુ ધણી રાખી ચિંતા ધણી,
જાતું પરદેશ ધન બંધ કરશે;
હડહડી આલિયું કેમ રહેશે હવે,
તૂટિયું ઠાંકું જળ કેમ ધરશે.

દોહરો.

વિકળ સકળ હિંદુ હવે, સુજે ન એકે દીશ;
ભાપણકાર સુભાખીને, કહે નમાવી શીશ.

પદ્યગીછંદ.

મંડળી સિંહનર એક નામ, જિઘેછે એજ આલશ્ય ધામ;
લઈ કુંભકર્ણની નીદ જાણિ, સૂતોછે સોડ તે શ્રેષ્ઠ તાણિ. ૧૨૯.
નહિતો લિધેલ મુચકુંદ નીદ્ર, પોઢ્યો પલંગ શુરવીર ઈંદ્ર;
દીસે હજારમાં ચોકિદાર, સહ ભૂપ શેઠ ને સાહુકાર. ૧૩૦.
તે સર્વનેજ નિજ ધામમાંહિ, આજ્ઞાપાત રોકેછે ત્યાંહિ;
આણછે વીર અજ્ઞાન વેહેમ, કરે મંડળીક જાગે ન જોમ. ૧૩૧.
તે મંડળીક છે શૂરવીર, બહુ યુદ્ધિવંત વજ્રર શરીર;
જાગતા થાય એકે ઉપાય, તો જરૂર હુનરખાં જિતાય. ૧૩૨.

લે જનખાને ઉપાડિ ત્યાંથિ, કપિ જેમ વૈદધર લંકમાંથિ;
લડનાર લોકને દે ધનામ, એ દૂરિ વસાય ઉદયગામ. ૧૩૩.
થાણાં થપાય વળિ ચિન વિલાત, જાણવા શત્રુ છળ લેદધાત;
હુનરનાં લાવિહથિયાર ખેંચિ, વળિ દેશી લોકને દેજ વેંચિ. ૧૩૪.
વણ મંડળીક બ્રહ્માંડ મધ્ય, નથિ હુનર જોડ કરનાર જુદા;
જાગતાં વીર જો જશે કાળ, કરશે દરોદ્ર હિંદુ વટાળ. ૧૩૫.

દોહરો.

ભાપકનાં ભાપણ શુણી, કર્યા ઉપાયો કોડ;
નર મંડળિ જાગ્યો નહીં, સુતો તાણી સોડ. ૧૩૬.

હરિગીત છંદ.

વડિ સોડ તાણી સુતો જાણી, નીદ્ર આણી નેણમાં;
તેને જગાવા ગલમચાવા, વિવિધ આવા વેણમાં;
ભુંગળ સમાને વર્તમાને, પત્ર કાને ધૂધવે;
આપાન જ્યમકે હેલ ધમકે, નિર ન ચમકે જાંધવે. ૧૩૭.
ભાપક ઉચારે વારે વારે, જન પોકારે બહુ મળી;
ફિટકાર લાગે અંગ ભાગે, પણ ન જાગે મંડળી;
ચિહ્નકારવાણી વદે તાણી, ઉઠે જાણી એ થકી;
તોપો વછોડે કાન જોડે, નીદ્ર તોડે તે થકી. ૧૩૮.
ઉપાય ભારે કર્યા બ્યારે, પાસું ત્યારે ફેરવ્યું;
ગોલ્યો ન વાણી જ્ઞાન આણી, મન ન જાણી મેળવ્યું;
ઉડિ ગઈજ અશા જોઈ તમાસા, ભણે ભાપા ભાષણ;
તે તથી તનમાં દેશી જનમાં, ધારિ મનમાં ધારણ. ૧૩૯.

દોહરો.

જાગ જાગ ને જો હવે, મંડળીક મતિમાન;
લાવ લાવ તું લાગ લઈ, પકડી જન પ્રધાન. ૧૪૦.

કવિત.

હુનર હજાર ક્રોળ પ્રેરી પરદેશી લોકે,
લીધો હિંદુ દેશ લુટી ખ્યાત ચે ખરેખરી;
થાય ન ઉપાય કરો, લોક હાથ હાથ ગાય,
મનમાં મુઝાય વાત જન્ય નહીં ઉચરી;
પેસાનો બ્યાંથી પેસાર બહુ થયાં બંધ દાર,
આજસ અપાર અનુલોગ હાથીએ કરી;
એજ ગજરાજ કુંલ કાપવાને કાજ,
જોઈય જરૂર આજ હીસિહ સિંહકેશરી. ૧૪૧.

ચરિકરાલંકાર.

દાહરા.

જંત્રખાનના દ્વારમાં, આળસ હસ્તી આજ;
કેસરિસિંહના સુત વિના, કોણ હણે ગજરાજ. ૧૪૨.
મુતો જગાડે મંડળીક, કરિ પૂરો પોકાર;
કર જોરી તેને રૂં, વંદન હું બહુ વાર. ૧૪૩.

સમાચાર પત્રને વિનંતિયું,

કવિત.

વાર વાર નમસ્કાર તને સમાચાર પત્ર,
કરું છું ઉચ્ચાર તે વિચાર ચિત્ત ધારણે;
સર્વ લોક હિતકાર કેહેજે આ સમાચાર,
અર્થ તારા નામનો સમર્થ થૈ સુધારણે;
જાણિયું અપાર ઉપકાર તારોતો આવાર,
આપશું આશીષ આવા સમામાં ઉગારણે;
જાગશે જો મંડળીક વીર દુઃખ ભાગશેતો,
લાગશે અધિક પુણ્ય તુજને અપાર જે. ૧૪૪.

દાહરા.

વર્તમાન કાળે બની, વર્તમાન જે વાત;
વર્તમાન પ્રિયપત્ર તું, વેગે કર વિખ્યાત. ૧૪૫.
આ આયુકતા અધિપતી, ચિત્તયિ ન કરજે ચૂક;
ઉઠાડ મંડળિ જાંઘથી, ચમકાવી આયુક. ૧૪૬.
જઈ જામે જમશેદ તું, શુભ ભાષણનો સાર;
કહે તારા નામેરિને, ચિત્તમાં કરે વિચાર. ૧૪૭.
દરપણુ નામે દોસ્ત તું, જન મંડળિ જગાડ;
હાલ અવસ્થા હિંદુની, હાપણથી દેખાડ. ૧૪૮.

પ્રભાકર પત્રને વિનંતિનો,

સંવેચો.

જ્ઞાનપ્રકાશ અવાસ અવાસ કરી, કરનાશ અજ્ઞાન અંધાર;
જાંઘ ઉઠાડ ઉઠાડ મહાબળિ, મંડળિસિંહ મહાબુદ્ધ સાર;
ઉદ્યમસ્થાન નિરૂધમિને, દરશાવ શુંણી પરણીપત માંડ;
સાર્યક નામ સદા કરિ લે તું, પ્રભાકરપત્ર પ્રભાકર તારું. ૧૪૯.

શ્લેષાલંકાર.

સંવેચો.

દેશ પ્રજા દિલને દહનાર, ઉઠ્યો ઉતપાત સમુદ્રથિ ગાળ;
લાકિમ હરી પરલોક ગયા લઈ, કોણ હળાહળ લે થઈ રાળ;

૧ જામેજમશેદનો નામેરી સરં જમશેદજી જીજીભાઈ.

આજ ધુરંધરતા ધરિ લે કોણ, આ જગનો બનિ માતપિતાજ;
રક્ષણ વિશ્વવિચ્છેડણુ તે, કેહાં આજ ગયા મહારાજ શિવાજ. ૧૫૦

નાગચંદ.

શુણી સ્વદેશી સર્વ આ વિચાર ચિત્ત રાખજો,
સભા વિષે સદાય ભાવ આજ રીત ભાખજો;
કરી ઉપાય કોડ મંડળીકને જગાડવો,
પછી સ્વદેશમધ્ય જંત્રખાન લાવિ પાડવો. ૧૫૧.
કપાસને કરોડ જોર આપવું સુધારિને,
વિશેષતો સ્વદેશ જોર એ થકી વિચારિને;
ધણી દુકાન ચીનમાં વિલાતમાં ચલાવવી,
તથાપિ ત્યાંનિ રીત રોજગાર મધ્ય લાવવી. ૧૫૨.

દાહરા.

કદી કેહેશો તે કશું, નથી અમારું કામ;
સાચું તોપણ આ સભા, દિલ ખોલ્યાનું ઠામ. ૧૫૩.
મંડળિ આ મળવા થકી, કોટિ થશે ઉપકાર;
જ્ઞાન પ્રકાકર પ્રગટશે, હિંદુ દેશ મોઝાર. ૧૫૪.
રૂણ દેશ ગુજરાતમાં, જોડ વર્ષમાં જેમ;
જે^૧ પુસ્તકશાળા બની, બનશે અદકી એમ. ૧૫૫.

છાંચો.

પુસ્તકશાળા થકી, નકી અજ્ઞાનજ ઠળશે;
સમય સમયપર શુદ્ધ, સભા રાજજનની મળશે;
માસ માસમાં નવિન, પ્રવિન જન ભાષણ કરશે;
શ્રોતા વધશે સદા, સકળજન એમ સુધરશે;
પછિ જાણશેજ રાજ પ્રજા, વર્તમાન લેઈ પાંચશે;
વળિ વિગતે વાત વિચારશે, પાંચ મળ્યા તો પાંચશે. ૧૫૬.

કવિત.

જન સુધારાનું મૂળ જાણવી વિદ્યા જરૂર,
વિદ્યાનું છે મૂળ શાળા પુસ્તકોની પાઠની;
પાઠની પુસ્તકોની શાળાએને સદાય કરો,
કરો પરમારથ મળાવી મુડી ગાંઠની;
તારશે અજ્ઞાન નદી તમારી પ્રજાને તેહ,
પ્રૌઢ નદીપાર હોડી કરે જેમ કાઠની;
આજથી ઉદ્યોગ બ્યારે આરંભશે અહોનિરા,
સુધરશે સર્વ પ્રજા વર્ષ મધ્ય સાઠની.^૨ ૧૫૭.

૧ અમદાવાદમાં તથા સુરતમાં. ૨ આ કવિતા રચ્યાને ૨૭ વરસ થઈ ગયાં ને લખવાને ખુશી ઉપજે છે કે તે દિવસ કરતાં હાલ ઘણો સુધારો થયો છે.

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તેના,
હપ્પો.

સંપરૂપી એક સમે, પધાર્યા પૂતામાંલી;
રાજા બાલરાજ, કિધું સન્માન ન કાંઈ;
ઝડ્યો દ્રોધ રૂપિ ચિત્ત, ભૂખનો ધનમદ ભાણી;
શાપ દિધો રૂપિ આપ, બળવો હાથે તાણી;
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડો લક્ષ્મી આ પાપથી;
પછી તુરત લક્ષ્મી ત્યાં પડી, સંપ રૂપિના શાપથી. ૧૫૮.

લક્ષ્મી મળવાનો ઉપાય.

મુસલમાનને હિંદુ, શુણો મુજ દેશી સમસ્તો;
કહિયે કાળો નાગ, ચીન વોલાયત રસ્તો;
તેનું કરો નેતરું, રૈયો બોલે બનાવો;
સાગર મંથન કરી, ફરી લક્ષ્મી ઉપજવો;
નર હિંમતવાન મુખે રહે, પુછડે જે હરપાયછે;
લક્ષ્મી મળવાનો અશક્તી, એકજ એ ઉપાયછે. ૧૫૯.

દોહરો.

જે દિન જંગે મંરજિક, દેશતણુ દુખ બચ;
ભાપણુ પરિપૂરણુ થયું, જય ખોલો જગરાય. ૧૬૦.

પુણિપતાગ્રા.

મુનિ નમ નવ મૂ મિતાવ્દ પોપે,
સુકૃતશકસ્યોહ વિક્રમાજિતસ્ય;
ભવતુ શ્રુમદમત્ર ભાષણમે,
મદનતિયૌ જ્ઞાદિનેશ શુક્રપક્ષે. ૧.

ગરબી.

દેશીમિત્રો દુઃખ સરવ ટાળોરે આપણા દેશનું;
કાંઈ કાજ કરો રાજ નવલ આબ્યુંછે હુંતર નરેશનું. ટેક.
દોલત ગઈ પરદેશી હાથે,
તે મોટી ભુલ તમો માથે,
તમે સંપ ન રાખ્યો કોઈ સાથે. દેશીમિત્રો. ૧.
આ વખત બુવો તમે વિચારી,
નિરધન થઈ ખેડાં નરનારી,
કઈ ધન મળ્યા ધંધાધારી. દેશીમિત્રો. ૨.
તમે દિવસે સૂવું દૂર ધરે,
ભણી વિદ્યાના ભંડાર ભરે,
હવે જગત થઈ કાંઈ બુકિત કરે. દેશીમિત્રો. ૩.
તમે સગા કુટુંબમાં સંપિ કરો,

વળિ દેવાદાર થતાજ રશે,
તમે નિત્ય ઘટાડો નાત વશે. દેશીમિત્રો. ૪.
ધન મળતાં તુરત ગરવખાંડો,
તમે મોટાં કારજ નવ માંડો,
ગુણ સમજો મદ મેલો ગાંડો. દેશીમિત્રો. ૫.
મુધરાઈનો સ્વાદ સદા ચાખો,
મન ઉઘમમાં અહોનીશ રાખો,
શિદ લાગ્ય લખ્યું થાશે ભાખો. દેશીમિત્રો. ૬.
પડતર પથિવી તે ખેલવો,
ઉગરો જે તણુ વખત વાવો,
નિર ઉઘમિ ઉઘમમાં લાવો. દેશીમિત્રો. ૭.
અદાલત અરજ અળસાવો,
લૂચાએને લાંચ ન સોંપાવો,
દો ચુકવી ધરમેળે દાવો. દેશીમિત્રો. ૮.
તમે ચીન વિલાત ભણિ ચાલો,
ઉસકેરીને હિંમત આલો,
દિક સમજો વેહેમ તજો દોલો. દેશીમિત્રો. ૯.
લક્ષ રાખોને ધંધે લાગો,
શિદ ભંડોને પાછા લાગો,
મહાપ્રભુની પૂરી મદદ માગો. દેશીમિત્રો. ૧૦.
વળિ હૈયામાં હિંમત આણો,
જન સઘળાને સરખા જાણો,
શિદ તુચ્છમતીથી મત તાણો. દેશીમિત્રો. ૧૧.
પરદેશી હુંતર પ્રંગટ હરો,
સંચાને જંગો સિદ્ધ કરો,
દલપતની ચિનતી દીલધરો. દેશીમિત્રો. ૧૨.

દોહરો.

કઈક ભણી નોકર થયા, કમાયછે કઈ વ્યાજ;
દશા મુધારે દેશની, એતો વિરલા આજ. ૧.
કઈ જનને જાગીરછે, કઈક કરેછે રાજ;
દશા મુધારે દેશની, એતો વિરલા આજ. ૨.
એકલપેટા અતી ધણા, કરે સ્વાસ્થ્યે કાજ;
દાઝ ધરે ઉર દેશની, એતો વીરલા આજ. ૩.
શું થયું ને શું થાયછે, શો થાશે પરિણામ;
ભવિષ્ય ભાવ વિચારતાં, દાઝે દલપતરામ. ૪.

૧ કોટમાં એક બેરામજી હજીઆમના મકાનમાં મુખ્યદીની
નાન પ્રસારક સભાગરહી હતી તેમાં એક રસ્તમજી જમવેજી
હજીઆમજી વગેરે ધણા પારસી ગૃહસ્થો તથા કંઈ ગાદીદાર
તેજમાજી વગેરે ધણા હિંદુ ગૃહસ્થો બીરાજમા હતા, તેમાં પદ્મ
આહુબરમાન વિધવા કુવિના સંભાળી હતી. ઈ.મ. ૧૮૫૬ માં.

૧ સંવત ૧૯૦૦ ના પોપ શુદ્ધ ૧૩ અષ્ટમી.

કપાસ વિશે.

“સને ૧૮૯૩ માં અમેરિકામાં લડાઈ ઉઠ્યાથી હિંદુસ્તાનના કપાસનું ધાતું મુઝ આપ્યું તે વિષે.”

દાહરા.

- લડિ લડિને ઇગત્રાંદની, આણી દોલત આજ;
હુનરખાન હરાવિયો, રંગ તને વણરાજ. ૧.
- હિંમત ધરી તે હાલમાં, કીધું અદ્ભૂત કાજ;
લાવ્યો લક્ષ્મી લૂટીને, રંગ તને વણરાજ. ૨.
- ખનિયાં મેડી માળિયાં, છેક હનાં જ્યાં છાજ;
તેં નિજ જત તાજ કર્યા, રંગ તને વણરાજ. ૩.
- બુદ્ધ કરીને જીતનો, તેં શિર ધરિયો તાજ;
હારિ હુનર હેઠો પડ્યો, રંગ તને વણરાજ. ૪.
- વૈર ધરી બહુ વર્ષનું, દિલની કાઢી દાઝ;
વળતર સધળું વાળિયું, રંગ તને વણરાજ. ૫.
- હુનરતણાં હથિયાર પણ, લાવ્યો કરી ઇલાજ;
સાંચાનો સંગ્રહ કર્યો, રંગ તને વણરાજ. ૬.
- તેં પોતાના દેશની, સરસ કરી શોભાજ;
સુવણથી શોભાવિયો, રંગ તને વણરાજ. ૭.
- આ અવસર તારી અધિક, લાખ ગણી વધી લાજ;
મરદ થઈ જશ મેળવ્યો, રંગ તને વણરાજ. ૮.
- વણરાજ જગમાં વડો, ઉઠ્યો એમ અવાજ;
અનઝ કઈક નમાવિયા, રંગ તને વણરાજ. ૯.
- બાગ બગીને બંગલા, સોભીતો ધર સાજ;
તે મેળવિયાં તે બહુ, રંગ તને વણરાજ. ૧૦.
- તું લાવ્યો બહુ આ તહે, જરનાં ભરી જહાજ;
મજુર કર્યા શ્રીમંત તે, રંગ તને વણરાજ. ૧૧.
- ભિક્ષુક પણ વૈભવપતી, કર્યા ગ્રહસ્થ ઘણાજ;
દિલ સાચે દલપત કહે, રંગ તને વણરાજ. ૧૨.

દેશ સુધારા વિષે.

છાપા.

- વીરવડો વણરાજ, આજ પંકાયો પૂરો;
લાખ ગણી થઈ લાજ, કાજ કીધું થઈ શૂરો;
જગમાં કીધી જીત, રીત રૂડી વળિ રાખી;
ભલાં ગવાયાં ગીત, પ્રીત પામ્યો ભયપાખી;
પરવરિયો તે પરદેશમાં, ફોજવિના પણ ફાવિયો;
તે દેશતણી દલપત કહે, લક્ષ્મી લૂટી લાવિયો. ૧૩.
- સધળે ઉઠ્યો સૌર, જોર એવુંજ જણાવ્યું;
વળતરવ્યાજ સહીત, વિત્ત આ દેશ અણાવ્યું;

કરી પરાક્રમ પુનર, હુનરને ખૂબ હરાવ્યો;
વણ અડચણ આ વખત, તખ્ત ચડિ તાજ ધરાવ્યો;
બહુ નિજજનને બખ્ષશીશ દઈ, કઈ સાબતાજ કર્યા;
દેખીતા દીન દરોદ્રિને, ધનવંતા કરીને ધર્યા. ૧૪.

હુનરનાં સાધનો વિષે.

દાહરા.

- જો ઈશ્વર આ દેશપર, નજર કરો દિનનીશ;
હુનર કલાનો હય હવે, દોહાવો જગદીશ. ૧.

સ્વદેશિયો પ્રતિબંધિત.

- કળથી કટક કપાયછે, ચિતમાં બુઝ્યો વિચારિ;
જોરથી બુદ્ધ જિતાતો, સિંહ કરત સરદારિ. ૨.

મનહર છંદ.

- સાધવા હરેકે કામ સાધનનો શોધ કરો,
સાધનથી ગરીબ જીતે મોટા મહીશને;
સાધન વિનાનો શૂરો કહો તે શું કરીશકે,
સાધનથી એકલો પૂરો પડે પચીસને;
એક ઘોડો એકજ પુરૂષને ઉપાડી શકે,
વીશ ઘોડા હોયતો વાહન થાય વીશને;
દાખે દલપત શ્રેષ્ઠ ગાડીનું^૧ સાધન હોય,
એ ઘોડા ઉપાડી જાય પુરૂષ પાંત્રીશને. ૩.

છાપખાનાવિષે.

દાહરા.

- લહિયા સો લખતાં છતાં, વર્ષ એકવડિ જાય;
એક દિવશમાં એટલું, છાપથી બુઝ્યો છપાય. ૪.

મનહર છંદ.

- કાળાં કાળાં પ્રેત પણ પંડિતો કહેછે પ્રેસ,
આવેલાં યુરોપમાંથી ભાસે પંડે ભારે છે;
દીકું તેનું ડાચું નથી દીસતા ઉપલા દાંત,
હેલા હરેકે દાંત દાઢને આકારે છે;
ખવરાવે કોઈ તોજ ખાયછે નખાય હાથે,
ધરમ પરમ હુંસ જોવો પોતે ધારેછે;
આવી આવી આજવીને કુચા જે તે કાઢીનાંખે,
આંખે આવી લોકો રસ ઉરમાં ઉતારે છે. ૫.

દાહરા.

- વસ્ત્ર નીપજ્યાં રૂવિના, તલવિણ નિપજ્યું તેલ;
ખલક બુઝ્યો ભૂખંડમાં, એ ખોદાનો ખેલ. ૬.

^૧ ગાડી-આમનીખસ.

મોપાઈ.

ખત્રક જુઓ જોદાનો ખેલ, પાવક પાણી ખનિયા ખેલ;
ધિર ગાઠાં તે જંગમ થયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૭.
ને વિજળીનું ચપળા નામ, કરવા લાગી જનનું કામ;
મંદેશાનાં કથનો કહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૮.
મોચી ધાંચી છે ચમાર, દીદા પૂરા પૈસાદાર;
રાજ તનુજ રસવડતાં રહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૯.
દેવ વિમાન પડે પીછાન, માનવિયો ખામ્યા વૈમાન;
જન ઉડી આકાશે વહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૦.
દિનમાં રલોક લખાણ લાખ, સદસ લોકો પૂરે સાખ;
જડે કામ લહિયાનાં લહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૧.
વણકર જેને વસ્ત્ર વણાય, જુકતી તે અદભૂત જણાય;
મનુષ્ય શ્રમ દુખ સાચે સહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૨.
જે ચિથરાં ઉકરડા નેગ, એનો પણ કીધો ઉપયોગ;
કાગળ કરિ પુસ્તક પ્રગટિયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૩.
હય, પાડા, ખળદોનાં હાક, જેથી ખૂબ ભરાતી ખાડ;
એપણુ ઉપયોગે આવિયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૪.
જાતે નીચ હતા નાદાન, તેતો વડ થયા વિદવાન;
ઉત્તમ કુળ ખગડી ખૂડિયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૫.
જે કુળને કરતા ધિક્કાર, એ ઉત્તમ પામ્યાં અધિકાર;
આહન તેને સૌએ સહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૬.
જળ ઠેકાણે થળથે રહું, થળને ઠેકાણે જળ થયું;
એ કહેવતનાં પંખ પેખિયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૭.
પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણુ, વળિ રેતીમાં આલ્યાં વહાણુ;
જંગલમાં મંગલ થે રહ્યાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૮.
સધજો સમય ફરિગયો આમ, દેખો કહેછે દલપતરામ;
અતિશય અચરજ ઉપજાવિયાં, નીર નેવનાં મોલે ગયાં. ૧૯.

ખંખાપ્રક.

ઉપજાતિ વચ.

રાસીરમાં શોણિત સંચરેછે,
વાયુ દખાણે સધજે ફરેછે;
એવાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૧.
પૃથ્વી વિષે આ જળ ને રહેછે,
વાયુ દખાણે નદિયો વહેછે;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૨.

જડે-નિર્મિત જંગલ લહિયાનાં કામ લીધાં.

જુઓ કુવારે જળ નીકળે છે,
વાયુ દખાણે અતિ ઉછળે છે;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૩.
આકાશ મધ્યે જળ ને જમાય,
વાયુ દખાણે વરસાદ થાય;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૪.
વરાળ ને આ જળની બનેછે,
વાયુ દખાણે તલમાં ચહેછે;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૫.
કરે તળાવે જળપાન હાથી,
ધણું ઉછળે જળ મુંદમાંથી;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૬.
ધેખો વળી મુંદર પીચકારી,
વાયુ દખાણે જળ ફેંકનારી;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૭.
મુવાક્ય ને સજનનનાં શુણાય,
નિધા તપેલુ તન સાંત થાય;
એ વાતથી ને ઉપજે અચંપો,
જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર ખંખો. ૮.

શાફુલવિકીડિત વચ.

ટુંકામાં કહિ વાત ભ્રાત તમને, છે મર્મ જોરો ઘણો;
આખ્યા વર્ણવનાં વિરોધ, વધશે વિસ્તાર તો તેતણો;
આ ખંખાજકનો વિચાર વિગતે, ને કોઈ જાણી કરે;
દાખેછે દલપતરામ દિલમાં, અત્યંત અર્થો દરે. ૯.

દોહરો.

અગ્રી જોલવવા કરો, ખંખાનો ઉપયોગ;
અંતરગત અગ્રી હરે, ધીરજનો સંનેગ. ૧૦.

આગગાડી વિષે.

બુલંગી હંર.

સન્નેરે મુધારે તને વાત આડી,
મુધારાથિ થે આ જુઓ આગ ગાડી;

જુનો રાહ મુખઈ જતાં જે ન છોડે,
કહો તે કદી જે શકે? કષ્ટ થોડે. ૧.

ગીતિવૃત્ત.

નિર ઉપયોગિ ન ધારો, દાવા નળ સમ ધુણી ભલે દેખો;
છેજ સુધારો સારો, પાવક રથને સમીપ જઈ પેખો. ૨.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો,
ચઢે કળા આજવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હુતિ ક્યાં અગાડી,
સુધારકો એ સજિ આગ ગાડી. ૩.

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તોતે કારજ થાય;
ઉત્તમ રસ્તે અગ્નિ રથ, જુઓ ઝડપથી જાય. ૪.

ગીતિવૃત્ત.

રે રે નિર્બળ બળદો, ગર્વ ન ધરશે અસત્ય આ ટાણે;
ધેખો પાવક પાણી, તાણી ગાડી અહીં તુરત આણે. ૫.

ગંગા અથવા આગગાડી વિષે.

દ્વિઅર્થી. મનહર છંદ.

જેમાં જુઓ ભરેલું છે ભલું નીરમળ જળ,
તે પાસે તપાસો હોમ ધુણીની ધુમાડીછે;
એની ઉપર થૈ બહુ બંદરોનો આવે માલ,
જેને વેગે જુઓ ઝાઝી ઝડપ દેખાડીછે;
જ્યાંની પ્રાપતી આહી જનો તેમાં પ્રવેશ કરે,
ત્યાંની પ્રાપતી તો તેણે તેઓને પમાડી છે;
અક્રવાક^૧ જ્યાં બહુ બિરાજે દલપતરામ,
શુન્ય^૨ વિના સદા જેનું નામ આ ગંગાડીછે. ૬.

દોહરો.

અનેક જંતોનો કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સજનો દેશ સુધારવા, આપ કરો ઉદ્યોગ. ૭.

ઉદ્યમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરો.

કલ્પ વૃક્ષ કાને મુણ્યુ, આપે ઇચ્છિત ભોગ;
મેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉદ્યોગ. ૧.

^૧ અક્રવાક-પેડાનો ઉપ્યાર અથવા સારસ પક્ષી.

^૨ ઉજડ વગર. અથવા અનુસ્વાર વગર વાંચીએ તો આ ગંગાડીનું આગગાડી વંચાય.

ઉપજે મુખ ઉદ્યોગથી, મુધરે વળી સ્વદેશ;
એ માટે ઉદ્યોગની, હીમત ધરો હમેશ. ૨.

ઈશ્વર પણ ઉદ્યોગિને, દેહે બક્ષિશ દાન;
આ અવસર યુરોપના, લોકજ ચડે વિમાન.^૧ ૩.

મળવાની પણ નવ મળે, પણ ઉદ્યોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હલાવે હસ્ત. ૪.

જેને આખ્યા હાથ પગ, છે તેને ઉદ્યોગ;
તરૂને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન ખાન મુખ ભોગ. ૫.

જો જન રાખત એકેસો, ઈશ્વર કૃત આધાર;
તો વાસણને વસ્ત્ર વળિ, બનત નહિ ધર પ્યાર. ૬.

શુસ્ત થઈ નહિ બેશિયે, મગજ ન ધરિયે ક્રોધ;
ચરણ ગરમ શીતળ મગજ, લે વૈદકનો યોધ. ૭.

કર્મવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રે સિંધુ રતનાકર નામ તારું, કહે સહિ તે કુડ કેમ ધારું;
કુળ્યો નહીં જે મુજનેજ ફેરો, નકી હશે વાંક નશીબ ફેરો. ૮.

દોહરો.

વાંક કરમના આંકનો, લાંકતણો^૨ નહિ વાંક;
મળે ન રાજ રાંકને, ટાંક લખે નવ ટાંક. ૯.
કોણ કળિ શકે દૈવ ગતિ, બનશે કેમ બનાવ;
કોણ કહેતું જે જશે, મહિપતિ મહારાવ. ૧૦.

છપ્પા.

નર નારી બે હોય, પ્રજા તો ત્યાં પ્રગટારો;
જીવ દેહ બે હોય, ક્રીયા તેથીજ કરારો;
બીજ નીર બે હોય, તોજ તરૂવર ત્યાં થારો;
દહન દાહ બે હોય, જોત થિર ત્યાંજ જણારો;
એમજ ઉદ્યમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી;
જોડે જોડું તો જોઈએ, અર્થ સરે નહિ એકથી. ૧૧.
નરનારી બે માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો;
જીવ દેહ બે માંહી, દેહનો દાવો છોટો;
બીજ નીર બે માંહિ, બીજ જોરાવર જાણો;
દહન દાહ બે માંહિ, દહનને મુખ્ય પ્રમાણો;

^૧ વિમાન-બલુનમાં.

^૨ કાઠીયાવાડનો પોલીટિકાલ એજન્ટ લાંગ સાહેબ તેને લોકો લાંક સાહેબ કહેતા હતા તે સાહેબની તરફથી આગા બંગલ-વાથી આ દોહરો કહ્યો હતો; તેમાંથી સાર સમજવાના એછે કે કોઈ માણસની તરફથી આગા બંગલ થઈએ તો તેનો વાંક ન-કાઠતાં પોતાના નશીબનો વાંક જાણવો; અને આ દોહરો યાદ લાવવો.

એમજ ઉદ્યમને કર્મમાં, ઉદ્યમ ઉત્તમ જાણવો;
દિલમાં સમજો દલપત કહે, ઉરસંશય નહિ આણવો. ૧૨.

સોરડો.

કોઈ કહે છે કર્મ, કો ઈશ્વર ઇચ્છા કહે;
મર્મી જાણે મર્મ, કાંઈક પણ તે છે ખરું. ૧૩.

કર્મવાદ ખંડન.

દાહરા.

નશીબ નશીબ સૌંદર્ય કહે, પણ નફી નહિ આશ;
ચૂલા શા માટે કરે, જો નશીબ વિશ્વાસ. ૧૪.
શોધ કિધાથી સાંપડે, નહિ નશીબ આધાર;
શોધ કર્યાથી સાંપડ્યાં, આગ ગાડિ ને તાર. ૧૫.

કુંડળિયા.

આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ઈશ્વર પર આધાર;
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી;
સજિ સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, કલેશ લવલેશ ન કરવો;
ઈશ્વર પર આધાર, ધરી ઉદ્યમ આદરવો. ૧૬.

દાહરા.

જન શ્રમને ઈશ્વર કૃપા, સદૈવ જોઈએ સાથ;
ખેતર વાવે શ્રમ કરો, ઉગાડવું હરિ હાથ. ૧૭.
દીઠી તેજ દિશા સુજે, જ્યોછી અકલે આમ;
વિદ્યા ભણિ વેપારની, હામ ન ધરે હજમ. ૧૮.
નિજ ઉદ્યમ સૌ આદરે, ડરે ન દિલમાં કોય;
હાથી માવતને હણે, ખીજો તુરતજ હોય. ૧૯.
સૌ સૌના ઉદ્યમ વિશે, કાવે સૌનો દાવ;
થળમાં ચાલે ગાડલી, જળમાં ચાલે નાવ. ૨૦.
જે કામે જોને સ્તબ્ધો, તેણે કરવું તેજ;
જગ નાટકમાં નાટકી, ઉત્તમ ગણાય એજ. ૨૧.
નિજ નિજ કારજમાં કુશળ, વિશેષ તે વખણાય;
નાચે ખાડુ તે નટ ભલો, ન્યાય કરે તે રાય. ૨૨.
કુખ દિન હલકા કામની, લાજ ન ધરિયે લેશ;
જીવ્યો શર્પણ વેચિને, નર હરિચંદ્ર નરેશ. ૨૩.
ભલો ભણેલો ભૂપતી, રૂડો હતો નળ રાજ;
તોય અધમ ધંધો અતી, કર્યો પેટને કાજ. ૨૪.
ભણુનરથી ભાગે નહીં, ભૂખ તરસના લોગ;
દિલગિરિ ઉપજે દસગણિ, જો ન જડે ઉદ્યોગ. ૨૫.

શાસ્ત્રવિક્રીડિત વૃત્ત.

વાયુ ને વળિ અગ્નિ મિત્ર, મળિને ધંધો ધંધો દોરનો;
દીઠો મેં જળદેવ ધંટિ દળતાં, જો સ્વામિ છે જોરનો;
દોડી દોડિ કરેજ દેવિ વિજળી, કાશીદનાં કર્મ ત્યાં;
શાસ્ત્રી પુત્ર સુતારકામ શિખનાં, શાની ધરે શર્મ ત્યાં. ૨૬.

દાહરા.

ગણે જુજવી આખરૂ, આપ આપને ઉર;
ભિક્ષુક લાજે મનુરિયે, ભિખતાં મરે મનુર. ૨૭.
હોય પ્રમાણિકપણું ધણું, વળિ ઉદ્યોગી અંગ;
દરિદ્રતાને દુર કરો, સુખનો પામે સંગ. ૨૮.

આપાઈ.

વેપારે લક્ષ્મીનો વાસ, કાં તો પૃથ્વી પતિની પાસ;
કદિ ખેતીમાં પામે કોય, નિશ્ચે ભીખવિષે નવ હોય. ૨૯.

દાહરા.

વાટે જતાં વિદેશમાં, ગરવો ભણતાં ગ્રંથ;
આપદમાં ઉદ્યોગનો, જડે પૂછતાં પંથ. ૩૦.
આશ્રય કરિયે કોઈના, એછે રૂઢી રીત;
વેલા પણ વાડે ચઢે, નિર્ભય થવા નિશ્ચિત. ૩૧.
એસે જાએ આસને, વાયસ પક્ષ પ્રતાપ;
પક્ષ વિના ગજરાજ પણ, ભોંય ઉભો રહે આપ. ૩૨.
વિદ્યા ખીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવિ મળે ઉદ્યોગ જળ, તો ધનનાં તરૂં થાય. ૩૩.
શહેર વસતા કુળ વિષે, થાય ધનપતી કોય;
સાગર વગર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય. ૩૪.
ધંધો નમળે ધનવિના, ધનવણ મળે ન ધાન;
ધાન વિના ધીરજ તજે, વિણ મતિને વિદ્વાન. ૩૫.
સૂમતણી શેવા થકી, કે ભિક્ષાથી ભ્રાંત;
વળિ વસતાં કુઆમમાં, જાય ન દરિદ્ર જાત. ૩૬.
સુધરાઈ ઉદ્યોગનો, વિશ્વ વિષે વાસ;
મૂળ તેહનાં જેજે, કાં આશા કે ત્રાસ. ૩૭.
સહાયતાથી સર્વદા, કરાય ઝાઝું કામ;
અશમાંથી દેખે ધણું, દટ્ટી દલપતરામ. ૩૮.

મનહર છંદ.

હોડી તુટી હોય તોય તેમાં લે ઉતારજોને,
એતે ખાડીમાં જોડી ઉતારવા કે તારવા;
વૈદક ભણ્યા વિનાનો વૈદ ખતી વૈદું કરે,
એ તે એનું શરીર સમારવા કે મારવા;
કામ મય કથા કહી કહે જીતો કામ ક્રોધ,
એ તો અગ્નિ ભારેલો ઉભારવા કે ભારવા;

દાખે દલપત શસ્ત્રવિના જો સંગ્રામ મળે,
એ તે શત્રુ સૈનને સંહારવા કે હારવા.

૩૯.

દોહરો.

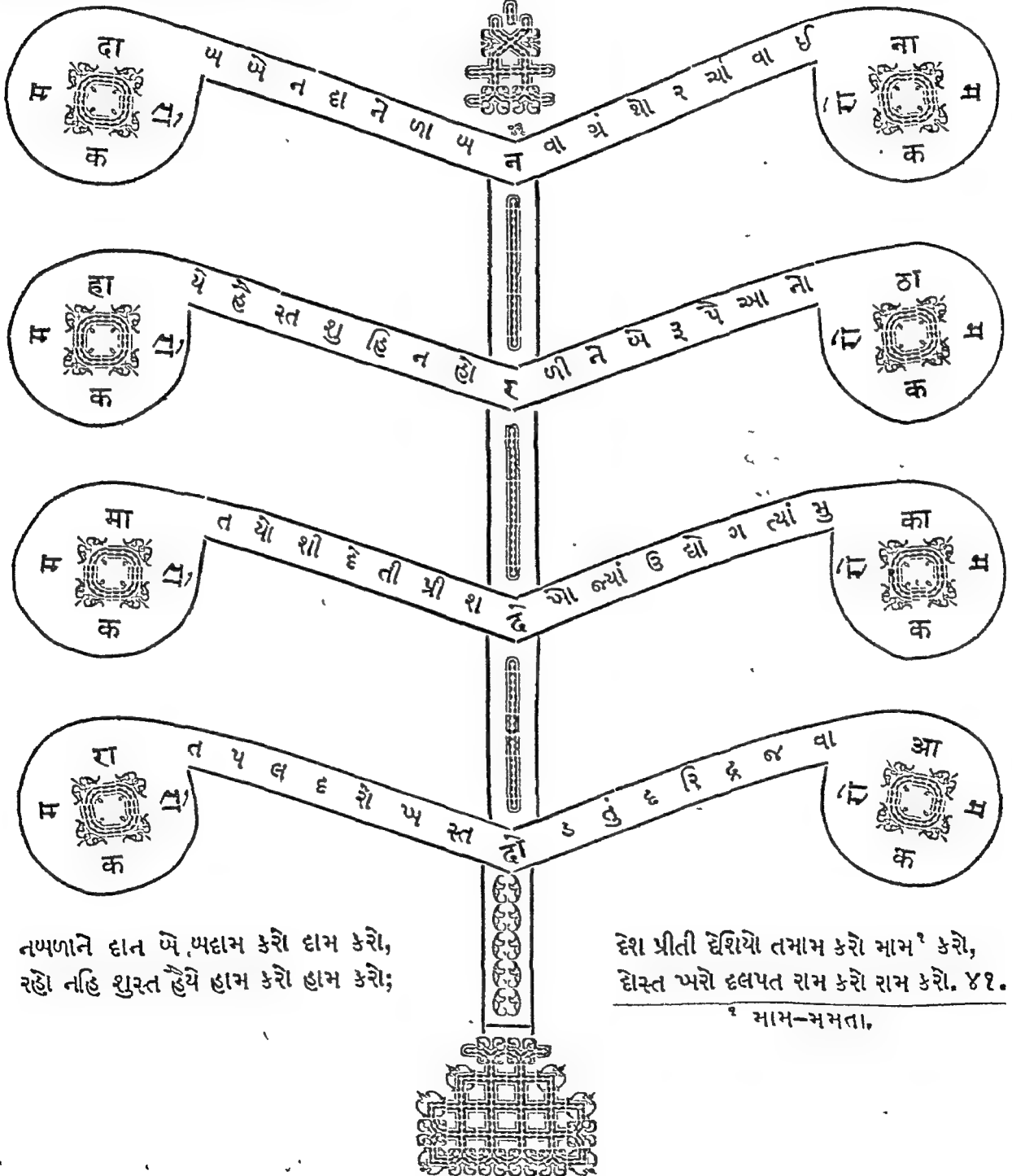
આખસ તજિ ઉધમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
મુખ પામે જન સર્વદા, વળિ મુધરે સંસાર.

૪૦.

વૃક્ષ પ્રબંધ.

મનહર છંદ.

દોડતું દરિદ્રજવા આમ કરો આમ કરો,
દેખો જ્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં મુકામ કરો કામ કરો;
રણીને ખે રૂપેઆનો હામ કરો હામ કરો,
નવા ગ્રંથો રચાવા ધનામ કરો નામ કરો;

દોહરા.

જે નર તું આ જગનમાં, ધનની ઈચ્છા ધાર;
તો વસને વાસો કરી, વિશેષ બ્યાં વેપાર. ૪૨.

ધીમે ધીમે કામકરવા વિશે.

ઈંદ્ર વિજય હંદ.

ન ખણાય કુવો કાણમાં ખણનાંજ,
ખણાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણાય હવેલિ પુરી પગમાંજ,
ચણાય પુરી ચણતાં ચણતાં;
ન વણાય પુરૂ પડતો પગમાંજ,
વણાય પુરૂ વણતાં વણતાં;
ન ભણાય ધણું દિનમાં દલપત,
ભણાય ધણું ભણતાં ભણતાં.

દોહરા.

ઝઠ ફેરવી શકાય નહીં, સદા ચાલતો રહ;
હજો ફેરવતાં ફરે, પાણીનણો પ્રવાહ.
કેક કામ વખતે બને, ઉતાવળે નવ થાય;
રતવિણ કૂળ લાગે નહિ, કરતાં કોટિ ઉપાય.
જે કારજ રસ્તે પડે, પછિ એમાં શ્રમ અલ્પ;
જે પૈસાં ફેરે ચડે, ધોરાને શ્રમ સ્વલ્પ.
ઝડપ થાય ધડિ અધ ધરી, કામ તેમ ન ગણાય;
ધડિ અધ ધડિ દોડાય પણ, દિનનર નહિ દોડાય.
કામ અનલણ્યું કારમું, કરવા નં ધરો અંત;
આબ્યા કોઠે સાતમેં, અભિમન્યુનો અંત.
પ્રથમજ છેલ્લે પગથિયે, પગ કટિ નહિ પરધાય;
એક એક ઉલંઘતાં, અધિયે તેમ ચઢાય.
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નિંદા થાય;
પણ જે આવે કાવતું, તો વિશેષ વખણાય.
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણ, કેક કામ કરનાર;
રસાળ^૧ નક્કો રત વિતા, રેતાં રાજ કુમાર.
કેક કામ કરનારનો, પછિ જરા રમે અપાર;
દેખે નહિ કૂળ દૃષ્ટિયે, રાયણ રોપણહાર.
અપકવ કૂળતાં બીજને, વાવે કૂળ નહિ થાય;
બીજ બિચારું ખગડશે, મિથ્યા મહેનત નય.
ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ ત્રિદશી વાત;
જગતર પછિ નરૂ પછી પદ્ય, પછી રચી જનનત. ૧૨.

^૧ આંધો.

સુધા ધડે નહિ એકદમ, ભુજો જગનનો તાત;
હમસાણે વિહોરિયા, ભુજો એય જનનત. ૧૩.
આણધર થઈ પછિ સૂઝરે, પછી ખગડતું નય;
જનમે બાળ ભુવાન થઈ, પછી સિધિલતા થાય. ૧૪.
વણ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય;
દહો જોડણા જોરથી, અથરાયો હૃદિ નય. ૧૫.
કેક કામ અભ્યાસનાં, પણ નહિ બુદ્ધિ પ્રકાર;
નરડો નાચે દોરપર, અકલ નહિ અભ્યાસ. ૧૬.
ભુગતે કરાવો જાણિયે, જડપણ કરશે કામ;
વસાળ જંગો વિશ્વમાં, દેખો દલપતરામ. ૧૭.
કળથી કારજ નીપજે, બળથી તે ન કરાય;
આગ ગાડિ દિન એકમાં, ભુજો દૂર ખાડુ નય. ૧૮.
અપજરા^૧ પણ શુભ કામનો, અપજરા નહીં ઉત્તમ;
અઠરમાં સૌ શુભ ગણે, કાજળની કાળારા. ૧૯.
પ્રતિપક્ષોને પણ ગમે, ભડો શિરસ્તો ભાજિ;
પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદૂતાણી દિવાજિ. ૨૦.
નિજકૃત સૌ નરનારને, વહાલું હોય વિશેષ;
ચાંદનિ આડો ચંદ્રનો, બાંધે જાણી બેશ. ૨૧.
નિરખે ફરિ ફરિ નિજ કૃતી, આપે ગણી અનૂપ;
સુત નિજ જાણ્યો મિધિયે, રાજ કુંવર અનુરૂપ. ૨૨.
તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જણાય;
આંખે પાડો બાંધિયે, જે તે દુખણી થાય. ૨૩.
વગર વિચાર્યું કલ્મ કરિ, ધન મેળવવા ધાય;
તે ગમારની ગાંદનું, ગોપીચંદન નય. ૨૪.

આપાઈ.

જેગી પાસે દગ જન જઈ, રથીર રહે ત્યાં ચેલા થઈ;
કુઃખ પડે તો થાય વિદાય, ગાંદનું ગોપીચંદન નય. ૨૫.
મનલખિયા થઈ આવે મિત્ર, પ્રથમ જણાવે પ્રેમ પવિત્ર;
મતલબ સાધી માર્ગે થાય, ગાંદનું ગોપીચંદન નય. ૨૬.
લલચાવી દેખાડે લાભ, અરપે જાણ લેવા આભ;
ખુશી કરીને કોડી ખાય, ગાંદનું ગોપીચંદન નય. ૨૭.

૧ સરૂ કામ કરવામાં અપજરા મલે તોપણ પગિણામે વખણાય.

૨ સિધી-સીની, એક ગાનના કુંવરને વગેરે સરૂ વચેનતો ત્યારે ગાનએ સીનીને કહ્યુંકે અભ્યાસ રાજેમાં કરીને, મોટી રૂપમાં કાઢે સોપી લાવ એટલે તેના હાથમાં વસા અપાને કુંવરની નેહ પેગડીયે, પછી સીનીએ સમું દિવસ રાજેમાં સી આંધને કહ્યુંકે તારાં હોડગા જેવો ખેડો રાં મો કાકરો મારા બેવામાં આવતો નથી.

જગમાં જોયા ઠગજન જોહ, સ્વારથ સૂધી રાખે સ્નેહ;
અંતે અતિશય અવગુણ ગાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૨૮.
કરજ કરી પરણાવે પુત્ર, તે જૂઠું માંડે ધર સૂત્ર;
પીડા પામે માત પિતાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૨૯.
છેતરિ લેછે છાના છેક, અવર મનુષ્ય ન જાણે એક;
કોઈ આગળ નહિ વાત કરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૦.
કિમિયાગરનાં એવાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૧.
જે ચારોતો રાખે માલ, તેમાં નફાતણા ગણિ તાલ;
લાભ, લાજ, ને માલ લુટાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૨.
કૃપણ મનુષ્યની નોકરિ કરે, અતિ આશા અંતરમાં ધરે;
ભુખે મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૩.
દે પૈસાવાળાને દાન, ભલિ વિધ શરિ થવા ભગવાન;
પુણ્ય કશું તેથી ન પમાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૪.
ખાર જમિનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉઘાડી નેત્ર;
લાભ કરી ત્યાંથી ન લણાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૫.
અરે સરવ સમજી લ્યો આમ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય. ૩૬.

દાહરો.

એવું કામ ન કીજ્યે, મળે ન જેમાં માલ;
ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ. ૩૭.

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચાપાઈ.

ગરીબ જનની હરકત ગણી, જે જઈએ જોરાવર ભણી;
તેનો દાખ વધે વિકરાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧.
રદ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપભોગ;
બગડે શરિર કરે ખેહાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૨.
એક વખત ઉગરવા આંચ, લુચ્ચાને જે દઈએ લાંચ;
ખચિત પછી નહિ છોડે ખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૩.
જે રાજ જાણે નહિ જ્યાય, ત્યાં જઈ જે ફરિયાદી થાય;
કદિયે ત્યાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૪.
વરને વશ કરવા ઉર ધરે, કામનિ લોખી કામણ કરે;
ઉલટું વેર વધેજ વિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૫.
ધનની મનમાં ઈચ્છા ધરે, જુગટા જેવો ધંધો કરે;
ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૬.
લોભી વૈદ કેને જે જાય, આસડનો કરવા ઉપાય;
ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૭.

દિલમાં શિયાળિયાથી ડરો, સિંહ શરણ ઈચ્છે ઉરધરી;
હાણ કરે તનની તે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૮.
સાચવવા સોનાની મહોર, ચોકી કરવા રાખે ચોર;
મૂખ ખોઈ બેસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૯.
કુટ ગુરને દઈને માન, મુધારવા સોપે સંતાન;
ચોગણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૦.
કૃતદ્ધિ જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આશા ધરે;
તે ધીંગી મન જાણે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૧.
કરે વિચારવિના જે કામ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
તુરતજ તેનો બગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ. ૧૨.

દેખા દેખી કરવા વિશે.

દાહરો.

દેખા દેખી જે કરે, વણ સમજ્યો તે વ્યર્થ;
વગર ભણ્યો લીટાં લખે, એમાં ન મળે અર્થ. ૧.
ઈશ્વર દત્તક ગુણ વિના, દેખા દેખિ ન થાય;
સોનું તરે ન જળ પરે, કાજ થકીજ તરાય. ૨.
જેનું કારજ જે કરે, બીજો કરે બગાડ;
તાણું ઉઘાડી નવ શકે, કડકા કરે કુહાડ. ૩.

ચાપાઈ.

લાંબા જોડે ટુંકો જાય, મરે નહીં પણ માંદો થાય;
તે માટે તક જોઈ તમામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૪.
દેખા દેખી સાધે જોગ, પડે પંડ કાં વાધે રોગ;
ગણે મૂર્ખમાં સધળું ગામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૫.
સીંચાણો^૧ જળ મધે ધાય, મચ્છી પકડી પાછો જાય;
કાગ મરાય કરે જોઆમ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૬.
શૂર મળી સંગ્રામે જાય, બાળકનું મન ઊંચકેરાય;
હોકર ખાઈ મરે તે દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૭.
શ્રીમંતો બહુ લાણાં લાહ્ય, ફૂલણુ દેખી ફૂલાય;
કુખે મરે ખરચીને દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૮.
બ્યાં વાગે તરધાયા હોલ, બોલે સૌ હિંમતના બોલ;
માંદો મરે ધરે જે દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૯.
સહસા કામ ન કરવું કેહી, અનુભવવું એકાંતે રહી;
પછી થશે કેવો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૦.
આગળ ચાલી પાછોફરે, માણસ તેની મરકરિ કરે;
વળતી નપડે પણ વિશ્રામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૧.

^૧ સીંચાણો-શકરો.

નાગા ખાવાથી જે થાય, સંસારીથી કદિ ન કરાય;
ખાવાને શેનું બદનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૨.
જંગો^૧ કે નાગો જન જેહ, તમા વગરના હોયજ તેહ;
શીદ કોઈને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૩.
નટ દોરે નાચે ને ફરે, જો બીજો જન એવું કરે;
જન્ય જરૂર તે જમને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૪.
સમજી હ્યો શીખામણ સાર, કહુંછું સાચું કોટીકવાર;
દાખે મુખથી દલપતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ. ૧૫.

અપૂર્ણ ઉપાય વિષે.

દોહરા.

કદી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ ભલું ન કરાય;
થૂકે કાગળ સાંધિયે, જોતાં ઉપાડિ જાય. ૧.
તળાવ નદિયો તૂંપડે, આરપાર ઉતરાય;
સાગર સંપૂર્ણ ભર્યો, તેતો નહિ તરાય. ૨.

શૈલ હંદ.

નદી નાળું તો તુંબાથી તરાય, કહો સિંધુ તેથી તર્યો કેમ જાય;
શિશુ રોગને સોયનો કામ થાય, નહિ ઉઠેના રોગનો એઉપાય. ૩.
કુવો એક ઘાએ કદી ના ખણાય, ભમતાં નહિ વેદ આખો ભણાય;
ચડે પેગડે કેમ કિલ્લો ચણાય, ઘડીમાં નહિ અન્ન વાવી લણાય. ૪.

દોહરા.

ખે જણુ મેમ્યા હોય ત્યાં, એકે સરે ન અર્થ;
ખે કમાડ ને ખારણે, વાર્યુ એકે તે વ્યર્થ. ૫.
કશુ ન નિપજે એકથી, ફોગટ મન ફૂલાય;
કમાડ તાળું ખે મળી, ધરનું રક્ષણ થાય. ૬.
જોઈએ તેમાં એક પણ, આછે નહિ નિભાય;
પાયા, ઇસો, ઉપજાં, મળી ખાટલો થાય. ૭.
એક રૂપેએ સાંપડે, નાણાવટુ ન થાય;
મળે સુંઠનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવાય. ૮.
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કોય;
કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય. ૯.
નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કસર કરી ન શકાય;
રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય. ૧૦.
આકર અલપ પગારનો, હોય ન ચોખી ચાલ;
જરૂર જાણો જગતમાં, મૂલ પ્રમાણે માલ. ૧૧.
પોતે કરવા યોગ્યતે, પરને સોંપે કામ;
તે પણ પછિ પસ્તાયછે, દિલમાં દલપતરામ. ૧૨.

આળસ વિશે.

દોહરા.

આળસ ભૂંડી ભૂતડી, અંતરનો વળગાડ;
પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ. ૧.
જન આળસના ઝખમથી, જે કોઈ ઝખમી થાય;
પડે પથારી પાથરી, જીવન રહિત જણાય. ૨.
બ્રજ કરે ભણનારને, ઉપજી આળસ અંગ;
ભક્તી કરતાં ભક્તને, કરે ભજનમાં ભંગ. ૩.
અધ ઘડિ પછી જઈશ હું, દેતિ દિલાસા એમ;
વગર ખરોડી નવ ખસે, જગોઈ વળગે જેમ. ૪.
આળસમાં દુઃખ અતિ ધણાં, ભર્યાં રહે ભરપૂર;
તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર. ૫.
કદી આપણા કામનો, કોઈ કરે અટકાવ;
તે જીલમીપર કીજીયે, જઈ રાવજો રાવ. ૬.
જીલમી આળસ ઉપરે, ક્યાં કરિયે ફરિયાદ;
વ્યર્થ અમુલ્ય વખત કરે, ફોગટ કરી ફિસાદ. ૭.

વિદ્યા મહિમા.

દોહરા.

વિદ્યા બીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવિ ઠરે ઉદ્યોગ જળ, તો ધનનાં તરૂ થાય. ૧.

શારૂકવિક્રોડિત વ્રત.

વિદ્યા વેલડિને વિચાર જળથી, સીંચી સદા કાળમાં;
શાખા પાન સમાન જ્ઞાન પસર્યું, આકાશ પાતાળમાં;
ફૂલ્યાં ફૂલ કળા કુશલ્ય ફળતો, ફૂલ્યાં ભલી ભાતનાં;
અગ્નીના રથ આગળોટ બલુનો, જંગો જીતી જતનાં. ૨.

મનહર હંદ.

વિલાયતી વાનં તાનં સરસ રૂચેલાં સાનં,
આવીને ખિરાબ્યાં જેણે શોભા અતિ આણીછે;
બીજ પદારથો મુગે મુગે મોઢે ખેરી રહે,
એથી શું આ ભૂમિકા વિશેષ વખણાણીછે;
શું થયું જો અંગ અંગ રૂપના તરંગ પણ,
વાણી શુણી જાણિયે જે શાણો ઠકરાણીછે;
જેમ રૂડો રાજમાં મુધારો કર્યો હોય તોય,
વાણીખાતા વિના તો મુધારો ઘૂળ ધાણીછે. ૩.

જંગો-જોરા જગન કરી રોકે તેવા શ્રીમંત.

દાહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ધણી, તેમ કરો તતકાળ;
તો કરૂણા તમ ઉપરે, કરશે દીન દયાળ.

૪.

મનહર હંદ.

આહાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને,
શત્રુ સામે પોતાના શરીરને ઉગારવા;
કોઈ પ્રાણિને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે શિંગ,
કોઈને તો દાંત દીધા જોરથી વિદારવા;
કોઈને પ્રભુએ આપ્યું પુંછડે પરમ બળ,
કોઈને તો નખ આપ્યા મહા બળે મારવા;
કહે દલપતરામ જગ કરતારે આપી,
માણસને વિદ્યા સર્વ કારજ સુધારવા.

૫.

દાહરો.

સાંભળ માત સરસ્વતી, તુજને લક્ષ્મી તુલ્ય;
ભણનારા ઉપમા ભણે, ભણનારાંની ભૂલ.

૬.

મનહર હંદ.

કોથળી કથન કહે કાગળને હિમતથી,
કિમત વિચારી તારી દીસે બે બદામની;
હુંતો સુખે વસું કદી ખસું ન હવેલી મેલી,
તું કરે ગુલામ જો ગુલામી બધા ગામની;
કાગળ કહેછે મારી પ્યારી તું વિચારી બોલ,
કંથની કમાઈથી કલોલ કરે કામની;
કાગળ જો આગળ નજર રાખતો નહોય,
હોય તું તો એવી જેવી કોથળી હજમની.

૭.

દાહરો.

ધન, વિદ્યા, અધિકારની, જોતાં હદ ન જણાય;
અંત નહિ આકાશનો, ગરૂડો ગોથાં ખાય. ૮.
સર્વ કળાનું કોઈથી, ધરાય નહિ અભિમાન;
જુઓ કળા કુંભારની, શું જાણે વિદવાન. ૯.
જે વિદ્યામાં જે કુશળ, તે જાણે તે મર્મ;
પંડિત જન જાણે નહિ, કુંભકારનું કર્મ. ૧૦.
આવે જે ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા એહ;
ભણ્યો ગણ્યો ભૂખે મરે, તો નર ન ભણ્યો તેહ. ૧૧.
વિદ્યા, વનિતા, વેલિ, ધન, જુઓ ન ગુણ કે જાત;
જેને સહવાસે વસે, રહે તેથી રળીયાત. ૧૨.

ગુણ દુર્ગુણ દિલ નવ ગણે, રૂપે નહિ રીઝાય;
વિદ્યા, વનિતા, વેલ, વસુ, બ્યાં વળગે ત્યાં જાય. ૧૩.
બુદ્ધિ ને તરવાર તે, વાવર ત્યાં વવરાય;
સ્નેહીનાં કે શત્રુનાં, છેદે શિર છેદાય. ૧૪.

ઈંદ્ર વિજય હંદ.

બાળક તું પ્રતિપાળકને, દુઃખ યાળક દેખિ ભલે ભજિ લેજે;
જાણિ શકીશ અજાણપણું, તજિ જાણિશ જો જુગતી અતિ લેજે;
લોક અને પરલોકતણી ગતિ, તેમ ત્રિલોકતણી ગતિ તેજે;
દીન બની દલપત કહે નિત, દેવિ સરસ્વતિમાં દિલ દેજે. ૧૫.

દાહરો.

દશે ન વિદ્યા આદરે, સોજો ગુણ ન પ્રકાશ;
વીરો સુત સુધર્યો નહિ, તો સુધર્યાનિ ન આશ. ૧૬.
ભણિને સુધરે બાળપણ, તો જીવતર ઉતકર્ષ;
આમાસું સુધર્યા થકી, સુધરે આખું વર્ષ. ૧૭.
નહિ લૂપી છે ચોપડી, રસ જો રૂદય ધરીશ;
પોષણ થાશે પંડનું, અક્ષર પદ પામીશ. ૧૮.
વિદ્યા ભણાવનાર કે, જો એસડ પાનાર;
પ્રથમ શત્રુ સમ લાગશે, પણ અંતે ઉપકાર. ૧૯.
તૂટે દરિદ્ર તેહનું, ભલિ વિધ હોય ભણેલ;
કીકો છે તો કોઈ દિન, મટે આંખનો મેલ. ૨૦.

મનહર હંદ.

કાચલીમાં ખાતો તેણે કાચ લીધો જોવા મુખ,
નાચતો પંડે તે ઘેર નાચ તો પડાવે છે;
કાવાદાવા કરતો તે કેવી રાખે કાવાદાની,
કોઠીયો વેડતો તેતો કોઠીયો ધડાવે છે;
કોશ હાંકતો તે જવા કોશ હામ ધાલે નહિ,
કોટ વાળતો તે કોટવાળને અડાવે છે;
કેળ વાવતો તે કેળવાઈને થયો છે કેવો,
કેવડો પાતો તે ઘોડો કેવડો દોડાવે છે. ૨૧.

દાહરો.

તે નર સુધર્યો તે ભણ્યો, બુદ્ધિમાન પણ તેહ;
ભુલે નહિ ભગવાનને, ડરે દોશથી જેહ. ૨૨.
વિદ્યા સઘળી વાંચિને, અંતર સમજે આમ;
પ્રીતિ નીતી પાળવી, દાખે દલપતરામ. ૨૩.

મનહર હંદ.

અરે મનસુખા થાણું થાપવા ઠેકાણું શોધી,
કુઠેકાણું તજી સુ ઠેકાણું જોઈ ઠશીએ;

૧ કોઠીનાં ઝાડ.

હર ઘડી આલતી રમૂજ રૂપી હવા હોય,
જ્યાં સુખોદની ઉન્નસ વાર ત્યાં વિલસીએ;
કુટિલ કપટી ન કપટકરી શકે કોઈ,
નીતિ ખુશખોઈ નેઈ ખોઈ કેમ ખરીએ;
કરવાનું ગણી કામ કહે દલપતરામ,
તણ અન્ય આખય વિદ્યાખયમાં વશીએ.

દાહરા.

સોનું ને શ્રીમંત જન, મોંઘાં હજે હમેશ;
પણ પંડિત પાણી પવન, સોંઘાં હજે સુરેશ.

નિબંધ લખવાની રીત.

શેનું બનેછે ને તેથી બનાવાનું કારણ શું,
કારણ બતાવો અંગો અંગના આકારનું;
આવે શાશા ઉપયોગે એ વિના શી અડચણો,
હોય તે બતાવો બીજું જેને એની હારનું;
જંગલીથી સુધરેલા જનોમાં જેવું જણાય,
વદો એનું વર્ણન એવા અનુસારનું;
કહે દલપતરામ ક્યાં ક્યાં છે લખેલું નામ,
જો લખો લખાણુ લખો એટલા વિચારનું.

દાહરા.

દઈએ જો દ્રશ્યંત તો, શોલે સઘળી વાત;
જેમ ભલાં ભૂણુ થકી, શોલે જીવતી જાત.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

જે વિદ્યા ધન ધાન્ય માન્ય કૂળદાં, જે દેશ કાળે જીવ્યો;
તે વિદ્યા સુતને સદૈવ શિખવો, ખાલી ન વેળા ખુવ્યો;
જે વિદ્યા ભણવાથી ભિક્ષુક રહે, તેતો કરા કામની;
જૂની જેહ નદી થઈ જળ વિના, તેતો નદો નામની.

નિશાળ.

આર્પાવૃત્ત.

સુપાત્ર કરિ શોભાવે, સુધડ ઘડી ધાટ સૌ થકી સારા;
કુપાત્રતા દૂર કાઢે, શિક્ષક કે શ્રેષ્ઠ કંસારા.

મનહર છંદ દ્વિઅર્થી.

ઘડાતાં ઘડાતાં અણુઘડ જ્યાં સુધડ થાય,
કહણનાં કાળજી અલેદ જ્યાં લેદાયછે;
વાંકાં મટી શીઘાં થાય મલિનતા મટી જાય,
આપડીને રસે તે ચળકતાં કરાય છે;

જીદી જીદી જાત એક સ્થાનમાં જોડાઈ જાય,
અને પછી જીવ્યો એના અંગમાં ખીલાયછે;
રથ ઘડા ખીજે કામ કહે દલપતરામ,
આતો શાળા અરથ ઘડાની ઝોળખાયછે.

૩૦.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખગોળ ભૂગોળતણાજગોળા, દિસે રૂડા નારિ નિશાળ હોળા;
જીવ્યો નકાશા પટચિત્ર વાળાં, વિચિત્ર વસ્ત્રો રચિયાં રૂપાળાં.

દાહરા.

શીક્ષક કહેછે શીશ્યને, ભણુ વિદ્યા ભૂગોળ;
ખૂબ એશિયા ખંડની, ખરી કરીલે ઝોળ.

૩૨.

હરિગીત છંદ.

રશિયાન તુર્કસ્તાન ચીન ધરાન એતો ચારછે,
જપાન ને અફગાન વળિ તીખેટ ને તાતાર છે;
સીયામ હિંદુસ્તાન અર્ધસ્તાન એ અગ્યારછે,
બ્રહ્મદેશ સુદ્ધાં એશિયામાં પેશિયા એ પ્યારછે.

૩૩.

દાહરા.

પારે દેશ બધા કૂરે, ઉદમ કરે અપાર;

પણ પ્રભુની કરૂણાવિના, લાલ ન થાય લગાર.

માટે સૌ ઉદ્યોગમાં, પુરો ધરીને પ્રેમ;

પ્રભુની કરૂણા માગવી, મળે તે થકી ક્ષેમ.

૩૫.

દેશાટન વિષે.

દાહરા.

વિદેશમાં વિચર્યાવિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય;

પશુઓ પણ પરમાતથી, જંગલ ચરવા જાય.

ઘેર રહે લક્ષ્મી ઘણી, હોશે કેમ હમેશ;

રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ.

વિદ્યા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ;

હરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર દામ.

વિદેશમાં વિચર્યાં વિના, મળે ન મોટું માન;

સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપતણાં સંતાન.

મુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેસાં કામ;

પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ.

જો ધનની ઈચ્છા ધરો, તો ખટું માનિ ખચીત;

મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદી રીત.

પ્રયાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાખે પંથ;

કોટિકળા કૌશલ્યના, ગુણિજન લાવો ગ્રંથ.

૩૭.

મનહર છંદ.

શૌર્ય ધરી શૂરવીર સંચરી સંગ્રામ સજે,
હાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટમાં;
ઝાલી સમશેર પછી ઝાલતાં ન ઝાલ્યા રહે,
શત્રુતાણું છેદે શીર ચાહો ચડિ ચોટમાં;
હાર છતનો વિચાર હોય ન લગાર હૈયે;
ખુશી ખુશી રહે ખૂબ ખૂબ લાલ ખોટમાં,
તેમ ને વિશેષ દાઝ દીલ લે સ્વદેશતણી;
વેષ લે વિદેશિનો ન ખેશ આગખોટમાં. ૮.

દોહરા.

સો નેજન સમ ચારસે, દૂર તજ્યો જ્યાં દેશ;
સમજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેત સાતનો વેષ. ૯.
દુઃખમાં મોઠમ મેલિયે, દૂખમાં તજિયે દેશ;
અળગો કરિયે અતિ દુખે, વરણ જાતિનો વેષ. ૧૦.

શ્રદ્ધાવિજય છંદ.

વાંચિ પ્રવાસની વાત વિશાળ, આહો ધનવંત વિચાર ધરેરે;
ઊંદર જેમ રહે દરમાં, ધરમાંજ ઘલાઈ તમે ન ઠરેરે;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, દલપત કહે દિલમાં ન ડરેરે;
પ્રુદ્ધ પ્રકાશ પ્રકાશિત તેમ, તજ ધરવાસ પ્રવાસ કરેરે. ૧૧.

દોહરા.

મુકામ કે વિશ્રામથી, છેટે જતાં ખચીત;
સર્વ ચીજ સંભાળવી, આ ખે ખોલિ કવીત. ૧૨.

મનહર છંદ.

પાણી પાત્ર, ગળાણું, ને દેરી, પાણિયાર માંડ;
ભોજન માટે રસોડું ભોજન ભાતાનું છે;
નાવણીયું એજ મારે નિત્યનો નાવાનો ચોક,
અખોટિયું એજ શણગાર સજવાનું છે;
દેવ પુજન, દીવાસળી, તેતો દેવ સ્થાનક છે,
પલંગ, સમાન સંગે સુંદર ખિછાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે દલપતરામ,
કોથળો મુસાફરીનું મંદિર મનનું છે. ૧૩.
ખરચીનું નાણું છે તે નાણું ખજાનો ખાસો,
દફતરને દવાત તે દિવાન ખાનું છે;
નકી પાન સોપારીનો વાટવો નજર ખાગ,
દવાખાનું ખાસું પ્રોઠ પોટકું દેવાનું છે;

સોટી, સોય, દોરા, છરી, તે તો અસ્ત્ર શસ્ત્ર સારાં,
છત્રિ છત્રપતિતાણું, ચિન્હ તે ક્યાં છાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે દલપતરામ;
કોથળો મુસાફરીનું મંદિર મનનું છે. ૧૪.

દોહરા.

પુરૂષ જાય પરદેશમાં, રણતાં પામે રિદ્ધિ;
જન્મ ભુમીમાં જઈ પછી, શોભારો સમૃદ્ધિ. ૧૫.

સંપવિષે.

દોહરા.

સંપ સજે સજ્જન સઉ, સંપે ન પ્રકાશ;
સંપ વિના ઉદ્યોગ સૌ, ની સુધર્યાનિ ન આશ. ૧૬.
જથા બંધ સંપી વસે, તો જીવતર ઉતકર્ષ;
કદી દળાય ન પડે, સુધરે આખું વર્ષ.
એજ કાળ પેળા પડી, રસ ને રૂઢ્ય ધરીશ;
લાખ જાણી પડનું, અક્ષર પદ પામીશ.
વિચરે અપનાર કે, ને આસડ પાનાર;
મરે ને સમ લાગશે, પણ અંતે ઉપકાર.

દરિદ્ર તેહનું, ભલિ વિધ હોય ભણેલ;
ચાસરમાં છે તો કોઈ દિન, મટે આંખનો મેલ.

મનહર છંદ.
ને જુગતે જુગ ને તેણે કાચ લીધો નેવા મુખ;
દોસ્ત શુણો દલપત કહે, ને નરા ખોર ને જુગ.
ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વોધો;
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ ને રૂડી રીતથી રોધો;
કાપડ સાંજુ કદી ન ખતેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ ખરાખર પાંધો;
ત્રાહિત તંતુ મળે દલપત, મળે સુખ દાયક સુંદર સાંધો. ૧૭.

દોહરા.

અણખનાવવાળાં મળે, મરે એકેકે બેય;
પાણીને પાવક મળ્યાં, કહોજ કેમ રહેય. ૧૮.
ખેનો લણઈમાં પડે, જન તે માર્યો જાય;
ઘંટીના ખે પડવિષે, દાણા પડયા દળાય. ૧૯.
સજ્જન આ સંસારમાં, સગાં ભલાં કે સંપ;
પડી ફાટ પાષાણમાં, લાગ્યું વચમાં લંપ. ૨૦.
સંપ કરે કિંમત વધે, ઘટે કરે મન રીસ;
થાય અંકે મુખ ફેરવે, ત્રેસઠના છત્રીસ. ૨૧.

૧ પથરામાં ફાટ પડેતો ત્યાં લાંપડુ ધારા ઉગીને પોતાનું વતન કરેછે.

છપ્પા.

ગિરિજા ગંગા સોકય, હરો હરશેલે લડતી;
ધંદુ અગ્નિની જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચય નડતી;
વાધ વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે;
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે;
શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારા મારી કરિ મરે;
ધરમાં એવો કજિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯.
સપ્ત ધાતુમય સરસ, શૈલ કેલાશ મસે હર;
ધનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિંતર નર;
લંકા સરખાં લાખ, દાસને બખશિશ દેછે;
ગરુડો પુત્ર ગણેશ, શિદ્ધિ જેથી જન લેછે;
પણ બે બેયર ચડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણ પાથરે;
શિવશયનકરે સમશાનમાં, ભીખ માગિ ભોજન કરે. ૬૦.

દોહરો.

તન રોગી શિર શત્રુતા, જર આવે ને જય;
પણ જો સંપ કુટંબમાં, શીતળ રહે સદાય. ૬૧.

છપ્પા.

જુઓ ધંદુને અંગ, રોગ ક્ષય લાગિ રહેછે;
રાહુ સમો શિર શત્રુ, વાર ધણિ ધેરી લેછે;
કાળુ લાગ્યું કલંક, વિહણી ગાળો આલે;
ચાથ તિથોમાં લોક, ચક્ષુ આડી કરિ આલે;
વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ઘટે, કલેશ કદી નવ મન કરે;
જોઈ સંપ કુટંબ નક્ષત્રપતિ, સદા શિતળ થૈને ફરે. ૬૨.

દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જો સાખ;
તો પરિ પૂરણ પેઠ ભરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૬૩.
જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત;
સાખ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત. ૬૪.
તો તારું અભિમાન તણ, રહેજે શરમ સમેત;
વગર વિચાર્યું બોલતાં, દ્રોગથ થઈશ કુન્નેત. ૬૫.
સાખ ન પૂરે સર્વતો, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બહાઈ આપમુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૬૬.

ચોપાઈ.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, મુજ આગળ તુંછે કુણમાત્ર;
વસું વિબહુને અરધે અંગ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંગ. ૬૭.
આતિ જનમાં પામ્યો અપમાન, સમઘ્યો નહીં ન આવી સાન;
અઢ્યો રાવણે પકડી કેશ, દુરજોધને તનઘ્યો દેશ. ૬૮.

બદવના કુળમાં પણ જઈ, નાહો અંતે નિર્લજ થઈ;
રહિ ન શક્યો બ્યાં માત્ર રાજ, નિર્લજ તને ન આવે લાજ. ૬૯.
જે જગમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુલ્ય ન કોય;
તેનો કર તું ચિત્ત વિચાર, એ પછિ અદકો કર ઉચ્ચાર. ૭૦.
જો ધનવંત સભામાં જાય, સકળ સભાસદ ઉભા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આમંત, નહિ સન્માન લાહે નિર્ધન. ૭૧.
ધનિનાં બાળક નહાનાં વરે, નિર્ધનનાં કુંવારાં ફરે;
સૌકો સગા સંધનના હોય, નિર્ધનિયાનું ન થશે કોય. ૭૨.
વસે શ્રીમંત હવેલી કરી, નિર્ધનની દીસે છાપરી;
સરે સિપારસ રાજદ્વાર, ગાંઠે જોને ગરથ અપાર. ૭૩.
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિર્ધનિયો માર્યો જાય;
લક્ષ્મી વિના શ્રી વિભયુ જોહ, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેહ. ૭૪.

દોહરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, કુંદનિ વાતો દ્રોક;
સંપ વિના શ્રી વિભયુ પણ, સદાય પામે શોક. ૭૫.

છપ્પા.

સંપ વિના ગોલોક, શોક રાધા વિરજનો;
સંપ વિના સંતાપ, રૂકમણી સત્યભામાનો;
સંપ વિના શ્રીરામ, વસ્યા સીતા લઈ વનમાં;
સંપવિના મૃગ મારિ, ખોઈ સીતા ખળજનમાં;
મહા સમર્થ તે પણ સંપ વિણ, લાહે દુઃખ લક્ષ્મીપતી;
એવાને આમું આવીયાં, કહો મનુષની કુણ ગતી. ૭૬.
કૌશળદેશ નરેશ, જગત દશરથને જાણે;
સહિત રામ સુત ચાર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અલક્ષ, લલાજન કિરતી ભાષે;
કેકે ને કૌશલા, રાણિયો સંપ ન રાણે;
નૃપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા;
વળિ જગમાં જુઓ વિચારિને, સંપ તણ સુખિ કો થયા. ૭૭.

દોહરો.

સંપ શુણો કમળા કહે, તજ અભિમાન અલંગ;
રવતંત્ર સુખ જન જે ચહે, તજે તુરત તુજ સંગ. ૭૮.

છપ્પા.

કિસકંદાપુરિ ભૂપ, વાળિ સુચિવ બે વાનર;
સેવ્યો બ્યાં લાગિ સંપ, સૂખ પામ્યા ન રવતંતર;
કાપિ સંપનું નાક, તંબૂયો સુચિવને ઘ્યારે;
રાખ્યું રવતંત્ર રાજ, વાળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;

ચોપાઈ.

આવિશ તુજ ધરભણિ હું આજ, સારિશ ધનનાં સઘળાં કાજ;
શુણિ હરખ્યો સા નિર્ધન નામ, ત્યાં પૂરૂષ દીઠો તે દામ. ૩૨.
નેણ શિનગ સ્નેહે ભરપૂર, દેખી આનંદ ઉપજે ઉર;
મુખમાં વાણી મધુરી ધણી, તોડે અડચણ^૧ રસ્તાતણી. ૩૩.

સવૈયો.

પોપટ કોકિલ મોરનિ વાણિ, કહે સગલા કવિરાજ વખાણી;
કામની કંઠ વખણ કરે કઈ, બાળક બોલિ સુ તોતણિ જાણી;
મોરલી નાદ ધિમે ધનગાજ, કહે કઈ મીઠી કવીનિ કહાણી;
એ સહુ વાદ વૃથા જગ મધ્ય, મિઠી સઘળા થકી સંપત્તી વાણી. ૩૪

દાહરા.

મોરલિ નાદે નાગ જ્યમ, ડોલે ક્રેષ વિસારિ;
સંપત્તિ વાણી સાંભળી, સૈ રીઝે સંસારિ. ૩૫.

સવૈયો.

કુત્સિત કાગ કપોતનિ વાણિ, કહે સઘળ કવિયો અવખાણી;
શ્વાન મહીષ મની અજશબ્દ, કહે વળી વટ કવીની કહાણી;
ગર્ધવ ગીધ ઉલૂક ગીરા, જગમાં અપશુકન કરી જન જાણી;
એ સહુવાદ વૃથા દલપત્ત, કહે બાડિ કૂર કુસંપતિ વાણી. ૩૬.

ચોપાઈ.

નર રૂઠો નિરખી નિરધાર, એ પ્રતિ વણિકે કર્યો કૃત્યર;
શાથિ પંધાર્યા શું તમનામ, કહો અહીં આવ્યા શો કામ. ૩૭.
હું છું સંપ હરીનો દાસ, પુરારિયે^૨ પ્રેર્યો તુંજ પાસ;
જે હુંને લક્ષ્મીમાં જેહ, તત્વ સમજ તુંતો લે તેહ. ૩૮.
સાહ કહે તુજમાં શો માલ, લક્ષ્મી લઈને થાઉ નિહાલ;
બોલ અધિક તારૂં બળ હોય, વળી વિચારી સમજી સોય. ૩૯.

દાહરા.

સંપ કહેછે શેઠ તું, વિચાર મારો વાત;
સંપતણો મહિમા સદા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત. ૪૦.
સૃષ્ટિ સમે સૌ માનવી, વસતાં વન મોઝાર;
બિહિતાં એક બિજા થકી, નોતો સંપ લગાર. ૪૧.
પહેરણ છાલો પાનડાં, ખાવા વનકૂળ કૂલ;
વનમાં વશિને વેઠતાં, દેહે દુઃખ અતુલ્ય. ૪૨.
પછિ આપી પરમેશ્વરે, સંપતણી મતિ સાર;
એક બિજાનિ સહાયથી, બન્નાં ભલાં ધરખાર. ૪૩.
જેમ સુસંપ વધ્યો ઘણો, અડચણ ભાગી એમ;
બાંધ્યા બંદેબસ્ત બહુ, જન દુખિ થાય ન જેમ. ૪૪.

^૧ સંપ હરેક શીરસ્તાની અડચણો તોડી નાંખે. ^૨ શિવ.

અબળ સબળ સૌ સુખિ થયાં, દુઃખ થયું સૌ દુઃખ;
તે કારણ સૌ સંપતું, જાણો તમે જરૂર. ૪૫.
સંપથકો સુખ સંપજે, સંપથી જ્ય કલેશ;
જે નરને ધર સંપ નહિ, લેશે સુખ નહિ લેશ. ૪૬.
તે માટે તુજને કહું, અંતર રાખ્ય ઉમંગ;
લાલચ મેલી લક્ષ્મીની, સંપતણો સજ સંગ. ૪૭.
સાંભળી ભાષણ સંપતું, ચરી રમાને રીસ;
બોલિ ઉઠી બેબાકુળી, કોપ્યો જાણે કૃણીશ. ૪૮.
સાંભળ મુરખા સંપ તું, આણે કેમ અભિમાન;
નિર્ધનિયો નર લોકમાં, ક્યાં પામ્યો સન્માન. ૪૯.
ધનથી મન ગમતું મજે, સુખ સૌ ધનને સાથ;
સર્વ રહે સેવક થઈ, હોય દ્રવ્ય જે હાથ. ૫૦.
થળ થાનક જળ ધન કરે, જળ થાનક થળ થાય;
ઉગડ વડા અરણ્યમાં, ધનથી શેહેર વસાય. ૫૧.
વણકર ધનને વાસતે, આપે વસ્ત્ર અપાર;
ધનકારણ સોનાર પણ, સરસ ઘડે શણગાર. ૫૨.
પામર ઉચ્ચકે પાલખી, ખેસે ધનિનાં બાળ;
હુકમ ચલાવે હામ ધરિ, પેસાથી મહિપાળ. ૫૩.
સંપ કરીને શૂદ્રજન, ઉપજાવે તરૂં થોક;
ભલાં ભલાં કૂળ ભોગવે, લક્ષ્મી વાળા લોક. ૫૪.
આજ પછી અભિમાનનાં, બોલીશ માં મુખ બોલ;
નહિતો નિર્લજ તું થશે, તરણા સરખે તોલ. ૫૫.

છોપા.

સંપ કહે શુણ રમા, જનમ તારો હું જાણું;
વળિ જાણે સૌ વિશ્વ, કેમ વિસ્તારી વખાણું;
પય ખારાની પુત્રી, ભયંકર વિષની ભગની;
ક્ષિ કરતાં વિશેષ, ઉઠે સંભારે અગની;
વિષપ્રાણ હરે પોતે મરી, કરે એકને કલેશ છે;
તે જીવી રહીને જગતમાં, દિધા ઉજાડી દેશ છે. ૫૬.
કોરવ પાંવ કૂળ, મૂળથી નાંખ્યાં મરણ;
રાવણનું પહે રાજ, ઝડપ તે નાંખ્યું ઝરણ;
બહુ રાજાનાં રાજ, સંપ તજવાથી તુટ્યાં;
સરસ હતા સુલતાન, સંપ કીટે ઘર કૂટ્યાં;
પરિપૂરણ લક્ષ્મી યમિને, સંપ વિના નહિ સુખિ રહે;
નિજ ઘરમાં ઘણા કુસંપથી, મોટા પણ મરવા ચહે. ૫૭.

છાપા.

ગિરિજા ગંગા સોકય, હરો હરશેજી લડતી;
ઈંદુ અગ્નિની જ્યોત, પરસ્પર નિશ્ચય નડતી;
વાદ્ય વૃષભને વેર, મોર મણીધરને મારે;
સિંહ હાથિનું શીર, તોડવા તુરત વિચારે;
શિવ સેવક દાનવ દેવ બહુ, મારા મારી કરિ મરે;
ધરમાં એવો કજિયો ધણો, સહન થયો નહિ શંકરે. ૫૯.
સપ્ત ધાતુમય સરસ, શૈલ કૈલાશ મસે હર;
ધનપતિ ધાર્યો મિત્ર, કરે આશા કિંતર નર;
લંકા સરખાં લાખ, દાસને બખશિશ દેછે;
ગરુડો પુત્ર ગણેશ, રિદ્ધિ જેથો જન લેછે;
પણ એ જ્યેષ્ઠ અડખડ કરે, પલંગ ત્યાં કુણ પાથરે;
શિવશયનકરે સમશાનમાં, ભીખ માગિ ભોજન કરે. ૬૦.

દોહરો.

તન રોગી શિર શત્રુતા, જર આવે ને જનય;
પણુ જો સંપ કુટુંબમાં, શીતળ રહે સદાય. ૬૧.

છાપા.

જુઓ ઈંદુને અંગ, રોગ કાય લાગિ રહેછે;
રાહુ સમો શિર શત્રુ, વાર ધણિ ઘેરી લેછે;
કાળુ લાગ્યું કલંક, વિહૃણી ગાળો આલે;
આથ તિથોમાં લોક, ચક્ષુ આડી કરિ આલે;
વળિ તેજ પ્રતાપ વધે ઘટે, ક્લેશ કદી નવ મન કરે;
જોઈ સંપ કુટુંબ નક્ષત્રપતિ, સદા શીતળ થૈને ફરે. ૬૨.

દોહરો.

સંપ વિના સુખિ હોય જન, સૌ પૂરે જો સાખ;
તો પરિ પૂરણુ પેઠે ભરિ, રમા ગરવ તું રાખ. ૬૩.
જગમાં બહુ જન ધન વિના, સંપ થકી સુખવંત;
સાખ પુરે સંસારમાં, એની લોક અનંત. ૬૪.
તો તારું અભિમાન તણ, રહેજે શરમ સમેત;
વગર વિચાર્યું બોલતાં, દ્રોગદ થઈશ કુલેત. ૬૫.
સાખ ન પૂરે સર્વતા, બહુ બકવે શું થાય;
આપ બહાઈ આપમુખ, ગંડક લોકો ગાય. ૬૬.

ચોપાઈ.

કર બકવા તું સંપ કુપાત્ર, મુજ આગળ તુંછે કુણમાત્ર;
વસું વિબળને અરધે અંગ, નહિ લવવા લાયક તુજ સંગ. ૬૭.
અતિ જનમાં પામ્યો અપમાન, સમજ્યો નહીં ન આવી સાન;
પ્રદ્યોત રાવણે પકડી દેશ, દુરબોધને તબલ્યો દેશ. ૬૮.

બદવના કુળમાં પણુ જઈ, નાહો અંતે નિર્લજ થઈ;
રહિ ન શક્યો જ્યાં મારું રાજ, નિર્લજ તને ન આવે લાજ. ૬૯.
જે જગમાં જન તારા હોય, તે મુજ સેવક તુલ્ય ન હોય;
તેનો કર તું ચિત્ત વિચાર, એ પછિ અદેશ કર ઉચ્ચાર. ૭૦.
જો ધનવંત સભામાં જાય, સકળ સમાસદ ઉભા થાય;
આપે વળી ઉત્તમ આસન, નહિ સન્માન લહે નિર્ધન. ૭૧.
ધનિનાં બાળક નહાતાં વરે, નિર્ધનનાં કુંવારાં ફરે;
સૌકો સગા સધનના હોય, નિર્ધનિયાનું ન થશે કોય. ૭૨.
વસે શ્રીમંત હવેલી કેરી, નિર્ધનની દીએ છાપરી;
સરે સિપાસ રાજદ્વાર, ગાંઠે જેને ગરથ અપાર. ૭૩.
નિવડે ધનવંતાનો ન્યાય, જન નિરધનિયો માર્યો જનય;
લક્ષ્મી વિના શ્રી વિણયુ જેહ, સમર્થ રહિ શકે નહિ તેહ. ૭૪.

દોહરો.

સંપ કહે તે સર્વ તુજ, કુંદનિ વાતો દ્રોક;
સંપ વિના શ્રી વિણયુ પણુ, સદાય પામે શોક. ૭૫.

છાપા.

સંપ વિના ગોલોક, શોક રાધા વિરજનો;
સંપ વિના સંતાપ, રૂકમણી સત્યભામાનો;
સંપ વિના શ્રીરામ, વસ્યા સીતા લઈ વનમાં;
સંપવિના મુગ મારિ, ખોઈ સીતા બળજનમાં;
મહા સમર્થ તે પણુ સંપ વિણ, લહે દુઃખ લક્ષ્મીપતી;
એવાને આસું આવિયાં, કહો મનુષની કુણ ગતી. ૭૬.
કૌશળદેશ નરેશ, જગત દશરથને જાણે;
સહિત રામ સુત ચાર, વડા કવિ વિવિધ વખાણે;
લક્ષ્મી મળી અલક્ષ, ભલાજન કિરતી લાખે;
કેકે ને કૌશલા, રાણિયો સંપ ન રાખે;
નૃપ મોત વિના મૃત્યુક થયું, સંપ વિના સુત વન ગયા;
વળિ જગમાં જુઓ વિચારિને, સંપ તણ સુખિ કો થયા. ૭૭.

દોહરો.

સંપ શુણો કમળા કહે, તજ અભિમાન અભંગ;
સ્વતંત્ર સુખ જન જે અહે, તજે તુરત તુજ સંગ. ૭૮.

છાપા.

કિસકંદાપુરિ ભૂપ, વાળિ સુગ્રિવ એ વાનર;
સેવ્યો જ્યાં લાગે સંપ, સૂણ પામ્યા ન સ્વતંતર;
કાપિ સંપનું નાક, તજ્યો સુગ્રિવને જ્યારે;
રાખ્યું સ્વતંત્ર રોજ, વાળિ સુખિ વસિયો ત્યારે;

સુગ્રીવ વાળિને મારિ વળિ, નિષકંઠક સુખ અનુસરે;
નર અહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખિને શું કરે. ૭૯.
જે લંકાપુરિનાથ, રાય રાવણ જગ જાણે;
કુંભકરણ ભડ બ્રાત, વિભીષણ બિજે વખાણે;
સેવ્યો એકે સંપ, મુખ્યો તે રાવણ સાથે;
તજ્યો વિભીષણ સંપ, છત્ર માંડયું નિજ માથે;
જે તજે સંપ તે નૃપ બને, ન તજે નોકર થઈ ફરે;
નર અહે પદવિ પૃથિનાથની, સંપ રાખિને શું કરે. ૮૦.

દાહરા.

સ્વાદ હશેજો સંપમાં, હરડે જેવી હોય;
કરશે ગુણ કોઈ અવસરે, કહે તુરત નહિ કોય. ૮૧.
ધનનો સ્વાદ સરસ ઘણો, સાકરને અનુસાર;
મીઠી લાગે મૂખમાં, લઈ આખતાં લગાર. ૮૨.
સંપ કહે સાકર વિષે, કુસંપ ગંધક તેલ;
મળતાં કાળો કોયલો, નિરખ્યો નકી બનેલ. ૮૩.

છાપા.

સંવત તેર ત્રેપન, સાલ વિક્રમની જ્યારે;
દિલ્લિ અલાહીદીન, તખતપર બેઠો ત્યારે;
મંત્રો મલેકજેભ, રાજ્ય લેવા રૂચિ જોડી;
વિખદઈ માર્યોશાહ, શાહજહાં અખકોડી;
પણ એક માસ દિન પંચ સુખ, લોગવિ ભુંડિ રિતે મુખ્યો;
તજિ સંપ નહીં સુખ સંપજે, જરૂર વિચારીને જુઓ. ૮૪.
દિલ્લી આદિક દેશ, થયા જગમાં નૃપ જે જે;
સેવ્યો નહિ જો સંપ, મુખ્યો વણમાતે તેતે;
કોઈને કુંવરે હણ્યો, હણ્યો કોઈને નિજ બ્રાતે;
કોઈ પ્રધાને હણ્યો, હણ્યો કોઈને પિતુમાતે;
શુભ રીતે સંપ ન સેવતાં, રાજ રાંકે પિડાયછે;
ધનથી સુખ કો નથિ ધારતું, સંપ થકી સુખ થાયછે. ૮૫.

દાહરા.

નારદને પર્વત રૂપી, મતિવંતા બે મિત્ર;
કન્યાકાજ કુસંપથી, આપ થયા અપવિત્ર. ૮૬.
થતો સ્વયંવર સાંભળી, ઉર ધરિને અભિલાષ;
એક બિજાથી અણછતા, પહોંચ્યા વિભય પાસ. ૮૭.
જે નારદ જગદીશને, ભણે શુણો જગભૂપ;
સમે સ્વયંવરને વધે, રૂઠું મારું રૂપ. ૮૮.
પર્વત રૂપિનું ત્યાં પ્રગટ, સુખ મર્કટનું થાય;
વનિતા તેને નવ વરે, પર્વત પાછો જાય. ૮૯.

તથાસ્તુ બોલ્યા ત્યાં હરી, નારદ ગયા તૃલોક;
પર્વતરૂપિ આવ્યા પછી, ફળેત થાવા ક્રોક. ૯૦.
કરજોડી હરિને કહે, દો મુજને વરદાન;
કાયાની કાંતી વધે, સૂરજ કોટિ સમાન. ૯૧.
નારદનું તો ત્યાં નકી, મર્કટ સમ સુખ થાય;
તથાસ્તુ બોલ્યા તે શુણી, રાજિ થયા મુનિરાય. ૯૨.
મંડપમાં મુની બે ગયા, સંપ તણ અહિ સૂખ;
મુંદર રૂપ શરોરનાં, મર્કટ જેવાં મૂખ. ૯૩.
ભયપામી બહુ ભાળતાં, કન્યા તો તે કાળ;
પાછી નાહી પદમણી, વદન દેખિ વિકરાળ. ૯૪.
તેતો ત્રીજાને વરી, રૂપિ બે ગયા નિરાશ;
કુસંપ કીધે નવ સરી, એકે જાણની આશ. ૯૫.
એમજ જન આ દેશના, ગુણ પોતાના ગાય;
અવગુણ અન્યો અન્ય કહિ, બે મર્કટ સુખ થાય. ૯૬.

ચોપાઈ.

નિર્ધન એક હતો નર નિત્ય, વન વિચર્યો મુત નારિ સહીત;
ધરિ તપ બેઠાં રાખી ધ્યાન, દેવે પછિ દીધાં વરદાન. ૯૭.
ઉમર માંહિ એકેકિજવાર, ઇચ્છા ધરિ કરજો ઉચ્ચાર;
ઈચ્છા પૂરણ કરીશ એજ, અધિક ન આપું કરો અવેજ. ૯૮.
પ્રસન્ન થઈ પાછાં જ્યાં જાપ, રસ્તામાં દીઠો કોઈ રાય;
તેની રાણી થવા તતખેવ, દીલમાં સ્ત્રીયે સમર્થા દેવ. ૯૯.
રમા ખરોખર પ્રગટ્યું રૂપ, ભાળીને લોભાણો ભૂપ;
ધણીયે મનમાં ક્રોધજ ધર્યો, ઇચ્છા કરિ એવું ઉચ્ચર્યો. ૧૦૦.
રંડા રીંછડિ રૂપે થાય, તતક્ષણ તેમ થયું ધળમાંય;
પછિ રહિ પુત્ર પતીની પાસ, અંતરમાં તણ થયાં ઉદાસ. ૧૦૧.
પછિ કીધી પુત્રે ઇચ્છાય, પ્રથમ હતી તેવી તે થાય;
સંપૂરણ કદિ દેવ પ્રસન્ન, સંપર્વિના નહિ સુખ સંપન્ન. ૧૦૨.
વળિ કહું વાત અલૌકિક એક, સાંભળી કરજે શેઠ વિવેક;
વાડવ એક ગયો શિવપાસ, પ્રીતિ પૂજ્યા શ્રાવણ માસ. ૧૦૩.
દેવ કહે માગો વરદાન, બ્રાહ્મણ બોલ્યો ધરિને ધ્યાન;
જે ઠાણે હું ચિતવું જોહ, તુરત મળે મુજ વસ્તુ તેહ. ૧૦૪.
ત્રિનયન કહેજા તેમજ થાય, ઘણો હરખિ દ્વિજ ધરભણિ જાય;
સ્મરતાં વસ્તુ જડે સાક્ષાત, લેદજ બાણ્યો તેને બ્રાત. ૧૦૫.
તે પણ ગયો ત્રિલોચન સ્થાન, પૂજી શિવ પામ્યો વરદાન;
મારો વિર માગે જે પેર, બમાણું તેથી મળે મુજ ઘેર. ૧૦૬.
દીધું એજ વચન મહાદેવ, તે પછિ ઘેર ગયો તતખેવ;
મોટે માગ્યા સાતજ માળ, આને ચૌદ થયા તે કાળ. ૧૦૭.
મોટે માગી પંદર ગાય, આને એથી બમણી થાય;
હય હાથી પાલખી પલંગ, સાંપડિયાં બે જાણને સંગ. ૧૦૮.

સંપતિના ઈરપા થઈ ઉર, દેખી દાઝયું દીલ જરૂર;
મોઠો કહે માંઝ ધર આજ, અરધો અરધ બળો મહારાજ. ૧૦૯.
તેનું અર્ધ બળયું તતકાળ, આના બળ્યા સમળા માળ;
મોઠો કહે મુજ ધરનાં જન, સૌનું કૂટે એક લૌચન. ૧૧૦.
તેની આંખ ગયેકી જય, આનાં સગળાં અંધાં થાય;
હવે વિચારો એના હાલ, લક્ષ્મીમાં શો મોઠો માલ. ૧૧૧.

દાહરા.

સાંભળિ મનમાં શેઠને, સંપત્તિ થયો સનેહ;
લક્ષ્મી જેઈ લાલ્ય ઘણી, ઉચ્ચરો અવસર એહ. ૧૧૨.
સાંભળ નિર્ધન સાહનું, સો વાતે એક વાત;
ભાસે તુજને જે ભણું, તે તું લે સાક્ષાત. ૧૧૩.
શામામાટે તું શેઠિયા, વચ્ચો આવી વનવાસ;
કીધું તપ શા કારણે, શું માગ્યું શિવપાસ. ૧૧૪.

છાપો.

પ્રાણીની જે પ્યાસ, દૂધથી ક્યમ દુખ ભાગે;
હોય અન્નની ભૂખ, મૂખ મોતી ક્યમ માગે;
સુધરે લુણથી શાક, મોહિ સાકર શું કરવી;
આગથિ પાકે અન્ન, કૂલમાળા ક્યમ ધરવી;
કહે કમળા નિર્ધનસાહ શુણ, જેનું કોમ તે જે કરે;
તે કીધું તપ ધન કારણે, સંપત્તિ ઇચ્છા શું સરે. ૧૧૫.

મૈથો.

માર ચહે ધનધોર ઘટા, શશિ તેજ છાથકિ શું શુખ પામે;
દર્શન ચંદ્ર ચકોર ચહે, ધનધોર ઘટાથકિ કેમ વિશમે;
દીપક સંગ પતંગ ચહે, નહિ ગંગ તરંગધકો દુખ વામે;
નીરજ નીરથિ દૂર થઈ, નહિ ધોર ધરે કદિ ક્ષીરને ઠામે. ૧૧૬.

દાહરા.

વેઠયું દુખ તે ધનવિના, એ ન વિસારિશ આપ;
જો ચક્રિયા આ અવસરે, પછી થશે પરિતાપ. ૧૧૭.
સાંભળિ નિર્ધન સાહની, કાયા ઉપજ્યો કંપ;
લક્ષ્મી લેવા લાગિયો, સજ થયે જોડ્યો સંપ. ૧૧૮.
વાત છેલિ તું વાણિયા, ઉર ધર ધરી ઉમંગ;
પછિ હું રસ્તે પરવરે, તું જા તેને સંગ. ૧૧૯.
એક નગરિ ઉજણપુરો, શબ્દ વિક્રમ રાજ;
નગરશેઠ નિમચંદલ, લાયક જેની લાજ. ૧૨૦.
મુખ સંપત્તિ સુમાર નહિ, મહિમા બાહુ જગમાંહિ;
હવેલિ ઘોરા હાથિયો, કમુર ન દીસે કાંહિ. ૧૨૧.
વખત એક રજની વિષે, મુખસાજ્યા મોઝાર;
પેઠ્યાં પિયુ ને પ્રેમદા, કદિ શચી અનુસાર. ૧૨૨.

પલંગ રૂડા રંગનો, કેવલ મેનાકાર;
શોભે ધર સૂવાતણું, ભાગ્યતણું ભંડાર. ૧૨૩.
કાચ જરયા કેવલ વિષે, ઝગમગ ઝાકઝમાળ;
તારા સારા તુલ્ય ત્યાં, દીપે દીપકમાળ. ૧૨૪.
શેઠ કહે શુણ મુંદરી, પગ મારા પોરાય;
જો તું આંખે જોઈથી, તો મુખ શાંતી થાય. ૧૨૫.
કામનિ ક્રોધ કરી કહે, નહિ એ કામ કરાય;
શું મુખ તમથી સાંપડયું, પ્રીતિ આંખું પાય. ૧૨૬.
નથમાં મેં મણિ નિરખિયો, પટ્ટાણીની પાસ;
ઉપજે જેથી અતિઘણો, પાવક વિના પ્રકાર. ૧૨૭.
તે લેવા તમને કહ્યું, હઠ કરિ વાર હજાર;
કહિ કહી થાકી કાનપર, લિધી ન વાત લગાર. ૧૨૮.
માગી ચીજ મળે નહીં, નિષ્કૂળ મોહું નામ;
શું કરે તારી સાહિબી, કાંઈ મારે નથિ કામ. ૧૨૯.

આપાઈ.

શેઠ કહે સાંભળ ધરિ મૂખ, મણિ જે દિન તે માગ્યો મૂખ;
જગમાં શોધુંજી જનતથી, મણિ એવો તો મળતો નથી. ૧૩૦.
પૃથ્વીપતિની પત્ની પાશ, એ મણિની ક્યમ કરિયે આશ;
જો જાણું કાંઈ એની જોડ, કરે ખરિદ દઈ લાખ કરોડ. ૧૩૧.
ન મળે તેનો નહિ ઉપાય, ઘસો હઠ લીધે શું થાય;
હઠ કરિયે નિજ કંથ હજુર, જેવી તેની શક્તિ જરૂર. ૧૩૨.
કામનિ કહે ન મળે મણિ કેમ, જૂઠું કહિ સમજવો જેમ;
જાણો હું લોણી નહિ જાત, વરતું બધી કપટની વાત. ૧૩૩.
જે નરનું પરસ્ત્રીમાં ચોત, પરણા સંગ ન પાંધે પ્રીત;
એમાં આવી અનેક વાત, જનમ દુઃખાણી મારી જાત. ૧૩૪.
પૂર્વ જન્મનું પાપજ નડયું, પાનું તમ સાથે જે પડયું;
આપે જન્મ જનેતા જોડ, કર્મ ન આપે કોઈ પાણુ તેહ. ૧૩૫.
ભવ પૂરો મુખ દુખથી ભરે, કરી ન આશા તમથી કરે;
સ્વપને હું નહિ પાગી સૂખ, દેવે મુજને દીધું દુઃખ. ૧૩૬.

દાહરા.

૩૪૧૭

મળિને મામા મામિયો, મળિ મારાં મા બાપ;
ભાઈ અને ભાણીએ, પરણાવ્યું આ પાપ. ૧૩૭.
મામા^૧ મામો ભુમિમાં, પાંચાં પાપે પાપ;
ભાભી પાપે પામિ લે, લે પાંચાં મા બાપ. ૧૩૮.
જે^૨ ખાશે તે જાણશે, શેર ગાંઠકળે અન્ન;
કદિ કન્યાનાં નહિ કરે, લખેરાશીયિ લગન. ૧૩૯.

^૧ આ દાહરામાં એવો એકે અક્ષર નથી કે જે એકે કસ્યાવગર બેવી રાકણ.

^૨ એમાં એકે એવો અક્ષર નથી કે જેના ઉચ્ચાર કરતાં થે હોઠ અડકે; એને નિશાંકે કહેહે.

શેઠ કહે શેઠાણી તું, શા માટે ધર શોક;
 મુખે જોડલા માગતું, રૂપેયા દર્જી શોક. ૧૪૦.
 સદાય મારું શિયળ વ્રત, પહે ન પડતાં પ્રાણ;
 મોણું પરસ્તીનું મને, બહુ સાલે જેમ બાણ. ૧૪૧.
 એવાં કેમ તું ઉચરે, વાલી વાંકાં વેણ;
 રાતાં આવાં રીસથી, ન ઘટે કરવાં નેણ. ૧૪૨.
 મુખમાં વશિયે સંપથી, ભામતિ ને ભરતાર;
 મધુરે વચને માગિયે, સંપતિને અનુસાર. ૧૪૩.
 નારી તું પ્યારી ઘણી, અરધું જેવું અંગ;
 મિલકત સધળી માહરી, આપું તને અભંગ. ૧૪૪.
 તોપણ નિત્યે તું કરે, કારણ વિના કલેશ;
 અંદ્ર ન આવે અપટિમાં, હૃદ લે બાળ હમેશ. ૧૪૫.
 આપણ થકી અભાગિયાં, દેખો તેનાં દુઃખ;
 સંગ્રહિયે સંતોષ તો, સદાય ઉપજે સૂખ. ૧૪૬.
 પાશ્યો નહિ જે પગરખાં, દુખ પોકારે મૂખ;
 પણ બીજને પંગ વિના, દેખી વિસારે દુઃખ. ૧૪૭.
 તૃણા ઝાઝી તેજ જન, હૃદયે બળે હમેશ;
 તૃણાથી ત્રિભુવન ઘણી, લઈ ન શકે સુખ લેશ. ૧૪૮.
 ગુણિયલ વિક્રમ નુપ ગયો, પંડે પાંડવ દેશ;
 ઈંદ્રપ્રસ્થ અવલોકિને, કરવા લાગ્યો કલેશ. ૧૪૯.
 પસ્તાવો બહુ પામિને, બોલ્યો મેલી લાજ;
 આ દોલતની આગળે, રાંકે તુલ્ય મુજરાજ. ૧૫૦.
 દોષ કશો નહીં દેવનો, નહીં મુજ ભણાં નશીબ;
 ધરાવિ નામ ધરાપતિ, ગતિમાં રહ્યો ગરીબ. ૧૫૧.
 ગરિબો પોતાની ગણી, અતી અંતર ધરી આશ;
 સેવે વિર વૈતાળને, દોનપણે થઈ દાસ. ૧૫૨.

આપાઈ.

તે માટે રામા તજ શેષ, સુખ નહિ લેશ વિના સંતોષ;
 સુખ પીયરનું તું સંભાર, શરિરે વસ ન મળતું સર. ૧૫૩.
 કરતી મનુરી જેવાં કામ, વળિ ઘડિયે ન મળે વિશ્રામ;
 એથીતો સુખ અદકું આજ, કિકર કરે હુંકમથી કાજ. ૧૫૪.
 ભામનિ શુણિ થઈ ક્રોધ ભરેલ, જ્યમ જળ રેલ્યું તોતે તેલ;
 મારાં દુર્બળ મા ને બાપ, એ મોણું મુજને ક્યમ આપ. ૧૫૫.
 કુવે પડું જીવ દઉ તતકાળ, વિખડાં વાટિ પિયું વિકરાળ;
 કૂટે શીશ કરે પાખંડ, પાપણિ બોલે વચન પ્રચંડ. ૧૫૬.
 વળતો શેઠ વિચારે વાત, બુવતી મૂર્ખ જનાવર જાત;
 સમજવ્યો સમજે નહિ ન્યાય, માર વિના મારગ નહિ થાય. ૧૫૭.
 હર દેખી પશુ કરે વિચાર, પણ ન વિચારે નિરલજ નાર;
 શિક્ષા કરી વળિ થાશે શોક, કાધી મુજને કહેશે લોક. ૧૫૮.

ધીરજ તે માટે મન ધરું, ચાર ઉપાય અનુર થઈ કરું;
 સામ દાન ને લેદ લાણાય, પછિથી ચોથો દંડ ઉપાય. ૧૫૯.

દોહરા.

સમજણ દેવી સામ તે, દેવી લાલચ દામ;
 લેદે ભય ઉપજવવો, દંડ સજે સંગ્રામ. ૧૬૦.
 નારી મારી વાત શુણ, સારી ધારી સ્નેહ;
 મળવો ફરિ આ મુલકમાં, દુર્લભ મનુષા રેહ. ૧૬૧.
 આયુષ તો વળિ અલપછે, ઘડિ ઘડિ ઘટનું થાય;
 પછિ તે પળ નહિ પામિયે, જે પળ વીતી જાય. ૧૬૨.
 માટે મોટું મન કરી, સદાય રહિયે શાંત;
 કોઈ વખત ફરિયે નહીં, કલેશ બુદ્ધિ કલપાંત. ૧૬૩.
 એ રીતે અતિશય કર્યો, શેઠ સામ ઉપાય;
 કાન ધરે નહિ કામની, શી રીતે સમજાય. ૧૬૪.
 મન માન્યાં આગળ મુક્યાં, ચરણ ચોળી ચીર;
 સામું ન જીવે સુંદરી, જ્યમ વિતરાગી વીર. ૧૬૫.
 તારણિ છેક ન તાણ તું, તાણે તૂટી જાય;
 સ્નેહ તુટે તો સાંધતાં, વચમાં ગાંઠ વળાય. ૧૬૬.
 તજશું જે તમને અમે, કરશો શું પછિ કાજ;
 પસ્તાશો બહુ પ્રેમદાં, માટે માનો આજ. ૧૬૭.
 એમ કહી અવળે મુખે, સૂતો રાખી રીસ;
 અંક કર્યા જ્યમ એ ઘડી, ત્રેસદના છત્રીશ. ૧૬૮.
 તોપણ રહિ નહિ તે વળી, બકવા કરતી બાળ;
 શુણતાં દિલમાં શેઠને, ઝાઝી પ્રગટી ઝાળ. ૧૬૯.
 બહુ કેહું જે બોલ નહિ, ધરિ શકતો નથિ ધીર;
 તોપણ મારે તારણી, તિક્ષણ વાયક તીર. ૧૭૦.
 શેઠ ઉઠી સોટી કંઈ, માર્યો પૂરણ માર;
 બાળા તોપણ બોલતી, લે નહિ થાક લગાર. ૧૭૧.
 પછિ ધરના પાડોશના, આગ્યા લોક અધિક;
 સૌ દપણે દે શેઠને, કામ ન કીધું ઠીક. ૧૭૨.
 દિલ સંભારી દેવને, નર નાંખે નિશ્વાસ;
 બિહો આવી બારણે, અંતર થઈ ઉદાસ. ૧૭૩.
 મૃત્યુક માગે મુખથકી, પરમેશ્વરની પાસ;
 સંપ વિના સંપત્તિપતિ, તજિ જિવતરની આશ. ૧૭૪.

આપાઈ.

વળિ ત્યાંતો ટોતકની વાત, નજરે ત્યાં નિરખી સાક્ષાત;
 પરદેશી નરને વળિ નાર, સુતાં આટલે શેઠ દુવાર. ૧૭૫.
 પિયુતા પ્યારી ચાંપે પાય, હેતે વાત કરી હરખાય;
 ધરણી પ્રીત જણાવે ઘણી, ધન્ય જન્મ મન ધારે ઘણી. ૧૭૬.

શ્યામિ કહે મુંદરી શુભ આપ, બાહુ ધનવંતો છે તુજ આપ;
ત્યાંજઈને સુખથી વસ તું, દુખ સુખથી દિન કાઠિશાહું. ૧૭૭.
શામાટે દુખમાં મુજ સંગ, વસિ વણસાડે તનનો રંગ;
હું પામિશ સુખના દિન નવા, તો તુજને આ વિશતેરવા. ૧૭૮.
નારિ કહે શુભિયે હો નાથ, હું નહિ તત્તું તમારો સાથ;
ભોગનું સુખમાં આવી ભાગ, દુખમાં કદે તમારો ત્યાગ. ૧૭૯.
પૂરી હર પ્રભૂનો ચાર, ક્યાં તે છૂટે કર્મ કદોર;
વસું વિન્નગે દિન એટલા, જીવનું જગમાં દિન કેટલા. ૧૮૦.
સગવણસત્ય ઘણામાં ઘણું, તેતો ધણિ ધણિયાણીનાણું;
પિયરતણી પાલખી દુખકાર, સસરાનો શૂળી સુખકાર. ૧૮૧.
એમ કરે વાતો અતિઘણી, જાણે એજ ઉજણનાં ઘણી;
શુભિ શુભિશેહું અંતરજળ્યું, સુખ આનંદવપને નહિ મળ્યું. ૧૮૨.
અતિ ધિક્ક ધિક્ક મારો અવતાર, સુખથી નહિ માંડ્યો સંસાર;
આ ધનમાં અંગારો પડો, હે પ્રભુ સંપ મને સાંપડો. ૧૮૩.
જે સુખમાં આ બે જણ વસે, એ સુખ વિક્રમને નહિ હરો;
જીવનરથન્ય એનું જગમાંહી, એથી સુખ નથી અધિકું કાહિ. ૧૮૪

કુખી જીવતર વિષે.

છાંયો.

રહે શરીરમાં રોગ, વ્યસન આવી દોઈ વળગ્યું;
થયો ન વિદ્યાભ્યાસ, કરજ છુટે નહિ અળગ્યું;
વસે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામનિ નહિ છાંડે;
પાપી પુત્ર કુપાત્ર, પુત્રી બાળાપણ રાંડે;
અહોનિશ વસતું ઉદમવિના, તૃણા અધિક અપારછે;
આ જગમાં એવા પુરપત્ન, જીવનર તે દુખકારછે. ૧૮૫.

સુખી જીવતર વિષે.

રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;
પાળે આજ્ઞા પુત્ર, સદા પરઆશ નિરાશી;
મધુર વાન્ય સાનતી, કરજ શિરપર નહિ ડોલી;
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ જોલી;
વળિ દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટુંબી વર્ગમાં;
પછિ તે થકિ હું નાથિ પ્રીછતો, સરમકાંઈ સુખ સર્વગમાં. ૧૮૬.

દાહગ.

સગળાં સંકટ સાંખિયે, કાહિ કર્મનો વાંક;
ભૂંડી જેતી ભારજ, એ દુખ આરો આંક. ૧૮૭.

રાગવગડી.

ભાઈઓ જેતી ભારજ ભૂંડી, તેને પીડ અંતર હીડી; ટેક.
લાજનજીને લરાઈ કરે નિત્ય, ભાળવા લોક ભરાય;
સાર મનુષ્યના ધનું જોણું, જોગું જગતને થાય. ભા. ૧.

જેમ બિલાટી બંદરને જીએ એમ, નાથ સાચાં કરિ નેણ;
પગથકી પ્રગટે માથા લગી એવાં, વાંકાં કાઢે વેણ. ભા. ૨.
ચાર ધરી પીયુ ઓટે ટો ત્યારે, સુખ બંનેને થાય;
ઘણિ આવીને કેર ખસે ત્યારે, રોર લોહી મુકાય. ભા. ૩.
પંચિત શાસ્ત્ર જાણેલ પુરાણી, નાત્રી સલામાં મનાય;
માન તણ મુરખીના મોઢના, તેજ દુકારા ખાય. ભા. ૪.
પીયુ થકીતો ઘણીજ પોતાની, સમજણ જાણે સદાય;
દેવ થાકે તો મનુષ્યના મુખની, શીખામણે શું થાય. ભા. ૫.
પહોર ચહે દિન પોલીને ઉઠે, ચોંપે લરાઈના આલ;
જો લરનાર ખીજું ન જડેતો, પડતાજો પોતાનાં બાળ. ભા. ૬.
સ્નેહકરી કદી સ્વામીની સાથે, ખેંચી ન જોલે વાત;
ધમારાની પેઠે ધુંધવતી રહે, રોપભરી દિનરાત. ભા. ૭.
જેને વીતી હોય તે નર જાણે, આણે બિન્ન આહંકાર;
હાપણ કેરો દોઈ દુનીઆમાં, ગર્વ ન કરશે લગાર. ભા. ૮.

દાહગ.

પછી પરદેશી જોડીયો, ભાવ સહિત શુભ બ્રાત;
દોષ ધણા નર દુષ્ટના, તે તું જાણજી વાત. ૧૮૮.
શેઠ કહે સાંભળ કહું, દુષ્ટ પુરૂષના દોષ;
તે મુજમાં તલ માત્ર નથી, રખે દરે તું રોષ. ૧૮૯.

રાગવગડી.

કહું નર દુષ્ટની કહાણીરે, શુભો સૌ રનેહજ આણી; ટેક.
મોહું વેહેલુ કામ મુધરે કે બગડે, માણસ માનની રીન;
પોતે કયું તેતો પાંશરું સમજે, નારીને મારે નિત્ય. કહુંનર. ૧.
સાસુ નહાંદ દેણી જેઠાણીના, સાચા જુદા શુભી જોલ;
વાંક વિના વનિતાને તજેતો, તે નરખરને તોલ. કહુંનર. ૨.
કાગડે ઘેરું ઘડ ફરે તેમ, ગોશી સદા ગમરાય;
ધરનાં કરે સૌ દેવ ધણેશે, તેથી જુદો નવ થાય. કહુંનર. ૩.
માનનીનું અપમાન કરે નિત્ય, ગાય નદારો ગાળ;
તુચ્છ ગણી તિરકકાર કરે તો, તે નરનું મોહો બાળ. કહુંનર. ૪.
સાસરિયાની સાથે લડી, કાઢે રાંડ ઉપર તે રીસ;
સારા મનુષ્યની શિક્ષા ન માને, જેને રૂઢા જગદીશ. કહુંનર. ૫.
સમજુનો ટંકો તુરત ટો. દોઈ ધરડું આવો કહે ધર;
જાહું કહે, કે આહું જીએ તેનો, પાર આવે શો પેર. કહુંનર. ૬.
સ્વામી સાંભળનાં વાંક વિના આવી. કામનને લરે કોય;
સમજવિને મમદાન કરે નહીં, હીજા જેવો હોય. કહુંનર. ૭.
પોતેતા ખાય પિયે ઘણું રાંડ. તે વસ ફરે શુભ રીન;
નારીને આપે નિત્ય નદારું નો. કહો કેમ પ્રગરે પ્રીન. કહુંનર. ૮.
પીયરિયાં પરદૂજ ન પૂરેતો, સ્વામી કરે સંભાષ;
સાચું કહુંજું એ કંઈ વદેપે, પૂર્વ જનમનું પાપ. કહુંનર. ૯.

દોહરા.

વળિ પરદેશી નર વદે, જીવમાં રાખી તંપ;
બહુ મીઠું ને બોલીયે, શાથી વણસે સંપ. ૧૯૦.
વિનય થકી વશ થાયછે, રાજને વળિ રાંક;
કદી ન સૂને કોઈને, પણ પોતાનો વાંક. ૧૯૧.
એમ કહ્યું એ અવસરે, ત્યાં નર એક નહેર;
મિયાં નીસર્યો મારગે, ખરેજ ટંગ્યોખાર. ૧૯૨.
પરદેશી પ્રત્યે પછી, ભણે શેઠ ધરિ ભાવ;
વાલપણાથી વિનયથી, લે આ ને બોલાવ. ૧૯૩.
પછિ તેણે ત્યાં પૂછ્યું, રનેહું કરી સલામ;
સાહિબ ખુદનું નામ શું? ક્યા તેરે હું કાંમ? ૧૯૪.

ચિત્રાંક.

સુત તેનો સાથે દેખોને, પૂછ્યું પુત્ર તુમેરાહું?
બહુજ શીસ કરીતે બોલ્યો, નહિ મેરા તો તેરાહું?
પુત્ર તમારા ને પરમેશ્વર, અધિક અધિક આયુષ આલો;
મિયાં કહેજો મરજિ તુમારી, અબી ઈધર મારી ડાલો. ૧૯૫.
સાલમપાક શિયાળે કરશે, થાશે પુટ સરસ ચેરા;
મુકા મુકા હમ લકડી હોગા, સાલે ક્યા લેતા તેરા?
માણસ સાથે માણસ બોલે, દોસ્તિ કરે ન રહે મુંગા;
દોસ્તિ તેરિ જહાનમમે ગઈ, અબ બોલેતો મારંગા. ૧૯૬.

દોહરા.

પરદેશી સમજ્યો પછી, કાજ કહણુછે એહ;
જેનો જન્મ સ્વભાવજે, ટળવો કુપકર તેહ. ૧૯૭.
પછિ તે પોતે શેઠ પણ, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
લક્ષ્મી સાટે સંપને, જાએ આઠે જામ. ૧૯૮.
સાંભળ નિર્ધનસાહ તું, અંતર ધરી ઉમંગ;
સંપ તજ સંપત્તિનો, સ્વપને ન કરીશ સંગ. ૧૯૯.
પૂર્ણ તારૂં તપ પેખિને, તુઠ્યા ત્રિલોચન રાજ;
તે માગ્યું ધન તુઠ્ય પણ, મને મોકલ્યો આજ. ૨૦૦.
શુણિને નિર્ધનસાહ મન, નિશ્ચય થયો નિરાંક;
સમજ્યો મહિમા સંપનો, ગણી રમાને રંક. ૨૦૧.

મુંગી છંદ.

પછી રનેહથી સંપનો હાથ જાલ્યો,
લઈ સંપ મંગે ઉમંગેથિ ચાલ્યો;
જઈ દૂરથી જોયું પાછે નિહાળી,
ધિમે ચાલતી આવતી લક્ષ્મી ભાળી. ૨૦૨.

પુછ્યું સંપને એજ ક્યાં ચાલિ જશે,
કહે સંપ તે આવશે તજ પાસે;
જઈ હું વસું બ્યાં ભત્રુંસ્યાન નેઈ,
કરે વાસ લક્ષ્મી જુએ સર્વ કોઈ. ૨૦૩.
પછી વૈર તે સૂજ સાથે વધારે,
તજની મને સ્થાન પોતે પધારે;
કહું તજને આજથી એજ માટે,
કદી સંપ મેલોશ માં લક્ષ્મીસાટે. ૨૦૪.
સદા બોલજે રનેહથી સારિ વાણી,
વધે સંપ મંસારમાં જોયિ જાણી;
લક્ષ્મી રાખવો સાંખવી ભૂલ છોટી,
દયાથિ વળી રાખવી દૃષ્ટિ મોટી. ૨૦૫.
કદી ભ્રાત પુત્રો જુદા ભાગ ભાગે,
ભલે ભાગ લેતો નહોં સંપ ભાગે;
વસે એકદા ને જુદાં દીલ જાણો,
નહી સંપનું રૂપ એવું વખાણો. ૨૦૬.
દિલે એકતા દૂરદેશે રહેછે,
કવી સંપનું રૂપ તેને કહેછે;
કહું મૂલ કૂંસંપનું શૂણ કાને,
જુદા વાદ તાણી જુદા ધર્મ માને. ૨૦૭.
રહે દેશમાં એ થંકી સંપ રૂઠ્યો,
તજને તેજ માટે વૃથા વાદ જુઠો;
રૂઠેમાં રૂચે તે તમે ધર્મ પાળો,
તજ દૂષ ટંગ પધા તુર્ત ટાળો. ૨૦૮.
થશે એક ધર્મી હશે જો કરેતો,
ન થશે મનુષ્યે મથીને મરેતો;
વડો કોઈ કૂંડળીમાં મુખ્ય થાપો,
વળી નાતમાં મુખ્યતા એમ આપો. ૨૦૯.
પછી તેતણી નિત્ય મર્યાદ પાળો,
નહી દેખશે તો દહાડો દુખાળો;
સામાધાનિ તે રાખશે સર્વ વાતે.
સદાકાળ તો પામશે સૂખ સાતે. ૨૧૦.

દોહરા.

એ શીખામણ ઉર ધરી, શુણોને નિર્ધનસાહ;
સંપ સહિત ધર સંચર્યો, અલખન મળી અથાહ. ૨૧૧.
સંપે સ્ત્રિના શરિરમાં, પૂરણ કર્યો પ્રવેશ;
અમૃત દટ્ટી ઉપજી, વ્યાખ્યો રનેહ વિશેષ. ૨૧૨.
સુખ બહુ પામ્યાં સંપથી, વિસ્તરિ કીર્તિ વિશાળ;
પ્રસન્ન પરમેશ્વર થયા, દુખહર દીનદયાળ. ૨૧૩.

સંપલક્ષ્મી સંવાદ આ, જે સુણુશે નરનાર;
સંપ પ્રસન્ન થયા થકી, સુખ લેશે સંસાર. ૨૧૪.
ઓગણિસેને સાતને, ભાદરવે ભરપર;
પૂર્ણ કથા કહિ પૂતમે, અધિક હરખે ધરિ ઉર. ૨૧૫.
વાસી શ્રી વઢવાણના, પ્રભુને કરી પ્રણામ;
શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ સદા, દાખે દલપતરામ. ૨૧૬.

ગરબી.

દેશમાં સંપ કરે સંપ કરે,
દોલે દેખી કુસંપથી દોરે; દેશમાં ટેક.
હારે જે કોઈ સંપ તજને સુખ માગે,
તેના સૂતેલા શત્રુ જાગે; દેશમાં સંપ ૧.
હારે તજી સંપ લગલડો આવે,
તેમાં પુત્ર ત્રીજને કહેવે; દેશમાં સંપ ૨.
હારે જે કોઈ વીધા જમીન સાડ લડતા,
રાજ ખોઈને રહ્યા હવે રડતારે; દેશમાં સંપ ૩.
હારે હજી હાઈ વિચારો નહીં જોશો,
ખરેખાતે છે હાથમાં તે ખોશો; દેશમાં સંપ ૪.
હારે તમે ટેકા ધરમના ટાળો,
જેજે ખારો લાગે તે ધર્મ પાળો; દેશમાં સંપ ૫.
હારે છગ દગા કપડ દો છોડો,
આખા દેશની થઈ આખર થોડો; દેશમાં સંપ ૬.
હારે કરી સંપ કાંઈ હુતર હલાવો,
કૂરી દેશની વખત ફેરવાવો; દેશમાં સંપ ૭.
હારે કોઈનું સાંડ દેખીને શીદ દાઝો,
તેને બુલાડી મારવા ન બાઝો; દેશમાં સંપ ૮.
હારે વાંચો દલપતરામની વાણી,
પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણી; દેશમાં સંપ ૯.

સુરતની એક સ લાઈગ્રેવીની સભામાં ધણીવાર કવિતા
સંબળાવવાથી ત્યાંના વિદ્વાનો તથા અમલદારોએ તા ૧૯ મી
આગષ્ટ સને ૧૮૫૩ ને રાજ જોડી સભા ભરીને માનપત્ર
આપ્યું અને ફરમાશ કરી કે છેલીવારનું હવે એક સારા વિષય
ઉપર કવિતાનું ભાષણ અમને સંબળાવવું જોઈએ. તે ઉપરથી
સંપલક્ષ્મી સંવાદ રચીને સંબળાવ્યો હતો. અને તે માનપત્ર
સુરત રામાચાર્યાં છપાઈ હતું.

કેક્રવિશે.

દોહરો.

કેક્ર કિરીટ ધરે કરે, કે ક્રિકિરીધર ક્રોક;
નરકે ક્રીકે સુખ પડે, નર કેક્રી કહે લોક. ૧.

ક્રીટ ધર-મુગટ ધરનાર.

મનહર છંદ.

ગાંજો તજ ગાંજો તારાં ગાતરને ગાંજનાર,
ભાંગ તજ ભાંગ તારું ભવન ભમાવશે;
માજમ નહિ રે એતો કુતી છે મહાજમની,
માજમતો કદી તને મોતને મેળાવશે;
તાડીને લગાડી આગ, પાસેથી નસાડી મૂક,
તાડી તને કદી જાયા તાડથી પડાવશે;
માદિરાનો મેલ સંગ મદિરા તો મહાભૂંડી,
મદિરા માણસપણું સઘળું મુકાવશે. ૨.

દોહરો.

જે હોકાનો કાન છે, તે આગળ ધરિ મૂખ;
પૂછે પીનાર જન, સુખ આપીશ કે દૂખ. ૩.

મનહર છંદ.

ઉવખામાં પાણી જુએ ઉછળે જેમ જેમ,
તેમ તેમ પીનારના લોહીને ઉકાળે છે;
પાવકમાં ગાંજો કે ગડાકુ જેમ પ્રજળે છે,
તેમ તેમ પીનારનું કાળજું પ્રજળે છે;
અધિક અધિક જેમ જેમ ધુત્ર ઉછળે છે,
પીનારનો અકલના કાંકરા ઉછળે છે;
સુખ મળવાની વાતતણો ગુડ લઈ ખાજે,
ગુડ ગુડ ઉચારો હોકા ઉત્તર એ વાજે છે. ૪.

ગીતિવૃત્ત.

માજમ મહાજમ જૈવી, કરે અચેતન, હરે શરિર શુદ્ધી;
માજમના જમનારા, બનશે મૂરખ ગુમાવિને બુદ્ધિ. ૫.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

પ્રશ્ન પુછ્યો નિજપ્રીતમને, એક જમનિમાં એક કામનીએ;
અકલ હીણુ બને કે બને નહિ, જે સુખ માંહિ અક્રીણુ લીએ;
કંથ કહે ઘટતી નથિ અકલ, કારણ હું કહું ધાર્ય હીએ;
કોઈ પ્રવીણુ અક્રીણુ પિયે નહિ, અકલ^૧ હીણુ અક્રીણુ પીએ. ૬.

દોહરો.

અક્રીણુઆના અંગના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણજો, અક્રીણુમાં શો માલ. ૭.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

સમ અડયા રણ રંગ વિષે, ખેળ રાવણને રણમાં રગદોળ્યો;
કસતણો નિરવશ કર્યો હરિ, આચણની સમ આણુર^૨ ચાળ્યો;

^૧ જેતામાં અકલ નહોય તેવાજ અક્રીણુ પીએ છે માટે તેવાની અકલ ઘટેજ ક્યાંથી જેમકે નાગો. લુટાય નહીં તેમ.
^૨ આણુર-કંસના મેલ.

ભારથમાં પણ પારથ^૧ ભૂપ, જુઓ દૂરજ્ઞેધનને રણ રેળ્યો;
કે રજપૂત જવા રણ કારણ, ક્યાંઈ કદાપિ કસુંબો ન ધોળ્યો. ૮.

દોહરા.

આહે જે ચંડૂલને, યુદ્ધિ નહિ બિલકૂલ;
જ્ઞે જરિયે મતિ હોય તો, રૂલ કરે ચંડૂલ. ૯.
દેશતણી પડતી દશા, સુજે ન સવળી સાન;
તજશે ભાંગ અક્રીણ તો, પીશે બહુ મધુપાન. ૧૦.
નિર્ભાગીને નાસતાં, વિપરિત સુજે વિચાર;
ચૂલામાંથી ચાલિને, ચોલામાં પડનાર. ૧૧.

નદવાસ્યળીનું વર્ણન.

દોહરો.

કેફ ન કરશો કોઈ કદિ, કેફ ક્લેગનૂ મૂલ;
જુઓ કેફ કરિ-જાદવે, કર્યૂ નિકંદન કૂલ. ૧.

ચોપાઈ.

પ્રથમ પ્રભૂને કંઈ પ્રણામ, સુધરે જે થકી સઘળાં કામ;
કેફતણા અવગણ તે કહું, સ્નેહ ધરી સાંભળજે સહૂ. ૧.

દોહરા.

પુરાણ શ્રીમદ્ ભાગવત, એકાદશમો સ્કંધ;
તેના અધ્યા ત્રીશમો, સુણો સહિત આનંદ. ૨.
નદવ જત્રાએ ગયા, પવિત્રસ્થાન પ્રભાસ;
કેફ કરીને પરસ્પર, નિરમુલ કીધો નાશ. ૩.
તે સાંભળી સહિ સજ્જનો, વલી વિચારો વાત;
સુપને સોખત કેફની, કદી ન કરશે બ્રાત. ૪.
કેફથકી ધર કેફનાં, ઉડી ગયાં અપાર;
દેવ સરીખા દુષ્પિ થયા, શી ગણતો સંસાર. ૫.
ભાંગ અક્રીણ ગાંજે તજે, તજે મદીરા તાડિ;
પ્રગટ વસ્તુ પેશાપ્ત જેમ, દેખો નજરે દાડી. ૬.

ચોપાઈ.

નથી જગમાં કેફની લાજ, કરિ વિશ્વાસ ન સોપે કાજ;
ભંગી અક્રીણી કેફી હોય, કન્યા તેને નવ-દે કોય. ૭.
સોખત કરતાં સહિ જન ડરે, રખે લોક નિંદા ઉચ્ચરે;
કદી વસ્તુ ચોરી લે કોય, કેફીને શિર બ્રાંતિ હોય. ૮.
ભલું મનુશ હોય કોરતીવંત, તુરંત ન કોઈ વિશ્વાસ કરંત;
જે કોઈ કેફી વ્યસની થાય, પછી ઘણો મનમાં પરતાય. ૯.
કેના ઉપર કાઢે રોષ, રોગતણે શિર દે છે દોષ;
હોય એકલો ત્યાં લજવાય, વધવા નાત્ય કરે ઉપાય. ૧૦.

^૧ પારથ-અરજુન.

તે માટે સહિ ચેતો ચીત, ન કરો એવા નરથી પ્રીત;
જે પરણો કેફીને નાર, તેના જીવતરને ધિક્કાર. ૧૧.
કેફી વસ્તુનો ન કરો સંગ, ઉડી વળગશે આવી અંગ;
સાપ કેફ ને જળની રેલ, તેની સાથે ન કરો ખેલ. ૧૨.

દોહરા.

ધનનો મનમાં મદ ધરી, કેફ ન કરશે કોય;
નદવ કુલ થઈ જે ગતી, સદા વિચારો સોય. ૧૩.
કૃષ્ણ સરીખા કુલપતી, જે રાજા અધિરાજ;
દેવપુરી સમ ફારિકાં, સુંર વૈભવ સમ સાજ. ૧૪.
છપત કોટિ વિસ્તાર નર, જગમાં કોધી જીત;
નરપતિ સઘળા આવીને, શીશ નમાવે નીત. ૧૫.

ચોપાઈ.

સકળ હિંદુનાં રાજ્યસ્થાન, નહિ કોઈ દ્વારામતી સમાન;
શકે કરનાર યુધિષ્ઠિર કહ્યા, તેતો જેના સેવક થયા. ૧૬.
શોભાપુરની શી કહું ભણી, કવિજન કોઈ શક્યા નહિ ગણી;
મંદિર મેડો જરૂખાં માળ, સુવરણમય શોભીત વિશાળ. ૧૭.
બન્યા ધરોધર આગળ બાગ, પક્ષી કરે કલોલ અથાગ;
નિત્ય પ્રતિ થાએ નાઠારંભ, દેખી દેવદિલ થાય અચંભ. ૧૮.
કાઢે દિન આનંદે રહી, દૈવતણો દિલમાં ડર નહીં;
ખાય પિયે ને કરે વિનોદ, મનમાં પૂરણ ધરે પ્રમોદ. ૧૯.
એક સમે સહિને થઈ આશ, તીરથ નાવા જવું પ્રભાસ;
સ્ત્રી બાળક વૃધજન કહેવાય, શંખોદ્ધાર તિરથ તે જાય. ૨૦.
એવો દીકે કીધો ઠેરાવ, અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્છાવ;
કૃષ્ણતણી આજ્ઞા તે લહી, શણગાર્યા ગજ ઘોડા તહીં. ૨૧.
ઘૂઘરિયાળા રથ છે ઘણા, બળદ ભલા ચીત્રેલા બણ્યા;
શોભિત મેનાને સુખપાલ, તેના બન્યા અલોકિક તાલ. ૨૨.

હરિગીત* છંદ.

બહુ ગડગડે નીશાન નોખત, ઘોર શબ્દ કરે ઘણો;
વળિ હોલ ભેરી ભૂંગળો, સ્વર થાય શરણાઈતણો. ૨૩.
મરદંગ તાલ ઉપંગ અંગ, ઉમંગથી વાગે બ્યાંહાં;
સારંગી વેણા વાંસળી, મંજરા ખંજરીઓ ત્યાંહાં. ૨૪.
નાચે સુરંભા નાયકા વળિ, ગાયકા ગાવે ઘણા;
અગણિત દીસે અસવાર, ધરિ હથિયાર કુળ નદવતણા. ૨૫.
તરવાર હાલ કઠાર ખરછી, વજ ગુપતી ને ગદા;
ત્રીશૂળને તીર કામઠાં, હળ મુશળ ફરશિ લહિ તદા. ૨૬.

છંદ જુગ્ગ પ્રયાત.

લિધા સાથ સીસા ભર્યા મધ ભારી,
નથી જાણતા વંશ નિર્વંશ કારી;

લીલા ધાતુ ખાલા પીવા કાજ પાસે,
જેહમાં સહુ જનદેવો હૂંખિ જાશે.
તહાં હોત ને કોઈ પરહેજગારી,
તજનવત તે વસ્તુઓ કેદકારી;
ન ખોલ્યાજ શ્રીકૃષ્ણ ચિત્તે વિચારી,
નહોં માનશે મૂર્ખ શિક્ષા અમારો.
કઈતો હતા ખાળ જોખન વેશે,
કઈતો હતા ઉગતે મુછ કેશે;
કઈ વર્ષ મધ્યેજ વિચા કરેલા,
હતા મૂખ સંસાર આશા ભરેલા.
કઈ ખેતના છે એકાએક ભાઈ,
કઈ એકલા માતુને સુખદાઈ;
કોઈતો હતા પરણીના ખૂબ ખારા,
ન જાતા કદી દૂર નેત્રોથી ન્યારા.
જતા દૂર જાણી ભયો નેણ પાણી,
અતી આગ્રહેથી દિલે ધિર્જ આણી;
જાણ્યું તિથિ જઈ આવશે કાલ્ય પાસે,
નથી જાણતાં કેદથી જીવ જાશે.
મહામત ઘોડે ચડ્યા જોધવંકા,
ખડી નોખતે ત્યાં દિધા ધાવંકા;
ધરા ધમધમે શબ્દ સૂઈ ન માયો,
ઉડી ધૂળ આકાશમાં સૂર્ય છાયો.
ધણા નાવમાં ખેશિને પાર પોત્યા,
લઈ સૈન્યનો સર્વ સામાન સોતા;
ગઈ ક્રોજ જ્યાંથી સરીતાને તીર,
અનીરે^૧ કિંધું નીર, નીરે અનીર.
ફરકે ધ્વજને પતાકા જરોના,
હિયે દેખી હૂંખે કુટુંબી હરીતા;
પ્રભાસે જઈને દિધા શ્રેષ્ઠ દેરા,
ઉઠ્યા મનમાં મેઘ આનંદ ફેરા.
મહા વંશ વિરતારના ગર્વ વાળા,
વળી રાજ્ય વૃદ્ધી સમૃદ્ધી મુખાળા;
ધણી પ્રીતની રોત્તનો શોખ જાણી,
ત્યહાં મધ પીવા મનોવૃત્તિ આણી.

રોહરો.

રતેહનું લક્ષણ સમજાવે, ધરિ અંતર અજ્ઞાન;
પ્રેમ કરીને પરસપર, પિવા ચહા મધુપાન.

૨૭.

૨૮.

૨૯.

૩૦.

૩૧.

૩૨.

૩૩.

૩૪.

૩૫.

૩૬.

પંડિતની મિત્રાચારીનો છપો.

પંડિત મિત્રો મળે, વદે મુખ મધુરી વાણી;
પ્રથમ કરી પરણામ, પાય ગંગા જળ પાણી;
પછિ સોપારો પાન, આપિ કૂશળતા પૂછે;
કહે પછી કરજોડી, આગમન કારણ શું છે;
કરિ જ્ઞાન વાત ચિત શાંત થયે, રતેહ સહિત જૂદા પડે;
મન મગ્ન રહે મિત્રાઈમાં, પંડિતની પ્રીતી વડે. ૩૭.

મૂર્ખની મિત્રાચારીનો છપો.

મૂર્ખ મિત્રો મળી, ગાળ દઈ ગમત કરશે;
મારો પરસપર લાત, વાતમાં મશકરી ધરશે;
મિત્રાચારી મૂળ, કેદ પીશે ને પાશે;
ખેલી ખાજ ખેલ, લડાલડી કરી ઘેર જાશે;
મુખ મીઠાને મનમાં કપટ, સ્વાસ્થ્ય લગી સગાઈ છે;
કદિ જોખમકારી જીવને, મૂર્ખની મિત્રાઈ છે. ૩૮.

ચોપાઈ.

જનદવનાં દુરભાગ્યો જાણ્યાં, કેદ પરસપર પીવા લાગ્યા;
કોઈને સારી ન આવી શુદ્ધી, વિનાશ કાળે વિપરિત યુદ્ધી. ૩૯.
શપથ પરસપર દેવા લાગી, પાય પિયે મધુપાન અભાગી;
નહિ જાણ્યા પરમેશ્વર સાખી, પીવામાં કાંઈ કસર ન રાખી. ૪૦.
સઉના દિવસ થયા છે ખોટા, રહ્યા ન બાકી નાના મોટા;
પાન કરી ગુલતાન થઈને, ગાન કીધું બહુ તાન લઈને. ૪૧.
પછી પરસપર વળગ્યા વાતે, આપ વખાણી ચડ્યા ઉદમાતે;
એક બીજાની મશકરી માંડી, છેવટ આવ્યું તોય ન છાંડી. ૪૨.
મૂળ હતું દ્વારામતિ માંડી, તે તતક્ષણ પાલોયું ત્યાંડી;
હારયથી મૂળ હતું ઉપજેલું, અંતર માંહિ અદર્શ રહેલું. ૪૩.

લડાઈના મૂળનો છપો.

હારય રૂપી જ્યાં હતા, એક અવસર એ દીશે;
જનદવ ખાળકે જઈ, કીધું અપમાન અતિશે;
નહોં છંડી છંછેડ, ક્રોધ રૂપિયે બહુ કીધો;
જશે તમારો વંશ, શાપ સરવેને દીધો;
જે જનદવનું જડમુળ જશે, હારયથિ નિશ્ચ લેખજો;
તે માટે શ્રોતા સહિ તમે, હારય દિશે નહિ દેખજો. ૪૪.

ચોપાઈ.

હાંસી કરતાં હઠપર આવ્યા. લડવાની ઇચ્છા ઉર લાવ્યા;
એક કહે મુજમાં બળ આજું, બિન્ને કહે તુજ સાથે બાજું. ૪૫.
ત્રિન્ને કહે તું ગદા તોલે, આથો મમ્મો ચરચો બોલે;
પકડ્યા એક બીજાના કાનો, મંડ્યા ઉઠી મરદ જુવાનો. ૪૬.
કેનાં કપડાં નાખ્યાં ફાડી, કેને કુટ્યા આરા પાડી;
લઈ શસ્ત્રને લડવા લાગ્યા, નહી શરમ લાવે થે નાગા. ૪૭.

^૧ એટલી બધી ક્રોજ હતી કે તેના ચાલવાથી નદી કોરી પડી ગઈ અને મુઠ્ઠી જમીનમાં કાલ્ય થયા.

સુણુજે શ્રોતા કેદની કાણી, કેવી સખાવન એ વખણાણી;
લીધાં ધનુષને તીક્ષણ તીરે, ભાલા લઈ મંડયા ભડ વીરે. ૪૮.
ગુરજ ગદાને દ્રેરવી ફરશી, પથરાનો વૃષ્ટી રહી વરશી;
હળ મૂશળને લોગળ ભારી, પાડયા કને વજ્ર પ્રહારી. ૪૯.
જે શસ્ત્રે જગ વશ કરિ લીધું, તેથી કુલ નિકંદન કીધું;
શત્રુ રૂધિર મદીરા થૈ આપે, વાળ્યું વેર એજ શર આપે. ૫૦.

હરિગીત છંદ.

પ્રદૂત્ર સાંખ શ્રી કૃષ્ણના, સુત સામ સામા તે લહે;
અદૂર સામા ભોજ છે, અનિરુદ્ધ ને સાત્યકિ અહે. ૫૧.
સુભદ્ર ને સંગ્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત્ર છે;
નર નિશઠ ઉલ્લસુક સહસ્ત્રજીત. શતજીત નામ પવિત્ર છે. ૫૨.
દાશાર્હ વૃણણી ભોજ અધક, સાત્વતા મધુ અર્બુદા;
માથૂર કુકુરા શૂરસેના. વર્ગ એ જાણો જુદા. ૫૩.
ભાઈ સગાને ભાઈ મારે, પુત્ર મારે બાપને;
ભાણેજને મામા વિદારે, પણ ન જાણે પાપને. ૫૪.
સસરો હણે જનમાતને, જનમાત સસરાને હણે;
સાજો બનેવીને હણે, કુખ બેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫.
નાહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ધાત ઈચ્છે છે ધણા;
મદ અંધ થૈ નિરબંધન લાગ્યા, ધંધમાં ન રહી માણા. ૫૬.
જે પ્રાણથી ધ્યાસ હતા, તેને હણ્યા બે ભાતમાં;
નિજ પુત્રના પણ પ્રાણ, હણતાં ધારિ વાત ન ધ્યાતમાં. ૫૭.
રથ હાથિ ઘોડા ભાગિ તોડ્યા, મારથી નહિ સઠક્રિયા;
નાસતા નાના બાળને, પગ ઝાલિ ભૂતળ પઠક્રિયા. ૫૮.
જેમ વાંસ વનમાં આગ્ય ઉઠે, એમ રૂઠે અંતરે;
મધુપાનથી તન ભાન ભૂલ્યા, ચિત્ત થયાં પરતંતરે. ૫૯.
કામઠાં તૂટે તીર ખૂટે, દોંત ચુંટે હાથિના;
રથ કાજ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથિના. ૬૦.
શ્રી કૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, કોણ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ બચ્યા નોકર આકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧.
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મદમત્ત ચાલ્યા મારવા;
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉઠ્યા સંહારવા. ૬૨.
જે બીજ મદિરા રોપિયું, તે વેલ્ય ઉગી લોહિની;
ધડ શીરા જુદાં ફળ થયાં, ચાલી નહીં મતિ કેઈની. ૬૩.

બુજંગી.

પડ્યા તરફડે ભૂતલે કૈક શૂરા,
થયા કૈક પૂરા રહ્યા કૈ અધુરા;
સુતા નિત્ય જે પુષ્પ સજ્જ બિછાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૪.

જેઓ નેત્રથી નારિનાં રૂપ જોતા,
બહુ પ્રીત દેખાડીને ચિત્ત પ્રોતા;
તેઓ નેત્રને તો ગયા કાગ ખાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૫.
જેઓ હાથમાં હેમ પોંચી બિરાજે,
ભલા બાજુ બાંધી છળીવંત છાજે;
ઉડ્યા બાજ આકાશ તે હાથ સાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૬.
જેઓ મૂખમાં નિત્ય તંબોલ ખાતા,
ભલાં તાન લે ગાનમાં ખ્યાલ ગાતા;
તેઓ મૂખમાં ધૂળ્ય ઉડે ભરાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૭.
ખમાજ ખમાજ છડીદાર કેતા,
સદા પાસ સેવા વિષે દાસ રેતા;
કિધાં રાજ્ય નિષ્કંટ શત્રુ નસાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૮.
જેઓ વંશ વિસ્તારનો ગર્વ ધર્તા,
નહી દૈવથી દીલમાં લેશ ડર્તા;
નહી અગ્નિ દેવા રહ્યું કોઈ ત્યાંઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૯.
આખા દેશ મધ્યે હાહાકાર વાગ્યો,
સુણી સર્વને અંતરે શોક જાગ્યો;
કેવી જનકવોની થઈ મુરખાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૭૦.
કેવા સંપીને સર્વ તીર્થે ગયાતા,
કેવા ઘેરથી હર્ષવંતા થયાતા;
રહી હામ હાધ્યાની હાધ્યે સમાઈ,
સુણો કેદ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૭૧.

દોહરો.

માંહો માંહિ લડી મુવા, કરમ હિણા થઈ ક્રોધિ;
બળદેવે બાકી હણ્યા, શૂર સરવને શોધિ. ૭૨.

હરિગીત.

સર્વને શોધી મારિને, બળદેવ દેહ તજ્યો બ્યાંહાં;
શ્રીકૃષ્ણ થૈ ઉદાસ, પીપલ પાસ લૈ સુતા ત્યાંહાં. ૭૩.
એવે સમે એક પારધી, આવ્યો અચાનક જેટલે;
મૃગ જાણી માર્યો તીર, ત્યાગી કૃષ્ણ કાયા તેટલે. ૭૪.
છાનો બચ્યો એક સારથી, તે આવી પાસ ઉભો રહ્યો;
તે સાથ કૃષ્ણે અંતકાળે, ઘેર સંદેશો કહ્યો. ૭૫.

મધુપાનથી જો હાણ્ય થયે, અરજતનને દેજો કહી;
પરિવાર લઈ આગરે જતજો, દ્વારિકાં રહેશે નહીં. ૭૬.

દોહરા.

કૃષ્ણ કહે સુત સાંભળો, મધુમાં મોઢું પાપ;
જેથી જનદવકુળ મુઠી, માટે દોષ અમાપ. ૭૭.
જે મદિરા મુખમાં લહે, તે નહિ હિંદુ હોય;
મહા નેષ્ટ ગોમાંસથી, સમજો મનમાં સોય. ૭૮.
જુદી પુરે સાહેલી, કરે ચોરિ વ્યભિચાર;
જુની પ્રાયશ્ચિત કરી, વસે હિંદુ મોઝાર. ૭૯.
પણ મદિરા પીનાર નર, શુદ્ધ કદી નહીં થાય;
શીયું ઉકાળો પિયે, તો તેનું અધ જાય. ૮૦.
જ્યોષ્ઠ મદિરા જુકત જે, જેથી જીવ બચાવ;
તો પણ રૂપરો તેહનો, ન કરો ધારી ભાવ. ૮૧.
મુકા ચર્મ ઉપર પડે, તિલભર છાંટો તેહ;
જો પશુ નિશ્ચે નરકમાં, પોહોએ અવસર જોહ. ૮૨.
જપ તપ વ્રત બહુ દિન કરે, કરે તિરથ બહુ દાન;
પુન્ય બજો તે પલકમાં, પિયે મદિરા પાન. ૮૩.
દેવ નહિ પૂજા લહે, ગ્રહ ન લહે બળિદાન;
પૂર્વજ શ્રાદ્ધ ન સંચહે, જો પીયે મધુપાન. ૮૪.
મધુ પીનારો પતિત છે, માનુશ મૃતક સમાન;
બાપની મિલકતમાં થકી, ભાગ ન યોગ્ય નિદાન. ૮૫.
બ્રાહ્મણ જો મદિરા પિયે, ઉઠે વેદ અધિકાર;
રાક્ષસ રૂપે જાણિને, તુરત કરો તિરકાર. ૮૬.
પાણિ પિયે ચાંડાળનું, શુદ્ધ કદાપિ થાય;
પણ મદિરા પીનારનું, પાપ કદી નહીં જાય. ૮૭.
જો ચાંડાળ ન મધુ પિયે, પિયે વિપ્ર મધુપાન;
ઉત્તમ જો ચાંડાળ છે, ભાષે શ્રી ભગવાન. ૮૮.

એપાઈ.

કેદારણા અવગુણ બહુ કીધા, સારથિયે સઘળા મુણી લીધા;
કૃષ્ણ ગયા વૈકુંઠે જાણી, સારથિ શક્યો ન ધીરજ આણી. ૮૯.
પડ્યો પૃથિવમાં મુરખ પામી, ખેદ થવામાં નહીં રહી પામી;
કરી પોકારને રડવા લાગ્યો, કોઈ આસુ લોનાર ન જાણ્યો. ૯૦.

૧. વ:સતકલોગાત્રોવધંકરોતિસમહાપાતકી: સ્વાત્મ-
રાપાનુસકલ્લેખિમિતાક્ષરાયાં.

અર્થ, ૧૦૦ ગોહંગા કરે અથવા એકવાર દાર પીએ તે
પાપ બરાબર છે. એવું મિતાક્ષરામાં લખ્યું છે.

૨. મનુ:સુતપાત્વા દિગ્ગો મોહાદમિત્વર્ણા સુરા પિવેત.

સુધિ આવ્યે ઉઠીને ચાલ્યો, દ્વારામતિનો મારગ જાલ્યો;
નાવે ખેશી ઉતર્યો પારે, કરના લાગ્યો વિચાર ત્યારે. ૯૧.
જાણું પુરમાં શું મુખ લેને, સઉને સમજાવીશ શું કહીને;
સઘળી વાતો કહેવો પડશે, જો કહેતાં કેમ જીલ ઉપડશે. ૯૨.
જોમ કરતો પુર દ્વારે આવ્યો, દરવાને દેખી પોલાવ્યો;
ખોલિશક્યો નહિ મુખથી વાણી, આંસુ પ્રવાહે આંખે ભરાણી. ૯૩.
દોરિ ગયા જન મળિ દરબારે, પરિજન મળ્યાં પૂછવા ત્યારે;
વસુદેવ ને દેવકિ આવ્યાં, ઉપસેનને સાથે લાવ્યાં. ૯૪.
અરજુન આવી ઉભા સામા, રૂકમણી આદિક સઘળી રામા;
કહે ભાઈ સાન્નું માંડું કાઢ્યે, છપન દોટિ જનદવમાં હોયે. ૯૫.
બહુ નૌકામાંથી ડુબિ દોઈ, કેમ આવ્યો તું ધીરજ પોઈ;
મુણી સારથી ઉચરવા લાગે, અક્ષર શુધ પોલાય ન આગે. ૯૬.
રૂદન કરે લાંબો સ્વર તાણી, મુણી આવી સઉ જનદવ રાણી;
જોઈ જાણીતો જોમ વિચારે, કાંતો ચક્ર ક્યું શિર મારે. ૯૭.
નિજપતિ સંકટ સમજે ખીલ, તનુજ વિનાશ વિચારે ત્રીલ;
રામ કૃષ્ણદુ:ખ દેવકી જાણે, જો અનુમાન કરીદુ:ખ આણે. ૯૮.
ક્રિસ્ક્રિ પુછે ધીરજ આપી, તે નહિ પોલી શક્યો તથાપિ;
હાય રામ હા કૃષ્ણ પુકારી, રૂદન કીધેથી સમજી નારી. ૯૯.
મરણ થયું જોમ પુછ્યું જ્યારે, મુખ નીચું કરિ હા કહિ ત્યારે;
રામ કૃષ્ણનું મૃત્યુ જાણી, હાહાકાર થઈ પુરવાણો. ૧૦૦.
ધર ધર શોક થયો અતિભારી, રૂવે ઘણાં બાળક નરનારી;
શુણ્વતાં તુરત પડ્યાં કેં ધરણી, વાત લખાઈ શકે નહિ વરણી. ૧૦૧.

દોહરા.

વરણી વાત બને નહીં, જાણે સઉ જોનાર;
રાંધી રહી રસોઈઆ, ઉપજ્યો શોક અપાર. ૧૦૨.
રૂકમણી આદિકે રાણીનો, વચન વિલાપ પ્રકાર;
કોણ મુણીને નહિ કરે, મદીરાને ધિક્કાર. ૧૦૩.
રૂદન કરે બહુ રેવતી, હાય હાય કહિ મૂખ;
કંપે નહિ દિલ કેહનું, દેખી તેહનું દુ:ખ. ૧૦૪.
સારથિએ તે સરવતી, લેદન કર્યાં ભ્રાંત;
જે રીતે જનદવ મુવા, વરણવિયું વૃતાંત. ૧૦૫.
શોકાતુર સરવે થયાં, દુ:ખનો વાર ન પાર;
કેદી વસંતુને કર્યો, શિર ધુણિ ધુણિ ધિક્કાર. ૧૦૬.
મદિરા ભાંજ્ય અફીણ પિયે, ગાંજખોર ગમાર;
તે નરને ધિક્કાર છે, ધિક તેની જાણનાર. ૧૦૭.
પછી સૌના મતમાં વશું, કરો પ્રભાસ પ્રયાણ;
પ્રીતમનાં મુખ પેખીને, ત્યાં જઈ તજ્યે પ્રાણ. ૧૦૮.

સુણુને શ્રોતા કેદૂનો કાણી, કેવી સખાવન એ વખણાણી;
લીધાં ધનુષને તીક્ષણ તીરે, ભાલા લઈ મંડયા ભડ વીરો. ૪૮.
ગુરજ ગદાને દ્રેરવી દ્રશી, પથરાનો વૃષ્ટી રહી વરશી;
હળ મશળને લોગળ ભારી, પાડયા કને વજ્ર પ્રહારી. ૪૯.
જે શસ્ત્રે જગ વશ કરિ લીધું, તેથી કુલ નિકંદન કીધું;
શત્રુ રૂધિર મદીરા થૈ આપે, વાળ્યું વેર એજ શર આપે. ૫૦.

હરિગીત છંદ.

પ્રદૂત્ર સાંખ શ્રી કૃષ્ણના, સુત સામ સામા તે લહે;
અકૂર સામા લોજ છે, અનિરૂદ્ધ ને સાત્યકિ અહે. ૫૧.
સુભદ્ર ને સંગ્રામજીત, વળિ સુરથ ને સુમિત્ર છે;
નર નિશઃ ઉલ્લસુકે સહસ્તજીત, શતજીત નામ પવિત્ર છે. ૫૨.
દાશાર્હ વૃણણી લોજ અધક, સાત્વતા મધુ અર્ચુદા;
માથૂર કુકુરા શૂરસેના. વર્ગ એ જાણો જુદા. ૫૩.
ભાઈ સગાને ભાઈ મારે, પુત્ર મારે પાપને;
ભાણેજને મામા વિદારે, પણ ન જાણે પાપને. ૫૪.
સસરો હણે જામાતને, જામાત સસરાને હણે;
સાજો પતેવીને હણે, દુષ્ટ પેહેનનું દિલ નહિ ગણે. ૫૫.
નાહિ પક્ષપાત વિચાર, કરવા ધાત ઈચ્છે છે ધણા;
મદ અંધ થૈ નિરબંધન લાગ્યા, ધંધમાં ન રહી મણા. ૫૬.
જે પ્રાણથી પ્યારા હતા, તેને હણ્યા એ ભાતમાં;
નિજ પુત્રના પણ પ્રાણ, હણતાં ધારિ વાત ન ધ્યાતમાં. ૫૭.
રથ હાથિ ઘોડા ભાગિ તોડયા, સારથી નહિ સઠકિયા;
નાસતા નાના પાળને, પગ ઝાલિ ભૂતળ પઠકિયા. ૫૮.
જેમ વાંસ વનમાં આગ્ય ઉઠે, એમ રૂઠે અંતરે;
મધુપાનથી તન ભાન ભૂલ્યા, ચિત્ત થયાં પરતંતરે. ૫૯.
કામઠાં તૂટે તીર ખૂટે, દાંત ચુંટે હાથિના;
રથ કાષ્ઠ ધારે ને પ્રહારે, પ્રાણ લે નિજ સાથિના. ૬૦.
શ્રી કૃષ્ણ વારે બહુ પુકારે, કોણ ધારે કાન ત્યાં;
નહિ બચ્યા નોકર આકરો, એવું ઉઠ્યું તોફાન ત્યાં. ૬૧.
બળભદ્ર સામા બળ કરી, મદમત્ત ચાલ્યા મારવા;
આવતા દેખી એહને, હલધર ઉઠ્યા સંહારવા. ૬૨.
જે બીજ મદિરા રોપિયું, તે વેલ્ય ઉગી લોહિની;
ધડ શીશ જુદાં કૂળ થયાં, ચાલી નહીં મતિ કેઈની. ૬૩.

ભુજંગી.

પડયા તરફડે ભૂતલે કેક શૂરા,
થયા કેક પૂરા રહ્યા કે અધુરા;
સુતા નિત્ય જે પુષ્પ સજ્જન બિછાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૪.

જેઓ નેત્રથી નારિનાં રૂપ જોતા,
બહુ પ્રીત દેખાડીને ચિત્ત પ્રોતા;
તેઓ નેત્રને તો ગયા કાગ ખાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૫.
જેઓ હાથમાં હેમ પોંચી બિરાજે,
ભલા બાબુ બાંધો છબીવંત છાજે;
ઉડ્યા બાજ આકાશ તે હાથ સાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૬.
જેઓ મૂખમાં નિત્ય તંબોલ ખાતા,
ભલાં તાન લે ગાનમાં ખ્યાલ ગાતા;
તેઓ મૂખમાં ધૂળ્ય ઉલો ભરાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૭.
ખમાજ ખમાજ છડીદાર કેતા,
સદા પાસ સેવા વિષે દાસ રેતા;
કિધાં રાજ્ય નિષ્કંટ શત્રુ નસાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૮.
જેઓ વંશ વિસ્તારનો ગર્વ ધર્તા,
નહી દૈવથી દીલમાં લેશ ડર્તા;
નહી અગ્નિ દેવા રહ્યું કોઈ ત્યાંઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૬૯.
આખા દેશ મધ્યે હાહાકાર વાગ્યો,
સુણી સર્વને અંતરે શોક જાગ્યો;
કેવી જલ્દવોની થઈ મુરખાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૭૦.
કેવા સંપત્તિ સર્વ તીર્થે ગયાતા,
કેવા ધેરથી હર્ષવંતા થયાતા;
રહી હામ હર્ષયાની હર્ષ્યે સમાઈ,
સુણો કેદૂ કીધાતણાં સુખ ભાઈ. ૭૧.

દોહરો.

માંહો માંહિ લડી સુવા, કરમ હિણા થઈ ક્રોધિ;
બળદેવે બાકી હણ્યા, શૂર સરવને શોધિ. ૭૨.

હરિગીત.

સર્વને શોધી મારિને, બળદેવ દેહ તબ્યો જ્યાંહાં;
શ્રીકૃષ્ણ થૈ ઉદાસ, પીપલ પાસ લે સુતા ત્યાંહાં. ૭૩.
એવે સમે એક પારધી, આવ્યો અચાનક જેટલે;
મૃગ જાણી માર્યો તીર, ત્યાગી કૃષ્ણ કાયા તેટલે. ૭૪.
છાનો બચ્યો એક સારથી, તે આવી પાસ ઉભો;
તે સાથ જાણે અંતકાળે. મેર મંદેશો પ્રભો.

વર્તમાન પત્રો વિષે.

દાહગ.

- વર્તમાન પત્રોથકી, સ્વદેશહિત થાનાર;
પણુ જો તેના હોયશુભ, લાયક જન લખનાર. ૧.
ન લખે નિંદા કોઈની, ન લખે જૂઠું વખાણુ;
પક્ષપાતથી નવ કરે, કશિયે ખેંચાતાણુ. ૨.
કડવાં કથન લખે નહિ, દિલ નવ રાખે દ્વેષ;
સગા ગણી સૌ લોકને, દે મધુરો, ઉપદેશ. ૩.
પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરો વાટે ઘાટ;
સારી નરસી ઉચરતા, ચરચા ચારણુ ભાટ. ૪.
એ પણ કામ અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
વર્તમાનપત્રોતણું, એછે ઉત્તમ કામ. ૫.
ભલિ વિધિ ચારણુ ભાટને, દેના છૂટે નરેશ;
આહું અવળું ઉચરતાં, રીસ ન ધરતો રેશ. ૬.
રાજ તથા પ્રજાવિષે, સંપ થવા સરવર;
કરે સદા ઉચ્ચેરણી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭.
જેમ ભર્યા ધરમાં નહિ, દિવાવિના દેખાય;
વર્તમાનપત્રો વિના, જગ ચરચા ન જણાય. ૮.
સો પુસ્તક ઈતિહાસનાં, સમાચારનું એક;
તે સમજે સમતુલ્યતા, વાંચો ધરી વિવેક. ૯.
ચકચકતી ચઢતી કેળા, દેશતણી દેખાય;
વળિ વિદ્યા ને હુનરનાં, સ્થાનક ઘણું સ્થપાય. ૧૦.
મજે વળી મુંજ દેશને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
વાતો એવી વાંચીએ, કરે જગત કર્તાર. ૧૧.
વહેમ ઘટે વિદ્યા વધે, બધે મુધારો થાય;
દેશાટન કરવા વળી, જન હિમતથી જાય. ૧૨.
સમાચાર એવા સરસ, વાર વાર વંચાય;
એવો અવસર આણુજે, રૂઝ જગતના રાય. ૧૩.
પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની વાત;
એ ઈશ્વર તું એટલું, દેજે દિન ને રાત. ૧૪.
અતિ એ પત્ર અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
આશિષ એવી ઉચ્ચકી, દેજે દલપત રામ. ૧૫.

બુજી છંદ.

- ભલી તો થશે જો હશે તે ભણેલી,
બહુ સદગુણો શીખે સારી બનેલી;
વિચારો વિવેકે વસૂ વાવરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૨.
ઘણું આપીએ જો ધણું ધણવી,
પછી તેની પાસેથી લેશે પડવી;
નહિ ઉતરે પાર તેથી તગેને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૩.
સદા સદગુણી બ્યાં હશે ત્યાં સમારો,
ખરા ખોલિ તે ખોલશે તે ખમારો;
સ્વભાવેથી શોભાવશે સાસરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૪.
ઠગાઈ થકી તે કદીના ઠગારો,
દગાઈ ન વૃત્તી કદાપી ઠગારો;
છજે કોણ તેને જશે છેતરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૫.
મજે મોટી વિદ્યાથકી માણસાઈ,
ટજે તેથી અજ્ઞાન ને આળસાઈ;
નહિ દ્રેલ મદ્દે ફૂસે તે ફૂરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૬.
ન પહોંચે હંમેશાં પુર હોય પહું,
કદી કાળ કાંડ થકી જાય કહું;
નિલે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૭.
સુ વિદ્યાથિ સંતોષને સૂખ પામે,
સુ વિદ્યાથિ સારી સદાકોર્તિ જામે;
સુ વિદ્યા થકો ધૈર્ય રાખે ધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૮.
સુ વિદ્યા સખીની પટે સૂખ આપે,
સુ વિદ્યા કુમારોતણાં કષ્ટ કાપે;
સુ વિદ્યાથિ સંભાળી દેખે ડરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૯.
ભણેલી ભલો ભાત ચાલે સંભાળી,
ભણેલી ગણારો સદા સદગુણાળી;
સુખે સંપને રાખશે સંધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૦.

‘બુજરાત ગ્રેજીને વાસ્તે કલેક્ટર સાહેબની ફરમાસથી આ કવિતા રચી હતી. તા. ૨૯ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૦.

સ્ત્રી વિષે.

સ્ત્રી કેળવણી.

દાહગ.

- ભલું ભણાવો પુત્રને, તો શાણી થાનાર;
સદેવ-સુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચાર. ૧.

પ્રભાસ જે પોહોઆં સડે. રણથલ જેઈ વિકરાળ;
 દેવકી ને વસુદેવજી, તળ્યા પ્રાણ તતકાળ. ૧૦૯.
 ગીધ બાજ ને કાગડા, બગલાં મુકદાં ખાય;
 જેઈ જેઈ નદવ રાણિયો, બહુ મુર્છાંગત થાય. ૧૧૦.
 કુટે નામ લે કેકું, શાપે કેકી સંગ;
 જેણે ભોગ વિલાસનો, કિંધો અચાનક ભંગ. ૧૧૧.
 નિજ પ્રીતમતાં નારીઓ, નિરખિ મનોહર મુખ;
 ખૂબ રૂવે ખોળે લઈ, અનહદ ઉપજ્યું દુઃખ. ૧૧૨.
 સ્વામી હું સમજી નહીં, પીને ખોશો પ્રાણ;
 ઘોડે ચડીઆ જે ઘડી, બાંધિ ધનુષ ને બાણ. ૧૧૩.
 નિરલે હતી હું નાથજી, શત્રુ ન જાણતી શીશ;
 મદિરા વેરણ માહરી, રહી હતી કેઈ દીશ. ૧૧૪.
 રૂકમણી આદિકે' રાણીયો, તજી જીવન ઉછરંગ;
 પાવકે મધ્યે પરજળી, નિજ નિજ રવામી સંગ. ૧૧૫.

આપાઈ.

કિંચિત કરતાં કોઈ દિન ભૂલ્યા, સેવિ કેકું નહીં ફરશે કૂલ્યા;
 જે નર સાપ જતનથી ઝાલે, પણ મૂલ્ય પામે કોઈ કાળે. ૧૨૬.

દોહરા.

જે નદવાસ્થળી મુણી, સમઝો સાચે મંત;
 કરશે બાધા કેકુંની, તો પ્રભુ થશે પ્રસંત. ૧૨૭.
 નદવનું દુઃખ સાંભળી, કેકું ન તજશે જેહ;
 થઈ શત્રુ શ્રીકૃષ્ણનો, જશે નરકમાં તેહ. ૧૨૮.
 જે નદવાસ્થળી શુણી, કરશે ચીત વિચાર;
 પ્રભાસની જત્રા થશે, ખેઠાં ધરને બાર. ૧૨૯.
 જે નદવાસ્થળી મુણી, તજે કેકુંનો સ્વાદ;
 પૂર્વજ થાય પ્રસંત બહુ, આપે આશિરવાદ. ૧૩૦.
 ઝોગણીસેં ને સાતની, ત્રીજ તિથી ગુરવાર;
 સુરતમાં' શ્રાવણ વદે, કરિ કવિતા સુખકાર. ૧૩૧.
 મૂળ વાસ વઢવાણ છે, ગુણવંતુ જે ગામ;
 શ્રીમાળી બ્રાહ્મણ કહે, નામે દલપતરામ. ૧૩૨.
 ઝોઘું અધિકું જે કેહું, ક્ષમા કરો તજી શીશ;
 શ્રોતા જન સઉં કહે, જય જય શ્રી જગદીશ. ૧૩૩.

વર્તમાન પત્રો વિષે.

દોહરા.

- વર્તમાન પત્રોયકી, સ્વદેશહિત થાનાર;
પણુ જો તેના હોયશુભ, લાયક જન લખનાર. ૧.
ન લખે નિંદા કોઈની, ન લખે જૂઠું વળાણ;
પક્ષપાતથી નંચ કરે, કશિયે ખંચાતાણ. ૨.
કડવાં કથન લખે નહિ, દિલ નવ રૂપે દૂષ;
સગા ગણી સૌ લોકને, દે મધુરો, ઉપદેશ. ૩.
પ્રાંત પ્રાંતમાં પરવરી, વિચરો વાટે યાત્ર;
સારી નરસી ઉચરતા, ચરચા ચારણ ભાટ. ૪.
એ પણ કામ અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
વર્તમાનપત્રોતણું, એછે ઉત્તમ કામ. ૫.
ભલિ વિધિ ચારણ ભાટને, દેના છૂટ નરેશ;
આહું અવળું ઉચરતાં, રીસ ન ધરતા રેશ. ૬.
રાજ તથા પ્રજાવિષે, સંપ થવા સરવત્ર;
કરે સદા ઉચ્ચેરણી, વર્તમાનનું પત્ર. ૭.
જેમ ભર્યા ધરમાં નહિ, દિવાલિના દેખાય;
વર્તમાનપત્રો વિના, જગ ચરચા ન જણાય. ૮.
સો પુસ્તક ઇતિહાસનાં, સમાચારનું એક;
તે સમજે સમતુલ્યતા, વાંચો ધરી વિવેક. ૯.
ચકચકતી ચઢની કળા, દેશતણી દેખાય;
વળિ વિદ્યા ને હુતરતાં, સ્થાનક ઘણું સ્થપાય. ૧૦.
મળે વળી મુંજ દેશિને, અતિ ઉત્તમ અધિકાર;
વાતો એવી વાંચીએ, કરે જગત કર્તાર. ૧૧.
લહેમ ઘટે વિદ્યા વધે, બધે મુધારો થાય;
દેશાટન કરવા વળી, જન હિમતથી જાય. ૧૨.
સમાચાર એજા સરસ, વાર વાર વંચાય;
એવો અવસર આણજે, રૂઝ જગતના રાય. ૧૩.
પ્રતિ દિન પ્રગટે પત્રમાં, વધામણીની વાત;
એા ઇશ્વર તું એટલું, દેજે દિન ને રાત. ૧૪.
અતિ એ પત્ર અગત્યનું, ગણાય ગામો ગામ;
આશિષ એવી ઉચ્ચકી, દેજે દલપત રામ. ૧૫.

* ગુજરાત ગેજેટને વાસ્તે કલેક્ટર સાહેબની ફરમાસથી આ કવિતા રચી હતી. તા. ૨૬ મી નવેમ્બર સને ૧૮૭૦.

સ્ત્રી વિષે.

સ્ત્રી દેખવણી.

દોહરા.

- મુખ ભણાવો પુત્રિને, તો શાણી થાનાર;
મુખ પામી કરે, આશિર્વાદ ઉચાર. ૧.

બુજંગી છંદ.

- ભલી તો થશે જો હશે તે ભણેલી,
બહુ સદગુણો શીખિ સારી બનેલી;
વિચારી વિવેકે વસુ વાવરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૨.
ઘણું આપીએ જો ધરાણું ધરાવી,
પછી તેનિ પાસેથિ દેશે પરાવો;
નહિ ઉતરે પાર તેથી તરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૩.
સદા સદગુણી બ્યાં હશે ત્યાં સમારો,
ખરા બોલિ તે બોલશે તે ખમારો;
સ્વભાવેથિ શોભાવશે સાસરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૪.
ઠગાઈ થકી તે કદીના ઠગારો,
દગાથો ન વૃત્તી કદાપી ઠગારો;
છળે કોણ તેને જશે છેતરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૫.
મળે મોટી વિદ્યાથકી માણસાઈ,
છળે તેથિ અજ્ઞાન ને આળસાઈ;
નહિ ફેલ મદ્દે ફસે તે ફરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૬.
ન પોએ હમેશાં પુર હોય પહું,
કદી કાળ કાંડ થકી જાય કહું;
નિભે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૭.
મુ વિદ્યાથિ સંતોષને સૂખ પામે,
મુ વિદ્યાથિ સારી સદાકોર્તિ જમે;
મુ વિદ્યા થકી ધૈર્ય રાખે ધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૮.
મુ વિદ્યા સખીની પટે સૂખ આપે,
મુ વિદ્યા કુમારેતણાં કટ કાપે;
મુ વિદ્યાથિ સંભાળી દેખે રીતે,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૯.
ભણેલી ભકી ભાત ચાલે સંભાળી,
ભણેલી ગણારો સદા સદગુણાળી;
મુખે સંપને રાખશે સંધરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને. ૧૦.

ભક્ષીભાત જોણે ન વિદ્યા ભણાવી,
પિતા માતને પાપથી પેટ આવી;
અતી શ્રાપ આપે પિડા ઉચરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દ્યો દીકરીને.

નહિ જે ભણો તે નકી નેણ હીણી,
સતી સદગુણો તે શકે કેમ વોણી;
અરે એજ માટે અતી આદરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દ્યો દીકરીને.

અહો આપ દેશી જનો આજ આમે,
રચ્યાછે રૂડા છંદ દલપત્તરામે;
હવે હુંશયો રાખિ હૈડે હરીને,
દયાથી વિદ્યાદાન દ્યો દીકરીને.

દાહરા.

સ્ત્રિયો મુધરશે તોજ ફળ, ઉત્તમ થશે અથાક;
પૃથ્વિ મુધરશે તોજ ત્યાં, પાકે સારો પાક. ૧૪.
મણીતણી શોભા ધણી, બણી ઠણી રહિ તોય;
નારી સારી નહિ દિસે, ભણી ગણી નહિ હોય. ૧૫.

સોરઠો.

ભણતરથી ભ્રમ જાય, તો ભણતર સાચું ભણી;
ભણેલિ ભાળી થાય, તો ભણતર ભડકો ઉઠ્યો. ૧૬.

પુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

દાહરા.

તું તનુજ ધનવંતની, કે તુજ પિતુ કુળવાન;
શાકરણુ સરવે તને, મહિપતિ આપે માન. ૧૭.

ઉત્તર.

એ શાળામાં બાઈ હું, પામિ સરસ મુધરાઈ;
જત અશલ છું જંગલી, ગૃહસ્થ જોગ ગણાઈ. ૧૮.

મનહર છંદ.

જંગલની ઝાડીઓમાં ઉપજી જોલાદ મારી,
ભીલપાસે ભાળીને સોદાગરે સોદો કર્યો;
સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદો કરી,
શાળામાં મુધારી તોય સ્વારથ નહિ સર્યો;
પામવાને નેતર એ સારો ખીલ શાળાવિષે,
પામી ત્યાર પછી વર શ્રીમંત બને વર્યો;

કોણુ પુછે કુળતાણું મુલ દલપત કહે,
પામી માન તે પ્રતાપ કેળવણોનો કર્યો. ૧૯.

ઈદ્રવિજય છંદ.

૧૧. તાત તમે દિન રાત દયા કરિ, નીતિનિ નીત્ય કહી કવિતાલ;
જેમજુઓ જડુ નંદન જુકિતથી, અર્જુન આગળ ગાઈ ગિતાલ;
તેમ તમારિશિખામણુ હું, શુણી શીખિશિખામણુ જેમસિતાલ;
તે ભવમાં નહિ ભૂલિશ હું, પઢિશખિશ પાઠ પવિત્ર પિતાલ. ૨૦.

પરિસંખ્યા સંકાર.

મનહર છંદ.

૧૩. તણુ અણોઠિયો તુલ્ય વદે લોક વાલ થાય,
તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જત દાળની;
ગજથી ભરાય લાંબી થાય ખેશ ખસે ગજ,
પાટી તેતો પલંગની નહિ તે નિશાળની;
ઘડીઓ તો પાણીથી ભરાય અને ખાલી થાય,
તેતો ઘટમાળતણી કહો નહિ કાળની;
સુયાણી^૧ સકળ કળાવાળી દલપત કહે,
તેતો વિદ્યાવાળી ન જણાવ નારી બાળની. ૨૧.

દાહરા.

અતુરા ખીલ ચોપડી, જે નીતી ગુણ ગાય;
મુધરે તેનો સોખતી, નહિ તો તે વહિ જાય. ૨૨.
ભામનિયોમાં ભોળપણ, ખરે ખરો એ ખેદ;
મઠાડવામાં મન ધરો, એ સિરપાવ ઉમેદ. ૨૩.

બાળલમ નિશેધ વિષે.

બાળ લગ્નના ચાલથી, થાય ઘણાં નુકશાન;
પ્રજ્ઞ બધી નિર્બળ બને, થઈ ન શકે વિક્ષાન. ૨૪.

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનહર છંદ.

સમજુ સમજુ મળી સમજુને સમજવો,
કરો સારાં કામ તે અન્યાય નથી કરવો;
રૂડે દાડે ઘેર ઘેર રોવા કુટવાની રીત,
તોડી નાંખવી તેતો સટુદ્ર નથી તરવો;
કરજ કરીને વરા કરવાનું કાઢી નાંખો,
તેતો ખોદી હુંગરને દૂર નથી ધરવો;
બાળ લગ્ન બંધ કરો કહે દલપતરામ,
તેતો કોઈ પ્રાણીતાણો પ્રાણુ નથી હરવો. ૨૫.

^૧ મુજાણી અથવા પ્રમવ કરાવનારી તે પણ મુયાણી.

વૃક્ષ પ્રથમ કવિત.

ખાળ પણુ પરણાવે પણુ ન વિચારે વાત,
નવીનજ કૃર કૃળ નજરે નિહાળિયે;

રે નિલાજ લોકે તમે લાજ લેશ કાં ન રાખો,
લેશ ખુદ્ધિ હોયતો કુખુદ્ધિ એવિ યાજિયે;

યે જિ ખા	મ ન	ખા જ કો ના
જ આ જ મો	જ ન ર સ	આ લ વા નો
એ જિ ભા	માઠી હે સં	રણ હ ક
શે ક શી એ	ર મ ઘ ઢી	આ ગ જ થી
એ જિ યા	ચાર ર વી	હો ય તો ક
ખો રા ન કાં	વુદ્ધિ લેશ	લો ક ત મો
યે જિ હા	લાજ રે ની	કૃ ર ક જ
ત વા રે આ	નજ નવી	પ રણ વે
પણ	વાળ	

એ વિચાર આગળથી ચાર ઘડી યેરી કરો,
ઘડીએ મરણ હશે એમ છે? સંભાળિયે;

છે સંભાળી ચાલવાનો ભાળીએ સમોજ આજ,
એ સજન ખાળકોના જનમ ન ખાળિયે. ૨૬.

ઈદ્રવિનય છંદ.

બાળપણે પરણાવિયે બાળક, આવક શી તેહમાંહિ બતાવો;
મોઠપણે કરતાં પરણેતર, જવકશી તેહમાં સમજાવો;
જો ઉલટું સુલટું કશુએ થયું, પૂરણ પાછળથી પસતાવો;
આવક જવક ભાવિક ભાળિ, પ્રજા પછિ પાવકમાં પધરાવો. ૨૭.

ધરસૂત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદા રૂપી પ્રધાન સાથે મળી પ્રજા પાળ,
સંભાળે જે ઉપજને ખરચ શું થાયછે;
કદી બાળકો લડે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય,
ક્રોજદારી દિવાનીના ફેસલા ચુકાયછે;
જેને જેમ ઘટે તેને તેવી રીતે રાખવાને,
સામ દાન લેદ દંડ એ આરે ઉપાયછે;
રાજ ચલાવે કે ધર ચલાવે તે બરાબર,
ધરધણી પણ નીજ ધરતણી રાય છે.

દાહરા.

આંટી કાઢે અકલથી, ધુંચ પડે ન મુંઝાય;
તાણીને તોડે નહિ, તો ધરસૂત્ર ચલાય.
ધર સૂતરને કાળકે, ઘણી ધુંચવણ વીર;
તાણી તોડે આકળો, ધિમે ઉકેલે, ધીર.
તંત અત્યંત ન તાણિયે, તાણે તૂટી જાય;
જો તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચે ગાંઠ પડિ જાય.
પરણીને ધર માંડતાં, સદા સહનતા તાક;
પરણ્યા પહેલું મોખતાં, સાસુ તાણે નાક.
આપે કે આપે નહિ, તે બંને પસ્તાય;
એવું છે સંસાર મુખ, લાકડ લાડુ પ્રાય.^૩

પતિવૃત્તા.

ઉપજાતિ વ્રત.

પતિવૃત્તા સુંદર વસ્ત્ર દારા, પતિ પ્રિયા તે શણગાર સારા;
સજ્યા થકી જો મહાંજ શોભે, તોતે વિનાનું નરચિત લોભે. ૭.

મનહર છંદ.

સ્વામી વશ થતો નથી શોળ શણગાર સજે,
સ્વામી વશ થતો નથી અંગતણા રંગથી;

સ્વામી વશ થતો નથી પિયરના પૈશા થકી,
સ્વામી વશ થતો નથી સદા રહે સંગથી;
સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે,
સ્વામી વશ થતો નથી ધૂર્ત જેવા હંગથી;
કામનીને વશ કંથ થાય દલપત કહે,
પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગના ઉમંગથી. ૮.
જ્ઞાનીને તો કરે વશ જ્ઞાનની ગાથાઓ ગાઈ,
માનીને તો કરે વશ નિત્ય નમ્રતાઈથી;
કૃપણને કરે વશ કરીને કસર ઘણી,
ક્રોધીને તો કરે વશ ખામુખા કમાઈથી;
મુરખને કરે વશ મોઢી મીઠી વાતો કહી,
ફૂલણને કરે વશ ફુલાવી ફુલાઈથી;
કહે દલપતરામ કામની ચતુરા કંથ,
ચતુરને કરે વશ ચિત્ત ચતુરાઈથી. ૯.

છત્રી ઉક્તિ ઈદ્રવિનય છંદ.

૧. જો શિર છત્ર કરી મુજને, પકડે પતિ પ્રેમથી હાથથી હાથે;
તો મુજ પંડ પ્રફૂલિત થાય, સમાઈ શકાય ન બે લુજ બાથે;
હું પતિનો પરિતાપ હરું, વળિ જોડ જણાય મુ શોભિત સાથે;
કાય કરોચલિયો વળિ જાળજ, જો પદ નીચદિધું નિજનાથે. ૧૦.

દાહરા.

૩. નિશ્વજન મન જે જનતાણું, રજો ન તેની રીત;
ધુસ્સો કર્યે ઘટે નહિ, પતિવૃતાની પ્રીત. ૧૧.
૪. પતિ મુખ^૧ રવિ શાષિ પત્નિ મુખ, પરસ્ત્રિ પૃથિવ પ્રમાણ;
ચંદ્ર ગ્રહણ નહિ આણિયે, સૂર્ય ગ્રહણ શુભ જાણ. ૧૨.

સોરઠા.

૬. જેનું મન જે સાથ, લલચાઈ લાંગી રહું;
ગમે ન બીજા ગાથ, રહે લીન તદરૂપ થૈ. ૧૩.
દૃઢ જ્યાં લાગ્યું ધ્યાન, વળતી બીજું વીસરે;
ભૂખ તરશાનું ભાન, રૂદયામાંહિ રહે નહીં. ૧૪.

^૧ પતિમુખ સૂર્ય જેવું અને પતિન મુખ ચંદ્ર જેવું છે, તે ચંદ્ર સૂર્યના તેજથી પ્રકાશિત થાયછે, એ બેની વચમાં પરસ્ત્રી રૂપી પૃથ્વી આવી પડે તો ચંદ્ર ગ્રહણની પેઠે, પતિનું મુખ નિસ્તેજ થઈ જાય; અને તે ચંદ્ર ગ્રહણ થયું હોવાય, પણ જો પરસ્ત્રી રૂપી પૃથ્વી ઉપર પતિ રૂપી સૂર્યનો પ્રકાર પડતો હોય તે બેની વચમાં પતિન રૂપી ચંદ્ર આવે તો સૂર્ય ગ્રહણના જેવા દાખલો બને, મતલબ કે પૃથ્વી નિસ્તેજ થાય; માટે તેમ થાય તો સારું.

^૧ ભાવિ-મધિચ.

^૨ પાવક-બાળકમ રૂપી દેવતામાં.

^૩ પ્રાય-ઘણું કરીને.

મનહર છંદ.

સંસાર તરનાં મૂળ પતિ અને પતની છે,
ગણી નેતાં ગણતીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
સંપત્તે સલાહ હોય એકેમાં સજો ન હોય,
તોજ તાજું તરવર નેતાં તે જણાય છે;
ફાલીને ફેલાય મુખો સદૈવ દેખાય વળી,
વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વળણાય છે;
અંતેમાંથી એકેનું ને અંતર સંકેતું હોય,
તો તે કુખી દીસે કાંતો હુચાતો હણાય છે. ૧૫.

સારંગો. પતિ ઉક્તિ.

પ્રથમ સરસ પંકાય, જલે કમુંખાતી નુઓ;
જલદી ઉડી જાય, કહો રંગ શા કામનો. ૧૬.
“મતલબકે તમારી પ્રીતિ પહેલાં હતી તેની હમણાં નયા.”

ઉત્તર-મનહર છંદ.

આપણા કમુંખગર કમુંખો ચલાવે છે તે,
થોડાજ દિવસ મુઠો શોભા સારી ધારે છે;
વિલોકો વિલાયતી કારીગરોની કારીગરી,
પાકા રંગે કેવાં સારાં વસ્ત્ર શણગારે છે;
ટુકે ટુકે થાય તો શું થાય રંગ જાય નહિ,
એવું કોણ છે કે એના રંગને ઉતારે છે;
આપતણી પાઘડીમાં કમુંખાનો કાચો રંગ,
પાકા રંગ વાળી અંગ ઝોઢણી અમારે છે. ૧૭.

ઈદ્રવિજય છંદ.

રંગતણી ચંક્રી ચઢિ જે દિન, જ્યાં અટકાવ કરી અટકી;
પાણિ ઉકાળિ પખાળિ નુઓ, વળિ પથર સાથ નુઓ પટકી;
તોલી વછોડી મરોડિ નુઓ, કદિ કાતરે કાપિ કરો કટકી;
કોટિ ઉપાયકિયે દલપત, ન યાળિ યજે ચઢિ તે ચટકી. ૧૮.

મનહર છંદ.

આ ગતી હું અહોનીશ માગતી, માતાને પગે
લાગતી લગાર લેદ માગતી ભરમમાં;
ધારતી રૂદેમાં દેવી ભારતીનું ભલું રૂપ,
આરતી ઉતારતી ઉચારતી ભરમમાં;
કાનમાં ધરતી કથા ગાનમાં હું ગાતી ગુણ,
દાનમાં માગતી પતિ ધ્યાનમાં ધરમમાં;
જ્ઞાતમાં પોઢી ઉડી પ્રભાતમાં પ્રભુને ભજ,
આતમામાં ઈચ્છતી મહાતમા કરમમાં. ૧૯.

દોહરો.

મુજ પતિ મળ્યો મહાતમા, જ્ઞાતી ગુણ લંડાર;
પામી પ્રભુ પ્રતાપથી, ઈચ્છિત મુખ સંસાર. ૨૦.

નહારી ગ્ની. મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે પકા મનીશે,
કામનો છે શિક્ષા તેતો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ધર કામની તે,
નિર્લજ નકામની કિમત ખે બદામની;
કામની કામની જેવી કંથમાં ન કરે પ્રીત,
કુંભારના કામની તે ગદ્દિ જેવી ગામની;
સારાં કામ કાજ નિત્યે કરવા કામની કીધી,
કામની જે આળસુ તે કામની શા કામની. ૨૧.
સારી મુઘરાઈથી ધરાઈ મુઘરાઈ પાઈ,
સંસારમાં તેતો સદ ભાગણુ ગણાય છે;
ભણી ગણી નહિ ભરથારથી ભુંડાપો પામી,
વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણુ ગણાય છે;
ખારોલી જે નારી વાણી નહારી ઉચારી જાણે,
નારી નહિ એતો કાળી નાગણુ ગણાય છે;
કુલયાના કંથને તો કહે દલપતરામ,
ફકત સદૈવ માસ ફાગણુ ગણાય છે. ૨૨.

આઘાત લંકાર.

કુંભારજી કંથને મનાવા માટે કહે દેણુ,
હું તો તુંથી દારી હવે માટે માટ્ટી માગું છું;
માણસો મળી મને કહેછે કંથને મનાવ્ય,
માટે હું મનાવા આવી ભ્રાંત તારી ભાગું છું;
તેતો વાળ્યો આડો આંક ઠાંક મારો વાંક નથી,
રાંકે બની બધી રીસ રૂદયાની ત્યાગું છું;
શેયા તારી રીસ મૂઝવ કરય તારું કાળું મોહું,
પીઠયા તને હું પચાસવાર પગે લાગું છું. ૨૩.

ઈદ્રવજા છંદ.

જે મુંદરીગોરિ ગુલાબ જેવી, આખી પ્રાંતમાં વખણાય એવી;
કાંઠાપનીનું દિલ ભેદિ નાંખે, તે કોણુ જાણે પતિ કુખ સાંખે ૨૪.

ઈદ્રવિજય છંદ.

શંખણિ નારિ નકો મુઘરે ન, સહસ દિપાય સજ્જે મન માચે;
અંતર દેદ કરે ન શિખામણુ, દંભધિ લેદ ભણે ભણિ રાચે.

૧ દંભ-પતરાણ.

કોઠિ પ્રયત્ન કરે કદિ કોઈ, કહો જળ કેમ રહે ઘટ કાચે;
કાળું કળેવર જન્મ થકી થયું, તો મુખરાતું રહે ન તમાચે. ૨૫.

દોહરા.

પગમાં તો નેવળ^૧ ધર્યો, નાકે ધાલી નાથ;
હાથે નાખ્યાં ડસકલાં, ત્યારે રહિ સ્ત્રી હાથ. ૨૬.
લાજ શરમતો આંખને, તેતો કાળી કીધ;
મુખ ઉપર પાણી મૂછ નહિ, પછી શરમ શી વીધ. ૨૭.
કાળું સ્ત્રીનું કાળજી, હોઠે ટપકું રયામ;
હૈયે તે હોઠે વસે, એ કહેવત છે આમ. ૨૮.

છંદ્રવિનય છંદ.

પંડ પ્રયત્ન વિના પડતો ન ટળે, મળ જો જળપૂર જતાથી;
પાણિ વિના પરિપૂર્ણ ઉપાયથી, છોડ હો નહિ બીજ છતાથી;

^૧ કલાં રૂપી ખેડી.

દ્રષ્ટિ ધરે નહિ તો દલપત્ત, લવિંગ મળે ન લવિંગ લતાથી;
બુદ્ધિ ખરી પાણી ધોધવિના, દિલમાં અતિ ખેદ ઉઠે ન ખતાથી. ૨૯

દોહરા.

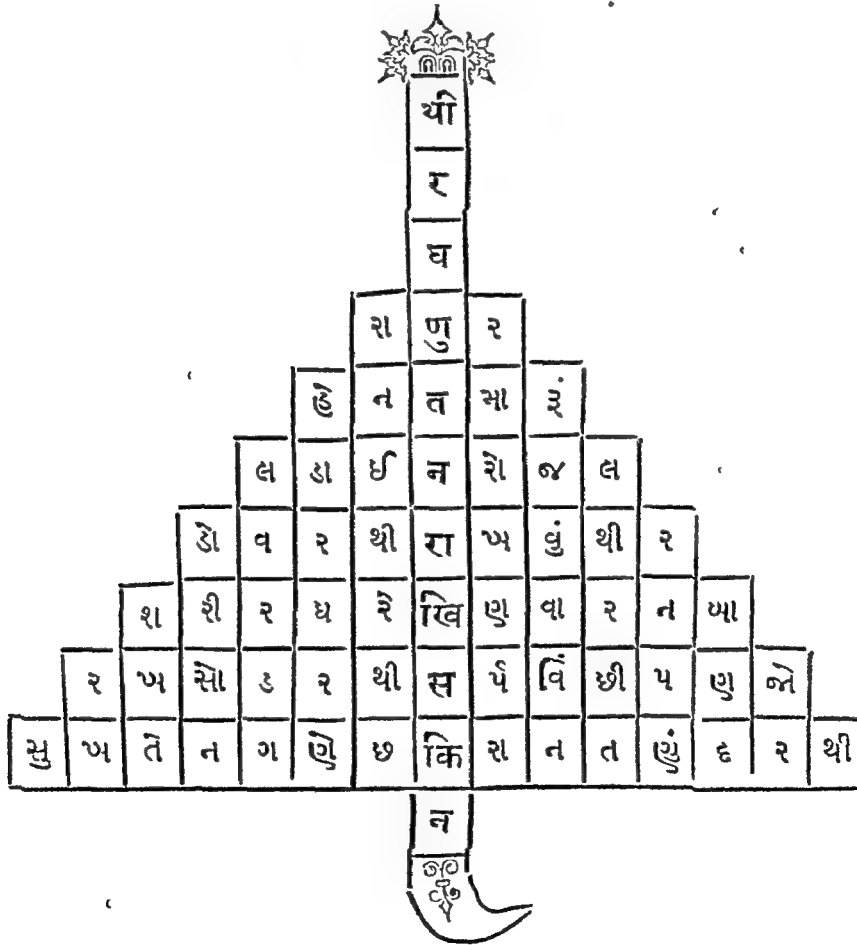
પતિ કરતાં પૂરો ધરે, પક્ષા ઉપર પ્યાર;
એક સખીએ એવિને, દિધી શિખામણ સાર. ૩૦.

સખી વચન.

છત્ર પ્રબંધ સંવેષો.

થીર ધરાણુ રહે ન તમારું, લડાઈ ન રોજ લહો વરથી;
રાખવું થીર શરીર ધરે, ખિણવાર ન પ્યાર ખસો ડરથી;
સર્પ વિંછી પાણી ને મુખ, તે નગણે છકે સનતાણું દરથી;
ઉતર થીર ધણું તનરાખિ સકી ન, નકી સખિ રાનતાણું ધરથી^૨. ૩૧

^૨ આ ધરના કરતાં નકી જંગલનું શુભ ગાણું.

દોહરા.

પુરૂષ અને સહ પ્રેમદા, જો મુખ આહો ચિત્ત;
રામ સિતાની રીતની, કરો પરસ્પર પ્રીત. ૩૨.

શુક સંદેશો.

ઉપગતિ વૃત્ત.

સિતા સતી શોચતિ જે સમામાં, અશોક નામે વન પિંજરામાં;
ન નાસવાનો અવકાશ આવે, દશાસ્ય માંજર દિલે ડાલે. ૧.
ફરે હરે ત્યાં ફળ ફૂલ ખાઈ, મુખે ન લે અંત અંતે મિહાઈ;
તપો વને જેમ તપસ્વિ તપે, જિલે જગત્પાલક નામ જાપે. ૨.
દિદા સિતાએ મુદ્દો સ્વદેશી, મુળાલ યોલ્યો તરૂં શીરા ખેશી;
સમે વિચારી રાખેદો મુહાતા, જરૂર યોદ્ધી જનકાત્મ જતા. ૩.
અરે મુગા હું અરજી ઉચાર, મગાડ મોટું દુઃખ દેખિ મારું;
પિયુ વિનાની પરિપૂર્ણ પીડા, કરે દિલે દંશન જેમ કીડા. ૪.
વિહંગ સર્વે વર્ષાદ કાળે, વસે કુટુંબી મળિ એક માળે;
વસે વિદેશે તજી નારિ નહાની, કહો શુભ તે કહુ રીત ક્યાંની. ૫.
અરે મુગા ઉત્તમ અંગ તારૂં, કહું તને તે કર કામ મારૂં;
વિદેશમાં વલ્લભ જૈ વરયાછે, હામી મને ત્યાં થિરથે દરયાછે. ૬.
છમાસમાં આ વન આરા આપો, તહે ગઈ તે ન મળ્યા તથાપી;
વિન્નેગણી પીડ વિશેષ વ્યાપી, જતો નથી પ્રાણ તથાપિ પાપી. ૭.
હવે જઈ તું પ્રિય નાથ પાસ, પિડાતણી વાત પુરી પ્રકાશ;
તમે વિન્નેગે તરૂંણી તપેછે, પિયુ પિયુ જાપ જિલે જાપેછે. ૮.
કદી કળાપો મનમાં કરેછે, કદી અતીશે દુઃખ ઉચ્ચરે છે;
કદી વધી જાય વિન્નેગ જનાળા, ખળી ખળી યોલ યદે મુળાળા. ૯.
અરે કરે શું અખળા બિચારી, અગાધ લજ્જા જળમાં ઉતારી;
વદી શહે કેમ મુખેથી વાણી, મરે બિચારી મનમાં મુઝાણી. ૧૦.
અપખ અંગે અકળાય એવી, શુક્રી પડી પિંજર બંધ જેવી;
ઉપાય એકે ઉરમાં ન આવે, મનેરથો થૈ મનમાં સમાવે. ૧૧.
વિન્નેગના વાસર કેમ વીતે, રહે સદા ચિતવનીજ ચિત્તે;
ભૂખી મરે ભોજન કેમ લાવે, અધીરતા તો ઉભરાઈ આવે. ૧૨.
જુએ વળી જ્યાં જળ દાબ્ર જાતે, રહે નહિ કંઈ કરું બકાતે;
કહે વળી વાદળને કહું દે, મને ઉપાડી પિંડિ પાસ મૂકે. ૧૩.
પિય વિન્નેગે વધિ પ્રાદ પીડા, કહી શહે શું નહિ જાળ કીડા;
વળી વિરમ પિંજરની અબકી, સતોજ તે કાળ મણા ન મકી. ૧૪.
વિલાસ તે જ્યાં વિજળી કરેછે, સમીપ સ્વામી મુખ ચૌ સરેછે;
વિન્નેગણી કેમ સહે વિલોકી, રમી રહેની ન રહેજ શેકી. ૧૫.
તથા વળી ગ્રંથ ધનુષ તાણુ, જરૂર તે કામ ધનુષ જાણુ;
દયા તરૂં મનન માર દેશે, વિન્નેગણીના ઝટલવ લેશે. ૧૬.
મયૂર તરૂં તકે ગાહિ યોલે, ફરી ફરી કાળજાંજલ કોલે;
ઉર શુભી અંતર ગાહિ આળ, કઠારના ધાવ થકી કરાળ. ૧૭.
સમુદ્ર સોમી સરિતા વહેછે, સ્વતાથનો અંધ ચિત્તે ચહેછે;
વિન્નેગણી સો વરસાદ વારે, વિલોકિને ધીરજ કેમ ધારે. ૧૮.

દિલે દિવાનાથ^૧ દયાળું દીસે, અયોગ્ય દેખી નશાદે અતીરો;
ઉપાય એનાથિ બની ન આવે, સ્વપદ્મ^૨ તે વાંદળમાં છુપાવે. ૧૯.
વિન્નેગણીયા વરસાદ લાગે, કરી રતુતી કંઈ મિહાપ માગે;
યથા અદાતા શુભિને કવીના, તથા છુપે વાદળમાં સવીતા. ૨૦.
પ્રવાહ ને નારિતકે યોધ ગ્રંથો, મુખંથના જેમ કરે કુખંથો;
પ્રવાહ આંમૂ દૃગથી પડેછે, મુઘંથના મારગને નડેછે. ૨૧.
વળિ વિલોકી વનવાળિ વેલી, તરૂંતણે કંઈ તટે મળેલી;
વિન્નેગણી ઉર વિચાર આવે, મને પિયુ આમલઈ લગાવે. ૨૨.
દયા હવે તો દિલમંથ લાવો, હવે ઘણી થઈ ધર તરૂં આવો;
મુવાક્ય એવાં પિયુને મુણાવી, સ્વધામમાં લાવ મુગા મનાવી. ૨૩.
વિન્નેગણીના દુઃખ ડેરિ વાણી, વિશેષ સંક્ષેપ કરી વખાણી;
મુદંપતી કારણ છંદ આ મેં, રૂઢ રચ્યાછે દલપતરામે. ૨૪.

સોરઠો.

વરસે બહુ વરસાદ, વળી અબુકે વીજળી;
આવે સજ્જન યાદ, વધે વિરહની વેદના. ૨૫.
નદી સ્વરૂપી નાર, સાગર સામી ઉલટી;
પિયુ મળવાનો ખ્યાર, કર્તારે કેવો કર્યો. ૨૬.

દોહરો.

ઈચ્છિત એક અરથ વિના, સઘળું અશુભ જણાય;
પુણ્ય ચંદ ધત પતિવિના, વિરહહિયે ન સહાય. ૨૭.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

લંકપુરી સરખું નિરખું પુર, જાગ બન્યો તરૂં થોકજ તેવો;
તે ફરતું વરસાદતણું જળ, કોઈ કહે રતનાગર કેવો;
સ્વામી વિના દુઃખ પામિ પુર, ધનધોર ચલ્યો ઉપજે ભય એવો;
બોલું ચલ્યો સગિ સેન રાવન, રાક્ષસ આવણુ રાવણુ જેવો. ૨૮.

મનદર છંદ.

ધરૂંછું હું વ્યાનને વિચરૂંછું વિદેહી જેમ,
ફરૂંછું ફિકરમાં સમરૂંછું શ્રી કંતને;
ભરૂંછું હું શ્વાસ ને ઉચરૂંછું અરે મુગારી,
હરૂંછું હું દેવથી આદરૂંછું જો અંતને;
કરૂંછું કેકાસ તો હું દરૂંછું હલીડી હવે,
મરૂંછું મુઝાઈને કાવરૂંછું અત્યંતને;
હરૂંછું હિમતતા ઉગરૂંછું આ અવસરે,
ગરૂંછું ગારાઈમાં જો વરૂંછું વસંતને. ૨૯.

૧ મુખ.

૨ સ્વપદ્મ-મુદ્ગમ.

૩ વસંતનું મુખ આમકું તો થેલી ફરે.

૪ મુકી-વેપકની ગાદા.

૫ વર્ષાદની વાદળી.

દાહરા.

એ રીતે સીતા સતી, ઉચરે નિજ દુઃખ આપ;
પ્રિયા વિન્નેગે રામ પાણુ, વનમાં કરે વિલાપ. ૩૦.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રિયા પ્રિયા શબ્દજ પૂર્ણ પ્રેમે, કેહ્યો મુખે અન્ય કેહું ન કેમે;
પ્રલેતણી પાવક જવાળ જાગી, અર્પૂર્વ એવો ઉર આગ લાગી. ૩૧.

ઉપેદ્રવજા વૃત્ત.

વસે વસૂધા વિરહાગ્નિ કુંડ, પ્રલે પ્રમાણે પ્રજળે પ્રચંડ;
સદા સમે ત્યાં સળગે સમોદ્ધ, પ્રિયા વિન્નેગી પુરૂષો પ્રસિદ્ધ. ૩૨.
રટયો મુખે એક અતી રતીયે^૧, સિતા સિતા શબ્દ સિતા પતીયે;
ગમે ન બીજી કરવાનિ ક્રીડા, પ્રિયા વિન્નેગે વધિ પ્રૌઢ પીડા. ૩૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ચિંતન ચિત્ત અડચુંજ રહે, પકડચુંજ રહે કર પત્ર પ્રિયાનું;
સંકટ નિત્ય નડચુંજ રહે, અતડુંજ રહે સુખ સર્વ સમાનું;
અંતર ધ્યાન અડચુંજ રહે, રખડચુંજ રહે મન થૈ મસતાનું;
પ્રેમનું જોર જડચુંજ રહે, ઉખડચુંજ રહે બિજ આવરદાનું. ૩૪.
શોકથિ નાકિ સ્વતંતરતા, પરતંતરતા પરિ પૂર્ણ પમાઈ;
વૈદ વિવેક અનેક કરે પાણુ, એક છટા રહે છેક છવાઈ;
જંતર મંતર તંતરથી, પરતંતરતા ન પડે પલટાઈ;
જોતિષ જાણુ ન જાણિ શકે, દલપત દશા દરસે દુઃખદાઈ. ૩૫.

દાહરા.

જે જ્ઞાની ને સદ્ગુણી, વર્તે દંપતિ એમ;
રૂદયે સીતા રામ સમ, ધરે પરસ્પર પ્રેમ. ૩૬.
તમે વિચારીને તજો, મિથ્યા કુળ અભિમાન;
રામ સિતા સમ નિરખિ ગુણ, દો કન્યાનું દાન. ૩૭.
સુખ પામે જે સ્થળ સુતા, ઉત્તમ કુળ તો એહ;
હૃદિતાને બહુ દુઃખ પડે, ગણો તુચ્છ કુળ તેહ. ૩૮.

ઉત્તમ કુળ વિશે.

દાહરા.

જે અબળા ઉત્તમ કુળે, પ્રીતે પરણી હોય;
પૂણુ સુખતે પામશે, કષ્ટ ન પામે કોય. ૧.

ચોપાઈ.

જે કુળમાં સંપૂર્ણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જંપ;
કરે સદા કીર્તીનાં કામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૧.

^૧ પ્રીતિથી.

અંહો નિશા જેને આવાસ, વિદ્યા ને લક્ષ્મીનો વાસ;
બ્યાં સુખ દોસે આઠે જામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૨.
આખાં ધારે અંગે ચીરં, લલુંજ જેનું મન ગંભીર;
તેવા જન ધર માંહિ તમામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૩.
ઉત્તમ ધંધો જે આદરે, ક્લેશ કેલેશ થકી દીલહરે;
દેણું નહિ શિર એકે દામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૪.
અંતરમાં નધરે અભિમાન, કેદી ધરે નહિ નીંદા કાન;
ઠરે નહોં દૂષણનું ઠામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૫.
કદીએ અડચું નહોય કેલંક, સત્ય પાણું પાળે નિઃશંક;
ધર્મતાણું તે નિર્મળ ધામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૬.
અભ્યાગતને આદર કરે, સઉ જન સદા ચરણ આચરે;
વહાલાં સગાંતણો વિશ્રામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૭.
લોકોમાં લાખેણી લાજ, કરે સદા પરમાથ કાજ;
ભિક્ષુકે ન ગણાય ગુલામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૮.
મહિપતિનું પામે સન્માન, ગણે બધા લોકો ગુણવાન;
હોય ધણી હૈયામાં હામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૯.
જેની સ્ત્રી માખાપો પાસ, અશન વસનની નકરે આશ;
અતિ સુખ અબળા પામે આમ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૧૦.
સુંદરિયોને સઘળું સૂખ, દેખે નહિ સ્વપનામાં દુઃખ;
ગુણીને બધું વખાણે ગાંભ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૧૧.
નામે ઉત્તમ કુળતો ધણાં, આલક્ષણ ઉત્તમ કુળતાણાં;
દિલથી કેહેછે દલપતરામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ. ૧૨.

દાહરા.

સદ વિદ્યા સદગુણ સઘન, સદાચરણ સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળતો એજછે, જે ધર સુખિ નર નાર. ૧૩.
કુસંપને કંબુસ પાણું, માનનિને નહિ માન;
એજ અધમથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદ્વાન. ૧૪.

શાહુલ વિકિડિત વૃત્ત.

કન્યા વિક્રય જે કરે ધન લઈ, ધિક્કાર તેને ધરે;
કીર્તિના કદિ લોભથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરે;
કીર્તિ દ્રવ્યતણો કરો જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ;
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્ય શાળી સહી. ૧૫.

દાહરા.

હવે કહું આ દેશમાં, અવગુણ છે જે એક;
મરનારાની પાછળે, રૂવે કુટે બહુ છેક. ૧૬.
તેથી તન દુઃખ ઉપજે, લાભ ન દીસે લેશ;
વિરૂદ્ધ તે છે શાસ્ત્રથી, વ્યર્થ કેલેશ વિશેષ. ૧૭.

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

“મરનારની યજ્ઞવાડે રેવા કુટવાના નિશેધ વિશે.”

દાહરા.

મોક્ષ પત્રી મોક્ષ વસે, મોક્ષતણો દાતાર;
 મરનારની નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર. ૧.
 મુઆ પછી સૌ માનવી, બે સ્થાનક સ્થિર થાય;
 મારાં ઉદ્ધ ગતી સજે, અધમ અધોગતિ જાય. ૨.
 મુસલમાન અક્ષા કહે, ગોરા લોકો ગાડ;
 હિંદુ માને હેતથી, પરમેશ્વરનો પાડ. ૩.
 એમ નરક ને મોક્ષનાં, નામો ભિન્ન અનેક;
 પણ સૌ મનમાં પ્રીછજો, વસ્તુતાં એ એક. ૪.
 મોક્ષ નરક માને નહીં, નારિતક તેનું નામ;
 એથી દુષ્ટ ન દેખિયે, દુનિયામાં કોઈ કામ. ૫.
 જૂઠું જોલે જગતમાં, કરે ચારિ વ્યભિ ચાર;
 પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહીં, એજ નરક જનાર. ૬.
 સત્ય દયા પાળે સદા, શુણ કરતાના ગાય;
 પસ્તાએ દિલ પાપથી, માનવિ મોક્ષે જાય. ૭.
 જનમે ત્યાંથી જાણવું, એક દિવસ મરનાર;
 રહ્યા ન રાજા રંકડો, શોધિ જુઓ સંસાર. ૮.
 ઉપાય ચાલે આપણે, તે કરિયે તતકાળ;
 પાછળ રેવું પીટવું, તેમાં શો છે માલ. ૯.
 વહાલાનાં તનમાં વધે, વાત પીત કંઈ રોગ;
 તેને તુરતજ ટાળિયે, કરિ આસડ સંજોગ. ૧૦.
 દોરા, ચીઠી, આખડો, ભેરવ, ભુતનાં જાય;
 વળગી એવા બહેમને, આસડ ન તજો આપ. ૧૧.

ચોપાઈ.

કેરતાં જતન કદી મરિ જાય, એકે નવ ચાલે ઉપાય;
 જો તેનું હિત હેડે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો. ૧૨.
 ભિક્ષુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અન્ન;
 તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જો પરમેશ્વરથી દિલ હરો. ૧૩.

દાહરા.

દુનિયાને દેખાડવા, કુટે રૂએ જે કોય;
 નિક્ષે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય. ૧૪.
 પ્રગટ ગરૂડ પુરણમાં, વર્ણવિ છે તે વાત;
 સાંભળ જો સજ્જન સહિ, સ્નેહ ધરી સાક્ષાત. ૧૫.
 પુછે ગરૂડ પરિપ્રક્ષે, કહો પ્રભુ કરિ પ્રીત;
 પાપિ નરકનાં પંથમાં, દુઃખ પામે શી રીત. ૧૬.

ખાય પિયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ;
 વાત સર્વ વિસ્તારિને, કહો કૃપાળું નાથ. ૧૭.
 મુણિને જોલ્યા શ્રીહરી, મુણ વિનતાનાં મૂત;
 પાપી જનને તેડવા, આવે જમના દૂત. ૧૮.
 ભ્રુકુટિ ભયંકર જોહની, મુશળ સર્પીઆ દંત;
 કાળા જેવા દોયલા, એવા દૂત અનંત. ૧૯.
 જેને જોતાં જીવને, તુરતજ ઉપજે ત્રાસ;
 પકડી ચાલે પ્રાણિને, યમ રાજની પાસ. ૨૦.
 વિધન કરે બહુ વાટમાં, જમ ક્રિકર વિકરાળ;
 સાંકળ^૧ મારે શરિરમાં, જળ હળતી દવ આળ. ૨૧.
 મુદ્દગળ માથામાં હણે, ભાલે પાડે ભંગ;
 ખાય કુવાડે કાપિને, એ પાપીનું અંગ. ૨૨.

ચોપાઈ.

પુણ્ય કરે પાછળ જો અહીં, તે ભાતું પામેછે તહીં;
 પણ ખુંચી જમ ક્રિકર ખાય, તેને તેથી વિસામો થાય. ૨૩.
 સર્ગાં મળી સૌ રૂદનજ કરે, લીંટ, લાળ, આંસુ, જે ઝરે;
 તે આહું આવેછે તહીં, એ માટે નવ રોવું અહીં. ૨૪.
 કહે ગરૂડ મુણજો શ્રીહરી, માનવ જે કોઈ જાયે મરી;
 પાછળ જેવા જેને સ્નેહ, જો શિર છાતી કુટે તેહ. ૨૫.
 તેથી ત્રતકને મુખ દુઃખ હોય, સાંભળવા ઈચ્છુ છું સોય;
 કહે કૃષ્ણ સાંભળ ખગરાજ, એહ કહું તુજ આગળ આજ. ૨૬.
 મરનારને મનમાં ધરી, શિર છાતી કુટે બળ કરી;
 વાગે મરનારને માર, તેથી પ્રાણિ કરે પોકાર. ૨૭.
 હાય હાય માતાઓ બાપ, પ્રગટ્યાં મારાં પૂરણ પાપ;
 જમ ક્રિકર મારે હથિયાર, દેખી આરૂં અંગ લગાર. ૨૮.
 અદર્શ મુજને વાગે માર, એથી ઉપજે દુઃખ અપાર;
 શું કરું ને ક્યાં જઈ હવે, એમ પુકાર કરે ને લવે. ૨૯.
 શુણિ જમ દૂત કહે તેહને, સર્ગાં મળી સૌ કુટે તને;
 તેના તુજને સાલે માર, એ અમતણાં નહીં હથિયાર. ૩૦.
 બહુ બળમાં જે વાગે ધાય, તેતો કુટે તારી માય;
 છાતી માંહિ રૂધિર નીસરું, તેતો તારી સ્ત્રીયે કરું. ૩૧.
 જેને તું વાલાં જાણતો, અંતર ઉમળકો આણતો;
 દેખ હવે આ તેનાં કામ, શત્રુ થૈ દુઃખ દેછે આમ. ૩૨.

^૧ જમ તે માત અને તેના દૂત તે ભયંકર રોગ.^૨ સાંકળ-પાપીને નરકમાં અનેક પ્રકારનું દુઃખ હોયછે, પણ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે, અને કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં, તેટલાં કવિયે નરકનાં દુઃખ વર્ણવ્યાં છે.

દોહરા.

મુંઝાઈ એ મારથી, પાપિ કરે પોકાર;
 ધર મુજ ઉપર માવરી, દિલમાં દયા લગાર. ૩૩.
 ખમા ખમા મુખ ખોલતી, ઠપકો લાગે દેશ;
 આજ મને તું મારતાં, દયા ન લાવે લેશ. ૩૪.
 દિન પલટે જે પુરુષનો, વહાલાં વેરી ધાય;
 રક્ષા કોણ કરે જહાં, વાડ વેલાને ખાય. ૩૫.
 મારૂં સારૂં વાંચતાં, કરતાં સદા સહાય;
 મારે મુજને આજ તે, દિલથી તણ દયાય. ૩૬.
 જે કોઈ જન મુજને લહે, કહેતો જેની પાસ;
 તે સર્વ શત્રુ થયાં, કયાં જઈ કહું પ્રકાશ. ૩૭.
 એમ કહે એ અવસરે, જમ કિંકર વિકરાળ;
 પાય પરાણે પાપિને, આંસુ લિંટને^૧ લાળ. ૩૮.

ચોપાઈ.

સૂગ ચડે બહુ મન સંખાય, જમ કિંકર મોં ફાડી પાય;
 એ તારી માથે મોકલ્યું, તે તો તુજને લાગે ગળ્યું. ૩૯.
 સગાં મળી બહુ હેતજ કરે, તે પીધા વીના કેમ સરે;
 અરે ગરૂડ એથી દુઃખ થાય, તે તો કંઈ કહું નવ જાય. ૪૦.
 ભોળો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણતો;
 સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાં દુઃખ દેશે આ કામ. ૪૧.
 લીંટ લાળ મોકલશે દઈ, વળી કૂટેશે ભેગાં થઈ;
 અધિક સગાં આગળ ઈચ્છતો, પૂરણ મુખ તેમાં પ્રીછતો. ૪૨.
 આ અવસર પોકારે મૂખ, એાછાં સગાં તો એાછું દુઃખ;
 પૂછે જમ કિંકરને વળી, શા માટે કૂટે સૌ મળી. ૪૩.
 મુજને દુઃખ દેવાને રહે, તેથી લાભ તેને શા જહે;
 મેં કોઈનું બગાડ્યું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દેછે કેમ અહીં. ૪૪.
 કહે જમ ચર મુણ મૂઠ ગમાર, સ્વારથિયો સઘળો સંસાર;
 જ્યારે તુજમાં સ્વારથ હતા, ત્યારે સૌ હેતે ખોલતા. ૪૫.
 હવે ન સ્વારથ તુજમાં રહ્યા, તેથી સગા સૌ શત્રુ થયા;
 તારૂં દુઃખ ન વિચારી બુદ્ધિ, મનમાને તેમ કૂટે રૂએ. ૪૬.
 પછડાએ પાખંડ આચરે, લોકમાં દેખાડો કરે;
 જેમ જેમ લોકો જેવા મળે, કોઈ બાલે તેમ કૂટે બળે. ૪૭.
 લોકો સૌ સૌને ધર જાય, ત્યારે તે વીસામો ખાય;
 રોજ સવારે સાંજે રહે, લોકોમાં શોભા તે વહે. ૪૮.

દોહરા.

દિલમાં હેત અહેતપણુ, રોજ રડયાનો ચાલ;
 તેથી ઉપજે તૂજને, દુઃખ મોટું વિકરાળ. ૪૯.
 સાંભળિ શોકાતૂર થે, પાપિ કરે પોકાર;
 કોઈ મારી માને કહે, દુઃખ મારું આ વાર. ૫૦.
 કુટયા રડયાનું દુર કરી, લે પ્રભુ કેરું નામ;
 ઉપજે જેથી અંગમાં, મુખ મુજને આ કામ. ૫૧.
 હેત હૈયામાં રાખતી, તે નવ ભૂલે આજ;
 મારા મુખ માટે તજે, એવી લોકનિ લાજ. ૫૨.
 ક્રોધે જેમ કિંકર કહે, મુખ રહિ ચાલ ગમાર;
 હવે ન ઉપજે એહને, તુજપર દયા લગાર. ૫૩.
 રહેવું નિશ દિન લોકમાં, હવે ન તુજથી કાજ;
 ધણું રૂએ કૂટે ધણું, વધે લોકમાં લાજ. ૫૪.
 પોતો ઉઠી પ્રભાતમાં, રોજ રહે નહિ એમ;
 તો નિંદા લોકો કરે, માટે ચાલે કેમ. ૫૫.
 ગરૂડ પુરાણ સુણે ધણાં, જે ભટ વાંચે મૂખ;
 જાણેછે મરનારને, રડયા કુટયાથી દુઃખ. ૫૬.
 તોપણ દયા ન દિલ ધરે, સગાં સંબંધી કોય;
 કુટે રહે સૌકો મળી, જેમ વખાણજ હોય. ૫૭.
 રડયા કુટયાની રાંડને, પૂરણ હોયે પ્રીત;
 નહાન પણાથી નિરખિયે, રામા કેરી રીત. ૫૮.
 વૃતના દિનમાં પણ કરે, કુટયા રડયાનું મન;
 મરનારાનો મોશ^૨ લઈ, કેમ ન કૂટે તન. ૫૯.
 વિવાહ દિન ખોલાવતાં, નાવે ગાવા ગીત;
 વણ ખોલાવી આવીને, કુટે રહે કરિ પ્રીત. ૬૦.
 રાંડો જેવા રંડવા, નિર્લજ છે કોઈ કામ;
 કુટે કરે પાખંડ બહુ, લઈ વ્રતકનું નામ. ૬૧.
 દક્ષિણ^૩ દિશમાં જમપુરી, જેજન નેઉ હજાર;
 પ્રતિદિન જાય હજાર ગાઉ, પહોંચે માસે ખાર. ૬૨.

ચોપાઈ.

કહેશ્રી હરિ સાંભળ ખગ રાય, જિવને જમપુરિમાં લઈ જાય;
 જેવું કયું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ. ૬૩.
 રૌરવ મહા રૌરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
 જેણે બુઢિ સાક્ષી પૂરિયો, ચોર્યાં પરધન પરનારિયો. ૬૪.

^૧ મીસ-ખાનું.

^૨ દક્ષીણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા. તે માટે દક્ષિણમાં જમ પુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ વધારે દહાડા થાય, તેમ તેમ દરેજ હજાર ગાઉ દુર ગયા જેટલા વિસારે પડતો જાયછે, અને ૩૬૦ દહાડા પછી લોકોની દીલગીરી છે; મરી જાયછે, તે ઉપરથી ૩૬૦ દહાડાનો જમ પુરીનો રસ્તો કહ્યો હશે.

॥ કલોક. ॥ શ્લેષ્માશ્રુવાંધર્મકું, પ્રેતોમુંકેયતો વશઃ ॥
 તરમાન્નરોદિતચ્ચંહિ, ક્રિયાકાર્યાયયાવિધિ ॥ ૧ ॥

મહુ આજ્ઞાઓ પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામેછે તહીં;
જેણું દુઃખ એ નરકજતાણું, રહ્યા કુટ્યાનું તેથી ધણું. ૬૫.
લાળ લીંટ જે પીવાં પડે, દુઃખ મોટું ઉપજે એવડે;
જેમ બાળકને આસડ પાય, મોંમાં વેલણ ઘાલી માય. ૬૬.
નાક પકડિને રૂંધેલાસ, પાય પછાડે થાય ઉદાસ;
એમ જમ ફિકર અંકુશ હણી, તોડેછે દાઢે તેતણી. ૬૭.
નાક દળાવી લીંટજ પાય, એતો દુઃખ જોયું નવ જાય;
તે માટે નિજ હેતૂ હોય, તો તેને નવ રેશે કોય. ૬૮.

દાહરા.

કુટે રડે કાંઈ દેખિયે, તો કરિયે તે કામ;
મનુષ્ય બહુ બાલાવિયે, દેને આજ્ઞા દામ. ૬૯.
લાલ ન દીસે લેરાતો, રડે કુટે શું થાય;
દમની પીડા પામિયે, કાંતો આંખો જાય. ૭૦.
મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પણ એમ;
શોભા લેવા લોકમાં, કુટિયે રહિયે કેમ. ૭૧.
ધીરજ મનમાં ધારિને, કરિયે કાંઈ ઉપાય;
જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાંતી થાય. ૭૨.
અગ ગરુડ પૂરાણું, કથા કહી જે આજ;
સૌ જન સમજે રનેહથી, કરે વિચારી કાજ. ૭૩.
સાંભળશે જે રનેહથી, દિલમાં દયા સહીત;
સંપૂર્ણ સુખ પામશે, તે નરનારી નીત્ય. ૭૪.
કથા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં દયા સગાર;
પૂર્ણ પીડા પામશે, નિશ્ચે તે નર નાર. ૭૫.
ઓગણિસે ને આઠમાં, શુદ્ધ ચૌદશ શાનિવાર;
મોસ અધિકમાં મેં કહી, કથા અધિક સુખ કાર. ૭૬.
ઘણાં વરસનાં કોઠડાં, દેખો આ દેખાય;
બાવળ કે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય. ૭૭.
રહે ઠકી રક્ષણ વિના, નિરૂપયોગિ નવ જાય;
રહે કોઠડાં કોકરાં, ખપ તેનો ક્ષય થાય. ૭૮.
જે રડતાં બાળકતણા, આળા પાડે બાળ;
તો તે બાળકને ઘણી, રીસ ચડે તે કાળ. ૭૯.
વગર સગી મળિ નારિયો, રૂએ કુટેછે જોહ;
તે પણ આળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ સંદોહ. ૮૦.

મરનારની પછવાડે ન રોવા વિષે.—૫૬.

જાજાની જિવડ સુકતીની બુદ્ધિ ન જાણી, એ રાગ.

વાલાની વાસે, રાગ તાણી નવ રોવું;
જેથી તેને જપ ન ઉપજે, જીવમાં સમજ જોવું; વાલાની. ૮૧.
ગોવિંદજીએ કહ્યું ગરુડને, કુટે રડે જે કોઈ;
મરનારને મહા દુઃખ ઉપજે, ધરે નિસાસા રોઈ; વાલાની. ૮૨.

લીંટ લાળ ને આંસુ ઝરેતે, જમચર પાય પરાણે;
રૌવ મહા રૌવના દુઃખથી, એ દુઃખ અદકું જાણે; વાલાની. ૨.
કોઈ છતી કુટે શિર કુટે, ચુટે કેશજ હાથે;
એ સઘળી પરિપૂર્ણ પીડા, મરનારને માથે; વાલાની. ૩.
લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સૌ સાંખી રહિયે;
જો હૈયામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દૈયે; વાલાની. ૪.
શત્રુતા સંપૂર્ણ હોય તો, રડો કુટો ન વિચારે;
જીવતાં વેર વળી ન રાદે તો, મરતાને વળિ મારે; વાલાની. ૫.
કુટ્યા થકી જો કાંઈ દેખો તો, કુટો લઈને પાણો;
શામાટે તમે કુટી શરિરમાં, રોગ ઉપાધી આણો; વાલાની. ૬.
એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહો ન વહેમે;
જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુન્ય કરો કાંઈ પ્રેમે; વાલાની. ૭.
રેશો પણ તેને નહિ જોશો, જોશો આંખ તમારી;
દલપતરામ કહે દિલ શોધી, માનો શિક્ષા મારી; વાલાની. ૮.

બુદ્ધિવર્ધક વિશે.

(આ કવિતા સને ૧૮૫૬ માં બુદ્ધિવર્ધક સભામાં કહી હતી તેના સેક્રેટરી બાઈ ગંગાદાસ કૌશીરદાસ હતા.

નારાયણ છંદ.

શુણો સહુ સ્વદેશી જ્ઞાન ગર્થના સમર્થદો,
બનો બહુ હમેશા બેશ દેશ બુદ્ધિ વર્ધકો;
સ્વદેશ સંધર્થાનિ સારિવાત તે વિચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧.
નવી નવી નિશાળતો વિશાળ જો કરાવવી,
ગણાવિ ગામ ગામ કામ કામમાં દરાવવી;
નૂપાળ ચિત્ત કેવિ પ્રીતી રીત તે સ્વિકારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૨.
નિબંધને પ્રબંધ છંદ ચોપડી છપાવવી,
ખરે ખરી ધરીજ ખૂબ ખાંતથી ખપાવવી;
નિખાર દે અનેક જ્ઞાન નીરથી નિખારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૩.
કવીત પોથિયો કવીની પાસતો કરાવવી,
રસીકતા અધીક કીક કાકથિ દરાવવી;
વિભૂષણો વિચિત્ર ચિત્ર પ્રાસથી શંગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૪.
રમોજદાર સાર શોભિતી સભા રચાવવી,
મહા મહા મનોરથોનિધૂમ ત્યાં મચાવવી;
સુ વારતા વિવેકની અનેકધા ઉચારવી,
વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૫.

ખરાબ ચાલ ખંડી સારિ ચાલતે ચલાવવી,
લડે કદાપિ લોક લેશ લાજતો નલાવવી;
સ્વદેશની અનેક જાત આખરે ઉગારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૬.
વિવાતણા લનમણા પ્રથા^૧ ઘણા ઘટાડવા,
અપાર ઉદ્યમે રચી નિરૂધમી મટાડવા;
થવા સહાય શ્રી પ્રભુની પાર્યના ગુજારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૭.
અભાગિયા ભિખારિયોનું ભૂખ દૂખ ભાગવું,
હમેશ એ ઉપાયમાંજ લક્ષ રાખિ લાગવું;
દયા કરી દરીદ્રિની દરીદ્રતા વિદારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૮.
પ્રવીણ રાખિ પંડિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ થાપવા,
વિરોધ ક્રોધ કાઢવા સદા સુખોદ આપવા;
પછી પુરાણિ પોથિયો સમગ્ર તે સુધારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૯.
વિલાયતી વરાળ જન મૂલ દે મંગાવવાં,
વિવેકથી અનેક કામ કાજમાં મુકાવવાં;
સ્વમિતને પવિત્ર વાત ઉરમાં ઉતારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૦.
કુટુંબમાં કલેશ લેશ ઉપજેજ કોઇને,
મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોઇને;
લગાર આગ લાગતાંજ ઠંડકેથી ધૂરવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૧.

^૧ પ્રથા-ચાલ.

સભા સમે શકે ન આવિ નામદાર નારિયો,
ખુણે પડી ખુવેજ કાળ બંધોમાં બિચારિયો;
ભણાવિ ભાત ભાત તેનિ વેદના નિવારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૨.
સદાય લ્યો સહાયતા ભલા ભલા લુપાળની,
કુખૂદ્ધિ કેજ કાપવા કરો સ્તુતિ કૃપાળની;
પ્રજ્ઞ હિતેચ્છુ વાંત પૂરિ પૃથિવમાં પ્રસારવી,
વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૩.

દોહરો.

યુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
હૈયામાં હિંમત ઘણી, રાખી દલપતરામ. ૧૪.

છપ્પો.

કરૂણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી;
પ્રણમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોકારી;
હિંદુ સભાની હામ, પરંમ પ્રભુ કરજે પૂરી;
છેજે ઇચ્છા છેકે, એકે નવ રહે અધૂરી;
સ્થિતિ મુધરે સૌ ગુજરાતની, કરે અધિક શુભકામને;
રૂદયામાં તે રજની દિવશ, રૂચિછે દલપતરામને. ૧૫.

દોહરો.

એકે બિનના ધર્મની, તજશે ખોદા ખોદ;
ત્યારે દેશ મુખી થશે, વધશે સંપ યિનોદ. ૧૬.
તે માટે ધર્મ વિષે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
હવે પછી હું તે કહિશ, ભાગે જોથી બ્રાંત. ૧૭.

इति स्वदेश वात्सल्य प्रकरण.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઈશ્વર તથા ધર્મ સંબંધી.

ધર્મ છે તે વિશે.

દોહરો.

પ્રભુ નજરે તો નવ પડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગ રચનાથી જાણિયે, જે છે જગ કરતાર. ૧.

મનહર છંદ.

પવન પ્રગટ નહીં પેખવામાં આવે પાણ,
ઝાડોને હલાવે તેથી પવન જણાય છે;

નદિ મધે નિરતાણું નિરખી નવિન પૂર,
દૂર વરસાદ થયો દિલમાં મનાય છે;
દૂર દિસે દેવતા તેં દૃષ્ટિએ દેખાય નહિ,
ધૂમાડો દેખીને દૂર દેવતા ધરાય છે;
તેમ કરતારતાણાં કામ દલપતરામ,
દેખી કરતાર છે એવું કહી શકાય છે. ૨.

બુદ્ધિમંત્રી.

આહો પડિતો પૃથિવ આકાશ પેખો, લખેલા રૂઝગારો સર્વ લેખો;
વિચાર્યાધિ વંચાય તે તો તમોથી, પ્રભુનાથના હાથની શુદ્ધ પોથી ૩.

દાહરા.

ઉપરી વિના મિશાળનો, રહે ન બંધેખસ્ત;
દેખ નિલે તો પ્રભુવિના, આ પ્રહ્લાદ સમસ્ત. ૪.

મનહર છંદ.

કોઈ પણ કારખાનું કદાપી ન નભી શકે,
જે તેને સંભાળનાર કદીએ ન કોઈએ;
આ અનંત દોટી અંડનણા કારખાનાતણો,
જરૂર સંભાળનાર કોઈપણ જોઈએ;
એથકી જણાય છે જે એવો એક ઈશ્વર છે,
તે પ્રભુના ચરણમાં પ્રેમે ચિત્ત પ્રોધએ;
કહે દલપતરામ તેનાં કામ કામ કામ,
જોઈને જરૂર જાણે સંસાર તે જાઈએ. ૫.

દાહરા.

અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દૃષ્ટિ થકી દેખાય છે, ઈશ્વર શક્તિ અપાર. ૬.

છંપો.

એક તરખાનું આજ, હાથમાં લીધું હરખી;
જગકર્તાની ભુક્તિ, નજરથી તેમાં નરખી;
નસો નખી નવરંગ, ગાંઠ તેમાં ગંઠાઈ;
મરખું વગે સળંગ, સરસ તેમાં સાકાઈ;
નરથી એવું નવ બની શકે, કરે કોડ કારીગરી;
આદ્યુત એમાં દલપત કહે, હિકમત તે હરિએ કરી. ૭.

મનહર છંદ.

હાથી રચતાં વિચાર હૈયામાં કર્યો હશે જે,
મુંઢવિના પાણી હાથી શીરીતે પિનાર છે;
પળે પળે પોના છોટાં છોકરાંને માટે માતા,
તનમાંહી તાબું તાબું દધતો તૈયાર છે;
કર્યાંથી આબુ કેમ થયું કેમ તે મુકાઈ ગયું,
ચિત્તમાં વિચારો તે એવો અનતકાર છે;
વિચારીને કરનાર કહે દલપતરામ,
આણીએ જરૂર જે જગત કરતાર છે. ૮.

દાહરા.

જેણે પ્રાણી જનમતા, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;
એ પ્રભુને નહિ જોળખે, એથી કાણ અચ્છ. ૯.

મનહર છંદ.

કોણાં તથા કાળિમાં ને કાકીના વેલા કીધા,
જેનાં કૂળો વાગે તો જનોને દુખ દાઈ છે;
પીપળા, પીપરો, વડ, લીંબડને વડા કીધા,
જેની છાયા છે તે સૌને શીતળ જણાઈ છે;
બાવળને બોરડીની ઘટાની છટા નથી તો,
કહે દલપત ત્યાં કાંટાની છટા છાઈ છે;
ચતુર દિશામાં આદિ ચિત્તવો ચતુર, કેવી-
ચતુર ચતુર મુખતણો ચતુરાઈ છે. ૧૦.

દાહરા.

ઈશ્વર કૃતની તુલ્યના, કરી શકે કો અન્ય;
સૌ કોરો ન ભરાય તે, પળે બરે પરજન્ય. ૧૧.

નાસ્તિક મત ખંડન વિશે.

દાહરા.

પાઠણને પાટે હતો, આસ્તિક રાન્ત એક;
હતો એક તે આગળે, નોકર નાસ્તિક છેક. ૧.
પણ તે હતો પ્રવીણ પાહુ, રાજ કાજ શુભ રીત;
તેથી હતી તે ઉપરે, પૃથિવ પતિની પ્રીત. ૨.
એક સમે એને કર્યો, પૂરતો ઈન્તરદાર;
બાંધે અવધ બે વર્ષની, કર્યો કબૂલ કરાર. ૩.
એક સમે રાયે કહ્યું, નાસ્તિકને કરિ પ્રીત;
શક્તિમાન પ્રભુનું સ્મરણ, નિશ્ચે કરવું નિત્ય. ૪.
નમ્ર થઈ નાસ્તિક કહે, રીસ ન કરશે રાય;
પ્રભુ કરતાં મુજ પગરખાં, શક્તિમાન દેખાય. ૫.
કહોતો કરિયે પારખું, ખરા બપોરે આજ;
આલો ધિખતી રેતિમાં, પ્રભુ સમરી મહારાજ. ૬.
હુંતો પહેરિ પગરખાં, આલિશ રેતી માંય;
પ્રભુ સમર્થ કે પગરખાં, તરત જાણારો ત્યાંય. ૭.
રાન્ત શુણિને મુખ રહ્યો, ગત નાસ્તિક નિજ ઘેર;
રાન્તજો તદગિર કરી, પીછાથી શુભ ધેર. ૮.
નાસ્તિકતાયું કેખજ કર્યું, ઈન્તરદારી કામ;
એ અવસર આવી ચડ્યો, તે નાસ્તિક તે કામ. ૯.
દિલ દુખાઈ દિલગીર થઈ, બેઠ્યો નેહી રાય;
હાથ ધર્યો મુજ કામમાં, ન ઘટે તમને નાય. ૧૦.

સભા સમે શકે ન આવિ નામદાર નારિયો,
 ખુણે પહી ખુવેજ કાળ બંધોમાં બિચારિયો;
 ભણાવિ ભાત ભાત તેનિ વેદના નિવારવી,
 વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૨.
 સદાય લ્યો સહાયતા ભલા ભલા ભુપાળની,
 કુપ્યુદ્ધિ કષ્ટ કાપવા કરો સ્તુતિ કૃપાળની;
 પ્રજા હિતેચ્છુ વાત પૂરિ પૃથિવમાં પ્રસારવી,
 વિશેષ શુદ્ધ યુદ્ધિ યુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી. ૧૩.

દોહરો.

યુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
 હૈયામાં હિંમત ધણી, રાખી દલપતરામ. ૧૪.

છાંપો.

કરૂણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી;
 પ્રણમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોકારી;
 હિંદુ સભાની હામ, પરમ પ્રભુ કરજે પૂરી;
 છેજે ઇચ્છા છેક, એક નવ રહે અધૂરી;
 રિથિતિ મુઘરે સૌ ગુજરાતની, કરે અધિક શુભકામને;
 રૂદયામાં તે રજની દિવસ, રૂચિછે દલપતરામને. ૧૫.

દોહરો.

એક બિજના ધર્મની, તજશે ખોદા ખોદ;
 ત્યારે દેશ મુખી થશે, વધશે સંપ યિતોદ. ૧૬.
 તે માટે ઇશ્વર વિષે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત;
 હવે પછી હું તે કહિશ, ભાગે જોથી બ્રાંત. ૧૭.

ન પડ્યો શુભ-માર્ગ શોધમાં, ન પડ્યો હું બહુ જ્ઞાન બોધમાં;
અવળી ગતિ નિત્ય આવરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૪.
ન રહ્યો વળિ હું વિવેકમાં, ન રહ્યો હું તલભાર ટેકમાં;
હઠાં ન ભર્યો હરી હરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૫.
પડિને અતિ પ્રોઢ પાપમાં, તક ખોઈ તણુ ભાત તાપમાં;
હિક થે ન વર્યો કદી કરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૬.
કરજે દુર બંધ કર્મના, ધણિ ધિંગા પ્રભુ ખેલિ ધર્મના;
જઈ સાગર તર્તીતી તરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૭.
બહુ સશય સાથ ખોલિયો, ભ્રમણામાં ભમિ ભૂલિ ડોલિયો;
દૃઢતા નહીં ધ્યાનમાં ધરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૮.
ગણિ સ્વાસ્થ્ય અર્થમાં કર્યો, અતિરો વ્યર્થ અનર્થ આદર્યો;
તજિ પુણ્યનિ વાતતો પરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૯.
શુભ કારજ જાણિ સાધિયાં, ઉલટાં કષ્ટ અનંત વાધિયાં;
ફિટકાર મળ્યો ફરી ફરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૧૦.
સુખકારિ કથા ન સાંભળી, શુણિ મેં ગ્રામ્ય કથા ગણી ગળી;
ભગતી નહિ ભીતરે ભરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૧૧.
પ્રભુ તું ભવ તારનાર છે, અધમોદ્ધાર અને ઉદાર છે;
અતિ તે શુણને અનુસરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૧૨.
રૂઢ્યે દલપતરામને, કરજે કીક કાવિ શમને;
જનપાણ પાણું ધરી જરી, હરજે ક્લેશ હમેશ હે હરી. ૧૩.

દોહરો.

હે હરિ ક્લેશ હમેશ હર, કર સુખ પૂરણ કામ;
એ માગે તુજ આગળે, દિન દિન દલપતરામ. ૧૪.

સેવા સ્તોત્ર.

વસંત તિલકા વ્રત.

દીન બંધુ જગદીશ્વર વિશ્વપાણ,
ગોતમે પ્રભુ સદા દિલના દયાળ;
કૃપાધિ પકડો પ્રભુ હાથ મારો,
સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
ન સ્તાવન કીર્તન યાપ તારું,
ગતિ વિનયનાં વચનો ઉચારું;
નિ ભૂકિત નહિ ઉત્તમ જાણનારો,
સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
જ મોન થઈ સતત કષ્ટ કાપો,
તી તથા અભય ઉત્તમ ભાવ આપો;
રોશ ક્લેશ પરમેશ તમે નિવારો,
સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.

૧.

૨.

૩.

હું ભક્તિ ભૂલિ ભટક્યો ખરિ ભૂલ ખાધી,
લેવા ભવિષ્ય ભવ મુક્તિ નહિ ભૂકિત લાધી;
આપી અખંડ પદ આપદથી ઉગારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૪.
કષ્ટો જવા સરસ સાધન મેં ન કીધાં,
દેખી ગરીબ જનને નહિ દાન દીધાં;
ધારા પ્રભુ પ્રણત પાણપાણું વિચારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૫.
પ્રીતે કદાપિ પરમાર્થ કરી ન જાણ્યો,
ચિત્તે સદા સમય કેવળ સ્વાર્થ આણ્યો;
તેવો તથાપિ નિજદાસ કરી સ્વિકારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૬.
હું જ્ઞાનવાન નથિ ને અભિમાનવાન,
છું ખાન પાન રસ લોભ ભર્યો નિદાન;
જુગણા સમુદ્ર જળ પાર તમે ઉતારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૭.
જને તારનાર ન જડ્યા જગદીશ જને,
તેયાર ત્રાસ જમનો નજરેજ તેને;
એ વાતમાં નથિ અરે પળતો ઉધારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૮.
કાપી કચાશ પદ પાસ નિવાસ આપો,
માથે મહા પ્રભુ કૃપા કરિ હાથ થાપો;
નાના પ્રકાર નખળાં કરમો નિવારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૯.
સર્વાર્થ કાર્ય સુધરે તુજ પાદ સેવી,
દેખૂ ન અન્ય સુખદાયક દેવ દેવી;
પ્રેમે પ્રભુજ પદ પંકજ પૂજનારો,
હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧૦.

શાદૂલ વિક્રીડિત વ્રત.

સ્વામી સેવક હું થયો તમતણો, ખામી ખરી ખોઈ મેં;
યામી નિશ્ચળતા તમારિ ભગતી, જામી દિલે જોઈ મેં;
ધામી અક્ષર ધામના હરિ બહુનામી, મળ્યા આ ભવે;
વામીછે ભવ વેદના હરખથી, હામી ભરું છું હવે. ૧૧.

અક્ષરેવની સ્તુતિ.

દોહરો.

આહો દેવના દેવ પ્રભુ, અખિલ જગત આધાર;
તત્વ પ્રગટ કરિને તમે, રચ્યો સર્વ સંસાર. ૧૨.

વણ તકસિરે છિનાવિયો, આપેલો અધિકાર;
 તમે પ્રમાણિકપણું તજ્યું, સૌ કહેશે સંસાર. ૧૧.
 કેમ બિન્ન જન રાખશે, આપતણો વિશ્વાસ;
 આપેલો અધિકાર જો, ખેંચી લેશે પાસ. ૧૨.
 રૂઠા જનની રીત નહિ, હલકાની તે હોય;
 ન્યાયી તો નિશ્ચે કદી, કરે ન એવું કોય. ૧૩.
 ભૂપ કહે તુજ પગરખાં, પાખ્યાં જે અધિકાર;
 તેનું કામ પ્રભુ નવ કરે, તો તું કેવું ધાર. ૧૪.
 તેમજ તારા કામમાં, હું નવ ધાલું હોય;
 તો અશક્ત મુજને કહે, નાસ્તિક જનનો સાથ. ૧૫.
 મસાલચીનું ભીસ્તનું, હરેક જનનું કામ;
 જો નર નાથ નહીં કરે, કહે તુજ સરખા આ. ૧૬.
 પ્રથિવ, પાવક, પવન, જળ, આદિક વસ્તુ આ
 હોય કોઈના કામમાં, પ્રભુ નવ ધાલે છેક. ૧૭.
 સઘળું કરવા શક્ત છે, ત્રિભુવન કેરો રાય;
 પણ અધિકાર છિનાવતાં, જાણે છે અન્યાય. ૧૮.
 ધાસતણા હુકમતાણું, કરે ન ઈશ્વર કામ;
 જે જેનો અધિકાર છે, તે તે કરે તમામ. ૧૯.
 કરે પ્રભુની પ્રાર્થના, તો કરતાં ઉદ્યોગ;
 ઈશ્વર એને મેળવે, એવાનો સંજોગ. ૨૦.
 તરશો માગે નીર તો, પ્રભુ ન પાણી પાય;
 પાણી મેળવવાતણો, સૂઝડે ઉપાય. ૨૧.
 યાદે મરતો વસ્ત્ર જો, માગે ઈશ્વર પાસ;
 નાંખે નહિ આકાશથી, પણ પૂરે મન આશ. ૨૨.
 કોઈ કહે પ્રભુએ કર્યો, રૂપ ધરીને કામ;
 તેતો સઘળો કાહાણિયો, કવિયે કરી તમામ. ૨૩.
 સુણિને નાસ્તિક સમજિયો, મનમાં રૂડો મર્મ;
 નાસ્તિક મટિ આરિતક થયો, ધાર્યો રૂડો ધર્મ. ૨૪.
 નાસ્તિક કે આરિતક થવું, શોધો શુદ્ધ ઉપાય;
 આસ્તિકને નુકસાન શું, નાસ્તિક માર્યો જાય. ૨૫.
 આસ્તિક ધારે ધર્મ શુભ, મળવા મુક્તિ દાન;
 જો કદી સ્વર્ગ ન હોયતો, તેને શું નુકસાન. ૨૬.
 નાસ્તિક સ્વર્ગ નથી કહી, પ્રોઠાં કરશે પાપ;
 જો પછિ નરક નહીં ઠ્યું, માર્યો જશે આપ. ૨૭.
 કોઈ મુસાફરને કહે, નથી ચારની બીક;
 તો પણ એતી ચાલવું, તે ઠરાવ છે ઠીક. ૨૮.
 તેમજ સંશય હોય પણ, ધરવો રૂડો ધર્મ;
 આ લોકે પરલોકમાં, ધર્મ થકી સુખ પર્મ. ૨૯.

નાસ્તિક સાથે વાદજે, દુકો કરવા અહાય;
 તો તેને સમજવવા, આ સહેલો ઉપાય. ૩૦.
 પાપ પૂન્ય માને નહીં, સ્વર્ગ નર્ક નહિ ઠામ;
 આત્મા અમર ગણે નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ. ૩૧.
 શરીરને સુખ સાંપડે, એજ કરે ઉપાય;
 કહો પછી શું નહિ કરે, અઘટિત કે અન્યાય. ૩૨.
 રાખે ડર રાજતણો, કે બળિયાની બીક;
 ઈશ્વરનો ડર દિલ નહીં, ઠરાવ કીધો ઠીક. ૩૩.
 એવા પણ આ દેશમાં, પંડિત થયા અપાર;
 ચારવાક આદિક નરો, પૂસ્તકના રચનાર. ૩૪.
 કોઈ સમે નાસ્તિકતાણા, પૂસ્તકનો કરિનાશ;
 રાજાએ શિક્ષા કરી, હણ્યો પાપનો પાશ. ૩૫.
 ચિત અવળે રસ્તે ચડે, કરતાં તેડું વિતર્ક;
 તો નર નાસ્તિક નીપજે, થાય પાપમાં ગર્ક. ૩૬.
 અલ્પ બુદ્ધિ પોતાતણી, સમજે હુંજ સુ જાણ;
 દિવાનિ દુનિયાને ગણે, મોટી એ મોકાણ. ૩૭.
 સદ્ગુરુ કોઈ ન સાંપડ્યો, સંશયનો હરનાર;
 નર તેથી નાસ્તિક થયો, અલ્પ બુદ્ધિ આધાર. ૩૮.
 તેની આગળ જો કહે, કોઈ પ્રભુનું નામ;
 ક્યાંછે દેખાડો મને, એમ કહે તે ઠામ. ૩૯.
 શા સાડ મોટેસ્વરે, કરે કુકિર પોકાર;
 કોઈ તને આકાશથી, નથિ ઉત્તર દેનાર. ૪૦.
 નાસ્તિકના બે લેદછે, સેવેશ્વર વાદી એક;
 કહે જગતકર્તા હશે, પણ આત્માનથિ છેક. ૪૧.
 બિન્ન નિરીશ્વર વાદિછે, એની એવી રીત;
 નથિ ઈશ્વર આત્મા નથિ, ચોટ્યો પથરો ચિત. ૪૨.
 મુખથી નિત્યે માગિયે, પ્રભુને કરો પ્રણામ;
 પ્રસંગ નાસ્તિક જનતણો, થશે ન કોઈ ઠામ. ૪૩.

હું ભક્તિ ભલિ ભક્ત્યો ખાર ભૂલ ખાધી,
 લેવા ભવિષ્ય ભવ મુક્તિ નહિ મુક્તિ લાધી;
 આપી અખંડ પદ આપદથી ઉગારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૪.
 કેશો જ્યાં સરસ સાધન મેં ન કીધાં,
 દેખી ગરીબ જનને નહિ દાન દીધાં;
 યથાસ પ્રભુ પ્રણત પ્રાણપણું વિચારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૫.
 પ્રીતે કેદાપિ પરમાર્થ કરી ન જાણ્યો,
 ચિત્તે સદા સમય કેવળ સ્વાર્થ આણ્યો;
 તેવો તથાપિ નિજદાસ કરી રિવકારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૬.
 હું જ્ઞાનવાન નથી ને અભિમાનવાન,
 છું ખાન પાન રસ લોભ ભર્યો નિદાન;
 મુશળા સમુદ્ર જળ પાર તમે ઉતારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૭.
 જો તારનાર ન જડયા જગદીશ જેને,
 તૈયાર ત્રાસ જમતો નજરેજ તેને;
 એ વાતમાં નથી અરે પળનો ઉધારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૮.
 કાપી કેવ્વાશ પદ પાસ નિવાસ આપો,
 માથે મહા પ્રભુ કૃપા કરિ હાથ થાપો;
 નાના પ્રકાર નબળાં કરમો નિવારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૯.
 સર્વાર્થ કાર્ય મુધરે તુજ પાદ સેવી,
 દેખૂ ન અન્ય મુખદાયક દેવ દેવી;
 પ્રેમે પ્રભૂજ પદ પંકજ પૂજનારો,
 હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો. ૧૦.

શાદ્દન વિકીડિત વૃત્ત.

સ્વામી સેવક હું થયો તમતણો, ખામો ખરી ખોઈ મેં
 ખામી નિશ્ચળતા તમારિ ભગતી, જમી દિલે જોઈ મેં;
 ધામી અક્ષર ધામના હરિ ખડુનામી, મળ્યા આ ભવે;
 વામીછે ભવ વેદના હરખથી, હામી ભરું છું હવે.

અક્ષરજની સ્તુતિ.

દોહરો.

મહિ દેવતા દેવ પ્રભુ, અખિલ જગત આધાર;
 ત્વ પ્રજાકરિતે તમે રચ્યો સર્વ સંભાર.

ભુજંગી છંદ.

તમે સર્વ સંસાર વિસ્તાર કીધો, તમે સર્વને સૂખનો સાજ દીધો;
તમે વિશ્વ વિશ્રામના ઠામ લેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૧.
તમે પૃથ્વિસાથે સ્વભ્યા સર્વ પ્રાણી, તમે વેદવિદ્યા વિશેષે વખાણી;
તમે માણસોને દીધા મિષ્ટમેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૨.
ભજેજે તમોને તજેતે કુચ્છિ, યજેજે તમોને સજે સર્વ શુદ્ધિ;
ન ભક્તો થસેતે હશે લોક કેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૩.
તમારા ગુણો શેષ માહેશ ગાવે, તમારા પુરા પાડનો પાર નાવે;
તમેજો ત્રિલોકીતણા તાત તેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૪.
તમે વિશ્વમાં વારિ વૃષ્ટી કરોછો, તમે સર્વદા સર્વ સંભાળ લોછો;
તમે દેવ દેવતા ઉદાર એવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૫.
ભુંડા લોકજે આપનો પાડ ભૂલે, નકી દુઃખ દાવા દળે સધાડૂલે;
નપામે પછીતે કરો લાલ લેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૬.
ભજે શેષને સારદા સંદ્ર^૧ ઈંદ્ર, ભજે આપને નિત્ય મોઢા મહિંદ્ર;
સદાશીવજેવા સજે નિત્ય સેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૭.
કૃપાળૂ તમે દેવ કલ્યાણકારી, અતિ આપદા દેખિ લોછો ઉગારી;
હમેશા તમારે દિસે એજ હેવા, દયાળૂ તમોને નમો અર્પણદેવા.૮.

માલિની વૃત્ત.

સ્તુતિ અધિક ઉચારે, એ રિતે છંદ આઠે;
પુનિ ત-મ નથિ પ્રીતે, જો પઢે નિત્ય પાઠે;
ધન તન સુખ શાતા, પૃથ્વિમાં પૂર્ણ પામે;
પ્રભુ પદ પરતાપે, વેદના સર્વ વામે.

૯.

પ્રભુસ્તુતિ કટાવ.

અમૃતધ્વની છંદ.

જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમાં ન મળે કરિ ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.
પ્રભુ છો જગ સ્વામી શુભ ગતિ ગામી,
ધીરજ ધામી, નહિ તુજ દામી;
તુજ પદ પામી જન નિષ્કામી,
થઈ થિર ઠામી વિપત્તિ વામી.
જયદિલ દરિયા અમૃત ભરિયા,
તે ભય હરિયા નિર્ભય કરિયા;

^૧ જેનાથી સંદ્રવંશ આવ્યો તે.

તુજ અનુસરિયા, તે ભવતરિયા,
અંતર દરિયા, જશ ઉચ્ચારિયા.
નાથનિરંજન ભવભય ભંજન,
ગર્વા ગંજન, જન મન રંજન;
મળ હર અંજન, સુખદપ્રભંજન,
વાહક વ્યંજન, જોહ સ્વયંજન.
તુજ મત ધરશે, કૃત શુભ કરશે,
તે ભવ તરશે, કરિ નહિ મરશે;
નહિ અવતરશે, સ્થિર થે હરશે,
દિલ નહિ હરશે, સહિ સુખ ભરશે.
ધન્ય ધરમ ધર, અકળ કરમકર,
સકળ સુખ દતર, પ્રખળપરમ પર;
અખળ સખળ નર, જળ થળ નભ ચર,
ઉર અભરણ ભર, હરગિસ ભય હર.
કહું તુજ કરણી, વિધવિધ વરણી,
ધરિ તે ધરણી, ગિરિજળ ઝરણી;
અશ્વનિ ભરણી, રોહિણિ હરણી,
શશાંક તરણી, સહિ તુજ શરણી.
ગરૂડ ગગન ધન, સકળ સધન વન,
ભગત જગત જન, તરણ વરધ તન;
ધન પતિ ગૃહ ધન, મનુજ દનુજ મન,
કંકર કાંચન, તુજ સંપાદન.
કેન્દ્રેશ દિગંતર, તુજ કૃત તંતર,
ગતઅમય જંતર, તુજ નિરંતર;
ત્રીકું તદનંતર, ભણિય લયંતર,
સદા સ્વતંતર, દલપત અંતર ગામી.
જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
ખુદમાં ન મળે કરિ ખામી,
છો સકળ જગતના સ્વામી.

નવા વર્ષવિશે ઇશ્વર સ્તુતિ.

દોહરા.

આ અરણ્ય ઉરમાં ધરી, નવા વરસ મોઝાર;
સુખ સધળાં સંસારિને, કરજે જગ કર્તાર. ૧.
ખારે દરિયે ખલકથી, જજો ખેદ ને ખાર;
સંપ અમારા સ્નેહિમાં, કરજે જગ કર્તાર. ૨.
સંકટ કોઈ પ્રકારનું, લાગે નહીં લગાર;
ઉત્તમ દિન આનંદના, કરજે જગ કર્તાર. ૩.

વિદ્યાની વૃદ્ધી થતો, હજો વિવેક વિચાર;
અતિ નિર્ભય મન મનુષ્યનાં, કરજો જગ કર્તાર. ૪.
વળિ વધજો નર વિદ્યમાં, હિંમતવાન હનનર;
જગ મેળવનારા જનો, કરજો જગ કર્તાર. ૫.
તનમન તાપ ટળી થતો, ઠંડક ઘરો ઘર;
આખાદી આ દેશની, કરજો જગ કર્તાર. ૬.
શ્રીમંતોનાં શુભ થતો, અંતઃકરણ ઉદાર;
વળિ વૃદ્ધિ ધન ધાન્યની, કરજો જગ કર્તાર. ૭.
હુણ દરિયે હુપ્યાં હરો, જ્યોતો થતો ઉધાર;
કોપ તણ કરણા ધણી, કરજો જગ કર્તાર. ૮.
પ્રાણી સૌને પરમપર, પૂરણ વધજો પ્યાર;
દોસ્ત સરવનાં એક દિલ, કરજો જગ કર્તાર. ૯.
હુણુ દૂર થઈ થતો, સદ્ગુણના શણગાર;
સૌ જન ને શોભિત સદા, કરજો જગ કર્તાર. ૧૦.
પ્રલય કરીને પાપનો, ભૂતો હરજો ભાર;
સુદીમાં વૃદ્ધી લલી, કરજો જગ કર્તાર. ૧૧.
દિલમાં દલપતરામને, વધે ઉમંગ અપાર;
એવું શુભ આ વર્ષતું, કરજો જગ કર્તાર. ૧૨.

ખડુ રૂપી ઇશ્વરની સ્તુતિ.

દાહરો.

આહાણું, કાની, વૈશ્યનું, કરે શુદ્ધું કામ;
ખડુ રૂપી ખડુ નામિને, પ્રેમે કરે પ્રણામ. ૧.

આહાણુ રૂપ.

મનહર છંદ.

સમસ્થામાં સૌને ઉપદેશ જે હમેશ દેહે,
ધર્મને અધર્મતણો મર્ગ જેથી ધરું છું;
ઉજવળ આકાશ ગંગા જેવીછે જનોઈ જેની,
જોનાજ આશીરવાદ થકી હું ઉગરું છું;
પુસ્તક અનેકતણાં પડે દ્રેશવતો રહે,
અક્ષર જોમાંથી વાંચી વાંચી હું ઉચરું છું;
હનશે છે જેને ધેર કુંડ અગ્ની હોતતણા,
જોવા એક આહાણું ભજન હું કરું છું. ૨.
વેદ વિદ્યા આદીમાં વિવક્ષણ સુ લક્ષણુછે,
રક્ષણુ કરેછે સદાચારનું સુ રીતથી;

કરે ખડુ કર્મ મનમાં જાણેછે ખુબ મર્મ,
ખાળેછે પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ પ્રીતથી;
કરેછે ત્રિકાળ સંધ્યા તર્પણ કરેછે તથા;
અપર્ણ કરેછે ભૂત બળી આહિ ચિત્તથી;
કહે દલપતરામ જોવા વિપ્રને પ્રણામ,
કરજોડી કરે વળી ગાઈ ગુણ ગીતથી. ૩.

ક્ષત્રિ રૂપ.

જેના તાપ્તામાં અનેક જલ્દાઓ જણાય જોતાં,
તે જલ્દામાં રાજધાની નગરોને ગામ છે;
પવન વરણ મેઘ પાવક જેવા પ્રતાપી,
સારા સરદારો જેના તાપ્તામાં તમામછે;
કરે જેનો હુકમ તે કોઈ દ્રેશવી નશકે,
ઠરેલાં જણાયે તેનાં થાણાં ઠામો ઠામછે;
કરજોડી કર ગરી કહે દલપતરામ,
પ્રસાદમી જોવા રાજાને મારા પ્રણામછે. ૪.

વાણિયા રૂપ.

શિયાળે ઉનાળે માલ સંધરે વકરો કરી,
જોમાસે વિશેષ વસ્તુનું વેચાણુ કરેછે;
માગતો નથી તે મૂલ આપેછે ઉધારે માલ,
વેપાર અપાર કહી વિશેષ વાવરે છે;
દેશો દેશમાંછે દોરી ગાંધીની દુકાનો જેની,
વિવિધ વસાણાની વખારો ધણી ભરેછે;
પ્રેમથી કરી પ્રણામ દ્વીજ દલપતરામ,
જોવા એક વાણિયાનું દિલે ધ્યાન ધરેછે. ૫.

કણ્ણી રૂપ.

સર્વથી પ્રથમ જોણે સૃષ્ટિમાં અતાજ વાળ્યાં,
જેના ખેતરનું અન્ન ભુક્તિથી હું જમું છું;
ઉપજવે શેલડીને સ્વાદીય સાકર ખાંડ,
ભોજન કરીને હું સદેવ મુખે ભરું છું;
કરેછે કપાસ પેદા કાપડ બનેછે જોનાં,
સારો સજા શણગાર રંગભર રમું છું;
કરેછે ખેતીનું કામ કહે દલપત રામ,
જોવા એક કણ્ણીને નિત્ય નિત્ય નમું છું. ૬.

૧ રાજધાની-સૂર્ય.

૨ નગરો-ગ્રામ.

૩ ગામ-ઉપગ્રહ.

૪ પૃથ્વી ઉપરથી જળ અંધારને એકડું કરે છે તે.

૫ પડ-અનેક ગોળાનાં પડ ફેરવતો રહેછે તે.

૬ અગ્નીકુંડ-અગ્નેશ સ્થા છે તે.

માળી રૂપ.

સૃષ્ટિ રૂપી આગને બનાવ્યો જોણે બહુ સારો,
વિધ વિધ વૃક્ષ વેલ વાવી હદ વાળી છે;
કેવા કેવા મેવા ઉપજાવ્યા છે અમૃત જેવા,
રંગ રંગ ફૂલતણી રચના રૂપાળી છે;
પાણીના પ્રવાહનો ચલાવ્યા છે અથાહ વાહ,
આગસ તણને સદા વાડીને સંભાળી છે;
કહે દલપતરામ કીધું છે સરસ કામ,
એતો મારો ઇષ્ટ દેવ એક વનમાળી છે. ૭.

કુંભાર.

કહોરે કુંભાર લોકો તમે તે શા કશાની છો,
કશાની અમારા દેશમાં રૂડો કુંભાર છે;
નાનાં મોટાં રાંધવાના કામનાં તે કામ ધડે,
ચડે એક કણથી અનંતને સુમાર છે;
ચુલે મૂકવું નપડે કૂંકે કૂંકેવું ન પડે,
તાપ ને ધમણનો તે કામમાં તૈયાર છે;
એ થકી અનેક કામ સરે દલપતરામ,
એવા એના કામમાં કોટી ચમત કાર છે. ૮.

દોહરા.

ઘાટ ઘડો માટીતણા, કરે સજીવન સાર;
એતો ધર્મ આપણો, કહું ભલો કુંભાર. ૯.

હજામ રૂપ.

મનહર છંદ.

મશાલ ધરીને સર્વ આગળ ઉજાસ કરે,
તદખીર કરીને અંધારૂં ઘોર ઠાળે છે;
કોણ જાણે કેવી રીતે તેમાં તે પુરે છે તેલ,
પ્રગાઈ ન જાય તેમ મશાલ તે બાળે છે;
કોઈ સમે અનુભવ આરશી દેખાડે વળી,
કોઈ સમે નહવરાવા નીરને ઉછાળે છે;
કહે દલપતરામ એવો એક છે હજામ,
તે સદૈવ સૌને ઘણા સ્નેહથી સંભાળે છે. ૧૦.

બાણગર રૂપ.

અદર્શ રહીને કરે એકલો અનેક ખેલ,
જેનારા જનોની ભુલો નજર ચુકાવે છે;

ધૂળમાંથી ધાતુ કરે પાણીમાંથી પ્રાણી કરે,
દેખાડી દેખાડી આપ કળાથી ઉડાવે છે;
વિવિધ પ્રકાર વરતુ નવી નવી નીપજાવે,
કોણ જાણે ક્યાં સંતાડે છે ને ક્યાંથી લાવે છે;
એવા બધા બાણગર પદે દલપત રામ,
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય મસ્તકે નમાવે છે. ૧૧.

ધર્મસિદ્ધાંત વિષે.

દોહરા.

મુજ કવિતા મનમાં ધરી, વાંચે વર્ણ અદાર;
તે માટે સૌને ગમે, એવા વડું વિચાર. ૧.
પક્ષપાત જેને નહીં, તે શુણિ રાજ થાય;
દુરાગ્રહીને નહિ ગમે, તેનો નથી ઉપાય. ૨.
ધર્મવિના ધરણી વિશે, રહે ન નીતિ લેશ;
જીલમ વધે જગમાં ઘણો, વધે કોટિધા કુમેશ. ૩.
જો ધર્મનો ડર મટે, થાય સત્યનો નાશ;
કોઈ ન રાખે કોઈના, વિશ્વ વિશે વિશ્વાસ. ૪.
જેવી જરૂર રાજની, તેવી ધર્મતણી;
રાજ વિના ને ધર્મ વિણ, ઘાતો થાય ધણીજ. ૫.
આખી પૃથ્વીમાં કદી, થાય ન રાજ એક;
તેમજ એકજ ધર્મ પણ, કદી ન ચાલે છેક. ૬.
દા પંથ જગત વિશે, ધર્મ ઈચ્છાથીજ;
ધર્મની ઈચ્છા વિના, રહી શકે ન નકીજ. ૭.
મમત નથી મન માહરે, નથિ મેળવવું માન;
પગાર પણ ખાવો નથી, ધર્મતાણું દૈ દાન. ૮.
માટે મારા મનતણો, કહું સત્ય સિદ્ધાંત;
મનાય તો તે માનજો, મનનો તણ મતાંત. ૯.
ચારી જારી જાઠ વળિ, પરને દેવું દુઃખ;
એનું નામ અધર્મ છે, સમજ પામો સૂખ. ૧૦.
અસત્ય ભાષણ અદ્યતા, ચારિ વ્યસન વ્યભિચાર;
પ્રણય પાપ એ પાંચ છે, સૌ સમજે સંસાર. ૧૧.
પરોપકાર સુધર્મ છે, સુધર્મ બીજું સત્ય;
જગમાં એવા ધર્મની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૧૨.
તે આશા કે ત્રાસથી, પ્રીતે ધર્મ પળાય;
પરમેશ્વર પર પ્રેમથી, સુધર્મ પંથ ચલાય. ૧૩.
ધર્મ નિયમ પાળ્યાવિના, પ્રભુ ભજવા તે વ્યર્થ;
જોસડ સેવ્યે શું થશે, પળાય નહિ જો નિયમ. ૧૪.
સાર એટલો સમજવો, જગમાં એહજ ધર્મ;
વિશેષ વદતાં એ થકી, પડ્યાં બુદ્ધાં ખટ કર્મ. ૧૫.

ધર્મ ઇશ્વરી એક છે, જન કૃત જુદા હોય;
આખે કોઈ ન સાંભળે, કાને ન જાણે કોય ૧૬.
વેશ ફેરવીને નવા, કર્યા પંથના ગ્રંથ;
પણ કાને આવતણો, કોઈએ ન કર્યો પંથ. ૧૭.
દેવાંતણુ દેવોંતણુ, પીરોની પીરોઈ;
માનનારને મનગમી, તેવી તેણે ગાઈ. ૧૮.
સોનાના સૂરજ ઉગે, મોતી ચાક પુરાય;
ભીતર જેવી ભાવના, ગીતો તેવાં ગાય. ૧૯.
જગમાં પંથ અનેક છે, લોકો એમ કહેજ;
હુંતો દેખું દૃષ્ટિયે, આસ્તિક નાસ્તિક જેજ. ૨૦.
જે મધ્યે નીતી દયા, ધર્મ ભલો સૌ કોય;
આદીના સિદ્ધા બને, છાપ ગમે તે હોય. ૨૧.

ઈદ્રવિનય છંદ.

ધર્મ ધુરંધર જે ધરણી પર, પાંપ પથે પગલું નથિ દેતા;
પારકિ નારિ અને ધન પારકું, તે લલચાઈ કદી નથિ લેતા;
કેક દિશા કળિકાળ વિશે પણ, કોણ ગણે કૃત દ્વાપર ત્રેતા;
સત્ય સદૈવ ધરી દલપત, પ્રભૂ ભજિ પ્રોઢ બન્યા બ્રહ્મવેત્તા. ૨૨.

રાહરા.

જન આસ્તિક છે જેટલા, સ્વધર્મ મારા સર્વ;
કેમ કહું પરધર્મના, જ્ઞાનતણો ધરિ ગર્વ. ૨૩.
નવ નિંદુ યર ધર્મને, નિંદુ દુર્ગુણ દોષ;
સુખ માગે પર લોકનું, સુણિ પામું સંતોષ. ૨૪.
વેદાંતી ને જૈન પણ, ઇચ્છે પદ નિર્વાણ;
માટે તે નાસ્તિક નથી, આસ્તિક એછે જાણ. ૨૫.
પ્રભો સમાજ ને વળી, ઉત્તમ આર્ય સમાજ;
પાવન સમાજ પ્રાર્થના, સૌ ભક્તિને કાજ. ૨૬.
ભલે ભલે ભગવાનને, જે જેની રૂચિ જેમ;
ગુણ ઇશ્વરના ગાય સૌ, કહિયે જુદા કેમ. ૨૭.
આખા જગમાં એક મત, કદી નથી થાનાર;
સંપ વિનાશક સર્વથા, ધર્મતણી તકરાર. ૨૮.
મૂર્તી પૂજે નહિ પુજે, ઉભય ધર્મ અંગેજ;
વાદ વદીને નવ લડે, અચરજ નિરખો એજ. ૨૯.

૧ મુખઈ, સુરત અમદાવાદ વગેરેમાં મૂર્તી માનનારા અંગેજ અને નહિ માનનારા અંગેજને એ બંને પંથનાં દેવગોષ્ઠે, પણ તેઓ એક પીઠને જુદા પાડવા સાથે માંહે માંહે તકરાર ઉભીને લડે અને આપણા લોકો તે તમાસો જુએ, એવા દુઃકાર આવનાર નથી, માટે આપણે પણ દેશમાં સંપ થવા વાસ્તે એમ સીધું જાણીએ.

દેખી તેનો દાખલો, શિષ્યા સ્વદેશી લોક;
સંપ વધે તેવું સન્ને, તન્ને ફેળેતી શોક. ૩૦.
જે જે આચારજ થયા, એણે ધાર્યું ઉર;
આખા જગમાં પ્રસારો, મારો પંથ જરૂર. ૩૧.
યુરોપમાં નહિ થઈ શક્યો, ધર્મતણો મત એક;
માટે એકજ મત થવા, છાંડો મમતા છેક. ૩૨.
પૂછે તેને પ્રીછવો, આપતણો અભિપ્રાય;
પણ કડવાં કથનો કહી, ન કરો કુદેશ ઉપાય. ૩૩.
થઈએ ધર્મ ફેશથી, ધણા જનોની ધાત;
તે માટે દુંકી કરો, તે તકરારી વાત. ૩૪.
માણસની મુંઠી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય;
તો જગદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય. ૩૫.
મન કલ્પિત કરિ કલ્પના, લડી મરેછે લોક;
ઘણું વેર વધારિને, ફેળેતિ પામે શોક. ૩૬.
હું તો હરખું જોઈને, સ્વદેશિયોમાં સંપ;
કુસંપનાં કથનો શુણી, અંગે ઉપજે કંપ. ૩૭.
ચોરી જતરી જુદા કે, વ્યસન ગણે જે ધર્મ;
ખચીત તે પેખડ મત, મન સમજો એ મર્મ. ૩૮.
અમર ન માને આતમા, નીતી આહિ ચિત્ત;
તે પણ છે પાખંડ મત, પણ પાયાની ભીંત. ૩૯.
દુર્ગુણની નિંદા કરો, દેશથી કરવા દૂર;
નામ લઈ જન કોઈનું, નિંદા નહિ જરૂર. ૪૦.
એકજ નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિ એક;
ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક. ૪૧.
જે ગુરૂતા ઉપદેશથી, મન ઇંદ્રિય વશ થાય;
શુદ્ધ પંથ સર્વોપરો, ગણનાં એજ ગણાય. ૪૨.
સૌ વસ્તુની સ્વચ્છતા, રાજે રૂડે પ્રકાર;
ઉપજે તન આરોગ્યતા, એ કહિયે આચાર. ૪૩.
મુસલમાન ને પારશી, હિંદૂ ખ્રીસ્તિ હરેક;
જુદા જુદા મત તણ, કેમ થાય મત એક. ૪૪.
સૌના મત સાચા કહો, એક સર્વનો દેવ;
એમ ગણે સૌ તો ટળે, તે ટંકા તતખેવ. ૪૫.
સરસ જડે નહિ શોધતાં, એથી બિન્ને ઉપાય;
જેથી કુસંપ જાય ને, સલાહ સંપ સખાય. ૪૬.
મને ગમ્યું તે મેં કહું, મુજને મુજ્યું જેમ;
તો પણ જે તમને ગમે, કરો સજ્જનો તેમ. ૪૭.
નથી દુરાચર મુજ દિલે, નથી રાગ કે દ્વેષ;
મુજમત ખંડ નથી મને, દુઃખ નથી લવલેશ. ૪૮.

૧ સર્વ દેવ નમસ્કાર: કેશવં પ્રથમ ગરજાવે ॥ ગીતામાં ॥

હરેક પંથ વિશે હતા, વડા વડા વિદ્વાન;
કેનામાં કહિયે કહો, હતું ન પૂરું જ્ઞાન. ૪૯.
ગ્રંથો તેના વાંચતાં, અચરજ ઉપજે આજ;
આપણથી નવ બનિ શકે, કીધાં એવાં કાજ. ૫૦.
વેદ પુરાણ કુરાન ને, જુઓ જૈનનાં સૂત્ર;
કરી શકે આ કાળમાં, કોણ માઈના પુત્ર. ૫૧.
શાસ્ત્ર વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય;
તે જન બહેરો જન્મથી, તે મુગો પણ હોય. ૫૨.

ઈદ્રવિજય છંદ.

વેદ પુરાણ કુરાન કુડાં ન, કુડાં ન રૂડાં પદ્ય ગદ્ય અપારાં;
લાયક લોકને વાંચન લાયક, યુદ્ધિ પ્રદાયક વાયક સારાં;
તે સમજે સમજુ જનને, સમજૂજ વિના સમજે ન બિચારાં;
વાદ વિવાદ અનેક દિસે પણ, એકજ ધર્મતણાં કહેનારાં. ૫૩.

દોહરો.

માટે એકે પંથને; વ્યર્થ કેમ કહેવાય;
જૂઠો કહેતાં કોઈને, મુજમતિ તો મૂઝાય. ૫૪.

ઈદ્રવિજય છંદ.

તિર્થ સમીપ જડે જન કોણ, ચડે ગિરનાર સિધાચળ આયુ;
ભક્તિનિ ભુક્તિ જડે ભલિ કોણ, ભભૂત ધરે ભિખવા ધર આયુ;
પામિ મુજ્જાન પહે ન પહે, પછિ વેદ પુરાન કુરાન કિતાયુ;
ઉજવળ અંચળ જો જળથી થયું, શું કરવા ધશિયે પછિ સાયુ. ૫૫.

મનહર છંદ.

માનું જ્યારે વેદ મત જૈની જાણે મિથ્યાત્વ છે,
જૈની બન્યે બીજા જાણે નાસ્તિકનો ભાઈ છે;
પહું જો પુરાણ તો કુરાની કહે કાફર છે,
કુરાની બનું તો હિંદુ કહે કે મ્લેચ્છાઈ છે;
હૈત માનું તો અહૈત વાદી કહે અજ્ઞાની છે,
અહૈત માનું તો હૈતતણી અદેખાઈ છે;
સર્વને રીઝાવી કેમ શકું દલપત કહે,
સર્વ જન સાથે મારે મનતો મિત્રાઈ છે. ૫૬.

દોહરો.

ચાલે બળદ ધરિારતે, હાંકેનારની જેમ;
સૃષ્ટિના નિયમો થકી, સ્વધર્મ સમજે તેમ. ૫૭.

મનહર છંદ.

બળદની બા બોલી કે બળદ તું બચ્યા શુભ,
ખાવંદ ખેડુની ખેશ નોકરી બજાવજે;
રાશનો તપાસ રાખી ચાલજે તે ભણી ચાલ,
પરણે પ્રહાર પડે તે ગતી તજાવજે;
વાંકો ચુંકો ચાલ્યાવિના વહી છૂટવી છે વેદ,
ઠેઠ મુધી એવો ઠીક ઠરાવ ઠરાવજે;
ભણ્યો નથી તેની ભાષા સાનમાં સમજ લેજે,
કહે દલપત અંતે ઘેર ચાલ્યો આવજે. ૫૮.
ખેતરને કાંઠાવાળી વાડ દેખી જાણવું જો,
પેસવાની ખેતરમાં તે ધણી ના પાડેજો;
વાડ વિના કુચ્છા કે અવાડો ભર્યો ભાળિયે તો,
જાણવું જો પાણી પીવા રસ્તો તે દેખાડેજો;
મુખ કુખતણો તેમ સંભવ જણાય જોથી,
ધર્મી વિધિ નિરોધ લક્ષમાં લગાડેજો;
કહે દલપતરામ ધર્મને અધર્મ પણ,
સમજ મુજાણ જન સંશય મટાડેજો. ૫૯.
દેવે નિજ બાગ દેખી દાખે દલપતરામ,
ઉત્તમ તરને તો દયા કરી ઉદારથી;
ખોલવાની ચાલવાની ઝાલવાની કળા આપી,
સ્થિતિ સારી ધારી શકે યુદ્ધિના આધારથી;
તોડી લેશે કૂળ કૂલ કાપી લેશે કાઠ એમ,
ઝાડે તો વિચાર્યું ચિત્ત ઉલટા વિચારથી;
પોષણ ન લેવું પંડ શોષણ થવાજ દેવું,
પાય પણ પુરું પાણી પીવું નહિ ધ્યારથી. ૬૦.

દોહરો.

તેમ સૃષ્ટિના નિયમથી, જે ચાલે વિપરીત;
ધર્મીની ઈચ્છા થકી, વિરુદ્ધ એજ ખચીત. ૬૧.

મનહર છંદ.

મત લેદ પડવાથી વેદની શાખાઓ પડી,
ખટ દરશન ચાલ જૂજવા ચલાવિયા;
બ્રાહ્મણોમાં એવી રીતે બહુધા કુસંપ થયો,
કૂટ કૂટ દેખી બૌદ્ધ મતવાળા કાવિયા;
એવામાં શંકર સ્વામી પૃથિવમાં પ્રગટ થયા,
સર્વ બ્રાહ્મણોના મતોને સાચા ઠરાવિયા;
વિપ્રોમાં સન્નવી સંપ સન્યાસીઓ સાથે લાઈ,
હિમતથી પછી બૌદ્ધ મતોને હથાવિયા. ૬૨.

દાહરા.

સ્થાપન^૧ અટ દરિનતણા, આચારજ ધરિ નામ;
વિચરી આખા દેશમાં, કીધુ મોટું કામ. ૬૩.
ખંડન દ્વિજમત કોઈનું, જો કરવાને ચણત;
જાત ઉપર તકરારમાં, ધાર્યું કામ ન થાત. ૬૪.
ઉપનીપદો વિશે લખ્યો, અહુ બ્રહ્મનો ઘડ;
પંચ દેવતાં પણ વળી, રચ્યાં રતોત્રને પાઠ. ૬૫.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધાત્વોદિ દ્રવ્યો યુધ ધૂળ દેખે, અનેક આત્મા ચિદબ્રહ્મ લેખે;
દૃષ્ટીવિકારે જુજવા જણાશે, અજ્ઞાનિને લેદ અનેક ભાસે. ૬૬.
ઈત્યાદિ:

દાહરા.

કર્મ કાંડ નિંદાં નહીં, ઉપાસના પણ એમ;
અતુરે દીધાં ચાલવા, જેને કૃતે જમ. ૬૭.
કરતાં કર્મ ઉપાસના, પછી પામશે જ્ઞાન;
એમ કહી સમજાવિયા, ધન્ય સુખ્યુદ્ધિ નિધાન. ૬૮.
આ અવસર પણ એ રિતે, સંપ સન્ને સૌ ધર;
વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરે, તજિ યોજી તકરાર. ૬૯.
વિદ્યાની વૃદ્ધિ થયે, વધશે સત્ય વિચાર;
આપ આપની અંકલથી, શોધી લેશે સાર. ૭૦.
આપે લુહું આપનું, કોઈ ન ચાહે ચિત્ત;
સૌ ઈચ્છે સ્વર્ગે જવા, નહિ કો તરક નિમિત્ત. ૭૧.

મનહર છંદ.

વિપતિ^૨ વિનાશ થવા, શાણી સરકાર જુઓ,
સર્વે પ્રજાને કહેછે દેવજમાં સંચરે;
પોતપોતાના પ્રભુની પ્રેમે કરે પ્રારથના,
હાય જોડી માગો કે આ વિપતિ હવે હરે;
જોતે સરકાર પરધર્મને જુદા ગણુન,
તો શામાટે કહેત જે એનો રીતે આચરે;
તેમજ સ્વદેશનું સદેવ શુભ ઈચ્છનારા,
ધર્મ દેશ દીવમાં કદાપી કાળે ના ધરે. ૭૨.

દાહરા.

કુર્ગુણની નિંદા કરે, દુર્ગુણથી પ્રભુદૂર;
ઉપાય સંપ મજ્યાતણો, જાણો એજ જરૂર. ૭૩.
અંગ્રેજો જે પંથના, લાડને^૩ ગુઆ અપાર;
રાજ્ય જવા જેહું પછી, સંપ સજ્યો તે વાર. ૭૪.
તે રીતે મુજદેશિયો, સંપ સન્ને સૌધર;
જૂદા જૂદા ધર્મની, તજો તમે તકરાર. ૭૫.
અશલ થકી અગ્રાધિતો, જુઓ જગત ઈતિહાસ;
ધર્મતણી તકરારથી, થયા વિશેષ વિનાશ. ૭૬.
દેશતણી પડની દશા, જ્યારે હોય થનાર;
ઉપજે માંહોમાંહિ ત્યાં, ધર્મતણી તકરાર. ૭૭.
બુદ્ધિશાળિ જન હોય બહુ, સ્વદેશનું શુભ ચલાય;
એવાને પણ અંતરે, અવળા મુજે ઉપાય. ૭૮.
કેમ મૂક્યે કોઈ શિર, દોષતણો આરોપ;
દિવ જાણો તે દેશપર, દિસે દેવનો કોપ. ૭૯.
દેશતણી ચઢતી દશા, થવાનિ જ્યારે હોય;
સંપ તુટ્યાનાં સર્વથા, કહે ન કથનો કોય. ૮૦.
નિંદા કોઈ ધર્મની, સંપ વિનાશક વેણ;
તે મુણતાં મુજ અંતરે, અતિ લાગે દુઃખદેણ. ૮૧.
જે મત પોતાને ગમે, તેનાં કરો વખાણ;
પણ નિંદા પરધર્મની, તજો એદની ખાણ. ૮૨.
આ ઈશ્વર મુજદેશપર, કરૂણા કરે અપાર;
સંપ વિનાશક નાશકર, ધર્મતણી તકરાર. ૮૩.
જોરાવરના ધર્મની, કરે ન નિંદા કોય;
નિંદે ધર્મ ગરીબનો, પક્ષપાત તે હોય. ૮૪.

મનહર છંદ.

જુદા જુદા ધર્મની જીવતી વાદવદી કહે,
અમારાજ દેવમાં દેવાતણ જણાય છે;
માનતા કર્યાથી મન ધાર્યું કામ સિદ્ધ થાય,
નિંદા કરે તો તે ગ્રાણી પંડમાં પિણય છે;
પુછ્યું પછી કવિને તો કવિએ કહ્યું કે આજ,
પારશીને મહમદી ધર્મ જે પંકાય છે;
તેઓની નિંદા લખે તેને પુરૂં પસ્તાવું પડે,
દેવાતણ તેઓનાજ દેવમાં દેખાય છે. ૮૫.

^૧ પડદશન સ્થાપનાચાર્ય મતલબ કે એકે દર્શનનું ખંડન કરનાર નહિ.

^૨ ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે તથા શાહાજાદાને રાગ થયો હતો ત્યારે સરકારે બહોરનાયું કુહું હતું કે દરેક ધર્મના લોકોએ પોત પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરવી.

^૩ સોજનાં સિકામાં પમા ચાર્લસ પાદશાહના વખતમાં જે પંથો લડતા હતા તેથી વુકસ્તાનના મુરાબમાંના કાવતા હતા. ^૪ દાવમાં વુકસ્તાન ને ફરિયા વચ્ચે માટી લગાઈ હતી, અને લાગી માણસ કપાઈ ગયાં તેનું મુનપણ જુદા જુદા ધર્મનીજ તકરાર છે.

દોહરા.

ન્યાય સભામાં પંચ જન, ઉચરે ભિન્ન વિચાર;
 દ્વેષ ન રાખે પરસપર, કરે નહિ ધિક્કાર. ૮૬.
 અકળિત ઈશ્વર મત વિષે, મત જુદાં શુણિ એમ;
 સત્ય ગમે તે માનિયે, કુવચન કહિયે કેમ. ૮૭.
 અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સરકાર;
 રામકૃષ્ણ મહામદ ઈસુ, એમ દ્વેષ્ય અવતાર. ૮૮.
 તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પૂજ્ય પ્રકાર;
 કોઈ પાવક કે પાણિને, પૂજે છે ધરિ ધ્યાર. ૮૯.
 કેમ તજે નિજ ધર્મ તે, કેમ એક મત થાય;
 સૌમતને સાચા કહો, એજ સંપ ઉપાય. ૯૦.

કોણ સ્વર્ગે અને કોણ નરકે જવાના તે વિષે.

દોહરા.

કાંકાં મારે માનવી, જવા પ્રભુની પાસ;
 કોઈ કરે ઉપવાસને, કોઈ કરે વનવાસ. ૧.

ઈદ્રવિજય છંદ.

કોઈકતો વનવાસ કરે, ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;
 કોઈક મૂમતિ મૂખ ધરે, બહુ સુક્ષ્મ જંતુ જરૂર ખચાવા;
 કોઈક માંસ અને મદિરા, બળિદાન કરે નિજ દેવિ રિઝાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૨.
 કોઈક સ્નાન નિકાળ કરે, જઈ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
 કોઈ મનુષ્ય મલીન^૧ રહે, પ્રતિ વાસર પાપથિ આપ મુકાવા;
 એક બિન્નથિ વિરૂદ્ધ કરે, ને ધરે દિલ સ્વર્ગ જવા સાહુ દાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૩.
 કોઈક વેદતાણે ભણિ લેદ, ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
 કોઈક રામનું નામ રટે નિત્ય, આપતાણું બધું પાપ પતાવા;
 કોઈક શંકર શંકર નામ, સદૈવ જપે અઘઝોઘ શમાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૪.
 કોઈક જાન પ્રભાત સમે ઉઠિ, પીરતાણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
 કોઈ પ્રભાત સમે ઉઠિ જાન, પડીકમાણું કરી કર્મ ખયાવા;
 કોઈક જાન પ્રભાત સમે ઉઠિ, નાળિક્યા^૨ કરિ નિર્મળ થાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૫.
 કોઈ કરે બકરી ઈદ ને વળિ, કોઈ શિષ્યે સોમયાગ કરાવા;
 કોઈકતો વ્યભિચાર^૩ કરે, શિવશક્તિતાણું મન સદા મનાવા;

^૧ હુઢિયા. ^૨ નાળીક્યા, નાંદે પાણી પીએ અને પૂડું
 કહાડે, ઈત્યાદિ. ^૩ વામ માર્ગી.

કોઈક ભાંગપિયે ભલિભાતથિ, ભોગિ નહીં પણ બનેગિ જણાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૬.
 કોઈક શીશ જટા નખ દીરઘ, કોઈ ખુશી મન મૂંઝ મુંડાવા;
 કોઈક મૂખ મૂની વૃત્તધારિ, બહુ રખડે પુરમાં બનિ ખાવા;
 કોઈકને વળિ કેઠ ઉચેથિ, ગમે બહુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૭.
 કોઈક સૂરજનેજ સદૈવ જપે, દિલ બ્યોત ઉઘોત જગાવા;
 કોઈક ભૈરવનેજ ભજે, દિલશુધ પાણે મહાકુખ મઠાવા;
 કોઈક એકજ ટેકજ ધારિ, અનેક ઉપાય કરે વળિ આવા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૮.
 કોઈક એકજ પ્રહ્લ ભજે, જીવરૂપ મટી શિવરૂપે શમાવા;
 કોઈ કહે ભલિ ભક્તિ કર્યા થકિ, ખૂબ મળેજ પિવા અને ખાવા;
 કોઈ કહે કશુએ પછિથો નથિ, ભોગવ ભોગ ભલા મન ભાવ્યા;
 કોણ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જવા. ૯.

દોહરા.

જો ચોરી જારી તણ, તજે જૂઠ જન જેહ;
 જરૂર ભજે જગદીશને, ઉત્તમ સુખ લે એહ. ૧૦.

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જેણે પરદુઃખ છેદ્યાં,
 પાપથી જે ડર્યો પોતે વખત તમામમાં;
 સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું સંદાચરાણ,
 મુઆ પછી જેના ગુણ વખણાય ગામમાં;
 પ્રભુ પર પ્રોતિ રાખી કોઈને ન કષ્ટ કથું,
 કાઢી જેણે ઉમર પરોપકારી કામમાં;
 સત્યવાદી ત્રાહીત જનોનાં મન સાક્ષીપુરે,
 તો જરૂર જાણવું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં. ૧૧.

દોહરા.

મુઆ પછી કૂટ કૂટ કરે, સૌ જેને સંસાર;
 પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર. ૧૨.

અનુર્ધા મુકિતવિષે.

દોહરા.

પ્રેમધરી પ્રભુને ભજે, વળિ પાળે સદ્ધર્મ;
 કેમ જાન જન નરકમાં, કરતાં તે સત્કર્મ. ૧૩.
 અસંખ્ય લોકો થઈ ગયા, મત જુદા ધરનાર;
 નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર. ૧૪.

કેમ વાંક જનનો કહું, ઈશ્વર અદર્શમાન;
જેની યુદ્ધિ જેલી, એમ કરે અનુમાન. ૧૫.
જુઓ લખ્યાછે મુક્તિના, શાસ્ત્રે આર પ્રકાર;
જેવી ધર્યા જેહની, પ્રભુ તેવી દેનાર. ૧૬.

મનહર હંદ.

નિશકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ લીન કરશે પોતાના નૂરમાં^૧;
થુડ જેવો જાણી સેવા ઇચ્છશે સમીપ રહી,
તેને તો હમેશાં તેમ રાખશે હજૂરમાં^૨;
રાજા જેવો જાણી તેની રેઅત થવાને ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજપુરમાં^૩;
જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે,
પ્રભુ તેવું રૂપ^૪ આપે ઇચ્છે જેવું ઉરમાં. ૧૭.

દોહરા.

તે માટે તકરાર તજિ, ધર્મ ધરે ભલિ વીધ;
પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, થશે મનોરથ સિદ્ધ. ૧૮.

મનહર હંદ.

પણિયેલ પતિને એ પતનીઓ હતી તેમાં,
એક વય વૃદ્ધમાં ને બીજી વય બાળમાં;
વૃદ્ધ વય વાળી તો વૃદ્ધાઈ પતિની વખાણે,
ચુંટી કાઢે કાળા વાળ જોઈ ધોળા વાળમાં;
જુવતીએ જોઈ જોઈ ધોળાવાળ ચુંટી કાઢ્યા,
કરચું માથું પતિનું જેવી જગા કપાળમાં;
એજ રીતે એક બીજાતણો ધર્મ ઉચ્છેદતાં,
ઉપજે કુતર્ક થાય નાસ્તિક તે કાળમાં. ૧૯.

દોહરા.

મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળિ નર્ક;
એમાં સંશય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક. ૨૦.

કવિત.

જેનાં મૂળ જમીનમાં હોં નહીં એવો છોડ,
ઉપાડીને બીજે રોપતાં સુખે રોપાય છે;

^૧ સાધુભ્ય મુક્તિ.
^૨ સાલોભ્ય મુક્તિ.

^૩ સામિપ્ય મુક્તિ.
^૪ સામ્ય મુક્તિ.

આતિ મૂળ હોં ધાલી મોટું વધું એવું વૃક્ષ,
ઉખડે ન, ઉખાડે તો ત્યાજ તે મુકાય છે;
તેમ જેને ધર્મતાણી ઉપલી અસર હોય,
તેને બીજે સમજાવે તેમ સમજાય છે;
પણ જેને રંગે રંગે વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ,
ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાય છે. ૨૧.

દોહરા.

તન પર ચાલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તોજ મનાય. ૨૨.
આશ ત્રાસ કે શરમથી, કરશે જીભ કળૂલ;
પણ મનતો ખાત્રી વિના, માને નહિ બિલકૂલ. ૨૩.

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

ભંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ,
જન જન જાણે પ્રભુ રોજ જન રમે છે;
એશી રહેવું ગમે તે જાણે છે પ્રભુ એશી રહે,
ભમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમે છે;
સ્વાંગ ધારવો ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે,
જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમે છે;
તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ,
જેવું રૂપ જેવી ક્રિયા જેને મન ગમે છે. ૨૪.

દોહરા.

ગોળ ટોપડું રાંકને, મળ્યું છતાં બહુ રોળ^૧;
તેણે જાણ્યું ખાય નૂપ, રોજ ટોપડું ગોળ. ૨૫.
તેમજ જેને જે રૂચી, એવો કરે વિચાર;
ઈશ્વર પણ કરતો હશે, એજ નિત્ય આહાર. ૨૬.
વિવેકવંત વિચારિને, જાણો સર્વ જરૂર;
દુર્ગુણ ન ગમે દેવને, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર. ૨૭.

ધર્મચૂસ્ત એટલે દુરાગ્રહી વિષે.

દોહરા.

ધર્મચૂસ્ત ધરણી વિષે, વહિયે તેની વાત;
એવાથી પણ ઉપજી, ઘણાંક જનની ધાત. ૧.
કલ્પિત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મમત્વ;
જાણે આખા જગતને, તેજ મનાવું તત્વ. ૨.

^૧ દુકાળ.

દાહરા.

ન્યાય સભામાં પંચ જન, ઉચરે ભિન્ન વિચાર;
 દ્વેષ ન રાખે પરસપર, કરે નહિ ધિક્કાર. ૮૬.
 અકળિત ધધિર મત વિષે, મત જાદાં શુણિ એમ;
 સત્ય ગમે તે માનિયે, કુવચન કહિયે કેમ. ૮૭.
 અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સરકાર;
 રામકૃષ્ણ મહમદ ઈશુ, એમ દેવ્ય અવતાર. ૮૮.
 તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પૂજ્ય પ્રકાર;
 કોઈ પાવક કે પાણિને, પૂજે છે ધરિ પ્યાર. ૮૯.
 કેમ તજે નિજ ધર્મ તે, કેમ એક મત થાય;
 સૌમતને સાચા કહો, એજ સંપ ઉપાય. ૯૦.

કોણુ સ્વર્ગે અને કોણુ નરકે જવાના તે વિષે.

દાહરા.

ફાંફાં મારે માનવી, જવા પ્રભુની પાસ;
 કોઈ કરે ઉપવાસને, કોઈ કરે વનવાસ. ૧.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

કોઈકિતો વનવાસ કરે, ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;
 કોઈક મૂમ્તિ મૂખ ધરે, બહુ મુક્તિ જાંતુ જરૂર બચાવા;
 કોઈક માંસ અને મદિરા, બળિદાન કરે નિજ દેવિ રિજાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૨.
 કોઈક સ્નાન ત્રિકાળ કરે, જઈ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
 કોઈ મનુષ્ય મલીન^૧ રહે, પ્રતિ વાસર પાપથિ આપ મુકાવા;
 એક બિન્નથિ વિરૂદ્ધ કરે, ને ધરે દિલ સ્વર્ગ જવા સહુ દાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૩.
 કોઈક વેદતણો ભણિ ભેદ, ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
 કોઈક રામનું નામ રટે નિત્ય, આપતાણું બધું પાપ પતાવા;
 કોઈક શંકર શંકર નામ, સદૈવ જપે અધઓધ શમાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૪.
 કોઈક જાત પ્રભાત સમે ઉઠિ, પીરતણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
 કોઈ પ્રભાત સમે ઉઠિ જાત, પડીકમણું કરી કર્મ ખપાવા;
 કોઈક જાત પ્રભાત સમે ઉઠિ, નોળિકિયા^૨ કરિ નિર્મળ થાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૫.
 કોઈ કરે બકરી ઈદ ને વળિ, કોઈ શિખે સોમયાગ કરાવા;
 કોઈકિતો વ્યભિચાર^૩ કરે, શિવશક્તિતાણું મન સદા મનાવા;

કોઈક ભાંગપિયે ભલિભાતથિ, ભોગિ નહીં પણુ જ્ઞેગિ જણાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૬.
 કોઈક શીશ જટા નખ દીરઘ, કોઈ ખુશી મન મૂંડ મુંડાવા;
 કોઈક મૂખ મૂની વૃત્તધારિ, બહુ રખડે પુરમાં બાનિ બાવા;
 કોઈકને વળિ કેઠ ઉચ્ચથિ, ગમે બહુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૭.
 કોઈક સૂરજનેજ સદૈવ જપે, દિલ બ્યોત ઉદ્યોત જગાવા;
 કોઈક ભૈરવનેજ ભજે, દિલશુધ પણે મહાકૃપ મટાવા;
 કોઈક એકજ ટેકજ ધારિ, અનેક ઉપાય કરે વળિ આવા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૮.
 કોઈક એકજ ધ્રુવ ભજે, જીવરૂપ મટી શિવરૂપ શમાવા;
 કોઈ કહે ભલિ ભક્તિ કર્યા થકિ, ખૂબ મજેજ પિવા અને ખાવા;
 કોઈ કહે કશુએ પછિથો નથિ, ભોગવ ભોગ ભલા મન ભાવ્યા;
 કોણુ હશે સ્વર્ગે દલપત્ત, ને કોણુ હશે નરકે જન જવા. ૯.

દાહરા.

જો ચોરી જારી તણ, તંજે જાંતુ જન જોહ;
 જરૂર ભજે જગદીશને, ઉત્તમ સુખ લે એહ. ૧૦.

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જોણે પરદુઃખ છેદ્યાં,
 પાપથી જે કર્યો પોતે વખત તમામમાં;
 સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું સંદાયરણુ,
 મુઆ પછી તેના ગુણ વખણાય ગામમાં;
 પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઈને ન કષ્ટ કયું,
 કાઠી જોણે ઉમર પરોપકારી કામમાં;
 સત્યવાદી ત્રાહીત જનોનાં મન સાક્ષીપુરે,
 તો જરૂર જાણવું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં. ૧૧.

દાહરા.

મુઆ પછી કૂટે કૂટે કરે, સૌ જોને સંસાર;
 પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર. ૧૨.

અનુર્ધા મુક્તિવિષે.

દાહરા.

પ્રેમધરી પ્રભુને ભજે, વળિ પાળે સદ્ધર્મ;
 કેમ જાત જન નરકમાં, કરતાં તે સત્કર્મ. ૧૩.
 અસંખ્ય લોકો થઈ ગયા, મત જાદા ધરનાર;
 નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર. ૧૪.

^૧ હુઢિયા. ^૨ નાજીકિયા, નાંદે પાણી પીએ અને પૂઠે
 કહાડે, ઈત્યાદિ. ^૩ વામ માર્ગી.

કેમ વાંક જનનો કહું, ઈશ્વર અદર્શમાન;
જેની શુદ્ધિ જોડી, એમ કરે અનુમાન. ૧૫.
જુઓ લખ્યાછે મુક્તિના, શાસ્ત્રે ચાર પ્રકાર;
જેવી ધર્યા જોડી, પ્રભુ તેવી દેનાર. ૧૬.

મનહર છંદ.

નિરાકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ લીન કરશે પોતાના નૂરમાં^૧;
ગુરૂ જેવો જાણી સેવા ઇચ્છશે સમીપ રહી,
તેને તો હમેશાં તેમ રાખશે હજારમાં^૨;
રાજા જેવો જાણી તેની રેઅત થવાને ઇચ્છે,
તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજપુરમાં^૩;
જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે,
પ્રભુ તેવું રૂપ આપે ઇચ્છે જેવું ઉરમાં. ૧૭.

દોહરા.

તે માટે તકરાર તજી, ધર્મ ધરો ભલિ વીધ;
પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, થશે મનોરથ સિદ્ધ. ૧૮.

મનહર છંદ.

પણિયેલ પતિને એ પતનીઓ હતી તેમાં,
એક વય વૃદ્ધમાં ને બીજી વય બાળમાં;
વૃદ્ધ વય વાળી તો વૃદ્ધાઈ પતિની વખાણે,
ચુંદી કાઢે કાળા વાળ જોઈ ધોળા વાળમાં;
જુવતીએ જોઈ જોઈ ધોળાવાળ ચુંદી કાઢ્યા,
કર્યું માથું પતિનું જેવી જગા કપાળમાં;
એજ રીતે એક બીજાતણા ધર્મ ઉચ્છેદતાં,
ઉપજે કુતર્ક થાય નાસ્તિક તે કાળમાં. ૧૯.

દોહરા.

મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વર્ણ નર્ક;
એમાં સંશય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક. ૨૦.

કવિત.

જેનાં મૂળ જમીનમાં ઉડાં નહીં એવો છોક,
ઉપાડીને બીજે રોપતાં મુખે રોપાય છે;

અતિ મૂળ ઉડાં ધાલી મોટું વંધું એવું વૃક્ષ,
ઉખડે ન, ઉખાડે તો ત્યાંજ તે સુકાય છે;
તેમ જેને ધર્મતણી ઉપલી અસર હોય,
તેને બીજો સમજાવે તેમ સમજાયછે;
પણ જેને રો રો વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ,
ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાયછે. ૨૧.

દોહરા.

તન પર ચાલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તોજ મનાય. ૨૨.
આશ ત્રાસ કે શરમથી, કરશે જીભ કબૂલ;
પણ મનતો ખાતી વિતા, માને નહિ ખિલકૂલ. ૨૩.

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

લંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ,
જન જન જાણે પ્રભુ રોજ જન રમેછે;
ખેશી રેહ્યું ગમે તે જાણેછે પ્રભુ ખેશી રહે,
ભમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમેછે;
સ્વાંગ ધારવો ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે,
જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમેછે;
તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ,
જેવું રૂપ જેવી ક્રિયા જેને મન ગમેછે. ૨૪.

દોહરા.

ગોળ ટોપડું રાંકને, મળ્યું છતાં બહુ રોજ^૧;
તણે જાણ્યું ખાય નૃપ, રોજ ટોપડું ગોળ. ૨૫.
તેમજ જેને જે રૂચી, એવો કરે વિચાર;
ઈશ્વર પણ કરતો હશે, એજ નિત્ય આહાર. ૨૬.
વિવેકવંત વિચારિને, જાણે સર્વ જરૂર;
કુર્યુંજ ન ગમે દેવને, કુર્યુંજથી પ્રભુ દૂર. ૨૭.

ધર્મચૂસ્ત એટલે દુરાગ્રહી વિષે.

દોહરા.

ધર્મચૂસ્ત ધરણી વિષે, વદિયે તેની વાત;
એવાથી પણ ઉપજી, ઘણાક જનની ધાત. ૧.
કહિપત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મમત્વ;
જાણે આખા જગતને, તેજ મનાવું તત્વ. ૨.

^૧ સાધુન્ય મુક્તિ.^૨ સાંભાળ્યું મુક્તિ.^૩ સામિપ્ય મુક્તિ.^૪ સામ્ય મુક્તિ.^૫ કુકાળ.

દોષ કહે સાકાર ને દોષ કહે નિરાકાર,
 નિરાકાર સાકારનો નિક્ષય શાથી થશે;
 પાટીયાની પેટી તેને તોલવાળું તાળું મારી,
 પુછે આમાં શું છે તેતો હરી જાણે શું હશે;
 જોયાવિના જે કહે તે જોશિયોનાં જોસ જોવું,
 કહો તે ખચીત કેમ કથતાં કશું જશે;
 અકળીત કળા એની કહે દલપતરામ,
 કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી કરો. ૭

કેવો છે ને ક્યાં રહે છે કેવી રીતે કરે કામ,
 ખાવંદની ખુબી કહો દોષને દેખાય છે;
 આશરેથી આચારને ઉચારી ગયા છે, અને
 જેવી સમજાઈ તેવી ગ્રંથમાંથી ગાઈ છે;
 અંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો જાણ્યો તેમ,
 જોણે જેમ માની લીધી તેમ તે મનાઈ છે;
 દીઠા વિના દીઠી દીઠી કહે દલપતરામ,
 ઠગવાની ઠગારાની ઠાલી તે ઠગાઈ છે. ૮

નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા,
 નોકરી તણને પડ્યા ખીલ તકરારમાં;
 નૃપ નીરખેલો નહીં તે વિષે ચલાવ્યો વાદ,
 કેવું રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકારમાં;
 એવો વાદ વદી લડી વાસર ગુમાવી દીધા,
 કહો પછી પૈશા કેમ પામશે પગારમાં;
 કહે દલપત પ્રભુવિષે તેવા વાદ તણ,
 સારાં કામ કરો પ્રભુ રીઝાયા સંસારમાં. ૯

દાહરા.

- એક કહે આકાર નહિ, બિન્ને કહે સાકાર;
 અકળિત ઈશ્વરના જુઓ; ખેય થયા કળનાર. ૧૦.
 હુંતો નહીં ન કહિ શકું, કેવો જગ કર્તાર;
 અકળિત જાણું ઈશને, કેમ કરું તકરાર. ૧૧.
 જુએ તમાસો જગપતી, આણખોલ્યો આ હામ;
 શાંશાં કૂળ શું જાણિયે, દેશે દલપતરામ. ૧૨.
 વ્યાપક પ્રભુ સરવજ્ઞ, જીવ શરિરમાં જેમ;
 આત્મા ને પરમાત્મા, નિરાકાર છે એમ. ૧૩.
 અકળિત ઈશ્વરની ગતી, માનો તેમ મનાય;
 અદર્શ ને અનુમાનથી, નહીં કેમ કહેવાય. ૧૪.

સૌનો ઈશ્વર એકછે તે વિશે.

દાહરા.

એકજછે અવિનાશ તે, ઈશ્વરનો હું દાસ;
બિન્ને કહે તે બે થયા, ઈશ્વર ને અવિનાશ. ૧.
એ રીતે ઈશ્વરતાણાં, જૂદાં નામ અનેક;
પણ જરૂર તે જાણ્યો, ઈશ્વર સૌનો એક. ૨.

મનહર છંદ.

અંગરેજો કહે ઈશુ ખ્રીસ્ત ખરો તારનાર,
પ્રભુનો છે પુત્ર અમે ભાવે તેને ભજિયે;
આર્ય જનો કહે ખરા ઈશ્વરી અંશાવતાર,
રામ કૃષ્ણાદીક અમે તેને કેમ તજિયે;
મહમદીયન કહે મહમદ એજ ખરો,
પારશીઓ કહે અમે પાવકને પૂજિયે;
શી રીતે મમત તણ સર્વ એકમત થાય,
સૌને સાચા કહ્યાવિના સંપ કેમ સજિયે. ૩.

કોઈ કહે મહમદ સાથે ખુદા ખોલતો ને,
કોઈ કહે જરથોસ્ત સાથે વાત કરતો;
કોઈ કહે ઈશુ સાથે કરતો અનેક વાતો,
કોઈ કહે રામકૃષ્ણ રૂપે તે વિચરતો;
કોઈ કહે આરબી લીપીમાં લખતો તે લેખ,
કોઈ કહે એતો વાણી વેદની વાપરતો;
કોઈ ને જુદાં કહું કહે દલપતરામ,
દિલ કોઈનું કુખાવવાથી રહું કરતો. ૪.

બૌદ્ધ મતવાળાઓને કહીએ જે બુદ્ધિ હીણ,
તેતરીશ કોઠ ચીના શું પશુ પ્રમાણ છે?
મુસલમાની ઈરાની આરબો માનેછે મત,
યુરોપ આખો તે ખ્રીસ્તી ધરમની ખાણછે;
હીંદુ છે હજારો લોક, જરથોસ્તી જન ઘણા,
કેને કેને કહીએ કે એ બધા અજાણ છે;
કહે દલપતરામ જુદાં જુદાં પડ્યાં નામ,
સર્વનો પ્રભુ છે એક ખાલી ખેંચાતાણ છે. ૫.

ઓપાઈ.

ગામ વચે ખોદાવો કુએ, સૌનાં મનની મરણ જુઓ;
કોઈ બિડો કે પંહેળો કહે, સૌ રાજ નહિ રહે. ૬.

મનહર છંદ.

કોઈ કહે સાકાર ને કોઈ કહે નિરાકાર,
નિરાકાર સાકારનો નિશ્ચય સાથી થશે;
પાઠીયાની પેઢી તેને તોલવાનું તાણું મારી,
પુછે આમાં શુંછે તેતો હરી જાણે શું હશે;
જેવાવિના જે કહે તે જોશિયોના જોમ જોવું,
કહો તે ખચીન કેમ કથતાં કશ્યું જશે;
અકળીત કળા એની કહે દલપતરામ,
કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી કરો. ૭.
કેવોછે ને ક્યાં રહેછે કેવી રીતે કરે કામ,
ખાવંદની ખુબી કહો કોઈને દેખાયછે;
આશરેથી આચારજો ઉચારી ગયાછે, અને
જેવી સમજઈ તેવી ગ્રંથમાંહી ગાઈછે;
અંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો જાણ્યો તેમ,
જણે જેમ માની લીધી તેમ તે મનાઈછે;
દીઠા વિના દીઠી દીઠી કહે દલપતરામ,
ઠગવાની ઠગારાની ઢાલી તે ઠગાઈ છે. ૮.
નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા,
નોકરી તણને પડ્યા બીજી તકરારમાં;
નૃપ નીરખેલો નહીં તે વિષે ચલાવ્યો વાદ,
કેવે રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકારમાં;
એવો વાદ બદી લડો વામર ગુમાવી દીધા,
કહો પછી પૈશા કેમ પામશે પગારમાં;
કહે દલપત પ્રભુવિષે તેવા વાદ તણ,
સારાં કામ કરો પ્રભુ રીઝવા સંસારમાં. ૯.

દાહરા.

એક કહે આકાર નહિ, બિન્ને કહે સાકાર;
અકળિત ઈશ્વરના જુઓ, બેય થયા કળનાર. ૧૦.
હુંતો નકી ન કહિ શકું, કેવો જગ કર્તાર;
અકળિત જાણું ઈશને, કેમ કરું તકરાર. ૧૧.
જુઓ તમાસો જગપતી, અણખોલ્યો આ દામ;
શાંશાં કૃપ શું જાણિયે, દેશે દલપતરામ. ૧૨.
વ્યાપક પ્રભુ સરવજ્ઞ, જીવ શરિરમાં જેમ;
આત્મા ને પરમાત્મા, નિરાકાર છે એમ. ૧૩.
અકળિત ઈશ્વરની ગતી, માનો તેમ મનાય;
અદર્શ ને અનુમાનથી, નકી કેમ કહેવાય. ૧૪.

નવ માને તે ઉપરે, અતિશય ઉપજે ક્રોધ;
 દ્વેશ ભાવ દિલમાં વધે, વળિ બહુ કરે વિરોધ. ૩.
 લાલચ આપી લોકને, કબુલાવે નિજ ધર્મ;
 માન મેળવું મુલકમાં, મતમાં એવો મર્મ. ૪.
 કટુ ભાષણ મુખથી કરે, કરિ પરમત્તિકર;
 દહત થાય દિલ પારકાં, એમ કરે ત્યાર. ૫.
 જો આલે તો જનતણાં, ખુબ તે ખૂન;
 પરમત જનતા પ્રાણ લે, મોટું પુન્ય. ૬.
 ભૂડા તે ભૂતળવિષે, નાતકે થકી નિદાન;
 તેના સરખું નથિ થયું, નાસ્તિકથી નુકશાન. ૭.
 જાણે હું જ્ઞાની થયો, જન કરે ભલિભાત;
 પણ માણસના પ્રાણનું ધડે ધડકે માં ધાત. ૮.
 દુનિયાવિષે દુરાગ્રહી, એની જન એજ;
 આલ્યો લેવા લાલ પણ, તોયે ગયો અવેજ. ૯.
 ધર્મી ભૂલે ધર્મ નિજ, જ્ઞાનભૂલે જ્ઞાન;
 દુષ્ટ દુરાગ્રહ તો દિસે, મદકરે સમાન. ૧૦.
 તીર્થ વડું હરદ્વારનું, એક સમે ઠાર;
 પર્વણિ દિન મેળો થયો, માણસ મન્યપાર. ૧૧.
 વૈભવ શૈવી બહુ મળ્યાં, પડે થયે અત્ર;
 ગોસાંઈ વેરાગિયો, ધરિયા વેશ સિધાવા ૧૨.
 પછિ માંહોમાંહી લડયા, કોઈમાં નૂન અર
 પુન્ય પામવા આવિયા, પણ બહુ પામ્યા પાપ. ૧૩.
 ધર્મચુસ્ત એવા ધણા, હરેક મતમાં હોય;
 વચનથકી વરતાયછે, કળી શકે સૌ કોય. ૧૪.
 આંસૂ લાવી આંખમાં, ભજન કરે ધરિ ભાવ;
 પણ પરમત જન પ્રાણ લે, જો તે પામે દાવ. ૧૫.
 જુઓ તપા ને હુઠિયા, જીવ દયા પ્રતિપાળ;
 લડે પરસ્પર તો પછી, જનનો આણે કાળ. ૧૬.
 સૌરઠ વાંકાનેરમાં, પ્રસિદ્ધ છે તે વાત;
 કરી પચસણ દિવસમાં, તરવારે જન ધાત. ૧૭.
 નાસ્તિકથકી દુરાગ્રહી, ભૂડા ભૂતળ માંઈ;
 વિચાર ન કરે વેગમાં, પાપ પુન્યનો કાંઈ. ૧૮.

મનહર છંદ.

એક કહે તારો દેવ ખાતો નથી પીતો નથી,
 રાંધીને રસોઈ એની આગળ શી ધરવી;
 બીજો કહે તારો દેવ બધીર ને મુગોછે, તે-
 ઉત્તર ન આપે, એની પ્રાર્થના શી કરવી;

બંને જણા જગતના નાશનેજ ભજનાસ,
 નથી જાણતાં એ નિદા કેની આ ઉચરવી;
 કહે સંપતરામ જેમ સગા ભાઈ શીશુ,
 એકે બીજાની માને તે ગાળો દેછે ગરવી. ૧૯

દોહરો.

નિરાકાર સાકારના, માનનાર બે મિત્ર;
 વાદ વદીને પરસ્પર, ઉચરે વચન વિચિત્ર. ૨૦

મનહર છંદ.

તારો દેવ કલ્પિત છે, તારો દેવ કલ્પિત છે,
 તારો ક્યાં દેખાડ દેવ, તારો ક્યાં દેખાય છે;
 છાતીપર ચઢીને સલાટે તારો દેવ ધડ્યો,
 તારા દેવ શીર સઉ લોક ઝાડે બનયછે;
 તારાનું ધરાણું ગયું, તો તારાનું ધર પડ્યું;
 તારા પંથી લુચ્ચા, તારા લુચ્ચાઓ ધણાય છે;
 એમ એકે બીજાતણા મતનું ખડન કરે;
 સૌમ્યને વિધવા કહે, પોતે પણ થાયછે. ૨૧

દોહરો.

જેનું હારદ નવ જડે, તેની શી પંચ્યાત;
 કાળ અને આકાશના, છેડાની પાત. ૨૨
 પ્રણમે એક પુરવભણી, એક દિને પશ્ચિમ માંઈ;
 ગણિય બેનો સર્વ દિશ, મમતે મરે કપાઈ. ૨૩
 ટોળીને જે ગમ્યું, તે લેનો આચાર;
 કષ્ટને, કરે મનુષ સહાર. ૨૪
 રૂચી પ્રાણની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક;
 એકહિસાને ભજે, અથ્થ મેધને એક. ૨૫
 ધર્મમનું ગણે, જે ગમતું નિજ ચિત્ત;
 એક કુથાપન કરે, બિન્ને કરે ખંડીત. ૨૬
 ન ગમ્યું તવિત્ર ગણિ, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;
 ચૂડો ન ગણડુંક, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૨૭
 દયા ધર્મનું, લક્ષ્મી જળે સિંચાય;
 દયા વિના ઉકરે, ધર્મ વૃક્ષ નહિ થાય. ૨૮
 મળે ને તેથી ફળ, વ્યર્થ સકળ શ્રમ બનય;
 વારો જેમ વલોભાખણ કો ખાય. ૨૯

મનહર છંદ.

કોઈ કહે મગજમાં આતમાનો છે મુકામ,
જ્ઞાન તંતુ વડે આપ્તુ શરીર સંભાળેછે;
ધર્મ સદૈવ એમ રહી એક સ્થળ વિષે,
સર્વ શક્તિમાન સર્વ પ્રદેશને પાળેછે;
ગલીચ વસ્તુમાં કેમ ગણિયે વિલુતો વાસ,
પોતે અળગો રહીને નજરે નિહાળેછે;
કહે દલપતરામ ઉચરે જો કોઈ આમ,
કહો આજ કોણ તેના સંશયને ઠાળેછે. ૧૫.

દોહરા.

જૂદી જૂદી લીપિમાં, લખ્યો એક ઉચ્ચાર;
તેમજ જૂદા માનિયા, ધર્મના આકાર. ૧૬.
ધર્મ અક્ષરથી લખ્યો, કે મૂર્તી આકાર;
એની મતલબ એક છે, નામ સ્મરણ દેનાર. ૧૭.

મનહર છંદ.

રાજ દેખતાં જો રાજના લખેલા નામપર,
ખાસડું મારેતો રાજ એક ઉર આણશે;
કચેરીના જન સર્વ જરૂર ધિક્કાર કરે,
રાજને ન વાગ્યું એવો વાદ કોણ તાણશે;
રાજનું લખેલું નામ રૂઢ્યે લગાવી પ્રીતે,
ચુંબન કરે તો રાજ સુપ્રેમી પ્રભાણશે;
રાજ કરતાં તો ધણો જાણે રાજધિ રાજ,
જનના મનનો ભાવ કેમ નહિ જાણશે. ૧૮.

શ્લોક.

“લેखश्चमूर्तिः स्मर्णार्थमेव
जानातिविद्वान्तु नाक्षरज्ञः॥
नामप्रभोर्वा प्रतिमानिरीक्ष्य
वदत्पथिः श्यामलतांच भौम्यं॥” ૧૯.

દોહરા.

નામ લખેલું દેવનું, નિરખી અવશ્ય મેવ;
ન ભણેલો લીટાં કહે, કહે ભણેલો દેવ. ૨૦.
સર્વ વ્યાપક છે પ્રભુ, જો જાણો સૌ જ્ઞાન;
તો આ તેની મૂર્તિઓ, તરૂં ગિરિ આદિ તમામ. ૨૧.
છો તેને તે પૂજતા, જેને જ્યાં વિશ્વાસ;
નિંદા કરતાં કોઈની, નિંદાશે અવિનાશ. ૨૨.

કહેવા ઇચ્છે રોટલો, પણ તો તો કહે બાળ;
એમ કહું ભટ વહાલે, મા સમજે તતકાળ. ૨૩.
તેમજ જગત્કર્તાને, માતા કહું છું હુંય;
અહો જગતકર્તા તે, સમજ લેજો તુચ. ૨૪.

મનહર છંદ.

નિરાકાર માનીને વેદાંતી વાળે ધર્મનું,
નાન્યતર જાતી નામ બ્રહ્મ નિરધાર્યું છે;
પુરૂષમાં પરાક્રમ પૂર્ણ પેખી પુરાણીએ,
પુરૂષ આકાર પ્રભુ સ્વરૂપ વિચાર્યું છે;
જગત અનેક જેના અંગમાંથી ઉપજ્યાં છે,
શક્તી મતવાળે નામ માતાજી કિયાર્યું છે;
કહે દલપતરામ ધર્મનાં સર્વ નામ,
મેંતો એમ સમજને અંતરે ઉતાર્યું છે. ૨૫.
આંધળાઓ હાથી દેખી લડે સર્વ સાથી સાથે,
કાન જોયો તેતો કહે સૂપડા આકારે છે;
પગ જોયો તેતો કહે થંભ જેવો હોય હાથી,
દંતુસર જોઈ સાંપેલા જેવો ઉચ્ચારે છે;
પુંછ જોયું તેતો કહે સાવરણી સમો હાથી,
વાંસો દીઠો તેતો ટેકરાની તુલ્ય ધારે છે;
એજ રીતે ધર્મને જુદી રીતે જાણે જન,
સૌને સાચા ગણી સુજ્ઞ અંતરે ઉતારે છે. ૨૬.

ગીતિ વચ.

જો શિશુની જનિતાને, સાસરિયાં સૌ વહુ વહુ કહે છે;
શિશુ પણ વહુ કહિ ખોલે, પ્રસુતા સમજ મનોર્થ પૂરે છે. ૨૭.
તેમજ જેને જેવા, ઉપદેશકથી મળે પ્રભૂ જ્ઞાન;
તે નામે તે રૂપે, ભજનાં કેમ ન ભજન્ય ભગવાન? ૨૮.
ફરિ ફરિ ફાંફાં મારે, કરે ઉપાયો અનેક શિર સાટે;
જગપતિ શું નહિ જાણે, જનો બિચારા ડગાય મુજ માટે. ૨૯.

સૌનો ધર્મ એક છે તે વિશે. પાઠ ખીજો.

દોહરા.

ધર્મ સૌનો એક છે, ઠરી રહ્યો સૌ જ્ઞાન;
કોઈ રામને કોઈ તો, લેશે અલ્લા નામ. ૧.

ઉચાર છંદ.

દેશે કોઈ અહ્યા નામ, રરશે કોઈ મુખથી રામ;
હિંદૂ મુસલમાન હરેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૨.
વાટર આખ જળ કહેવાય, જુદાં નામ માત્ર જણાય;
અળગી વસ્તુ નહિ અપ્રેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૩.
સાધુ શેવડા^૧ દરવેશ^૨, દે "મોખેદ"^૩ બહુ ઉપદેશ;
અળગા ધર્મ પંથ અનેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૪.
આદિમ^૪ એકની જોલાદ, આખા જગતમાં આપાદ;
ધર કંરિ રહે દેશ ધણેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૫.
વસવા એક પ્રથવી વાસ, ઉપર એક છે આકાશ;
છટા કેમ પડશે છેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૬.
માતા પીર કે મહાદેવ, સજશે કોઈ જિનની સેવ;
પ્રભુ જુદો નથી પ્રત્યેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૭.
જગમાં એક જનની જાત, તોંખી તોંખિ બાંધી નાત;
ટકે ટકે કરે રાખી ટેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૮.
સદ્ગી નિયમ છે સરખાજ, અળગા ધર્મ તો ઉપલ્યાજ;
વિગતે જુઓ રાખિ વિવેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૯.
ખાણું મુખ થકોજ ખવાય, શુદ્ધ શ્રવણથીજ સુણાય;
વિધ વિધ વેષ માત્ર વશોક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૦.
સૌનો એક છે સ્વજનાર, કહિએ એક પાળનાર;
નહિ બે ત્રણ કે ચારેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૧.
દાખે એમ દલપતરામ, અંતરમાં સમજવું આમ;
સંધળા મુલકનો માલેક, ઈશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૨.

મુજંગી છંદ.

સદાશીવ એ છે અને એજ અહ્યા,
પ્રભુ એજ પોતે અને એઈ લહ્યા;
કહી વિશ્વ કર્તાર જુદો ન જાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૩.
ભજો કૃષ્ણ કે ખ્રિસ્તને સ્નેહ સાથે,
તકી જાણુ જુદો નથી પાર્થ^૫ નાથે;

^૧ શેવડા-જૈનનો ગોરજ. ^૨ દરવેશ-ફકીર.

^૩ મોખેદ-પારસીઓના ગોર. ^૪ આદિમ-પ્રદ્મા.

^૫ જોમ વેદાંતમાં છેકે સ્થાવર જંગમ વગેરે પ્રાણી કર્મ બં-
ધનથી મુક્ત કેવલ્ય થાય તે જ્યોતિષ પરમેશ્વરમાં ભળી જા-
એ તેમજ જન મતમાં પણ લખ્યું છે કે જે પ્રાણી કેવલ્ય રૂપ
પ્રાપ્ય, અને જ્યોતિ રૂપમાં ભળી જાય તે પરમેશ્વર કહેવાય,
અને જ્યોતિષ પરમેશ્વર એક જ છે, તે સર્વ શક્તિમાન છે,
પણ કંઈકામ કરતો નથી, સૃષ્ટિના નિયમો પ્રમાણે સૃષ્ટિ થતી
આવે છે; તે નિયમો અતારી કાળના છે, કોઈએ નવાં ક્યાં નથી.

પ્રભુ એકને નામ જુદાં પ્રમાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૪.
કહે આખ કાં તો કહે કોઈ પાણી,
મુજાણે શુભી વસ્તુ જુદી ન જાણી;
અજાણ્યા કુટે શીશ લે પ્રોઠ પાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૫.
નિરાકાર સાકાર કોઈક ગાતા,
કહે કોઈ તો તાત કે કોઈ માતા;
મને માનિયો જેમ જેને મનાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૬.
પ્રભુ કોઈ છે કલ્પના એવિ કીધી,
નથી વસ્તુ તે દૃષ્ટિએ દેખિ કીધી;
લડે આંધળા દાખલો એજ આણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૭.
જુદા દેશનીતો જુદી જેમ ભાષા,
જુદાં શાસ્ત્રમાં શબ્દ જુદાં પ્રકાશ્યા;
વળી જેમ જેને ગમે તે વખાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૮.
ભલે જો જુદા દેશને વાસ જાયે,
બધા એ સગા બાપનું પેટ છેયે;
બધી બાજરી ખીજતો એક દાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૯.
નથી જન્મ કે મોતની રીત જુદી,
ભલે હોય હોંદૂ ચિના કે ચહુદી;
તજે દૂધને કલેશ તે સૌથિ શાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૦.
નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જુદાં સહુનાં,
નથી આપણાં વિશ્વ જુદાં બેહુનાં;
જુદા ક્યાં જશે એક ગોજો ગુંથાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૧.
જુદો ચાર કે ઘાતકો તે અધર્મી,
દયાવંત ને સત્યવાદી સ્વધર્મી;
કહે ચંદ્ર બે જ હરો આંખ કાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૨.
નથી પુન્ય કે પાપની રીત ખીજ,
તરો નારિયોથી નથી જાત ત્રીજ;
મળી સંપમાહી મહા સૂખ માણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૩.

રચ્યા છંદ છે શુદ્ધ દલપતરામે,
પહી પાઠ આ જે પુર જ્ઞાન પામે;
રૂદે રાજિ રાજ રહે વિશ્વરાણા,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૨૪.

મનહર છંદ.

એકજ પ્રભુ છે જે જગત ઉપજવનાર,
ભાશાઓ અનેકમાં અનેક એનાં નામ છે;
સૂરજ શશાંક શૈલ સાગર સુધાં વસુધા,
કોટી કોટી એવાં તો કરેલાં એનાં કામ છે;
મોઠાથી માંડીને જેતાં બીણાથી જે બીણા જીવ,
તેતો આ ત્રિલોકીમાં તેણે રચ્યા તમામ છે;
કરેલો છે ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
પ્રતિ દિન ધ્યાના એવા પ્રભુને પ્રણામ છે.

૨૫.

ધશ્વર ઇચ્છા વિશે.

ધણિનું ધાર્યું થાય. દોહરા.

માણસ જાણે મેં કયું, મન મિથ્યા મલકાય;
નરનાથી શું નિપજે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧.
અખિલ જનોને અંતરે, રૂચે થવાને રાય;
ફાંફાં મારે ફરિ ફરી, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૨.
વહાણ ચડિને વાણિયા, ધન લેવાને ધાય;
લાવે કે આવે નહીં, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૩.
કર્તાની કરૂણા વિના, કરું કરી ન શકાય;
ધરી રહે સૌ ધારણા, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૪.
ભલું સરોવર જળ ભર્યું, સન્મુખથી સૂકાય;
પિવા જતો પાછો ફરે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૫.
કાપે જોદર કંડિયો, સાપ જોદરને ખાય;
ઉદ્યોગે અવળો પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૬.
બ્યાં સરવે સવળું પડે, ગર્વે નિજ ગુણગાય;
જડ યુદ્ધિ જાણે નહીં, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૭.
પ્રભાતથી સૌ પરવરી, જર લેવાને જાય;
અદકું કે આછું મળે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૮.
ભાણે ભરિયાં ભોજનો, જમ્યાવિના રહે જાય;
આશા અંતરમાં રહે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૯.
ધશ્વરની ઇચ્છા વિના, કદી ન કદમ ભરાય;
વિચાર સૌ વાંકા પડે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૦.

જંગમ જાતી જીવને, આપ્યા છે ઉપાય;
કરિયે પણ ધરિયે નકી, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૧.
અરે અલ્પ બળ આદમી, ક્રોગટ શિદ્ધ ફૂલાય;
દુનિયામાં દલપત કહે, ધણિનું ધાર્યું થાય. ૧૨.
પુરશારથ પરિપૂર્ણતા, કરી શકે નહીં કોય;
સકળ મનોરથ સફળતા, હરિકરૂણાથી હોય. ૧૩.
બ્યાં લાગે જગપતિની દયા, રહે સુજસ પસરેલ;
બ્યોત જગ મર્ગે બ્યાં લાગી, દીવામાં દીવેલ. ૧૪.
જો જગદીશ્વર જગતની, ચિંતા ન ધરે અંત;
મનુશ બિચારું શું કરે, ઉચાટ કરી અત્યંત. ૧૫.
પ્રાણી કરે પ્રયત્ન પણ, બને અદૃષ્ટ બનાવ;
સવળા કે અવળા પડે, પાસાકેરા દાવ. ૧૬.
વિશ્વપતિની કૃપાવિના, કામ ન સિદ્ધે કોય;
ખાંતે એડે એત્ર પણ, હરી કરે તે હોય. ૧૭.
કર્તાની કરૂણા થકી, સફળ થાય સૌ કાજ;
વરસે જો વરસાદતો, ઉપજે છોડ અનાજ. ૧૮.
પ્રભુ પડવા દેશે નહિ, ત્રિલુવનમાં કશિતાણ;
બળતણનો ખપ બહુ પડે, બોલે નિકળી ખાણ. ૧૯.

પ્રાર્થના તથા ભજવાની રીત.

દોહરો.

પ્રભુ પદ પ્રણમું પ્રથમથી, ઉર ધરિ હરખ અત્યંત;
કરૂણાકર કરૂણા કરો, અશરણ શરણ અનંત. ૧.

છપ્પ છંદ.

અશરણ શરણ અનંત, સંત જન સંતત સેવે;
ભય ભંજન ભગવંત, અંત દુર્લભ પદ દેવે;
કષ્ટરણ સુખકરણ, તરણ તારણ જગ કારણ;
અતિ ઉત્તમ આચરણ, શરણ જન કાજ સુધારણ;
પ્રતિ દિન જગ-પાળ કૃપાળ પ્રભુ, કાળબ્યાળ વિખ ઝાળહર;
વદિ દીનવાણિ દલપત કહે, જય જય જગ જંજળ હર. ૨.

ગાયત્રિના અર્ચના સોરઠો.

જે ભાનું ભગવાન, યુદ્ધિ અમારિ ઉદય કરે;
ધરિયે તેનું ધ્યાન, વરણ લાયક શક્તિ ધર. ૩.

મનહર છંદ.

પ્રથવી આદીક ભૂત પચના પ્રપંચથી તું,
પ્રાણિયોના પંડ રૂપી પ્રથવીઓ ઘડેછે;
પ્રભાકર પ્રભા પેઠે પ્રભુ તારી પ્રભુતાથી,
કૃપા રૂપી પ્રભા પછી તે ઉપર પડેછે;
પ્રાણીઓના પાપ રૂપી ચંદ્ર ચારે પાસ ફરે,
વચ્ચે પડો ઘડો ઘડો નકી આવી નડેછે;
પ્રારથના કરી કહું કહે દલપતરામ;
સૂરજ ગ્રહણ ટાળ શોભા તુજ વડેછે.

૪.

શાહલવિકીડિત વ્રત.

હે ખારા હરિ હું હમેશ હઠથી, કહ્યો કુડાં કર્મમાં;
પામી પંડ પવિત્ર પાંચ પગલાં, ધાર્યો નહીં ધર્મમાં;
પાપી સાથ પ્રપંચ પાપ પડમાં, ભૂલ્યો ભમ્યો આ ભવે;
તારે સાથ અનાથ નાથ મુજને, લે હાથ આલી હવે.

૫.

દોહરા.

માગો કે માગો નહો, પ્રભુ વખતે દેનાર;
ઓમાસાની રત થયે, વરસે વરસાધાર.
પણ ઉપકાર ન માનશે, કહું કૃતધ્રી એજ;
માટે પ્રભુની પ્રાર્થના, કરવી લાયક છેજ.
અજ્ઞાને ધરિવર ભજે, તોપણ ફળ આણતોલ;
અંધારે આરોગતાં, ગળ્યોજ લાગે ગોળ.
કુવે તે સ્થાને જઈ, ભજવા શ્રી ભગવાન;
નહિયે કે વાવે કુવે, જઈ કરવું જળપાન.

૬.

૭.

૮.

૯.

મનહર છંદ.

લેદ બાણ્યા વિના દેખા દેખી ને ભજત કરે,
તેથી તો પરમ પદ પામે નહીં કોઈએ;
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે જેમ રામ નામ,
આમ કરવાથી તો વખત ખાલી જાયએ;
જેમ એકે શ્વાન રોતું દેખી બીજાં શ્વાન રૂએ,
રૂદયમાં બાણે નહીં ને આ દેને રોઈએ;
દાખે દલપતરામ રામ નહીં રીડે આમ,
જો વિચાર શક્તિ હોય તો વિચારી જોઈએ.

૧૦.

ઉપદેશ વિશે.

ચેતવણી.-દોહરા.

પરલોકે મુખ પામવા, કર સારો સંકેત;

હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત.

૧.

જોર કરીને જીતવું, ખરેખર રણ ચેત;

દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત.

૨.

ગાફલ રહી ગમાર તું, ક્રોધે થઈશ કુલેત;

હવે જરૂર હુશિયાર થૈ, ચેત ચેત નર ચેત.

૩.

તન ધન તે તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરણેત;

પાછળ સૌ રહેશે પડ્યાં, ચેત ચેત નર ચેત.

૪.

પ્રાણ જશે બ્યાં પીડ્યાં, પીડ ગણાશે પ્રેત;

માઠીમાં માઠી થશે, ચેત ચેત નર ચેત.

૫.

રહ્યા ન રાણા રાજ્યા, મુરનર મુની સમેત;

તૂંતો તરણા તુલ્યછે, ચેત ચેત નર ચેત.

૬.

રજકણ તારાં રખડશે, જેમ રખડતી રેત;

પછિ નર તન પામીશ ક્યાં, ચેત ચેત નર ચેત.

૭.

માટે મનમાં સમજીને, વિચારિને કર વેત;

ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જવું, ચેત ચેત નર ચેત.

૮.

શુભ શીખામણ સમજતો, હરિ સાથે કર હેત;

અંતે અવિચળ એજછે, ચેત ચેત નર ચેત.

૯.

કાળા કેશ મટી ગયા, સર્વે ખનિયા શ્વેત;

જેખત જોર જતું રહ્યું, ચેત ચેત નર ચેત.

૧૦.

તે ધરિવર યુદ્ધિ તને, દિલમાં નો નહિ દેત;

તું સૃષ્ટિમાં શું કરત, ચેત ચેત નર ચેત.

૧૧.

દયાળુએ દીધા વિના, મુખ લવ માત્ર ન લેત;

દિલ સમજી દલપત કહે, ચેત ચેત નર ચેત.

૧૨.

જે ચેતે નહિ પ્રથમ તે, પશુ પક્ષીથી હોણ;

ધન પહેલા માળા રચે, પક્ષી બુઝો પ્રવીણ.

૧૩.

શાહલવિકીડિત વ્રત.

જો થાતા ઘડિ એકમાં અદરશા, વર્ષાદ કેરા કરા;

બાણો એજ રિતે જરૂર જગના, છે ખેલ ખોટા ખરા;

સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સઘળાં, ટાળ્યાં નહિ તે ટળે;

ચેતી લે દલપત ચિત્ત નહિતો, તે ખોટા ખારો ખજો.

૧૪.

દોહરા.

દરદ લગારકે દેખિને, ચેતે ચતુર મુખાણ;

મૂરખ મન સમજે નહિ, પડતાં સૂધી પ્રાણ.

૧૫.

પાણી પહેલી ચણિયે પાળ.

આપાઈ.

કરિયે દિવશે એવું કામ, રાતે રહિયે કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧.
જોખતમાં રાખીને જોર, કરિયે ઉઘમનો અંકાર;
હોય ન વૃદ્ધપણે એ હાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૨.
જીવ શરિરનો છતાં જોગ, એવો કરિ લેએ ઉદોગ;
સ્વર્ગ વિષે સુખ મળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૩.
ઉનાળે શીયાળે એમ, તેવો ઉઘમ કરિયે તેમ;
વસિયે સુખમાં વર્ષાકાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૪.
લાગે જ્યારે ધરમાં લહાય, જોદે કૂવો નહિ જોદાય;
સદા પ્રથમ કરિયે સંભાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૫.
આમાસે પાસે ને દૂર, પ્રવાહ પાણી ચાલે પૂર;
તે ઠાણે જોદાય ન જાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૬.
શીયાળે રજનીને અંત, તાઠ પડે તેતો અત્યંત;
તેજ વખત ન વણાયે શાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૭.
ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પુરો તરકો ત્યાં પડે;
ત્યાં નમળે છત્રીના તાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૮.
આમ કર્યાથી થાશે આમ, એમ વિચારી કરિયે કામ;
એકે તરફ ન આવે આળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૯.
અવસર ચૂક્યો આવે નહીં, વેળાનાં ફળ મળવાં કહીં;
ફેરવતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૦.
રગ રગમાં રૂંધાણો રોગ, જાય નહિ જોષડ સંજોગ;
કરિયે આગળથીજ નિકાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૧.
પછી થશે કેવો પરિણામ, દિલમાં દેખી દલપતરામ;
ગતિ કરિયે તો નાવે ગાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૨.

પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિશે.

દોહરા.

પોતાનું ધર પરજો, તેતો પીડા ટાળ;
પરની તારે શી પડી, તું તારું સંભાળ. ૧.
વખત જશે વહિ વાતમાં, કાલ ઝપડશે કાળ;
અતુર હોયતો એતિને, તું તારું સંભાળ. ૨.
જળ લઈ જોઈએ તેટલું, ગરણું લઈને ગાળ;
નદી તળાવ ગળાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૩.
તુજ ધર પર પાણી પડે, પરજવ ત્યાં પરનાળ;
નલ સધળું હંકાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૪.
પગે પગરખાં પહેરિને, તાપ તપે તો ચાલ;
મેદનિ બધી મદાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૫.

પેખી જો તુજ પગ વિશે, ઝાઝી લાગી જાળ;
શું બીજને શિર જુએ, તું તારું સંભાળ. ૬.
જળાય પાપ ન જગતનું, તારું પાપ પ્રજાળ;
બીજને પેછી જોધ કર, તું તારું સંભાળ. ૭.
જળ તુજ ધરથી વહિ જવા, જોદ પ્રથમથી જાળ;
વળતી બીજ વાત કર, તું તારું સંભાળ. ૮.
પ્રથમ પેખ ધરને પછી, જો આકાશ પતાળ;
પાર ન આવે પરતણો, તું તારું સંભાળ. ૯.
કર તું તારા બાગને, પાણી પેહલી પાળ;
ડરશે તો કરશે બિજ, તું તારું સંભાળ. ૧૦.
પેખી ચલગત પારકી, અમથો અંતર બાળ;
કરશે તે ફળ પામશે, તું તારું સંભાળ. ૧૧.
પાપ ન પેખિશ પારકું, નિજ ગુણ દોશ નિહાળ;
દુનિયામાં દલપત કહે, તું તારું સંભાળ. ૧૨.
સમજુ સમજેલા સદા, અણસમજુને અભોગ્ય;
શિકક શીખામણ લખે, જાણી નિજ મનજોગ્ય. ૧૩.

પ્રભુ મહીમાનો ઉપદેશ.

વિશેષક હંદ.

મેલ મહા અભિમાન પ્રભુ પદ ધ્યાન ધરી,
તારણ તે ભવતીર ઉગારણ એજ હરી;
એતુજ જોર અનંત બીજો બળવંત નથી,
એકે સેરે નહિ અર્થ મરે શિદ વ્યર્થ મથી. ૧.
જો જુગતી બિન બેશ દિસે લવલેશ કહીં,
નિશ્ચય તે નિરધાર બિજો રચનાર નહીં;
છાનિજ જો કેદિ છેકે કથા કરિ એકે કહે,
એ પણ અંતર જાણ જરા ન અજાણ રહે. ૨.
એ નર તું ગણિ એમ દિલે નહિ કેમ ડરે,
અંત થશે ઈનસાફ ગુના નહિ માફ કરે;
આજતોનું સુખ અલ્પ પછી બહુ કલ્પ થવા,
લોગવવા દુખ લોગ જડે નહીં જોગ જવા. ૩.
સારિ શિખરમણ માન કહું ગુણ કાન ધરી,
તો ભજતું ભગવાન ગણી ગુણ ગાન કરી;
પાપથી ડર આપ પવિત્ર બનીશ પુરો,
સદગુણનાં ધર શસ્ત્ર થઈ ધિર વીર શુરો. ૪.
સત્ય દયા સતસંગ અલભં સમે સજવા,
તુચ્છ ગણી તતકાળ કુડા ગુણ તો તજવા;
સેવિશ આ ભવ સુખ સદા પરલોક સુખી,
કુદ ગુણે દિન રાત દિલ જન જનત કુખી. ૫.

કીર્તિવિનાશક ક્રમે કદાપિ નહીં કરવું,
 નિર્ઝન નામ થવાથકિ ખાન લયું મરવું;
 તુચ્છ વિષે* મુખ ધાર દિસે દિન ચારતાણું;
 ચિત્ત લગાડિશ તો તું ખગાડિશ કામ ધણું. ૬.
 રક્ત અને વળિ રાય ગણાય સહિ સરખા,
 પાપ તણ પુન્યવતની પંકિત વિષે પ્રખ્યા;
 કાળ મહા વિકરાળ લુલે નહિ લોળપણે,
 લક્ષ ધરી લવલેશ હિસાળ હમેશ ગણે. ૭.
 રાવણનું પણ રાજ રહું નહિ આજ લગી,
 એા નર તું પણ એમજ કેમ ન જૈશ ડગી;
 સદ્ય જરો વય વોતિ પછિ રિથિતિ કેવિ થરો,
 ખાનિ જિતી છતિ નાહુક ખેડ ખરાળ જરો. ૮.
 પાણિયિ આગળ પાળ ચણી શકતો ચણજે,
 લાગિ ભયકર લાલ પછી ન કુવો ખણજે;
 જેમ ખતે શુભ કાળ ઉપાયજ આજ કરો,
 ઉદ્યમ મેલિ અશુદ્ધ શિખામણુ શુદ્ધ ધરો. ૯.
 જન્ય ધરી પણ એક વિવેકધી વાવરવી,
 ભાવ ધરી ભલિ ભક્તિ કૃપા નિધિની કરવી;
 સત્યપણું ધરિ શુદ્ધ અસત્ય ન ઉચ્ચરવું,
 દોષપટ્ટી રહિ દૂર સદા દિલમાં ડરવું. ૧૦.
 ભૂધરનો ભયરાખિ ભલાં પગલાં ભરિયે,
 નિર્ભયથી ભવતીર તતક્ષણુ તો તરિયે;
 રાજ રહે યજ્ઞ રાગ તમામ ઉતાપ ટળે,
 જ્યાં જગદીશનું ધામ ધિનામ અનેક મળે. ૧૧.
 કારણ તે ભવ તારણ ભક્તિ ભલી કરજે,
 અતર આવિ શિખામણુ ધીરજથી ધરજે;
 જો જિવનું મુખ ઇચ્છ રૂઠો થઈ રોજ રહે,
 મેડ થવું ઉન્મત્ત કથા દલપત કહે. ૧૨.

ઉપદેશી મનહરછંદ.

પૈરાથી પંકાયો પણ પાપથી મુકાયો નહિ,
 ખનનનો રખાયો ખરો ખેલ ન રખાયો તે;
 દુષ્ટ તું દેખાયો ચાહી સ્વાદતો અખાયો પણ,
 ધર્મમાં ન ધાયો ગૂણ પ્રભૂનો ન ગાયો તે;
 દગથી દગાયો ને ડગવતાં ડગાયો મુખે,
 મોક્ષ ન મગાયો માલ માયિક મગાયો તે;
 ગણરથ ગણાયો મેઠો મહેલ ચણાયો પણ,
 પડે નહિ પાયો એવો ઢિલ્લો ન કરાયો તે. ૧.

વિરાગ.

મોજ ભલે માણો જ્યાં સુધી લખાણો દાણો પાણી,
 દાણો પાણી ખૂટે જવાનું છે તેતો ન્હાણોછો;
 તત્વોતણો તાણો વાણો, તૂટશે અન્નણ્યો બ્યારે,
 રાખે કીચો રાણો એવું અંતરમાં આણોછો ?
 તાકે છે શિયાણો* પંખી નળમા બસાણો તોય,
 લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણોછો;
 કોટે પાંથ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો ન્હાણો ખૂદ,
 રોઘો રાણો સંત ખાલી તંત શોદ તાણોછો. ૨.
 કાયાની શી માયા કાયા વાદળીની છાયા જેવી,
 રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયાછે;
 દહન થતા દેખાયા રાંકે અને રાંણીજયા,
 માયા મેલી મુએલા ગણાયામાં ગણાયાછે;
 ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઈ,
 બંધને બંધાયા કાળ ઝાળમાં ઝડાયાછે;
 લાલચે લોભાયા પણ સ્થીર ન થોભાયા ભાઈ,
 સૌ અહીં સમાયા એવી ઈશ્વરની માયાછે. ૩.
 કુથલી નકામતીમાં તૂણા દામ ચામતીમાં,
 જરો કરી જતમતીમાં ખૂબ ખેડો ખોઈને;
 બિજનું ખગાડવામાં દોલત ઉડાડવામાં,
 જમવા જમાડવામાં ખેડો ધૂળ ધોઈને;
 ખાનારા મકતીયામાં લુંડાચો મળતિયામાં,
 ભારના ભરતિયામાં જુત્યો નાણી જોઈને;
 કદી કષ્ટ કાપવામાં, કે મુ નિતિ સ્થાપવામાં,
 એકે પૈસો આપવામાં આવ્યો નહિ કોઈને. ૪.
 જન્ય જન્ય જોને તારૂં જીવતર જેવી રીતે,
 જળ વહું જન્ય સાથે જંતુએ બિજન્ય જન્ય;
 ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીતકાળ,
 નખ ખાય નેણ ખાય શીરની શિખાય ખાય;
 થાય થાય થાવરને જંગમ જરૂર નાશ,
 કેકે ગયા તેની કેવી કરમકથાય થાય;
 હાય હાય કરી હેયુ કૂટરો હેતુએ તારા,
 હયાતી છતાં તું હૈયે એત્યો નહિ હાયહાય. ૫.
 ભાઈ તેં ભલાઈ ન લેવાઈ ને લુંડાઈ લોધી,
 લુચ્ચાઈ દગાઈ તોછરાઈ ન તબઈ તેં;
 ખાઈ મોરખાઈ મૂરખાઈ તો રખાઈ ખૂળ,
 નીતિ ન રખાઈ નરખાઈ અનુરાઈ તેં.

* ખાન પછી.

કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
પુંજ વધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તેં;
ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
પાઈ ન ખવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઈ તેં.

૬.

સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
નથીરે નક્કરી તેતો તારી હીતકારી છે;
પોકારી પોકારી કહું સ્વિકારી સ્વિકારી લેને,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારી મેં ઉચારી છે;
હો છે ઠગારી માયા ધારી લે ધુતારો ધીર,
ધ્યારી ધ્યારી લાગે પણ ખરે ખરી ખારી છે;
તારી તેં તો ધારી પણ તારી તેને ચારી નથી,
વ્યર્થ કહે વારી વારી માયા મારી મારી છે.

૭.

અરે અપરાધી આધી ખોટ તે ઉપાધીસાધી,
ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઈ નું;
જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેને,
કહે દલપત કૃણ દેખીશ કમાઈનું;
છુપાવી છુપાવી છળ કપટથી કીધું છેક,
લંપટ તેં કામ લાંચ ચોરી ને લુચાઈનું;
નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તો પણ,
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાં બાઈનું.

૮.

કનક કમાયા ન કમાયા તો કશી ફીકર,
કીરતી કમાયા તો કમાયા ભલી ભાતથી;
પુત્ર જે પમાયા ન પમાયા તો પીડાજ આછી,
પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પૂરી પાંતથી;
સેજમાં સમાયા ન સમાયા તોશી સોચનાછે,
સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સૂખ શાંતથી;
રંગજે રમાયા ન રમાયા દલપતરામ,
તજી નરમાયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી.

૯.

ઈદ્રવિજય છંદ.

દેહ દિધો નરનો હરિયે, હરિ મૂર્તિ સાથ ન સૂતિ સાંધી;
દાયકની ખરિ ખોજ કરી નહિ, રોજ રસોઈ જમ્યો રૂઢી રાંધી;
ફેલિ ફ્યો સુખ પામિ સ્વતંત્ર, અંતર આંખવિશે વસિ આંધી;
શું પસતાય પછીદલપત, ન પાણિથી આગળ પાળજ્યાંધી. ૧૦.

દાહરો.

અવયવ શ્રી ઈશ્વરતાણા, આ અનેક ધ્રમ્હાંડ;
મુર્તિ મહા પ્રભૂતણી, આ આકાશ અખંડ. ૧૧.

ઈદ્રવિજય છંદ.

રાખ થશે રણમાં બળિતે બધિ, કંચનના સરખી શુભકાયા;
જાણ જશે જીવતી જર જોખન, છે ઘડિવારનિ વાદળ છાયા;
મંદિર માલ મનુસ મનોહર, મેલિ જીવી જગમાં બધિ માયા;
પ્રિય શુણો દલપત કહે, શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા. ૧૨.

અયોગ્ય ન કરવા વિશે.

સોરકા.

૧. ઉચ્ચરિયે ઉચ્ચાર, ધ્યાર વધે જેથી પુરો;
ભુંડપે ભંડાર, ભરવાથી મરવું ભલું.
૨. તજિ નિજ દેશ તમામ, નામ ન જાણે ત્યાં જવું;
કુળ લાજે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું.
૩. વનમાં કરી વિશ્રામ, દિન નિર્ગમિયે દોહલા;
ઠગ જન જ્યો તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું.
૪. ન મળે જો નર માંહિ, પુરુષાતન તે પરમ શુભ;
શુણકાના ધરમાંહિ, ગરવાથી મરવું ભલું.
૫. જીવ જવાનો જેમ, દરિયામાં રૂપે તરે;
તો તે જળમાં તેમ, તરવાથી મરવું ભલું.
૬. સજ્જનનો સજિસંગ, સદગુણ સજ્જ્યે સર્વદા;
ધૂતારાના ઢંગ, ધરવાથી મરવું ભલું.
૭. લાયક નગણે લોક, તો જિવતર તેનું કરું;
ફેલી થઈને ફોક, ફરવાથી મરવું ભલું.
૮. જે નારીને નાથ, ગમ તે ગમતાં તે ભલાં;
વણ ગમતા વરસાથ, વરવાથી મરવું ભલું.
૯. થાય નાશ કેલેમ, ધોરજ ધરિયે ધર્મથી;
હેતૂ જનનું હેમ, હરવાથી મરવું ભલું.
૧૦. ઘણી કુટુંબી ઘેર, રિદ્ધિ દેખી રાચવું;
ઉલટું આંખેઝર, ઝરવાથી મરવું ભલું.
૧૧. આણ બનતી ત્યાંઆપ, વાસ કરી વસિયે નહીં;
સદાઉઠી સંતાપ, સ્મરવાથી મરવું ભલું.
૧૨. સજ્જો નહિ સંગ્રામ, સજ્જો તો સજ્જવા પછી;
દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું ભલું.

દાહરો.

માથે પ્રાણી માત્રને, મેલેછે પગ મોત;
ભૂતળમાં મરવું ભલું, જે સાખાશી સોત. ૧૩.

૧ પેસવાથી.

મેાત વિશે.

બુલગી હંદ.

તલ મંદિરો માળિયાં ગોખ મેડી,
તલ ખાગને અંગલા પ્રોઠ પેઠી;
અમલાને સુકા કાઠમાં વાસ લેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
ધણા ધેર મેના ધણા હાથિ ધોરા,
ધણા ભુક્તિવાળા બન્યા બેસ બેસ;
ધરીમાં થશે સ્વપનો સાજ જેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
હરો ગામમાં સીમમાં કે કૃષીમાં,
હરો ખેદમાં કે હરો બે ખુશીમાં;
કહો કોણુ જાણે હરો કાળ કેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
નહી આગળે કાગળેથી જણાવે,
નહી કોઈ સાથે સંદેશો કહાવે;
અન્નણ્યોઅકરમાત આશ્ચર્ય જેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
પુરાં થે શક્યાં તે થશે કમપૂરાં,
અધૂરાં રહ્યાં તે રહેશે અધૂરાં;
તણશે તમે તોપનો જમ ટેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
નદે એ પછી આંખય ઉઘાડવાને,
નદે દ્રવ્ય દાટેલું દેખાડવાને;
નદે ખોલવાતે તથા શબ્દ તેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
રહ્યાં મિત્ર સંબંધિતે સર્વ શેરો,
જરી જોર ચાલે નહીં દૃષ્ટિ જોરો;
જશે ખાખથે ઉડિ આતો અવેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
હરો આજથી વર્ષ ખારે અખારે,
કદાપી હરો આજ કે કાલ ક્યારે;
નકી તો નથી શો ભડસો રહેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
લતેલાગિ લાગિ કરે લસ લાંખા,
ઉઠેરે અબી લાખના લાખ આંખા;
કહો કોણુ ખાશે મહા મિષ્ટ મેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.

આવડયા.

ત જાણે અધૂરું રહ્યું કાંઈ કૃત્યે,
ત જાણે કશી આપટ્ટી કે અગત્યે;
ચીચોટમાં પાંશરે પ્રાણુ દેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
ભયી પેઠિમાં રાચ રૂડાં રૂપાળાં,
રહે તેમનાં તેમ દીધેલ તાળાં;
નથી કુંચિતો લુખળો સાથ લેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.
ચિતે ચેત ને સદ ચેતી રહેતો,
પુરા શોધથી બાધ પામો પડેતો;
સદા કાળ દલપતનો દેવ સેવો,
અરે આવશે એકતો દીન એવો.

દોહરા.

૩. મોત ન મેલે ડોહન, ખૂશી ધરો કે ખેદ;
તો દિલગિર દિલ શિદ થયું, ઉરમાં ધરો ઉમેદ. ૧૩.
૪. પડયું જગત મુખ કાળને, દેશભોર જનાર;
ધંટીને ગાળે પડ્યા, દાણા લોટ થનાર. ૧૪.
૫. ધાણી કૂટે તાવડે, ધાણી તલ પીલાય;
પ્રાણી એમ પલકપળે, જાણી બે મરિ જાય. ૧૫.
૬. ખાતા ભોજન ભાવનાં, રાતા માતા રૂપ;
જાતા બેચા જમપુરે, ભાતાવિણ બહુ ભૂપ. ૧૬.

• શાકુંલ વિકીરિત.

૭. ખાતા ને ધૂત ખીર ખાંડ ખુશિથી, થાતા છટાથી છતા;
ગાતાતા શુણિ લોક ગીત શુણનાં, દાતા દયાળૂ હતા;
માતાને પિતૃના પવિત્ર કુળ, દેખાતા હતા દીવડા;
તાતા અગ્નિવિષે તલ સ્વતનને, જાતા રહ્યા જીવડા. ૧૭.

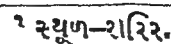
શિખરિણી વૃત્ત.

૭. મુતે મુજો પાસે વિદિત કૃત વ્યાસે વંશગુવ્યા;
કહો દેવા દેવા, અધિક વળિ જોવા નર અધ્યા;
અરે એવું જાણી, પ્રતિ દિવસ પ્રાણી પ્રભુ ભજા;
વૃથા વાણી આણી, તન ગરવતું આ તક તજા. ૧૮.

દોહરા.

૮. મનુશ દેદ મહિમા ધણો, અરે જીવતું જાણુ;
તે પામી પર લોકનું, કર નિશ્ચય રહેણુ. ૧૯.

• અવ્યાખ્યા.

વેલવઃ કેળી રીઝાણુ નહીં. — મુજગી છંદ.

કહે શું થયું જો ધણું તું કરાયો;

કહે શું થયું પૂર્ણ પસો જમાયો;

અરે અંતકાળે જરુ ઇજીની,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

હાથા વાસ ચોખ્ખા ચુનાથો ચણાવ્યા,

તંજ સર્વ તે સ્વર્ગ વાટે સિધાવ્યા;

વહા વાસ જોવા ન આવ્યા મળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

હિરા મોતીના હાર હૈયે ધરીને,

સદા શોભતા જે ગયા તે મરીને;

ખની રાખ તેની ચિતામાં બળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

જિતી જુદામાં રાજ જેણે જમાવ્યાં,

મહા શત્રુનાં શેષ નીચાં નમાવ્યાં;

પડ્યા તે પ્રતાપી ધરામાં ઢળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

ન રાચીશ તુ પુત્ર પૌત્રાદિ પામી,

નરાચીશ સોની લઈને સલામી;

નરાચીશ કાયા અતો ઉજળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

કદાપી ન માનોશ જે દેહ મારો,

દકીને રહ્યો જેહમાં જીવ તારો;

નકી જાણુ ત્યાંથી જશે નીકળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

મહા સિંધુ સુદાનું પ્રહાંડ મારું,

ખરે ખાત જોતાં દિસે સર્વ ખાટું;

ટેકેલું ભલુ તે જવાનું ઢળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

ધણા વેગવાળી જુઓ કાળ ધંટો,

બધું વિશ્વ તેમાં પડ્યું જેમ બંટો;

દમી મારશે દેહ સૌના ઢળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

મળ્યા પ્રાણિયો મોં સમારવાદ માટે,

વડી આશથી વીચરે વાટ ઘાટે;

મરેછે જુઓ મરત ગોળી ગળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

પણા ગર્વમાં તુ ફરે જેમ ધેસા,

દિસે આવણે શાંત માતો ધમ્મેલા;

છેલ્લો ફરે શીદ સૌને છળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

થયું દ્રવ્ય ભેગું ગયું ખાર વાટે,

દળે આંધળીને મળી જ્ઞાન ચાટે;

અરે તોય સુજે નહીં આંધળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.

અરે છવ જો તું તને આજ આમે,

દિધો દેશના શુદ્ધ દલપતરામે;

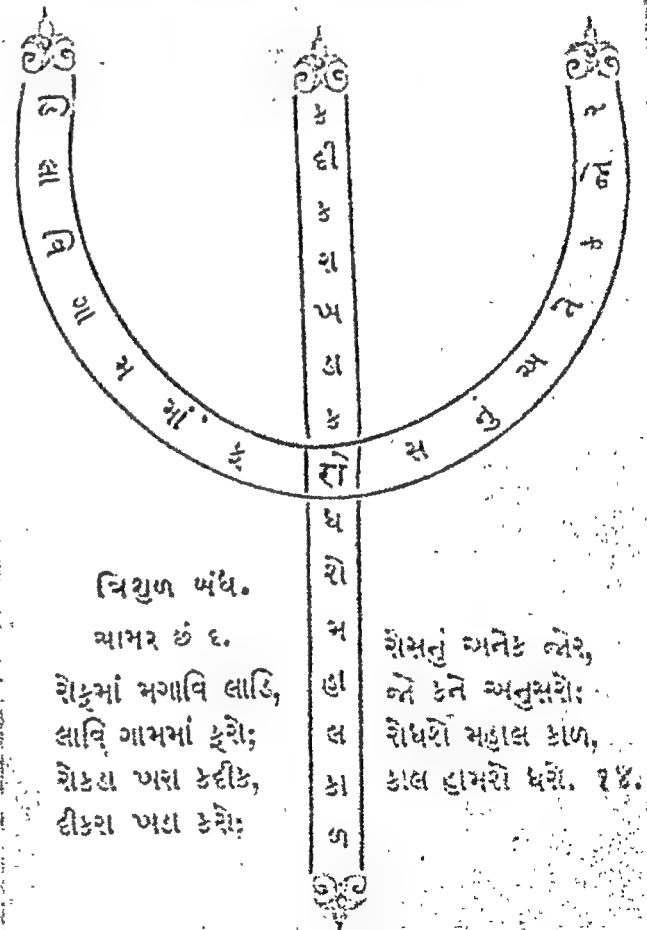
હવે સત્ય સંભાળ આ સાંભળીને,

રખે રીઝતો શિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને.

દાહરો.

પરણ્યો લાડિ મગાવિને, મળ્યા દીકરા શેક;

મુખા શરીર મહાલના, પણ ફૂલિશમાં શ્રોક.

ત્રિશુળ બંધ.

આમર છંદ.

શેકમાં મગાવિ લાડિ,

લાવિ ગામમાં ફરે;

શેકલ ખરા કેદીક,

દીકરા ખરા કેરો;

શેકનું આનેક જોર,

જો કને અનુસરો;

શેકશે મહાલ કાળ,

કાલ હામરો ધરો. ૧૪.

મોતના લય વિશે. — કુંડળિય.

અરે દુનિયાદાર નર, ગાફલ નફર ગમર;

કાળ મહા ચિકરણ છે, ખુદ તુજને ખાનાર;

દેશનાં હિંદુઓ.

ખુદ તુજને ખાનાર, જાણુ ખાધો કે ખારો;
નાશી શકે તો નાશ, પછી પસ્તાવો થાશે;
દાખે દલપતરામ, રામ ભાજિ આજ ઉગરરે;
શ્રી હરિનું લે શરણુ, મરણથી મનમાં ડરે.
ખાધા પૂર્વજ પુરૂષને, તું ગણુ તેનાં નામ;
પિતા પિતામહના પિતા, તે ક્યાં ગયા તમામ;
તે ક્યાં ગયા તમામ, જખર થઈ કોઈ ન જાત્યા;
પચ્યાકાળને પેટ, હતા નહતા થઈ વીત્યા;
દાખે દલપતરામ, નહીં રહ્યા નિર્ધાધા;
કાળે એમ કરોડ, પુરૂષ પૂર્વજને ખાધા.
તારા તારી હેડિના, મિત્ર ગયા કઈ મરદ;
તોપણ તું તેનું કરું, દિલમાં ન ધરે દરદ;
દિલમાં નધરે દરદ, ગરદ થઈ ગયો ગુમાને;
ભલિ ગયો નિજ ભાન, વિષય રસ વાણિ પાને;
દાખે દલપતરામ, માનિ મન યોધ અમારા;
સ્નેહિ ગયા સંભારે, તારિ હેડીના તારા.
કઈ રાજ રાણા ગયા, ગયા કઈક કંગાલ;
કઈ પૂરા પંડિત ગયા, ગયા મૂર્ખ નિર્માલ;
ગયા મૂર્ખ નિર્માલ, રહ્યા તે નહિ રહેવાના;
એક દિવસ અણુચિત, જશત છોડી જવાના;
દાખે દલપતરામ, હોય દુર્બલ કે તાજ;
સંરખે માથે સર્વ, કોણુ રાણા કે રાજ.
સુખમાં કાઢ્યા સર્વ દિન, કે દુખમાં દિનરાત;
સપનાંતર સમ સર્વ તે, વિસરી જશે વાત;
વિસરી જશે વાત, વિત્યા દિન જુઓ વિચારી;
કદિ કીધો ઉપવાસ, જમ્યા કદિ સુખડી સારી;
દાખે દલપતરામ, આજ ન મળે રસ સુખમાં;
તેમ ગયા તે ગયા, દિવસ દુખમાં કે સુખમાં.
સુખે ગયેલા સમયનું, તજે અહંબદ આપ;
દુખે ગયેલા દિવસનો, શો કરવો સંતાપ;
શો કરવો સંતાપ, પાપકે પુણ્ય પકડશે;
જેનો જરૂર જવાબ, પૂછતાં દેવો પડશે;
દાખે દલપતરામ, લેખિ દિન તેજ લખેલા;
નહિ ખીજ નોંધાય, દુખે કે સુખે ગએલા.
સરજ્યો રાજ સ્વપ્નમાં, ભોગવિયા ઉપભોગ;
હાકમ થઈ હકુમત કરી, પામી જર યજ્ઞ ભોગ;
પામી જર યજ્ઞ ભોગ, જોજ મન ગમતી માણી;
જ્યાં જતીને જુવે, રૂએ થઈ પામર પ્રાણી;

૧.

૨.

૩.

૪.

૫.

૬.

દાખે દલપતરામ, આમ સંસાર સમરજો;
જન ભીખારી જેમ, સ્વપ્નમાં રાજ સરજ્યો.
એક ઘડીનું સ્વપ્નજો, જુગ ઘડિનું પણ જાણુ;
વડું સ્વપ્ન સો વર્ષનું, તે પણ તેજ પ્રમાણુ;
તે પણ તેજ પ્રમાણુ, જાણુજો જે વહિ જશે;
સુખ દુખ દીઠું સર્વ, જૂઠું જેવું જણાશે;
દાખે દલપતરામ, તુલ્ય જળ ઝરણુ ઝડીનું;
તેમજ સ્વપ્ન તુલ્ય, ઘણું કે એક ઘડીનું.
એ સુખ કારણુ એવડો, કરો હરખ કે શોક;
રાત દિવસ રઝળી મરી, ફાંફાં મારે શોક;
ફાંફાં મારે શોક, લોકમાં અપજશ લઈને;
કરે નદારાં કામ, કષ્ટ આપે જન કષ્ટને;
દાખે દલપતરામ, ભજે નહિ તું ભવતારણુ;
કપટ ભરેલાં કૃત્ય, કરે શિદ એ સુખ કારણુ.
આદરવો ઉદ્યોગ પણ, ઈશ્વરપર આધાર;
રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
લલચાવું ન લગાર, ધારવો ધીરજ ધરથી;
સર્જિ સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
દાખે દલપતરામ, કલેશ લવલેશ ન કરવો;
ઈશ્વરપર આધાર ધરી, ઉદ્યમ આદરવો.

૭.

૮.

૯.

૧૦.

ઈશ્વરવિજય છંદ.

રાય ગયા બહુ રાંક ગયા, ને રહ્યા થકિ કોઈ નથી રહેવાનો;
ભારતખંડ સહીત અખંડ, ભુગોળ ભલોપણ ભાગિ જવાનો;
સર્વ ગ્રહોપગ્રહો ગ્રહનાથ, વિનાશ સમે નકિ નાશ થવાનો;
કોણુ હિસાબ કવી દલપત, હયાત દિસે પણ રંગ હવાનો.

દહરા.

સુખ દુઃખ જૂઠાં સ્વપ્નનાં, સાચો સ્વપ્ન વિભાપ;
સ્વપ્નતુલ્ય સંસારમાં, સત્ય પુન્યને પાપ.
દુખમય આ સંસારજો, સુખતો સ્વલ્પ જણાય;
અજ્ઞાતી જન વિષયની, લાલચથી લલચાય,
તાણો કાચા તંતુનો, સધજો છે સંસાર;
સાત તોતેભણ સાંધતાં, ખીજ તૂટે ખાર.

૧.

૨.

૩.

૪.

ઝુલણા છંદ.

તંતુ કાચાતણો તાણો સંસાર છે, સાંધિયે સાત ત્યાં તેર તૂટે;
શરિર આરોગ્યતો યોગ્ય સ્ત્રી હેઠ્ય નહિ, યોગ્ય સ્ત્રી હોય ખોરાક ખૂટે;
હોય ખોરાક તો નહોય સંતાન ઉરે, હોય સંતાન રિપુ લાજ લૂટે;
કોય જોશતુ નહિ હોય દલપત કહે, સમિપ સંબંધિનું શરિર છૂટે.

૫.

રોહિત.

અતિ ચિંતા ઉરમાં ધરે, મુરખ વંશ નિમિત્ત;
બીજ જવાની બાગ પતિ, ચિંતા ધરશે ચિત્ત. ૬.
પ્રભુએ પૃથ્વી ને રચી, અચરજ એહ અથાગ;
શીતળતા ઉપર દિસે, અંતર બળતી આગ. ૭.

આગ-મતલબકે સંસારમાં ઉપર ઉપર સુખ દેખાય
પણ અંતરમાં બડકો હોય.

આ દુનિયામાં આપણું, નથી સરીગત કોઈ;
વેઠ પડી તે વેઠવી, કાં હરખી કા રોઈ. ૮.
સજનો આ સંસાર છે, સાગર વડાસમાન;
કાંઈ બે તેના કંઈ, જન્મ રથાન સમશાન. ૯.
સ્વપ્ન તુલ્ય સંસાર છે, પાંપ પુન્યછે સત્ય;
એતિ શકે તો એતજો, દે શિક્ષા દલપત. ૧૦.

સમુદ્ર પ્રબંધ:-ધનાક્ષરી છંદ.

સા	ગ	ર	નું	ક	હે	ક	દી	પા	ણી	ગ	ણી	જ્યાં	જી	એ	ત્યાં	મા	સે	વ	જી	વિ	વિ	ધ	ના	જે	વિ	ચા	ર	આ	પ	ઉ	ર
ગ	ળી	ત	ક	રે	તો	પ	ત્ર	મા	પી	આ	પે	વ	ન	નાં	ભુ	વ	ન	માં	વિ	દ્વા	ન	ના	ની	ની	ચે	સ	ર	સ	જ	હુ	ર
ર	ધુ	રા	જ	જ	શ	ને	વો	પો	મ્યાં	પ્રો	ઠ	સે	ના	સ	જી	લે	જ	સ	ને	સા	રી	સ	જા	વે	સિં	ધુ	પા	જ	પૂ	ર	
સ	જે	વા	ળી	કે	ક	મા	ણી	પી	તા	થ	ક	રે	ધ	ણી	મે	ગી	બ	કિ	વ	ના	સ	ત્ય	ત	ત્વ	તે	થી	સ	દા	દૂ	ર	
મ	જા	ક	રે	ફ	રે	મા	તી	માં	ણ	ક	મા	જા	આ	ધ	રે	ગ	મ	ત	માં	હિ	જે	રી	ઝ	તો	રે	પે	આ	આ	પે	ગ	ણી
સ	સા	ર	માં	જે	ક	કું	તે	પા	પ	પુ	છા	વિ	લે	એ	વો	નો	ખો	ન	થી	જા	જો	ન	ર	ના	રી	ર	ક્ષા	કા	રી	ધ	ણી
સા	રે	વા	પુ	પ્ર	યો	ત	પે	પી	ગ	જા	તાં	જે	ખી	રા	ખી	મૂ	મી	બ	ણી	ના	ઠા	પા	એ	જા	થ	સ	ન	શ	દૂ	ધ	ણી
ર	ક્ષા	અ	ગ	ળી	ત	તે	નો	મે	ન	પા	ર	જા	કા	ય	જ	કો	ણ	ગ	ણ	તિ	માં	ગ	તિ	દ	શ	અ	ભિ	ની	ન	ત	ણી
હે	લી	વા	રે	વ	ર	છો	ડી	પા	પી	પો	તે	જે	ન	ર	ક	વા	ટે	પા	ર	વિ	ના	ધ	હે	કા	ળ	કો	ટિ	અં	ગ	દૂ	અ
તો	કા	ને	મા	ટે	પ	છી	ક્ષ	મા	મે	લી	ને	જ	ખ	મા	રે	લી	ધાં	ન	ત	દ્ર	ત	પુ	રાં	હે	પ	રાં	ને	ત	પી	દૂ	અ
કા	છું	ને	કા	જ	ળ	વું	પા	સે	નૃ	પ	હુ	પ	પે	ખી	ને	ણ	માં	લ	જ્જ	હો	ણ	નું	વા	રી	બ	રે	ર	ડી	બૂ	અ	
દ	મે	શાં	અ	બુ	ધ	પા	એ	પી	કા	અ	પ	ર	મ	પા	ર	વા	ચે	અ	દી	ન	ર	નું	તો	ત	બો	મ	ન	મા	નુ	સુ	અ
રિ	દિ	ને	સિ	દિ	માં	મિ	હો	મા	ન	ની	નું	જો	ઈ	મૂ	ખ	ટ	કી	પ	જે	પ	ણ	ઓ	ધું	તે	જ	ત	ન	આ	દિ	વ	ળી
નું	ત	ન	રી	તે	નું	આ	ધો	પી	ટા	થો	સ	ઝ	પ્યા	ર	થી	જે	વે	પા	પે	રિ	ઝે	મ	ન	ની	શ	દી	ન	મા	વે	ભ	ળી
ના	ત	ને	જા	ત	માં	આ	ત	પા	એ	પૂ	રી	દે	રા	ર	હી	ધ	રાં	ખા	રાં	અ	દ્વા	ધ	રી	કો	ટિ	કી	ધાં	સ	ધ	ર	ળી
મ	હા	માં	ડ	ળી	ત	પે	લાં	મા	ન	થી	વિ	શ	દ	ર	ચિ	હે	લા	માં	ત	મે	દ	મ	તી	દે	ર	શા	ની	ઘા	લી	સ	ળી
જો	ને	બા	હિ	મ	ગ	ણી	ત	પા	પ	માં	છે	વો	સા	ર	તે	તો	ત	ને	ન	ર	ક	માં	દા	ખ	વ	શે	સ	દા	કા	ળા	ળી
નાં	સ	વા	નો	સ	જ	શ	ન	મા	ગ	મો	ગ	વિ	સ	દૂ	ખ	ધં	ધ	માં	આ	હિ	શ	તુ	ની	લે	ચી	રા	એ	જા	હી	આ	ળી
વિ	ક	ઠ	છે	લ	રે	અ	રી	માં	ન	વે	ચા	રિ	વા	ત	ધો	ખો	ખો	રે	હે	વં	ક	તાં	ત	ને	તે	થી	ક	સ	ર	દા	ળી
ક	હું	મા	ની	યા	ને	ડા	હો	યા	ને	હે	તે	હ	રિ	જ	ન	જા	જિ	સા	સુ	ધ્યા	ની	સા	ની	તિ	મ	ર	અ	ની	તિ	ખા	ળા
નુ	ણી	જ	ન	વ	થા	ર	થ	પી	છા	ણ	થી	ઝ	ર	ધ	ર	વ	થા	ર	થ	વિ	વે	ક	ત	ને	તો	તે	ત	પા	શ	ધા	ય
વ	ડો	થા	રે	ઝ	મ	રે	નાં	ત્રે	પ	ન	વ	ર	સ	વી	ત્યાં	હે	લી	વા	રે	જા	વા	ખી	લે	તિ	યે	તુ	ધ્ય	સ	દિ	ધા	ય
જી	વ	જે	થી	લ	ક્ષ	વ	સા	સ	મ	જ	ણ	વા	રે	શુ	દ	દૂં	કી	વ	પ	ના	નું	ર	એ	વે	ગે	ખી	ને	પ	ક્ષે	જા	ય
જ	રે	ર	નું	દું	કે	કા	જો	ઠા	ઉ	કું	ક	ર	ને	કા	મ	કો	ઈ	ત	ને	તિ	ખા	અ	ને	દ	હ	ન	વે	ળ	ન	ગા	ય
હે	લી	મે	ડી	સુ	ખ	આ	હી	થી	ન	સા	થે	જા	ય	આ	ધું	પ	ડ	શે	લા	ગુ	તો	પા	પ	મા	ર	જા	પુ	વિ	અ	રી	શા
મે	લી	જ	વું	જે	ક	ન	ક	અ	ધુ	ત	પ્ર	યુ	ત	ને	વિ	સ્તા	ર	નાં	અ	વી	દ	શે	સુ	લે	ગે	ખી	અ	થ	જ	ડી	શા
હે	ને	વિ	જા	ન	ગો	ધી	વી	જા	ધી	રે	ડી	રો	ક	ડ	તે	વા	વ	ર	તાં	પ્ર	ગ	ઠ	સં	કો	અ	ન	હિ	અ	હો	તી	શા
હે	ક	સુ	ઠે	કા	ણ	ક	રે	પો	ડા	ખ	ધી	પ	ડી	સુ	કી	માં	ગ	ળિ	ક	સ	દા	બ	ળ	ક	ન	હિ	ધિ	ક	દી	શા	
ઠ	ગ	સા	નું	મ	નુ	ખ	ન	થી	જ	જા	જો	ણ	ક	છે	ક	પ	છી	સા	સું	વ	અ	ન	પો	તે	ક	હી	ન	જા	કે	સા	ર
મુ	દ	માં	ક	સૂ	ર	ને	અ	સૂ	ર	ને	વો	ક	હે	વા	ય	જો	ત	ધ	રા	વે	ને	તે	ના	નો	ખો	મ	ન	નો	ક	ગ	ર
કા	ન	ધ	રે	લ	ખા	ડી	ઉ	વા	ડી	ધ	ણી	વા	તો	વિ	ષે	પ	કો	ક	ડી	દ	ગા	બ	રે	મે	જા	પા	પ	વા	જા	મા	ર
મ	ન	તે	નું	દું	કું	દ	લ	પ	ત	ક	હે	ર	હે	ને	દં	હે	લ	ખ	ની	નાં	એ	તે	સ	દ	ના	ની	જ	સ	દા	છા	ર

આ સમુદ્ર પ્રબંધમાં આપેલા છંદો સહેલાઈથી વાંચવા સારૂ છૂટા શબ્દો પાડીને આ તીચે લખ્યા છે.

સાગરનું કહે કદી પાણી ગણી બધાં બુદ્ધે ત્યાં,
સૌસે વળી વિવિધતા ને વિચાર આપ ઉર;

ગણિત કરે તો પત્ર-માપી આપે વનનાં, ભુ-
વનમાં વિદ્વાન જ્ઞાતી નિચે સરસ જરૂર;

“રધુ રાજ” જશ જેવો પામ્યા પ્રૌઢ સેના સહ,
 લેલે જશ ને સારી સજ્જવે સિંધુ પાજપૂર;
 સજે વાણી કે કમાણી પીતા થકી કરે ધણો,
 ભેગી ભક્તિ વના સત્ય તત્વ તેથી સદા દૂર.
 મન્ત કરે ફરે મોતી માણુક માળાઓ ધરે,
 ગમત માંહી જો રીઝે તો રૂપેઆ આપે ગણિ;
 સંસારમાં જે કર્યું તે પાપ પુછાવી લે એવો,
 નોખો નથી જાણે નરનારી રક્ષાકારી ધણિ;
 સારો વાયુ ધર્યો તપે પીગળતાં શેખી રાખી,
 ભૂમિ ભણી નાદો, પામ્યો જો શ્વસન^૧ શંકાધણી;
 રક્ષા અગણિત તેનો મેં ન પાર શકાયજ,
 કોણ ગણતિમાં ગતિ ઇશ અભિમાનતણી.
 છેલીવારે ધર છોડી પાપી પોતે જો નરક,
 ઘાટે પારવિના ધરે કાળ કોટી અંગ દુઃખ;
 નૌકાને માટે પછી ક્ષમા મેલીને જખ મારે,
 લીધાંન તદ્દત^૨ પૂરાં દેખરાં નેં તપો કુખ;
 કાળું જે કાજળ જેવું પાસે નૃપ^૩ રૂપ પેખી,
 નેણમાં લજ્જાહીણું તું વારી ભરે રથો ભુખ;
 હમેશાં અપ્યુધ પામ્યો પીડા અપરમપાર,
 ઘાયે ચઢી નર તુંતો તજ્યો મન માન્યું સુખ.
 રિદ્ધિને સિદ્ધિમાં મોહો માનનીનું જોઈ મુખ,
 ટકી પડ્યે પણ ખોયું તેજ તન આદિ વળિ;
 નૂતન^૪ રીતે તું ચાલ્યો પીઠાયો સહિ પ્યારથિ,
 જેવે પાપે રીઝે મન નીશ દીન ભાવે ભળિ;
 નાત્યને જાત્યમાં ખ્યાત પામ્યો પૂરિ દેશરહિ,
 ધરાં પ્યારાં શ્રદ્ધા ધરી કોટિ કીધાં સર્વ રળી;
 મહા માંડણી તપેલા માનથી વિશદ^૫ રચિ,
 ડેલામાં તે મંદમતિ ઇશાની ઘાલી સળિ.
 જો જે ભાઈ અગણીત પાપમાં છે એવો સાર,
 તેતો તને નરકમાં દાખવશે સદા કાળ;
 નાસવાનો સૂજશેન માગ ભાગવીશ દુખ,
 ધંધમાં^૬ આંહી શત્રુની ખેંચી રાખે આહી આળ;
 વિકટછે ખરે ખરી માનજો વિચારો વાત,
 ઘોખો રહે વંદતાં તને તેથી કસર ટાળ;
 કેહું માની થાને ડાહ્યો થાને હેતે હરિ જન,
 થાજિશા સુ, ધ્યાની, જ્ઞાની, તિમર અનીતિ બાળ. પ.

^૧ શ્વસન-પવનની.^૨ તદ્દત-તે રસ્તે જોઈએ તેટલાં.^૩ નૃપ-જમરાજનું.^૪ નૂતન-નવી.^૫ વિશદ-ઉજળાં.^૬ ધંધ-લડાઈમાં.

શુંણી જન યથારથ પિછાણુથી ઉર ધર,
 યથારથ વિવેક તને તો તે તપાશે થાય;
 રૂડો થારે ઉમરનાં ત્રેપન વરસ વીત્યાં,
 છેલી વારેજ આખોલે તીર્થ તુલ્ય સદ્દિ ધાય;
 છવ જેથી લક્ષ વસા સમજણુ ધારે શુદ્ધ,
 ટુંકી વયના તું-રખે વેગે બીજે પક્ષે જાય;
 જરૂર તું ટુંકે કાળે ઠાઉં કરજે કામ,
 કોઈ તને તીખાં અને દહન વેણુનગાય.
 હેલી મેડી સુખ આંહિથી ન સાથે જાય આધુ,
 પડશે લાણુ તો પાપ ભાર જ્યાં તું વીચરીશ;
 મેલી જવું જે કનક અચુત^૧ પ્રચુત^૨ ને, વિસ્તા-
 રનાં અર્વોદ^૩ શે સુખે ગેખી અશ્વ ખેડીશ;
 લેજો વિજ્ઞાન શોધી વિદ્યાથી રૂડી રોકડ તે,
 વાવરતાં પ્રગટ સંકેત્ય નહિ અહોનિશ;
 ઠેઠ સુ ઠેકાણે ફરે પીડા બધી પડી મૂકી,
 માંગળીક સદા જ્યાં ભણુક નહિ ધીકદોશ^૪.
 ઠગ સાચું મનુષ્ય નથીજ જાણે એક છેક,
 પછી સાચું વચન પોતે કહી ન શકે સાર;
 મૂઠમાં કસૂરને અસૂર જેવો કહેવાય,
 છીત ધરાવે ન તેનો નોખો મનનો કરાર;
 કાન ધરે લખાડી ઉઘાડી ઘણી વાતો વિષે,
 પકો કરી દગો ભરે લેજો પાપ વાળો ભાર;
 મન તેનું ટુંકું દલપત કહે રહે, ને દંત
 ડેલ બની નાખે તે સદન નિજ સદા છાર.

દાહરા.

“સમુદ્રની વસ્તુતણો, છેહ ન આવે છેક;”

“એમ સમુદ્ર પ્રબંધથી, ઉપજે અર્થ અનેક.”

“પ્રભુ કૃત સમુદ્રથી થયાં, રત્ન રૂડાં દશ ચાર;”

“કવિ કૃત્ય સમુદ્રથી થયાં, એમજ રત્ન અઢાર.”

સમુદ્ર પ્રબંધમાં પહેલા પહેલા અક્ષરની ઉભી લીટી વાંચતાં
 વંચાયછે તે:—દાહરા.

સાગર સમ સંસાર છે, નૌકા હરિનું નામ;

જો નાવિક યુરુજ જડે, મેજે દેઠ મુકામ.

પાત્રમા અક્ષરો વાંચતાં.—પ્રમાણિકા છંદ.

કરેજ કેદ જે ધણી, ઘટેજ બુદ્ધિ તેતણી;

અસૂખ થાય ઉલટું, મુજે ન કામ સૂલટું. ૧૦.

^૧ અચુત-દસ હજાર. ^૨ પ્રચુત-દસલાખ. ^૩ અર્વોદ-
 પુત્રપુત્રાદિક વિસ્તારરૂપી કમળ તે પણ મુકીને જવુંથે.^૪ ધીકાર તરફ.

નવમા અક્ષરો વાચતાં.—શીર્ષા છંદઃ—અર્થા,
પામા પાપોમાં પાપી, મે પામા પાપી માપી;
પામા પામામાં થાપી, ત્રેસશથી અઘાપી. ૧૧.

“અમાં મતલબ એવીએ કે સન ૧૮૬૩ થી અગ્રેજી
વર્ષ પોસ મહિનામાં અને માગસર મહિનામાં એ છંદમાં
ખતાવેલા અક્ષર પ્રમાણે આગણીસ વર્ષ સુધી ભેગે, અને
પછી પણ એજ અનુક્રમે આવે; તેમાં પપે પોસ અને મુને
માગસર સમજવો.”

તેરમા અક્ષરોમાંથી.—સમાનિધા છંદ.
બ્યાં લસે કળા વિશેષ, જૈ જરૂર જોઉ દેશ;
એવિ ચાહ ઉર ધાર, જાં યુરોપ એક વાર. ૧૨.

સતરમા અક્ષરોમાંથી.—અનુષ્ટુપ છંદ.
લાવ લે ભેગતો ભૂકો, ધાલીને ધાટ જો ધડે;
તે ધધો થાયછે ટૂંકો, પસ્તાવામાં પછી પડે. ૧૩.

એકવીસમા અક્ષરોમાંથી.

શ્લોક:

વિદ્યાને વહિ જાનાતિ ॥ વિદજ્જન પરિશ્રમ ॥
નહિ વંધવા વિજ્ઞાનાતિ ॥ ગુર્વી પ્રસવ વેદના ॥ ૧૪ ॥

પચીસમા અક્ષરોમાંથી.—ઉચાર છંદ.

જેતી જાત તો નાં જોઈ, કાઢે વાત તેની કોઈ;
દાખે નેતિ નેતિ વેદ, લાખે કોણ તેનો લેદ. ૧૫.

આગણત્રીસમા અક્ષરોમાંથી.—દોહરો.

આસ પાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;
ધાસ આસની પાસ પણ, વિશ્વ અધિશતો વાસ. ૧૬.

ડાળી બાજુના ઉપલા ખુણાથી જમણી બાજુના
નીચલા ખુણા સુધી વાંચતાં.

દોહરો.

સાણી રાણી કૃત્તતો, પાસે નૃપજો પ્યાર;
ચિતે ધરે સુ વિચારને, ભાગે નહિ શકે ભાર. ૧૭.

ડાળી બાજુના નીચલા ખુણાથી જમણી બાજુના
ઉપલા ખુણા સુધી વાંચતાં.

દોહરો.

મનમાં ચુંકારો નહીં, કામ નથી હરિ દૂર;
ઠેરાં પાડ્યે નહિ પુરે, ઈશ્વર આશ જરૂર. ૧૮.

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

દોહરો.

અરે છવ તે જન્મિને, શોધિ ન લીધો સાર;
ભ્રમણામાં ભૂલ્યો ભગી, ભર્યા પાપના ભાર. ૧.

ભુજંગી છંદ.

ભર્યા પાપના ભાર સંભાર ભાઈ,
કુડા કર્મની ખૂણ કીધો કમાઈ;
મળ્યો માલ મેલી જલુછે મરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૨.

ખહુ ભુકિતયે જામથી જાહૂ ખોલ્યો,
ખરો સત્યનો તે ખજનો ન ખોલ્યો;
અરે તું ન ચાલ્યો રૂઠું આચરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૩.

દયા છોડિને કૈકને કષ્ટ દીધાં,
લુચાઈ કરી કૈકનાં દ્રવ્ય લીધાં;
દિલે દેવતા દોષ દેખી હરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૪.

કહે ભાઈ કાયા ધરી શું કમાયો,
ગયો લાભ તો ઉઝરો તું લુઝાયો;
હ્યો કીચમાં ઠેક સૂધી હરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૫.

જનો કૈક જોને ગયા તૂજ જોતાં,
સગાં ને રાખંધી રહ્યાં સર્વ રોતાં;
ધિખાવી દિધા ધોમ ઝાળે ધરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૬.

હતી હામ હૈયે થતી છત છાયા,
જમીમાં સમાયા રૂડા રાણિ જાયા;
ન કોઈ ખચ્યા તે ઉપાયો કરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૭.

અરે તારૂં આયૂષ્યતો ઉડિ જરો,
સગો આવરો કાલ શા હાલ થારો;
અભી લાખ ઊંડા રહ્યો આહરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૮.

દિસે પુત્ર ને સ્ત્રી દિસે દાસ દાસી,
તથાપો અરે છવ જો તું તપાસી;
તને મોતથી તારશે તે તરીને,
હવે છવ હેતે ભજ લે હરીને. ૯.

૧ પામા—અસનો રોગ. ૨ મુસલમાનો હિંદુઓનાં દેરાં
પાકીને કારતા હતા કે આમ કરવાથી ખુદા અમારી આશા
પૂરી કરશે તેઓને શિખામણનો આ દોહરો છે.

ધણું પ્રાણું પીણું ઘણું ખેત્ર ખેલ્યો,
 અખોટયો કર્યો સ્વાદ એકે ન મેલ્યો;
 ફસાયો પુરો દેખ પાછું ફરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 કર્યાનું હતું શું અને શું કર્યું તે,
 ધમ્યું સોનું લે ધૂળ મદ્દે ધર્યું તે;
 ભમ્યો ભૂલમાં ભાર ભુંડો ભરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 વળી ને વિચારી ગયાં વર્ષા જેતાં,
 મટયા કેશ કાળા કહેતાં કહેતાં;
 જરા આવિ આંખો થયો તું ઝરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 દિશા ભૂલિ દિગ્મૂઢની પેર ડોલ્યો,
 બેઠે તેમ તુંતો ગમે તેમ બોલ્યો;
 સજી શુદ્ધ વાણી તજી વૈખરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 ધખેલી તવીમાં કુટે જેમ ધાણી,
 કુટે વિશ્વ મદ્દે ફટો ફટ પ્રાણી;
 અરેરે ન કોઈ રહ્યો ઉગરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 હજી એત બાજી બધી હાથમાં છે,
 દયાબૂપણું તો દિનાનાથમાં છે;
 વિચારો વિવેકે મતી વાવરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
 તજી ગર્વ આ સર્વ મિથ્યા તપાસી,
 રહે આપને અંતરે જે ઉદાસી;
 કહ્યો મોક્ષનો લક્ષ તે લોક કામે,
 દિધો દેશના શુદ્ધ દલપતરામે.

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

પાઠ બીજો.

ઉપદ્રવજા છંદ.

જથા તથા વાદ વૃથા વિસારી, કથા તથા કીર્તન તે ઉચારી;
 ધેરે રહી ધ્યાન ધરી ધરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૧.
 કેચ્યારનો ઉર વિચાર આણી, સુ કર્મનો મારગ સદા જાણી;
 ફકર્મને દુર કરી કરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૨.
 ઉન્નસથી અંતરને ઉજળી, અનાદિ ઉન્નમત પાણું પ્રજળી;
 કરેલ થૈ દીક ઠરી ઠરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૩.

પવિત્રના મિત્ર વિચિત્ર પાળી, હરામની હામ તમામ ટાળી;
 દગાથકી દીલ હરીહરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૪.
 ચડીશમાં ચૂકિ કુચાલ ચાળે, કરીશમાં ક્રોધ ક્રોધાપિ કાળે;
 ભલાઈ ભંધાર ભરી ભરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૫.
 સુ ભાષણો સર્વશ સાંભળીને, ભલા ભલા શોધકમાં ભળીને;
 ખુશીથિ લે વાત ખરી ખરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૬.
 સુ સંગતીની કર નિત્ય સેવા, લગ્નય શું લાભ અલભ્ય લેવા;
 ગુણી સભા મધ્ય ગરી ગરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૭.
 સુધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો, ગણાય ચાખો ગુણવાન ધારો;
 ચરાયતો નિત્ય ચરી ચરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૮.
 ભલાં ભુંડાં ભાષણ મૂખ ભાષે, ગણી ગણી ધધિર યાદ રાષે;
 જરૂર ભૂલે ન જરી જરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૯.
 કરેલ કાયા ધટ જેમ કાણો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
 જશે બધું નીર ઝરી ઝરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૧૦.
 અપાર સાર સમુદ્ર આછે, સદાય તે સંકટની સિમાછે;
 તકવાં પુ પાર તરી તરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૧૧.
 ધુમાડિનો ધૂમ્ર અનિત્ય એછે, સુ બોધ શીક્ષા દલપત દેછે;
 મનુષ્ય તો જાય મરી મરીને, હરી હરી જોલ ફરી ફરીને. ૧૨.

૧૪.

૧૫.

૧૬.

રીત ધા
 ન ધરે ધધિર ભજવાનો ઉપદેશ.

ન કરી દ લક્ષ્મીધર છંદ.
 મન તે નેનું થૈ જે કરેલો બધે કામછે,
 નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામછે;
 નર્વદા જે તમે કામ સારાં સજો,
 ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧.
 જાન અજ્ઞાનને જુદાછે,
 સેવવા જોગ તો શ્રીહરી શુદ્ધછે;
 ભૂતને પ્રેતને તૂત જાણી તજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૨.
 કોટિ પ્રહ્લાડનો એજ કર્તાર છે,
 કામ જેનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર છે;
 હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૩.
 ઈંડ જેવાં જુઓ બિંબ આકાશમાં,
 ભાળિયે આપણે ઈંદુ આભાસમાં;
 સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૪.
 પાણિને પૃથિવ પોતેજ પેદા કર્યો,
 ધ્યાન દૈ માનવીને રચીને ધર્યો;

સર્જનારે હશે કોણ તે સોધજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
આપણે કોજ જે અત પાણી ધરે,
કષ્ટ કાળે વળી તોજ રક્ષા કરે;
માનવી માત્ર જેથી કરેછે મજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
સિદ્ધિ જેની મહા શક્તિ દીસે સદા,
કોડ કાળે નહીં નાશ જેનો કદા;
વિશ્વના વાસિ સૌ વાલપે વંદજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
આદિ કે અત જેનો નથી આવતો,
ભૂધરે એજ છે ભક્તને ભાવતો;
આતુરી તેતણી ચિત્ત વીચારજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
શેખમાં કોટિ પ્રભાંડ છે રાજતાં;
છેક ઝીણાંજ છે છિદ્રમાં છાજતાં;
રે તમે દીક્ષમાં દાખલા રાખજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
લાખ વાતોતણી એક આ લેખજો,
પ્રાણિના નાથને પ્રેમથી પેખજો;
મુક્તિનો માર્ગ તે મૂખથી માગજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.
અંતરે ઇચ્છશે એ પ્રભુ આપશે,
સ્થિરતામાં સદા થોભિને શ્રાપશે;
ચિકિત્સે વાત આ વેતથી વાંચજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થેને ભજો.

દાહૃડા.

ભજો ભક્ત થે ભાવથી, કૃપાળુ જન કરતાર;
હરી દલપતરામની, સરવ કથાનો સાર.

પ્રભુ ભજવાનો ઉપદેશ.

ચંદ્રાવળા છંદ.

પ્રભુ તંજિયે તંજિયે મન મમતા, સંજિયે કારજ શુદ્ધ;
સકળ કળાનો સાર સમજિયે, તંજિયે વચન વિરુદ્ધ;
તંજિયે વચન વિરુદ્ધ વિચારી, અમન સમાન વચન ઉચ્ચારી;
દલપતરામ કહે સંજિ સમતા, પ્રભુ ભજિએ તણ્યે મન સમતા. ૧
કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે, હરિયે દેખી દોષ;
ભણી શિખામણ સીતર ભરિયે, રૂદય ન ધરિયે રોષ.

૫. રૂદય ન ધરિયે રોષ કદાપી, કદાચ કથન કો કહે તદાપી;
દલપતરામ કહે દિલ દરિયે, કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે. ૨.
શા માટે અપજ્ઞા સંધરિયે, ભરિયે શિદ્ધ શિર ભાર;
મિત્રપણું અધિદું આદરિયે, મરિયે વળિ જે વાર;
મરિયે વળિ જે વાર વખાણે, અંતરમાં પ્રીતી સૌ આણે;
૬. સહસ્ત વર્ષ સુધી સાંભરિયે, શા માટે અપ જ્ઞા સંધરિયે. ૩.
પરમ ધરમનાં કરમ કરીને, ભરમ ભાગિ ભય છોડ;
મર્મ સમજ સજ શરમ સર્વદા, પ્રભુમાં પ્રીતી જોડ;
પ્રભુમાં પ્રીતી જોડ જરૂરથી, સદગુણ સજ દુર્ગુણ તજ દુરથી;
૭. હરધરિયે સંભાર હરીને, પરમ ધરમનાં કર્મ કરીને. ૪.
વાચક શુભ સાંભળ સુખદાયક, લાયક થઈ દેલાણ;
ગણિ ગણિને ગુણ નરનાયકના, ગાયક થઈ કરગાન;
ગાયક થઈ કર ગાયન ગરજ, મનમાં તેની સમજ મરજ;
૮. દલપતરામ કહે દુખ ધાયક, વાયક શુભ સાંભળ સુખદાયક. ૫.
ધર્મ દુરંધરતા ધીરજ ધર, ધર ધરણી ધર ધ્યાન;
તુચ્છપણાની ટેવ તુરત તજ, ભજ ભાવે ભગવાન;
ભજ ભાવે ભગવાન ભજનથી, સજ અંતરમાં રનેહ સજનથી;
૯. દલપત કહે સદા સૂકૃત કર, ધર્મ દુરંધરતા ધીરજ ધર. ૬.
આખિલ બખિલ દાતાનું અંતે, કરવાનું એ દામ;
તે માટે મહિનાના નિશ દિન, નિશ દિન રટિયે નામ;
નિશ દિન રટિયે નામ ન ભૂલી, ફેલ કરી કરિયે નહિ ફૂલી;
૧૦. દલપત કહે કદા સૌ સંતે, આખિલ બખિલ દાતાનું અંતે. ૭.
સુધર સુધર નર તું સુધરીને, સુધાર સૌ સંસાર;
આળસ વિષ તજિ ઉદમ રૂપી, કાં ન જમે કંસાર;
કાં ન જમે કંસાર સરસ તે, તૃપિત મરે શિદ્ધ વારિ વરસતે;
૧૧. કહે દલપત દિલ દીપ્ત કરીને, સુધર સુધર નર તું સુધરીને. ૮.

ઉપદેશી શિદ્ધાવલોકન સંવેદા.

કરવા સુ વિચાર સદા દિલમાં, ભવસાગર ભક્તિ કરી તરવા;
તરવાર બહોદુર તેજ ખરો, દિલને નહિ દે દુખથી રરવા;
રરવાનું ગણે દિલ દુર્ગુણથી, હરખાય પરાઈ પિરા હરવા;
હરવા પરદ્રવ્ય કહે દલપત, અહે નહિ ચિત્ત બુદ્ધ કરવા. ૧.
કરિયે પરમારથ પ્રિત સહીત, અને કૃતિ ઉત્તમ આદરિયે;
દરિયે દુખને દુખતો જન દેખિ, દયા દિલમાં ધરવી ધરિયે;
ધરિયે રથ ચક્ર ફરે ધરણીપર, તેમ દયા ગુણ વાવરિયે;
વરિયે વર અન્ય નહીં દલપત, પતી જગ કારકને કરિયે. ૨.
મળશે નહિ જન્મ મનુષ્યતણો, અધઠિત કર્યાં કૃત ઉપાગરો;
બળશે નહિ પાપ પછી સધળાં, તુજ સંકટ કોઈ ન સાંભળરો;

૧ નરનાયક—પુરૂષોત્તમ આયવા ધરમચર.

ભળશે દુખ આવિ અનેક બિજાં, ઉભરાતિ પડે આતિ ઉછળશે;
છળશે જમ દૂત કહે દલપત, પછી તુજ પાપ પુરાં મળશે.૩.
ધરથી શુભ ધર્મ વિચાર ધરો, ડરવું ન પડે જમના ડરથી;
ડરથી તજી ધર્મ ન દોષ કરો, નિપજે નહિ કાંઈ કદી નરથી;
નરથી નિપજે સુખ કે દુખ તો, પછિ સર્વ પિણય પરસ્પરથી;
પરથી ન બને કશુંએ દલપત, બનેજ બધું ધરણી ધરથી. ૪.
ધનમાં સત ધારિ ધર્મા ધમ કોય, રહ્યો નહિ નેહ નિરંજનમાં;
જનમાં ધરિ જન્મ જનાવર જેમ, ન કાઢિ ઘડી કદિ કીર્તનમાં;
તનમાં તરણાઈ ઘટી દલપત, ઠરો વય વર્ષ અઘવનમાં;
વનમાં પકડે પશુ પારધિ તેમ, બખીલ પડ્યો જમ બંધનમાં. ૫.
સુખમાં મહારાજનું નામ ન લે, સુખિયો થઈ શોભિ કરે સુખમાં;
સુખમાં તુજ ધાર ધિકાર પડ્યો, ધિક માત તને ધરિયો કુખમાં;
કુખમાં ભરિ ભોજન પાન ભમે, દિનનાથ સહાય કરે કુખમાં;
કુખમાં ન ધર્યો દનપત કહે, પડિ ચક અચક ચતુર્ભુખમાં. ૬.
મજમાં ગુણ કે ગણદોષ ભલે પણ, દાખિશ દેખિશ તે તજમાં;
તજમાં પછી પાન ઈલાઈચિમાં, ખરચ્યા ખુરદા રદ કારજમાં;
રજમાં ગયું તાં રજ્યું, શુભમાં ઉચર્યા થકિ ઓછું ભયું ગજમાં;
ગજમાં હયમાં દનપત કહે, દિલ રાખ્યું નહીં હરિના મજમાં. ૭.
પણિયે તુજ શીશ સપેત થયું, જેમ કુલ સુકાય કુલી કળિયે;
કળિયે તુજ પંડ પ્રવેશ કર્યો, દુર ધર્મનિ ધોરિ તજ ગળિયે;
ગળિ એજ રિતી ગણિ તેં ગણતા, પાણ આશ જે પત્ર ફૂળે કળિયે;
ફળિયે જન દીન દીક્ષા દલપત, ન પાણિજ આયું કદી પળિયે. ૮.
ઘટમાં ઘણિ ઘાત અઘાત ભરી, છળ ભેડ કરે પછિ છેવટમાં;
વટમાં ન રહ્યો જન જાતિતણી, લલચાઈ રહ્યો જન લંપટમાં;
પટમાંહિ મનોહર પેચ રચી, શણગાર સજે આતિ ઉલટમાં;
લટમાંહિ ધુપેલ ધરી દલપત, ધુમે પછિ સુંદરિ સંધટમાં. ૯.
કરવા વરિએ શુભ કામ વિશે, ધરિ હામ પરાઈ પિણ હરવા;
હરવાતતાયું સમજ મનહારદ, જ્ઞાનિ થયું ગુણ સંધરવા;
ધરવાસ વશી ઘણિ પુનિ કરો, પરલોક વિશે પછિ વાપરવા;
પરવાર મજે પળ પાંચતણો, કરિએ મન જ્ઞાન કથા કરવા. ૧૦.

ઉદારતા વિશે.

વસંતવિવ્રકા વૃત્ત.

જો ઈશ્વરે આતિ ઘણું ધન ધાન્ય આપ્યું,
કુંગલતા કુલવતાતણું કેજ કાપ્યું;
પૃથ્વી વિશે દશદિશે જશ પાથરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા “કર વાવરોરે.”

૧.

પ્રત્યક્ષ ભક્ષ નવટાંકજ નિત્ય પામો,
તો રાંકને તુરત તેથકિ ટાંક વામો;
હે વૃદ્ધ બાળ તરણા કરણા કરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૨.
રે માનવો સરવ માનવો વાત મારો,
છે અર્થની નથિ અનર્થનિ કે નદારી;
શાસ્ત્રો વિષે લખત છે મતછે ખરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૩.
જે વાવર્યું સુકૃતમાં વર્યું તે તમારું,
દાટેલ જે ધરજમાં રજમાં જનારું;
ધીમંતતા કથનમાં મનમાં ધરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૪.
જો રોધ કોધા જળપૂર જતાં સુ પંથે,
તો પ્રોઠપૂર પછિ તે પ્રસરે કુપંથે;
ઉભો રહે નહિ અહર્નિશ ઉભરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૫.
હાથી હજાર પતિ હાકમ જે હતાતે,
છે કોઈ છેવટ સુધી છતમાં છતાતે;
ઉચ્ચાર એમ ગણના ગણિ ઉચ્ચરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૬.
થોડે મળી રિથર કદી સ્થળમાં થવાના,
પૈસા પછીધિ પળમાં જળમાં જવાના;
એ કારણે આતિ રૂઝાં કૃત્ય આદરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૭.
તે ધન્ય ધન્ય ધરણીપર પીઠ ધારી,
જે ખાંત રાખિ ખરચે વિતને વિચારી;
પોતે સુપંથ સમજે પણ પાંશરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૮.
જે દીનને પ્રતિદિને સુખ દાન દાતા,
તે ધન્ય તેમજ મહા ધન્ય તાત માતા;
એવું વિચારિ શુભ સાધન સંધરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૯.
જો ખાન પાન સતમાનનું દાન દેશો,
તો જ્ઞાન વાન ભગવાનથિ માન લેશો;
અંતે અભિષ્ટ મળિ કેજથિ ઉગરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૧૦.
જો લાખ લાખ અભિલાખ અખંડ રાખો,
તો ટાળિને અશુભતા શુભ લાખ લાખો;
ખાપીજ જે કહણુ ખોધ કરો પરોરે,
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાવરોરે. ૧૧

ક્રીડા પ્રસિદ્ધ પરિપૂરણ પાઠ આગે,
રૂઠો વિચાર રચિતે દલપત રમે;
લોકોપકાર કરતાં દિલના રૂરેરે.
ઔદાર્ય કાર્ય કરવા કર વાનરેરે.

૧૨.

દાહરા.

ઉદાર જનને ઇંદુથી, બહુ નુ પોષણ થાય;
જેની જગમાં જગમગે, સોજે કૃણા સદાય. ૧૩.
ઉદાર પુરુષ ઉદારતા, તલે ન સહિ પરિતાપ;
આંખા ને પથરો હણે, પણ આપે કૃણ આપ. ૧૪.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વાંસવળી શણિ અંધ ભલે પણ, મોલનણો કદિ દોભ ન થારો;
હાળખિ પાત ખવાય ભલે, થડ મૂળ ખચીત કદી ન ખવારો;
કોઈક અંગ કપાય કદી પણ, મરતક એક કદી ન કપારો;
સોયજન્મે દલપત કહે, પણ સો જણનો સરદાર ન જરો. ૧૫.

સાંઝે કામ કરવા વિશે.

ઉપવ્યતિ વૃત્ત.

અરે રૂઠો માનવ દેહ આવ્યો, બહુ પ્રતાપી પ્રભુએ બનાવ્યો;
તમે વિચારો હિત જો તમારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧.
ન કાઢશો કાળ કદી નકારો, પરાપકારો શુભ નામ પામો;
કુળાર્થથી નામ કરે નકાર, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૨.
સુ ક્રીંતિનો સ્નાદ સદૈવ ચાખો, આ લોકમાં નામ અખંડ રાખો;
તો વાગરો નીર્ભયનું નગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૩.
જગતપતિને પ્રિય કામ જો છે, આ લોકમાં ઉત્તમ કામ એ છે;
ખીલુ બધું માલવિતા બિચારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૪.
હુતે કરો પૂણ્ય પવિત્ર હાથે, હાથે કયું તેજ સદૈવ સાથે;
ખીલું નહીં એક મળે યુગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૫.
દૂધો મરીને અતિ દુઃખ થાય, જે દુઃખ છલે ઉચ્ચું ન જાય;
ચિત્રો વિશે કેમ કરી ચિતારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૬.
જરે કરી ઉન્મતતા ન આણો, જરે કરીને નહીં શ્રેષ્ઠ જાણો;
જરે કરીને ન રમો જુગારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૭.
આયુષ્યમાંથી પળ આછિ થાય, મહા મુલિ તે નહિ મેળવાય;
જરૂર આ જીવન છે જનારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૮.
મહોપતીઓ પણ રાજમેલી, ખપી ગયા ભૂપર ખેલ ખેલો;
વિશેષ સુ વર્ણન સુ વધારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૯.
નથી નથી નિશ્ચય દ્રવ્ય દેહ, નથી નથી નિશ્ચય નારિનેહ;
અને ધરો તે સધળું અકારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૦.

સંસારનું સુખ મુધા સમાન, નિશ્ચે તમે માનિ રહો નિદાન;
ખચીતથારો અતિ એજ ખારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૧.
મનુષ્ય કાયા નથિ મોજ માટે, ધરી નથી તે પશુપક્ષિ ધાટે;
અખંડ સ્વર્ગે સુખ આપનારું, કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૨.

સારૂંલ વિકિરિત વૃત્ત.

કોરો કામ કરો કૃપાળુ બનિને, સહિ શાસ્ત્ર શિક્ષા કહે;
જેથી શ્રી જગદીશ શીસ તજિને, રાજ રૂદ્ધમાં રહે;
આ શિક્ષા શુણિને મુખોધ ગણિને, મૂરનેહ સંભારજો;
દાખેછે દલપતરામ દિલમાં, ધીરા જનો ધારજો. ૧૩.

દાહરા.

જો સુખ ઈચ્છો જગતમાં, કરો મદા શુભ કામ;
એ શીખામણ અહરનિરા, દેહે દલપતરામ. ૧૪.
સરમું કરતાં વાર બહુ, નરમું તરત કરાય;
સાકર ગંધક તેલથી, તરત ડોયલો થાય. ૧૫.
જેવા તેવા નર કહે, તે નવ કરિયે કામ;
જે વાતે વાનર કહે, તે નવ કરિયે કામ. ૧૬.
સારું નરમું કામ કરિ, પછે જુઓ પરિણામ;
વિષ અચન વાવી જુઓ, દાખે દલપતરામ. ૧૭.

મનહર છંદ.

સારું કામ કરે તેની ખામીઓ ન ખોળી જોવી,
સારા સારા શુભ જોઈ કહેવું જે સારું છે;
શાણપણે શાણા જનો સજે કામ તોય તેમાં,
નક્કી જાણો કેશું કહેવાનું રહેનારું છે;
ઈશ્વરતા કામમાં અનેક રીતે ખામી ભારે,
મણીમાં મિલરા નહિ નિધિ જળ ખારું છે;
કહે દલપત કોટિ ભાનુનો આ ભાસ છતાં,
આશામની રંગ આ આકાશમાં અંધારું છે. ૧૮.

દાહરા.

સૌ વાતે પરદા ભલો, ખુલ્લે દિસે બિગાડ;
ત્વચા મધ્યું શીલે શરિર, વસે માંહિ ગંદવાર. ૧૯.

પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિશે.

દાહરા.

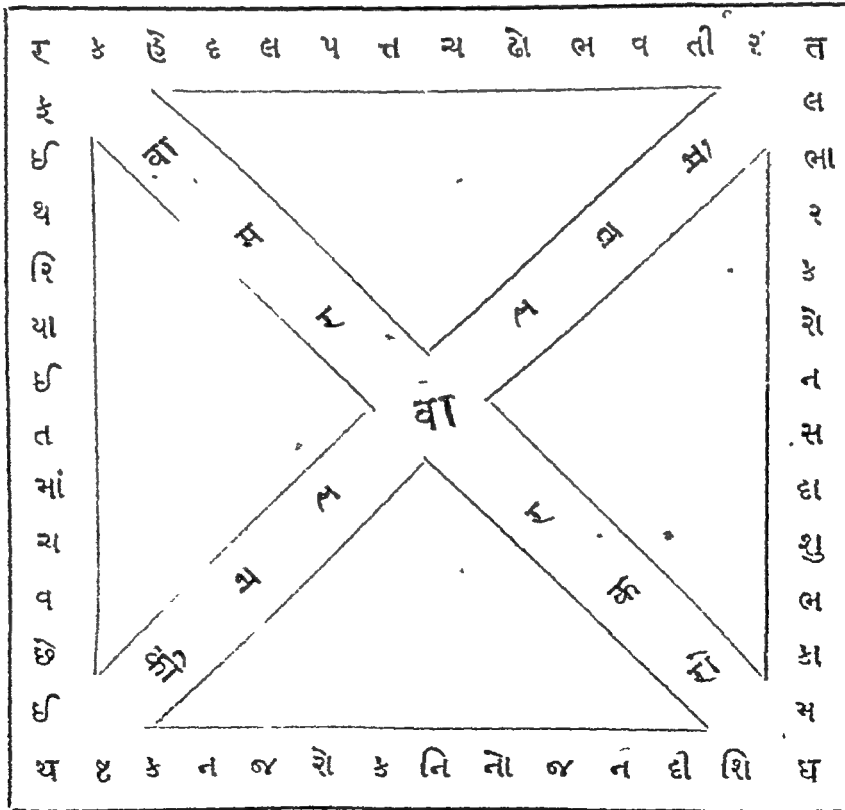
અંતરમાં ઈશ્વર ધરો, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
શુભ ભાસે તે સર્વદા, કર નું તારું કામ. ૨૦.

કોઈ વખાણે વિશ્વમાં, કોઈ કરે બદનામ;
તેની તો ચિંતા તણ, કર તું તારું કામ. ૨.
પ્રયમ વિચારિ તપાસિજો, પોતે તું પરિણામ;
શુભ ફળ દાયક સંભવિત, કર તું તારું કામ. ૩.
સ્વભાવ બુદ્ધા સર્વતા, તે નહિ મળે તમામ;
કોસાઈ નરસું કહે, કર તું તારું કામ. ૪.
બહુ ધન ખરચી બાંધિયે, ધરણી ઉપર ધામ;
કોઈ બાંધું નીચું કહે, કરતું તારું કામ. ૫.
ભલા કુવાને પણ ભસો, ગણે ન સમજું ગામ;
કહે કો પહેળો સાંકડો, કરતું તારું કામ. ૬.
સજ્જનતણી સત્તાહ લે, કીક કરી મન ધામ;
ભાસે જે તુજને ભલું, કરતું તારું કામ. ૭.
પ્રારંભ્યું પૂરું કરી, વળતી લે વિનામ;
વચમાં વાત ન સાંભળિશ, કરતું તારું કામ. ૮.
આજસ તણ અહોનિશા, હાડે રાખી હામ;
સર્વેનું શુભ આહિને, કરતું તારું કામ. ૯.
કોઈ મુરખી માનશે, ગણશે કોઈ ગુલામ;
હરખ. શોક તેનો તણ, કરતું તારું કામ. ૧૦.

જે માટીનાં માનવી, તે શું દેશે દામ;
ધંધરની આશા ધરી, કરતું તારું કામ. ૧૧.
સત્તાહ સારી સર્વદા, દેહે દલપતરામ;
નિર્મળ મન નિશ્ચય કરી, કરતું તારું કામ. ૧૨.
તેજ તમારું જાણજો, કીધું જે શુભ કામ;
પછિ બીજા પૃથ્વી વિશે, દાટયા રહેશે દામ. ૧૩.
પ્રભુની ચહાય પ્રસંનતા, કરે તેજ શુભ કામ;
કાં કીર્તિભૂખ્યો કરે, નિશ્ચય રહેવા નામ. ૧૪.
નિંદા સ્તુતી નવ ગણો, કરો આપ શુભ કામ;
કર્યા બચછે કામનિજ, જેમ મેહ રવિ રાજ. ૧૫.

ચોકી બાંધ સૈવ્યો.

વાર તમે તલભાર કરો ન, સદાશુભ કામ ધરો કરવા;
વાર કરો ધરિ દીનજનોનિ, કરો જન કષ્ટથી નરવા;
વાર નકી થઈછે વચમાં, તઈયારિ થઈ ફરના ભરવા;
વારમવાર કહે દલપત, ચઢે ભવતીર તમે તરવા. ૧૬.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

પ્રાણિ વિચાર પ્રલંબ કરી કરિ, કામ ઘણાં કરવા ઉરધારે; જાણું પડે પછિ રાત પ્રભાત, જમાત મળે જમ દૂતનિ જ્યારે;
આયુષ આમ તમામ જશે વહિ, કામ કર્યાનું કરીશજ ક્યારે; કામ ભલાં દલપત કહે કર, જે કરે તે કર આજ અત્યારે. ૧૭.

નામ કામનાં શું ગણે, કરો બતાવો કામ;
પુત્ર હજી તો પેઠમાં, આગળથી શું નામ.

૧૮.

મનહર છંદ.

દોંગ ધરી દુનિયામાં દેખાડવું ભલું હોળ,
ઝોવો તો સંસાર વિશે સૌને સમજાવું છે;
પોતાની તપાસ્યાવિતા ભાખતી બીજની ભૂલ,
એ વિદ્યાથી ભૂખમાં ભાગ્યેજ અભાવું છે;
ભલાં ભલાં ભાષણોથી ભાખીતો શકાય પણ,
કરો ન શકાય એજ એક અંડચાવું છે;
કહે દક્ષપતંજલ કહેવું સરસ કામ,
કહેવું તેવું કરી દેખાડવું કહાવું છે.

૧૯.

પરોપકાર કરવા વિશે.

કુંડળીયા-ભુજંગી છંદ.

રાખી દયા રદ્ય વિષે, કરો લોક ઉપકાર;
ઉત્તમ કારજ એજ છે, સર્વ ધર્મનો સાર;
બધા ધર્મનો સારમાં સાર એજ છે,
કથા વારતા ગ્રંથકારો કહે છે;
શિખી સાંભળીને બુઝો શબ્દ સાંખી,
બનો ઉપકારી દયા દીલ રાખી.
સર્વ લોકો છે સગા, પિતા એકનું પેઠ;
એ સહિમાંથી એક પણ, તથી પરાયો નેઠ;
પરાયો તથી નેઠ એ મર્દ્ય એકે,
વહી બુદ્ધિ લાવી વિચારો વિવેકે;
ગયું જ્ઞાનનું ભાન અત્યંત ગર્વ,
સગાઈ બુનીથી ગયા લોક સર્વ.
પ્રીતી જેવી પૂત્ર પર, ભ્રાત ઉપર જે ભાવ;
સ્નેહ તેવો સર્વ પર, દરવા કરો ઠરાવ;
ઠરાવો સદા સ્નેહ સૌ લોક સાથે,
મયા રાખજો માનવી માત્ર સાથે;
ફરી જાણજો અંતરે એજ રીતી,
પુરી રાખજો પુત્રની તુલ્ય પ્રીતી.
પામે પેલ પુત્ર તો, તોત ધરે સંતાપ;
પિતા આધિક પરત્યજો, પુત્ર કરે બહુ પાપ;
બહુ પાપ જો આદરે પૂત્ર પાપી,
તજી દે નહીં તોત તેને તથાપી.

સાંખી-માખી.

રૂંઠું એહનું ઇચ્છશે સર્વ દામે,

પિતા શોચશે જો પિલા પૂત્ર પામે.

૪.

એજ રિતે જન અખિલનું, ઇચ્છો રૂંઠું આપ;
તરત કરો જયમ તેહના, સર્વ ટળે સંતાપ;
ટળે સર્વ સંતાપ સર્વ પ્રજાના,
મહા વૈભવો ભોગવે તે મળના;
સદા કાળ શોભે સમૃદ્ધી સહી તે,
રૂંઠું અંતરે ઇચ્છજો એજ રીતે.

૫.

કુખ દેખિ દિલ ધરિ દયા, દેવું સુખનું દાન;
તન મન ધન તે કારણે, કરો સદા કુર્યાન;
કરો સર્વ કુર્બાનને કટ કાપો,
નિરાશ્રીતને આશરો નિત્ય આપો;
રૂઠ જન્મનો સારમાં સાર લેખી,
દયા રાખજો દીલમાં દુઃખ દેખી.

૬.

આપ વિચારો આપનું, દેહતાણું જે દુઃખ;
સમજો તેવું સર્વને, દેહ દુઃખ કે સુખ;
અરે દુઃખ કે સુખ સર્વનું એવું,
લગારે નહીં ન્યૂન ધારોજ લેવું;
તથા ચિત્ત આતુરિ દિધાર વ્યાપે,
વિચારો બુઝો આપનું ચિત્ત આપે.

૭.

સદા સર્વને માનવો, કદિ ન કરો અપમાન;
આપે જે અપમાનનર, નહીં એજ નાદાન;
નહીં એજ નાદાનની જાત નીચી,
મુખે ખોલશે ખોલ જે આંખ મીચી;
નહીં લાયકી એ થકી લોખિ લેજો,
સદા સર્વને આપ સન્માન દેજો.

૮.

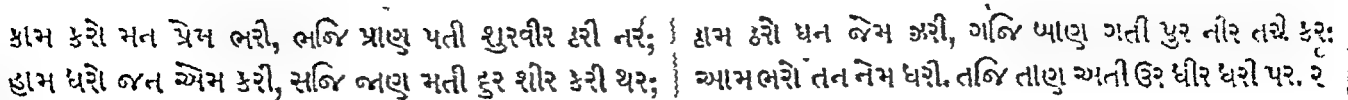
બુઝો સર્વ સૃષ્ટિવિષે, નજર કરીને નિત્ય;
મનુષ્યપર મહાસજની, સૌથી પૂરી પ્રીત;
પૂરી પ્રીત સૌથી મનુષ્યોજ પામ્યાં,
બુઝો જે થકી બુદ્ધિએ ખૂબ જાણ્યાં;
દયાવંત તે ઉપર દેવ દટી,
તપાશી તમે તો બુઝો સર્વ સૃષ્ટી.

૯.

તે માટે સજ્જત તમે, જન પરપૂરણ ધાર;
રાખો તો પ્રભુ રંજશે, કૃપા સિંધુ કર્તાર;
કૃપા સિંધુ કર્તાર ભત્તાર રીઝે,
નહીં તો ખરેખાર તે ખૂબ ખીઝે;
કહ્યું કથા તે વૃથા જાણ વાટે,
મુણી સજ્જનો સૌ તમે તેજ માટે.

૧૦.

१२.

૩ જો.

કરો મન પ્રેમ ભરી ભળિ, પ્રાણ પતી શુર વીર કરી નર હામ;
ધરો જન એમ કરી સજિ, જાણ મતી દુર શીર કરી થર હામ;
કરો ધન જેમ કરી ગજિ, ખાણ ગતી પુર નીર તરી કર આમ;
ભરો તન નેમ ધરી તજિ, તાણ અતી ઉર ધીર ધરી પર કામ. ૩.

૪ થો.

મન પ્રેમ ભરી ભળિ પ્રાણ મતી, શુર વીર કરી નર હામ ધરો;
જન એમ કરી સજિ જાણ મતી, દુર શીર કરી થર હામ કરો;
ધન જેમ કરી ગજિ ખાણ ગતી, પુર નીર તરી કર આમ ભરો;
તન નેમ ધરી તજિ તાણ અતી, ઉર ધીર ધરી પર કામ કરો. ૪.

અર્થ.

ઉપર લખેલા પહેલા સંવેષાનો અર્થ આ નીચે લખ્યો છે; તેના આધારથી તેમાંના બીજા સંવેષાઓનો અર્થ પણ સમજવાનારને સમજી શકાશે.

“મનમાં પ્રેમ ભરીને પારકાં કામ એટલે પરોપકારી કામ કરો; વળી શુર વીર કરીને પ્રાણના પતી જે પરમેશ્વર તેને ભજીને;

હે માણસો! જન જાતી પામીને એમ એટલે ખતાવ્યા પ્રમાણે કરીને હિમત ધરો; અને સુખાણ જુદી સજીને, માથું દુર સુકીને, એટલે જેમ, શુર વીર માથું દુર સુકીને હિમતનું કામ કરો; મનભળકે માયાની કીકર રાખ્યા વગર લડો, તેમ વળી વરસાદની પેઠે ઉદારતાથી કરીને એટલે દાન કરીને થર એટલે સ્થીર અચળ ઉકાણે સ્વર્ગમાં કરો; અને ખાણના જેવી ગતીથી ગર્જના કરીને સંસાર/સમુદ્રના મીરનું પૂરન કરીને, “અચળ યાત્રા” રાગીર નિયમ ધરીને, આવી મીતનો ધ્વજી કર એટલે વેરા ભરો, બીજી ધણી તાણ ખેંચ તજીને મનમાં ધીરજ ધરીને એમ કરો.”

દાહરા.

એજ વિચાર ધણી વડો, એજ વડો આચાર;
માણસ માને મન ધરી, કરવો પરોપકાર. ૧૫.
પરમેશ્વરનો પામવા, ઇચ્છો પ્રેમ અપાર;
નેહ ધરી નર નારિયો, કરો ગુપ્ત ઉપકાર. ૧૬.
જપ તપ તીરથ વૃત નિયમ, સૌ સાધારણ ધર્મ;
પરોપકાર કરો સદા, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૭.
લાયક આશિષ લોકની, વિશેષ જાણ ન વ્યર્થ;
આશિષ જોપક ફારશી, એક રાખદનો અર્થ. ૧૮.

છાંપો.

આતિશય બની ઉદાર, કરો પ્રીતે પરમારથ;
વ્યર્થ બિજો વ્યવહાર, એજ સાચો રતારથ;

રીઝે જગતો રાય, થાય તાણું જો થોડે;
નહી રહે કશું ન્યૂન, પુણ્ય ફળશે પર લોડે;
ટપકે ટપકે સરવર ભરે, પાણ કાંકરે કાંકરે;
હિમત ધરિ હાથો હાથથી, નાંખો કણ નવ ટાંકરે. ૧૯.

દાહરા.

લાલ લિધો પર લોકનો, ધર્યું અવીચળ ધામ;
પ્રીતે પર ઉપકારનાં, કીધાં જોણે કામ. ૨૦.
માન તરત કદિ નવ મળે, તો તેથી શું થાય;
ખેડ ખરી શુભ કામની, તે નિષ્ફળ નવ જાય. ૨૧.

કોઈનું ભણું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે.

દાહરા.

કરિયે સાડું કોઈનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
બીજા કલિપત ધર્મ છે, મનમાં સમજો મર્મ. ૧.
તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;
આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨.

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણીને ધર્યો,
વૈરાગ્યથી વરતી સજીને વન વિષે જેને વર્યો;
ભગવાં ધરીને ભટકતો રહિ પેટ ભીખીને ભર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સાડું કોનું શું કર્યું. ૩.
તે નિત્ય રતાન ત્રિકાળ કીધું આહિ જોમય જોળિને,
તે પંચ ગણ્ય વિશેષ પાસન કીધ ધોળી ધોળિને;
આહાર એકજ વાર કરવો એણું વૃત તે આચર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સાડું કોનું શું કર્યું. ૪.
તે હોમ હવન ઘણા કર્યા ધી દુવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,
તે ચાલતી નદિને અહાધ્યાં દધ દદિ ગાયતણાં;
ખડુ વર્ષા મુખ મુનિ વૃત ધર્યું તે દીક તુજ મનમાં ધર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સાડું કોનું શું કર્યું. ૫.
તે નવ નવાં નૈવેદ્ય કરિને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
ઉપનાસને એકાસણાં કરિ દેહને ખડુ તે દમ્યો;
ખાણે ખાણીને હરિયું જે અન્ન જમતાં ઉગર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સાડું કોનું શું કર્યું. ૬.
તે પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચારિને,
તે સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારિને;

ગદ ગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસૂ ઝર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સારૂ કોનું શું કહ્યું. ૭.
ભગવાન લૂપી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજમાવતે,
પણ ભક્તિપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રે;
તે વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સહ્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તે સારૂ કોનું શું કહ્યું. ૮.

દાહરા.

સારૂ કોનું શું કહ્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદનો, તજ ખોલ તકરાર. ૯.
કરો સુધારો દેશનો, જન મુખ લે સૌહાર્દ;
ધર્મ જાણે મનમાં ધરો, એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦.

શક્તિ ઈશ્વર તથા ધર્મસંબંધી પ્રકરણ.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

દાહરા.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડ્યાં, હવે કહું આ કામ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરું, સહિત સુધારા કામ. ૧.

હરિગીત છંદ.

વઢવાણ, રણમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાન છે;
વળિ કહું અમદાવાદમાં, જેને સુધારા સ્થાન છે;
વળિ ગુર્જરી વાણી વિલાપન, કોડથી તેમાં કવું;
શુભ ભર્ય સંગ્રહસ્થાન, મુંબઈ સહિત સાગર વર્ણવું. ૨.

વઢવાણ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

॥ શ્રી વર્ધમાનાધિય રાજસિંહો, યો સૌ મહારાણ પદંત્રિ મર્તિ ॥
॥ સ ચંદ્રસિંહેન મુનેન સાર્દે, વુપેન પૂર્ણે દુ રિવાસ્તિ રાજ્યે ॥૧॥

અંદ્રાવળા છંદ.

સોરઠ દેશનણે શીમાડે, વહું શેહેર વઢવાણ;
રાજ સિંહજી રાજ કરેછે, મહિપતિ તે મકવાણ;
મહિપતિ તે મકવાણા વંશી, ચંદ્ર સિંહ સુત સૂરજ અંશી;
વાસ કવીનો નાગર વાડે, સોરઠ દેશતણે શીમાડે. ૨.
ભાગોળે નદિ ભાગવતી છે, તેને દક્ષિણ તીર;
જૈન ધરમના જ્યાં મહા જોગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
વિચર્યા શ્રી મહાવીર વખાણી, સતિ થઈ રાણક દેવડિ રાણી;
જ્યાં જુકતો ખાહુ જોગવતી છે, ભાગોળે નદિ ભાગવતી છે. ૩.

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
રાખેગાર જીરણધરાજી, એનો ત્યાં અધિકાર;
એનો ત્યાં અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લીધું સિદ્ધરાજે;
કિલ્લાવાળું તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪.
વળતી રાય કરણ વાઘેલે, પાટણને પ્રથિવીશ;
હરપાળ મકવાણાને દીધાં, ખાહુ ગામો બખશીશ;
ખાહુ ગામો બક્ષીશજી આપી, પ્રથમ ગાદિ પાટણે થાપી;
ભલું વઢવાણ દિધું તે ભેજે, વળતી રાય કરણ વાઘેલે. ૫.
માધાવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ ખાસ;
જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ પાણેછે, ગણતીમાં જન જૂની ગણેછે;
છે વાવો ખીજી પણ છોટી, માધાવાવ મનોહર મોટી. ૬.
કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
કારભાર શ્રીકાર કરેછે, ગુણિયલ કીધું ગામ;
ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારો, વસ્તી વળી વિશેષ વધારો;
ઘાટ રચાવે સરસ ધણેરો, કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો. ૭.

દાહરા.

મહાવીરની વારનું, ભાગવાનું કુખ;
પૂલ રચાવી યાગિયું, સૌને કીધું સુખ. ૮.
વળી કરાવ્યું મુકૂતનું, મોટું સરસ મકાન;
ખિજી ઈમારત ખાહુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯.

૧ ભાગવાની રેતીમાં ભાર ખેંચવાથી બળદો મરી જતા હતા, તેનો દાખલો આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ ઉપર ધણેલા મહાવીર સ્વામીના વખતનો જૈન શાસ્ત્રમાં લખેલો છે.

ચંદ્રાવળા.

સામ વેદિ પ્રાહ્મણુ શ્રીમાળી, કીક વસે તે દામ;
જન્મથકી વસિયો નિજન્તે, ત્યાં દિજ દલપતરામ;
ત્યાં દિજ દલપતરામ મુમારે, વર્ષ વીરા વળિ આઠ વધારે;
એટલિ જામર એટથળ ગાળી, સામવેદિ પ્રાહ્મણુ શ્રીમાળી. ૧૦.

મનહર છંદ.

એરે માધાવાવ તારૂં વિશ્વમાં વૃધાયું માન,
શાલીતી બનાવો તને સારી શણગારી છે;
લાખ ધન ખર્ચી તને લાયક લાખેણી કરો,
તેણે જાણ્યું હશે ને જરૂર તુંતો સારી છે;
કેટલાક વર્ષ જતાં નીવડી તું એવી કેવી,
ખારીલી જણાઈને ગણાઈ ખૂબ ખારીછે;
કહે દલપતરામ ખર્ચત ન વ્યર્થ દામ,
ખર્ચનારે જાણ્યું હોત ખારી તું થનારીછે. ૧૧.

દાહરા.

વડું ખ્યાત વઢવાણ છે, સાગર સરખું શહેર;
ઉપજ એમાં એક દિન, આ આનંદ લહેર. ૧૨.
બકરા ને પાદતાણું, દેવીને યોજિદાન;
દેવાતું દસરા દિને, બંધ કંઈ તે સ્થાન, ૧૩.
મહિપતિ મકવાણા કુળે, રૂડા દાહ રાજ;
કુમાર વયમાં દોડથી, કીધું ઉત્તમ કાજ. ૧૪.
રેયત રાજ શખવા, બહેમ તજ્યો આ વાર;
બહુ રાજ થે બોલિયા, જન સૌ જેજકાર. ૧૫.
કાલલા નામે કહું, ભલા અવર છે ભાઈ;
લાયક લક્ષ્મણ રામ સમ, ગુણિયલ નેડ ગણાઈ. ૧૬.
પાપ કર્મને પરહરે, ધરે ધર્મ ધરિ ધીર;
સદા કરે સત્કર્મને, વહેમ ન રાખે વીર. ૧૭.
કરે પ્રભુ ચઢતી કળા, પામો મુજસ પ્રકાશ;
રેયત ને રાજતણી, ધધિર પૂરે આશ. ૧૮.

નારાય છંદ.

કરે સ્ત્રી વિનાશ જેમ ઝોસ અંધકારનો,
પહે પ્રકાશ તેમ જો વિદ્યાતણા વિચારનો;
વહેમનો વિનાશ થાય છેક અલ્પ વારમાં,
સુ રીતથી જણાય ભેદ સાર ને અસારમાં. ૧૯.
થયો નરેશ જ્ઞાનવાન વર્ધમાન પૂરનો,
ગુણદિગ્ધી તત્ત્યો વહેમ મારિ કર્મ શૂરનો;

સને ૧૮૭૬ માં.

પ્રતાપવંત આપ તે પ્રજાનિ પ્રીત પામિયો,
મુકોર્તિનો પ્રકાશ આશપાશ દેશ જામિયો. ૨૦.
નરેશ દાહરાજ આજ કાજ ને રૂડું કંઈ,
વધી વિશેષ લાજ ચિત્ત સૌ સમાજનું દૃષ્ટિ;
મુણો પ્રજાજનો કૃપાળુ દેવ પાસ સૌ કહે,
મુ પુત્ર ચંદ્રસિંહજીતણા સદા મુખી રહો. ૨૧.

હરિગીત છંદ.

હણિ બહેમ રૂપી વાધ ઉન્મત, ત્રાસ ટાળ્યો અજતણો;
તેમજ ગરિબના ત્રાસ ટાળી, જીલમને જલદી હણો;
ને ને વિચારી તે તમારી, પ્રભુપુરે મન કામના;
મુખ સાજને બહુ રાજ પામો, રાય દલપતરામના. ૨૨.

મનહર છંદ.

વિમળ વાધેલા વંશ કહિયે કેસાર જેવો,
એથી ઉપજેલી ને ગંગાજ જેવી આજછે;
મકવાણા વંશ રૂપી મળી મહાસાગરમાં,
લાખ ગણી સોકમાં વધારી વડી લાજછે;
ચોખું નિરમળ ચિત્ત પુન્ય દાનપર પ્રીત,
દોડથી કરેલાં જેણે ધરમનાં કાજછે;
ભૂપ ભાવસીંહતણાં પરમ પવિત્ર પુત્રો,
સતિ શિરનાજ આજ રૂડાં માહરાજછે. ૨૩.
મોતી મહેરાણીતણાં મુલકમાં માન પામે,
મોટો કીર્તિ તો તેથી દિસેછે મહેરાણીની;
હીરા જે હજાર ગાઉ હેમમાં જડાય જઈ,
ખરેખરી કીર્તિ તો તેથી હીરાની ખાણની;
ભાણનાં કિરણ ભુમિ મંડળમાં ભાસે ભલાં,
ભલાઈ તો તેથી ભાસેછે વિશેષ ભાણની;
દેશમાં વિશેષ માન પામે દલપત તેથી,
વઢવાણનાથની વડાઈ વઢવાણની. ૨૪.

દાહરા.

ચિતમાં નિત ચિંતન કરું, ધરિ ઉર હરિનું ધ્યાન;
દિનદિન દાહરાજનું, ભલું કરે ભગવાન. ૨૫.
જસ પામો જીવો ધણું, કરો મુધારા કાજ;
કરે કૃણુ ચઢતી કળા, દિન દિન દાહરાજ. ૨૬.

ઉપજાતિ વ્રત.

વધી વિશેષ પસરાય વેલો, આધાર રાખે સ્થળ જ્યાં ઉગેલો;
ભૂલૂ નહિ તેમજ જન્મ ભૂમી, ધણે સ્થળે ઉદય કાજ ધૂમી. ૨૭.

ગદ ગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસૂ ઝર્યું,
શી રીત ઈશ્વર સંજશે તેં સારૂં કોનું શું કયું. ૭.
ભગવાન લૂપી ભક્તિથી રોઝે નહીં રજમાતે,
પણ ભક્તિપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રે;
તે વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્ચું,
શી રીત ઈશ્વર સંજશે તેં સારૂં કોનું શું કયું. ૮.

દોહરા.

સારૂં કોનું શું કયું, એ દર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદની, તજ ખોજ તકરાર. ૯.
કરો સુધારો દેશનો. જન મુખ્ય એ સૌદામ;
ધર્મ જાણિ મનમાં ધરો, એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦.

શ્રી રામ તથા ધર્મસંબંધી પ્રકરણ.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

દોહરા.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડ્યાં, હવે કહું આ દામ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરું, સહિત સુધારા કામ. ૧.

હરિગીત છંદ.

વઢવાણ, રણમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાત છે;
વળિ કહું અમદાવાદમાં, જેને સુધારા સ્થાન છે;
વળિ ગુર્જરી વાણી વિલાપન, કોઠડી તેમાં કવું;
શુભ ભર્ય સંગ્રહસ્થાન, મુંખઈ સહિત સાગર વર્ણવું. ૨.

વઢવાણ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

॥ શ્રી વર્ધમાનાધિપ રાજોત્તિહો, યો તૌ મહાગણ પદંત્રિ ભર્તિ ॥
॥ સ ચંદ્રોત્તિઘેન મુનેન સાદે, વુધેન પૂર્ણેદુ રિવાન્તિ રામ્યે ॥૧॥

ચંદ્રાવળા છંદ.

સોરઠ દેશનણે શીમાડે, વડું શેહેર વઢવાણ;
રાજ સિંહજી રાજ કરેછે, મહિપતિ તે મકવાણ;
મહિપતિ તે મકવાણા વંશી, ચંદ્ર સિંહ સુત સૂરજ અંશી;
વાસ કરીના નાગર વાડે, સોરઠ દેશનણે શીમાડે. ૨.
ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે, તેને દક્ષિણ તીર;
જેન ધરમના જ્યાં મહા જોગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
વિચર્યા શ્રી મહાવીર વખાણી, સતિ થઈ રાણક દેવડિ રાણી;
જ્યાં જુકતો બહુ જોગવતી છે, ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે. ૩.

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
રાખેગાર જીરણધરાજી, એનો ત્યાં અધિકાર;
એનો ત્યાં અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લોધું સિદ્ધરાજે;
કિલ્લાવાળું તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪.
વળતી રાય કરણ વાઘેલે, પાટણને પ્રધિવીશ;
હરપાળ મકવાણાને દીર્ઘાં, બહુ ગામો બખ્ષીશ;
બહુ ગામો બખ્ષીશ આપો, પ્રથમ ગાદિ પાટણે ધાપી;
ભલું વઢવાણ દિધું તે ભજે, વળતી રાય કરણ વાઘેલે. ૫.
માધાવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ પાસ;
જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ પાણેછે, ગણતીમાં જન જાતિ ગણેછે;
છે વાવો ખોજ પણ છોટી, માધાવાવ મનોહર મોટી. ૬.
કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
કારભાર શ્રીકાર કરેછે, ગુણિયલ કીધું ગામ;
ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારો, વસ્તી વળી વિશેષ વધારો;
ઘાટ રચાવે સરસ ઘણેરો, કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો. ૭.

દોહરા.

મહાવીરની વારનું, ભોગવાનું કુખ;
પૂલ રચાવી યાજિયું, સૌને કીધું સુખ. ૮.
વળી કરાવ્યું સ્કૂલનું, મોટું સરસ મકાન;
ખિજ ઈમારત બહુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯.

૧ ભોગવાની રેતીમાં ભાર ખેંચવાથી બળદે મરી જતા હતા, તેના દાખલા આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ ઉપર થયેલા મહાવીર સ્વામીના વખતનો જન સાચનો લખેલો છે.

અંદાવળા.

સામ વેદિ પ્રાણાણ શ્રીમાળી, કીક વસે તે કમ;
જન્મથકી વસિયો નિજજતે, ત્યાં ફિજ દલપતરામ;
ત્યાં ફિજ દલપતરામ સુમારે, વર્ષ વીશ વળિ આઠ વધારે;
એકલિ લામર એરૂથળ ગાળી, સામવેદિ પ્રાણાણ શ્રીમાળી. ૧૦.

મનહર છંદ.

અરે માધાવા તારું વિશ્વમાં વૃધાયું માન,
શાલીતી ખનાવો તને સારી રાણગારી છે;
લાખ ધન ખર્ચી તને લાયક લાણેણી કરી,
તેણે જાણ્યું હશે જે જરૂર તુંતો સારી છે;
કેટલાંક વર્ષ જતાં નીવડી તું એવી કેવી,
ખારીલી જણાઈને ગણાઈ ખૂબ ખારીછે;
કહે દલપતરામ ખર્ચત ન વ્યર્થ દામ,
ખર્ચનારે જાણ્યું હોત ખારી તું થનારીછે. ૧૧.

દાહરા.

વડુ ખ્યાત વઢવાણ છે, સાગર સરખું રાહર;
ઉપજી એમાં એક દિન, આ આનંદ લાહર. ૧૨.
ખકરા ને પાકાતણું, દેવીને યોગિદાન;
દેવાતું દસરા દિને, અંધ^૧ કેયું તે સ્થાન, ૧૩.
મહિપતિ મકેવાણા કુળે, રૂડા દાહ રાજ;
કુમાર વયમાં કોડથી, કીધું ઉત્તમ કાજ: ૧૪.
રૈયત રાહ રાખવા, વહેમ તળ્યો આ વાર;
ખડુ રાહ ચે ગોલિયા, જન સૌ જેજેકાર. ૧૫.
કાલલા નામે કાહુ, ભલા અવર છે ભાઈ;
લાયક લદેમણ રામ સમ, ગુણિયલ જેડ ગણાઈ. ૧૬.
પાપ કર્મને પરહરે, ધરે ધર્મ ધરિ ધીર;
સદા કરે સત્કર્મને, વહેમ ન રાખે વીર. ૧૭.
કરે પ્રભુ ચડતી કળા, પામે મુજસ પ્રકાશ;
રૈયત ને રાજતણી, દક્ષિર પૂરે આશ. ૧૮.

નારાય છંદ.

કરે રવી વિનાશ જેમ આસ અંધકારનો,
પડે પ્રકાશ તેમ જે વિદ્યાતણા વિચારનો;
વહેમનો વિનાશ થાય છેક અલ્પ વારમાં,
સુ રીતથી જણાય લેદ સાર ને અસારમાં. ૧૯.
થયો નરેશ જ્ઞાનવાન વર્ધમાન પૂરનો,
સુસુદ્ધિથી તળ્યો વહેમ ધારિ ધર્મ શૂરનો;

૧ રાત્રે ૧૮૭૬ માં.

પ્રતાપવત આપ તે પ્રજ્ઞાનિ પ્રીત પામિયો,
મુકોર્તિનો પ્રકાશ આશાપાશ દેશ જામિયો. ૨૦.
નરેશ દાહરાજ આજ કાજ જે રૂડું કેયું,
વધી વિશેષ લાજ ચિત્ત સૌ સમાજનું દ્યું;
સુણો પ્રજ્ઞાનનો કૃપાળુ દેવ પાસ સૌ કહો,
સુ પુત્ર ચંદ્રસિંહજીતણા સદા સુખી રહો. ૨૧.

હરિગીત છંદ.

હણિ જેમ રૂપી વાધ ઉન્મત, ત્રાસ ટાળ્યો અજતણો;
તેમજ ગરિખના ત્રાસ ટાળી, જુલમને જલદી હણો;
જે જે વિચારો તે તમારી, પ્રભુપુરે મન કામતા;
સુખ સાજને ખડુ રાજ પામે, રાય દલપતરામના. ૨૨.

મનહર છંદ.

વિમળ વાધલા વંશ કુણિયે કેશરા જેવા,
એથી ઉપજેલી જે ગંગાજી જેવી આજછે;
મકેવાણા વંશ રૂપી મળી મહાસાગરમાં,
લાખ ગણી લોકમાં વધારી વડી લાજછે;
ચોખું નિરમળ ચિત્ત પુન્ય દાનપર પ્રીત,
કોડથી કરેલાં જેણે ધરમનાં કાજછે;
ભૂપ ભાવસાહજણાં પરમ પવિત્ર પુત્રો,
સતિ શિરનાજ આજ રૂડાં માહરાજછે. ૨૩.
મોતી મહેરાણાતણાં મુલકમાં માન પામે,
મોટી કીર્તિ તો તેથી દિસેછે મેહેરાણીની;
હીરા જે હજાર ગાઉ હેમમાં જરાય જઈ,
ખરેખરી કીર્તિ તો તેથી હીરાની ખાણીની;
ભાણનાં કિરણ ભુમિ મંડળમાં ભાસે ભલાં,
ભલાઈ તો તેથી ભાસેછે વિશેષ ભાણીની;
દેશમાં વિશેષ માન પામે દલપત તેથી,
વઢવાણનાથની વડાઈ વઢવાણીની. ૨૪.

દાહરા.

ચિત્તમાં નિત ચિંતન કરું, ધરિ ઉર હરિનું ધ્યાન;
દિનદિન દાહરાજનું, ભલું કરે ભગવાન. ૨૫.
જસ પામે જીવો ધણું, કરે મુધારા કાજ;
કરે કૃણુ ચઢતી કળા, દિન દિન દાહરાજ. ૨૬.

ઉપજ્ઞાનિ રૂત.

વધી વિશેષ પસરાય વેલો, આધાર રાખે રૂથળ જ્યાં ઉગેલો;
ભૂલ નહિ તેમજ જન્મ ભૂમી, ધાણે અંધજે ઉગ્રમ કાજ ધૂમી. ૨૭.

ગદ્ ગદ્ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસૂ ઝર્યું,
શી રીત ધંધર રીઝશે તેં સાડે કોનું શું કહ્યું. ૭.
ભગવાન લૂખી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજમાત્રતે,
પણ ભક્તિપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રતે;
તે વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સહ્યું,
શી રીત ધંધર રીઝશે તેં સાડે કોનું શું કહ્યું. ૮.

દાહરા.

સાડે કોનું શું કહ્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદની, તજ ખોલ તકરાર. ૯.
કરો સુધારો દેશનો, જન સુખ લે સૌકામ;
ધર્મ જાણિ મનમાં ધરો, એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦.

इति इत्थर तथा धर्मसंबंधी प्रकरण.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

દાહરા.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડ્યાં, હવે કહું આ કામ;
સંક્ષેપે વર્ણન કરું, સહિત સુધારા કામ. ૧.

હરિગીત છંદ.

વઢવાણ, રણમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાન છે;
વળિ કહું અમદાવાદમાં, જેને સુધારા સ્થાન છે;
વળિ ગુર્જરી વાણી વિલાપન, કોઠથી તેમાં કવું;
શુભ ભર્ય સંગ્રહસ્થાન, મુંખઈ સહિત સાગર વર્ણવું. ૨.

વઢવાણ વિષે.

उपजाति वृत्त.

॥ श्री वर्धमानाधिप राजसिंहो, यो सौ महाराण पदं वि भर्ति ॥
॥ स चंद्रासिंहेन सुतेन सार्द्धं, वृधेन पूर्णं दु रिवास्ति राज्ये ॥ १ ॥

અંદ્રાવળા છંદ.

સોરઠ દેશતણે શીમાડે, વડું શેહેર વઢવાણ;
રાજ સિંહજી રાજ કરેછે, મહિપતિ તે મકવાણ;
મહિપતિ તે મકવાણા વંશી, અંદ્ર સિંહ સુત સૂરજ અંશી;
વાસ કવીનો નાગર વાડે, સોરઠ દેશતણે શીમાડે. ૨.
ભાગોળે નદિ ભાગવતી છે, તેને દક્ષિણ તીર;
જેન ધરમના જ્યાં મહા જોગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
વિચર્યા શ્રી મહાવીર વખાણી, સતિ થઈ રાણક દેવડિ રાણી;
જ્યાં જુક્તી ખડુ જોગવતી છે, ભાગોળે નદિ ભાગવતી છે. ૩.

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
રાખેગાર જીરણધરાજી, એનો ત્યાં અધિકાર;
એનો ત્યાં અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લોધું સિદ્ધરાજે;
કિલ્લાવાળું તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪.
વળતી રાય કરણ વાઘેલે, પાટણને પ્રથિવીશ;
હરપાળ મકવાણાને દીધાં, ખડુ ગામો બખરીશ;
ખડુ ગામો બક્ષીરાજ આપો, પ્રથમ ગાદિ પાટણે થાપી;
ભલું વઢવાણ દિધું તે ભજે, વળતી રાય કરણ વાઘેલે. ૫.
માધાવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ જાસ;
જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ પાણેછે, ગણતીમાં જન જૂની ગણેછે;
છે વાવો ખીજી પણ છોટી, માધાવાવ મનોહર મોટી. ૬.
કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
કારભાર શ્રીકાર કરેછે, ગુણિયલ કીધું ગામ;
ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારો, વરતી વળી વિશેષ વધારી;
ઘાટ રચાવે સરસ ઘણેરો, કુળ દીપક દુર્લભજી કેરો. ૭.

દાહરા.

મહાવીરની વારનું. ભાગાવાનું કુખ;
પૂલ રચાવી યાજિયું, સૌને કીધું સુખ. ૮.
વળી કરાવ્યું રૂકૂલનું, મોટું સરસ મકાન;
ખિજી ઈમારત ખડુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯.

૧ ભાગાવાની રેતીમાં ભાર ખેંચવાથી બળદો મરી જતા હતા, તેનો દાખલો આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ ઉપર થયેલા મહાવીર સ્વામીના વખતનો જન સાચામાં લખેલો છે.

ગદ ગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસૂ ઝર્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તેં સાડે કોનું શું કહ્યું. ૭.
ભગવાન લૂપી ભક્તિથી રોઝે નહીં રજમાત્રે,
પણ ભક્તિપર ઉપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિય પાત્રે;
તે વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સહ્યું,
શી રીત ઈશ્વર રીઝશે તેં સાડે કોનું શું કહ્યું. ૮.

દોહરા.

સાડે કોનું શું કહ્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદનો, તજ બીજી તકરાર. ૯
કરો સુધારો દેશનો, જન મુખ લે સૌકામ;
ધર્મ જાણિ મનમાં ધરો, એવું ઉત્તમ કામ. ૧૦

શક્તિ ઈશ્વર તથા ધર્મસંવંધી પ્રકરણ.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

કાર વદા. દોહરા.
ધણી ધરાંગધરાતણા, “રણમલ” રૂડું નામ;
રણમલ સર તેણે રચ્યું, પરીપકારો કામ. ૨.
રચે બાગ કે બંગલા, રચે મહેલ નિજમાટે;
નવાઈ એમાં કાંઈ નહિ, એતો વહેતી વાટ. ૩.
સૌ જનના મુખ કારણે, કીધું જે કંઈ કામ;
ધરણી તળમાં ધન્યતો, નિર્મળ તેનું નામ. ૪.
એવા જનનો જગતમાં, કરવો જશ વિસ્તાર;
આત્મા મુજને ઈશ્વરે, એ માટે અવતાર. ૫.
સમિપ ધરાંગધરાપુરી, ઠાઠ બનાવ્યો ઠીક;
ઉત્તર દિશમાં આપતું, રણમલસર રમણીક. ૬.
દુર્ગતણા તે દ્વારથી, દિસે કેટલે દૂર;
પૂર્ણ કૂટ પાંત્રીશસે, જાણે જનો જરૂર. ૭.
ખરચું નાણું ખાંતથી, લેખે ગણિ અધલાખ;
તે પરમારથ કારણે, સૌ જનપૂરે સાખ. ૮.
કરિ સારી કારીગરી, કીધું એવું કામ;
રચના રણમલસરતણી, રચે દેખો રામ. ૯.

ભુજંગી છંદ.

જઈ આજ સારી સરે^૧ ભુક્તિ જોઈ,
કહું તે હવે જો ધરો કાન કોઈ;
યશો મગ્ન આનંદમાં તૃપ્ત થાશો,
ચિતે નિત્ય તે વાંચવાને ચહાશો. ૧૦.
ભલા પુણ્યના કામમાં રાખિ ભાવ,
રચ્યું રાજસાહેબ રૂડું તખ્તવ;

^૧ સર-નળાવે.

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરનો વાર;
રાખેગાર જરણધરાજી, એનો ત્યાં અધિકાર;
કેવિંજી અધિકાર બિરાજે, રાડ કરી લોધું સિદ્ધરાજે;
વર્ણન કરવા મેનવેધ્યું, તાબું દોઈ તળાવ;
રણમલસર નજરે પડ્યું, ભાળી ઉપબયો ભાવ. ૧૬.
વીરમગામે મોણસર, છે ધોળકે મલાવ;
કાંકરિયા નામે કહું, અમદાવાદ તળાવ. ૧૭.
જેયાં તે જરણ ઘણાં, ફાટ્યાં તૂટ્યાં તેમ;
વર્ણન એવાં વૃદ્ધતું, કરવું રચે કેમ. ૧૮.
સરસ સરોવર આસમે, સૌ જનના મુખકાજ;
ધર્મ નિમિત્ત બંધાવિયું, રૂડા રણમલરાજ. ૧૯.
વર્ણન કરવા મન વધ્યું, તે નિરખી તતખેવ;
કોડે હું વર્ણન કરું, દેશે વાચ્યા દેવ. ૨૦.
સંવત મુનિ શાંશિ ભક્તિ ભૂં, માધ માસ મુખકાર;
રણમલસર રૂડું રચ્યું, વદિ દ્વાદશિ કવિ^૧ વાર. ૨૧.

દૂરથી દેખાવ.—ભુજંગી છંદ.

ભુજંગી દૂરથી ભુક્તિ કેવી જણાય,
ગિરી રાજ્યની તુલ્ય શોભા ગણાય;
ઘણાં ઝાડનાં ઝુંડ ઊંચાં વધેલ,
દિસે જમ માહેશ્વરીનો મહેલ. ૨૨.
વિશેષે ભુજંગી આં વડોની ઘટાછે,
તથા તાડની છત્ર જેવી છટાછે;
કહું કેળની કાંતિ કેવી કરીછે,
ધનજી રૂડી આંગણે શું ધરીછે. ૨૩.

^૧ કવિ-શુક.

પૂર્વ તટે દક્ષિણમાં દેવી મહાલક્ષ્મિ દીસે,
ઉત્તરે ગણેશ દેવતાણી દેરી એવીછે;
પશ્ચિમ તટે તો જળ દેવકીની જોઈ દેરી,
કહુંછું વિગત તેની દેરો કેવી કેવીછે. ૪૨.

દાહરા.

લાંબું ઊંચું ખાર કૂટ, હંસાનું આગાર;
સવા આઠ કુટ પહોળું છે, સરવરનો શણગાર. ૪૩.
લાંબી પહોળી કૂટ તણ, ઊંચી નવ કૂટ એમ;
જળ દેવીની દેરછે, તે પણ શોભે તેમ. ૪૪.
લાંબાં સાડી આગણિશ. પહોળાં તે કુટ ખાર;
ઉચાં પંદર કૂટછે, અવર દેવ આગાર. ૪૫.
તે તળાવનું કૈવલ્ય, ગણિયે પાળ સિવાય;
+મુને સર ભુજ દુગ વેદચુલ, કુટનો સંખ્યા થાય. ૪૬.

કાર વદન. દાહરા.
પાળ ઉપર ફૂલ ઝાડ્યા, ...
માથો તે પહોળે પને, સર્વ દિશો કુટ સાંઠ. ૪૭.

હરિગીત છંદ.

વડ પીંપળાને પીંપરો, ગુંદિયો વડગુંદા દિઠ;
પરદેશી દેશીં બાવળો, લીંમડા કડવાને મિઠ;
મહુડા પલાશ? પલાંશી ખેર, અરોઝપક્ષવ આંખડી;
છે ખોરસડિને ખોરડી, કાંચક અને ખીલો ભલી. ૪૮.
અરિઠો સરગવા વાંસછે, ત્યાં અધિક ઊંચાતાડછે;
રાજાંબુ જાંબુ નાળિયેરી, આચનાં પણ ઝાડછે;
અન્નાસ અંજીર દ્રાખ દાડમ, કેળ દેશી કુંકણી;
શેતરૂને શોતાડળી, વળિ જામ કળિ પણ છે ઘણી. ૪૯.
ખી જોરિ તેમ બદામડી, છે કરમદા સારા કહું;
ગુલદાઉલીને ગુલછબ્બા, ગુલતોર પણ ત્યાંછે ખહું;
ગોઠા હજારી હારશિંગા, જુઈ કણેરી કેતકી;
ચંપો અનેછે અગસ્તિયો, નિર્ખતાં મન લોભે નકી. ૫૦.
તુળસી સ્વદેશી વિલાયતી, છે નોળગુડ ને લેસ્યતી;
આ મુંદરો મેદી કુંવાર, કૂદિના આદિકે છે અતી;
શોભા નિહાળી શી કહું, ઉપમા સરસ આભાસની;
ગુંખી રહીછે ઝાડિ તે, કહિયે રૂડી કેલાશની. ૫૧.

ભુજંગી છંદ.

રહી ગુંખિ ત્યાં જેમ કેલાશ ઝાડી,
ગુણી ગંગ શું નીર ઝોપે અગાડી;

વળી ઝાડિ તે જેવિ શંભુ જટા છે,
અને એથકી ઉતરી ગંગ આછે. ૫૨.
કુલ્યાં ફૂલ તેમાં રૂડાં પંચરંગી,
રહે લોક જોવા અતીશે ઉમંગી;
ખન્યો શોભિતો ઇંદ્રનો ખાગ જોવા,
દિસે દેખતાં સાફ દેખાવ એવો. ૫૩.
રૂડી પાળ જોવા ધણું ચિત્ત લોભે,
મુસિંહાદ્રિ મિંધુ તટે જેમ શોભે,
રચી છે નિચે આલ ઝોખી વિશાળ,
દિસે દુર્ગ હૈયારખી તુલ્ય તાલ. ૫૪.

પગથીયાં.

સજ્યાં શોભિતાં સ્વચ્છ સોપાન^૧ સારાં,
દિલે હર્ષ પામે જનો દેખનારાં;
જુઓ જેવિ દીપે મણી પાંચ જાતી,
ભલી એવિ પાશાણની શુદ્ધ ભાતી.
ફાંસે કે ખસે તે નહિ કોઈ કાળે,
કરી કાંત છે સ્થીર જાણુ ભુપાળ; ૫૫.
ઘણા કાળ સૂધી ટકી તે રહેરો,
જનો રાજની રીતિ તેથી કહેરો.
કહું સાત સોપાનની જુક્તિ કેવી,
જઈ સજ્જનોએ લિલા જોઈ લેવી;
નિચે એકથી એક છે એમ થોક,
દિસે જેમ બ્રહ્માંડના ઉર્ધ્વ લોક. ૫૬.
જુઓ નારિયો નીર જૈને ભરેછે,
ઘડા નીરમાં ધીર ધારી ધરેછે;
ખહુ શબ્દ જે જે મહારાજ બોલે,
કહે દાન દાતા નહીં આપ તોલે. ૫૭.
પહેછે પ્રતીર્મિય ત્યાં નારિ કેરાં,
ઘણા નીરમાં સ્વચ્છ શોભે ધણેરાં;
દિસે જેમ પાતાળની પદ્મમણી છે,
મહારાજનું પુત્ર્ય તે પૂછિ પ્રીછે. ૫૮.

જળ વર્ણન.—દાહરા.

રૂડા રણમલસર વિષે, જીવન છે તે જાણુ;
જીવન રણમલ સિંહનું, આપ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ. ૬૦.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ નિર્મળું છે ભયું નીર કેયું,
દિસે સજ્જનોનું ભલું ચિત્ત જેયું;

^૧ સોપાન—પગથીયાં.

અતી લાયકો વાળિ નો લેર આવે,
રૂડી સાગરે લેર જેવી મુહાવે. ૬૧.
કહુછું વળી તે દિસે લેર કેવો,
કવીને દિલે કાવ્યની લેર જેવી;
વળી તેથકી હું વખાણું વધારે,
કહે દાન હ્યો હાથ લાંબા પસારે. ૬૨.
કહે લોક છે તે સરે^૧ નીર કેવું,
અમે સાંભળ્યું છે ઘણીવાર. એવું;
જનો વિશ્વમાં જે ન આ નીર જાણે,
વધુ નીર ગંગાતણું તે વખાણે. ૬૩.
પિએ નીર ત્યાં કોઈ ઝાઝે પ્રસંગે,
હરે રોગ આરોગ્યતા થાય અંગે;
સદા એ સહા ઝાપધી જેમ સેવી,
નિરોગીક કાયા કરે શુદ્ધ એવી. ૬૪.
ભલે દેવ લોકે મુઘા ખૂબ હોય,
કદી પૂજિવના લોક પામે ન કોય;
મા થી ધણું આ દિસે નીર સાંઝે,
ની જે તૃણ ટાળનારે. ૬૫.
મુઘા જે પિએ જે કરે સ્વર્ગ વામ,
આહી જીવતાં કોઈ રાખે ન આશ;
ઉધારે હજારોતણી છાપ છાપે,
ભલો એથિ જે રોકડો એક આપે. ૬૬.
ભલે હોય ભાગીરથી સૌથિ મોટી,
ન આપે અને નિત્ય તે નીર લોટી;
પિએ મૂળદેશો જનો આણિ જેવું,
વખાણું વિશેષ વડું માન તેનું. ૬૭.
રૂંડે તે તળાવે રહું નીર એમ,
જુઓ અક્ષરમાં રહે અર્થ જેમ;
કહું શોભિતા નીર કલ્પોલ કેવા,
ખને વાણિ કેરા ખંડુ છંદ જેવા. ૬૮.
વળી સ્વચ્છ ભાસે ભર્યું નીર એમ,
ભરી વિશ્વમાં રાજની કીર્તિ જેમ;
તરંગો ઉઠે સ્વચ્છ તે મધ્ય કેવા,
જુઓ રાજની કીર્તિનાં કાવ્ય જેવા. ૬૯.
હરો નીરકે આ હરો કાચ હાળ્યો,
થજે શી રીતે જોહ સંદેહ ટાળ્યો;
ચોટો મએ દાનવે જેમ સ્વચ્છે,
અતી આપતો ચોક શ્રી ઈંદ્રપ્રસ્થે. ૭૦.

ઉઠે નીરમાં ઉજળા જે તરંગ,
વધે દેખતાં અંતરે ઉછરંગ;
જુઓ જલ ભૂમીવિપે ઉજળીઓ,
ભલીભાત લીપી કરી આકળીઓ. ૭૧.

જળ નંતુ વિષે.

વસે મચ્છને કચ્છ કચ્છો^૧ વસેછે,
મિદા નીરનું તે સદા મૂખ લેછે;
નિધીનું ગણી નીરતો ખૂબ ખાડું,
વચ્ચા સિંધુ વાશી પિવાનીર સાડું. ૭૨.
જુઓ ઈશ્વરે શક્તિ આપેલિ જેવો,
જુદા પ્રાણિઓમાં દિસે શક્તિ તેવી;
સહ પોતપોતાને શક્તિ પ્રમાણે,
ગતો તેવિ ને કામ તેવુંજ જાણે. ૭૩.
જુઓ મચ્છ તો નીરમાં ખૂબ દોડે,
જમીમાં નહિ જે શંકે કીડિ જોડે;
જુઓ સાપને કાચળા જાતિ જે છે,
મહીમાં તથા નીર મજ્જે ફરેછે. ૭૪.
જુઓ નીરની કુકડી જેનું નામ,
ફરે પાણિમાં પૃથિવ આકાશ કામ;
ઉડી ઝાંચિ આકાશની વાટ જાય,
તદા પક્ષિણી તેની જાણાય. ૭૫.
જુઓ ભૂમિમાં એજ જ્યારે ફરેછે,
ભલી ભાંતની ભૂચરી તે ફરેછે;
જળે રૂળિને જોડે અત્યંત જાય,
તદા પ્રાણિનો પ્રાણિ તેતો ગણાય. ૭૬.
પ્રભૂ માનવીને મતી તેમ આપે,
ખધાં કામ સાધે પ્રભને પ્રતાપે;
પ્રભૂ દત્ત શક્તિ ન જેને જણાય,
સદા કામ તેનાથકી એક થાય. ૭૭.
ખિન્ન કામમાં યુદ્ધિ તેની ન ખેસે,
ખતાવે ખિન્નું કોઈતા હારિ ખેસે;
વિચારી ભલા^૨ દીનતા મૂખ ભાષે,
મહા મૂર્ખ મિથ્યા અભીમાન રાખે. ૭૮.
કદી પારધી જળ તેમાં ન નાંખે,
રહે પ્રાણિયો તેં નહોં બીક રાખે;
જડે જાણીતો તીરમાં વાસ જેને,
નહોં ધર્મના દૂતનો ત્રાસ તેને. ૭૯.

^૧ કચ્છો. એક જાતની માછલી, જેની પૂંછડી પાતળી હોય છે; અને એને મુઠો હોય છે. ^૨ ભલા-સારાજનો.

જળ ઉપરનો દખાવ.

જુઓ પાતડાં પાણિ મદ્દે તરેછે,
દિસે તે નિધી મદ્દ નૌકા ફરેછે;
દિસે દીઠડાં જેમ શોભે સુકાન,
ચડયા જીવ જંતૂ ઉતાર સમાન. ૮૦.
બહુ પોયણી પદ્મ પત્રો ખિરાજે,
ભમે ભંગ તેની છળી ખૂબ છાજે;
ખિન્ન પક્ષિઓ ઉડતા આવિ પેઠા,
બહુ જાણિએ આવિને હંસ પેઠા. ૮૧.
બગોની જુઓ પંક્તિ દેવી બની છે,
ધરે ધ્યાન ને જાલવા મત્સ ધરેછે;
હોગે વેષ આચાર્યનો જેમ ધારી,
હોગે લોકને તે બની બ્રહ્મચારી. ૮૨.
વળી આ જુઓ જોડ છે ચક્ર^૧ વાક,
જુદાં ના પડે પ્રેમ એવો અથાક;
દિસે જાણિયે કાઈ છે દેવ દેવી,
શિવા શ્રાવથી પામિયાં કાય એવી. ૮૩.

ત્રિવેણીનો આભાસ.

સદા નીર મોતી સમું સ્વચ્છ જે છે,
ગણે લોક ગંગાતાણું નીર તે છે;
ચઢે મેઘ તો શામળું તે રહે છે,
તદા લોક કાલિદિ કેરું કહે છે. ૮૪.
જાણ્યું આભ રાતાથિ રાતું જાણાય,
ગંગાદા બ્રહ્મપુત્રીતાણું તે ગણાય;
કદી તો બધા રંગ સાથે દિસે છે,
તદા લોક જાણે ત્રિવેણી વસે છે. ૮૫.
તટે મંદિરે ગૌરિના નાથ લાઘ્યો,
મળ્યો જાણિયે એજ ગોવિંદ માધો;
સમીપે ત્રિવેણીતણો આ સમાજ,
પ્રભા પેખિને જાણિયે પ્રાગ રાજ. ૮૬.

સાત સમુદ્રનો આભાસ.

હરે ધાતુના મેલને જેમ ક્ષાર,
બધું ઘોઘને તે કરે ધાતકાર;
હરે રોગને તેમ આ એક પિંદૂ,
ઘટે ઉપમા એથડી “ક્ષારસિંધુ.” ૮૭.

પ્રભા જઈ જાણિયી જ્યાં પડે છે,
તહાં ક્ષીરનો^૧ સિંધુ ચિત્તે ચરે છે;
પ્રભા ગુલદાઉદિના ગુચ્છની છે,
દધી^૨ સિંધુની તો છળી ત્યાં બની છે.
પ્રતીછાંચ ચંપાનિ જે ક્ષમ પેળી,
લિધો ધી^૩ તણો સિંધુ તે ક્ષમ લેખી;
વળી દાડમીનાં દિસે પુષ્પ જ્યાં છે,
ભર્યો સિંધુ ધક્કુ^૪ રસે તેમ ત્યાં છે.
દિસે મેઘ આભાસથી નીર કાળું,
સુરાનો^૫ ભર્યો સિંધુ તે વાર લાળું;
સદા તો દિસે મિષ્ટ^૬ સિંધુ સમાન,
ભયું ભૂમિ મદ્દે સુધાનું નિધાન.

સમુદ્ર મથન.

દિસે ચોકિ ત્યાં રાજ સાહેબ કેરી,
સિપાઈ તથા હિંદુ જતી ધણેરી;
ઘટે ઉપમા ઉચરું એનિ એમ.
મળ્યા દેવ દેવો નિધી તીર જેમ.
જુઓ રૂડ આ એક હોડી તરે છે,
ધરેલો નિધી મધ્ય મંથાદ્રિ એ છે;
દિશો સર્પ આશ્વર્થકારી અથાગ,
વર્યો જાણિયે એજ વાસુકિ નાગ.

ચૌર રાત.

મહારાજના મહેલમાં જે રમાં છે,
વશી વાસ સાક્ષાત સિંધુસુતા છે;
મહારાજને કંઠ હીરાનું તેજ,
મળ્યો સિંધુ મદ્દેથિ કૌસ્તુભ એજ.
તળાવે રૂડી વૃક્ષની જાણિ ભાત,
દિસે જાણિયે એજ છે પારિજાત;
બગો પાણિના પાતથી છે પ્રમત્ત,
દિસે ગુણ એતો સુરાનોજ સત્ય.

^૧ ક્ષીર-સમુદ્ર યુરોપના રસની ઉત્તર.

^૨ દધી સિંધુ-ઉત્તર મહાસાગર જેમાં ખરક જામે છે તે. ઉતરધ્રુવ પાસે.

^૩ ધીતણો-પીળો સમુદ્ર ચીન અને કોરીયાની વચ્ચે.

^૪ ધક્કુ-અર્પણસ્થાન ને આશ્રીકાની વચ્ચેનો રોતો સમુદ્ર.

^૫ સુરા-કાળો સમુદ્ર તે રશિયા અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.

^૬ મીઠસીંધુ-મીઠો મહેરામણ અથવા સીંધુ નદી.

^૧ ચક્રવાક-સારસાં. ^૨ ક્ષારસિંધુ-જેને હિંદી મહા-સાગર કહે છે તે. હિંદુસ્તાનની પાસે.

દેહરો.

વૈદ વડો વિખ્યાત છે, અંખાશંકર એક;
ધનવંતરિ તુલ્ય ધરે, વૈદક શાસ્ત્ર વિવેક.

૯૫.

ભુજંગી છંદ.

મહારાજનો વૈદ છે ચિત્ત ભાવ્યો,
નિધિમાંથી ધનવંતરો એજ આવ્યો;

અતુરાં કપાળે કર્યો આંદસો છે,
દિસે તે નિધી મથતાં નીકળ્યો છે.
દિહી ગાય ત્યાં ખૂબ છે રૂપ જેનું,
ઉરે ધારિયે એજ છે કામધેનું;

૯૬.

મહારાજનો જે મહામત હાથી,
મળ્યું રત્ન તે જાણિયે સિંધુમાંથી,
તળાવે રૂપાળી દિસે પાણિયારી,

૯૭.

નિધી મથિને એજ રંભા ઉધારી;
વળી રાજતા અધને શું વખાણું,
નિધી મધ્યથી ઉપજ્યું રત્ન જાણું.

૯૮.

સુધા તુલ્ય તો નીર છે. શુદ્ધ સારું,
નિધીનું રૂડું રત્ન એતો ઉચારું;
મહારાજનો રાજશાળાનું આપ,
દિસે જાણિએ એજ સારંગ આપ.

૯૯.

દિસે દેવની આગળે શંખ સારો,
રૂડું એજ સિંધુતાણું રત્ન ધારો;
પ્રલય પાપનો એજ પાણી કરેછે,
પ્રલય કારિ તે ઝેર તેથી કરેછે.

૧૦૦.

રૂડાં એ રિતે નિર્ણયાં ચૌદ રત્ન,
થયાં પ્રાપ્ત જાણે કર્યાથી પ્રયત્ન;
તટે રાહુનો વાસ છે સાથ શીવા^૧,
પધાર્યાં પ્રભુ જાણિએ વીપ પીવા.

૧૦૧.

જન સમુદ.

સ્ત્રિયો પૂરૂષો વંદ આવ્યાં ઉમંગે,
મળ્યાં જેમ જનનાળુ જનના પ્રસંગે;
મુખે રાજ સાહેબની કીર્તિ ગાય,
કથા કીર્તનો તિથમાં જેમ થાય.

૧૦૨.

^૧ શીવા-પાર્વતી.

પ્રતીપ્તિ તેનાં જુઓ આ જાણાય;
જતાં હોય તે નાવમાં ખેસવાને,
વધે હર્ષ દેખાવ તે દેખવાને.

૧૦૩.

જનો દેવનાં દર્શને જાય જાય,
તળાવે તદાં ભીડ ભારે ભરાય;
દિસે જેમ તેતો ઘણાં સિંધુ ધાટે,
જતા હોય વેપારિ વેપાર માટે.

૧૦૪.

લિધા અક્ષતો કે કુળો દ્રવ્ય મેવા,
જઈ ભાવથી દેવને ભેટ દેવા;
દિસે જેમ તે લક્ષ્યા લાભ ખાવા,
જનો જુઓ આ માલ આલ્યા અડવા.

૧૦૫.

જુઓ પાઘડીમાં ધર્યાં કાગળો છે,
ખિન્ન દેશની શું લિધી હુંલિયો છે;
જઈ દેવની આગળે નાણું મૂક્યું,
દિસે જેમ તે નાવનું નૂર ચૂક્યું.

૧૦૬.

જઈ દર્શને પૂજ્યો લાભ લાવે,
ભરી નીરને નારિયો પાછો આવે;
દિસે નાવથી માલ ઉતારિ લાવ્યાં,
ઘણાં હર્ષથી લાભ લે ધર આવ્યાં.

૧૦૭.

વહેછે શિળો મંદ જે સ્વચ્છ વાયુ,
સુગંધીપણું છે છત્રીવંત છાયું;
પ્રવાસી જનો જેમ રસ્તે મહાલે,
મહારાજની કીર્તિ તે સાથ આલે.

૧૦૮.

જય દેવકી.

ખન્યાં ઘાટ ઘેરાવ સોપાન સારાં,
કટી મેખળા તુલ્ય તે શોભનારાં;
વચે નીર રૂપે બની નીર દેવી,
ધરી મેખળાને ઉભી હોય જેવી.

૧૦૯.

લિલાં ઝાડ ચારે દિશે આશ પાસે,
લિલી સાડિ આદિ ઉભી એમ ભાસે;
રહ્યા પૂજપના છોડ ત્યાં છે રૂપાળા,
ધરો કંઠમાં પુજપની જેમ માળા.

૧૧૦.

કર કે જુઓ દેવનાં પત્ર કેવાં,
દિસે સારિના છેડા હોય એવાં;
જાય એથકી નીરખો નાજિએરી,
ધરેછે છત્રી તે શિરે છત્ર કેરી.

૧૧૧.

જુઓ જાણ્યાં છે રૂડાં કૃત્ત રંગે,
દિસે ત્રાજવાં જાપતાં દેવિ અંગે;

જુઓ દાડમો પાકિ ફાટ્યાં સંમીપે,
દિસે બીજ દેવીતણા દાંત દીપે. ૧૧૨.
ચઢે જે સમે મેઘ આકાશ અત્ર,
દિસે દેવિમાથે ધ્યું મેઘ છત્ર;
વળી મેઘમાં ચંચળા ચારૂ થાય,
શિરે દેવિને આમરો શું ઢળાય. ૧૧૩.

ચોમાસાનો દેખાવ.—દોહરો.

રચના રણુમલસરતણી, જેવાં કાજ જરૂર;
ઘન રાજ સ્વારી સજ્જ, આવ્યો હરખી ઉર. ૧૧૪.

ભુજંગી છંદ.

જુઓ આજ આકાશમાં મેહ ગાળે,
વહી નોખતો મેહ રાજનિ વાળે;
જુઓ વીજળી મેઘ મદ્દે ઝળૂંકે,
મહા શૂરવીરોતણાં શસ્ત્ર ઝૂંકે. ૧૧૫.
જુઓ પંચરંગી રૂડું-આપ તાણું,
દિસે જેમ વૈકુંઠથી હોય આણું;
થયા ભૂમિમાં મોરના સોર સાર,
દિસે મેઘરાજનતણા ચોપદાર. ૧૧૬.

વદે દાહરો શબ્દ તે શું વખાણું,
મળી આર્પની ખેરખો આવિ જાણું;
જુઓ વૃષ્ટિથી નીરનાં પુંદ આવે,
મહા દેવિને મોતિથી શુ વધાવે. ૧૧૭.

ખહું પુષ્પુદા નીરમાં ઉપજે છે,
નિહાળે વળી નીરમાં તે શમે છે;
પરી બ્રહ્મથી કોટિ બ્રહ્માંડ થાય,
વળી સર્વથા બ્રહ્મમાં તે સમાય. ૧૧૮.
પડે પુંદ ત્યાંતો વળેછે કુંડળું,
વધીને વળી તે થતું શ્રેષ્ઠ ભાણું;
વહી ક્ષોજમાં એકલો શુર ઝૂંકે,
અમું જેમ કુંડે વળી માગ મૂંકે. ૧૧૯.

પ્રવાહો વહ્યા નીરના આશ પાશ,
મળ્યા વંદવા જાણિએ મેઘ દાસ;
વળી તે પ્રવાહો ભજે તે તળાવે,
દિસે જેમ જાત્રાળુનાં જાથ આવે. ૧૨૦.
મળી નીર વર્ષાદનું ખૂબ આવે,
ઘણે દૂરથી તે દિલે દેખે ભાવે;
દિસે જેમ પૃથ્વી વિષે પાક થાય,
ભુમીપાળ કેરે ખજાને ભરાય. ૧૨૧.

૧ પરપોટા.

પ્રવાહો કરેછે ઘણા ધધગાટ,
ઘણી કીર્તિ ઉચ્ચારનો જેમ ધાટ;
કહે રાજ રાજ જુગો જુગ જીવે,
દિહો વંશ ઝલા વિષે એક દીવો. ૧૨૨.

ઘણે દૂરથી નીરનું વહેત સાંધું,
રૂડું જેમ રાજે સદાવ્રત પાંધું;
પિએ પ્રેમથી આવિને નીર પ્રાણી,
મહારાજની કીર્તિ મોટી વખાણી. ૧૨૩.

વળી ઉપમા એનિ એવી વિચારું,
મહા સિંધુ મદ્દે ધસી ગંગધારું;
ઊંચા ટેકરાથી વહું વારિ આવે,
હિમાળા થકી જેમ ગંગા સિધાવે. ૧૨૪.

જુઓ આવતું નીર હોતું જણાય,
વસી ત્યાં વિશેષે વળી સ્વચ્છ થાય;
કદી દુર્ગુણી ને સત્તે સંગ સારો,
જુઓ આ રિતે સદગુણી તે થનારો. ૧૨૫.

ઘણા પક્ષિઓ ત્યાં મિદા ખોલ ખોલે,
કહું તર્કથી ઉપમા તેહ તોલે;
ઠ્યાંછે ભલો પક્ષિનો એમ ઘાઠ,
પડે ગંગ તીરે ફિજે વેદ પાઠ. ૧૨૬.

કરે કોકિલા શબ્દ સારા ઉચાર,
દિસે જાગર ગૂણુ ગાનારિ નાર;
મધુરા વદે શબ્દ ત્યાં શક મેના,
ગુણી જાણિયે હોય ગાંધર્વ તેના. ૧૨૭.

ઉદારતા.—દોહરો.

રાત વરત જે માગતાં, નહિ કદિ કહે નકાર;
રણુમલસરને રંગછે, દિસે સદા દાતાર. ૧૨૮.
કોણ કહે જન કૂપને, દુનિયામાં દાતાર;
રણુમલસરની રીત જે, રાખે એજ ઉદાર. ૧૨૯.

ભુજંગી છંદ.

અરે ઓ કુવા તું નલે ગર્વ એવો,
કહે કોણ દાતાર જે તૂજ જેવો;
નહીં નીર પામે વિના ગૂણુ વાળો,
રહેછે નિરાશો તૃશાશી કુખાળો. ૧૩૦.
નિધીને કહે કોણ ઝાઝા વખાણે,
પિવા પાણિ મીઠું નદે કોઈ ટાણે;

૨ ગુણુ-દારડું.

૧૩૧. મેષાતૂર આશા કરી કોઈ આવે,
 મેષા તેતણી તો ઇજે આતળાવે.
 અરે સિંધુ તું ગર્વનો છોડ ઘાટે,
 ધણો એવડો શો કરે ધધવાટે;
 અમે તૂજ મોઢાનિ મોઢાઈ જાણી,
 પિવાને ન પામે કદી કોઈ પાણી.
 ૧૩૨. કરે નીરનું દાન જે કોઈ આવે,
 નિરાશી નહિ કોઈ ત્યાંથી સિધાવે;
 નિહાળી મને તો નકી દીલ ભાસે,
 લિધો છુલુ શીખી પ્રજાપાળ પાસે.
 ૧૩૩. તપ્યો તાપથી તેતણો તાપ ટાળે,
 કરી શાંત આનંદનો ઝોધવાળે;
 ધિરા સજ્જનો શાંતથી ધૈર્ય આપે,
 કુખી લોકના દીલની દાઢ કાપે.
 ૧૩૪. સદા સર્વ પામે તહાં નીર પાન,
 દયાથી મહીપાળ દે જેમ દાન;
 તથાપી કદીએ નહીં નીર તૂટે,
 ખજનો કદાપી નહીં જેમ ખૂટે.
 ૧૩૫. જુઓ નીર પી પક્ષિઓ ઉડિ જાય,
 દરો દીશમાં વંદનાં વંદ. ધોય;
 મહારાજની કીર્તિ સૌને કહેવા,
 ગયા એપિયા શુ જુઓ પક્ષી જેવા.
 ૧૩૬. ગુણીનઃ ગુણોને ન દેખે તપાશી,
 કદી કોઈને તે ન કાઢે નિરાશી;
 તથાપી ખરો એક વીવેક આણે,
 કરેછે સદા દાન પાત્ર પ્રમાણે.
 ૧૩૭.

ઉપમાઓ.—દોહડો.

શેષ નાગ શિર શોભિતી, મેદનિ મુગટ નિદાન;
 રણમલસર તેમાં રહ્યાં, મણી અમૃદય સમાન. ૧૩૮.

ભુજંગી છંદ.

૩૩ ઘાટથી રમ્ય બાંધું રૂપાણું,
 વળી શોભિતું સ્વચ્છ છે નીરવાણું;
 કહે પૂર્ણ પીયપૃથ્વે કઠોરો,
 તપે જેમ તિર્યંકે શીર તોરો.
 ૧૩૯. ભગીરથ ભાગીરથી જેમ લાવ્યો,
 મહારાજથી જેમ આ સિંધુ આવ્યો;

તપ્યા પ્રાણિઓનાં જુઓ તાપ ટાળ,
 ગુણી જેમ ગંગા મહા પાપ બાળ. ૧૪૦.
 નિધીથી મુઘાં કુંભ જે નીકળેલો,
 હરો એજ આગું ધરામાં ધરેલો;
 હરો અહનો કુંભ જેમાં મુઘાણે,
 ખમી પૂર્ણ કાંતો અખે પાત્ર આ છે. ૧૪૧.
 દંસે સ્વચ્છ આકાર સારો મુહાવે,
 વિલોડી વળી એમ વીચાર આવે;
 ધરા મધ્ય શું આરશી આ ધરીછે,
 મહાલક્ષ્મિને મુખ જેવા કરીછે. ૧૪૨.
 કરો જુક્તિને વર્તુળાકાર કીધું,
 પ્રકારે કરી ચંદ્રનું માપ લીધું;
 દિસે જેમ આદર્શ છે દેવ દેર,
 પડ્યું પૃથ્વીમાં તે રૂડે ધામ ઠેરું. ૧૪૩.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ચંદ્ર પ્રભાવ મુખ્ય શર્વરિ^૩ બાલિકાનો,
 તારાતણો સમુદ્ર મૌકિતક માલિકાનો;
 આ લોક મધ્ય અતિ લાયક લેખવાનું,
 શોભીત શ્રેષ્ઠ સર દર્પણ દેખવાનું. ૧૪૪.

ભુજંગી છંદ.

પડેછે રવોતું પ્રતીગિય તેમાં,
 અતીશેજ છાંડો દિસે મર્મ એમાં;
 મહારાજની લક્ષિતનો જાણિ લેવ,
 પધાર્યા જગચ્ચક્ષુ પ્રત્યક્ષ દેવ. ૧૪૫.
 ફરે સૂર્ય ને ચંદ્રમા રાશિ તારા,
 અહોનીશ આકાશમાં ચાલનારા;
 બિજે આવિ શોભા હરો કોઈ દાર,
 સદા એજ જોતા ફરે વારવાર. ૧૪૬.
 શશી મધ્યથી સૌમ્યતા સંહરી છે,
 ભલી આતળાવે જુઓ તે ભરીછે;
 પડ્યો તેથી ખાડો શશી મધ્ય તેનો,
 દિસે ઇંદુમાં અંક અઘાપિ એનો. ૧૪૭.
 દિસે નીર આકાશ આભાસ જેવું,
 તથા ચંદ્રનું છે પ્રતીગિય તેવું;
 ભલો પાળ ત્યાં વર્તુળાકાર ભાળી,
 કિધો ચંદ્રને જાણિએ તે કુરાળો. ૧૪૮.

૧ પીયપ-અમૃત.

૨ પ્રકાર-રૂપાણ. ૩ આદર્શ-દર્પણ. ૪ શર્વરિ-રાત.

ભલી વંશ ઝાલાતણી ભૂમિકા છે,
દિસે રૂપ રંભા શિવા કે રમા છે;
દિસે મૂખમાં પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રભાવ,
જુઓ તે બન્યું એજ છે આ તળાવ. ૧૪૯.
ભડી ભૂમિ ભાસે જુઓ પ્રાંત અત્ર,
દિસે વંશ ઝાલાતણો કીર્તિ પત્ર;
થયો ઝોપતો આ તળાવે અધીકી,
થયો રાજ સાહેબનો જેમ શિક્ષો. ૧૫૦.

વર્ણન સમાપ્તિ વિશે.

સદા વ્રત જેવું કર્યું કામ સારું,
નકી એથકી નામ અસે થનારું;
ધરી જન્મ જેણે નહીં નામ રાખ્યું,
નકામુંજ આપૂષ તે ઝાઈ નાખ્યું. ૧૫૧.

દાહરા.

રણુમલસર જ્યાં લગિ રહે, વળિ આ કાવ્ય વિચાર;
રાજ રણુમલ સિંહનું, નામ અમર રહેનાર. ૧૫૨.
રહુંદિમાજે માનસર, પુશ્કર જ્યાં અજમેર;
રણુમલસર તેમજ રહો, પ્રસિદ્ધ રૂઢી પેર. ૧૫૩.
આપ્યું ને ધન ઈશ્વરે, કરો પૂણ્યનાં કામ;
હ્યો આશિષ બહુ લોકની, નિશ્ચળ રાખે નામ. ૧૫૪.
વર્ણન કરો વિવેકથી, નિર્મળસરનું નેત્ર;
માનસિદ્ધ મહારાજને, ભાવે કીધું ભેટ. ૧૫૫.
જે કવિતા ગુણ બહુછે, વિવેક વિદ્યાવંત;
પરોપકારી કામ પણ, એણે કર્યાં અનંત. ૧૫૬.
સડકો કીધી શોભતી, આઝાં રોપ્યાં આડ;
કરાવિયાં વાવો કુવા, પ્રજા ગણે છે પાડ. ૧૫૭.
ઝોગણિસેં તેનીશનો, ઝોજો ચેતર માસ;
વાદિ નવમી દિન વર્ણવ્યો, પૂર્ણ પ્રબંધ પ્રકાશ. ૧૫૮.
વંશતણી વૃદ્ધિ થજો, જશ દેજો જગદીશ,
દિન દિન દલપતરામની, એ ઉત્તમ આશીષ. ૧૫૯.

મનહર છંદ.

રાજ ઇલકાપ્ય રૂઠો પાદશાહી વખતથી,
વંશ પરંપરા મહીપાળને મળેલો છે;
અંગરેજ સરકારે સ્થાર આફ ઇંડિયાનો,
દેશ પતિ રણુમલ સિંહને દિધેલો છે;
સોરઠમાં સૈકડો છે રાજ પણ આજ સમે,
જેના રાજતણો વર્ગ નંખર પહેલો છે;

કહે દલપતરામ કીધાં જેણે રૂઠાં કામ,
કવિયોએ કાવ્ય બહુ કુશળ ગણેલો છે. ૧૬૦.

દાહરા.

રાજ સભાને રીઝવી, કરિ કવિતાનું કામ;
પદવી કવિની પ્રથમ ત્યાં, પામ્યો દલપતરામ. ૧૬૧.

મેવાસ વર્ણન.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જાનહવિ જાથુ જમાવ કરી નહિ, જેમ જરા ધર દેરિ જરામાં;
મોટિ નદી મહિ મંડળ માંહિ, મહી નદિ છે છબિવંત છરામાં;
બાવળ બોરડિનાં બાહુ ભુંક, ઘણાં તરની ધમધોર ગરામાં;
હાલિ જણાય જરીકજ જેમ, નરેશતણા મુખ દેશ પરામાં. ૧.
હાથિ હજારનિ હાર નિહાર, લગાર તગાર જણાય ન જેમાં;
રામનિ ક્રોજ વિરામ કરે કદિ, તોપણ શોધિ જડે નહિ તેમાં;
વાઘ વરૂ વિકરાળ વસે વાળી, અન્ય અરણ્યતણાં પશુ એમાં;
તે વતનું વિગતે કરિ વર્ણન, સાહિત્ય શાબ્દવિના કરૂં શેમાં. ૨.

દાહરા.

મહિવાશીનો મુલકમાં, તેથી ઉપજે ત્રાસ;
વિશ્વ વિષે વિખ્યાત છે, વસુધામાં મહિવાસ. ૩.
રાજ રાત્રુ ત્યાં જઈ રહે, રહે લુટારા ચોર;
પણ તે કદિ પકડાય નહિ, અતિ અંધારૂં ધોર. ૪.
સાગર સ્થાનક મચ્છનું, ભૂત સ્થાન કૈલાશ;
સુરનું સ્થાનક સ્વર્ગછે, ચોર સ્થાન મહિવાસ. ૫.
રહે રાત દિન રખડતા, ભય તજિ ભીલ અપાર;
એક દિસે એમાં વળી, સર્વેનો સરદાર. ૬.
છૂટક છૂટક છાપરાં, કરી રહેલા કોઈ;
કઈકે ગુફામાં ગુપ્ત રહે, જગ્યા છાની નેઈ. ૭.
ભામનિ ભાસે ભીલડી, બાળકે લઈ બેચાર;
આણાઠિયોના ચોસરા, હેડે પહેરી હાર. ૮.
એક કુલાડી કાખમાં, એક છરો આણિદાર;
કરમાં તિરને કામઠું, એ નરનો શણગાર. ૯.
ટુંકી પહેરે તંગડી, માથે ફેટો એક;
તન તો સધળું તેહનું, છે ઉઘાડું છેક. ૧૦.
ન ગણે તડકા તાઢને, વળિ ન ગણે વરસાદ;
શિકાર સોધે સર્વદા, નિશાદિન તેહ નિશાદ. ૧૧.

પગમાં ન મળે પગરખું, નહિ અંગરખું અંગ;
 તેના તનનું આમડું, પાંખતર તુલ્ય અલંગ. ૧૨.
 એકે ઉપર આપદ પડે, ફેરે દોલ ધમકાર;
 ભેળા થઈ ન્તય લીલડા, પળમાં પાંચ હજાર. ૧૩.
 મુત મોટાં સરદારનો, તેજ નહીં સરદાર;
 પણ જે થાય પરાક્રમી, એ પામે અધિકાર. ૧૪.
 મહાસાગરમાં મોંછડી, જતી રહી ન જણાય;
 તેમજ તે મેવાસમાં, ગયો ચાર ન જણાય. ૧૫.
 સાભ્રમનો ને મહિ નદી, જે મહે મેવાસ;
 શિરોધથી દક્ષિણ દિશે, પૂર્ણ કોશ પંચાસ. ૧૬.
 મીઠો ભૂમી મહિ તટે, મીઠાં પાણી પાસ;
 લીલા ઉગે લીમડા, કુલ તેમાં કડવાસ. ૧૭.
 આ સરકારે વશ કર્યા, આતિશય એવા લીલ;
 ઝાડી પણ છેદન કરી, ધરી ન તેમાં લીલ. ૧૮.
 ત્રાસ ટળ્યો સૌ દેશનો, સુખ પામ્યા સૌ લોક;
 ઈશ્વર એ રીતે હણે, સર્વ સ્થળનો શોક. ૧૯.
 ઉજડમાં વસ્તી થજે, થાજે લીલા લહેર;
 સુખ શાંતી સધળે થજે, પૃથ્વીમાં બહુપેર. ૨૦.

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી ત્રિપે.

ઉપનતિ ૪૫.

કહું હવે શ્રીપુરનો^૧ સુધારો, સ્વદેશમાં જ્ઞાન વધારનારો;
 સ્વદેશનું જહિત ચિત્ત ચલાશે, તે સાંભળી અંતર રાજિ થારો. ૧.
 ઈશ્વરી સને સૌ સમજે કદાચી, અઢારસે ને અડતાળિશાથી;
 જેજે થયો શ્રીપુરમાં સુધારો, તેમાંથી છું કાંઈક બોલનારો. ૨.

દાહરા:

સોસૈટી વર્નાક્યુલર, સ્થપાઈ અમદાવાદ;
 સક્ષેપે વર્ણન કરું, ઉરમાં આણી યાદ. ૩.

ઉપનતિ ૪૫.

જ્ઞાતા કહું તો પણ યોગ્ય એ છે, દેવી ભક્તી દૈવતવાળિ તે છે;
 હું વળી કામડુંધા વખાણી, રમાથકી ઉત્તમ એજ રાણી. ૪.

દાહરા:

સ્થિતિ ગુણમય ગુજરાતની, બદલાઈ બહુ વાર;
 સ્થિતિ પડટે છે સ્વયંકી, જેમ જગત મોઝાર. ૫.

હિમાચાર્ય સરખા થયા, વડાવડા વિદ્વાન;
 જેના ગ્રંથો^૧ આજ પણ, મોટું પામે માન.
 ગુજરાતી ભાષાતણા, કવિયો થયા અનેક;
 રામાયણ ભારત રચ્યાં, વાર્તા પણ સવિવેક.
 પછિ આવી પડતી દશા, વિદ્યા પામિ વિનાશ;
 દેખાડે નહિ પ્રોધને, પુસ્તક જેની પાસ.
 પછિ પરમેશ્વરની કૃપા, દૃષ્ટિ થઈ તે દેશ;
 અમલ થયો અંગ્રેજનો, સૌ સુખ વધ્યું વિશેષ.

મનહર છંદ.

ગુજરાતમાં વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરનાર નર,
 લાયક લંદનપુરમાં જનમ પામિયો;
 ઈસ્વિસો અઢારસે ને એકવીસતાણી સાલે,
 સાતમી બુલાઈ દીન જન્મ ધરો જામિયો;
 બહુ વિદ્યાભ્યાસ કરી એકવીસ વર્ષ વયે,
 મુંબઈમાં આવી નોકરી વિપે વિરામિયો;
 તે અલેકઝાંડર કિન્લાક ફારખસ નામ,
 ખાંતે ગુજરાતની મટારી ઘણી ખામિયો.

દાહરા:

સન અઢાર છેતાળિસે, આવ્યો અમદાવાદ;
 આશીરંટ જડજ થયો, તે અકટોંખર બાદ.
 રોખ ધણે કવિતાતણો, વાંચે ધરી વિવેક;
 ભાટ ચારણો. પ્રાણણો, જેયા કવી અનેક.

મનહર છંદ.

કવિતા સુણીને કરતો કવિની પરીક્ષા તે,
 સીરપાવ આપી સારા રાખ્દને ઉચારતો;
 મનમાન્યો મળે કવિ તો તેને પોતાની પાસે
 રાખવાને રાતદિન રૂઢયમાં ધારતો;
 સારાભાઈતણા મુત ભોજાનાથ ભાઈ મુખે,
 સાંભળ્યું કવિનું નામ તેણે એક વાર તો;
 મોકલાવી માણસ તેણે દલપતરામ,
 રાખ્યો પોતા પાસે તેને પણ ન વિસારતો.

દાહરા:

- સન અઢાર અડતાળિસે, માસ નવંબર નામ;
 ફાર્ગસ સાહેબે કવી, રાખ્યો દલપતરામ.
 સંગ્રહ કરતાં ગ્રંથનો, ઉપજ્યો એક વિચાર;
 સાર્વજનિક શુભ સ્થાપિયે, પુસ્તકનો ભંડાર.

^૧ હૈમકાપ તથા હૈમ. વ્યાકરણ વગેરે.

વર્ષ સાત થયાં પણ સોસાઈટી વધી નહીં,
નાણાં સાત સહસ્ત્રની નોંઠે રહી છે ખરી;
આવે દલપતરામ આસિરંટ થાય મારે,
તો વધારીએ જરૂર હિંમત હુએ ધરી;
માટે તમે તે કવિને લખજો મિત્રાઈ દાવે,
આવે જેમ અહીં એવાં વાક્ય રૂઠાં વાવરી. ૪૫.
ફારખસે કવિ પ્રતિ પત્ર લખ્યો પ્રીતિ ધરી,
વાંચીને આ વાત તમે ચિત્તમાં વિચારજો;
તમને તેડાવ્યા હતા વઢવાણથી મેં તેતો,
મારી નોકરીને માટે તે નહીં વિસારજો;
સેવા સરકારી તજ સ્થાપેલી અમારી જેછે,
સોસાઈટી તેનાં તો સેવા તમે સ્વિકારજો;
ફિકર તમારી આખી ઉમરની હું ધરીશ,
ધીરજ તે માટે તમે અંતરમાં ધારજો. ૪૬.

દાહરા.

સ્વદેશનું હિત જો સદા, રૂઢ્ય ધરો દિન રાત;
તો આ વચનો વાંચિને, કબૂલ કરજો વાત. ૪૭.
વચનો એવાં વાંચિને, ના કહિ કેમ શકાય;
પશુ ખંધન પ્રેમનું, તે નવ તોડ્યું જાય. ૪૮.
કરદીસે કવિને લખ્યો, વળી વિવેકે પત્ર;
એનો ઉત્તર મોકલ્યો, તરત લખીને તત્ર. ૪૯.
સ્વદેશનું શુભ આહિને, આવિશ અમદાવાદ;
સોસાઈટીને સેવવા, પ્યાર તેર દિન પાદ. ૫૦.
સન અઢાર પંચાવને, એસનાં જીન માસ;
કવિ દલપત આવી થયો, સોસાઈટીનો દાસ. ૫૧.

મનહર છંદ.

કહો કરદીસ સુણો કવિરાજ આજ હવે,
કાજ કરવાનું મુખ્યછે તે કહું વાણિયે;
વસવા સોસાઈટીને સ્વતંત્ર સુસ્થાન નથી,
પુંજ પણ હજી સાત સહસ્ત્ર પ્રમાણિયે;
લાખ કે અરધ લાખ નાણાનું ભંડોળ થાય,
તોજ મૂળ જાંઠાં આ સોસાઈટીનાં જાણિયે;
તે માટે રિઝાવો સરદાર સહુકાર લોક,
આપે જો સહાયતા તો હર્ષ ઉર આણિયે. ૫૨.

દાહરા.

તે પછિ કવિયે નિત્ય જઈ, નગર રોકતી પાસ;
કવિતા કહિ રંજન કર્યા, અંતરની કહિ આશ. ૫૩.

ઉપજાતિ વ્રત.

સોસાઈટી સૌનું ભલું ચહેછે, માગી લિધેલા ધરમા^૧ રહેછે;
ભલા હિમાભાઈ સુકીર્તિમાન, રચાવિ આપો રમણીક સ્થાન. ૫૪.
તેને હવે આશ્રય છે તમારો, ગયો મુકીને ઉપજાવનારો;
અરે દયા અંતર મધ્ય આણો, પોતાનિ તેને કરિને પ્રમાણો. ૫૫.
ધર્મી વડા છો ધનવંત ધોર, ઉદાર છો ને ઉમદા અમીર;
માટે ધરે એક તમારિ આશ, ન કાઢશો છેક હવે નિરાશ. ૫૬.
ધરા વિષે દેવળ ધર્મ શાળા, કરી થયાછો શુભ કીર્તિવાળા;
કરો હવે આ શુભ એક કામ, દેશે દવા તો દલપતરામ. ૫૭.

સોરઠા.

કરિ કવિતા એ રીત, રંજન કરતાં રોજ જઈ;
પ્રગટી મનમાં પ્રીત, એક દિવસ એ રોકતે. ૫૮.
કાંઈકે ઢળ્યા કાન, દિધો દિલાસો જીભથી;
સજવાને સુસ્થાન, ભરી સભા ભાપણ કથું. ૫૯.
શુભ સપટંપર માસ, પ્રસિદ્ધ તારિખ પાંચમી;
વાંચો યુદ્ધિ પ્રકાશ, વાત લખીછે તે વિષે. ૬૦.
રોકે કથું કબૂલ, સ્થાન રચાવી આપના;
જ્યાં અંગ્રેજી સ્કૂલ, તે પાસે જગ્યા કરી. ૬૧.

મનહર છંદ.

હિસંખર ચાવીશમી દીને ખાત મૂહરત,
લાડે એલફીનરત સાહેબે કોડે કથું;
પ્રભાતમાં પુસ્તકશાળાનો પાયો નાંખી પછી,
સાંજે દવાખાના તણું ખાત એમ આદ્યું;
પ્રવેશ મૂહૂર્ત તે પુસ્તકશાળાતણું તેતો,
ચૌદમો નવખરે સતાવનમાં સુધયું;
વિશેષ વિગત તો વાંચો યુદ્ધિ પ્રકાશ વિષે,
આતો સાર સાર લે સંક્ષેપમાં મેં ઉચ્ચું. ૬૨.
છોટા જન શ્રમ કરી કારજ સુધારે પણ,
તે કર્યાનો મુજસ તો મોટા જન માણુરો;
કહ્યો કારોગરો કરીને કરશે મકાન,
એનું નામ કહો પછી કોણ યાદ આણુરો;
પાયો નાંખ્યો ગવર્નરે વાત તે પ્રસિદ્ધ થશે,
વારે વારે યાદ કરી લોક સૌ વખાણુરો;

^૧ ભદરના દરવાજા ઉપર હતી.

^૨ શેઠ હડીસિંહની બે વિધવા શેઠાણિયોએ મળીને રૂપીઆ અંધ લાખ અને શેઠ પ્રેમાભાઈએ રૂપીઆ બાવીશ હજાર આપ્યા અને રૂપીઆ ૭૨૦૦૦ સરકારે આપ્યા તેમાંથી રૂ.૪૨૦૦૦ ની ધમારત ખાંધી અને બાકીના રૂપીઆ ચાલુ ખર્ચને માટે સરકારમાં આજે મુક્યા.

પણ તેતો પાંસઠમાં પોતે સ્વર્ગ પંથ^૧ ગયો,
નામ રહું નિશ્ચય સંસારોને સંભારવા. ૮૭.

દાહરા.

કાર્પસ ગુજરાતી સભા, છે મુંબઈમાં હાલ;
મંત્રી મનસુખરામ છે, સૂર્યરામના લાલ. ૮૮.

મનહર છંદ.

મુંબઈના પારોતે શેઠ જમશેદજીના,
શાણ સુત જેનું શેઠ સોરાળજી નામછે;
ચાસઠના એપ્રિલમાં આવ્યા અમદાવાદમાં,
ઉતર્યા જ્યાં શેઠ હઠીસીહનો આરામ છે;
સાંભળીને સમાચાર સાહેબે કવિને કહ્યું,
જાઓ જઈ મળો શેઠ ઉતર્યા જે કામછે;
જેમ કવિતાથી હિમાભાઈને રંજન કર્યા,
તેમ કરો રંજન જૈ તે તમારું કામછે. ૮૯.

દાહરા.

પછિ કવિજન જઈને મળ્યો, સ્નેહ સહિત સંપૂર્ણ;
સંભળાવિ કવિતા પ્રથમ, નીતીની પરચૂર્ણ. ૯૦.
જશવંતા જમશેદજી, થયા ગયા પ્રભુધામ;
વરણ તેના ગુણતણું, સંભળાવ્યું^૨ તે દામ. ૯૧.

મનહર છંદ.

શેઠ જમશેદજીમાં શ્રેષ્ઠ તણુ ગણુ હતા,
દોલત સહીત પારોતે પદ જાણિયે;
વિદ્યાનો વિનોદ ગણુ બીજો તથા ત્રીજો ગણુ,
વેપાર કર્યાની કળા વિવિધ વખાણિયે;
ખરસેદજી તથા રૂસ્તમજી ને સોરાળજી,
તણુ તે સાહેબજીદા તેમના પ્રમાણિયે;
વારસામાં અનુક્રમે આપ્યો એક એક ગણુ,
દાખે દલપતરામ દેખી ઉર આણિયે. ૯૨.

દાહરા.

ઈત્યાદિક કવિતા કહી, પછી ચલાવી વાત;
કામ કરે જે જે ભલાં, સોસૈટી ગુજરાત. ૯૩.
શુણિ રૂઢ્યે રંજન થયો, સધળો મિત્ર સમાજ;
પછિ કવિયે માગી મદદ, સોસૈટીને કાજ. ૯૪.
કહે શેઠ શોરાળજી, હું ખુશી થયો અપાર:
શુભ કામે નાણું ગણી, આપિશ અઢી હજાર. ૯૫.

^૧ તા. ૩૧ મી અગસ્ટ. ^૨ પરજરાગમાં છે તે.

કવિ વચન.

મુજ કવિતાથી જો તમે, અતિ રીઝ્યા હો અમ;
સેક્રેટરિપર તો લખી, આપો મુજને પત્ર. ૯૬.

પત્ર લખ્યો તેનો સાર-મનહર છંદ.

સેક્રેટરી સાહેબ તરફ લખ્યું લેટરમાં,
આપના આસિસ્ટન્ટે જે વાત મુજને કરી;
તે શુણિને ખરેખરે ખૂબ ખુશી થયોહું હું,
રકમ તો આપીશ અઢી હજારની ખરી;
તેના વ્યાજમાંથી દરસાલ સો રૂપૈઆતણા,
નિબંધ રચાવજો ઇનામ આગળે ધરી;
પ્રારમી એપ્રિલે લેખ લખી આપ્યો એવી રીતે,
ધન્ય શેઠ શોરાળજી ઉદારદતા આદરી. ૯૭.
પાંસઠના ક્રેડિટઆરી વિષે વેળી મુંબઈથી,
શેઠ રાયચંદ સૂત પ્રેમચંદ આવીઆ;
કવિયે મેળાપ પ્રેમાભાઈની સમક્ષ કર્યો,
રસિક કવિતા કહી એજાને રીઝાવીઆ;
તે પછી સોસાઈટી કરેછે જે સુધારા કામ,
કાયદા તેના સંરવે, કહી સમજાવીઆ;
માગતાં મદદ જ્યારે કાંઈકેતો કાન દોળ્યા,
સમાચાર જઈ કરદીસને સુણાવીઆ. ૯૮.

દાહરા.

અઢારમી તારિખ દિને, ચિતમાં કરી વિચાર;
ભલી ભરી વાર્ષિક સભા, આવ્યા ગ્રહસ્થ અપાર. ૯૯.

તે સભામાં કહેલી કવિતા.

વિદ્યા વાણિ વધારવા, ગરથતણી પડિ ગરજ;
આજ સભાસદ સરવની, એ માટે કહું અરજ. ૧૦૦.

હરિગીત છંદ.

કહું અરજ તે ઉરમાં ધરે, સધળા સભાસદ સ્નેહથી;
ગુજરાતે ભાષા ગુણવતી, પણ દુર્બળી થઈ દેહથી;
ચિંતા કરો ચિતમાં તમે, વિદવાન જન આ વાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે^૧ ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૧.
જે વાણિથી જીવક જડે, વળિ છે અધિક ઉપયોગની;
આ દેશી જનને દિન દિને ભરનારિછે, સુખ ભોગની;
કિરતી કથેછે કથનથી, પ્રાચિન પુરૂષ પ્રખ્યાતની;
ઉધરે રકમ મન માનિતો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૨.

વેપાર પાર વિનો કરે, એ વાણિયી વેપારિયો;
અભિલાષ લાખ ઉચારવમાં, વાપરે નર નારિયો;
વાણી વિના ગતિ પ્રાણિતો, પરમાણિયે પરુ જાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૩.
વાણી થકી ઉપદેશો, ઉપદેશ આપે ધર્મનો;
વળિ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંતો, સમજાય સઘળા મર્મનો;
વાણી થકી વિદ્યા વિશેષ, લણાય છે ભલિ ભાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૪.
દેવળ સરસ છે દેવનું, જે માહિ દેવ ચરિત્ર છે;
તન મનતણો મળ યાજનાર, પ્રસિદ્ધ તિર્થ પવિત્ર છે;
કુળ દીતનાં કહેનારિ છે, દેનારિ છે મુખ સાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૫.
ઉપકારિનો ઉપકાર, માનવજાતિયે તો જાણવો;
એણે કર્યો ઉપકાર તો, ઉરમાં અહરનિશ આણવો;
આપણુ સરવને પાળનારી, તુલ્ય તે છે માતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૬.
માતા પિતાને વૃદ્ધ થતાં, પાળવાં પુત્રે સહી;
તેવીજ રીતે દેશની, ભાષા વિષે ભુલ્યું નહીં;
જે છે હજાર પ્રકારથી, ધણિ હેતુ લોક હયાતની;
ઉધરે રકમ મનમાનિ તો, મુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૭.
ઉપયોગિ જેમ નવાણું, ને વળિ ધર્મશાળા ધારવી;
એથી અધિક ઉપયોગિ, ભાષા સ્નેહથી સંભારવી;
ગરજ ઉચારી આં અમે, સજ્જન સમીપ તમામની;
દિલમાં ધરે દિલ સજ્જ થૈ, આ દાદ દલપતરામની. ૧૦૮.

મનહર હંદ.

અવનીને એક ચંદ ઈધરે ઉજાસ માટે,
આપ્યો એથી અડચણો પડે ધણા દોશવા;
જ્યારે હોય જોડ ચંદ કમુર ન કશી રહે,
ક્યાંથી આવે ક્યાંઈ ખરી અડચણો ખોસવા;
પ્રેમચંદ રાયચંદ, પ્રેમચંદ હેમચંદ,
જોડ ચંદ મળ્યા તને પ્રેમ કરી પોષવા;
થયું તોર સિદ્ધ કામ કહે દલપતરામ,
હવે તું સોસાઈથી ન લાગ અક્રપોસવા. ૧૦૯.

મુલશા હંદ.

રાવ ખાનાને વિધાનિ વૈકુંઠ ગઈ,
અધિપતી પાસ અરજ ઉચારી;
રાયચંદ સૂત પૃથ્વી વિષે પ્રેમચંદ,
મારિ મગજરિ એણે ઉતારી;

કઈકે લાચારને તો કર્યા લખપતી,
ભૂપ જેવા કર્યા કઈ લિખારી;
કરમ લખતાં હવે શરમ આવે મને,
કરમતી રેખ પર રેખ મારી. ૧૧૦.

દાહરા.

કર્મકર્તા યુગિભદ્રને, મળતી સતજનુગ વાર;
પ્રેમચંદ યુગિભદ્રનો, આ અવસર અવતાર. ૧૧૧.
પછી ટીપ ત્યાં ફેરવી, ભરી સભા મોઝાર;
પ્રેમચંદ શોઠે લખ્યા, દેવા દશક હજાર. ૧૧૨.
પ્રીતે પ્રેમાભાઈએ, જે હજાર લખિ દીધ;
સભાસદોએ પણ ભરી, રકમો ત્યાં ભલિ વીધ. ૧૧૩.
જેસંગભાઈ અદ્વારસે, ઉભાભાઈ શતપંચ;
પરચૂરણના પાંચસે, રહ્યો ન સંશય રંચ. ૧૧૪.

મનહર હંદ.

ઈનામો આપીને નવા રચાવ્યા નિયંધો રૂણ,
પુસ્તકે પ્રગટ કર્યા છાપથી છપાવીને;
વળી જે જે ગામ વિષે વાંચન રચાનક થયાં,
સહાયના આપી તેને પુરો પ્રેમ લાવીને;
કવિતાનો શોખ ગુજરાતમાં વિશેષ વંધ્યો,
લેખન વિદ્યા વધારી નિયંધો રચાવીને;
કહે દલપતરામ ધન્ય કારખસ નામ,
વખણાયો ધણો તે વિદ્યાનાં ખીજ વાવીને. ૧૧૫.

દાહરા.

કરકિસ અગન્યોતેરમાં, ગયો વિજાંત વાર;
સેક્રેટરિ ત્યારે થયા, શાણા સાહેબ રોકાટ. ૧૧૬.

ઈંદ્રવિજય હંદ.

જહાલ કરી વઢવાણ થકી કવિનો, કિતલાક મુખે કર આલ્યો;
પાલણુ પોપણુ પૂર્ણ કરી, કરકીસતણા કરમાં કર ધાલ્યો;
તે કરકીસ તણુ ગુજરાત, વિચક્ષણુ વીર વિલાયત આલ્યો;
દેશકવીદલપત્તણુ લઈ, રકાટતણા કરમાં કર આલ્યો. ૧૧૭.

મનહર હંદ.

શિતેરની સાલમાં મુંખઈ જવા માટે આહી,
કચ્છ પતિ રાવ પ્રાગમતણુ પધારિયા;

અરકમાં આવે તે રોજાણે એક પગલુ ભરીને ત્યાં
આવીને તો ચોના મહેરાની કદા અરજ કાઢી નીચે, તે
કમ દલા કહેવાય. મારગમાં.

કવિયે મેળાપ કરી આશીપ વચન કહ્યાં,
સ્નેહુ ધરી સમીપમાં મુજસ ઉચારિયા;
ઉમથાશંકર મુત લાયક ઝવેરીલાલ,
તેની મારફતે શબ્દ અંતર ઉતારિયા;
પાંચસે રૂપેઆ આપ્યા તે સમે સોસાઈટીને,
ખીજવાર ખસે મોકલી ગુણો સંભારિયા. ૧૧૮.

દાહરા.

ઈત્યાદિક ઉમદાજને, સહાયતા કરી એમ;
સજ્જડ થઈ સોસાઈટી, જાય ન ઉખડી જેમ. ૧૧૯.
વરશો વરશ વળી કર્યા, શકિત પ્રમાણે કામ;
તેથી સોસૈટીતાણું, પ્રસિદ્ધિ પામ્યું નામ. ૧૨૦.

હરિગીત છંદ.

ખાતેરના મે મોસથી, તે સ્કાટ સિંધ સિધાવિયા;
સેક્ટેરીની પદ્ધિ પર જોખાળરાવ દરાવિયા;
સંભાળિ સાહચાર વર્ષ સુરોતથી સોસાઈટી;
લોશો વિષે બહુ લાયકી લાખેણિ જેની ગણાઈતી. ૧૨૧.
પછિ શવ સાહેબ આજ મહિપતરામ જેનું નામ છે;
તેનેજ હસ્તકે આજ લગિ સોસાઈટીનું કામ છે;
લંડોળ તેનું તો ભલું, જો આશરે ઉર આણિયે;
સામાન રેકડ સહિત ધન, ચાલિશ હજાર પ્રમાણિયે. ૧૨૨.

દાહરા.

આતો મે સંકેપથી, કહ્યો કાંઈ ઈતિહાસ;
વિશેષ ઈચ્છો વાંચવા, વાંચો બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૨૩.

બુદ્ધિ પ્રકાશ વિષે.

દાહરા.

સન અઢાર ચોપતણો, મનહર મારગ માસ;
પ્રથમ થકી ચોપાનિયું, પ્રગટ્યું બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧.
શશિ સૂરજ તારા તરિત, આપે ભલે ઉજ્જસ;
જડતા તિમિર ટળે નહિ, જ્યાં નહિ બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૨.
દિવેલ વિદ્યા પાત્ર દિલ, કરો વિચાર કપાસ;
વિવેક જોત વિમળ વડે, પ્રગટે બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૩.
સજ્જનને મુખ શોભતું, તેથી આવે તેજ;
કપટી મુખ કાજળ હો, અચરજ સરખું એજ. ૪.
વ્યસન સરૂપી વાદળાં, અટકાવે ન ઉજ્જસ;
તો મન મેદનિમાં પડે, બહુ વિધિ બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૫.

બુદ્ધિ પ્રકાશ બનાવતાં, પક્ષ ગયા ચોવીશ;
શાલ^૧ નવીતો સાહેબે, આ આપી બક્ષીસ. ૬.

દ્વિઅર્થી એક સાહેબને ૨૨વા વિષે.

જો તું આજનિ શાલમાં, સાહેબ^૨ એ કરીસ;
નીતી જાણુવિ ભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૭.

“ઉત્તમ જગો એટલે સ્વર્ગ પામીશ.”

“એજ દાહરા ઉત્તમરામ નામના નોકરીના ઉમેદવાર
નિશાળિયાને કહેલો તે નીચે પ્રમાણે.

જો તું આજ નિશાળમાં, સાહેબ એ કરીસ;
નીતી જાણુ, વિભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૮.

“મતલબ કે પેચતંત્ર નીતી જાણુ એટલે પંચોપાખ્યાન
ભણ અને સાકરણ ભણુ તો હે ઉત્તમરામ તું કરીસ સા-
હેબની મદદની નોકરીની સારી જગો પામીશ.

મુખ^૩ સ્નેહ સહિત મળે, જો ગુણકાર^૪ કપાસ;
પાવકતા^૫ જો પછી, પ્રગટે બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૯.

ઉઘડે આંખો અંગતી, ઉગતાં અરણુ ઉજ્જસ;
અંતર આંખો ઉઘડે, પઢતાં બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૦.

ખંખો અંગતી બૂજવે, જુઓ જંગલમાં જેમ;
બૂજે બુદ્ધિ-યકાશીથી, ત્રિવિધિ તાપ પણ તેમ. ૧૧.

દ્વાર ઉઘાડો દિલતાણું, પુસ્તક લ્યો આપાસ;
આળસ પટ અળગો કરો, ચામો બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૨.

દીવાની દીપ્તી થકી, ઉત્તમ ઈંદુ ઉજ્જસ;
ભાનુ પ્રભા તેથી ભલી, પણ વળિ બુદ્ધિ પ્રકાશ. ૧૩.

જોયું ન વાહન આગનું, પઢ્યો ન બુદ્ધિ પ્રકાશ;
તે જન જનમ્યો ત્યાં મુઓ, જ્યમ જંગલનું ઘાસ. ૧૪.

જે દર મહિને જન્મતું, એને આવી આંચ;
એ કારણથી અવતર્યું, પૂરે મહિને પાંચ. ૧૫.

ઈસ્વી વર્ષ અઢારસે, ખાસકમું ખોલાય;
જોગણિસેને અઢારમું, વિક્રમનું વંચાય. ૧૬.

પુસ્તકે બુદ્ધિ પ્રકાશનું, નવમું રચ્યું નવીન;
તે પરિપૂરણ પ્રીતથી, પઢશે જનો પ્રવીન. ૧૭.

ઈસ્વી વર્ષ અઢારસે, પાંસઠમું પ્રારંભ;
બુદ્ધિ પ્રકાશક ખારમું, આજ કરે આરંભ. ૧૮.

^૧ શાલ-સાલજોડનો સિરપાવ અથવા નવું વરસ.

^૨ પરમેશ્વર. ^૩ ગુણ-દોરો, દીવટ.

^૪ પાવકતા-દેવતાપણું અથવા અતુરારા પણ ભાષણ ક-
રવાપણાના જોગથી.

^૫ પાંચ-સન ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે ચેત્તાનિયાં
તથા નુસરેપેરે પાંચ માસ ખંધ રહ્યાં હતાં.

પાલ પ્રકાશ સુજ શુદ્ધિમાં. ૨ દરકલ હનોય;

પ્રણમીને કેરૂં પ્રાર્થના, લય લય લગતકાર. ૧૯.

દગિની હં.

લય લય જગત કરીને ભવ જગત, ભવ જાલી હરા;
લય અગિય લય આધાર, અધમેદાર દૃઢ ધીરજ ધરા;
કર દર દર કવિત્વ તું. મુ કવિત્વ આપી કારમું. ૨૦.
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું.
લય બુદ્ધિ બહુ દાનાર. કર ઉપકાર અતિ કેરૂણા કરી;
તુજ રાગલુ ધારિ આધાર, ઉતરૂં પાર હું દિમાન ધરી;
પુરતક રચ્યું મન વર્ષમાં, અરબ્યલુ વિના અગ્યારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૧.
જયમ નાચની નટપૂતળી, કોષેત્રિ દીસે કાલનો;

માણુ હોય દોરી હોય નરને, ફેઠ તેના દાદની;
ત્યમ મુજતાણી તુજ હોય, તુંજ રમાડ તેમ સહારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૨.
કોમળતાણો કીધો પતંગ, ઉડે ગગનમાં એટલે;
જે હોય દોરી હોય નરને, તે જવા દે તેટલે;
ત્યમ તારિ મુરતાધી સરસ, વીતે વરસ આવારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૩.
આ વર્ષમાં આ વાંચતારા, મુજતને રૂઝમ આપજે;
કેરૂણા નિધી કેરૂણા કરી, સંકટ સઘળાં કાપજે;

વળિ આપજે ધન ધાન્ય, મુખ, આનૃત્ય ચટતું, ચારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૪.
રહ્યત રહે આખાદ, ત્યમ વરસાદ શુભ વરસાવજે;
હરિ શેઠ દાપ કલેશ લય, આનંદ અતિ ઉપવતવજે;
પુરતક ગંદાણ મુરતાધી મધ્યે, અધિક તેમ અહારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૫.

દર નગરની નર નારિમાં, વિદ્યા વિશેષ વધારજે;
ભણિ ભેદને ભૂમનાં તરે, જન સર્વ એમ મુધારજે;
વળિ શેષ પાંચે સર્વ તે, હિનકારિ વચન હનારમું;
સ્વયા ધરૂં હિર આશ, બુદ્ધિ પ્રકાશ પુરતક બારમું. ૨૬.
એા હિંદ આ અટક મુજી, કર કટ નટ કૃપા ધરી;
સંતુષ્ટ દર મુખ પુટ હર, પુટા દુહને ખસતા કરી;
શુદ્ધિ જનનિ આમે, ગમ તું, કરજે પુરી મન કામનાં;
વિશામ હામ તમામના શુભ સ્વામ દસપતરામના. ૨૭.

મગાણિયા નં.

સરાય રેક રૂપને. સદાય રૂપ ધાય ને;

ઉદિદિદ વિદાસના, મુખુદિની પ્રકાસના.

દાહન.

શુભ અંકક શુભ જન્મ જન, દાહક બુદ્ધિ પ્રકાશ;
વાંચતાર જગ વહે. જેજ અમાની આશ. ૨૯.

કરિતો વર્ષ આઠસસે. તે ઉપર બેતેર;
પુરતક આ એલગિશમું, રચ્યું રૂપી પેર. ૩૦.
અગિય જતેને આ વરસ, પડવા મુખવી ધાર;
પ્રથમ પ્રણામ કરૂં ધરી. મંથરનો ઉપકાર. ૩૧.
જે જે સજ્જન જગનમાં, પદમે બુદ્ધિ પ્રકાશ;
તો તેની દસપત કહે, પ્રમુ પૂરી કર આશ. ૩૨.
ધરાક બુદ્ધિ પ્રકાશના, જે જન ગામે ગામ;
એએને આશિષ આનિ. રેકે દસપતરામ. ૩૩.

મનહર હં.

મહાનદનું મરણ ધનાં તેના ભુવીદાએ,
હંદગી જગી કબર બંદગી કરાઈતી;
હાજી ને હુસેન સેન સહીન બધાં સંદગયા.
તેના વહિવેએ તેજ ભૂમિને જનકીતી;
કબીરની કાયા પરે સંસારની ગાથા મેડી.
સાચા સેવેએ તેની સેવને સેવાઈતી;
કહે દસપત તેમ હું કિલાક સાંદગ્યાની,
સેવુંછું કબર વતીકયુર સોસાઈતી. ૩૪.

સોસાઈતીની સખા વિષે.

નારૂવ નિકોડિન પન

શોભે સ્વચ્છ ગળેજ જેમ, શરદે તેવું સખા રચાન છે;
આ અધ્યક્ષ કળાનિધાન કહિયે, પુરો કળાવાન છે;
નારાચંદન નુદ્ય સર્વ મુજનો, સાદમન તેમાં કવી;
મોઝા તર્ક વિતર્ક માણકતાણી. ઉત્પત્તિ શાશે નવી. ૩૫.

સખા અરખાસ—કુલળા હં.

સાદિયો સર્વ કહું વિનિ ને સાંજમે,
આપ હો અધિક રનેદી અરખા;
વળિ રૂડે અવસરે આ રિતે આરખે,
લાવજે સાથ મિત્રો તમારા;
માનવા જેમ ઉપકારજી બેટી.
તેટલી જે તમે તરિદ હોડી;
શોભયું આ રચાન તે નો નહીં મોર અગિ,
શોભાઈ, આજ કહુનું કોમી. ૩૬.

દાહરા.

સોસૈટીને કારણે, જે ગુર્જરી વિલાપ;

રચ્યો હતો તે કહું હવે, સુણજો સજ્જન આપ. ૩૭.

ગુર્જરી વાણી વિલાપ.

ઈંદ્રગિજ્ય છંદ.

જો પ્રભુ થાય મહા મતિ પ્રેરક, પંથ પલાણિયે પાવક પાણી;
પક્ષિનિ પાંખ પહોચિ શકે નહિ, વીજળિ વેગ ચલાવિયે વાણી;
જેનિ કૃપા થકિ જંગલિ જોજન, જંતનિ જુક્તિ જથા રથ જાણી;
તેનિ કૃપાથિ કહે દલપત્ત, કંઈ કવિતા ચિત હીમત આણી. ૧.
તિકણુ યુદ્ધિ વિચક્ષણતા નથિ, સ્થૂળમતી વળિ મૂળથિ થોડી;
અક્ષર એકે વિવેક નથી, કહું છું અતિ છેક અહંપદ છોડી;
હિમતથી મહા કિંમતની, રચના રચવા રસથી રૂચિ જોડી;
વંદન વિશ્વ પતિ પદ પક્ષ, કંઈ દલપત્ત કહે કર જોડી. ૨.

દાહરા.

સૌ સજ્જનના સમિપમાં, કહું ગુર્જરી વીલાપ;
તેનો મર્મ વિચારિને, ઉરમાં ધરજો આપ. ૩.
શાખા સોસૈટીતણી, સ્થિર સ્થાપવા વિશાળ;
કરડીસે^૧ ઇચ્છા કરી, જ્યાં મોટો મહિપાળ. ૪.
સન અઢાર ઉન^૨ સાઠમાં, નિજ કવિને તે કામ;
માન દઈને મોકલ્યો, ભાવનગર નૃપ ધામ. ૫.
વિજય ક્ષમા વર્ણુન કયું, જ્યાં રાજ જસવંત;
રાજ સભા રંજન કરી, જઈ કવિયે અત્યંત. ૬.
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું નૃપનું વેણ;
કોલ દિધો કવિને કરે, નેહ જાણાવી નેણ. ૭.
સન અઢારસે ત્રેસકે, વળી વિચારી વાત;
સ્થિર શાખા જઈ સ્થાપવી, વડોદરે સાક્ષાત. ૮.
કરડીસે કવિને કહું, હૈયે રાખી હામ;
વિચરો તમે વડોદરે, કરો જઈ શુભ કામ. ૯.
શાખા સોસૈટીતણી, સ્થિર કરવી તે કામ;
રાજ કરે સહાયતા, થાય આપણું કામ. ૧૦.
ગુજરાતી ભાષા વિષે, ગ્રંથો બહુ ગુંથાય;
તો ગુજરાતી વાણિનો, સદ્ય સુધારો થાય. ૧૧.
રિઝાવજો જઈ રાચને, સુણાવિ કવિતા સાર;
મળજો પ્રથમ પ્રધાનને, તેથી કામ થનાર. ૧૨.
શેઠાણી હરકોરને, નગર શેઠને જેમ;

કવિતા રસથી રીઝવી, કામ કરાવ્યાં તેમ. ૧૩.
ભાવનગરના ભૂપતે, રિઝાવોને રસ રીત;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું વચન નિચિત. ૧૪.
તેમજ ગાયકવાડના, કરનો લાવો કોલ;
સમજવો વિદ્યાતણો, ઉત્તમ લાભ અતોલ. ૧૫.
રૂડો ત્યાં રસિડે છે, સાહેબ કર્નલ બાર;
મેંબર સોસૈટીતણો, છે શાણો સરદાર. ૧૬.
તેણુ તમને આપશે, સહાયતા શુભ રીત;
એથી ધાયું આપણું, થાશે કામ ખચીત. ૧૭.
શુભ ખાતું સ્થાપન કરે, ન ધરે શાખા નામ;
તોપણુ ઉત્તમ જાણુ, કામ થયાનું કામ. ૧૮.
કદાપિ કારજ નવ બને, તો ન થવું દિલગીર;
શ્રમ કરિ જોવો આપણે, ધરિને મનમાં ધીર. ૧૯.
શુણિને કવિજન સાંચર્યો, કરવા ઉત્તમ કામ;
ઉતારો જોને કર્યો, શામળ બેચર ધામ. ૨૦.
જઈને કર્નલ બારનો, પ્રથમ કર્યો મેળાપ;
વાત કરી તે સાંભળી, ઉચર્યો સાહેબ આપ. ૨૧.
ભાસેછે ગુજ મન વિશે, કામ થવું મુશકેલ;
છે રાજના સોખ્તી, જાજા જન અભણેલ. ૨૨.
તે જાણે છે જો થશે, રૈયત ભણિ હુંશિયાર;
રાજ કાજમાં તો ઘણી, તે લેશે તકરાર. ૨૩.
સલાહ તેવા જનતણી, માનેછે મહિપાળ;
તે માટે નથિ થાપતા, નવીન રીત નિશાળ. ૨૪.
કહું અમે કઈ કઈ સમે, કથન ધયું નહિ કાન;
તોપણુ તમે કરી જુઓ, શ્રમનિજ શક્તિ સમાન. ૨૫.
આપિશ હું અનુમત ભલું, વળિ આપું છું પત્ર;
આપો જઈ પ્રધાનને, તમે મળીને તત્ર. ૨૬.
પ્રધાન પાસે પત્ર લે, જઈ કોધો મેળાપ;
ગુણિજન ગોવિંદ રાવતે, અડક શેઠિયા આપ. ૨૭.
કહે કવી ભારત સમે, પાંડવ કેરી પાસ;
પ્રધાન ગોવિંદરાવ^૩ શુભ, કરતા નિતી પ્રકાશ. ૨૮.
તેથી જય પાંડવતણું, થયું જગત મોઝાર;
જાણેછે તે જન સહિ, આજ સુધી સૌ ધર. ૨૯.
સંજયને ધ્રતરાષ્ટ્રે, પૂછી એવી વાત;
કોણુ જીતશે જુદ્ધમાં, કહો મને સાક્ષાત. ૩૦.
જ્યાં પ્રધાન ગોવિંદ છે, જાણો ખરું ખચીત;
જરૂર ભારત જુદ્ધમાં, તેની થાશે જીત. ૩૧.

^૧ ગુજરાત નર્નાકુલર સોસાયટીના સેક્રેટરી.^૨ આગણસાઠમાં.^૩ કુળુ.

મહા સિદ્ધિ સહિત રિદ્ધિ રૂડી, ખંડેરાવ કિત્તી-રાતી;
નર લોક મધ્ય તે નિરખતાં, દૃષ્ટિ ઠરે જગદીશની. ૫૨.

આશિર્વાદ.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

કલ્યાણી કમળાક્ષિ દેવિ કમળા, કલ્યાણુ તે તો કરે;
ભંડારી ભવદેવનો ભવનમાં, ભંડાર ભારે ભરે;
સિદ્ધિ પુદ્ધિ સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સૌ, સૌપે સદા રયામલ;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામલ. ૫૩.
પ્રીતે પ્રોઠ પ્રતાપ પૂર્ણ પ્રભુતા, પ્રાપ્ત પ્રજ્ઞતા પતી;
મોઠા મંત્ર ગર્જદ્ર રત્ન સરિખા, દેવેદ્ર તે દે અતી;
ધારી ધૈર્ય ધનુર્ધરાદિ વિધિના, ધોમંત છો ધામલ;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામલ. ૫૪.
વિદ્યા વાદ વિનોદ વાણિ વિમળા, જિજ્ઞાસ વાસો વસે;
આપે ઈષ્ટ અભિષ્ટ કષ્ટ હરિને, સંપુષ્ટિ તુષ્ટિ થરો;
મંત્રી મિત્ર પવિત્ર પાત્ર મતિના, કલ્યાણ કરે કામલ;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામલ. ૫૫.
બ્રાતા તો પરભારજી જનતણા, એા અન્ન દાતા તમે;
પ્રજ્યાતા પ્રિય છો પ્રજ્ઞજનતણા, નાતા વિધાતા તમે;
રાતા રામ રસે સદૈવ ગુણના, જ્ઞાતા ગુણ ગ્રામલ;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રૂડા રામલ. ૫૬.

દાહરા.

શુણીને ભૂપે પૂછ્યું, ધરી પ્રેમ ભરપૂર;
કોણુ તમે છોને વળી, શો ઈચ્છા છે ઉર. ૫૭.

ઉત્તર.—મનહર છંદ.

ગીરા ગુજરાતીતણા પીયરની ગાદી પામી,
મુખ્ય તો મરાઠી માની દેખો દુખી દીવ છું;
અરજ તો આપી^૧, દોઢી મરજ તથાપી નહિ,
આવ્યો આપ આગળ ઉચારવા અપીલ છું;
માંડતાં મુકદમાને ચાર જણા ચુંથરો તો,
શું થરો તે શોચનાથી સાહેબ શીથીલ છું;
દાખે દલપતરામ ખુદાવંદ ખંડેરાવ,
રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું. ૫૮.
ચોટામાં લૂટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
લૂટી અલંકાર કુટી કીધી ગુનેગારશી;

પગેરું ચલાવ્યું તે તો ચાલતાં મુંઝામું પેડું,
પછી ત્યાં તપાસતાં તો પકડાયા પારશી^૨;
આજ ધર્મ રાજ મહારાજનું બિરાજમાન,
સાચ જુઠ સદા શોધી આપે જેમ ચારશી;
માફ માગી આપ પાસે સાફ ઇનસાફ માગે,
એ બિચારી નારોછે કુંવારી ને નવારશી. ૫૯.

દાહરા.

મહારાજ મેં સંવત્રમાં, દોઢો એક બનાવ;
તે હકિકત તમ આગળે, કહેવાનો છે ભાવ. ૬૦.
સ્નેહ સહિત તે સાંભળો, એ ઈચ્છા મુજ ઉર;
ભાસે વળતી જે ભલું, કરજો આપ જરૂર. ૬૧.
કહું નૃપે જાહેર કરો, જે કહેવાનું હોય;
વળતી કેવિજન ગોલિયો, મુણો સજન સહુ કોય. ૬૨.

ઉચાર છંદ.

ભલિ ભૂમિનો શુભ ભાગ, બહુ સરસ શોભિત બાગ;
કવિ એકે જોવા કામ, ઠિક થૈ ગયો તે કામ. ૬૩.
અવલોકિ અખળા એક, છુટિ લાજ રડતી છેક;
વિધ વિધ ઉચારિવિલાપ, બોલતી એા માખાપ. ૬૪.
કર ચુંટેતી શિર કેશ, વરવો દિસે બહુ વેશ;
કૂટતી અધીક કપોળ, ચક્ષૂ કર્યા રંગ ચોળ. ૬૫.
શરિરે નહો રાણગાર, પીડા કરે પોકાર;
બોલતી ખંડિત બોલ, તનનો ન દીસે તોલ. ૬૬.
એકે ન સાનું અંગ, ભમતાં થયેલાં ભંગ;
વળિ વરણ નહિ વરતાય, ગળું તાણિને દુઃખ ગાય. ૬૭.
કાળા હરણને કાગ, રાચે શુણીને રાગ;
માનવો દે નહિ આન, મન સમજ ભૂત સમાન. ૬૮.
કવિ સાંભળી કલ્યાણ, અતિ સ્વદય કીધું સ્વાંત;^૨
વનિતાને પછી વાન, કહે જરૂર તારી જાન. ૬૯.
દિસે છે તું કોઈ દેવિ, અવલોકિ તુજને એવિ;
તે વળતિ બોલી વાત, તું જાણુ મારી જાત. ૭૦.
ગિર્વાણુ વાણિ વિશાળ, રમણીક રૂડી રસાળ;
તેનીજ તનુજા હુંચ, પણ છેક દુઃખમાં છુંચ. ૭૧.
વળિ વદૂ કારણુ વીર, શુણુ ધારિ મનમાં ધીર;
ગુજરાત માફ ગામ, કરવાતાં તે કામ. ૭૨.

^૧ પ્રથમ અમદાવાદથી કાગળ લખ્યો હતો પણ ઉત્તર મળ્યો ન હોતો.

^૨ સ્વાંત-મન.

મુજ પિયસ્તોજ પ્રતાપ, જે પામિયા નૃપ આપ;
મુજને ન આપે માન, કહું તે મુણે નહિ કાન. ૭૩.
મુજ સોઝ્યનું સનમાન, કરિને ગણે ગુણવાન;
ક્યાં કંઈ જઈ પોકાર, નર કોણ સંભળનાર. ૭૪.

કવિ વચન.

મનમાં ન શોચિશ માત, સમજ્યો હું સધળી વાત;
શુભ કરિશ તારૂં કામ, કવિ કહે દલપતરામ. ૭૫.

દ્વિઅર્થી-મનહર કંદ.

પાળતો જે બંધુ જેનો સખ્યતા અકૂર સાથ,
ધરમનો પક્ષ ધારનાર તને પાળશે;
સ્તંભ દંભ તોડનાર, જે છે દુરંતે ધનની,
શ્રીમંત શ્રી રાજતે સદા તને સંભાળશે;
કંઠે જેને મહામણી પ્રખ્યાત છે પદ્મ પાણી,
એજ તને આપની ગણી ઘણી ઉન્નળશે;
રૂઠે જે આ ખડેરાવ, રનેહી નર નારિકાનો,
હારિકાનો નરદેવ તાપ તારા ડાળશે. ૭૬.

કવિવિનય કંદ. નીચે નીચે.

કર વાવરશે કરણા કરિ એજ, સદાય ધરો તુજ સૂધરવા;
ધરના શણગાર રૂઝ મળશે, મળશે તદ્દખીર તને તરવા;
તરવાર બહાદુર તે નૃપનીજ, સમર્થ સદા કુખ સંહરવા;
હરનાંક્ય ગણી દલપતતાણું, કર આદર કીર્તિ કથા કરવા. ૭૭.

દેહરા.

કરિશ ખુશામદ ખૂબ હું, તુજ માટે હે માત;
ખોલિશ એવા ખોલ જઈ, રાય થાય રખિયાત. ૭૮.

૧ શ્રીકૃષ્ણ વિષે:—ગજદેવજીનો જે બાઈ છે, અને
અકૂર સાથે જેને મિત્રતા છે, અને હુદિશીરનો પક્ષ તા-
ણનાર તે તને પાળશે. દુર્લભનું આભિમાન અને કપટ
તોડનાર છે, એવા લક્ષ્મીનાથે શોભાયમાન રાજા તે તને
સદા સંભાળશે; જેની કાઠમાં દોસ્તુબ નામનો મોટો મણી
છે, તથા જેના હાથમાં કમળ પ્રખ્યાત છે, તે તને પોતાની
ગણીને ઘણી ઉન્નળશે; આખું એટલે ભગતપર જે રૂઝ
રાજા છે, અને પ્રરૂપો તથા ગિરોનો રનેહી છે, એવા હારિ-
કાનો ગજા જે શ્રીકૃષ્ણ તે તારા તાપ ડાળશે.

ખડેરાવ વિષે:—કોળના સગરોનો બાઈ જેવા છે,
અને ધ્યાણ માણ્યો સાથે જેને મિત્રતા છે, અને ધર્મના
પક્ષ રાખનાર છે, તે તને પાળશે. મહાકંઠે જેની સાથે જુદ
થઈ રહે એવા રતુઆનું આભિમાન તથા કપટ તોડનાર,
એવા આમંત શોભાયમાનરાજા તને હવેરાં સંભાળશે; જેના
કંઠમાં મોટો હીરો છે. અને જેના હાથ કમળ જેવા પ્રગિહ
છે, તેજ તને પોતાની ગણીને ઘણી ઉન્નળશે. આ રાજા
જે ખડેરાવ મહારાજ રાય પૂર્યો અને સ્ત્રીયોનો રનેહી છે,
અને તે હારિકાનો રાજા છે, તે તારા તાપ ડાળશે.

૨ શ્રીવેળા વચન જેવું.

મુણિ ખોલી તે મુંદરી, શુણો કવી શુદ્ધ ભાવ;
તમે વખાણુ કરી કજાં, રૂઝે ખડેરાવ. ૭૯.
પણ કળિ યુગના રાયનાં, લક્ષણ નવ દેખાય;
તો કળિ યુગમાં તેહને, ભૂપ કેમ કહેવાય. ૮૦.

વ્યાજસ્તુતિ.—મનહર કંદ.

ભોળાપણું ભાસે નહિ સત્યતા તો નાસે નહિ,
નાસે નહિ ઉરમાં ઉદારપણું આણતાં;
અકૂરણું બંધાણું નહીં, અરથ અન્નણું નહીં,
અધનું એધાણું નહીં, પેખોએ પ્રમાણતાં;
આળસ તો અંગ નહીં, કુમંગીનો સંગ નહિ.
રંડો બાણ રંગ નહીં, જન કોઈ બાણતાં;
કળીના રાજના ગુણુ દશા ન બાણાય જેતાં,
રોનો રાજ ખડેરાવ વદીએ વખાણતાં. ૮૧.

દેહરા.

તે શુણિને ખોલ્યો કવો, જે નૃપનું એ નામ;
હલકાને ઉમદા કરે, આશ્રય દેતે હમ. ૮૨.

કપ્પો.

ગારદી રદિ, શાગન, મળ, કેક; ભાઈ. શપ્પો જે બહિયે;
યરાવાન વિચારિ જેતાં વાન, મુણુલ તેમાં શા ગણિયે;
કમળ પણ જે ગાયકવાડ, નામનો આશ્રય એ લે;
કેક એક એક અક્ષરજ, તોય શુભ ઉપમા તે લે;
હમાઈ તે માટે હું કહું તને, ગણુ મદુણુ એ નામના;
કરશે કરણા તો કોઈ દિન, કરશે પૂરણુ કામના. ૮૩.

નૃપ પ્રશંસા.—દેહરા.

ગુણવંતી ગુજરાત તું, ભલો ધરો ઉર ભાવ;
ગુણુ ગા ગાયકવાડના. બંધુથિ કર્યો બચાવ. ૮૪.

સંવેષા અક્રત્રીસા.

ખંડ ઉઠ્યું આ દેશ બધે, તે દિવસ બચાવ્યો ગુર્જર દેશ;
હિમત રહી અગ્રેજતણી, તે ગાયકવાડની મદદ વિશેષ;
જે મહારાજ ન લે મનમાં તો, નાણુ જરૂર પ્રલે થઈ બન;
ખડેરાવ સિનીરાણા તું, ગુણુ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૫.
દીલ્લિ આગરે દંગ ઉઠ્યો. વળિ તે ગભરાટ ગયો બાલેર;
બંગાળે પણ ગભરાટ થઈ, દેવાઈ ગઈ ફરતો એજેર;
જે આ દેશ તરફ ઉપજતો, તારિ અવરથા તેવિજ ધાન;
ખડેરાવ સિનીરાણા તું. ગુણુ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૬.
અમદાવાદ રહ્યું આબાદ, રહ્યું મુખમાં વળિ રૂપત શહેર;
કોઈ લખેવારની લક્ષ્મી, ન લુપાઈ કુદાઈ થયો નહિ કેર.

विता डोई डूँड डूँड डूँड गयी,
 लो न्तो डोई डूँड डूँड गयी;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०२.
 मरस डवि नरनतो शोध डीघो नही,
 मरस रत तो सरस राध्या;
 नित धरी डविताशुं वयन आध्यां नही,
 आविते दाणने लात आध्यां;
 लमित जर मेसिते जवाणमां जजि गया,
 डगि गया नोमने राम डगिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०३.
 शुं थयुं सेन संपूर्ण सज्जयाथडी,
 शुं थयुं कनकनां महुत डीघे;
 शुं थयुं हायिने लाथि लेणा डीघे,
 शुं थयुं डूँड पाहुतान डीघे;
 अथमां गुथि गुलु जे गवाया नहि,
 आर दिन मोहि अव्यजाथि १ अजिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०४.
 राज वरी थया देव अंशी सभा,
 जगतमां आज डोई जेने न न्तो;
 लायडी लेभि डविजेने जेने लज्या,
 निधविधे सर्व तेने वज्याले;
 पुरित डिपाडता परतो पाडता,
 पाहु जेने लता पाहु ज अजिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०५.
 धूँड लेणु लणुं हायछे ठेग ते,
 डारिगर डाढि प्रज्यात करे;
 तेम सद्युलितलां नाम संसारमां,
 डवि भजे धरणिपर डीति धरशे;
 तेविता एविने डडि नतता रक्षा,
 डपडता पोरना जेम डगिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०६.
 राध्या नाम धन लाध अरसी डरी,
 पाहुत भमारतो जेश पाधि;

राध्या नाम तोते परा नदुनवा,
 राध्या नाम अंशम साधि;
 राध्या नाम लायां डरे दोडमां,
 डोडु डूँड जे आप अजिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०७.
 लाज लेवाज मिदराज वरस जेरावा,
 डविताशुं शोध सडि राम डीघो;
 शोध करतां नहि सरस डवि सांभरयो,
 पांघि पाहु घाट जश लेभि लीघो;
 घाटना महुत वाठमां वहि गया,
 गरदमां डोई पापाशु जजिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०८.
 डेहु आधुष्य जगदीशना हाथमां,
 डीति आधुष्य डवि लोड हाथे;
 सरस जशवंतने नरस साथे डरे,
 नरसने पाहु डरे १ सरस साथे;
 डविजेने साथ डंडास जेणे डर्या,
 देवपलु दैत्यनी पंडित लजिया;
 धूँड धूँड थई लूँडिमां लजि गया,
 महुत डवि डोई जेने न भजिया। १०९.

• मनहर छंद.

निश्चल सुनाम काम देके अगनीत ठाम,
 ठाम ठाम काम करे भूप मन भायो है;
 एहि कामको उपाय चाहि सिद्ध राय राय,
 सीलपीके पाप सिन्धु सरस रचायो है;
 मालवको महिपाल भयो भलो भोजगज,
 निश्चल सुनाम कामकवि में करायो है;
 कहै दलपतिगम कहां सिद्ध राज काम,
 भोजको तगाम ठाम नाम दगसायो है। ११०.
 देखी हाथी दोनुं विदवानकुं विगद भणो,
 एक कहै असल निवात बाको वनमें;
 एक कहै याकोवात सरस सहर गव्य,
 एतोही अमूल रत्न कहाते आन्यमें;

डेडमां जया सद्युष्य डे जया डूँडुष्य डेग नहि; पलु
 डविताशुं लणुनारा पोताना मनना भाव प्रतापे वधारे सद्यु
 युष्य डे डूँडुष्य डविद डडेडे, जेम आता मदीने जेम डवि
 सीता लेव आने जिले डवि भांस, रेधीर, आने महुत जे

અંત યૌં સિદ્ધાંત મયો પ્રાંત મેં પુરુષ હોય,
કેસે વાકી કદર ન જાને કોઝ જનમેં;
કહે દલપતિરામ કેસે માવે દૂર દેશ,
હોઈજો કદર દાન વિવેકી વતન મેં. ૧૧૧.

દોહરો.

કવિ વાણી અમૃત ભરી, મૃતક સજીવન થાય;
વ્યર્થ હોય તે કવિથકી, સદા સમર્થ જણાય. ૧૧૨.

ગુર્જરી વચન.—મનહર છંદ.

અડખંસા પુણુ ભુન અળ સય ગોણી વીળી,
અજવા એ આઠ શબ્દ સજીવન થાય તો;
કવીની વાણીમાં લોકો અમૃત કહેછે તે હું,
સાચું જાણું તને વળી કહું કવિરાય તો;
કહે કવિ એ શબ્દોના અંતરમાં ઉતરેજો,
ખંડેરાવ મહારાજ નામ તે સદાય તો;
નામને પ્રતાપે પરિણામ કામ સિદ્ધ થાય,
અજીવન શબ્દ તે સજીવન જણાયતો. ૧૧૩.
અખંડ ખંડેશ પદ પુરાણ પુરુષ આપે,
ભુવન પતી ભવન આપે ભલી ભાતનાં;
અમળ અકળ બુદ્ધિ બળ આપે બુદ્ધિનાથ,
સહાય સદૈવદેવ રહે દોન રાતનાં;
ગોરાણી ગુરૂનીવાણી સદ્ગુણ અમૃત ખાણી,
વીજળી શી ગોરી સ્ત્રી જતન કરે જતનાં;
કહે દલપત જેના નામથી આ આઠે શબ્દ,
જીવન પામ્યા તે પામો મુખ નિધિ સાતનાં. ૧૧૪.

ગુર્જરી વચન.—દોહરો.

હું વાણી ગુજરાતની, ભૂપ ધરે નહિ ભાવ;
તેથી કેમ તને રિઝે, રાજ ખંડેરાવ. ૧૧૫.

કવિ વચન.—મનહર છંદ.

જે વાણીથી નરસિંહ નાગર ને નારાયણે,
પરમ પદવી મુદ્દાં સોંપ્યો સિરપાવણ;
જેવાણીથી જગદંબા ભેટો ભટ વહાવને,
મુદ્દાલ સકળ મુખનો દીધો દેખાવણ;
જેવાણીથી પ્રેમાનંદ સામળ પ્રીતમ અખો,
એવા અગણીત પામ્યા પ્રેમનો પ્રભાવણ;

કહે દલપતરામ તે વાણીથી તેમ મને,
કેમ નહિ રીઝે આજ રાજ ખંડેરાવણ.
જરણ જળસ્થળ દેવળને જીવન જડે,
પુદાવંદ ખંડેરાવ હાકમ હજારથી;
પ્રાણુ^૧ હીણુ ગોરાણુ વાણીનું પોષણુ કરે,
આપો આપ આદરી ઉદારપણું ઉરથી;
પુર્વજોના પંડીતો અજીવનના પરિવાર,
પાળેછે તે દેખી કૃપા દૃષ્ટી દેશ દૂરથી;
એવા એવા અજીવનને જીવન આપેછે તો
તને સજીવનને જીવન દે જરૂરથી.

દોહરો.

આલ બાઈ મુજ સાથ તું, દેવ રમરણ કરિ દીલ;
જઈ અરણ ઉચ્ચારિયે, થઈશ હું તૂજ વકીલ.
ખંતે આલી આવિયાં, વટપત્ત મોઝાર;
નિરખી શોભા નગરની, કવિયે કર્યો ઉચાર.
રમણિક થળ ગુજરાતમાં, વટપુર શહેર વિશાળ;
જાણે કળા કુશળતાણો, નિશ્ચય હોય નિશાળ.
ત્યાં લોકો વિદ્યાતાણો, અધિક કરે અભ્યાસ^૨;
વસે સદૈવ સરસ્વતી, પ્રભુ ભવન આભાસ.
લક્ષ્મી વિજય લોકની, દસરા દિન દેખાય;
સંપત્તિને સદ્ગુણો, લાખે નહિ લેખાય.
રાજ્ય કરે રૂઢી રિતે, રાજ ખંડેરાવ;
ફેલ કિધે ફાવે નહિ, ફરમનનો ત્યાં દાવ.
રાજધાનિ ગુજરાતની, પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત;
વિજ્ઞાપતે વિક્ટોરિયા, વડી વખાણે વાત.
જે ગાદીના જોરથી, અમલ મળ્યો અંગ્રેજ;
વડૂ શ્રી ગાયકવાડના, તાજતાણું છે તેજ.
હાકમ હિંદુસ્તાનમાં, સર્વથકી એ શ્રેષ્ઠ;
જેમ મુરજ સર્વોપરી, બ્યારે મહિનો જેષ્ઠ.
માને મોટી મિત્રતા, એ સાથે અંગ્રેજ;
નહિ એના ઉપકારનો, આપી શકે અવેજ.

કવિત.

પીવત ગંગાકો પાની પુટ હિંદુસ્તાની પ્રાની,
જાની એસો માની લેત પાઢ ગંગ પાનીકો;
પાની કો કહા સુ પાઢ માની એ સુજાની ગંગા,
ગંગા જીન્હે આની પાઢ સોઈ સુખ દાનીકો;

^૧ મતલબકે એ શબ્દોમાં કંઈ અર્થ નથી, તેમ છતાં, તેમાં અર્થ આવે એવું કરી આપો તો હું જાણું કે કવિની વાણીમાં અમૃત છે.

^૨ જે વાણી વ્યવહારમાં ચાલતી ન હોય તે મૃતક વાણી કહેવાય
^૩ સંસ્કૃત તથા ફારસીનો અભ્યાસ હતો.

જાહી દોર ઓર જત કાઠીકો જૂલૂમ મીઝ્યો,
પાગિ લેત પાઢ અંગરેજી રાજધાનીકો;
અંગરેજી રાજધાની આની સુલતાની જીન્હે,
કહે દલપતિ પાઢતાકો સુલતાની કો. ૧૨૮.

દાહરા.

રાજ સભા રણિયામણી, પંડિત પામે માન;
અંતર ધરી ઉદારતા, દે મહારાજ દાન. ૧૨૯.

સુરનાણી નરવાણિમાં, કાવ્ય કહે કવિરાજ;
સુણતાં થાય સદા સહુ, રંજન રાજ સમાજ. ૧૩૦.

રૂડા જસ મહારાજના, ગામો ગામ ગવાય;
નગર નગર નર નારિયો, ચિત ધરિ શુણવા ચહાય. ૧૩૧.

વારિ પ્રવાહ વિશેષ તે, સાંગર માહિ સમાય;
તેમ વિશેષ કળાતણા, નર વટનગર વસાય. ૧૩૨.

જ્યાં શ્રી મહારાજનંતણે, મનહર મોતીખાગ;
ખહુ સરસ ત્યાં ખગલા, ઉપમા યોગ્ય અથાગ. ૧૩૩.

ધર્મરાજા ત્યાં ધિગિછે, મળે સદાવ્રત સાર;
તીરથવાસી ત્યાં કણે, પામે સૂખ અપાર. ૧૩૪.

સંદેહાલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, ચૈગવતો હાથિયો;
રિદ્ધિ શ્રી વટપૂતી નિરખતાં, સંદેહ સ્વાંતે થયો;
શું હું જનગૃત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાતછે;
સાચું આજ મડોદર શહેરછે કે, સ્વર્ગ સાક્ષાતછે. ૧૩૫.

દાહરા.

ચોટામાં મહારાજની, સ્વારી મળી સમીપ;
સૈન સહિત શોભે સરસ, ખંડેરાવ મહીપ. ૧૩૬.

ત્રાંતાપદ્ધતી અલંકાર.—મનહર છંદ.

ગાળેછે ગગન ધન કિંવા નાદ નોંખતનો,
ઝપટે વીજ કે ખુણી શસ્ત્રના દેખાવની;
મોટાં મોટાં વાદળાં કે મોટા મોટા મેગળછે,
આભા ઇંદ્રધનુની કે ધનુષ ચહાવની;
ચિત્તતણે ચોર આતે મોરતણે સોર હશે,
કિંવા નૃપતિના શુણગાન કરે ગાવની;
સુણી સખી સખી પ્રતે કહે દલપતરામ,
નહિ મેઘમાળા એ અસ્વારી ખંડેરાવની. ૧૩૭.

શુદ્ધપદ્ધતિ અલંકાર.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

ગાયકવાડનિ ક્રોળ વિષે જુઓ, શ્યામળ રંગના મેગળ મોટા;
કે કિરંતી લખવા કવિ કારણ, કેળવળ પુંજ કરેલછે છોટા;

દીલ વિચારિ કહે દલપત, કહ્યા તે વિચાર ખરેખર જોટા;
હાલ કહીના મહાલયકી નકિ, કાઢેલ એજ અંધેરના જોટા. ૧૩૮.

ઉલ્લેખાલંકાર.—મનહર છંદ.

પુરણ પ્રકાશવંત દિવશમાં તારો દેખી,
હોંશે હોંશે નેવા મળ્યા માનવી હજરોછે;
રાજનીતિતણાં ચિનહ દેખી એક એમ કહે,
ખહુસ્પતિ હશે તે શોભાયમાન સારોછે;
એક કહે અગસ્તીનો તારો એતો આપો આપ,
કાળના કટક રૂપો સિંધુ શોષનારો છે;
દીલમાં વિચારી નકી કહે દલપતરામ,
સ્થાર આક ઇલિયા એ નામનો તે તારોછે. ૧૩૯.

ત્રાંતિમત અલંકાર.—શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

કિંવા પાગશિરે જટા મુકુટછે, તોરે કે ગંગા વહે;
હેયે હેમ હિરા સહીત શું હશે, કે રૂંઠ માળા રહે;
કાંઠે કંકણ હેમનાં કે હરનાં, જે વિશ્વ વિખ્યાતછે;
ખંડેરાવ કિતી અધોશ ખુદછે, કે શંભુ સાક્ષાતછે. ૧૪૦.

દાહરા.

રાજ સભા મધ્યે જઈ, મેળવવાને દાદ;
કવિયે શ્રી મહારાજને, દીધો આશિર્વાદ. ૧૪૧.
જરા પામો જીવો ધણું, સુખ પામો દિનનીશ;
બ્રજતણું પાલન કરો, દેવ ક્ષારિકા ધીશ. ૧૪૨.

રતનાવળી અલંકાર.—ઉપજાતિ વૃત્ત.

કિર્તી તમારો “અમરેલિ” છાઈ,
આ વિશ્વ મધ્યે રહેજો “વસાઈ”;
કુટુંબ “ખેરાળુ” ખુશીજ થાન્તે,
શત્રુતણે ક્ષાર “કુડી” વસાન્તે. ૧૪૩.
“વડો દરે” સર્પ વિલોકિ જમ,
તમાથિ શત્રૂ ડરજોજ તેમ;
સદા જમો આપ અતેક સ્વાદ,
પડો રિપૂતે નિત્ય “પેટ” લાદ. ૧૪૪.
પાપોષ્ટ “પાપાટણુ” જે કરેછે,
કરોડ લોઈ સમ આચરેછે;
“દે ગામ” નેવા જમનુંજ એને,
તું કા “વિન્ન પૂર”ણુ શીશ તેને. ૧૪૫.

દાહરા.

રાજ્ય મળ્યું પણુ ગર્વ નહિ, રાખે ખંડેરાવ;
તે દેખી કવિયે કહ્યો, વડ એરંડા લાવ. ૧૪૬.

૧ પાપમાં અટન.

સારાંશ સર્વે નૃપ આપ સામે,
દિધો ઉચ્ચારી દલત્તરામે;
દિલે ધરો દાદ હવે દયાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા.

૧૬૪.

છપા.

મળે ધણીનાં માન, મનુષ્ય સૌ તેને માને;
મળે ધણીનાં માન, પડે સૌ તેને પાને;
મળે ધણીનાં માન, વડી તે હડાપણવાળી;
મળે ધણીનાં માન, એજ રૂડી રૂપાળી;
જો મળે ધણીનાં માન તો, નિશ્ચય કહે ગુણવાનછે;
કામને જનને દલપત કહે, ધણિને માને માનછે. ૧૬૫.
મળે ન ધણિનાં માન, ભાગ્ય હીણી તે ભૂંડી;
મળે ન ધણિનાં માન, લોક સૌની તે લુંડી;
મળે ન ધણિનાં માન, નારિ તે નિર ભાગીણી;
મળે ન ધણિનાં માન, હોય ગુણ પણ ગુણ હીણી;
જો મળે ન ધણિનાં માનતો, કુટુંબિ સૌ ધિક્કારશે;
કામને જનને દલપત કહે, ધણિ ગણશે ત્યમ ધારશે. ૧૬૬.

દોહરા.

જેમ શ્રેષ્ઠ મોતીતણું, જય ઉનરી નીર;
તેમ ગુર્જરી વાણિનું, હાલ ગણુછે હીર. ૧૬૭.

મનહર છંદ.

હાથીતણું બચ્યું હોય પણ જે રાજાએ તેને,
કૂતર કહું તો પછી કૂતર તે કૂતર;
ખરકૂતો એટ બની તરી આવે ઉદધીમાં,
રાજા કહે રૂતરું, તો રૂતરું તે રૂતરું;
ઉત્તમ કન્યાને ગણી કાઢી જે અનુત્તમમાં,
ઉત્તમ ન થાય જોડું સૂતરું તે સૂતરું;
રાજા અધિરાજ ખુદાવદ શુભો ખંડેરાવ,
મોતીતણું નીર તેતો ઉતરું તે ઉતરું. ૧૬૮.

ઉપદ્રવજા છંદ.

રસાળ બ્યાંની અતિશે રસાળા,
વ્યાપારિ વ્યાપાર વિચિત્રવાળા;
રસાળ વાણી વિશયો રૂપાળા,
પ્રખ્યાત તેથાય લુભી લુપાળા. ૧૬૯.

મનહર છંદ.

લુભિને સભાળી રસ વાળો કરવી રૂપાળી,
એતો દાની કુળનું અખંડ ખટ કર્મ છે;
કાસીગર લોક સારી કાસીગરી કરી લાવે,
કરી અંગીકાર સતકાર કરે પર્મછે;

ઉલટ આણી સ્વદેશી વાણીમાં જરૂર જાણી,
મોટા ગ્રંથ ગુથાવવા મોટા જેમાં મર્મછે;
કહે દલપત ખંડેરાવ કિતીશ શુભો,
એતો અહોનિશ ધરાધીરાનોજ ધર્મછે. ૧૭૦.

દોહરા.

ગુર્જરિના માલેકછો, માટે ધરી ઉમંગ;
કોશ કરાવી આપિને, કેશે મુસોલિત અંગ. ૧૭૧.
રચાવિને આપો રૂંડું, ધરણી ઉપર ધામ;
પ્રીતે તેનું પાડવું, પુસ્તકશાળા નામ. ૧૭૨.
હક તેના આપો હવે, દિલે કરી દરિયાકૂ;
ઈનસાફી છો અધિપતી, કેશે આપ ઈનસાફ. ૧૭૩.
એવામાં નજરે પડ્યો, નૃપ કંઠે મણિ જેહ;
પૈખી નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, ઉચ્ચે કવિજન એહ. ૧૭૪.

કુંડળિયા.

કાંતી કંઠ મણીતણી, આર્દ્રા ને અનુસાર;
શોભે નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, પ્રતાપવંત અપાર;
પ્રતાપવંત અપાર, ખુબરાણું બન્યું ખાસું;
આર્દ્રાને આદિત્ય, મળે મંડે એમાસું;
અમૃત દૃષ્ટી વૃષ્ટિ, થશે ભાસે નહિ ભ્રાંતી;
મારતડ સમ મૂખ, મળિ આર્દ્રા મણિકાંતી. ૧૭૫.

દોહરા.

શ્રીમંતે એવું શુભી, ધર્યો મૂછપર હાથ;
કવિયે તે દેખી કહું, શુભતાં સરવે સાથ. ૧૭૬.
કર મુછ ઉપર કાં ધરો, કિતિપતિ ખંડેરાવ;
કલેશ કવીના મનતણો, ભાળિ ધરે ભય ભાવ. ૧૭૭.
મુણિ બોલ્યા શ્રીમંત નૃપ, શ્રીમુખથી સાક્ષાત;
તમે કહી તેતો ધણી, વિવેકની છે વાત. ૧૭૮.
ભણાવિને કરવા ભલા, સૌ જનને હુંશિયાર;
તમે કહ્યો તે સર્વથા, સમબયો છું હું સાર. ૧૭૯.
પ્રથમ નિશાળો સ્થાપવી, છે મુજ ચિત્ત વિચાર;
પછી સ્થપારો પુર વિશે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૮૦.
ફરિ તમને તેજવરું, સલાહ લેવા કાજ;
વિદ્યાખાતું સ્થાપરું, નિશ્ચય દીધો આજ. ૧૮૧.
તે મુણિને કવિયે પછી, દોધો આશિર્વાદ;
વચન આપનું પાળજો, રાખીને ઈર યાદ. ૧૮૨.

૧ કોશ-ધનનો અથવા રાવદનો ભંડાર.

૨ મનના વિચાર મનમાં રૂલા અન તા ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૮૭૦ માં ખંડેરાવ મહારાજ કલારાવણી ધયા.

હરિગીત છંદ.—આશીર્વાચન.

જય જયતિ જય હે જગત જનની, આપ શર ધર ચંડિકા;
જય વૃષભ વહિનિ દનુજ દાહિનિ અખિલ ભુવન અખંડિકા;
પદ પદ કરિ પૂરણામ કહું, હે પાર્વતી જગ પાવતી;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૩.
જે યુદ્ધિવંત અનંત વળિ, ભગવંત ભડ ભૂપાળછે;
અત્યંત દિપ્તિવંત વળિ, કુળવંત આધિક કૃપાળછે;
વળિ વિભળવાણી વદનમાં, અને સદન રિદ્ધિ સુહાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૪.
મનરંજ કરજે મિત્ર એના, શત્રુને સંહારજે;
સંપૂર્ણ સુખ દઈ દુઃખ દળિ, સંસાર સાગર તારજે;
સૌ સમય આપ સહાયતા, તુજ ચરણ નિર્ભય નાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૫.
હય હાથિ સાથિ હમેશ વધતા, ભાથિ પણ દેજે ભલા;
દશ દિશથિ એના દેશની નર અખિલ ધર જાજે બલા;
રચિ આપ એના રાજમાં, રચના સુરચર રચાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૬.
બહુ શ્રેષ્ઠ યંદર હેમ મંદિર, સાજ સુંદર સોપજે;
શુણિ આજ અરજ તેની મરજ, લેશ માત્ર ન લોપજે;
રમણિક રસાળા વળિ વિશાળા, દેતુ એના દાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૭.

દાહરા.

પછિ રાખીને પાંચ દિન, શુભ કીધું સન્માન;
વિદાય કોધો શુભવિધે, કવિ વિચર્યો સ્વસ્થાન. ૧૮૮.
ઈંદુ પ્રકાશ અધીપતી, વિષયુ શાસ્ત્રી નામ;
તેઓ પણ હાજર હતા, તે અવસર તે ઘમ. ૧૮૯.
કરે વકીલ વિશેષ શ્રમ, એતો આડ આંક;
પણ જો દાદ મળે નહીં, વકીલનો શો વાંક. ૧૯૦.

અમદાવાદની ટેનીંગ કાલેજ વિષે.

તા. ૨૪ મી જુલાઈ સન ૧૮૬૮.

હરિગીત છંદ.

આખાદ અમદાવાદ પુર, અધિરાજ તો અંગ્રેજ છે;
ગુજરાતની પ્રખ્યાત રૂડી, રાજધાની એજ છે;
જ્યાં લક્ષ લોક નિવાસ, પશ્ચિમ પાસ સાભ્રમતી વહે;
જ્યાં વિવિધ છે વેપાર, બહુ વહિયાત પણ આવી-રહે. ૧.

ત્યાં એક અવસર શેઠ પોતે, પ્રેમચંદ પધારિયા;
કરવા ભલી કાલેજ ચિતમાં, શુભ વિચાર વિચારિયા;
સરકાર હસ્તક ચોતરીસ, સહસ્ત નાણું સોંપિયું;
આપન સહસ્ત ઉમેરિ રચતાં, અધિક સ્થાનક આપિયું. ૨.
દક્ષિણ દિશાએ સ્કૂલથી પણ, ભદ્રથી પૂરવ ભણી;
કીધી ભલી કાલેજ, તેની બહુ સરસ શોભા બની;
પાડ્યું પ્રગટ પ્રતિબિંબ, હીમાચાર્યની પોશાળનું;
કે ચિત્ર સુંદર ચીતર્યું, તૃપ ભોજની નીશાળનું. ૩.
હાવડ સાહેબ ઈજનોયર, નેત્રના આભાસથી;
નકશો પડ્યો નિર્મળ ભલો, જ્યમ પડે સૂર્ય પ્રકાશથી;
શુભ ઈંદ્ર પ્રસ્થ સમાન, સર્વોત્તમ બનાવ બની રહ્યો;
રચનાર લેફ્ટેનન્ટલી સાહેબ, મયદાનવ થયો. ૪.
આવાસ^૧ ચારે પાસ, મોટું મધ્યમાં મેદાનછે;
વસવા કરે મન વાંછના, સુરવર સુરેશ સમાન છે;
બુધિદાર છે શતખંડ, વસશે વાસ ત્યાં વિદ્યારથી;
પરમાર્થ માટે રચ્યા, સાચા શેઠે પરમારથી. ૫.
આખૂણુ ઉપર ખૂબ બનિયા, બંગલાના ઘાટ છે;
પશ્ચિમ દિશા દક્ષિણ દિશાએ, વિરચિ સુંદર વાટ છે;
છે પૂર્વ પશ્ચિમ પાસતો, મનહરણ મોટાં માળિયાં;
વળિ પવત્ર આવાગમનનાં, જુગતે મુકેલાં જાળિયાં. ૬.
બહુ બારિઓને બારણાં, કોધાં કમાડો કાચનાં;
નળિયાં દિસે નવરંગ, ત્રાંબા તુલ્ય સાચે સાચનાં;
પરદેશી પૂરમાં પરવરે તે, જુગતિ જોવા જાયછે;
ભલભલા ભારે ભૂપતી, પણ ભાળિને ખુશિ થાયછે. ૭.
અંજન શલાકા આદિ, નાંમાંકિત શહેરમાં સ્થાન છે;
તે મધ્ય જોવા જોગ્ય આ, ઉપયોગિ એક મકાન છે;
જ્યાં રાવ મહિપતરામ સાહેબ, મુખ્ય માસ્તર માનિયે;
ગુણિ રતનલાળ ગ્રહસ્થ, આસિસ્કેટ આજ પિછાનિયે. ૮.
પણ મગનલાળ પુરાણિ વાણી, શુદ્ધ સંસ્કૃત શીખવે;
પ્રતિ દિવસ દલપતરામ કવિતા, કવનની રીતી કવે;
પંડ્યાજિ પિતાંબર ગણિત, સિદ્ધાંત શુદ્ધ ગણાવશે;
મહેતાજી મોહનલાલ શાળા, પદ્ધતી શીખાવશે. ૯.
ઈતિહાસ ને વ્યાકરણ ભણતર, પણ ભણાય ભૂગોળનું;
જાણે રસાયણ રીતને, અપતુલ્ય જ્ઞાન ખગોળનું;
નીતી શિખીને નિત્ય, નીતી માન જ્ઞાનિ ગણાયછે;
મતિ તાજી ઝાઝી મેળવી, મહેતાજી લાયક થાયછે. ૧૦.

^૧ ખાટણમાં હતી.^૨ મયદાનવ-પાંડવોનો ઈંદ્રપ્રસ્થ મહેલરચી આપનાર મયદાનવ હતો.^૩ આવાસ-રહેવાના ઓરડા.

મુધરાઈના સાંચાજકે, ગુણવાન દીવા જ્ઞાનના;
 ઉપયોગિ મોટા એજ, ગોટા ટાળશે અજ્ઞાનના;
 પારશમણી સમ પર્શ કરિ, કરશેજ કાંચન લોહનું;
 ઘટશેજ એથકિ બહેમ, ને મટશે મહાખળ મોહનું. ૧૧.
 વિદ્યાનિ વૃદ્ધિ સાથ વધશે, અધિક દોલત દેશમાં;
 જગ વૃદ્ધિ થાતાં જોમ, તરની વૃદ્ધિ હોય હમેશમાં;
 સરકારનો ને રોડનો, ઉપકાર ઉરમાં આણવો;
 જે સાહેબાએ શ્રમ કર્યો, વળિ જરૂર તેનો જાણવો. ૧૨.
 સાહેબ હોયે રથાપિ પણ, કિરણો વધી કરદીસથી;
 શુભ સર્વ રીત સહાયતા, જોઈતી મળી જગદીશથી;
 આ સ્થાન શોભાવાન વિરચ્યું, છે સવાળે વર્ષામાં;
 પૂરૂ થયાથિ પ્રવેશ કીધો, હોશને વળિ હર્ષમાં. ૧૩.
 ધર્મ સાલ હલ અઢારસે, અડસઠણા ન્તૂલાઈમાં;
 વળિ દિવસેતો ચોવીશગો, સર્વોપરો સરસાઈમાં;
 કીધું વિશેષ પ્રવેશ મુહુરત, સજ્જનોનિ સભા ભરી;
 કવિએ સભા રજન કરી, તે આજ કવિતા ઉચરી. ૧૪.

દાખે દલપત એજ દાખસો દેખાડવાને,
 ઝુકી રહ્યાં આંખલાને લાંબકનાં ઝાડછે. ૧૮.

દાહરા.

નિશ્ચય દિવસ નવાઈનો, આ અવસર છે એજ;
 જન દોઈ નહિ જાણતું, કેદી થશે કાલેજ. ૧૯.

આપારાવ ભોજાનાથ લાયએરી વિષે.

તા. ૧૨ મી જાન્યુઆરી ૧૮૭૦.

દાહરા.

રે રૂપાળા રાજવી, નિપુણપણના નાવ;
 કુળ દીપક તું ક્યાં જઈ, રહિયો આપારાવ. ૧.
 કુનિયામાં થોડા દિવસ, દીધો તે દેખાવ;
 વિજ્યાતી જાઝાં વરસ, રહેશે આપારાવ. ૨.
 મમતા તુજ મેળાપની, રહાપણના દરિયાવ;
 મિત્ર ઘણાના મન વિષે, રહિ ગઈ આપારાવ. ૩.
 તુજ વિજેગનો તેહને, ધાગોડ સાલે ધાવ;

હરિગીત છંદ.—આશીર્વાચન.

જય જયતિ જય હે જગત જનની, આપ શર ધર ચંડિકા;
જય વૃષભ વહિનિ દનુજ દાહિનિ અખિલ ભુવન અખંડિકા;
પદ પદ્મ કરિ પુરણામ કહું, હે પાર્વતી જગ પાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૩.
જે બુદ્ધિવંત અનંત વળિ, લગવંત ભડ ભૂપાળછે;
અત્યંત દિપ્તિવંત વળિ, કુળવંત અધિક કૃપાળછે;
વળિ વિભળવાણી વદનમાં, અતે સદન રિદ્ધિ સુહાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૪.
મનરંજ કરજે મિત્ર એના, શત્રુને સંહારજે;
સંપૂર્ણ સુખ દઈ દુઃખ દળિ, સંસાર સાગર તારજે;
સૌ સમય આપ સહાયતા, તુજ ચરણ નિર્ભય નાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૫.
હય હાથિ સાથિ હમેશ વ્રધતા, ભાથિ પણ દેજે ભલા;
દશ દિશાથિ એના દેશની નર અખિલ ધર જાજે બલા;
રચિ આપ એના રાજમાં, રચના સુરચિર રચાવની;
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૬.
પીડા ઘણી પામર લોક પામે, ઠરે કહો તે જઈ કોણ ક્ષમે;
રડે બિચારા દુઃખમાં રહીને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૨.
સૌ માણસો એક કુટુંબિ છેએ, તે વાતનું તત્વ તણ ન દેએ;
લખાણ આ લક્ષ વિષે લઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૪.
અરે વિચારી ઉરમાંહિ આવું, પડે કદી પેટભરા ન થાવું;
જનોતણાં દુઃખ જુએ જઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૫.
સુખેથી સંપાદન જે કરો રે, વિચારિ તેમાંથીકે વાવરો રે;
શતાંશનું દાન સદા દઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૬.

શાહૂલ વિક્રીડિત.

ભાળી એક ભિખારણી ભટકતી, આંખે અપાંગા અરે;
પાસે ખાળક છેકે જે વરસનું, કલ્યાંત ભખ્યું કરે;
દેખી દીલ દયાળુનું દહનતા, પામે બહુ પૈરથી;
આપે શેર અનાજ એક દિન તો, શું થાય તે શેરથી. ૭.

દાહરા.

એવાં દુઃખીયાં અતિઘણાં, રખડે થઈ હેરાન;
જમવા તેને જોઈએ, સ્થિર રહેવા સંસ્થાન. ૮.

૧ અમદાવાદમાં નિરાશ્રીત કુંડ સ્થપાઈ, તે દિવસની સ-
ંજા આ કવિતા કહી હતી; નવારસુ અરાકત હરેક જાતના
જાણી છે, અને તેઓને ખાવાનું પહેરવાનું આપેછે

ત્યાં એક અવસર શેઠ પોતે, પ્રેમચંદ પધારિયા;
કરવા ભલી કાલેજ ચિતમાં, શુભ વિચાર વિચારિયા;
સરકાર હસ્તકે ચોતરીસ, સહસ્ત નાણું સોંપિયું;
આપન સહસ્ત ઉમેરિ રચતાં, અધિક સ્થાનકે આપિયું. ૨.
દક્ષિણ દિશાએ સ્કૂલથી પણ, ભદ્રથી પૂર્વ ભણી;
કીધી ભલી કાલેજ, તેની બહુ સરસ શોભા બની;
પાડ્યું પ્રગટ પ્રતિબિમ્બ, હીમાચાર્યની પોશાળનું;
કે ચિત્ર સુંદર ચીતર્યું, નૃપ ભોજની નીશાળનું. ૩.
હાવડ સાહેબ ઈજનીયર, તેજના આભાસથી;
નકશો પડ્યો નિર્મળ ભલો, જ્યમ પડે સૂર્ય પ્રકાશથી;
શુભ ઈદ્ર પ્રસ્થ સમાન, સર્વોત્તમ બનાવ બની રહ્યો;
રચનાર લેફ્ટેનન્ટલી સાહેબ, મય દાનવ થયો. ૪.
આવાસ આરે પાસ, મોટું મધ્યમાં મેદાનછે;
વસવા કરે મન વાંછના, સુરવર સુરેશ સમાન છે;
ખુબિદાર છે શતખંડ, વસશે વાસ ત્યાં વિદ્યારથી;
પરમાર્થ મોટે રચ્યા, સાચા શેઠે પરમારથી. ૧૩.

ફિમેલ ટેનિંગ કાલેજનું ખાત સુહૃત.

“તા. ૨૨ મી અગષ્ઠ સન ૧૮૭૪ સંવત ૧૯૩૦ ના
આવણ શુદ્ધ ૧૦ વાર શનીને રોજ કહેલી કવિતા.

દાહરા.

સ્ત્રી શિક્ષકે શાળાતણી, ખરી હતી બહુ ખોટ;
ખેચરદાસે તે કરી, કર્યો કીર્તનો કોટ. ૧.
ધન ધન અવસર આજનો, ધન સુહૃત ધનવાર;
નારી કાજ નિશાળનું, કિધું ખાત શુભકાર. ૨.
ધન્ય ધન્ય આ ધરણિને, ધન્ય દિવસ અવદાત;
અતિ ઉત્તમ તો આજ છે, શુભ કારણ શરવાત. ૩.

હરિગીત છંદ.

શુભ કામની શરવાત છે, રળિયાત સૌ રૂઢ્યે થયા;
આશીષ ખેચરદાસને દે, દેવની હોંનને દયા;
આ કામનો આરંભ કરિ, પૂરી અમારી આશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૪.
કડવાં કુળે કાયા ધરી, પણ મન વિષે મીઠાશછે;
પુરનો ભલો સ્થિર થાંભલો, પરદેશ કીર્તિ પ્રકાશછે;
આ સમય સૌ અંતરથી, અરજ કરે અવિનાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૫.

સુન એક શલુપ્રસાદે, મહા લક્ષ્મિ પુત્રી નામછે;
જર ખરચિ જેના નામની, શાળા સજી આ ઘમછે;
ઉદારતાનો આંક વાળ્યો, કાઠિ સર્વ કચારને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૬.

ભારકરાચાર્યે પુત્રિનું, રચિ ગ્રંથ નામજ સખિયું;
તેમજ પિતાએ ચારથી, ભલિભાત અહિં પૂણ ભાખિયું;
આ પુણ્યથી પરિપૂર્ણ પામી, અધિક કીર્તિ ઉન્નતસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૭.

અતિ ધન્ય છે એ પુત્રિને, વળિ જન્મિ જેનો ધર વિષે;
એવા દિસે અવતી વિષે, વિરલા તરો પાણુ નર વિષે;
જગમાં ધણા દિન જીવજે, હરકત જન્મે હુતાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૮.

પર દુઃખ દેખી દિલ તપે, દિલ થઈ ઉદાર દયા ધરે;
તે કાપના લવલેશ કંકેશ, વિશેષ નાણુ વાવરે;
આપી લુખ્યાને અનંદાન, હરે કુધા પીપાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૯.

દુષ્કાળથી દુખિયા દિદા, જન કે દુખી જન દેહના;
પરદેશ હો કે દેશ હો, ઉતાપ જાણ્યા એહના;
ત્યાં રોક રૂપિયા આપિને, વળિ કાપિયા કંકાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૦.

કરિ ધર્મશાળા ધર્મથી, ખાતે દવાખાનું કંથું;
કાલેજમાં દશ મહુસ્ત્ર દે, પ્રાર્થના મંદિર આદ્યું;
શાળા કરી સંસ્કૃતતાણી, અંતર ધરી ઉલ્લાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૧.

પ્રખ્યાત જેના પૂર્વજને પેણુ, પદવિ હિંચો પામિયા;
હાકમમે દીધું “હોયિ” પદ, વળિ જગતમાં જસ જામિયા;
લશ્કરી પદ વળિ સરસ લીધું, વધારી વિશ્વાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૨.

ખડાદૂર રાવ ખિતાબ પામ્યા, ચાંદ પામ્યા ચળકતો;
જરિયાન વાળો શાલ જોડો, ધરણિ સૂધી જળકતો;
જસ જેહનો શોભાવશે, ખડું હાલના ધીતિહાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૩.

દાહડા.

ખેચરદાસે ખડું ભલું, કંથું આજ આ કામ;
આશિષ નિજ અંતરથી, દેહે દલપતરામ. ૧૪.

ભર્ય સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ-વર્ણન.

“તા ૦ ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૮ ને રોજ ઉદ્ધતું હતું.”

દાહડા.

વળિ વળિ અતિ વિનતી કરું, લળિ લળિ લાગું પાય;
સરસ સ્વયંવર વર્ણવું, શ્રી હરિ કરો સહાય. ૧.

જન મન વિદ્યાની રૂચી, તે વિદ્યારૂચિ નામ;
કહું સ્વયંવર તેહનો, થયો ભ્રૂગુપ્ત ધમ. ૨.

વિદ્યારૂચિ જન્મી હતી, ભરતખંડ મોઝાર;
અહિંથી અદર્શ થઈ ધર્યો, યુરોપમાં અવતાર. ૩.

વનિતા શુભ વિદ્યારૂચી, નિર્મળ જેનું નામ;
પ્રગટી દેશ યુરોપમાં, લાયક લંદન ગામ. ૪.

માતા સુમતી નામછે, ચતુર પિતા સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળમાં અવતરી, પુત્રિ પરમ પ્રિયકાર. ૫.

ઈદ્રવિજય છંદ.

લક્ષ્મિથી પણ લક્ષ ગણી, સુવિચારણે શુભ લક્ષણવાળી;
સો ગણિ શુદ્ધ સરસ્વતિથી, રતિથી અતિરંગ સુરંગ રૂપાળી;
પારવતીથી પવિત્ર પરાક્રમિ, ડોણ હિસાબ વિષે મહાકાળી;
દીલ રિજે દલપત કહે, સુવિચાર સુતાનું સ્વરૂપ સંભાળી. ૬.

છપ્પો.

વિદ્યારૂચિ વય બાળ, દિસે દિપમાળ ઉઘોતે;
પેખિ રિજે પુરખાળ, પ્રગટિ જનપાળક પોતે;
સ્વારથ ને પરમાર્થ, જથારથ જુગતે જાણે;
ધરમ કરમનો મરમ, પરમ પરિપૂર્ણ પિછાણે;
સજતી સદ્ગુણ સદ્આચરણ, સર્વ પ્રકાર દિસે શુચી;
દુનિયા જન દેખીને કહે, વાહ વાહ વિદ્યારૂચી. ૭.

ઈદ્રવિજય છંદ.

સદ્ગુણ સર્વ પ્રકાર શિખી, વળિ સર્વ પ્રકાર શિખી શુભ શિક્ષા;
દેવ યાગી અખળાપણનીજ, હાપણની દિલમાં ધરિ દિક્ષા;
લાયક ચૈ લગુતાઈ ઘટ્ટી, પ્રગટી ઉર સાર અસાર પરીક્ષા;
લાગિ કરોડ રિતે કરવા, વરવા વરને નરરૂપ નિરીક્ષા. ૮.

છપ્પ છંદ.

વિપ્ર શસ્ત્રધર વૈશ્ય, શુદ્રતાં સદત સંભાળ્યા;
મચ્છીમાર ચમાર, તેતણાં ધર નવ યાળ્યા;
ચુગલ ચોર ચાંડાળ, જ્વર જુલમીજ જુગારી;
કુદ્દ દલિ કે હાંડ, ભાંડ ભટકેલ ભિખારી;

જાનો.

કુંડળિયા.

લૂખાં લાડ કરે ઘણાં, પિતા પુત્રને કામ;
ઓપારાવ લડાવિયો, દશ હજાર દૈ દામ;
દશ હજાર દૈ દામ, નામ નિશ્ચળ કરિ રાખ્યું;
ધન્ય પિતાનો પ્રેમ, ભલા જન સૌએ ભાખ્યું;
બિજાં માતને તાત, ભમે થોડા દિન લૂખ્યાં;
કુટે કરે કલપાંત, લાડ તેતો સૌ લૂખાં. ૧૪.

નિરાશ્રીત સ્થાન વિષે.^૧

તા. ૧૨ મી અકટોબર ૧૮૭૦ ની સાંજે.

દાહરા.

જગત વિષે જન જાતિનો, જાણી ધર્મ જરૂર;
કુઃખ છેદો કુનિયાતણાં, ઉદારતા ધરિ ઉર. ૧.

ઉપજાતિ વત્ત.

ઉદારતા અંતરમાંહિ આણો, કુઃખને નોંધે સહુ કુઃખ જાણો;
અહીં કુઃખને નોંધે, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૨.
ખીડા ઘણી પામર લોક પામે, હરે કહો તે જઈ જોણુ દામે;
રહે બિચારા કુઃખમાં રહીને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૩.
સૌ માણસો એક કુટુંબિ છેએ, તે વાતનું તત્ત્વ તણ ન દેએ;
લખાણુ આ લક્ષવિષે લઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૪.
અરે વિચારી ઉરમાંહિ આવું, પંડે કદી પેટભરા ન થાવું;
જનોતણાં કુઃખ જુએ જઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૫.
સુખેથી સંપાદન જે કરો રે, વિચારિ તેમાંથીકે વાવરો રે;
શતાંશનું દાન સદા દઈને, ઘો આશરો લોક નિરાશ્રયીને. ૬.

શાફૂલ વિક્રીડિત.

ભાળી એક ભિખારિણી ભટકતી, આંખે અપાંગા અરે;
પાસે બાળક છેક બે વરસનું, કલપાંત ભખ્યું કરે;
દેખી દીલ દયણુંનું દહનતા, પામે બહુ પૈરથી;
આપે શેર અનાજ એક દિન તો, શું થાય તે શેરથી. ૭.

દાહરા.

એવાં કુઃખીયાં અતિઘણાં, રખડે થઈ હોરાન;
જમવા તેને જોઈએ, સ્થિર રહેવા સંસ્થાન. ૮.

^૧ અમદાવાદમાં નિરાશ્રીત કુંડ સ્થપાઈ, તે દિવસની સ-
ભામાં આ કવિતા કહી હતી; નવારસુ અરાકત હરેક જાતના
નાણસને ત્યાં રાખેછે, અને તેઓને ખાવાનું પહેરવાનું આપેછે
અને ખાણુ રસોઈયા રાખ્યાછે.

સ્થાન નિરાશ્રીત કારણે, આજ થયું આ દામ;
જે મુજનોએ નિમિયું, ધન્ય તેનાં ધનધામ. ૯.

શાફૂલ વિક્રીડિત વત્ત.

છોટલાલતણા તનૂજ મુગુણી, શ્રીમંત સાહેદરા;
આગેવાન થઈ નિરાશ્રીતતણી, સારી કરી શર્ભરા;
પીડાતા જન આપ પાપરણુથી, ટાળીજ તેની વ્યથા;
છાજેછે રણુછોડનામ શુભ તે, સારી ક્યું સર્વથા. ૧૦.

દાહરા.

બારોડેલ બિરાજ્યા, સંભાપતી સરદાર;
જરૂર જાણો જોહના, ઉમદા અધિક વિચાર. ૧૧.
મુજ કવિતા સંગ્રહ વિશે, મળશે દામો દામ;
બારોડેલની વારનાં, ઉમદા આવાં કામ. ૧૨.
આ કારજનો અતિ ભલો, પ્રભુ કરે પરિણામ;
આશીષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૩.

ફિરોલ રેનિંગ કાલેજનું ખાત મુહૂર્ત.

“તા. ૨૨ મી અગષ્ટ સન ૧૮૭૪ સંવત ૧૯૩૦ ના
શ્રાવણ શુદ્ધ ૧૦ વાર શનીને રોજ કહેલી કવિતા.

દાહરા.

સ્ત્રી શિક્ષક શાળાતણી, ખરી હતી બહુ ખોટ;
બેચરદાસે તે કરી, કર્યો કીર્તિનો કોટ. ૧.
ધન ધન અવસર આજનો, ધન મુહૂર્ત ધનવાર;
નારી કાજ નિશાળનું, કિંધું ખાત શુભકાર. ૨.
ધન્ય ધન્ય આ ધરણિને, ધન્ય દિવસ અવદાત;
અતિ ઉત્તમ તો આજ થૈ, શુભ કારજ શરૂવાત. ૩.

હરિગીત છંદ.

શુભ કામની શરૂવાત થૈ, રણિયાત સૌ રૂઢ્યે થયા;
આશીષ બેચરદાસને દે, દેવની હોંને દયા;
આ કામનો આરંભ કરિ, પૂરો અમારી આશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૪.
કડવા કુળે કાયા ધરી, પણ મન વિષે મીઠાશછે;
પુરનો ભલો સ્થિર થાંભલો, પરદેશ કીર્તિ પ્રકારાછે;
આ સમય સૌ અંતરથી, અરજ કરે અવિનાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ બેચરદાસને. ૫.

મુત એક શંભુપ્રસાદછે, મહા લક્ષ્મિ પુત્રી નામછે;
જર ખરચિ જેના નામની, શાળા સંજ આ દામછે;
ઉદારતાનો આંક વાળ્યો, કાઢિ સર્વ કચારસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૬.

ભારકરાચાર્યે પુત્રિનું, રચિ ગ્રંથ નામજ રાખિયું;
તેમજ પિતાએ પ્યારથી, ભલિભાત આર્હિ પૂણ ભાખિયું;
આ પુણ્યથી પરિપૂર્ણ પામી, અધિક કીર્તિ ઉન્નસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૭.

અતિ ધન્ય છે એ પુત્રિને, વળિ જન્મિ જેના ધર વિષે;
એવા દિસે અવની વિષે, વિરલા નરો પણ નર વિષે;
જગમાં ધણા દિન જીવજો, હરકત જજો હુતાશને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૮.

પર દુઃખ દેખી દિલ તપે, દિલ થઈ ઉદાર દયા ધરે;
તે કાપતા લવણેશ ક્લેશ, વિશેષ નાણું વાવરે;
આપી લુખ્યાને અંતદાન, હરે ક્ષુધા પીપાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૯.

કુકાળથી કુખિયા દિદા, જન કે કુળી જન દેહના;
પરદેશિ હો કે દેશિ હો, ઉતાપ જાણ્યા એહના;
ત્યાં રોકે કુખિયા આપિને, વળિ કાપિયા કંકાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૦.

કરિ ધર્મરાણા ધર્મથી, ખાંતે દવાખાનું કંચું;
કોલેજમાં દશ સહસ્ત્ર દે, પ્રાર્થના મંદિર આદ્યું;
શાળા કરી સંસ્કૃતતણી, અંતર ધરી ઉદ્ધાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૧.

પ્રજ્યાત જેના પૂર્વજો પણ, પદવિ જોઈ પામિયા;
હાક્યમે દીધું “હોથિ” પદ, વળિ જગતમાં જસ જામિયા;
લશ્કરી પદ વળિ સરસ લીધું, વધારી વિશ્વાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૨.

ખાહુદૂર રાવ પિતાળ પામ્યા, આંદ પામ્યા ચળકતો;
જરિયાં વાળો શાલ જોડો, ધરાણ સૂઘી જળકતો;
જસ જેહનો શોભાવરો, ખાહુ હાલના ઇતિહાસને;
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૩.

દોહડો.

ખેચરદાસે ખાહુ લલું, કંચું આજ આ કામ;
આશિષ નિજ અંતરથકી, દેછે દલપતરામ. ૧૪.

ભરચ સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ વર્ણન.

“તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૮ ને રોજ ઉઘડ્યું હતું.”

દોહડો.

વળિ વળિ અતિ વિનતી કરું, લળિ લળિ લાગુ પાય;
સરસ સ્વયંવર વર્ણવું, શ્રી હરિ કરો સહાય. ૧.
જન મન વિદ્યાની રૂચી, તે વિદ્યારૂચિ નામ;
કહું સ્વયંવર તેહનો, થયો ભ્રૂગૂપુર દામ. ૨.
વિદ્યારૂચિ જન્મી હતી, ભરતખંડ મોઝાર;
અર્હિથી અદર્શ થઈ ધર્યો, યુરોપમાં અવતાર. ૩.
વનિતા શુભ વિદ્યારૂચી, નિર્મળ જેનું નામ;
પ્રગટી દેશ યુરોપમાં, લાયક લંદન ગામ. ૪.
માતા સુમતી નામછે, ચતુર પિતા સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળમાં અવતરી, પુત્રિ પરમ પ્રિયકાર. ૫.

ઈદ્રવિજય છંદ.

લક્ષ્મિથી પણ લક્ષ ગણી, સુવિચક્ષણને શુભ લક્ષણવાળી;
સો ગણિ શુદ્ધ સરસ્વતિથી, રતિથી અતિરંગ સુરંગ રૂપાળી;
પારવતીય પવિત્ર પરાક્રમિ, ડોણ હિસાબ વિષે મહાકાળી;
દીલ રિજે દલપત કહે, સુવિચાર સુતાનું સ્વરૂપ સંભાળી. ૬.

છાંયો.

વિદ્યારૂચિ વય બાળ, દિસે દિપમાળ ઉદ્યોતે;
પેળિ રિજે પુરપોળ, પ્રગટિ જનપાળક પોતે;
સ્વારથ ને પરમાર્થ, જથારથ જુગતે જાણે;
ધરમ કરમનો મરમ, પરમ પરિપૂર્ણ પિછાણે;
સજ્જતી સદ્ગુણ સદ્આચરણ, સર્વ પ્રકાર દિસે શુચી;
દુનિયા જન દેખોને કહે, વાહ વાહ વિદ્યારૂચી. ૭.

ઈદ્રવિજય છંદ.

સદ્ગુણ સર્વ પ્રકાર શિખી, વળિ સર્વ પ્રકાર શિખી શુભ શિક્ષા;
દેવ ટળી અળખાપણનીજ, હાપણની દિલમાં ધરિ દિક્ષા;
લાયક થૈ લખુતાઈ ધરી, પ્રગટી હિર સાર અસાર પરીક્ષા;
લાગિ કરોડ રિતે કરવા, વરતો વરને નરરૂપ નિરીક્ષા. ૮.

છપ્પ છંદ.

વિપ્ર શાસ્ત્રધર વૈશ્ય, શુદ્રનાં સદન સંભાળ્યા;
મચ્છીમાર ચમાર, તેતણાં ઘર તવ ટાળ્યા;
ચુગલ ચોર આંહણ, જતર જુલમીજ જુગારી;
કુટ કલિ કે કાંડ, ભાંડ ભટકલ લિખારી;

જ્યાં જ્યાં જઈ જઈને જોઈએ, સમજી અશુચી કે શુચી;
પણ દિસે વિદ્યાયત દેશમાં, વાસ વાસ વિદ્યાચી. ૯.

ઈદ્ર વિજય છંદ.

ક્યાંકે ગ્રંથ ગુંથે ગુણ સંગ્રહિ, ક્યાંકે રાજનું કાજ કરંતી;
ક્યાંકે શિલ્પ ક્રિયા સજતી શુભ, ક્યાંકેતો વણજે વિચરંતી;
ક્યાંકે જાંચિ ચઢી અતિ અંખર, ક્યાંકે જાંડિ અતી ઉતરંતી;
લાયક દેશ વિદ્યાયત માંહિ, વિદ્યાચી વેષ વિશેષ ધરંતી. ૧૦.
જ્યાં વય કાંઈ કિશોરિ થઈ ગઈ, ગોરિ ભલી ગુંણવંતિ ગંણાઈ;
માન મળ્યું મહિપાળતાયું, મહિપાળ હજુર જણાઈ;
તાણિ લિધાં મન માનવિનાં બહુ, તેથકિ તે ચહુ તર્ફ તણાઈ;
દિપ્તિ વધી દલપત્ત કહે, પછિ વિશ્વવિષે અતિશે વખણાઈ. ૧૧.

મનહર છંદ.

શોભાનું સદન છે વદન વિધુવદનીનું,
મદનને મદ ન રહે નકી નિહાળતાં;
રસના સરસના સરસ રસ શા વખાણું,
ગાણું ગાય ગુણ ન ગણાય ગણી વાળતાં;
દાંત દેખવાની ખાંત ખાંતીલાને ખૂબ થાય,
દાંત કે દાડમકળી ભ્રાંત પડે ભાળતાં;
ઠકી ઠકી તાકી રહે તે ભણી તમામ લોક,
ઠળ વળે ટોળે મળી ઠળે નહીં ટાળતાં. ૧૨.
કેકે ધરખાર તણ તીરથમાં તપ કરે,
કેકે કર લીધી પેટ કાપવા કટારિયો;
કેકે જંત્ર જંતરીને જાહે મંત્ર જાપ કરે,
કેકે શોધો શોધી ચિત્તવૃત્તિને સુધારિયો;
કેકે ગ્રંથ પંથ અવલોકન અનેક કરે,
કેકે ભસે ભૂતળમાં યની બ્રહ્મચારિયો;
વદે દલપતરામ વિદ્યાચીમાટે આમ,
વિદ્વંશ થયાં વિશેષ સર્વ નર નારિયો. ૧૩.

વિદ્યાચી વચન.—છપો.

ગમન કરંતાં ગુપ્ત, પવનને પણ લઈ પકડી;
અપળા ચંચળ ચાલ, જરૂર તેને લઈ જકડી;
પ્રયળ અનળ જળ જેહ, મજુર થઈ કરે મજૂરી;
રવિ ચિત્રો રચનાર, હુકમ ધરનાર હજુરી;
આકર્ષણ અકળ અદર્શ છે, એપણુ લઉં ઉપયોગમાં;
વળિ એમ વદે વિદ્યાચી, અકળ ન રહું ઉદ્યોગમાં. ૧૪.
કળું પૃથ્વીનું પેટ, કંઈથી થાગ મગાવું;
ગ્રહ ગતિ ગજથી ભરું, મેરૂ શિર લાત લગાવું;

૧ આકાશમાં.

નિધિ જળનું નિર્માણ, જથા રથ હું કરિ બાણું;
વાતાવરણ અનંત, અંત એનો ગણિ આણું;
ગતિ અતિશય કરું ગરૂડથી, એમ ઉડું આકાશમાં;
પ્રુખ ખોળ કરું ક્ષિતિ ખોદિને, ઉતરું જો અલ્યાસમાં

દાહરા.

પૃથ્વી પવન પાણી કળું, કળું શશિ સૂર્ય પ્રકાશ;
અંત ન પામું એવડો, એકે અકળ આકાશ.
સાહેબ લોકેએ કર્યો, ચિતમાં એમ વિચાર;
વિદ્યાચીને લઈ જવી, ભરતખંડ મોઝાર.
ભભકે કરવી ભરૂચમાં, રૂડી સ્વયંવર રીત;
જોતાં જનના મન વિષે, પૂરણ ઉપજે પ્રીત.
લઈ વિદ્યાચી આવિયા, ભરતખંડ મોઝાર;
ભરત ભૂમિયે ત્યાં કર્યો, તે રૂચિને તિસ્કાર.

ભર્ત શ્રમિ વચન.

લોડ ટળી લાડી થવા, આવી તું આકાળ;
તો તુજને તુચ્છકાર છે, પેઠિ નહીં પાતાળ.

વિદ્યાચી વચન.—ઈદ્ર વિજય છંદ.

દાહરા.

રચ્યો સ્વયંવર ભરૂચમાં, શોભા સજા અમાપ;
ત્યાં ગ્રીવસ સાહેબ થયો, વિદ્યાચીનો વ્યાપ.
વિવિધ વિષય વાણી શુણી, કદી કરે નહિ કોપ;
પરમાર્થ પરિશ્રમ કરે, હોશે સાહિબ હોપ.
જજ્જ કેલેકટર સાહિબો, સુરત ભરૂચના જેહ;
ખિન્ન અમલદારો બન્યા, માંડવિયા જન તેહ.
સન અદારસે અડસઠે, શુભ સપટંબર માસ;
તારિખ ત્રેવિશમી દિને, કોધો વિવા વિલાસ.
નિર્ધન ને ધનવાન જન, આધિક મળ્યા એ દાર;
વરવાને વિદ્યાચી, ઉરમાં હરખ અપાર.
દમયંતી સીતાતણા, થયા સ્વયંવર જેમ;
ભીડ ભરાઈ ભરૂચમાં, એ અવસર પણ એમ.
ફિટઝરાલ્ડ સીમોર સર, ગુણી ગવરનર જેહ;
પ્રીત સહીત પધારિયા, તે ઉચ્છવ પર તેહ.

કુમાર લાજ સજજ, વર્ધમાન પુર નાથ;
તેણે દલપતરામને, સોઢાવ્યો નિજ સાથ.

૨૯.

મનહર છંદ.

વિદ્યા રૂચી નામે રૂઢી કન્યાના વિવાહ માટે,
ભારે ભારે ભૂપ લેળા થયા ભ્રમસ્થાનમાં;
મંડપની શોભા માટે માંડી મહા મુલ્ય ચીજો,
વાજિન વિચિત્ર વાજો ગાય ગીત ગાનમાં;
દમયંતી દ્રૌપદી કે જનકીનો જેવો થયો,
એવાજ સ્વયંવર આ એપે અનુમાનમાં;
કેને કહે વરમાળા કહે દલપતરામ,
રોપરો રસીલી જોગ્ય જાણીને જહાનમાં. ૩૦.
મુધારાનું મુદ્દ રૂપ છાતીમાં ન છતાં જેઓ,
મુધારાની ધામધુમ ઉપરથી ધરશે;
જેમ સ્વયંવર વિષે બુદ્ધિઓ ખેઠેલા ગાલ,
જુવાની જણાવા ભલા સોપારીઓ ભરશે;
દેખા દેખી ઢોળ ધાલી હોરા ધરી હોડે હોડે,
દોડે દોડે મુછ દેશ દેશ કાળા કરશે;
કહે દલપતરામ કળાઈને તેજ ક્ષમ,
વિદ્યારૂચી વનિતાને કહો કેમ વરશે. ૩૧.

દાહરો.

મંડપ મધ્યે પેસવા, દે રૂપેઆ પાંચ;
શિકિર અરીદે લોક ત્યાં, જાણે દીધી લાંચ. ૩૨.

ઉચાર છંદ.

જાણ્યા કર વિષે રૂમાલ, ચાલ્યા ચરકતી શુભ ચાલ;
વાહન વિપુલતાં વૈમાન, ઉરમાં અતિધરે અભિમાન. ૩૩.
આવ્યા માંડવે જ્યાં એમ, ભીડ ભરાઈ જુદે જેમ;
ઉપરા ઉપર પડતાં અંગ, છૂટેયા સ્વજન અનુચર સંગ. ૩૪.
પહતી ઢોઈને શિર પાગ, ભાગે ઢોઈના તત ભાગ;
ફરતાં પાછું પાછું ન ફરાય, જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પીલાય. ૩૫.
વાગે આળસના માર, ભાગ્યો સર્વ જનનો ભાર;
સું ધનવાન તેમ ગરીબ, પડતી લાત ધીંગા ધીબ. ૩૬.

ઈદ્રવિજય છંદ.

હાકમ હાથ ચલાવે હાકવે, હાકે અડિ કેકે હાકે ન હાકીલા;
તોરણને છખવા છકલેર, છલાંગ ભરે નર છેલ છખીલા;
ધોકણ પાક પડયોજ ધળો ધબ, ધીરજ છોડિ પડયા પછિ હીલા;
દોકે કરે અવલોકન લક્ષ, બની અવલોકન લાયકે લીલા. ૩૭.

કાચર કેકે ગયા કહિ એમ, સ્વયંવર આજપછી નહિ આવું;
કેકે કહે હાકની હમણાં, ધરિયાદ ફરી ફરિયાદ ચલાવું;
માંડવિયે અપમાન કર્યું પણ, હાલ હવે પછિ ચાલ ચુકાવું;
માંકે કરે મરબદ ધરી, નહિ તો નિરસરાય લાત લગાવું. ૩૮.

દાહરો.

નામ સંગ્રહસ્થાન પણ, કહે સંકટસ્થાન;
મોઘ મોઘ મહિયતી, મન પામ્યા અપમાન. ૩૯.

સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે.

મનહર છંદ.

અમરવેલી સમાન, શોભીત સંગ્રહસ્થાન,
ધેરાવ ધણામાં છખી મુંદર છવાઈ છે;
વિવિધ પ્રકારનાં પદારથો અપારરૂપી,
પાત ફળ ફૂલે કુલી કાલીને ફેલાઈ છે;
દેશ દેશના નરેશ દેખવા વિશેષ મળ્યા,
ખેશ ખેશ ખોલે દેખી નૌતમ નવાઈ છે;
કહે દલપતરામ કહો મુળ કીયે ગામ,
કીયાં એનાં બીજ વેલી ક્યાંથી વિસ્તરાઈ છે. ૪૦.

દાહરો.

પુસ્તક એજ પિછાનજો, બહુધા એનાં બીજ;
મૂળ વિલાયત મુલકમાં, ભ્રમુપુર ભણી ઝુકીજ. ૪૧.

ગાયકવાડની હીરામોતીની આદર વિષે.

મનહર છંદ.

આદર કરીને જોતાં આદર હીરા મણીની,
અન્યનો અનાદર કર્યાનું આવે ઉરમાં;
કિંમત તો તેની કહે તોળી તેર લાખ તુલ્ય,
રાશીઓ સહીત રાજે નવેગ્રહ નૂરમાં;
જાણે શણગારી સારી નારી કોહિનૂરતાણી,
બાણી ઠણી રહી હિંદુ હાકમ હનૂરમાં;
દાખે દલપતરામ શોભાવું સંગ્રહસ્થાન,
ધારી મારી તે ભલે પધારી ભ્રમુપુરમાં. ૪૨.

તરેહ તરેહનાં ઓષધીયાં વિષે.

ઈદ્રવિજય છંદ.

ઔશધ સત્ત્વ મહત્ત્વ મળ્યાં બહુ, તત્ત્વ વિચાર કરો પણ તેમાં;
ઔષધ તો જન જીવનું જીવન, જીવનદાનતણા ગુણ જેમાં;

જ્યાં જ્યાં જઈ જઈને જોઈએ, સમજી અશુચી કે શુચી;
પણ દિસે વિજ્ઞાયત દેશમાં, વાસ વાસ વિદ્યાર્થી. ૯.

ઈદ્ર વિજય છંદ.

ક્યાંઈકે ગ્રંથ ગુંથે ગુણ સંગ્રહિ, ક્યાંઈકે રાજનું કાજ કરંતી;
ક્યાંઈકે શિલ્પ ક્રિયા સજતી શુભ, ક્યાંઈકે તો વણજે વિચરંતી;
ક્યાંઈકે જામિ ચઢી અતિ અંખર^૧, ક્યાંઈકે જાડિ અતી ઉતરંતી;
લાયક દેશ વિજ્ઞાયત માંહિ, વિદ્યાર્થી વેષ વિશેષ ધરંતી. ૧૦.
જ્યાં વય કાંઈ કિશોરિ થઈ ગઈ, ગોરિ ભલી ગુંણવંતિ ગંણાઈ;
માન મળ્યું મહિપાળતાણું, મહિપાળ હજાર જર જણાઈ;
તાણિ લિધાં મન માનવિનાં બહુ, તેથકિ તે અહુ તર્ક તણાઈ;
દિપ્તિ વધી દલપત કહે, પછિ વિશ્વ વિષે અતિશે વખણાઈ. ૧૧.

મનહર છંદ.

શોભાનું સદન છે વદન. વિધુવદનીનું,
મદનને મદ ન રહે નકી નિહાળતાં;
રસના સરસના સરસ રસ શા વખાણું,
ગાણું ગાય ગુણ ન ગણાય ગણી વાળતાં;
દાંત દેખવાની ખાંત ખાંતીકાને ખૂબ થાય,
દાંત કે દાડમકળી બ્રાંત પડે ભાળતાં;
ટકી ટકી તાકી રહે તે ભણી તમામ લોક,
ઠળ વળે ટોળે મળો ટળે નહીં ટાળતાં. ૧૨.
કેક ધરખાર તજી તીરથમાં તપ કરે,
કેક કર લીધી પેટ કાપવા કટારિયો;
કેક જંત્ર જંતરીને જાહે મંત્ર જાપ કરે,
કેક શોધી શોધી ચિત્તવૃત્તિને સુધારિયો;
કેક ગ્રંથ પંથ અવલોકન અનંક કરે,
કેક ભમે ભૂતળમાં બની બ્રહ્મચારિયો;
વદે દલપતરામ વિદ્યાર્થીમાટે આમ,
વિહ્વળ થયાં વિશેષ સર્વ નર નારિયો. ૧૩.

વિદ્યાર્થી વચન.—છપો.

ગમન કરંતાં ગુપ્ત, પવનને પણ લઈ પકડી;
અપળા અંચળ આલ, જરૂર તેને લઈ જકડી;
પ્રખળ અનળ જળ જેહ, મજુર થઈ કરે મજૂરી;
રવિ ચિત્રો રચનાર, હુકમ ધરનાર હજૂરી;
આકર્ષણ અકળ અદર્શ છે, એપણ લઉં ઉપયોગમાં;
વળિ એમ વદે વિદ્યાર્થી, અકળ ન રહું ઉદ્યોગમાં. ૧૪.
કળું પૃથિવનું પેટ, કૌંથી થાગ મગાવું;
ગ્રહ ગતિ ગજથી ભરું, મેર શિર લાત લગાવું;

^૧ આકાશમાં.

નિધિ જળનું નિર્માણ, જયા રથ હું કરિ જાણું;
વાતાવરણ અનંત, અંત એના ગણિ આણું;
ગતિ અતિશય કરું ગરુડથી, એમ ઉડું આકાશમાં;
ખુબ ખોળ કરું ક્ષિતિ ખોદિને, ઉતરું જો અલંકારમાં. ૧૫.

દાહરા.

પૃથિવ પવન પાણી કળું, કળું શશિ સૂર્ય પ્રકાશ;
અંત ન પામું એવડો, એક અકળ આકાશ. ૧૬.
સાહેબ લોકોએ કર્યો, ચિતમાં એમ વિચાર;
વિદ્યાર્થિને લઈ જવી, ભરતખંડ મોઝાર. ૧૭.
ભભકે કરવી ભર્યમાં, રૂડી સ્વયંવર રીત;
જોતાં જનના મન વિષે, પૂરણ ઉપજે પ્રીત. ૧૮.
લઈ વિદ્યાર્થિ આવીયાં, ભરતખંડ મોઝાર;
ભરત ભૂમિયે ત્યાં કર્યો, તે ર્થિને તિસ્કાર. ૧૯.

ભર્તે અમિ વચન.

લેડિ ટળી લાડી થવા, આવી તું આકાળ;
તો તુજને તુચ્છકાર છે, પેઠિ નહીં પાતાળ. ૨૦.

વિદ્યાર્થી વચન.—ઈદ્ર વિજય છંદ.

તું તુચ્છકાર મને ન કરોશ, તને અગણીત જને કરિ એઠી;
રાણિ મટી મુગલાણિ થઈ, વઢલાણિ વળી તું મનાણિ મરેઠી;
વર્ષ વિશેષ વિત્યાં દુઃખદાયક, લાયક લેડિ હવે બનિ એઠી;
આપણિ એખ સંભાળ તું સાપણિ, પાપણિકેમ પતાળ ન પેઠી. ૨૧.

દાહરા.

રચ્યો સ્વયંવર ભર્યમાં, શોભા સંજી અમાપ;
ત્યાં ગ્રીવસ સાહેબ થયો, વિદ્યાર્થિનો વ્યાપ. ૨૨.
વિવિધ વિષય વાણી શુણી, કદી કરે નહિ કોપ;
પરમાર્થે પરિશ્રમ કરે, હોંશે સાહિબ હોપ. ૨૩.
જજી કલેકટર સાહિબો, સુરત ભર્યના જેહ;
બિજા અમલદારો બન્યા, માંડવિયા જન તેહ. ૨૪.
સન અઢારસે અડસઠે, શુભ સપટંખર માસ;
તારિખ ત્રેવિશમી દિને, કોધો વિવા વિલાસ. ૨૫.
નિર્ધન ને ધનવાન જન, અધિક મળ્યા એ દાર;
વરવાને વિદ્યાર્થી, ઉરમાં હરખ અપાર. ૨૬.
દમયંતી સીતાતણા, થયા સ્વયંવર જેમ;
ભીડ ભરાઈ ભર્યમાં, એ અવસર પણ એમ. ૨૭.
ફિટઝરાલ્ડ સીમાર સર, ગુણી ગવરનર જેહ;
પ્રીત સહીત પધારિયા, તે ઉચ્છવ પર તેહ. ૨૮.

વિદ્યા રૂચી તામે રૂચી કન્યાના વિવાહ માટે,
ભારે ભારે ભૂખ ભેળા થયા ભ્રમુસ્થાનમાં;
મહાપત્ની શોભા માટે માંડી મહા મુલ્ય ચીન્ને,
વાજિત વિચિત્ર વાળે ગાય ગીત ગાનમાં;
દમયંતી દ્રોપદી કે જનકીના જેવા થયો,
જોવાજ સ્વયંવર આ જોપે અનુમાનમાં;

કેને કહે વરમાળા કહે દલપતરામ,
રોપશે રસીકી જોય જાણીને જહાનમાં. ૩૦.
મુધારાનું શુદ્ધ રૂપ છાતીમાં ન છતાં જોયો,
મુધારાનો ધામધુમ ઉપરથી ધરશે;
જેમ સ્વયંવર વિષે બુદ્ધિજો બેઠેલા ગાલ,
જુવાની જણાવા લગ્ન સોપારોજો ભરશે;
દેખા દેખી રોજ ધાલી હોરા ધરી હોડે હોડે,
કોડે કોડે મુછ દેરા દેશ કાળા કરશે;
કહે દલપતરામ કળાઈને તેજ દામ,
વિદ્યારૂચી વનિતાને કહો કેમ વરશે. ૩૧.

દાહરો.

નરપ મધ્યે પેસવા, દે રૂપેઆ પાંચ;
ઠિકિટ ખરીદે લોક ત્યાં, જાણે દીધી લાંચ. ૩૨.

ઉધાર. છંદ.

આલ્યા કર વિષે રૂમાલ, આલ્યા ચઢકેતી શુભ ચાલ;
વાહન વિબુધનાં વેમાન, ઉરમાં અતિધરે અભિમાન. ૩૩.
આલ્યા મોડવે જ્યાં જોમ, ભીડ ભરાઈ જુદે જેમ;
ઉપર ઉપર પડતાં અંગ, છૂટેયા સ્વજન અનુચર સંગ. ૩૪.
પરતી કોઈને શિર પાગ, ભાગે કોઈના તન ભાગ;
ફરતાં પાછું પણ ન ફરાય, જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પીલાય. ૩૫.
વાગે ચાળકાના માર, ભાગ્યો સર્વ જનનો ભાર;
સુ ધનવાન તેમ ગરીબ, પડતી લાત ધોળા ધોળ. ૩૬.

ઈદ્રવિજય છંદ.

હાકમ હાય ચઝાવિ હાલવે, હઠે ચાડિ કેકે હઠે ન હલીલા;
તોરણને છળવા છકેલર, છઝાંગ ભરે નર છેલ છળીલા;
ઝોકણ પાકે પડ્યોજ ધણો ધણ, ધીરજ છોડિ પરચા પછિ લીલા;
ઢોલકે કરે અવલોકન લક્ષ, બની અવલોકન લાયકે લીલા. ૩૭.

દાહરો.

નામ સંગ્રહસ્થાન પણ, કહે સંગ્રહસ્થાન;
મોઘ મોઘ મહિયતી, મન પામ્યા અપમાન. ૩૮.

સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે.

મનહર છંદ.

અમરવેલી સમાન, શોભીત સંગ્રહસ્થાન,
ધેરાવ ઘણામાં છળી મુંદર છવાઈ છે;
વિવિધ પ્રકારનાં પદારથો અપારરૂપી,
પાન ફળ ફૂલે ફુલી ફાલીને ફેલાઈ છે;
દેશ દેશના નરેશ દેખવા વિરોધ મળ્યા,
જેશ જેશ બોલે દેખી નૌતમ નવાઈ છે;
કહે દલપતરામ કહો મુળ કીયે ગામ,
કીયાં જોયાં પીજ વેલી ક્યાંથી વિસ્તરણ છે. ૪૦.

દાહરો.

હીરાજો પિછાનજો, પીજ;
વેલાયત મુઝાજ પાસ અને મુઝા ઝુકીજ. ૪૧.
ના, મુજ નેત્રજો
ગાયકવાજને કહું, માતીની આદર વિષે.

વલપ મનહર છંદ.

આદર કરીને જોતાં આદર હીરા મણીની,
અન્યતો અનાદર કર્યાનું આવે ઉરમાં;
કિંમત તો તેની કહે તોળી તેર લાખ તુલ્ય,
રાશીજો સહીત રાજે નવેગ્રહ નરૂમાં;
જાણે શાણગારી સારી નારી કોહિનૂતણી,
ખાણી દણી રહી હિંદુ હાકમ હનૂરમાં;
દાખે દલપતરામ શોભાવું સંગ્રહસ્થાન,
ધારી મારી તે ભલે પધારી બ્રમુપુરમાં. ૪૨.

તરેહ તરેહનાં ઓપડીયાં વિષે.

ઈદ્રવિજય છંદ.

ઔશધ સત્ત્વ મહત્ત્વ મળ્યાં ખાડું, તત્ત્વ વિચાર કરે પણ તેમાં;
ઔશધ તો જત હવતું હવતું, હવતહાનતણા શુભ જેમાં;

ઔશધ ચિત્ત ચહે જન સર્વ, કહે દલપત રહે ગુણ કેમાં;
વિક્રમ, ભોજ, જિવે હજિને થકિ, ઔશધ એવું કહો કીયુંએમાંજ

પ્રાણિયો વિષે.

દોહરા.

પુર પુર કેરા પ્રાણિનો, દાઠ મળ્યો આ દાર;
સંખ્યા સ્વલ્પ મનુષ્યની, પશુ તો અપરમ પાર. ૪૪.

મોટા એક રથ વિષે.—ઈંદ્રવિજય છંદ.

ભારતમાં રથ પારથનો, અતિ ઉત્તમ આ રથ એજ દિસે શું?
કે થઈ રૂકમણી રાણિ કૃતારથ, આ રથથી પણ એમ થશે શું?
કે કહું ભૂપ ભગીરથનો રથ, જાનહવી એ રથ સાથ જશે શું?
કે રથ રામ નરેંદ્રતણો, અમરેંદ્રતણો રથ આજ હશે શું? ૪૫.

છેક નાનો એક રથ હતો, તે વિષે.

દોહરા.

વૃષભ જોતર્યો વામણો, વામણ રથ આકાર;
આરથમાં આવ્યા હશે, વામન બળિ દરબાર. ૪૬.

પુનાનાં માઠીનાં પુતળાં વિષે.

પેખ્યાં ઉત્તમ પૂતળાં, આદમ તન આકાર;
શોભીતાં ટોળેસે પણ, તે નહિ નર અવતાર. ૪૭.

આર તણ અવિષે

લીધી પેઠ કાપત

તર્ક વિતર્ક નથી તલભાર, ન જોઈને સુખ મળ્યે રૂચિ થાતી;
સાર અસાર વિચાર વિષેનિ, જરા પેઠાનેક નથીજ જણાતી;
કાવ્ય કળાધિ કદી ન રિજે, કવિતા સુ રચાઈ નથી સમેજતી;
દેખિછપી દલપત કહે, કદિજાણવિતે નહિ માનવ જાતી. ૪૮.

દોહરા.

અસ્ત્ર શસ્ત્ર ને વસ્ત્ર બહુ, વિચિત્ર ચિત્ર પવિત્ર;
અનેક એવી વસ્તુઓ, મળિને નિરખે મિત્ર. ૪૯.

ગુલામનાં કૂલ.

ગાણું આ કૂલ ગુલામનાં, પેખિ સુવાસ પ્રસંગ;
કે કહું કુસુમ કુમુંખિનાં, જે રૂઝો દે રંગ. ૫૦.

મનહર છંદ.

કમુંખાના કૂલનો અમુલ્ય રંગ સંગતીથી,
અન્યને ચહે તો દીક મતલબ એજ છે;

કવિતા.

થાન થાનથી મગાવી થાપી એક થાનકમાં,
રસખસ કરવાની તત્પરી તેજ છે;
ખરીદિલ ખાંત ધરી પૂરો પરિશ્રમ કરી,
હાથલાલ કરી હાલ હૈયે હરખેજ છે;
કહે દલપતરામ કરેછે આ કેવું કામ,
ઔવસ સાહેબ અંગરેજ રંગરેજ છે. ૫૧.

“મતલબ કે ગુલામનાં અથવા કુસુંખિનાં કૂલ જેવા ગોરા
લોકોનો રંગ નેટીવાના મન ઉપર અઘાવવાની તદ્દપીર ઔવસ
સાહેબ કરેછે.

આતસખાણ.—દોહરા.

મુણો સજ્જનો મેં દિહું, અચરજ એક અથાગ;
નદી નર્મદા મધ્યમાં, પ્રગટી અદ્ભુત આગ. ૫૨.
મોટા નાવ વિષે રચ્યાં, આતસ ખાણ ઝાડ;
સળગ્યા તેતો જાણિયે, જવાળા મુખી પહો. ૫૩.
રંગ રંગ તારા ખરે, રાતા લીલા શ્વેત;
જોતાં જનને ઉપજે, હાઈકામાં બહુ હેત. ૫૪.
એ રીતે સંક્ષેપમાં, ભર્ય સંગ્રહ સ્થાન;
વર્ણન કર્યું વિવેકથી, વાંચો જન ગુણવાન. ૫૫.
સંગ્રહ રાખો સર્વદા, સર્વ ચીજ સામાન;
તે દેખી દલપત કહે, ગુણિ જન પામે જ્ઞાન. ૫૬.
વર વરવા વનિતા ગઈ, વર વરવા મન થાય;
વર વરવા તૈયાર પણ, વરવાને ન વરાય. ૫૭.

સુંખધ વિષે.—શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, વૈમાનશાં વાહનો;
શોભા સુંદર મંદિરોનિ નિરખી, મેળો મહોત્સાહનો;
શું હું જાગૃત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વાત છે;
સાચું મુખે નામ આ શહર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧.

જોગણી અથવા સુંખધ વિશે દ્વિઅર્થી.

કૂલણા છંદ.

અધિક વીભૂતિ છે આપતી અંગમાં,
કોટમાં છે બહુ શ્રેષ્ઠ માળા;
નળ વડે નીરખીને તને નળવડે,
કરતિ નોળી ક્રિયા કરણ આળા;
ધૂણિયો ધખતિછે ઠામ ઠામે ધરી,
આગબોટેછે ઝગમગતિ બવાળા;
નામ સુંખધ પુરી નિરખિ દલપત કહે,
જળધિ તટ જોગણી જાત યાળા.

દેવાસુરે નિધિનિ એક રમા' ઉધારી,
આતો 'અનેક કમળા કહિંથી પધારી. ૧૨.
વ્યાપાર સિંધુ પથનો જન જે કરેછે,
તે લક્ષ્મીનો અધિક લાભ અલભ્ય લેછે;
તેનું વિશેષ વળિ કારણ એક આછે,
લક્ષ્મી સદૈવ શુભ સાગરનો સુતા છે. ૧૩.
ઉદ્યોગ એક વળિ ઈશ્વરનો કૃપાથી,
ખેતી મળે કદિ ન ઉદ્યમ એકલાથી;
નાવીક લોક પણ નિત્ય સમુદ્ર સેવે,
તે હોય છે તદ્દપિ હાલ હવાલ કેવે. ૧૪.

મુંબઈની ગરબી.

ગોકુળ વહેલા પધારજોરે—એ રાગની.

નિરખી આજ ઈદ્રાપુરિરે,
નિર્મળ મુંબઈ જેનું નામ; નિરખી૦
જેમાં જેતાં નજર પડે ધણારે,
લાયક લખેશરીનાં ધામ. નિરખી૦ ૧.
ન જડે નિર્ધનને કર રંગવારે,
એવા રંગે રંગ્યા મેહલ; નિરખી૦
એક એકથી ચઢીઆતા આપતારે,
ગણતાં ગણવા તે મુશ્કેલ. નિરખી૦ ૨.
વૈભવ વૈકુંઠ જેવો વાસમારે,
હાંડો તખ્તના હારે હાર; નિરખી૦
છપર પલંગ બિછાનાં ગાલિયારે,
પુતળાં છબીઓનો નહીં પાર. નિરખી૦ ૩.
અગણિત દોડે ધોડા ગાડીઓરે,
જ્યાં નવ જડે જવાનો માગ; નિરખી૦
જ્યાં ત્યાં જથ્થે જથ્થે જન જોઈએરે,
તેનો ગણતાં નાંવે તાગ. નિરખી૦ ૪.
જાણે જનો જતા હોય જનમારે,
એવાં ઉજળાં વસ્ત્રો અંગ; નિરખી૦
દેવી દેવ સરીખાં દીસતારે,
સૌને સદા અતિ ઉછરંગ. નિરખી૦ ૫.
જે જોઈએ તે ચીજો ત્યાં જડેરે,
વિધ વિધ ત્યાં ચાલે વૈપાર; નિરખી૦
લેવડ દેવડ લાખોની કરેરે,
કોઈછે કોટીદુજ સાહુકાર. નિરખી૦ ૬.

૧ રમા—લક્ષ્મી.

વાણીથી તો વરણન બાલતારે,
એક કહેતાં એક રહી જાય; નિરખી૦
જેણે જોઈ તે જન જાણશેરે,
નવ દીકું તેણે ન મનાય. નિરખી૦ ૭.
જેણે જન્મ ધરી આ જગતમારે,
નહિ જો નિરખ્યું મુંબઈ ગામ; નિરખી૦
જન્મ્યું તે નવ જન્મ્યું જાણજોરે,
દેખી કહેછે દલપતરામ. નિરખી૦ ૮.

ગરબી ૨ છ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

વૈભવ દીકો વૈકુંઠનો રે,
નિરખ્યું સુંદર મુંબઈ શહેર; વૈભવ૦
ભાસેછે જેનો રચના ભલી રે,
લક્ષ્મીની છે લીલા લેહર. વૈભવ૦ ૧.
ખાહુ જ્યાં દેવળ દીપે દેવનાં રે,
નરનારીની ભીડ ભરાય; વૈભવ૦
રૂપે રાણી કે ઈદ્રાણીઓ રે,
જોતાં નજર તૃપ્ત નવ થાય. વૈભવ૦ ૨.
ગુણમય રતનાગર છે ગાજતો રે,
વહાણો આવે જાય અનેક; વૈભવ૦
મુંબઈની ઉપમા ન મળે કહી રે,
મુંબઈ જેવી મુંબઈ એક. વૈભવ૦ ૩.
દીસે માણસ દેરો દેશનાં રે,
જનની જાદી જાદી જાત; વૈભવ૦
પરખી લઈએ તે પોશાકથી રે,
જોતાં ભીન્ન પડેછે ભાન. વૈભવ૦ ૪.
ખાગ ખગીયાને ખાહુ ખંગલા રે,
રાજ સરખાં સૌને મુખ; વૈભવ૦
રિધિ સિધિ દિસે ધરો ધરમાં ધણીરે,
ન દીસે દરિદ્રતાનું દુઃખ. વૈભવ૦ ૫.
જોવા જોગ જગ્યાઓ ત્યાં ધણીરે,
જોતાં દિન ખાહુ વીતી જાય; વૈભવ૦
ત્યાંનાં માણસ સાચાળુ ભલાં રે,
મળતાં તેને મન હરખાય. વૈભવ૦ ૬.
દિન દિન દીવાળીના દહાડલારે,
રાતે રચના રૂડી જણાય; વૈભવ૦
દીપકમાળા જ્યાં ત્યાં દેખીએરે,
નિત નિત નાટક નવલાં થાય. વૈભવ૦ ૭.

પૂરા પુન્યે વાસો પામીએ, વૈભવ૦
આવે ધડીએ ધડીએ થાદ; વૈભવ૦
પ્રભુમી પ્રભુની પાસે માગીએ, વૈભવ૦ ૮.
બહુ ભુગતે રહેજો આપાદ, વૈભવ૦
નળછે વહેતા મીઠા નીરનારે, વૈભવ૦
ધોરો રંગો શરિરમાં જેમ; વૈભવ૦
દિપતા દીદા દીવા આસનારે, વૈભવ૦ ૯.
તારા નભમાં ચળકે તેમ; વૈભવ૦
અગણિત ખાતાં છે ઉગ્રોગતાં રે, વૈભવ૦
વિદ્યાખાતાં વિવિધ પ્રકાર; વૈભવ૦
દોરદોરે ત્યાં શ્રીસરકારની રે, વૈભવ૦ ૧૦.
સૌથી ત્યાં સરસ કરનાર, વૈભવ૦
ઉપમા વિક્રમની ઉજોળની રે, વૈભવ૦
આપે મુખધને ન અપાય; વૈભવ૦
લંકાની શોભા જેવી લખો રે, વૈભવ૦ ૧૧.
તે પણ ગણતીમાં ન ગણાય, વૈભવ૦
નામોઆ જન ત્યાં નિરખ્યા ધણારે, વૈભવ૦
જગમાં પ્રસિદ્ધ જેનાં નામ; વૈભવ૦
રૂડો રતનાગર છે રાજતો રે, વૈભવ૦ ૧૨.
દેખી રોજે દરપતરામ; વૈભવ૦

સમુદ્ર વર્ણન.

મંદર.—વસંતવિલકા ચત્ર.

લોકો સમસ્ત શુભ સાગર આ વિલોકો,
જોતા રૂપાણ રચના ચિત્ત વૃત્તિ રોકો;
આ છે પ્રભુનું પરિપૂરિત પાણિપાત્ર,
જેમાં જણાય જળને જળજંતુ માત્ર. ૧.
સિંધૂતણા સરસ શોભિત ઘાટ બાંધ્યા,
છેડા જમીન નિધિના ધરિ જેમ સાંધ્યા;
ત્યાં થલ દેખી કવિયે ચિત્ત વાત ધારી,
સાંધો દ્રઢવ કરવા દઢ મેખ મારી. ૨.
તટયાં કુટયાં તટ વિપે જળમાં સડેછે,
ખીજ રથજે વિવેધ નાવ નવાં ઘડેછે;
તે જેમ પંથ અસતો બંગડયા જણાય,
ખીજ નવીન ઉપજે બહુ સંપ્રદાય. ૩.
હિંદુ તથા યવન લોક ધણા મળ્યા છે,
તે આમ તેમ વિચરે હરખે ભર્યા છે;
જાણે સમુદ્ર મથતાં અમિ નીકળ્યું છે,
દેવાસેનાનું ભુથ પાત પિત્રા મળ્યું છે. ૪.

જાણે દિદા ન નિધિ મધ્ય મહા તરંગ,
કપે તરંગ તટના અવલોકિ અંગ;
જનવું સમુદ્ર તરિને તટમાંજ તરે,
તે કેમ નાવ ચઢિને નિધિ પાર જશે. ૫.

સમદ્ર કાંઠો.

આગાળ લીટિ પડિ છે નિધિ તીર તીર,
ધારે વિચાર નિરખી કાંવ દોઈ ધીર;
જાણે સમુદ્ર મુખ તાંબુળ ખીડિ આવી,
રેખા પડી અધર ઉપર એથિ આવી. ૬.
પાષાણુ ધાતુ જળ તે નિજ માલ જાણે,
ઉગેલું પૃથ્વી પર તે ભુમિનું પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર નિજ સંધરિ માલ રાખે,
પૃથ્વીતણું તટ સમીપ ઉછાળિ નાખે. ૭.
જો દોઈ માલ નિધિના વધતો હરેછે,
તેને સમુદ્ર પકડી તળિયે ધરેછે;
તે જેમ ચારિ કરિને પરદેશિ ચાર,
જતાં નરેશ પકડે કરિ ખૂબ જોર. ૮.
પૃથ્વી સમુદ્રનળની નિધિ માત જાણે,
પૃથ્વી બિજ નિજ પ્રિયાવત તે પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર કદિ સ્ત્રીવતને ન રાખે,
ઉગેલિ સ્ત્રી જળ તીર ઉછાળિ નાખે. ૯.
મોતી પ્રવાળ નિધિ મધ્ય રથજે વરે છે,
જો રાંખત્રા છિપકિયો તટમાં દિસે છે;
મોંઘી ચિન્ને મનુષ જેમ ધરે પટારે,
સોંધી ચિન્ને રખડતી રહિ જાય ફરે. ૧૦.
કાંઠે જુઓ કરચલા^૧ અહિં છે ઘણેરા,
જંતૂ નહીં જળતણા નહિ પૃથ્વીદેરા;
તે જેમ ખેત વગ સાચવવા નિચારે,
વચ્ચે કુટાય જન નીજતણો ન ધારે. ૧૧.
ઝાઝા દિસે ચરણુ જો ગણિ કર્યલાના,
શા કામના નહિ કેદી દુર તે જવાના;
શા કામના કદિ ઘણા સુત જે નદારા,
થોરા થકીજ મુખ જો મુત હેય સારા. ૧૨.
જો રાંખમાં વિવિધ વાસિત જવરાછે,
તે રાંખ બંધ કરિને જુગતે રહ્યા છે;
મલા પડેલ વળિ રાંખ ઘણા અહીં છે,
જાણે સમુદ્ર તટ જોગિતણી મહી છે. ૧૩.

^૧ દેડલા જેવા દરિયા કાંઠે જવડા થાય છે. તેને ઘણા પગ હોય છે.

કાંદાનણી રિધિતિ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વાર ભાસે,
આવે વિશેષ જળને વળિ પાછું નાસે;
લક્ષ્મીતણી ચપળ રીન જણાય જેવી,
આવે વિશેષ ચઢની વળિ જાય તેવી. ૧૪.
કાંઠે બુદ્ધિ વિવિધ પથર જે જણાય,
લિંબાય છે પછિ વળિ પળમાં સુકાય;
જે કાળબુંદ અતિ કઠોર લિંબાય કેમ,
પામે સુસંગ પણ જે જન કુટ જેમ. ૧૫.
આવે તરંગ કરતા અતિ ધૂધવાટ,
ધીમા પડે તટ અડી ફરે જાય વાટ;
જાણે દિધેલિ જગદીશ્વર કેરિ આણુ,
લોપી શકાતિ નથિ આવી તટ પ્રમાણુ. ૧૬.
શેત્રાળ સિંધુ તટમાં વળયો અગાડો,
જેવાય જંત લે મોટિ જણાય ઊડી;
તે જેમ એક નરના ગૂણના પ્રકાશે,
જેતાં ઝિણી નજરથી બહુ ગૂણ ભાસે. ૧૭.
કાંઠે વળેલું જળમાં બહુ ફીણું જોઈ,
કાઢે વિચાર મનનો કવિ એક કોઈ;
જાણે શિવે વિષ બધું નિધિનું પડાવ્યું,
એથી અફીણુ નિધિને મુખ ફીણુ આવ્યું. ૧૮.
જે આ ગરોબ મચ્છ દૂર જઈ પડેછે,
પામી વિભેગ નિધિનો તન તફડેછે;
સિંધું દિલે ન સમજે નિજ હાથ દેવો,
મોટાતણો જગતમાં ઉર સ્નેહ એવો. ૧૯.
આ વ્યાળ વ્યાળ મચ્છને વળિ કાચબા છે,
આધા ન જાય તટના જળમાં રહ્યા છે;
તે દેખે કોઈ કવિ એમ વિચારિ લેછે,
સિંધુ નિવાસિ શિશુઓ તરવા શિખેછે. ૨૦.
મોટા ઝિણા જળતણા બહુ જીવ જંત,
આવે હિમાળ ગણતાં કદિયે ન અંત;
જાણે વડું વતન છે ભરવસ્તિવાળું,
છે રાજધાનિ પૃથ્વીપુર^૧ જેમ ભાળું. ૨૧.
આજો કરે અતિ ઘણો નિધિ ધૂધવાટ,
ગાજ રહ્યો દૂનિયકી સઘળોય ઘાટ;
જાણે મદોન્મત વડો ગજરાજ ત્રાડે,
કે સિહરાજ વનમાં બહુ ખૂમ પાડે. ૨૨.
મીઠું મળે જગતમાં જળ ક્યાંઈ સારું,
એથી વિશેષ બહુ સાગર મધ્ય ખારું;

થોડા મળે જગતમાં જન જેમ સારા,
ઝાઝા જનો નિરખતાં મળશે નહારા. ૨૩.
સારા જનોપર સદા કરનાર ખાર,
આ વિશ્વમાં નિરખિયા જન કેક ઠાર;
તે આવિ નાહ્ય નિધિમાં મન લે નહારું,
તેથી હશે ખચિત સાગર નીર ખારું. ૨૪.
ખારું ધણું નિધિતાણું જળ જો દિસેછે,
આનંદ માનિ જળજીવ સદા વસે છે;
આવે સ્વદેશ જન જેમ વિદેશ ધૂમી,
ભાસે ભલી સ્વરગથી નિજ જન્મભૂમી. ૨૫.
નાવીક બાળ કહીં તો ચઢિ ટોળ્યામાં,
જે આ ફરે જળવિષે બહુ આ સમામાં;
તે આપના રૂઢ્યમાં રસ રીત રાચે,
શું કળિનાગ શિર ગોપ તનૂજ નાચે. ૨૬.
આને મનૂષ્ય સરવે મધવા કહેછે,
હું તો તથાપિ કહુંછું જળ કચ્છ તે છે;
હાલે વિશેષ જળમાં નિરખ્યા હમેશાં,
છે કાચબા પગ સમાન રૂડાં હલેસાં. ૨૭.
ઘોડા સમાન ધુમતા જળલોઢ^૨ આવે,
નોકા નિશાનધર હાથણિયો સુહાવે;
આ ધૂધવાટ વડિં નોખતનાદ થાય,
સ્વારો ચઢાવિ શુભ આજ સમુદ્ર રાય. ૨૮.
નોકાનિ માળ કરિ કંઠ ધરી ઉમરો,
ઉર્મી દિસે તિલકરેખ અનેક અંગે;
આ ધૂધવાટ હરિકિર્તનનો સમાજ,
રૂડો ખન્યો નિરખિયે નિધિ ભક્ત રાજ. ૨૯.
જે ચીજ હોય હલકી નિધિ નિત્ય તારે,
ડુખાવિ દે જરૂર ચીજ જણાય ભારે;
તે જેમ દોન જનને નૂપતી ખચાવે,
ખાજા ખળીજ નરને લાડને નમાવે. ૩૦.
નાના વડા તદપિ પથરને ડુખાવે,
સોના રૂપાનિ કદિયે નહિ શર્મ લાવે;
પોતાનું કાજ પરિપોશિત છે વિચારે,
જે કાજને નિજતાણું ગણિ નીર તારે. ૩૧.
આધાર જેહ જનનો અતિ નિત્ય લેયે,
તેને વિશેષ દુઃખ તો કદિયે ન દેયે;
ધારાથિ ખોજ વધતો કદિ કાજ લાવે,
તો કાજને તરત નીર તહાં ડુખાવે. ૩૨.

^૧ પ્રાણીઓના મોટા વતન જેવડા સમુદ્ર વિસ્તારમાંછે, તેમાં પૃથ્વી તો રાજધાનીના એક રાહર જેવી દેખાય છે.

^૨ જળલોઢ-પાણીના મોંજ.

આભાર ભૂલિ જળને શિર પથ પાડે,
જે કાંઈને તદ્દપિ તે જળ ના બુઝાડે;
તો કાંઈ તુચ્છ ગણિ લોક સદૈવ કાળે,
છાંડે દયા પ્રજાળતા દવમાં પ્રજાળે. ૩૩.

નાવ.

મોટાં જહાજ તિરથી દુર તે હસવે,
થોડું જણાય જળ ત્યાં કદિયે ન આવે;
તે જેમ જાય બહુ શ્રીપતિ ઘેર રાય,
જ્યોછા ધનાધિપતિ ઘેર કદી ન જાય. ૩૪.
કાંઈ જહાજ ધડિયું નિધિ તોર જ્યારે,
માયો સુમાર વિણ માર ઘણો સુતારે;
આબ્યું અપાર જળ મારગમાં તરીને,
કાંઈ જતાં અધિક એથિ રહ્યું હોને. ૩૫.
જે નાવ દૂર જળ મારગ જે શહેજે,
પૃથ્વી વિષે પણ જવા અસમર્થ એજે;
કતાર જેવે જગમાં તન શક્તિ આપી,
તેનાથિ તેથિ વધતું ન બને કદાપી. ૩૬.
જે નાવ કેડે કદિ લંગર જાય તૂટી,
તે નાવ જાય વહિને વળિ જાય કૂટી;
તે જેમ વૃદ્ધ જનનો હર છટિ જાય,
સ્વચ્છંદિ છેક જન થે વહિ જે કુટાય. ૩૭.
જેને ન શક્તિ જળમાં તરવા કદાપી,
તે નાવની મદદથી તરશે તથાપી;
મોટાંતણો મરમ આશ્રય કોઈ લેજે,
તે શ્રેષ્ઠ કારજ અશક્ત છતાં કરેજે. ૩૮.
જે નાવની મદદથી પથરા તરેજે,
તે દુખિને મરમ આ મનમાં દરેજે;
જેને પ્રવાનજન આશ્રય કોઈ લેજે,
તે રાજ કાજ ન ભણેલ છતાં નલેજે, ૩૯.
જે આ સુકાન દિસતું અતિ છેક નાનું,
આ નાવ તેનિ મરજી લઈ ચાલવાનું;
તે જેમ હોય કદિ માવત છેક છોટો,
ચાલે રહી હુકમમાં ગજરાજ મોટો. ૪૦.
જે નાવ મધ્ય કુપથંભ જણાય દેવો,
હિંચો અને વળિ દિસે મજબૂત એવો;
એ થંભ હોય અતિ સુંદર વાવડાનો,
કે કીર્તિ થંભ જગમાં નિધિ જીતવાનો. ૪૧.
જે થંભ સાથે દૃઢ છે બહુ દોર બાંધ્યા,
તે નાવ સાથે કરિને શુભ યુક્તિ સાંધ્યા;

જાણે વિશેષ નદ ખેલ કરી બતાવા;
રોચ્યો સુથંભ નદવે નિધિને રિજાવા. ૪૨.
જે આ લલા ચળકતા શઢ છે ચંદાબ્યા,
ભાળો વિરોધ રચના મુજ દીલ ભાબ્યા;
જાણે નિધાં નૃપતિના બહુ વાવડા છે,
એતો સમુદ્ર નૃપ સૈન્યતણી છટાજે. ૪૩.
નાવો વિષે ગણિબુઝો બહુ લોક ખેદ,
કોઈ કુટુંબ કળિલા લઈ મોહિ પેદા;
જાણે જમીન વસતાં નહિ જે સમાયા,
તે કાંઈના ઘર વિષે નિધિમાં જમાયા. ૪૪.
લેખું ન થાય લખતાં અતિ માત્ર લાવે,
એ જેઈ જેઈ ઉર એમ વિચાર આવે;
જે ચૌદ રત્ન નિકળ્યાં નિધિ નીરમાંથી,
આવી હશે વિવિધ વસ્ત સમસ્ત ત્યાંથી. ૪૫.
પૃથ્વીથી બહુ ચિન્તે જન જાતિ લેજે,
એથી અધીક જણશે નિધિ લાવિ દેજે;
જાણે સુકીર્તિ મળવા ઈર્ષ્યા કરેજે,
અછેકથી અધિકતા રકમો લરેજે. ૪૬.
મોટાં જહાજ ભરપૂર ભર્યાં જણાય,
તેમાંથિ માલ ઉતરી મછવા ભરાય;
જાણે પરાક્રમિ રણ્યો પ્રભુને પ્રતાપે,
લાવી ગરીબ જનને ધન વૈચિ આપે. ૪૭.

આગખોટ.

આ જોઈલ્યો અધિક શોભિત આગખોટો,
પેડાતણો તન વિષે નથિ કાંઈ તોટો;
જે હામ હામ બહુ બંધન નારિયો છે,
જાણે ગરીજી જળ માર્ગનિ ગાહિયો છે. ૪૮.
આ આગખોટ આહિ કયાંથકિ એક આવી,
આતો અનેક જન ને પશુ માલ લાવી;
જાણે કહી પરગણું દરિયે હુળાબ્યું,
એમાંથિ એક આહિ ગામ તણાઈ આવ્યું. ૪૯.
જે દેડતી જળવિષે, જલદીથિ જતી,
તે તો જણાઈ રિથર લંગરથી દરાતી;
જાણે પ્રમતગજ માવતના કદાપી,
હિંચો રહ્યો સખળ અંકુશ વાવર્યાપી. ૫૦.
જે આ જણાય ધ્રુવમાંછલિ એનું નામ,
દેખાહનારિ દિશ સત્ય અગમ્ય હામ;

જેની સલાહ લઈ પંથ સિધો લિધો છે,
જાણે સમુદ્રજળ મારગ ભોમિયો છે. ૫૧.
અગ્રી તથા પવન જે મળિ પંથ પાડ્યો,
જે આ અઘાત જળનો મહિમા ઘટાડ્યો;
જાણે જળે દહનથી^૧ અતિ વેર કીધું,
જે મિત્ર સંપ કરિને મળિ વેર લીધું. ૫૨.
આવે યુરોપથી કોજ સમુદ્ર રસ્તે,
શસ્ત્રો ધર્યાં વિવિધ શરજનો સમસ્તે;
જાણે સમુદ્ર તનયા હરિ લેઈ આવ્યો,
માટે પયોધિ પ્રતના^૨ પરદેશી લાવ્યો. ૫૩.
વેપારિયો વિવિધ માલ લઈ ચઢાવે,
જેનો હિસાબ ગણતાં નહિ પાર આવે;
જાણે સમુદ્ર જન શેઠનિ પેઠિ એછે,
વિશ્વાસ રાખિ જન થાપણ ત્યાં મુકેછે. ૫૪.
જે નાવ જાત ભરતીતણિ વાટ જોઈ,
કાંઈ રહે નવિચરે નિધિ મધ્ય કોઈ;
ઈચ્છે પ્રજા નૃપતિ જેમ દશા ચઢેલી,
ત્યાં સૂધિ હોય નયળી કિથિતિમાં પડેલી. ૫૫.
ઉગે શશાંક ભરતી નિધિમાં ચડેછે,
તે દેખિ એવિ ઉપમા ઉરમાં ચડેછે;
જાણે સુપુત્ર^૩ નિરખી હરખે પિતાજી,
પ્રીતી અધીક ઉભરાય જાણાય રાજી. ૫૬.

આડી.

નૌકા વિષે રહિ જનો જળ પંથ ચાલે,
તે દોડનાં તરવરો નિધિ તીર ભાળે;
તે જેમ હોય નિજ દુર્ગણ જે અલેખે,
પોતા વિષે ન પરકે પર દોષ દેખે. ૫૭.
જે નાવ માંહિ રહિને કદિ દૂર જાયે,
કાંઠા સહીજ હુબતાં દ્રુમ દેખિ લાયે;
આધે જઈ વળિ જુઓ કરિ દૃષ્ટિ ભાઈ,
જાણે જમોન સઘળી જળમાં સમાઈ. ૫૮.
નાવો બિજાં વિચરતાં બહુ આસપાસે,
તે દરથી પ્રથમ તો શઠ માત્ર ભાસે;
જાણે ધન નિધિશિરે બહુ છે ચડાવી,
કાંતો અનેક વસિયા બગ પક્ષિ આવી. ૫૯.
જે આ શિકારિ જન જાળ જળે ધરે છે,
સ્વાર્થે ગરીબ મચ્છના જિવને હરે છે;

તે જેમ દોંગિ ગુરૂ શબ્દનિ જળ નાંખી,
અજ્ઞાનિ લોકતણિ લે ઠગિ મડિ આખી. ૬૦.
ખોરાક વાળિ ગળ^૧ કોઈકે તો ધરેછે,
જે સ્વાદ લોભિ મચ્છ તે ગળિને મરેછે;
તે જેમ લોભિ જન સૌ ઠગથી ઠગાય,
લેવા જતાં અધિક લાભ બધું જાય. ૬૧.
હોળું જણાય જળ સાગર નીર તીર,
આધે જતાં નિરખિયે વળિ સ્વચ્છ નીર;
જે દેશ સંધિ થળમાં જન મિશ્ર વાણી,
મધ્ય સ્થળે પ્રવળ નિર્મળ જેમ જાણી. ૬૨.

મધ્ય સમુદ્ર.

દીસે ન તાડ વગરે પણ કોઈ ઝાડ,
દીસે ન ગામ પુર કે નદિસે પહાડ;
જ્યાં જ્યાં જુઓ નજરથી જળ જોઈ લેશો,
પૃથ્વી નથીજ કહિં એમ તમે કહેશો. ૬૩.
જે થાળિ લેવિ પૃથ્વી રચિ કાંઈ હેત,
દેખાત ઘાટ પુર પર્વત ઝાડ સોત;
આતો જુઓ અકળ ઈશ્વર કેરે-માયા,
ગોળા શિરે ઉદધિ કેમ હદે રખાયા. ૬૪.
આકાશ ને જળ વિના કશુંએ ન દીસે,
સિંધૂતાણું સલિલ^૨ ત્યાં ઉછળે અતિરો;
જેણે નહીં પ્રલયકાળ કદી નિહાલ્યો,
ભાળ્યાનિ હોય મરણ નિધિ મધ્ય ભાળો. ૬૫.
તે નાવ મધ્ય જન જે છતમાં રહેલા,
ખોજ જણાય નહિ જે કહિયે ગયેલા;
ભાળી વધે મન વિષે વળિ એમ ભાવ,
વૈવસ્વતે^૩ વિદિત વાસિત એજ નાવ. ૬૬.
જે નાવમાંથિ શુક મોર મુકે ઉડારી,
તેને મુજે ન દિશ ક્યાંઈ જવા અગારી;
તે જેમ હોય જન આશ્રય એક ધારી,
ખીજે જવાનિ કદિ ક્યાંઈ મુજે ન પારી. ૬૭.
મોટા ઘણા મગર સગરમાં વસેછે,
નાનાજ તીર સંધિ જળમાં ધસેછે;
તે જેમ કોટિધજ તો શહેરજ હોય,
તે છેક ગામ લઘુમાં નિપજે ન ડોય. ૬૮.

^૧ ગળ-માંછલાં પકડવાનો લઠાનો કાંટો.^૨ સલિલ-પાણી.^૩ મનું અથવા અંગ્રેજો જેને નાવા કહેછે તે.^૧ દહન-અગ્ની.^૨ પ્રતના-ફેજ.^૩ મંદ્રને સમુદ્રનો પુત્ર કહેછે.

સાપે વહા વળિ વસે બહુ સૂસવાટ,
જેનાં ઘણાં તન જણાય પ્રલય ધાટ;
કેવાં સ્વરૂપ નિરખી ચિત્તમાં ચડ્યાં છે,
જાણે પયોધિ ઉદરે ક્રમિયાં પડ્યાં છે. ૬૯.
પાકે સમુદ્ર ઉર મૌકિતક ને પ્રવાણાં,
જાણે તથાપિ મુલ તો જન પૃથ્વિવાણાં;
સિંધુ ધિયે રહિ રહી નહિ મૂલ થાય,
વિદ્વાન જેમ પરદેશ વિશે પુન્ય. ૭૦.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

તમે સાગર દેખિ ખારે; સદા નદારે ઉરમાં ન ધારે;
યમાં જેમ સુવાહ્ય મીઠાં; મહાહુવેછે બહુ મોતિ દીઠાં. ૭૧.

વસત તિલકા વૃત્ત.

જો સિંધુમાં વિવિધ મચ્છ ફરે તથાપી,
મોતી ન હોય સઘળા મછમાં કદાપી;
તે જેમ નામ કવિની બહુ ટોળિ જોઈ,
નીતીતણાં કેવન તો કરનાર કોઈ. ૭૨.
પ્રાણી રચે ઉદધિના ઉરમાં પ્રવાણાં,
રાતાં તથા વિવિધ રંગતણાં રૂપાણાં;
જાણે સમુદ્ર તનનાં શુભં માંસ લોચ્યા,
કેવા દિસે કદળ તે નથિ કાંઈ પોચ્યા. ૭૩.
જો સૂર્ય ગિળ્ય નિધિના જળમાં જણાય,
તે દેખિ એવિ ઉપમાં ગણતાં ગણાય;
કાયા સમુદ્રતણિ નીરમયી કરીછે,
એતન્ય શક્તિ તનમાં ચળકી રહીછે. ૭૪.
જો વાદળુ ધન વિના કિતિજે જણાય,
તે એતરંગતણું દેખિ વિચાર થાય;
જાણે ગિરી ધરક્રનો તરિ કોઈ આવે,
એવી ચમત્કૃતિ પ્રભુ બહુધા બનાવે. ૭૫.
જો આગળોટ જતિ આવતિ દૃષ્ટિ થાય,
આકાશ દીશ અતિ ધુત્ર જતો જણાય;
જવાળામુખી નિધિયકી નિસરેલિ જેમ,
આભાસ થાય જનને નિરખ્યાથિ એમ. ૭૬.
આકાશ દીશ ચડતો વળિ ધુત્ર જોઈ,
એવો વિચાર કરશે કવિરાજ-કોઈ;
વંટોળિયો જળતણો નિધિમાં ચડ્યો છે,
હોચો અતી નલ વિષે જઈને ચડ્યો છે. ૭૭.

જાણે ભૂકંપ નિંદ્રામાં આતરા ચયાયા,
આતો નવીન નિસર્યો ગિરિ સિંધુમાંથી;
કે રામ દૂત નળ નીલ અડેલ એને,
આવી સુશક્તિ નિધિમાં તરવાનિ તેને. ૭૮.
જો સિંધુ મધ્ય વળિ ખેટ અનેક જે છે,
તે તો વિશેષ ધણિ મુંદરતા ધરેછે;
દેખાય દૂરથકિ તેહતણા બનાવ,
જાણે તરે ઉદધિ મધ્ય અનેક નાવ. ૭૯.
આ જો સમુદ્ર જળમાં રવિ અસ્ત થાતો,
જાણે કશાય દુઃખથી પડિને ડુબાતો;
કાંતો ગયો વળિ બિજે કરવા પ્રકાશ,
પાતાળ લોકે ભણિ પંતગરાય પાસ. ૮૦.
જો આ સમુદ્રતણિ છે જળમાં વહાઈ,
લોખાજનો સુણિ દિલે ભરમાય ભાઈ;
કેવા યુરોપિયન છે ધનવંત લોકે,
જોયા વિના સુણિ કહે જન જેમ દ્રોકે. ૮૧.
આ સિંધુનો ઉચરતાં મહિમા ધણેરો,
માને ન વાત કદિ દાદુર કૂપ કેરો;
જે વાતનું જગતમાં નહિ જ્ઞાન જેને,
તે વાત કેમ મનમાં સમજાય તેને. ૮૨.

નદિચોના સંગમ.

સિંધુ નદી નરમદા મહિ ને ત્રિવેણી,
આવે અનેક નદિયો વહિ દીન રેણી;
જોતાં જણાય નહિ જે જળ કયાં સમાય,
મોઠાનું પેટ કળતાં ન કળી શકાય. ૮૩.
ઘોંઘાટ વાળિ નદિયો નિધિ તીર આવે,
આળ્યા પછો ફૂતિ સમુદ્ર વિષે સમાવે;
તે જેમ તુચ્છ જન ગર્જન જે કરેછે,
માથાતણો જન મજે રવ વીસરે છે. ૮૪.
આવી હિમાચળયકી ગુણવંતિ ગંગ,
કીધો નિવાસ વળિ સાગર શ્રેષ્ઠ સંગ;
જાણે હિમાચળતણી તનયા રૂપાણી,
તોણે કયું નિધિયિ લગ્ન મહત્વ ભાણી. ૮૫.
ભૂમી વિષે સરવથી નિધિ દેવ મોઠો,
ખીજો હિમાચળ દિસે પણ એથિ છોટો;
મોઠાનિ પુત્રિ ધરણે ધર જોઈ મોટું,
એવું બને અસલથી કહું કેમ જોટું. ૮૬.
ગંગા કદાપિ વરવા સ્થળ અન્ય જાત,
તો તે જરૂર નહિ ત્યાં ધડિયે સમીત;

મોઘાનિ પુત્રિ પરણાવિ ગરીબ ઘેર,
 ખંતે કુળેન ખનશે સુખલે શિપેર. ૮૭.
 ને મિષ્ટ નીર ધરિને મળિ આવિ ગંગ,
 સિંધૂનિ રોત પકડી મળિ સિંધુ સંગ;
 ને ધર્મ વેશ નિજ મેયરનો કિતારે,
 સ્વામીનિ સાથ મન તો મળિ જાય ત્યારે. ૮૮.
 ઘોડ્યાનિ રોત બદલી વળિ ચાલવાની,
 છોડી સમસ્ત રિત મેયર માલવાની;
 સૌ મચ્છ કચ્છ નિજ છવન સોત સોંપી,
 સ્વામીનિ સર્વ મરંજ જરિયે ન લોપી. ૮૯.
 ગંગાતાણું જળ જુઓ અતિ મિષ્ટ સાંઝે,
 ખારે જળે મળિ જવાથિ જણાય ખાંઝે;
 ઝાઝા કુપાત્ર જનનો અતિ સંગ થાય,
 સત્પાત્ર જે જન કુપાત્ર સમો જણાય. ૯૦.
 ને કોઈ નાવ ચલવે નિધિમાં અજાણ,
 ભાગે ભાડા ખડકથી અથડાઈ જાણ;
 દેખી બિજનું કરતાં વણલેદ જાણે,
 તે જેમ રોઈ રહેશે નિજ ખોઈ પ્રાણે. ૯૧.
 ને સિંધુ નિત્ય ખડુ ગંભિર થૈ રહેછે,
 ધારા વિરૂદ્ધ પણ તે કદિ ક્યાં સહેછે;
 નિર્દોશ નાવ નિરખી શત કોશ તારે,
 ને દોશ લેશ પડતાંજ ડુબાવિ મારે. ૯૨.
 ને નાવ કોઈ વધતું નિધિને નમેતો,
 મારે ડુબાવિ જળમાં જલદીથિ તે તો;
 જેને નમ્યાથિ ચઢિને હિલટા દુબાવે,
 તેવાનિ પાસ મુરખા શિર જૈ નમાવે. ૯૩.
 લાગે નહીં પવન તો નિધિ શાંત ભાસે,
 લાગે ધણો પવન તો અનિતી પ્રકાસે;
 તે જેમ દેશપતિ હોય સ્વભાવ સારો,
 પામે કુસંગ પછિ તે નિવડે નઠારો. ૯૪.
 મોઘાઈ હોય વળિ ને જર હોય ઝાઝું,
 પામે વળી જર ધણું દરસાલ તાઝું;
 તેને વળી પવન ને અતિશે ભરાય,
 તેનાથકી જુલમ શો ન કરી શકાય. ૯૫.
 ને સિંધુરાજ જુલમી ખનિ જાય બ્યારે,
 તે પાપ પુન્ય નિજ ધર્મ જુએ ન ત્યારે;
 તે જેમ ક્રોધિ જનને મન થાય ક્રોધ,
 ત્યારે જુએ ન કશુંજે કરતાં વિરોધ. ૯૬.
 ને સિંધુમાં પવનનું અર્તિ જરે થાય,
 ગાંડો ધણોજ નિધિ તે તકમાં જણાય;

જાણે જુવાન જનના મનમાં ભરાયો,
 ગાંડાઈનો પવન તે જુલમી જણાયો. ૯૭.
 ગાંડો સમુદ્ર જગમધ્ય જણાય બ્યારે,
 નૌકા ન જાય નિધિ મારગ કોઈ ત્યારે;
 તે જેમ ક્રેડુ કરિને જન મત્ત થાય,
 વિશ્વાસ કોઈ કરિને સમિધે ન જાય. ૯૮.
 તોફાન કાળ ઉછળે અતિ નિંધુ બ્યારે,
 નૌકા નિવાસિ તજિ હિમત એમ ધારે;
 ભૂકંપના નિધિ તળે અતિ આજ ધૂમી,
 પૃથ્વી વિષે નિધિ થશે નિધિ મધ્ય ભૂમી. ૯૯.
 જે આગખોટ નિધિમાં અથડાય બ્યારે,
 એવો ખનાવ ખનતો નિરખાય ત્યારે;
 જાણે લડયા ધરમના કૃત્ય સંપ્રદાય,
 ખંતેતણાં મનુષ્યનો ખડુ નાશ થાય, ૧૦૦.

સમુદ્રને કંબકો.

રે સિંધુ શ્રેષ્ઠપણનો શિદ્ધ ગર્વ લાવે,
 તારા સમાન ખડુ આ મનમાં સમાવે;
 ને શ્રેષ્ઠ તે મનથકી જગમાં જણાય,
 આકાશ કાળ કદિયે મનમાં ન માય. ૧૦૧.
 રે સિંધુ શ્રેષ્ઠ મહિમા પરિપૂર્ણ પામ્યો,
 રોકી વિશેષ વસુધા જગ મધ્ય જામ્યો;
 પામે યિવા ન જળ આશ્રય પામિ તારો,
 કૂવો કનિષ્ઠ સરખો પણ તુંથિ સારો. ૧૦૨.

શાહુનવિકીડિત વ્રત:

રે રત્નાગર ગર્જના કરિ રહ્યો, ગર્વિષ્ઠ તુંતો થયો;
 તે તારો ધિક્ક સર્વ ગર્વ ગણિયે, ને ગર્વ વ્યર્થ ગયો;
 તારાથી ન ટળી તૃષ્ણા જનતાણી, છે શર્મ તેની કશી;
 જાએ કૂપ કને જઈ જળ પિવા, તારે કિનારે વશો. ૧૦૩.

સમુદ્રના દોષ.—વસંતતિલકા વ્રત.

લેછે નદી નદતાણું વળિ લે બિજનું,
 વર્ષાદનું જળ લઈ ભુવંતે ભર્યાનું;
 પીવા તૃષ્ણા જનને પળિયે ન દેવું,
 સિંધૂ શિખરો કૃપણ ભૂપનું કામ એવું. ૧૦૪.
 પાસે પડ્યા કહણ પથર જે પ્રધાન,
 ખાનાર ખૂબ મગરો પણ છે નિદાન;
 ખોરાક કાજ સરખો જઈ જ્યાં વિરામે,
 ત્યાં પંડિતો જઈ પિવા જળ કેમ પામે, ૧૦૫.

આવે ધાણું જળ તે લઈ સંધરેછે,
ખાડું કરી વધુ વધુ ભરતી ભરેછે;
જાણે નિશાનિ કરવા નવિ છાપ મારો,
તે ના શકે જન કદી સરકારિ ધારી. ૧૦૬.
પાણી ધાણુંક મમ્મદ ને મગરો પિયેછે,
પૃથ્વી નિવાસિજ નિરાશિ સદા રહેછે;
જાણે રત્નદેશિ જનનેજ હુમેશ દેવું,
ધારે સમુદ્ર નરપાળ ગિજાનું લેવું. ૧૦૭.
રેરે મૂળા નિધિતાણું બહુ નીર જોઈ,
આશા ધરી નવ જશો નિધિ પાસ કોઈ;
એતો બધુંજ જળ સંધરિ રાખવાનું,
પામે ન કોઈ તરશો પળિયે પિવાનું. ૧૦૮.
સિંધુથી સરસ માલ મિઠાઈ આવે,
દ્રાઈ સમે ઉઠધિ તો રિપુ દ્રોજ લાવે;
તે જેમ સર્વ જનને સુખ મૂળ રાધે,
એક સમે નૃપતિથીજ પ્રજા લુટાય. ૧૦૯.

સમુદ્રનો ઉદ્યમ.

પીધો હતો અસહમાં નિધિને અગસ્તે,
કીધાં વખાણ બહુ આર્ય જનો સમસ્તે;
આજે યુરોપ ભુમિમાં જન જે થયાછે,
તેઓ જરૂર જળ સાગર પી ગયાછે. ૧૧૦.
આલીશ મૈલ તરિને નિધિમાં ગયાછે,
એવા વિલાયત વિષે જન તો રહ્યાછે;
અભ્યાસથી કરિ શકે અતિ શ્રેષ્ઠ કામ,
જે માનવી જનિતને મન હોય હામ. ૧૧૧.
જે સિંધુ મંથન કરી ધન કાઢવાની,
શક્તી હતી સરસ આર્ય જનો બધાની;
તે શક્તિ આજ રહિ સર્વ યુરોપખંડે,
ત્યાંના નિવાસિ નિધિ મંથન કાજ મંડે. ૧૧૨.
આ આગળોટ રથ છે વિક્ટોરિયાનો,
ખાડી સમુદ્ર રથ ચક્રતણા ચિલાનો;
જ્યાં જ્યાં જુઓ સખળ તે રથ ચાલિ જાય,
ચીલો પડે જળ ભરાય સમુદ્ર થાય. ૧૧૩.
રે પક્ષપાત અતિ કેમ નિધિ ધરાવે,
યુરોપખંડથી લોક અનેક લાવે;
ત્યાં કેમ એમ અમને નથિ તેડિ જતો,
દીસે સમુદ્ર તુજ કૃત્ય અયોગ્ય આતો. ૧૧૪.
વાસકિનાગ અહિં આ જળ માર્ગ જાણો,
મથાદ્રિ નામ પાણુ નાવ તમે પ્રમાણો;

જો સપ રાખિ નિધિ મંથન કાજ જામો,
તો લક્ષિ લાભ સુજનો પરિપૂર્ણ પામો. ૧૧૫.

સમાપી વિષે.

આ સિંધુનું સરસ વર્ણન મેં કર્યુંછે,
નીતી તથા વિવિધ જ્ઞાન વડે ભર્યુંછે;
વાંચી વિચાર કરતાં અતિ રૂઢિ રીતે,
આનંદ સાથે શુભ યોધ પમાય પ્રીતે. ૧૧૬.
જે જે વિચારિ પ્રભુએ નિયમો કર્યાછે,
તે સર્વ યોગ્ય વળિ તે સુખથી ભર્યાછે;
હું અલ્પ બુદ્ધિ પ્રભુનો નહિ મર્મ જાણું,
તેથી બતાવિ ગુણ દેશ ગુણો વખાણું. ૧૧૭.
ક્યાં સિંધુરાજ મહિમા અતિશ્રેષ્ઠ ધારી,
ક્યાં અલ્પ જેવિ જગમાં જડ બુદ્ધિ મારી;
પ્રત્યેક ઉમિતાણું વર્ણન જો કરાય,
આવે ન અંત જુગના જુગ વીતિ જાય. ૧૧૮.
મોટો થયો જગતમાં કવિ કાળિદાસ,
જે મેઘદૂત શુભ કાવ્ય કર્યું પ્રકાશ;
છે શ્લોક સંસ્કૃત રચ્યા શત એક સોળ,
તેવા ન હોય કદિયે મુજ કાવ્ય તોલ. ૧૧૯.
તેવા બિજા કવિતણા ચરણારવિંદ,
વંદી વસંતતિલકા રચ્યા મુખંદ;
સંક્ષેપમાં ઉઠધિ વર્ણન આજ કીધું,
મેં મૂળ યોગ્ય મનમાં ધન ધારિ લીધું. ૧૨૦.
કોધું સમુદ્રતાણું વર્ણન રત્નોડ આણી,
ત્રિશ્વેશ્વરે વદન પ્રેરિત જેવિ વાણી;
જેણે સ્વચ્છો સકળ સાગર શ્રેષ્ઠ સારો,
શ્રોતા જનો સરવ તે પ્રભુને સંભારો. ૧૨૧.
કૃત્યો અનેક અતિ અદ્ભુત અન્ય એવાં,
પૃથ્વી પહાડ શાશિ સૂરજ મેઘ જેવાં;
છે ઘઠમાઠથી શોભિત ઘમ ઘમે,
દીઠાં નિહાળિ નજરે દલપતરામે. ૧૨૨.

જુનાગઢ સંબંધી કવિતા.

મંગલાચરણ.

સવૈયો.

જે સુખ દાયક જે દુખ દાયક જે વરદાયક વિશ્વ વિધાતા,
જે જળ કારણ જે જગધારણ જે જગતારણ જે જગ નાતા;
જે શુણકારક જે જગ દારક દોષ નિવારક ઈશ અન્નતા,
જે વિશ્વેશ્વર જે પરમેશ્વર દેવદિનેશ્વર જે મતિદાતા. ૧.

જમ.

કવિન.

કયાં તે મનુષ્ય તે તો કેવાં કેવાં કરે કામ,
ધરણી નિમિત્ત ધંધ મચાવેછે ધાઈને;
કોઈતો કળા અનેક કલ્પનાથી કાઢે શોધી,
કોઈતો ગણાય ગુણી ગાન તાન ગાઈને;
કોઈતો વિવેકથી વિશેષ વિત્ત વાવરીને,
વધારે છે વિશ્વમાં વડુવાની વડાઈને;
પંચભૂતતણાં એવાં પુતળાં પ્રગટ કર્યાં,
ચિદાનંદ દેવ ધન્ય તારી ચતુરાઈને.
કોઈ કુંભકાર કહેવાય વડો કારીગર,
કારીગરી કરે કરી પૂતળાં કળા કરી;
નાના વિધિ નૃત્ય કરે કલ્પનાથી કૃત્ય કરે,
ભૂપ અને ભૂત્ય^૧ અને શોભીતી સભા ભરી;
કોઈ કવિ તે ક્રિયાનો કાવ્યનું કરે વખાણ,
તે તો વખાણાય કુંભકારની કારીગરી;
તેમજ ત્રિલોકમાં હું જે જે વાત વરણું,
તે તે વરણુન તારી લીલાનુંજ હેહરી.
કરોળીયા લાગતણી જાળ જે વિશાળ ગુંથે,
એ તે એનું ડાપણ કે એના કરતારનું;
મુઘરોઆ મુઘડ જે ધાસનું ધડેછે ધર,
કરાય ન કારીગરથકી એ આકારનું;
કારીગરી કરી રૂઝે માંખી મધપુડો રચે,
એ બધું ચરિત્ર એકે અખીલ આધારનું;
તેમજ મહાન જનનું ચરિત્ર જે વિચિત્ર,
તેનું વરણુન તેતો તેના સૃજનારનું.

સવૈયા.

ભારથમાં જશ પારથના લખિ જીવનનું કૂળ સાર્યકે જાણ્યું;
સૂરજવંશ અને શશિવંશ વખાણિ પુરાણ પવિત્ર પ્રમાણ્યું;
આસુરવંશતાણું પણ વર્ણુન વાલ્મિકે વ્યાસ વિશેષ વખાણ્યું;
એ સઘળી કરતારતણી કૃતિ એમ મહા કવિએ ઉર આણ્યું. ૫.

દોહરા.

એમજ આઈને અકબરી, શાહ નામું શુભ જોહ;
જન સમજૂએ જાણવી, ઈશ્વર લીલા એહ. ૬.
સુર અસૂર આદિકે સઉ, આદિમની આલાદ;
એક બિન્ન અજ્ઞાનથી, વ્યર્થ કરે વિખવાદ. ૭.
પવિત્ર પોતાનું ગણે, અન્યતાણું અપવિત્ર;
મત તોણેછે મમતથી, વિશ્વ ચરિત્ર વિચિત્ર. ૮.

૧ આકર.

સોરઠા.

સંચરિ સોરઠ દેશ, જે નહિ જૂનેગઢ ગયો;
લિધો ન તેણે લેશ, સાર્યકે ભવ સંસારમાં. ૯.
જુની જગા જેઠર, જ્યાં વળિ જૂનો લેખ બહુ;
જોવા જોગ અપાર, વિધ વિધ થળ વિધવાનને. ૧૦.
બાબી બહાદુરખાન, પરણ્યા રૂઢી પેરથી;
જાણે સકળ જહાન, અતિ ઉત્સવ એવો થયો. ૧૧.
ઈરવી શતક અઢાર, મે માસે તોતેરના;
પરણ્યો રાજકુમાર, તે તારિખ ત્રેવિશમી. ૧૨.
એ દિનનો ઉત્સાહ, વિશ્વ વિશે નહિ વીસરે;
ઉપજ્યાં એમ અથાહ, ઉમંગ લોક અનંતને. ૧૩.
લખવા લાયક વાત, જરૂર એતો જાણિને;
સંક્ષેપે સાક્ષાત, વિવેકથી વરણુન કરે. ૧૪.
વિવાહપર તેવાર, ત્યાં કવિ દલપતરામને;
તેડાઓ તે દાર, અતિ આદર સનમાનથી. ૧૫.

સવૈયા.

જ્યાં અતિ ઉજવળ તીરથનાં સ્થળ તે વળિ ઉત્તમ એકથિ એક;
જ્યાં વિદવાન વડા ગુણવાન હિતસ્વિ થવા મન હોંશિ હરેક;
સજ્જન સંગ વિવાહ પ્રસંગ ઉમંગ વધારણ હેતુ અનેક;
આવું વિચારિયું જતું જુનાગઢએકે મુસાફરિ અર્થ અનેક. ૧૬.
વાહ મહાખતખાનનિ મોટપ, વાહ ઉછાહ વિવાહનું ટાણું;
વાહ ધરોધર સુસ્વરનું, ગુણ સાગરિ નાગરિ નાતનું ગાણું;
વાહ દમોદર કુંડ કેલોલિત, વાહ જટાધર જોગિનું થાણું;
વાહ ગિરી ગિરનાર રૂઝો, વળિ વાહ જિનેશ્વર, વાહ જુનાણું. ૧૭.
ગામ જુનું સુસ્થામ ઘણું વળિ, આમ જુનાગઢ નામ લખાણું;
જેવિ રમાપુરની રચના શુભ, એવિ રૂઢી રચનાથિ રચાણું;
જ્યાં પરતક્ષ વશી પદમા, પદમા પતિનૂ પુર એજ પ્રમાણું;
રાય તથા સુર રાયનિ સંપત, જય લુલી જનજોઈ જુનાણું. ૧૮.

મનહર છંદ.

મોટાં મોટાં મંદિરમાં વસે વડા વીર ધીર,
આરૂ ધરી હીર ચીર નીર ભરે નારિકા;
ટોડે બાંધ્યાં તોરણ તે ચોરણ છે ચિત્તતણાં,
પાંજરામાં પઢે ધેર ધેર શુક સારિકા;
ભૂગોળ ખગોળ આદિ ભણવાના ભેદ જાણે,
દેવ કન્યા જેવી કન્યાશાળામાં કુમારિકા;
રૈવત નગરીતણી રચના રૂપાળી ભાળી,
જાણે દૈવે રચી દેવ નગરી કે દ્વારિકા. ૧૯.

સવૈયો.

ખ્યાં વિશેષેશ્વર તો હૃદયેશ્વર ગૌરિ ગણેશ્વર સંગ નિવાસી;
લાલુ ઉપાસક ન્તસકે જ્યાં, અધનાશકે આતુરવેદ અભ્યાસી;
ગંગ સમાન ઉત્તમ ગણાય, દમોદર કુલ અખંડ પ્રકાશી;
આ નગરોત્તમ નામ જનુનાગઢ, કાશિ ગણાયકે કાશિ નિમાશી. ૨૦.

મનહર છંદ.

રહેતેમી રાનુલનો રહેવાસ જ્યાં છે રહે,
રહેવાસ તળી કાળનેમીના રિપુતો છે;
દ્વારિકા અધિપતિનો દીસે દેશ દીપ્તિમાન,
દીપ્તિમાન જ્યાં પ્રદેશ દત્તાત્રિ યુદ્ધનો છે;
ભારે ભારે ભોંયરાં છે ભોંયમાં ભભકદાર,
લાખો લેખે ખરચેલાં નાણાંના નમુનો છે;
જગનમાં જોવી હોય જગા જો જુનામાં જુની,
જુઓ જઈ જુનોગઢ જો જુનામાં જુનો છે. ૨૧.

સવૈયો.

દેરા જુઓ દુરજોધનનો વળિ રાષ્ટ્ર જુઓ જઈ રાય રધૂનો,
લકેપુરો સકલક ભરી પણ આ સુરનાયક લોક નમૂનો;
આખુ અને વળિ ત્રિધીગરી હિમવાન પ્રદેશ દિસે ગહુ સૂનો,
જોજગમધ્યજડયોજતજનમજુઓ ગિરનારજુઓ ગઢજનો. ૨૨.

નરસીંહ ગહેતાનાં ચોટા વિશે.

છત્ર નથી શિર છાપડું છે નહિ છે છત્રમાં પણ છેકજ છોટો,
તોપણ છે ત્રણ લોક પ્રસિદ્ધ સુમેરૂથકી મહિમા બાહુ મોટો;
તત્ત્વ અનેકનું તત્ત્વજથા પ્રગટે મહત્ત્વનણો પરપોટો,
આ મેહના નરસીંહનાણો અધનાશક પુણ્ય પ્રકાશક ચોટો. ૨૩.
જો નહિ ચોરક દેશ કર્યો પરદેશ વિશેષ કર્યો ન કર્યો,
જો ગિરનાર પ્રવેશ કર્યો ન પ્રયાગ પ્રવેશ કર્યો ન કર્યો;
જો ન દમોદરકુલ તર્યો સરિતા જલ સર્વ તર્યો ન તર્યો,
જો ધરિ જનમ ગયો ન જુનેગઢતોજન જનમ ધર્યો ન ધર્યો. ૨૪.

દોહરા.

શ્રી સહજનંદે વળી, કરિ નંદિર તે દામ;
જુનાગઢમાં નિજતાણું, ધાકું પવિત્ર ધામ. ૨૫.
પરંપરાગત પરસપર, તલઅદાવત ટેવ;
સાંપ્રત સંપ સહ વસે, મિયાં અને મહાદેવ. ૨૬.

મુચકુંદ રાવળનો.

કવિત.

રોજ રોજ રાજ રહી કાજ જ્યાં કુરાત પહે,
હાજ ઘણા હજ કરી આવેલા હયાત છે;
મસીદા મીનારા રોજ^૧ વઢુંલા વિશેષ વળી,
પીરની જગાઓ ઘણી પરમ પ્રખ્યાત છે;
પ્રતિદિન પાંચવાર નિમાજ નિમાજ પહે,
જ્યાં ઘણીકે જોવામાં મુસલમાન જત છે;
મક્કા કે મદીના સુધી ધાઈ દોણ ધક્કા ખાય,
મક્કા કે મદીનામાં ને આમાં શી બકાત છે. ૨૭.
આવડો કહે અમારાં સાત ક્ષેત્રમાનું ક્ષેત્ર,
રૈવતમાં રાનુલનું અસલી રેહણ છે;
દેવગુવો કહે અમારા દેવગુવ મહેતાજનો,
વાસ અહીં તેથી તીર્થ પવિત્ર પ્રમાણ છે;
દેવલમાં દીપે દેવી અંબિકા ને દત્તાત્રય,
ત્રિવિધ પ્રકારે જોનું વેદમાં વખાણ છે;
દીનદાર કહે આ દાવલ^૨ શાહનણો દેશ,
જેથકી જાનાનું આખી જહાનમાં જાણ છે. ૨૮.

સવૈયો.

જ્યાં નરરત્ન ઘણાં નિપજે અવનો પણ પ્રાચિત કાળની એવી
ખાસિ ખરેખર રતનની ખાણ વખાણિ વિશેષ કહે કવિ દેવી
ધૃતપુત્રી અલકાપુરિ કે લક્ષ્મિવરનો પુરિ તે ગાણ લેવી,
જોઈ ઘણી જગમાં હિજગા પણ જોઈ તથી જ જુનાગઢ લેવી. ૨૯

કવિત.

શંકરનું બાણ જોને સેવવાનો રનેહ હોય,
તેતો નદિ નર્મદાથી સરને સાંપડે છે;
રનેહ જોને હોય સેવ્ય રાખવા શાલીગરામ,
તેતો નદિ ગલકીથી ચઢ હાથ ચડે છે;
હીરાની પેદારાતો હમેશાં રોહીણાચલમાં,
વડા રજવાડાની વડાઈ એજ વડે છે;
કારકુન કારભારો મહેતા મુસદ્દી જોને,
જોઈએ તેહને જુનાગઢમાંથી જડે છે. ૩૦.

^૧ ત્યાંના મુકળરાઓમાં કોતરકામ ધણું જોવા તથા વખાણવા જેવું છે.

^૨ કોતાર જમી અવશાહની જગા કુમર હિપર પણ છે અને એવું કહેવાય છે કે તેના સેવથી પતનના ડોંગ મટે છે. મારે એવા દરદવાળા રાકડા માણસો દૂર દેરાયો ત્યાં અમાની રહે છે. તેઓને ત્યાં ખોરાકી મળે છે.

સૈવૈયો.—નાગરના ગુણવિશે.

મચ્છ, અને જલમારગ, મૌકિતક, તે ત્રણે તો શુભ સાગરમાં છે;
વેચિ ખવાય, પિવાય, મુશોભિત, તે ત્રણે તો ગુણ ગાગરમાં છે;
શીતલત ઈ, મુગંધ, ક્ષમા ગુણ, તે ત્રણે તો મળિયાગરમાં છે;
સંપ, સુખુદ્ધિ, સ્વરૂપ શરીરનું, તે ત્રણે તો ગુણ નાગરમાં છે. ૩૧.

કુમીલા છંદ.—નાગરના વિચાર.

ધરિએ રથ ચક્ર ફરે શુભ જેમ ફરે નર ચાતુર ચાકરિએ,
કરિએ પરદેશ પ્રવેશ વિશેષ હમેશ મુદ્ધિમ આદરિએ;
દરિયે ફરતાં પણ કુખ દિલે ધરિએ નહિતો ધન સંહરિએ,
હરિએ નિરમાણ કર્યું ત્યમ હોય સદા મનધીરજતા ધરિએ. ૩૨.

કવિત.—ગિરનાર વિષે.

ગિરનાર ગીરી રાજ ઉત્તમ ગણાય આજ,
દિન પ્રતિ નવા સંધ આવે જ્યાં દેશાવરી;
મરમ વિચારો છેક છુટવા કરમખંધ,
ધરમ નિમિત્ત નિત્ય વિત્ત જાય વાવરી;
જત જતની જુઓ જ્યાં આપધી અઢાર ભાર,
જેવામાં ધણીક આવે જત જ્યાં જનાવરી;
દામોદર કુંડતાણું દૈવત દેખાય ખુબ,
કોણ ગણનીમાં ગંગા ગોમતી ગોદાવરી. ૩૩.

શ્રાવણ માસનો દેખાવ.

સૈવૈયા.

મેઘનણી ધનધોર ઘટા શિર શુદ્ધ જટાનુઠ જેમ ફરેછે,
ધંદ્રધનુબ્ય ઉધ્યાત અમુલ્ય ત્રિપુંદ્રક તુલ્ય ટકાવ કરેછે;
ગંગ સહસ્રમુખી સમ શોભિત સર્વ દિશા જલ ઝર્ણુ ઝરેછે,
આગિરનાર ગિરી ગુણે તો નિધિ શ્રાવણમાં શિવરૂપ ધરેછે. ૩૪.
શોભિત શૈલતણા શુભ ભાગ અથાગ ઊંચા નભમાં પસર્યાછે,
જાણિયે જીત તથા જરનાં છબિલા શુભ છોડ ઊંચા ઉછર્યાછે;
કે મુચકંદ અશોકને નોઘણુ આદિકે કીર્તિના થંભ કર્યાછે,
કે ગુણવાન મહાખતખાન નંવાખતણા ધ્વજદડ ધર્યાછે. ૩૫.

કવિત.

જેયું જૂનાગઢપુર જોયા મોઠામોઠા જત,
જેઈ મેંતા નરસીની જંગા જોગ આણીને;
જેયો જ્યાં ઉપર કોટ કોટી નાણાંતણાં કામ,
ભોંયરાં જે જોયાં તે શું વર્ણવું વખાણીને;
જેયો ગિરનાર ગીરી જૈનતાં દેવજો જોયાં,
જેયા શિલા લેખ જુના જોવા જોગ જાણીને;

જડયોં નરજન્મ જો ન ચડયો નર ગિરનાર,
ભવ છુટી પડયો ખાલી પડયો ફેરો પ્રાણીને. ૩૬.

ત્યાંના રાજાઓ વિષે.

દોદરો.

જ્યાં રાજ મુચકંદનો, અસલ હતો અધિકાર;
પછી દ્વારિકાંધીશનો, અમલ થયો એ દાર. ૩૭.

કવિત.

તણ પ્રજ દેશ દ્વારેશ દ્વારિકાં વસાવી,
આવી વરયા મુચકંદનો મુલક જાણીને;
એ પછી અમલ કર્યો અસલ અશોકરાયે,
લખો રાખ્યો શિલાલેખ હર્ષ ઉર આણીને;
જે જગાએ નોઘણુ, ખેંગાર, મંડળીકે થયા,
તેને લીધો મહમદખેગલએ તાણીને;
એ જગાને આજ ખડો ખાળી મહાખતખાન,
પાલન કરેછે પ્રીતે પવિત્ર પ્રમાણીને. ૩૮.
ઉસમાનખાનને હુમાયુ પાદશાહે આપ્યો,
ખાળીનો ખેતાખ સાંપી મુખત જનાનની;
સફરખાનની શહાજહાન પાદશાહે,
કીધી કદર ને દીધી પદવી દીવાનની;
જરૂર વળી જરૂરખાનને ઔરંગઝેબે,
નવાખી નિવાજ લક્ષો ભર્ય સંસ્થાનની;
સ્થાર આફ ઈરિયાનો પ્રૌઢ ઇલકાખ પામી,
મોટી લાજ વધી આજ મહાખતખાનની. ૩૯.

દોહા.

સોગઠ મન ગુજગતમેં ॥ નર નરપની અનેક;
પશ્ચિમકે પતશાહ^૧ વહા ॥ સ્થાર ઈંદિયા એક^૨. ૪૦.

સૈવૈયા.

સ્વારથ કામ સિતાપિ કરે ન, કરે કૃત્ય સાર્વજનીક સિતાખી;
પૃથિવ વિશે કિરતી પસરી પસરે શુભ જેમ મુગંધ ગુલાખી;
કાંતિ કળા કુળની ચડતી કરિ દોષિ બિન્ન દરબારની દાખી;
બુદ્ધિ નિધાન, ખડો ગુણવાન મહાખતખાન ખહાદુર ખાળી. ૪૧.

^૧ કાઠીઆવાડનાં હુક સંસ્થાન પાસેથી જન્મ, પૂંદી લેછે.
મોટા અંગ્રજ સરકાર. ગાયકવાડ સરકાર અને જુનાગઢ
સરકાર એ ત્રણ સરકાર કેહેવાયછે અને કાઠીઆવાડમાં
જુનાગઢ સર્વોપરિ ગણાયછે.

^૨ એ સને સોરઠમાં કે ગુજરાતમાં સ્થાર આફ ઈંદિ-
યાના ખેતાખ વાળો ખાળો કોઈ હયાત નહોતો.

સર્વ પ્રજાપર પુત્ર સમાન મહાખતખાન મહાખત રાખે;
તે દિવદાર ઉદારતણી શુભ કીર્તિ વિશેષ વધી જગ આખે;
શિક્ષક તુલ્ય શિખામણ સન્નત લાવ મલે મુખ લાપણ લાખે;
આશિષ આપિ બુતાગઢ વાસિ, અખંડ લલુ તૃપતુ અલિલાખે.

૪૨.

કવિત.

ખાખી ને દિવાન ખહાદુર ઇલકાળ હોય,
ખાસ ગાદી પામે ખુદ એવા ખાનદાનની;
રશર આફ ઈશિયાનો ઇલકાળ આજ પામે,
પ્રજ્ઞને પ્રમાણે પુત્ર પુત્રિકા સમાનની;
દિલમાં ઉદારપણું પર ઉપકારપણું,
નોંધાર આધારપણું જાણમાં જાળાનની;
એવા એવા ઉમદા અધીક શુભ હોય એને,
ઉપમા અપાય ખુદ મહાખતખાનની. ૪૩.
પુન્યથકી રાજ્ય પામે રાજ્યથી પ્રતાપ પામે,
પામીને પ્રતાપ રક્ષા રૈયતની કરેછે;
રક્ષણ કર્યાથી ધન ધાન્યતણા ઢગ પામે,
ધન ધાન્ય ઢગથી લંડાર લડા ભરેછે;
ભરેલા લંડારથી વિવેકે વિત્ત વાવરેછે,
વાવર્યાથી વિશ્વમાં સુવાસના વિસ્તરેછે;
વારતાથી કવિજન કવિતા રચેછે રૂઢી,
કવિતાથી કીર્તિ ધણાકાળ થીર કરેછે. ૪૪.

પૃથ્વિરૂપી રકાવી વિષે.

કવિત.

કારીગર કાચીલ મુકાવીલા નકરે કોડ,
જામે હદ વિન હેમ બેહદ હિગવી હે;
ચિત્રિત વિચિત્ર ચિત્ર સોહે જામે સવે ચીજ,
સેનાપતિ મોર સેનાપતિકા સેનાવી હે;
સાગર સરિતા સૌલ શહર સહિત દેશ,
હોમકે હિસાવ એસા કોડ ન હિનાવી હે;
વાવી મહાવત્સાન ગવગે મુલ્કાવી જશ,
રક્ષન સુદાને રચી રસાન્ના રકાવી હે. ૪૫.

મંત્રી મંડળી વિષે.

કવિત.

ભારથમાં પારથના મહારથીઓના નામ,
નોંધારાંછે એવા આજ સુખુદ્ધિ સાગર છે;
કામ કરે કારમાંએ કરવાને હામ ધાલે,
ઉચ્ચ પાંચલ કરી નાંખે એવા નરછે;

જેના પૂર્વજેએ પણ પરકુમ કીધાં પૂરાં,
પોતે પણ પરકુમ પંચ પ્રવરછે;
જેઓનાં ચરિત ચરચાવછે ચારે દિશામાં,
દેશ દેશના નરેશમાં જેનો આદરછે. ૪૬.
ખહાદુર ખાવદીન વહર ખુદ્દિ નિધાન,
સેનાપતિ શાલેહીદો શ્યામદ સમાનછે;
મૃગરાજ મૃગને પકડી પાડે તેવી રીતે,
રાજદ્રોહી પકડીને પાગથા ગાદી માનછે;
નૃસિંહ પ્રસાદને પ્રસાદછે નૃસિંહજનો,
ગોકળજાલા તો ગંભીર ગુણવાનછે;
થોલી રાખે આલ એવા ચારે થિર રાજ્યચંભ,
ગોકળજાલા એમાં પ્રમુખ પ્રધાનછે. ૪૭.

વિવાહના નૃસિંહપ્રસાદની ચપળતા વિષે.

પુરપતિ પાસ પણ નૃસિંહ પ્રસાદ હોય,
સરવે ઉતારે વળી શરભરા કરેછે;
સાહેબ લોહો સમીપ નૃસિંહ પ્રસાદ હોય,
નૃસિંહ પ્રસાદ સ્વાર થે સધળે કરેછે;
ખાળજાનોદય સભા નૃસિંહ પ્રસાદ હોય,
કવિઓનો પક્ષિા મંડપ મંથ કરેછે;
બ્યાંબ્યાં જઈ જોઈએ ત્યાં નૃસિંહ પ્રસાદ દિસે,
એતે રૂપ એકેએ અનેક રૂપ ધરેછે. ૪૮.

દુહા.

વયા જ્વમવોડ ગલાવ જલ, નહિ સુગંધ દત દૂઝ;
દેશાંતર સુશવોદધર, ચાવદાન ચહાદૂર. ૪૯.

શકરખાગ વિષે.

કવિત.

મુકર શકર ખાગ જો કોઈ નિદાળી બુઝો,
નીરખતાં નકો તેને લાગેજ નવાઈનો;
ખાણે વ્રંદાવન કે વ્રંદાર કેશવાણું વન,
કે ખાણે કેશાશ ખાગ માહેશ્વરી માઈનો;
જેનાં કુળનાંદો વતણે જગત જનેતા એજ,
શોધી શોધી સચો સ્વાદ મુધાની મુધાઈનો;
ઉપજે અયાગ અનુરાગ લડા લાગ ભાળી,
ઉતમ અયાગ ખાગ ખાવદીનખાઈનો. ૫૦.

જ્યાંએ એમની દેવતાએ મળવા એવા ચારે તેમજે
શુભાખ્યાન તથા શુભાખ્યાન ગીતો આપે તે વખત આ દેહ
કરે દેહ.

ખાળજ્ઞાનોદય સભા વિષે.

કવિત.

ધારા ઘણા સારા જેના સુધરે નહારા જન,
જેમાં જેસનારાઓની ક્ષમાતો અક્ષયછે;
જેવામાં કિશોર પણ ચંચળ ચક્રોર ઘણા,
દીસે રૂડો દોર જેની વાણીમાં વિનયછે;
ભાષણો ભણાં કરેછે કેકે કવિતા કરેછે,
કેકે સ્વર ગાવામાં સરમ અતિશયછે;
જ્યાં વિશાળજ્ઞાની પણ મેળવે વિશાળ જ્ઞાન,
ખાળકને નામે સભા ખાળજ્ઞાનોદયછે.

૫૧.

નૃસિંહ પુસ્તકશાળા વિશે.

ચોપયા છંદ.

વાચન યોગ્ય વિવિધ વિધ્યાનાં, પુસ્તકે પ્રૌઢ અપાર;
નૃસિંહ પુસ્તકશાળા નિરખી, ભારતિનો ભંડાર.

૫૨.

વિવાહ વિશે.

સવૈયો.

જો મુતને ભલિભાત ભણાવિ, અનેક પ્રકારની અફલ આપી;
ચાહુ અથાહ ધરો ઊરમાં, કુળરાહુ વિવાહ કરે ગુણ માપો;
વિશ્વ વિષે બહુ તે વખણાય, ગણાય પિના મહા પુણ્ય પ્રતાપો;
તે સુખની તુલના નવ થાય, તમામ બિજાં સુખ હોય તથાપો.

૫૩.

દોહરા.

બાપિ મહાખતખાનજી, ધરિ ઉર અતિ ઉત્સાહ;
કુંવર બહાદુરખાનનો, વિધિવન કર્યો વિવાહ.

૫૪.

કોડે લખિ કંકોતરી, મોકલિ ગામોગામ;
નામાંકિત જન બહુ મળ્યા, તે શું લખું તમામ.

૫૫.

કવિત.

જન્યકનાં જૂથમળી ચાલ્યાં ચારે તરફથી,
નાંતરેલા લોકો પણ નોરે પડ્યા જનયછે;
જ્યાં મુકામ ઠામ ત્યાં તમામ જગા રૂંધી રહે,
ભરાયેલા લોકોતણી ભીડાભીડ થાયછે;
રથ સઘરામ ઘોડાં ઘોડવેલ ઘણી ઘણી,
ગણતરી કરતાં ન કોઈથી ગણાયછે;
દેશી પરદેશીજન જુનેગઢ જન્ય જમ,
કોડીયાનું કંઠક સાકર સામું ધાયછે.

૫૬.

સવૈયો.

કેકે મળ્યા જન તીરથ કારણ, કેકે મળ્યા ભલું ભોજન ખાવા;
કેકે મળ્યા કૃય વિકૃય કારણ, કેકે વિલોકિ ખુશી દિલ થાવા;
કેકે મહાખતખાનતાણું મન, મોટિ મહોખત રાખિ રિઝાવા;
સજ્જનસોખતશોધન કારણ, કેકે મળ્યા જન જ્ઞાન કમાવા. ૫૭.
કેકે મહાજન મુંઝઈના, વળિ કેકે ગુણીજન છે ગુજરાતી;
કેકે દિસે મરૂ દેશતણાં, વળિ કેકેનિ જાત કળી નથિ જાતી;
દક્ષિણ માળવદેશી બંગાળિ, વિશેષ મળ્યા વળિ લોક વિલાતી;
પારશિનો પણ પાર નથી, પુરમાં નથી માણસ જાતિ સમાતી. ૫૮.
કોટ બહાર હજારોહજાર મળ્યાં નરનાર સહીત સમાજ;
રાવટિ બાવટિ હેઠ રહ્યાં, કેકે ખાય તરૂતળ ઉતરિ ખાજ;
કોટથી અદ્દેશ લગી, ચાહુ દ્રેવરથા ધરખારિ ઘણાજ;
જેમ સમુદ્ર ચડે ઉભરો, ઉભરાયું જુનાગઢ એમજ બાજ. ૫૯.
ભીડમચી પુરભીતર ભારિ બહુજન જથ જલજડ જોયાં;
મારગમાં તલપૂર ન મારગ, થાય ઘણી વિધિ ધંમસ ઘોરાં;
જાતનિ ભાત જણાય ન જાતજીવ, ખાળકરે નજડે જણુ ખોયાં;
પોલિસ પાસ સદા દસ પારકે, હોયજ માથકિ દોરૂ વછોયાં. ૬૦.
કેકે મળ્યા કવિ કાવ્ય કળાધર, કેકે મળ્યા વળિ વેદ પ્રપાઠી;
કેકે મળ્યા રજપૂત રૂડા વળિ, કેકે મળ્યા કુળદોષક કાઠી;
કેકે ઇરાનિ તુરાનિ મળ્યા વળિ, કેકે મળ્યા મરૂદેશી મરાઠી;
જુકિત જુનાગઢની નિરખી મનગર્વમતી નર સર્વનિ નાઠી. ૬૧.

માંડવા વિશે.

સવૈયો.

માંડવનો ઈદ્રિપ્રસ્થ મહેલ બહુબહુ જુકિતથી જોહુ બનાવ્યો;
માનવથી નખતે પણ જે મયદાન, છેલછટા ભલિ લાવ્યો;
જેહનણો મહિમા મનરંજન ભારતમાં ભલિ ભાત બનવ્યો;
માંડણિ મંડપનીનિરખી ઈદ્રિપ્રસ્થ મને શુભસાંભરિ આવ્યો. ૬૨

કવિત.

મોઠા મોઠા રાજાઓના નવ લખા મહેલ જોયા,
જોઈછે હવેલિયો કોર કકરાઈની;
આયના મહેલ જોયા બાઈના મહેલ જોયા,
રંગ મોલતણી રંગ રચના સત્તાઈની;
બહુ બહુ પંદરોમાં મંદિરો મેં મોટાં જોયાં,
જેમાં ખરચાઈછે દોલત દરિયાઈની;
મોઠા મોઠા માંડવાની માંડણિયો જોઈ પણ,
નીરખો આ માંડવાની માંડણી નવાઈની.

૬૩.

૧ કાચના મહેલ.

વાસરકે રજની ન જણાય, ગણીત કર્યે નવ જાય ગણ્યા તે;
સંધ્ય ઉઠે જનને મનં સંભ્રમ, પદ્મ હશે શુદ્ધેવદન્યા તે. ૭૩.

દોહરા.

આતસખાલ અતિ ઘણી, જોવા જોગ જણાય;
જે જોવાને જનતણી, ભારે ભીડ ભરાય. ૭૪.
રાણપોરના ખાનની, ખેટી બહુ ગુણવાન;
ખાંટવાનિ ખીલ ખિખી, પરણ્યા બહાદુરખાન. ૭૫.

વિદાયગીરી વિષે.

સવૈયા.

ભાટતથા બહુ ભાંડ મળ્યા વળિ, તેમ મળ્યા બહુ ત્યાં તરંગાળા;
રૂપ ધરે બહુરૂપિ બહુ વિધ, ચારણ કૈક કરે કવિ આળા;
મીર કૃકીર અનેક મળ્યા વળિ જે વિદવાન હતા ગુણવાળા;
સ્વાર થઈ નિજસન્ન ગયા, નિકળેલ હતા ધરથી પગપાળા. ૭૬.
પૂરણ સૌનિ કરી પડણાગત, કોઈ રહ્યું ન કરી ચિજ પાખી;
પાણિનિ માફક ધીપીરશ્યાં, અરધીચિજમાગિતહાં ધરિ આખી;
સાકર ખાંડનિ સીમ રહી નહિ, ના કહેતાં પણ ઉપર નાંખી;
સ્નેહથી વાપરિયું ધન સંચિત, કરીચિતમાત્ર કચાશ નરાખી. ૭૭.

જુનાગઢમાં સ્કૂલનો પાયો નાખ્યો તેવિષે.

કવિત.

પચીસમી તારિખે ત્યાં સ્કૂલતણે પાયો નાંખ્યો,
કીધું ખાત મુહુરત એતો શુભ કામનું;
જેથી જુનાગઢમાં વિધ્યાતણે વધારે થશે,
ઠળશે અજ્ઞાન ત્યાંની રૈયત તમામનું;
જેમ કલ્પવૃક્ષતાણું ખીજ કોડે વાવે કોઈ,
વાવ્યું ઉઠહાઉસે^૨ સરસ્વતિના ધામનું;
સર્વથી સરસ એતો ઉત્તમ કારજ થયું,
દેખી દિલ રીઝ્યું બહુ દલપતરામનું^૩. ૭૮.

દોહરા.

મુંખઈની વિકટોરિયા, નાટક મંડળિ નામ;
તેણે ખેલ કર્યાં ભલા, રીઝ્યા લોક તમામ. ૭૯.

આશિર્વાદ.

કવિત.

હાથી હયભાથી સાથી હજારો હજાર પામો,
પામો હીરામોતી હાર હજારો હલકમાં;
ઘણીક તમારે ઘેર લક્ષ્મીની લીલા લેર,
છત આવે સાગરની છોળની છલકમાં;
પક્ષકાર પ્રતિદિન પાર વિના પક્ષ પામો,
પ્રતિપક્ષીઓના પક્ષ પડેરે પલકમાં;
મુકૂળે ધરાદા બાબીજદા જોવો જુગો જુગ,
ખાઓ પીઓ ખૂખી કરો ખુશીથી ખલકમાં. ૮૦.

મોતીદામ હંદ.

રહે તુજપેં જ્યું રહેમ રમૂલ,
કરે તવ કીર્તિ જહાન કબૂલ;
કરીમ કરે ધન પૂર્નમકાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૧.
કરો કુલ લાપક ઉત્તમ કામ,
ધરે ધન ધાન્ય ખુદા તુજ ધામ;
ગુનીજન ગાયં સદા ગુનગાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૨.
વસે મુખમેં જ્યું સરસ્વતિ વાસ,
અથાહ બઢે તુજ રાજ ઝજામ;
કરો કવિતારસ પાયુષ પાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૩.
પિતા સમ હોહુ પ્રજા પ્રતિપાલ,
દિલે દેરરોજ રહો જ્યું દયાલ;
સવે વિધિ હો વહુ આપ સુજાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૪.
દિસે તવ કીર્તિ વિલાયત દેશ,
નમે તુજપેં સવ ઔનરેશ;
સચે તુમ સોરઠકે સુલતાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૫.
મકેશ્વર પૂરહિ આપ મુરાદ,
અપાર વઢેપુનિ આપ ઓલાદ;
દિનું પ્રતિ દેહુ ગરીબ-કુંદાન,
રહો ખુશિ खूब बहादुरखान. ૮૬.
વદો મુલ આપ અવિચલ વાચ,
સદા તવ બાનિ વિષે રહે સાચ;

—^૧ ધર. ^૨ પોલિટિકલ આસિસ્ટન્ટ કેપ્ટન.

^૩ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને વારતે ૩૫૦) રોકડા આપ્યા તથા દલપતરામને ઉમદા શીરપાવ અને દરશાલ ૩૧૦૦) વરસાસનાનો લેખ કરી આપ્યો.

સમૃદ્ધિ રૂટે સુર્યાય સમાન,
રહો સુદિગ્ધિ સ્વેન વહાદુરજ્ઞાન.
સુદી મુલ્યવાન હું નિત્ય તમામ,
દુઃખ નિત્ય દેવન દલપત્તામ;
વિચરન હોવ હું સર્વ વિધાન,
રહો સુદિગ્ધિ સ્વેન વહાદુરજ્ઞાન.

૮૭.

૮૮.

સમાપ્તિવિષે.

કવિત.

કેકે લોકે કેરે છે વિવાહ વિત્ત વાવરીને,
ધરત્યાય છે તે વાત આર દિન યોકમાં;
હોગિલાનો વીના કેરી હુયામાં હરખ ધરે,
કાવે તેમ રમે જેમ બાળ ક્રોક ક્રોકમાં;
તેમજ તમામ રાજતણા વિવાતાણી વાત,
થીર રહી નથી આજ બુઝ્યો જતથોકમાં;

ધિર દલપત જેની જનમાં જનમાં થયો.

એતો વાત અવિચળ રહેશે આ લોકમાં. ૮૯.

(વળી વખત ગઈકાલમાં આજનું મહારાજે જરા-
કંઠર જેવો ધણા અનુભવી છે તેમજ સમાજમાં થયો અને
વાતચીત કરતાં કેટલાક સંરાય ગઈયાં તેથી ખુબી યાદને
કહેલા સંવેચો.)

સંવેચો.

વેદતણા બહુ લેદ વિચારણા, લક્ષણ સુદ્ધ ચિત્તે અતુરાર્થ,
સંગ્રામ યાજિ કરે ગતસંરાય, હંસ જયા જળ દૂધ બુદ્ધાર્થ;
સ્વાત્મક જ્ઞાન તથા પરમાત્મક, તે ત્રિગુણાત્મકના શુભ ગાર્થ,
ભાગિ શકે ભ્રમ ભાવ ભયંકર શંકર કે મહિરાંકરભાર્થ. ૯૦.

દોહરા.

જે કાર્યસ સાહેળથી, વિદ્યા વિદિત પ્રકાર;

હવે કહું હું તે વિષે, કાર્યસતણો વિલાસ. ૯૧.

વહેમ અથવા સંરાય.

સંસ્કૃત સુચારા પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

કાર્યસ વિલાસ.

૯.

સૂચના.

શુભરાતમાં ઘણી બધી નાતોમાં કવિયો થઈ ગયા છે.
તેમકે પ્રતિષ્ઠાગર અંધમાં રાજકોટના રાજ મહેરામણની
રજેલી પણ કવિતા છે. એવું ધણા લોકો કહે છે. જુનાગ-
દના દીવાનજી રણછોડજીભાઈ વડનગરા નાગર હતા; તે-
ઓએ કવિતાના ગ્રંથો રચ્યા છે. વસાહતના દેસાઈ પેણીયા-
સનો રચ્યો સાહિત્યસિંધુ મોટો ગ્રંથ પ્રજાબાધમાં છે. એ
રીતે વિચારવાવાની એક વાણીએ રચેલી છે. એમ હરેક
નાતમાં કવિયો થયેલા છે. તોપણ કવિતાનું કામ સુખ્ય વળ
જાતના લોકોનું બાણ છે. પ્રાણ, બાદ, તથા આરણ
એ બાણનું.

શુભરાતના મોટા મોટા કવિયો, જેના થાય ભરે કેવી રીતે
કવિતાની સરસ અનુભવતા આપીએ, અને કેવી રીતે સ-

રદારનાં મન રીઝે છે, તેનો નમુનો બતાવા સાર આ
પ્રકરણ લખ્યું છે ધણું કડીને રાજને ત્યાં લખમાં ધણા ક-
વિયો એકલા થાય છે. ભાવનગરમાં રસારને રાજ કવિયોનો
મેળો કરવાનો આવ ત્યાંના રાજની કેટલીએક મેરીઆથી
આપ્યો આવે છે.

આ સમામાં તે કવિતા રચનારા બહુના લોકો હંડા પડ્યા
છે, પણ તેઓની આરાજની તથા આજની રીત આ પ્રક-
રણમાં બેજાગ દેખાડી છે.

મેહરજાન અલેકસાંડર દિન્નાક કાર્યસાહેબ મંડરમાં રાત
૧૮૫૨ ની સાલમાં કવિયોનો મેળો થયો હતો, તે ત્રિગુણ
વર્ણન કર્યું છે. પણ તે સગે ધણું કડીને તે લોકોએ પ્રજાબા-
ધમાં તથા આરણી બાધમાં કવિતા કહી હતી, અને તે
કવિતા મેં જાણી રાખી નથી, તથા તે સગે મહેલા બ-
ધાનાં નામ મેં જાણી રાખ્યાં નથી, મારે સાંભળ્યાં તેટલાં નામ
લખ્યાં છે, તથા ખીલ ખીલે પેદા છે તે સાહેબને મળેલા
હતા તેનાં નામ પણ આ પસંદમાં આપ્યાં છે. એ વિષયમાં
ખનિયી તરીક વળ લખી નથી. પણ તેમાં વધારે પ્રકાર
કરી છે. મારે આ વાત કવિયન સિધિત છે. એમ જાણ્યો.

પ્રથમ સાહેબે સહને એવી અખર આપીકે હાલ રજના ત્રણ ચાર દિવસ^૧ આવેછે તેમાં આ દેશના કવિઓની ચરચા સાંભળવાની જેઓની મરજ હોય તેઓએ અમારા તંત્રમાં દિવસના દર વાગતાં સભા ભરાયે ત્યાં સુખેથી આવવું. અને ત્યાં મરજ હોય ત્યાં સુધી બેસવું. વળી કવિઓને કહ્યું કે દેશી રાજાઓની ખાનગી સભામાં, કે જાહેર સભામાં જેવી રીતે તમે કવિતા બોલતા હો, અથવા જેવી રીતે વાદવિવાદ કરતા હો, તેવી રીતે બેઠકથી અમારી આગળ સભામાં બોલવાની તમને રજા છે, કેમકે આ દેશનો ચાલ જોવાની મારી ઇચ્છા છે.

પછી ઇરાવેલે દિવસે દર વાગ્યાથી કવિઓ, તથા કેટલાંક એક સરદારો તે સભામાં આવવા લાગ્યા. સૌ કવિઓએ એવા ઇરાવ કર્યો કે, આ સભાનું માન સાંહેબના કવિને આપવા સારું આપણી કવિતામાં રચનારને કેકાણે તેનું નામ લાવવું.

કાર્પસ સાહેબ વિષે સન ૧૮૬૬ ના તથા ૬૭ ના ખ્રિષ્ટી પ્રકારમાં છપાએલું છે, તથા મુંબઈની કાર્પસ ગુજરાતી સભાના મંત્રી રા. મનસુખરામ સુરજરામે કાર્પસ જીવન ચરિત્ર રચીને તે સભાની તરફથી પ્રગટ કરેલું છે. તેમાં સર્વે હકીકત છે. તથાપિ થોડાંક આ નીચે લખી છે.

કાર્પસસાહેબ તારીખ ૭ મી જુલાઈ સન ૧૮૨૧ માં લંડન શહેરમાં જન્મ્યા હતા. પછી તેમણે હેલીયરી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

તા. ૩૦ મી ડીસેમ્બર, ૪૨ ને દિને મુંબઈ પ્રાંતની સિવિલ સર્વિસમાં તેમની નીમતોડ થઈ. અને ૪૩ ના નવંબરની તા. ૧૫ મીએ તે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા. તા. ૧૦ જાન્યુઆરી ૪૪ માં પરીક્ષામાં પાસ થયા. પછી ત્રીજે દહાડે અહમદનગરના ત્રીજા આશીસ્ઠન્ટ કોલેજરની જગ્યા મળી.

તા. ૧૦ ઓક્ટોબર ૪૪ માં ખાનદેશના ખીજા આશીસ્ઠન્ટ કોલેજર થયા. તા. ૬ એપ્રિલ ૪૬ માં સદર અદાલતના આઈડીંગ ડાપુટી રજીસ્ટ્રાર થયા. પછી ત્રીજે દિવસે અમદાવાદના આશીસ્ઠન્ટ જબજ થયા, પણ મુંબઈમાં રહ્યા.

સન ૧૮૪૬ ના નવંબરમાં અમદાવાદમાં આવ્યા. તા. ૨૨ નવંબર ૪૬ થી તા. ૨ જાન્યુઆરી ૫૦ સુધી જબજ અને શેરાનજબજનું કામ અમદાવાદમાં કર્યું.

તા. ૧૫ એપ્રિલ ૫૦ માં સુરતના આશીસ્ઠન્ટ જબજ થયા.

તા. ૧ મે ૫૧ માં અમદાવાદના પહેલા આશીસ્ઠન્ટ કોલેજર થયા.

સન ૧૮૫૨ ના આગષ્ટમાં મહીકાંઠાના પોલિટિકલ એજન્ટ થયા.

સન ૧૮૫૩ ના જુનમાં અમદાવાદના આઈડીંગ જબજ થયા. અને તા. ૨૮ માર્ચ ૫૪ માં વિલાયત ગયા.

^૧ સંવત ૧૯૦૮ ની દીવાળી.

સન ૧૮૫૬ માં રાસમાળાનું પુસ્તક લંદનમાં રિવર્ડસન પ્રેસના છાપાખાનામાં છપાવ્યું. ને તે વર્ષના નવંબરમાં પાછા આવ્યા.

તા. ૧૦ જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૭ સુરતના જબજ થયા.

તા. ૨૪ માર્ચ ૫૮ માં ખાનદેશના જબજ થયા.

તા. ૧૧ ઓક્ટોબર ૫૯ માં કાઠિઆવાડના પોલિટિકલ એજન્ટનો ચાર્જ લીધો. તા. ૨૫ માર્ચ ૬૦ માં સુરતના જબજ થયા. તા. ૨૩ ડીસેમ્બર ૬૧ માં સદર અદાલતના જબજ થયા.

ખહુ વિચાર કરવાથી, અને ઘણાં કામ માથે લેવાથી મગજમાં રોગ થયો, ને તા. ૩૧ આગષ્ટ સન ૧૮૬૫ ને દિને પુનામાં દેહ મુક્યો, ત્યારે તેમને ચાર પુત્રો ને બે પુત્રીઓ હતી. મોટાનું નામ જ્ઞાન કેવર કાર્પસ, તે આગણીરાવર્ષની ઉમરમાં ખીજો હેનરી ડેવિડ અરસકીન કાર્પસ, તે ભરૂચ સંગ્રહસ્થાનની વખતે વિલાયતથી ભરૂચ આવ્યો હતો. તેને સિંધમાં સરવૈ ખાતામાં નોકરી મળી છે. તેની ઉમર કાર્પસસાહેબે દેહ મુક્યો ત્યારે સત્તર વર્ષની હતી.

આ કવિતાવિલાસના, નવ અંક સન ૧૮૬૭ ના ખ્રિષ્ટી પ્રકારમાં છપાયા હતા. તે ગુ. વ. સોસાઈટીના હાલના શેકેટરી મેહેરખાન એમ. એચ. સ્કાટ સાહેબના હુકમથી તેમાં વધારો તથા સુધારો કરીને આ પુસ્તક સોસાઈટીની તરફથી છપાવી પ્રગટ કર્યું છે. સન ૧૮૭૦.

દલ. ડાહ્યા. ગુ. વ. સો. આ. શે.

આંક ૧ લો.

સાહેબ—(પોતાના કવિને પુછે છે) આ કેણુ છે?

કવિ—એ જોવિંદરામ રાસ્ત્રી છે. સુવેર નામના ગામમાં રહે છે, અને આ જગ્યામાં નામાંકિત છે.

સાહેબ—રાસ્ત્રીખાવા, તમે કવિતા રચી જાણો છો કે?

રાસ્ત્રી—હું સાધારણ કવિતા સંસ્કૃતમાં અને ગુજરાતીમાં પણ થોડી રચી જાણું છું. અને સર્વે કવિઓના દાસ છું, હું એ વાતનું અભિમાન રાખતો નથી.

સાહેબ—વાહ, તમારી બોલવાની ચાલ્યતા સારી છે. ધન્ય પ્રાર્થના વિષે કાંઈ કરેલું હોય તે બોલો. અને ગુજરાતી કવિતા બોલો તો સહી સમજી શકે.

રાસ્ત્રી. માલિની છંદ.

ભવ ભય હરનારા, પ્રાણ પ્યારા અમારા;

ગુણનિધિ ગુણ તારા, સર્વ છે સૌથી સારા;

^૧ જોવિંદરામ રાસ્ત્રીને, દરસાલ ૧૫૦ કે ૨૦૦ રૂપીઆ વર્ષ દહાડે આપવા કરીને ઇડરના મહારાજે રાખ્યા હતા.

અનુર જગચિતારા, ત્રાસના નાશકારા;
સકળ કર સુધારા, લેદી દે ભીતિ ભારા.

૧.

વસંતનિલકા છંદ.

ઝો ધધરા અગમ ઉત્તમ આપ ઉક્તી,
જેથી જણાય જનરજન જોગ્ય જુક્તી;
ગાવા નથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી,
સહ્ય પ્રસન્ન કરવા કવિતા કળાથી.
રાગીતણાજ અનુરાગથિ રાગ જામે,
કારીગરી બિજિ બધી શ્રમપાત્ર પામે;
અભ્યાસથી કવિત ઉત્તમતા ન આવે,
તેતો કૃપાનિધિ, કૃપા કરિ તું કરાવે.

૨.

૩.

સાહેબ—“ગાવાનથી સરસ રાગ શિખી ગળાથી”એ અ-
રણુનો ભાવર્થ શો છે?

શાસ્ત્રી—હું આ સમાને મારા રાગથી કે સ્વરથી રંજન
કરવાને અહાતો નથી. ગાનારીઓના, અને ગાનારા-
ઓના એ ધંધો છે. માટે મારા કરતાં ઘણા સરસ
સ્વરથી ગાનારીઓ આછી ઘણીઓ છે. હુંતો કાવ્યકળાથી
આ સમાસદાને રંજન કરવા આહુંછું. એવા ભાવર્થ છે.

શિવારામ ગાયક—સાહેબ, હું કાંઈ બોલવા આહુંછું.

સાહેબ—બોલો.

શિવારામ. દોહરો.

કવિજન કાવ્ય કરી મરે, ગુણુ આખે ગાનાર;
સોનો ઘાટ ઘડો મરે, રાય સજે શણગાર.

૪.

શાસ્ત્રી. વસંતનિલકા છંદ.

જો રકતચંચુ? શિખળ્યાં વચનો ઉચારે,
કેનાં વખાણુ કરિને કહિયે વધારે;
માધૂર્યતો શુકતણા સ્વર સારનું છે,
આતૂર્યતો વચનતા રચનારનું છે.

૫.

એક ઠાકોર—શાસ્ત્રી, તમે અમદાવાદ, વડોદર, અને મુરત
પગેર ગુજરાત બધી જોઈ છે કે?

શાસ્ત્રી—હાલ, હું ગુજરાતમાં સારી પેઠે ફર્યોછું.

ઠાકોર. ગીતી છંદ.

રાય કહેરે કવિજન,
સરસ કિયું પુર સહયિ ગુજરાતે;
સરસ કિયા નર નિપેળ્યા,
આજ અને વણિ અગાઉ ગુજર્યા તે.

૬.

શાસ્ત્રી. ગુર્જરદેશ વિષે તો,
રાજનગરજ? સહયો સરસ દીસે;
સરસ નરસ કહું દેને,
રાજન, ગરજ સહયી સરસ દીસે.

૭.

સાહેબ—(આગગાડીનું ચિત્ર દેખાડીને પુછે છે.) આ શું હશે?

શાસ્ત્રી—અખિરય છે.

સાહેબ—એ વિષે તમે કાંઈ કવિતા કરેલી હોયતો કહેા.

શાસ્ત્રી. રાદૂલ વિકીડિત છંદ.

આ અગ્નીરથ ઝોપતા અનુપ છે, કે યજ્ઞશાળા કહું;
આચાર્યે કપતાન રૂતિવજ બિજન, જે સેવકો તે સહુ;
જે લોકો શુભ જલમંડપ વિષે, ખેઠા મુશ્કેલી ધરી;
વાસો ધિચ્છિત લોક માંહિ વસશે, દાન પ્રભાવે કરી

૮.

ઠાકોર—સારી નરસી સ્ત્રી વિષે બોલો.

શાસ્ત્રી—જે વલનાં ઝેરી કૂળ હોય, અને જે સ્ત્રીનાં કૂટ
સંતાન હોય, તે નહારી જાણવી.

શિખરિણી છંદ.

ન દીસે પુષ્પાળી, ફળિત ફળવાળી પણ, વળી;
રૂપાળી કે કાળી, ગળિત ફળવાળી પણ ભલી;
ફળો ને સંતાનો, વિષમય વિશેષજ છતમાં;
લતા, ને તે નારી, જરૂજ નહારી જગતમાં.

૯.

માટે હું ધધરૂપી સૂર્ય પાસે માણું જ.

આર્યા.

સુપતિ આપો સવિતા, તેથી તમારી રૂડી ગાણુ રવિતા;
કાંતો આપો કવિતા, એ પણુ એવી અનૂભવિતા.

૧૦.

ઠાકો.—ત્યારે આપણા દેશમાં તો એવી રીત છે કે, કાવ્ય
કુળની કન્યા પરણવી, તેનું કેમ?

શાસ્ત્રી. આર્યા.

વિવેક, વિનય, સુવિદ્યા; વિશુદ્ધતા, ગુણુ અમુલ્ય આ ત્યારે,
એ લક્ષણે પરખિયે, ઉત્તમતા વંશ આચારે.

૧૧.

સાહેબ—જે બાપાથી ચોપડા તથા દક્તર લખાતા હોય;
તે જીવતી બાપા કહેવાય છે. અને જે બાપાથી કાંઈ
દેશમાં વ્યવહાર ચાલતો ન હોય, તે અજીવ કહેવાય.
અને હિંદુસ્તાનમાં સંસ્કૃતથી દક્તર લખાતા હતાં. પણ
તે બાપા ત્યારે મરી ગઈ? તે વિષે તમે કાંઈ જાણો છો?

રાસ્ટ્રી. શાદૂલ વિક્રીડિત છંદ.

ભોજે બ્રાહ્મણ ભોજનાદિ કરિને દીધાં મહાદાન જે;
ગીર્વાણા અવસાન કાળ ગણિને કીધો ક્રિયા માનજે;
બાહ્યરાવ બિરાજિ ઉત્તર ક્રિયા કીધી અતી આદરી;
સારે દેશ નરેશ શ્રેષ્ઠ દિવસે શ્રાદ્ધાદિ શ્રદ્ધા ધરી. ૧૨.

મતલબ કે ભોજરાજ્યે ગીર્વાણ વાણીના અંતકાળની ક્રિયા
વૈતરણી આદિક મહાદાન કરવાની કરી, અને બાહ્ય-
રાવ પેરાવાએ એ વાણીની ઉત્તર ક્રિયા કરી, અને હા-
લના દેશી રાજ્યે પ્રસ્તુત ઉપર રાસ્ટ્રીઓની સભાઓ
કરેછે, તેતો તે વાણીનું ક્ષયાશ્રાદ્ધ, અથવા પાર્વણિક
શ્રાદ્ધ કરેછે.

ઐયક્ષી વાત થઈ એવામાં તે રાસ્ટ્રીના વિદ્યાર્થી ચરભા જે
ખીજ પાસે અંગરેજ પણ શીખતો હતો, તે તંબુમાં
ડાકાચો. તેને રાસ્ટ્રી પોતાને ગામ મુકીને આવ્યા હતા,
અને કહ્યું હતું કે, આપણા જજમાનનો સંઘ પ્રભાસ
જયછે તે સાથે તું જજ, દરાવીસ રૂપીયાની પ્રાપ્તિ થશે.
રાસ્ટ્રી—અરે, તું અહિં ડ્યાંથી?

ચરભા—હું સવારમાં ઉઠીને માંડે અંગરેજ લેસન કરવા
જોડા. તેથી વાર થઈ ગઈ, અને સંઘ જતો રહ્યો, પછી
આ મેળો જોવાસાથે પરભાર્યો અહિં આવ્યો.

રાસ્ટ્રી—કપકો દેછે.

વૈતાળીય છંદ.

પરભા પરભાતપોરમાં, પરભાપાપર ભાવ લાવિયો;
પરભા પરભાસની તજ, પરભાર્યો અહિં કેમ આવિયો. ૧૩.

સાહેબ—આવવા દો, એને સભામાં બેસાડો. પછી તે જોડો.
રાસ્ટ્રી, તમારી કવિતામાં સરસ ચમક છતાં, તે નિર્ભાંત
સહને સમજાય એવી થાયછે માટે મીઠાશ ઉપજે છે.

રાસ્ટ્રી—ભાંતવાળી કવિતા જમની કાંતા જેવી લાગે.

આર્યા.

અનુપમ અનુપ્રાસાંતા; ચમકાંતા પણ ન હોય નિર્ભ્રાંતા;
તે કવિતા દુષ્પદાંતા, કહિયે સાચીજ ચમકાંતા. ૧૪.

રાસ્ટ્રી—(પેલા કાકોરને પુછેછે) કાકોર, તમે ઘોળી પાઘડી
કેમ ખાંધીછે?

કારભારી—છ મહિના ઉપર ચાર મહિનાની ઉમરના કુંવર
શુભરી ગયા. તેનો શોગ આઝા દહાડા રાખવો ઘટે નહિ.
પણ કાકોર શોગ મુકતા નથી.

રાસ્ટ્રી—બાગનાં ફુલ અને છોકરાં, બોધને રાજ થવું.
પણ કાળે નારા થાયતો દીલગીરી રાખવી નહી.

શાદૂલ વિક્રીડિત છંદ.

ભાળી બાળક બોલકાં, મધુરતાવાળાં મહા મૂલકાં;
ભાળી બાગ ભલો, ભલાંજ ભભકાવાળાં કુલ્યાં ફૂલકાં;
દાખેછે દલપત્તરામ, દિલમાં રે ખૂબ રાજ્યજ્ને;
કાળે જો કરમાય, થાય અછતાં, તો શોક તેનો તજે. ૧૫.

સાહેબ—રાસ્ટ્રી, કવિતામાં કેવા ચમત્કાર હોય?

રાસ્ટ્રી. શાદૂલ વિક્રીડિત છંદ.

જેવાં મીન વિન્નેગિયાં જળતણાં, એવા વિન્નેગી જનો;
પામે શાંતિ કેવીત. શુદ્ધ શુણ્ણતાં તેવા જનોનાં મનો;
આકાશે કવિ^૧ નામ એકચ્છે, આનંદમાં એથકો;
રાશી મીન જિવે જુઓ જળ વિના, તે જળજો તેથકો. ૧૬.

સાહેબ—રાસ્ટ્રીબાવા, આજ આપના મેળાપથી હું પ્રસન્ન થયો.

રાસ્ટ્રી—સાહેબ આપ જેવા સન્નનના સમાગમથી અ-
મારાં સર્વેનાં મન પ્રસન્ન થયાંછે અને સારા ભાગ્યથીજ
આપનો મેળાપ અમારે થયો, એવું અમે જાણીએ છીએ,
કેમકે ખીંચુ બધું ઉદ્યોગથી મળે પણ સન્નનનો સંગ
તો સારા ભાગ્યથીજ મળે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

અલ્યાસથી અધિક શાસ્ત્ર ભણાય ભાઈ,
આપલ્યતાથી ચઢશે ચિત આતુરાઈ;
ઉદ્યોગથી જર જમાવ જર જામે,
સદ્ભાગ્યથીજ જન સજ્જન સંગ પામે. ૧૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

તિર્યોદકે શુદ્ધ થવાય અંગે, આત્મા શુચી સજ્જન શુદ્ધ સંગે;
વિશેષથી વિક્રિત કરીવખાણું, સર્વોપરી જંગમ તીર્થ જાણું. ૧૮.

સાહેબ—વાર, રાસ્ટ્રીબાવા, તમારે કાંઈ પુસ્તકની, કે ખીજ
કચ્છા હોય તે મને કહેવું.

રાસ્ટ્રી—આ દેશમાં આપનું મુખ્ય સંસ્થાન તો મુંબઈ કે-
હેવાય કે નહિ?

સાહેબ—હાજી, આ ઇલાકો મુંબઈ તાબામાં છે, માટે સ-
રકારની મુખ્ય રાજધાની મુંબઈ કહેવાય, અને હું પણ
આશા રાખું છું કે ચોડાં વર્ષમાં મુંબઈની મોટી કોરટમાં
મને નોકરી મળશે, અને મારે મુંબઈમાં રહેવાનું થશે.

^૧ કવિ-શુક.

શાસ્ત્રી—તો મારે એટલી અરજ કરવાની છે કે, એક અ-
મારી સગીછે તે ઘણા દેશમાં રખડતી રખડતી, હાલ
જીંદને મુંબઈમાં રહીએ, માટે આપ મુંબઈ જાઓ તો,
તેની સંભાળ રાખવી.

સાહેબ—તે બાઈ શેણ છે, ક્રિયા નામથી જાળખાય છે?
અને પહેલાં ક્રિયા શહેરમાં રહેતી હતી?

શાસ્ત્રી—પર્યાયાલંકાર—શાદ્ધ વિકીડિત.

જેન્મની કવિસેક દેરિ, જિવિકા આદે અયોધ્યા હતી;
હસ્તીના પુરમાં પછી વસિ, પછી ઉજ્જેણમાં થૈ છતી;
ધારાપૂર વિષે વસી, પછી વસી પૂના વિષે એકદા;
તે મુંબઈ પુરમાં નિવાસ વસિએ, સંભાળ રાખો સદા. ૧૯.

સાહેબ—હું સમજ્યો, ખરી વાત છે; મુંબઈના સાહુકારો,
કવિયોને સારી મદદ કરે છે, અને મેં ગુજરાતી કવિતાના
ગ્રંથના સંગ્રહ કરવા સાહે તથા ગુજરાતી નવાં પુસ્તકો
રચાવા સહ, અમદાવાદમાં એક સોસાઈટી ઉભી કરીને
ઉધારણું કર્યું, ત્યારે આસરે દસ હજાર રૂપેઆ એકઠા
થયા. પણ મુંબઈના ગૃહસ્થો શ્રીમંત અને ઉદાર છે,
માટે ત્યાં મારે રહેવાનું થશે તો, ત્યાં એક સભા ઉભી
કરીશ, અને જોઈમાં જોઈ એક લાખ રૂપેઆ એકઠા
થઈ શકશે તેના વ્યાજમાંથી ગુજરાતી ગ્રંથો રચાવાનું
કામ ચાલશે, અને ઘણા કવિયોને આશ્રય મળે એવું
કરીશ, અને એ શિવાય ખીજી રીતે પણ ગુજરાતના
કવિયોનું માન વધારવાનો મારો ધણો વિચાર છે. પછી
તો ધિર ધરજા.

પછી શાસ્ત્રીએ જે હાથે આશિર્વાદ કરીને પોતાના બાપણની
સમાધિ કરી.

આંક ૨ જો.

પછી એક ખારાટ ખેડા હતા તેના સાહું જોઈને સાહેબ પુછે છે.

સાહેબ—આ ખારાટ ક્યાંના છે?

કવિ—એ નડીયાદના લાલો ખારાટ છે. તે પણ કવિ-
તાથી સરદારનાં મન સારી રીતે રીઝવી જાણે છે.

સાહેબ—ખારાટ, ખોલા જોઈએ તમે કેવી કવિતા રચેલી છે.

લાલો—સાહેબ; મોટા મોટા કવિયોની આગળ હું તો હા-
થાંતી આગળ કીડી જોવાઈ. પણ જે અક્ષર જોઈ
તે સંભળો.

છપ્પ.—વિષમાલંકાર.

ક્યાં પારશ કર કાંતિ, કાંતિ ક્યાં દીપક દેરી;
ક્યાં મેરૂંચાણુ, અને દશ તસુની દેરી;
ક્યાં છીલ્લર સર નીર, જુઓ ક્યાં જળધિતાણું જળ;
ક્યાં જૂ માંજુકે જોર, અને બાણાવર્જિનું બળ;
મદગળ ગળદ્રની આગળે, કોણ માન કિરિની ગતી;
મતિમંત પાસ દલપત કહે, કોણ માન મારી મતી. ૨૦.

સાહેબ—તમે મુંબઈ દોઢી છે?

લાલો—હાજી, ત્યાંના ઘણા ગૃહસ્થોને રીઝવીને મેં સીંગાવ
લીધા છે.

સાહેબ—મુંબઈ વિષે એકઆદ કવિત બોલો.

લાલો.

ઝૂબણાઈદ સમાલંકાર.

શહર મુંબઈજ મોટાથિ મોટું,
જહાં છાપરું એક નહિ છેક છોટું;
શેઠિયા સર્વ જ્યાં મોટમોટા વસે,
કોઈ નાણાંતાણું થાય કોટું;
દેહ મોટા નેં દિલ મોટું દલપત કહે,
ખાણુ પણ મોટું, નવ ખાય જોટું;
કશણ^૧ મોટાં, અને વૃષણ^૨ મોટાં,
વળી હોય મોટાતાણું સર્વ મોટું. ૨૧.

એ કવિતાના બધો મર્મ સમજીને સાહેબ મનમાં ખૂબ હસા.

સાહેબ—તમે અહીં કેને ઘેર ઉતારો ક્યો છે?

ખારોટ—હું કાલે પહેર રાત જતાં આવ્યો. અને દીવાન-
જીનું માણસ સાથે આવીને એક ખવાસને ઘેર મારો
ઉતારો કરાવી ગયું. પછી તે ખવાસેતો મારો સામાન
નાંખી દેવા માંડ્યો, અને કહ્યું કે મારે દીવાનજીની કાંઈ
ગરજ નથી. તમને અહીં ઉતરવા નહિ દેઉ. પછી મેં
ઘણી આજીજી કરીને કહ્યું ને સવારે હું ખીજે ડેકાણે
જઈશ. પણ આજની રાત મને અહીં રહેવા દે. ત્યારે
મને રહેવા દીધો.

ખવાસ—(જહાર ઉભો હતો તે જુમપાડીને બોલ્યો) એતે
મેં જાળખ્યા નહોતા, માટે એમ કહ્યું. પણ પછી તે
વાતો કરતાં ખારાટને અને અમારે ઘણી માયા થઈ.
અને તે અમારા સ્નેહી થયા.

લાલો.

મનહરછંદ. વ્યાજ સ્મૃતિ.

સ્નેહીઓમાં સ્નેહી સાચો તારી તુલ્ય કેને કહું,
સજીવત સજ્યા સોંપી સુવાસાર સ્નેહથી;

^૧ અંગરખાની કમો.

^૨ વધરાવળ, અને તેનો બાવાર્ય એકે, પોકળ પણ મોટું.

રહ્યો. ખેશી રત સારી મહા લય પામી મારી,
ઊંધ તો બિચારી હારી દર થઈ દેહથી;
આહ પીવી પડી ન કે બુનેની બદામ બેઠી,
જનમનીના ચારે પોર જંગી શક્યો જેહથી;
ચિંતાતો તણ તમામ દાખે દલપતરામ,
તસકરતણો ત્રાસ રહ્યો નહિ તેહથી. ૨૨.

ખવાસ.—ખાટલામાં માકણ હશે તેમાં મારો વાંક શેના?
લાલો.—હું તારો વાંક કાઢતો નથી, એતો વિધાતાનો વાંક.

મનહરછંદ. બાજનિદા.

તારો વાંક નહિ તેમાં વાંકતો વિધાતાતણો,
પશુ ઘડતાં પુરૂષ ઘડીએ તે ઘડીએ;
પછી વાંક પ્રસુતાનો પાયું નહિ પોતે વિખ,
તેમાં શાનો તારો વાંક જપીએ જીભડીએ;
જાણીતી સુયાણી નહિ સુયાણી અજાણી હરો,
બોળ્યો નહિ તને જાંઠો પાણીને બકડીએ;
શીતળાએ સાજો શીદ કીધો દલપત કહે,
લડવી ઘટે લડાઈ, જો તે સાથે લડીએ. ૨૩.

સાહેબ—દીવાળીના વરગુનનું કવિત બોલો.

લાલો—દીવાળીનું, કે દેવાળીઆનું બોલું?

સાહેબ—તમારી મરજી.

ખાશોટ—પૂર્વ ગુજરાતમાં દેવાદાર ઉપરથી દેવાળીઆ કહેવાય
છે અને પશ્ચિમ ગુજરાતમાં, તે કરજદાર પોતાની દોકાને
આઝા દીવા કરતો હોય તે બંધ કરીને એક દીવા મુકીને
અવળી પાઘડી મુકીને બેસેછે. તે દીવા ઉપરથી દીવા-
ળીઆ કહેવાય છે. તે વિષે કવિત સાંભળો.

દીવાળીનું, અથવા દીવાળીઆનું વર્ણન.

શ્લેષાલંકાર.—મનહર છંદ.

મેવા ને મીઠાઈ ખાય ગીત ગાન તાન ગાય,
અતર કુલેલે લોટો લલકતા લાળીઆ;
સાબુએ ધોએલા સાફ શરીરે પોશાગ સજે,
સોનામાં રશેલા પેરે શોભીતા સોનાળીઆ;
નાયકા નચાવે ને રચાવે રંગ રાગ રૂઝ,
દારખાનાં છોડે ઘેર ઘણા રંગ ઢાળીઆ;
દેણું ન દે દોકડો, ને લેણુંતો ન લેવા^૨ જાય,
દાખે દલપત દેખો દેખારે “દીવાળી આ.” ૨૪.

^૧ બકડીનું તાળાકુંડીના ઘાટનું હોય છે.

^૨ સપરવે દહાડે દેણું લેણું આપવા, લેવાનો ચાલ નથી.

સાહેબ.—ગઈ દીવાળીને દહાડે તમે ક્યાં હતા?

લાલો.—એક રાજ મને વારે વારે કહાવતો હતો, કે તમે
એકવાર મળવા આવજો. તેથી ગઈ દીવાળીને દહાડે હું
તેને ગામ મળવા ગયો. પછી મળીને મને ઉતારો
આપ્યો. અને તેના માણસે મને કહ્યું કે શીઘ્ર આવતાં
વાર લાગશે માટે સુખડી મોકલીશું, તે હાલ ફળાર કરજો.
પછી ધીમે ધીમે રસોઈ કરાવજો, આ પાણીનું બેડું
ભરાવી મુક્યું છે. પછી તેણે જઈને ધાણીચણા મોકલ્યા
અને શીઘ્ર મોકલવાનું ભુલી ગયો. તેથી સાંજ સુધી હતો
ભુખ્યો રહ્યો. સાંજે ઠાકોરની કચેરીમાં ગયો, ત્યાં પુછ્યું
ત્યારે મેં એક કવિત કહ્યું.

સાહેબ.—તે કવિત બોલો બેઠાએ.

લાલો. મનહરછંદ. અનુમાનાલંકાર.

રાજનો મેળાપ આજ ઘણું ઘણું રોજ થયો,
સરસ પરવ વળી તે દીવાળી સારખું;
જાણ્યું જે જરૂર ભલું ભાવતું ભોજન થશે,
ઉત્તમ પરવ આજ થાય ન અંગારખું;
પરવનો ગરવતો સરવ વીસરી ગયો,
ખરે ખરું કહું કેણુ કહુંન કમારખું;
પરવમાં પાણી ધાણી ચણાનો ધૂરવ કર્યો,
સરવ મળીને કરો પરવનું પારખું. ૨૫.

સાહેબ.—તમે અમદાવાદમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ બેઠાએ?

લાલો.—હું પેહેલવેલા એક સમે અમદાવાદમાં એટલાજ
વાસ્તે ગયો હતો, કે ત્યાંની જોવા લાયક જગ્યાઓ જોવી.
તે વખતે ત્યાં મારે કોઈનું ઝાળખાણ નહોતું તેથી એક
ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો હતો. ત્યાં હુંદીઆ ધર્મના બે
સાધુ મારી નજરે પડ્યા, તેઓને મેં પુછ્યું કે અમદાવાદમાં
કઈ કઈ જગ્યાઓ જોવા લાયક હશે? તે જગ્યાનાં નામ
મને લખાવો, તો અમારે જોવાની ઇચ્છા છે.

સાધુએ કહ્યું કે અમે નામ બતાવીએ તેથી તમે તે
જોવા જાઓ તેથી રસ્તામાં તમારા પગતળે કીડી મંદોડી
મરે તેનું પાપ અમને લાગે. મરિ, એતોશું? પણ તમે
વગડામાં પાણી તરસા ખૂબ થયાહો અને અમે તમને
સામા મળીએ. અને તમે અમને પુછો કે ક્યાંઈ પાણી
પીવાનું છે? તે અમે જાણતા હોઈએ કે રસ્તાની ફલાણી
ખાજી ઉપર કુવા કે વાવ છે. તો પણ અમારાથી તમને
કેહેવાય નહિ. એવો અમારો ધર્મ કહણ છે. તમે અ-
મારા બતાવ્યાથી જતાં રસ્તામાં પગતળે ગ્રીણા જીવંત
મારે, તથા કાચું પાણી પીએ, તેનું પાપ અમને લાગે.

પણ અમારા ધર્મનું એક કવિત અને તમને શીખવીએ
તે શીખાતો તમારા અર્થનું છે.

અમે કહ્યું કે તે કવિત ખોલો નેહએ, પછી તે કવિત
ખોલ્યા, તે તેમના કહાવ્રમાંથી ખરેખરે અમારા અર્થનું હતું,
મોટું અને પેનસીલથી લખી લીધું.

સાહેબ—તે કવિત ખોલો.

લાલો. પર્યાયોદતાલંકાર—મનહરછંદ.

અજનશલાકા,^૧ સ્વામીનારાયણની હવેલી,
કાંકરીયું સરોવર જેવું નહિ કોઈએ;
શાહઆલમ, કે શાહીબાગ ન સિધાવીએ, તો,
મકરખો^૨ કે જુમામસીદ શીદ નેહએ;
સૂતરના સાંચા, કન્યાશાળા, કે પુસ્તકશાળા,
વાવ દાદાહરીની, જોતાં વખત આઈએ;
આવી અમદાવાદમાં એવું નહિ જેવું કરું,
સાધુ પાસે ધરમ શુણીને પાપ ધોઈએ. ૨૬.

વળી તેણે એક દાહરો કહ્યો કે
દાહરો.

સાત ગાઉ પર સરસ છે, જોવા લાયક જોઈ;
વાવ અડાળજ આગળે, જશો ન જોવા તેહ. ૨૭.

સાહેબ.—પછી તમે શું કહ્યું.

લાલો.—અને સમન્યા કે અમદાવાદમાં આટલી જગાઓ
સુખ્ય જોવા લાયક છે, એવું આ કવિતમાં સાધુએ આ-
પણને સમજાવ્યું. પછી અડાળજની વાવસુવાં એ બધી
જગાઓ અમે જઈને જોઈ આવ્યા. જો એવા હુશીઆર
સાધુ મળ્યા ન હોત, તો એમાંની એકાદ જગા જોયા
વિના રહી જાત.

સાહેબ.—વાર આગગાડીનું એક કવિત કહો નેહએ.

લાલો. સંદેહાલંકાર—મનહરછંદ.

આતે આગગાડી છેડે ગણીએ ગરહગાડી,
નિરમી નિરંજને, છે જનમન રંજની;
હાઈને ઉપાડી જાય, અશ્વથી અગાડી જાય,
જેલ ખાજ લાજ, ગજરાજ ગર્વ ગંજની;
ઝંડપથી જાય, આખી ટ્રોજને ઉચકી જાય,
પામો મોટું સાન તે, વિમાન સાન લંજની;
કહે દલપત, મહીસાગરને કુદી જાય,
ધંજન કહું, કે હનુમાનની મા અંજની. ૨૮.

^૧ હરી ભક્તિનાં દેશો.

^૨ સરખેજ પાસે મહમદખેગઝનો રાજો.

કાકોર.—ચુજરાતમાં જુદા જુદા ધર્મ થયા છે, તેમાંના
તમે કયા ધર્મને માનો છો?

લાલો.—સધળા ધર્મોનું બીજ એકજ સદાચરણ છે, અને
ઉપરના વેધ જુદા જુદા છે.

મનહર છંદ.

કોઈ મુંડ મુંડવે, ને કોઈ ડાઘી કાઢી નાંખે,
કોઈ રાખે ચાટલી, ને કોઈ રાખે ચાટલો;
સરવ ધરમનો મરમ સદાચરણ છે,
કુસચરણ તે પ્રૌઢ પાપતણા પોટલો;
આંખાના અનેક ઘાટ ઉપરથી આપે પણ,
જ્ઞાનોજન જાણે જે આંખાનું બીજ ગોટલો;
ધર્મચુર ધમકારા કરી દલપત કહે,
તાણે જુદા મત જોને જોમાં જેડે રોટલો. ૨૯.

સાહેબ.—મુંખઈના શ્રીમંતોમાં ચુજરાતી કવિતાના નિયમો,
તથા રસ અલંકાર વગેરેમાં સારી પેઠે સમજી રાકે એવા
કોણ છે.

લાલો.—દેશી કવિતાની ખરાબર પરીક્ષા કરીને, ઉત્તમ,
મધ્યમ, અને કનિષ્ઠ કવિતા જુદી કરી આપે એવા
શ્રીમંતોમાં તો એક મારા જોવામાં આવ્યો છે, કેમકે તે
પિંગળ વગેરેના નિયમો જાણે છે.

મનહર છંદ.

ઈંદ્રિના અનંત ગુણ એતો જાણે એરાવત,
વિજયના વિશેષ ગુણ ગરૂડ વખાણે છે;
નંદીપતિનો મહિમા નકી જાણે નંદીરાજ,
સૂરજના ગુણ સપ્તમુખો ઉર આણે છે;
સેનાનીના^૧ સર્વ ગુણ માહીત મયૂરરાજ,
વાઘ વાહિનીને વાઘ પૂરણ પીછાણે છે;
વાણી દેવોનો વિવેક વદે દલપતરામ,
જયારથ જોમ છે તે હંસરાજ^૨ જાણે છે. ૩૦.

પછી તે ખાસે જવાની રજા માગી. ત્યારે સાહેબે તેને
એક નોટ આપી.

શાસ્ત્રી.—ખાસે, તમે એનાં નાણાં લઈને શું કરશો?

લાલો.—લખેરાશી સાહુકાર હશે તેને પેર વ્યાજે મુકીરા.

શાસ્ત્રી.—તે કેટલું વ્યાજ આપશે?

લાલો.—આઠમાં આઠું ચાર આના લેખેતો આપશે.

શાસ્ત્રી.—ત્યારે તે કરતાં મારા જોવા કોઈ ખાસાણું આપીદા
તો પેલે બવ તમને મો ગણા રૂપે મળે.

^૧ સેનાની—કર્ણિક સ્વામી.

^૨ હંસરાજ કરમચી.

પરભો.—અરે આજતો પર્વણી છે માટે આજ આપે તેને તો પેલે ભવ હજાર ગણા મળે.

લાલો.—તમારી પાસે હું કાંઈ પુંજ દખતો નથી. માટે તમારે નાણાં જોઈતાં હોયતો ખેંકમાં લેવા જાઓ, એક જાણું આપું પડાવજો, અને એકજણ જામીન થજો, એટલે તમને નહીં પુછે કે તમારી પાસે પુંજ છે કે નથી. પણ હુંતો તમને નહીં ધોરું.

સાહેબ.—એમ કેમ? તમને રાજ્જીનો બંસો પડતો નથી?

લાલો. ઉપસાલંકાર.—મનહર છંદ.

પાસે પુંજ પેખ્યા પાખી આપવું ઉધારે ધન,
એતો બેકવાળાઓનો કાયદો ધલાયદો;
આખીએ આભવમાં તે પાખીએ તો પેલે ભવ,
કેવો ઘણી અકલથી ઘડી કાઢ્યો કાયદો;
એક કહે સો ગણા ખોજે કહે હજાર ગણા,
કૃવે તેમ બોલે ને બતાવે બહો કાયદો;
કહો શાણા સરદાર કેમ વિશવાસ આવે,
એતો જેવો જુગઠાનો જુલાઈનો^૧ વાયદો. ૩૧.
પછી બારીક સલામ કરીને ગયા.

આંક ૩ જો.

ત્યાં એક ઘઢવી વેગજેથી જુમ પાડીને એક સોરઠો વારે વારે બોલતો અને પોતાના મોઠા ચોબા ઉપર હાથ ફેરવતો આવે છે.

સોરઠો.

કરેલ કોર્તી મેર, દુનિયામાં તે દખવા;
કાર્પસ રૂપે ફેર, લોજ પધાર્યો ભૂમિમાં. ૩૨.

સાહેબ.—આ કોણ આવે છે?

કવિ.—એના વૃક્ષને દેવરાસણ નામનું ગામ કવિતાના બિ-
નામમાં મળેલું છે. ત્યાં તે રહે છે, અને તેનું નામ
રણછોડદાસ છે. તેણે રાવરામંડપના વર્ણનનો રેણુકી
છંદ ઘણો સરસ કરેલો છે. તે જુજરાતમાં કવિતાના
શાખી ગૃહસ્થોને મોઢથી મેં ઘણે ડેકાણે સાંભળ્યો છે.
પછી ગઢવીએ આવીને સાહેબને સલામ કરી, ત્યારે
સાહેબે પણ સલામ કરીને ખુરશી સામી આંગળી કરી.
એટલે તે ઉપર ગઢવી બેઠા.

સાહેબ.—ગઢવી, તમે સંસ્કૃતમાં સરસ કવિતા રચિ શકો
કે નહિ?

^૧ સને ૧૮૬૫ ના શેર સજ્જનો.

રણછોડ.—સર્વે પ્રાણીને અને પદાર્થોને, પ્રભુએ મુખ્ય એક
એક ગુણ વહેંચી આપેલા છે. તેથી એક આંખના ઝાંઝ
ફરિયાદ કરી હતી તે સાંભળો.

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર.—મનહર છંદ.

આંખો કહે મને કૂલ કૂલાવો ગુલાબ જેવાં;
તો પ્રભુજી સૌથી શોભા પામું હું સંસારમાં;
ખાલી એટલીજ ખામી કીધી છે નકામી સ્વામી,
તેથી હું હારજી હોડ કરી તેની હારમાં;
અરે આંખા મેં તો સૃષ્ટિ સર્વને ખુશી રહેવા,
નિરમ્યો એકાદ મુખ્ય ગુણ નર નારમાં;
દુનિયામાં કોઈ ઠામ, દાખે દલપતરામ,
કરાવ્યા નથી બધાય ગુણ એક ઠારમાં. ૩૩.

માટે ગુજરાતી ભાષાની પદ્ય કવિતા રચવાનો મુખ્ય ગુણ
ધ્વિરે મને આપેલા છે, તે ગુણ મારામાં સારી પેઢે હોય,
એટલે મારે સંતોષ પામવું. કેમકે સારામાં સારૂ, અને ભું-
ડામાં ભુંડાઈ ખરેખરી હોય, તોજ તે ગુણ ઉત્કૃષ્ટ કહેવાય.
તેમજ મારામાં ખરેખરો એક ગુણ જોઈએ.

સાહેબ.—ભુંડામાં ભુંડાઈ પણ સંપૂર્ણ જોઈએ કે?

રણછોડ.—એમ ન હોયતો તે ખરેખરો ભુંડા કહેવાય નહિ.

ગુદ્ય યોગ્યતાલંકાર.—મનહર છંદ.

જગતમાં જગદીશે જેને આપ્યો જેવો ગુણ,
તેવો ગુણ પૂરો હોય તોજ તેનું ખૂરછે;
કાઠમાં કઠણતા, કપાસમાં કુમાશ, અને,
સજ્જનમાં કામા ઓછી, દૂધણ અંકૂર છે;
લુગ્યા લોકે લુગ્યાઈમાં કશી સંકોઆઈ કરે,
કહે દલપત એમાં એટલી કસુર છે;
વિષમાં વિષમપણું જોઈલું ઓછું જણાય,
એટલી કિમત ઓછી જાણવી જરૂર છે. ૩૪.

સાહેબ.—તમે હાલ તમારે ગામથી આવ્યા? કે ખાંડે
ખાંડથી?

રણછોડ.—એક રાજા ઉદાર છે એવું સાંભળીને હું ત્યાં
ગયો હતો, પણ ત્યાં જઈને જોયું તો, તેનું નામ ઉદારજી
હવું ખરું.

ઈદ્રવિજય છંદ.

એલનિ, ખાંડનિ, ગાદી ગણાય, કહો પણ તે પર ભાર ભરેશું;
ચિત્ર વિષે ચતુરાઈથી ચિત્રિત, કામનિ તે ઘર કામ કરેશું;
કાજતાણી તરવાર કરી પણ, તેથકિ રાત્રનું સેન મરેશું;
મુજ ગુણો દલપત કહે, નર નામ ઉદારથી કામ સરેશું. ૩૫.

સાહેબ.—ત્યારે તો તમારી ધારણા પૂરી થઈ નહિ હોય;
અને વખત નકામો ગયો હશે.

રણુછોડ. મનહર છંદ.

કામની સિદ્ધી થવાને જાણીને જાણ કરી,
કાઠી ધરી, તે કહો નકામની કે કામની;
દામની લાગ્યે કરે દોમતી લુહારની, તે
આશા રાખે ઉતા ઉતા કામની કે દામની;
નામની તારીફ કરી રથકારને. રીઝાવી,
લુહો ધોડી લેશે તે ઈન્તામની કે નામની;
જામની પદવી લેવા જાય જે હજમ પાસ,
કહે દલપત લે હજમની કે જામની. ૩૬.

સાહેબ.—પછી તેણે તમને કાંઈ પણ આપ્યું કે નહિ?

રણુછોડ. મનહર છંદ.

અતિ અપમાન કરી દયા વિના દીધું દાન,
એવું દાન દીધાથી ન દીધું તેજ સારું છે;
આજસ ન કીધી પણ કેપટનું કીધું કામ,
એવું કામ કીધાથી ન કીધું તેજ સારું છે;
પાણીની તરસ લાગ્યે વિખતલું પીધું પાન,
એવું પાન પીધાથી ન પીધું તેજ સારું છે;
કહે દલપત ઠગવા પ્રભુનું લીધું નામ,
એવું નામ લીધાથી ન લીધું તેજ સારું છે. ૩૭.

સાહેબ.—ત્યારે તેણે તમારી કવિતા સાંભળીને, તે સાચી
છે, કે તરસી છે એવું કાંઈ કહ્યું કે નહિ.

રણુછોડ.—એક સરણાધવાળો સાત વર્ષ સુધી અભ્યાસ
કરીને, રાગ રાગણી આજાપવા શીખીને, એક શેઠને
શીઝવવા ગયો હતો, તેવું થયું.

સાહેબ.—તે કેવી રીતે?

રણુછોડ. મનહર છંદ.

એક સરણાધવાળો સાત વર્ષ સુધી શીખી,
રાગ રાગણી વગાડવામાં વખણાણો છે;
એકતેજ જાન્યુ એવી ટેક છેક રાખી,
એક શેઠને રીઝાવી મોજ લેવાને મંડાણો છે;
કહે દલપત પછી જોલ્યો તે કુંજસ શેઠ,
ગાયક નાદાયક તું કોગટ કુલાણો છે;
પોલું છે તે જોલ્યું તેમાં કરી તે શી કારીગરી,
સાંભળું જાન્યુ તો હું જાણું કે તું શાણો છે. ૩૮.

વળી એક મેતાં અને પાપટના સોદાગરને પણ એમજ
થયું હતું.

સાહેબ.—તે શી રીતે?

રણુછોડ.

મનહર છંદ.

સોદાગર એક શુક સાચિદાને સારી ગીતે,
શીખવો કવીત નીત સારા સારા સ્વરમાં;
કોઈ ભારે ભૂપતિને લેટ કરવાને ચાલ્યો,
ગામડામાં વાસો વશે ગોવાળના ઘરમાં;
તારીફ શુણીને જોવા ત્યાં લોકો તમામ મળ્યા,
નોખી રીતલાત કશી ન આવી નજરમાં;
કહે દલપતરામ ગામનો ગમાર જોલ્યો,
તેવા ઘણા તેતર તો છે મારા છેતરમાં. ૩૯.

વળી તે રાજના રાજ્યમાં એક એવા માણસ છે, કે
સહને દલકા જોલધી સંતાપીને, ચોતે જાણે છે કે મનેજ
જોલતાં આવડે છે.

સાહેબ.—ત્યારે તમે તેને કાંઈ સમજાવ્યો કે નહિ?

રણુછોડ.—એક મુસાફર વનમાં જતો હતો, ત્યાં રસ્તામાં
તેને એક રાજ સામે મળ્યો, તે રાજને તેણે જોલાવ્યો;
ત્યારે રાજના મુખમાંથી એવા અદ્ય ભરેલા શબ્દો
નીકળ્યા કે જ્યાં તેને સાંભળીને અત્યંત આનંદ થયો.
પછી આગળ જતાં એક ભીલ સામે મળ્યો. ત્યારે
જાણ્યું કે, આવા વનમાં કોઈ સાથે જોલવા આવવાનું
નથી, માટે આ ભીલ સાથે ટાટી મીઠી વાત કહી અથવા
તેને જોલાવું તો ઠીક. પછી તે ભીલને જોલાવાથી હિલકું
પસ્તાવું પડ્યું.

સાહેબ.—તે શી રીતે?

રણુછોડ. અપ્રસ્તુત પ્રસાસાંકાર—મનહર છંદ.

જંગલમાં જતાં એક દૂરથકી રાજ દીદો,
જોલાવતાં તેના જોલ કાળુ લાગ્યા કાનને;
પછી એક ભીલ પેખી પ્રીતે તેની પાસ જઈ,
જોલાવ્યો ત્યારે તે જોલ્યો જાણે ભૂલી ભાનને;
તું કોણ છે કેના છેવો પિતા તારો મુખા પછી,
માએ નાતરું કયું કે સાચે સાચું માન ને;
દાખે દલપતરામ સાંભળી સંતાપ થયો,
દિલમાં લજ્જા પડ્યું જોલાવી નાદાનને. ૪૦.

માટે એવા લોકોની સાથે જોલવું નહિ તેજ ઠીક છે.

સાહેબ.—ત્યારે શું કરવું?

રણુછોડ.

મનહર છંદ.

દેખવા પરાયા દોષ ચક્ષુ જે અંધ થાય,
અંધ તો આંખણીજ આંખ આંધું ધરીએ;

મિથ્યા મુખ સ્વાદ માટે કરે ને વિવાદ કોઈ,
રાખીએ વદન-બંધ વેણ ન ઉચરોએ;
સમજી વિચારી કદો સંદાસ ઉઘાડીએ ન,
ને ઉઘાડીએ તો નાક બંધ કરી ફરીએ;
કહે દલપતરામ ને કદાપિ કોઈ ઠામ,
ખળ મુખ ખોલે ત્યારે કાનબંધ કરીએ. ૪૧.

વળી એક ગામના ભસકણા શ્વાનને એક કવિએ શીખા-
મણુ દીધી હતી.

સાહેબ.—શી શીખામણુ દીધી હતી?

રણુછોડ. અપ્રસ્તુત પ્રસંસાલંકાર—મનહરચંદ.
માનવીઓ મધ્ય અભિમાન ધરી શ્વાન કહે,
નગરીના લોક છેક નખળા નરમ છે;
હુંતો ભસું સર્વને મને ભરી ન શકે કોઈ,
કેવું મોટું માંડું ચોખું ચઢવું કરમ છે;
ત્યારે તેને તેજ ઠામ કહે દલપતરામ,
ખોટો એવો મોટો તારા મનમાં મરમ છે;
ભસવાનો ભાઈ તેતો તારોજ ધરમધાર,
સજ્જનને ભસવાની અતિશે શરમ છે. ૪૨.

સાહેબ.—ત્યારે તેના રાખમાં રહ્યતને ધનસાફ કેવો
મળતો હશે?

રણુછોડ.—ત્યાં જડજ, કલકટ્ટ, મુનસાફ, વગેરે ડરાવેલા
છે ખરા, પણ તે જડજની કોરમાં અમે જોવા ગયા
હતા, તો તરેહવાર રીતે કામ ચાલતું દીઠું.

સાહેબ.—કેમ વર? વાદી પ્રતિવાદીની જુથાનીઓ શી
રીતે લેવાતી હતી અને કેવા ધોરણથી ધનસાફ થતો હતો?

રણુછોડ. નિરૂક્તિલંકાર—મનહરચંદ.
અરજી લખાવી લાવી આપે જ્યાં અરજદાર,
આગળથી એને કહે જુદીએ અરજ છે;
પામે લાંચ પછી પ્રતિવાદીપર પત્ર લખે,
પાસે આવે ત્યારે પુછે કેટલું કરજ છે;
એની ને અધિક લાંચ આવે તો ઉડાવે કામ,
ગમે તેમ થાય પછી તેને શી ગરજ છે;
કાયદો તો કદી નહિ દીઠો દલપત અને,
જડજ ગણાય છે તે જડજ જડજ છે. ૪૩.

સાહેબ.—વર, સારામાં સારો રસ શેમાં હશે?

રણુછોડ. પર્યસ્તાપન્દુતિલંકાર—મનહરચંદ.
ઉત્તમ આ લોકોમાં કહે છે કેક આમરસ,
કામરસ ઉત્તમ કહોછે શાસ્ત્ર કોકમાં;

૧ મૂર્ખ.

૨ કેરીના.

રામકથામાં કહોછે ઉત્તમ તો રામરસ,
દામરસ કેક તો રૂડો ગણે છે રોકમાં;
તુચ્છ જાણી પીળા બહુ તજને તમામ રસ,
હરામી હરામ રસ આખી કુલે કોકમાં;
જેણે જેમાં સ્વાદ દીઠો દાખે દલપતરામ,
કવિ રૂડો કાવ્યરસ લેખે છે આ લોકમાં. ૪૪.

તે વસ્તુ પારકા ઉપયોગમાં આવે, તે વસ્તુનેજ ધન્ય છે.

પશુનાં ચામડાં, બક્ષીનાં પીછાં કામમાં આવે છે, પણ
માણસની તો મહોળત, અને કવિનાં વચન પીળા લોકોના
ઉપયોગમાં આવે છે.

દૃષ્ટાંતાલંકાર—મનહરચંદ.

પશુઓના પંડતણાં ચામડાંને આહે લોક,
પક્ષીઓની પાંખ કામ આવે કેક ઠામમાં;
ઝાડતણાં ફૂલ ફળ પાન રસ કાઠ લાઠ,
એતો ઉપયોગનાં ગણાય ગામે ગામમાં;
કાંચળી સરપની ન કીડાઓની લાળ હોર,
માંછડીનાં મોતી ગોતી ધરે લોક ધામમાં;
કહે દલપતરામ માનવીની મહોળત,
કવિઓનાં કથન આવે છે અતિ કામમાં. ૪૫.

સાહેબ.—વાર કવિના મુખમાં અમૃત હોય એવું કહેવાય
છે તે ખરી વાત હશે?

રણુછોડ.—હા સાહેબ, ખરી વાત છે.

સાહેબ.—અમૃત રાખ્દને તો એ અર્થ છે કે, તે માતથી
ખચાવે.

રણુછોડ. તે અમૃત કરતાં પણ કવિના મુખના અમૃતમાં
વધારે અમત્કાર હોય. કેમકે તેવું અમૃત તો જીવવાળા
પ્રાણીનેજ માનથી ખચાવે. અને કવિ તો આહિતો જડ
પદાર્થને પણ માતથી ખચાવીને આંઝાં વર્ષ સુધી જીવાડી શકે.

સાહેબ.—એ વાત આ ખંધો સભા કબુલ કરે, તેવી આ-
તરી શી રીતે કરી આપશો.

એવામાં સભાપદને વેડ્યવા સાફ પાન સોપારી વગેરે
લાવેલા તેમાં ઇલાઈચીનું પડીકું છોડીને ઇલાઈચી રૂપાની
રકાખીમાં મુકી હતી. અને તે પડીકાના કાગળો વંતે,
જનાવરની હગાર જાજમ ઉપરથી લુહને બહાર ફેંકી દીધેલા
હતા તે રણુછોડદાસની નજરે પડ્યા. એટલે એક છોકરાને

કહ્યું કે પેના કાગળના ડુઆ લાવ, પછી તેણે તે ડુઆ
લાવીને આપ્યા, એટલે રણુછોડદાસે તે ઉખાળીને પહેળા કચ્ચા.

સાહેબ.—નહિ નહિ, એવા ન્યુસપેપરના ખરાબ કાગળ
સા વાસ્તે લોછો?

તમારે કાગળ જોઈતા હોય તો હું ખીજા સારા આપું.
 રણુછોડ.—નહિ સોહ્ય. આનિજ મારે ખપછે.
 પછી તે ડુઆમાંથી એ કાગળો નીકળ્યા, તેમાં એક
 કસબેગરનો હતો અને ખીજો લખેલો રદી હતો તે લઈને.
 રણુછોડ.—જુઓ સોહ્ય આમાં લખેલી વાત હવે કેટલા
 દહાડા જીવશે?
 સાહેબ.—એ ન્યુસમાં છાપેલી વાત જોઈ વાંચી હશે તે
 ધણુએકને એકાદવર્ષ સુધી સાંભરશે, પછી વીસારી દશે.
 મને એવાંતો ધણુ છપાય છે. તેમાંથી બધાંય કેટલાં
 રૂબારી રખાય?

અને આ ચીઠીમાં લખેલી વાતતો ફક્ત એકે ત્રણ જોઈ
 જાય છે મોટે આજીવીને એ ડુઓ ઉકરડામાં જશે એટલે
 તેનું જોત આવી ચુક્યું.

રણુછોડ.—વાર એ ચીઠી વાંચોતો ખરા! જોઈએ તેમાં
 શું લખેલું છે? પછી તે ચીઠી વાંચી. તો સુરતના આ-
 તમારામ ભુખણની ત્યાં કુકાન હતી. ત્યાંના મુત્તમે એક
 મુનસીને આજુ પહાડ ઉપર હવાખાવાની જગા કેવી છે,
 તે જોવા સારે મોકલેલો હતો, કેમકે અહીં તાપ બહુ
 મડતો હતો, મોટે ડ્યાંઈ ડુંડી હવા હોય ત્યાં જવાની મ-
 રજી હતી. તે મુનસીએ આજુ ઉપર જઈ આવીને એ
 ચીઠી લખેલી હતી.

મુનસીમનું નામ લખીને પછી લખ્યું હતું કે, ત્યાં ઉંદા-
 ગામાં બહા બહા રાજીઆ આવીને વસેછે, ઘેવી મુંદર
 રસાળ પૃથ્વી મે આજુ ઉપર દીઠી. વાહવાહ શી રસાળ પૃથ્વી
 છે! ત્યાં સારી હવાજ હવા મળી. ત્યાં ખીક (કોયલ) ધ-
 ણિત વાંસો વસેછે. અને કપિ (વાનર) પણ ત્યાં આહીને
 વસવા જશે. અને કેક વાદ કરેછે. પણ જે પહાડમાં
 હરેક તાજી દવાઓ છે તેના ગણતાં તાગજ નથી આવતો.
 આ યાર, તું કહીશ કે આ તાશીર વાજળી છે. મોટે હે
 યાર, ત્યાં જવાને શિતાખી કર.

પછી રણુછોડદાસે તે મતલબનો એક દોહરા અને સૈવૈયો
 ખતાવીને શીલટ ઉપર લખ્યા.

દોહરા.

ઉનહુજે આવી વસે, ભલા ભલા ભૂખાળ;

અવલોકો મે આજુપર, રમણિક મહી રસાળ. ૪૬.

સૈવૈયો ખાવીશો.

ગતોગત ભેદ, એટલે અવજો તથા સવજો વંચાય તે.
 વાહરે વાહ રસાળિ મહીજ, જહીં મળિ સાર હવારે હવા;
 વાસ્તે વસે જહિ આહિત ખીક, કપી તહિ આહી જસે વસવા;

૧ પૃથ્વી.

વાદ કરે હજિ તાગ નહીંજ, જહીં નગ તાજિ હરેકે દવા;
 વાજળિ તાશિર યાર કહીસ, સહી કર યાર શિતાખિ જવા. ૪૭.

એ સૈવૈયો ઉલટો મુનટો વાંચી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને
 બધા સભાસદો અચરજ પામીને, એક ખીજા પાસેથી
 શીલટ ખેંચી લઈને વાંચવા લાગ્યા, અને કારકુનેને ઉપરા
 ઉપરી કહેવા લાગ્યા કે, એ સૈવૈયો મને લખી આપો.
 કાઢતા ઉમેદવાર છોકરાઓને કહેકે તુ મને ઝટ લખી આપ.
 તો તેના લખામણોના એ આના કે પાંચલું હું આપીશ. એ
 રીતે બધા સભાસદોએ તે સૈવૈયો લખાવી લીધો.

રણુછોડ.—(સભાસદને) હવે એ સૈવૈયો ત્યાં સુધી જીવશે?
 સભાસદો.—અમે ધારીએછીએ કે આખા ગુજરાત દેશના
 લોકોની ગુજરાતી બાપા ત્યાં સુધી જીવશે, ત્યાં સુધી
 આ જીવશે.

સાહેબ.—જોઈ એ ચીઠી લખેલી, તથા જેના ઉપર લ-
 ખેલી, તેઓનાં નામ કવિતામાં કેમ લાખ્યા નહિ?

રણુછોડ.—તેઓનાં નામ જીવતાં રાખવાની મારે શી ગરજ છે?
 પ્રેમાનંદ ભટે કવિતામાં ફક્ત એટલુંજ લખ્યું છે કે,

“વીરક્ષેત્ર વડોદરું, ગુજરાત મધ્યે ગામ;”

આતુર્વિશી જ્ઞાતી પ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદ નામ.” ૧.

પણ તે સમે ત્યાંનો રાજા કોણ હતો? તેનું નામ તેણે
 લખ્યું નહિ, તેથી જણાય છે કે તે રાજાએ તે કવિના ગુણ
 જાણ્યા નહિ હોય, તેથી તે રાજાનું નામ કવિએ અમર
 રાખ્યું નહિ. નહિતો જેમ હાલ આખી ગુજરાતનાં બાઈ-
 ડીઆ અને છોકરાં સુધાં પ્રેમાનંદ ભટનું નામ જાણે છે,
 તેમ તે રાજાનું નામ પણ સઉ સંભારત. પ્રેમાનંદની વખતમાં
 તો કદાપિ ત્યાંનો રાજા જાણતો હશે કે, પ્રેમાનંદ કરતાં મારી
 કીર્તિ ધણી છે. અને મને ધણા લોકો આજાએછે, પણ
 આજતો તેને કોઈ જાણતું નથી.

સાહેબ.—સાખરા, સાખરા, રણુછોડદાસ ગઢવી, તમેતો હદ
 વાળી, પછી રણુછોડદાસે સાહેબને સલામ કરીને બા-
 પણ બંધ કર્યું.

એ સભામાં મુડટીના કાકાર સૂરજ મલજી ખેડા હતા.
 તેઓ રણુછોડદાસની કવિતાથી એટલા તો રંજન થઈ ગયા,
 કે તેમણે ખીજે દહાડે રણુછોડદાસને પોતાને ઉતારે બોલા-
 વીને, પોતાને અડવાની રૂપ) ની કીમત વાળી મોડી રા-
 જીગરીને બખ્શીશ આપી.

આંક ૪ થો.

એક ગૃહસ્થ કેટલી એક ધામધુમથી આવેછે, તેનો વેપ રાજના જેવો. આગળ છડીદાર બોલેછે કે નીધા રખો મે- હેરખાન સલામ.

સાહેબ.—આ કોણ આવેછે?

દલ.—એ વીરમગામના નામાંકિત ભીમા ખારોટના ચિરં- જીવ પૃથીરાજ ખારોટ છે. તે વીરા લાખ રૂપિયાની આશામી કેહેવાય છે.

ભાવનગર, આલાવાડ, અને જામનગર વગેરેના રાજાઓ તેઓને ધણું માન આપે છે, અને ધણું કેકાણે તેમની નાણાવટાની દુકાનો છે. અને તે હાલ અહીંના એક ગા- મમાં પરણવા આવેલા છે.

સાહેબ.—હાહા એમને તો હું સારી પેઠે ઓળખું છું, એતો મારા દોસ્તદાર છે. પછી ખારોટ તંબુમાં આવ્યા, અને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

સાહેબ.—ખારોટ તમે કાંઈ કવિતાનો અભ્યાસ રાખો છો કે નહિ? કેમકે તે તમારા અને શ્રાવણના કુળની વિદ્યા છે. મોટે તમારે તો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ.

પૃથીરાજ.—અમારા મોટા ભાઈ ત્રીકમ ખારોટ છે. તેમને કવિતાનો થોડો ધણો અભ્યાસ છે. અને હું રચી જાણતો નથી, પણ કેટલાંએક કવિત મેં શીખી રાખેલાં છે ખરાં.

સાહેબ.—દેશીઓનું કુઃખ મટવાનું મૂળ શું છે? તે વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથીરાજ. નનહરછંદ—કારણમાળાંકાર.

ભણતર ભણ્યાથકી ચિત્તમાં વિચાર પ્રામે,
ચિત્તના વિચારથકી બુદ્ધિખળ થાયછે;
બુદ્ધિખળથકી કળા કુશળતા કોટી વધે,
કળા કુશળતાથકી ઉદ્યોગ કરાય છે;
ઉદ્યોગ કર્યાથકી ધંધા અનેક ધારી શકે,
ધંધાથકી દેશ વિશે દૌલત દેખાય છે;
દેશની દૌલતથકી દાખે દલપત રામ,
દેશની પ્રજાનું દેખો કુઃખ દૂર જાયછે.

૪૮.

સાહેબ.—તમારા જીવામાં હાલ સુધારો છે, કે કુધારોછે?

પૃથીરાજ. વિશેષાલંકાર—મનહરછંદ.

ગામમાં કુધારો કેક નામમાં કુધારો,
કેક કામમાં કુધારો કોટિ કષ્ટ કરનારો છે;
જીવામાં કુધારો ખાતું ખાવામાં કુધારો,
ગાવામાં કુધારો છે તે કહો કરો સારો છે;

વીવામાં કુધારો પાણી પીવામાં કુધારો દોસે,
દીવામાં કુધારો નકી જાણો જે નકારો છે;
કહે દલપતરામ હરી રહ્યો ઠામ ઠામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઠીએ જ્યાં ધારું ત્યાં કુધારો છે. ૪૯.

ભણી ભણી લેદ પામી નાસ્તિક ધરાવે નામ,
કહો પછી ત્યાં કરો કુધારાનો ઉધારો છે;
મળે જે બીજાને માન ઉપજે અરીબ્યા એવો,
લાયકી વાળા છેલોકે ત્યાંય લાગુ ધારો છે;
કેળવણી નહીં હોય હોય ત્યાં કુધારો પણ,
કેળવણી વાળા વિષે શુદ્ધ ક્યાં સુધારો છે;
કહે દલપતરામ હરી રહ્યો ઠામ ઠામ,
ક્યાંથી ક્યાંથી કાઠીએ જ્યાં ધારું ત્યાં કુધારો છે. ૫૦.

સાહેબ.—પણ હાલ વિદ્યાનો અને કળા કુશળતાનો કુતિ- યામાં વધારો કેવો જણાય છે?

પૃથીરાજ. અસંભવાલંકાર—મનહરછંદ.

પવનનો તોલ થયો તાપતાણું માપ થયું,
માપ મેધરાયનું કથનથી દોધું કહી;
ઉડાણની^૧ ઊંચાઈ નકી કરિને ગણાઈ,
પૃથવીના પેટની કળાઈ જુગતી જહીં;
પચીશ હજાર મૈલ પૃથ્વી પ્રમાણ થયું,
જેહતું પ્રમાણ જેતાં કરું જહતું નહીં;
કહે દલપત હજી તો કહીશકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી જ્ઞાન કેવું કેવું આપશે અહીં, ૫૧
તેલ વિના દીવા થયા, તારમાં સંદેશા ગયા,
ખેલ ઘોડા વિના ચાલે ગાડીઓ એવી જાણી;
ચિત્રમાનુ^૨ ચિત્રી આપે ચિત્તવ્યાં વિચિત્ર ચિત્ર,
જુઓ જંત્ર જ્વેરથકી ધાણીઓ ફરે ધણી;
વડો જે વરણ દેવ દુનીયામાં દાણા દળે,
સાંચાથી શીવાય, ને નંખાય સિતિને ખણી;
કહે દલપત હજી તો કહી શકાતું નથી,
વિદ્યા દેવી કેવી શક્તિ ઉમેરશે આપણી. ૫૨.

સાહેબ.—(ભૂગોળ ખગોળના ગોળા દેખાડીને કહ્યું કે) આ ગોળા તમે કોઈ સમે દીઠા છે?

પૃથીરાજ.—હા, સાહેબ ધણીવાર દીઠા છે.

સાહેબ.—એ ગોળા વિષે કવિત આવડતું હોય તો બોલો.

પૃથીરાજ. ભ્રંતાપન્દુતિઅલંકાર—મનહરછંદ

ભાઈ જુઓ ભીમતણી ગોફાણના ગોળા જેવા,
ગોળા છે કે અવનિ આકાશના એ ઓળા છે?

^૧ આકાશના તારા.

^૨ મૂર્ચ.

છેડે અનુપ્રાસ મેળવ્યો નહોત્ય. કદાપિ આપના જોવામાં આવ્યું હોય તો તે પિંગળનુ નામ બતાવો, એટલે આજથી એટલી નવી વાત મારા જાણવામાં આવશે. અને પ્રજાભાષા કે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાસ વિનાની કોઈ નામીઆ કવિની કવિતા પણ મારા જોવામાં આવી નથી.

સાહેબ.—એતો રજિઆ ગઢવી ખાલી તકરાર કરેછે. એવી નકામી તકરાર સાબળવાથી કોઈને કશો ફાયદો થવાનો નથી તે કરતાં રજીઆગઢવી કહેછે તેમ પોતેજ હમેશાં કરશે તો ધણું સારું, પણ પોતે પ્રાસ સારું કાંઈ મારતા જશે અને પ્રાસને ધિક્કારતા જશે તે કાંઈ વાજબી કહેવાય નહીં. વાર, તમે ને રજિઆ ગઢવી બંને હિંદુ જાતિનાછો તથાપિ તમારા બંનેના સ્વભાવ જુદા કેમ જણાયછે?

પૃથ્વીરાજ.—જુઆ સોય, અને કાતર બંને એક જાતીનાં છે. અને બંનેના ગુરૂ પણ એક દરજ્જા છે, તથાપિ તે બંનેના સ્વભાવ જુદાછે.

સવૈયો.

એકજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે;
એક ગુરૂ ઉપદેશ તથાપિ, મિજબાન કદી મળતો નહિ આવે;
દુખી જુઆ દલપત્ત કહે, દરજ્જાતણિ પેઠિ વિષે દરસાવે;
કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે. ૫૮.
સાહેબ.—ત્યારે હવે તમારા બેવચે જ વાંધો હોય તે પતાવીને સલાહ કરો.

પૃથ્વીરાજ.—આપ જોવા ત્રહિત વચમાં પડતો સલાહ થાય. કહ્યું છે કે—

સવૈયો.

ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો;
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડિ રીતથી રાંધો;
કાપડ સજ્જા કદી ન બનેજ, ગમે ત્યમ ગાંઠ બરાબર બાંધો;
ત્રાહિત તંતુ મધ્યે દલપત્ત, મળે સુખ દાયક સુંદર સાંધો. ૫૯.

આંક ૫ મો.

એક કવિ નીચે લખેલા સોરડો બોલતો બોલતો આવેછે.
સોરડો.

કવિતા વેલી વીર, ગૂમ થાત ગુજરાતથી;
નિર્મળ છાંટી નીર, ફેલાવી તે ફરખસ. ૬૦.

સાહેબ.—એ કોણ આવેછે?

દલ.—એ ભાવનગરના દરબારના કવિ છે. અને એનું

નામ ગઢવી પાતોભાઈ છે; તે જુનાગઢ વગેરેના જુના ઇતિહાસની વાતો બહુ જાણે છે.

સાહેબ.—ખરા ખરા, એમની પાસેથી રસમાળામાં લખવા સારૂ આપણે ઘણી વાતો લીધી છે. અને એક મહિના સુધી આપણે સ્વામીમાં રાખ્યા હતા, અને પછી વળામાં તેમને વિદાગિરી આપી હતી.

દલ.—હા સાહેબ, તે એજ છે.

પછી ગઢવી આવીને સલામ કરીને એક ખુરશી ઉપર બેઠા. સાહેબ.—કેટલાએક કવિ એવા હોયછે કે, તે પંડિતો લોકોનાં મન રંજન થોડાં કરી શકે, પણ તેની કવિતા-વાંચીને લોકો ઘણાં રંજન થાય તેનું કારણ શું?

પાતોભાઈ.—કેટલાએક રાજ કરતાં તેની પ્રજા સારી હોયછે. ગુરૂ કરતાં શિષ્ય, અને કારીગર કરતાં, કારી-ગરી સરસ હોય છે, કહ્યું છે કે—

મનહર છંદ.

રાજ કરતાં તો કેંક પ્રજામાં પુરૂષ જોયા,
જેના પુણ્યથકી ઘણી પ્રજા પાણી પીવેછે;
પિતાથી તો પુત્ર પૂરા પરાક્રમી પ્રોઠ પેખ્યા,
શિક્ષકથી શિષ્ય ઘણો જરા પામી જીવેછે;
ભાગો આગભકીતણો પૂરો ન પ્રકાશ પડે,
દાખે દલપત જેવો દીવીતણે દીવેછે;
સાંચાનો બનાવનાર સાક્ર નહીં શીવી શકે,
શીવવાનો સાંચો સાક્ર એવું સાક્ર શીવેછે. ૬૧.

સાહેબ.—તમારી નાતના બધા લોકો શા ધંધો કરતાં હશે? પાતોભાઈ.—કેટલાએક વેપાર તથા નોકરી વગેરે કરેછે, અને કેટલાક કવિતાના ધંધો કરેછે. જેમ પાણીની પેદાશ એકજ આકારમાંથી થાય છે. પણ પછી જેને જેવા સંગ તેવા રંગ લાગે છે. જેમ કે,

પર્યાયાલંકાર—મનહરછંદ.

ગંગામાં ગયું જે જળ ગણાયું તે ગંગા જળ,
ગઢમાં ગયું જળ ગંદું તે ગણાયું છે;
ખારે દરીયે ગયું તે ખરેખર ખારું થયું,
છાશમાં પડ્યું તે છાશ રૂપે થયે છણાયું છે;
શેલડીએ શોશું થયું શેલડીના રસ રૂપે,
ચૂનામાં ભળ્યું તે ચૂના રૂપે થયે ચણાયું છે;
એકજ આકારાની પેદાશ દલપત કહે,
જેવો જેવો જોગ થયો તેવું તે જણાયું છે. ૬૨.

સાહેબ.—જે માણસ, ખીજ લોકોની નિંદા કરેછે, અને

ખોતાના હુર્ગુણ દેખતો નથી, એવા માણસને શીખામણનું એક કવિત બોલો.

પાતોલાઈ. અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર—કવિત.

છાંટ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળા ભુંડા,
ભૂતળમાં પક્ષીઓને પશુઓ અપાર છે;
ખગલાતી ડોક વાંકી પોપટની ચાંચ વાંકી,
કુતરાની પુંછડીનો વાંકો વિસતાર છે;
વારણની ચુઠ વાંકી વાઘના છે નખ વાંકા,
લેશને તો શીર વાંકાં શાંગડાંનો ભાર છે;
સાંભળી શીયાળ બોલ્યો દાખે દલપતરામ,
અન્યનું તો એક વાંકું આપનાં અઢાર છે. ૬૩.

સાહેબ.—ઉડાઉ, અને આળસુને શીખામણનું કવિત બોલો.

પાતોલાઈ. અસંભવાલંકાર—કવિત.

કમાઈ કમાઈને કમાણી ધૂળધાણી કરે,
એતે સારો શ્રીમંત ક્યારે થશે સંસારમાં;
ભણી ભણી ભુલી નય ભણેલું સંભારે નહિ,
કહે દલપત થશે કુશલ કે વારમાં;
આંધળો દળે ને આટો ચાર શ્વાન આઘી નય,
એતે આટો ક્યારે એતે આવશે આહારમાં;
માત ડગ સામાં ભરી પાંચ ડગ પાછો ફરે,
કહો એતે સંધ ક્યારે પહોંચે કેદારમાં. ૬૪.

સાહેબ.—અભિચારીને શીખામણનું કવિત બોલો.

પાતોલાઈ. સુદમાલંકાર—કવિત.

ક્રીધાથકી જ્વરકર્મ ચીતરાયું કાળું મુખ,
રાક્ષસ રાવણતણ રૂપ દેખાડવીએ;
વાળી બધું ટાળી ખેડો તે તમે સંભાળી જુઓ,
લપટને એવું કહી લાજ લગાડવીએ;
કુટ દુરજોધનનું દેહવટ વળી ગયું,
એવાં એવાં કથનોથી મન જગાડવીએ;
એટલી સમશાથી ન સમજે અનંત, તો શું
દેહેરો પોતેવોએ? કે દોહ વગાડવીએ? ૬૫.

દુષ્ટતાલંકાર.

“પાળો કે ન પાળો પણ પાપ પડ્યું મુકવાને,
કહો છુટવાનું બળ વેદના ત્રિકાંડનું;
દેશપતીતણું બળ દેશીઓને દહવાનું,
રોજ રોજ રોસાવાનું બળ ભુંડી રાંડનું;

સાહુકારને તો બળ ન્યાયની સહાયતાનું,
ભાંટણાંજ ભાંડવાનું બળ ભુંડા ભાંડનું;
દુનિયામાં દેખો ભાઈ દાખે દલપતરામ,
કુટતા ન છોડવી તે બળ કુટ ડાંડનું. ૬૬.

સાહેબ.—આ દેશમાં સરસમાં સરસ રતુ ક્યારે યાયછે?

પાતોલાઈ.—(મિત્ર) એટલે સૂર્ય બ્યારે મીનરાશીને મળે
છે ત્યારે વસંત રતુ કહેવાયછે. અને તે સમે આ દેશમાં
નવપક્ષવ યાયછે.

‘શ્લેષાલંકાર કવિત.

પરિમળ અમળ, અમળ જળથળ,
રક્ષાં કવિકુળ ક્રોમળ કમળ સુપ્રકાશીને;
ગુણીજન ભ્રમર ભ્રમણ ભલી ભાત કરે,
કોકિલ કલોલ અંબ કદંબ નિવાસીને;
વસ્તી ફૂલવાડીમાં ફૂલી ફૂલી ફેલાયાં ફૂલ,
દેખે છે અશોક લોક શોક ગયો નાશીને;
પ્રગટયાં નવીન પત્ર અત્ર સરવત્ર બ્યારે,
એકત્ર પવિત્ર મિત્ર મળ્યો મીનરાશીને. ૬૭.

સાહેબ.—પૃથ્વી વિષે એક કવિત કહો ભેદઅ.

કાકોર.—આ મારની પીંછી વિષે કવિત કહો.

શાસ્ત્રી.—આ પોપી વિષે એક કવિત કહો ભેદઅ.

પાતોલાઈ. કવિત.

પ્રથમ પકારનો ઉચારતાં ઉચાર થાય,
ખેજ અક્ષરો છે શુદ્ધ નહીં જેના નામમાં;
અશલી વરણ બધા એ વિષે વસે છે, અને
જાતે ન જણાય વસ્ત્ર હાડમાં કે ચામમાં;
જેના વિષે વિદવાન વિવિધ વિચાર કરે,
શીખી રાખે તેને એતો આવે બહુ કામમાં;
પછી જો જો બીજે કામ કહે દલપતરામ,
પ્રથમ તો ધારી ધારી જોઈલો આ ધામમાં. ૬૮.

એ કવિતના પૃથ્વી, પીંછી, અને પોપી વિષે જુદા જુદા
અર્થ નીચે લખ્યા પ્રમાણે કહી સંભળાવ્યા.

પૃથ્વી વિષે અર્થ.

પૃથ્વી, આ રાખદનો ઉચ્ચાર કરતાં, તેમાં પ્રથમ પકારનો
ઉચ્ચાર યાયછે. અને જેના નામમાં સક્રિય ખેજ અક્ષરો છે,
અને તે પૃથ્વીમાં બધા અશલી ગ્રાહણારિક ચારે વરણના

‘પુસ્તકની પાનાં. ‘દોસ્ત. ‘દકાર નામવાળાને.

લોકો વસેછે. અને તે પૃથ્વી જાતે લુગડામાં હાડકામાં કે ચામડામાં જ ગણાતી નથી. એની જાત તો રજકણની છે. વળી જે પૃથ્વી વિષે વિદ્વાનો તરેહ તરેહના વિચાર કરેછે, તે વિચાર જે કોઈ શીખી રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં આવેછે. તે ખીન્ને ડોકાણે પછી જો જો, પ્રથમ તો આ તંબુમાં જ ધારી ધારીને જોઈ લો.

પીંછી વિષે અર્થ.

તેના પણ ખેલ અક્ષરો છે અને પ્રથમ પકાર છે. અને બધા અરાલી “વરણ” એટલે રંગ તેમાં છે. અને તે વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની જાતમાં ગણાતી નથી. જે પીંછી વિષે વિદ્વાનો તરેહ તરેહના વિચાર કરેછે, અને તેને “શીખી” એટલે જાણે રાખે છે, કેમકે તે તેના બહુ કામમાં આવે છે, તે પણ ખીન્ને ડોકાણે પછી જો જો, પ્રથમ તો આ ધરમાં જોઈ લો.

પોથી વિષે અર્થ.

તેના પણ ખેલ અક્ષરો છે, અને પ્રથમ પકાર છે. અને અરાલી “વરણ” એટલે બધા મૂળાક્ષરો તેમાં છે. તે પોથી, વસ્ત્ર, હાડકું, કે ચામડાની જાત કેહેવાતી નથી. જે વિષે વિદ્વાનો બહુ વિચાર કરેછે અને તે જાણી રાખે તેને બહુ ઉપયોગમાં આવેછે. તે ખીન્ને ડોકાણે પછી જો જો પણ પ્રથમ તો આ તંબુમાં જ જોઈ લો.

શાસ્ત્રી.—બસ, એટલું કે? આ પોથી તો અધિક માસના મહાત્મ્યની છે, એમાંથી સૈકડા વિપ્રોની આજીવિકા ચાલે છે. તેનું કવિત એટલું જ હોય કે?

સાહેબ.—આ કરાળીઆની જાળનું કવિત કહો જોઈએ.

પાતોભાઈ. કવિત.

ચતુર કરોળિયા તું ક્યાંથી શીખ્યો ચતુરાઈ,
સદાકાળ જેથી તારેભક્ષનો સગાળ છે;
શબ્દ વાદિયોના મુખમાં અસંખ્ય શબ્દ જોમ,
તેમ તારા પેટમાં અખૂટ ખૂબ લાળ છે;
પ્રાણીઓને પકડવા ગુંથે મોઠા મોઠા ગ્રંથ,
તેવી જુગતી જેવી જરૂર તારી જાળ છે;
કીધી ભલી કારીગરી કહે દલપતરામ,
સંસારમાં તેથી મુખો તારાં બચાં બાળ છે. ૬૯.

સાહેબ.—આ એક પગના જેવું વિષે કવિત બોલો જોઈએ.

પાતોભાઈ. કવિત. ગુપ્તોત્તર.

એક ટંગીઆતણી આલાદમાંથી ઉપજેલો,
અને વળી આજ જાતે હું છું એક ટંગીઓ;

સારો કે નહારો જેવો ધારો તેવો મારે શિર,
ભાર ઉપાંડું પણ જાતે નથી ભંગીઓ;
સારા સરદાર વચ્ચે એસવાનો અધિકાર,
કહો પછી કોણ મને કહેશે કુંઠંગીઓ;
કહો દલપતરામ મીઠાં વિના મારું નામ,
મેંજ કહું તે તમે તપાસો મારા સંગીઓ. ૭૦.

સાહેબ.—સાખારા પાતાભાઈ તમે તો બાવનગરના દરખા-
રમાંનું એક રત્ન દીસો છો. પછી પાતાભાઈ સલામ કરીને
સભામાં એક ખુરશી ઉપર બેઠા.

આંક ૬ ઠે.

એક કવિની સાથે પાંચ સાત માણસ હતાં, એવી રીતે
આવતા જોઈને.

સાહેબ.—આ કોણ આવે છે.

દલ.—એ કુવાવા નામના ગામના વતનદાર કવિ ધીરજી
છે. તેણે જુજની પોશાળમાં ભટકેજી પાસે રસ રહસ્ય
આદિક કવિતાના ગ્રંથોના સારો અભ્યાસ કરેલો છે.
અને તે આ જગ્યામાં સર્વોપર કવિ ગણાય છે. તેની
તર્કશક્તિ વખાણવા યોગ્ય છે. અને તેણે ઘણાં રાજ્ય-
સ્થાનોમાં માન મેળવ્યું છે.

પછી ધીરજી આવીને સલામ કરીને ઉભા રહ્યા.

સાહેબ.—(તે ઇતિહાસની શી શી વાતો જાણે છે, તે જા-
ણવા સારું પુછ્યું કે) તમે શું શું જાણો છો?

ધીરજી.—સાહેબ, એમ કેમ પુછેછો કે તમે શું શું જા-
ણો છો. અમે તો સરસ્વતિ પુત્ર કેહેવાઈએ. માટે અગમ
નગમની વાત જાણીએ, અમારું અજ્ઞાણ કશુંએ ન હોય.

સાહેબ.—તમે ક્રિયા ક્રિયા રાજવંશનો ઇતિહાસ જાણો છો?

ધીરજી.—આખી કુનીઆમાં જેટલા રાજવંશી છે તે
બધાના ઇતિહાસ અમે જાણીએ. આપના કુળનું નામ
ફારખસ રાથી પડ્યું, તે વાત પણ અમે જાણીએ. અને
આપને તો એ વાતની પૂરી ખબર હશે કે નહીં હોય.

સાહેબ.—(ચોડ હશીને) વારે રાથી અમારા કુળનું ફાર-
ખસ નામ પડ્યું? કહો જોઈએ.

ધીરજી.—દક્ષિણ દેશના મુખ્ય દેવ ખંડાખા, અને ગુજ-
રાતની મુખ્ય દેવી બૌચરાજી, એ બંને એક સમે પુરો-
પખંડ જોવા સારું જઈ ચડ્યાં હતાં.

નિરૂપિતલંકાર—મનહરછંદ.

ખંડોખા ને ઔચરાં જે ચડ્યાં યુરોપખંડ,
દેખવા લાયક દેશ દેખવા સરસ તે;
પુરાતનમાં કિન્દાક સાહેબના પૂરવને,
હરખથી પુછ્યું તે બંનેને મુખ હસતે;
પૃથ્વીમાં મારા પુત્ર પાત્ર પરિવાર વાળા,
મેળવશે કેવું માન, અને કેવો જશ તે,
ખંડોખા બેલ્યા કે “ધ્રુવ,” ઔચરાં બેલ્યાં “અસ”^૧
બંને મળી ખીરૂદ^૨ બનીયું “ધ્રુવઅસ” તે. ૭૧.

સાહેબ.—તમે ક્રિયા ક્રિયા દેશ જોયા છે?

ધીરજ.—“બ્યાં ન પહેલે રવિ ત્યાં પહેલે કવિ” અત્યારે
સૂર્યની નજર અર્ધા ભૂગોળમાં પહોચતી હશે. અને
અમે અહિ ઉમાહરમ્ પણ અમારી નજર ચારે ખંડ
કરી વળે.

સાહેબ.—વાર ચારે ખંડમાં અત્યારે શું છે, તે નજર ફેર-
વાને કહો જોઈએ.

ધીરજ.—(આંખો મીંચીને થોડા વિચાર કરીને.)

અનન્વચાલંકાર—દોહરા.

અમેરિકા ને એશિયા, વંજિ આફ્રિકા યુરોપ;
ક્યાંઈ નથી કિન્દાક સમ, અવર પુરૂષમાં ઓપ. ૭૨.

મનહર. છંદ.

કોરતુભનો વીરો હીરો કોહીનુર^૩ એક છેક,
ખીજો ધરણીધરે ધરામાંયે ધર્યો નથી;
અચળામાં^૪ અચળ^૫ હિમાચળ સમાન જોયો,
ઠામ ઠામ જુઓ કોઈ કોકાણે કર્યો નથી;
ચીતનો પ્રાચીન કોટ એવો મોટો કોટ અને,
રૂશ દેશ જેવો દેશ ખીજો પ્રસર્યો નથી;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણનો ગ્રાહક એક,
કિન્દાક સાહેબ ખીજો સાહેબે કર્યો નથી. ૭૩.

સાહેબ.—વાર વિટોરિયા મહારાણી અત્યારે શું કરે છે, તે
તમે દેખતા હો તો કહો.

^૧ પૂણ.

^૨ આવીજ રીતનાં કલ્પિત ખીરૂદ કવિઓએ દેશી રાજ-
ઓને આપેલાં છે, તે સાંભળીને ભોળા લોકો સાચી વાત
માની બેઠા છે.

^૩ તેનું તેજ હિંદુસ્તાન ઉપર પડે છે, માટે તે હીરો સ-
ર્વવંશી ગણાય છે.

^૪ પૃથ્વી.

^૫ પર્વત.

ધીરજ.—તે મહારાણીના હાથમાં ફલમ્ છે, અને દુરખીત
લખને હિંદુસ્તાન ભણી જુએ છે.
સાહેબ.—શું જુએ છે?

ધીરજ.—રૂપકાલંકાર—મનહરછંદ.

પૂરણ પ્રમાણિક જે રાણી વિટોરિયા તે,
પોતાની પ્રજાને પૂરાપ્યાર વડે પેષે છે;
ગરીબ તવંગર કે કાળી ગોરી કાયાતણો,
તેને મન તકાવત નહીં મીન મેષે છે;
કોણ કોણ મુખી છે તે કોણ કોણ દુખી છે તે,
લખી લખી લેખાણુથી લેખું તેનું લેખે છે;
દેશ હિંદુસ્તાન દીરો દાખે દલપતરામ;
દીક્ર અનુભવ રૂપી દુરખીને દેખે છે. ૭૪.

સાહેબ.—મહારાણીના મનની વાત પણ તમે જાણી શકો છો?

ધીરજ.—અમે શું જાણી શકીએ? પણ અમને સરસ્વતિ
માતા પ્રસન્ન છે. તે બધી વાત કહે છે. જે તે વાતની
ખાતરી થતી ન હોય તો હાજ આપના મનની વાત
કહી આપું.

સાહેબ.—મારા મનની વાત કહો જોઈએ.

ધીરજ.—સ્વભાવોક્તિલંકાર—મનહરછંદ.

દેશ ગુજરાત વિષે વધારું વિદ્યા વિશેષ,
ઓપી કરું ઓપતો યુરોપના આકારમાં;
કોટિ કોટિ વિધિની વધારું કળા કુશળતા,
હિકમતી કેરું ગ્રેટબ્રિટનની હારમાં;
ગુજરાતી કવિઓના ગુણને ગજવું ને,
સજવું વળી તેઓને શ્રીમંત આ સંસારમાં;
કહેદલપતરામ સાહેબ કિન્દાક શુણો,
આ સમે છે એવી વાત આપના વિચારમાં. ૭૫

તે સભામાં એક પાદરી સાહેબ બેઠા હતા, તેઓને
સભાસભ્યો પુછ્યું કે કારણસ વંરા વિષે આપના જાણવામાં
કાંઈ હોય તો મહેરબાની કરીને અમને કહો.

પાદરી.—“સરદારોના ફરદગ” એવા નામનું એક પુસ્તક
અંગરેજીમાં ઇસ્ટિંયર જનનખરનાઈનકે સન ૧૮૮૬ માં રચ્યું
છે. તે એજ વર્ષમાં લંડન શહેરમાં છપાયું છે તેમાં કાર-
ણસ વંરા વિષે લખેલું છે. તથા “જુનીઓલોજીકલ અને
હીસ્ટરીકલ રીસર્ચ” જે સરદારોનાં નિશાન તથા શ્રીકા વિષે
છે, તેમાં પણ એ વિષે લખેલ છે.

આજથી અસરે ૭૦૦ વર્ષ ઉપર નાગમંડલ મુલક એટલે
ઉત્તર દેશમાંથી જન નામનો પુરૂષ, લંડન શહેરથી ઉત-

૨માં ૬૦૦ મૈલ ઉપર કાર્પસ નામના પરગણામાં એખર-
દીન તાલુકામાં આવીને રહ્યો તે વખતમાં વિલાયતમાં
પાદશાહ વિલિયમ ધીનાયમ^૧ સ્કાટલંડનો રાજા હતો; તેના
લશ્કરી ખાતામાં જન સાહેબે બહાદુરીથી નોકરી બજાવી.
તેથી તે રાજાએ તેને એ તાલુકો બક્ષીશ આપ્યો. અને
આરામાની રંગની ઢાંચ ઉપર રૂપાનાં રીંછનાં^૨ માથાં એવું
રાજ ચિન્હ આપ્યું.

તે જન સાહેબના વંશમાં એથી પેઢીએ એક સુખી
થયો તે સ્કાટલંડના રાજાની દીકરીને પરણ્યો, અને તેને
ખીજા કેટલાંએક ગામ મળ્યાં. તથા સોનાનો યુગટ અને
સોનાનો કટિખંધ તથા લાર્ડનો ખેતાખ મળ્યો. એવો ચાલ
છે કે જેને લાર્ડનો ખેતાખ મળે તે રાજાની હજીરમાં રહે.
પછી તેનો એક પુત્ર થયો તે રાજાનો બહુ માનીતો થયો
તેથી તેને રાજચિન્હનો વાવટો મળ્યો. અને તેની ટોપી
ઉપર કુકડાની નીરાની રાજાની તરફથી બખ્શીશ મળી.
પછી તે સરદાર ગુજરી ગયા પછી તેની છત્રી ચીતરાવીને
તેની જમણી બાજુએ રીંછ ચીતરાવ્યું એવું ચિન્હ તે સ-
રદારના પુત્રને રાજાએ આપ્યું. તથા તેને જાજનો અધિ-
કાર અને અલેક્ઝાંડર વારીયરનો^૩ ખેતાખ આપ્યો. પછી
તેના પુત્ર થયો તેણે મોટો કિલ્લો બાંધ્યો, તે પુરખનું નામ
જેમ્સ કાર્પસ હતું. અને તેના પુત્ર રાજાના વાવટાનો
અધિપતિ હતો, તેથી રાજાએ તેને જાગીર આપી. પછી
તે વંશના કેટલાંએક સરદારો રાજાની સત્કારાળાના અધિ-
પતિ થયા. પછી એક મોટો સરદાર આખરદાર તે વંશમાં
થયો તેને આખરલડમાં લાર્ડ આફ્રેનાડ નામ મળ્યું તેના
વંશમાં “લાર્ડબિષ્પ્”^૪ માત્રિક” નામનો ધાર્મિક પુરુષ થયો;
તે પરણ્યો નહિ. અને ધન હતું તે ધર્મોદાખાતે આપી દીધું.
(અહાહા જુઓ પૂર્વજોની અસર હાલ સુધી કેવી ચાલે!!)

ત્યાર પછી તે વંશના કેટલાકને જ્હાની પદવી સર નામની
મળી. તેના વંશના સગળા સાલસ ધર્મિ થયા એજ વંશ-
માંના આ કિન્લાક સાહેબ છે. તેમના બાપનું નામ જન-
કાર્પસ હતું. અને તેમની માતૃત્રી તે કરનલ બંગાલ
આર્ટિલરીની દીકરી હતી, કિન્લાક સાહેબ સાત ભાઈઓ છે,
૧ ડંકન, ૨ જન, ૩ એંદ્રુ, ૪ ડેવીડ, ૫ ફ્રેડરીક, ૬ જેમ્સ,
૭ પોતે અલેક્ઝાંડર કિન્લાક. વિલાયતના લોકો કહે છે કે
જેને સાત પુત્રો હોય તે મોટો ભાગ્યશાળી કહેવાય. ૧ લા
ડંકન કાર્પસને રચેમજાન નામનું ગામ જે કાર્પસપુરથી

^૧ સિંહ. ^૨ મતલબ કે જેમ રીંછ માણસને મારી નાંખે
છે તેમ આ કુશમનોને ફાંડી નાંખે છે. ^૩ પટાવત.

૧૦ મૈલ છે તે મળેલું છે. કાર્પસ વંશનો જે ટીલાઈત
સરદાર હાલ છે તે લાર્ડકાર્પસ નામે ઓળખાય છે. અને
તેના તાબામાં કાર્પસપુર છે તે પુર મોટું છે. અને ત્યાં
કાર્પસ નામનો કિલ્લો છે તેમાં લાર્ડકાર્પસ રહે છે. તેમના
કેટલાંએક કુટુંબો ભાઈઓને જ્હાનાં જ્હાનાં ગામ મળેલાં છે.

કિન્લાક સાહેબનો ૨ જો ભાઈ મુંબાઈમાં ક્યાપ્ટેન છે,
૩ જો બગબર ખખર મને નથી. ૪ થો પોતાના દેશમાં
ખારીસ્ટર છે. ૫ મો ત્રીજા પતનનો ક્યાપ્ટેન^૧ મુંબાઈમાં
છે. ૬ ઠો ભાઈ નહાનપણમાં ગુજરી ગયો. એકે, કાર્પસ
સાહેબ પોતાના શિક્ષામાં પૂર્વજોની અરાલ નીરાની કુકડાની
રાખી છે. આ સાહેબની મઠમ સાહેબનું નામ “મીસ ત્રેસ-
મોકેટ” છે. તેમના મોટા પુત્રનું નામ જનકાર્પસ, ૨ જો
હેનરી, ૩ જો અલેક્ઝાંડર છે. બાકીનાં નામ મને માલમ નથી.

આ સમે ખીજો પ્રસંગ ચાલે છે મોટા ટુંકામાં મેં તમને
તેમના વંશની વાત કહી, તેમાં જુલ ચુક થઈ હશે તો
માફ કરશો.

સભાસદો.—વિલાયતના દરજી, ચાચી, માળી વગેરે વિદ્યા
બણીને મોટા દરજે લઈને આ દેશમાં આવે છે, પણ
સરદારી વંશનો હોય તેનો સ્વભાવ તથા ચીતભાત જી-
દીજ તરેહની હોય છે, તે ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે
કે આ સરદારી વંશના છે.

એવામાં ત્યાં એક ઘોડો સામે બાંધેલો હતો, તે ઉભા
ઉભા વારે વારે બોય પગ ઠોકતો હતો; તે જોઈને—

સાહેબ.—કવિરાજ, આ ઘોડો વારે વારે પગ ઠોકે છે, તે
ઘોડાની મનની વાત પણ તમે જાણી શકતા હશે?

ધીરજ.—હા સાહેબ, એના મનની વાત પણ અમે જાણી
શકીએ.

સાહેબ.—તે કહો જોઈએ.

ધીરજ. નિર્દર્શનાલંકાર.—મનહર છંદ.

કેકતી વિવાહના ઉજાહના દિવસ ગયા,
વિત્યા પછી વાત કોણ ચાહીને ઉચારશે?
મોઠા મોઠા મેળા થાય ભારે ભૂપ લેળા થાય;
વરસ દિવસ પછી વાત તે વિસારશે,
આ સભાની શોભાનાં ગવાશે ઘેર ઘેર ગીત,
વીસરશે નહિ, વીત્યે વરસ અઢારસે;
ઠોકી ઠોકી પગ ઘોડો ઠોકાણું બતાવે છે જ,
આ ઠોકાણું ને આ ઠાણું સૌ લોકો સંભારશે. ૭૬.

^૧ તે ગુજરી ગયો.

સાહેબ.—(સીમાઈને બોલાવવા સારૂ બળવાની ટોચી જેવી ઘટ્ટીનો ટેકોરા કરીને પુછ્યું કે) આ અવાજની મત-લગા કહો નેમ્મ.

ધીરજ.—સૂક્ષ્મ ભાલંકાર.—મનહર હંદ.

આકરના ચરણ તો આરજ બદામના જે,
દિવસમાં દશ ડોશ મુધી તે દોડાવે છે;
મહામોઘી મુલકમાં જીલ મોઘા માણસની,
બોલતાં બે બોલ બહુ આગસ બતાવે છે;
દાસને હુકમ દેવા પાસ બોલાવવો પડે,
સાદ કરવાને સાટે નાદ સંભળાવે છે;
જો જો દલપત કહે જશએક જીલતણું,
દેશું હલાવા સાટે ટેકોરો બજાવે છે. ૭૭.

સાહેબ.—ગમે તેવા અનણ્યો રાખ્દ હોય તેનો અર્થ તમે જાણો ખરા કે?

ધીરજ.—જેમ પાણીમાં રહેનાર મગરની ગતિ, ગમે તેવું અનણ્યું, અને જેવું પાણી હોય તેમાં થઈ શકે છે, તે-મંજ અમે સરસ્વતિ પુત્ર કહેવાઈએ, માટે ગમેતેવા અનણ્યો રાખ્દ કે ધરિશરત હોય તેમાં અમારા મનનો પ્રવેશ અમે કરી શકીએ.

સાહેબ.—“જાર આફ ધન્ડિયા” આ રાખ્દ કઈ ભાષાનો છે? અને તેનો શો અર્થ છે?

ધીરજ.—કોઈ માણસ યુજરાતનું નામ છાનું સમજવા સારૂ એક અક્ષર જાણી લીટીમાં અને એક નીચીમાં એ રીતે બે લીટીમાં લખીને પુછે કે “યુગ” અને “જત” એ બે રાખ્દ કઈ ભાષાના છે? તો આપ શું કહેશો?

સાહેબ.—એ યુજરાતની ભાષાના વિકૃત રાખ્દ છે.

ધીરજ.—તો “જાર આફ ધન્ડિયા” એ રાખ્દ પણ યુજ-રાતી ભાષાનો વિકૃત રાખ્દ છે.

સાહેબ.—વાર એના શાક અર્થ કહો નેમ્મ.

ધીરજ.—એક કવિને કોઈએ પ્રશ્ન પુછ્યાથી તેણે ઉત્તર આપ્યો હતો, તે નીચે લખ્યા પ્રમાણે.

મનહર હંદ અંતર્વાપિકા.

સીતાપતી પાસ અન્ડી એજા કરવાને ચાલી,
સીતાને સ્વરૂપે રૂપ આપતું સમારીને;
શંકરની અન્ડિપ્રીયા પછી કેવું પામી ફળ,
જાણો તો લખો ઉત્તર અંતર ઉતારીને;

કવિયે વિચાર કરી કહે દલપતરામ,
લખી આપી બે લીટીઓ સરસ મુધારીને;
એક લીટીમાં લખ્યું જે એકતાં પેસા અપ્રિ” ને,
બીજી લખી “જાર આફ ધન્ડિયા” વિચારીને. ૭૮.

સાહેબ.—હું રામજો. એમાંથી એવા ઉત્તર નિઠપ્યો કે એટલો કરતાં આપે કસાઈ અન્ડિ પ્રિયા.

ધીરજ.—હા સાહેબ, એજ અર્થ છે.

એકસ્કાલર.—નહિ નહિ, એના અર્થ જાણો છે.

ધીરજ.—હા, ખરી વાત. જાણો અર્થ પણ હું જાણું છું.

સાહેબ.—કહો નેમ્મ.

ધીરજ.—નવ નિરાજિઆએએ એક મહેતાજીને નવ પ્રશ્ન પુછ્યા હતા. તેના ઉત્તરમાં મહેતાજીએ બે લીટીઓ લખી હતી.

મનહર હંદ.

પ્રશ્ન	ઉત્તર.
સૃષ્ટિ સજનારનું શું નામ	સૃષ્ટા
શું લોભીને ખ્યાર.	જર
હિંદુસ્તાન દેરા જાણો હશે? કોઈ ખંડમાં	ના, આ
વ્યંજન રકાર તે શું?	રે ક
શી પૈરાની ત્રણ ચાલે?	પા ધ
હવા કેવી હશે કહો હિમાળાના કંડમાં	ક નિડ
વલ્લભ શી વસ્તુ?	કા યા
અને કેણે કીધા? કોણ છે જે વિદ્યાવાળા, મૂજનાર, પાઠક?	મૂજનાર, પાઠક?
વળી જે લડે ત્રિપુ પ્રયંડમાં.	જાર આફ ધન્ડિયા.

શુણી પ્રશ્ન લખી લીટી “મૂજનારે પાઠક” ને જાર આફ ધન્ડિયા ઉભી લીટી અખંડમાં. ૭૯.

સ્કાલર.—એ અર્થ પણ નહિ. એ રાખ્દનો અર્થ તો એવો છે કે, હિંદુસ્તાનનો તારો.

ધીરજ.—વાર “મની” એ રાખ્દનો શો અર્થ છે?

સ્કાલર.—“મની” એટલે નાણું.

ધીરજ.—વાર અમે કહીએ છીએ કે મની એટલે ખીલાડી. માટે એક રાખ્દના અનેક અર્થ થતા હોય-તેમાંથી એ-કાદ અર્થ અમે કહી આપીએ એટલે ખસ છે.

સાહેબ.—વાર કુરોપખંડ આદિકતાં ખીજ દેશના લોકો રોપીઓ પેહર છે. અને હિંદુસ્તાનના લોકો પ્રાધડીઓ ખાંધે છે, એ ઠરાવ ડ્યારથી અને રાથી થયો હશે?

ધીરજી.

મનહરછંદ.

ભૂતળના લોકે એક સમે ઈંદ્રભુવનમાં,
જેને જુદી જુદી લેટ ભાવથી ધરાવી છે;
ગ્રીકે તો ઈસાપતીતિ આરખે નાઈટ, ઈંગ-
લીશે શેખસપીયરની પોથી પરદાવી છે;
હિંદુઓએ હોંશ ધરી પંચતંત્રતણી પોથી,
આપી તેતો ઈંદ્રને અધિક ભલી ભાવી છે;
દાખે દલપતરામ બીજાઓની બંધ કરી,
હિંદુઓને હમેશાંની પાઘડી બંધાવી છે. ૮૦.

દાહરો.

ઈંદ્ર કહે યુરોપિયન, “હિંદુ—કવિત તત્તપીર;
બને ન” ત્યાં લગિ બેસજો, સભા ઉઘાડે શીર. ૮૧.

એવામાં વાઘરી લોકોએ શહેરના કોઈ માણસનો ભૂતનો
વળગાડ કાઢવા સારું વળામણું કાઢેલું, તે ડાકલું વળાડતાં
વળાડતાં સીમાડા તરફ જતા હતા. ભૂતના વળગાડવાળો
ધુણતો જતો હતો. તે ટોળીને વળગેથી બેઠો.
સાહેબ.—આ ડાકલું શું બોલતું હશે? અને તેમાં શો અર્થ
હશે? તે તમે જાણતા હશે?

ધીરજી.—હા સાહેબ, એ ડાકલાની ભાષા પણ અમે સ-
મજીએ ખરા.

સાહેબ.—કહો જોઈએ, તે શું કહે છે?

ધીરજી.

દાહરો.

મુંબઈના લોકે કર્યો, વેહેમતણો વીનાશ;
મુંબઈ શુણ્ણતાં ભૂતને, તેથી ઉપજે ત્રાસ. ૮૨.

મનહર છંદ.

રામ નામ શુણ્ણી લાગે નાસવા લંકાના લોકે,
ચંડ મુંડ ચડી નામે ખેદ ધણો ખોલે છે;
હેવલાક^૧ નામે, ખાય હળક હરામખોર,
સિહસોર શુણ્ણી મૃગ ત્રાસે તેનો તોલે છે;
કેક કહે કાશી કાશી કહે પાપ નાશી જાય,
દિલ્લી દિલ્લી શુણ્ણી દેવો નાસતાજ ડોલે છે;
દાર્પે દલપત તેમ ભૂતને લગાડવાને,
બોંબે^૨ બોંબે બોંબે બોંબે ડાખલું આ ખોલે છે. ૮૩.

એવામાં એક આંખા ઉપર કોયલ બેઠી બેઠી ફૂ!!! ફૂ!!!
એવો મધુર સ્વર કગતી હતી. તે જોઈને—

દાકોર.—મોર, પોપટ, હંસ આદિક સુરવરવાળાં પક્ષીઓના
શરીર ઉપર ઈંદ્રે સાગ રંગ લગાવેલા છે, અને આ
કોયલનો મધુરસ્વર છતાં, તેના શરીર ઉપર કાળો રંગ
કેમ લગાવ્યો હશે? તે પણ તમે જાણતા હશે?

ધીરજી.—હા, એ પણ અમે જાણીએ છીએ.

દાકોર.—ત્યારે તે કહો જોઈએ.

ધીરજી.—જે કોઈ પોતાના ગુણના અભિમાનથી સદને
કુત્સિત કહે છે તેનું પોતાનું જ કાળું મહો થાય છે.

મનહર છંદ.

કોકિલાની કાયા ધડી કંઠ તેનો સારો કરી,
કેવો રંગ દેવો દેવે દીલમાં વિચાર્યો છે;
પછી તેને પાંચ પ્રશ્ન પૂછીને પરીક્ષા કરી,
જાણી ગરવિષ્ઠ તેથી ગરવ ઉતાર્યો છે;
કેવો હંસ કેવો મોર કેવાં શુક સારિકા છે,
જે પુછ્યું તેનો જવાબ “કૂ” કહી પોકાર્યો છે;
કહે દલપત તેજ કારણથી કરતારે,
કોકિલાની કાયા વિષે કાળો રંગ ધાર્યો છે. ૮૪.

સાહેબ.—તમને જે પુછીએ તેનો જવાબ દેવામાં તમે
નકાર જણાવતા નહિ. કેમ વારં.

ધીરજી.

દાહરો.

કદી નકાર કહે નહીં, દિલ ઉદાર દાતાર;
તો ચતુરાઈ ઉચારતાં, કવિ ક્યમ કહે નકાર.
જો અણસારે અધિપતી, કરે નકાર પ્રકાર;
તો શુભ. કેવિનો શારદા, જડ થઈ જપે નકાર. ૮૫.

સાહેબ.—હિંદુસ્તાનમાં બહુ પ્રખ્યાત ગૃહસ્થો ક્રિયા ક્રિયા
થઈ ગયા છે? તેઓનાં નામ કહો. કેમકે મારે ઇતિહા-
સનું એક પુસ્તક રચવું છે.

ધીરજી. અનન્વયાલંકાર મનહરછંદ.

પ્રથીરાજ રાસાથકી પડે છે પીછાન જે,
ચુહાણુ પ્રથીરાજને વડા કવિ વખાણતા;
ભૂપ ભોજરાજ આજસુધી ભોજ પ્રબંધથી,
દીશી આવે છે જે એને પંડિતો પ્રમાણતા;
આખા હિંદુસ્તાનમાં તો એવા એવા હતા નર,
ઉદારતા એની લોકો અંતરમાં આણતા;

ગુજરાતમાં જનમ્યા હોતો રખીદાસ^૧, બીજા—
જનમ્યા ન જનમ્યા તે અમે નથી જાણતા. ૮૬.

હિંમ.—ત્યારે હાલના વખતના શ્રીતિવાળા ગૃહસ્થોની
શ્રીતિના નામ તમે કાંઈ લખી રાખ્યો છે કે નહિ? કેમકે
દેશમાં ફરવા નીકળીને તમાસ કરીને તે લખી રાખવાનો
કવિના ધર્મ છે, કવિએ પોતાના ધરમાં જ બેસી રહેવું
તે ઠીક નહિ.

ધીરજી.

મનહરજી.

કિમત ન જાણે તેની કીરતી કરીએ કેમ,
કહો એના પિતાનું અમારે ક્યાં કરજ છે;
વગર તેડાવ્યા જઈ વદીએ વખાણ વડાં,
એ થકી તો ઘણું સાડું અમારું ધરજ છે;
જરતાણા મદથી તે આંખો ખોલી જોતા નથી,
શારદાનો વરશીર અમારે જરજ છે;
જેને કવિજનની ગરજ નથી જાણાતી તો,
એવા મગડરતી અમારે શી ગરજ છે. ૮૭.

પછી સાહેબે એક સરદીકીકટ લખીને ધીરજીને આપવા
માંડ્યું અને કહ્યું કે તમારી તર્કશક્તિ ઘણી સારી છે.
અને તમારી કવિતા સર્વોપરી છે માટે હું તમને આ સર-
દીકીકટ આપું છું. તે લોક અને તેમાં મેં તમારી કવિતા તથા
તર્કશક્તિની તારીફ લખી છે. તે કોઈને દેખાડશો એટલે
તેની તરત આતરી યશે.

ધીરજી.—સાહેબ, ગ્રંથમાં લખ્યું છે જે કસ્તુરીમાં મુગંધ
છે, તે સાખીત કરવા સાર સોગવ આપને કે સાક્ષી
આપીને કેહેવું પડતું નથી. તેમજ મારી કવિતા વિષે
મને આતરી ન હોય. તો મારે આપ સરખા ગૃહસ્થોને
આજીજી કરીને સાક્ષી લઈને સહીયો કરાવવી પડે. પણ
હું તો જાણું છું કે સાક્ષીઓની સહીઓ ખતાવ્યાથી, તરત
એવું જણાય કે તેમાં કાંઈ માલ નહી હોય માટે આજીજી
કરીને લોકોની સાહેબીઓ કરાવી લાવ્યો છે. તેથી હવે
મારી કવિતાની કિમત ઘટી જશે. અને મારી કવિતા
છે તેજ મારે સરદીકીકટ રૂપ છે. ખીજાની સાક્ષી આ-
પવાની મારે જરૂર નથી મારા મનમાં અંદેસો હોય તો
હું સાક્ષીઓ કરાવું.

^૧ ગુજરાતી ભાષાના કવિને રખીદાસ નિવાય કોઈએ

મનહરજી.

સાહેબ, સોપોછો સરદીકીકટ તે સારી વાત,
આપનું ખોલેલું અગિકાર હું બધું કરું;
પણ એક પ્રશ્ન પુછું એનો તો ઉત્તર આપો,
કવિનું કથેલું તજ કેમ હું નવું કરું;
કવિતા ને કસ્તુરી તે સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય,
હરધરી એવું પ્રતિપાદન તો હું કરું;
એ વિના ઉત્તમ કામ કહે દલપતરામ,
સમજાવિ કહો સરદીકીકટથી શું કરું. ૮૮.

દાહરા.

સંપ કરી કદિ સો જણા, કહે કેતકને તુરજ;
પણ અંતે જૂઠા પડે, હોય હેમ જે સ્વચ્છ. ૮૯

સાહેબ.—કોઈ સાહેબ લોક ગુજરાતી કવિતામાં પૂરું સમ
જતા ન હોય, તેવા પાસે તમારે જવું પડે તો આ સ
રદીકીકટથી તેના મનમાં કાંઈક અસર થાય.
પછી ધીરજીએ સરદીકીકટ લઈને ઉપકાર માન્યો.

આંક ૭ મો.

એક કવિ મોટા ચોખ્ખા વાળો મધ્યે મોટો તરફાળ ખ
ધેલા, અને કેડે કટારી બાંધેલી હતી તે નીચે લખેલા તે
હરા ખોલતો આવે છે.

દાહરા.

કુશા^૧ પુસ્તક કાપિને, એનો ન કરિશ અસ્ત;
ફરતો ફરતો ફારગસ, ગ્રાહકે મળ્યો ગૃહસ્થ. ૯
પાટણ કેદ પરી હતી, અકળાઈ થઈ અંધ;
સરસ્વતીના કાર્યસે, બહુ છોડાવ્યા અંધ. ૯

સાહેબ.—આ કોણ છે?

દલ.—એ વઢવાણના દેશન ગઢવી છે. બ્યારે સર અ
મકીન સાહેબ રાજકોટમાં આવ્યા હતા, ત્યારે આ
વિષે એવી હિમત ધાલી કે મેં મારી કવિતાથી તે
રાજાએને ગ્રીવનીને જાગીર તથા ઘણા સિગાવ લી
છે. પણ બ્યારે કોઈ સાહેબલોકને રાજાને કહે ત્યારે જ મ
કવિતાની ખાતરી થાય. એવું ધારીને તેઓ રાજ

^૧ કાગળ ખાનારો જીવડો કુશા.

દેખી એવું ઘમ ઘમ કહે દલપતરામ,
જુલમી અમલની વખત યાદ આવે છે, ૯૭.

સાહેબ.—આ વાગલી ઘડીઆળનું એક કવિત કહે જોઈએ.

દેશળ.—મહાકાળ (એટલે હમણાંની વખત) ને અને એક
માણસને સંવાદ થયો હતો તે સાંભળો.

મનહર હંદ.—નિરંકિત અલંકાર.

અરે મહાકાળ તને માપથી સંપાદ્ય નહિ,
એવું અભિમાન મિથ્યા અંતરમાં ધરે છે;
સેકન્ત મોત્યુદ ને કલાકતા ટોચરા કરી,
આ જો ઘડીઆળ તારૂં માપતો ઉચરે છે;
કહે કાળ, હું અમાપ, માપવા જે મને ઇચ્છે,
માપતાં ને માપતાં ઉમર જોઈ મરે છે;
પંડિતોને પુછી જુઓ પોતે દલપતરામ,
એતો ઘડીઆળ માપ અવરનું^૧ કરે છે. ૯૮.

હાકોર.—અમારી તરવાર અને તેની સાથે આ એક છરી
છે તેનું કવિત કહે જોઈએ.

દેશળ.—વિભાવનાલંકાર.—મનહર હંદ.

પેખી એક પાણી વાળી, કાંચળી ધરેલી કાળી,
રૂપાથી રૂપાળી, માયાવાળી છે મરદની;
આંખે જોતાં અણીયાળી, મજબુત મુંઠવાળી,
પડે જોતા પંડપર દેનારી દરદની;
પુત્રી કદી રાખે પાળી, હોય એક હાથ વાળી,
સ્વામી સંગ જવા સજ્જ થાય છે શરદમાં;^૨
દોષે દલપતરામ, નામ જોતાં નારી પણ,
મોઠા મોઠા મરદને મેળવે ગરદમાં. ૯૯.

સાહેબ.—વિચારવંત માણસનાં લક્ષણ કેવાં હોય ?

દેશળ.—મનહર હંદ.

ધારવાનું ધારે, ને ન ધારવાનું ધારે નહિ,
ધારવા ન ધારવાના ધારે જો આધારને;

^૧ કલાક અથવા અવર એટલે ગીજાઓનું માપ કરે છે,
કે તે કેટલું જીલ્લો. મારું માપ યદ્યપિ નહિ.

^૨ શરદ રૂતમાં વીવાળી ઉપર આ સાસરે જવા સજ્જ થાય
છે અને તરવાર મુલકગીરીમાં જવા સજ્જ થાય છે.

ખોલવાનું ખોલે, ને ન ખોલવાનું ખોલે ન,
જો ખોલવા ન ખોલવાના તોલ ખોલનારને;
લક્ષ્ય કરે લક્ષ, ને અલક્ષ્યનો ન લક્ષ કરે,
લક્ષ્ય ને અલક્ષ્યનો જો લક્ષ લક્ષકારને;
દેખવાનું દેખે, ને ન દેખે દલપત કહે,
જો દેખ્યાથી દેખનાર દેખે જમદારને. ૧૦૦.

રણિયો^૩.—પરમેશ્વર આંખો કરીછે તે સારું નરનું જોવા
સારું કરીછે. મોટે તમે કહેછો તે ઠીક નથી. એતો
આંખનો ધર્મ આંખ કંઈ જાય, અને મનનો ધર્મ મન
કંઈ જાય તેમાં આપણે શું ?

દેશળ.—ભાઈ આતો રાજ સભા છે મોટે અહીંતો શુદ્ધ વાચા
ખોલો કે જોવા રાજની નીતિ સમાન તેનો ખોલ પડે.
અને જો ખોલો તે કલમ ચાર લોકો શુદ્ધ જાણીને મ-
નમાં ધરે નહિ, તો તે વાચા અને તે જાધી વાત ગ-
ધાડાના જેવી અને તોલ વગરની, જેવી એક મજે
ચાલે તેવી માન. અને જે વિચાર વિનાની વાચા ખોલો,
તેનો લોકો તો તોલ કરે. અને શુદ્ધ વાચા ધરવાથી સુખ
જોવા ધર્મ ચાલે છે. કદાપિ રાજની વાત પણ જો ખો-
લતાં ખુદ્ધિ સજે નહી, તો તે જક જેવી વાત જાણી;
મોટે સાતેગમ મોકળો, એવી જેમ તેમ વાત ખોલ નહિ.
તે વિષે કવિત સાંભળ.

સોળ પાંખડીપ્રબંધ.—ધનાક્ષરી હંદ.

વાચા ખાલો શુદ્ધ જોવા રાજનીતિ સામો ખોજ,
ચાર લોકો ધરે શુદ્ધ જાણી જો ન તે કલમ;
જેવી તેતો વાચા ખરનીજ તે સગળી વાત,
વિના તોલે ચાલે જેમ એક મજે માન તમ;
વાચા જે વિચાર વિના ખોલો તેતો લોકો તોલે,
શુદ્ધ વાચા ધરે ચાલે જે સુખ જોવા ધરમ;
રાજનીતિ જાણી જકની જો તે મતિ ન સજે,
સાતેગમાં મોકળો ન ખોલ વાત જમતમ. ૧૦૧

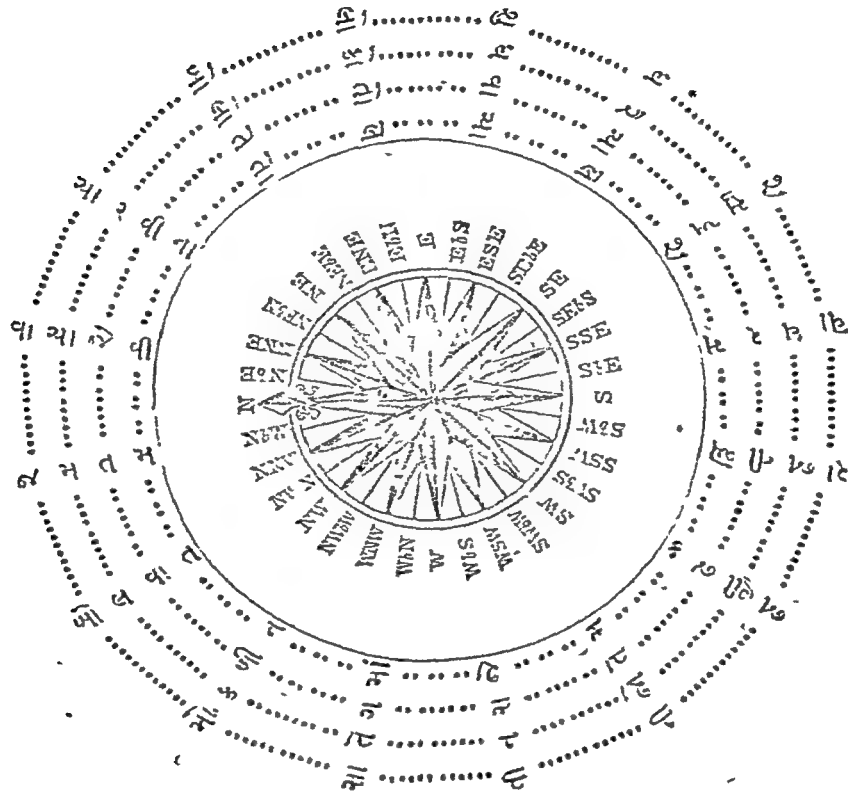
સાહેબ.—એ કવિતામાં કંઈ અમત્કારી અલંકાર છે કે ?

^૩ જેમ વિધાયનમાં નારીઓ મરદોને ખરચોલ હતો, તે
અમલવાદ જીલ્લાના રાણિયરમાં નારીઓ મરદો રણિયો-
રવી થઈ ગયા છે; તેની કેટલીએક વાતો આખી ગુજરાતમાં
પ્રસિદ્ધ છે. મોટે વિદુષ્ય જેવું ખોલવું હોય ત્યાં આ રણિયા-
ગદવીનું નામ લખાય કંઈ છે.

દેશજ.—હા સાહેબ એમાં ચમત્કારી ચિત્રાલંકાર છે. એમ કહી, આ નીચે પ્રમાણે સોળ પાંખડીનું કમળ ચીત્રીને તેની દરમ્યેક પાંખડીના એક એક અક્ષર અનુક્રમે લ-

ઈને કવિતાનાં બે ચરણો વાંચ્યાં, પછી દરમ્યેક પાંખડીની આખી લીટીઓ વાંચીને ખીજાં બે ચરણો વાંચી સંભળાવ્યાં.

સોળ પાંખડી કમળપ્રબંધ ધનાક્ષરી છંદ.

સર્વે સભાસદોએ તે ચિત્ર કવિતા હાથમાં લઈને વાંચી બેઠી, અને કહ્યું કે બહુ સારી યુક્તિ બતાવી છે. સાહેબ.—ક્ષમા વિષે એકાદ કવિત બોલો.

દેશજ. મનહર છંદ.

ક્ષમાથકી સદય સર્વ શત્રુનો વિનાશ થાય,
ક્ષમાથકી સર્વ સુખ પામીએ પલકમાં;
ક્ષમાથકી જગતમાં જશતો જરૂર જતમે,
જેરગ્રાણ હંપો જય ક્ષમાની ઝલકમાં;
કુદખતેકરી કદી કાળજે ગંધર્વ ગાંઠ,
છુટી જાય છેકાછેક ક્ષમાની છલકમાં;
દીલ દીશ દૃષ્ટિ રાખી દેખો દલપત દાખે,
ક્ષમાની ખૂબી તો ખૂબ ખાસોછે ખલકમાં. ૧૦૨.
કોઈ કહે સારો કે નહારો કહે કોઈ કદી,
માન અપમાન નાખો મનમાંથી સારી તે;

કનકેનું પારખું કરે કનકે કૂટનાર,
કાયામાં કનકને છે કેવું કષ્ટકારિ તે;
છેદન, દહન તથા તાકન, ઘણુ કરે,
દીપો દીપો દેહની દેખાડે તેજદારિ તે;
દેખી દેખી દુનિયામાં દાખે દલપતરામ,
શાણ લોક શીખીલો સોનાની રીત સારી તે. ૧૦૩.
પછી સલામ કરીને ખુરશી ઉપર બેઠા.

આંક ૮ મો.

એક ખાસિત નીચે લખ્યા પ્રમાણે જયે સ્વરે બોલતો આવે છે.
બાપ, આજમુધી તું ક્યાં સંતાઈ રહ્યો હતો. અમારાં
પુસ્તકોને ઉધેઈ વળી ગઈ, કેટલાંક વેચી ખાધાં. અને
અમારાં છોકરાં ખીજી નોકરી કરવા લાગ્યાં.
સાહેબ.—આ કોણ આવે છે?

દલ.—એ વીળપરના આરોઠ ભગવાનદાસ છે. એમના ભાઈ ડુંગર આરોઠ સારા કવિ અને ભક્તરાજ સધાગયા. તેના જનાવેલાં ગુજરાતી ભાષામાં જુદા જુદા રાગનાં સારાં પદ છે, અને આ આરોઠને કવિતા પ્રાણવાનો તથા વાતો કહીને સરદારને શીઝવવાનો માવરો છે. તથા જમાનગીરી કહે છે તેથી ઘણું કરીને સાદગયાં રહેવું પડે છે.

પછી આરોઠ આવીને સત્તામ કરીને ઉભા રહ્યા. સાહેબ.—આરોઠ તમારે કેટલા દીકરા છે? અને તે શું કામ કરે છે?

ભગવાન.—મારો મોટો દીકરો લેખો ધડરના મહારાજ સાહેબની હજુરમાં નોકર છે. અને જીલ્લે મંગળદાસ છે, તે આપની શ્રીતિ સાંભળીને હવે કવિતાના શ્રેયોનો અભ્યાસ કરે છે. તેનામાં કવિતા શક્તિ છે. ત્રીજો ભાઈબા છે, તે પણ એવું ધારે છે કે પરદેશમાં જમને પણ કવિતાનો ખૂબ અભ્યાસ કરે. જો તેને પ્રભુ જીવતો રાખે તો તે સારા કવિ થશે એવી આશા છે.

સાહેબ.—વાદ વિવાદ કરતાં અંતે કોણ હારે? એ વિષે કવિત આવડતું હોયતો ગણો.

ભગ.—ગર્હ રાતે ભવાયા રમ્યા, તેમાં એક સરદારનો, અને એક કુકડનો (રંગલાનો) વેપ આવ્યો હતો. પછી તે કુકડને પેલો સરદાર પકડવા ગયો એવામાં કુકડના પાપ-જમાનું નાકું સરદારના હાથમાં આવ્યું, તેની ગાંઠ છુટી ગઈ; અને પાપજનો પડી જવા લાગ્યો. ત્યારે સરદારે કહ્યું કે નાકું બાંધ. કુકડે કહ્યું કે તું એમ બોલ, જે રંગલા બાપ, નાકું બાંધ, તો હું નાકું બાંધીશ. નહિતો નહિ બાંધું. પછી સરદારે તેને બાપ કહેવાની નાં પાડી. પણ વાદવિવાદ કરતાં અંતે સરદાર હારીને તેને બાપ કહ્યો; ત્યારે કુકડે ખુશી થઈને નાકું બાંધું તે વિષે.

મનહર છંદ.

કુકડને પકડવા શાણો સરદાર જતાં,
નાકું છુટ્યું કુકડનું ત્યાં પેલો પોકારે છે;
કુકડ કહે તું મને બાપ કહે તોજ બાંધું,
નહિતો ન બાંધું તેની શરમ તો તારે છે;
મનાવતાં બીજી રીતે માને નહિ તેનું મન,
બાંધે બાપ તાડું, અંતે એમ તે ઉચારે છે;
દાખે દલપતરામ દેખીલ્યો એ દાખલાથી,
નિરક્ષ જીતે, અંતે લાજવંત હારે છે. ૧૦૪.

ભગ.—એક શીકારીએ વનમાં વાધને અનઠીમાં નાંખ્યો હતો. તેને એક દયાળુ માણસે કાઢ્યો. ત્યારે વાધે બહાદુરી કરીને તે માણસને મારી નાંખ્યો, પછી તે વાધને એક પક્ષીએ ધિક્કાર કર્યો હતો.

અપ્રસ્તુત પ્રશંસાલંકાર.—મનહર છંદ.

ઝાડીમાં અનઠી મળ્યે, પાડી મુક્યો પારધિએ,
પાપી વાધ, તેને પીડા પૂરણ પમાડી છે;
દયાળુ મનુષ્યે દીઠો, દયા તેને દીક્ષા આવી,
તેથી તેણે તારી બારી છુટ્યાની ઉઘાડી છે;
છાપો મારી છોડનારનાજ તે છોડાવ્યા પ્રાણ,
તેમાં તે શી જગમાં બહારી જગાડી છે;
કહે દલપતરામ, કૃતજ્ઞતા કરી નહિ,
ખરેખરી કૃતધૃતતા તે કરી દેખાડી છે. ૧૦

સાહેબ.—આજસ છે, તે એક દુર્ગણ છે, તે અભિમાન-લોભની કે ક્રોધની બરાબર કહાંચે કે કેના જેવી કહીએ

ભગ. મનહર છંદ.—અન-પ્રયાલંકાર.

આજસથી અભિમાન એટલું તો ઉત્તમ છે,
અભિમાનીને તો માન તાકવાનો ટેક છે;
લોભી પણ આજસથી લાયક લેખાય લેશ,
લાલચથી લઈ જેસે ઉગ્રમ અનેક છે;
ક્રોધીજન કહણુ કથનથી કુચ્ચાન કાકિ,
વધારે નહીં તો પણ એટલો વિવેક છે;
આજસને કેના જેવી કહું દલપત કહે,
આજસ સમાન ભુંડી આજસજ એક છે. ૧

સાહેબ.—ત્યારે ચોર, અને જુગારી એ જેમાં સારે રસો કોણ કહેવાય?

ભગ. મનહર છંદ.—ઉપમેષોપમા.

ચોરી કરી ચોર પછી ખોલે બહુ જુઠા ખોલ,
જુગારીને જુઠા સમ ખાવા જીલે જીરે છે;
ચોર ચોરી કરમ કરીને પાપે પેટ ભરે,
જુગારી જગતમાં ખરો હરામખોર છે;
ચોર ચીજ ચોરતાં ન લાવે લવલેશ લાજ,
જુગારી જુગારે જેતાં નિર્દોષ નહોર છે;
કહે દલપતરામ જેને ભલો ભુડો કહું,
ચોર જેવો જુગારી જુગારી જેવો ચોર છે. ૧

ભગ.

મનહરછંદ—ઉપમાલંકાર.

હાલ જેવી ધીરજ ધરી અડગ ઉભા રહી,
ખડગ સમાન ક્ષમા ખૂબ ખખડાવીએ;
ખખતર જેવો સંપ સજીએ સગાવાલામાં,
સેના જેવા સદા સદગુણો સંપડાવીએ;
તુરગની તુલ્ય યુદ્ધિ તરંગ તૈયાર રાખી,
રથ જેવો મનોરથ ચંચળ ચલાવીએ;
દુશંમનો જેવા દુરગુણો દલપત કહે,
હીમત રાખીને તે હઠીલાને હઠાવીએ. ૧૦૮.

સાહેબ.—રાવણ અને ઐરાવણની રીતભાત કેવી હશે?

ઠાકોર.—જમની જમાત કેવી હશે.

સ્કાલર.—વ્યંતરીએ કેવી હશે.

રળીયો.—ચોર કેવા હશે મેં દીઠા નથી.

ભગ.

મનહરછંદ—પ્રતિપાલંકાર.

જીલમી રાજની નીતિ જોઈ તો શી જરૂર છે,
રાવણ ઐરાવણની ભુંડી રીત ભાતની;
જીલમી સીપાઈઓની જોઈ હોય જો જમાત,
જોવાની જરૂર શી છે જમની જમાતની;
કુવડ નારીઓ જીલમી જોઈલી નજરે ફેરે,
જોવાની જરૂર મટે વ્યંતરીઓ જાતની;
કપટી વેપારી જીલમી કહે દલપતરામ,
ખાતરી તેથીજ થશે તસ્કર સાક્ષાતની. ૧૦૯.

ઠાકોર.—એક ધર્મગુરુ એવું કહેતો હતો કે, જેનાં છોકરાં
નહાનપણમાં ઘોડીઆમાંથી વરે તેની તો આપર છે.
વળી કહેતો હતો કે દેશાંતરમાં જવાથી ધર્મ સવચાય
નહિ. અને સ્ત્રીઓને ભણાવવી નહિ. તેનું શી રીતે સમજવું?

ભગ.

મનહરછંદ—અપહ્રુતિઅલંકાર.

છોટાં છોકરાં વરાવી ફાવી શું કુલાવાનું છે,
કુલાવાનું ફોક એતો કાંઠા છે કલેશના;
પ્રવાસની ના પાડે તે દેશના શું હિતસ્વી છે,
હિતસ્વી ન હોય એતો દુશમનો દેશના;
ધર્મનો ન મર્મ જાણે તે શું ધર્મ ગુરુઓ છે,
ગુરુઓ નહિ હરામખોર છે હમેશના;
વનિતાનો વિદ્યાભ્યાસ વારે તે શું વિદ્વજન,
વિદ્વજન નહિ મોઠા વૃષભ મહેશના. ૧૧૦.

રળીયો.—તમે ગમે તેવી કવિતા રાક્ષિત દેખાડો પણ, હું
તમને ખડું નહિ. મારા જેવી કવિતા તમારાથી ખતી
રાકે નહિ.

ભગ.—તે કઈ કવિતા? અને સરસમાં સરસ ક્રિયા વિષય
ઉપર તમારી કવિતા છે? તે કહે એટલે ખીજાઓની
કવિતા સાથે સરખાવી જોઈએ.

રળીયો.—મારી કવિતા બધીએ સરખી વખાણવા જેવી
છે. પણ મૂર્ખ હોય તે ખીજાઓની કવિતાને વખાણે છે.

ભગ.—હંસનો અને કાગડાનો સંવાદ સાંભળ.

મનહર છંદ.

કાગ કહે રાગ મારો હંસથી રસીકે રૂઠો,
અંગતણો રંગ પણ જાણનાર જાણશે;
મરદની મુછે રંગ હોય હંસ અંશ જેવો,
રંગ બાંધો, રંગ મુજ અંગ તુલ્ય આણશે;
પતિવ્રતા પતનીનો પતિ પરદેશ હોય,
પ્રતિજ્ઞથી તેતો મારા જોલને પ્રમાણશે;
શું કહું વિશેષ વાત શુણો દલપતરામ,
વિવેક વિનાના લોકે હંસને વખાણશે. ૧૧૧.

હંસ.

હંસ કહે હાડીયા તું આડીયાની ચાલ છોડ,
આડીયા તારા તે જોલ આહી કોણ આખશે;
આપનાં વખાણ આપોઆપ કરે આપ મુખ,
દુનિયાંતો દેખશે તેવાજ ગુણ દાખશે;
માન મળે તને, તો હું નથી અપમાન દેતો,
માન અપમાન જોગ માનવીઓ ભાખશે;
દાઝે બળ્યો દૂષ કરે તેથી દલપત કહે,
રાગ રંગ રૂઠો ગણી તને કોણ રાખશે. ૧૧૨.

ભગ.—જીવ ધાલીને સારી યોગ્યતા ક્યાંવના કશું કામ
આવડે નહિ. ખાલી મમત કરવા તે જોડા છે. અને દેવ
કૃપા પણ જોઈએ.

મનહર છંદ. દૃષ્ટાંતાલંકાર.

સોની કંદી શ્રીમંતપણથી ધંધો શીખ્યો નહિ,
ઘડવા પડે તો પછી ઘાટ ન ધડી શકે;
તરવા ન શીખ્યો નર તરવાની તક પડી,
પાણીતણા પૂરથી તે પાર ન પડી શકે;
સુખપાલે ખેરી કૃત્યા, પછી પળ આવી પડે,
અપળતા લાવી નહિ ઘોડલે ચડી શકે;
શસ્ત્રધારી હોય પણ શસ્ત્રવિદ્યા સાધ્યા વિના,
લશકર સાથે કદી તે નહી લડી શકે. ૧૧૩.
રસોઈ શીખ્યા વિના સરસ ન રસોઈ થાય,
બાફીશકે તો કદાપિ બાફણું બકાય છે;

સાહેબ.—જુઓ આ મહારાણીના રાજો. એમાં એવું
લખેલું છે કે “ભલું મહાનારનું ભલું ને ભુંડું મહાનારનું
ભુંડું” એ કહેવત વિષે એક બે કવિત કહે.

ઉત્તમરામ.

કવિત.

દાણા વેચનાર દાણા સંઘરી દુકાળ માગે,
દેખાશે દુકાળ એવા દાણા-વેચનારને;
બીજાને પુરાડવાને ખરે ખાત ખોદે ખાડ,
જણાશે જોખમ એવી ખાડ ખોદનારને;
કોઈકને કષ્ટ દેવા રસ્તા વચે કાંઠા વેરે,
વાગશે વિશેષ કાંઠા કાંઠા વેરનારને;
ભલું સોનું ઇચ્છશે તેનું તો ભાઈ ભલું થશે,
પુરું થશે બીજાઓનું પુરું ઇચ્છનારને. ૧૩૪.
સોખતીનો જીવ લેવા સિહને જગાડે જઈ,
જરૂરતો મોત થાય તે જગાડનારનું;
પારકી અકીરતિનું વાળું જે વળાડે વડું,
વાળે અપજરા-વાળું તે વળાડનારનું;
લોભથી કે દુષ્ણથી જે લોકનું લગાડે ધર,
લાગો ચુક્યું ધર જાણો તે લગાડનારનું;
સુધરે સુધારનારનું, ને દલપત કહે,
બગડે બેશક બીજાનું બગાડનારનું. ૧૩૫.

સાહેબ.—મહારાણીના મુગટને આશીર્વાદ આપો.

ઉત્તમરામ.

સંવેચો.

દિગ્વિજયી વિજયા—કુંવરી, વિજયાદશમી શત સૂધિ વિરાજે;
લાજ-જહાજ, ગરીબ-નિવાજ, સદા શુભરાજ-સમાજગણાજે;
બાળકની પ્રતિપાળક માત છે, તેમ પ્રજા પ્રતિપાળક થાજે;
રાજ-દેવતાનાં કૃપાથકિ તાજ રહે શિર ઉપર તાજે. ૧૩૬.

સાહેબ.—વાર ફેરિયાદી છાપી પાડનારની, અને ચીતા-
રાની કળા ઉત્તમ કહેવાય, કે કવિની.

ઉત્તમ.—વિક્રમ અને ભાજની પાસે હુશીઆર ચીતારા
હતા, પણ તે રાજાઓની કીર્તિ કવિઓએ જેવી અમર
રાખી છે, તેની ચીતારા રાખી રાહ્યા નથી કહ્યું છે કે.

સંવેચો.

ઉજ્જયિની પતિ પાસે હતા બહુ, ચંચળ ચિત્ત ચતૂર ચિતારા;
આકૃતિ ઊંપરની અવલોકી, અતી ચતુરાઈથી ચીતરનારા;
એ છાપિ આજ અહીં ન રહી કહિ, વાત કરેને કહીં વાણારા;
ચિત્ત ચરિતરણું ચળકે બહુ માંડિગયા કવિલોક અમારા. ૧૩૭.

સાહેબ.—માણસની આરા કેવી છે? તે વીધે એક કવિત કહે.
ઉત્તમ.—ભૂમધ્ય રેખાએ રહીને જોઈએ તો ધ્રુવનો તારો
પૃથ્વીને અડ્યો હોય એમ દેખાય. પછી તેના સામા સો
સો મૈલ જઈએ, તેમ તેમ દર સૈકડ પા ધડી દહાડો
અડ્યા જેટલા ધ્રુવનો તારો જોયો જણાય, કહ્યું છે કે,

કવિત.

ભૂમિ મધ્ય રેખાપર રહીને જો ભાળીયે તો,
દીસે ધ્રુવતારો જાણે અવનીને આડ્યો છે;
સનમુખ ચાલી મૈલ સોળસે જુઓ તો જોયો,
ચળકશે જાણે દિન ચાર ધડી અડ્યો છે;
જેમ જેમ જોએ સામા તેમ દર સો સો મૈલે,
પા ધડી પ્રમાણમાં જોયો નજરે પડ્યો છે;
એમજ આશાનો અંત અળગો રહે અત્યંત,
પાસે પાસે જઈ કહે કોઈએ પેકડ્યો છે. ૧૩૮.

સાહેબ.—વાર કેવા જનો પોતે અમુલ્ય હોય પણ પછીથી
રાસ્તા ધઈ જાય?

ઉત્તમ. એકાવળીઅલંકાર—સંવેચો.

ઠસતા ઠસતા ઠિક આપર ઠાઠ, ધજા ધરિ ધર્મતાણી ધસતા;
કસતા કસતા કુરિ ફેલ વિષે, વિષ્ણુ-જન સંગ વિષે વસતા;
ખસતા ખસતા પછી ખૂબ ગયાજ, તજ રૂડી રીતતાણા રસતા;
પસતાય પછી દલપત કહે શસતા નહિ તેહ થઈ શસતા. ૧૩૯.

સાહેબ.—બે સગા ભાઈઓ હોય, પણ તેઓની બુદ્ધિ અને
નશીબ સરખાં હોતાં નથી. તે વિષે કહે જોઈએ.

ઉત્તમ.

સંવેચો.

પંખીથકી પ્રગટે પણ પંખિજ, ચારપગાં પશુ ચારપગાંથી;
થાય વનસ્પતિમાંથી વનસ્પતિ, માણસ તેમજ માણસમાંથી;
ન્યૂત વિશેષ ન-લેશ દિસે તન, માત તથા તન તાતતણાંથી;
દેહ મળે દલપત કહે, પણ બુદ્ધિ, નશીબ, બરાબર ક્યાંથી? ૧૪૦

એવામાં એક બાવો ઇડરના મહારાજ પાસે રહેતો હતો,
તે બોલી ઉઠ્યો. કે અમારે ભજત લગાવવાનો, ગેર લગા-
વવાનો, વગેરેના મંત્રોએ. માટે તમે આ ટીકું કહ્યું છે તેવા

દાહરો.

મદથી મનુષ્યતા મટે, હોય બુદ્ધિની હાણ;
ને એવા મદ છરવે, જેવણા જન જાણ. ૧૪૬.

સાહેબ.—હિંદુશાસ્ત્રમાં એવા દાખલો હશે, કે મોટા સત્ય-
વાદીને જીવું ખોલવું પડ્યું હોય?

ઉત્તમ.—લાખોની લાંચ આપતાં જીવું ન ખોલે, એવા
બુધિષ્ઠિર રાજા, મિત્રોના પક્ષ માટે લગાર જીવું ખોલ્યા હતા
તેથી તેમની અપકીર્તિ આજ સુધી રહી છે. લડાઈમાં
અશ્વચામા પડ્યા, એવું બુધિષ્ઠિર ખોલે તો, તેમનું
ખોલ્યું સાચું માનીને કૌરવની ફેજ નાશી જાય એવું હતું.
માટે અશ્વચામા નામના હાથીને મારી નાખીને બુધિષ્ઠિર
પાસે સાખ પૂરાવી. ત્યારે બુધિષ્ઠિરે કાને હાથ દબને
કહ્યું કે અશ્વચામા નામનો નર, કે હાથી પડ્યો ખરા.

સામ્બરાવૃત.

લાખોની લાંચ લેતાં, જરથકિ જન ને, ખોલ જૂઠા નખોલ્યા;
સ્વાર્થે કે સંકટે તે સુખ દુખ સહીને સત્યતાથી ન ડોલ્યા;
સાતે સિંધુ તરીને, પછો અપજશની ખાડમાં કીર્તિ ખોવા;
મિત્રોના પક્ષ માટે અસદ ઉચરિયા, કુંજરો વા. નરો વા. ૧૪૭.

સાહેબ.—માણસમાં હરેક ગુણ થોડા થોડા હોય તે ઠીક,
કે એકજ ગુણ પૂરો હોય તો ઠીક.

ઉત્તમ.—ખીજ ગુણ થોડા થોડા હોય તો ઠીક; પણ એક
ગુણ તો પૂરો જોઈએ, કહ્યું છે કે.—

દાહરો.

અધુરા ગુણો અનંકથી, ગુણિજન નહીં ગણાય;
પરિપૂરણ ગુણ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૧૪૮.

સૈયો.

મણિમાહિ નહીંરસવાસ, સુવાસ, પ્રકાશતણો ગુણ એક અનંક;
વળિ કેસુરિમાહિ સુવાસ વસે, પણ રૂપ કે રંગ છતે નહિ દોર;
શુક કોકિલના સ્વર સુંદરથીજ, વખાણ કરે સઉ વિશ્વ વંશેક;
સનમાન સદા દલપત્ત થશેજ, હશે ગુણ ને પરિપૂરણ એક ૧૪૯.

સાહેબ.—કેવું સન્માન મળે?

ઉત્તમ.—ધ્વજ ધ્વજાથી તેને જેવું સ્થાનક મળે તેવું તેને
સન્માન મળે. કહ્યું છે કે—

કવિત.

કુંજરનું કુંજ જાતે જંગલનું જનાવર,
વાનર હરણ રીછ તુલ્ય ફરે વનમાં;

મહાવતે પકડીને પુરમાં પ્રથમ આગ્યો,
ધાસ ભરી ભરી લાવે સદેવ સદનમાં;
ધન આપો ધોખીએ ધોવા જવાને કાળે રાખ્યો,
રાજે રાખ્યો સેના શણગાર ગણીમનમાં;
કહે દલપતરામ જગતની રીત જુઓ,
સ્થાનક સમાન સનમાન મળે જનમાં. ૧૫૦.

દાહરો.—કુટમાણસ વિષે ખોલો.

ઉત્તમ. સૈયો.

શુણિ અંતર વાત ધરેજ અનુત્તમ, ઉત્તમ વાત ધરે અજગી;
ધરીને શિર પાણ અધર્મતાણીજ, કુકર્મતાણીજ કરે કલગી;
શુભ સજ્જનની સુખકારિ શિખામણ, સાંભળતાંજ ઉઠેસજગી;
દલપત કહે જન કુટસદા, વિષયો જન સાથ રહે વળગી. ૧૫૧.

એકસભાસદ.—શ્રી, ઘણા શણગારથી શામિ કે લાગ્યો?

ઉત્તમ. કવિત.

ઝૂમી રહ્યું ઝૂમાણું ને ઝળટી રહેલી ઝાલ,
ઝમક ઝમક પગે ઝાંઝરો ઝમકતી;
ઘરાણાં ઘણાંક સોની સુધડે ઘડેલા ઘાટ,
ઘાઘરાને ઘેરે ઘણી ધૂધરો ધમકતી;
ધમક ધમક ધરે ચરણ ધરણી પર,
ધુળે ધમકારે બધી ધરણી ધમકતી;
સજ્યા શણગાર પણ લાજ ને લગાર નહીં,
લાગી શણગારે લાહ્ય ઝોગણી ચમકતી. ૧૫૨.

એ ભાઈ કોણ છે?

સાહેબ.—એ એક વકીલ છે.

ઉત્તમ.—કહોતો વકીલ વિષે એક કવિત કહું.

સાહેબ.—કહો જોઈએ.

ઉત્તમ. કવિત.

રોગ કરે ભોગ ત્યારે વેદને વિશેષ લાભ,
દશ ભંગ થતાં જેસે કોળી તો કમાઈને;
પડે ને દુકાળ રળે દાણાના દુકાનદાર,
લડે ને લપાળ લાભ સો ગણો શીપાઈને;
માનવીઓ મરે ત્યારે ભલો લાભ ભંગીઆને,
અને અવતરે ત્યારે દામ મળે દાઈને;
દાંખે દલપતરામ લડે લોક દામ દામ,
ભલો લાભ તે સમે મળે વકીલ ભાઈને. ૧૫૩.

સાહેબ.—પ્રીતિની પ્રીતિ કેવી હોય, તે વિષે ખોલો જોઈએ.

ખેંગાર. સવૈયો.—સિંહાવલોકન.

કળથી કરિયે સિદ્ધ કારજ સર્વ, પડે પસતાણું ન પાછળથી;
છળથી કરતાં કદિ, છેક બને મુખ કાળુ, અકીરતિ-કાળજથી;
જળથી, નમટે કદિ ઘોઈ જુઓ, ધણી લોહિ જુઓ કદિકાંબળથી;
બળથી દલપત્ત કરું ન-બને, સિદ્ધ કાજ કરાય સદા કળથી. ૧૬૦
રળીઓગઢવી.—ઝટ સમજાઈ જાય, તે કવિતા મોળી લાગેછે.

ખેંગાર.—તવો અભ્યાસ હોય ત્યારે તાણી મેળીને રાખે
એસારવા પડે તે કવિતા કિંમતાર્ય થાય, પછી સારો અ-
ભ્યાસ થાય ત્યારેજ સરલ કવિતા રચી શકાય, અને
ગૂઢાર્ય કવિતા કરવી હોય તો કઠણ પણ થાય.

સાહેબ.—રળીઓગઢવી સમજી રાકે નહિ એવા એક સ-
વૈયો ભોળા બોધ્ય.

ખેંગાર.—(પોતાના દક્ષતરમાંથી કાગળ, ખડીઓ, અને લ-
ખણ કાઢીને એક સવૈયો રચીને બોલ્યા.)

સવૈયો.—ગુઢાર્ય.

સૂ કરિને કરતારતણી, કરતાં વિનતી ધર તે કરી આપે;
સૂ કરતાં ખડમાં પણ ખૂબ, જુઓ ખસખોઈ ખરેખરી વ્યાપે;
સૂ કરિને ખલ ખાય સદા, મળવા જન ઈશ્વરમાં મન થાપે;
સૂ કરિને કરડી દલપત્ત કહે, વળી ક્રોડ્ધિનાં કૂળ કાપે. ૧૬૧.
રળીઓ.—સાંભળો એનો ઉત્તર હું કહું.

સવૈયો.

ભકિત કરી કરતાં, વિનતી, નમજે ધર એવું પ્રભૂ કરિ આપે;
જો ખસખોઈ વિષેજ રહે ખડ, તો ખડમાં ખસખોઈજ વ્યાપે;
ચોરિણા ધનથી કરિ ધર્મ, પછી ખળ ખાય, પ્રભૂ મન થાપે;
દૃષ્ટિકરી કરડી દલપત્ત, કુધી નર ક્રોડ્ધિનાં કૂળ કાપે. ૧૬૨.

ખેંગાર.—ગૂઢાર્યનો ઉત્તર એવો હોય નહિ. અને “શું ક-
રીને” એમ મારા સવૈયામાં નથી. પણ “સૂ કરીને”
એમ છે.

રળીઓ.—ત્યારે ખીજો અર્થ તો મને સુજતો નથી.

ખેંગાર.—જેમ વગડામાં જઈને જોણે જણુરા ડાઠી હોય,
તે ડાઠનારનેજ જડ, તેમ ગૂઢાર્ય સરલ રચ્યો હોય તોજ
ખીજારે જડ, નહિતો તે રચનારનેજ જડ.

સાહેબ.—તમેજ અર્થ કરો બોધ્ય.

ખેંગાર.—એનો અર્થ એમ છેકે, “સૂ અક્ષર કરીને પછી
“તાર” કર. એટલે “સૂતાર” ની વિનતિ કરતાં, તે સૂતાર
ધર કડી આપે. અને પ્રથમ “સૂ અક્ષર કરતાં ખડમાં

પણ, એટલે “સૂખડમાં” ખરેખરી ખસખોઈ આવેછે,
અને સૂ અક્ષર કરીને “ખ” લખાય એટલે “મુખ” મ-
ળવા સાર માણસ ઈશ્વરમાં મન થાપેછે. અને “સૂ”
અક્ષર કરીને “ડી” કર, એટલે “સૂડી” સૌખ્યનીનાં
કૂળ કાપેછે.

એવી ચર્ચા ચાલે છે એવામાં એક ઠાકોર ખેંગારની
કલમ સુંદર હતી, તે જોવા સાર હાથમાં લીધી. અને
તે લેખણથી કેવા અક્ષર નીકળે છે, તે જોવાની મરજી
થઈ; તેથી કોરા કાગળમાં આ નીચે પ્રમાણે અક્ષરો
લખ્યા. “હરાડ હોરીઓ હડી પૈસાભાર ધૂપેલ લઈને,
માયા” હોળતી હતી, ત્યાં એક હોર પોપટ ઉરાડી મુક્યો.
તે હોરીઓ ગોધાની “તથા જીનાઘડતી હતીઓ.”

અક્ષરતો સારા નીકળ્યા. તે જોઈને ઠાકોરે કવિ ખે-
ંગારને પુછ્યું, કે આ કલમ-તમારી છે?

ખેંગાર.—(અક્ષર જોઈને) આ મારી કલમ નહોય.

ઠાકોર.—આ બધો લખવાનો સામાન તમારો છે, અને
કલમ તમારી નથી એવું કેમ કહેછો?

ખેંગાર. કવિત.

વહોરાને હોરા લખે, અઢીને તો હડી લખે,
લાખ વસા લખે વળી હરાડ અઢારને;
કાંશકોએ કેશનણી ઓળો પાડે અખળા, તે
ઓળવું ન લખે, લખે હોળવું હકારને;
ઉડ ધાતુ ઉપરથી ઉડાડવું લખવું, ત્યાં
ઉરાડવું લખે તજ ધાતુના આધારને;
કહે દલપત મારી કલમ ન કહું તેને,
જીભ પણ પારકી જો લે એવા ઉચ્ચારને. ૧૬૩.

દાહરો.

ઘોઘાના ગોઘા બને, ગઢનો ઘડ થઈ જાય;

તો તેને મુજ કરતણી, કલમ કેમ કહેવાય. ૧૬૪.

સાહેબ.—હરેક વસ્તુ, કે માણસ. મોંધું અને સોંધું સાચી થાય!
ખેંગાર. કવિત.

હોય ઘણા હાથી, ત્યાંતો હાથી પણ સાચી જોવા,
હોય થોડા હાથી ત્યાં હાથી સેનાનું નાક છે;
થોડાં બ્યાં અંજીર, ત્યાં વજીર કે અમીર ખાય,
ઘણાં બ્યાં અંજીર ત્યાંતો સૌને મન શાકછે;
મળે ન મકાઈ, ત્યાં મકાઈનો મેવો મનાય,
મળે જ્યા મકાઈ ત્યાં તે રાંકનો ખોરાક છે; "

ગણે નહિ ઠાઠ તાપ, ગણે નહિ પુણ્ય પાપ,
ગણે ન અમાપ પ્રૌઢ પાણીતાણું પૂર તે;
ઉડીને આકાશ જાય, કુદીને કૈલાશ જાય,
પ્રાતાળની પાસ જાય, જલદી જરૂર તે;
કહે દલપતરામ, શી રીતે લવાય ધમ,
જો કદાપિ કરે આમ કાવતું કીતૂર તે. ૧૭૨.

રણીએ.—આવી કવિતા સાંભળીને આ સભાના લોકો
રાજ થાયછે. પણ મને તો કંટાળો ઉપજે છે, અને
વળી આનું નામ તે કવિતા કહેવાય કે?

હતમરામ. કવિત.

જળદનું જળ જોઈ જવાસો પ્રજાળી જાય,
ભાનુનો આભાસ ભાળો ધૂડ ગભરાય છે;
મિહનાં સંતાન દેખી હરણ હબકુ ખાય,
૧ તારક્ય-પ્રતાપ પેખી સાપ સંકોચાયછે;
ચઢેલો ૨ ચંદ્ર-મિત્ર દેખી દલપત કહે,
ચારને ખચીત ચિત્ત ચટપટી થાયછે;
સોઝ્યાનાં સંતાન દેખી સોઝ્યાનું સુકાય તન,
સુકવિની કવિતાથી કુકવિ સુકાય છે. ૧૭૩.

ખેંગાર.—(એક કાગડને જોઈને) પેલા કાગડો કોયલને
ચાંચો મારે છે તે વિષે કહેતો એક કવિત કહું.
સાહેબ.—ખોલો જોઈએ.

ખેંગાર. કવિત.

કહું તને રાણ કાગ, રૂડો નથી તારો રાગ,
કોયલનો કરો વાંક કાઢીએ તે કારણે;
કોયલ સાથે કંકાસ મિથ્યા તું શામાટે કરે,
બકવાથી તને કોઈ બાંધશે-ન બારણે;
સ્વજનારે સ્વજ્યો સ્વર, તેથી તું સંતોષ પામ,
વૈર કર્યે તારો વાંક થશે-ન નિવારણે;
દાખે દલપતરામ, માન નહિ મળે આમ,
માર મનમાંની રીસ, ધાર મન ધારણે. ૧૭૪.

સાહેબ.—ખેંગાર ગઢવી. હાલ તમારા ગાંમમાં કોઈ ત-
મારી પાસેથી કવિતાવિદ્યા શીએ છે કે?

ખેંગાર.—હા સાહેબ. કેટલાએક શીએછે ખરા, પણ એક
રવિદાસ નામે ચારણ છે તે મહં નામ રાખે એવો જ-
ણાયછે. કેમકે તે ઘણા હુશીઆર કવિ થાયે.

ખેંગાર કવિનાં કાવ્ય સાંભળીને એક ઠાકોર ઘણાજ ખુશી
થયો, અને ખોલ્યો કે કવિરાજ, હું તમને એક સારી
ઘોડી બખ્ષીશ આપોરા, એમ કહીને પોતાના કારભા-
રીને હુકમ કર્યો, અને તેજ વખતે પોતાને ઉતારેથી
ઘોડી મગાવીને કવિને કહ્યું કે આ ઘોડી તમે લ્યો;
કારભારીએ કંચુસાઈથી તે ઘરડી ઘોડી મગાવી આપી
હતી. પછી ખેંગાર કવિએ ઘોડી પાસે જઈને તેના માં
આગળ કાન ધર્યો, એટલે ઠાકોરે કહ્યું કે કેમકે ગઢવી?

ખેંગાર.—સાહેબ ઘોડી મારા કાનમાં કાંઈ વાત કહેછે.

ઠાકોર.—શીવાત કહેછે.

ગઢવી. મનહરચંદ—ભાવિકા લેકાર.

ઘોડી કહેજે મને ઘણા ઘણા જુગ થયા,
કૌરવ ને પાંડવ તો કાલે થઈ ગયા છે;
રાવણ ને રામના સંગ્રામમાં હું સાથે હતી,
રઘુરાજ મારી આંખ આગળજ થયાછે;
સાગર વલોવ્યો તેતો સાંભરે છે સર્વ મને,
દેવ તથા દૈત તો નજરે તરી રહ્યા છે;
જોડાવીને લાવ ગાડો, ખેશી બંને જણાં જાયે,
પ્રતિદિન પાળજે જો દિલમાંહી દયાછે. ૧૭૫.

પછી ઠાકોર કારભારી ઉપર બહુ ગુસ્સે થયો અને પો-
તાને ચઢવાની બારેવ ઘોડી હતી તે ગઢવીને બખ-
ષીશ આપી.

આંક ૧૨ મો.

એક કવિ નીચે લખેલા સવૈયા ખોલે છે.

સવૈયા.

પાક^૧ અથાક પિનાકપતી^૨ સમ,
વાકપતી^૩ સમ વાક-વિલાસી;
ધારણ ધીર સંસાર મુધારણ,
કીર્તિ વધારણ કષ્ટ વિનાશી;
જ્ઞાન^૪ તણા સુત જુક્તિ સુજાણ,
કૃપાણ^૫ નં બાણ-કૃપા અભિયાસી;
ક્ષત્રિતણા સુત તુંજ ખરેખર,
વાહરે વાહુ વિલાયત વાસી. ૧૭૬.

સાહેબ.—(પોતાના કવિને) આ કોણ છે?

દલ.—એ ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજીનો કવિ હમીર.

૧ પવિત્ર. ૨ શિવ. ૩ વૃહસ્પતિ. ૪ જ્ઞાન કાર્પસને
પુત્ર કિન્નાક કાર્પસ. ૫ તરવાર.

હમીર.—ખાર મહિનામાંથી ત્રીસ દહાડા જાય, તો ખાત્રી
અગ્યાર મહિના રહે.

દોહરો.

શણગારે સોની ધડયો, એ આશ્ચર્ય અપાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૩.

સાહેબ.—શણગારને સોની ધડ, પણ સોનીને શણગાર
શી રીતે ધડે?

હમીર.—આ જગતનો શણગાર માણસનતિ છે. તે
માણસો જગત્કર્તાની મૂર્તિ બનાવીને પૂજે છે.

દોહરો.

એક સતી વર સાતને, ઇછિતિ હતિ એક વાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૪.

ખાવો.—એક વારે સાત વરને ઇચ્છે, તે સતી કેમ કહેવાય?
હમીર.—વરસાતને એટલે મહેને ચહાવી હતી.

દોહરો.

એક પુરૂષ જાંચો ચડી, મુખ વિણ કરે ઉચ્ચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૫.

ખાવો.—જાંચો ચડીને મુખ વિના ઉચ્ચાર શી રીતે કરે?
હમીર.—વરસાતને મુખ નથી, પણ જાંચો ચડીને ગર્જના
કરે છે તે.

દોહરો.

જનિતાને પુત્રે જણી, આતુર કરો વિચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૬.

ખાવો.—દીકરે-માને શી રીતે જણી?
હમીર.—આંમલિનો દીકરો આંગલિયો (કચુકો) તે આમ-
લીના ઝાડને જણે છે.

દોહરો.

નર ઝૂંઝે નારી મરે, જુએ સોખિ સરદાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર. ૧૮૭.

ખાવો.—ઝૂંઝે એટલે લડાઈમાં અયડાઅથડી તો મરદો
કરે, અને તેની મહેનતના બદલામાં મરે તો સ્ત્રિયો;
એવી વાત કેમ મનાય?

હમીર.—પાસા ઝૂંઝે, અને મરે સોગદીઆ તે.
એવામાં તે બાગમાં લાલ માળી અને લાલ માળણ
ફેળા ઉપરથી ફેળાં પાડતાં હતાં. તે કેટલાંએક લીલા રંગનાં,
અને કેટલાંએક રાના રંગનાં હતાં.

તે માળીના હાથ નીચે એક ચાકર ને ચાકરડી હતાં તે
બને જણાને પગે થોડી થોડી ખોડ હતી. તેઓ પણ એજ
કામ કરતાં હતાં અને બધાં ફેળાં એકઠાં કરતાં હતાં. તે
બધાંને જોઈને દરબારના એક મહેતાએ કહ્યું કે—

આ લાલુ તમે જે જણીઆ લીલાં લીલાં લો, અને લાલ
રાતાં રાતાં લો, એમ કહે.

સાહેબ.—આ મહેતે જે રાખે કહ્યા, તેમાં કંઈ મનરંજન
અમત્કાર નથી, તેપણુ એજ મતલબનાં વાંચો કવિની
કલમથી લખાયતો તેમાં કંઈ અમત્કાર આવે?

હમીર.—હા સાહેબ જે કવિ અમત્કાર લાવવા ચહાયતો
એવી સહેજ વાતમાં પણ લાવે.

સાહેબ.—એજ મતલબનો દોહરો રચીને કહે જોઈએ.

હમીર. દોહરો.

લાલુ લે લીલાં લિલાં, લાલ લાલ લે લાલ;
લીલાં લીલાં લૂલિ લે, લૂલો લેલે લાલ. ૧૮૮.

સભાસદો.—સાખારા, સાખાગ. (એમ સહ ખોલી ઉઠ્યા)
સાહેબ.—સ્ત્રિયોની કે પુરૂષોની સભા ખેડી હોય, તેઓ-
માંથી ખાનદાનેનાં ફરજંદો અને હલકાં માખાપનાં ફર-
જંદો શી રીતે વરતાય?

હમીર. કવિત.

હાસ્યરસ હોય ત્યારે મુખ મલકાવે, પણ
દાંત ન-દેખાડે તેતો મુંદરી સન્નતનો;
મરદ જે મરજદ મેલી ખોલ ખોલે નહિ,
એનોતો એલાદ ખાન દાન ખરે ખાતની;
નિર્લજ નઠારા ખોલ ખોલે જે દુંકારા કરી,
ટોળી ભીલ કોળીનો, કે હોળીનો હયાતની;
કથન કથેલ થકી કહે દલપંતરામ,
જાણીએ જરૂર જાત તેનાં માત તાતની. ૧૮૯.

એવામાં એક ઝાડની ડાળ ઉપરથી ચુંદર જેવા રસના
છાંટા હમીર રાવળ ઉપર પડ્યા, એટલે બધા સભાસદોની
નજર તે તરફ ગઈ.

સાહેબ.—શું થયું એ?

હમીર. ઉપદ્ર વજૂદત.

વિદેશી સૂણો કવિને નિવાળે, સ્વદેશી સૌંદો નહિ કેમ લાળે;
નજવજાળાં નહિ મર્મજાળે, સજવસર્વે શ્રવણે મુઠાળે. ૧૯૦.

સાહેબ.—(એક ખાટને જોઈને) ખારાટ તમે કેમ કંઈ
કવિતા ખોલતા નથી.

નાવને નાવિક નર, નાવિકને નાવ નામ,
આમ દલપત અન્યોઅન્યનો આધાર છે. ૧૯૬.
વળી કોઈ સમે અવું પણ અને, કે જે જીવાડનાર હોય,
તેજ મારી નાખે.

કવિત.

પવનથી દીપક પ્રજળતો આલાઈ જાય,
પવન વિના પણ પલકમાં યુગાય છે;
પાવકથી પ્રાણિયોના પંડ તો પ્રજળી જાય,
પાવકે પકાવેલાથી પોષણ પમાય છે;
જળમાં જો ડુબી જાય, જીવનું જોખમ થાય,
જળ વિના પણમાં જરૂર જીવ જાય છે;
દાખે દલપતરામ, દેખો ભાઈ દુનિયામાં,
જેથી કદી જીવ જાય, તેથીજ જીવાય છે. ૧૯૭.

સાહેબ.—આ જગતની માયા કેવી છે? તે વિષે એક કવિત કહેા.
હમીર.

કવિત.

જેમ કોઈ લોળો ભાઈ ભૂતનો આભાસ ભાળે,
એવોજ આભાસ જુઠો જગનનો જોઈએ;
દેખાય છે ત્યાં સુધી દેખારો, પછી દૂર થારો,
ગયું તે જરૂર ફરી જોયું નથી કોઈએ;
સાંઝે સાંઝે ફૂલે ને સવારે તો સુકાઈ જાય,
ક્યા ક્યા રોજનાં સંભારી ફૂલ રોઈએ;
કહે દલપતરામ, કીજીએ સુકૃત કામ,
ખાલી ખોટો ખેદ કરી વખત ન ખોઈએ. ૧૯૮.

સાહેબ.—જગત જુઠું છે, અને મરી જવું છે. મોટે થું
કરી લવું જોઈએ? તે વિષે તમારા દેરાના લોકો થું કહે છે?

હમીર.

સવૈયા.

જાણવું જેજગ જુઠું. જવું મરિ, જોગ સજો. જન જોગિ કહેછે;
લોગવિ લો મુખ લોગ ભક્ષા, ભવ જયવહો, જન લોગિ કહેછે;
કામ કરો શુભ, નામ રહે નિત્ય, આમ મનુષ્ય ઉદ્યોગિ કહેછે;
દાન કરો દલપત કહે, ધન દો મુજને, જન દોગિ કહેછે. ૧૯૯

દોહરો.

જરૂર જુઠું જગત છે, સત્ય હરીનો સ્નેહ;
ઉઘમ કરિ ઉપકાર કર, તત્ત્વ નીતિયુત તેહ. ૨૦૦.

સાહેબ.—સાખારા. તમારા વિચાર સારા છે.

સાહેબ.—(પોતાના કવિને) વર તમારી જાતિમાં, અને
તમારી જાતિમાં અસલ કોઈ કવિ થયેલા કે?

દલ.

સવૈયા.

આદિમ^૧ આદિકવી કહિએ, રચિ વેદ રૂપા રસરૂપ રૂપાળી;
પાછળ ગોત્ર પરાશર જે મુજ ધર્મ રમૂતી રચિ શાસ્ત્ર સંભાળી;
વ્યાસ થયો સુત તેહતણો કવિ, પ્રૌઢ પુરાણ વદી હદ વાળી;
તે પછોતો દલપત કહે, કવિ માધ થયો ભિનમાળ શ્રીમાળી. ૨૦૧
સાહેબ.—ભગવાન આરોઠ, તમારી નાતમાં કોઈ હોદરા,
સારા કવિ થાય એવા અભ્યાસ કરે છેકે નહિ.

ભગવા.—હા સાહેબ, વિજયપુરમાં ગિરધરભાઈ, નામે એક
છોકરો છે તે સારો કવિ થશે. અને તે એવી હમેદ
રાખે છે કે એક નવો ગ્રંથ રચીને માલપુર તાલુકાના
રાવળજીને રંજન કરીને તેમની પાસેથી કંઈ જગીર
ખખશીરા મેળવવી.

સાહેબ.—ધણું સાઈ.

પછી સાહેબે સર્વેને યથાયોગ્ય સાલજોડા, પાધડીઓ, અને
શલાં વગેરેના સિરપાવ આપીને વિદાય કર્યા.

ગ્રંથ સમાપ્તિ વિષે.—કવિત.

એક સોને છ કવિત, સવૈયા છે સાડનીશ,
દોહરા તો ત્રીશ, શ્લોક^૨ પાવીશ પ્રકાશ છે;
સોરઠા છે પાંચ, છપો એક, એક ઝૂલણો છે;
બધા મળી બસે અને બે છંદનો વાસ છે;
નીતિતણી રીતિ, તથા પ્રીતિ પરિશ્રુત પર,
તર્ક ને વિતર્ક મન માનતી મીઠાશ છે;
કહે દલપતરામ, કવિતાના દોડીલાને,
ફાવે એવો ગ્રંથ શુભ કાર્યસ વિલાસ છે. ૨૦૨.

દોહરો.

માપ શીખિયે છંદનાં, પઢતાં પીંગળ ગ્રંથ;
પણ આવા ગ્રંથોથકી, મુજે કાવ્યનો પંથ. ૨૦૩.

કાર્યસવિરહ.

મિત્રની દીલગીરી—મનહગ્ગંદ.

શાણા મુખ્યા કારણસે સ્વર્ગમાં કર્યો નિવાસ^૩,
તેનો શોક તણ શાથકી સંતોષ વાળવો;

^૧ બ્રહ્મા.

^૨ આર્ય, ગીતી, સ્વમધરા, વસંતતિલકા, શાર્દૂલકિ-
ક્રીદિત, શિચરિણી આદિક.

^૩ તા. ૩૧ મી અગસ્ટ સને ૧૮૯૫ પૂનામાં દેહ મુક્યો.

કવિતા જહાજનો તે ભાગી પડ્યો કુવાથેભ,
ખરે ખરે ખેદ તેતો કેમ કરી ટાળવો;
પંડિતોના પારખની પ્રૌઢ પેઢી ભાગી પડી,
હવે કહો વ્યવહાર શો રીતે સંભાળવો;
દાખે દલપતરામ ખામરનો પાળનાર,
મુખમાં હતો તે લુટાઈ ગયો માળવો.

૧.

ઈર્દવિજયછંદ.

તે મુજ મિત્ર ગયો તદનંતર, અંતર દુઃખ નિરંતર આવે;
જાતુ રહ્યું મુખ તો શન જોજન, લોજન ભાવ ભલે નવ ભાવે;
તેની છબીજ તરે નજરે, કદિ એક કલાક ન છેક છુપાવે;
કદ કયા દલપત કહે, કહું દોણ કેને દુખ દોણ કપાવે. ૨.
તર્ક વિતર્ક કવિત્વતણો, કવિના દિલમાંહિ શિથીલ દેખાણો;
દેશતણી દરશાઈ દશાપુરિ, જ્યાં તહાં લક્ષિમ વિનાશ^૧ જણાણો;
પુદ્ગિ ફૂરી પુદ્ગિમાન જતોની, ભલા જનનો પણ જીવ ભ્રમાણો;
દેખિ એવું દલપત કહે, નર કાર્યસ સ્વર્ગ ગયો મન જાણ્યો. ૩.

દોહરો.

નિર્ધન લોપો નિરખિયે, સદન સદન ખહું શોક;
સાહેબ કાર્યસ સાથ ગઈ, લક્ષ્મી પણ પરલોક. ૪.

મનહર છંદ.

સંધ્યા સમે વસુધા^૨ ને વ્યોમતણા^૩ સાંધા વિધે,
અવલોકિયો શતો આલ ચઢીને અગાશિયે;
જાણેકે કિલાક મુગો જગત તણ જવાથી,
ભૂમિએ ભગવો ભેખ આઢ્યો છે ઉદાસિયે;
મૂર્ધ શશિ સામસામા પશ્ચિમ પૂર્વ પાસે,
તેની ઉપમા તો તેના તર્કથી તપાસિયે;
જોગણી બણી જરૂર જાણે દલપતરામ,
કાંધે ધરી કાવડ ધરણી ધાઈ કાશિયે. ૫.
વાલાના વિન્નેગવાળી વેદનાનો વિગતતો,
જે જને જાણેલી હોય તેજ જન જાણુશે;
પ્રસવની પીડા અપ્રમુતા તો પીછાણે નહિ,
પ્રસવનો પીડતો પ્રમુતાજ પીછાણુશે;
ધાયેલના ધરતણી ધાયેલ ધણીક જાણે,
અવર તો એ વિધે અંદેશો ઉર આણુશે;
દાહુરનું દુખ દેખી દાખે દલપતરામ,
હાડિયો તો હશી ખેલી ખેલ તે વખાણુશે. ૬.

ઈર્દવિજયછંદ.

ગામ ગરાસ ધરા ધન ધામનિ, ખોટનું દુઃખ ખરે પણ ખોટું;
સંતતિહીન કુટુંબ કુસંપન, છાતિતણું દુખ તે પણ છોટું;
કોઠરિ પૂતાંણુ કોણ ગણે, કદિ ચોગાણુ આવિ ચઢી દુખ ચોટું;
મેં મનમાં અનુમાન કર્યું, દુખ મિત્ર વિન્નેગનું સર્વથિ મોટું. ૭.

દોહરો.

પૂછો આહિ ચંદ્રારને, પૂછો જળચર કાપ;
કાંતો પૂછો કમળને, રનેહિ ગયે શું થાય. ૮.

પૂર્વાણુ રાગસ્મરણુ.

મનહર છંદ.

કાવ્ય અલંકારતણા ગ્રંથનો અભ્યાસ કરો,
જીવ જોડી રાખ્યો તો મેં કવિતાની જકમાં;
શોધતો હતો હું દોઈ શાણો સરદાર નર,
ખોધતો હતો હું મહોનાથને મુલકમાં;
દોઈ દીલદાર ને ઉદાર દરબારમાં હું,
રહેવાની રૂચિ અતિ રાખતો ઇશિકમાં;
દીલમાં વિચારતો હું હતો દલપત કહે,
ફારખસતાણું તેડું આવ્યું તેવી તકમાં. ૯.
ખાનપરે^૪ દ્વારે જ્યારે નદિને કિનારે સારે,
મેજો થયો મારે ચાંદા સૂર્યના મેહલમાં;
ઈસ્વીસો ચઢારે અડતાળીશમી સાલ ત્યારે,
ધ્યાર કીધો ધ્યારે પરિપૂરણ પેહલમાં;
પાસે રહ્યો પાંચગણો દૂર રહ્યો દશગણો,
થયો ઘણો ઘણો રનેહ સરસ સહેલમાં;
જેવો રનેહ કીધો અંત મુધી રાખી લીધો,
ફેરફાર નહિ કીધો મુખ કથન કહેલમાં. ૧૦.

સોરઠા.

વચને પ્રીત વિવેક, એવા મિત્ર અનેક છે;
છાતીરંજન છેક, એકજ જડે અનેકમાં. ૧૧.
સર્વ વચન સચવાય, ત્યાં મુધી પ્રીતી ઠેક;
ચૂક પડ્યે ચુંથાય, કાચી પ્રીતનિ ચીત તે. ૧૨.

મનહર છંદ.

લાડનો લગવનાર દોરત દીલદાર ગયો,
કોણ હવે મને લાડ કોણી લગાવશે;

સુખ દુખવારનો પોકાર શુણનાર ગયો,
 ડોણ હવે સુખ કરી શોકને શમાવશે;
 હિમત દાનાર હિમાયતુ હિતકારી ગયો,
 ડોણ હવે હૈયે મને હિમત ધરાવશે;
 કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્નાક વિના,
 ડોણ માઈડીઅર કહી મને ખોલાવશે. ૧૩.
 વિચારી વિચારીને વિસારી દૈયે વાત પણ,
 વિસરતી નથી શું વિસારતાં વિસારીએ;
 ધારી ધારી જોઈ ધારો^૧ ધારીએ ધીરજ પણ,
 ધારતાં ધરાતી નથી ધીરજ શું ધારીએ;
 ઠંરવાનું ઠામ ગયું માટે ડોઈ ઠામ મન,
 ઠરતું નથી કીએ ઠેકાણે ઠરી ઠારીએ;
 દોસ્તદાર કારખસ વિના દલપત કહે,
 કાળજનનુ કષ્ટ કેની આગળ ઉચારીએ. ૧૪.

મિત્ર પ્રતિ પ્રીતિ વાંચ્ય.

સાદરાથી સ્વારીમાં સિધાવતા જ્યાં સાથે સાથે,
 આવજો પછીથી એવું ભાવે સુખ ભાખતો;
 આગળ સિધાવી આપ કરીને મુકામ સારો,
 મારે કાળે સરસ મુકામ શોધો રાખતો;
 પરલોક પંથે પણ પ્રથમથી પોતે ગયો,
 એ પણ ગયો હશે શું એવું અભિજાખતો;
 કહે દલપતરામ શોધીને સારો મુકામ,
 રાખજો સંભારીને રખે વિસારો નાંખતો. ૧૫.
 એક^૨ વર્ષ અંતરેછે આપણો જનમ પણ,
 હું તને પીછાણતો નહી કશી પીછાણથી;
 નામ માંડે સાભળી મુદામ મોકલી મનુષ્ય,
 વાલા તે મને તેડવી લીધો વઢવાણથી;
 દેખાડો અપાર ધ્યાર પદરથી દૈ પગાર,
 પાસે રાખી પોતે મને ધ્યારે ગણ્યો પ્રાણથી;
 કહે દલપત સર્વ લાયકથી લાયક તું,
 લાયકી તારી લખીશકાય ન લખાણથી. ૧૬.

ઈંદ્રવિજયછંદ.

જન્મ જુદો જમિમાં ધરિને પણ, તું મુજ જન્મભૂતર્ક તણાયો;
 એક થયું મળિને મન આપણું, જીવ મળી વળી એક જણાયો;

પંડ જુદો પડવો ન ગમ્યો પ્રિય, અંત સમે ગુણ એજ ગણાયો;
 દેહ રહે એક દેશ વિષે ગણિ, તું મુજ દેશ વિષે ડૂણાયો. ૧૭.
 તેં મુજને તન તેં મન મેળવિ, લાડ અધીકથિ ખૂબ લડાવ્યો;
 હેત ધરી મુજ હાથ ગ્રહો, નિજ ચારડ ઉપર ચાહિ ચઢાવ્યો;
 ફેરવિયો પુરમાં પુર ખાહર, જાહેર જીવ શું જીવ જડાવ્યો;
 આગળથી સુખ આપિ અપૂરવ, રે પ્રિય પાછળ કેમ રડાવ્યો. ૧૮.
 સાકરથી તન શાંતિ થની નથિ, શાંતિ કરી ન શકેજ નિશાકર^૩;
 પા કર જાલિ પ્રિતીરસ પ્રીતમ, કષ્ટ વિલોકિ કૃપાળુ કૃપા કર;
 ના કરતો કદિ તું મુજને દુખ, રે કરૂણારસના રતનાકર;
 ધા કરવો ન ઘટે ઘટ ભીતર, એ પ્રિય કાર્ણસ નેહ નિધાકર. ૧૯.

મનહર છંદ.

ઉતરે નહિ ઉતારી તારી માયા મોહકારી,
 કારીગરી તેનો ન્યારી-નારી અને નરથી;
 વિસરે નહિ વિસારી, સારી સંભવે સંભારી,
 ભારી છળભેદ ધારી, ધારીએ શું ધરથી; ૨૦.
 પ્રથમ પમાડી પ્રીત, પ્રીતમ પ્રિયા સહિત,
 હિન મટયું વિપરિત, રીતની અસરથી;
 વાલીડા કિન્નાક વીર, વિરહ કિધો અધિર;
 ધીરજનું છાંટ નીરે, નિરખી નજરથી.

ધનાક્ષરી છંદ.

પાઈ પાઈ પ્રેમપાન પ્રથમ તે પુષ્ટ કર્યો,
 પછી પોડા પમાડી વિન્નગ પાન પાઈ પાઈ;
 ધાઈ ધાઈ ભેટવાને આવતો હું તારે ધામ,
 ધીમે રહી સામે ઉઠી આવતો તું ધાઈ ધાઈ;
 ગાઈ ગાઈ ગીત તને રીઝવતો રૂડી રીતે,
 ગુન્નરૂછુ દિવસ હું હવે દુખ ગાઈ ગાઈ;
 ભાઈ ભાઈ કહીને ખોલાવતો તું ભાવ ધરી,
 ભલો મિત્રતાનો ભાવ ભજવ્યો તે ભાઈ ભાઈ. ૨૧.

મનહર છંદ.

જે જે જગ્યા તારી જોડે જોતાં જીવ રાજ થતો,
 તે તે જગ્યા આજ અતિશે ઉદાશી આપેછે;
 કાગળો કિન્નાક તારા દેખી દુઃખ દૂર થતું,
 એજ કાગળો આ કાળે કાળજનને કાપેછે;
 જે જે તારાં વચનોથી સર્વથા વ્યથા જતી, તે
 વચનો વિચારતાં વ્યથા વિશેષ વ્યાપેછે;
 દૈવની ઉલટી ગતિ દીદી દલપત કહે,
 જેથી સુખ શાંતિ થતી તે સહ સંતાપેછે. ૨૨.

^૧ અંદ્ર.

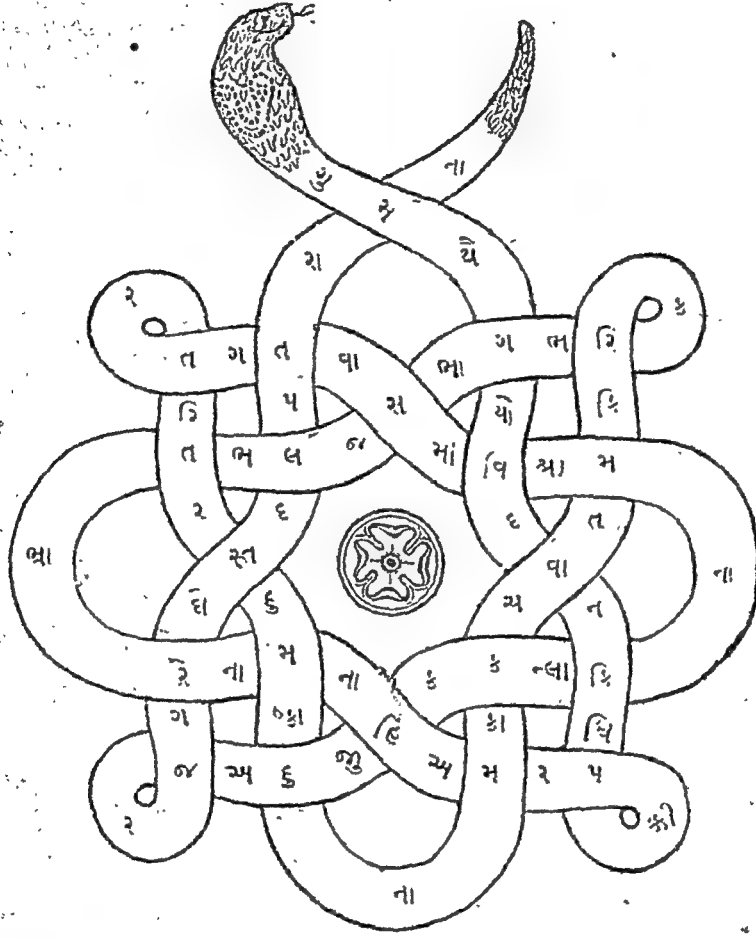
^૧ મુઠિનો નિયમ. ^૨ સન ૧૮૨૦ ના જન-
 વારીની તાર ૨૪. સન ૧૮૨૧ ના જુલાઈ માસની તારીખ
 ૭ મી એ કાર્ણસ માટે પનો જન્મ લંદનમાં.

જો તું જળ સ્વછ રૂપે તો હું બનું મત્સ્ય રૂપે,
જો તું ચંદ્ર હોય તો ચક્રાર થવા ચાહું છું;
જો તું હોય દીવારૂપે તો ધર પતંગ અંગ,
તું વસંત રૂપ હું કોકિલ ગુણ ગાણી છું;
જો તું હોય હીરા રૂપે તો હું બનું હેમ રૂપે,
તું-મુરજ વિના હું કમળ કરમાઈ છું;

કેવે રૂપે થયો ને ક્યાં ગયો તેની ગમ નથી,
એથી જો કિન્નાક મિત્ર મનમાં મુઝાઈ છું. ૨૩.

દોહરો.

અજર-જગતમાં જઈ રહો, મુખમય જ્યાં સંસ્થાન;
જોતાં સજર જગતથી કી, ગૂમ થયો ગુણવાન. ૨૪.

નાગપાશપ્રબંધ.—હરિગીત ઇંદ.

ગુમ થે ગયો વિદવાન, કિધિ પક્ષી પરમ આહિ નામના;
રે ભ્રાત ભલ જશ ભાગ ભરિ, કરિ કિમતવાચક કામના;
કુબકામ કુસ્તર તરિ તરત, ગત વાસમાં વિશ્રામના;
કિન્નાક કહિ જુદુ અજર જગ, રે દોસ્ત દલપતરામના. ૨૫.

ઈંદ્રવિજયછંદ.

કોણ હવે કરશે પ્રતિપાલન, સંકટના પડતાં શિર શાકા;
કોણ દિવાળિ દિને દિલ પ્યારથિ, મોકલશે કુલખડિ ક્રાકા;
મિશ્ર મિશ્ર નવાઈનિ ચીજ, અતે વળિ ઉત્તમ અંગણ તાકા;
મિત્ર હવે મુજ બાળકડાં, કહેશે જઈ કોણને સાહેબકાકા. ૨૬.

મનહર ઇંદ.

અતડા રહી અમલ કરે અન્ય અંગરેજો,
તુચ્છ ગણી તેઓતણી તણ રીત તેજ તે;
ભાઈ તુલ્ય સર્વશું સગાઈ તે સવાઈ સાહી;
અરે ભાઈ અતિશે નવાઈ કરી એજ તે;
ગુજરાતી ગુણીઓના ગુણની ગણના કીધી,
ભલા ગુણ ભાળી, વાળી આપિયો અવેજ તે
કહે દલપતરામ નવે જુગે રાખ્યું તામ,
જો અલોકનંદર કિન્નાક અંગરેજ તે.

૧ બુદ્ધાઈ આવે નહીં એવી કી

અરવિદમુખી છંદ.

બનવોજ અશક્ય બનાવ બને,
વરતાય નહીં વિધિ^૧ કૃત્યનિ વાત;
દિવમાંહિ^૨ દિવાકર દૂર વસે,
જળમાંહિ જુઓ જનમ્યું જળજત^૩;
કદિ કાગળ પત્ર પિછાન નહીં,
ઉપજી કરિ રીતથિ પ્રીત અધાત;
પ્રિયેશ્યાં તુજને મુજ મિત્રપણું થયું,
કયાં ઇસકાટલંક કયાં ગુજરાત.

૨૮.

મનહરછંદ.

મુલક મુલકમાંથી ક્યાં જતો મેળાપ થાય,
ક્યાં રાણીનો કિરીટ^૪ ને કોહીનૂર ક્યાંહિનો;
દેખો હાથીદાંત કોણુ જાણુ કિયા જંગલનો,
અળકતો ચૂડો બન્યો બાધયોની બાંહિનો;
અંતર અપાર પણ પ્યાર પરિપૂર્ણ થયો,
કુમુદની^૫ ક્યાંની ને મયંક^૬ નભમાંહિનો^૭;
દાખે દલપતરામ, દેખીલેન્ને દૈવ ગતિ,
ક્યાં કિન્લાક અંગરેજ ક્યાંહું વિપ્ર આંહિનો. ૨૯.

સોરડો.

તલના તરૂને જેહ, રનેહ^૮ તણો સંબંધ નહિ;
તલમાં ક્યાંથી તેહ, એ અકળિત ઇશ્વરકળા. ૩૦.

મિત્ર ગુણુરુમરાણુ.—મનહરછંદ.

કીરતિ કિન્લાક તારી સાંભરશે સદાકાળ,
વિધ વિધ વાતો તારી વિશ્વ વિષે વ્યાપશે;
કામ ક્રોધ લોભને કબજમાં કિધા હતા તે,
કૃપાનાથ તેથી તારા કર્મબંધ કાપશે;
ઇશ્વર આરાધન, જે સ્વરગનું સાધન, તે
અતિ કીધું છે તેથી અચળ સુખ આપશે;
આશિષ અમારી છેલી એછે દલપત કહે,
સૃષ્ટિપતિ સદા તને સમિપમાં થાપશે. ૩૧.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

પોકે રિવાજ નિવાજ પહોં તુંજ. ક્રોગટ કુંદ કરે છે કુકીરા;
બુદ્ધિયિ શુદ્ધ સ્વધર્મ ધર્યો, પર ધર્મતણા ન કર્યો અદિ ચીરા;

ધીરજનો ધરનાર ધરાતળ તુંજ, અને નર અન્ય અધીરા;
તેજ ભલી ભણિને ભરિ ટેબલ, એ આનરેબલ કાર્પસ વીરા. ૩૨.
કેકે કેલેકટર જંગજ ગયા, ને નવા વળિ આવિ જુના વિસરાવે;
શી ગણુતી રશિદેટતણિ ગત કેકે ગવર્નર કોણુ ગણાવે;
લંદનમાં નવ લાખ ભર્યા, અહિં આવિ જહાંગિર જેર જણાવે;
દેશ હિતેચ્છુ, કહે દલપત, સુખો કુરિ કાર્પસતો નહિ આવે. ૩૩.

મનહર છંદ.

મળ્યાં હશે ખીજાઓને મોઠાં મોઠાં માનપત્ર,
ચીથરાં થઈ જશે તે ચુંથાઈ ચુંથાઈને;
બનાવી બનાવીને બેસાર્યાં હશે બાવલાં, તે
પાવલાંની કિમતે કદી જશે વેચાઈને;
મસીદો, મીનારા, કે કરાવેલા કીરતિયંમ,
ધણુ દાડે તેતો જશે સમૂળા ધસાઈને;
કવિતાથી ઠામ ઠામ કહે દલપતરામ,
કુરખસતણા જશ રહેશે ફેલાઈને. ૩૪.
સિદ્ધાચળે સિદ્ધના દેરામાં સારા શ્રાવકોનાં,
પૂતળાં^૧ છે પણ એને યાદ કોણુ આણુ છે;
પાટણમાં પાટણના પાટવીનુ^૨ પૂતળું છે,
પાટણના પુરૂષ તે કોઈક પિછાણુ છે;
મોઠાં મોઠાં માન મેળવીને કેકે મરી ગયા,
જુઓ આજ જગતમાં જન કોણુ જાણુ છે;
વિક્રમ ને ભોજના ચરિત્રનાં વિચિત્ર કાવ્ય,
વિશ્વ વિષે વ્યાપવાથી વિશ્વ સૌ વખાણુ છે. ૩૫.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

પારવિના ઉપકાર કર્યા, સરકારતણો અધિકાર ધરીને;
વાત જુની ઠકરાતતણી, દિન રાત લખી ગુજરાત ઠરીને;
માનમળ્યું પણ માનવીનૂ, અપમાન કર્યું ન ગુમાન કરીને;
ઈંગ્લિશ કે રૂશ આર્થવિષે પણ, કાર્પસતુલ્ય થશે ન ફરીને. ૩૬.
જ્ઞાનનિદાનિ, નહીં અભિમાનિ, દિવાનિ અદાલતનો^૩ શુભદીવો;
લાખ પ્રકાર કર્યા અભિલાખ, પ્રજાજન પાસ પ્રિતીરસ પીવો;
પ્યાર તથા કરતારતણો, સંધિકાર સદા સુવિચારથિ શીવ્યો;
દેહ ધરી દલપત કહે, પિસતાજિશ વર્ષ પુરાં નહિ લવ્યો. ૩૭.

મનહર છંદ.

વિશેષ ને વશો હોત દેશમાં વરસ દસ,
સુધારત વધારત ગુણુ ગુજરાતનો;

^૧ દૈવ. ^૨ આકારા. ^૩ કમળ. ^૪ મુગટ.
^૫ પોપણી. ^૬ અંદ્ર. ^૭ આકારા. ^૮ તેલ.

^૧ દેરાં ચણાવનારનાં. ^૨ વનરાજ આવડાનું.
^૩ મુખધની હાઈ કોરટનો જડજ.

અગરજી રાજ્યમાં પ્રગતનો પૂરો ધ્યાન થાત,
રૂઢ્યમાં રહેત ન વાંધો કશી વાતનો;
સો ગણી સહસ્ત્ર ગણો શોભા સારી પામી લેત,
શોભા પામે જેવી સારી સૂરજ પ્રભાતનો;
જગતમાં જેનો ખપ, ત્યાં અત્યંત તેનો ખપ,
તેવા આવ્યા હુકમ ત્રિલોકિતણા તાતનો. ૪૮.
કલમ તો રાખતો, ને કલમપ^૧ કશું નહિ,
સાહેબ હતો ને નિત્ય સાહેબને ભજતો;
સરકાર સેવા સમે શરકાર^૨ સમવૃત્તિ,
ત્રીન્દ્રેરી તપાસતો, ને ત્રીન્દ્રે રિપુ^૩ તજતો;
ખદન પેહેરતો, ને ખદ નજરનો નહિ,
પાટ લુણ હક કરી પાટલુન સજતો;
કહે દલપતરામ, કિન્હાક તો કરણાનુ,
પાતર હતો, ને જેવા પાતરને ન-જતો. ૪૯.
ટેક ધારીને વિવેક રાખતો વશેક,
લોક ચારમાં, ઉચારમાં, આચારમાં, વિચારમાં;
ખચિત ન ધ્યૈ ચિત્ત, અનુચિત કામના,
પ્રકારમાં, વિકારમાં, ધિક્કારમાં, નકારમાં;
માનવીને દેતો માન, ખાત પાત દાન,
મોઘવારમાં, તેવારમાં, મુવારમાં^૪, સવારમાં;
ભાખતો ભલું કિન્હાક રાખતો તપાસ, તે
આહારમાં, વિહારમાં, સંહારમાં^૫, પ્રહારમાં. ૪૦.
માત તાત તુલ્ય મહાસંકટ મટાડનાર,
ઝાત તુલ્ય ભારે ભયભીત કાળે ભાગિયો;
શિક્ષક સમાન દાન દાયક શિષ્યામણું,
મહીપાળ એવોજ પ્રજાએ મળી માગિયો;
માન મળ્યું મોટું પણ, નહિ અભિમાન હિર,
જાણું મહા જોગીરાજ જગતમાં જાગિયો;
કહે દલપતરામ કવિતાના કોડવાળો,
ક્યાં ગયો કિન્હાક સુખે સાહેબ સુહાગિયો. ૪૧.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ઈંદ્ર તનૂ તજવાથિ થશે દુષ્ણિ, આચિત સ્વારથ સાધન આશી;
ઈંદ્ર તનૂ તજવાથિ થશે, વિરહાતુર વાસ સમીપ નિવાસી;
ઈંદ્ર તનૂ તજવાથિ થશે, નિજ નાતતણાં નરનારિ નિરાશી;
ક્રોસતિ-ક્રોધ કિન્હાક જવાથકિ, આખિ થઈ ગુજરાત ઉદાશી. ૪૨.

^૧ પાપ. ^૨ તીરથરા, કે જેની આગળ થઈને રાજાની ફોજ ગઈ, પણ તેને અંધાર પડી નહિ એવે તેને પોતાના કામમાં જીવ હતો. ^૩ લાભ.

^૪ સુસાવારમાં એટલે ગવિવારમાં. ^૫ કાંચી દેવાના કામમાં અંધારી ગીણી નજરથી તપાસ કરતો.

મનહર છંદ.

સાંભળ્યું જે સાહેબ કિન્હાકે કર્યો સ્વર્ગ-વાસ,
ખાડું નર નારિયો લાગ્યાં નિસાસા નાંખવા;
મુખધમાં મોટા મોટા સાહેબો, ને શેઠિયાઓ,
સભા ભરી ભરી લાગ્યા દીલગીરી દાખવા;
સુરત, અમદાવાદ, ઈર આદિકે અતે,
ભાવનગરનો ભૂપ ભાવે લાગ્યો ભાખવા;
આમ દલપતરામ દામ દામ કહે લોક,
દામ ઉઘરાવી કરો કામ નામ રાખવા. ૪૩.

સોરો.

આવી ગયા અતેક, ઉમદા જન ઇન્દ્રાંકથી;
આ અવસરમાં એક, કૃતેહ પામ્યો કારખસ. ૪૪.

મનહર છંદ.—સહોકિત.

એક તો સાહેબ લોકતણો હિંદુ સાથે રતેહ,
ખીજુ રૈયતને લાખો લાડ જે લડાવિયાં;
ત્રીજુ દેશી રાજાઓનો માન મરતણો તથા,
ચોથું વાહવાહ રાજ્ય વેણ ઉચરાવિયાં;
પાંચમું પ્રગતને ગમતાંજ કાયદા કર્યોનું,
છઠું કવિયોનાં માન ચઢનાં કરાવિયાં;
દાખે દલપતરામ સ્વર્ગમાં નિવાસી થવા,
કારખસ સાથે, વાનાં એટલાં સિંધાવિયાં. ૪૫.

તેના વિના રૂબું લાગેછે?

આદિત્યનો અસ્ત થતાં થાયછે અંધારૂં ધપ્પ,
કારખસ વિના એવી દુનિયાં દેખાય છે;
બંગલા બજાર બાગ જંગલની ઝાહી જેવા,
ધીરજ ધરાય નહિ એવા ખાવા ધાયછે;
સોળતો સિંધાવ્યાથી સિંધાવ્યાનો સમય હવે,
સમિપમાં આવ્યો એવું શુદ્ધ સમજાયછે;
દેહ ગેહ^૧ થકી રતેહ છુટ્યો દલપત કહે,
આશાના અંકુર હિંચકી દૂર થાયછે. ૪૬.

કવિતાને હત્તેજન વિષે.

કવિતાનો કોઈ ભૂપ ભાવ પુછનાર નથી,
ખીજે ધધે ધાયા કેવિ ધારી એવાં કારણો;
એવામાં કવિનો મેળો^૨ કિન્હાક સાહેબે કીધો.
સાંભળી કવિતા આપ્યાં ઈતામ સંભારણો;

^૧ ઘર.

^૨ ઈંદ્રમાં કર્યાં હતો.

દીક્ષનો ઉદાર દીઠો, દેવાંશી દાતાર દીઠો,
દાખે દલપત દીઠો દારોદ્ર વિદારણો;
અભણ પસ્તાવા લાગ્યા, ભણેલા કુલાવા લાગ્યા,
પુત્રોને પઢાવા લાગ્યા ભટ ભાટ ચારણો. ૪૭.
ખાળક જીવાન વૃદ્ધ નર અને નારીઓમાં,
કવિતાનો શોખ વધ્યો આ સમે અથાક છે;
ગોરા લોકે ગુજરાતી કવિતાના ગુણ ગણ્યા,
કવિતાને જાણી જે કોવિદતાનું નાક છે;
ગામ ગામે ઠામ ઠામ કવિતા કવિતા દીસે,
વસંતવેળામાં જેવો પુષ્પતણો પાકે છે;
આ સમે થવાનું આમ કહે દલપતરામ,
‘કારણ કહું તો સાચું સાહેબ કિન્હાક’ છે. ૪૮.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જો જરમાલનું જોખમ થાય, પમાય ઉપાય પુરો કરીને;
આખરમાન મહાન મળે, ધન દાન દિધે ધિરતા ધારીને;
જ્ઞાન મળે ધનદાન મળે, અભિમાન મળે ભભકો ભરીને;
રત્ન હરેક મનેક મળે પણ, કાર્યસ ક્યાં મળશે કરીને. ૪૯.

દોહરા.

ગુણ ગ્રાહક કાર્યસ ગયો, લડ્યા યુરોપ નૃપાળ;
કવિ કંપની કપાસની, કિમત ઘટી આ કાળ. ૫૦.

દુષ્કેતી છંદ.

ગુણ ગ્રાહક વિક્રમ લોજ ગયા, કવિતાતણી કીમત જે કરતા;
પ્રથિરાજ^૧ અને ઈંદ્રજીત^૨, રખિદાસ^૩ ગયો રસનો ધરતા;
સરદાર ગયા શુભ કાર્યસ સૌહેબ, જે સધળા ગુણ સંધરતા;
શુભ નામિજવા થકિ ખામિ પડી, કરવી શું નકામિક વીશ્વરતા. ૫૧
કવિતા રસનો વકરો કરતાં, બહુ માલ પુરાત પકાત રહ્યો;
ઉપજ્યો ઉર કોભ અથેભ હવે, અતિલોભકિધા થકિ લાભ ગયો;
મન માન્યું હવે મળશે નહિ મૂલ, જશે જળ પાડે જરૂર વજ્રો;
કહિયે શું અનાહક, જે ચિત્તઆહક, ગ્રાહક કાર્યસ ગૂમથયો. ૫૨.

મનહર છંદ.

શાણેાં સરદાર ગયો, હેતુ હિતકાર ગયો,
નોધારાં આધાર ગયો, યાર અનુભવિનો;

દયાળુ ઉદાર ગયો, ગુણી ગુણકાર ગયો,
બુદ્ધિનો બળર ગયો, પાર નીતિ નવીનો;
સુખ સજનીર ગયો, દેવાંશી દાતાર ગયો,
સૃષ્ટિનો શૃંગાર ગયો, સાર રૂડા રવિનો;
દલ દોસ્તદાર ગયો, કાવ્યનો કોદાર ગયો,
કિન્હાક શીકાર ગયો, કાર^૪ ગયો કવિનો. ૫૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

તે શુણ્ણતો કવિતા મુજ તેથિ, દિલે કવિતા કવતાં સુખ દેતી;
આદર અન્ય કરે ન કરે પણ, લાયક કીમત ત્યાં થકિ લેતી;
મોંધિ હતી મણિ માણકથી, રખડાતિ થઈ રસતાતણિ રેતી;
શો કવિતા દલપત કહે કહું, કાર્યસ જાણુ વિનાનિ કુજેતી. ૫૪.
રે પ્રિય કાર્યસ જે કૃષિથી મળ, સારિ કરી કવિતા સંભળાવું;
સ્નેહ વધારું શૃંગારસે હદ, હાસ્યસે ખુબ ખૂબ હસાવું;
વોરસે વળિ વલ્લભ વીર, શરીર વિષે અતિ શૂર ચલાવું;
કદરદાર ઉદાર વિના, દલપત કહે ગુણ ક્યાં દરશાવું. ૫૫.

મનહર છંદ.

સમશાની પૂરતીને સારી રીતે સમજીને,
વાહવાહ કહિને કિયો વખાણનાર છે;
અને રસ અલંકાર પેખીને રૂડા પ્રકાર,
અંતરમાં ઉમળકો કોણ આણનાર છે;
ઉત્તમ અધમ કાવ્ય તત્વથી તપાસ કરી,
મોજ આપીને રમોજ કોણ માણનાર છે;
કહે દલપતરામ સાહેબ કિન્હાક વિના,
કાવ્યની કીમત હવે કોણ જાણનાર છે. ૫૬.

સમુદ્રપ્રતિ ઉક્તિ—ઈંદ્રવિજય છંદ.

રે રતનાગર સાગર સાંભળ, રત્ન કિયું સગળાં થકિ સાંજ;
કૌસ્તુભ કામદુધા કરીરાજથિ, રત્ન રૂડું ધનવંતરિ ધારજ;
એકથકો ગુણ એક વરોક, વિવેકથકી કદિ વાત વિચારજ,
કાર્યસ સાહેબ તો સરવોપરિ, રત્ન હતું રતનાગર તારજ. ૫૭.

મેઘરાજપ્રતિ ઉક્તિ—મનહરછંદ.

અરે મેઘરાય આઠ માસની મુસાફરીએ,
વેગળો ગયો તું પણ વેગે વળી આવજે;
સોખતમાં સારો શોધી લીધો મારા સોખતીને,
સોખતમાં સાથે પાછો લલ રોખી લાવજે;

^૧ કસ.

^૧ પછી તેમના મિત્ર ડી. સી. હોપસાહેબને ગુજરાતી કવિતાનો શોખ થયો.

^૨ એક કવિનો.

^૩ કરાવદાસ કવિ.

^૪ શામળભટ્ટ કવિનો પાળનાર.

જગતમા મિત્ર ને પવિત્ર છે જરૂર બને,
રોજ રોજ રીત એવી રહીજ રખાવજે;
આવોને આ દામ વળી કહે દલપતરામ,
અતરે આરામ મને અતિ ઉપનવજે. ૫૮.

સાબ્રમતીપ્રતિ ઉદિત.

શુભ સતી સાબ્રમતી ધીમી કેમ ધારી ગતિ,
વિવિત્તી^૧ મતિ કેમ રાખી મારી વીરી^૨ તે;
કેમ થયું કૃપ^૩ અંગ, ક્યાં ગયા તારા તરંગ,
સંગ હતા દાદર તે દૂર કર્યા શી રીતે;
બંને બાબુ બોલેલાં લોલાં રૂચિર ચીર હતાં,
ચિત્તમાં શી ચિંતા ચઢી ચીર નાંખ્યાં ચીરી તે;
ઉદાસી દોસે છે આમ દાખે દલપતરામ,
ફારખસ ગયો તેથી લોધી શું ફરે તો. ૫૯.

દુઃખપ્રતિ ઉદિત.—ઈદ્રવિનય છંદ.

રે દુઃખ રૂપિ ભુલ્યા ભમરા તું. રખે કદિ ભોળપણે ભ્રમિ ભૂલે;
પેળિ પડ્યો દિલ-પંકજમાં,^૪ ચતુરાઈ ચતૂર પડી તુજ ચૂલે;
નીમરજાનિ ન રાખિશ આશા, ખરેખરું બંધન ખોલ્યું ન ખૂલે;
તે દિલપંકજ તો દલપતનું, ફારખસ મિત્ર^૫ વિના નહિ ફૂલે. ૬૦.

કુકડાપ્રતિ ઉદિત.—મનહર છંદ.

કાગળના ખીડા પર કુકડાની^૧ છાપ દેખી,
દૂર હોય દોસ્ત તોય ધારતો હું કુકડા;
ત્યારે મને તારા જેવા પ્યારા, પ્રેમ સારા લાગ્યા,
ચિત્રના ચક્રાર, મોર, સારિકા^૨, કે શુક્રા^૩;
મિત્રતા લખેલા તે હું મોતી જેવા માની લેતો,
એમાં કદી કોધા હોય અક્ષર અધુકડા;
કહે દલપત, મિત્ર પત્ર વિના પાસે આવી,
કાયા ન દેખાડીશ હું કહું તને કુકડા. ૬૧.

મિત્રતા પૂર્વપત્ર વિષે.

મિત્રતણો પત્ર બ્યારે તત્ર થકી અત્ર આવી,
પ્રાપ્ત થતો મને પ્રેમ પૂરણ પ્રણાકનો;
વાંચો વાંચી વાંતું વળી વાંચવાની વૃત્તિ ધાય,
અતિશય એવી અર્થ રચના અથાકનો;

દોસ્તી ચિત્ર દેખરેખ, તેમાં નહીં મોત મેખ,
લાયક છે લેખ ગાણું પ્રેમના વિષાકનો^૧;
લઈ સંકેલાય નહીં, તથા તબચો વ્યથ નહીં,
અક્ષિકાની આગળથી કાગળ કિન્નાકનો. ૬૨.

હવે પત્રની નિરાશા વિષે. પીંપળાપ્રતિ ઉદિત.

દોહરો.

પામિશ પત્રો પીંપળા, નહિ તું થઈશ નિરાશા;
મિત્ર જતાં મારે થયો, પ્રૌઢ પાનખર માસ. ૬૩.

કમળપ્રતિ ઉદિત.

અરે કમળ કરમાય કાં. મળશે કાલે મિત્ર;
મિત્ર મળણુ આશા મટી, દુઃખ મુજ દેખ વિચિત્ર. ૬૪.

ઈદ્રવિનય છંદ.

આતક તું શિદ આતકમાં અમથો મિથુ પીથુ પોકાર કરે રે,
કોગટ તું ફરિયાદ કરે પણ એ અરજ હર કોણ કરે રે;
સાંભળનાર ગયો સટકી પટકી પટકી શિરશોદ મરે રે,
દુઃખ સાહે દલપત કહે, ગણિ આપણું એલું અદૃશ અરેરે. ૬૫.

દીલગીરીની દીવાળી વિષે.—મનહર છંદ.

દીવા દીવા નહિ, લારે ભયનણા ભરકાં છે,
સાક્ષી આ રાત કાળા કાળ જેવી કાળી છે;
દારખાનું દેખી દેખી થાય છે દહન દલ,
જાણુંજું જે મગડીઓ શોગની પ્રમતળી છે;
હવે થયો ભંગ રાગ રંગનો ઉભંગ ગયો,
સ્વાદહીન રાખડીઓ સેવ ને મુંવાળી છે;
દોસ્તદાર ફારખસ વિના દલપત કહે,
દીલગીરી વાળી આ દીવાળી ભુંડી ભાળાં છે. ૬૬.

છમાસ વિત્યા વિષે.—ઈદ્રવિનય છંદ.

છેલું પરચાચિ છમાસ જતા, છૂટું મુખશોકચિ છાતિ છવાતી;
પત્ર મળે નહિ તો દલપત, અધોરહિથી નહિ ધીર ધરાતી;
ઉદિત આંચ અચાનકમાં, નિજ આનકમાં પણ ધીર ન થાતી;
ફારખસ મિત્ર જતાં નથિ ફરતિ, છેક કંઠેર હરી મુજ છાતી. ૬૭.

વિળંગનું ચોમાસું—મનહર છંદ.

ગાજે છે ગગન ઘડા, છાજે છે વીજળી છડા,
આજે છે એલી, એતો ખિરાજે છે સુનીતમાં;

પરિણામનો.

^૧ પેરાગ્યતી.

^૨ એટલું.

^૩ પાતળું.

^૪ મળ.

^૫ મૂળ.

અથવા દોસ્ત.

તેના શીકામાં કુકડો હતા.

^૬ પોપટ.

મિત્ર.

જાયછે પ્રવાહ, ને ભરાય છે નદી તળાવ,
થાય છે સૌ ખુશી, શુભ ગાય છે સુગીતમાં;
ભાગે છે ભાળીને મન, માગે છે મેળાપી મિત્ર,
જાગે છે વિરહ, હૈયે લાગે છે અહિતમાં;
ધરે રે જળદ જમ્બદધાર^૧, કરે રે કેકી^૨ પોકાર,
અરેરે કિન્નાક વિના અરેરે છે ચિત્તમાં. ૬૮.
ધરર ધરર ધણો ધનતણો ધોષ શુણી,
અરર ઝેરર ચિત્ત દાઝે દીલગીરમાં;
ફરર ફરર ફરે પવન અવનિપર,
સરર સરર વાગે શિરમાં શરીરમાં;
ખરર ખરર જળ જમિતમાં ખરી પડે,
ઝરર ઝરર ઝરે નેવ નીર નીરમાં;
થરર થરર સ્થૂળ^૩ સ્થિતિ તણ થથરેછે,
અરર અરર વૃત્તિ છે કિન્નાક વીરમાં. ૬૯.

વર્ષચીત્યા વિષે.—ઈદ્રવિજય છંદ.

આવિ વળી વરષારતુ તો, વરમાદ વિશેષ વળી વરસાવ્યો;
શ્રાવણના દિન સર્વ ગયા, પછે ભાદરવો ભલિભોત ભજવ્યો;
વર્ષ પુરું દલપત વિત્યું, દસરા દિન દૈવગતે દરશાવ્યો;
આવિ દિવાળી વળી ફરિયા, ફરિયા પ્રિય કાર્ણસતો નહિ આવ્યો. ૭૦.

દીપ્ત્યર્થી—દોહરો.

ફાગણ^૧ આગળ ગન, અને, આલ્યો ચૈતર^૨ અંત;
શર^૩ બળેવમાં સાંભરે, પોસ^૪ અંત પર્યંત. ૭૧.

સોરઠા.

દિન ગણતાં ગત માસ, માસ ગણત વરસે ગયું;
નિશ્ચય થઈ નિરાશ, કઠોર બનિયું કાળજી. ૭૨.
કઈક કહે મહારાજ, મુઝાં મનુષ્ય જગારશે;
એ દિન ક્યાંથી આજ, મળિયે કાર્ણસ મિત્રને. ૭૩.

બીજેવર્ષે દુકાળની ધારતી વિષે.

ઈદ્રવિજય છંદ.

દુષ્ટ દુકાળ કરાળ^૧ કૃતી તજ, ક્રોધ હવે ન કરીશ કદાપી;
કાર્ણસ હાલ ધિંગી ગત થૈ મુજ, તર્ક તુરંગ^૨ પડ્યો તનુ કાંપી;
હીમત ગૈ હથિયાર પડ્યાં, પછિ તું શિદ માંડછ તાક તથાપી;
આહિ અલાવ અડચા પર ચોટ, પડચા પર પાટુ ન મારિશ પાપી. ૭૪

મિત્રપ્રતિ ઉક્તિ.—સોરઠા.

વાલા તારાં વેણુ, સ્વપનામાં પણ સાંભરે;
નેહ ભરેલાં નેણુ, ફરી ન દીઠાં કારખસ. ૭૫.
આજ કાલની વાત, જોડે વરસ જતાં રહ્યાં;
ભેળા થઈને ભ્રાત, ફરી ન ખેદ કારખસ. ૭૬.
પામ્યો ગતી પવિત્ર, જઈને ખેદો જોખમાં;
મિત્રતાણી તે મિત્ર, ફિકર ન રાખી કારખસ. ૭૭.
દિલ ન થશે દિલગીર, વેલેરા મળણું વળી;
વદિને એવું વીર, ફરીને ન મળ્યો કારખસ. ૭૮.
ઉચ્ચો કદી ન એક, જુદો દિલારો જાલથી;
છેલીવારે છેક, દ્રોગઠ ખોલ્યો કારખસ. ૭૯.
દીઠ નહિ દેદાર, સંદેસો નહિ સાંભળ્યો;
કાગળ પણ કો વાર, ફરી ન લખિયો કારખસ. ૮૦.
હેતે આલ્યો હાથ, છેક કદી નહિ છોડતો;
મળ્યે સ્વરગતો સાથ, ફંટાયો તું કારખસ. ૮૧.
માનવ જાતી માન, ભલે વસે સઉ ભૂમિમાં;
પણ પ્રીતીનૂ પાત્ર ફૂટી ગયું રે કારખસ. ૮૨.
લાખ લાલચ્યાં લાડ, મુખ તેતો સ્વપને ગયું;
આઝાં કુખનાં આડ, ફળવા લાગ્યાં કારખસ. ૮૩.
અંતરની ગત એક, ઈશ્વર જાણે આપણો;
છેટું પડ્યાથી છેક, ફરે ઉદાસો કારખસ. ૮૪.
તારા ખોલનણાજ, ભણકારા વાગે ભૂલા;
ઉપજે ઘટ ઘણાજ, ફરિ ક્યાં દેખું કારખસ. ૮૫.
નેણુ વરસે નીર, સ્નેહી બ્યારે સાંભરે;
વેલો આતી વીર, ફરીને મળજે કારખસ. ૮૬.

મન વાળવા વિષે.—મનહર છંદ.

અરે હવ બન્યું જગજીવને બનાવ્યું જેમ,
તેનો પરિનાપ કીધે પાપ ફળ ફળશે;
કીધાથી હમેશા કલેશ વેદના વિશેષ થશે,
કાંતો તારું કાળજી ટકાવમાંથી ટળશે;
તે માટે તું તજ શોક, ભજ તું નિલોકનાથ,
કારખસ મિત્ર ફરી મોક્ષ મધ્ય મળશે;
ગયાં એટલાં વરસ વચંતાં ગુમાવાં નથી,
જો તું કાળ વેગ કાળ જલદી નિકળશે. ૮૭.

દોહરા.

પ્રીત કરો મુખ પામવા, ઉપજ્યો ખેદ અચીત;
પ્રીત ન કરશો કોઈશું. પ્રીત રીત વિપરીત. ૮૮.

વિનાશવાળી વસ્તુ જે, તે સાથે શો સ્નેહ;
સદા ગયા પછિ સાંભરે, દિન દિન દાઝે દેહ. ૮૯.

સોરઠા.

મહા રોગની રોત, પ્રીત વિષે પ્રત્યક્ષ છે;
દોષ ન કરશે પ્રીત, પ્રીત કરે દુષ્ણ પ્રાણને. ૯૦.
જન સધળા જોનાર, જે અંગે અંગે કહે;
કરે સતી પોકાર, શબ્દ કોણુ તે સાંભળે. ૯૧.

તે સ્ત્રી પુરુષના ગુણ વિષે.

મનહર હંદ.

એકે રંગ એકે રૂપ, ધર્મ કર્મ મર્મ એક,
અતુરતા એક ચિત્ત એકજ વિચારનાં;
એક ભક્તિ એક ભાવ એકજ સ્વભાવ શુદ્ધ,
નિરતર એકજ લક્ષણ નર નારનાં;
પતિ નામ મિસ્તર ને પતની મિસીમ નામ,
કારખમ જોડ એકલાજ દ્રેશ્કારનાં;
બાહર જે રૂપ પણ અંદર જણાય એક,
ગુણે “દીરિયોસદેશ” પ્રતિમા પ્રકારનાં. ૯૨.

રાસમાળાના પુસ્તક વિષે.

પુસ્તક પ્રત્યક્ષ મન માન્યુ દીસે મધુવન,^૨
પ્રકરણ પ્રાઠ વૃક્ષ રસિક રૂપાળા છે;
પેખીએ પવિત્ર પત્ર, વાક્ય કૂળ કૂલ તત્ર,
ખનેલી છબીએ તેતો ખનો ગોપ બાળા છે;
નૃપ કુળ વરણુન ગણું ગીત ગાનતાન,
ગોઠવેલા રાગ ગોપ વાંશળીએ વાળા છે;
દીસે નવ રસ મય દાખે દલપતરામ,
રાસની રસાળા^૩ રૂપે ગ્રંથ રાસમાળા છે. ૯૩.

સમાપ્તિ વિષે.

વાંચનારને વિશેષ વિચાર પમાડનારી,
દીસે છે દેખાડનારી દોસ્તીના દેખાવની;
નીતિ લાભ નોંધનારા બીજાએને બાધનારા,
સાધ્યાશીના શોધનારા સાહેબોના દાવની;
વરણુની એમાં વાત ખરેખરી થવા ખ્યાત,
સ્નેહવત શીણા સરદારના સ્વભાવની;

એક પેઠીમાં જે છબીએ હોય, પણ જોતાં એક દે-
છે તે. ^૨ પ્રદાપન. ^૩ પુરવી.

રાખવા આ દામ નામ દાખે દલપતરામ,
બાંધી બુક કારખમસ વિરહ બનાવની. ૯૪.

રાગ પરજીઆ.

ફરી હવે કારખમ જોવા રે,
અમલદાર ક્યાં મળે એવો. ટેક.
ધરવી અદ્ધરસે વીસમે વર્ષે,
જન્મ્યો વિલાયત દેશ;
ઉત્તમ અંગ્રેજ અભ્યાસ કરીને,
વિદ્વાન બનિયો વિશેષ. ફરી ૧.
અલેકસાંડર કિન્ડાક એવું,
નિર્મળ જેનું નામ;
સરદાર કુળમાં સરખ ગણાયો,
તાલમ પામ્યો તમામ. ફરી ૨.
ત્રેવિશ વર્ષની ઉમરે તેતો,
આબ્યો મુંબઈ મોઝાર;
જડજ ક્લેકટર પુલેટિકાલનો,
પામ્યો ઉત્તમ અધિકાર. ફરી ૩.
ગુજરાતમાં ઘણાં વર્ષ ગુજાર્યાં,
કીધાં સરાં સારાં કામ;
સૈકડો લોક મંભારતા રહેશે,
નહિ કદિ ભૂલે નામ. ફરી ૪.
સુરત ને અમદાવાદ થાપો,
પુસ્તકશાળા વિરાળ;
ગુજરાતમાંહિ સોસાઈટી થાપી,
સાદરામાંહિ નિશાળ. ફરી ૫.
આંધળાં લૂલને આપતો એતો,
દિન દિન પ્રતે દાન;
કવિ પંડિત જનનું પણ કરતો,
સારિ રીતે સનમાન. ફરી ૬.
શૂરા પુરાનુ શૂરાપાણું દેખી,
દેતો સારો સિરપાવ;
કારીગરી કરી લાવે કારોગર,
ભાળવા રાખતો ભાવ. ફરી ૭.
એવા એવા ગુણવંતોને એ થકિ,
અંતર વધતી ઉમેદ;
તેઓતણો ગુણુજણુ જવાથકિ,
ખૂબ પામ્યા સૌ ખેદ. ફરી ૮.

વિદ્યાવંત ને પૂરો વિવેકી,
 સરવ કળાનો સુખાણુ;
 સદર અદાલતનો થઈ સૂણો,
 પામ્યો વિશેષ વખાણુ. ફરી૦ ૯.
 મુંબઈમાંહિ સોસાઈટી મોટી,
 એણે કરી ઉત્પન્ન;
 ગુણવંતી ગુજરાતી ભાષાનૂ,
 માંને વધારવા મન. ફરી૦ ૧૦.
 ગરિમ તવંગર સરખાજ ગણુતો,
 સૌ સાથે કરતો રનેહ;
 ગોરા કાળા પણુ સરખાજ ગણુતો,
 અભિમાન ધરતો ન એહ. ફરી૦ ૧૧.
 દેશી રાજાઓના ઉપર દીલથી,
 રાખતો દૃષ્ટી રહેમ;
 હક સાચવનાર ને હિતકારી,
 કદિએ વિસરશે કેમ. ફરી૦ ૧૨.
 જીવન પ્રાણુ જેવો તે જવાથી,
 નર થયા કંઈક નિરોશ;
 મેળાપિને ફરીથી મળવાની,
 અંતર રહી ગઈ આશ. ફરી૦ ૧૩.
 દુર્ગુણ તો જેમાં જરિયે ન દીઠો,
 સદ્ગુણનુંજ સુપાન;
 ઈશ્વરે એના અંતઃકરણમાં,
 મેલેલા સદ્ગુણ માન. ફરી૦ ૧૪.
 રનેહનો સાગર શોળો સ્વભાવે,
 મુખમાં ભરેલી મીઠાશ;
 પર ઉપકારી કામમાં પોતે,
 કાંઈ ન રાખી કચાશ. ફરી૦ ૧૫.
 હાપણુદાર ને દિલનો દયાળુ,
 અદલ એનો ધનસાકુ;
 આ દેશનૂ શુભ એ ઈછનારો,
 ઉમદો અને અશરારકુ. ફરી૦ ૧૬.

આજસતો એના અંગમાં નહોતી,
 કરતો અધિક ઉદ્યોગ;
 મનન ધણું કર્યું તેથી મગજમાં,
 રાજસી ઉપજ્યો રોગ. ફરી૦ ૧૭.
 પંદર દિવસની પીડા પામીને,
 દીધો તેણે તણ દેહ;
 નામ એનૂ નથી નાશ થવાનૂ,
 અજર-અમર છે એહ. ફરી૦ ૧૮.
 સાલ પાંસઠે આગજની આખર,
 પુનામાં પામ્યો મરણ;
 દોસ્ત ઘણા દીલગીર થયા,
 ઝરે આંખે આંસનાં ઝરણ. ફરી૦ ૧૯.
 કાવ્ય શુણી કરશે કવિયોનો,
 કોણ હવે સતકાર;
 આરણુ ભાટના ચોપડા જોઈ,
 શોધિ લેશે કોણ સાર. ફરી૦ ૨૦.
 મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
 કીધો હશે જ્યાં મુકામ;
 સારો સારો કહિ સંભારતા હશે,
 ત્યાંનાં મનુષ્ય તમામ. ફરી૦ ૨૧.
 એ પ્રભુ, આપતો એવાજ આપજે,
 શાણા રૂડા સરદાર;
 એજ અમારી અરજ અંતરમાં,
 ધારજે જગદાધાર. ફરી૦ ૨૨.
 તુજને ગમ્યું તે ખરું,
 પ્રભુ તેમાં, નથી અમારો ઉપાય;
 અતિ હિતકારી જવાથી અમારૂં,
 અંતર અતિ અકળાય. ફરી૦ ૨૩.
 બહુ ઉપયોગિને યોલાવી લીધો,
 ધાણુયે પોતાને ધામ;
 દોષ એના ઈતિહાસનો લખવા,
 રાખિયો દલપતરામ. ફરી૦ ૨૪.

ફાર્વસ વિલાસ પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૮ મું.

હંસ કાવ્ય શતક.

મંગળાચરણ.—મનહર છંદ.

પ્રથમ પ્રભુના પદ પકળ પ્રણામ કરું,
કરું કદ દરણું રમણ સચેતથી;
સભાજન ભૂપણ, ને દૂષણ રજોત હીત,
દાખણું દૃષ્ટાંત ને સિદ્ધાંતના સંકેતથી;
પદે મુખ પાઠ તે પ્રવીણપણું પામે પુરું,
વરણું એવું રૂડું વરણું વેતથી;
કહે દલપતરામ રાજનીતી આરા કાવ્ય,
હંસ કાવ્ય શતક હું કેહું હવે હેતથી.
જ્યો પ્રભુ અનાથ નાથ હેતે મુજ માથે હાથ,
ધાર ધરણીધર તો ધીરજ ધરી શકું;
કાવ્ય કળાનાં કલ્પોળ છે જો સમુદ્ર છાળ,
તારી દયા હોય તો હું તે વિષે તરી શકું;
ઉચરું સરસ રસ સભા કરું રસ ખસ,
ભીતર ભલાનાં રસ ભાવથી ભરી શકું;
કહે દલપત કૃપા કર તું નિરંજન તો,
હૃદય સભાસદોનાં રંજન કરી શકું.
ધૈર્યની કૃપાથકી કારજ કરો શકાય,
ધૈર્ય કૃપાથી આપદા થકી ઉગરીએ;
કરિએ ઉદ્યોગ આશા ધરિએ અપાર પણ,
ધૈર્ય કૃપાથી તરી પારતો ઉતરીએ;
પરિશ્રમ કીધે તો પગાર જેટલું પ્રમાય,
ધૈર્ય કૃપાથકી ભંડાર ખૂબ ભરીએ;
શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ.

૧.

૨.

શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ,
પુણ્ય પાખી પંડિત પ્રસંગ ક્યાંથી પામિયે. ૪
દોડતી ગાડીએ દોડો નાંખીએ સીધી લીટીમાં,
દોડતી ગાડીને સંગે, દોડી દૂર પડશે;
ઉચો ને ઉછાળીએ તો આધો પાછો પડે નહિ,
આવી એતો આપણાજ હાથમાંહી અડશે;
ગતીમાન સંગતે અગતીમાન ગતી પામે,
ઈશ્વરી નીયમ એવો જોઈ લેતાં જડશે;
શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ,
સદગુણી સંગે એમ, સદગુણ ચડશે. ૫
શ્રીમંતનું સદન શોભાવે સદા સ્વચ્છ રહી,
નકી છે નિશાની આપ શ્રીમંતના સુખની;
સ્વી કીરણો જેવું, અદર્શ તેના રંગતણું,
કોઈ સમે કરે જ્ઞાન મીઠી જીભે મુખની;
સ્થાપે જેહ સ્થાનકમાં તેહ સ્થાને સ્થીર રહે,
દામ દઈ દૂર જાય દેખી વેળા દુઃખની;
શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ,
જુએ એક રીત છે, પંડીત ઝમઝપની. ૬
ધીરે ધીરે ધીરવી ધીરવીને ધરાવી ધીર,
અધીર અધીરીયાની ધીર નાંખે ઘોઘનિ;
વદે એવા વચન પચન થાય પેટ માંહી,
અજરણુ ઉપજે નહીં કદાપી કોઈનિ;
સાચવી સ્વભાવ શાંત, ભ્રાંતને અભ્રાંત કરે,
મેલી દે મતાંત તે મહાંત ખેદ ખોઈનિ;
શુણો રૂડા રાજ હંસ દાખે દલપતરામ.

વાણીઓ ન હોત તો નહોત માણસાઈ મૂળ,
 એથકી અધિક કહો ખૂબ શું વખાણીએ;
 કહે દલપતરામ જે કહું હરેક કામ,
 વિશ્વમાં વિશેષ તો વિખ્યાત કર્યું વાણિયે. ૨૮.
 ખોલે એક ખોલ તેના તોલથી તપાસીએ તો,
 વરતી રાકાય તેની વાતચીત વાણીએ;
 કેવી ચાલ કેવો માલ કેવો તેનો બધો તાલ,
 પૂછ્યા પાખી પણ પરિપૂરણ પ્રમાણીએ;
 લક્ષ્મીના લાહુતણા નામથી તમામ ગુણ,
 દાખે દલપત આપ અંતરમાં આણીએ;
 પંડ્યાણીનું પુર કુળ પૂછ્યા પાખી પ્રીછી લેએ,
 દીકરાનું નામ જ્યારે દાઉદીએ જાણીએ. ૨૯,
 વચનથી વેરવાઈ વેરને વિસારી મૂકે,
 વચનથી કિમત જણાઈ આવે જનમાં;
 વચનથી અંતરમાં આનંદ અધિક થાય,
 વચનથી મહાખેદ ઉપજે છે મનમાં;
 અજાણ્યાથી પ્રીત થાય, જાણ્યા વિપરીત થાય,
 વચનથી જાતું પડે પારકા વતનમાં;
 શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 વિદ્યા વશી કરણની વસે છે વચનમાં. ૩૦.
 આંખ અને કાન જેવી જાણે તેવી તેવી વાત,
 જીવને જણાવે તે વિના તો કેમ જાણીએ;
 સત્ય ને અસત્ય શબ્દ શ્રવણ તો શુણે જાય,
 કહો એવા કાનનો વિશ્વાસ શું વખાણિયે;
 પેટીતણા પેટમાંહી પ્રતિમા ખે પડી હોય,
 આંખ કહે એકતો ભરૂંસો કેમ આણિયે;
 શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 તેમાં બુદ્ધિ નીજ રાખી પારખી પ્રમાણિયે. ૩૧.
 સમજ્યા વિનાનો શુક રટે મુખ રામ રામ,
 કોણ જાણે રામ તે અંજારે અનારકુંદ;
 તીથી તે શું વાર તાલ્યું, નક્કર તે નામ રોનું,
 અજાણ જોશીને નામ માત્રનો ઉચાર છે;
 પાશોરનું અર્ધ પૂછ્યે નારી કહે નવ ઠાંકે,
 પાશોરના ઠાંક પૂછ્યે વિચારતાં વાર છે;
 તેમજ રીતી તમામ દાખે દલપતરામ,
 રહસ્ય જાણ્યાવિના ન સૂજે દેશો સાર છે. ૩૨.
 દૃષ્ટિએ દેખાય પણ જાણુપણું જાણે તેને,
 રવીતણો તડકો દેખાય મધ્ય રાતમાં;

૧ પેટી-સ્ત્રીશીઓ સ્કોપ.

૨ તડકો-ચંદ્ર ઉપર પડે છે તે.

૩ અનાર-ડાડમ.

અનંત પ્રહાંડ^૧ જ્ઞાનવાનનીજ આખે દેખે,
 વિના જ્ઞાનવાન તો વદીજ જાણે વાતમાં;
 લક્ષ્મી^૨ વરણ જમ જમદૂતની જમાત,
 ભારતી આદીક લલાં નામ ભાત ભાતમાં;
 શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ખોલી જાણ્યાં પણ રહ્યાં જાણ્યાં ખજાતમાં. ૩૩.
 દસ મોઢે ખોલનાર આસમે અપાર દીસે,
 રાવણને ઉપમા નથી લખી નવાઈની;
 ઉપમા પ્રમાણે ચિત્ર ચિત્રવાની ચાલ પણ,
 ભાસે દેશ દેશમાં હમેશા ખાઈ લાઈની;
 ઉપમાવિના આનંદ ઉપજે ન અંતરમાં,
 તેતો છે પુરાતનનો રીત પંડિતાઈની;
 શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 કવિની ન ચૂક મૂર્ખનીજ મરખાઈની. ૩૪.
 કહે એક જોગીરાજ આજ અચરજ દીઠું,
 કાયા ઉજળી મેં નેણે નીરખી કોઢીલની;
 એક દેશમાં અનાજ એવું તો મોંધું મળે છે,
 તેર કોટિ કિમત તો આવે એકે તીલની;
 કથન શુણીને એવાં કહે દલપતરામ,
 ખોલ્યો એક પંડિત દેખાડી વાત દીલની;
 કાંતો આજ કોઈ દામ અશ્વનો પ્રસવ થયો,
 કાંતો આજ આગલી છે તારિખ એપ્રિલની. ૩૫.
 મુખની વરાળ કાઢી નાખતાં કળાય પેટ,
 તે માટે મોઢા મનુષ્ય મત નથી તાણતા;
 જવાળા મુખી થકી જો ન નીકળે ગંધક રસ,
 જમીનના પેટમાં શું છે તે કોણ જાણતા;
 પાણી કે પાપાણ હરે, કે સોનાની ખાણ હરે,
 એવું એવું ઘોશીને અચ્ચો ધર જાણતા;
 શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 વાસતે વાંચાળને લોકો નથી વખાણતા. ૩૬.
 મરખના મનતણો મર્મ સર્વને જણાય,
 મર્મે જે મુજાણનો તે કહો કોણ જાણે;

૧ પ્રહાંડ-જટલા તારા દેખાય છે તે દરેક પ્રહાંડ છે.

૨ લક્ષ્મી એટલે દોલત, વરણ-જળ, જમ-માત, જમદૂત-તરેહ તરેહના રાજ, ભારતી-વિદ્યા, ઇત્યાદીકને જીવતા દેવાનાં રૂપ આપેલાં છે.

૩ દિવશે ઘોડિ વિચાય તો તે અપશુકન મટાડવા સાર એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ આપણા દેશમાં છે; તેમજ તારીખ ૧ લી અપ્રેલને દહાડે એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ અંગ્રેજ લોકોમાં છે. તેને અપ્રેલ ફૂલ કહે છે.

મણવા ન ઇચ્છે કૃત્ય તો ન કોઈ જાણી શકે,
મણવા અનેક જન અભિલાષ આણે છે;
મુલકમાં જેવી રીતે ધ્રુવ માંછલીનું મુખ,
કાણુ જાણે ઉત્તર તરફ કાણુ તાણે છે;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મર્મ જે જણાય તો ખોદાય તે ઢેકાણે છે. ૩૭.

પારકીજ ચૂકનો વિચાર કરતાં પ્રથમ,
આપનાજ અંતર તરફ ચિત્ત આપિયે;
દુઃખ મુખ પારકાના દેહતાણું દેખવાને,
આપનાજ દુઃખ મુખમાંથી દીલ થાપિયે;
આપણું કાળનું કપાય તેનું કષ્ટ જોઈ,
કાળનું પરાયુ પછી કદાપિ ન કાપિયે;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માપના દિવસ છાયા આપનીજ માપિયે. ૩૮.

કાશી ધેરા પંડિતનો સાથે સલાવિશે વાદ,
વદવાને ઉઠ્યો ઠગ મૂરખ ઠગાઈથી;
હુકારા હુકારા કરી તાહુકી તાહુકી તેતો,
તણ લાજ શરમને ખોલ્યો તોછણાઈથી;
પંડિત તો તેના સામે એકે ખોલ ખોલ્યો નહિ,
રહ્યો સાંભળીને સર્વ રૂડી ગંભીરાઈથી;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મૂર્ખ જાણે છાયા મારી વિદ્યાની વણાઈથી. ૩૯.

ક્ષમાવાળો ક્ષમા રાખે ત્યારે કુદ તેને કહે,
ખોલી જાણે નહિ માટે નાસવાની પ્યારીઓ;
આખર તજીને ખોલતાં અદખ મૂકવાની,
હિમત ન રાખે ત્યારે કહે એતો હારીઓ;
ઉપરા ઉપર ખોલ ખોલતાંજ ખીહિ નહી,
જાહેર કરેછે તાત માતતાણી જરીઓ;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેવીતો ચતુર ઘણી નારીઓ ચુનારીઓ. ૪૦.

ભડ પડ્યો ભવ લેખો ભવનમાં ભુંડુ ખોલે,
ભુંડુ ખોલવાની રીત ભાંડ કે ભવાઈની;
દીકરી દુહીતા માતા દેખતાં ખેડે દુઃખ,
નહિ રીત જતી એતો જાણવી નવાઈની;
અરથ વિનાની તોય આનંદ પમાડે એવી,
હુંડવાઈ તેથી સારી હોયછે દુનાઈની;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારા શબ્દધકી શોભા સાંપડે સવાઈની. ૪૧.

ભોળી સ્ત્રી વિષે—દોહરા.

પર હકિકત તું પ્રસિદ્ધ કર, તખ્તના નર તુજ ધર્મ;
હાંડી સ્ત્રી હયાતણો, પ્રગટ પ્રકાસે મર્મ. ૪૨.

મનહર છંદ.

તખ્તના પોતાનો મર્મ પોતે ન પ્રસિદ્ધ કરે,
પરણુ દોષ પરદૃષ્ટિયે દેખાડશે;
હાંડી તો હયાની ભોળી જે ખિચાડી નારી જાત,
સારી ખૂરી વાત નહિ પેટમાં સંતાડશે;
સંતાડી શકે શું સ્વજનારે નથી શક્તી દીધી,
નારી જાત અંતરની વારતા ઉઘાડશે;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
લોક તેમાં તેલ રેડી બળતું લગાડશે. ૪૩.

ફરતાં ફરતાં કદી કાયામાં જો ફાંસવાળો,
દીવસ ઘણા મુઘો રહી શકે ન દેહમાં;
નીસરી શકે નહીં તો છેલ્લીવારે નીસરવા,
ઉપડેછે ડ્રોહલો જરૂર અંગ એહમાં;
કામનીના કાળજમાં છાની છેક રાખવાની,
વાત ન વશી શકેછે જુજ બુદ્ધિ જેહમાં;
કહે દલપતરામ કિંવા એજ કારણથી,
સ્તન રૂપી ડ્રોહલા થતા હશેજ તેહમાં. ૪૪.

ભણી ગણી નહીં તેથી ભામનીની ભાપા ભુંડી,
તેને નહિ શુદ્ધ કરી તકકે ખેતકની;
છુંદી છુંદી મેંદી પછી તેને મુખે છાંદો દીધો,
રેખ મેખ મારી જાણ્યું જાયદેવ જકની;
હરધડી હોઠ રૂપી પ્યારણાં જે બંધ થવા,
નાકરૂપી નકુચે કડી કરી કેતકની;
શુણો રૂઝ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
માતનીને મુખે વાણી તો રહી માફકની. ૪૫.

સ્વભાવ—કુમેલા છંદ.

ઉતરે ન અનામત ચિત્ર મહાવત,
જે ગજ શીશ ચડ્યો તે ચડ્યો;
મરણ્ય નહીં મૃતિકા ઘટનો,
કુંભકારે જે ઘાટ ધડ્યો તે ધડ્યો;
ખદલાય ખુટો ન ખિલારતાણો,
જેમ જન્મ થતાંજ જડ્યો તે જડ્યો;
દિલ શોધિ જુઓ દલપત કહે,
જન જાતિ સ્વભાવ પડ્યો તે પડ્યો. ૪૬.

મનહર છંદ.

સજ્જનની સંગતીથી દુર્જનના દીલ વિષે,
સજ્જન સ્વભાવનો દેખાવ નથી દેહલો;
જો પછી જતી સ્વભાવવાળાતણો જોગ થાય,
તો પછી જરૂર જત અશક્તની જોઈલો;
સાકર અશક્ત જત શેલડોનો કોયલો છે,
જેળવણી મળ્યાથકી સ્વાદ પામી સોયલો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગંધક તેજ્ય મળે કોયલો તે કોયલો. ૪૭.

કોયલાની કાળપ મટાડવાને દૂધે ધુણ્યો,
કોયલો કદાપી કાળો રંગ મુકતો નથી;
ક્રોધ લોભ કામનો હરામનો સ્વભાવ હોય,
છોડે તોય તેનો છેક છૂટકો થતો નથી;
સંગતણો રંગ જો ન લાગ્યો હોય રંગે રંગે,
તેજ રંગ ટળે બીજે લાગ લાગતો નથી;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનમ સ્વભાવ કોટો જતને જતો નથી. ૪૮.
હવાની ગતી હમેશાં હોયછે જાંચી ચડયાની,
ભારવાળી વસ્તુ નમી ભૂમીભણી જાયછે;
પ્રવાહી પદારથ તો ચાલેછે પ્રવાહ રૂપે,
જ્યેથી ઉલટું ચલાવતાં તો અટકાય છે;
તેમજ જગતમાંહી જોને જોવી દેવ પડી,
તે તજવ્યા વિના તેનો ઉપયોગ થાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ગતી તેની ગોઠવીએ તેમ ગોઠવાય છે. ૪૯.

ગરેડીના ટેકણથી ગાંઠ વિના ગોઠવતાં,
નીચી તાણીએ તે ચીજ ઉંચી ઉંચી જાય છે;
હવા એકે ભુંગળામાં, ભરીને ભમાવો હોય,
નીચી નમે તેથી ઘણાં કારજ કરાય છે;
ક્રોધને કુખ્યાધ સામો, લોભને મુલક્ક સામો,
માન ને દેશાભિમાન થાને જો થપાય છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અવગુણ તો તે ગુણ રૂપમાં ગણાય છે. ૫૦.
ધ્રુવ સાચું જુએ ધ્રુવ માછલીમાં એજ ગુણ,
કીધો ઉપયોગ નીધી તારણ તમામમાં;
ઘડો ઉંઘો પાડી દાખ્યો પાણી માંહી પેઠું નહિ,
ઘડ્યો એવો ઘંટ માતી કાઢવાના કામમાં;
ધુમાડનો ધક્રો વાગ્યે એકે ચીજ ઉંચી ચડી,
બનાવ્યું બલુન ગુણ ગમ્યો ગામે ગામમાં;

શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કરીને જુએ તો ગુણ દીસે કામે કામમાં. ૫૧.
ગ્રહનું ગ્રહણ થતાં દુશ્મનોને હરાવી,
કોલંબસે કેવો રસ્તો શોધ્યો સમાધાનનો;
ઉપયોગો ઝાડને સિંદૂરનું ત્રિશુળ તાણી,
કરેછે આકાર કેવો મામાના મકાનનો;
પાણીતાણી વાગ્યે અપવિત્ર ક્રિયા કરે નહિ,
હાલો શોધો કાઢ્યો તેમાં રસ્તો દેવસ્થાનનો;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉપયોગ થાય છે અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનનો. ૫૨.

ઉપદેશ વિષે.

શરીર તો શતરંજ પટના સમાન શુભ,
બાદશાહ બન્યા મુ વિચાર કુ વિચાર છે;
મન તો વહર વાંકો શીધો દોડે સર્વ દીશ,
મનના તરંગ તો તુરંગમ તે દાર છે;
દૃષ્ટિ ઉંટ વાંકાં દોડે શ્વાસ હાથી શીધે પાટ,
રસ રૂપી પ્યાદાં નહિ પાછા હઠનાર છે;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હરી જાણે એમાં અંતે કેની જીત હાર છે. ૫૩.
ઈંદ્રિય એવે રૂપી સારા સારા સલાસદ,
આતમા અધ્યક્ષ પક્ષ ઉત્તમ પ્રમાણવા;
મુવિચાર ભાષણ કરીને આપે સારો બોધ,
કુવિચાર તેવે સમે લાગે મત તાણવા,
કોઈ સમે કુવિચારનું કેળું કપ્પડ કરે,
કોઈ સમે મુવિચારના મુજસ જાણવા;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એવા સલાસદોને વિશેષ શું વખાણવા. ૫૪.
તન તો વતન જ્ઞાન તંતુ વિજળીના તાર,
ગોઠવી રાખ્યા છે શેમ શેમ રૂપી ગામમાં;
અજાણ્યું ન જાય ક્ષણ ક્ષણની અખર થાય,
મગજ રૂપી મહાલકારીના મુકામમાં;
કાયદા વિરૂદ્ધ કેશું કોઈથી કરાય નહીં,
એવો ઈનસાફ સાફ તે તત્તુ તમામમાં;
શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
અતુરાર્થ કેટલી રચી છે હાડ આમમાં. ૫૫.
દાંતની બીજીરી એતો અક્ષરનાં બીજાં બન્યાં,
જીભ હોઠ જંતણાં દાખણુ જણાય છે;
સુરતાના જળથી ભિંજઈ ભાઈ પારકાના,
કાળજની કાળજ છુટા છુટા છપાય છે;

ઉચ્ચા નીચા કાગળ રહ્યે અક્ષરો ઉડી જાય,
વારતા પછી તે વાટ ધાટમાં વચ્ચાય છે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
સારી વાતે લાલ ખોટી વાતે ખોટ ખાય છે. પદ.
ઘડીઆળચીએ ઘણું સાંઝે ધડયું ઘડિયાળ,
ખંધ પડયું ચાલતું બિગાડ થતી વાર છે;
ઘડિયાળ ફિકર કરીને નહિ ફાવી શકે,
ઘડિયાળચીને એની ફિકર અપાર છે;
જગતની ફિકર કરે છે જગ કરતાર,
અહોનીશ તેનો એના ચિત્તમાં વિચાર છે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
નર જે ફિકર કરે તેથી શું થનાર છે. પ૭.

પાણી વિના પ્રાણીતણા પલકમાં પ્રાણુ જાય,
તે તો પાણી મફત મળે છે જોયે જોઇલું;
સોના વિના સુદ્ધિ જીવી શકે સૈકડો વરસ,
મોઘે મુલે મળે છે કનક જીવ્યો કેટલું;
તનુજ જનમ્યા આગે જનનીના તનમાંહી,
તાનુ તાનુ દૂધ તો તૈયાર રાખ્યું તેટલું;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ચતુર ચિતા તને વિચારે ઉર એટલું. પ૮.

ઈદ્રવિજય છંદ.

ખજા કામાં ધરી ધીરજ હાલ, વિજ્ઞાનને જ્ઞાનની નોખત વાળે;
સ્વારથ ને પરમારથ ચક્ર, મનોરથના રથમાંહિ વિરાળે;
સત્યપણાનું નિશાન સદા, શિર શીયળ છતતણી છબિ છાળે;
હસ શુભો દલપત કહે, જગમાંહિ મહારાચિએજ છે આળે. પ૯.

મનહર છંદ.

લીપીઓ લખાઈ ન લખાઈ તો શું લાંછન છે,
લાયકો લખાઈ તો લખાઈ લાખ વારતા;
ચાતુરી ચખાઈ ન ચખાઈ તો શી ચિંતા કરી,
જોખાઈ ચખાઈ ને ચખાઈ સુ વિચારતા;
દોલત દેખાઈ ન દેખાઈ તો શી દીલગીરી,
તણ અદેખાઈ ને દેખાઈ જો ઉદારતા;
રોનક રખાઈ ન રખાઈ દલપત પણ,
સુ રીતી રખાઈ તો રખાઈ સર્વ સારતા. ૬૦.

પરાક્રમી જન વિષે.

પરાક્રમી પરાક્રમ જેટલું પ્રસિદ્ધ કરે,
દુનિયા દેવત તેમાં તેટલું ધારે છે;

જેમ શરીમાં પ્રકાશ સદા સરખોજ હોય,
ઓછો દેખી લોક અપકીરતી ઉચારે છે;
પાપથી શ્રાપ લાગ્યો કાંતો શીર શત્રુ જાગ્યો,
કાંતો ક્ષય રોગ એવું ધારીને ધિક્કારે છે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પુનમના ચંદ્રનો સુજસતો સંભારે છે. ૬૧.
વડાની વડાઈતાણું વિગતથી વરણન,
માપવાના જન થકી જુગતે જણાય છે;
વરણન કરનાર જેમ જેમ ઉંચો વધે,
તેમ તેમ વડાની વડાઈ વખણાય છે;
વરણન કરનાર નમીને જો નીચો રહે,
વડાની વડાઈ ઓછી એટલી ગણાય છે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિશ્રમાંહી સાધારણ વડાતો ઘણાય છે. ૬૨.

ઉમદા મનુશ્યને અગાડી કોણએ હમેશ,
તો તે કામ તતકાજ કીમતી કહાવશે;
ગરીબ અગાડી કીધે કામ હલકું ગણાય,
કોણ તેને કહી ભલું નજરમાં લાવશે;
નવડો અગાડી નોંધે આંકડો એકાણું થાય,
એકડો અગાડી નોંધે એગાણીશ આવશે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઉમદાને આશરે ગરીબ ખૂબ ફાવશે. ૬૩.

હીમતની હોમ કીધે કિમત કરોડ લાખ,
હીમત ધરે છે તે હરાવ્યા નથી હારતા;
હૈયામાં ધરીને હોમ કરવાનું ધારે કામ,
ઓથું લેવા નથી અન્ય આગળ ઉચારતા;
એજ રીતે દુનિયામાં દીસે જે ઉદાર નર,
આપ જોરથીજ એવી આદરે ઉદારતા;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધીર શૂરવીર નથી હાલ લેવા ધારતા. ૬૪.

ઈદ્રવિજય છંદ.

બોલ બડા મુખપાથિ બકો બકિ, આગળથી વહિ વાત ઉપાડી;
અસ્ત્ર અને વળિશસ્ત્ર ધરી, સહુ આગળથી પહોંચાય અગાડી;
દેખિ રિયુ દલપત કહે, પછિ પાછો હઠે હથિયાર પછાડી;
તે શુરને શિરપાવ ઘટે શુભ, પાંધ નહિ પણું સુંદર સાડી. ૬૫.

જન-દુરખીન વડે જાંચી જગીયા માપતાં જેમ દુરખી-
નનું મોં જાંચુ કરવું પડે તેમ તેમ સામી જગ્યા વધારે ઉચી
જણાય તેમજ કોઈ સરદારનું વરણન કરનાર પંડિત જાંચી પ-
દવી પામે તેમ તેમ તે સરદારની વધારે વડાઈ જણાય.

મનહર છંદ.

સમંજુ સમર્થ અર્થ વ્યર્થ તો ઉડાવે નહિ,
 યોગ્ય ધર્મે વાવરતાં દીલમાં ડરે નહિ;
 શરીરમાં સ્વજ્ઞા જ્ઞાન તંતુ મુકે તે દેકાણે,
 જે દેકાણે એનાવિના અરથ સરે નહીં;
 છેક દાંત છાલમાં વધેલા નખ વાળમાં,
 મુકાશરીર સાલમાં તે તંતુઓ ધરે નહિ;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ઘણો માલ ઘાલી ખાલી ખરચ કરે નહિ. ૬૬.
 જાતિલાનું જોર વધે જોરાવર જાત થાય,
 પેશી ન શકાય ત્યાં પલકમાં પુગાડશે;
 લોહતણી શાઈડીથી શારીને કઠોર કાઠ,
 લોહતણા ખીલા તેજ છેદમાં લગાડશે;
 જાતમાંથી સંપ જાય તો એકે નહિ ઉપાય,
 મજબુત મૂળખણી ખોદીને ઉખાડશે;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 મણીતણી શાઈડી મણીમાં શાર પાડશે. ૬૭.

લાભી તથા કંજુસ વિષે.

જીવ જાણે જોગી જતી સેવી સંપડાવું સુખ,
 ફોગટનાં ફાંફાં મારે કરો નહિ ફાયદો;
 સુખ દુખ સમૃદ્ધિ સંતાન સમે સાંપડશે,
 વિશ્વ પતિયે જો નકી કીધો હંશે વાયદો;
 જગતની રચના વિચારી કામ કર્યાં જાણું,
 એથકો ઉપાય નહીં શોધિયે ઇલાયદો;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 એક માટે ઈશ્વર ન કરે જુદો કાયદો. ૬૮.
 જુગારી કરજદાર કરજથી દૂર થવા,
 માડે દાવ મોટા જાણે કેરું મુડી કરમાં;
 જેમ કોઈ રાયનો કુમાર રાયથી રીસાય,
 જાય નાશી જાણે જાઉં દૂર દેશાંવરમાં;
 પાછું વળી પેપે ન સંધાવે શીધો શીધે પંથ,
 ભમીને ભૂગોળ આવે પાપના અંદરમાં;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ધાંચીનો બળદ ધુમે ધરમાંનો ધરમાં.
 ઉપકારી ઉપકાર ધારણથી એછો કરે,
 જેને મહા લોભવાળો ના લાયક લેખશે;
 મારચની એકવીસે ત્રેવીસમો સપ્તઅરે,
 દુનિયાં દિવાકરને ત્રીસ ઘડી દેખશે;

૬૮થી જોવાને સામો દોડે જે હજાર^૧ મૈલ,
 અઢી ઘડી એાછીવાર પ્રાણી તેતો પેખશે;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 આગ્રહીને એવી રીતે જગત ઉવેખશે. ૭૦.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જો જળ વૃષ્ટિ નજ ઘણાં ઘર, થાય કેમાણી ઘણી કડિયાને;
 જો જનને જર લાભ જડે બહુ, તો જર જૂથ જડે જડિયાને;
 જો વિદવાન વસે વસુધાપર, તો ખુબ માન મળે ખડિયાને;
 હોય દુકાળ કહે દલપત, ફરી ફરી લાભ, ફળે ફડિયાને. ૭૧.

મનહર છંદ.

વસંતની વેળા વિષે ખાખરા પાલોયા ખૂબ,
 ફેલાઈ રહ્યાં છે મોટાં પાન જેવા ફાફડા;
 ફૂલ તો સાફાઈબંધ કેસુડાંને નામે કોડ,
 થયો થોકે થોકે તેના ઉપર તો થાપડા;
 ફાલ્યો ફૂલ્યો ખૂબ પણ ફોગટ થે ફૂલ તેની,
 પરિણામે ફળતો પ્રગટયા પીત પાપડા;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 બહુ આશા બાંધીને ઠગાયા સુડા બાપડા. ૭૨.
 સૃષ્ટિમાંહી હોયછે ઘણાકતાણું શેઠ નામ,
 એકતો કંજુસ અને એકતો ઉદાર છે;
 એક વાદળી તો આમડીનું લોહી ચૂસી લેછે,
 એક વાદળી તો વિશ્વમાંહિ વર્ષાનાર છે;
 એક કરો આકાશથી પરી નેવાં ફોડી નાંખે,
 એક કરો જુઓ અર્ધધરનો આધાર છે;
 શુણો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 કેનકે ધંતુરો હેમ કેવો ફેરફાર છે. ૭૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

લાલને લાડ લડાવિયે લાખ, ધરે નહિ પ્રાણવિના ધવરાવ્યે;
 ખેતર ખેડિ ભર્યું ભલું ખાતર, અન્ન ઉગે ન વિના વવરાવ્યે;
 પીરસવા પકવાનવિના નહિ ગોરવ થાય ગિતો ગવરાવ્યે;
 હંસ શુણો દલપત કહે, જન સર્વને જન્ય કુધા ખવરાવ્યે. ૭૪.
 મંજન ઉપર હોય નિમજ્જન, મજ્જન ઉપર હોય ન મંજન;
 અંજનમાં નહિ આંખ ઘલાય, ઘલાયજ આંખની ઉપર અંજન;

^૧ મૂરજ આગરે ૧ કલાકમાં એક હજાર મૈલ ચાલતો જણાય છે; માટે ચૂકતે પહેરે તેને વધારે વાર જોવા સારું ઉગમણ. ૧ હજાર મૈલ દોડતો તે ઉગરો ૧ કલાક વાર એછો મૂરજને દેખે.

યજનમાં સ્વર અત લખાય, લખાય નહિ સ્વરમાં પછિ અંતન;
જન કોતક દેખિ થવાય, થવાય ન કોતક આગળ સંજન. ૭૫.

મનહર હંદ.

અરે હેમખાણુ તુજ આગળ હજારો મણ,
હોય હેમ તોય તારી આલે નહિ હુંડિયો;
દુનિયામાં હુંડીઓ તો આલેછે દુકનોતાણી,
લક્ષમાં વિચારો લેતાં તે તો તારી હુંડીઓ;
ધક્રા ખાઈ ખાઈને ખરાય થાય તુજ પાસ,
કદ સહાવિના કોણ ભરી જાય હુંડીઓ;
કહે દલપતરામ ખોઈ સાહુકારી આમ,
દેશ દેશમાંહી તારો વાગી ચુકી હુંડીઓ. ૭૬.

ઈંદ્રવિજય હંદ.

લોભનિ લાલચ થાય ન લેશ, અરોશ ઉપાય કર્યાથકિ આલો;
પ્રારથના લાલિને ગણિપાદ, ધર્યાથકિ હાથ ખસે નહિ ખાલો;
આણુ મને ખુબ ખોળવળી, ખવરાવિ જરૂર કરે બહુ જાલો;
હસ શુણો દલપત કહે, પળિયે પણ દૂધ ન દેકદિ પાલો. ૭૭.

મનહર હંદ.

શત્રુથી દહીંતણો જમેલો જમાવ જોઈ,
મોઠો એક ફૂલતણો વાંસ તેમાં મૂકશે;
પોતાને ન છોડા લાગે, એવી રીતે છેટે રહી,
આળવાણી સોરીનો ચલાવતાં ન ચૂકશે;
જમેલો જમાવ વલો વાઈને વિખાઈ જાય,
તેને પછી તાણે લેવા ઝડપથી ઝૂકશે;
શુણો રૂણ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
રાજનીતીની તે રીત ધીર લેવા હુંકશે. ૭૮.
ભાર ખોજ વાળાને તો પ્રથમ કશવે ભેટ,
હલકાને તે પછી હજારમાં પમાડશે;
પ્રવીણ પ્રધાનની પુરાતનની રીત એવી,
દુનિયામાં હવા તેના દાખલો દેખાડશે;
પથર ને પાનડું ને પૃથ્વી તરફ પડે,
હલકાને હવા જુઓ પછીયકો પાડશે;
શુણો રૂણ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હોય ન હવા તો મરજદ તે મરડશે. ૭૯.
ધન મદથી અધીક હોય છે હજાર ગણી,
હુકમનો મદ મદિપાળના મજરમાં;

તથા કલ્યાણતનિ.

હુકમનો સ્વાદ નથી શાક પાક શેલડીમાં,
હુકમનો સ્વાદ નથી ખાંડ કે ખનૂરમાં;
રહો નથી સ્વાદ તે પુરાણ કે કુશન વિષ,
રહો નથી સ્વાદ રીક સામ કે યજ્ઞરમાં;
શુણો રૂણ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
હુકમનો સ્વાદ હોય હાકમ હજારમાં. ૮૦.

વિદુશકનો વેશ.—ઈંદ્રવિજય હંદ.

મૂછ દિસે અજ અંગ સમાન દિસે શુભ આવરણી સમ દાહી;
નાક નવીન પ્રકારતણું, અવળી વળિ જેમ વિના ધૂત વાહી;
પાઘડિતો પણ ખેશ ખતાવ, તળાવ વચ્ચે જયમ દેકરિ કાહી;
ભાંડ કે ભાટ હશે કહે કોઈક, કોઈક ધારિ રોકે વળિ દાહી. ૮૧.

નિર્મળ—મનહર હંદ.

નરમ દેખીને ગણવુંજ નહિ નીરખળ,
મૌન દેખી મૂરખ કે મુગું નહિ માનીએ;
ઓળખાય નહિ પણ હોય આખરૂજ દાર,
હોય સરદાર પણ પૂરો ન પોછાનીએ;
સુરાખારનો ગંધકનો તેજળ સેવનાર,
હોય રૂં પંડુકનું ન છેડિયે નાદાનીએ;
શુણો રૂણ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
પાટુ મારવાયકી પિણ પમાય પાનીએ. ૮૨.
શ્રીમંતોની સભા મધ્ય ગરીબ શી ગણતીમાં,
કોહીતૂર પાસ કાચ બાપલો શા બાખમાં;
સાગરની આગળ તે ગાગરને ગણે કોણ,
તલતણું તેજ તુચ્છ તે કશુ તેજળમાં;
લાખ કોડ રૂપેઆનાં ને દેકાણે લેખાં થાય,
કોહીઓ બિચારો ત્યાં કહો ક્રિયા હિસાબમાં;
શુણો રૂણ રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છ આનાની છીદરી તે છાને કેમ છાખમાં. ૮૩.

ગોતનું કસું ગમે.

ચાંદનીના આલો ખાંધી ચંદરવો ચારે દીશ,
દીવમાં ધારેછે ચાતો સુંદર દેખાવ છે;
ચળકતા તારા દેખી ખામે ન અચળો ઉર,
દુવાર્જના તારા દેખી ખોલે શો ખતાવે છે;
ધૂળની ઢગઝોલયાં બાળક ખતાવે ધર,
કહે એક એક પ્રત્યે આ રૂડો હિલવ છે;
અતિ ગમે આપ કામ દાખે દલપતરામ,
સનાતનનો એવો સંસારનો સજાવડે. ૮૪.

રીક-મનહર.

અવળી-વંશી.

દ-મનહર.

અભિમાન.

સ્નેહ વધે સર્વનો ઉપાય એવો આદરીએ,
માન મળે તેથી અભિમાન નહિ આણિયે;
અંતરથી હેન કદી લોકનું ઉતરી જાય,
લાખના મટીને વાળકાખના પ્રમાણિયે;
એક બેના શેર પામ્યા બાસઠ હજાર મૂલ,
એના એજ શેર જુઓ આથડતા જાણિયે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વચન ગરવવાળાં વદીએ ન વાણિયે. ૮૫.

ચડતી પડતી વિષે.

સરખી સ્થિતિ સદૈવ દુનિયાંની દીસે નહિ,
ઉતરે ચઢે અશલનોજ એવો ઢાળ છે;
એક સમે મરદની મુંછે રહી માન પામે,
એક સમે તેજ તુચ્છ થાય તૂટ્યો વાળછે;
એક સમે ગણીચીમાં રહી નીર ગંદુ થાય,
એક સમે એજ મિષ્ટ થાય મેઘ માળછે;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દીવસે આકાશ એજ રાત્રિએ પાતાળ છે. ૮૬.

ઉદ્યોગ વિષે.

અસલના લોકે અંગ ઢાંકવાને ધરી લેતા,
આમડાં કે પાનડાં કે ઝાડ છાંલ જાડિયો;
આળસ તણને જે ઉદ્યોગ કર્યો અમ્મલથી,
અડચણો ઉડી ગઈ આવનારી આડિયો;
પાથરી મુકીછે સૂખની વસ્તુઓ પૃથ્વીમાં,
ખાંડ ધીને દૂધતણી ભરેલી છે ખાડિયો;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આ નથી આકાશમાંથી આવી આગગાડિયો. ૮૭.

નરાજ્ય વિષે.

કરમ કરમ લોકે કહેછે તો કૈક ખરા,
કહો ખરું રાખે કોણ આકીન કરમનું;
કરમ સાચું ગણે તો કુવા વાવ્યો કરે કેમ,
ચરણમાં ધરે કેમ ખાસડું ચરમનું;
ખરું જે કરમ ગણે ચુલા તેતો ખોદી નાંખે,
ધ્યાન ધરી બેસે કરી કરમ ધરમનું;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
શીયાળામાં આઢે શીદ ગોદડું ગરમનું. ૮૮.

કવિ વિષે.

કહે ગ્યાસ કવિરાજ કાનધર કથા મારી,
કૈક કાળ મુઘી હું કહેવાયો ન કામનો;
કિમતનો કરનાર મને બ્યારે મળ્યો દોઈ,
જમાયો છે મુજશ મારો ને તેના નામનો;
કેવો ઉપયોગી છું હું અંધકાર કાઢનાર,
આળખીતો થયો આજ તેવોજ તમામનો;
દીલમાં ન દીલગીર થવું દલપતરામ,
એવકુંડે લોકે કદી, કહ્યો ખે બદામનો. ૮૯.
આરશી અમુલ્ય અસ્ત્ર શસ્ત્ર તો અતુલ્ય હોય,
નાણાંનું ઠેકાણું ભરે, ગુંજશ લે ગામની;
આરસની શોલાઓ કે શીલા પ્રોઢ પારશની,
હજારતી ઢાલ દીસે ચળકતા ચામની;
ધાતુનણાં પાત્ર ધર્મી પાથર્યાનાં પથરણાં,
હોય રાજ હવેલી તે કહો કશા કામની;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિ વિના જાણો જેવી કોથળી હજમની. ૯૦.
ઉજ્યતી ધારામાં ઈમારતો અનેક હરો,
મને નથી માલુમછે કોણે તે કરાવિયો;
ગુણી જને ગુણવાળો સરસ ગુંથેલો ગ્રંથ,
વીત્યાં વર્ષ ધણાં તોય, તે જ્ઞેવામાં આવિયો;
ઈમારતથી અધિકે આયુષ તો ગ્રંથતાણું,
એતોછે અચર ગ્રંથ, સચર સુહાવિયો;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ધન્ય ધનવંતે જેણે મુગ્રંથ ગુંથાવિયો. ૯૧.
પાણી વડે પાણાપર પક્ષિતાણું ચિત્ર પાડ્યું,
પેખતાંજ તેતો પ્રલે પામેછે પલકમાં;
સાચાં પક્ષિતાણાં તો સંસારમાં સંતાન વધે,
ક્ષય તેની જતનો નથી થતો ખલકમાં;
ગામે ગામ તેમ રોજ રહેછે ગુંથાતો ગ્રંથ,
મહારસમય ટકી રહેછે મુલકમાં;
શુભો રૂડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
છેયાંની કવિતા છુપી જાયછે છલકમાં. ૯૨.

ઈંદ્રવિજય હંદ.

સ્વારથ કારણ સ્નેહ સજે, પરમારથમાં ન પડે યગદેવા;
વ્યર્થ વખાણ લખાણ કરે, વળિ લાખ પ્રકાર કરી જર લેવા;
તે કહિયે કપટી જનના ગુણ, જે ગુણ ગારૂડિના ગુણ જેવા;
હંસ શુભો દલપત કહે, કપટી જન અન્ય કહું પછિ કેવા. ૯૩.

લેટ કર્યું હંસને તે હંસે અંગિકાર કર્યું,
વિવેકની વાતનો વિશેષ શું વખાણિયે;
વાંચીને વિચાર્યે જો દાખે દલપતરામ,
જુગતી જરૂર જન રંજનની જાણિયે. ૧૦૩.

પ્રીતી વિષે ઈદ્રવિજય છંદ.

અંતર હેતતાણા રસ આગળ, ખાંડ ખબરતણી ખુબી ખોટી;
અંતર હેતનિ કિમત આગળ, માણુકે મોતિ મતા નથિ મોટી;
અંતર હેતતાણાં ધન આગળ, કોણ ગણે ધન લાખ કે કોટી;
હંસ શુણો દલપત કહે, દિલ હેતનિ નિર્ભજ નેણ કસોટી. ૧૦૪.

મનહર છંદ.

સવૈયા કવીત મળી સાહીત્યના સો પ્રબંધ,
રચનાનો રચનાર દલપતરામ છે;

લાયકે લુવાણા જાત કરંમશી રણુમલ,
મુંબઈના મહાજન કૈલાશ મુકામ છે;
સુત તેનો હંસરાજ હોંશીલો હરેક વાતે,
સદવિદ્યા શોધી તત્ત્વ ગ્રાહક તમામ છે;
પુસ્તક આ તેને લેટ કોધું માટે પુસ્તકનું,
નીરધાર્યું હંસ કાવ્ય શતક એ નામ છે. ૧૦૫.

ઈદ્રવિજય છંદ.

સ્નેહ હમેશ વિશેષ થશે, કહિ એમ હવે પછિ કેમ વિસારો;
અત્રથકી પ્રિય પત્ર લખ્યો, પ્રતિ પત્ર તથાપિ દિલો ન તમારો;
સ્નેહ સુરક્ષણ લક્ષણ કેવું વિચક્ષણ છો ચિત્તમાંહિ વિચારો;
હંસ શુણો દલપત કહે, વિગતે કરિ આ વિનતી ઉર ધારો. ૧૦૬.

હંસ કાવ્ય શતક પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૯ મું.

જન સ્વભાવ વિષે.

મનહર છંદ.

મનના સ્વભાવથી અભાવ ઉપજે છે ઉર,
સજ્જન કે દુર્જન કૃતધ્વી મૂર્ખ થાય છે;
જેમ અભિમાન નમ્રતા પણ તેથીજ પામે,
સદગુણી કે દુર્ગુણી તે દેખતાં દેખાય છે;
સત્ય કે અસત્યવાદી લોભી કે સંતોષી થાય,
વ્યભિચાર અદેખાઈ જનમાં જણાય છે;
વાદ વદે પક્ષપાત કરે તેથી ક્રોધ ચડે,
ક્ષમા આદિ માણસના સ્વભાવ મનાય છે. ૧.

દોહરા.

સ્વભાવ ઉપજે મનથકી, સૌ જાણે મંસાર;
માટે મનના ગુણ વિષે, વર્ણવું પ્રથમ વિચાર. ૨.

મનવિષે.—દોહરા.

મનના કારણથી દિસે, હરખ શોક આભાસ;
ખુશિથી ખરચે ક્રોડ પણ, દંડ્યે થાય ઉદાસ. ૧.
મન હોંગી મનધૂર્ત છે, મન મેગળ મસ્તાને;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહિ તો શત્રુ સમાન. ૨.

ઈદ્રવિજય છંદ.

અંકુશથી મન મેગળ શુદ્ધ, નિરંકુશ નાશ કરે નગરીનો;
લક્ષ વસા શિર લોકનિ લાજ, લખઈ ન લોપ કરે લગરીનો;
દેવ ગુરૂ નૃપ નાતતણો ડર, કાંડર છે ડગરા^૧ ડગરી^૨ નો;
એવિણુ પાપ કરે અતિ આપ, ઉથાપ કરે મગરા^૩ મગરીનો. ૩.

શાહૂલ વિક્રીડિત જત.

હાથીને હદમાં હમેશ રહેવા, સારી સજ સાંકળો;
કીધું લંગર નાવને, સરકથી^૪ સાંઘેલ ઘોડો ભલો;
મોરી^૫ ગાય મહીપિના મુખવિષે, રશો વૃષો ને કરી;
હોવા માણસને હમેશ હદમાં, છે લોકલજ્જનની ધરી. ૪.

દોહરા.

જાય કમજરે કૈકની, અંતર પઠથી આશ;
વસ્તુ ઇચ્છે નૃપ વેચવા, પુછાય નહિ તે પાસ. ૫.

^૧ ડાસા. ^૨ ડાશીચો. ^૩ મગરા મગરી—ડુંગરા ડુંગરી. ^૪ સરક—ઘોડાને બાંધવાની રાસ. ^૫ મોરી—ગાય ભેરાને બાંધવાનું દોરડું.

તુરત ન મડદો તાણિયે, લોલે મન લલચાય;
પડદે સુવરણ રજ પડી, જલદી ઉડી જાય.
અંતર પટ ઉઘાડતા, ઝડપથી ઉપજે ઝેર;
વણ ચાળવણી ચક્ષુનાં, પડળ ઉતારણ પેર.
છાના છેક રહે નહિ, અંતરતણા વિચાર;
આવે નિકળી એકદમ, અહાર સમ ઉદ્ગાર.

સોરઠો — દ્વિઅર્થી.

ઘટમાં^૧ જે ધુધાય, છાંતું છેક રહે નહિ;
એ બાકે^૨ દેખાય, કીધાં ઠાંકણ કાચનાં.

મનહર છંદ.^૩

હાથને હું હુકમ કરું તે કામ કરે હાથ,
પગને ચલાવા ચાહું તેમ પગ ચાલેછે;
આંખને હું આગના કરું તે અવલોકે આંખ,
કાન ઘણા શબ્દ શુણી ઘટ માંહી ઘાલેછે;
જીભને ખોલાવું તેમ તેતો ખોલેછે બિચારી,
ઝોકાને હલાવા ચાહું તેમ ઝોકું હાલેછે;
મન મારો હુકમ ન માને દલપત કહે,
ખાતરો પોતાની કરી ખરી વાત જાલેછે.

૧૦.

દાહરાં.

તિર્યે પાપ ટળે નહિ, જે મન મેલ ન જાય;
ખાળ “કુદિનું” હાંકલું, ઘોઘે ઉપર શું થાય. ૧૧.
પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહિ, મન વેગે વહિ જાય;
ભક્ત નહિ ભગવાનનો, મનનો ભક્ત મનાય. ૧૨.

આર્થી વ્રત.

જો નિજ મન લલચાવે, પરધન પર પદાર્થ પરનારી;
અવગુણ ગણિ ગણિ એના, ધરવું દૃઢ ધૈર્ય ધિક્કારી. ૧૩.

ઉધાર છંદ.

મન તું મુખ આળા મેલ, ખટ પટ ખેલમાં શિદ ખેલ;
ધરતુ ધરણિ ધરતું ધ્યાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૪.

^૧ ઘટ-ઘડા, શરીર.

^૨ ઘડાને જે બાકા કરીને કાચનાં ઠાંકણ ર્થી હોય તો ઘડા-
માંની વસ્તુ દેખાય તેમજ આંખ ઉપરથી મનની વાત વરતાય.
^૩ મુખમાં ધર્મની ચરચા કરવા જીવાનીયાઓની સભા
મળતી હતી, તેમાં જે વણ વાર હું ગયા, પણ પછી ત્યાં જવાને
મન વૈષું નહીં, ત્યારે મેં સીઠી લખી મોકલી કે આજ મારી
પ્રકૃતિ સારી નથી માટે અવાજ નહી, ત્યારે એક મિત્રે મને
લખ્યું કે તમારા હાથમાં, પગમાં, આંખમાં, કે શરીરના કયા
અંગમાં દરદ થયુંછે, તેના હિતમાં આ કવિત લખ્યું હતું.

ઘડવા મેલ અધઠિત ઘાટ, વિચર સદૈવ સારી વાટ;
ગુણ ગોવિંદના કર ગાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૫.
ભટકયો ભવ વિષે બહુ ભાત, લંપટ આધિ તે ધણિ ભાત;
કુરિતે કરિશ નહિ તોફાન, મનતું મારિ શિક્ષા માન. ૧૬.
લાખો તે કિધા અભિલાખ, રહિ તુજ હાથમાં તો રાખ;
કહું તે કથન ધરજે કાન, મનતું મારિ શિક્ષા માન. ૧૭.
સજ તું સૃષ્ટિ પતિ શું સ્નેહ, તજ તું તર્ક જીલમી જેહ;
ભજ તું ભાવથી ભગવાન, મનતું મારિ શિક્ષા માન. ૧૮.
અગણિત કર ભલે ઉપાય, ધાર્યું ધરણિધરનું થાય;
ગુણિયલ્યે સમજ શુભ જ્ઞાન, મનતું મારિ શિક્ષા માન. ૧૯.
વીત્યાં વર્ષ લેખિ વિચાર, વિતતાં કાંઈ ન લાગી વાર;
અવસર આવશે અવસાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૦.
ભ્રમનામાં ભમ્યો ભરપૂર, આશા અધિક આણી ઉર;
ન સર્વો અર્થ વ્યર્થ નિદાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૧.
કદિ તે મેળવ્યું ધન ક્રોડ, જીત્યો જગત શોધનિ જોડ;
સાચું અંત તો સમજાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૨.
લીધો લેશ તે નહિ લાભ, દુઃખના ઉગિયા શિર હાભ;
જો તુજને થયું બહુ જાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૩.
હજિ તો બાજિ છે તુજ હાથ, સમજ શોધ સારો સાથ;
નીકમ સાથ જોડી તાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૪.
મેલી માન મટ ઉતમત્ત, દિક્ષા દે લલી દલપત;
પ્રીતે કર હરીરસપાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૫.

સ્વભાવ વિષે.

દાહરાં.

વસુધાને વિદ્યા વિષે, વિવિધ રસોનો વાસ;
આંખો ચૂસે મિષ્ટ રસ, લે આંખલી ખટાશ. ૧.
બાવળ આંખો ખોરડી, જો તરૂ જીવ્ય જમાવ;
કરતારે દલપત કહે, સરજ્યા જીવ્યા સ્વભાવ. ૨.
જન્મ સ્વભાવ ટળે નહીં, જાય જીવને સંગ;
સંગથકી બદલાયછે, ઉપર ઉપરનો રંગ. ૩.

ઈદ્રવિજય છંદ.

એકજ બાગ અને જળ એકજ, એકજ ખાતર એકજ ક્યારો;
લિપ્ત દરાખ લવિંગ લિપ્તોળિ, વિવેક કરી કદિવાત્રિ વિચારો;
કોટિ ઉપાય કરે દલપત, ફરે ન સ્વભાવ ધરે ન મુધારો;
જે કૂળમાં રસ જાતિ સ્વભવિક, તે કૂળમાં રસ તેજ થનારો. ૪.

દાહરો.

મરતાં સુધી મટે નહિ, પહી ટેવ પ્રખ્યાત;
ફાટે પણ ફીટે નહિ, પડી પટોળે ભાત. ૫.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વભાવની સાધિત સાધનાનું, પુરું અનુજાન નથી થવાનું;
સમાપ્તિ તેની મરવા સમામાં, પુર્ણાહુતી તો પછિથી ચિતામાં. ૬.

દાહગ.

સંગતથી સુધરે કદી, જાતિ સ્વભાવ ન જાય;
નાગર સંન્યાસી થયો, પણ ખટપટ ચિત ચાહાય. ૭.
પારસ^૧ પરસે લોહને, તો તે કનક થનાર;
પણ તેનો બદલાય નહિ, અશક્તતણે આકાર. ૮.
કઠોર કે કોમળ દિસે, સ્વભાવ કુળ સરખોજ;
પથથર-સુત લોહું જુઓ, જળ-સુત જુઓ^૨ સરોજ. ૯.
જન મન કોમળ કે કઠણ, દેખિ ન ધરિયે ખાર;
ગુલાબ કોમળ કોઠ્ઠળ, કઠણ કયું કર્તાર. ૧૦.
જૂદા સ્વભાવનાજનો, દેખિ ન ધરવો ખેદ;
તીખાં કડવાં ને ગળ્યાં, તરૂવરમાં પણ ભેદ. ૧૧.

શારૂલ વિકીડિત વૃત્ત.

ખોલ્યો વાઘ બજાર મધ્ય મુજને, જોતાં જનો કીકથી;
તાડૂકયો દિન એક ટેક તજિને, જાતો સ્વભાવીકથી;
માટે માનાવિ જાત માન મુજને, પાપી ગણી પાડિયો;
રૂડોછું પણ ફર કામ કરતાં, કૂડો ગણી કાઢિયો. ૧૨.

ઈદ્રવિજય છંદ.

દીપક દેખિ પતંગ પડે, શરિરે નહિ પીડ કશી શરદીની;
માન સરોવરમાં મહિશી^૩ પડે, ગંદગો કાજ નહિ ગરદીની;
શ્વાન લહે પણ વૈર વિના, વનિતાઓ તરેહ રહે દરદીની;
કારણ કાંઈ નહિજ વિચારવું, ધારવું ટેવ પહી ધર દીની. ૧૩.

દાહરા.

જાતી સ્વભાવ સમ સદા, ઉચરે મુખ ઉચ્ચાર;
શ્વાન ભસે હય હણ હણે, કરે કરી^૪ ચિઃકાર. ૧૪.
જાતી સ્વભાવ જોઈને, રૂદે ન ધરિયે રોષ;
સૃષ્ટ એ ભસવા સજયું, શ્વાનતણે શોદોષ. ૧૫.
સરસ ઉચરવા જાયપણ, સ્વભાવ સમ ઉચરાય;
બન્યો જન્મથી બોખડો, શુદ્ધ કેમ બોલાય. ૧૬.

^૧ પારસમણિ, ચિતામણિ, કલ્પવૃક્ષ, અને કામધેનું એ
પ્રધી વસ્તુઓ સ્વર્ગમાં હોય.

^૨ સરોજ-કમળ. ^૩ મહિશી-બેંસા. ^૪ કરિ-હાથી.

જે જેને મન સહિ રહું, તે તેને સુખરૂપ;
મગર મહાસાગર ગમે, કચ્છપને મન કપ. ૧૭.
જડથી પણ સુધરે જરૂર, સ્વભાવ મળતું કામ;
દળે વણે કાંતે લણે, જંગો જુઓ તમામ. ૧૮.
ચાલે એકજ ચાલ જે, તે ઉપયોગિ ગણાય;
વસ્ત્ર વણાય વરાળથી, વાયુથી ન વણાય. ૧૯.
વરાળ જોયે લઈ જશે, હેઠે ખેંચે ભાર;
પણ જો ગોઠવાણી કરે, વિપરિત રીત થનાર. ૨૦.
સમજે જ્ઞાન સ્વભાવ સમ, જેમ પુંશ્વલી^૧ નાર;
પંચાળી^૨ ને પાંચ પતિ, સમજ ભારત સાર. ૨૧.
અંતે જાય સ્વભાવપર, કદિ બોધે બદલાય;
જંને જળ ઊંચું ચઢે, પણ પાછું પડિ જાય. ૨૨.
આપ આપને ફાવતી, કહે કાઢવા ખામિ;
પીવું નહિ જળ ગજ કહે, જળચરને શિરનામિ. ૨૩.
કહે ઊંઠે કદિ આપણે, કયું ન નબળું કાજ;
નીચે મુખ નવ ચાલવું, એમ કરે સૌ આજ. ૨૪.
અટકાવ્યાં અટકે નહિ, જે વેગે વહિ જાય;
કાંતો થાકીને રહે, કાં ભીંતે ભટકાય. ૨૫.
સ્વભાવ જો સુધર્યો નહિ, ભણ્યો નહિ સુધરેલ;
છે ચારો યૂરોપમાં, ભણતર ધણું ભણેલ. ૨૬.
કહિ કહિ થાક્યા કવિજનો, લખિ લખિ થાક્યા લેખ;
જાતી સ્વભાવ જનતાણા, તેતો ટળ્યા ન રેખ. ૨૭.

અભાવ વિશે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેમાંથિ જેનું મન ઉઠિ જાય, જરૂર તેને તુચ્છ તે જણાય;
જુઓ ન જાણી ખપની જરીએ, નરેશ ગાદી નૃપ ભર્તરીએ. ૧.

ઈદ્ર વંશા છંદ.

જેમાંથિ જેનું મન ઉતરી ગયું,
તેને મને તો નિર્માલ્ય તે થયું;
સંન્યાશિને આદર ચિત્તમાં વશી,
દુશાલની કિંમત તેહને કરી. ૨.
જે હોય વસ્તુ પ્રતિ પક્ષિ પક્ષની,
નિર્માલ્ય, લાગે કદિ હોય લક્ષની;
જલેખિ જે મોગલ લોક હાથમાં,
સ્વાદિષ્ટ જાણે નહિ વિપ્ર સાથમાં. ૩.

^૧ પુંશ્વલી-અનિચારી. ^૨ પંચાળી-દ્રૌપદિ.

દોહરા.

ગુણ દેખી દેશી બળે, તે રાજ ન થનાર;
અધિક રૂપાળીનો કરે, ત્યાગિ અધિક તિરકાર. ૪.
અભાવ આવે જોડને, સ્વાદ જરી ન જણાય;
આમિશ નેતા વિપ્રને, ઉરથી ઉલટી થાય. ૫.
સારાને નરસુ ગણે, જો મન ઉઠો જાય;
ભરો ભોગિ મુગધનો, ચંપાને ન ચહાય. ૬.
તેને ચાલે તે વિના, જો ઉર થાય અભાવ;
સૂર્ય વિના ધુડને સદા, કરો નહીં અટકાવ. ૭.
વને ભટકાતી ભીલણી, તણ હિરામણિ હાર;
પહેરે ચાહિ ચણેશ્યો, સરસ ગણી શ્રંગાર. ૮.
અલપ મૂલ આપ્યાથી, હાથી મળતો હોય;
પણ પામર જન શું કરે, તે કદિ સમજે તોય. ૯.

સજ્જન વિષે.

છપા.

તરુનનો નહિ તાગ, ભાગ્યથી મુર તરુલેટે;
હીરા મળે હજાર, કોહિનુર છેકજ છેટે;
બગલા બાણુ કોક, હંસતો નમળે હળવો;
સમજા મળે અસંખ્ય, ગરુડ મહિમાં ક્યાં મળવો;
જન તો બહુ જરો જગતમાં, તન તાપ ન તેથી રજો;
દિલ સત્યપણે દલપત કહે, મહાભાગ્ય સજ્જન મળે. ૧.
સજ્જનતા ગુણ સરસ, મળે નહિ ખરચે મૂલે;
શિખ્યાથી ન શિખાય, નથી કુળતી કો કૂલે;
વિચરે દેશ વિદેશ, લેશ જિવમાં નહિ જામે;
પવિત્ર તિર્થ પ્રવેશ, કિંધે પણ કોઈ ન પામે;
કદિ પ્રગટે નહિ દલપત કહે, ધર ધર અથડાએ ધણું;
ધર્મ કંડુથી ઉપજે, પુરુષવિષે સજ્જનપણું. ૨.

દોહરા.

સજ્જન સૌનાં રનેહિપણુ, દુષ્ટતણે મન કાળ;
જગત ચક્રુછે સૂર્ય પણુ, ધૂડ ગણે વિકરાળ. ૩.
સજ્જન ને હરકત કરે, તે જન પામે કલેશ;
સ્પર્ધ કરે તે પરજળે, અગ્નિને નહિ દેખ. ૪.
મર્યાદા મુકે નહિ, સજ્જન લડતાં કોય;
જેમ કુળવતી નારિનું, હસવું હોઈ હોય. ૫.
સજ્જનને જે સાંપડ્યાં, વિદ્યાવાણી વિત્ત;
વિવેકથી તે વાવરે, દુર્જન ઉલટી રીત. ૬.

માંસ.

શીખ શિખવતાં, મુરખને, શિખે સમજી તતકાળ;
તાડન કરતાં ટકુને, તેજણુ તજે કુચાલ. ૭.
નિર્મળ જનને કેમ કરિ, ગુપ્ત ભેદ કહેવાય;
કમાડ જેનાં કામનાં, ગુપ્ત ચીજ ન રખાય. ૮.
નિર્મળ જન હાંકે નહિ, પરજસનો આભાસ;
કાનસમાં દીવો બળે, બાહર પડે પ્રકાશ. ૯.
થોડે ઠેકાણે મળે, હરવા કેરું ધમ;
બહુ પૃથિવ જળ ક્ષાર મય, દીસે દલપતરામ. ૧૦.
ગણે નહિ ગંભીર જન, દુર્જનના આવાજ;
શ્વાન ભસે સો સામઠાં, ગણે નહિ ગજરાજ. ૧૧.
જનો ઘણા જગમાંહિ પણુ, ગુણિજન પામે માન;
ઉત્તમ છોડ ઉછેરશે, ધન ખરચી ધનવાન. ૧૨.

છપા.

કામ વિચારો કરે, હરે નહિ તે જન ડાહ્યો;
ગુણનો ન ધરે ગર્વ, સર્વથો હોય સવાયો;
વડું ન વાવે વેર, ઝેરની છલ ન રાખે;
મધુર વચનનાં મિષ્ટ, ચતુર થૈને કૂળ ચાખે;
વળિ કળાય નહિ તે કોઈથી, પરતો પામે પારછે;
દુનિયામાં તે દલપત કહે, ડાહ્યો હહાપણુ દારછે. ૧૩.

દુર્જન વિષે.—દોહરા.

દુર્જન મુખમાં દુર્વચન, સજ્જન મુખ મીઠાશ;
હોય મુગધી બાગમાં, ગંધા-તો પંદાસ. ૧.
દુર્વચનો શુણિ દુષ્ટતાં, કરિયે ધુરસો કેમ;
સ્વર ધ્રુવડ ખર શ્વાનનો, રચ્યો ધર્મિયે એમ. ૨.
ઉઘાડવો પંદાસ તો, હાંકો નાક નિદાન;
જો છછેડો નીચને, કરો બંધ નિજ કાન. ૩.
ખખને મન સમ વિષમ નહિ, શુણિ અવગુણી સમાન;
સારો નરસો નવ જુએ, ભસે સર્વને શ્વાન. ૪.
માન આપવું યોગ્યને, લાયક જનનું કામ;
ધ્રુવડ રવોને માન કદિ, દે નહિ દલપતરામ. ૫.
અલ્યાસો પંડિતથી, ભાંડથી પંડીત;
ભાંડ હરે અતિ ભાંડથી, એજ અસલની રીત. ૬.
સોય વડે કદિ શીવિએ, ખખ મુખ બંધ ન થાય;
હાના સાટે હરધડી, હું બાહુ ઉચરાય. ૭.
દેશ તજે નહિ દુષ્ટ જન, દેતાં છવન દાન;
થાય જવાસા ધન થયે, બખિને ભરમ સમાન. ૮.

નિર્દોશીને શું કરે, દુષ્ટ કરોને ક્રૌંષ; ૯.
 જલદ નિહાળિ જવાશિયા, પંડે પામે કલેશ.
 દુર્જન દાઝીને મરે, સુજન કીર્તિ સુણિ સ્વચ્છ; ૧૦.
 પવન સુગંધી સ્પર્શતાં, મરે તરફડી મચ્છ.
 દિલમાં દાઝે દુર્ગુણી, પરોક્ષ કરતાં ખોધ; ૧૧.
 ચોરતણી નિંદા કર્યે, કોળી કરે વિરોધ.
 સત્યપણું સાંખિત થયે, ક્રૌંષી ન તજે ક્રૌંષ; ૧૨.
 પ્રતિવાદી સાચો કરે, વાદી વેર વિરોધ.
 પાપી જન પંશુ જાતિની, સરખી રીત સદાય; ૧૩.
 ડર દેખી પાછો હઠે, શાલસપર સજ થાય.
 જ્યાં જ્યાં જૈને જન વસે, ત્યાં ભયનો આભાસ; ૧૪.
 ખળ જનથી હરિ પુરતજે, વનમાં વનચર ત્રાસ.
 દુઃખ પોકાર્યે દુષ્ટને, દયા ન ઉપજે દીલ; ૧૫.
 વાધ અજા પોકાર શુણિ, ધરે ન ધડિયે દીલ.
 ડરે તેહને દુષ્ટ જન, નડે જોમ જમદૂત; ૧૬.
 નક્કી અધિક અધિક નડે, ખિયે તેહને ભૂત.
 વાધ સાથે વડુ કુટિલ જન, કરત ન જો કર્તાર; ૧૭.
 ગફલત રાખત ગુણિજનો, ચૂકત વારંવાર.
 દુષ્ટ તજે નહિ દુષ્ટતા, કદિ કરિયે સતકાર; ૧૮.
 નિત્ય દુધ પાચ્ચો નાગને, પણ કરડે કોવાર.
 દુર્જનને ગુણ દીજિયે, કરે આપ અપકાર; ૧૯.
 પ્રથમ હણે દેનારને, મર્કટ કર તરવાર.
 દુર્જનનાં કૃત દેખિને, કરે મહાજન માફ; ૨૦.
 પણ ઇશ્વર સાંખે નહિ, કરે અદલ ઇનસાફ.
 ચિતમાં આહો તેટલી, તમે કરો તદખીર; ૨૧.
 કથિર કદી ન કનક ખને, કનક ન થાય કથીર.
 દુષ્ટ ન દુષ્ટપણું તજે, કરિને તિર્થસ્નાન; ૨૨.
 ઝેર ઝખોળ્યું દૂધમાં, ઝેરજ રહે નિદાન.
 સજ્જન સમ ગણિ સેવાતાં, દુર્જન સુજન ન થાય; ૨૩.
 એરંડે રસ નવ ચઢે, શેલડિ સંગ સિંચાય.
 શીખામણના શબ્દ તે, કહિયે નહિ ખળ સંગ; ૨૪.
 પથરે કાદવ ઢાંકતાં, ઉઠે છાંટા અંગ.

ઈદ્રવિજયછંદ.

જ્ઞાન ભસે ગજરાજ ગણે નહિ, જ્ઞાનિ ગણે ન અજ્ઞાનિની ગાળો;
 જાય જવાસો સુકાઈ શુણી ધન, દુષ્ટ શુણી પરકીર્તિ દુખાળો;
 હંસ સંમીપ સદૈવ વસે પણ, કાગ કદાપિ મટે નહિ કાળો;
 સજ્જન સંગથકી દલપત્ત, સુલક્ષણ લે ન કુલક્ષણવાળો. ૨૫.

૧ જલદ-વરસાદ.

દોહરા.

બાથ ભરી ભેટયાથકી, કરિયે નહિ વિશ્વાસ;
 ક્રોડીને લે બાથમાં, સૂડી કરે વિનાશ. ૨૬.
 કૃત્રી રહિયે ચેતતા, જો કદિ વશિયે સંગ;
 કદોક સૂડી આપણી, આપણું કાપે અંગ. ૨૭.

સિંહનું દૃષ્ટાંત—ઈદ્રવિજય છંદ.

સિંહતણી કરિયે કદિ સોખત મસ્ત થજો ન મોહખત રાખે;
 દોષ કરે હિત કોપ કરી પછિ, નિર્દય થઈ પળમાં હણિ નાંખે;
 મિત્ર અમિત્ર ન તત્ર ગણે, તન ચામડિ ચીરિ ચુપે ચુપ આખે;
 તે દલપત્ત ભલો પણુ દુષ્ટ અદાવદ રાખિ નડે ભવ આખે. ૨૮.

ગધાકાનું દૃષ્ટાંત.

દુષ્ટકી દુર જો વશિયે ખશિયે ખળનો પરખી પડછાયા;
 હેત નિહાળિ થવું નહિ હર્શિત શું થયું જો ગુણવર્ણવિ ગાયો;
 ગર્ધવની કદિ થાય નગાય, ગમાર ભલે જમનાંજળ નોહો;
 દુષ્ટનિ સોખતથી દલપત્ત, નથી જગમાં સુખકોઈ કમાયો. ૨૯.

દોહરા.

સદ્ગુણથી સજ્જન દિસે, ભણ્યાતણો નહિ લેદ;
 ભણ્યો તોય રાક્ષસ રાહો, રાવણ ચારે વેદ. ૩૦.
 નિશાળમાં નાદાન જઈ, વડા થાય વિક્કાન;
 પણ ન ટકે માણસપણું, નાદાને નાદાન. ૩૧.

છાંપો.

ભણિ ગણિ થાય ભણેલ, અહંપદ ઉરમાં આવે;
 અધિક મજે અધિકાર, જુલમથી હુકમ ખળવે;
 જો પામે જર જોર, ફેલમાં પડે કસાઈ;
 ખને ખહુ ખળવંત, કરે જ્યમ કામ કસાઈ;
 સદ્ગુણ દલપત શોભે નહિ, જાત માનવી માત્રને;
 અવળાં કારજ અદકાં કરે, પદવી મજે કુપાત્રને. ૩૨.

મનહર છંદ.

અરે ઝેર અભિમાન તજ કડવાશતણું;
 કુટિલના કથનની એવો કડવાશ છે;
 વાંચસ ઠગાઈતણો તણદે વિશેષ ગર્વ;
 એવી ઠગાઈનો ઠાક ઠગ લોક પાસ છે;
 નિર્દય પણાનું નહિ રાખીશ તું વાધમાન;
 દયાહીણ એવા દેશી રાજાઓના દાસ છે;
 મન વિષે મોટું જમદૂત શું ગુમાન રાખે;
 ઘણા દુષ્ટ જુલમીનો જગમાં નિવાસ છે. ૩૩.

દોહરા.

નેર્વજ નર લાજે નહિ, કર્યે કોટિ ધિકાર;
નાકે કપાયું તો કહે, અંગે ઓછો ભાર. ૩૪.
નેર્વજ ને લજ્જત ધરે, સરે ન સ્વાસ્થ્ય કામ;
જે વેશ્યા શરમાય તો, દેખે નહિ કદિ દામ. ૩૫.
નિર્લજ નિર્લજતા કરી, પોરસ^૧ ધરે અપાર;
લાડ અધિકે ભૂડું ભણી, જાણે હું હુંશિયાર. ૩૬.
કામીને સગપણ કશું, ભૂખ્યાને શું અખાજ;
યામીને મન પાપશું, નિર્લજને શી લાજ. ૩૭.

મનહર છંદ.

દીઠો એક લોહ દંડ, અખંડ પ્રચંડ પંડ,
કાઠથી કઠોરને અનન્ન દોસે આવતાં;
દધ દધિ ધૂત મધ પાઈએ જો પંચામૃત,
નરમ ન પડે અંગે અતર લગાવતાં;
મધૂર વચનની મધુરતાથી, માને નહીં,
જડ જેવો જડ સમજે ન સમજવતાં;
કહે દલપત એવા કઠોરની કાયા નમે,
તાપથી તપાવી માર મારીને તમાવતાં. ૩૮.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જુલ્ય તાડ ન શબ્દ શુણી, ઠિકે ચૈ વિચરે ચિત એતિ મુહામે;
યમ જાતિ તુરંમ તે, સજશે ગતિ આપુક ચોટ ઊગામે;
હુ^૨ તો તન તાડતથીજ, ગતીજ કરે શુભ મારગ સામે;
તે પીઠ પડે ડમણા, પણ પાંશરિ આલ પુરી નવ પામે. ૩૯.

દોહરા.

શકતે તો શિક્ષાવિતા, કદી ન આવે સાન;
કહિયે પશુને કરગરી, તો ન તજે તોફાન. ૪૦.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

મન વાત કરે પણ ધાત, ઘણી ઘટમાં ઘડિમાંધર ધાલે;
મનુરતા અતલાવિ અહોનિશ, આનુરતા ચિતમાં ધરિ આલે;
પ્રારથ સાધિ ઉપાધિતાણું ખળ, આડ કરી અઠ મારગ જાલે;
ચિત કિધે દલપત કહે, દિલ સંકટના બહુ કંટક સાલે. ૪૧.

મધર મારવાના સાંચાનું દ્રષ્ટાંત.

પ્રીતજ શાંત સ્વભાવ સજે, ખળ માનવિ મચ્છર મારણ સાંચો;
પ્રીશવસા વિશવાસ વસે, ઉપજે નહિ ખેદ પડે નહિ ખાંચો;

વાત વિરોધે કહે દલપત, સ્ત્રિખોધ વિષે વિગતે કરિ વાંચો;
હંકરે દેખિ રહે ધરિ મચ્છર, ચંચળ થૈ પકડે પછિ સાંચો. ૪૨.

ખાખરના આડનું દ્રષ્ટાંત.

જો ભરપૂર ભલાઈ દિસે પણ, ફર થઈ પછિ કાળજ કાપે;
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરૂ ખાખર, આખરતો કડવાં ફળ^૧ આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામતણી ગતિ, મિત્ર થઈ મન આપણુ માપે;
મિત્ર મટી દલપત કહે પછિ, શત્રુ સમાન સદૈવ સંતાપે. ૪૩.

કૃતક્રી વિષે.—દોહરા.

કૃતક્રિને જે ગુણ કર્યો, વસ્તૂનો વણ સાડ;
ગદ્દે ખાધું ખેત્ર તે, નહિ પુણ્ય નહિ પાડ. ૧.
કૃતક્રિને જે આપિયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીત;
ખાતાં મુઘી ભસે નહિ, શ્વાનતણી એ રીત. ૨.
ગુણ જે કર્યો ગમારને, ધરી ધૂળમાં ધૂળ;
ખાવણિયો બળિયો બની, સદાય આપે શૂળ. ૩.
વળતે દિન ન વિસારિયે, મુખ દીધું દુઃખકાળ;
ઉતાળે જળ આપતાં, ફળે રતે તર ફાલ. ૪.

મૂર્ખ વિષે.—છપો.

વણ પૂછ્યાથી વેણ, ઘણાં બોલે તે ઘેલો;
ખોટી ખાડો ખૂબ, પડે પડે પણ પહેલો;
ન કર્યાનું કરિ નિત્ય, ચિત એતી નવ આલે;
પરનું પોતાતણું, ઘણું ઘેલો ધર ધાલે;
વળિ વહેલો વળગે વાદમાં, છેલ્લો છેક છુટી પડે;
દિન દિન દિલમાં દલપત કહે, ધાટ ઘણા ઘેલો ઘડે. ૧.

દોહરા.

બુદ્ધિ વગરનું માનવી, સમજો પશુ સમાન;
વાતરને પણ છે જુઓ, હાથ પાંચ મુખ કાન. ૨.
આવા નરની વાતથી, આ વાતરની વાત;
ખુશિ થૈ શુણિએ જાતથી, ખુશિ થૈ શુણિયે જાત. ૩.
જડને જે કો ગુણ કરે, ઘડે તેહનો ધાટ;
નીરે તાર્યું કાઢને, શિરપર પાડી વાટ. ૪.
જગ મધ્યે જૂઠાં નથી, ગાંડા જાતનાં ગામ;
ગુણ હીણા તે ગાંડિયા, દીસે દલપતગામ. ૫.
મૂર્ખ ન અહે સ્વર્ગ મુખ, ખાત પાત ગુલતાન;
શિશુ શું કરે મુર્ખાને, ભક્ષ કર્યાનું ભાન. ૬.

મોઠા સાથે માતે લે, ગુણ હિણ નહિ વખણાય;
હરિ સાથે પૂજય પણ, મુર્ખજ શંખ ગણાય. ૭.
વસે ઘેર જઈ ખેતને, ગણાય અવગણુ ગૂઢ;
લક્ષ્મી-વરને કર વશી, શંખ મનાયો મૂઢ. ૮.
આણસમજીને આખલો, સમજે ગુણે સમાન;
સમજ્યા સમજે નહિ, તાડનથી લે સાન. ૯.
માર વગર માતે નહિ, જડ માણસ પશુ જાત;
કરતાં જીલમ હડે નહિ, વિનયતણી શુણિ વાત. ૧૦.
એકે પણ સંપૂર્ણ ગુણ, જનમાં નથી જરૂર;
સંપાદન કરિ સ્વલ્પ ગુણ, મુર્ખ થાય મગરૂર. ૧૧.
મુર્ખ વિચારે મુજ વિના, કેશું ન સુધરે કામ;
જાય બળદથી ખાર ગણિ, આગગાડિ પરગામ. ૧૨.
ગોષ્ઠી કરવી નવ ગમે, બુધને મૂરખ સાથ;
કદિ કાગળ ખોલે નહિ, ચઢી અભણને હાથ. ૧૩.
પકડી કળિયો પારકો, શીદ કરે સુખ હાણ;
ચિતા પરાઈમાં બળે, એવો દોણ અબળાણ. ૧૪.
ઉપાય છતાં અબૂધ જન, દે ઇશ્વરને દોષ;
છતિ છત્રી આઢો નહિ, મેહ ઉપર શો રોષ. ૧૫.

આધાતાલંકાર.

ભણ્યો નથી હું ભવ વિષે, લખી ન જાણું લેશ;
માટે કામ મુસદ્દિતુ, સોંપો મને નરેશ. ૧૬.

ગમાર બાવની.

કરી ભરૂંસો કર્મનો, કહે થશે થાનાર;
આપ તજે ઉદ્યોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧૭.
આખાની આશાથકી, અરધો તજે અહાર;
પછી પૂરો પસ્તાય છે, એ પણ એક ગમાર. ૧૮.
જે વસ્તુ જાતી રહે, એનો શોક અપાર;
કરે સદા સંભારિને, એ પણ એક ગમાર. ૧૯.
તેલ તુલ્ય અંતર તપે, મૂકેવળી વધાર;
બળતાને બાળે બહૂ, એ પણ એક ગમાર. ૨૦.
કરે વિચાર કર્યા વિના, અવસર વિરૂધ ઉચાર;
સમયવિષે સમજે નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૨૧.
જેની સોખતથી થયું, અતિ દુઃખ એકેવાર;
વળિ તેની સાથે વસે, એ પણ એક ગમાર. ૨૨.
જાણે જે જેની જિલ્લે, નિકળે સદા નકાર;
તોપણ માગે તે કને, એ પણ એક ગમાર. ૨૩.
સહજ વાતમાં સર્વપર, ખોટો રાખે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૪.

સહ્યા કામ સમેટિને, વળતી કરે વિચાર;
પાણી પોતે ઘર પુછે, એ પણ એક ગમાર. ૨૫.
વાદે નાણું વાવરે, આપે બની ઉદાર;
કરજ કર્યાનો ડર નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૨૬.
નિજ દુર્ગુણ દેખે નહિ, પર નિંદાપર પ્યાર;
છિદ્ર ઉઘાડે અવરનાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૭.
ભૂતખમાં ભૂંડાઈનો, ભરે ભલો ભંડાર;
સાખાશી સપને ન લે, એ પણ એક ગમાર. ૨૮.
સાંર નરસું શોધિને, જીએ ન સાર અસાર;
ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, એપણ એક ગમાર. ૨૯.
છત ઝાઝી ઘરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;
કૃપણપણું પોતે કરે, એપણ એક ગમાર. ૩૦.
કરે પરાક્રમ પણ ધરે, અવરતણો આધાર;
અલ્પે ન મળે આપ બળ, એ પણ એક ગમાર. ૩૧.
સમજે જે હું સહજમાં, પામિશ સાગર પાર;
પંડ બળે તરવા પડે, એ પણ એક ગમાર. ૩૨.
ઘર ઘણિયાણીથી લડી, બાળી દે ધરખાર;
વીમાસણ વળતી કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૩.
ક્યારીન પાળે કોઈ દિન, વળતી વધે વિકાર;
ભારે પીડા ભોગવે, એ પણ એક ગમાર. ૩૪.
વિખનું જોવા પારખું, લે મુખ માંહિ લગાર;
મોહિ વગર મોતે મરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૫.
કંન્યાનું માણું કરે, એતો સૌ સંસાર;
પણ વહનું માણું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૬.
વાત ન જાણે વૈદની, અનુભવ નહિ આજાર;
વૈદ બની વૈદું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૭.
ટંટો ટુંકો થાય તો, વળી કરે વિસ્તાર;
લડાઈથી લાજે નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૩૮.
નિઃસંશય ઉત્તર મળે, તોય કરે તકરાર;
વ્યર્થ વહે વળિ વાદ બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૩૯.
સમજે જે જન સર્વથી, હુંજ ધણો હુંશિયાર;
પછી ન પૂછે કોઈને, એ પણ એક ગમાર. ૪૦.
અંતર કેરા ઉમરા, બકિને કહાડે બહાર;
જોગ્ય અજોગ્ય જીએ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૪૧.
ચહે નજર જન ચાલતાં, ચાલે લારો લાર;
પ્રીછે નહિ પરિણામને, એ પણ એક ગમાર. ૪૨.
વિરૂદ્ધ દીસે વિશ્વમાં, એમ સજે શણગાર;
અપજસથી નવ જોસરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૩.

૧ કોઈએ પોતાને વાપરવા ચીજ લીધી હોય, તે જ આતી માગે.

દાહરો.

અદ્ય કાંઈ ગુણુ આવતાં, છાકિ મગજ છલકાય;
જરૂર તે પછિ જાણુ, શેષ ગુણો ન સમાય. ૧૫.
ભલે ભેદુ ભવિષ્યના, સુરવર મુની સમાન;
મોટે જન મિથ્યા ધરે, અભિમાની અભિમાન. ૧૬.
કશા વિના અટકે નહિ, જેમ તેમ દિન જાય;
વસ્ત્ર વિનાં વલકળ^૧ ધરી, વન વસતા રૂપિરાય. ૧૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વશક્તિનો સંભવ જો ન જાણે, અનેક વાતે અભિમાન આણે;
માની ધણો થૈ મગર માલે, હરેક વાતે નિજહાથ ધાલે. ૧૮.

દાહરો.

માન હરેક પ્રકારનું, મળવા ન ધરો આશ;
જળચર થળમાં વિચરતાં, નિશ્ચે પામે નાશ. ૧૯.

શૈલ છંદ.

સદા સોયનું સોયથી કામ થાય,
કૃપાણુ^૨ કહો કે કરી શું શકાય;
કરી શું શકે આંખનું કામ કાન,
ધરે માનવી મુર્ખ મિથ્યાભિમાન. ૨૦.

દાહરો.

આપેલો જગદીશ્વરે, હરેકમાં ગુણ હોય;
અવગણના કરિ કોઈની, ગર્વ ન ધરશો કોય. ૨૧.

મનહર છંદ.

વદે વિદવાન એક છે આ જડ જેવો છેક,
અકલ વિનાનોએતે કારજ શું કરશે;
અરે વિદવાન અભિમાન એવું આણીશ માં,
મિથ્યાઅભિમાની અભિમાનમાં તું મરશે;
જડમાંતો જગદીશે ગોઠવ્યાછે એવા ગુણ,
અકલ તારી એની આગળ જળ ભરશે;
જડ જાતી નાવનામ, દેખ દલપતરામ,
તે વિના તારો અકલ તરીને ઉત્તરશે! ૨૨.

દાહરો.

અવગણને પણ ગુણ ગણી, ઉર આણે અભિમાન;
તો તેને શું ટોકિએ, કહે તે મુણિએ કાન. ૨૩.

૧ વલકળ—ઝાડની છાલના લૂગડાં.

૨ કૃપાણુ—તરવાર.

મનહર છંદ.

ધૂડ કહે ધણો જૂનો આપોછે અમારો માલ,
દૂનિયાને જૂની રીત અમારે દેખાડવી;
સૃષ્ટિ સરજ્યાં પહેલે સમેક્યાં સુરજ હતો,
એતો થયો નવો નવી રીત નહિ પાડવી;
હોય જાતે હલકાતે આધુનિક રીત રાખે,
ઉત્તમ જાતિએ નવી રીતને નસાડવી;
જુઓ કેવી જગતમાં ઉત્તમ અમારી જાત,
દીવાકર દેખી નહિ આંખજ ઉઘાડવી. ૨૪.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેને ન જાણુ કદિ કોકિલ કાગ કેરું,
તે કાગનું કદિ વખાણુ કરે ધણુ-રું;
જેણે મુણ્યાં શ્રવણુ કોકિલ શબ્દ સારા,
તે કાગના સ્વર મુણી નહિ માનનારા. ૨૫.

આર્થા વૃત્ત.

અટન કર્યું ન યુરોપે, મન તેને મુંબઈ નગર મોઢું;
પણુ પારિસ પુર પેષે, છેક પછી જાણુશે છોટું. ૨૬.

દાહરો.

આપ આપની અકલનું, સૌને ઉર અભિમાન;
ઈશ્વરની માયાતાણું, અકળિત એજ નિદાન^૧. ૨૭.

મનહર છંદ.

પંડિતને પતની કહે તમે તો પઠી જાણો,
આપની અકલ એને અધિક જણાઈછે;
રસોઈઆ રસોઈ કરી આપી રાજને કહે,
આવી જાણો તેમાં કહો કશી અતુરાઈછે;
વણકર વસ્ત્ર વણી આપી વાણિયાને કહે,
વકરો કરી જાણોછો તેમાં શી વડાઈછે;
આપ આપની અધિક દેખે દલપત કહે,
સકળમાં અકલ અંધારે વહેઆઈ છે. ૨૮.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચારાવિ લે કે ચિત ચારિ રાખે, વિદ્યાગુરૂને ગુરજ નભાખે;
જુઓ કળા એ કપટી જનોની, કરે વડાઈસ્વપરાક્રમોની. ૨૯.
પ્રીછે ન પોતે પણ પૂછવાથી, લાજે દિલે શિષ્યપણે થવાથી;
પુછે ગુરૂ થૈ મન મર્મ લેવા, મિથ્યાભિમાની નર દંભિએવા. ૩૦.

૧ નિદાન—કારણ.

લટકે બિંધે મસ્તકે, જઈ રાજે વાગોળ;
મન જાણે મેં પગવડે, રાખ્યો ખાળિ ખગોળ. ૩૧.
મિથ્યા અભિમાની મનુષ્ય, ઘલી કરે ઠગાઈ;
તેથી તેનો થાયછે, ભૂંગળ વિના ભવાઈ. ૩૨.

વંશસ્થ વૃત્ત.

મિથ્યાભિમાનિ વર જેહને મળ્યો,
તે માનનીનો અવતાર તો બળ્યો;
કરે કળાપો બહુ સર્વ કાળમાં,
તેને સદા કાળજ છે કપાળમાં. ૩૩.

દાહરા.

કૂલ્ય કર્યાથી થાય શું, જે ન વખાણે લોક;
નહિ સુગંધ સુકળ નહિ, આવળ કૂલે દ્રોક. ૩૪.

પાદાકુળ છંદ.

જેમાં ગુણ કે અવગુણ એકે, છાનું કદી રહે નહિ છેકે;
છાને છળથી છાનું રાખે, દુનિયાં દેખે તેવું દાખે. ૩૫.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અશક્તિથી નહિ હાથ આવે, તો દોષ તેમાં ઠગ તે ઠરાવે;
થાકે કદી જે કરે કૂદકારો, કહે નથી તે કળ સ્વાદ સારો. ૩૬.

દાહરા.

માનીને અપમાનથી, ચડે કારમો કાળ;
જે નવ ચાલે જોરતો, કૂટે આપ કપાળ;
ખીલ ખામી ઠાકતાં, લાખો જાણે લોક;
અભિમાની અભિમાનથી, ફૂટે થાએ દ્રોક. ૩૭.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જે પારકી કીર્તિ પડેજ કાને,
મિદ્રશ તેમાં મનથી ન માને;
સ્વકીર્તિનાં ગાયન ગાય ગાળ,
મિથ્યાભિમાની મુરખા, મિજાળ, ૩૮.

દાહરા.

અભિમાની મત આપનો, મુંકે નહિ તિલ માન;
તે માટે તેથી હડે, શાણા લોક સુપાન. ૩૯.
અભિમાનીને ઉચરતાં, છે સર્વે મગ છૂટે;
અંત આપણે થાકિયે, કરતાં માથાકૂટે. ૪૦.

મુખે મમત મુકે નહિ, અભિમાની ઉસ્તાદ. ૪૧.
અભિમાનીને અંતરે, ભાસે જે નિજ ભૂલ;
તોપણ તેની જાલથી, કદિ નહિ કરે કબૂલ. ૪૨.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખત્તા મળે તોપણ એલ એલે, મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે;
કાઢે કશ્યા ઉત્તર કેરિ કુંચી, પડ્યા મિયાં તોપણ ટાંગ ઉંચી. ૪૩.
હરે દિલે દૂરથિ દેડકાથી, વાણી વદે જે વહે વાધલાથી;
કરે ખરેખાત વિચાર ખોટા, મિથ્યાભિમાની નર મૂર્ખ મોટા. ૪૪.

દાહરા.

અભિમાનીના ઉપરે, રૂઠે શ્રીભગવાન;
અંતે જરૂર એહનું, ઉતારે અભિમાન. ૪૫.
રાવણ દુર્જનનતાણું, રહું નહિ અભિમાન;
તોપણ તે વાતો સુણી, નવ સમજે નાદાન. ૪૬.

મનહર છંદ.

કુવો શું ગરવ ધરે તેથી તો તળાવ મોટું,
તળાવથી નદિયો છે, મોટી એક એકથી;
નદીઓ તે સઘળી સમુદ્રમાં સમાઈ જાય,
આકાશ ભરાય નહિ સમુદ્રો અનેકથી;
એમ એક એકથી અધીક અધિકાઈ ધરે,
વિવેકી તો ઉર એમ વિચારે વિવેકથી;
કહે દલપતરામ જાય અભિમાન આમ,
સમજે પોતાને જ્યારે છોટા છેટા છેકથી. ૪૭.
વધે અભિમાન ત્યારે ઉંચી ઉંચી દૃષ્ટિ કરે,
તૃણા વધે ત્યારે નીચા નીચાને નિહાળિયે;
દુખિયાનાં દુઃખ દેખી તેઓનાથી તો વિશેષ,
સમજ પોતાને સુખી સદા મન વાળિયે;
જેમ ટાઢ પડે ત્યારે ભાળીએ સૂરજ સામું,
તાપ મડે ત્યારે છાયા ઝાડની સંભાળિયે;
કહે દલપતરામ કરીને ઉપાય આમ;
અભિમાન તથા તાપ તૃણાતણા ટાળિયે. ૪૮.

દાહરા.

અધિકથકી અધિકા મળે, સરસ નરસ કરનાર;
સરસાઈ નરસાઈનો, પામી ન શકિયે પાર. ૪૯.

કરજ ધણું નિજ માથે કરે, ઉઠાવતાં નહિ અંતર રે;
એ દેવાળાનો ઉપાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૨.
વદે વાયદો વારંવાર, જુઓ આડું અવળું જોવાર;
એ ના પાડયાનો અભિપ્રાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૩.
ગમે ધણું ગુણકાનાં ગાન, રાંડોમાં રખડ્યાનું ધ્યાન;
વળતી તે વ્યભિચારી થાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૪.
પંડે બ્રાહ્મણ ગાંજે પિયે, બહુ જન નજી પણ નહિ બિયે;
વખતે વાણિજી પણ પોવાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૫.
દયા ટળે દાનત ફરિ જાય, પ્રભ સાથે શત્રૂતા થાય;
તે રાજનું રાજ હુબાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૬.
વડાનિ સાથે કરે વીરોધ, કિચિત બળ પણ ઝાઝો ક્રોધ;
દુઃખ દશા તેની દેખાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૭.
કહેશે વ્યસન ફરી નહિ કરે, ખચિત પણે પણ કરશે ખરે;
જો વ્યસની સંગત ન તજાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૮.
હોઠ હલાવે માણસ જાત, પેટની પરખી લઈયે વાત;
એ પરખી લેવાની આમ, રીત કહેછે દલપતરામ. ૧૯.

સત્ય વિષે.—મનહર છંદ. સહોદિત અલંકાર.

કુળનું કંગાલપણું જાયછે કુસંગ સાથે,
સંપ સાથે સમૃદ્ધિ સદા વિદાય થાયછે;
સિદ્ધિ અને યુદ્ધિ બંને આવેછે ઉદ્યોગ સાથે,
આળસ સંધાતે તો દરિદ્રતા દેખાયછે;
કંજુસાઈ સાથે સદા ઉપજેછે અપજસ,
જશ તો ઉદારતાની સાથે વધી જાયછે;
જૂઠું સાથે અવિશ્વાસ આવે દલપત કહે,
સત્ય સાથે સાહુકારી બહુધા બંધાયછે. ૧.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

સત્ય બધાં સુખનું શુભ સાધન, સત્યવિના કહેવાય કુધારો;
સત્ય થકી દલપત કહે, ધિરધારપણું વ્યવહારનું ધારો;
સત્ય ગયા પછિ સૃષ્ટિ વિષે, અતિ સંકટનો નહિ અલ્પ ઉધારો;
સત્યસમસ્તસુધારણ મૂળ, અસત્યથી અસ્તસમસ્ત, સુધારો. ૨.

દાહરા.

સત્ય વિષે બહુ સદ્યુણો, ગણતાં એમ ગણાય;
જેમ રૂપેઆ એકમાં, આના સોળ સમાય. ૩.
સત્ય ન સંતાડયું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;
આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળિયેથી તેલ. ૪.

૧ વાણી-મદિરા.

સત્ય સાચવે તેહને, ખળ જન શું કરનાર;
કેમ શ્વાન કરડી શકે, જે ગજ શિર અસ્વાર. ૫.
કરતાં સાડું કામ કે, અદલ ઉચરતાં આંક;
રાખે દુરિજન રોશતો, સજ્જનનો શો વાંક. ૬.
લેવડ દેવડને વળી, વિવિધ ભાત વ્યવહાર;
આલેછે આ જગતમાં, સત્ય તણે આધાર. ૭.
સત્ય પાણું જો સર્વથા, નિશ્ચે પામે નાશ;
તો સુખની સંસારમાં, અલ્પ ન ધરવી આશ. ૮.
સત્ય ધર્મનું સત્વ છે, અધર્મ સત્વ અસત્ય;
સદા સર્વદા સત્યની, અતિશે દિસે અગત્ય. ૯.
બાળપણથી બાળને, સત્યપણની ટેવ;
પૂરી રીતે પાડવી, લલો વિચારી લેવ. ૧૦.
સ્વપને પણ સાચું વદે, જાઠ ન વદે જરાય;
સત્યવાદિ સંસારમાં, શોભે અધિકે સદાય. ૧૧.
સેવે સિંધુ સત્યનો, ગુણિ હરિભક્ત ગણાય;
લોભી અણુભેદતાણો, જણ તે એમ જણાય. ૧૨.

જુઠું વિષે—મનહર છંદ.

જુઠું બોલીએ ને દેએ સત્યતાની શિખામણ,
લોકને કહો તે ઉપદેશ કેમ લાગશે;
જુઠું બોલે તે જરૂર મહા પાપનુંજ મૂળ,
જુઠું બોલવાથી શૂળ સહસ્રધા જાગશે;
જુઠું બોલેતે ગણાય કોરનો ગુનેગાર,
જુઠું બોલનારતણો ભાર બોજ ભાગશે;
કહે દલપતરામ જાણવું જરૂર આમ,
કોઈ સમે કોર-સાચો જવાબ માગશે. ૧.
જુઠાનો જરૂર જુઓ જગમાંથી જસ જાય,
જુઓ તે ન જુઓ જેને જણ જાણે જુઠાએ;
જુઠું બોલી જગતને સમજાવે જેમ તેમ,
આ લોકમાં એવું જાણો એનો દીન ઉઠાયોછે;
જુઠું બોલી જાણે તુષ્ટમાન કરી માન પાસું,
ત્રિલુપનમાંહિ કહો તેને કોણ ત્રુચો છે;
જુઠાબોલો જન ચોર દોર કે હરામખોર,
કહે દલપતરામ એને રામ રૂચો છે. ૨.

દાહરા.

જુઠા બોલાનું જુઓ, બધું જુઠામાં જાય;
વિંછી કરડે ભાંડને, સાચે જુઠું મનાય. ૩.

જે જગ કદિ નહો પડે, એકવાર કો દાસ;
શુણનાં સંસાર ઉપજે, તેના ખોલ તમામ. ૪.
જૂઠી વાતે જો કદી, મૂઠી મળે અનાજ;
ઉઠી એમાં આગ્યતા, રૂઠી ઉઠે રાજ. ૫.
જાદિ સાચિ ગપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;
સર્વ ગ્રહણ શશિથી બને, પણ ગ્રહ રાહ ગવાય. ૬.
સર્વ કહે તેવું કહો, તેમાં નહિ જાણઈ;
તજાઈ નહિ ધી તેલમાં, તેને કહે તજાઈ. ૭.

એક બાવાની ગપ.

એક ઇગિયો દેશ છે, મેં જ્ઞેયો નિજ જાત;
ભરી સલામાં ભાઈ મેં, ખરે ખરી કહિવાત. ૮.

ઉત્તર.

તમે ખરે ખુબથી કહી, ખરી તમારી વાત;
સમજૂ તો સમજે તરત, લોળા પામે ભ્રાંત. ૯.
દાન સમાન મુપુણ્ય નહિ, ભજન સમા નહિ જપ;
સત્ય સમાન મુધર્મ નહિ, જૂઠું સમું નહિ પાપ. ૧૦.

લોભ વિષે—દાહર.

લોભ લાજ ધટે ઘણી, લોભ પ્રભુ પ્રતિ કૂળ;
લોભ લક્ષણ જાય છે, લોભ પાપનું મૂળ. ૧.

મુજંગી છંદ.

ઘણા લોભથી તો ઘણું કષ્ટ થારો,
ઘણા લોભથી લાભ લેતાં લુપ્તરો;
ઘણા લોભથી તો પડે ભીડ ભારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૨.
ઘણા લોભથી સત્યતા સઘ તૂટે,
ઘણા લોભથી મિત્રતા છેક છૂટે;
ઘણા લોભથી ધર્મને દૂર ધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૩.
અતી લોભથી આંધળા થાય આંખે,
ચિત્તે ચિત્તને કાંઈ ચિંતા ન રાખે;
ખરી ખોટનો માલ નાંખે વખારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૪.

જુઓ માંછલાં આદ લોભે મરે છે,
જુઓ લોભિયા કામ કેવાં કરે છે;
અકર્મીકને દ્રવ્ય આપે ઉધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૫.
અતી લોભિયાને ઠગારા છોછે,
અતી લોભિયા ફંદમાંહી ફોછે;
અતી લોભિયા કષ્ટને છે કિનારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૬.
વશીલા નહિ લોકમાં લોભિયાનો,
મગો કે સનેહી કહો હોય શાનો;
વિવેકે કશું લોભિયો ના વિચારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૭.
જનોને ચિતે જે સમે લોભ જાગે,
અતી ઝેર તે તો મુઘા તુલ્ય લાગે;
વડેરાતણાં શુદ્ધ વાક્યો વિસારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૮.
કહો લોભિયાને દયા દીલ ક્યાંથી,
અરેકાર આવે નહિ ઉરમાંથી;
નહિ પાપિયો પેટ પોતાનું ધારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૯.
કરે લોભથી કારમાં કામ કૂડાં,
રૂઢે લોભિયાને રૂચે કેમ રૂડાં;
હરે ના કહે જો હત્યારો હત્તરે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૦.
ખમે લોભિયો દ્રવ્યની ભીડ ભારી,
ભમે લોભિયો નિત્ય થૈને ભિખારી;
પડ્યા હોય જો લાખ નાણાં પડારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૧.
કહી શુદ્ધ શિક્ષા રૂડા લોક કામે,
દિલે ધારિને નીતિ દલપત્તરામે;
અનીતી તજે અંતરેજો ઉતારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૨.

મનહર છંદ.

ધુતી ધુતી ધન ન ધરાયો ધને ધૂરત તું,
ધીક તારી ધારણા જે ધન ધર્યું ધૂળમાં;
મતિ રૂપી અમૃત મળેલું મહા મુલ્યવાન,
મચી મચી રેહ્યું મહા પાપનાજ મૂળમાં;
તાપનો સંતાપ ને સંતાપ શીત સર્વડાનો,
સહન કરીને દ્રવ્ય સચ્યું રહી રાજમાં;

એમાંથી ખીજો અર્થ એવો નીકળે છે કે ગંધાડ મ-
મૂડી વાત કહી.

૧-ખરે-ગધી.

૨-ખરી-ગધી.

શોભા માટે નયિ સ્વભાવ, એમ વિચારે ઉર;
સ્ત્રી ઝાંઝર ગજ ઘંટછે, દેખી ખસવા દૂર. ૩૨.
જરે મરે પણ નહિ ડરે, થતાં અંગનો ભંગ;
મોહવડે ઉપર પડે, દીપક દેખિ પતંગ. ૩૩.
જે ચેતી ચાલે નહિ, ઢાલી ઢોકર ખાય;
પછિ તે સજ્જન પાંચમાં, ઉચ્ચરતાં શરમાય. ૩૪.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

રે રૂડી ધડિયાળ હાલ તુજનો, ઘાંટો દિસેછે ઘટયો;
સાચી વાત શુણાવ આવ સઘળી, જે શબ્દ સાથી મટયો;
મારા મિત્ર પવિત્ર વિપ્ર તુજને, વાર્તા કહું શી કથી;
ઢાલી ઢોકર ખાધિ તેથી ઢણુકો, થાતો નથી ઢીકથી. ૩૫.

અદેખા વિષે—દોહરા.

વણ પાવકથી પરજળે, અદેખાતણું ઉર;
અન્યતાણી ઉતકૃષ્ટતા, જોઈ ન શકે જર. ૧.
શકે નહિ શુણ મેળવી, રાખે રૂઢ્યે રોષ;
અકળાઈ પર ઉપરે, મિથ્યા મૂકે દોષ. ૨.
દિલમાં પ્રભુથી નવ ડરે, વિશેષ રાખે વેર;
અંતે તે હલકો પડે, ઝાઝું રાખી ઝેર. ૩.
આંચ ન આવે સાચને, બળે અદેખો આપ;
નિશ્ચે કોઈ સમે નડે, તેને તેનું પાપ. ૪.
અદેખાતણી આંખમાં, કમળો કેરો રોગ;
પીળું દેખે પર વિશે, રોગતણે સંજોગ. ૫.
પડતી ઇચ્છે પરતણી, ચડતી આપ ચહાય;
પણ પાપી શું કરિ શકે, ધાર્યું ધણિનું થાય. ૬.
પરમેશ્વર જો પાધરો, શત્રુથી શું થાય;
પથરા ફેંકે પાપિ તે, ફૂલ થઈ ફેલાય. ૭.
ઇચ્છે જેવું અવરનું, એવું આપનું થાય;
નહિ માનો તો કરિ જુઓ, જેથી તુરત જણાય. ૮.
પરનું બિગાડતાં પડે, જોખમ આપ જર;
પ્રજ્ઞળતાં “શિવ પુત્ર”ને, પ્રજ્ઞયું લંકાપૂર. ૯.
તદબીરે તરકટ કરી, પરઠે તોમત પાંચ;
પણ સૌ જાણે સાચને, કદી ન આવે આંચ. ૧૦.
જોર વિના સન્મુખ રહી, જો રવિના સન્મુખ;
રહિ ઉભા રજ નાંખશે, પડે પંડને મૂખ. ૧૧.
કર્તારે કોકિલતણો, રચ્યો મધુર શુભ રાગ;
અદેખાઈ ઉરમાં ધરે, કોકિલ ઉપર કાગ. ૧૨.

શિવ પુત્ર-હનુમાન.

કવિત. ચંદ્રગ્રહણ વિષે—પૃથ્વીપ્રતિ ઉક્તિ.

ભાનુંતણી પ્રભા, ભૂમિ તુજપર ચંદ્રપર,
પડતી હતી, હતી રીતી તે કૈક કાળની;
ઈંદુ પ્રભા પામો તને, આપતો ઉજેશ લેશ,
તે વિશેષ લોલે ગતિ કીધી ખોટા ખ્યાલની;
તે જાણ્યું જે વચ્ચે પડી પામું હું બધો પ્રકાશ,
ચાલી દસપત ચાલ, ચાડિયાનો ચાલની;
ઈંદુમાં અંધારું થતાં, તુજમાં અંધારું થયું,
ચેતી લે અચળા ચૂક, તે તારો કુચાલની. ૧૩.

વાદવદવા વિશે તથા પક્ષપાત વિશે.

દોહરા.

સરસ ચિત્ત ચરચાવિષે, સંપ તથા સંતોષ;
ફેશ બુદ્ધિ ચરચા વિશે, કલેશ વૈર ને રોષ. ૧.
કરિયે ચર્ચા જ્ઞાનની, અતિ ઉમંગ ધરિ ઉર;
પકડે રૂપ લકાઈનું, દેખી ખશિયે દૂર. ૨.
માન તજીને માનિયે, ભલે પ્રકારે ભૂલ;
તો સીધો રસ્તો જડે, ફોગટ તજિયે ફૂલ. ૩.
અસત્ય ભાષણ ધરિશા, નિર્દયતા દિલ રોષ;
દુર્વૃત્તાદિ દુરાચર, દિસે ધણેરા દોષ. ૪.
આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણું ખેંચનું તાન;
શિયાળ તાણે શીમભણિ, વસ્તી સન્મુખ શ્વાન. ૫.
વાદીથી ડરિ વેગળા, ઉભા રહિયે આપ;
વાદી આગળ હોયછે, કોધી કાળો સાપ. ૬.
કદિ કરવો નહિ કોઈએ, વાદીનો વિશ્વાસ;
સંભળાવિને મધુર સ્વર, પકડે નાંખી પાસ. ૭.
જે વાદીના જોડિયા, ઝેરી જતે હોય;
તે વાદી સાથે સજન, વાદ ન કરશો કોય. ૮.
માને તેને મુખથકી, દઈએ શુભ ઉપદેશ;
નહિ માને તો તે વિષે, દિલ નહિ ધરિયે દેખ. ૯.

મનહર છંદ.

પેમાને ફેમો પુછે છે પૃથ્વીવીમાં પ્રતિ વર્ષ,
મેહ ઝડી માંડેછે ચામાસે માસ ચાર જે;
એક મેહ હશે કે જરૂર હશે જુનુઆ તે,
પેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જે;
ફેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ,
જેશીઓએ જુનુઆ બતાવેલા છે ચાર જે;

હું પેમા તારો સાથે કરે કોણ માથા કુટ,
ત દ્રેમા તે બુબુઆ છે તુંતો તારે ધાર ને. ૧૦.

વિરોધા બાસ.

વાદ વદવાયકો વિરોધ ક્રોધ વધી જાય,
વાદ વદવામાં કરો કાર તથો કદીએ;
વાદ વદી વરો કરો વિત્ત નહિ વાવરીએ,
વાદ વદી સામે પૂર પડીએ ન નદીએ;
વાદ વદી જમણ ન જમીએ જરા વિરોધ,
વાદ વદી લડીએ ન ગડદા ગડદીએ;
વાદ વદવામાં કાટિ કટ દલપત કહે,
નિર્દ્યોત નહારાથી નહારો વાદ વદીએ. ૧૧.
હુંકારા કુકારા કરો ખોલે જ્યાં નહારા ખોલ,
ભાળી એવા લુંડા લોક ભય પામી ભાગીએ;
દૂશ દે કલેશનો પ્રવેશ લેશ દેખીએ તો,
કરીને નિકાળ તતકાળ તેને ત્યાગીએ;
છેકે જ્યાં વિવેકહીત ત્યાં થકી તો છૂટવાને,
લાખ વાર તેને લખી લખી પગે લાગીએ;
કહે દલપત માફ મગાવે જો ચાર વાર,
ચાર વાર શું હજાર વાર માફ માગીએ. ૧૨.

દુષ્ટતા છંદ.

શુશુર નંદ શુદ્ધ શિખામણ સારિ, કૃપાથી તને સમજાવુંકથી;
શિર સાત ધણ ધરિ ખાળક જે લઈ, દાર ચડી ઉતર્યો દુઃખથી;
કરિ ક્રોડ કળા દલપત કહે, ખુબ ખેલ કરીશ મરીશ મથી;
ન બંદુ કંથવા નિરધાર કર્યો, નર તે તુજને બદનાર તથી. ૧૩.

ઉપવ્રતિ વૃત્ત.

વોચાળજો વાદ વૃથાજ થાપે, તથાપિ તે સત્ય કરીજ આપે;
ભરી સભામાં શેત વાર ભૂલે, તથાપિ જીલે કદિના કબૂલે. ૧૪
વાચાળ શું હોડ કદી ન કોજે, બદગરેથી બળ બાંધી બીજે;
સુજેત તેના સઘળા શિરસ્તા, વિચિત્ર તેના છળની વ્યવસ્થા. ૧૫.

સોરડો.

જેને જેનું ભાત, તે સમજે તે વાતમાં;
અચરજ ધરે અજાણ, માને નહિ મનાવતાં. ૧૬.

જો એવા અર્થ જણાય છે કે નહારા સાથે નહારો વાદ વદીએ
જો ખરો અર્થ એ છે કે વાદને નહારાથી નહારો કહીએ.

ગાંધિની વૃત્ત.

અણસમજુ જનોના સંશયો સદ્ય છૂટે;
પણ સમજુ જનોના સંશયો તો ન ખૂટે;
સરળ મન જનોની ભાગતાં ઊંધ ભાગે;
કુટિલ જન કદાપી ભાગતાં તે ન જાગે. ૧૭.

દોહરા.

મુણવા ધરિ છે તેહને, કહિયે આપ વિચાર;
હઠ પકડે તો તે પછી, તજિ દેયે તકરાર. ૧૮.
હઠ પકડે જે હોય શક, તે સમજે પણ તોય;
હોઈ કદી ન હાભણે, હુયામાં હા હોય. ૧૯.
મમતી જન માને નહિ, ભલે કરેલી ભૂલ;
હૈહુ તેનું હા કહે, કરે ન જીલ કબૂલ. ૨૦.
મરખ જીવ જતાં લગી, છોડે નહિ છંછેડ;
મંદોડો મૂકે નહિ, બચકુ તૂટે કેડ. ૨૧.

પક્ષપાત વિષે.

દોહરા.

પરપક્ષીના સદ્ગુણો, નિજ પક્ષીના દોષ;
હુંગર સમ દેખાય નહિ, એ મોટો અદ્ભુતોસ. ૨૨.
સરસપણું સમજાય નહિ, જો પરપક્ષ જણાય;
સરસ રસોઈ શુદ્ધતી, દેખી ન દ્રિજ લોભાય. ૨૩.
ખાંતે બાલ જલતાં, ખોલે પક્ષે ખોલ;
કરશે દેવા ન્યાય તે, તેનો કરિયે તોલ. ૨૪.

ઈંદ્રવિનય છંદ.

ભાળિયે ભૂતને ભાંગ વિભૂતિજ, આસન તે વ્રપભાસનનું છે;
જ્યાં પરપત્રિ વિહારનું વર્ણન, ગાયત તે ગર્યાસનનું છે;
મૂમતિ ઊંજણિ દેખિને મંદિર, બાણુ જે જિન શાસનનું છે;
જ્યાં પક્ષપાત પુરો દલપત, વડું રથળ વાદવિલાસનનું છે. ૨૫.

ક્રોધ વિષે—ઈંદ્રવિનય છંદ.

ક્રોધ કરે ચિત્તમાંહિ ચડાઈ, લડાઈ ન ધારિ શકેજ ઉધારે;
વ્યર્થ સમર્થથી વેર વધારિ, અનર્થ કરે, નહિ અર્થ મુધારે;
પાપ અને પરિતાપ અમાપ પ્રકાશિ, કરી પછી આપ પધારે;
ક્રોધ કુખ્યાધ કરે દલપત, કહે વળી ક્રોધ વિરોધ વધારે. ૧.

દોહરા.

કદિ તેને હણિયે નહિ, જો રિસ બહુ ચડે જાય;
મારીને રોવું પડે, પરતાવો પછિ થાય. ૨.

દીશ ન સૂજે રીસમાં, નહિ સૂજે દિનનીશ;
 ડર વિસરે જગ દીશનો, ચડે રૂદ્ધમાં રીસ. ૩.
 ક્રોધી ન પતે દૂરથી, કરિયે સદા પ્રણામ;
 જે અહંકે જઈ અગ્નિને, દોઝે દલપતરામ. ૪.
 કૃર સ્વભાવિકનું કદી, મોત કમોતે થાય;
 વાધ અન્નહીમાં પર્યો, કોણ કાઢવા જાય. ૫.
 ક્રોધી પાસે કીજિયે, વિચારિને વિશ્રામ;
 બાવળિયા તળ ખેરિયે, હરતા દલપતરામ. ૬.
 ક્રોધી જનને આશરે, કરિયે નહિ વિશ્રામ;
 જ્યાં બાવળ ને ખોરડી, રહો ન દલપતરામ. ૭.
 ખળ સંગે સજ્જનતાણું, કૃરે સ્વભાવિક અંગ;
 પાણી પણ ઉનું બળે, પડતાં તાપ પ્રસંગ. ૮.
 જથાર્થ ધાટ જણાયતો, રૂદ્ધ ન ધરશે રોષ;
 વક્રપાણું નિજ વદનમાં, દર્પણનો શો દોષ. ૯.
 જો આવે મન આંખજો, સાલસ જુલમિ જણાય;
 રૂ જેવું પોચું નથી, વળથી ફાંશી થાય. ૧૦.
 પ્રતાપ પામી જે તથો, વિનયે શાંતિ ધરે ન;
 અદ્ભુત દિન પથર તપ્યા, નમતે તરત હરે ન. ૧૧.
 મગજ જેહનું પવન વશ, તેનો શો વિશ્વાસ;
 પવન કદી વૃષ્ટી કરે, કદિ વૃષ્ટીનો નાશ. ૧૨.
 ગંભિર મન આકાશમાં, પવન કહે જો કોય;
 જેમ જુઓ જોયે^૧ રથજો, પવન પાતળો હોય. ૧૩.
 પતંગ પામર પ્રાણિને, સંગ સમીર^૨ ભરાય;
 દોરી જાય જહાં મુધો, ત્યાં સૂધી તે જાય. ૧૪.
 ચડે જે સમે જોસમાં, તે શું ન કરિયે તાણ;
 શિખ દેતાં શોભાણિને, મેનાના ગત પ્રાણ. ૧૫.
 યોગ્યરિતે ઉપયોગથી, દુર્ગુણ પણ વખણાય;
 કરિયે ક્રોધ અસત્યપર, તો તે ગુણ કહેવાય. ૧૬.
 છેક તિવ્રતા જે તજે, નરમાં તે ન ગણાય;
 શશિ શીતળ શામાતણા, વદનતુલ્ય વખણાય. ૧૭.
 રસ યસ શીતળ વચનમાં, ક્રોધી કંથ રખાય;
 ફાસફરસ જળમાં રહે, નહિતો ભડકો થાય. ૧૮.
 નરમ ગરમ મળિતે નિલે, નિલે ન સરખાં ખેય;
 રહે રાખમાં દેવતા, દારૂમાં ન રહેય. ૧૯.
 ધરસૂતરમાં ધ્રુવણ, આંટી ઘુંટિ અત્યંત;
 ધીરજથી ધાગો નિલે, તાતો તોડે તંત. ૨૦.
 પૂર્ણ થયે ઘટ પાપનો, રૂકે હરિજન સાથ;
 આવરદો આવી રહો, અહિ^૩ મુખ ઘાલે હાથ. ૨૧.

^૧ જોયે-જેમ જેમ જોયો પદવી મળે તેમ તેમ મગજમાં પવન મુજબ થોડો રાખે. ^૨ સમીર-પવન. ^૩ અહિ-સાપ.

ક્ષમા વિષે—મનહર હંદ.

અવનીના જેવી ક્ષમા રાખવાનો ઉપદેશ,
 સારા જનોને સદૈવ શાસ્ત્રકારો કરેછે;
 છેદન તાડન સહે લુટી લેતાં ના ન કહે,
 દુપણ ધરે તથાપી ધીરજ તે ધરેછે;
 તે તો બધું ખરું પણ તાપ દીધે તપી જાય,
 એટલી ખામી તો ક્ષીતિની ક્ષમામાં દરેછે;
 તાપ^૧ દીધે તપે નહિ કહે દલપતરામ,
 ક્ષમા ધર જન એવી ક્ષમા ધરી કૃરેછે. ૧.

દાહરા.

ગાળ સહન કરિયે સદા, ગાળે યુમડ ન થાય;
 જે ગમાર જન ગાળ દે, મુખ તેનું ગંધાય. ૨.
 વણ સમજૂ વાંવાહમાં, હુજત કરે મતિ હોણ;
 દેશ દેશનો શિરસતો, પૂછી થવું પ્રવીણ. ૩.

મનહર હંદ.

માંડવીઆ મુંઢીએ મુંઢીએ મોહું^૨ મારે ત્યારે,
 ધીરજ ધરીને આડી હાલ એક ધારીએ;
 ફુંકારા હુંકારા કરી કૈકે તિરસ્કાર કરે,
 ગમે તેવી ગાળો દે તે ઉરમાં ઉતારીએ;
 કૈકે આવી પટ ફાડે, કૈકે આવી હાડ પાડે,
 કૈકેતો દેખાડે ડર હિમત ન હારીએ;
 કહે દલપતરામ તોરણ જવાને દામ,
 તોરણનું ધોરણ આ શાણા થૈ સંભારીએ. ૪.

દાહરા.

સાકર તજે ન સરસપાણું, સોમલ તજે ન ઝેર;
 સજ્જન તજે ન સહનતા, દુરજન તજે ન વેર. ૫.
 કહે નપુંસક પુંશ્વડી, યુધ ન કરે વ્યભિચાર;
 ક્ષમા ક્ષમાધર નવ તજે, હાર્યો કહે હજાર. ૬.
 હાર વિષે ગુણ હોયછે, શીતળ સુવાસદાર;
 મળતાં શોભા માનજો, હાલિા જનથી હાર. ૭.

ઉપજાતિ થત.

ખરેખર જે સુખ છે ક્ષમામાં, રહું નથી તે સધળું રમામાં;
 રે ઝેર કેરી ભગિની રમાછે, મુઠ્ઠામની પતિ ખરી ક્ષમાછે. ૮.

^૧ તાપ=ધમકી.

^૨ એક પ્રાંતમાં એવી ચાલ છે કે વરતોરણ છૂપવા આવે ત્યારે માંડવીઆ મીઠાના ગાંગડા તેને મારેછે, અને આવા વાડમાં વરનાં લુગડાં ફાડેછે.

ક્ષમાથિ શત્રુનિ કુલેતિ થારો, જો આપણું મત્યપણું જણાશે;
ક્ષમાથિ થારો જસદામ દામે, દિલે વિચાર્યું દલપતરામે. ૮.

દોહરો.

સમર્થ થૈ રાખે ક્ષમા, જીવાન જીતે કામ;
જોજ અધિક વખણાયછે, દાખે દલપતરામ. ૧૦.

વિજય^૧ ક્ષમા.—દોહરો.

પ્રભુ તુજ પરમ કૃપાતાણું, દિન દિન દે મુજ દાન;
લાવ લલે તુજને લખું, લય ભંજન ભગવાન. ૧.

મોતીદામ હંદ.

લખું ભય ભંજન શ્રીભગવાન,
તંજુ અતિ અંતરથી અભિમાન;
સજુ મનમાં રૂચિ મેરૂ સમાન,
ગજુ નથિ તોય કરૂં ગુણગાન. ૨.
જમાવિ પ્રભુ પદ પૂરણ પ્રાંત,
નમાવિ વળી નિજ મરતક નિત્ય;
ક્ષમાવિ ગુના કહું ખૂબ ખચીત,
શમાવિજ દો કુખ શોક સહીત.
વડા ઇશિ છો જન અંતર જાણુ,
વડા ઇતનારતણી ખરી ખાણુ;
વડાઈ વદે વળી વેદ પુરાણુ,
વડા ઇતિહાસ વિષે સુવખાણુ. ૪.
કરેલ તમે સધળાં શુભ કામ,
ભરેલ તમે જળસિંધુ તમામ;
કરેલ તમે સંપળે પણ દામ,
ધરેલ તમે નિજ અવ્યય^૨ ધામ. ૫.
પુરાંતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરાંતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ;
પુરાંતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરાંતન માં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ. ૬.
કરો કરિ સંપુટ હું કહું આજ,
કરો કરણા કરિને મુજકાજ;

કરોધ કુસંગ કુમારગ સાજ,
કરોડ પ્રકાર કરે નહિ રાજ.
કુમારજ હું પ્રભુ તું મુજ તાંત,
કુમારજ જ કરિ મેં કુદિ વાંત;
કુમારગિ થાય કદી તનું^૧ જત,
કુમા રહિ^૨ દોઈ ઘડે નહિ ધાત.
ભલા થઈ માફ કરો મહારાજ,
ભલામાણુ એટલિ છે મુજ આજ;
ભળાવિશ કાંઈ ણિજુ નહિ કાજ,
ભલાઈ તમારિ લુલું કદિ નાજ.
પુરાણ કુરાંત કહે સહુ આમ,
પુરાણ પુરૂષ તમારૂંજ નામ;
પુરાં નગરો કરિયાં જન કામ,
પુરાં જડ જે ન કરેજ પ્રણામ.
કુચાલ ભરી જન જેતાણિ દેવ,
કુચા ચુસનાર ભજે અન્ય દેવ;
કુ ચાકર થૈ ન સજે તુજ સેવ,
કુચાહન તેનું થશે તતખેવ.
દિશે દિશ તે રચના રચિ દત,
દિસે તુજ શક્તિ મહા ઉનમત;
દિશે મુજ આવિ વિદાર વિપત,
દિશે^૩ તુજ દેખિ કહે દલપત.

દોહરો.

પ્રેમે પ્રભુની પ્રાર્થના, એ રીતે કરિ આજ;
કહું જન મન રંજન કથા, શુભ ભરિ સભા સર
શ્રોતા મહાજન સહુ મુણો, ક્ષમાતાણું આજ
તે મુણતાં સહેજે ઠળે, અંતર ગત અજ્ઞાન.

જુનંગી હંદ.

ક્ષમા ગણુ મોટો ઘણો માનવીમાં,
નદી મધ્ય મોટા પાણું જનહવીમાં^૪;
ક્ષમાથી પ્યને લોકનો લાવ લીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીજે.
ક્ષમા ખડૂ જે હાથમાં એક હોયે,
કહો શત્રુ તેને રહે કેમ દોયે;
ક્ષમાથી બધા વિશ્વને વશ કરીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીજે.

^૧ મુજરાત વગેરે સોસાઈટીની રાખ્યા, અથવા
સ્થાન પુસ્તકશાળા બાવનગરમાં સ્થાપન થાય તો સાર
એવું થાયીને સને ૧૮૫૬ માં મુંબઈ જતાં બાવનગર થઈને
જય ગાંધી તે વિષે પ્રવચન કર્યું એક સોસાઈટીના સેક્રેટરીએ
ક્ષમાથી હું બાવનગર ગયો હતો અને આ કવિતા રાંધીને
લે ગયો હતો. ^૨ અવ્યય—અવિનાશી.

^૧ તનુ—છાકર.
^૨ દિશે—તરફ.
^૩ પડી—થઈ.
^૪ જનહવી—ગંગા.

કામા મેળેવે માનવી એજ મોટું,
 કામા ખોઈ તેનું થયું ખૂબ ખોટું;
 કામાના ખરા લેખ ચિત્તે લખીને,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૭.
 કામા ગૂણતો હેમમાં જેમ હીરો,
 મહા મૂલ્યનો અંગધારે અમરો;
 કામા ગૂણ તે ગર્થ મોટો ગણી ને,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૮.
 કામાનું ધરાણું ધણું શુદ્ધ શોભે,
 કામાકારિ ક્યાંહી કહો કેમ કોલે;
 કામાથી બહુ બુદ્ધિવંતો બની ને,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૧૯.
 કામામાં વસે સૂખનો સર્વ વાસો,
 ખરે ખાત સૌથી કામા ગૂણ ખાસો;
 કામા રાખવા રીત રૂઢી રચી ને,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૦.
 જુગો જુગમાં જીવવા નામ જાણી,
 વિશેષજ આ અંતરે વાત આણી;
 કામાનો પુરા પ્રેમથી સ્વાદ પોતે,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૧.
 કામાવંત અત્યંત આનંદ લાવે,
 કામાવંતના કષ્ટનો અંત આવે;
 કામા રાખિ લાવે પ્રભૂને ભજીને,
 કામા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૨.
 રહે વાઘણી દૂધતો હેમ માત્રે,
 કામા તેમ જમી શકેછે સુપાત્રે;
 નહિ હીક થૈને ઠરે તે કુદામે,
 દિહું એજ રીતેથિ દલપતરામે. ૨૩.

દાહરા.

ભાવનગરનો ભૂપતી, વિજયસિંહ ભડવીર;
 મુણજે સહુ તેની કામા, ધરિને મનમાં ધીર. ૨૪.
 ગુણવંતો ગુજરાતમાં, અધિપતિ થયો અનૂપ;
 પંડિત જનનો પારખૂ, ભોજ સમો ભડ ભૂપ. ૨૫.
 જેને જગતે જાણ્યો, દેવાંશી દાતાર;
 પ્રજા ઉપર બહુ પ્રેમથી, કોટિ કર્યા ઉપકાર. ૨૬.
 ગોહિલ કુળ ગંગા નદી, તેમાં વડો તરંગ;
 વખત સિંહ સુત વાંકડો, રાવળ પાખ્યો રંગ. ૨૭.

સંવત સરસ અઢારસો, પણ ઉપર પાંચીશ;
 શુભ શ્રાવણ વદિ અષ્ટમી, એ અવતર્યો અધીશ. ૨૮.
 બધાં વરષ પોતેરને, સાત માસ દિન તેર;
 આયુષ લાંબુ એટલું, પાખ્યો રૂઢી પેર. ૨૯.
 ધરણિપતી થઈને ધર્યું, છત્ર વરષ છત્રીશ;
 પૂર્વજથી પણ પરમ જસ, દોપાવ્યો દશ દીશ. ૩૦.
 ગૌરીશંકર સદગુણી, રામ સહિત સંતોક;
 પાસ પ્રધાન પવિત્ર જે, લાયક જાણે લોક. ૩૧.
 મનમાં મોટી મિત્રતા, સાહિબ કંપનિ સંગ;
 સધળી પ્રજા સુધારવા, ઉરમાં ધર્યો ઉમંગ. ૩૨.
 નિશાળ એક નવી નવી, ગોઠવિ કંઈ કંઈ ગામ;
 વાવ્ય કુવા પણ વિધ વિધે, હીક કર્યા કે દામ. ૩૩.
 કર્યા સદાવ્રત શોભતાં, ભિક્ષુકનો ગણિ ભાગ;
 ધર્મશાળા ધીંગી રચી, ખેડ બનાવ્યા બાગ. ૩૪.
 કુખ ટાળ્યાં કે દીનનાં, આપીને ઉદ્યોગ;
 રસ્તા સાફ રખાવિયા, જેણે જોવા જોગ. ૩૫.
 વિદ્યા વિવિધ વધારવા, કવિતા શુણવા કાન;
 શોખ ધરાવ્યો સર્વદા, તજિ બીજાં તોફાન. ૩૬.
 વૈદકશાળા ને વળી, કરિ અંગ્રેજ સકૂલ;
 કુમારિકાને કારણે, એક નિશાળ અમૂલ્ય. ૩૭.
 કામ પ્રજાને કારણે, એવાં કર્યા અનંત;
 એપણ એને અનુમતે, જેને સુત જસવંત. ૩૮.
 વખત દરાવ્યો વિધવિધે, કેરવા પ્રતિદિન કામ;
 આજસ તો અળગી તણ, હૈડે રાખી હામ. ૩૯.
 બુધવારે દરબારમાં, સુંદર સભા ભરાય;
 કવિતા બોલે કવિજનો, શુણિજન રૂઢ ગાય. ૪૦.
 દસરા દિન સૌ દેશના, આવે કવી અપાર;
 કવિતા શુણિ રાજ કરે, સર્વતણો સતકાર. ૪૧.
 વિદ્યાની જે વેલડી, સર્વ થજે સૂકાત;
 વરસ્યો તેને વાસતે, વિજય સિંહવરસાત. ૪૨.
 વર્ષાસન વિધ વિધ કર્યા, પૃથ્વી કરી પસાય;
 વસ્ત્ર નંગ વાહન દિધાં, રંગ વિજય સિંહરાય. ૪૩.
 ધરણી ગોહિલ વાઢ ધન, તું ધન સાગર તીર;
 મળી પદવિ મહારાજની, વિજય સિંહ ધન વીર. ૪૪.
 જે જે ભૂપે જગતમાં, ભરિ વિદ્યા ભંડાર;
 જુઓ રહ્યા તે જીવતા, મુઆ બિજા જખમાર. ૪૫.
 સોળંકી સિદ્ધરાજ^૧ને, લાખો^૨ ને ખેંગાર^૩;
 વિજય સિંહજ વાંકડો, એ એવો અવતાર. ૪૬.

અવરતણા એકે નહિ, ગુણના દીસે થય;
ક્યાં જનન્યા ને ક્યાં ગયા, પોચ્યા લાખે પંથ. ૪૭.
ગુણિયલ કવિ ગુજરાતના, સામળ પ્રેમાનંદ;
સંવત સતર પછી થયા, ચતુરપણાનો ચંદ. ૪૮.
શોખી ભૂપ ન સાંપડ્યો, ખૂબ કરતાં ખોજ;
કાં કેલિપત નૂપ ગુણ કથ્યા, કાં વિક્રમ કાં લોજ. ૪૯.
સામળ કવિને રત્નેહથી, દેસાઈ રખિએલ દાસ;
મોકલિ તેડું માન દે, પ્રીત રાખ્યો પાસ. ૫૦.
પૃથ્વી કરી પસાયતે, અતિશે થઈ ઉદાર;
પાળ્યો શક્તિ પ્રમાણથી, પામ્યો કીર્તિ આપાર. ૫૧.
કવિયે રાજત કોઈમાં, રંગ ન દોઢો રેખ;
રખિયલને રાજત લખ્યો, લાયક છે તે લેખ. ૫૨.
જો કોઈ નૂપ લખતો, ચતુરપણે ચિત આત;
શા માટે સામળ કવી, ગયા ભૂપને ગાત. ૫૩.
લોજથકી ભારે થયા, ગરથવંત ગુજરાત;
પણ સદ્ગુણ નહિ પેખિયે, વરણવિએ શી વાત. ૫૪.
આ અવસર અધિપતિ થયો, ગોહિલ કુળ ગુણ જાણ;
વિગતે જો ગુણ વર્ણવું, પુસ્તક થાય પુરાણ. ૫૫.
વાંચા વિક્રમની કથા, ભાળો લોજ પ્રબંધ;
રાસાથી પ્રચિરાજના, પ્રોલો-વિજય પ્રબંધ. ૫૬.
સદ્ગુણ જોના શોભતા, એતો શુણ્યા અનેક;
વિગતેથી હું વર્ણવું, એમાંથી ગુણ એક. ૫૭.
મોટો ક્ષમા અમુલ્ય ગુણ, એ રાજાને અંગ;
સગળા સજ્જન સાંભળી, રાખો ઉરમાં રંગ. ૫૮.
કુદનથી નિરમળ કહું, રૂઢો વિજય મહારાજ;
સરસ ક્ષમા સાગર થયો, અધિપતિ મોટો આજ. ૫૯.
જોના એ ગુણ જોઈને, જાણી પરમ મુજાણ;
મોટા મુનિજન મુખથકી, વિધ વિધ કરે વખાણ. ૬૦.

ઓપાઈ.

એકે સમે એ અધિપતિ આપ, મનમાં ધાર્યું મોટે માપ;
મહે હું વનમાં પરવડું, કોઈ ન પ્રીછે એવું કડું. ૬૧.
વન ચરચા જોઈ આ વાર, મુખિયો કે દુખિયો સંસાર;
પુર ચરચા રાતે પેખાય, દિવસે વન ચરચા દેખાય. ૬૨.
એવો ધાટ રૂદેમાં ધડ્યો, ચંચળ ધોરા ઉપર ચડ્યો;
હિમતથી ધાર્યો હથિયાર, બાગ સમીપ ગયો પુર બહાર. ૬૩.

બહુ શોભિત બાગ અથાગ બાણ્યો,
ગિરિજાપતિનો ગિરિરાજ ગણ્યો;
ગુલબાસ ગુલાબ દિલે ગમતા,
લટકી અહિવલ્લિ લવિંગ લતા.
તર કેતકી કેમું કેદંબતણાં,
વળી ચંપક ચંદન વૃક્ષ ઘણાં;
ગણિ દોણ શકે સંગળાં ગણતાં,
ભણિ ભારતિ થાકિ રહે ભણતાં.
કૂળિ છે કદળી વળિ જામ કૂળો,
ગુણકારિ સિતાકુળ સ્વાદ ગળ્યો;
અતિ ખેર અખોડ અને અરણી,
હરડે હિતકારિ પિડા હરણી.
અગણીત અનામત અંબ તર,
જન રંજન જ્યાં બહુ જંબ તર;
તજનાં તર એજાચિ દ્રાખતણા,
મનમોહન મંડપમાં ન મણા.
ઝુકિ ઝુંક તહાં રહિ ઝાડી ધણી,
ચતુરાધિ પેઠક પેશ ચણી;
તકની તરકારિ તમામ તહિ,
વડ પીપળ પીપર પાર નહિ.
મિલિ આંખલિ બાવળ ખોરડિયો,
થિર થૈ ફરિ કાંચકિ ચોરડિયો;
ખનુરો ખરસાણિ જ ખીજડિયો,
લાળિ લિપ્યુદીને વળિ લીંબડિયો.
અરણી અનૂપમ આવળ છે,
શુભ શીશમ સાગ સતાવાળ છે;
નવ પક્ષવ થોક અશોક નકી,
લખતાં નહિ લેખણ લેખિ શકી.
વળિ વાડિ વિષે શુભ વાયુ વહે,
ગુણ શીતળ મંદ મુગંધ ગ્રહે;
ભમરા રસ ભોગિ અનેક ભને,
ગુણવંતતણા શુણિ સોર ગમે.
ચકલાં ચિત ચાર ચક્રેર ઘણાં,
સ્વર શુદ્ધ મનોહર મોરતણા;
શુક કોકિલ ચાતક સારસદાં,
વિચરે નવરંગ વિહંગ વડાં.

વળિ કુંડ સરોવર વાવ કુવા,
જુગતીથિ કરેલ પ્રકાર જુવા;
જળ નિર્મળ બ્યાં જમુનાં જળથી,
નહિ નિત્ય પ્રવાહ ઘટે નળથી. ૭૩.
લલિભાત દિસે જળ હોજ ભર્યા,
કળ દાર ભલા જળ જન કર્યા;
નરનારિ જુવે નજરે નરખી,
હઠલૈ ચિત્ત ચાટિ રહે હરખી. ૭૪.
દિપતું વંણિ દેવળ દેવનણું,
ચતુરે નવરંગ ઉતંગ ચણુચું;
કરિ કારિ ગરી દલપત કહે,
રઘુનાથ રહી ઘડિ જોઈ રહે. ૭૫.

સારો.

ખન્યો મનોહર બાગ, ભૂમી ત્યાં ભાસે ભલી;
મુંદરિનું સૌભાગ્ય, જોખનમાં જેવું વધે. ૭૬.

મનહર હંદ.

ખન્યોછે આ બાગ કે ના ભાગ યજ્ઞ ભુમિનોછે,
વેદીછે વિશાળ કે આ ક્યારાનો આકારછે;
કદળીનાં ઝાડ કે કરેલા પેલા યજ્ઞ થંભ,
પનાદાર પાંનડાંકે પતાકાની હાર છે;
નીરની આ નીક કે ધી નામવાની નાળિકા છે,
તર ઝુકી રહ્યાં કે આ તોરણ તૈયાર છે;
કાન ધરી સાંભળો આ કહે દલપતરામ,
પક્ષિનો પોકાર ચાર વેદનો ઉચ્ચાર છે. ૭૭.
ક્યારો કહી એકે કિંવો હશે જળ હોજ સારો,
કેળછે કે કોઈ રામા રૂપનું નિધાન છે;
નગન થઈને નહાવા મગનથે ઉભી છેકે,
કેળાં લટકેલાં ફેશ શુચ્છતા સમાનછે;
પુરૂષને પેખી પ્યારી પામીછે શરમ પૂરી,
મનમાંહી જાણ્યું કે આ તો મોટું મેદાનછે;
ગોઠો પોઠોવાળીને રૂપાળી સાહી શીર ધારી,
પાલવ સાહીના છે કે આ તે લીલાં પાનછે. ૭૮.

દાહરા.

પુરત તપાશી તેપછી, ચાલ્યો ભૂપ ચતૂર;
વન જોવાને વેગથી, અધિક હરખ ધરી ઉર. ૭૯.
શરદ રૂતુ સોણમણી, ઉપજ્યાં અંત અપાર;
ખેડૂ ખાંતે ખેતમાં, લણે ગણે શુભકાર. ૮૦.

ક્યાંઈકે ક્યાંઈકે કણખણ્યો, પામી પૂરણ પ્રીત;
વિસ્તારીને વિજય જસ, ગાય મનોહર ગીત. ૮૧.
માળે ચડિને માનવી, કોઈ કરે પોકાર;
શુણિયલ વન ગાજી રહ્યું, શરદતણે શણગાર. ૮૨.
આવે ટોળાં ઉડતાં, પંખી ખેતર પાસ;
ગોળા ફૂંકે ગોફણે, તેને દેવા નાસ. ૮૩.
ત્રાસે નાસે તોપને, ગોળે જેમ ગમાર;
ખસવો કરિને ખંડિયા, ફેકે દારો દાર. ૮૪.
તેતર ખેતર ખેતરે, જૂથ મળીને જાય;
શેકે નહિ રખવાળતો, ખાંતે દાણા ખાય. ૮૫.

ચોપાઈ.

ખેતર એક ભલું ખેડેલ, વળિ તેમાં કર્ષણ વાવેલ;
વનિતા ખેડૂનો છે વહી, ચોકી કરવા માળે ચરી. ૮૬.

દાહરા.

કશિ લીધેલો કાછડો, છૂટો છેડો છેક;
પોચ્યો પગની પાનિયે, સરવો વસ્ત્ર વિવેક. ૮૭.
લટકે લીરા^૧ લૂગડે, અંગે અધમણ મેલ;
ચોરી ચડતાં ચોટલે, ધર્યું હશે ધૂપેલ. ૮૮.
કમર કશી શણગાર કરી, લટકે લટ લે લાડ;
હુડા હુડા હોહો કહી, તાણી પાડે ત્રાડ. ૮૯.
ગોફણમાં ગોળા ધરી, ફૂંકે ફરતી દોશ;
નજર વડે તે નિરખતાં, અંતર હશે અધીશ. ૯૦.
ટોળું મૂગનું ત્યાં કણે, ખેતરમાં કણ ખાય;
હારી મારી હાક પણ, જનાવરો નવ જાય. ૯૧.

મુલણા હંદ.

ક્યાંઈતો ઝુંડનાં ઝુંડ બાઝી રહ્યાં, ક્યાંઈતો એકપણ વાળ કેવો;
ક્યાંઈ લાંબી ટુંકીવાડ તૂટકવળી, ક્યાંઈતો કીચ ગંધાય તેવો;
ક્યાંઈ લીખા જુઓ લાખ વાસોવસે, કોળ ઉંદરવસે વાસ એવો;
કુવડનો ચોટલો દેખિ દલપતકહે, જંગલી રાચના બાગજેવો. ૯૨.

ચોપાઈ.

ચિતમાં રાજ કરે વિચાર, કણખી વેઠે કજ અપાર;
ઉપજવે છે અંત અથાગ, ભૂપતિનો આપેછે ભાગ. ૯૩.
કામ કરે એ તો મુજ કાજ, એમાં અંદેશો નહિ આજ;
દીલ વિચારો ધારો દયા, ગોહિલ તે મૂગ સન્મુખ ગયા. ૯૪.
રાખ્યો ત્યાં શેઠે રેવંત, ચાલ્યો ચરણે ચાતુરિવંત;
ચરણ તળે ચંપાયા છોડ, કણખણ ખોલી ગાળો કોડ. ૯૫.

^૧ લીરા-લૂગડાનાં ચીથરાં.

નહિ સમજી તે કારણનાર, અતિ અધઠિત ઉચ્ચરી ઉચ્ચાર;
 જે સાંભળતાં સાંતી નાથ, રીસ કરે મોટા મુનિરાય. ૯૬.
 હિતે શુભિ શુભિ રાજ્ય હર્યો, કોપ કર્યો નહિ મનમાં કર્યો;
 ગોફણના ગોળા ગરગણ્યા, પુરપતિ પાસે આવી પડ્યા. ૯૭.
 તે કણુખણુ ખોલી પશુ તુલ્ય, એક વચન તો હતું અમૂલ્ય;
 અમે અનાથ નથીરે આજ, ધણિ મોતીવાળો મહારાજ. ૯૮.
 એ શુભિ ઉપજ્યો હરખ અતોલ, બોલેછે મુજ બળથી બોલ;
 તગડી મૂંગલાંતે દે ત્રાસ, પુરપતિ પોત્યો ઘોડા પાસ. ૯૯.
 કણુખી ત્યાં આવ્યો તે કાળ, પ્રીછ્યા તેણે પૃથ્વીપાળ;
 સલામ કરી નમાવ્યું શીપ, અધિપતિયે આપી આશીપ. ૧૦૦.
 વળતી રાજ્ય ત્યાંથી વળ્યો, માનનિતે જે કણુખી મળ્યો;
 વનિતાએ વિગતે કહિ વાત, સરવ ખનેલી તે સાક્ષાત. ૧૦૧.
 આવ્યો તો એ કોઈ અસવાર, વાડય વિષે પેઠો જે વાર;
 છોટા છુંદી નાંખ્યા છોડ, કહવાં કથન કથ્યાં મે ક્રોડ. ૧૦૨.
 પથરા ફેંકિ કર્યો પોકાર, બીકે નારી નિસર્યો બહાર;
 જતો તો રોઢે થઈ જેહ, તમે દિલો દ્રષ્ટીથી તેહ. ૧૦૩.

રોહરા.

કણુખણુને કણુખી કહે, એ શું કથું અજાણુ;
 છહેરીને શસ્ત્રધર, પળમાં બોલ્યો પ્રાણ. ૧૦૪.
 આયુધ જેની આગળે, વહાં હતાં વિકરાળ;
 દુકાર કરતાં તને, બીક ન લાગી બાળ. ૧૦૫.
 સાંભળિ સંગળું રનેહથી, બાળા બોલી બોલ;
 અધિપતિ શિર છે આપણે, તેનું બળ અણુતોલ. ૧૦૬.
 દુર્બળને બળિયો દુલે, એવો નથિ અન્યાય;
 પેશી ખેતર પારકે, કેણે જીલમ કરાય. ૧૦૭.
 ધરણીપતિ ધિંગો ધણી, જેનું જોર અધીક;
 એના અમલ તળે વસી, બીજાની શી બીક. ૧૦૮.
 રૂઝા જેના રાજમાં, તલ તુલ્યે નહિ ત્રાસ;
 વાઘ અજાં ભેળાં વસે, ન કરે જેનો નારા. ૧૦૯.
 કણુખી કહે શુભ કામની, એજ અધીપતિ આપ;
 બોલી નિરલજ બોલ તું, પ્રગટ્યાં તારાં પાપ. ૧૧૦.
 હશે દિલમાં દુર્વચન, કરશે ને કદિ કોપ;
 હરશે મિલકત માહરી, ધરશે તુજને તોપ. ૧૧૧.
 નારી કહેછે નાથને, તમે તજો તે ત્રાસ;
 પુરપતિ દિલ દરિયાવ છે, નિશ્ચય કમા નિવાસ. ૧૧૨.
 જન રહે જગદીશને, જાનવિના કે ગાળ;

રનેહ સહિત સંગાળ લે, વરસાવે વરસાદ;
 ગંડૂ જનની ગાળને, હર નહિ રાખે યાદ.
 વિજય સિંહ રાજ્ય વડો, પ્રજ્ઞતણા પ્રતિપાળ;
 હણશે નહિ હેતૂ થઈ, ગણુરો નહિ મુજગાળ.
 કથન શુભી કણુખી કહે, ધારી નારી પાસ;
 જોશવરનો જગતમાં, વધતો નહિ વિવાસ.
 કુમારપાળ કહે સહુ, પાટણનો ભૂપાળ;
 જૈન ધર્મધર જે ધણી, દોલ ઉદાર દયાળ.
 સોગડને પણુ સર્વથા, મુખથી ન કહે માર;
 પણુ જૂ હણતાં રોકપર, પામ્યો કોપ અપાર.
 લક્ષ્મી ધર લૂંટો લઈ, મેલિ દયા મરનદ;
 રાયે તેથિ રચાવિયો, પછિ ચૂકા-પ્રાસાદ.
 તુજને તે માટે કહું, ધીરજ ધીર મન ધાર;
 રિપુથી જે રક્ષણુ કરે, તેજ પિંડે તરવાર.
 પાળે પૂરા પ્રેમથી, યજે તન પરિતાપ;
 પણુ પાવક નૃપ પાણિથી, અંતર રરિયે આપ.

બુરંગી છંદ.

હરે યાદને અગ્નિ અંધારું યજી,
 રસોઈ કરી નિત્ય આપે રસાળી;
 કદાપી ન વિશ્વાસ રાખો કરીને,
 દિલે તોય તેથી રહેવું હીને.
 વડો વાઘ કે વ્યાળ જો હેતયાળો,
 ભલો ભાવવંતો પુરો ભક્ત ભાળો;
 અણોતીશ એથી રહો ઉગરીને,
 દિલે તોય તેથી રહેવું હીને.
 સહુ પ્રાણિને પ્રેમથી પાણિ પાળે,
 તથા તેતણા અંગતો મેઝ યાળે;
 તમે તેતણું તીર પામે તરીને,
 દિલે તોય તેથી રહેવું હીને.
 દયાવંત વાયુ વિરોધેજ દીદો,
 મળે તો યજે તાપ છે આપ મીરો;
 મટે વાધુ તો જંતુ જારો મરીને,
 દિલે તોય તેથી રહેવું હીને.
 તરી પાર જો નાવ સિંહુ દિતારે,
 મુખી રાખિને અર્ધ મારો મુખરે;
 અજો અગ્નિ તે આગિયે ઉતારો.

હીલો નહિ હોય ને કોઈ હાથી,
કિધો કેદમાં કોટિ કોટી કળાથી;
ઠરે થોભતાં એક ઠમે ઠરીને,
દિલે તોય તેથી રહેવું ઠરીને. ૧૨૭.
વસે વેરિને વેર સર્વે વિસારી,
સદાકાળ સેવા સજે સૌથિ સારી;
ભલું ભાખશે ભાવ ભક્તી ભરીને,
દિલે તોય તેથી રહેવું ઠરીને. ૧૨૮.
રૂડો ન્યાય વાળો દયાળોજ રાજ,
મહા પ્રેમ મૂકે ન ચૂકે ન માજ;
અતી સંભળાવે નિતી ઉચ્ચરીને,
દિલે તોય તેથી રહેવું ઠરીને. ૧૨૯.
વધે જેમ લક્ષ્મી લખા લે વિચારી,
ધરે નમ્રતા નિત્ય રાજ્યાધિકારી;
પહે સદ્ગુણો શ્રેષ્ઠતા જેમ પામે,
દિલ કોઈ એવાજ દલપત્તરામે. ૧૩૦.

દાહરા.

વિજયસિંહ મન વિમળ છે, દેવાંશી છે દેવ;
મનમાં રાખે રાજમદ, તેવી હોય ન દેવ. ૧૩૧.
પ્રજ્ઞતણા માતા પિતા, કોટિ કૃપા કરનાર;
એતો આપણિ ઉપરે, લહે ન કોપ લગાર. ૧૩૨.
કાલાવાલા કીજિયે, તે પાસે જઈ તોય;
અંતરમાંથી ઉતરે, હાલ કદી રિસ હોય. ૧૩૩.
ચોપ કરીને ચાલિયાં, નરનારી ધરિ નેહ;
વિનતી કરવા વિજયની, તતપર થઈને તેહ. ૧૩૪.
ત્યાં તરે એક અશોકનું, છે શીતળ શુભ છાંય;
એતરથી બે એત્રવા, તે નૃપ દીક્ષે ત્યાંય. ૧૩૫.
પુરપતિની પાસે જઈ, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
ગદગદ કંઠે ગરિય થઈ, ઉચ્ચર્યો કણબી આમ. ૧૩૬.
પ્રજ્ઞતણા માતા પિતા, દિલના છો દરિયાવ;
સદ્ગુણ સાગર શાંતિધર, નિર્ભય દાયકે નાવ. ૧૩૭.
કરનેહી વિનતી કરે, ઉરમાં આણો આજ;
કણબણનાં કડવાં કથન, માફ કરો મહારાજ. ૧૩૮.
શુણિને યોધ્યા શ્રીમુખે, વનિતાનો નથિ વાંક;
કણબી કુળ કોમળ સદા, એ તો આડો આંક. ૧૩૯.
વીસ વસા સોરા વસે, કણબીમાં ગુણ કોહ;
સુદી સગળી શોધિયે, જડે ન જેની જોડ. ૧૪૦.

માયાળુ ને મેહેનતુ, વિશ્વાસુ કહેવાય;
ખોલ્યું પાળે ખાપનું, ખવરાવીને ખાય. ૧૪૧.
આપ્યો મુખમાં ઈશ્વરે, ઊંડું શબ્દજ એક;
હજર ગુણછે હાથમાં, અંતર દયા અનેક. ૧૪૨.
હોય કણબિ ને હરખમાં, જ્યાં કહિયે ત્યાં જાય;
હઠપર આવ્યો હોયતો, ઊંડું નો ન ઉપાય. ૧૪૩.
કારણ પણ તેનું કહું, સમજે સર્વ સુખાણ;
જગત સ્તબ્ધ જગદીશ્વરે, પૂરણ બુદ્ધિ પ્રમાણ. ૧૪૪.
અવગુણ સદ્ગુણ એકઠા, મેલ્યા સગળા માંદિ;
વધતા ઘટતા વિધવિધે, કીધા છે પણ ક્યાંદિ. ૧૪૫.
સદ્ગુણ સૌના સંઘડી, દુર્ગુણ તજવા દૂર;
ધીમંતાનો ધર્મતે, જગમાં જાણ જરૂર. ૧૪૬.

ભુજંગી છંદ.

મુગંધી ગુલાબે સ્તબ્ધાં પુણ્ય સારાં,
પુરાં પેખતાં વેત લાગેજ પ્યારાં;
કીધા છોડવે કંટેકા કજકારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૭.
કરી હેમની ને છરી હોય કેવી,
જુઓ જો ન જોતાં જડે જોડ જોવી;
મરે માનવી મસ્તકે હોય મારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૮.
રચ્યો સિંધુ છે રત્ન ભંડાર રૂડો,
કહું રત્ન દાંતા કહે કોણ કૂડો;
ખરેખાત પાણી પિતાં જાલ ખારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૯.
રૂડા ગાયમાં ગણુ કેવા રહેછે,
દહીં દૂધ ધી દેવને હર્ષ દેછે;
નકી ખાય ને ગાય ચીજો નહારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૦.
સ્તબ્ધો ગંધ કસ્તુરિમાં સૌથિ સારો,
અતી ઉર આનંદ એ આપનારો;
સુ શોભીત સોના સમી તે ન સારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૧.
પ્રજ્ઞ સર્વને નિત્ય વર્ષાદ પાળે,
તકે આવિને આપ સંતાપ ટાળે;
ભલા ભાદ્રનામાં મચે કીચ ભારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૨.

રૂઠો ચંદ્રમા સનિમાં જે બિરાજે,
છળી જેને ને ને ધણી છેક છાજે;
વધે ને ધટે તેજ તેવું વિચારી,
ગણો સદગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૩.
ભલો લાનું આકાશ આભાસ આપે,
કરીને કૃપા કાળ અંધાર કાપે;
તપે તાપ તેતો ત્વચા લે ઉતારી,
ગણો સદગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૪.
જીવો જેમ જ્યાંજ્યાં જડે દોષ જોતે,
પુરો સદગુણો તો પ્રભુ એક પોતે;
દૂરે દોષ તેમાં નહીં કોઈ હામે,
દિહું એજ રીતેયિ દલપતરામે. ૧૫૫.

દોહરા.

સદગુણો જે સૌથી સરસ, નરસ નહિ ગુણ નામ;
પણ હણપણમાં યેખિયે, દૂરે ભલ કંઈ હામ. ૧૫૬.
ગુણ સૌના હું સંચરું; દુર્ગુણ તાજીને દૂર;
અધિક ચુક અજ્ઞાતિની, એતો ધરું ન ઉર. ૧૫૭.
પ્રજા ઉપર કે પુત્રપર, રીસ કરે જે રાય;
ક્રોધકી શિક્ષા કરી, પછિ પૂરા પરતાય. ૧૫૮.

ચોપાઈ.

સાંભળ એક હતો મુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો ગાન;
પુત્ર પટેલતણા તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ. ૧૫૯.
કરિ દુકારો ઉચ્ચો કામ, શિર નમિ ને નહિ કરી સલામ;
ભાર્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો દેદ. ૧૬૦.
ભૂખણ તેનો મોટો ભાઈ, આવ્યો શુણિ ચોપે ચિત આઈ;
ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરું, સલામ ખેવડિ સારી કરું. ૧૬૧.
દુદાજો દીઠો મુલતાન, હરખે જે ખોલ્યો હેવાન;
સલામ દિધીના શાહને, વળી સલામ વડી દૂદને. ૧૬૨.
ખરેખરો શુણિ ઉપજ્યો ખેદ, કીધો તેને પણ ત્યાં દેદ;
મની વાત શુણિ તેનો બાપ, આવ્યો શાહ સમીપે આપ. ૧૬૩.
પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ઠીક દરી ખોલ્યો તે હામ;
લોકેતણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ. ૧૬૪.
શાહ કહે તારો મુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
મુખે સલામ બિજે કહિ મને, દુહા સલામ કહી દૂદને. ૧૬૫.
કારણ એથી દેદન કર્યો, એવું પટેલ શુણી ઉચ્ચર્યો;
તમને સલામ ન કરી તેજ, મોટો મૂરખ મોણસ એજ. ૧૬૬.

ખીજો પણછે બહુ બકનાર, ચિતમાં ચેતિ ન કર્યો વિચાર;
સાહિબને કરિયેજ સલામ, કહેને દુદતાણુ શુ કામ. ૧૬૭.
હેતતો મુલતાનજ હતા, દુદે ધરવો તો દેવતા;
ઝાઝી એ શુણિ લાગી ઝાળ, દેદ કર્યો તેને તતકાળ. ૧૬૮.
શુણી પટેલતણા જે સગો, ભૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો;
કરી સલામ કહું તતકાળ, પટેલને છોડો ભૂપાળ. ૧૬૯.
છે મારે સાંકડી સગાઈ, અમે બંને આંગળિયા ભાઈ;
શાહ થઈને પૂછે રાય, કેને આંગળિયા કહેવાય. ૧૭૦.
દેતો તો ઉતાર દીવાન, હું કહું કહિ ખોલ્યો હેવાન;
પાછયાનો મરિ જય પિતાય, પાછયાની મા નાને જય. ૧૭૧.
પ્રસવે પુત્ર મુવાવડ ખાઈ, એ પાછયા આંગળિયા ભાઈ;
કાપત શુણિ માયું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ. ૧૭૨.
ચારે ચકલે ચાલી વાત, જથે થઈ કણખીની જત;
દીઠ ખેજણ હાપણ દાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૭૩.
સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ધણી આજીજ કરી;
જવાહો તોતો જીવિયે, છેક તમારાં છોડી છિયે. ૧૭૪.
પ્રજાતણાં છો માતા પિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
ચડે દયા રાજને ચિત્ત, પટેલ છૂટે પુત્ર સહીત. ૧૭૫.

દોહરા.

જીગતી શુણિને ખે જણા, અંતરમાં ધરિ આશ;
આવ્યા અરજ ઉચ્ચારવા, પાદશાહની પાસ. ૧૭૬.
ખીતા ખીતા ખે જણા, ઉચ્ચર્યા એવું આપ;
તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા બાપ. ૧૭૭.
શબ્દ શુણી મુલતાન તે, ખીજ પામ્યો ખેદ;
હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને દેદ. ૧૭૮.
કોઈએ વાત જઈ કહી, જ્યાં કણખીની જત;
પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણખી નાત. ૧૭૯.
પ્રીતે કહો પ્રધાનને, વળિ વળિ વિગતે વાત;
પ્રધાન ખોલ્યો પ્રેમથી, મુણા સહુ સાક્ષાત. ૧૮૦.
અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ વેણ;
ખેગમ ખોલે ખે કથન, કાંઈક માને કેણ. ૧૮૧.
પછિ ખેગમ પાસે ગયા, કણખી કરી વિચાર;
પ્રણામ કરિને પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચ્ચાર. ૧૮૨.
સંકટ પહિયું સામટું, તે માટે તુજ પાસ;
આજ સરવ આવ્યા અમે, ઉગરવાની આશ. ૧૮૩.
ધણી અરજ નયિ ધારતા, વાત ન શુણે વજર
તોય અમારી ખ્યારિ તું, ધણિયાણી છું ધીર. ૧૮૪.

બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાય;
કણબીની ધણિયાણિતો, કણબણને કહેવાય. ૧૮૫.
એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
કેદ કરાવ્યા કણબિને, ક્રોધ કરી તતકાળ. ૧૮૬.
વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
પતિયે કહ્યું પ્રધાનને, કરશે નહીં કચાશ. ૧૮૭.
મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણબી જાત;
મારી કાઢો મુલકથી, રહે ન એકે રાત. ૧૮૮.

આપાઈ.

પ્રધાનમાં ડાપણ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર;
કણબી આકરિ આકરિ કરે, કણ પકવી દોહારો ભરે. ૧૮૯.
મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લે સોપુએ કાજ;
પૃથ્વીપતી વિચારે પર્યો, જન એકે એવો નહિ જડ્યો. ૧૯૦.
કરો શકે કણબીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ;
પછિ બોલ્યો પોતે પરધાન, કથન કથું તે ધારો કાન. ૧૯૧.
રૂઠું કણબીથી છે રાજ, એમાં તો સરો નહિ આજ;
અધિક વસેછે વરણ અદાર, કણબી સૌના પોષણકાર. ૧૯૨.
નહિ તિથિ વણ મહિનાનું નામ, ગણાય નહિ કણબી વણ ગામ;
તે કણબીના ગૂણ અતોલ, પણ બોલી નહિ જાણે બોલ. ૧૯૩.
રૂઠું કણબી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પરતાય;
તમે તજે તે માટે રીસ, આપો કણબીને આશીશ. ૧૯૪.
શીતળ થયો શુણી મુલતાન, મેલ્યા કણબીને દે માન;
જમ્યા રમ્યા કણબીધરજઈ, મશકરિતો મહિપતિની થઈ. ૧૯૫.

સોરઠા.

વદે વિજય નૃપ વેણ, પટેલ પાસે પ્રીતથી;
નહિ આવે મુજ નેણ, રીસ કદી એ રીતથી. ૧૯૬.
રિપુપર કરિયે રીસ, આપણિ પ્રજા ઉગારવા;
કુર્જન વણ જન દીશ, મન નહિ કરિયે મારવા. ૧૯૭.
રહે પ્રજના પ્રાણ, શત્રુ જીવે સો વરસ;
હોય ન કરિયે હાણ, સૌથી એ રીતી સરસ. ૧૯૮.
રિપુ તન ઉપર રોષ, અંતરમાં નહિ આણિયે;
કુર્બુદિના દોષ, જરૂર તજવા જાણિયે. ૧૯૯.
છેદન લેદન છેક, વેદ કરે નહિ વેરથી;
એનો વાંક ન એક, પ્રાણ તજે તે પેરથી. ૨૦૦.
સાલે થઈને સાલ, કુર્જનને તો રૂંડિયે;
આલે સારી ચાલ, ખાંતે અંગ ન ખંડિયે. ૨૦૧.
ન શકે કરિ નુકશાન, વાંક નહિ જેનો વળી;
બોલે થઈ બે ભાન, સાંખી રહિયે સાંભળી. ૨૦૨.

આપાઈ.

શુણી થયો કણબી તે શાંત,
ભયનો મનમાં ભાગી ભ્રાંત;
ગાતો વિજય ક્ષમા ગુણ ગાન,
મુંદરિ સહિત ગયો સ્વસ્થાન. ૨૦૩.
ગઢપર ઘોષ થયો ધડિયાળ,
કાન મુણ્યો વિજયે તે કાળ;
સમજ્યો તે મુજને દે સાદ,
આપે કચેરિ અવસર યાદ. ૨૦૪.
વિજય વસ્યો જન વચ્ચે જઈ,
વિજય ક્ષમા વિખ્યાતજ થઈ;
શુણો સભાસદ સકળ સમાજ,
રાખ્યો રંગ વિજય મહારાજ. ૨૦૫.
વિજય ક્ષમાની વાત અનંક,
આજ કહી તમ આગળ એક;
એવી ક્ષમા ધરી ઊર આપ,
પાસે પ્રભુપદ પ્રેમ અમાપ. ૨૦૬.
વિશ્વ વિષે સંપી સહુ વસો,
હેતે હજિ મળિ હરખી હસો;
વધે વિનોદ ઘટે વિખવાદ,
એજ અમારો આશિરવાદ. ૨૦૭.

દોહરા.

વિજય ક્ષમાની વાતનું, વરણનું શુણિ જશવંત;
મોજ મેલિ મુખ આગળે, થઈ ઉદાર અત્યંત. ૨૦૮.
કરિ ઉચ્ચાર કવિયે કહ્યું, રીઝ્યા જો મહારાજ;
માણ જે હું મુખથી, આપો મુજને આજ. ૨૦૯.
મરજ જાણી માગિયું, દો મુખ માગ્યું દાન;
અયુત^૧ રૂપૈયે આદરો, સ્થાપો પુસ્તક સ્થાન. ૨૧૦.
હશી ખુશી થઈ હેતથી, આપ્યું વાયક^૨ એહ;
દિલ હરખ્યા દીવાન પણ, તત્વ વિચારી તેહ. ૨૧૧.

^૧ અયુત-દસ હજાર.

^૨ કોકાર જસવંતસંગજીએ વચન આપેલું અને આ આપાઈ છપાઈ તેની નકલો ૨૦૦ રાખી પણ દેવ ઇચ્છાથી થોડાં વરસમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેમના કારભારી, દરબારી છગનલાલ સંતોકરાએ વચન આપેલું કે હું જરૂર દરબાર પાસે પુસ્તકરાખા કરાવીશ, અને જો તે નહીં કરે તો મારી ગાંઠના ખરચથી કરીશ, પછી તેમણે છગનલાલ લાયએરી દરબારની સાલ્લતાથી સ્થાપી, તેથી પણ ગુજરાત વનોડુલર સોસાઈટી સંતોષ પામીએ. કારણ કે ગુજરાતમાં પુસ્તકરાખા વધુ વાનું કામ હતું. આ આપાઈ સન ૧૮૫૬ ના સોસાઈટીના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં તથા ખીજાં વર્તમાન પત્રોમાં પણ છપાઈ હતી.

દિધા શિવાય સવાળસે, રૂપેયા ગણિ રોક;
 વાટ ખર્ચિને વાસતે, જુવે સભાસદ લોક. ૨૧૨.
 શાસન મોહાર ખસેતાણું, વંશપરા પરજંત;
 અખે રાજ કરિ આપિયું, વળિ પાળ્યું જશવંત. ૨૧૩.
 સભાસદો સહિ ખુશિ થયા, શુણિને ઉપબયો સ્વાદ;
 વળિ કવિયે જશવંતને, આખો આશિર્વાદ. ૨૧૪.
 વિજયસિંહ સુત વિમળ કુળ, કુળ વળ અકુળ ઉજેસ;
 સુમતિવત જશવંત શુણ, ગૃહ વુજ વસે ગણેશ. ૨૧૫.

મોતીદામ છંદ.

ગણેશ સુરેશ વસે તુજ ગામ,
 મહેશ હમેશ કરે તુજ કામ;
 નરેશ નમે તુજ પાસ અનંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત. ૨૧૬.
 ભલા ભુપ ભાવતણા કુળ ભાણ,
 કુળા કુશળી તુજ કોટિ કલ્યાણ;
 પુરા પ્રસરે જશ દેશ દિગંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત. ૨૧૭.
 હરે ઠિક થૈ કમળા કરિ હામ,
 ભરે ધન ધાન્ય ધરી તુજ ધામ;
 હરે રિપુ દેખિ દિશે તુજ દંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત. ૨૧૮.
 સિધે મનનાજ મનોરથ સાર,
 વધે વળિ વંશતણો વિસતાર;
 ભલા મુખ ભોગ ભરે ભગવંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત. ૨૧૯.

વસે મુખ મોહિ સરસ્વતિ વાસ,
 દસે દિશની દુનિયાં તુજ દામ;
 જડે જય મેર ગિરી પરજંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત.
 શરીર મુખી મુખિયું ધર સૂત,
 પ્રજા જન સર્વ મુખી મુખિ પૂત;
 તને અધિકૃત અધિકાર અત્યંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત.
 મુખી સરદાર પ્રધાન પવિત્ર,
 મહા મુખિ રોજ રહે તુજ મિત્ર;
 હણે સહુ સંકટ શ્રીહનુમંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત.
 સભા મુખિ સજ્જન સર્વ સમાજ,
 લખે કવિ લાખ ગણી તુજ લાજ;
 વસો વસુધા રિતુ ક્રોડ વસંત,
 જુગોજુગ ભૂપ જિવો જશવંત.
 શુણી શુભ છંદ પ્રબંધ રસાળ,
 કરો કરુણાક્ષ કેવીકુળપાળ;
 અમે ભણિ આશિષ એ મહારાજ,
 કહે દલપત કરો શુભ કાજ.

દોહરા.

સંવત ઝોગણિ શત શિરે, પંદર પ્રગટ પ્રમાણ;
 ઝોખિ ઝૈત શુદ્ધિ ઝોદશે, વિગચું કમા વખાણ;
 ઝોપડ મળવા ઝાંખનું, શુભ મુંખઈ સંસ્થાન;
 જતાં જઈ જશવંતને, કહ્યું કમા આખ્યાન.
 દાહના સુત ડાકટર, ભાઉતણો બહુ ભાવ;
 નવિ આખો આખી અને, શાલ જોડ શિરપાવ.

જન સ્વભાવ વિષે પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો.

મનહર છંદ.

લક્ષ્મીથી થાય મોટા જન તથા રાજ શુરા,
 રાજ વિદ્યાલ્યાય વિના લાગિયા જણાયછે;
 ભૂલમી ભેરાવર ને નિર્બળ દીસેછે કેક,
 પેટ ભરવાની પીડ વાળાએ થાણાયછે;

અહતી પરતી દશા દુઃખ કે કરજ થાય,
 ફૂલગુચ તથા કરકસર ગણાય છે;
 કેનુસ, મરજ તથા કિંમત કહેછે જેમાં,
 લક્ષ્મીના અંગમાં તે સર્વ વખણાય છે.

લક્ષ્મી વિષે.

રૂપેઆના ગુણ.—છપા.

તું કર પરઉપકાર, તુંજપર પ્રાણ તજવે;
તું આલવતો આગ, તુંજ બહુ દેશ દઝાવે;
તુંજ મળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણ કરનાર, તુંજ કદિ શીશ કપાવે;
અવગુણ પણ તુંજમાં અતિ ઘણા, થિર ગુણના પણ થોકડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૧.

તુંજ સજવે સ્નેહ, નેહવળિ તું તોડાવે;
તુંથી થાય સલાહ, ફેરવી તું ફોડાવે;
તું ઉપજવે હરખ, શોક લખતાં નહિ લેખું;
તુંજમાં સઘળાં સુખ, દુઃખ પણ તુંજમાં દેખું;
બહુ રાજ રિદ્ધિ તુંજમાં રહે, જડે કરમની જો કડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૨.
મણિ હીરા તુંજમાંહિ, મહા રસ મીઠા મેવા;
હાથી, ઘોડા, હેમ, પદારથ તુંજમાં તેવા;
પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુંજમાં દીઠાં;
ગાન તાન રંગ રાગ, પાનનાં તુંજમાં પીઠાં;
તું સિંહ સમો સંસારમાં, બિન્ન બિચારા બોકડા;
કહું શું તુંજને દલપત કહે, અરે રૂપેઆ રોકડા. ૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જેનિ છતે છત સર્વ દિસે, અછતેજન દીન ગણાય ગજ્જનો;
જેનું ધરે જન ધ્યાન નિરંતર, છે મન મોહિતકારિ મજ્જનો;
સૃષ્ટિ સ્વજે નહિ તોપણ તે, અધિકાર ધરે સુખ દુઃખ સજ્જનો;
સત્ય કહે મળી સર્વ કવીશ્વર, છે પરમેશ્વર એજ પ્રજ્જનો. ૪.

દાહરા.

ઓ લક્ષ્મી તું અવનિમાં, અદભુત દેવી એક;
મોટા તુંજ મહિમાથકી, ઉપજે ખપે અનેક. ૫.
જીવન જેવી જગતને, તું પ્રિય પ્રાણા ધાર;
તુંજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૬.
તું તોડાવે સંપત્તે, તું જોડાવે સંપ;
તુંજ કારણ ભમતા ભમે, જીવ ન પામે જંપ. ૭.
પુત્ર પિતા સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્મી, લડે બ્રાત્રને બ્રાત. ૮.

પાનના-પીવાના.

કેક કરેછે કાસદાં, કંઈકે કરે વેપાર;
ઝોરી કરવા ઝોર જન, તુંજ કારણ તૈયાર. ૯.
લાંચ ખાયછે લાંચિયા, સતી તજેછે સત્ય;
ધર્મી કરે અધર્મ ને, તે સૌ તારું કૃત્ય. ૧૦.
પંડિત તો પાછળ રહે, મૂરખ પામે માન;
વખાણ પામે વિધવિધે, વિશ્વ વિષે ધનવાન. ૧૧.
તું તો તત્ત્વ ત્રિલોકમાં, જીવ્યું તારું જોર;
સૌ તુંજથી કહેવાય છે, સાહુકાર કે ઝોર. ૧૨.
કોઈ ધરાય ન તુંજ ધકી, મળે લાખ કે કોડ;
ઘણી મળે તેમજ ઘણી, માંડે દોડાદોડ. ૧૩.
મનસૂખા મોટા કરી, સંગ્રહ કરે સદાય;
અણચિતો પણ એકમાં, જીવ ન જીવે જાય. ૧૪.
બહુ લક્ષ્મી ત્યાં દુઃખ બહુ, કાંતો થાય કમોત;
જોતાં જોતાં જાય છે, ગોફણ ગોળા સોત. ૧૫.
જેણે શુભ કારજ કર્યાં, લઈને તારો લાવ;
જરૂર તે જીતી ગયા, દુનિયાં મજ્જે દાવ. ૧૬.
જેણે જર જોડી કરી, કંઈ ન રૂડું કામ;
વ્યર્થ ગયા તે વૈતરા, દાખે દલપતરામ. ૧૭.
પૈશાનો વડિ પદવિનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ;
રાવણ કેરી રિદ્ધિ પણ, પળમાં પામી નાશ. ૧૮.
અરે મહા શ્રીમંતથી, ભલો અહય શ્રીમંત;
દહન દેહ દિનકર કરે, શશિ શીતળતાવંત. ૧૯.
આખર દોલત અંગના, જવા ખેડિ જો જાણ;
અતિ હઠકરિ અટકાવતાં, પંડે પ્રોઈએ પ્રાણ. ૨૦.
ઉત્તમ સૌથી આજછે, દુનિયાં મજ્જે દામ;
જેની ગાંઠે દામ તે, હાહો દલપતરામ. ૨૧.
સર્વ થકી શ્રીમંત કદિ, કોઈ થયો કુંભાર;
ખર ઉપર અંખાડિ શુભ, લાગે નહિ લગાર. ૨૨.

મોટા માણસ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

મોટાતણાં પેટ સદૈવ મોટાં, છોટાતણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
વર્ષાદને ગાળ જનો ભણેછે, તથાપિ તે ક્યાં કદિયે ગણેછે. ૧.

દાહરા.

વળિમાં જોઈ વિચારિને, ખિલો એક ખોસાય;
મોટો માટે મોભમાં, ઘણા ખિલા ઘોચાય. ૨.

ઈદ્રવિજય છંદ.

મોરિકુટી ચક્ર ચૂર કરે, ભભરાવિયો ભૂકિ મરી મરચાની;
મિશ્રિત ખારતણું જળ છાંટિ, પિણ કરી વેલણથી વણવાની;
અંતર છેદ કરી ઉચકો, તળિયે વળિ તેલ વિષે તપતાની;
તોપણ પડ જણાય પ્રકૃષ્ટિત, વિશ્વ વિષે જુઓ રીત વસાની.૩.

દોહરા—આઘાત અનંદાર.

દારી સાકર ખાંડતાં, કર્યો ન ઝીણો જર;
રાયે સાકર ગાંગરા, અંધારાયા પારોર. ૪.
મર્યાદે મોઠા રહે, નહાનાનો ન દરાવ;
સમુદ્ર હૃદ તોડે નહિ, તોડે નદી તળાવ. ૫.

મનહર છંદ.

તાણતાં તણાય નહિ તાણનાર તાણી મરે,
તે તો ધર્મ કુસંપી ધંધામાં કે ધરાળમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ સર્વ એકહુંજ કુટ્ટી મારે,
એતો ગુણ અવિવેકી પ્રાણી કે પરાળમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ મળ્યાં અલગ અલગ કરે,
એતો ગુણ મહા મતિમાન કે મરાળમાં;
જાંચી ચઢે ને અઢાવે દક્ષપત કહે,
એતો ગુણ વડો વણ લોક કે વરાળમાં. ૬.

દોહરા.

છોટા જતને આશરે, નલે ન મોઠા કોય;
હાથી નાતી હોડિયે, તરત ટુળાવે તોય. ૭.
મોઠાના આશ્રય વડે, કરી શકે સહ કામ;
પથરા પણ પાણી પરે, તર્યા રામને નામ. ૮.
મોઠાના આશ્રિત જનો, વગર ઉદ્યમે ખાય;
પવન ખાય વણ પંખવે, જે પર્વત પર જાય. ૯.
મોઠા જન જેની તરફ, ચડતી તેની થાય;
સૂર્ય તરફનું ચંદ્રનું, જિયું શિંગ જણાય. ૧૦.
મોઠાને સૌ માગ દે, જુઓ જગતનો ચાલ;
જહાજ મોઠાં જાયછે, મણ અગણિત લે માલ. ૧૧.
તણ પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરિ, કરિ હરિયે વઢવાડ;
કોઈ ગરિય એવું કરે, લોહો કહે લખાડ. ૧૨.
છોટાને લાંછન ચડે, મોઠાને ન લગાર;
પાંચ પત્ની પણ દ્રુપદી, સતી શિરોમણિ સાર. ૧૩

મોઠા ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહાસ;
વર્ષા જગ પાલન કરે, કદી કરે જગ નાશ.
મોઠા શિર મોઠાંતણે, દખાવવાનો દસ્ત;
પીઘો સિંધુ અગસ્ત પણ, સૂર્ય તેજમાં અસ્ત.
ઉમદે ઉમદા જન મળી, પામે શોભા પ્રેમ;
શોભે સોળતમાં વશી, હીરા મોતી હેમ.
સુખ દુઃખ સર્વ પ્રવ્રતણું, મોઠાને ન જણાય;
કરિયે ઝીણી આંખતો, દૂર ચીજ દેખાય;
મોઠાથી છોટા અધિક, ઉપયોગી દેખાય;
અધિક અનાજ કપાસના, છોડ્યકી સૂખ થાય
મોઠાની સંભાળથી, છોટા કરે નિવાસ;
હજ સાંતી નવ હોય તો, વધે ન અંત કપાસ.
ગરવા નરને નવ ગમે, ઉપરતણો ઉપચાર;
દિસે દિવાકર દીપતો, સભ્યા વગર શણગાર.
એક પુરુષ ઉમદાથકી, જણાય ઉમદા જત;
કૌરવુલ કેરી કીર્તિથી, પથર થયા પ્રખ્યાત.
ગરીબ પાસે ધર લણું, સમર્થથી ધર દૂર;
ચંદ્ર સમિપ છે તે ભલો, ભલો દૂરછે સૂર.
અધમ તોય અધિકાર પર, શોભે પામે માન;
વાળ મૂછથી જે પડ્યો, રખડે રતો રાન.

રાજા વિષે.

દોહરા—દ્વિઅર્થી.

કરિયે વાત ન કરમી, રે નરપતિની પ્રામ;
એમ ન સમજે એહનો, નિશ્ચે થાય વિનાશ.
હાકમનો કે હરિતણો, હુકમ થયે જણું હોય;
અડચણની અપશુકતની, તકમાં આવે તોય.
નારી નરપતિ અગ્નિનો, અતિ પ્રસંગ દૂઃખ મૂ
જે રહિયે અળગા અતી, લાભ નહિ ખિલકૂલ.
આપ ધરાધર તો કરે, રીઝે જો દિલ રાય;
દિનદર દત્ત પ્રકાશથી, શશિ રવિ જોડ જણાય

દ્વિઅર્થી.

જીવન^૨ ખેંચી કરવડે, જગમાંથી જંગદિવ;
આપે ઉદારતા ધરી, તે છે રૂડી ટેવ.

જે શોષણ પોષણ તજે, રાજા કે રવિદેવ;
તો દુનિયાં દીસે દુઃખી, ત્યાગે મુખ તતખેવ. ૬.
અતી પ્રતાપે તિવ્રતા, એ ઈશ્વર કૃત ન્યાય;
શાશી શીતળ ને સૂર્યથી, તિવ્રપાણું ન તજાય. ૭.
ઉમદાને સાદાપાણું, હૈયે ગમે હમેશા;
કેનકે કોપદંડાસને, ધરે લલૂત મહેશ. ૮.
વર્તમાન જેનો અમલ, એ ઉત્તમ નૃપ ખાસ;
વર્તમાન મહિનો ભણે, દ્વિજ માસોત્તમ માસ. ૯.
અલ્યાસે વિદ્યા મળે, ખેતી થકી અનાજ;
વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખાંડા ખજોજ રાજ. ૧૦.
અમલ કહેછે કેડને, અમલ છરવે કોય;
ભૂલે ભાન અમલથકી, હજાર ડહો હોય. ૧૧.

રાજનીતિ.

બુજંગી છંદ.

મહીપાળ સૌકે શુણો વેણુ સારું,
કહું પ્રીતથી હીત આહી તમારું;
તજ ક્રોધ આ ખોધ શીખો સુરીતી,
સદા સ્નેહ રાખી શુણો રાજનીતી. ૧૨.

દોહરા.

પિતા જેમ નિજ પુત્રની, સદા કરે સંભાળ;
કરૂણા કરિ તેમજ કરે, પ્રજાતણી ભૂપાળ. ૧૩.
ખાળ પ્રજા અવગુણ કરે, રૂઠે ન સમજૂ રાય;
થાય સપૂત કપૂતપણુ, માત કુમાત ન થાય. ૧૪.
નૃપને ચારી સૌ પ્રજા, દિલમાં દલપતરામ;
પણુ નોકરિ કરનાર લે, અભિવાંછીત ઇનામ. ૧૫.
લાયક જેવા લોકથી, પૂરણ બાંધી પ્રીત;
મહિપતિયે મળવું સદા, રાખી રૂઢી રીત. ૧૬.
કદી પ્રવાસ કરે નહિ, હોય આળસૂ રાય;
જંગલમાંનું ઝાડવું, ઉગે ત્યાંજ સુકાય. ૧૭.

મનહર છંદ.

ખોલતાં બહુ બહુ વિચારી ખોલ ખોલવો જે,
ખોલવો તે ખોલ પરિપૂર્ણપણે ખાળવો;
જેથકી ખચીત ચીત પ્રજાની પતીત તૂટે,
તેવો જે કુચાલ હાલે હાલ તેતો ટાળવો;
ખાને ન પ્રવેશ લેશ, દેશમાં અસાચવટ,
સાચવટો ખજાનો સદૈવ સંભાળવો;

રાજનીતિણી રીતી કહે દલપતરામ,
સત્યને જરૂર ઉર જીવ જેમ જાળવો. ૧૮.
સાગર સમાન તો ગંભીરતાનો ગુણ હોય,
છોળ દેખી છતની ન છકે છલકાઈને;
સંકટ સહન કરી સર્વની સંભાળ રાખે,
અમલ લઈ ન હંધે ખૂબ ખાણું ખાઈને;
ન્યાય શાસ્ત્ર નીતિ શાસ્ત્ર નિપુણ નરેશ હોય,
લેશ ન અનીતિ કરે, ભૂલથી ભમાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ, યોગ્ય રાજ્ય આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની, ઠાલી ઠકરાઈને. ૧૯.
રાજ કરવું તે નહાના ખાળની રમત નથી,
ગણી ગણી શું કહું રાજના ગુણ ગાઈને;
દોર પર દોડવું કે ખેલવું ખાંડા ઉપર,
નથી ગણતો કઠણ નટની નટાઈને;
સાચવી સઉનાં મન સર્વેમાં સાખાશી લેવી,
મહા મુશકેલ પૃથવીપતિ પંકાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધીક એથી ઉલટાની ઠાલી ઠકરાઈને. ૨૦.
પુરપના ગુણની પરિક્ષા કરી જાણે પોતે,
જાણી લે જરૂર ઠાલી ઠગની ઠગાઈને;
પર દુઃખ કાપવાને પ્રાણ આપે પોતાતણો,
ખુશી થાય ખૂબ એક કીરતી કમાઈને;
રામ રાજ જેવું રાજ કરે ન અકાળ વિષે,
જેનું ચિત્ત ચળે ન લગારે લલચાઈને;
એવા ગુણ હોય તેજ યોગ્ય રાજ આસનને,
ધિક એથી ઉલટાની ઠાલી ઠકરાઈને. ૨૧.

દોહરા.

પુરાતની પ્રથિનાથના, યાદ કરે ઇતિહાસ;
મધ્ય ભડવા મશકરા, હતા ? તેહની પાસ. ૨૨.
પંથ ચુક્યા પુર્વજતણો, હવે ઘણી થઈ હાણ;
પસ્તાઈ પાછાવળો, કુળ ઇચ્છો કલ્યાણ. ૨૩.

ઉપદ્રવજા. વૃત્ત.

અહો હશે તે શુભ કાળ કેવો, અમુલ્ય એતો નથિ આજ એવો;
હતા નિતીની હદમાં રહેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૪.
વિવેકિને શુદ્ધ વિચારવાળા, સ્વધર્મ ધારી પરમ પ્રભાળા;
છિનાળવા કે નહિ તે છોકેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૫.
કુદી કુદી કાચ ભલાં કરેલાં, બહુ પ્રકારે બિરદો ધરેલાં;
દુઃખ મુખે તે કદિના ઊભા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૬.

પરાક્રમે પ્રૌઢ પ્રતાપ પામી, ન નમ્રતાની ક્ષણ માત્ર ખામી;
 ધણા વધીને ન થતાજ ઘેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૭.
 કુચ્છાલ કે ક્રોધ કુખોધ કાંઈ, પ્રજા રૂબ ' કારણ કૃત્ય નાંહી;
 તમામ તે કુર્ણુ તો તજેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૮.
 ધણાં બળિયો મનુરો ધણાથી, તથાપિ તેના શુચિ ચિત્તમાંથી;
 મહાંધતાના મદતો મટેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૨૯.
 વડા શુરા વાંકડે મૂઝ વાળા, દિઠા પેરાયા દુઃખથી દુઃખાળા;
 પેરોપકારે રણમાં પડેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૦.
 અણત શત્રુ જામરાજ જેવા, તમાવિ કીધા તૂણ તુચ્છ તેવા;
 મહા સમુદ્રો બળથી મથેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૧.
 અલક્ષ લક્ષ્મી અરિ છતિ લીધી, કર્વોદ્ર જેવે વળિ કીર્તિ કીધી;
 વિશેષ થોડી વયમાં વધેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૨.
 વિદ્વાનને માન વિશેષ દેતા, ગુણી જનોના ગુણ જાણિ લેતા;
 જણાય જેના જસંછે લખેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૩.
 જનેશ્વરોની રૂઢિ રીત જાણી, અથાહ ઉત્સાહ પ્રવાહ આણી;
 રહસ્ય ગ્રંથો કવિયે રચેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૪.
 ઠરેલ એવા નૃપ સર્વ હામે, અરે ન દીઠા દલપત્તરામે;
 મુઘેર્ય ધારી વળિ સૂઘરેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા. ૩૫.

બંગાર્ય—મનહર હંદ.

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ પ્રાણણે કહ્યું,
 અરે આજ અશલતા ક્ષત્રિ યાદ આવિયા;
 દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશિનો પ્રવેશ,
 જેઓએ સંગ્રામ સજ્જ જસ સંપડાવિયા;
 અરે આ ભરતખંડ ભૂમિયે એવા ભૂપાળ,
 શુરવીર ધીર ગુણવાળા ક્યાં ગુમાવિયા;
 કહે દલપતરામ શુણીને ક્ષત્રિયે કહ્યું,
 અશલતા રૂપિયાના રક્ષણે સિધાવિયા. ૩૬.

ભોજરાજા વિષે.

મૂલણા હંદ.

કોઈ શ્રીમંતો એજ હીરામણી,
 અધિક સગદ કરે કીર્તિકાળે;
 કેકતો હાથિ હથ મરસા સંગદ કરે,
 ખાંતથી અરિદ કરિ મૂલ ઝાંઝે;

કઈક તો ચાહિને વાઘ ચિત્તા તથા,
 પાળિને પક્ષિ નિરખો નિવાળે;
 પાંચસે પંડિતો કુશળ કવિતાતણા,
 ભાવથી રાખિયા ભોજરાજે. ૩૭.

દાહરા.

એક નૃપે કવિને કહ્યું, ન ગમે મને વખાણ;
 મુણિ કવિયે ઉત્તર કહો, સાંભળ રાય મુજાણ. ૩૮.

ઈંદ્રવિજય હંદ.

હાપણથી ચલવ્યાં બહુ ડોંગળ, પિંગળ પાઠ પઠી ગુરૂ પાસે;
 ભૂપતિ ભોજ ભલોજ રિઝયો, પણ તે પરમાર ચરિત્ર પ્રકાશે;
 કલ્પિત વિક્રમ વીર ચરિત્ર, વિચિત્ર રચ્યાં કશિછે ન કચાશે;
 ભોળપણાથિ લમાઈ ભૂલે નર, તું શીદ તેનું ન તત્તવ તપાસે. ૩૯.

દાહરા.

રાજ મળ્યું તો શું થયું, કરન્ને વિચાર કોય;
 જાણે નીતી રાજની, રાજખીજ જો હોય. ૪૦.
 તજ અયોધ્યા અવધપતિ, વીચરતાં વનવાસ;
 પુર બહાર મળિ સૌ પ્રજા, અંતર થઈ ઉદાસ. ૪૧.
 કરન્નેલી જન સૌ કહે, કોણ અમારો રાય;
 પાળનાર નિશ્ચે કરી, વળતી થાઓ વિદાય. ૪૨.
 ત્યાં બાળક રમતા હતા, જૂદી જૂદી જાત;
 એકે એકે તેહને, રામે પૂછી વાત. ૪૩.
 તુજને સોંપુ રાજતો, કેમ કરે તું રાજ;
 મુણિ બોલ્યા પ્રત્યેક તે, અહીં લખુંછું આજ. ૪૪.

હજમ બોલ્યો.—મનહર હંદ.

સોનાનો સમ્બો ને શલાહીએ સોનાની કરે,
 ચાંદીનો તો ચીપિયો કરાવીને વતાં કરે;
 નરેણીએ લટકાવું લૂમખા હીરામોતીના,
 ખોટું નહિ વચન આ કહુંછું ખરેખર;
 કાતર ને કાંશો કરાવું જાણી કુંદનનો,
 કોથળી તો કીનખાખતી વિશેષ વાવરે;
 મળે રાજગાદીતો આ ખાદીનો રૂમાલ જોઈ,
 ઉમલ જોડાદી સાલ પથરણે પાથરે.

નટ બોલ્યા.

કુકરાં ને કૂતરાં લલાં લલાં ભેળાં કરિયે,
 પાડા ને ગંધાડા પણ પાર વિના પાળીએ;

જન-ચોડા મતલબ કે અસલના બાલણો
 ગયા, તે ભેગા ક્ષત્રીએ ગયા;

નાચીએ ને કુદીએ ન રાખીએ લગાર લાજ,
ગોઠમાં ને ગમતમાં દિન રાત ગાળીએ;
ઊંચી આંખો રાખી રોજ ચાલીએ ચોટામાં ચાહી,
નિચાં નેણ કરી શીદ ભૂમિ ભણી ભાળીએ;
મળે રાજપાટો ઉચાટ ચિત્તના તણને,
છરા મુંકી છાંડી, છતે રૂપેઆ ઉછાળીએ. ૪૬.

ભીખારી બોલ્યા.

ગોળની કરાવું ગાડી સાકરનો સુખપાલ,
ખાંડની તો ખુરશીમાં બેઠા ગીત ગાઈએ;
પેડાને પતાસાં ખાસાં હાર કરી હૈયે ધરૂં,
કચેરીમાં બેઠા બેઠા ખાંતે ખાંતે ખાઈએ;
રાંડો બે રાખીને પાસ ચોટા વચ્ચે ચાલ્યા જોએ,
નદીને કિનારે નિત્ય નગ્ન થઈ નહાઈએ;
પોતે પૃથ્વીપતી પછી કેના બાપનીછે પ્રભા,
સુજે તેમ કીલ્લે શામાટે શરમાઈએ. ૪૭.

વણિક બોલ્યા.

દરબાર ખાતે દેશોદેશમાં દોકાનો કરો,
સંપડાવીએ વિશેષ નાણું તો સરાફીએ;
આલે નહિ તેટલાજ રાખીએ ચાકરીઆત,
લગાર લગાર તો પગાર સૌના કાપીએ;
કવિ ગુણી પંડિત કે આવે કોઈ આશા ધરી,
કોઈને કદાપિ એકે દમડી ન આપીએ;
મળે મને રાજતો હું કાજ એવું મોટું કરું,
થાપણ કરોડ બે કરોડ કરી થાપીએ. ૪૮.

બ્રાહ્મણ બોલ્યા.

બ્રાહ્મણ કહે જે ભલા ભાગ્યથી હું ભૂપ થાઉં,
બેનામાં બેશીને રોજ જાગી ભિક્ષા માગવા;
મોટા મોટા વરા કરી હુંજ વખણાઈ અને,
બ્રાહ્મણ બીજાનાં અભિમાન લાગું ભાગવા;
વાડીયામાં તૂંપડાના વેલા વવરાવું અને,
દરભના પૂજા તો અનેક રાખું આગવા;
આવે શત્રુ ભોજ તેને આપું હું આશીરવાદ,
બ્રાહ્મણ જાણીને તેતો લાગે પગે લાગવા. ૪૯.

દોહરા.

સર્વજને સુણિને કર્યો, મન નિશ્ચય મજબૂત;
રાજબીજ જે હોય તે, રાજ્ય જોગ્ય રજાપૂત. ૫૦.

કારભારી વિષે.

રાજકાજ કરનારનાં, વખાણ નિંદા થાય;
જાનૈયા ગોરવ જામે, તે ગાળો પણ ખાય. ૫૧.

કુરાજ વિષે.

દોહરા.

શોભે સદૈવ મરકરા, મૂર્ખ પ્રજાપતિ પાસ;
નિર્જળ પર્વત પર સદા, હોય પથર કે ઘાસ. ૧.
હાકમ કે શ્રીમંત જન, જેમ કરે તે થાય;
ગરીબ બડબડતો રહે, રાય કરે તે ન્યાય. ૨.
ન્યાઈ રાજમાં તો ડરે, કાં બાળક કાં ચાર;
સાહુકાર તો ત્યાં ડરે, જહાં જીલમનું જોર. ૩.
શોધે શણમાં સંગ તે, સિંહ કેમ કહેવાય;
સિંહ પુરૂષ સ્વર્ગે ગયા, સંગ રહ્યા મગળાય. ૪.

વસંતતિલકા વ્રત.

તિવ્ર પ્રતાપધરનો જસ તો ન જામે,
સ્નેહીતાણીજ શુભ કીર્તિ પ્રકાશ પામે;
ભઠ્ઠિનું તેજ ભુમિમાં વધતું ન ભાસે,
દીવાનિ દિપ્તિ ધરમાં પ્રસરી પ્રકાસે. ૫.

દોહરા.

પુંછ નહીં પણ છે પરૂ, નિરૂપયોગિ તરૂં રૂપ;
નહિ ચણતરના કામનો, પથર અભણ્યો ભૂપ. ૬.
કુરાજમાં જઈ કાન કેવિ, લેશ ન પામ્યો માન;
ઉતરવાને નવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન. ૭.

મનહર હંદ.

૧ ધ્યાન તો નિધાનના^૧ વિધાનનું^૨ પ્રધાન ધરે,
કોણ પ્રભુ ધ્યાનના વિધાન મધ્ય ધ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્યા માનવી સમાન સર્વ,
કોણ અતિમાનને ત્યાં માનવીમાં માન દે;
દાનને નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે,
કોણ ત્યાં વિદ્વાનને એદાન પડી દાન દે;
કાનના^૩ મકાનમાં છકાનનું રકાન છે ત્યાં,
કોણ કવિ કાનને મકાન કે દુકાન દે. ૮.

^૧ નિધાન-અનન્ય. ^૨ વિધાન-બરવાની રીત.
^૩ કાનના-હોકાર કાનાજીના દરબારમાં ત્રણ દીવાનની મં-
જુરીથી મેમાનને ખાવાનું મલતું હતું.

દોહરો.

વિપ્ર ખરો તે જાણિયો, તે વિદ્યા ભરપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રી ખરો, દાનશૂર રણશૂર.

શૂરવીર છત્રીશી.

કુંડળિયા હંદ.

પ્રજા ઉપર પીડા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ;
શૂરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વપૂની;
મહે ધરિ મરદાસિ, રગડવા દ્રોણ રિપૂની;
દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર;
તનને સમજે તુછ, પડે જ્યાં પીડ પ્રજાપર.
સામા શત્રુ સહસ્ર ને, હોય એકલો આપ;
હીમત છાડિ હઠે નહીં, છે જેને શિર છાપ;
છે જેને શિર છાપ, બિહે નહિ બહુની બિહિર;
મારિ શત્રુને મરે, કરે નહિ મોઢે ફીર;
દાખે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકામા;
ડરે નહીં દિલમાંહિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા.
હાલ હાથ હીમતતણી, હાજર તે હથિયાર;
તથા નિરાશા તનતણી, બખતર તે બહુસાર;
બખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ બખતર એવાં;
બીજાં બખતર બધાં, બુવતિની કાંચળિ જેવાં;
દાખે દલપતરામ, મરણુ ખેંચીલે માથે;
પકડે રૂડી પેર, હાલ હીમતની હાથે.
તત જોરાવર જોઈને, નહિ જોરાવર જાણ;
મન જોરાવર જોઈને, ભડ નર ભલો પ્રમાણ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણ, મરણિયો થઈને મહે;
ભલિ શરિરનૂ ભાન, બૂળ રિપુ-દળને ખાંડે;
દાખે દલપતરામ, બુઝ્યા બળવાન જનાવર;
વદિયે નહિ શૂરવીર, જોઈને તત જોરાવર.
પ્રજા અર્થ લડતાં પડે, પડમાં જેના પ્રાણ;
ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુજાણ;
જન્મ્યો ધન્ય સુજાણ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણ;
રિઝે જગતનો રાય, કરે નીર્ભય ઠેકાણ;
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભૂ પમાડે;
જે જગમાં જન દોષ, પ્રજા અરથે તત પાડે.
પ્રજા ઉપર પીડા પડે, જુઝ્યે મરદ થઈ જોહ;
મરણુથી મનમાં ડરે, તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ;

૯.

૧.

૨.

૩.

૪.

૫.

તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ, મરદ નહિ માદા જાણો;
નહિ મોઢાપર મૂછ, પુછું એજ પ્રમાણો;
દાખે દલપતરામ, પુરુષ ધડિયો પશુ ધડતાં;
ધરમાં પેસે ધૂડ, પ્રજાપર પીડા પડતાં.
મરણુ માથે મનુષને, અવશ્ય એકજ વાર;
નહિ છોડે તે નાસતાં, કરતાં દોષિ પ્રકાર;
કરતાં કોઈ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરિયે;
સનમુખ થઈ શામાઠ, મરદ થઈને નહિ મરિયે;
દાખે દલપતરામ, મુજશ મેળવિયે સાથે;
અવશ્ય એકજ વાર, મરણુ માનવિને માથે.
મરવાથી મનમાં ડરે, કરે જિજ્ઞાસા દોડ;
અર્થ નહીં એકે સરે, ખરેખરી તે ખોડ;
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતાં તે હારે;
વિદેશમાં વીચરી, કેમ કરિ કીર્તિ વધારે;
દાખે દલપતરામ, દુઃખ નહોતે ડરવાથી;
કશું બને નહિ કામ, બિહે મનમાં મરવાથી.
પગલે પગલે પ્રાણિને, માથે વળગ્યું મોત;
સૂતાં ખેડાં સોઈતાં, સદા મરણુ ભયસોત;
સદા મરણુ ભયસોત, સરખ અગની ધર માંહી;
ડરિયે તો દિશિ દોષ, કેમ જઈ શકિયે ક્યાંહી;
દાખે દલપતરામ, જીવ જોતામાં જગ લે;
મરણુતણો ભય મહા, પ્રાણિને પગલે પગલે.
ધરમાં ખેડે ધર પડે, વાટે કાટે શ્વાન;
કુવા ઉપર જઈ કેમ કરિ, ભરિયે નીર નિદાન;
ભરિયે નીર નિદાન, મરણુથી જો મન ડરિયે;
પડતાં જાણે પ્રાણ, વાહને કેમ વિચરિયે;
દાખે દલપતરામ, વહાણુ બૂડે સાગરમાં;
ડરિ ક્યાં જઈયે દૂર, પડે ધર ખેડે ધરમાં.
પાપીને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ;
પુન્યશાળિને પ્રભુ સમિપ, વસવો છે જઈ વાસ;
વસવો છે જઈ વાસ, મરણુથી મન ન બગાડે;
ગાજરની પંપુડી, વાગિ ત્યાં મુઘો વગાડે;
દાખે દલપતરામ, લેણુ જર રજ આપીને;
તેને ચોતો ત્રાસ, ત્રાસ પૂરો પાપીને.
એક ટેકે અથ્થે ચડે, લડે લઈને લાગ;
રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો નધરે પાગ;
પાછો નધરે પાગ, ધાવ વાગે ધરમાંહી;
ચડે ચોગણું તૂર, કરે નહિ ચિંતા કાંહી;

૬.

૭.

૮.

૯.

૧૦.

૧૧.

દાખે દલપતરામ, શરિરમાં ધાવ નસાલે;
અદ્દો વધે ઉમંગ, ટેક અથે ચડિ ચાલે. ૧૨.

રણશિંગાનો રવ શુણી, ચડે શરીરે શૂર;
સિધુરાગ શુણિ સોગણું, નરતન ઉપજે નૂર;
નરતન ઉપજે નૂર, ડરે નામરદ નહાર;
થરથર ધૂજે સ્થૂળ, ગણે પછિ તે પોખાર;
દાખે દલપતરામ, શૂર તે કહિયે શાનો;
હરખ નંઉપજ્યો હોય, શુણી રવ રણશિંગાનો. ૧૩.

તોપતણા ત્યાં તે સમે, લાલા લડાકા થાય;
ગડુડુડુ ગોળા ગડગડે, ઘણાકે લોક ધવાય;
ઘણાકે લોક ધવાય, રુધિરના ચાલે રેલા;
ખરાખરીનો ખેલ, રચે ખળિયા અલખેલા;
દાખે દલપતરામ, ઝડપથી કરે ઝડાકા;
ખિહિ નહીં ખળવાન, તોપના શુણી તડાકા. ૧૪.

ભાલા અળકે ભભકથી, બાણ વૃષ્ટિ ખનિ હોય;
કાપાકાપી કઈ કરે, ત્રાસ ન ઉપજે તોય;
ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે;
ટૂકટૂક થઈ પડે, દેહને તૃણવત દેખે;
દાખે દલપતરામ, મરદ સાચા મતવાલા;
હાઈ પામે હરખ, ભભકતા દેખી ભાલા. ૧૫.

માયાં રખડે મરદનાં, ભાથા પણ ભૂમાંહિ;
પડ્યા અથ ત્યાં તરફડે, જુદ્દક્ષેત્ર છે બ્યાંહિ;
જુદ્દક્ષેત્ર છે બ્યાંહિ, ભયંકર ભૂમી ભાસે;
ખળવંતા બહાદૂર, તથાપી જરી ન ત્રાસે;
દાખે દલપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે;
અગ્નિબાણ ઉછળે, મરદનાં માયાં રખડે. ૧૬.

ખૂંડે ખીલ વાત નહિ, ઘણું રચે ધમસાન;
વેરીકેશ વાવડો, તે લેવાનૂ તાન;
તે લેવાનૂ તાન, ભાન તનનૂ તે ભૂલે;
વેરિ વખાણે ધાવ, ફરી પોતે નહિ ફૂલે;
દાખે દલપતરામ, વિનામાથે ધડ ઝૂંડે;
ધીંગાણે ન ધરાય, વાત ખીલ નહિ ખૂંડે. ૧૭.

સાચો શૂરો તો કરે, શત્રૂતણો શિકાર;
કદી ન ડાલે ડેડકાં, જન કહેશે જખગાર;
જન કહેશે જખગાર, શૂરપણ તેમાં શાનૂ;
હણે વેરી કે વાધ, મરદ તો તેને સાનૂ;
દાખે દલપતરામ, ગરિખને હણે તનાચો;
કહિયે હલકું કામ, કરે નહિ શૂરો સાચો. ૧૮.

સાચો શૂરો જુધ સમે, હરખે હાઈ માંહિ;
કાયા માયા કામની, યાદ કરે નહિ કાંહિ;
યાદ કરે નહિ કાંહિ, પુત્ર પરિવાર વિસારે;
પૂછે નહિ પરિણામ, મરણિયો થઈને મારે;
દાખે દલપતરામ, ડરે દિલ કાચર કાચા;
મંડે થઈ ઉન્મત્ત, હોય જે શૂરો સાચા. ૧૯.

શૂરો જન સંગ્રામમાં, ચડે હરખભર ચિત્ત;
રાજ સાજ સુખ સાહેબી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે ધર મેલી;
તનુજ તનુજ તજે, તજે ખારી પરણેલી;
દાખે દલપતરામ, પ્રમાણિક કહિયે પૂરા;
માયા મમતા તણ, ચડે સંગ્રામે શૂરા. ૨૦.

ખોલે મોઠા ખોલ નહિ, ધરમાં ઘરૂણી પાસ;
બ્યાં નિકળે તરવાર ત્યાં, ચડે તણને ત્રાસ;
ચડે તણને ત્રાસ, વીર હાઈ બ્યાં વાગે;
બહુ ધૂધવે બાણ, ભલે પણ ડરી ન ભાગે;
દાખે દલપતરામ, ખડગ હીમતથી ખોલે;
નવ જુગ રાખે નામ, ખોલ મોઠા નવ ખોલે. ૨૧.

નરમ ખોલ ખોલે નહીં, પરમ પ્રૌઢ શુરવીર;
ચરમ હાડ ચિંતા તજે, ધરમ ધુરંધર ધીર;
ધરમ ધુરંધર ધીર, કરમ અદ્ભુત કરનારા;
શરમ તણ રિપુસાથ, ગરમ લોઢે લડનારા;
દાખે દલપતરામ, મરમ સમજે મનમાંહી;
ભાગે જેથી ભરમ, નરમ સુખ ખોલે નાંહી. ૨૨.

મરવાનૂ મનમાં ધરી, પછી જુદ્દમાં જાય;
હોય અધિક કે એકલો, થિર અળ મન નહિ થાય;
થિર અળ મન નહિ થાય, આપ ખળથી તે ઝૂંડે;
અન્ય કોઈની આશ, રાખવી કદે ન સૂંડે;
દાખે દલપતરામ, કામ ધારે કરવા નૂ;
કરતાં પ્રથમ પ્રયાણ, ધરે મનમાં મરવાનૂ. ૨૩.

તક્કર ભય તેને નહીં, જર નહિ જેની પાસ;
જિવતર આશા જે તજે, તો રિપુનો શો ત્રાસ;
તો રિપુનો શો ત્રાસ, રૂદેમાં તે નર રાખે;
મરદ પડી મેદાન, શત્રુ શિરપર ધા નાંખે;
દાખે દલપતરામ, ન લે દિલ ડર લશકરનો;
જર નહિ જેની પાસ, ત્રાસ તો શો તશકરનો. ૨૪.

લગ્ન સમે લડવાતણો, પડે કાન પોકાર;
લગ્ન તણ લડવા ચડે, તે શૂરો સરદાર;

તે શૂરા સરદાર, પરમ ખુશિ તેમાં પામે;
જાણે જીવતર સફળ, જગતમાં જશ બહુ જામે;
દાખે દલપતરામ, કરે જીવ કોડે કોડે;
મગ્ન થઈ મનમાંહિ, લગ્ન તજી લડવા દોડે. ૨૫.
વિવાહના મંડપ વિષે, વનિતા કરે વિનોદ;
શૂરવીર સંગ્રામભૂ, પેખી ધરે પ્રમોદ;
પેખી ધરે પ્રમોદ, કરી કેસરિયા વાધા;
શત્રુ સેનતી મંધ્ય, અડગ થઈ પેસે આધા;
દાખે દલપતરામ, રંગતનો રંગજ આહો;
જેવી જીવિમાં પ્રીત, પ્રીત નહિ એવિ વિવાહ. ૨૬.

સારાંસ.

લડો લડાઈ લક્ષ દઈ, દુરચુર શત્રુ સાથ;
કામ ક્રોધ મદ લોભ રિપુ, હરાવિ કરિ લો હાથ;
હરાવિ કરિ લો હાથ, કષ્ટ બહુ તે કરનારા;
ખિન્ન શત્રુ બાપરા, વગર મારે મરનારા;
દાખે દલપતરામ, ચતુર નર કરે ચડાઈ;
કામ ક્રોધ રિપુસાથ, લક્ષ દઈ લડો લડાઈ. ૨૭.
મરદો મંડો જીવિમાં, પાછી ન ધરો પાનિ;
જીતો તો જગદીશની, મોજ મળે મનમાનિ;
મોજ મળે મનમાનિ, લૂણ તે ધણિનૂ ખાઈ;
કરવું નિમક, હલાલ, શત્રુથી લડી લડાઈ;
દાખે દલપતરામ, ન ગણુશો દિલમાં દરદો;
હીમત રાખિ હમેશ, જીવિમાં મંડો મરદો. ૨૮.
મરદો માથે સર્વને, મરવાનૂ તો છેજ;
પણ પરમારથ કારણે, મરવું ઉત્તમ એજ;
મરવું ઉત્તમ એજ, સફળ સંસાર સંભારે;
વાહ વાહ કહિ વિશ્વ, અહોનિશ કીર્તિ ઉચારે;
દાખે દલપતરામ, બોલીને પાળો બરદો;
મરવાનૂ તો છેજ, સર્વને માથે મરદો. ૨૯.
મરદો સંકટ સહન કરિ, કરો લોક હિત કામ;
આજ ભોગવો આપદા, પણ જશ છે પરિણામ;
પણ જશ છે પરિણામ, પ્રભૂ અતિ પ્રસન્ન થારો;
ઉત્તમ આ જગમાંહિ, લેખ ઇતિહાસ લખારો;
દાખે દલપતરામ, ધરાપર મસ્તકે ધરદો;
કરો લોકહિત કામ, સહન કરિ સંકટ મરદો. ૩૦.
શૂરાજન સંકટથકી, હરખડિ તજે ન હામ;
સંકટથકી સદા હરે, તે શુ કરશે કામ;
તે શાં કરશે કામ, સભય પેસે સંતાઈ;

દાખે દલપતરામ, પુરુષ જે બહાદુર પૂરા;
કરતાં પરહિત કામ, ગણે નહિ સંકટ શૂરા. ૩૧.
શૂરપાણું નહિ શરિમાં, પુરુષાકાર પ્રમાણ;
તે માટીનાં પૂતળાં, જીવ વિનાનાં જાણ;
જીવ વિનાનાં જાણ, પ્રાણ ધરિ ધમણતી પેઠે;
આયુષ્ય પૂરું કરે, ઘેર સૂતે કે બેઠે;
દાખે દલપતરામ, ધીકે નર તનૂ ધરી રે;
મરદ માનિયે કેમ, શૂરપાણું નહીં શરીરે. ૩૨.
કરે હામનાં કામ તે, શૂરવીર કહેવાય;
જર ખરચી જશ મેળવે, કે દુરદેશે જાય;
કે દુર દેશે જાય, હુનર શીખે હીમતથી;
પરહિત કાજે પ્રાણ, તજે વળિ વણ કીમતથી;
દાખે દલપતરામ, પ્રભૂ ભજિ પાર પડે તે;
શૂરવીર કહેવાય, હામનાં કામ કરે તે. ૩૩.
કામની કહેછે કંથને, શત્રુ ચડ્યો ધરિ દેખ;
પેહેર ચરણિયો કાંચળી, પછિ ધર ખૂણે પેશ;
પછિ ધર ખૂણે પેશ, વેશ બદલું વનિતાનો;
જઈ હું જીવું જંગ, જમાવું જશ જનિતાનો;
દાખે દલપતરામ, રૂદે મુજ હીમત રહેછે;
તું માદા હું મરદ, કંથને કામનિ કહેછે. ૩૪.
પ્રથમ થકી આગળ પડી, પછિ મનમાં પરતાય;
ઉભય ભ્રષ્ટ્ર એતો થયો, નર તે બહુ નિંદાય;
નર તે બહુ નિંદાય, વિચારી કારજ કરવું;
કયાં પછી શુભ કામ, કદી દિલમાં નહિ ડરવું;
દાખે દલપતરામ, પડે પીડા બહુ ગમથી;
તો પણ તજિયે ત્રાસ, પડી આગળ પરથમથી. ૩૫.
અધિક વિચારો આપ બળ, કરિયે મોટું કામ;
પણ આશા ધરિ પારકી, હિયે ન ધરિયે હામ;
હિયે ન ધરિયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે;
પણ બ્યાં સંકટ પડે, ખરી જાણ બળભળશે;
દાખે દલપતરામ, શિખામણ શુભાન્તે સારી;
કરજો મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી. ૩૬.

હિમત વિષે—દાહરો.

હિમત નરમાં હોયતો, આણે દુઃખનો અંત;
થાય પ્રસિદ્ધિ પૃથિવમાં, વળી થાય ધનવંત.

મનહર છંદ.

હિમતથી નારી પણ હથિયાર હાથગ્રહી,
મહાવન માંહી મોઠા મરદને મારેછે;
હિમતથી ભૂત પ્રેતતણે ભય ભાગી જાય,
હિમતથી મણીધર હાથમાંહી ધારેછે;
હિમત જો હૈયા માંહિ હોય દલપત કહે,
ખૂડતાને ખાંહે ગ્રહી તરે અને તારેછે. ૨.

દોહરા.

છેક ટેક નહિ છોડિયે, આવે કષ્ટ અનેક;
વાળી ગાંઠ વિવેકથી, એ સાચવિયે એક. ૩.

ઈંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

વાંકી સિધી જે મન ગાંઠ વાળે, તેતો પડેછે કળ જેમ તાળે;
કુંચી વિના મસ્તકે કોઈ કૂટે, છોડાવતાં જોરથિ તે ન છૂટે. ૪.

ઉર્ધ્વવજ્રા વૃત્ત.

ભુલાવવા વાત વિભીષણાને, પડાવવા રામ સખાપણાને;
અધર્મિયે અફલજાધિ આપી, અપાપિ પાપી ન થયો તથાપી. ૫.

મનહર છંદ.

પ્રભાકરને પ્રતિજ્ઞા પ્રભા પુરી પાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે પ્રભા પૂરી પાડેછે;
પાવસ^૧ને પ્રતિજ્ઞા છે પાણી પહેાચાડવાની,
પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પાણી પોતે પહેાચાડેછે;
પાળવિના પાણી ભરપૂર રાખી પ્રતિજ્ઞાથી,
સાગર સદૈવ જુઓ સ્વસ્થળ શીમાડેછે;
પ્રતિજ્ઞાનો પ્રતિબંધ દેખો દલપત કહે,
દુનિયાંને દિલમાંહી દિલાસો દેખાડેછે. ૬.

દોહરા.

જેણે જોયાં જુદાં બહુ, શિશુથી શું ડર ખાય;
જે શિર નાખત ગડગડે, થાળિ પિટે શું થાય. ૭.
પરાક્રમિ પરાક્રમ કરે, જો ઉસ્કેરણ થાય;
કમાન ઉસ્કેરે તદા, તીરે દૂર જવાય. ૮.

માલિની વૃત્ત.

તરણ જીવતિ જોડે ડોશિ વિસ્તાર વાળી;
પરમ હરંખ પામે; પુત્ર પૌત્રાદિ ભાળી;
તરણ શુભટ ટોળીમાં મળો એક ઠામે;
રણ વિજઈ શૂરો કેમ સંકોચ પામે. ૯.

^૧ પાવસ-વરસાદ.

દોહરા.

વધે પલકમાં વાદળો, લાગે પ્રથમ લગાર;
તેમ પરાક્રમિ પુરૂષને, વધતાં શેનીવાર. ૧૦.
જન્મધરે જ્યાં મહતજન, ગણાય ઉત્તમગામ;
સ્નેહ સહિત સંસારિ સૌ, નિત્ય સંભારે નામ. ૧૧.
ધન્ય ધન્ય તે ગામને, ધન્ય વર્ષ તે વાર;
ઉત્તમ જનના જન્મથી, સંભારે સંસાર. ૧૨.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

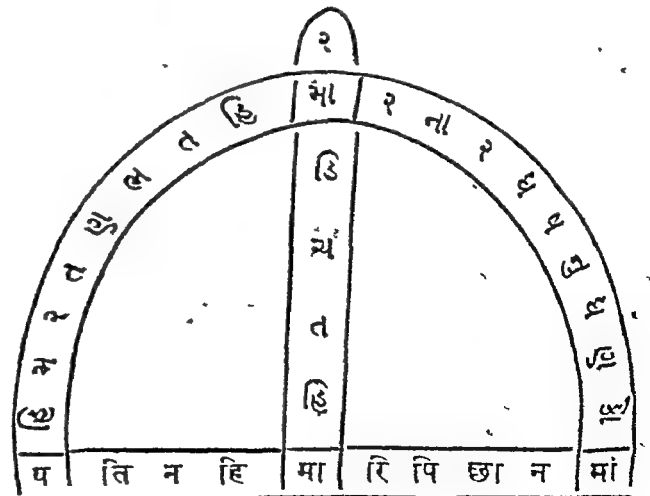
જ્યાં પ્રગટ્યો ન પરાક્રમિ પુરૂષ, તે પુર માંહિ ખરેખરિ ખામી;
તે જીવતીનું વૃથા ગત જીવન, જે કુળ દીપક પુત્ર ન પામી;
જે ઘડિમાં શુભ કામ બન્યું નહિ, તે ઘડિ તે કહિયેજ નકામી;
પિંડ વૃથા દલપત કહે, રહે અંતર જો નહિ અંતરજામી. ૧૩.

દોહરા.

શીખ્યા વિના ન આવડે, કુળધંધાનું કામ;
રાજનીતિ પણ વણ ભણે, દિસે ન કોઈ કામ. ૧૪.
તે માટે ભણતર ભણો, રૂડા રાજકુમાર;
તોજ ચલાવી જાણુશો, આપતણો અધિકાર. ૧૫.

રાજવિદ્યાભ્યાસ.

ધનુષખંધ દોહરા.

આ દોહરા આખા ચિત્રેના ધનુષમાંથી વંચાય છે.

પતિ નહિ મારિ પિછાનમાં, કોણ ધનુષ ધરનાર;
માહિત ભણતર મહિપતિ, નહિ માહિત ચડિમાર. ૧૬.

અર્થ.

એક સ્ત્રીએ કોઈ વીરકામદાવાળા પુરુષને દોષા ત્યારે પોતાના પતિને પુછ્યું કે, આ પતિ મારી પીછાનમાં નથી, કે એ ધનુષ ધરનાર કોણ છે? જવાબ દીધો કે.

ભણતરમાં માહેર હોય તો રાજા અને નહીં માહેર હોય તો ચડીમાર. ૧.

દોહરા.

શીશનામિ જગદીશને, એ આશીશ લહીશ;
ભણે મહિશ આ દીશના, મોટો ગુણ માનીશ. ૧.

જે પ્રભુએ સહિ છવને, આખા ગુણ કષ્ટએક;
અધિક મનુષમાં આપિયાં, વિદ્યા કળા વિવેક. ૨.

ત્રે પ્રભુની કરિ પ્રાર્થના, માગૂં તેની પાસ;
દિન દિન રાજા રંકેને, વધતો વિદ્યાભ્યાસ. ૩.

આ અવસર આ દેશના, ધનવંતા જે લોક;
જાણે છે ભણવાતણી, કરવી મહેનત દ્રોક. ૪.

તે માટે મહેનત કરી, ભણે ન વિદ્યા ભૂપ;
જે અત પરતાપે? થવા, ચિતમાં આહે ચૂપ. ૫.

ભૂપતિના પરધાન પણ, કષ્ટે આટો જામ;
વિદ્યા ભૂપ ભણે નહીં, થાય અમારું કામ. ૬.

તે દેખી મન માહરું, અતિશય ધરે ઉતાપ;
જે જગપતિ કરૂણા કરે, ટળે સરવ સંતાપ. ૭.

ભાખું ભાષણ તે વિષે, સુણજો રનેહ સહીત;
જેથી તમને ઉપજે, પઢવા ઉપર પ્રીત. ૮.

મેહેતાજી એક ગામના, નામે વિદ્યારામ;
વર્તમાન પરદેશનું, વાંચી થયો વિરામ. ૯.

શુણી મુધારો દેશનો, અચરજ પામ્યો એહ;
કળા કુશળતા કાયદા, નવિન તરેહના તેહ. ૧૦.

મંડળીએ મોટો રચે, મોટા મળી ગૃહસ્થ;
કરે ઉપાય અનેક વિધ, મુધરે દેશ સમસ્ત. ૧૧.

અધિપતિ પણ અધિકું જાણી, પામે યુદ્ધિ વિશાળ;
ભણવા જન વધ પાળને, શાળા અને નિશાળ. ૧૨.

એ વગેરે વાંચી કરી, અંતર થયો ઉદાસ;
ભૂપ ભણેલ ન આપણો, કહિ નાંખે નિશ્વાસ. ૧૩.

નાથ નપુંસક જેહનો, તે નારી દુષિ થાય;
જહાં ભણેલ ન ભૂપતી, તેની પ્રજા પિડાય. ૧૪.

મુજંગી હંદ.

કહાં જો કહું વાત આ દુઃખ કેરો,
ભણેલા વિના ભૂપ દેવી કચેરી:

મળી મંડળી વાતરા જેમ જાણી,
હસેને કુદેને વદે દૂર વાણી. ૧૫.

હમેશાંતાણી ચાલતો ચાલ ચાલે,
મુધારો વધારો કરો ના સંભાળે;

રહી પાછળે વસ્ત્ર જો કોઈ તાણે,
ન દેખે શુણે ભેદ કાંહી ના જાણે. ૧૬.

ઉપાયો છતે લાખ એકે ન મુજે,
ભરી પેટ જીવે બિનુતો ન મુજે;

થઈ ફાંકડા આંકડા મુછ વાળે,
ગઈ પાઘડી આ ઘડી ના સંભાળે. ૧૭.

દોહરા.

અધિપતિની ઉમર ગઈ, થઈ વૃદ્ધતા આજ;
પણ કુંવરજી જો પડે, મુધરે સધળાં કાજ. ૧૮.

એમ વિચારો વિપ્ર તે, વિચર્યો રાજકુવાર;
એકાંતે પરધાનને, મનનો કહે વિચાર. ૧૯.

રાજકુંવર એ અવસરે, ફિજ પ્રધાનની વાત;
પ્રીત સહિત પડે રહી, સર્વ શુણો સાક્ષાત. ૨૦.

ચાપાઈ.

નામ પ્રધાનતાણું ધનપાળ, તેને વિપ્ર કહે તે કાળ;
સાંભળ અકલતણા દરિઆવ, ભૂપ કુંવર નીશાળે લાન્થ. ૨૧.

છે વય છોટિ અધિક યુદ્ધિવંત, ભાસે ભણશે એહ તુરંત;
કહે પ્રધાન સુણો મહારાજ, એવી વાત ન કરશે આજ. ૨૨.

ભૂપતિ મુત ભણવું આચરે, વણિક તનુજ શું વસ્તાં કરે?
નહિ ભણતરનો અરથ લગાર, અમે છિયે નામું લખતાર. ૨૩.

સમજીએ જો આખું રાજ, નથિ દોકાન ચલવવી આજ;
ખાય પિયેને માણે મોજ, માથા કૂટ કરે. શિદ રોજ. ૨૪.

દોહરા.

મુખથી મેહેતાજી કહે, શુણ મંત્રી શીરતાજ;
ભણ્યા વિના ભૂપતિતાણું, કહો નિલે દેમ રાજ. ૨૫.

કાગળ સહિ કરવી પડે, વણ વાંચે દેમ થાય;
આવે પત્ર અગત્યનો, ક્યાં વંચાવા જાય. ૨૬.

ઈન્દ્રારજની હરકતથી આ દેશના રાજાઓની પ્રજા અંગ્રેજ સરકારના આલસમાં જવા ચલાય છે તેમ.

૧. આલણ.

રૂંડું આહો રાજનું, આપો એ અભિપ્રાય;
પ્રાતઃકાળે કુંવરજી, વિદ્યા ભણવા જાય. ૨૭.
મંત્રી કહે દ્વિજ સાંભળો, સત્ય કહું સાક્ષાત;
તમે તમારી મતલબે, કહોછો સઘળી વાત. ૨૮.
એ માણસ વધતાં નિભે, વગર ભણે મહિનાથ;
ગરજ મટે પરવાનતી, લખે પદે નિજ હાથ. ૨૯.
સહિ સાટે કાગળ વિષે, કરે નિશાની^૧ કાંઈ;
મોહાર ધડાવી હેમની, રાખે વીંટી માંઈ. ૩૦.
જેતાં પહેલી સાત ગઈ, ન ભણ્યા કોઈ હજૂર;
કામ કશું અટક્યું નહી, જાણે તમે જરૂર. ૩૧.
રાણી એક ભણેલી છે, તે પણ લેછે પ્રાણ;
હિસાબ પૂછે હરધરી, લાગે તીખું બાણ. ૩૨.

રાગ આખાહરણના.

“મારી આખા બાઈ સહુણાં તમે વરત કરેને અહુણાં”
એ રાગ છે.

કહે વિપ્ર શુણેજી પ્રધાન, તમે રાખો વિવેકનું જ્ઞાન;
એક આપનો સાધવા અર્થ, કેમ એવડો ઇચ્છો અનર્થ. ૩૩.
જ્યારે રાજ ભણે રાજનીતી, ત્યારે ન્યાય કરે શુભ રીતી;
જેવું નીર વિનાનું નવાણુ, જેવો પિંડ વિનાનો પ્રાણ. ૩૪.
જેવો પૂરૂષપણા વિના મર્દ, જેવો વૈદ ન જાણીતો દર્દ;
એવો વિદ્યાવિના નૃપ મિત્ર, નામ વાધલખ્યો જેમચિત્ર. ૩૫.
પ્રજા વૃદ્ધિ પાવેથી ન થાય, નૃપ મુરખે ન રાજ્ય રખાય;
જુવો વિચારીને આ કાળ, ભણ્યા હોત સરવ ભૂપાળ. ૩૬.
આલ્યા હોત સદા સંભાળી, રાખી સંપ કુસંપને ટાળી;
વાંચી જાણત પરદેશી વાત, નવા કાયદા મજબૂત થાત. ૩૭.
કેમ આવત પરદેશિરાજ, એજ જુઓ દાખલો આજ;
વળી રાખજો નિશ્ચે મનમાં, વિદ્યા વૃદ્ધિ નથે જો રાજનમાં. ૩૮.
કદી દૂર દરિદ્ર ન થાશે, પર હાથ જમી સર્વ જશે;
તમે રાજને મૂરખ રાખી, મનમાન્યો લહો સ્વાદ આખી. ૩૯.
આગે થાશે પ્રજા જે તમારી, નિશ્ચે દેખશે વખત નહીરી;
નીર હોય કુવામાં સદાઈ, ત્યારે આવે અવાડમાં ભાઈ. ૪૦.
રાજ ન ભણે રાજ્ય તુટી જશે, ત્યારે વંશ તમારો શું ખાશે;
સાત પહેલી કહોછો ન ભણેલા, ત્યારે આવીછે આવી વેળા. ૪૧.
એનો આજ વિચાર જો લાવો, ભૂપ પુત્રને વિદ્યા ભણાવો;
ઈતિહાસ ભૂગોળ ખગોળ, શિખી આણે સમજીતો ડોળ. ૪૨.
દેશાવરની ખખર સર્વે જાણે, ઇચ્છા દેશ સુધારાની આણે;
વિદ્યાસભાના અધિપતિ થાય, સુણે સર્વતણા અભિપ્રાય. ૪૩.

^૧ ઇડરનો રાજા સહી સાટે કુંગરો કરે છે. માણસાનો રાજા
વીર કામરૂં કરે છે, એવો પરંપરાનો ચાલ છે.

દાહરા.

મેહેતાજી મન દેઈ સુણો, પ્રીતે કહે પ્રધાન;
વધે ઘટે જે રાજ્ય પદ, સમજો ભાગ્ય સમાન. ૪૪.
ભણવાથી ભૂપતિ બાણે, એ હોય સત્ય ઉપાય;
મેહેતાજી છે જે સહુ, તે સહુ મહિપતિ થાય. ૪૫.
દેશ વિદેશે પરવરો, વિદ્યા ભણો વિશેષ;
ભાગ્ય વિના ભટકી મરો, લાલ ન પામે લેશ. ૪૬.
રીઝ્યા જેને રામજી, આપ્યું સવળે હાથ;
ભણો ગણો કે નહી ભણો, ટોડી ઘટે ન કાથ. ૪૭.

ચોપાઈ.

વિદ્યારામ કહેછે વળી, સુમતિ પ્રધાન લહો સાંભળી;
કરે નશિખ વિશ્વાસે કાજ, તેને ઘેર રહે નહિ રાજ. ૪૮.

છપો.

લહી નશિખનું નામ, રામ ન લડત રાવણથી;
સીતાજી શી પેર, ઘેર આવત દક્ષણથી;
ભાગ્ય ભરૂંસે રહત, પાંડવો કૌરવ સાથે;
રહત હાથમાં પત્ર^૧, છત્ર નહિ માંડત માથે;
રહિ ભાગ્ય ભરૂંસે ભૂપ જે, કૂપ ન રચશે કામનો;
પાણીની પીડે તે પ્રજા, ગોંદરો તજશે ગામનો. ૪૯.

દાહરા.

સાઠ વર્ષનું માનવી, જો વિદ્યા ન ભણેલ;
બાળ યુદ્ધિ તેમાં વસે, થશે નહીં સુધરેલ. ૫૦.
બાળ યુદ્ધિનો નરપતી, અખળા પ્રખળા હોય;
નિજ સ્વારથી પ્રધાન બ્યાં, કદિયે સુખી ન કોય. ૫૧.

પ્રધાન બોલ્યો.

હંડિ પ્રકૃતિ કુંવરની, ભણતાં જીલ ઝલાય;
ભણતર ચિત્ત ચડે નહીં, એનો શો ઉપાય. ૫૨.

મેહેતાજી બોલ્યો.

ગોળ અઘાડો વાવડોગ, સંખાવળી વજ સુંઠ;
વિદ્યાપ્રાણિ શતાવળી, ગાના^૨ ધીમાં ઘંટ. ૫૩.
ઉઠી પ્રભાતે જે ગણે, એ ગોળી નિત્ય એક;
મટે સ્વભાવે શિથિલતા, વિદ્યા ચડે વિષેક. ૫૪.
સોખત પંડિત વૃદ્ધની, સુધરેલા ભણનાર;
ભણવાની રૂચિ ઉપજે, સુધરે રાજકુમાર. ૫૫.

^૧ જોગીનું.

^૨ ગાયના.

પ્રધાન બોલ્યો.

વિદ્યાપ્રાણી ભાગ્ય તે, તાડિ શતાવળિ સાટ^૧;
વાવડીંગ તો આકુદી, માજમ તે વજમાટ. ૫૬.
અફીણ અધારો થાનકે, શંખાવળી શરાપ;
ગોળ તલ ગાંજે પીએ, એ કુંવરજી આપ. ૫૭.
સોખત ગોલાની સદા, ઠઠાળાજી થાય;
પરનારોની એખની, વાતો મુણે સદાય. ૫૮.
સાંઝ મનુષ્ય ત્યાં જો ચડે, કાણુભર નહીં સમાય;
તે પણ તેવો થાય તો, રીઝે તેને રાય. ૫૯.
અમો ખુશી એ દેખીને, એને જોઈએ એજ;
ભૂખ ભણ્યે પરધાનનું, તુરત ઘટેછે તેજ^૨. ૬૦.
શત્રુ જંગે સામઠા, કહાં કરજ ખાહુ થાય;
છટે નહીં પરધાનના, રહે કંપજમાં રાય. ૬૧.

છાપો.

વિપ્ર હાથે તરવાર, વણિક પંચાંગજ વાંચે;
જંગમ કૂડે વાંસ, ઘંટે લીધો કર ધાંચે;
અસ્ત્રો લહે કુંભાર, લહે ટપલો જો નાઈ;
કાંઠો લંધો લહે, લહે સોની સરણાઈ;
લહે હાથ ભભૂત ગૃહસ્થજો, પાળક જોગી પાથમાં;
એઠલાં કદીએ શોભે નહીં, લેખણ નૃપના હાથમાં કર.

દાહરો.

મુણે અશક્તના શેઠીયા, ન ભણ્યા કદી નિશાળ;
ગરજ ભણ્યાની નહિ રહે, જેનાં ભાગ્ય વિશાળ. ૬૩.

ભુજંગી છંદ.

હતા ભાગ્યશાળી વડા ભૂમિ માંહી,
હતું રાત્ર દહાડતાણું ભાન નાહિ;
કહાં દીન ઉગે કહાં આથમે છે,
હશે કોણુ રાજ કહાં તે વસેછે. ૬૪.
કહું કોઈએ આજ રાજ પધારે,
કહો ઉત્તરે ખોલ નાંખો વખારે;
હતા મુખિ એવા પ્રજા સર્વ જોતી,
તેને કાંઈ વિદ્યાતણી ગર્વ નહોતી. ૬૫.

ગયું દ્રવ્ય જ્યારે રહું નાહિ હાથે,
હવે સર્વ ચિંતા પડો લોક માથે;
મુજેછે કળા શીખવા વાત ત્યારે,
ગયું દ્રવ્ય ને ભૂખ આવીજ જ્યારે. ૬૬.
જેને રાજ્ય વૃદ્ધી સમૃદ્ધી છે પૂરી,
કરે કેમ વિદ્યા ભણ્યાની મનૂરી;
ઘણા નોકરો ચાકરો નામું માંડે,
મળે ભાત તે ડાંગરો શીદ ખાંડે. ૬૭.
ઘણાં ઘેર ઘોડાં પગે જોહ આલે,
છતે સાણસે હાથથી સાપ ઝાલે;
ખિન્ને મૂઠે તેથી હશે કોણુ મોટો,
છતી સાહેબીમાં કરે શ્રમ ખોટો. ૬૮.
મને સમૃદ્ધિ જો મળે એવો પ્રોઠી,
મુખે ખાઈ પીને રહું નિત્ય પોઠી;
મુણી વાત એવી વહે વિપ્ર વાણી,
તમારી રૂચી તો અમે સર્વ જાણી. ૬૯.

રાગ આખાહરણનો.

કાંઈ કરશે નહીં પરતાવો, એવો લેનારછે આજ હાલો;
વસે વનમાંહી ઝૂપડાં ખાંધી, નથિ ખાતા તે અંનને રાંધી. ૭૦.
વસ્ત્ર પેહેરેજો મરજમાં આવે, કોઈની પીક શરમ નહીં લાવે;
નથી પરણવાનો તેને ગર્વ, નથી જાણતા વર્ચ^૧ અવર્ચ^૨. ૭૧.
તેને માથે કોઈ નથી રાજ, ખાય પોએને થાયછે તાજ;
ઉગ્યા આથમ્યાનું નહીં ભાન, રહે રાત દિવસ ગુલતાન. ૭૨.
ખાવાનું જો મળ્યું તો ખાય, નહિતો આથમીને મરો જાય;
એકે ખીજનું છીનાવી ખાતો, નહીં સગપણુ રનેહનો નાતો. ૭૩.
નથી ભણતરનો તેને ભાવ, એવો લેછે અલોકિક હાવ;
એણુ આપણા નૃપને ન મુખ, લોક લાજના ડરતાણું ડુંખ. ૭૪.
પંડે વસ્ત્રનો ઉપાડે ભાર, કરવો ખોલતાં અદમ્ય વિચાર;
હતો પાળક રાજ જ્યારે, સોંપી માએ મનૂરી ત્યારે. ૭૫.
કેડ વાળિ ખેસવા ઇચ્છ્યા, આપો ચાલણુ ગાડી ચલાવ્યા;
તમે હાજર હોત જો ભ્રાત, એવી મહેનત મચકુડ થાત. ૭૬.
તેથી કરનારા ઝાઝા જેને, ચાલવાની જરૂર શી તેને;
મુખપાલ મેના રીધિ પૂરી, કરે ચાલ્યાની કેમ મનૂરી. ૭૭.
દાસ દાસી હાજર ખવરાવા, શાને શીખે તે હાથે ખાવા;
એવી દીસે તમારી મરજ, પણ સાંભળો મારી અરજ. ૭૮.

^૧ સાટ.

^૨ એ ખોટા વહેમ છે; નહીં તો અકળાર.

સરખાં ભણેલા રાજજો પાસે ખીરખલ તથા લઉવા જેવા પ્રધાનનું ધણું માન હતું. તેનું વગર ભણેલા રાજના પ્રધાનનું માન સાંભળું નથી.

^૧ આણખપતું.

^૨ ખપતું.

દોહરા.

કોરટ રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેસલા થાય;
નિત્ય પરાયા પેટના, વગર ભણેલે રાય. ૭૯.
જો પોતાના પેટના, પંડે કરવા આહુય;
કાણાં કુખડા લંગડા, રૂપ કરૂપાં થાય. ૮૦.
રામ યુદ્ધિજિર કળણ વળિ, વિક્રમ ભોજ લુપાળ;
એ સંઘળા વિદ્યા ભણ્યા, નિત્યે જઈ નિશાળ. ૮૧.
પર દુખ પોતે શિર ધર્યાં, લડ્યા શત્રુથી આપ;
છતા પ્રવીણ પ્રધાન પણ, આપ કરે ઇનસાફ. ૮૨.
તો કિર્તી કેવી રહી, લહી ગયા સાળાશ;
જે નૃપવિદ્યા નહિ ભણ્યા, નામે પામ્યા નાશ. ૮૩.
ભૂપ ભણ્યાથી વસ્તિને, સઘળી વાતે સુખ;
મૂરખ મહિપતિની પ્રજા, પૂરણ પામે દુઃખ. ૮૪.
પેટ ભરી પોહોડી રહે, લહે ફિકર નહિ લેશ;
કહાં પ્રજા સઘળી વસે, કહાં વસે છે દેશ. ૮૫.
બંધિયો નખળાને હણે, ખાય કાકડી વાડય;
તેના પુરમધ્યે પડે, ખરા બપોરે ધાડય. ૮૬.
દેશ સુધારો ગરિબથી, કહો કેમ કરિ થાય;
જો રાજા દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭.
જો આપે બક્ષીસ પ્રભુ, વિદ્યા રૂપી પાગ;
કુલ ઝાડ આદિકે થકી, એમાં મોજ અથાક. ૮૮.

અંપતાળછંદ.

કુલતર કુવારા હોજ, વિદ્યા વિશેષ રમોજ;
નૃત્ય ગાન નાટક ખેલ, વણ ભણે નહિ કાખેલ. ૮૯.
પરદેશી ગાયન નાદ, સમજ્યા વિના નહિ સ્વાદ;
જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વણ નેત્ર નિષ્ફળ મિત્ર. ૯૦.
જેમ બધિર આગળ શંખ, જેમ આરશી વણઅંખ;
જેમ કવિત મૂરખ પાસ, સુણી કરે ઉલટો હાસ. ૯૧.
મુગો શું ગાવે ગાન, ખોખો શું આવે પાન;
વિદ્યા રમોજ વિશેષ, મૂરખ ન માણે લેશ. ૯૨.

સૈવ્યો.

એકે ગમાર ચડ્યો ગિરનાર, નિચે દશખાર દિઠાં પુર ભારે;
વેતી નદી જળ દેખી મરોડ, ધરે મન કોડ બહુજ પ્રકારે;
એથી ઉમંગ ચડ્યો અતિ અંગ, ખુશીખુશી ખૂબ થયું મનજ્યારે;
જો ભણીને તકશો નિરખે, હરખેજ હજાર ગણો જનત્યારે. ૯૩.

છપ્પો.

શેત્રંજ સોગરાં, ગંજાં ગંમત કરિયે;
જોઈએ બીજો જન્મ, વિના સુખ મજે ન જરિયે;
જો કદિ એકાએક, છેકે દિલ હોય ઉદાસી;
વિદ્યા વનિતા વુરત, હરે દુઃખ હરખ પ્રકાશી;
લહિયે સુખ કુંડળનું પછી, સહિયે કાન વિધાવતાં;
શુણ લહિ પૂરણું સુખ પામીયે, ખમિયે દુખ શુણ આવતાં. ૯૪.

દોહરા.

બાળકે ધાવણ છોડતાં, કરે ઘણો કલપાંત;
નહિ છોડાવ્યાથી વધે, અંગે રોગ અત્યંત. ૯૫.
એમજ આજસ વ્યસન પણ, જો નહીં છોડે બાળ;
કડવાં એપડ નહીં પિયે, ધારો દુઃખ કોઈ કાળ. ૯૬.
ભાટે વાત કચેરિમાં, કહી શુણો મહોનાથ;
મૂળ રાજ પાટણતણો, લડીયો લાખા સાથ. ૯૭.
પ્રથમ દ્રોજ પાટણતણી, જૈપડી જેમ ટિણણ;
લૂટ્યો ચાથે ભાગ કછ, વળતી વાળ્યો ધાણ. ૯૮.

કવિત.

કુંછદેશ ચાથેભાગ ટીંધાલી તોડિલીધો;
પીધોખુબ રસવળી લાખાથી લડાઈના ॥
ખોડાંદોર છોડિકાઢી ફેરો ચડ્યાં થોભીજેરે;
ફેરગઢ લુટીઝડો ચડવ્યો ચડાઈના ॥

ગીધપંખી નુધખેત ડાચાખોશી દૂર ઢળી;
ખોલે ઘાંટે વખતરો આવ્યો છે વડાઈના ॥
ધેરી ખુબ ઝુક્યાવળી લલનેરે ધૂળકાડી;
ભાગ્યોકછી મુખોખાટ્યો મૂળપુત મારાઈના. ૯૯.

દોહરા.

એકેજ એવી વાતથી, ભપતિ રીઝ્યો ભ્રાત;
ભણતરમાં એવી ભલી, હોય હજારો વાત. ૧૦૦.
ચાલી આવ્યો ચીનથી, એકે મુસાફર લોક;
કહિ ઉત્પત્તી ચાહની, મુણવા લાગ્યો શોખ. ૧૦૧.
ધાતૂ પક્ષી ઝાડની, વિધવિધ વાતો જોઈ;
વિદ્યાસતી મુખથી વદે, સાચે સાચી તેહ. ૧૦૨.

૧ આ કવિતામાં ચ ૨ વસ્તુઓ સંતાડી હોય તે વરતવાની સમજાએ.

જંગલી જન જાણે નહીં, ખીર ગળી કે દેરા;
ભાન નહિ ભરવારને, અફલ ભલી કે ભેરા. ૧૦૩.
બુદ્ધો પરણે બાંધડી, અભણ્યો ખેસે રાજ;
ખોજ ઉપાડે બળદિયો, તે સહુ પરને કાજ. ૧૦૪.

નાગચંદ.

પ્રધાન બોલ્યો

ખડુ તપાસ લાવિને વિચારી વેણુ બોલવું;
વિદ્યાતાણું વિરોધ માન ધારિને ન ડોલવું;
ભણી ગણી શુણી બની જવું ધનાઢ્ય જાનવા,
ભિખારિને જરૂરી થવું ભણેલ નાનવા. ૧૦૫.

રાગ આગાહરણનો.

જેને મહેરબાન થયા રામ, તેને ભણતરનું શું કામ;
ઝાંઝે ભણતરે દારિદ્ર આવે, ટળે જીવ કાં જીવથી જાવે. ૧૦૬.
સહુ પ્રતવતનું ધર પૂછે, નહિ પૂછે ભણેલો શું છે;
સંભામાં ખેસે ધનવંત પહેલો, વિદ્યાવંત ખેસે સહુ છેલો. ૧૦૭.
આપે આત્મપરને ખડુ માન, તેની તરફ રાખે સહુ ધ્યાન;
ધનવંત બોલે કાકુ ઘેલું, લોક કચુલ કરે સહુ પહેલું. ૧૦૮.
જેમ પાસા પડે તે દાય, તેમ રાજ બોલે તે ન્યાય;
ધનવંતનો હુકમ ચાલે, દલો વિદ્વાન મગર મહાલે. ૧૦૯.
મેના મુખપાલમાં ધનવંત, ભણેલા શીર ભાર સહત;
ધનવંતને મેલી અગાશી, વિદ્યાવંત છાપરાના વાશી. ૧૧૦.

દોહરા.

રાજ આગળ એકદિન, પોકાર્યો પંડિત;
તો તેનું દુઃખ દાખિયું, કહું તે શુણી કવિત. ૧૧૧.

કવિત.

પાણીના તરંગ પર જાણીએ સમુદ્રમાં,
અરેખરાજ નાવની પડે તરતા ખાટલા;
વેલણ તો મછ અને આરણી તો કછ બની,
નહાની નહાની હોણિયો પડે તરતા પાટલા;
બાળકો ખલાશી બુમ પાડે તેને શીર તાણ્યો,
મુંદરીયે શઠ પેરવાને વસ્ત્ર ફાટલા;
સુણો મહારાજ અધિરાજ આજ રજનીમાં,
મુજ ઘેર બન્યા અદભૂત ખેલ આટલા. ૧૧૨.

રાગ આગાહરણનો.

જે રાજને લે વિદ્વાન, ભાગે ભૂખ થઈ મહેરબાન;
મજિ પડિત પડિત બ્યારે, એક બીજાનાં દુઃખ ઉચારે. ૧૧૩.

જેમ સાપ ઘેર સાપ બંધ, જીભના લપકારા વાંધ;
પગે રાંડોરાંદને પડે, હું જેવી તું જીભે ચડે. ૧૧૪.

દોહરા.

ભણતર નથી હિસાબમાં, બ્યાંહાં ઘણેરા દામ;
એવું સાંભળી ઉચ્ચાર્યો, પંડિત વિદ્યારામ. ૧૧૫.
પશ્ચિમ દિશ વૈરાટપુર, બ્યાંહાં જવનનું રાજ;
વણિક પ્રધાનપણું ધરી, કરતો તેનું કાંબ્ય. ૧૧૬.
મૂરખ ત્યાંનો મહિપતિ, અક્ષર ન ભણ્યો એક;
ઉપજ ખરચતા આંકથી, રહે અજાણ્યો છેક. ૧૧૭.
ખરચે ખૂબ કરજ કરી, મોહો માગ્યું દે બ્યાજ;
બમણાં ત્રમણાં ચોગણાં, ખત લખિ આપે રાજ. ૧૧૮.
રૂપેઆ સો રોકડા, લઈ કરી આપે મોહાર;
મન સમજે મુજ ઉપરે, એનું શું છે જોર. ૧૧૯.
નાણું લેશે વાણિયો, બ્યારે હું આપીશ;
એણે ખોયા આજતો, મારૂ કામ કરીશ. ૧૨૦.
ફરિયાદી સરકારમાં, પછી થઈ જે વાર;
બાગ બગીચા સહિત સહુ, થયાં જપ્ત ધરખાર. ૧૨૧.
વેચ્યાં વાસણ દાગિના, વેચ્યાં ગામ ગરાસ;
મિયાં થયા ભિખ માગતા, પૈશો ન રહ્યો પાસ. ૧૨૨.
વિખ ખાવા ઈચ્છા કરે, ગઈ લોકમાં લાજ;
વગર ભણ્યાને કારણે, કીધું એવું કાજ. ૧૨૩.

કથા.

દુઃખે પ્રજા પીડાય, કરે ન સહાય નરપતી;
નવા નવા કર કરે, ધરે નહિ ધનની તપતી;
લાંચ લઈને ન્યાય, કરે અન્યાય અતીશે;
કરિને નજર હરામ, જીવે પરજીવતી દિશે;
પર હાથ સોંપી નિજ રાજને, નજર નહીં રાખે તહી;
અવનીપર એવો જીલમ તો, શ્રીહરિ કદિ સાંખે નહીં. ૧૨૪.

આખાઈ.

એવો જીલમી રાજ થાય, તેને કોણ સમજવા બંધ;
વિજા દાંડણ દેડું ધરે, લાગે છાંટા નિરજળ કરે. ૧૨૫.
એનો અવર નથી ઉપાય, ભૂપ ભણે મુઘરેલો થાય;
વિદ્યા ગુરૂ થઈ આપે જ્ઞાન, કોઈની રામ ન રાખે કાન. ૧૨૬.
પૌતાના અવગુણ તે વેર, દેખાડે દરપણની પેર;
કડવાં કોયે કદિ ન રાકાય, વિદ્યા બોલે વચન સદાય. ૧૨૭.

દોહરા.

કોરટ રૂપી રાણીને, પુત્ર ફેસલા થાય;
નિત્ય પરાયા પેટના, વગર ભણેલે રાય. ૭૯.
જો પોતાના પેટના, પંડે કરવા આહુય;
કાણાં કુખડા લંગડા, રૂપ કરૂપાં થાય. ૮૦.
રામ યુદ્ધિષ્ઠિર કૃષ્ણ વળિ, વિક્રમ ભોજ ભુપાળ;
એ સંધળા વિદ્યા ભણ્યા, નિત્યે જઈ નિશાળ. ૮૧.
પર દુખ પોતે શિર ધર્યાં, લડ્યા શત્રુથી આપ;
છતા પ્રવીણ પ્રધાન પણ, આપ કરે ઇનસાફ. ૮૨.
તો કિર્તી કેવી રહી, લહી ગયા સાળાશ;
જે નૃપવિદ્યા નહિ ભણ્યા, નામે પામ્યા નાશ. ૮૩.
ભૂપ ભણ્યાથી વસિતને, સઘળી વાતે સુખ;
મૂરખ મહિપતિની પ્રજા, પૂરણ પામે દુઃખ. ૮૪.
પેટ ભરી પોહોડી રહે, લહે ફિકર નહિ લેશ;
કહાં પ્રજા સઘળી વસે, કહાં વસે છે દેશ. ૮૫.
બંજિયો નખળાને હણે, ખાય કાકડી વાડય;
તેના પુરમધ્યે પડે, ખરા બપોરે ઘાડય. ૮૬.
દેશ સુધારો ગરિબથી, કહો કેમ કરિ થાય;
જો રાજા દિલ નહિ ધરે, એકે નથી ઉપાય. ૮૭.
જો આપે બક્ષીસ પ્રભુ, વિદ્યા રૂપી ખાગ;
કુલ ઝાડ આદિક થકી, એમાં મેજ અથાક. ૮૮.

અંપતાળછંદ.

કુલતર કુવારા હોજ, વિદ્યા વિશેષ રમોજ;
નૃત્ય ગાન નાટક ખેલ, વણ ભણે નહિ કાખેલ. ૮૯.
પરદેશી ગાયન નાદ, સમજ્યા વિના નહિ સ્વાદ;
જેમ ચિત્ર રંગ વિચિત્ર, વણ નેત્ર નિષ્કૃળ મિત્ર. ૯૦.
જેમ બધિર આગળ શંખ, જેમ આરશી વણઅંખ;
જેમ કવિત મૂરખ પાસ, સુણી કરે ઉલટો હાસ. ૯૧.
મુગો શું ગાવે ગાન, બોખો શું આવે પાન;
વિદ્યા રમોજ વિશેષ, મૂરખ ન માણે લેશ. ૯૨.

સવૈયો.

એકે ગમાર ચડ્યો ગિરનાર, નિચે દશખાર દિઠાં પુર ભારે;
વેતી નદી જળ દેખી મરોડ, ધરે મન કોડ બહુજ પ્રકારે;
એથી ઉમંગ ચડ્યો અતિ અંગ, ખુશીખુશી ખૂબ થયું મનબ્યારે;
જો ભણીને નકશો નિરખે, હરખેજ હજાર ગણો જનત્યારે. ૯૩.

છપ્પો.

શેત્રંજ સોગટાં, ગંજફે ગંમત કરિયે;
જોઈએ પીજો જન, વિના સુખ મજો ન જરિયે;
જો કદિ એકાએક, છેક દિલ હોય ઉદાસી;
વિદ્યા વનિતા તુરત, હરે દુઃખ હરખ પ્રકાશી;
લહિયે સુખ કુંડળનું પછી, સહિયે કાન વિધાવતાં;
ગુણ લહિ પૂરણું સુખ પામીયે, ખમિયે દુખ ગુણુ આવતાં. ૯૪.

દોહરા.

ખાળક ધાવણ છોડતાં, કરે ધણો કલપાંત;
નહિ છોડાવ્યાથી વધે, અંગે રોગ અત્યંત. ૯૫.
એમજ આગસ વ્યસન પણ, જો નહીં છોડે ખાળ;
કડવાં આપડ નહીં પિયે, થાશે દુઃખ કોઈ કાળ. ૯૬.
ભાટે વાન કેચેરિમાં, કહી શુણો મહીનાથ;
મૂળ રાજ પાટણતણો, લડીયો લાખા સાથ. ૯૭.
પ્રથમ ફોજ પાટણતણી, જૈપડી જેમ ટિડાણ;
લૂટ્યો ચાથે ભાગ કછ, વળતી વાળ્યો ધાણ. ૯૮.

કવિત.

કુંછદેશ ચાથેભાગ ટીડાલી તોડિલીધો;

પીધોખુબ રસવળી લાખાથી લડાઈના ॥

ખોડાંઢેર છોડિકાઢી કૈશે ચડ્યાં થોભીજોરે;

ફેરગઢ લુટીઝડો ચડાવ્યો ચડાઈના ॥

ગીધપંખી બુધખેત ડાચાંખોશી દૂર ઢળી;

ખોલે ધાંટે વંખતરો આવ્યો છે વડાઈના ॥

ધૈરી ખુબ ઝુમ્યાવળી લલજોરે ધૂળકાઢી;

ભાંગ્યોકછી સુખોખાટ્યો મૂળપુત માઈના. ૯૯.

દોહરા.

એકજ એવી વાતથી, ભપતિ રીઝ્યો ભ્રાત;
ભણતરમાં એવી ભલી, હોય હજારો વાત. ૧૦૦.
ચાલી આવ્યો ચીનથી, એકે મુસાફર લોકે;
કહિ ઉત્પત્તી ચાહતી, મુણવા લાગ્યો શોખ. ૧૦૧.
ઘાતૂ પક્ષી ઝાડની, વિધવિધ વાતો જેહ;
વિદ્યાસતી મુખથી વદે, સાચે સાચી તેહ. ૧૦૨.

૧ આ કવિતામાં ચ ૨ વસ્તુઓ સંતાડી હોય તે વસ્તુવાની સમજાએ.

જંગલી જન જાણે નહોં, ખીર ગળી કે ઘેરા;
ભાન નહિ ભરવાડને, અફલ ભલી કે ભેંશ. ૧૦૩.
બુઢો પરણે બાયડી, અભાણ્યો ખેસે રાજ;
ખોજ ઉપાડે બળદિયો, તે સહુ પરને કાજ. ૧૦૪.

નારાયણંદ.

પ્રધાન બોલ્યો

બહુ તપાસ લાવિને વિચારી વેણ ખોલવું,
વિદ્યાતાણું વિશેષ માન ધારિને ન ડોલવું;
ભણી ગણી ગુણો બની જવું ધનાઢય જાનવા,
લિખારિને જરૂરથી થવું ભણેલ નાનવા. ૧૦૫.

રાગ આખાહરણનો.

જેને મેહરખાન થયા રામ, તેને ભણતરનું શું કામ;
જાહે ભણતરે દારિદ્ર આવે, ટળે જીવ કાં જીવથી જીવે. ૧૦૬.
સહુ પ્રતવંતનું ધર પૂછે, નહિ પૂછે ભણેલો શું છે;
સભામાંખેસે ધનવંત પહેલો, વિદ્યાવંત ખેસે સહુ છેલો. ૧૦૭.
આપે માત્પરને બહુ માન, તેની તરફ રાખે સહુ ધ્યાન;
ધનવંત ખોલે કાલું ઘેલું, લોક કબુલ કરે સહુ પહેલું. ૧૦૮.
જેમ પાસા પડે તે દાય, તેમ રાજ ખોલે તે ન્યાય;
ધનવંતનો હુકમ ચાલે, કલો નિદાન મગર મહાલે. ૧૦૯.
મેના મુખપાલમાં ધનવંત. ભણેલા શીર ભાર સહંત;
ધનવંતને મેરી અગાશી, વિદ્યાવંત છાપરાના વાશી. ૧૧૦.

દાહરા.

રાજ આગળ એકદિન, પોકાર્યો પંડિત;
તો તેનું દુઃખ યાજિયું, કહું તે શુણી કવિત. ૧૧૧.

કવિત.

પાણીના તરંગ પૂર જાણીએ સમુદ્રમાં,
ખરેખરાંજ નાવની પહે તરતા પાટલા;
વેલણ તો મછ અને આણી તો કછ બની,
નહાની નહાની હોડિયો પહે તરતા પાટલા;
બાળકો ખલાશી બુમ પાડે તેને શીર તાણ્યો,
મુંદરીયે શઠ પેરવાને વસ્ત્ર ફાટલા;
મુણો મહારાજ અધિરાજ આજ રજનીમાં,
મુજ ધેર બન્યા અદભૂત ખેલ આટલા. ૧૧૨.

રાગ આખાહરણનો.

જાએ રાજને જો વિદ્વાન, ભાગે ભૂખ થઈ મહેરખાન;
મજી પંડિત પંડિત બ્યારે, એક ખીજનાં દુઃખ ઉચારે. ૧૧૩.

જેમ સાપ ધેર સાપ જાય, જીભના લપકારા વાય;
પગે રાંડીરાંડને પડે, હું જેવી હું જીભે ચડે. ૧૧૪.

દાહરા.

ભણતર નથી હિસાબમાં, બ્યાંહાં ઘણેરા દામ;
એવું સાંભળી ઉચ્ચર્યો, પંડિત વિદ્યારામ. ૧૧૫.
પશ્ચિમ દિશ વૈરાટપુર, બ્યાંહાં જવનનું રાજ;
વણિક પ્રધાનપણું ધરી, કરતો તેનું કાજ. ૧૧૬.
મૂખ ત્યાંનો મહિપતિ, અક્ષર ન ભણ્યો એક;
ઉપજ ખરચના આંકથી, રહે અજાણ્યો છેક. ૧૧૭.
ખરચે ખૂબ કરજ કરી, મોહો માગ્યું દે બ્યાજ;
બમણાં ત્રમણાં ચોગણાં, ખત લખિ આપે રાજ. ૧૧૮.
રૂપેઆ સો રોકડા, લઈ કરી આપે મોહાર;
મન સમજે મુજ ઉપરે, એનું શું છે જોર. ૧૧૯.
નાણું લેશે વાણિયો, બ્યારે હું આપીશ;
એણે ખોયા આજતો, મારૂ કામ કરીશ. ૧૨૦.
ફરિયાદી સરકારમાં, પછી થઈ જે વાર;
બાગ બગીચા સહિત સહુ, થયાં જપ્ત ધરખાર. ૧૨૧.
વેચ્યાં વાસણ દાગિના, વેચ્યાં ગામ ગરાસ;
મિયાં થયા લિખ માગતા, પૈશો ન રહ્યો પાસ. ૧૨૨.
વિખ ખાવા ઇચ્છા કરે, ગઈ લોકમાં લાજ;
વગર ભણ્યાને કારણે, કીધું એવું કાજ. ૧૨૩.

છબો.

દુઃખે પ્રજા પીડાય, કરે ન સહાય નરપતી;
નવા નવા કર કરે, ધરે નહિ ધનની ત્રપતી;
લાંચ લઈને ન્યાય, કરે અન્યાય અતીશે;
કરિને નજર દરામ, જીવે પરજીવતી દિશે;
પર હાથ સોંપો નિજ રાજને, નજર નહીં રાખે તહી;
અવનીપર એવો જીલમ તો, શ્રોહરિ કદિ સાંખે નહીં. ૧૨૪.

ચોપાદ.

એવો જીલમી રાજ થાય, તેને કોણ સમજવા જાય;
વિજા લાંકણ દેહું ધરે, લાગે છાંટા નિરલજ કરે. ૧૨૫.
એનો અવર નથી ઉપાય, ભૂખ ભણે મુઠરેલો થાય;
વિદ્યા ગુરૂ થઈ આપે જ્ઞાન; કોઈની રામ ન રાખે કાન. ૧૨૬.
પૌતાના અવગુણ તે વેર, દેખાડે દરપણની પેર;
કડવાં દોયે કદિ ન શકાય, વિદ્યા ખોલે વચન સદાય. ૧૨૭.

સવૈયો.

જે પ્રથિપાળ ચહે ત્રિય પારકી,
લાંપટ રાક્ષસ એજ લંકાનો;
થાય અન્યાય પિડાય પ્રજા,
ન જીવે નજરે નૃપ અંધ જહાનો;
દેશ સુધાર પુકાર કરે,
પણ પાવઈને ન ચહે કદિ પાનો;
મુંછ ઉગી પણ તૂછ મતિ,
ન ભણ્યો નૃપ તે પશુ પુંછ વિનાનો. ૧૨૮.

દોહરા.

ઉકરડામાં આથડે, તણ જનાન શુભસ્થાન;
ભણ્યા વિના ભુકે અપ્રુધ, ભૂખ તરસનું ભાન. ૧૨૯.
ગુણ ગરધવ જેવા કર્યા, કર્યા ન લાંબા કાન;
પૂછ કરતાં મૂછ કરી, ભુલી ગયો ભગવાન. ૧૩૦.

કવિત.

મર્કટીને મહારાણી કિધી કોઈ તર્કટીએ,
માનવી સમાન તેની આપ્પર ન માનવી;
કોશના પ્રવાહ વીરા મેળવી ચલાવીએ,
જરૂર કોઈ જન તેને જાણશે ન જાનહવી;
જેવી તેવી હોય તોય દેવીએ પૂજાય,
એવી દેવી જેવી કોઈ ન પૂજાય કદિ દાનવી;
શું થયું જે શ્વાનને મળ્યું કેદી વિમાનતો,
મનુષ્યના સમાન કોઈ માનશે ન માનવી. ૧૩૧.

દોહરા.

કરોળીએ કદિ ઘર કર્યું, કંચન વાસણ કાંચ;
તોપણ તેને માનવી, તુચ્છ ગણે મનમાંય. ૧૩૨.
તેમજ કંચન મહેલમાં, અભણ્યો રાજા હોય;
પંડિત તેને પશુથકી, ગણે ન અધિકો કોય. ૧૩૩.

પ્રધાન બોલ્યો.

પશૂ કહો કે નર કહો, પણ જાણ્યો તે પાસ;
કરો વખાણજ વિધ વિધે, તો પૂરે મન આશ. ૧૩૪.
જે કોઈ ગરિય મનુષ્યને, બોલાવે ધનવંત;
કુલે અંગો અંગથી, પામે પ્રેમ અત્યંત. ૧૩૫.

૧ ગંગા.

કવિત.

રાંડી રાંડનો તનુજ કહે થઈ રાજ રાજ,
માણ હું ગયો નજીક શેઠજીની મેડીના;
હરખની વાત માત શી કહું જે આજતણી,
છોકરા છ સાત સાથે હતા મારી હેડીના;
એવે સમે નગરના શેઠજી હવેલીમાંથી,
આવીને ઉભા નજીક ખારીની કહેડીના;
મને પછી આપો આપ શેઠજી બોલાવ્યો,
કહું જા જઈને કુતરાને હાંક્યરે ગમેડીના. ૧૩૬.

દોહરા.

મેહેતાજી બોલ્યા.

શેઠતણી શેઠઈ વળી, રાજનું જે રાજ;
મૂળ થયાં વિદ્યાવડે, સધળાં સુખનાં સાજ. ૧૩૭.
શેઠતણા જે પુરવજો, જે ન ભણેલા હોત;
મળત ન તેને એટલું, ધન શેઠઈ સાત. ૧૩૮.
તેમજ રાજ અશલના, ભણતર જે ન ભણત;
પામત કેદી ન રાજપદ, રાજ કદિ ન બણત. ૧૩૯.
નથિ વિદ્યા જે દેશમાં, નથિ ઉદ્યમનું જ્ઞાન;
શેઠ નથી રાજ નથી, નથિ પંડિત પરધાન. ૧૪૦.
રચે સદાવ્રત માતપર, ધર્મશાળા ખુબિદાર;
નિરભાગી મઉ^૧ હોય જે, વસે સુખે તે દાર. ૧૪૧.
જે નર રહી નિરધમી, રળ્યું બાપનું બાય;
તે નર પણ નિરભાગીયા, મઉની ગણતી ગણાય. ૧૪૨.
ધર્મશાળા ઘર બાપનાં, તેમાં વસે સદાય;
બાય સદાવ્રત બાપનું, બાપનું રળ્યું ન બાય. ૧૪૩.
કારખાનું જગનું કરી, મનુષ્ય મજૂરીદાર;
ખાન પાન વસ્ત્રાદિ પ્રભુ, બાપસે બહુ પગાર. ૧૪૪.
નિમક હલાલી હોય તે, કરે પરમારથ કામ;
પેટ ભરી પોઢી રહે, પ્રભુનો નિમક હરામ. ૧૪૫.
કરે પરમારથ અકલથી, અકલવાન નિશિ દંત;
પંડય મજૂરીથી કરે, અલ્પ અકલના જંત. ૧૪૬.
સો નરથી નહિ બની શકે, એક અકલથી થાય;
અકલવાન તે કારણે, બહુ દરમાયા બાય. ૧૪૭.
પ્રજ્ઞતણી પીડા હરે, અકલવાન ભૂપાળ;
અંધેરી નગરી વસે, જે મૂખ મહિપાળ. ૧૪૮.

૧ ભીખારી.

પુરી એક અંધેરિ તેં ગંડુ રાજત,
ઠકે શેર ભાંજી ઠકે શેર ખાજત;
બધી ચીજ વેચાય ત્યાં ભાવ એકે,
કદી સારિ પુરી ન વેચે વિવેકે.

૧૪૯.

તહાં જઈ ચડયા એ ગુરુ એક ચેલો,
ગયો ગામમાં માગવા શિષ્ય પેલો;
લિધી સૂખરી હાટથી આપિ આઠો,
ગુરુ પાસે જઈને કહે ખૂબ ખાટ્યો.

૧૫૦.

ગુરુજી કહે રાત રહેવું ન આંહી,
સહિ એક ભાવે ખપે ચીજ જ્યાંહી;
હશે ચારને શાહનો ન્યાય એકે,
નહી હોય શિક્ષા ગુનાનો વિવેકે.

૧૫૧.

કદી ગામ એવા વિષે ના વશીજે,
ચલો સદા એકા જવું ગામ બીજે;
કહે શિષ્ય ખાવા પિવા ખૂબ આંહી.
તહાં તેહ હુંતો ન આવીશ ક્યાંહી.

૧૫૨.

ગુરુએ બહુ બોધ કીધોજ ખાસો,
નહો યોગ્ય આંહી રહે રાત વાસો;
ન માની કરી વાત તેં શિષ્ય જ્યારે,
ગુરુજી તજીને ગયા ગામ ત્યારે.

૧૫૩.

રહા શિષ્યજી તો ત્યાંહાં દીન ઝાઝા,
બહુ ખાઈ પીને થયા ખૂબ તાજા;
પછીથી થયા તેહના હાલ કેવા,
કહુંછું હવે હું સુણો મર્વ તેવા.

૧૫૪.

દોહરા.

તેસકર ખાતર પાડવા, ગયા વણિકને દ્વાર;
તહાં ભીંત તૂટી પડી, ચાર દબાયા ચાર.

૧૫૫.

માત પ્રભાતે ચારની, ગઈ નૃપને કુરિયાદ;
શૂળી ઠસવી શેઠને, ડોશીની શુણિ દાદ.

૧૫૬.

એવું ધર કેવું ચણ્યું, ખૂન થયાં તે દાર;
રાતે ખાતર ખોદતાં, ચાર દબાયા ચાર.

૧૫૭.

વણિક કહે કહિયાતણો, એમાં વાંક અપાર;
ખરેખરી એમાં નથી, મારી ખોડ લગાર.

૧૫૮.

કહિયાને શૂળી ઠસી, વણિક બચ્યો તે વાર;
ચુક ગારો કરનારની, કહિયે કરી ઉચાર.

૧૫૯.

ગારો કરનારો કહે, પાણી થયું વિશેષ;
એતો ચૂક પખાલિની; મારી ચૂક ન લેશ.

૧૬૦.

પુરપતિ કહે પખાલીને, જો તું શૂળિએ જાય;
આજ પછી આ ગામમાં, એવા ગુના ન થાય. ૧૬૧.

મુઠ્ઠાં નિસર્થા મારગે, મેં જોયું તે દીશ;
પાણિ અધિક તેથી પરચું, રાજા છાંડો રીસ. ૧૬૨.

મુઠ્ઠાંજીને મારવા, કરી એવો નિરધાર;
શૂળી પાસે લઈ ગયા, મુઠ્ઠાં ને તે વાર. ૧૬૩.

કૂળ જાતું શૂળીતણું, મુઠ્ઠાં પાતળે અંગ;
એવી હકીકત આકરે, તે કહી ભૂપ પ્રમંગ. ૧૬૪.

ભૂપ કહે શું હરધરી, પૂછો હજાર હોય;
શોધિ ચલાવો શૂળિયે, જાણ નરને જોય. ૧૬૫.

જોતાં જોતાં એ જર્યો, જોગો જાડે અંગ;
બહુ દિન ખાઈને બન્યો, રાતે માતે રંગ. ૧૬૬.

શિષ્ય મુદત માગી ગયો, ગુરુ પાસે પરતાય;
ગુરુએ આપિ ઉગારીએ, અદ્ભૂત કરી ઉપાય. ૧૬૭.

જોગી શૂળી પાસે જઈ, કહે ભૂપ શુણ કાન;
આ અવસર શૂળિએ ચડે, વેગે મળે વિમાન. ૧૬૮.

ચેલો જોલ્યો હું ચડું, એ ગુરુ કહે હું આપ;
અધિપતિ કહે ચરિયે અમો, પૂરણ મળે પ્રતાપ. ૧૬૯.

ગુરુ ચેલાને ગામથી, પહોચાડ્યા ગાઉ પાંચ;
રાજા શૂળિ ઉપર રહ્યો, અંગે વેદી આંચ. ૧૭૦.

જહાં ભણેલ ન ભૂપતિ, નિપજે એવા ન્યાય;
દેશ મુધારાની તહાં, તો આશા શી થાય. ૧૭૧.

નવિન કળાની ગંમ નહીં, નહિ સમજણ લવલેશ;
કોઈ સવળો રસ્તો કહે, અવળો લે ઉપદેશ. ૧૭૨.

કાજ પરના નાકમાં, કદી ભરાયું હોય;
કાદનારને લાત હણિ, ભડકી ભાગે સોય. ૧૭૩.

કહું તેનો એક દાખલો, સાંભળજો રહિ ચૂપ;
કેવા જન આ દેશના, ભાળા ભડકણ ભૂપ. ૧૭૪.

શ્રી સરકારે મોકલ્યો, મેહુતો એકેજ ગામ;
એપવડે ગૌશીતળા, કહાડવાને કામ. ૧૭૫.

જેને ચારે ઉતર્યો, પછી ગયો નૃપ દ્વાર;
સમજવા નૃપ મુરખની, આગળ કર્યો ઉચાર. ૧૭૬.

સરકારે સહુ લોકપર, દયા ધરી દિલસાંચ;
ધર્મ કામ ઉભુ કર્યું, કેસર ન રાખી કાંચ. ૧૭૭.

મજ સરખા મેહુતા બહુ, રાખ્યા દઈ પગાર;
સહુ જનને સુખ ઉપજે, ખરચ ન થાય લગાર. ૧૭૮.

બાળિયાથી બાળક મરે, પીસ પૂરણ થાય;
બાળ બિચારું તરફડે, નજરે જોયું ન જાય. ૧૭૯.

૧ એક વાર.

તે સહુ પીડા યાજવા, આવો કર્યો ઉપાય;
પુન્ય વિના ખીલે કશી, નથી મતલબ તે માંય. ૧૮૦.
ખાળકને હાજર કરો, કાઢું ખાળિયા અંગ;
કશી ફિકર નહિ રાખશો, ધરજો અધિક ઉમંગ. ૧૮૧.
મુખથી ખોલ્યા મહિપતિ, કાલે કરશું કામ;
આજ દિવસ ચોખ્ખો નથી, માટે કરો વિરામ. ૧૮૨.

ચોખ્ખાઈ.

પછિ મેહેતો ઉતારે ગયા, રાજા મંત્રી ભેગા થયા;
નૃપ કાકાને પૂછી વાત, તમે કશું જાણો છો તાત. ૧૮૩.
કહે કાકો ખહું જાણું અમો, પણ પૂછો નહિ કદિયે તમો;
નવી પ્રજા રાજા પણ નવા, હવે અમો અણખપના હવા. ૧૮૪.
આ અવસર જો હું નહિ હોત, કોણ કહત અંતર ગત સોત;
આવ્યો છે રાજા ઈચ્છેજ, ધન હરવાને કારણ તેજ. ૧૮૫.
નાણાની ખહું થાશે તૂટ, દમડાથી વેચાશે ઊંટ;
પણ મળશે નહિ કોઈ લેનાર, સોદાગર ફરશે સહુ ઘર. ૧૮૬.
એ રાજા ધન હરવા વિષે, નવી નવી હિકમત કહાડશે;
નવિ કરશે નીશાળો ખહું, એનું ભણતર ભણશે સહુ. ૧૮૭.
છોડાવી સહુના વેપાર, બંદુક ઉપડાવે તે વાર;
ગાય સુવરનુ લઈને ચામ, કીધું છે પદ્મમનુ કામ. ૧૮૮.
શબ્દ સુણી તેનો તતપ્તેવ, હીંદુ તુરકના નાસે દેવ;
થશે કલંકી જે અવતાર, ત્યારે જશે આ સરકાર. ૧૮૯.
જ્યારે ચક્રવે રાજ્યજ થશે, ત્રણ દિવસ રહી તુરતજ જશે;
ખડ્યું પાન હવે છું અમો, પણ નજરે સહુ જોશો તમો. ૧૯૦.
સંવત અઠાર નવાણું માંય, એનું રાજ્ય ન રહેશે ક્યાંય;
નહિતો આગણીશે ને ચૌદ, નહિ દેખો એનું ક્યાંઈ બુદ. ૧૯૧;
આ મેહેતો આવ્યો છે જોહ, ખાળકને કુખ દેવા તેહ;
ખાળિયા કહાડે નિસરે ફરી, માતા મારે કોપજ કરી. ૧૯૨.
જેને ફરિ ખાળિયા નિસરે, એને દાકતર એવું કરે;
ખૂબ ખાટલા સાથે ઘસે, જ્યાં મુઘી જીવથી તે જશે. ૧૯૩.
એવું ગપ ડોસે ઉચ્ચું, સહુના મનમાં સાચું ઠ્યું;
સાંભળિ સહુને ઉપજ્યો ત્રાસ, નાંખે આંસુ થઈ ઉદાશ. ૧૯૪.

દોહરા.

આદમિ વરણ અઠારના, કર્યા એકઠા ત્યાંય;
સોંપો વાત વિચારવા, ખોલ્યો માંહો માંય. ૧૯૫.
સહુ સમજ્યા જે આજથી, ગયું ભૂપનું રાજ;
અમલ થયો પર રાજ્યનો, કરશે જો આ કાજ. ૧૯૬.

રાગ આખાહરણનો.

ખોલ્યા ખાલણ તેને ઠામ,
અમો છોડી દેશું આ ગામ;
આભને ન મળે ક્યાંઈ અણી,
ખાલણોને નહીં ક્યાંઈ ધણી. ૧૯૭.
ખોલ્યા શુકલ જે નૃપ થશે આવી,
અમે એથીજ લેશું ચલાવી;
શુકલ ખાલણને સ્વાદ ન ભાવે,
છાશ ન મળે તો દુધે ચલાવે. ૧૯૮.
કહે પૂરાણી પુસ્તક જોઈએ,
એવું કીધું છે રાજા કોઈએ;
પણ પોતાં એતો સહુ થોતાં,
આજ ડાચાં તે સઉથી સાચાં. ૧૯૯.
ખોલ્યા જોશો અશલની જે વાત,
શીદ આજ સંભારે છે ભ્રાત;
ખોલો આજ મળી જણ પાંચે,
ગઈ તીથિતો જોશો ન વાંચે. ૨૦૦.
ખોલ્યા મેહેતાજી શું કહોછો,
તમે અમને અગાડી કરોછે;
કરવા ખીજને ખુવાર ખાલ્યાછો,
તમે કેની નિશાળે ભણ્યાછો. ૨૦૧.
ખોલ્યા રજપુત લોક રીસાઈ,
અમને કોણ ગણેછે ભાઈ;
નથી ધરમાં ભર્યાં કાંઈ નાણાં,
ઠાલી ઠકરાઈ ભેટ ખીછાણાં. ૨૦૨.
ખોલ્યા વાત વિચારીને શેઠ,
મેહેતો આવ્યો છે ભરવાને પેટ;
નહિ તો આપણા સામો ન થાય,
લાલે લોલે શેઠ તણાય. ૨૦૩.
કહે સોની શેઠ કહું જોહ,
પેટ ભરવાનો ઉપાય એહ;
અમે કપ્પલ કર્યો એ વિવેક,
એતો સોળવાલ રતિ એક. ૨૦૪.
કહે કણબો અમે જઈ ખીજે,
નોય હરકત ત્યાંજ વસી જે;
નથી અહીં અમારા ચાસ,
જ્યાં ગાજે ત્યાં કણબિનો ગ્રાસ. ૨૦૫.
કહે પટેલ કહું તે પાળો,
ભરો આપણે આજ ઉચાળો;

મારી જોડેજ આલે પુલ્કિ, પટેલની ઘોડી પાદર મુધી.	૨૦૬.	ખોલ્યો ભવેયો આ કામ માંહિ, લોક તકરાર બહુ લેશે આંહી;	
ખોલ્યા કુંભાર આપણે કાં રવો, સહુએ શું કરશે તેતો જુઓ;		બ્યારે બંનેને બનશે લડાઈ, થાશે ભુંગળ વિનાની ભવાઈ.	૨૧૬.
શોદ આગળથી રરિ હિંડો, હજી આક ઉપર છે પડો.	૨૦૭.	ખોલ્યો ભરવાડ જે મુખીયાઓ, આવા કામમાં આગળ નવ્યો;	
કહે લુહાર જેને પ્રધાન, સમન્તવી સમાવે તોફાન;		અમે કહિયેછિયે આ કાળ, ગાયો વાળે જોજ ગોવાળ.	૨૧૭.
મેહેના સાથે ને તકરાર થાશે, લોહુ લુહાર આપે કુદારો.	૨૦૮.	કહે છીપો એની જાત નીચી, એતો ખોલેછે આંખ્યો મીચી;	
કહે ધાંચી આણુ પાછો નરો, પાછી પોહારથી રાત્રાત થાશે;		નથી સાંભળતા કાંઈ વાત, જાત વિના પડે નહિ ભાત.	૨૧૮.
કશે મેહેનત ચલાય તે પેર, ધાંચિનો ખેલ ધેરનો ધેર.	૨૦૯.	ખોલ્યો માળિ જુઓ મંભાળી, જઈશું તેના મુલકને ઠાળી;	
કહે ઘોખો ઉચાળો તો ભરિયે, પછી ત્યાં જઈને શું કરીએ;		પછી આપણને શું કહેશે, માળિ રૂઢ્યો તો કુલડાં લેશે.	૨૧૯.
નહિ વાટના ઘાટના રહિયે, જેમ ધોળીના કુતરા થઈયે.	૨૧૦.	કહે પાવૈ કશે કાલાવાલા, એતો થુંક વલોવોછો ઠાલા;	
કહે માચી શું આપણું જાશે, સૌનું થાશે તે આપણું થાશે;		તમે મારું કહ્યું નકિ માનો, કદિ પાવૈને નહિ ચડે પાનો.	૨૨૦.
તમે ધીરજ મનમાં ધારો, પાણી પેહેલાં શું મોજાં ઉતારો.	૨૧૧.	કહે કંસારા આપણો રાજ, એતો અમલ ગયો હવે આજ;	
કહે દરજી ગુણો મારી મરજી, દેવે પીઠ આપણને આ મરજી;		એતો જાહેર ભેદજ ભાગ્યો, થાળી કૂટી કે રણકો વાગ્યો.	૨૨૧.
આખા દેશમાં આલ્યુંછે એવું, કાઠયો આલ ક્યાં થીગડુ દેવું.	૨૧૨.	ખોલ્યો વાધરિ વિચાર સોત, કાંતો મેહેતાનું આવ્યું છે મોત;	
કહે સુતાર અમને જો નરો. એની વેઠમાં વાંધો પડ્યો;		બ્યારે ઘો મરનારી થાય, ત્યારે વાધરી વાડે જાય.	૨૨૨.
અમે નિશ્ચે વિચારીને કીધ, આડે લાકડે આડો વીધ.	૨૧૩.	ખોલ્યો બહુબહુતો એક બાવો, અમે છોડીદેશું દેશ બાવો;	
કહે વાળંદ મેહેતાને ત્યાંઈ, નહિ કામ મુજ્યું હોય કાંઈ;		નથિ સોધવો અમારે સાથ, બાવા ઉઠ્યા બગલમાં હાથ.	૨૨૩.
ત્યારે બાળકને બળિયા ગોડે, નવરો વાળંદ પાડા જોડે.	૨૧૪.	ત્રાંશી આંખવાળો એક ખોલ્યો, તમે શા માટે ડાપણુ ડોળો;	
ખોલ્યો ખલાશિયો કહું આજ, રાજ થાશે તે કરશે રાજ;		જુદા નથી સરકારને રાય, ત્રાંશિ આંખે બે ચંદ્ર દેખાય.	૨૨૪.
શિદ આપણે બાળિયે પ્રાણુ, નથી દરીયામાં મેલ્યું વહાણુ.	૨૧૫.	દોહરા. એ રીતે સહુ કહિ ગયા, આપ આપ આપની વાત; મેહેતો મંગીને મળ્યા, ખીજે દિવસ પ્રભાત.	૨૨૫.

મહેતાને મંત્રી કહે, છે ગાંધી ગુજરાત;
 આગળ હણવી લાતને, પાછળ કરવી વાત. ૨૨૬.
 સમજાવે નહિ સમજશે, બ્યારે કરશે બેર;
 કામ તમારું સુધરે, નહિતો કુઝો ખોર. ૨૨૭.
 મહેતે મહિપતિ પાસ જૈ, હર દેખાડ્યો બ્યાર;
 બાળકને હાજર કર્યા, મતલબ પાડી પાર. ૨૨૮.
 એવા અભણેલા વસે, મહિપતિ મૂઠ ગમાર;
 ભડકણ વહેમી આળસૂ, સમજણ નહિ લગાર. ૨૨૯.
 માટે ભણવા મોકલો, તમે કુંવરને તાત;
 નહિતો કહું તે સાંભળો, મારી છેલી વાત. ૨૩૦.
 જે રાજા નહિ જાણશે, ભણી ભલો દરિયાદ;
 જાશે તેના હાથથી, સ્થિતિનો ધનસાદ. ૨૩૧.
 ખાય પિયે પોલી રહે, જેમ માતખરનાં ઢોર;
 સ્થિતિની પેઠે રહે, જરો ન ચાલે બેર. ૨૩૨.
 ભણીગણી જે ભૂપતી, ભણે કાયદા આજ;
 રહેશે તેના હાથમાં, નિજ સ્થિતિનું રાજ. ૨૩૩.
 ઇત્યાદિક ઉપદેશ દઈ, થાક્યો વિદ્યારામ;
 પથરાપર પાણી થયું, કાંઈ ન લાગ્યું કામ. ૨૩૪.
 ઉઠ્યો વિપ્ર ઉદાસ થઈ, ગયો પોતાને ઘેર;
 કુંવરે મનમાં વાત તે, રાખી રૂડીપેર. ૨૩૫.
 ઉઠી પ્રભાતે એકલો, ભણવા ગયો નિશાળ;
 અક્ષર બહુ દિનએકમાં, શિષ્યો બુદ્ધિ વિશાળ. ૨૩૬.
 દેખી મંત્રી દાઝે ઘણા, મોઢે મીઠું ગાય;
 કુંવર ચડે બીજી લતે, એવાં કરે ઉપાય. ૨૩૭.
 એતેલો ચુક્યો નહીં, ન ચડ્યો બીજે એલ;
 ભણી ગણી વાકેડુ થયો, સુધર્યો છોડી ફેલ. ૨૩૮.
 ક્રોજદારના ફેસલા, કોઈ દિવાની કામ;
 ચૂકાવે તે ચતુર નૃપ, અદલે આઠો જામ. ૨૩૯.
 દિન દિન દેશ સુધારવા, અગણિત કરે ઉપાય;
 અતિશય પામ્યો આખર, દેશ વિદેશે રાય. ૨૪૦.
 એજ રિતે આ દેશના, સુધરે રાજા સર્વ;
 તો દીવસ આનંદના, જાણું દિવાળી પર્વ. ૨૪૧.
 આગણિશે ઉપર થયાં, વિક્રમનાં દશ વર્ષ;
 ભાદરવા શુદ્ધ દ્વાદશી^૧, ભાષણ કર્યું સહર્ષ. ૨૪૨.
 આવી અમદાવાદની, વિદ્યા મંડળી માંય;
 લામા કરે શ્રોતા સહુ, કહ્યું અધિક જો કાંય. ૨૪૩.
 વિનતી દલપતરામની, દિલ ધારે દિન નીશ;
 શ્રોતા જન સઘળા તમે, બોલો જય જગદીશ. ૨૪૪.

લાંચ વિષે.

દોહરા.

ભણેલ બ્યાં નહિ ભૂપતી, ત્યાં અંધેર જણાય;
 રાજા પ્રધાન સૌ કરે, લાંચ લઈને ન્યાય. ૧.
 કથન ઘણાં કહિ કહિ કરે, ટિકાકાર^૨ પોકાર;
 તોય લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન તજે લગાર. ૨.

બુજંગી છંદ.

અરે લાંચિયા ચાંચિયા ચોર જેવા,
 અધર્મી થયા અધળા કેમ એવા;
 કહો કાનમાં કેમ કીડા ખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૩.
 ખરી નોકરી લાંચ ખાઈ ખુએછે,
 જનો કેદમાં કેકે જતા બુએછે;
 દુરાચારિ દુષ્ટો દિલે ક્યાં રેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૪.
 પડે ગડગડે તોપના જેમ ગોળા,
 બહુ ઉછળે નીતિના બોલ ખહોળા;
 ધરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૫.
 નથી છોડતા ચાલ લાંચો લિધાની,
 છતી વાત છે, તે નથી છેક છાની;
 દુરાચાર તો ચાચરે^૨ ચાચરે છે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૬.
 નથી જાણતા જે જશે લોક લજ્જા,
 નથી જાણતા જે થશે મૃત્યુ સજ્યા;
 ભલી ભાત ભંડાર પાપે ભરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૭.
 ભલે ખૂબ નાણે ખજાનો જમાવે,
 અહિંથી જતાં સાથ અલપે ન આવે;
 અરે આંહિ મેલી જવું આખરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૮.
 વડાં ઝેરનાં બીજાં જો કોઈ વાવે,
 નહિ દ્રાખા દોડમી ઉગિ આવે;
 છતે ઝેરના છોડવા ઉછરેછે,
 ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૯.

^૧ અમદાવાદમાં ટિકાકાર નામે પત્ર છપાવું હતું.^૨ ચાચરે-જાહેર ચકલામાં.

- મલે દીસતું તો ભલુ ડાળ રાખે,
કગારે કદી લાંચનો લાભ આપે;
ખરા ને કગારો નહારો કરેછે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૦.
- થયો ઉપરી ઈશ્વરે જોગ આણ્યો,
અધર્મી મુઆજો સ્વધર્મે ન જાણ્યો;
મહા પાપ માથે લઈને મરેછે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૧.
- તણ કીર્તિ ધિક્કાર કોડે ધરેછે,
તણને મુધા ઝેરને મંધરેછે;
તણ ઉર્વશી^૧ વ્યતરીને વરેછે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૨.
- જુઓ ન્યાયની ટોરટો કે કચેરી,
જુઓ દેવડી રાજના કાજ કેરી;
ધણા કાશિયા લાંચિયા ત્યાં કરેછે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૩.
- કગારા ધણા માનવી ધમ ધમે,
દિલ દુનિયા મંથ દલપત્તરામે;
અરે અર્થ એથી કચોશું સરેછે,
ટિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે. ૧૪.

દાહરા.

લાંચે લોકો લૂટવા, હંકે તજિ ખાવું હરામ;
લાંચકે જન લાંચકે નહિ, કોણિ ભિલ્લનું કામ. ૧૫.

જુલમ વિષે.

દાહરા.

- જોરાવરના જુલમનો, કોણુ કરે દરિયાકુ;
વાધે માર્યું માનવી, એનો શો ઇનસાફ. ૧.
- ન્યાય નિયમ સૌ ગરિબને, સમર્થને સૌ માફ;
વૃષ્ટી વિશ્વ પ્રલય કરે, એનો શો ઇનસાફ. ૨.
- જેમ તેમ મન વાળવું, જ્યાં નવ ચાલે શસ્ત્ર;
મેં^૨ લુંઠારને દમ્યા, ફેંકી રસ્તે વસ્ત્ર. ૩.
- જોરાવરના જુલમમાં, ઉર ગણિયે ઉપકાર;
મર્ય તપે તો સમજિયે, પડશે મેઘ અપાર. ૪.

- સાલસ પર શૂરા સઉ, જુલમી આગળ ઠાંક;
અજા ઉપર શૂરો વર, સિંહ સમીપે રાંક. ૫.
- નિર્ધન પર શૂરા સઉ, સખળ ઉપર નહિ ઠાંક;
મની મુશકે પર શૂર પાણુ, આન સમીપે રાંક. ૬.
- ન્યાય અને અન્યાયનો, ત્રિફરે તજે વિચાર;
ધરે અંગમાં વક્તા, તે માટે તરવાર. ૭.
- જેમ તેમ મન વાળવું, જ્યાં નહિ જડે ઉપાય;
જમડે માર્યો ખાપતે, વેર કદી ન વળાય. ૮.
- જુલમી જુલમ કરે ઘણો, મુજે ન કાંઈ ઉપાય;
કરિયે કાગારોળ^૧ તો, કવચિત કાયદો થાય. ૯.

જોર વિશે.

દાહરા.

- તન ખળ, ધન ખળ, યુદ્ધિખળ, સર્વ ન એકજ સાથ;
પાંખો છે જે પ્રાણિને, તો તેને નહિ હાથ. ૧.
- આપું સૌને ઈશ્વરે, એક એક વિધ જોર;
જોર મુખેછે સર્પને, વૃક્ષિકે પૂંછ સજોર. ૨.
- વગર યુદ્ધિએ જોરથી, થતું હોત જો કાજ;
વાધ વર ને વાંદરાં, કરત જગતમાં રાજ. ૩.
- જો નિજખળ જાણે નહિ, વરતે પર આધીન;
હાથી અજાને રહે, માવત આગળ દીન. ૪.
- પોતામાં પોતાપણું, હોય તોજ સૌ રહેલ;
હોય તોજ દીવો ખળે, દીવામાં દીવેલ. ૫.
- મરણ આદરે તેહને, લશ્કરનું નહિ કામ;
જુઓ કેદિયે એકલે, કર્યો ગવરનર^૨ ધમ. ૬.
- મજે ખરો ઉસ્તાદ ત્યાં, કદણુ રહી ન શકાય;
હીરો હંકે ન લોહથી, પણ દવમાં ખળિ જાય. ૭.
- હિકમત ધરે હજાર પાણુ, ગજા પ્રમાણે થાય;
નખ છેદાય નરેણિયે, કંઠ કદી ન કેપાય. ૮.

જોખનનું જોર—ઈંદ્રવિજય કંઠ.

અગ્નિ^૩ ઉલંઘન હામ ભરે, પછિ કેમ કરે પાણુ ખીકે કુરુને
હેડકીથી દિલ કેમ ડરે, સમશા કહિ સિંહ સમીપે રુરુને;
હોમિ મણીધરને દિલ હાય, મનાય ભિલી મનમાં ન હુરુને;
સત્યકથા દલપતકથે, જીવજોખમ અહિ સુજે ન હુરુને. ૯.

^૧ ઉર્વશી—અપ્સરા. ^૨ એક ગરીબ માણસે કહ્યું કે
લુંઠારા અને લુંટવા આપ્યા ત્યારે મેં મારાં લૂગડાં વેગળે વેગળે
ફેંકી દીધાં તથા લુંઠારાને ઢાંકી ઢાંકીને લેવાં પડ્યાં.

મનહર છંદ.

સિંહનો શિકાર કરનાર નર નિરખીને,
ચોપે એક અજ આલ્યો સિંહને ચેતાવવા;
જાણે ભાળી મારે ભાવ વિસારશે વૈર ભાવ,
એથી મારે એનો પાસે થશે જવા આવવા;
કૂદકારો મારો સિંહે અજને વિદારી નાંખ્યો,
કેહું શાણો થૈને આવ્યો મને સમજવવા;
અંતર વિચારી આમ, કેહું દલપતરામ,
જેરાવરને ન જોએ સારપ શિખાવવા. ૧૦.

નિર્બળ વિષે.

દોહરા.

નહાનાં પણુ ઝાઝાતણા, આશ્રયથી સુખ સહેલ;
નહાનાં બહુ નેત્રાં મળો, હાંકે મોઢો મહેલ. ૧.
ઘણા ગરિબની મદદથી, જખર શત્રુ છતાય;
રામે રાવણને હણ્યો, લઈ વાંદરાં સહાય. ૨.
ટુંકારા નિર્ધન સહે, સહે નહીં ધનવાન;
થયા રાય રણછોડજી, ગાય ચારતો કાન. ૩.
ભલો સ્વાદછે ભૂખમાં, સુખડોમાં નહિ સાર;
ભૂખે ખાઈ ભાખરી, રાચે રાજકુમાર. ૪.
બળિયાથી સહુદ્રો બિહે, નિર્બળનેજ નડાય;
વાઘતણો માગે નહિ, ભોગ ભવાની માય. ૫.
નિર્બળ જન નિંદા કરી, કાઢે મનનો રોષ;
પામે રાંડીરાંડ મન, શ્રાપ દઈ સંતોષ. ૬.
જે જન જેનો થઈ રહે, તેની લાજ ગણાય;
હાથ પડે જો લૂગડે, પહેરનાર શરમાય. ૭.
કોણુ વડાની વાનમાં, સુણે ગરીબનો સાદ;
ભંગળ ભર અવાજમાં, ક્યાં તૂતીનો નાદ. ૮.
કેહો શ્રેષ્ઠ શા કામનો, જેથી ન સરે અર્થ;
નાનો પણ નિશિપતિ ભલો, શનો શ્રેષ્ઠ પણ વ્યર્થ. ૯.
નખળાથીજ બની શકે, એવા કેકે ઉપાય;
ખડો શિર છેદાય પણ, કાંટો નહિ કઢાય. ૧૦.
નખળા સખળા સર્વને, કરતા દીઠા કામ;
વળગી પોડા પેટની, તેથી ગરજુ તમામ. ૧૧.

પેટ ભરવા વિષે.

દોહરા.

શું રાજ સરદાર શું, મોઢા માણસેટ;
સઉને વળગ્યું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧.

પશુ, પક્ષી, સૌ પ્રાણિને, નર જાતીને નેટ;
દુખ ઉપજવે દિલ વિષે, પાપરૂપ આ પેટ. ૨.
વાણોતર ને વૈતરા, કરે વિરોધે નેહ,
સમજે કારણુ સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૩.
વહાણુ ચડિને વીચરે, સમુદ્ર રતે શેઠ;
કુટુંબથી અળગો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૪.
કરે શિકારી સાંચરી, અરણ્યમાં આપેટ;
રખડાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ. ૫.
નહાના મોઢા ભાઈનો, વેરી થાય વચેટ;
સ્નેહ તજવે સર્વ શું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૬.
મુનિ જેવાનાં મન વળો, લોભે કરે લપેટ;
નાશ કરે નીનીતણો, પાપ રૂપ આ પેટ. ૭.
પાડે મોઢા પહાડને, હળવી પણુ હડ ફેટ;
તો તરણને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૮.
તૂળણ નીર તરંગથી, બોળી નાંખે બેટ;
તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ. ૯.
શોણિત શોરો શરિરનું, જેમ દિવેલ દિવેટ;
લીલાને સૂકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૦.
સંસારી જન શું કરે, ભગવત કેરી ભેટ;
બળબળતી વળગી બઢા, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૧.
જીવતાં સૂધી જન કદી, ઠરી ન બેસે કેઠ;
દોડાવે દલપત કેહું, પાપ રૂપ આ પેટ. ૧૨.
પેટથકી ચાલે બધો, વિશ્વનણો વ્યવહાર;
જેમ ચાલતા જનને, ઈજનનો આધાર. ૧૩.
જેજે જગમાં જગદિશે, કર્યું વિચારી કામ;
અણસમજૂ અકળાય છે, દિલમાં દલપતરામ. ૧૪.

ચડતી પડતી દશા વિષે.

દોહરા.

વસંત, ગ્રીષ્મ, વૃષ્ટિ કર, શરદ હીમ શિશિરાદિ;
મીન મેષથી, મુલકમાં, આવે રૂતુ અનાદિ. ૧.
તેમજ સુખ દુઃખ હરખ ભય, ચઢતી પડતી જાણ;
આવેછે આ જગતમાં, અંતર ધીરજ આણ. ૨.
બ્યારે રૂઠે દૈવતો, બંદોબસ્ત નકામ;
સમુદ્ર સરખી ખાઈ પણ, લંકાં લીધી રામ. ૩.
શીખામણુ લાગે નહીં, બ્યારે વિનાશકાળ;
સમજાવ્યો સમજ્યો નહીં, લંકાંનો ભૂપાળ. ૪.

મનહર છંદ.

માણસ મરણનું સ્મરણ નથી સાલતું ને,
દ્રવ્યનું દારણ રૂણ સાલે છે સંભારતાં;
ખળીઆ નીસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા,
વ્યાજતણી વ્યથા નથી વીસરી વિસારતાં;
આજ પામ્યો લાજ લક્ષ રાજના સમાજ મધ્ય,
વીતકની વાત લાજ આવે છે વિચારતાં;
કહે દલપતરામ સજ્જન તમામ આમ,
દીલમાં ધરો ડરજ કરજ વધારતાં. ૩.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

ક્રૂપાણું હજિ છે વળતી, અવની તળ ઊગિ અને નથિ ઉલ્લો;
ચાર થકી ધિરનાર કેને, દશખાર દિનારને કારણ હુલો;
લેતક વાત વિસારિ વખાણુથિ, ફોગટ ફાવિ ફરં નહિ ફૂલો;
તેનપણું દલપત કહે હજિ, ભીખનું લોજન હું નથિ ભૂલ્યો. ૪.

દોહરા.

કરજ કરીને જે કર્યા, ખોટા વરા ખચીત;
ખરેખરા ખોટાવરા, ચરચર ખાળે ચિત. ૫.
હજ લેખણ ખત ખેતને, બાજ એજ વડિવાડ;
વિખ બિજ નાણું વાવિએ, થાય ઝેરનો ઝાંઠ. ૬.
શખ ઉચકે તે કાંધિયા, અડતાં જન અભણ;
બાજ ખોર પણ કાંધિયા, ખમાણું ત્રમણું ખાય. ૭.

અતુર્ય ૫૬ ગુપ.

માગે ત્ર ગણા તેહનો, નોંધ મિલાપ પવિત્ર;
સાખ્ય ચું થાય ખજારમાં, માનો સાચું મિત્ર. ૮.

અંગ ઉધારનો અગડો.

જે ગરજ માણસ હોય છે, તે તેને કરજે નાણું બે-
ધવું હોય ત્યારે તે સાહુકારને ઘેર જઈને કેવા ગરજવાન
થઈને જોલે છે, તે પોતાનો અર્થ સર્પા પછી કેવા જવાબ
દે છે. એ વિષેની હકિકત ત્રીએ લખ્યા પ્રમાણે છે.

દોહરા.

પ્રથમ તમું ગણનાથને, વિનવું વરંવાર;
અગડો અંગઉધારનો, શુણ્ણે સાહુ નરનાર. ૧.

સાહુતાણે ઘેર સંચર્યો, ગરજુ દરદો જન;
અંગઉધારે આપશો, એક મસવાડો ધન. ૨.
અર્થ મુધારો એટલો, છે તમ સરખું કામ;
સોવાસા પખવાણિયે, દેશું પૂરા દામ. ૩.
તો ફરિ લેવા આવશું, બુઝા કરી એકવાર;
આગળથી એક માસનું, વ્યાજ ધરૂં આ દાર. ૪.
આપો અમને આ સમે, બાણી કીધા નહાલ;
જોઈએ ત્યારે માગજો, જોઈશે નાણું કાલ. ૫.
માણસ જોઈને ધીરજો, કહણ સમે છે આજ;
જગત ખધું ખટલ થયું, કરજો જોઈને કાજ. ૬.
આગળથી શું જોઈએ, બુવો અમારી વાત;
દેવું જ્યારે છૂટયું, સુખે ઉધણું રાત. ૭.
લીધે કંઈ છુટ્યા નહીં, બુવો કરી વિચાર;
લઈને પાછું આપિયે, તો ચાલે વેહેવાર. ૮.
માસ પછી તો આવશે, નાણું છે આ માલ;
નહિ તો પણ નહિ કાપિયે, ખેડા ફેરી ડાળ. ૯.
બિજે કહું એક બેજણે, લાહો અમારું ધન;
શીદ રણાવું કોઈકને, એમ વિચારૂં મન. ૧૦.

ચોપાઈ.

જોલ્યો ગરજુ એવા જોલ, સાહુતાણું મન થયું હમઢોલ;
દીધા ખત માંડીને દામ, કીધું ગરજુએ નિજકામ. ૧૧.
અર્થ સરચો ને ગરજજ ઢળી, નામ લાહે નહિ સામે મળી;
જાણે સાહુ વધે છે વ્યાજ, ગરજુ ગણે થયું મુજ કાજ. ૧૨.
એમ કરતાં એક વર્ષજ થયું, આપો નાણું સાહે કહું;
ધીરજ શખિ કરો ધરકાજ, હમણાં જાણે વધે છે વ્યાજ. ૧૩.
તમથકિ અમને ચિંતા ધણી, હાલ નથી નાણું અમ ભણી;
આવશે નાણું હાથે ચડી, વણ માગ્યા દેશું તે ધરી. ૧૪.
સાહુ પેહેલા ભરણું તમતાણા, ભાઈ તમે ટાળી છે સાણા;
વ્યાજ વધાર્યાની નથિ ખાંત, દિધાવિના નહિ થાય નિરાંત. ૧૫.
મુજ્યાં તળાઈમાં સૂખે જઈ, નાણું તમારું રહેશે નહીં;
કાળા ચોરના કાલ્યું તે વંત, હશે જેના લેહાના દંત. ૧૬.
નહિતો જાતે વેચાઈ આપશું, તો બિજા વારજેવા આવશું;
મોગે સાહુ દિનમાં એકવાર, એમ કરતે વીત્યાં વર્ષ ચાર. ૧૭.
ત્યારે સાહુ લેવાને ગયા, આપો રૂપિયા ખમણા થયા;
રૂપીયાનું નહિ લેશે નામ, હાલ નથી રૂપિયાનો દામ. ૧૮.
દામ નથી તો મારો શો વાંક, તુંતો રહ્યો સદાયનો રાંક;
કહું તને કરીને પરણામ, આપો હવે અમારા દામ. ૧૯.

મહિના.

૧. રૂણ-કરજ. ૨. ખોટાવરા-લાકડાનો સળકતો અંગારો કહેવાય છે તેમ છાણાના પિખતો ખોટાવરા કહેવાય છે.

અંગ ઉધારે ઉપારતાં, દિલે ડરનેરે,
લેણદારના થઈએ ગુલામ, કરજ;
સગળાં કથન સાંખવાં પડે, દિલે ડરનેરે,
એથી આગર ખોઈએ આમ, કરજ. ૨.
ખાણુ જેવું તીખું ખોલશે, દિલે ડરનેરે,
લોહો ખાળીને લઈ જશે પ્રાણ, કરજ;
આશિયાળા થશે એહના, દિલે ડરનેરે,
વંજી થશે એના વેચાણુ, કરજ. ૩.
ગલસાઠમાં ગભરાવશે, દિલે ડરનેરે,
ગમે તેમ લખાવશે લેખ, કરજ;
પછિ નહિ પોતે પાળી શકે, દિલે ડરનેરે,
મોઢા કજની મારશે મેખ, કરજ.
કરજથી કંઈક કુવે પડ્યા, દિલે ડરનેરે,
ઝાઝે ખાધાં ઝંખાઈને ઝેર, કરજ;
કંઈકે જોડાવ્યા જમાનને, દિલે ડરનેરે,
વળિ વાળ્યાં વહાલામાં વેર, કરજ.
વેરાળી થઈ કંઈક વહિ ગયા, દિલે ડરનેરે,
કંઈકે લોગવી લુંડી કેદ, કરજ;
માર ખાધા કંઈક માણસે, દિલે ડરનેરે,
ખરે ખાતે પામ્યા ખુબ્ય એદ, કરજ.
પુત્ર પુત્રી વેચવાં પડ્યાં, દિલે ડરનેરે,
પડી વેચવી પરણેલી નાર, કરજ;
કંઈનાં કુટુંબ અકળાવિયાં, દિલે ડરનેરે,
ખાંધિ કાઢ્યાં ખધાં ધર ખહાર, કરજ.
દોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરનેરે,
સુખ સર્વ ખોરો તેને સંગ, કરજ;
પત્નીઆની પાસે જોપેશીએ, દિલે ડરનેરે,
એથી આપણું ખગડે અંગ, કરજ.
કરજથી અકળાઈને, દિલે ડરનેરે,
થાય સત્યનાનો સદા નાશ, કરજ;
વિષને કરજ ખાતાં મોહણું, દિલે ડરનેરે,
અંત્યે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ, કરજ.
વિષમ કરજ છે વિપથકી, દિલે ડરનેરે,
પુત્ર પોતને પીડા થાય, કરજ;
લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે ડરનેરે,
દુષ્ટ કરજમાં ગુણ દેખાય, કરજ. ૧૦.

કરજદાર કારભારીએ, દિલે ડરનેરે,
ન કરાય અદલ ઈનસાફ, કરજ;
દેવું કરે તે દેવાળિયો, દિલે ડરનેરે,
નહીં દેવું તે સાચો સરાફ, કરજ. ૧૧.
એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરનેરે,
ધુળધાણી રાવણનું ધામ, કરજ;
સોળ રામ જોને શીર ચડે, દિલે ડરનેરે,
દેખે શી ગતિ દસપતરામ, કરજ. ૧૨.

કૂલણુલ વિષે.
ચોપાઈ.

૪. જો આવે વીત દે વરો, ખૂબ્ય કૂલાળ્યો કૂલે ખરો;
દેવું કરિને ખરચે દામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧.
૫. કરી કચેરિ કમુંખા પાય, ખાળક ધરમાં ખંટી ખાય;
અવળાં કામ કરે જો આમ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૨.
૬. લખિ દેખાડે નાણાં લાખ, રોકટમાં ચૂલાની રાખ;
કરે કરોડપતીનાં કામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૩.
૭. હિંડી શક્યાના હોય ન હોશ, કદિયે પણુ જઈ શકે ન કોશ;
હનર કોશ ચલાવે દામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૪.
૮. રેલિ ઉપર દીવાનાં જોર, ધરમાં તો અધારું ધોર;
શ્રદ્ધ રચે વેચીને દામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૫.
૯. દેડકું દેખી દિલમાં દરે, સિંહ સાથે લડવા સંચરે;
પ્રથમ પિછાને નહિ પરિણામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૬.
૧૦. એકે અક્ષરની નહિ યાદ, વદે વડા પંડિતથી વાદ;
ગણે મુરખમાં સઘળું ગામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૭.
૧૧. ખીજની એથે ખરખડે, વળી વિજય પોમે તેવડે;
તે નણે નિજ જોર તમામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૮.
૧૨. એકે જો ઉતાળે સાલ, ચંદ્ર છતાં ઈચ્છેજ મશાલ;
કાણુ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૯.
૧૩. દોડીસા તો ખાસા દેજ, ખને વખત ત્યાં ફરિ બેસેજ;
ખડે ખરો પણુ દે ન ખદામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૦.
૧૪. બોલે મોઢા મોઢા બોલ, તેમાં પેશાબાર ન તોલ;
લગાર મોઢે નહીં લગામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૧.
૧૫. આદરિ શક્તિયકી ઉપરાંત, ખાડી મોટી રાખે ખાંડ;
દિલથી કહેછે દસપતરામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૨.

દેવિવિનય મંદ.

૧ એક કડવા મધુગીએ મરજીને લીધે પોતાની રૂપાળી
ખાઈને વેચીને એક છુટકો કપો દત્તો, તે તેના નાની-
મણિ લીધી.

સાગર સાત તરે મહેજે તો, તળાવનણી ચણીની કસી તેને;
દેવિ દે હમ્મસ કદિ હંગમ, આકતણું રૂપ નું પછિ એને;

આપિશ તોપણ લેઈશું અમો, નહિ ચાલે નાપાડે તમો;
એ રીતે કહું બહુજ પ્રકાર, બોલ્યો ગરબુ તેણીવાર. ૨૦.

દોહરા.

ગરબુ બોલ્યો તાહરે, સાંભળ સાચી વાત;
ક્યાંઈ ન જવાશે ચારવા, હોયતો દઈએ ભ્રાત. ૨૧.
સાહ ત્યાંહાં ગરબુ થઈ, બોલ્યો થઈ લાચાર;
ભાઈજી આપોતો વળી, દેઈશું ખીજ વાર. ૨૨.
એ નાણું આવ્યાતણે, નહિ સૂચ્યો ઉપાય;
ત્યારે પોતે લાંધવા, ગરબુને ઘેર જાય. ૨૩.
ચૂલામાં જળ રેડિયું, બેઠો કઠણ થઈ સાય;
લિધા વિના તું જો જમે, નરશી વસ્તુ ખાય. ૨૪.
ઘર તારું લાંધે સહુ, લાંધું બેઠો હુંય;
લિધા વિના હું નહીં, નિશ્ચે જાણે તુંય. ૨૫.
સાહે ગાળો રીસમાં, દીધી ત્યાં દશવીશ;
તે સાંભળતાં તુરત તે, ચડી ગરબુને રીસ. ૨૬.
અહિંતો આડી શેરીની, ધૂળ પડી તે લેય;
કર કરવાનું હોય તે, કહેવું હોય ત્યાં કહેય. ૨૭.
નથિ બિહિતો તારાથકી, આ ઘર લૂટી લેય;
મળશે ત્યારે આપણું, દશ દિન બેસી રહેય. ૨૮.
સાહ કહે શુણ કુતરા, ધાણું બોલમાં ધૂડ;
તારા ઘરમાં રાખજે, આડી શેરીની ધૂળ. ૨૯.
છે જાતે દેવાળિયો, લેઈ નથી દેતો ધન;
લેતાં લાગ્યું સાહજું, દેતાં ધૂજે તન. ૩૦.

ચોપાઈ.—સાહકાર કહેછે.

શું કાંઈ તારા ચાકર છેયે, જે તારે ઘેર ફેરા દેયે;
ખાઈશ શુંછે વાંઝિયાનો માલ, લેશું બમણાં ધન હાલ હાલ. ૩૧.
એક હાથે માથાના વાળ, એક હાથે મોટી પેંજર;
મારિશ ચાર ગણી બે કહું, નાણું તો એ રીતે લહું. ૩૨.
બોલ્યો ગરબુ શુણિ એ વેણ, આ ભવ તો નથિ કંઈ મે દેણ;
બાટિ કમાઈના હશે તે ગયા, મારા નશીબના ખાવા થયા. ૩૩.
કુતરાની પેઠે શું ભસે, નાણાં તો તારા ઘરમાં હશે;
તારૂં મોતછે મારે હાથ, જઈશ ગોળ કૂટકડીને કવાથ. ૩૪.
એમ કરતે લાંધણ થઈ ત્રણ, સાહે જાણ્યું આવ્યું મરણ;
ધણિ ઘરનો ખાય છાનું ધાન, સાહ ન પામે અન્ન ને પાન. ૩૫.
સાહ ગયો ઘરમાં કરી રીસ, મારી લાત ગરબુને શીશ;
આવ્યા પાટુએ તે ઘડી, ગડદાની તરફીટજ પડી. ૩૬.
જેવા મળ્યું ત્યાં સઘળું ગામ, સાહને કહે તને રૂઠ્યા રામ;
આપ્યાછે તેમજાલઈ જાણ, આમ કિંધે નવ થાય વખાણ. ૩૭.

* આસડું.

સાહ કહે હજી મારો વાંક, ભાઈયો મને અપાવો કાંક;
વચ્ચે પડ્યા પછિ વજીદાર, મુદલ મુદલનો કિંધો વિચાર. ૩૮.
ગરબુ કહે કાંધાં કરો બાર, સાહ કહે કાંધાં કરો ચાર;
જો ભાઈ મુળગા પામશું દામ, ફરી વિચારી કરશું કામ. ૩૯.
વર્ષે કાંધું પૂરું થાય, ટંટો એટલો એટલો મચાય;
સમજી સુણિને કરી વિચાર, એવા નહિ કરશો વેપાર. ૪૦.

દોહરા.

રાખિ ઘરેણું રોકડું, આપે નાણું જોહ;
સોમણકેરે ગાદલે, સુખે ભાંધશે તેહ. ૪૧.
ઉધારે તે આપજો, જેનું ચાલે જોર;
આરખ બેસે આવીને, કરે કબજ ધર દોર. ૪૨.
સગપણમાં કે સ્નેહમાં, દેણા લેણા દામ;
અંતે હેત રહે નહીં, કરજો જોઈને કામ. ૪૩.
જર જોરૂ ત્રીજી જમિન, કલેશતણાં ધર એહ;
સાખ સહીત લખત વિના, વાત ન કરિયે તેહ. ૪૪.
ઉપજ વિચારી આપણી, કરિયે ખરચ સદાય;
સારે નરસે કરજો, નહિ કરિયે કુલાય. ૪૫.
જે ખરચે દેવું કરી, મોટો મૂરખ એહ;
લોક વખાણે એક દિન, કરે વગોણાં તેહ. ૪૬.
ઝગડો અંગ ઉધારનો, શુણી હરખશે સાહ;
જાતે ચાર દેવાળિયા, દિલમંદ ધરશે દાહ. ૪૭.
વાતો શુણો વિચારજો, ક્રોધ ન કરશો લેશ;
રૂઢિયામાં ધરિ રાખજો, ડાપણનો ઉપદેશ. ૪૮.
કરજો કામ વિચારથી, નહિ કરશો કુલાય;
સમો વિચારિ ચાલશે, થાશે સુખી સદાય. ૪૯.
બોગણીસને ચારના, મહા મુદિ પંચમિ નામ;
તે દિન ઝગડો દાખિયો, ફિજવર દલપતરામ. ૫૦.
એક રામ ચઢતાં ગયું, રાવણ કેરું રાજ;
સોળ રામ શિરપર ચઢે, કહો રહે કયમ લાજ. ૫૧.

કરજ ન કરવા વિશે.—૫૬.

(વિવેક વણજરાનો રાગ.)

મારું કહું તમે માનીને, દિલે ડરજોરે,
તક આવે નહારી તોય, કરજ નવ કરજોરે;
કરજથી ભુંડું કરશું નથી, દિલે ડરજોરે,
હાડિ જો કાંઈ બુદ્ધી હોય, કરજ નવ,

અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે ડરનેરે,
 લેણદારના થઈએ ગુલામ, કરજ;
 સગળાં કથન સાંખવાં પડે, દિલે ડરનેરે,
 એથી આખર ખોઈએ આમ, કરજ. ૨.
 બાણુ જોવું તીખું બાલશે, દિલે ડરનેરે,
 લોહી બાળીને લઈ જશે પ્રાણ, કરજ;
 આશિયાળા થશે એહના, દિલે ડરનેરે,
 વળી થાશે એના વેચાણ, કરજ. ૩.
 ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે ડરનેરે,
 ગમે તેમ લખાવશે લેખ, કરજ;
 પછિ નહિ પોતે પાળી શકે, દિલે ડરનેરે,
 મોટા કટની મારશે મેખ, કરજ.
 કરજથી કંઈક કુવે પડ્યા, દિલે ડરનેરે,
 આજે ખાધાં ઝંખાઈને ઝેર, કરજ;
 કંઈકે જોડાવ્યા જમાનતને, દિલે ડરનેરે,
 વળિ વાવ્યાં વહાલામાં વેર, કરજ.
 વેરાગી થઈ કંઈક વહિ ગયા, દિલે ડરનેરે,
 કંઈકે લોગવી લુંડી દેદ, કરજ;
 માર ખાધા કંઈક માણસે, દિલે ડરનેરે,
 ખરે ખાતે પામ્યા ખુબ ખેદ, કરજ.
 પુત્ર પુત્રી વેચવાં પડ્યાં, દિલે ડરનેરે,
 પડી વેચવી પરણેલી નાર, કરજ;
 કંઈનાં કુટુંબ અકળાવિયાં, દિલે ડરનેરે,
 બાંધિ કાઢ્યાં બંધાં ઘર બહાર, કરજ.
 દોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરનેરે,
 મુખ સર્વ ખોશી તેને સંગ, કરજ;
 પતીઆની પાસે નેપેશીએ, દિલે ડરનેરે,
 એથી આપણું બગડે અંગ, કરજ.
 કરજથી અકળાઈને, દિલે ડરનેરે,
 થાય સત્યતાનો સદા નાશ, કરજ;
 વિપતે કરજ ખાતાં સોહણું, દિલે ડરનેરે,
 અંત્યે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ, કરજ.
 વિપત કરજ છે વિપતથી, દિલે ડરનેરે,
 પુત્ર પોતને પીડા થાય, કરજ;
 લાંચ લુચાઈ લંપટપણું, દિલે ડરનેરે,
 કુટ કરજમાં ગુણ દેખાય, કરજ. ૧૦.

કરજદાર કારભારીએ, દિલે ડરનેરે,
 ન કરાય અદલ ધનસાક્ષ કરજ;
 દેવું કરે તે દેવાળિયો, દિલે ડરનેરે,
 નહીં દેવું તે સાચો સગદ, કરજ. ૧૧.
 એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરનેરે,
 ધુળધાણી રાવણનું ધામ, કરજ;
 સોળ રામ જોને શીર ચડે, દિલે ડરનેરે,
 દેખે શી ગતિ દલપતરામ, કરજ. ૧૨.

કૂલણુલ વિષે. આપાઈ.

૪. જો આવે વીચા કે વરો, ખૂબ કૂલાવ્યો કૂલે ખરો;
 દેવું કરિને ખરચે દામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧.
૫. કરી કચેરિ કમુંબા પાય, બાળક ધરમાં બંદી ખાય;
 અવળાં કામ કરેજે આમ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૨.
૬. લાખિ દેખાડે નાણાં લાખ, શેકડમાં ચૂલાની રાખ;
 કરે કરોડપતીનાં કામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૩.
૭. હિંડી રાક્યાના હોય ન હોરા, કદિયે પણ જઈ શકે ન દોરા;
 હજાર દોરા ચલાવે હામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૪.
૮. હેલિ ઉપર દીવાનાં જોર, ધરમાં તો અંધારું ધોર;
 ઘઠ રચે વેચીને હામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૫.
૯. દેડકું દેખી દિલમાં રહે, સિંહ સાથે લડવા સંચરે;
 પ્રથમ પિછાને નહિ પરિણામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૬.
૧૦. એકે અક્ષરની નહિ યાદ, વદે વડા પંડિતથી વાદ;
 ગણે મુરખમાં સઘળું ગામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૭.
૧૧. બીજની એથે બાળપડે, વળી વિજય પામે તેવડે;
 તે નાણે નિજ જોર તમામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૮.
૧૨. એકે જે ઉતાળે સાલ, ચંદ્ર છતાં ઇચ્છેજ મશાલ;
 કારણ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૯.
૧૩. દીલીસા તો ખાસા દેજ, બને વખત ત્યાં ફરિ જોસેજ;
 બંકે ખસે પણ દે ન બદામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૦.
૧૪. બોલે મોટા મોટા બોલ, તેમાં પેશાબાર ન તોલ;
 લગાર મોટે નહીં લગામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૧.
૧૫. આદરિ શક્તિયકી ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાણે ખાંત;
 દિલથી કહેછે દલપતરામ, તે નરનું કૂલણુલ નામ. ૧૨.

ઈશ્વરિય હંદ.

જોકે કડવા કષ્ટાળીએ કરજને લીધે પોતાની રૂપાળી
 બાળકને વેચીને છેડા છુટકો કરા દેતા, તે તેના નાવી-
 માએ લીધી.

સાગર સાત તરે સહેજે તો, તળાવતણી ગુણતી કરી તેને;
 દેવિ દે અમતા કદિ હુંગર, આકતણું કુળ શું પછિ જોર;

આભનિ સાથ ભરે ખલુ બાથ, કહો પછિ તેહ ગણે દિલ કેને;
કોડિ હિસાબ કિયો દલપત, જ્યાં બંધની ગણતી નહિ જેને. ૧૩.

દોહરા.

અલખત હાથ ઉડાઉને, વસે ન ઝાઝી વાર;
પતંગ રંગતણી રહે, ચટકી દહાડા ચાર. ૧૪.

કૂલણની ગરબી.

“વાલા તમારી જોધને રહી છું વાટરે વાલાજી.” એ રાગની.

કૂલણજી તમે કુલાવ્યા કેમ કૂલ્યારે, કૂલણજી;
આ ઉપજ ખરચતો અડસટ્ટો કેમ ભૂલ્યા, મારા કૂલણજી. ૧.

કરજ કરીને વરા ભલા તમે કીધારે, કૂલણજી;
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જરા લીધા, મારા કૂલણજી. ૨.

ધર વેચીને ધી સાકરતો લીધારે, કૂલણજી;
આ જમણુ સરસ સામો વડિયાથી કીધાં, મારા કૂલણજી. ૩.

પીતાંબર પેહેરી પંગતમાં ફરિયારે, કૂલણજી;
આ મનમાં કૂલ કરી મૂછે કરં ધરિયા, મારા કૂલણજી. ૪.

વળતો દિવસ થયો કે માગે નાણારે, કૂલણજી;
આ નાણાનાં તો ન મળે ક્યાંઈ ઠેકાણાં, મારા કૂલણજી. ૫.

કૂલણજી ઉપર અરજ થઈ ત્યાંથીરે, કૂલણજી;
આ જપત થઈ મિલકત કાહાડયા ધરમાંથી, મારા કૂલણજી. ૬.

કૂલણજી તમને જેણે કૂલાવ્યારે, કૂલણજી;
આ તે તો કોઈ મદદ કરવા નવ આવ્યા, મારા કૂલણજી. ૭.

કુલણજી તો કુવો શોધવા આવ્યારે, કૂલણજી;
આ ગરથ વિના તે અફિણ ન કોઈએ આવ્યાં, મારા કૂલણજી. ૮.

જમતી વખત વખાણુ ભલાં જે કરતા રે, કૂલણજી;
આએ સહુ હાસ્ય કરે નિંદા આવરતા, મારા કૂલણજી. ૯.

એ અવસર તો અધિક વખાણી ચડાવ્યારે, કૂલણજી;
પણુ આ અવસર તો એવકૂઠ કરાવ્યા, મારા કૂલણજી. ૧૦.

પેહેર્યાને પટકુળ બાંધ્યા ચંદરવારે, કૂલણજી;
આ ધર બાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા, મારા કૂલણજી. ૧૧.

કૂલણજીની રાંડ રૂએ મોં વાળીરે, કૂલણજી;
આ કૂલણજી સીધાવ્યા ટેકો ટાળી, મારા કૂલણજી. ૧૨.

ભોળાને નરસી શિખામણુ દેશેરે, કૂલણજી;
તે નીશાશાનું પાપ ધણું શિર લેશે, મારા કૂલણજી. ૧૩.

દિલમાં દલપતની શીખામણુ ધરજેરે, કૂલણજી;
તો કરજ કરીને નોત વસે નવ કરજે, મારા કૂલણજી. ૧૪.

કરકસર કરવા વિષે.

દોહરા.

સમજી ખરચ કરે સદા, જેમ કમાય કમાઉ;
કૃપણપણું ન કરે કંદા, અતિ નહિ થાય ઉણઉ. ૧.

ખર્ચે ધન સૌ જન ખરા, વળિ પણુ જુઓ વિવેક;
અર્થે ખર્ચે એક જન, અનર્થે ખર્ચે એક. ૨.

કૃપાગતા છંદ.

જનમેજ જર જે જરા જરા, તો થશેજ વધતા વરા વરા;
જ્ઞાનવાન જન જે ખરાખરા, વ્યર્થ ખર્ચ ન કરે નરા નરા. ૩.

દોહરા.

કેજે આવે કર વિષે, તે ઝટ નહિ વવરાય;
કેજે વિઠી પહેરિયે, તે કેજેજ કહાય. ૪.

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કેજીથી, વિઠી આવે વીર;
કરથી તેતો કાઢતાં, નયણે આવે નીર;
નયણે આવે નીર, કલપના તે પર કરતાં;
શ્રમથી ધન સાંપડે, વિષમ લાગે વાવરતાં;
દાણે દલપતરામ, રચી પચિને જે રળિયે;
તે તો ધન વવરાય, કેજીથી કર આંગળિયે. ૫.

દોહરા.

યોગ્ય ખરચ કરવું ભલું, ભલું અધિક નહિ ભાઈ;
લેખણુ ભરિ લખવું ભલું, નહિ રેડી રૂસનાઈ. ૬.

નિજ ધરનું પરનું વરે, ત્યાં તેવો મન રંગ;
૧ દરજ પખતું વેતરે, મોચિ વેતરે તંગ. ૭.

કરે જગતમાં કરકસર, જુઓ જગતનો ઇશ;
પ્રકાશ ત્રીશ ઘડી કરે, અંધારું ઘડિ ત્રીશ. ૮.

ઈશ્વર પણુ કરકસરનો, રાખે રૂડો વિવેક;
ગ્રહો અનેક વચે રચ્યો, દિવો દિવાકર એક. ૯.

કંબુસ વિશે.

આખો ક્ષત.

ઉદારનું કંબુસનું, ખરચ ખરાખર જુઓ કરિ તપાસ;
દિન અગ્યારે આછું, આંદ્ર વરસ તો વધે અધિક માસ. ૧.

દોહરા.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વસે સદાય;
કસર કેયે કંબુસનું, લાખ રીતે લૂટાય. ૨.

મોઢા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરિએ આશા;
 મુણ્યો ન કોઈ મુખો થયો, તાડ તજે વશિ વાસ. ૩.
 કૃપણ મૂર્ખતા કર વિશે, પૈશા પુસ્તકે જાય;
 પંપાળે પાસે લઈ, એ ઉપયોગિ ન થાય. ૪.
 સિંહ મૂઢ મણિધરમણી, સતિતન કંબુસઆથ^૧;
 ચડે ચાર એ એટલાં, પ્રાણ ગએ પર હાથ. ૫.
 લે લટી ધન કૃપણનું, કાં રાજ કાં ચાર;
 ખર્ચિએ આસડે, ખોરડિ કેમાં ખોર. ૬.
 કંબુસ કેર કાળનું, કાળો પથર કોય;
 જુગ આખો જળમાં રહે, પણ પિગળીત ન હોય. ૭.
 મધમાખી મધખાય નહિ, સંચા કરે સદાય;
 તો તેનાથી અન્યતે, એ મધ કેમ અપાય. ૮.

મનહર હંદ.

જળદનું^૨ લેછે જળ લેછે નદી નદતાણું,
 જેનું તેનું લેવું પણ દેવું નહિ દાન છે;
 પીવા આવે માણસો તો પાય નહિ પળી પાણી,
 વદન બગાડે વળી એવો ગુણવાન છે;
 પલાળતાં પ્રણે ન એવા રહે પાસે પડયા,
 પથર જેવા કઠોર પાપીષ્ઠ પ્રધાન છે;
 રાખી રહે એવી એવી રીત રતનાગરની,
 નાગર નાથનું દીલ સાગર સમાન છે. ૯.

દાદરા.

કંબુસ મુખથી શું કહે, શું સુમ મુખને દામ;
 શબ્દ કહો. શમશાનનો, તે તણુ શબ્દે નામ. ૧૦.

ઉત્તર નાથુરામ.—વસંત તિલકા વત.

છાંયે વશી જન કદી, મુખિયાં ન દીઠાં;
 ફૂલ્યાં ન ફૂલ ન ફૂલ્યાં, ફૂળ કાંઈ મીઠાં;
 પ્રખ્યાતતા ન પસરી, જન પાળવામાં;
 રૂડો ગણાય ગુણ, બાવળ બાળવામાં. ૧૧.

દાદરા.

મુજો દીસે સામટી, ફૂલ વિષે નહિ માલ;
 પાંકે ફૂળો પડાયા, તે બાવળને બાળ. ૧૨.

ઈંદ્રવિજય હંદ.

પદેશ સદા દલપત, અધર્મ અધર્મ નહિ તજવાનો;
 શું કોઈ શુણી ખિરદાવળી, સોય વસા નહિ શૂર થવાનો;

^૧ આથ-મુડી

^૨ જળદ-વરસાદ.

કોડ પ્રકાર કિધે મન રંજન, કંબુસ દાન નહો કરવાનો;
 બાળકે રોઈ મરે બહુધા પણ, પાવડને ન ચડે કદિ પાનો. ૧૩.
 આ ભ્રમ્યપૂર રહ્યું બળિ રાયનું, હાકમ હિંદુ ગયા હરનારા;
 આ હથિયાર રહ્યાં અવનીપર, ધિગડમદ્દ ગયા ધરનારા;
 આ કવિતા રસ પૂરણ પ્રોઠ કૃતીશ્વર, ભૂપ ગયા કરનારા;
 દક્ષ પુરૂષ ગયા દલપત, રહ્યા નિજ પેઠ પુરૂં ભરનારા. ૧૪.

મનહર હંદ—સોપારીના આડ પ્રતિ અન્યક્રિત.

બિંચું બિંચું વધી શોભે એથકીછે નોંચાં સારાં,
 જે થકી પોપણ સદા ધાયછે સંસારીનું;
 આપે બખરીશ બની રંજનને રાજ કરે,
 વણિકનું દાન જેવું તાળીનીં તૈયારીનું;
 આશ્રય કરીને કોઈ પ્રાણિ ન આરામ પામે,
 દાખે દલપત પેખો આડ આ સોપારીનું;
 સ્વચ્છું તોય ઠીક છે ન સ્વચ્છું હોત તોય ઠીક,
 જેને ફૂળે પેઠન ભરાય નર નારીનું. ૧૫.
 સોપારી કહેછે કવિ કામને ધિક્કાર કરે,
 મને તો સ્વછે મીજલસને શોભાવવા^૩;
 મારાવિના વરઘોડા સારા કેમ શોભતને,
 કેને તમે કહેત સાજનમાં સિધાવવા;
 મોઢાં મોઢાં મુંદરછે મંદિર અમારાં એથી,
 શોહેર શોભેછે સારાં પ્રેમ ઉપજાવવા;
 તાડ આડતણી તુલ્ય નથી દલપતરામ,
 સારે સમે છેયે ઉપયોગ યોગ્ય આવવા. ૧૬.

ગરજ વિશે.

દાદરા.

આપ આપની ગરજથી, ગરજૂ જગત જણાય;
 વગર દરદ ધર વૈદને, જરૂર કોઈ ન જાય. ૧.
 હમા ન તજિયે તેહની, જેની ગરજ સદાય;
 જળ સાથે રીસાઈને, કહો મત્સ ક્યાં જાય. ૨.
 જેની ગરજ પડે સદા, તેને કેમ તજાય;
 બાળેછે ઘર આગ પણ, ઘરમાં રોજ રંખાય. ૩.
 કદિ હલકાની ગરજ પણ, ભારે ને પરનાર;
 કાઠ નાવને આશરે, પથરા ઉતરે પાર. ૪.
 ગરજ સમે ગરજૂ જનો, બોલે મીઠા બોલ;
 ભાર ન ગણશે ભાઈઓ, તેનો તરણા તોલ. ૫.

^૩ મતલબકે કેટલાએક શ્રીમંતો કુકત મીજલસને એવા-
 વવાનાંછે, પરંપકારી કામના નથી.

તેના દોષ ગણાય નહિ, જે ઉપયોગિ અગાધ;
એકી ખેળ ગણાય પણ, કાગળનો નહિ બાધ. ૬.

ક્રીંમત વિશે. દોહરા.

અમુલ્ય પણ સહજે મળે, તે શસ્ત્રું તે ક્ષમ;
નદો કિનારે નીરનો, એક ન ઉપજે દામ. ૧.
જળનું નિર્જળ દેશમાં, ઉપજે અગણિત મૂલ;
ગંગાતટ જે જન વસે, તેને જળ તૃણુ તુલ્ય. ૨.
જેઈએ ત્યારે નવ જડે, એનું મૂલ અપાર;
જન્ય પ્રાણુ જ્યાં જળ વિના, કિંમત હેમ હજાર. ૩.
અછતે પડે અગત્ય તો, તે વસ્તુ મહા મુલ્ય;
નિર્જળ થળ પ્રાણાંત તકે, નીર લાખ ધન તુલ્ય. ૪.

સઉને ખપ તે શસ્ત્રું, તે પ્રભુ કૃપા અમુલ્ય;
પંડિત પ્રાણી ને પવન, છે નિર્ધન નિર્મૂલ્ય. ૫.
સાત વેતનાં સર્વ જન, કિંમત અમૂલ્ય તુલ્ય;
સરખા કાગળ હુંડિના, આંક પ્રમાણે મૂલ. ૬.
બહુ જન માને જોઈને, તો તે મોઢું થાય;
સોનુંછે શા કમનું, નહિ આહાય ખવાય. ૭.
વખાણ કે નિંદાયકી, વધે ઘટે નહિ વાલ;
ઉપજે કિંમત એટલી, જેમાં જેવો માલ. ૮.
વસ્તુ પરાર્ધ ધાસનાં, દિસે ટોણુ દિલગીર;
ઘોખાણનાં બાળોતિયાં, જે-રાણીનાં ચીર. ૯.
સોંધું મોંધું શિક્ષ ગણે, પરધન જ્યાં વપરાય;
તેલ ગોળ ઘર પારકે, જોડા ઘોડા ખાય. ૧૦.

લક્ષ્મી સંવંધી વિષયો પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

વિનયવિનોદ.

કાવ્યતરંગ અનેકાર્થ કાવ્ય.

અનેકાર્થના જુદા જુદા અર્થ લખ્યા વિના સમજણ પડે
નહિ, માટે કલ્પિત સંવાદ રચવાની જરૂર જણાઈ. અને
ભાવનગરના રાજા વિનયસિંહજી મહારાજને કવિતાનો ધણો
શોખ હતો, માટે તેની સભાના સંવાદ કહ્યો છે.

તે રાજા પોતાના બુધવારિયા બંગલામાં કવિયો અને
ગુણીજનોની સભા ભરીને બિરાખ્યા હતા, ત્યાં એક કવિને
પાંચ સભાસદોએ એકદમ પાંચ પ્રશ્ન પુછ્યાં, એકે કહ્યું કે
કણુની કેવા હોય તે શામિ? ૨. ઘોડા કેવા હોય તે શામિ?
૩. ખાટલો કેવા હોય તે શામિ? ૪. નિરાળીએ શાથી શામિ?
૫. સરદાર શાથી શામિ?

પછી કવિયે તે પ્રશ્નો અને ચોથા ચરણમાં ઉત્તર સાથે
દોહરા કહ્યો, કે:—

દોહરો.

લેહૂ ઘોડો લાટલો, નિશાળિયો સરદાર;
સારા શોમે હોયજો, પંહે પાટીદાર. ૧.

અર્થ એવા નીકળ્યો કે પાટી એટલે નહાનો વાંટો જેના
તાળામાં હોય, તે કણુની પાટીદાર કહેવાય, તેવા હોય તે
શામિ, ઘોડા દોડવાથી શામિ, ઘોડા દોડ કાઢે તે પાટી કહેવાય,
ખાટલો સુત્રની પાટીયે ભરેલા શામિ.

નિરાળીયાની પાસે લખવાની પાટી હોય તે શામિ. સર-
દારની પાસે સીપાઈની પાટી હોય તો તે શામિ, દાર એટલે
વાળો. પાટીવાળો.

તે સાંભળીને રાજાએ રાજી થઈને કવિને માન આપ્યું.
એટલે ત્યાં એક જોગી બેઠો હતો, તેને અદેખાઈ આવી.
એટલે તે કંઈ ગુસ્સામાં બોલ્યો, ત્યારે કવિયે કહ્યું કે તમે
જોગી થઈને આવ્યા તાતા થઈ જાઓ છો તે તમને યોગ્ય
નથી, તમે ગીતાનું પુસ્તક વાંચી જુઓ.

આવો બોલ્યો કે મેં ઘણાં પુસ્તકો જોયાં છે, ગીતા જોવાથી
શું થવાનું છે?

કવિ:—

દોહરો.

જોગી તાતો થાય શું? અજ્ઞાની જન થાય;

એવું સાંભળીને આવો વધારે ક્રોધથી બોલ્યો, એટલે કવિ
ચુપ રહ્યો.

રાજા—એ દોહરા પુરે કરો.

કવિ—હવે મારે એમને કંઈ કહેવું નહિ.

રાજા—તે દોહરા તો પુરે કરો.

કવિ—એ દોહરા પૂરેજો મેં અધુરે રાખ્યો નથી, અધુરે
હોય, તો એજ પૂર્ણ કરીથી કહું, એટલે પુરે થશે.
એમ કહીને બોલ્યો કે:—

ઉત્તરાર્દ.

જો ગીતાતો યાવજું, અજાનીજ ન થાય. ૨.

મતલબ કે ક્ષણાં પુસ્તકો જોયાં હશે, પણ ધ્યાન ર્ધને ગીતાનું પુસ્તક જો. તો તું અજાનીજ થાય નહિ, તે જો-ગીતા શિષ્ય પૈશાદાર મારવાડી હતો તે ધનના મધ્યી કંઈ ધુસ્સો કરીને જોલ્યો, ત્યારે કવિએ કહ્યું કે:—

દોહરો.

કર વાપરો પકા રહી, કરવા પરોપકાર;
આજ રલે થા નારકો, આ જર લે યાનાર. ૩.

પછી તે મારવાડીના ગોર મારવાડી જાણી હતા, તે કંઈ ધુસ્સો કરીને જોલ્યો, ત્યારે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે એતો ગોરછે, માટે ગોરના ગુણ તમે જાણો છો? કવિ—હા જાણું છું.

દોહરો.

સ્થાવિતમાં સ્થિર નવ રહે, સ્વજાતમાં નહિ સ્નેહ;
સ્વાતરમાં ઉત્તમ સ્વરો, ગોરતણો ગુણ એહ. ૪.

મતલબ કે ખેસારીએ ત્યાં ખેસી રહે નહિ, અને પોતાના જાતિલા સાથે સંપ નહિ, અને તસ્કર વિદ્યામાં ઉત્તમ ખરો, કળિયુગના ગોરના એવા ગુણછે. તે સાંભળીને ગોરને મીસે ચડી, અને કહ્યું કે મેં નાપાડી તો પણ તમે મારે વિષે શા વાસ્તે દોહરો કહ્યો? કવિએ કહ્યું કે મેં તમારા વિષે કહ્યુંજ નથી, મેંતો જાણના ગોર (બુકા) વિષે કહ્યું કે થાપેલા જાણનામાં સ્થિર રહે નહિ, અને તેની જાતમાં સ્નેહ એટલે ચિકારા ન હોય અને ખેતરમાં ખાતર નાખવાના કામમાં તે ઉત્તમ ગણાય છે. તો પણ ગોરની તો મીસ ઉતરી નહીં ત્યારે એક સરદારે તેને ખહુ સમજવા માંડ્યો, ત્યારે તેણે સરદાર ઉપર ધુસ્સો કરીને સોર કરવા માંડ્યો ત્યારે, સર-દારે હાથ જોડી પગે લાગીને કહ્યું કે:—

દોહરો.

પાવ નમુ કરિ પ્રદક્ષણા, તજો ગોર વહુ સોર;
તે સાંભળીને પણ ગોરની મીસ ઉતરી નહીં, ત્યારે પેલ કવિએ અડવો દોહરો પૂરો કર્યો:—

પ્રકાર છાંડો પ્રથમનો, તો ગુણ માને ગોર. ૫.

એ ઉપરથી ગોર સમજ્યો કે પ્રથમનો પ્રકાર એટલે પ્ર-થમ મારી મશ્કરી કરી હતી, તે પ્રકાર તલવાનું કહ્યું.

પણ પેલા સરદાર સમજ્યો કે મેં ગોરને પ્રદક્ષણા કર-વાનું કહ્યું, તેથી તે થંડા થયા નહિ, પણ કવિએ મને પ્ર-અક્ષર તલવાનું કહ્યું, એટલે દક્ષણા કરવાની સુચના કરી, એમ જાણીને શુંજમાંથી એક સોના મહોર કાઢીને ગોરના હાથમાં ચુકી, એટલે ગોર થંડા થઈને જોલ્યા, કે તમે તો અમારા અનદાતાછો.

પછી કવિએ ખીજ વાત કહાડી, કે હું એક જીલ્લામાં થઈને આવ્યો તે જીલ્લામાં ત્યાંના રાજાનો રેયત ઉપર ખહુ જીલમછે, અને તે રાજા આજમ લખાય છે. હું તેની કચેરી જોવા ગયો હતો, ત્યાં ગેર ઇનસાફ અને માર પછાડ થતી હતી. તે જોઈને કચેરીમાંથી ઉઠીને બહાર આવ્યો, ત્યારે ખીજા લોકો કચેરીમાં જતા હતા તે મને મળ્યા, તેમાંના એક જણે મને પુછ્યું, કે આજમ રાજાજી ક્યાં છે? ત્યારે મેં કહ્યું કે:—

દોહરો.

જા જમપુરિ છે જો અહીં, જો અહિં આ જમરાય;
આ જમના દૂતો વઢી, ચિત્ર વિચિત્ર જળાય. ૬.

મતલબ કે અહીં ખરે જુદાજો પથરાઈ રહે એવી પૂરી જાળમછે, અને આજમ રાજા છે, વળી આજમના સે-વકો ચિત્ર વિચિત્ર એટલે તરહવાર દેખાયછે, તે તું જો. તે સાંભળીને ક્ષમાધર કવિએ કહ્યું કે કવિરાજ તમે તો ખૂબ કરી. એમાં શંકા લંકાર છે, તે એવી રીતે વંચાયછે કે,

દોહરો.

જા જમપુરિ છે જો અહિં, જો અહિં જા જમગાય;
આ જમના દૂતો વઢી, ચિત્ર વિચિત્ર જળાય.

મતલબ કે જમપુરીમાં જમરાજાની આગળ ચિત્ર અને વિચિત્ર એવા બે નામના આ દૂતો દેખાયછે; અને આ જમપુરીના દેખાવ છે, તે તું જાણને જો.

એવામાં કળાવંત લોકો એટલે ગવધડિયા આવ્યા, તેઓ પણ કવિયાની હારમાં ખેસી ગયા, તેથી તેઓની પાછળ ખેડેલા સરદારો ઈચ્છા નીચા થવા લાગ્યા, અને જાણ્યું કે આ લોકો ખાલી ચૂંચું કરીને કાન ફાડશે. અને સભામાં જે વાણી વિનાદ થશે, તે આપણને સાંભળવા દશે નહીં, રાજાએ આજ્ઞા કરી કે કાવ્ય ચરત્યા ચલાવો, એટલે ક્ષમા-ધર કવિએ કહ્યું કે, આ સોરઠના પ્રભાકર સાંભળો; એ-વામાં કળાવંતોની પાછળ ખેડેલા સરદારો ઈચ્છાનીચા થતા

સૂર્ય.

હતા, તેઓને જોઈને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારે વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નડતર થતી હશે; એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નડતર કેની હોય;
કઠાવંત નડતર કરે, કવિ વ્રુધ કરે ન કોય. ૭.

રાજા સમજ્યા કે તે વેગળા પડેલા સરદારેને કળાવંત લોકોની નડતર છે; કવિઓની અને (બુધ) પંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ ક્ષમાધર છે, તે કોઈને દુઃખ લાગે એવું બુધ્ધ બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવંત લોકોને દુઃખ લાગે એવો દાહરો તેણે કેમ કહ્યો હશે? માટે તેનીજ પાસે એનો અર્થ બુધ્ધો કરાવવો, એવું ધારીને કહ્યું, કે કવિરાજ એનો અર્થ બુધ્ધો કરે.

કવિ—મહારાજ એતો રસ ગ્રંથનો દાહરો છે, ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય અર્થો અલાયો તેથી મેં કહ્યો; અને તેનો અર્થ એ છે કે જે પ્રિયા અને પિયુને વિલોગ પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવંત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુકનો તારો કે બુધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે ખીજો અર્થ જે હોય તે કહો.

કવિ—મહારાજ આપ સર્વે જાણો છો, અને મારી પાસે શાવાસ્તે કહેવરાવો છો, એતો ખગોળ વિદ્યાનો દાહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને અને પૃથ્વીને વિયોગ છે, તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, કારણ કે ચંદ્ર એ બેની વચમાં આવવાથી સૂર્ય-ગ્રહણ થાય છે; પણ શુકની કે બુધની નડતર થતી નથી; પછી રાજાએ પેલા કળાવંત લોકોને કહ્યું કે તમે સભાના છેડા ઉપર વેગળા ખસો, તમારી બેઠક તે જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં બેઠક બેઠા.

શિયો અને વાણિયાણુ ઉભાં હતાં; તેઓને તે લુવાણુ પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિયાને એટલી તો દયા આવી કે તેની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિયાણુની આંખમાંથી પણ આંસુ આવ્યાં. અને તે બેલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાડમાં આવી હતી ખરી; માટે રે બાઈ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણુ બોલ્યા કે:—

દોહરો.

દયાલુ વાળીયાતણી, દયાલુ વાળીઆણ;
દયાલુ વાળી આણિ પણ, દયા લુવાળી આણ. ૮.

મતલબ કે એ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણીયાણુ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાણી લાવી આપ; ત્યારે તું ખરી. પછી તે બાઈએ કહ્યું કે ચાલો બાઈ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઈને શોધી આપું, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઈ.

પછી સભામાં ચારણે ખોડિયાર માતાની વાત કરી, કે ફલાણી વાવમાં ખોડિયાર માતાનું સ્થાનક છે, તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ બેઠો હતો તે બોલ્યા કે મેં તે વાવ દીઠી છે, તેમાં એક ગોખલામાં પચ્ચરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે, તે પચ્ચર અને તોરણ શિવાય મેં તે માતા બાતા કાંઈ દીઠી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યા કે:—

દોહરો.

જોગણિ એતો દેવતા, નહિ તોરણ પાષાણ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પચ્ચર નહીં; પણ એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

૨ બોલ્યા કે ઠીક કહેછો ખરી વાત છે.

હતા, તેઓને જોઈને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારે વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નડતર થતી હશે; એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યા કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કરે અંતરે, નડતર કેની હોય;

કલ્યાંત નડતર કરે, કવિ બુધ કરે ન કોય. ૭.

રાજા સમજ્યા કે તે વેગળા પડેલા સરદારને કળાવંત લોકોની નડતર છે; કવિઓની અને (બુધ) પંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ ક્ષમાધર છે, તે કોઈને દુઃખ લાગે એવું ખુલ્લું બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવંત લોકોને દુઃખ લાગે એવા દોહરો તેણે કેમ કહ્યો હશે? માટે તેની જ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવે, એવું ધારીને કહ્યું, કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહે.

કવિ—મહારાજ એતો રસ ગ્રંથનો દોહરો છે, ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય અર્થાત્તલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને તેનો અર્થ એ છે કે જે પ્રિયા અને પિયુને વિયોગ પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવંત એટલે અંદરમાં નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુકનો તારો કે બુધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે ખીજો અર્થ જે હોય તે કહે.

કવિ—મહારાજ આપ સર્વે જાણો છો, અને મારી પાસે શાવાસ્તે કહેવરાવો છો, એતો ખગોળ વિદ્યાના દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને અને પૃથ્વીને વિયોગ છે, તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં અંદરની નડતર હોય છે, કારણ કે અંદર એ બેની વચમાં આવવાથી સૂર્ય-ગ્રહણ થાય છે; પણ શુકની કે બુધની નડતર થતી નથી; પછી રાજાએ પેલા કળાવંત લોકોને કહ્યું કે તમે સભાના છેડા ઉપર વેગળા ખેસો, તમારી બેઠક તે ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સવારે હું ખંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક લુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પુછ્યું કે તમે કોણ છો? અને ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવી કે તેની સ્ત્રી નામ દયાબાઈ તે પોતાના ધણી સાથે જાત્રાએથી આવતાં રસ્તામાં ખંને જણાં જુદાં પડી ગયાં, અને તે બાઈ બાવનગર તરફ આવી છે; એવું સાંભળ્યાથી તેને શોધવા સારું તે આવ્યો હતો, પછી શહેરને પાદર અમે આવ્યા, ત્યાં એક વા-

ણિયા અને વાણિયાણુ ઉભાં હતાં; તેઓને તે લુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિયાને એટલી તો દયા આવી કે તેની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિયાણુની આંખમાંથી પણ આંસુ આવ્યાં.

અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાડમાં આવી હતી ખરી; માટે જે બાઈ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

દયાલુ વાણિયાતણી, દયાલુ વાણીઆણ;

દયાલુ વાણી આણિ પણ, દયા લુવાણી આણ. ૮.

મતલબ કે-આ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણીયાણુ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાણી લાવી આપ; ત્યારે તે ખરી. પછી તે બાઈએ કહ્યું કે ચાલો બાઈ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઈને શોધી આવું, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઈ.

પછી સભામાં ચારણે ખોડિયાર માતાની વાત કરી, કે કલાણી વાવમાં ખોડિયાર માતાનું સ્થાનક છે, તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ બેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીઠી છે, તેમાં એક ગોખલામાં પથ્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે, તે પથ્થર અને તોરણ શિવાય મેં તો માતા ખાતા કાંઈ દીઠી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જોગણિ એતો દેવતા, નહિ તોરણ પાષાણ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પથ્થર નહીં; રાણુ-એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

ભાટ બોલ્યો કે દીક કહેછો ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કયુલ કરી કે?

ભાટ—તેણે અડધો દોહરો કહ્યો તે તો હું કયુલ કરું.

રાજા—કેવી રીતે કયુલ કરો છે?

ભાટ—તેણે એમ કહ્યું કે:—

જો ગણિયે તો દેવતા, નહિ તો રણ પાષાણ. ૯.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણવગાનો પથ્થર છે; તે વાત મેં કયુલ કરી.

પછી એક વિદ્યાર્થિયે કવિને પૂછ્યું કે, કવિતાના મર્મો સમજી શકીએ એવા શ્રી રીતે થવાય?

હતા, તેઓને જોઈને રાજાએ કહ્યું, કે પેલા સરદારે વેગળા પડ્યા માટે તેઓને નડતર થતી હશે; એવું સાંભળીને કવિ ક્ષમાધર બોલ્યો કે:—

દોહરો.

વિયોગિ કેરે અંતરે, નડતર કેની હોય;

કળાવંત નડતર કરે, કવિ તુષ કરે ન કોય. ૭.

રાજા સમજ્યો કે તે વેગળા પડેલા સરદારને કળાવંત લોકોની નડતર છે; કવિઓની અને (શુધ) પંડિતોની નથી, પણ જે કવિનું નામ ક્ષમાધર છે, તે કાઈને દુઃખ લાગે એવું ખુલ્લું બોલે નહીં, તેમ છતાં આ કળાવંત લોકોને દુઃખ લાગે એવા દોહરો તેણે કેમ કહ્યો હશે? માટે તેની જ પાસે એનો અર્થ ખુલ્લો કરાવે, એવું ધારીને કહ્યું, કે કવિરાજ એનો અર્થ ખુલ્લો કહે.

કવિ—મહારાજ એ તો રસ ગ્રંથનો દોહરો છે, ને આપે હુકમ કર્યો કે કાવ્ય અર્થો અલાવો તેથી મેં કહ્યો; અને તેનો અર્થ એ છે કે જે પ્રિયા અને પિયુને વિનય પડ્યો હોય, તેના અંતરમાં કળાવંત એટલે ચંદ્રમા નડતર કરે છે, કવિ એટલે શુકનો તારો કે શુધનો તારો નડતર કરતો નથી.

રાજા—એ ખરો અર્થ નથી, માટે ખીજો અર્થ જે હોય તે કહે.

કવિ—મહારાજ આપ સર્વે જાણો છો, અને મારી પાસે શાવાસ્તે કહેવરાવો છો, એ તો જગોળ વિદ્યાના દોહરો છે, અને તેનો અર્થ એ છે કે સૂર્યને અને પૃથ્વીને વિયોગ છે, તેઓના અંતરમાં એટલે વચમાં ચંદ્રની નડતર હોય છે, કારણ કે ચંદ્ર એ બેની વચમાં આવવાથી સૂર્ય-ગ્રહણ થાય છે; પણ શુકની કે શુધની નડતર થતી નથી; પછી રાજાએ પેલા કળાવંત લોકોને કહ્યું કે તમે સભાના છેડા ઉપર વેગળા બેસો, તમારી બેઠક તો ત્યાં જોઈએ, પછી તેઓ ત્યાં જઈને બેઠા.

કવિ—આજ સતારે હું ખંદર ઉપર ગયો હતો, ત્યાં પરગામનો એક લુવાણો મને મળ્યો, તેને મેં પૂછ્યું કે તમે કોણ છો? અને ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તેણે તેની હકીકત કહી, તે એવી કે તેની સ્ત્રી નામ દયાબાઈ તે પોતાના ઘણી સાથે જાત્રાએથી આવતાં રસ્તામાં બંને જણાં જુદાં પડી ગયાં, અને તે બાઈ બાવનગર તરફ આવી છે; એવું સાંભળ્યાથી તેને શોધવા સાથે તે આવ્યો હતો, પછી શહેરને પાદર અમે આવ્યા, ત્યાં એક વા-

ણિયો અને વાણિયાણુ ઉભાં હતાં; તેઓને તે લુવાણે પોતાની હકીકત કહી, તે સાંભળીને વાણિયાને એટલી તો દયા આવી કે તેની આંખમાંથી આંસુ પડ્યાં, અને પેલી વાણિયાણુની આંખમાંથી પણ આંસુ આવ્યાં.

અને તે બોલી કે એક પરદેશી બાઈ અમારા પાડમાં આવી હતી ખરી; માટે જે બાઈ તમે અહીં શોધ કરશો તો તમને મળશે; ત્યારે લુવાણો બોલ્યો કે:—

દોહરો.

દયાલુ વાણિયાતણી, દયાલુ વાણીઆણ;

દયાલુ વાણી આણિ પણ, દયા લુવાણી આણ. ૮.

મતલબ કે-આ દયાળુ વાણીયાની દયાળુ વાણીયાણુ તે દયાળુ વાણી તો કહી, પણ દયા નામની લુવાણી લાવી આપ; ત્યારે તે ખરી. પછી તે બાઈએ કહ્યું કે ચાલો બાઈ હું તમારી સાથે આવીને તે બાઈને શોધી આપું, એમ કહીને તેની સાથે તેની સ્ત્રીને શોધવા ગઈ.

પછી સભામાં ચારણે આડિયાર માતાની વાત કરી, કે કલાણી વાવમાં આડિયાર માતાનું સ્થાનક છે, તે માતા હાજરા હજુર છે.

તે સાંભળીને વેદાંત મતનો એક ભાટ બેઠો હતો તે બોલ્યો કે મેં તે વાવ દીઠી છે, તેમાં એક ગામલામાં પથ્થરની મૂર્તિ છે, અને તોરણ બાંધેલું છે, તે પથ્થર અને તોરણ શિવાય મેં તો માતા બાતા કાંઈ દીઠી નહીં; તે સાંભળીને ચારણ બોલ્યો કે:—

દોહરો.

જોગણિ એતો દેવતા, નહિ તોરણ પાષાણ;

મતલબ કે તે તોરણ અને પથરો નહીં; રૂણ-એ તો જોગણી દેવતા કહેવાય.

ભાટ બોલ્યો કે. હીક કહેછો ખરી વાત છે.

રાજા—તમે તે વાત કમ્બલ કરી કે?

ભાટ—તેણે અડધો દોહરો કહ્યો તે તો હું કમ્બલ કરું છું.

રાજા—કેવી રીતે કમ્બલ કરો છો?

ભાટ—તેણે એમ કહ્યું કે:—

જો ગણિયે તો દેવતા, નહિ તો રણ પાષાણ. ૯.

મતલબ કે જો ગણિયે તો દેવતા છે નહીં તો રણવગડનો પથ્થર છે; તે વાત મેં કમ્બલ કરી.

પછી એક વિદ્યાર્થિયે કવિને પૂછ્યું કે, કવિતાના મર્તો સમજી રાકીએ એવા શી રીતે થવાય?

કવિ,—

દોહરો.

રસ હિત મત્ત કરિયે નહિ, રહિ મળતરમાં મગ્ન;
રસ વિણ કસરવિના તમે, તો યાચો મર્મજ. ૧૦.

મતલબ કે ખાવાના છ રસ અને કવિતાના નવ રસ વાસ્તે મમત ક્યાં વગર અથવા સાઈં સાઈં ખાવાની હઠ લીધા વગર, બાણતરમાં લાગ્યા રહેશે તો, રસ વગર કાંઈ કસર વિના તમે મર્મના બાણનાર થશો.

એકસભાસદ—આ છોકરો ખાવાના છ રસ વાસ્તે મમત નથી કરતો અને કવિતાના રસ વગર મર્મના બાણનાર થશો; એ દોહરામાં કાંઈ સારો ભાવર્થ સમજાતો નથી.

કવિ—મારે કહેવાની મતલબ એવી છે કે બાણતરમાં લાગ્યા રહીને રક્ત સહીત મત એટલે રમત કરિયે નહીં; તો રસ રાખે વગર “કસરવિના” એટલે “કસર” રાખે માંથી “રસ”, એ બે અક્ષર જતાં, “ક” રહે પછી “વિના” એટલે કવિના મર્મના બાણનાર થશો.

એવામાં ત્યાં અગાડી એક ખવાસ ખેડા હતો, તેને કાંઈક પેટમાં દરદ થયેલું હતું તેણે પેદને પૂછ્યું કે હું શું ખાપડ ખાઉં? પેદે કહ્યું કે સૂરજના સારાવારને દહાડે સુવા ઉઠાવીને પીધો તો સાઈં થશે, પછી તે ખવાસે રાજના કોઠારીને કહ્યું કે કોઠારીમાંથી સુવા મગાવી આપો, કોઠારીએ એક માણસને કહ્યું કે જા કોઠારીમાં જઈને પેલા તાકામાં સુવા છે, તે લઈ આવ; એટલે તે માણસ ગયો, પણ તેને તાકામાંથી સુવા જડ્યા નહીં; એટલે પાછો આવીને પેલા ખવાસના કાનમાં કહ્યું કે મને તો સુવા જડ્યા નહીં; પછી તે ખવાસે સૂરજના વાર ખાખત તથા સુવા ખાખત પૂછતાં અરધો દોહરો કહ્યો; તેના ઉત્તરમાં પેલા કોઠારીએ દોહરો પૂરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

ખવાસ—રવિના વાર કિયા હશે, સુવા હશે ક્યાં સાર;

કોઠારી—કવિના કપડામાં જુઓ, રવિના હશે સુવાર. ૧૧.

મતલબ કે ખવાસે પૂછ્યું કે રવિના વાર ક્યા ક્યા દહાડામાં હશે? અને સારા સુવા કોઠારીમાં ક્યે ડેકાણે હશે? તાકામાંથી તો જડ્યા નહીં, તેના ઉત્તરમાં કોઠારીએ કહ્યું કે આ કવિના લુધડામાં એટલે ઝુંઝામાં કે પાઘડીમાં જુઓ, પંચાંગ હશે, તેમાં ક્યે ક્યે દહાડે સૂરજના સારા વારછે, તે માલમ પડશે; અને તેમાંથી ખીજે અર્થ એવો નીકળ્યો કે કસર વિના કપડામાં જુઓ મતલબ કે તાકામાં એક પડા ખાધેલો છે, તે પડામાં જુઓ; તેમાં રક્ત વિના “સુવાર”

એટલે “સુવા” હશે, એવી કવિતાની ધુણિ સાંભળીને બધી સભા રંજન થઈ.

વળી કવિ બોલ્યો કે એક રાજના રાજમાં દિવાનનું બેર ધણું વધી ગયું હતું; તેથી ધણી વાતનું અંધેર આવતું હતું, પણ તે દિવાન રાજને એવો માનીતો હતો કે તેની ખામી વિશે રાજની આગળ કોઈનાથી કંઈ કહી શકાયું નહોતું; અને રાયત બધી પછવાડે ધણી બદબોધ કરતી હતી, અને તેથી રાજની પણ ધણી નિંદા થતી હતી, તે સાંભળીને રાજના કવિના મનમાં જોડું લાગ્યું; તેથી તેણે એક દોહરો લખીને, છાની રીતે રાજના મહેલની બીંતે ચોડ્યો; તે દોહરો રાજના વાંચવામાં આવ્યો; તે નીચે પ્રમાણે હતો.

દોહરો.

જોતાં કોઈ જળાય નહિ, સાહુકાર કે ચોર;
દિવાનથી દરવારમાં, છે અંધારું ઘોર. ૧૨.

તે વાંચીને રાજએ તપાસ કર્યો, કે આ દોહરો કેણે લખેલો છે, પછી ખબર પડી કે રાજના કવિએ જ લખેલો છે, પછી કચેરીમાં કારભારી વગેરે સહ બેઠા હતા; તે વખતે કવિને બોલાવીને રાજએ પૂછ્યું કે આ દોહરો તમે લખેલો છે? કવિએ કહ્યું, કે હા મેં લખેલો છે. રાજએ કહ્યું કે તેના અર્થ સમજાવો. કવિ બોલ્યો કે પરદેશી ગૃહસ્થો આવ્યા હતા, તેમને રાતની વખતે આપના દરબાર દેખાડ્યાં સાઈં હું આવ્યો હતો, અને આ ડેકાણે રાજ દરબાર ભરાયછે, તે જગ્યા બોવાની તેમની મરજી હતી, પણ આ ડેકાણે કોઈ નહોતું, અને દીવા પણ કરેલા ન હોતા, તે વખતે મારા મનમાં એક દોહરો આવ્યો, તે લખીને મેં બીંતે ચોડ્યો; અને તેની મતલબ એવી છે કે દરબાર ભરવાની જગ્યામાં દીવા નથી, તેથી અંધારું થાયછે, અને કોઈ સાહુકાર કે ચોર બેઠો હોય, તે બેઠાં દેખાય નહીં એવું.

પછી રાજ સમજ્યો કે કવિએ પોતાની હોશિયારી અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરો અર્થ તો જૂલો છે, સમજીને રાજએ પક્ષો બંદોબસ્ત કર્યો, અને અંધેર મટાડ્યું. વળી એક કવિ બોલ્યો કે કસરમાં થઈ ગયો, તેણે એક સમે કોઠમાં રહેનાર લોકો ધર વેરા નાંખ્યો; ત્યારે કોઠમાં એક મોટો મુ હતો, તેને કોઠમાં મોટી હવેલી ચણવી હતી અને તેની દીલગીરીથી તે સાહુકાર એર વાત રાજની કચેરીમાં થઈ, ત્યારે રાજ સ્વખાવનાં વખાણ કરતો હતો, તે સાંભળે એક તાલુકામાં રાજને ખાસો કહેવાનો એ

રાજને બાવો કહેવાનો ચાલે, માટે બધા સભાસદો હા-
બાવા હાબાવા એમ કહેતા હતા, એવામાં એક સભાસદે
કવિના કાનમાં કહ્યું, કે બાવે કોટમાં મોટો ઘર વેરે નાંખ્યો
તથા તે સાહુકાર હવેલી ચણાવી રાડ્યો નહીં, તેની દીલ-
ગીરીથીજ તે ઝેર પીને મુખ્યા, પણ તે ખરેખરી વાત
બાવાની આગળ કોણ કહી શકે?

કવિ—હું ખરેખરી વાત બાવાની આગળ કહું, એમ ક-
હીને મોટા ઘાટો કહાડીને એક દાહરો બોલ્યો.

દોહરો.

કર ઘાલીને કોટમાં, બાવે વહુ ધન લીધ;
હવેલી ન થઈ તે દુઃખે, પારેલે વિલ પીધ. ૧૩.

તે સાંભળીને રાજને ઘણો ક્રોધે ચડ્યો અને કહ્યું કે
એને અર્થ કહી સંભળાવો, પછી કવિએ જાણ્યું કે રાજને
બહુ માફ લાગ્યું, તથા તેણે અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, અને
કહ્યું કે એક જોગી બાવો કિમિયાગર આવ્યો હતો, તેણે તે
સાહુકારની કોટમાં હાથ નાંખીને આલિંગન કરીને, દાસ્તી
કરી, પછી દગો કરીને બહુ ધન લઈને જતો રહ્યો,
“હવેલી ન થઈ તે દુઃખે” તે કુખમાં હવે લીન થઈને પા-
રેએ ઝેર પીધું, એટલો એને અર્થ છે.

રાજ સમજ્યો કે કવિએ અર્થ ફેરવી નાંખ્યો, પણ ખરે
અર્થ જુદો, પણ તેની કવિતાની હકિત સાંભળીને રાજ
ખુશી થયો, અને કોટમાં-લોકો ઉપરથી મર વેરે કાઢી નાંખ્યો.

વળી એકજણે પુછ્યું કે કર્મનું જોર અરે હશે કે જોડું,
પછી તે વિષે ઘણી તકરાર ચાલી, પછી એક કવિએ કહ્યું કે—

દોહરો.

લક્ષ્મીવર મલ્હારિ જે, દ્વારિકાં તળો રાય;
તેપણ રાજ તજી ગયો, કર્મ ગતી કહેવાય. ૧૪.

મતલબ કે લક્ષ્મીજીનો વર, જે આણ્ડર અને યુદ્ધિક
વગેરે મલ્હોનો રાત્રુ જે દ્વારિકાંના ધણી એટલે દ્વારિકાં
જેના તાબામાં હતી, તે પણ રાજ્ય તજીને ગયો તે કર્મની
ગતિ કહેવાય.

સભાસદ—કર્મ એટલે શું?

કવિ—કર્મ એટલે કરેલું કામ. મતલબ કે જેવું કરીએ તેવું
ભાગવીએ તેનું નામ કર્મ.

એ દાહરોનો ખીજો અર્થ એવા થાય છે કે લક્ષ્મીબાઈ
રાણીનો વર ગાયકવાડ મલ્હારરાવ જેનો અમલ દ્વારિકામાં
પણ હતો, તે રાજ પણ રાજ તજીને મદ્રાસ ગયો, તે ક-
ર્મની ગતિ કહેવાય.

એવામાં એક વકીલ બોલ્યો કે આપણે એક કામની
અપીલ કરવા સારું યુગ્મજી જવું પડશે, તે સાંભળીને એક
સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ રાખ્દને શા અર્થ હશે, અને
ક્યા ક્યા રાખ્દ મળીને તે રાખ્દ થયો હશે, ત્યારે વકીલે
કહ્યું કે એતો ઈંગ્લેન્ડ રાખ્દ છે અને એક ફેસલા ઉપર રાજ
નયતાં તેનો ફરી તપાસ કરવો તેનું નામ અપીલ કહેવા-
ય છે; ત્યારે સભાસદ બોલ્યો કે અપીલ રાખ્દ હવે યુજરા-
તીમાં વપરાય છે, માટે તેનો અર્થ યુજરાતી ભાષાના નિયમ
પ્રમાણે થવો જોઈએ: વકીલ બોલ્યો કે તે કામ અમારું
નથી, તેતો આ કવિને પુછો, પછી કવિને પુછ્યું ત્યારે
કવિએ નીચે લખેલા દાહરો કહ્યો.

દોહરો.

પીલ^૧ તળી પંચાતથી, દુનિયાં રીસે દીલ;
ફરે કરેલો ફેસલો, એતો જાણ અપીલ. ૧૫.

મતલબ કે પીલ નામનો એક સાહેબ છે, તે પંચાત કરીને
જે ફેસલો કરે, તે ફેસલાથી સઉ લોકો રાજ થાય, માટે
જે ફેસલાથી લોકો રાજ થાય નહીં, તેનું નામ અપીલ
કહેવાય; મતલબ કે આ એટલે નહીં, અને પીલ એટલે
પીલ સાહેબનો કરેલો; અથવા તેના જેવા તે ફેસલો કહે-
વાય નહીં.

એવામાં એક ઢઢિયા ઉમદા ખોર લાવ્યો હતો, તે સભામાં
પહેચાડ્યાં ત્યારે પેલો જે સભાસદ વારે વારે મત પુછતો
હતો, તેણે વળી તેજ કવિને પુછ્યું કે, આ ખોર આપ-
ણાથી ખવાય કે નહીં, તે કહે. અને વળી હઠીલા મા-
ણસ વિષે પણ તમારો મત ફરીથી કહે તો હું તમને
કાંઈ આપીને રાજ કરીશ એમ કહીને થોડાંક ખોર
કવિના હાથમાં આપ્યાં અને વળી પોતાના શરીર ઉપર
પહેરેલા ઢાળીના ઉપર નજર કરીને ધરારતમાં કવિને
એવું જણાવ્યું કે આમાંથી એક ઢાળીનો તમને આપીશ,
એવા હલકા માણસની પાસેથી બક્ષીસ લેવાની તે કવિની
મરજ નહોતી, તેથી કવિ બોલ્યો કે—

દોહરો.

મને તમે આપ્યું હવે, કને વિમૂષણ હોય;
તેનાં લેને ચોર જો, જાઓ ન નિંદે કોય. ૧૬.

તેનો અર્થ એવા સમજ્યો કે તમે મને જે આપવાનું
હતું તે આપ્યું; (એટલે ખોર આપ્યાં) અને હવે તમારી પાસે

^૧ વાંચનની યુજરાતી સાત ચોપડીયા રચવામાં સામેલ
હતા, અને હાલ કાઠિયાવાડમાં પોલિટિકલ એજન્ટ છે.

જે ધરાણું હોય, તે વચ્ચેને જો ખેર લઈ આવ્યો, તો તમારી કોઈ નિંદા કરશે નહીં; એવા અર્થ સમજીને તે સરદારને ઘણી રીસ ચઢી, ને ધુસ્સામાં કહ્યું કે તમે મને એવું કેમ કહ્યું? કવિ બોલ્યો કે મેં જે કહ્યું તેનો અર્થ તમે સમજ્યા નથી, તમે મારે મત પુછ્યું, ત્યારે મેં એમ કહ્યું કે મહાર અને તકાર એટલે મત, મેંતો આપું, હવે કકાર અને વિલ્લખણ એટલે કવિતા બુધણ જેવા ખીજા કવિયા આ સભામાં જે હોય, તેઓના મત ઘુઘને જો તે ખેર આવ્યો તો તમારી કોઈ નિંદા કરશે નહીં; એવા અર્થ સાંભળીને તે સરદાર ઠંડો પડ્યો.

વળી એક કવિ બોલ્યો કે રાજ ભાજની વખતમાં એક સમે આરવડીયાયે છુટ કરી, તે ઉપર રાજ ભાજે ચઢાઈ કરી, ને દરબારમાંથી નીકળ્યો તેવામાં એક ધરડા બ્રાહ્મણ જાણવા સાહે આવતો દોડો. તેની પાસે એક નાની પોથી હતી, તે પોથી તેણે લાંબો હાથ કરી રાજને દેખાડી; ત્યારે રાજએ જાણ્યું કે તે ચોપડીમાં ધર્મોદા ઉધરાણાની ટીપ હશે; તેથી કારભારીને એવા હુકમ કર્યો, કે આ બ્રાહ્મણ જે માગે તે આમાં લખીને બંડારીજી તેને આપે, એવી ચીઠી તમે બંડારી ઉપર લખી આપજો; એમ કહીને રાજ ઉતાવળો ગયો, પછી કારભારીએ પેલા ધરડા બ્રાહ્મણને પુછ્યું, કે તારે શું જોઈએ છે, ત્યારે તેણે કહ્યું, કે મને આખી ઉમ્મરમાં કંઠ્યા મળી નહીં, ને મારો વંશ જાય છે, મોટે લાડી મળવાની આશાથી ચંડીના જે કવચમાં સ્ત્રી પ્રાપ્તિનો મંત્ર છે, તે કવચ આ ચોપડીમાં લખેલું છે, અને એક દેવળમાં થેયીને છ મહિના યયા, હું આ કવચનો પાઠ કરું છું, અને લાડી મળવાની આશાથી રાજ ભાજને આશીર્વાદ દેવા આવ્યો છું. એવું સાંભળીને કારભારીએ વિચાર્યું કે રાજને હુકમ હું ફેરવીશ તો મને શિક્ષા કરશે, પછી તેણે બંડારી ઉપર ચીઠી લખી આપી તેમાં નીચે લખેલાં દોહરા લખ્યા હતા.

દોહરો.

પાઠ કરેછે કવચનો, લાઠી મઝવા ધારિ;

તમે લલ્લીને કવચમાં, તે દેજો મંદારિ. ૧૭.

પછી તે ચીઠી લઈને બંડારી પાસે ગયો, તે દોહરાની મતલબ એવી જણાતી હતી કે આ ધરડા બ્રાહ્મણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરેછે, મોટે રાજને એવા હુકમ છે કે તેની ચોપડીમાં (કવચમાં) લખીને તે આપજો.

હવે સૌ સભાસદો કહો કે બંડારીએ તેને શું આપ્યું હશે? પછી બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા પણ કોઈને

તેનો અર્થ કાંઈએ સુઝ્યો નહીં, પછી એક કવિએ તેનો અર્થ કર્યો, ને કહ્યું, કે બંડારીએ તે ધરડા બ્રાહ્મણને જે કાંઈ દેખને આવવા સાહે લાડી આપી હશે, અને એવા અર્થ સમજાવ્યો હશે કે આ બ્રાહ્મણ લાડી મળવાનું ધારીને કવચનો પાઠ કરેછે, પણ લાડી રાખેલી વચમાં “ક” અક્ષર તમે લખીને તે આપજો. મતલબ કે ધરડા બ્રાહ્મણને લાડીની જરૂર છે, મોટે લાડી આપવાનું આ ચીઠીમાં લખ્યું છે. જો વધારે લોભ હોયતો રાજ પાસે ફરીથી માગવા જાયો; એટલે ખીજા લોભીઓને જેમ કરેછે, તેમ તમને પણ કરશે, એવું સાંભળીને તે બિચારો લાડી લઈને ચાલ્યો ગયો હશે.

તેવામાં એક બંગી બ્રાહ્મણ બેઠો હતો, તેને એક જાણે કહ્યું કે મહારાજ ત્રણ દિવસ પછી તમારે વિજયા દશમી આવશે, મતલબ કે દરબાર રામી પુજવા જશે, ત્યાં તમને દક્ષણ મળશે. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—

દોહરો.

જરૂર મારે જોડણ, વ્યારે શ્રીભ શિશીર;

શરદ કતુમાં શું કરું, વિજયા દશમી વીર. ૧૮.

એ દોહરાનો અર્થ એવો થયો કે હાલ તો શરદ રતુ એટલે આસો મહિના છે, તેમાં મારે વિજયા દશમી જોઈતી નથી, મારે તો શ્રીભ રતુમાં એટલે ઉનાળામાં અને શિશીર રતુમાં એટલે શિયાળામાં વિજયા દશમી જોઈએ. તેને આજ હું શું કરું.

એ દોહરાનો અર્થ ઠોકારે એક કવિને પુછ્યો; ત્યારે કવિએ કહ્યું કે, તે બાઈ ઉનાળામાં ભાંગ ઘણી પીએછે, અને શિયાળામાં રાતે નહાવાની આજસથી મારે મહિના દુધની ખાંધેલી દશમી કરાવીને ખાયછે, મોટે એ દોહરામાં તેણે કહ્યું કે મારે તો શ્રીભ રતુમાં વિજયા એટલે ભાંગ જોઈએ. અને શિયાળામાં દશમી જોઈએ તે સાંભળીને સભા ખુશી થઈ.

એવામાં એક માલણ છાંયડીમાં પાન સુંકીને લાવી, અને તે વળા એરંડાના પાંદડામાં કેટલાંએક પુલ તથા ફળ પણ હતાં, તે છાંય લાવીને રાજની આગળ ભેટ કરી, ત્યારે તે માલણના પક્ષને એક કવિ બેઠો હતો, તેણે તે પાન લેવાની શિખારસનો અરથો દોહરો કહ્યો, ત્યારે તે માલણનો પ્રતિપક્ષ બેઠો હતો, તેણે બાકીનો અરથો દોહરો પૂરો કર્યો, તે નીચે પ્રમાણે—

દોહરો.

લઈએ નાગર વેલનાં, પાન પામ ગુણવાન;
લઈ જાવા લાયક નથી, એ રંઘનાં પાન. ૧૯.

મતલબ કે એ રંડનાં પાન સારાં નથી, અને ખાવા લાયક નથી, પછી બ્યારે બધા સભાસદોએ એ પાન વખાણ્યાં ત્યારે પેલા પ્રતિપક્ષિયે કહ્યું, કે તે છાપમાં એરંડનાં પાન છે, તે ખાવાલાયક નથી, એમ મેં તો કહ્યું હતું.

એવામાં ત્યાં બે સભાસદો બેઠે બેઠા હતા, તેમાં એક દેવીનો બડત હતો, તે મહાલક્ષ્મી માતાનીજ ઉપાસના કરતો હતો અને ખીજો વિષ્ણુનીજ ઉપાસના કરતો હતો; તે શિવાય ખીજા દેવાને પગે પણ લાગતા નહીં, તેઓને રાજાએ પુછ્યું કે તમે બે જણ ક્રીયા દેવને મુખ્ય માનેછો? એવું સાંભળીને તે બંને ભાઈઓનો કવિ એક હતો, તેને બંને જણાયે કહ્યું કે અમારી વાત તમે બાજોછો, મોટે અમારી વતી તમે ઉત્તર આપો. ત્યારે કવિ બોલ્યો કે,

દોહરો.

એકજ મારે ઇટલે, નહિ વીજે વિશ્વાસ;
નિધિજા માતાને નમું, એજ પુરે મુજ આજ; ૨૦.

એવું સાંભળીને રાજા તો સમજી ગયો, પણ ખીજા એક સભાસદે પેલા બેસાના એક સરદારને પુછ્યું, કે તમારા કપાળમાં કંકુનો ચાંલો ને બંદગીછે; અને તમારા ભાઈના કપાળમાં વૈષ્ણવનું તિલકછે, તેમ છતાં બંને જણાએ આ દોહરો કબુલ કેમ કર્યો? શું તમે સભાને ડગોછો?

સરદાર—નિધિજા એટલે સમુદ્રમાં જન્મેલી મહાલક્ષ્મી માતાનેજ હું નમુંકું. ખીજા કોઈ દેવને હું નમતો નથી અને ખીજા કોઈની આશા પણ રાખતો નથી. પછી તે સભાસદે પેલા ખીજા સરદારને પુછ્યું કે તમે શું સમજીને એ દોહરો કબુલ રાખ્યો, શું તમે પણ દેવીના બડત છો?

સરદાર—એ દોહરાનો અર્થ હું એવા સમજ્યો નથી, હું તો એમ સમજુંકું કે નિધિ કહેતાં સમુદ્ર તેનો જન્મભાતા કહેતાં જન્મભાઈએટલે વિષ્ણુ તેજ મારે ઇષ્ટ દેવ છે; તે વિના ખીજા કોઈને હું નમતો નથી; એવું સાંભળીને તે કવિની ચતુરાઈથી બધી સભા રંજન થઈ. એવામાં એક નવો કવિ દેવડી ઉપર આવ્યો ત્યાં રાજાની બે દાસીઓ સામી મળી, તેઓને કવિયે કહ્યું કે મહેરબાની કરીને મને રાજાની કંચેરી દેખાડો, પછી તેઓ તે કવિને

સભામાં તેડી લાવીઓ, અને સભામ કરીને બેઠા પછી એક દાસીએ કહ્યું કે કવિરાજ સામાન્યા નાયકા વિષે, એક નવો દોહરો બોલો, ત્યારે ખીજી દાસી બોલી કે નહિ, નહિ તે કરતાં તો માણસને માથે મરણનો બય છે; મોટે પરમેશ્વરની બડતી કરવા વિષેનો નવો દોહરો બોલો તો ધણું સારું, એ રીતે બંને દાસીઓએ હકીલાઈ કરી ત્યારે રાજાએ બાણ્યું કે હોશિયાર કવિ હશે, તો એકજ દોહરામાં બંનેનું સમાધાન કરશે, તેથી કવિને કહ્યું કે તમારી મરજીમાં આવે તે વિષે નવો દોહરો બોલો ત્યારે કવિ બોલ્યો કે,

દોહરો.

સમજ સમજ સમ સ્થાનમાં, અંતે જનું જહર;
મક્તાળી થઈ માવ ધરિ, જાં શ્રીમંત હજૂર. ૨૧.

તે સાંભળીને બંને દાસીઓ એકદમ બોલી ઉઠી કે વાહવા! બહુ સારો દોહરો કહ્યો, ત્યારે એક સભાસદે તે પ્રત્યેક દાસીને પુછ્યું કે તેનો અર્થ તું કેવી રીતે સમજી? ત્યારે પહેલી દાસીએ કહ્યું કે રસિક પ્રિયા અને સુંદર રાણુગાર વગેરે રસ ગ્રંથના મત પ્રમાણે એ દોહરો સામાન્યા નાયકા વિષે છે, અને તેમાં એમ કહ્યું છે, કે “સમજ સમજ સમ” એટલે તારી સમજણ પ્રમાણે સ્થાનમાં એટલે ઇસારતમાં સમજ. કે છેલ્લીવારે એટલે અ. સભા પરખાસ્ત થાય ત્યારે તારે જરૂર જવું, અને બડતાણી એટલે કુલટા થઇને હાવભાવ ધરીને પૈસાદાર લોકોની પાસે જવું.

ત્યારે ખીજીએ કહ્યું કે નહીં, એનો અર્થ તો એમ છે કે આર્પદાને અંતે સ્મરણમાં જરૂર જવું છે, એમ સમજ અને પરમેશ્વરની બડત કરનારી થઇને લક્ષ્મીપતિ જે પરમેશ્વર તેની હજૂરમાં જ.

એવામાં એક પરદેશી છોકરો જેના શરીરનો રંગ સારો હતો તેણે રાજાનું કંઈ સારું કામ બજાવ્યું હતું, તેથી રાજાએ પ્રસન્ન થઇને કહ્યું કે કહે તો તને તરેહ તરેહ રંગના લુગડાંનો શિરપાવ આપું અને કહેતો તેને બદલે તને શિરાળમાં બાણવા મુકીને સારું લખતાં વાંચતાં આવડે, એવો અભ્યાસ કરાવીએ. ત્યારે તે છોકરો કહ્યું, કે મને તો સારા સારા રંગનાં લુગડાં આપો. વળી એવામાં તે સભામાં કવિતા સંબંધી ચરચા ચાલતી હતી, તેમાં એક કવિયે કાવ્ય પ્રકાર અને પ્રતાપ રૂઢ વગેરે કવિતા રચવાના નિયમોના ગ્રંથોના આધારથી એક શિખાઉ કવિના દોહરો ઉપર એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, નિયમ પ્રમાણે સારા

પ્રશ્ન તેમાં આવેલા નથી, ત્યારે તે શિખાઉ કવિ એવી રીતે કરતો હતો કે સારા અક્ષરો આવવાની કવિતામાં જોઈ શકે નથી, પણ તે દોહરામાં એક સ્ત્રીનું વર્ણન કરી તેના હાથ સોનાના અને પગ રૂપાના કહેા છે, એનું મન ખરી કવિતા કહેવાય, ત્યારે રાજ્યે એક ત્રીજા વેને કહ્યું કે આ પરદેશી છોકરાના વિચારવિષે અને કવિયોની તકરારવિષે તમારા અભિપ્રાય એક દોહરામાં તમે કહો ત્યારે તે કવિ બોલ્યા કે:—

દોહરો.

મોટો મારુ સુવર્ણમાં, સુવર્ણમાં શી વિસાત?

સુવર્ણ તન જાણે નહીં, જાણે સુવર્ણ જાત. ૨૨.

તેના અર્થ પેલા પરદેશી છોકરાવિષે એવા સમજાવ્યો સારા અક્ષરો લખવા શીખવામાં મોટા માલ છે, પણ સારા સારા રંગમાં શી વિસાત છે? પણ તે વાત સારા ગાના શરીરવાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતમાં (જાત) જન્મેલા હોય તે જાણે.

અને પેલા કવિયોવિશે, એવા અર્થ સમજાવ્યો કે, વાણી છે તે કવિતાનું શરીર છે, અને અર્થ છે તે જીવ છે, માટે જેમ જીવ વગરની કાયા નકામી છે, તેમજ કાયા વિના જીવથી કાંઈ થઈ શકતું નથી, માટે હરેક દેશના કવિયોએ એમજ લખેલું છે, કે સારા રાખદામાં સારા અર્થ હોય તે કવિતા સારી પણ એકલા અર્થ ઉપરજ નજર રાખવા વિષે, કાંઈએ લખ્યું નથી. માટે “સુવર્ણમાં” એટલે સારા અક્ષરોમાં મોટા માલ છે; સોનારૂપા જેવા હાથ પગ કહ્યા તેમાં શી વિસાત છે? કેમકે એતો અલંકાર એટલે ધરણા કહેવાય તે અલંકાર કંઈ શરીર કરતાં વધારે નહીં, પણ તે વાતમાં સારા રંગનો શરીર વાળો સમજે નહીં, પણ સારી જાતનો હોય તે સમજે.

એક સરદાર બોલ્યા કે તમે એમ કેમ કહો છો, કે સારી જાતના લોકો એ વાત જાણે? ત્યારે કવિ બોલ્યા કે:—

દોહરો.

જાત જાતમાં જૈ વસે, જુઓ જગતની રીત;

સુવર્ણ સુવર્ણ વ્યાં મળે, થાય પરસ્પર પ્રીત. ૨૩.

મતલબ કે પોતપોતાની જાતવાળામાં જીવને મળે તો ખંતને પરસ્પર પ્રીત ઉપજે છે, અને ખીજી જાતવાળો તેઓમાં જીવને ખસેતો, કાંઈક અતડાપણું ખંતે પક્ષમાં રહે; જેમકે સોનું સોનામાં મળે તો જોડાયે છે. પણ સોનામાં

ખીજી જાતની ધાતુ બળે તો તે સોનાને પણ ખગાડે, અને પોતાનું રૂપ પણ ખગાડે છે; તેમજ ખીજી અર્થમાં સારા અક્ષરો સારી જાતના લોકોના ગોમાંથી નીકળે, તેને અક્ષરો ને મુખ અને શોભા પામે છે; પણ જે સારા અક્ષરોને ઉચ્ચાર કરતાં, આ પરદેશીના છોકરા જેવાને શિખવીએ તો તેના મુખને અને અક્ષરોને કાંઈક અતડાપણું રહેશે.

એવામાં એક માળી કણખી, અને ખીજી બે મિત્રો હતા, તેઓ આવીને રાજ્ય અને કવિની વચમાં બેઠા, એટલે એ પધારે તેઓને કહ્યું કે હોઠા હોઠા અહિયાં ક્યાં બેસો છો, પોતાના ખરાખરી આ બેઠા હોય ત્યાં જીવને ખસે.

કવિ—બેસવાયો; તેઓ અમારા ખરાખરી આજ છે; તેઓ નામાં એક શુણ મળતો આવે તે ખરાખરી આ કહેવાય. એક સરદાર—તમારામાં ને તેઓમાં ક્રિયા શુણ મળતો આવે છે?

કવિ—

દોહરો.

કોશ વેગલે જો કદી, હોય હરઘડી વ્યાંહિ;

કવિ માઠી કળવી નૃપતિ, મિત્ર દુલિ મનમાંહિ. ૨૪.

મતલબ કે હરઘડી કોશ વેગળે રખાય નહીં એ શુણ મળતો આવે છે; કવિએ અમરકોશ વગેરે રાખદનો કોશ, વેગળે રખાય નહીં, માળીએ કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો કોશ, અને કણખીએ જેતરમાં આદવાની લોડાની કોપ, અને રાજ્યે ધનના કોપ એટલે ખજાના વેગળે રખાય નહીં, અને બે મિત્રો કોશ એટલે ગાઉ જેટલે છેડે જીવ પડીને રહી શકે નહીં.

એવામાં એક સોદાગર સો હાથી લઈને વચવા આવેલો હતો તે સભામાં આવીને ઉભો રહ્યો, તેણે જોયું કે બધા સરદારો ગાલીઆ ઉપર બેઠા હતા, અને તેને પોતાને બેસવાનો ભાગ ગાલીઆ ઉપર નહોતો, અને જાજમ ઉપર બેસવું તે ભાંય બેસવા ખરાખર તેને લાગતું હતું, તેથી ઉભો રહ્યો; તેને હોય બાજુબંધને ડેકાણે સોનાનો કાતરો બાંધેલો હતો.

ત્યાં રાજાનો દરજી ગજ કાતર લઈને આવ્યો, તે પણ પેલા સોદાગરની જોડે ઉભો રહ્યો, એટલે કવિએ તેના સાથે જીવને એક દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

મુળવાળો જો મજપતી, સાથે છે ગજ સોય;

કર સોમે છે કાતર, કદી ન વેતે મોય. ૨૫.

મતલબ કે શુણ એટલે દોરાવાળો ગજનો ધણી આ દરજી જીવે; તેની સાથે ગજ તથા શીવવાની સાથે પણ

યાએ કારભારી પાસે રૂ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ ખીજા અર્થમાં તેના લમણા ઉપરનો ડાઘ રમાલ વડે સાફ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રુઢો રુ-માલ;
કરિને કૃપા કપોલ્લપર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬.

હાથો ઠોકોએ એટલે સાટું કરવું અને ખીજા અર્થમાં લમણે હાથ લગાવવો. કપોળ—લમણો.

એવામાં એક દિલ્લિના કવિ આપ્યો, તે રાજાને ભેટીને સભામાં બેઠો. એવામાં વળી સભામાં એવી ચરચા ચાલી કે ફક્ત પુસ્તકો વાંચવાથીજ આત્મજ્ઞાન પ્રમાય કે નહીં. તે વિષે જુદા જુદા મત પડ્યાથી ઘણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિલ્લિના કવિએ કહ્યું કે મારી પાસે ખરચી નથી માટે એક દોહરો ભેટ કરવા આપ્યો. હાલ તે એકજ દોહરાની કિંમત થાય, તે મને આપો એટલે હું લઈ જઈને રાહરમાં ઉતારી કહું, અને મોદીખાનેથી શીષ્ટ સામાન લઉં; રાજાએ કહ્યું કે દરખાસ્તી જે ભેદએ તે લ્યો; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કોઈનું મક્કત કાંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિદ્યાર્થીએ આવીને કહ્યું કે ગઈ રાતે મારાથી પાઠ થઈ રાખ્યો નહીં, કારણ કે દીવા જુઝાઈ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ડ્યાંથી કરી લાવું? કેડિયું, દિવલ, દિવટ, એતો હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજાએ દિલીના કવિને પુછ્યું? કે તમે કિયો ધર્મ પાળો છો? અને કેનું ભજન કરો છો? કવિ બોલ્યો કે હું નાથ પંથને માનું છું. અને ગુરુ ગુરુ ભજન કરું છું. ગુરુ એટલે મોટો અને પરમેશ્વરથી કોઈ મોટો નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખર્ચ નામ ગુરુ છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજાએ પુછ્યું કે દિલી રાહર કેવું છે? ત્યારે કવિએ દિલીનાં ઘણાં વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલા રૂપૈયા કે ગમે તેવા ગુણ માણસમાં હોય, પણ દીલી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આપ્યા દેરામાં પ્રસિદ્ધ થાય. ખીજા ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સભાસદએ વાદ લીધો કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય, તથા તેનામાં સારા ગુણ હોય, તો તેની કીર્તિનો પ્રકાર આપ્યા દેરામાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેતો હોય તે વાત કવિએ કચ્છલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે,—

દોહરા.

સુપાત્ર સ્નેહી ગુણછતાં, પડે ન આત્મ પ્રકાશ;
પડે હોય ગુરુદત્ત બે, દીલી વચ્ચે વાસ, ૩૭.

એનો અર્થ એવો થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ તેનો ચોતાનો પ્રકાર એટલે કીર્તિ ધણે ઠેકાણે પડે નહીં, પણ જે પરમેશ્વરે આપેલો દીલી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિનો પ્રકાર પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને કુરસદ નથી; આ દોહરાની કિંમત મને આપો. રાજાએ બધા કવિયોને પુછ્યું કે એ દોહરાની કિંમત કરો; પછી ખીજાએ એને તો તેની કિંમત કંઈ જણાઈ નહીં; ત્યારે પેલા પરદેશી જુના કવિએ કહ્યું કે ભાજરાજાની વખતમાં તો આવી કવિતાની ઘણી કિંમત ઉપજતી હતી, હરેક વસ્તુની કિંમત તેના ગ્રાહકના આધાર ઉપર રહી છે, જેપુરના રાજાએ બિહારીદાસને બિહારી રાતરાઈના દરએક દોહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી? તે કોઈ જાણેછો? સભાએ કહ્યું કે તે દરએક દોહરાની અકેકી સોના મહોર આપી હતી. અને તે કવિ દરેજાએ અકેકો દોહરો કરીને લઈ જતો હતો, એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખર્ચ કે તે રાજાએ મોટી ધંધારત બંધાવવામાં કે ખીજા કામમાં લાખો રૂપૈયા ખર્ચ્યા હશે, તે વાત કોઈ જાણતું નથી, અને બિહારી રાતરાઈથી તે રાજાનું નામ આપ્યા દેરામાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કિંમત લાખો રૂપૈયાની છે; કવિએ કહ્યું કે બિહારી રાતરાઈના એક દોહરા સાથે આ દોહરા મેં તોળી જોયો; તો તેની ખરાબર થાયછે, ફક્ત એટલાજ ફેર છે કે પેલા વ્રજ ભાષામાં છે, અને આ ગુજરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજાની મરજી ગુજરાતી ભાષાને રાણગારવાની છે, માટે તેણે ગુજરાતીમાં દોહરો કહ્યો છે.

પછી રાજાએ સોળ રૂપૈયા તે દોહરાના આપ્યા. તે લઈને એતો ગયો. પણ સભાસદએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દોહરાની રા કારણથી અપાવી? શું તેણે હૃદયી જાદ દિલીની તારીફ કરી, તે તમે કચ્છલ કરો છો?

એક સભાસદે કહ્યું કે દિલી વિષે તે દોહરો નથી, પણ આ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ કહ્યું હતું કે કોડીઉં, દીવલ, અને દીવટ છતાં દેવતા વગર એને દીવા કરી રાખ્યા નહીં, તે વિષે એ દોહરો છે. અને તેનો અર્થ એવો છે કે દીવા કંઈ

વાને, સાર પાત્ર તે વળી સ્નેહી ઐયલે તેલે બરું હોય,
તથા ગુણુ ઐયલે દીવર અથવા સુત્ર હોય, તોપણ પોતાની
આગળ પ્રકાર પડે નહીં; પણ જો “દીલી” શબ્દની વચ્ચે
“વાસ” શબ્દ ઐયલે ધિરે આપેલી “દીવાસળી” હોય તો
પ્રકાર પડે.

પેલે બાવે કહ્યું કે જ્યેમાં કાંઈ વધારે અમરકારી અર્થ
નથી; અમરતા સોળ રૂપેઆ અપાવ્યા. કવિયે કહ્યું કે જ્યેના
ત્રીને અર્થ જ્યેવો છે કે સભામાં પ્રથમ વાત ચાલતી હતી
કે કક્તા પુસ્તકો વાંચવાથી કે ગુણુ જેળવવાથી સાર માણસ
હોય તે આત્મસ્થાન પામે કે નહીં? તે વિષે જ્યે દોહરો છે,
તેના અર્થ જ્યેવો છે કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય,
અને તેનામાં ગુણુ હોય, તોપણ આત્માનો પ્રકાર તેના
અંતરમાં પડે નહીં.

જ્યેતો સ્થાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસળી” ઐયલે ગુરની
આપેલી કંજા હોય તોજ આત્મસ્થાનનો પ્રકાર પડે; જ્યેવામાં
જ્યેક માણસ ગુરદત્તાત્રીનું ભજન કરનાર બેઠો હતો, તે
બોલ્યો કે જ્યે ત્રણે પ્રકારના અર્થ જુઠાછે, અને અરે ચોથો
અર્થછે તે જ્યેમછે કે જેમ “ગુજરાત” જ્યે નામછે અને
“ગુજરાતી” જ્યે વિશેષણ છે; તેમજ દીલ ઐયલે મન તે
નામછે અને “દીલી” જ્યે વિશેષણ છે, તેના અર્થ દીલ-
વાળો ઐયલે આત્મા. તે આત્મામાં ગુરદત્ત ઐયલે ગુરદ-
ત્તાત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મસ્થાનનો પ્રકાર પડે વાસ
ઐયલે મુગંધ અથવા નિવાસ તે સાંભળીને બધી સભા
ચુપી થઈ.

જ્યેવામાં સાંભળેનો સમય થયો, અને ગાનારીયો ગાન ક-
રવા આવી હતી. તેજ્યે નૃત્ય સાથે થોડુંક ગાન કર્યું; પછી
રાજના જ્યેક કુંવરે જ્યેક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન
કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરવું ગમતું ન હોતું પણ
રાજના કુંવરે ધણી હઠ લીધી. ઐયલે કવિયે લાંબી નજર
કરીને ચારે કોરે જોયું, ત્યાં દરબારની ગણો ચરીને દર-
બારમાં આવતી હતી તેમાંની જ્યેક ગાયનું વર્ણન કર્યું તે
નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

પગમાં ઝાઝળુ ઝાણુઝણુ, ટકટક જોતી જાય;
પાછળ કાળા કેશછે, દેખો ગોરી ગાય. ૩૮.

મનહર છંદ.

કાળા લાંબા કેશવાળી રંગે તો રૂપાળી ભાળી,
ઝાંઝરતા ઝમકાળી વડી વખણાય છે;

ઝમક ઝમક ચાલ ચાલતી ચંચળતાથી,
સમીપ સકળ જન સામું જોતી જાયછે;
પતિવૃતા નહીં પણ પ્રજાનો પ્રસવે પોતે,
સ્વરોદય વાળી જાતે સુંદરી જણાય છે;
દાખે દલપતરામ દેખો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંહી ગોરી ગુણવંતી ગાય છે. ૩૯.

તે સાંભળીને કુંવરે જાણ્યું કે કવિયે આ ગાનારીનું વર્ણન
કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

જ્યેવામાં જ્યેક સોનાયી સોનાની કટોરી લાવીને રાજની
આગળ મુકી અને કહ્યું કે હનુમાનને તેલ ચઢાવવા સાર
આપે કટોરી મગાવી હતી, તે આ હું ધડી લાવ્યોછું. પછી
સભાસદોજ્યે તે હાથમાં લઈને જોઈને વખાણી ઐયલે જ્યેક
સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કટોરીનું વર્ણન કરો. ઐયલે
ખીજ જ્યેક સરદારે કહ્યું કે વિઝોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું
જ્યેક કવિત બોલો.

કવિ—

મનહર છંદ.

સુધકછે, સરસછે, નિર્મળછે, નાજુકછે,
ગોરી જાતથી જનમી જુઓ જાતે ગોરી આ;
તે પનોતીના પતિને પ્રભુજ્યે કૃપાથી આપી,
તેણે પણ પ્યારી ગણી જેવી જીવાદોરી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
જ્યેવી તો અધિક છે સુભાગ્યની સજ્જેરી આ;
દયાના દૈવતનો જો દરિયો ન દીઠો હોય,
દાખે દલપતરામ દેખ“વિ કટોરીઆ.” ૪૦.

કટોરી વિષે અર્થ.

તે સારા ધાટનીછે, સરસછે, ચેલવગરનીછે, નાજુકછે,
અને તે ગોરાંરંગની જાતથી ઐયલે સોનાથી પેદા થયેલીછે;
અને જુઓ પોતે પણ જાતે ગોરાંરંગની છે. તે કટોરી હનુ-
માનજીને રામચંદ્રજીજ્યે મહેરબાનીથી આપી. તે હનુમાન-
જીજ્યે પણ જીવાદોરીના જેવી વહાલી ગણી. તે કટોરીનો મહિમા
જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. જ્યેવી તો સારા નરીખના
જોરવાળી આ છે; રામચંદ્રજીની દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીઠો
ન હોય તો કવિ કહેછે કે આ કટોરી જોઈ લેવી. બ્યારે
સિતાની ખખર લેને હનુમાનજી આવ્યા ત્યારે રામચંદ્રજી
નહાવા બેઠા હતા, અને શરીરે મરદન કરવાના તેલની
કટોરી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી હપર તેજ્યે
ધણ પ્રસન્ન થયા, તથા ધણી મહેરબાની થઈ. અને
જાણ્યું કે હાલ હાલ વખતે હું તેને શું આપી દઈ? પછી

યાજ્ઞે કારભારી પાસે રૂ ખરીદ કરવા માગ્યું; પણ ખીજ અર્થમાં તેના લમણા ઉપરનો ડાઘ રેમાલ વડે સાફ કરવાનું કહ્યું.

દોહરો.

હોય તમારા હાથમાં, જો રુઢો રુ-માલ;
કરિને કૃપા કપોલપર, હાથો ઠોકો હાલ. ૩૬.

હાથો ઠોકો એટલે સાદું કરવું અને ખીજ અર્થમાં લમણે હાથ લગાવવો. કપોળ—લમણો.

એવામાં એક દિલ્હિના કવિ આપ્યો, તે રાજને ભીટીને સભામાં બેઠો. એવામાં વળી સભામાં એવી અરચ્યા આવી કે કૃત પુસ્તકો વાંચવાથીજ આત્મજ્ઞાન પ્રમાય કે નહીં. તે વિષે જુદા જુદા મત પડ્યાથી ઘણી તકરાર થઈ, ત્યાં દિલ્હિના કવિએ કહ્યું કે મારી પાસે ખરચી નથી માટે એક દાહરો ભેટ કરવા આપ્યો. હાલ તે એકજ દાહરાની કિંમત થાય, તે મને આપો એટલે હું લઈજઈને રાહરમાં ઉતારી કરું, અને મોદીખાનથી શીષુ સામાન લઉં; રાજએ કહ્યું કે દરખાસ્તી જો જોઈએ તે લ્યો; પણ કવિએ કહ્યું કે હું કોઈનું મક્ત કાંઈ લેતો નથી.

વળી એવામાં એક વિદ્યાર્થીએ આવીને કહ્યું કે ગઈ રાતે મારાથી પાઠ થઈ રાખ્યો નહીં, કારણ કે દીવા જુઝાઈ ગયો હતો. તે પાછલી રાતે ડ્યાંથી કરી લાવું? કોડિયું, દિવલ, દિવટ, એતો હતાં, પણ દેવતા નહોતો.

રાજએ દિલીના કવિને પુછ્યું? કે તમે કિયો ધર્મ પાળો છો? અને કેનું ભજન કરો છો? કવિ બોલ્યો કે હું નાથ પંથને માનું છું. અને ગુરુ ગુરુ ભજન કરું છું. ગુરુ એટલે મોટો અને પરમેશ્વરથી કોઈ મોટો નથી, માટે પરમેશ્વરનું ખરું નામ ગુરુ છે; તે નામથી ભજન કરું છું.

રાજએ પુછ્યું કે દિલી રાહર કેવું છે? ત્યારે કવિએ દિલીનાં ઘણાં વખાણ કરીને પછી કહ્યું, કે ગમે તેટલા રૂપૈયા કે ગમે તેવા ગુણ માણસમાં હોય, પણ દીલી વચ્ચે તે રહેતો હોય, તોજ તેની નામના આપ્પા દેરામાં પ્રસિદ્ધ થાય. ખીજ ગામમાં રહેવાથી એવી નામના ફેલાય નહીં.

સભાસદએ વાદ લીધો કે સુપાત્ર માણસ હોય, અને સૌ સાથે સ્નેહ રાખતો હોય, તથા તેનામાં સારા ગુણ હોય, તો તેની કીર્તિના પ્રકારા આપ્પા દેરામાં પડે, પછી તે ગમે તે ગામમાં રહેલો હોય તે વાત કવિએ કબ્જલ કરી નહીં, અને કહ્યું કે,—

દાહરા.

સુપાત્ર સ્નેહી ગુણછતાં, પડે ન આત્મ પ્રકાશ;
પડે હોય ગુરુદત્ત જો, દીલી વચ્ચે વાસ. ૩૭.

એનો અર્થ એવા થયો કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય અને તેનામાં ગુણ હોય, તોપણ તેના પોતાના પ્રકારા એટલે કીર્તિ ઘણું ડેકાણે પડે નહીં, પણ જો પરમેશ્વર આપેલો દીલી વચ્ચે વાસ હોય, તોજ કીર્તિના પ્રકારા પડે; એટલું બોલીને કહ્યું કે લાંબી વાત કરવાની મને દુરસદ નથી; આ દાહરાની કિંમત મને આપો. રાજએ બધા કવિયોને પુછ્યું કે એ દાહરાની કિંમત કરો; પછી ખીજ-એને તો તેની કિંમત કંઈ જણાઈ નહીં; ત્યારે પેલા પર-દેશી જુના કવિએ કહ્યું કે ભાજરાજની વખતમાં તો આવી કવિતાની ઘણી કિંમત ઉપજતી હતી, હરેક વસ્તુની કિંમત તેના આહકના આધાર ઉપર રહી છે, જો પુરના રાજએ બિહારીદાસને બિહારી રાતરાઈના દરએક દાહરાની કેટલી કિંમત આપી હતી? તે કોઈ જાણે છે? સભાએ કહ્યું કે તે દરએક દાહરાની એકેકી સોના મહાર આપી હતી. અને તે કવિ દરેકજ એકેકો દાહરો કરીને લઈ જતો હતો, એવું સાંભળ્યું છે. પણ એટલું તો ખરું કે તે રાજએ મોટી ધંધારત બંધાવવામાં કે ખીજ કામમાં લા-ખા રૂપૈયા ખરચ્યા હશે, તે વાત કોઈ જાણતું નથી, અને બિહારી રાતરાઈથી તે રાજનું નામ આપ્પા દેરામાં પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે જોતાં તો તેની કિંમત લાખા રૂપૈયાની છે; કવિએ કહ્યું કે બિહારી રાતરાઈના એક દાહરા સાથે આ દાહરા મેં તોળી જોયો; તો તેની ખરાબર થાય છે, કૃત એટલેજ ફેર છે કે પેલા વ્રજ ભાષામાં છે, અને આ ગુ-જરાતીમાં છે, તેનું કારણ એ છે કે હાલ મહારાજની મેરજ ગુજરાતી ભાષાને રાણગારવાની છે, માટે તેણે ગુજરાતીમાં દાહરો કહ્યો છે.

પછી રાજએ સોળ રૂપૈયા તે દાહરાના આપ્યા. તે લઈને એતો ગયો. પણ સભાસદએ પેલા કવિને કહ્યું કે તમે આટલી બધી કિંમત એક દાહરાની રા કારણથી આપાવી? શું તેણે હૃદયી જાદ દિલીની તારીફ કરી, તે તમે કબ્જલ કરો છો?

એક સભાસદે કહ્યું કે દિલી વિષે તે દાહરો નથી, પણ આ વિદ્યાર્થીએ પ્રથમ કહ્યું હતું કે કોડીલું, દિવલ, અને દિવટ છતાં દેવતા વગર અમે દીવા કરી રાખ્યા નહીં, તે વિષે એ દાહરો છે. અને તેના અર્થ એવા છે કે દીવા કર-

વાને, સારં પાત્ર તે વળી સ્નેહી ઐય છે તેલ ભરેલું હોય, તથા ગુણુ ઐય છે દીવેટ અથવા સુત્ર હોય, તોપણ પોતાની આગળ પ્રકારા પડે નહીં, પણ જો “દીલી” રાખ્દની વચ્ચે “વાસ” રાખ્દ ઐય છે ધ્વિર આપેલી “દીવાસળી” હોય તો પ્રકારા પડે.

પેલે ખાલે કહ્યું કે આમાં કાંઈ વધારે ચમત્કારી અર્થ નથી; અમસ્તા સોળ રૂપેઆ અપાવ્યાં કવિએ કહ્યું કે એના ત્રીજે અર્થે એવા છે કે સભામાં પ્રથમ વાત ચાલતી હતી કે કુકત પુસ્તકો વાંચવાથી કે ગુણુ મેળવવાથી સારં માણસ હોય તે આત્મજ્ઞાન પામે કે નહીં? તે વિષે એ દાહરો છે, તેના અર્થે એવા છે કે સુપાત્ર માણસ હોય, સ્નેહી હોય, અને તેનામાં ગુણુ હોય, તોપણ આત્માનો પ્રકારા તેના અંતરમાં પડે નહીં.

એવો જ્ઞાનદીપક પ્રગટવાની “દીવાસળી” ઐય છે ગુરની આપેલી કંળા હોય તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકારા પડે; એવામાં એક માણસ ગુરદત્તાત્રીનું બજન કરનાર ખેડો હતો, તે બાલ્યો કે એ ત્રણે પ્રકારના અર્થે જુદા છે, અને ખરો ચોથો અર્થ છે તે એમ છે કે જેમ “ગુજરાત” એ નામ છે અને “ગુજરાતી” એ વિશેષણ છે; તેમજ દીલ ઐય છે મન તે નામ છે અને “દીલી” એ વિશેષણ છે, તેનો અર્થ દીલ-વાળો ઐય છે આત્મા. તે આત્મામાં ગુરદત્ત ઐય છે ગુરદ-ત્તાત્રીનો વાસ હોય, તોજ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકારા પડે વાસ ઐય છે સુગંધ અથવા નિવાસ તે સાંભળીને બધી સભા ખુશી થઈ.

એવામાં સાંભળે સમય થયો, અને ગાનારીયો ગાન કરવા આવી હતી. તેઓએ નૃત્ય સાથે થોડુંક ગાન કર્યું; પછી રાજના એક કુંવરે એક કવિને કહ્યું કે આ નાયકાનું વર્ણન કરો. તે કવિને નાયકાનું વર્ણન કરવું ગમતું નહોતું પણ રાજના કુંવરે ધણી હઠ લીધી. ઐય છે કવિએ લાંબી નજર કરીને ચારે કોરે જોયું, ત્યાં દરબારની ગણો ચરીને દરબારમાં આવતી હતી તેમાંની એક ગાયનું વર્ણન કર્યું તે નીચે પ્રમાણે:—

દાહરો.

પગમાં ઝાઝણુ ઝાઝણુ, ટકટક જોતી જાય;
પાછળ કાળા કેશ છે, દેખો ગોરી ગાય.

૩૮.

મનહર છંદ.

કાળા લાંબા કેશવાળી રંગે તો રૂપાળી ભાળી,
ઝાઝરના ઝમકાળી વડી વખણાય છે;

ઠમક ઠમક ચાલ ચાલતી ચંચળતાથી,
સમીપ સકળ જન સામું જોતી જાય છે;
પતિવૃત્તા નહીં પણ પ્રજ્ઞાનો પ્રસવે પોતે,
સ્વરોદય વાળી જતે સુંદરી જણાય છે;
દાખે દલપતરામ દેખો દુનિયાના લોકો,
રાજદ્વારમાંહી ગોરી ગુણવંતી ગાય છે.

૩૯.

તે સાંભળીને કુંવરે જાણ્યું કે કવિએ આ ગાનારીનું વર્ણન કર્યું, તેથી તે રાજ થયો.

એવામાં એક સોનાયે સોનાની કટોરી લાવીને રાજની આગળ મુકી અને કહ્યું કે હનુમાનને તેલ ચઢાવવા સારં આપે કટોરી મગાવી હતી, તે આ હું ધડી લાવ્યો છું. પછી સભાસદોએ તે હાથમાં લઈને જોઈને વખાણી ઐય છે એક સરદારે કવિને કહ્યું કે આ કટોરીનું વર્ણન કરો. ઐય છે ખીજ એક સરદારે કહ્યું કે વિકટોરિયા મહારાણીના વર્ણનનું એક કવિત મેલો.

કવિ—

મનહર છંદ.

સુધર છે, સરસ છે, નિર્મળ છે, નાજુક છે,
ગોરી જતથી જનમી જુઓ જતે ગોરી આ;
તે પોતાની પતિને પ્રભુએ કૃપાથી આપી,
તેણે પણ પ્યારી ગણી જેવી જવાદારી આ;
જેનો મહિમા જગતમાં પુરો પ્રસિદ્ધ થયો,
એવી તો અધિક છે સુભાગ્યની સન્નેરી આ;
દયાના દેવતાને જો દરિયા ન દીઠો હોય,
દાખે દલપતરામ દેખ “વિકટોરીઆ.”

૪૦.

કટોરી વિષે અર્થ.

તે સારા ધાટની છે, સરસ છે, ચલવગરની છે, નાજુક છે, અને તે ગોરરંગની જતથી ઐય છે સોનાથી પેદા થયેલી છે; અને જુઓ પોતે પણ જતે ગોરરંગની છે. તે કટોરી હનુમાનજીને રામચંદ્રજીએ મહેરબાનીથી આપી. તે હનુમાનજીએ પણ જવાદારીના જેવી વહાલી ગણી. તે કટોરીનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો. એવી તો સારા નશીબના જોરવાળી આ છે; રામચંદ્રજીની દયાના તત્વનો સમુદ્ર દીઠો ન હોય તો કવિ કહે છે કે આ કટોરી જોઈ લેવી. ત્યારે સિતાની ખખર લેને હનુમાનજી આવ્યા ત્યારે રામચંદ્રજી નહાવા ખેડો હતા, અને શરીરે મરદન કરવાના તેલની કટોરી તેમની પાસે હતી, અને હનુમાનજી ઉપર તેમ ધણી પ્રસન્ન થયા, તથા ધણી મહેરબાની થઈ. આ જાણ્યું કે હાલ હાલ વખતે હું તેને શું આપી દઈ? પ

તેજની કટોરી હતી, તે બક્ષીરા આપી તે હનુમાનજીને પણ ધણી પ્યારી લાગી, એજ કારણથી લોકો હનુમાનજીને તેજ ચઢાવે છે.

વિક્ટોરિયા વિષે અર્થ.

વિક્ટોરિયા કેળવણી છે, સરસ છે, તનથી અને મનથી એજ વગરની છે, નાણુક છે, અને ગોરી જાતથી જન્મેલી પોતે ગોરી છે, તે પનોતી એટલે વિસ્તારવાળીના ધણીને એટલે પ્રીન્સ આલ્બર્ટને પરમેશ્વરે મહેરબાનીથી આપી, તે પ્રીન્સે પણ જીવા દોરી જેવી પ્યારી ગણી. જે વિક્ટોરિયાનો મહિમા જગતમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ થયો, એવી સારા નસીબની વધારે જોરવાળી આ છે, જે દયાના તત્વનો સમુદ્ર દોડા ન હોયતો કવિ કહે છે કે વિક્ટોરીઆને જો. મતલબકે તેનામાં દયા ધણી છે. તે સાંભળીને બધી સભા રંજન થઈ.

પછી એક સરદારે કવિને પુછ્યું કે કેવા રાજ હોય તે જશવાળો અને જયકારી હોય. કવિએ કહ્યું કે બાઈ, ગુણવાન, ગતિમાન એટલે સ્થાનવાન, ગંભીર અને ગણીત જાણુ એટલે હીસાખી કામ જાણનાર, એવા સારા સારા “ગંગા” ગકાર જે રાજના કારભારી છે, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ સૌના ઉપર પ્રેમની નજર રાખે, અને જ્યાં હમેશાં સંતોષની સલાહ સારી છે. વળી શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન, અને દાન, એવા છ ગુણની સાથે તો જેને મિત્રતા છે, અને રહેરના લોકો દરરોજ પ્રીતી બાવ રાખે, એવા રાજ હોય તે જશવાળો અને અતિશય જયકારી છે.

સરદાર—એ તો તમે ખરું કહ્યું પણ તમે કહ્યું એટલાજ અર્થ આવે એવું એક કવિત કહો?

કવિ— મનહર છંદ.

ગુણવાન, ગતિમાન, ગંભીર, ગણીત જાણુ,
એવા ભલા “ગંગા ભાઈ” જેના કારભારી છે;
શામળ ત્યાં સર્વપર પ્રેમની નજર રાખે,
સદાકાળ જ્યાં સંતોષની સલાહ સારી છે;
શૌર્ય, ધૈર્ય, સુવિચાર, દીર્ઘદષ્ટિ, દયા, દાન,
છગુનવી સાથે તો સદેવ દોસ્તદારી છે;
પ્રતિ દીન પ્રીતિ “ભાવ નગરના” લોક રાખે,
એવો રાજ જશવંત અતિ જયકારી છે. ૪૧.

એવામાં પરદેશી એક મુસલમાન સરદાર મળે હજ કરવા જતો હતો. તે કોઈ રાજની શીખારશનો કાગળ ઠોકાર સાહેબ ઉપર લાવ્યો હતો. તેમાં એવું લખ્યું હતું કે આ પત્ર લાવનારને સાથે માણસ આપીને હજ કરવા પોતાડ જો.

તેથી ઠોકારે ગુલામ નામના એક નવા રાખેલા આરખને પાંચ આરખરાહીત પેલાની સાથે મોકલ્યો હતો. પણ એક બે મજલ ગયા પછી પેલા મુસાફરને એવા વહેમ આવ્યો કે, આ ગુલામ મને દગો કરીને લુંટી લેશે, તેથી કાંઈ બાહનું કાઢીને પાછો વળ્યો. અને રાજની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યારે રાજએ પેલા ગુલામને પુછ્યું કે, કેમ, પાછા આવ્યા. ત્યારે ગુલામે કહ્યું કે હું મારા ખરા દીલથી તેમને હજ કરવા પોતાડત, પણ તેમને ઠંધું વહેમ આવ્યો તેથી તેતો પાછા વળી આવ્યો. એટલે પેલા સરદારે એક દોહરો કહ્યો.

દોહરો.

કેવે દિલ પોતાડ હજ, ગુલામ તું ભલિ વિધ;
જતાં તમારા રૂપર, અમે એજ ગુણ લીધ. ૪૨.

એ રાજની રીત એવી હતી કે, સભામાં જે કોઈ કવિતા બોલાય તે એક દફતરમાં લખી લેવાતી હતી. પણ ઉપલા દોહરો કહ્યો તે વખતે ફક્ત એક કારકુન ભુલા વધા નામે જોડો હતો ખીજે કોઈ ન હોતો. ત્યારે ઠોકારે કહ્યું કે દફતરમાં રાખવા વાસ્તે આ દોહરો લખી લેવા જોઈએ, પણ ભુલા મેહેતા તો કાના માતર ભણેલા નથી મોટે કોણ લખશે? ભુલા મેહેતા બોલ્યા, કે કાનામાતરની શી જરૂર છે, જુના કારભારીએ કોઈ કાનામાતર ભણતા ન હોતા, મોટે થું મોટાં મોટાં દફતર લખાતાં ન હોતાં?

ઠોકાર—ઠીક છે ત્યારે તમે લખી લ્યો. અને આજની તારીખ પણ નાંખજો.

પછી ભુલા મેતાએ એક કાગળ ઉપર તે દોહરો કાના માતર વગર લખી લીધો તે નિચે પ્રમાણે લખાયો.

કેવ દલપત ડહજ, ગલમત ભલવધ;

જત તમર રૂપ પર, અમે એજ ગણ લધ.

સંવત ૧૯૧૫ અસો શુદ્ધ ૨

ઉપર પ્રમાણે લખી લેધને તે કાગળ દરખાસ્તના કવિના હાથમાં આવ્યો ને કહ્યું કે તમે દફતરમાં નોંધાવજો. થાડીક વાર પછી કવિએ સૌ સાંભળતાં ભુલા મેહેતાને કહ્યું કે મેં તમને આજ સવારે રૂપર) આપીને તમારા હાથની પોહોંચ લખાવી લીધી છે તે રૂપેઆ મારે આજને આજ પાછા લેવાની જરૂર પડી છે, તે સાંભળીને ભુલા મેહેતાને ધણી રીસ ચડી, અને કહ્યું કે, તમે જુલું બોલાવો. હું રૂપેઆમાં કાંઈ જાણતો નથી ને મેં પોહોંચ પણ લખી આપી નથી. જો મારા હાથની પોહોંચ દખાડા તો રૂપેઆ આવું. પછી તે કવિએ પેલા દોહરાવાળી ચીઠી દખાડી, ને નિચે લખ્યા પ્રમાણે પાંચી સંભળાવી.

કવી દલપત ડહા જોગ લ મેતા ભુલા વધા;
જત તમારા રૂ પપર) અમે આજ ગણી લીધા.

સંવત ૧૯૧૫ અસો શુદ્ધ ૨.

એ પ્રમાણે જોધન ભુલા મેહતો ગભરાયા અને થોડીક
વાર પછી તેને યાદ આવ્યું કે આતો પેલા દોહરા મેં લખી
લીધો હતો તે છે. પછી તેણે કપ્પલ કર્યું કે કાના માતર
વગર લખ્યું તે જોડું છે. અને તે તમાસો જોધન સભા
ખાધી રજન થઈ.

વિરોધાભાસ અલંકાર.

રાજાએ કવિપોતે કહ્યું કે હવે વિરોધાભાસ અલંકારની
કવિતા બોલો.

કવિ— દોહરા.

પાપીને તો પ્રભુ રિજે, પાપી જન ગુણવાન;
પાપી તો સ્વર્ગે વસે, પ્રીતે હરિ રસ પાન. ૪૩.
પાપી પવિત્ર તીર્થ જળ, હરિરસ પાપિ તથાપિ;
કદિ નહિ પાપી વિશય રસ, નિદા રસ નહિ પાપિ. ૪૪.

તે સાંભળીને એક ખવાસ બોલ્યો કે પાપીને પ્રભુ રીજે,
અને પાપી સ્વર્ગમાં જાય એ બધું જોડું છે, પછી ખીજ
કવિએ અર્થ સમજાવ્યો કે એ દોહરામાં એમ કહ્યું છે કે હે
ગુણવાન જન તું પ્રીતથી હરિ રસ ખીજાવે અને પા
પોતે પી તો તને પ્રભુ રીજે, અને તું સ્વર્ગમાં જાય; માટે
પવિત્ર તીર્થનું જળ પા અને પી. પણ વિશય રસ અને
નિદા રસ કોઈને પાછરે નહીં, અને ખીરા નહીં, તે સાંભ-
ળીને સભા રજન થઈ. એવામાં એક મારવાડનો કવિ,
બેઠો હતો, તેનાં લૂઘડાં મેલાં હતાં, તેને એક ખવાસે કહ્યું
કે તમારાં લૂઘડાં મેલાં કેમ છે?

કવિ— દોહરા.

દીઠું મેં મરૂ દેશમાં, નવ નદિયોમાં નીર;
વસ્ત્ર સાફ શાથી કરૂં, શાથી ધોળા શરીર. ૪૫.

ખવાસ બોલ્યો કે નવ નદીઓમાં પાણી દીઠું તેમ છતાં
વસ્ત્ર શાથી યોગ્ય એમ કેમ કહેછો?

પછી ખીજ એક સભાસદે કહ્યું કે એના અર્થ એવા છે
કે મેં મારવાડની નદીઓમાં પાણી નવ દીઠું, મતલબ કે
દીઠું નહીં. એક કવિ બોલ્યો કે એક સમે ભોજરાજની
સભામાં એક કવિ આવ્યો. તેણે રાજાની ક્ષમાની પ-

રીક્ષા કરવા સાથે ધોટા તાણીને કહ્યું કે, —“ખજદ ભોજભૂ-
પાળ” તે સાંભળીને બધા સભાસદોને જોડું લાગ્યું. અને
બાણેશ્વરે કે રાજાને પણ ક્રોધ અડ્યો.

રાજાએ ધીરજ રાખીને કહ્યું કે કવિરાજાએ દોહરા પુરો કરો.

કવિ— દોહરા.

જળદ જગતમાં મેધછે, કૃષ્ણદ બાગનો ફાલ;
પણ નિર્બળ નરનારનો, ખજદ ભોજ ભૂપાળ. ૪૬.

મતલબ કે જળનો દેનાર તે જળદ કહેવાય માટે જગ-
તમાં પાણીનો આપનાર વરસાદ છે, અને બાગનો ફાલ,
કૃષ્ણ આપેછે, અને ગરીબ માણસોને ખજ રાજભોજ આપે
છે. તે સાંભળીને રાજા પ્રસન્ન થયા.

પછી સભામાં કંઈ વરસાત સંબંધી વાત નીકળી ત્યારે
એક કવિએ અરધો દોહરા કહ્યો, એટલે ખીજ કવિએ તેનાથી
ઉલટા અર્થમાં તે દોહરા પુરો કર્યો. તે નીચે પ્રમાણે.

દોહરા.

જો વરસે વરસાત તો, થારો લીલા લેર;
જો વરશે વરસાત તો, થારો અઠરા કેર. ૪૭.

એ દોહરાનું ઉત્તરાર્ધ બોલનારો કવિ ફડીયાનો વેપાર કરતો
હતો. કુકાળનો લાભ ખાવા સાથે તેણે ઘણાં દાણાં સંઘરી
રાખ્યા હતા. માટે તેણે કહ્યું કે વરસાત વરસે તો અકરા
કેર થશે. પણ એવું સાંભળીને બધા સભાસદોએ તેને
ફિટકાર કરવા માંડ્યો ત્યારે તે બોલ્યો કે મેં તો એમ કહ્યું
છે કે કોઈ કન્યા સાતવરને પરણે તો અકરાકેર થશે.

પછી એક કવિ બોલ્યો કે એક રાણીને વર સો પરણ્યા
છે. ખીજે બોલ્યો કે—

દોહરા.

એક રાયને હોયછે, રાણિ પાંચ કે સાત;
એક રાણિ વર સો વરે, અચરજ એતો વાત. ૪૮.

તે સાંભળીને સૌ વિચારમાં પડ્યા; ત્યારે કવિએ અર્થ
સમજાવ્યો કે તે ઠાકોરાનું નામ વરસોજ છે.

પછી એક સરદાર બોલ્યો કે વખતના વળનના તોલ
ખતાયે તેને હું મારો ગુરૂ માનું એટલે એક કવિ બોલ્યો કે
સૂર્યોદયના સમયનો તોલ હું ખતાવું.

સરદાર—ખતાવો જોધએ.

કવિ—

દોહરો.

સાખ્ય પુરાવું સર્વતી, નહીં ક્રૂર કે ક્રેર;
સૂર્યોદયનો સમય તો, થાય સવા પાસેર. ૪૯.

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આડો અવળો બતાવો છો, પણ એ દોહરામાંથી કોઈ પ્રકારનો સાચો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—અમે શું બતાવીએ. અમારી સરસ્વતિ માતા અમને મુજબ છે, એ દોહરાના એથા અરણનો અર્થ એવાછે કે “સવા” શબ્દની પાસે “ર” લખીએ એટલે સવારનો વખત થાયછે; એવું સાંભળીને યેના સરદાર અચરજ પામ્યો. પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે. તેમાં ધર્મવાળો મહિનો કયો હશે? તે સાંભળીને કોઈએ આવળુ કોઈએ ભાદરવો, અને કોઈએ પુરષોત્તમ મહિનો કહ્યો. એટલે એક કવિ બોલ્યો કે—

દોહરો.

શું શ્રાવણ શું ભાદ્રપદ, શું પુરષોત્તમ માસ;
રહે રાત્રી દિન ધર્મ તો, ફાલ્યુન વિના નિરાશ. ૫૦.

તે સાંભળીને કેટલા એક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દોહરો ખોટોછે, કવિ બોલ્યો કે દોહરો ખરોછે. તમે ધર્મવાળો કયો, એમ પુછ્યું હતું, અને હું સમજ્યો કે ધર્મ એટલે ધુધીશિર અને અર્જુનનું નામ ફાલ્યુન છે, માટે મેં કહ્યું કે આવળુ ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અર્જુન વિના ધુધીશિર તો રાત દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહેરો હતો. તેને રાજાએ પુછ્યું કે તમે કયો ગામ રહો છો? કવિ બોલ્યો કે—

દોહરો.

ખિન્ને કાન તો જૂઠું છે, જૂઠું ન કેરું ઉચાર;
શહેર અમદાવાદમાં, રહું છું દરિયા પાર. ૫૧.

તેના અર્થ એવા થયો કે મારો ખીન્ને કાન જુઠો પડ્યો છે. માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી, અને હું અમદાવાદમાં દરિયાપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિયા ક્યાંથી આવ્યો? ત્યારે ખીન્ને કવિએ તે દોહરાનો અર્થ એવા ક્યો કે, “દરિયાપાર” એ શબ્દમાંના ખીન્ને કાનો જૂઠો છે, એટલે “દરિયાપરમાં” રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ ચોતાની બેન-પણી આગળ એક દોહરો કહ્યો હતો, તેના અર્થ મને સમજતો નથી. માટે કોઈ કવિ અર્થ સમજાવે તો ધણું સારું.

દોહરો.

જેઠ જતાં આવ્યાતાણી, આપિ ગયા પિયુઆશ;
જેઠ ગયો નહિ ને ગયા, દશરા પછિ દશ માસ. ૫૨.

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા, પણ જેઠ મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું. તે વાત સંભવતી નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવા દિવાસે આપ્યો હશે, કે મારો મોટાભાઈ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીનો મોટો ભાઈ તે સ્ત્રીના જેઠ કહેવાય. માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જેઠ ત્યાં જતો નથી. એવા એ દોહરાનો અર્થ છે, એજ મતલબનો એક સંવેદો નીચે પ્રમાણે—

ઈંદ્રવિનય છેદ.

નાથ વિદેશ ગયા દસરા દિન, સૂણુ સખી મુજ વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વળવાનું ફરી, મળવાનું મને કહિ એમ ગયા તો;
કેમ બને મળવાનું ફરી, રળવાનું દિલે બળવાનુંજ આતો;
જે દસરા પછિ તો દસમાસ, ગયા પણ જેઠ હજી નથિ જતો. ૫૩

વક્રોક્તિ અલંકાર.

રાજાએ કવિએને કહ્યું કે હવે વક્રોક્તિ અલંકારની કવિતા બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે બ્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરાં ગયા હતા, ત્યારે ગોકુળમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના બહુ ઉદાસી રહેતાં હતાં, તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રશિયે કૃષ્ણ જો અહીં આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂબ ખર્ચ કરું. તે સાંભળીને સખીએ વક્રોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેના અરધો દોહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અરધો સખીએએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે.

દોહરો.

આ રસિયો આવે અહીં, ખૂબ કરું તો ખર્ચ;
સખિ આરશિયો શું કરિશ, ચંદન આપું ચર્ચ. ૫૪.

મતલબ કે તારે આરશિયો શું કરવો છે, તૈયાર ચંદન આપું તે લઈને ચોપડ.

ખીન્ને કવિ બોલ્યો કે એક ડોકાણે જીવાન બેનપણિયો મળીને વિનોદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના છાંટા થયા, એટલે એક સખીએ ખીજને મેસ્કરીમાં કહ્યું કે,—

દોહરો.

અલી સખી જો આવિયા, આતારે “વર સાત;”

ઉત્તર.

છોતારે “વર સો” ભલે, શી મારે પંચાત. ૫૫.

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહું કે આ તારે વારતે વર સાત આપ્યા, પણ તેમાં વકોડિતથી એવું જણવ્યું કે સાત વર આપ્યા, ત્યારે ખીજીએ કહું કે. વરસાદ આપ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વકોડિતમાં જણવ્યું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે?

એવામાં એક સોની બેઠા હતો, તેના ઉપર કંઈ વાત આવી, ત્યારે તે સોનીએ કહું કે મને તો લોકો ઉપર બહુ દયા આવેછે, મોટે માતાના સમખાઈને સાચું કહું કે હું કોઈનું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વકોડિતમાં દોહરો કહ્યો,—

દોહરો.

સ્વર્ણ ચોર સોની જુઓ, દયાવંત દેખાય;

દુખખોના સમ ખાય નહિ, માતાના સમખાય. ૫૬.

મતલબ કે રાચીર માતેલા હોય, તેના સમ ખાયછે, પણ દુખખોના સમ ખાતો નથી. મોટે તે દયાવંત છે.

એમાં ત્યાં એક ખાઈઆવી તે નાતે આરણ હતો અને તે કવિએ જણાવી હતી, તેણે કેટલીએક સારી કવિતા સંભળાવી અને ધનમાં માણ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાના અરધો દોહરો કહ્યો, એટલે તે ખાઈએ ઉત્તરમાં વકોડિતથી તે દોહરો પુરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીખિ અતૂર થઈ, પણ માગણની જાતડ

ઉત્તર.

મા ગણુ તો દે મૂજને, ખાત ખાત ભલિભાત. ૫૭.

મતલબ કે જો તું મને તારી મા ગણતો હોય, તો સારી થોડે ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણ કહી હતી. તે રાખદનો તેણે જુદા અર્થ કર્યો. તે સાંભળીને સખા રંજત થઈ.

રતનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

સજનારો “રવિ સોમ”નો, ભજતાં “મંગળ” થાય;

“યુધ” “યુર”ના જો “યુકર” ગણુ, “શનિ”ની પીડા જાય. ૧.

ગાય “ધોળ કે” ગરબિયો, ખૂબ “સુરત”ની નાર;

શુણી “નગર”ના લોકને, ઉપજે ખુશી અપાર. ૨.

“ધોળ કા”મની ગાયછે, જો “ધ” હર” દિલ ધાલ;

વસે “લુલંગ” “વડો દરે”, “સુરત” રાખિને ચાલ. ૩.

મનહર છંદ.

“ધોળે રા”ય રીઝે એવાં “ધોળ કા” મનીઓ ગાય,

“સુરત” રાખીને જેવાં સંભવે સન્નતમાં;

સાંભળવા રાખે ભલો “આવ નગર”ના લોક,

“સિદ્ધ પુર”શો પણ રીઝે વિવેક વાતમાં;

“માંડવી”માં રીઝે વળી જનઘણા જે પુરશ,

“ચૂડા”વાળીયોના પતિ રહે રળીઆતમાં;

“જોધપુર”શોની નારી જો કરે નકાર કામ,

દાખે દલપત આમ મરે આપ ધાતમાં. ૪.

“જાને વારી” રાખતો હું નથી તને જતાં આજ,

હાંધે વર વારી” વારો તોય તું તો તેવી છે;

“માર ચ” ખાડયા વિના તને નહિ મનાય ધણ,

“અપ રેલ” આવીછે તે કજકારી કેવીછે;

“મે”ની ઝડી મંડાણી છે, તે તો તું તપાસ કર,

ગજુ ન”હી ગીધનું જે ઉડી શકે એવી છે;

હજુ લાઈ”કી હૈડે ન પામી દલપત કહે,

“અગસ્ત” ને વાય દે ફરી આવવા દેવી છે. ૫.

દોહરો.

“એ મદાવા દ”જ ઉપડ્યું, કહે કરો “વૌઠ”;

“જો તલ પર” ભાર્યા જમે, ખાય “ન રોડુ” નાર. ૬.

ધ્રોળના રાજને આશિર્વાદ

દોહરો.

જગત વિદિત જે સિંહજી, હજધો” રાણી હાલ;

ધર્મ ધુરંધર ધ્રોળપતિ, પા”મરિધર” ભૂપાળ. ૭.

છપ્પ છંદ.

પા”મરિધર” ભૂપાળ, સુજસ”ના લોભિ સુખાળા;

રાખણુ “હરદે રામ,” વડી નો”પત્તો વાળા;

યુર”વાછો” લોગવો, સદા “હક્રો” રહિ સાજ;

“દેવેશ્વર” સમ દિત્ય, “રામચંદ્ર” તુલ્ય રાજ;

૧ પાણીની રેલ.

૨ હજધરજીને હજધારજી કહેછે, તે હજધારજીના વંશના તેઓ હજધારાણી કહેવાય છે.

કવિ—

દાહરો.

સાખ્ય પુરાણું સર્વની, નહીં ફાર કે ફેર;
સૂર્યોદયનો સમય તો, થાય સવા પાસેર. ૪૯.

સરદાર—તમે હરેક કવિતાનો અર્થ આડો અવગો બતાવો છો, પણ એ દાહરામાંથી કોઈ પ્રકારનો સાચો અર્થ નીકળવાનો નથી, તે હું ખાતરીથી કહું છું.

કવિ—અમે શું બતાવીએ. અમારી સરસ્વતિ માતા અમને સુન્નડ છે, એ દાહરાના ચોથા ચરણનો અર્થ એવા છે કે “સવા” રાખદની પાસે “ર” લખીએ એટલે સવારનો વખત થાય છે; એવું સાંભળીને પેલા સરદાર અચરજ પામ્યો. પછી એક સરદારે પુછ્યું કે વરસના બાર મહિના કહેવાય છે. તેમાં ધર્મવાળો મહિના કયો હશે? તે સાંભળીને કોઈએ આવણ કોઈએ ભાદરવો, અને કોઈએ પુરષોત્તમ મહિનો કહ્યો. એટલે એક કવિ બોલ્યો કે—

દાહરો.

શું શ્રાવણ શું ભાદ્રપદ, શું પુરષોત્તમ માસ;
રહે રાત્રી દિન ધર્મ તો, ફાલ્ગુન વિના નિરાશ. ૫૦.

તે સાંભળીને કેટલા એક સભાસદો હસી પડ્યા, અને કહ્યું કે એ દાહરો ખોટો છે, કવિ બોલ્યો કે દાહરો ખરો છે. તમે ધર્મવાળો કયો, એમ પુછ્યું હતું, અને હું સમજ્યા કે ધર્મ એટલે ધુધીછિર અને અર્જુનનું નામ ફાલ્ગુન છે, માટે મેં કહ્યું કે આવણ ભાદરવો કે અધિક માસ હોય, પણ અર્જુન વિના ધુધીછિર તો રાત દિવસ નિરાશ રહે.

એવામાં એક કવિ આવ્યો, તે એક કાને બહેરો હતો. તેને રાજાએ પુછ્યું કે તમે કયો ગામ રહેછો? કવિ બોલ્યો કે—

દાહરો.

બિન્ને કાન તો જાઠ છે, જાઠ ન કરું ઉચાર;
શહેર અમદાવાદમાં, રહું છું દરિયા પાર. ૫૧.

તેનો અર્થ એવા થયો કે મારો બિન્ને કાન જુઠો પડ્યો છે. માટે તે કાને હું સાંભળતો નથી, અને હું અમદાવાદમાં દરિયાપાર રહું છું; તે સાંભળીને એક સરદારે પુછ્યું કે શહેરમાં દરિયા ક્યાંથી આવ્યો? ત્યારે બિન્ને કવિએ તે દાહરાનો અર્થ એવા કયો કે, “દરિયાપાર” એ રાખદમાંના બિન્ને કાનો જુઠો છે, એટલે “દરિયાપરમાં” રહું છું, એમ કહ્યું. પછી એક સભાસદે કહ્યું કે એક સ્ત્રીએ પોતાની બેન-પણી આગળ એક દાહરો કહ્યો હતો, તેનો અર્થ મને સમજતો નથી. માટે કોઈ કવિ અર્થ સમજાવે તો ઘણું સાઈ.

દાહરો.

જેઠ જતાં આવ્યાતણી, આપિ ગયા પિયુઆશ;
જેઠ ગયો નહિ ને ગયા, દશરા પછિ દશ માસ. ૫૨.

તે સાંભળીને બધા સભાસદો વિચારમાં પડ્યા, અને કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા, પણ જેઠ મહિનો ગયો નહીં, એમ કહ્યું. તે વાત સંભવતી નથી.

પછી એક કવિએ કહ્યું કે તે સ્ત્રીના ધણીએ એવા દિલાસો આપ્યો હશે, કે મારો મોટાભાઈ ત્યાં આવશે, ત્યારે હું પાછો ઘેર આવીશ. ધણીનો મોટો ભાઈ તે સ્ત્રીનો જેઠ કહેવાય. માટે તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે દસરા પછી દસ મહિના ગયા પણ મારો જેઠ ત્યાં જતો નથી. એવા એ દાહરાનો અર્થ છે, એજ મતલબનો એક સંવેધો નીચે પ્રમાણે—

ઈંદ્રવિજય છંદ.

નાથ વિદેશ ગયા દસરા દિન, સૂણ સખી મુજ સ્વીતક વાતો;
જેઠ ગયે વળવાનું ફરી, મળવાનું મને કહિ એમ ગયા તો;
કેમ બને મળવાનું ફરી, રળવાનું દિલે બળવાનુંજ આતો;
જે દસરા પછિ તો દસમાસ, ગયા પણ જેઠ હજી નથિ જતો. ૫૩

વકોક્તિ અલંકાર.

રાજાએ કવિએને કહ્યું કે હવે વકોક્તિ અલંકારની કવિતા બોલો. ત્યારે એક કવિ બોલ્યો કે ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ મથુરાં ગયા હતા, ત્યારે ગોકુળમાં રાધિકાજી કૃષ્ણવિના બહુ ઉદાશી રહેતાં હતાં, તેમણે એક સખી આગળ કહ્યું કે એ રશિયે કૃષ્ણ જો અહીં આવે તો હું ખુશી થઈને ખૂબ ખર્ચ કરું. તે સાંભળીને સખીએ વકોક્તિમાં જવાબ દીધો, તેનો અરથો દાહરો રાધિકાજીએ કહ્યો અને અરથો સખીએએ કહ્યો, તે નીચે પ્રમાણે.

દાહરો.

આ રસિયો આવે અહીં, ખૂબ કરું તો ખર્ચ;
સખિ આરશિયો શું કરિશ, ચંદન આપું ચર્ચ. ૫૪.

મતલબ કે તારે આરશિયો શું કરવો છે, તૈયાર ચંદન આપું તે લઈને ચાપડ.

બિન્ને કવિ બોલ્યો કે એક ડેકાણે જીવાન બેનપણીયો મળીને વિનોદ કરતી હતી. ત્યાં વરસાતના છાંટા થયા, એટલે એક સખીએ બીજાને મસ્કરીમાં કહ્યું કે,—

દોહરો.

અડી સખી બે આવિયા, આતારે "વર સાત;"

ઉત્તર.

છોતારે "વર સો" ભલે, શી મારે પંચાત. ૫૫.

મતલબ કે પહેલી સખીએ કહ્યું કે આ તારે વારતે વર સાત આપ્યા, પણ તેમાં વક્રોક્તિથી એવું જણાવ્યું કે સાત વર આપ્યા, ત્યારે ખીજીએ કહ્યું કે. વરસાદ આપ્યા ત્યારે તે ભલે વરસો, પણ વક્રોક્તિમાં જણાવ્યું કે તારે ભલે સો વર હોય, તેમાં મારે શી પંચાત છે?

એવામાં એક સોની પેઠા હતો, તેના ઉપર કંઈ વાત આલી, ત્યારે તે સોનીએ કહ્યું કે મને તો લોકો ઉપર બહુ દયા આવેછે, માટે માતાના સમખાઈને સાચું કહુંકું કે હું કોઈનું સોનું ચોરતો નથી, ત્યારે એક કવિએ વક્રોક્તિમાં દોહરો કહ્યો,—

દોહરો.

સ્વર્ણુ ચોર સોની જુઓ, દયાવંત દેખાય;

દુખખાના સમ ખાય નહિ, માતાના સમખાય. ૫૬.

મતલબ કે સારીર માતેલો હોય, તેના સમ ખાયછે, પણ દુખખાના સમ ખાતો નથી. માટે તે દયાવંત છે.

એમાં ત્યાં એક ખાઈઆવી તે નાતે ચારણ હતી અને તે કવિની જાણતી હતી, તેણે કેટલીએક સારી કવિતા સંભળાવી અને ઈનામ માગ્યું, ત્યારે એક કવિએ તેની નિંદાના અરથે દોહરો કહ્યો, એટલે તે ખાઈએ ઉત્તરમાં વક્રોક્તિથી તે દોહરો પુરો કર્યો તે નીચે પ્રમાણે:—

દોહરો.

કવિતા શીખિ ચતૂર થઈ, પણ માગણની જત;

ઉત્તર.

મા ગણુ તો દે મૂજને, ખાન પાન ભલિભાત. ૫૭.

મતલબ કે જો તું મને તારી મા ગણતો હોય, તો સારી ચોકે ખાવા પીવાનું આપ, કવિએ તેને માગણ કહી હતી. તે રાખદનો તેણે જુદા અર્થે કર્યો. તે સાંભળીને સખી રેવાન થઈ.

સ્તનાવળી અલંકાર.

દોહરો.

સજનારો "શવિ સોમ"નો, ભજતાં "મંગળ" થાય;

"ધ્રુવ" "ગુરુ"ના બે "ધ્રુવ" ગણુ, "શનિ"ની પોડા જાય. ૧.

ગાય "ધોળ કે" ગરબિયો, ખૂબ "મુરત"ની નાર;

શુણી "નગર"ના લોકને, ઉપજે ખુશી અપાર. ૨.

"ધોળ કા"મની ગાયછે, બે "ધ"ર" દિલ ધાલ;

વસે "ભુજંગ" "વઠો દરે", "મુરત" રાખિને આલ. ૩.

મનહર હંદ.

"ધોળે રા"ય રીઝે એવાં "ધોળ કા"મનીઓ ગાય,

"મુરત" રાખીને જેવાં સંભવે સન્નતમાં;

સાંભળવા રાખે ભલો "આવ નગર"ના લોક,

"સિદ્ધ પુર"શો પણ રીઝે વિવેક વાતમાં;

"માંડવી"માં રીઝે વળી જનઝંઝા જે પુરશ,

"ચડા"વાળીયાના પતિ રહે રળીઆતમાં;

"જેઘપુર"શોની નારી બે કરે નકારું કામ,

દાખે દલપત આમ મરે આપ ઘાતમાં. ૪.

"જાને વારી" રાખતો હું નથી તને જતાં આજ,

હાં"દ્રે વર વારી" વારી તોય તું તો તેવી છે;

"માર ચ" ખાડ્યા વિના તને નહિ મનાય પણ,

"અપ રેલ" આવીછે તે કષ્ટકારી કેવીછે;

"મે"ની ઝડી મંડાણી છે, તે તો તું તપાસ કર,

ગ"જુ ન"હો ગીધનું જે ઉડી શકે એવી છે;

હ"જુ લાઈ"કો હૈડે ન પામી દલપત કહે,

"અગસ્ત" ને વાય દે ફરી આવવા દેવી છે. ૫.

દોહરો.

"એ મદાવા દ"જ ઉપડ્યું, કહે કરો "વૌઠ"ર;

"જે તલ પર" ભાર્યા જમે, ખાય "ન રોડુ" નાર. ૬.

ક્રોળના રાજાને આશિર્વાદ.

દોહરો.

જગત વિદિત જે સિંહજી, હજધો^૨ રાણી હાલ;

ધર્મ ધુરંધર ક્રોળપતિ, પા"મરિધર" લૂપાળ. ૭.

છપ્પ હંદ.

પા"મરિધર" લૂપાળ, મુજસ"ના લોભિ મુખાળ;

સખાણુ "હરદે સમ," વરી નો"જતો વાળ;

ગુરુ"વાંછો" લોગવો, સદા "હંકો" રહિ સાન;

"દેવેશ્વર" સમ દિત્ય, "શામચંદ્ર" તુલ્ય રાજ;

^૧ પાણીની રેલ.

^૨ હજધરજીને હજધારજી કહેછે, તે હજધારજીના પં-
સના તેઓ હજધારજી કહેવાય છે.

તુજ “દેવ રામ” રક્ષા કરે, “ત્ર્યંબક” પણ તુજગામની;
 “હાંહા” છો આશિશ દિલ ધરે, દિન દિન “દલપતરામ”ની. ૮.
 “અ છયામાં કવીની આર પેદીયાનાં નામ છે અને નીચે
 લખેલા કવિતમાં યોગના રાજની ૧૬ પેદીયાના નામ છે.

કવિત.

જાયે જાદૌ કુલમેં સજોર “હલધોર” “જસા”,
 “વામનીયા” પૃથ્વી “પચાન” ન-ચહાઈ હૈ;
 “કલા” કોટિ કોટિ કરી “જૂનો” દેશ લીનો જીતી,
 “લેત” મેં છુમારી ચઢી “વાઘ” સી ચતાઈ હૈ;

“દાદા” ઓર “વાપ” કો દેખાયો ધર્મ ધરા “નાથ”,
 મ્લેચ્છ માન “મોઢ” લીની “ભૂપતે” મલાઈ હૈ;
 જૈસે કરે “જયસિંહ”, હાથીકી હિમત “હરી”
 અરિકો હરાઈ દેશ “દોલત” ચસાઈ હૈ. ૯.
 જૈસે હલધોરજ્યું ને જોર નીશી મોર કરી,
 ચોર દગાચોરકા અંકોરકો નિકારે હૈ;
 ઘોર કલી કાલમેં ન ઠોર ચાલ તોર દારી,
 ફોરદારી ફેલ ધૂર્ત લોકકો ધિકારે હૈ;
 ભૂપત તનુજ ભૂચી પાલ જયસીંહ જ્યું હૈ;
 જીન્હે સુધરાઈ સદગુનકો સ્વીકારે હૈ;
 પા ઓ જસ ઠામ ઠામ કહે દલપતિરામ,
 નામ આઠો જીન્હે શુભ કામ અંગીકારે હૈ. ૧૦.

પ્રશ્નોત્તર વિશય.

પ્રશ્ન બત્રીશી.

ઉત્તરના અક્ષરો આઠ.

પા	સે	ર	હે
રો	વા	જા	મો.

દોહરા.

પ્રશ્ન.
 અતુર્યાશનું નામ શું?,
 અક્ષર ઠાંકે થાય શું?,
 કહો અક્ષર ઉદ્ગારનો?,
 હરિ રસ પાંગ? કોઇને,
 કો ક્યો હું શું કરે,
 કાશી કેમ વિલોકું હું,
 કેઈ પ્રવાહી ધાતુ છે,
 શું માગે આકર જતાં,
 વાહીમાં શું વાવિએ,
 ઇચ્છે કોણ પરસ્ત્રિને,
 શિર ઠાંકી ક્યાં જાય જન,
 મરનિજ અંગે શું ધરે,

ઉત્તર.
 પા.
 પાસે.
 હે.
 પા.
 રો,
 જા,
 પારો.
 રજા.
 રોપા,
 જાર.
 રોવા.
 જામો.

પ્રશ્ન.
 શોણ્યે રમે જુગાર;
 ક્યાં રહે જગત્તાર.
 કવિતા શોભે કેમ;
 પ્રમાયછે શું એમ.
 દીપક શંત્રુ ખતાવ;
 શોભિત ગાત્ર ગણાવ.
 સેવક શું કરનાર;
 હેમ ચંદ દુકાર.
 ક્યાં રહિએ જઈ રાત;
 શા કરણથી ભ્રાત.
 શું આવે દે દાવ;
 કેર જલધિના ખતાવ.

ઉત્તર.
 પાસે.
 ૧. પાસે રહે.
 રસે.
 ૨. પાર.
 વા.
 ૩. મો.
 સેવા.
 ૪. હેમો.
 વાસે.
 ૫. મોહે.
 વારો.
 ૬. મોજા.

જ્યે મોતિને શું ખને,
કનકે કણીનું નામ શું,
પતાઈના ગઢ તે કિયો,
ખેટ ખતાવ કમાણિનો,

સોરો,
રવા,
પાવા,
જાવા.

મન શાં ગુણે તપાય;
વિલંબ શું કહે વાય.
શું કરિએ મળિ મિત્ર;
પક્ષી કિયો પવિત્ર.

સોવ.
૭. વાર.
રમો.
૮. મોર.

અતુચાંશનું નામ શું, શું કહું સામો તીર;
કોણ લોહ કાંચન કરે? કોણ જાણે શુરવીર.

ઉત્તર.—પારશળ.

શુભોત્તર.—મનહર છંદ.

ઉત્તર.

ભાગ ચોથાને શું ભાણું, સામા કાંકનું શું નામ;—પા. પાર.
કનકે ખતાવનાર કેમણી ગણાય છે;—
પર ઉપકારી પ્રજા જાતે કે નારીએ જાણી,
દેવળ સરસ કહો શા વડે ચણાય છે;
શુરવીર ધીર કહો શોણે થાય રાજ રાજ;—
રેશમ રૂ વિના શોણે વસ્ત્ર વણાય છે;
પ્રશ્ન શુણી પારશળે જલદી દીધો જવાખ;
જાણે ન અન્યાય જાણુને તો તે જણાય છે.

પારસ.
પારસળે.
પાળે.
રળે.
રાળે.

૧૦.

માઠ પ્રમતો ત્રણ અક્ષરમાં એક ઉત્તર.
માળવે પાંચર માટે જન કીએ ગામ જાય,
શાથી આ અનાજ મહારાજ માપી આલીએ;
ધાસ ધણું નાય ત્યારે પશુ શાથી ઘેટ ભરે,
રૂપેઆનું શેર તો પાશેરે ફેટલા લીએ;
શાથી સરોવર રહે શાથી શેલડી છોલાય,
ખાલિએ જે ખાલ તેને શી રીતે સંભાળિએ;
જે મરે સંગ્રામ હામ શાથી રહે તેનું નામ,
પ્રશ્ન શુણી પ્રિયાનાં પતિયે કહું પાલિયે.

પુનઃપ્રશ્ન.

પિયુષ પ્રલંબ પાગ કેમ ગોળાકાર ખની;
શું કહે સાકર ગંધે આવવો વિષમ છે;
શું કહે ગંગાજળ ને શું કહે કટુ કૂળ ને,
સુડાની માદા શું નામ, કહો તે સુગમ છે;
તીર્થે પરાને શું થાય, પક્ષી ઘરશાં ગણાય;
આદમી કહે કહો લખો તો મારા સમઘે;
મીઠી વાટવોને પાન, તજ, સૂડી, જયકૂળ,
મોળા ગ્રેલી તેથી સાતે સમજી મરમ છે.

૧૧.

૧૨.

પુનઃપ્રશ્ન.

શું કહે મુ દર્પણને, (જો) શું ઈચ્છે જોગી જન (જોગ)
આસઠ દેવિયો કેવે નામે કહેવાય છે; (જોગળી)
ચંદ્રનું ચંદ્રણ મયારે (જો, ગણિત) શા દાણા સો એક
વાલ, (જોગળીતલ)
જોગી વિના તલસતી, સ્ત્રી, કેઈ જણાય છે; (જોગળી તલસો)
રાત્રુ આવે શહેરનું રક્ષણ શી રીતે થશે, (જોગળી તલસેના)
રૂક્મણીના ત્રણ પ્રશ્ન પછીથી પુછાય છે;
કેઈ મુખી, ? શાક કેમ કરે, શિવમુત કોણ,
જોગણી, તજ, સેનાની ઉત્તર અપાય છે. ૧૩.

પુનઃપ્રશ્ન.

વાણીનો દેવી તે કોણ (મારદા) કોણ મોટું સર્વ થકી, (ગમન)
ખરો શુરવીર તે જણાય કિયા હામમાં; (રણમાં)
રમાતણો તોત કોણ, (ભાગર) કહો ત્રીજો ગણ કિયો, (રગળ);
કોરતી વિશેષ મળે કહો કિયા કામમાં; (દાનમાં)
સો, ની સાથે કિયા ત્રણ અક્ષરે વેપારી નામ, (તોદાગર)
કિયા લાકડામાં ગુણ ગણે ધરી ધામમાં; (ભાગમાં)
કહે દલપતરામ ઉત્તર આઠને આપ્યા,
સારદા, ગગન, રણમાં, એ ત્રણ નામમાં. ૧૪.

ઉત્તરનું કોટક.

સા	ર	દા
ગ	ગ	ન
ર	ળ	મા

શુભોત્તર—દોહડ.

શું, જ્યે ખેડે જમિન, કિયો પક્ષ શિવરાત;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, ભણુ દળ, વદ, જઈ બ્રાત. ૧૫.

૧ એ ગામનું નામ છે.

૧ પ્રારંભ અંગ ખાવાથી.

ઉત્તર:—હળ, અને વદ.

“પરિપુ” સાથે શું કરું, “જળવાહન” શું જાણુ;
ઉત્તર જો નહિ આવડે, જા કેહું છું વહેવાણુ. ૧૬.

ઉત્તર:—વદ, અને વાણુ.

સોરડો.

છે શીધુ તૈયાર પણ બળતણ વાસણવિના;
શો કરિયે આહાર ઉત્તર ઊંધો ખાટલો. ૧૭.

ઉત્તર—“ખાટલો” એ રાખને ઊંધો વાંચીએ-એટલે
“લાટખા” વંચાય.

સોપાઈ.

“અમે” હતા ત્યાં કવિજનકોય, “રિકા” બિ જતો લાવ્યો જોય;
ત્યારે આરે અક્ષર ખેરા, કિયો કહો ત્યાં લખિયો દેશ. ૧૮.

ઉત્તર—અમેરિકા.^૨

ઉત્તરાલંકાર—દોહરો.

કાં^૩ નવિનાં અડવાં ફરે, કાં શાનું શુભપાત્ર;
કોઠીમાં ફળ નીપજે, કેને માથે માત્ર. ૧૯.

ઉત્તર—કાનાવિના, કાંસાનું, કોઠીના આડમાં કે અક્ષરને
માથે માત્રા હોય.

મનહર છંદ.

શાપછે સદા અશુભ શાકને સોંપાય ધન,
શી રોજ સુવસ્તુ છે સુવાવડીની જાતને;
સોનાની સુમાળ એક સુંદરીને ગળે શોભે,
શેનો હોય તે સરસ અંગરખો આતને;
સો નારનો ઘણી ધારી શકે એક પત્ની વૃત્ત,
એક સતી આતુર થૈ ઇચ્છે વર સાતને;
કોઠીમાંહી ફળ થાય ફૂલે એવા પ્રશ્ન શુભી,
એજ વાક્યો ઉચારીને વાળી ટુંકી વાતને. ૨૦.

ઉત્તર—શાપ, શાઈ, કને, શીરા, સોનાની, શેનાનો
સોનારણનો, વરસાતને, કોઠીમાં.

સમસ્યા પૂર્તિ.

ઈંદ્રવજા છંદ.

મિત્રોતણા દાંમ કપૂલિ લેને, બીજને ત્રિજે ભાગ દર્શાવે દૈને;
સાહે પુરા કેમ કર્યાજ એતે, ગોવિંદ દામોદર માધવે તે. ૨૧.

^૧ પરિપુ—કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર.

^૨ અમે એવા બે અક્ષર હતા ત્યાં બીજા તો રિકા અક્ષર લાવ્યો.

^૩ નવિ સ્ત્રિનાં છોકરાં અડવાં કેમ ફરે? કેમ, શાનું સાર વાસણ ગણાય? કીકરાની કોઠીમાં ફળ નીપજે? કીઆ અક્ષરને માથે માત્રાદાર? એ પ્રશ્નના ઉત્તર એજ દોહરમાં છે.

^૪ શાહુકાર.

ઉત્તર—ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભાગે રૂપેઆ સમ દિધ આના, તથા અધેલા પણ તે સમાનાં;
ઘટ્ટી તથા પી વળિ ખાર પાઈ, તે આપતાં પાઈ પુણી મુકાઈ. ૨૨.

સમસ્યાઓ.

મનહર છંદ.

નેતરવાળી છે પણ એ કદી અનાજમાંથી,
કાંકરા ન કાઢે કે ન ઠાઠ માઠ ઠામની;
પગ સાજા સારા પણ પતિને ન પાણી પાય,
ભુજા છતાં ભોજન ન ભુંજ આપે ભામની;
પ્રજ્ઞતો પ્રસવે નહિ જેથી વંશ વૃદ્ધિ થાય,
નાભુંક દેખાય ને લેખાય નારી નામની;
નાણું નાખી એવી લાવી રાખી દલપત કેહે,
કેવળ કન્નત ધર શોભાવાના કામની. ૧.

ઉત્તર:—ઈંદ્રવિનય છંદ.

સ્વામિ મને શણગાર સજે, ન સજે પણ હું ન રહુંજ રિસાઈ;
કોઈ સમે કરી બાળ્યત કારણ, લાજ તણ ન લહુંજ લડાઈ;
હુકમ હોય તહાં રહું ખેરિ, ખમ્બુ સુખ દુઃખ રહું ગમ ખાઈ;
એજ શુભે દલપત શુભો, ખુરશી કેહે હું શુભવંતિ પાણાઈ. ૨.

દોહરો.

નેતરછે પગ-હાથછે, નારો જતે નામ;
ખુરશી મુતા શ્રીમંતની, કરે ન પતિ ધરકામ. ૩.

મનહર છંદ.

ગાન જ્ઞેતાં ગોરે રંગ ભુંજાલી વિભુતી અંગ,
સળગતી ઘુણી સંગ તેવો તપધારી છે;
કોઈ લઈ જાયતો ત્યાં જય અવરાધ્ય ખાય,
નહિતો સદાય સ્થિર રહે નિરાહારી છે;
છુટી જીભ છે તથાપિ મુનિ વૃત્ત રાખે મુખ;
કુંડળ છે જોડ કાને નોળીક્રિયા કરો છે;
એણે આકી કાઢેલું તે દેવને નૈવેદ્ય થાય,
કહે દલપત આવો બાળ બ્રહ્મચારી છે. ૪.

છંપો.

અતુરા શિર ચોટલો, કરી તતપીર તપાસ્યો;
ગજ પોણા આઠસં, ભરતરે લાંબો ભાસ્યો;

^૧ જીભ—કડછે.

^૨ જોઈથી આવું બીધું ને તે પાછું જોઈથી ન કાઢવું તે. અથવા તો કિ પાણી પીધું, પુરે પાણી એવું. ઇત્યાદી પણ નોળીક્રિયા ગણાય છે.

પહેળો ગળે પુરાણ, અધિક અધ ગળ ઉચેરો;
લટકે લટ ખાલીશ, આઠ આઠ શુભ સેરો;
ધન લાખ સવા પાંચે સ્ત્રીઓ, દેખી દલપત દિલકર્યાં;
ગુજરાત શહેરને ગોંદરે, મન જનનાં મોહિત કર્યાં. ૫.

દોહરા.

આપું ઉત્તર એહનો, કરન્ને શુભી કમ્પુલ;
સાબ્રમતી શિર શોભિતો, પેખ્યો એતો પૂલ.^૧ ૬.
પુરુશ એકને પગ નહિ, નહિ માંયું નહિ હાથ;
થિર રહેછે પણ આપણે, બ્યાં જઈએ ત્યાં સાથ. ૭.

ઉત્તર—આકારા.

પૂરા અવયવ ખાર પણ, પ્રગટ નામમાં ચાર;
અધિક માસમાં અવતર્યું, એ મોકલજો ચાર. ૮.

ઉત્તર.—યુદ્ધપ્રકારા ચોપાનિયં અધિકમાસનું.
ભમે લુભીમાં પગવિના; આણે વસ્તુ અનેક;
જીવ વિના જગ જીવ છે, એ મોકલજો એક. ૯.

ઉત્તર—રૂપેચ્છા.

તાપ વિશે રહિ તપ કરે, નીર કુંડમાં ન્હાય;
મુઘડ થઈ ગેર ધરે, ભાળી જન ભર્માય. ૧૦.

ઉત્તર—મન્યાશી અથવા સોનું.
પાણીયારિ પાણી ધૂણીએકાં અકળાય;
ખીલ એ ખેડાં ભર્યાં, શિરપર ધરે સદાય. ૧૧.

ઉત્તર.—પાણીના ખેડાં વાળી સ્ત્રી, તથા પાણીનાં ખેડાં
મુકવાની પાણિયારી.

આઝા કેરે આગણે, કોઠી દીઠી કોઈ;
ઉપજવેલી ધધેરે, જરૂર જીવતી જોઈ. ૧૨.

ઉત્તર—કોઠીનું ઝાડ.

નાનો આ નીશાળિયો, જો પાટી લઈ જાય;
ચોડી તો તમુ ચારછે, ગળ સો લાંબી ગણાય. ૧૩.

ઉત્તર.—ખાટલા બરવાની પાટી.

મુખમાંથી રચના રચે, નહિ કરોળિયો જાત;
એનું એહું ખાય સૌ, નહિ માખીની નાત. ૧૪.

ઉત્તર—કવી.

“દલ” વીચારી પ્રથમ એ, વાંચો કરી વિગત;
આંતે એતે અમતાણું, નામ કહું નરપત. ૧૫.

ઉત્તર—દલપત.

ધાંચણ, મોચણ, ખાવચણ, કહી કમાચણ ચાર;
પછી રહી ચણ પાંચમી, તે નાતે હું નાર. ૧૬.

ઉત્તર.—ઐતિચણ.

ગોરાણી કૂકીરાણિને, મેતરાણિ ઠકરાણિ;
પછી રાણિ રહિ પાંચમી, તે નાતે હું જાણિ. ૧૭.

ઉત્તર.—નાગરાણિ.

સોગર હિત સજિએ સદન, નિર્ધન ગરીબ નાત;
વળિ ધર કરિએ “વાણ”માં, એજ અમારી જાત. ૧૮.

ઉત્તર.—ખલાસી અથવા વાધરણ.

મતલબ કે સાગ-રહિત એટલે સાગનાં લાકડાં શિવા-
પનાં હલકાં ધર કરિએ, અને વળી “વાણ” રાખદની વચ્ચે
“ધર” લખીએ એટલે “વાધરણ”.

મુણ સખિ શંકર સુત^૧ ગયો, ગયો યુધિષ્ઠિર વીર^૨;
જેઠાણી પતિ પણ ગયો, ધરૂં કેમ કરિ ધીર. ૧૯.

સમરયા પૂર્તિ^૩—મનહર છંદ.

“પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને આપ માસ ખારનો.”

પેરંભના હિંદુ પાદશાહ પાસે પોતે રહ્યો,
કચ્છી રજપૂત સુત સારા સરદારનો;
પિતા તેનો આવ્યો પછી સૂતની સંભાળ લેવા,
વેઠી શાયો સૂતનો વિજેગ વર્ષ ચારનો.
એને પણ એક વર્ષ રાજજીએ રોકી રાખ્યો,
દાખે દલપત સોંપ્યો ભાર કારભારનો;
પછી તે સ્વદેશ જવા પોતાનો પગાર મોજો,
પુત્ર વર્ષ પાંચનો ને આપ માસ ખારનો. ૨૦.

“સામુ પરણેલી પણ સસરા કુવારોછે.”

વિપ્રતણી પુત્રિ એકે કુરૂપીને કૂળડીછે,
વિધમાં ન મળ્યો વર તેને વરનારોછે;
પિંપળાને પરણીને એક દત્ત પુત્રિ કીધી,
કીધો દલપત એમ ઉમર ગુજારો છે;

^૧ સુત—કાર્તિક.

^૨ વીર—કાલ્યુન.

^૩ પૂછનાર એવા વિચાર કરીને પુછેછે કે હું કોઈ એવું આણ-
મળું વાંચ્ય કહું કે તે કદી મળું આવીજ શકે નહિ, પછી કવિ
તેને મળું લાવીને છંદ પૂરા કરી આપેછે; એવી રીતે જ્યુદી
જ્યુદી વખતે કોઈ કોઈ મિત્રોએ પુછેલી સમસ્યા પૂર્તિએના
સંગ્રહ કરીને આ લખ્યોછે, પૂછનારને કહું હાથે તમેજ તે
વાંચ્ય મળું લાવીને વાત કહો જોઈએ, તો તેનાથી કહિ શા-
કાય નહિ.

ચાર ફેરાફેરે તેજ પરણ્યું પોતે ગણાય,
એવો ધરણીમાં બંધા હિંદુઓનો ધારોછે;
પુછ્યાથી પ્રતિ ઉત્તર જમાઈ તેનો કહે ને,
સાસુ પરણેલી પણ સસરો કુંવારો છે. ૨૧.

“મતલબ કે પીપળો ફેરા ફેરો નથી.”

“પ્રભા કર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચકોરિનું.”
ચંદ્રવિના ચકોરિના દીલમાં દેખાય દુઃખ,
પતિવિના પ્રોઠ દુઃખ ગણો જેવું ગોરીનું;
ઉઘાડો ઉઘાડી આંખ આદિત્ય આભાસ દેખી,
બીહો જેમ બાળ દેખી અશન^૧ ચકોરિનું;
અસ્ત થાય સૂર્ય તો સમસ્ત વ્યથા વ્યસ્ત થાય,
જાણે જોઈ ચંદ્ર રૂપી ડોળ જીવા દોરીનું;
જેવું વળી જેવે સમે એવે સમે આથમતો,
પ્રભાકર પેખી ચિત્ત હરખ્યું ચકોરિનું. ૨૨.

“હ ય વ ર લ, ચ ટ ત ક પ.”

દાહરા.

પરમાર્થે તજ પ્રાણનું, શિદ્ધ મન ધર સંકોચ;
હય વર લઈ હથિધાર ધરિ, ચટ તકે પર જઈ પહોચ. ૨૩.

“તગડ તણુ.”

જીતે એકને એકલો, કદિ એને પણ કોય,
પછી કહ્યું છે પાઠમાં, તગડે તણુ જો હોય. ૨૪.

“એ બગડે બાવીશ.”

બાવા મોક્ષ જઈશ જો, બાવી નહિ પરણીશ;
બાવો થઈ બાવી વરે, એ બગડે બાવીશ. ૨૫.

ચોપાઈ ચારતાળની.

એક હુતી બાવી બીજી જ્યારે બાવી;
તેણે લડાઈ શિખાવી, એ બગડે બાવી. ૨૬.

“બગડે તગડે તેવી.”

દાહરા.

અભિમાની જન ઉચ્ચો, સ્ત્રી બગડે શું એવિ;
એને વળિ એવી મળી, બગડે તગડે તેવિ. ૨૭.

“એ એકડે અગ્યાર.”

અલગ પડીને એકડા, એકેકે ધન લેનાર;
સંપીને સાથે વસે, એ એકડે અગ્યાર. ૨૮.

“એ તગડે તેવીશ.”

સરખે સરખા તો લહે, વિપત્તિ સામા વીશ;
જેહ મરણિયા થૈ પડે, એ તગડે તેવીશ. ૨૯.

દાહરા.

એક કોઈ કુળવાનને, પ્રાપ્ત થયો નહિ પુત્ર;
ફરિ ફરિ પરણીને કર્યા, નવાં આઠ ધર સુત. ૩૦.

“આઠ નવાં બોતર.”

એક નવું કે એ નવાં, ચારે કાળો કેર;
બાળે પરિયા બાપના, આઠ નવાં બોતર. ૩૧.

મનહર છંદ.

“જનેતા જણી દીકરે.”

સૂરત શહેર માંહી ત્રાહ્યતણી લાહ્ય લાગી,
બહુ લોક બાપડા ખુદાની બંદગી કરે;
તણુએ તેનો તનુજ ઉડી તેના તાપમાંથી,
આપમાંથી લાહ્ય અન્ય થાનકે ઉભી કરે;
ભયાનકે રસની ભવાઈ તે નવાઈ જેવી,
છાપરે છવાઈને છવાઈ ધામ દીકરે;
છેક દલપત કહે, છે નહિ છુપાણી વાત;
ધણે જને જાણી જો જનેતા જણી દીકરે. ૩૨.

પછી રાજાએ કહ્યું કે, ન વિવેકવિષે બોલો.

વચનવિવેક બાવની.

કુંડળિયા તોટક.

વદિયે વેણુ વિચાર કરિ, શાંત થાય શુણનાર;
સ્નેહ ઉપજે સર્વને, અચિત નઉપજે ખાર;
શુણિ ખાર અચીત નેકોઈ કરે, કથનો શુણવા વળિ કાંન ધરે;
ખુશિથી જન સૌ કહેવાત ખરી, વદિએ મુખવેણુવિચાર કરી. ૧.
વાતવિષે વશિકરણુ વિધિ, રહિછે રૂડી રીત;
વેર ઉપજે વાતથી, પરમ ઉપજે પ્રીત;
ઉપજે પુરિ પ્રીતિની રીત રૂડી, ઉરમાંથિ અદાવદ જન્ય ઉડી;
અણુદોસ્તિ છતાં પણ દોસ્તિ દિશે, વશિકરણુ વિધી બધિ વાત-
વિષે. ૨.

વાતથકી વખણાય નર, વાતથકી નિંદાય;
વાતથકી હલકો પડે, વાતે કીમતથાય;
થિર કીમત વાતથકીજ થશે, હલકૂ વદશે હલકોજ હશે;
નચળે કદિ નીચમ એજ નકી, વખણાય ઘણો નરવાતથકી. ૩.

મનમાં જેવું મતરહે, એમજ થાય ઉચાર;
 ઓઠકાર એવો ઉઠે, જે ચિજનો આહાર;
 જન જે ચિજનોજ આહાર કરે, મુખ ત્યાસ નિવાસ સદા પસરે;
 નહિ છાનુ જરૂર રહે જનમાં, મત જે રહ્યું માનવિના મનમાં, ૪.
 કશિને કીમત હેમતી, પારખ કરે પ્રમાણ;
 વ્યતથકી આવિશ્વમાં, જનની પ્રીમત જાણ;
 જનની કર કીમત કેલુથકી, વળિ નેહનિ કીમત નેલુથકી;
 તમિને કર કીમત વેમતણી, કશિને કર કીમત હેમતણી. ૫.
 દુર્જન દુર્ગાયક થકી, ઉપજાવે જીવ અત્ર;
 સજ્જન કરે સુવાક્યથી, સમાધાન સર્વત્ર;
 સરવત્ર સુપરૂપ શાંતિકરે, અતિ જીવિતથિ ઉક્તિ રૂપી ઉચરે;
 પુરલોક લડે પુરનાયકથી, દૂત દુર્જન તે દુરવાયકથી. ૬.
 વ્યતો શુણિ ઉપદેશતાં, ધરે અધર્મો ધર્મ;
 વ્યતો શુણિને વિપયનાં, કઈ જન કરે કુકર્મ;
 જન કેકે કુકર્મ અતેક કરે, કથનો ખાળનાં નિજ કાન ધરે;
 કુળદેવ થાય કલેશતણાં, વ્યતો શુણિને ઉપદેશતણાં. ૭.
 વ્યત શુણી નિતરાગિ થઈ, શઘ તજે સંસાર;
 વ્યત શુણી વિપયી બની, વળી કરે અભિચાર;
 અભિચાર કરે વ્યતો શુણિને, ઉપજે ઉર દુર્ગુણ સદશુણિને;
 દિલમાં વ્યતો શુણિ થાયદયા, વ્યતો શુણિને નિતરાગિ થયા. ૮.
 વ્યત શુણી વિશ્વશની, ભક્તિ કરે ધરિ ભાવ;
 નારિતક નર થઈ વ્યત શુણિ, હગવા કરે હાવ;
 હગવા ખાડુ લોક હરાવ કરે, દિલમાં જગદીશ થકી નરે;
 ધટમાંહિ ધરે જનખીકે ધણી, વ્યતો શુણિને વિશવેશતણી. ૯.
 વ્યતથકીજ વિકર્મ કરિ, નર ખાડુ નરે જન;
 વ્યતથકીજ વિશુદ્ધ થઈ, પળમાં સ્વર્ગ પમાય;
 પળમાં પણ સ્વર્ગ પમાય ખરું, વિનની હરિની વ્યતે ઉચરું;
 વ્યતોથકી કે ભવસિંધુ તરે, વ્યતોથકી કેક વિકર્મ કરે. ૧૦.
 વ્યતથકી મુખ વિશ્વમાં, વ્યતથકી દુખ વીર;
 વ્યત ખટકતાં ખળખળી, તપણે વરસે નીર;
 તપણે વરસે ખાડુ નીર સદા, દુરવાક્યથિ દીલ દુખાય જદા;
 દલપત કહે નહિ એમદિસે, વ્યતોજથકી મુખવિશ્વવિષે. ૧૧.
 ધાવ ટલે તરવારનો, તીરતણો પણ તેમ;
 કદી નરે કથનનો, લવ કપાયો જેમ;
 જયમ લવ કપાય રૂઝાય નહીં, કથનોનિ પિડા પણ તેમ કહી;
 ધટમાંહિ કરેજ કલેશ ધણો, કદિ ધાવ ટલે તરવારતણો. ૧૨.
 વિદ્યા ભણવી વ્યતથી, વ્યતથકી વેપાર;
 વ્યત વિના પશુ પ્રાણિયો, ગોયાં ખાય ગમાર;

અથાથ ગમાર ઉચાર વિના, પછિ થાય પિડા પણ પાર વિના;
 ગણના પ્રભુના ગુણની ગણવી, વ્યતોથકી થાય વિદ્યા ભણવી ૧૩.
 વેણુ વિના વતવાસિ પશુ, ત્યમ જણુ પણુ તે તુલ્ય;
 વ્યત વસ્તુ આ વિશ્વમાં, ઉત્તમ જાણુ અમુલ્ય;
 અતિઉત્તમ જાણુ અમુલ્યગિરા, વ્યતો શુભ રનેહથિ શીખવિરા;
 નર હોય ભલે કદિ નેણુ વીના, વતવાસિ પશુસમ વેણુ વિના. ૧૪.
 આદરથી અલ્યાસ કર, ધરિને મનમાં ધીર;
 બહુ જનમાં ક્યમ ખોલવું, તેનિ સમજ તદખીર;
 તદખીરથિ વીર વિચાર ધરી, વદવી મુખ વાત ખચીત ખરી;
 શિખવીરૂઝિશીતમુદમ હરી, અતિ આદરથીજ અલ્યાસ કરી. ૧૫.
 વેણુ થકીજ જણાયછે, ખાતદાન નાદાન,
 ખેડૂ પંડિત ખારવા, અગુણી દે ગુણવાન;
 ગુણવાન સુવાયકથી ગણિયે, દુર વાક્યથિ દુષ્ટ લુંડો ભણિયે;
 પરખાય ઉદારત્વ દેણુથકી, જન જાતિ જણાયજ વેણુથકી. ૧૬.
 વ્યત ઉગારે મોતથી, વ્યત પમાડે મોત;
 વ્યત લજ્જવે લોકમાં, સગા સખંધી મોત;
 પિતુ મોત સખંધિ લજ્જા મરે, જન મુરખ એમ ઉચાર કરે;
 અંધકાર ટલે જયમ જ્યોતથી, વ્યતોથિ પચે જન મોતથી. ૧૭.
 વેણુથકી વિશ્વાસ પણ, ઘટે વધે ધરીમાંહિ;
 સાહુકારિ શુભ વેણુથી, મળે કસૂર નહિ કાંહિ;
 નહિ કાંઈ કસૂર જરૂર રહે, વ્યતોથકિ લાભ અલલ્ય લહે;
 કદિ જે ધરથી લક્ષ્મી નમટે, પણ વેણુથકી વિશ્વાસ ઘટે. ૧૮.
 ખળ કુત્સિત શખ્દો કહે, ગર્વ ધરી દે ગાળ;
 વ્યત નસામું વાળશો, કરો દામા તતકાળ;
 તતકાળ દામા કરજોજ તમે, શુણિને દુરવાક્ય મુખે તગમે;
 કટુ ભાષણુ તે કથવા નચહે, ખળજો કદી કુત્સિત શખ્દ કહે. ૧૯.
 ગર્ધવ ભુંકે ગર્વથી, તે શુણિ શિષ્યે ન ગાય,
 જૂદી જાતે જે જુઓ, એમ નં સ્વર ઉચરાય;
 ઉચરાય નહીં સ્વર એમ નકી, ત્યમ સજ્જનથી ન શકાય બકી;
 ખળજો બકતા મદમાંહિ છકી, ઉચરે જ્યમ ગર્ધવગર્વ થકી. ૨૦.
 શૂળે શોભે ખાવળે, કૂલ મોગરા રૂખ;
 કુવચન શોભે કુટિલ મુખ, સુવચન સજ્જન મૂખ;
 મુખ સજ્જનને શુભ વેણુ વસે, ખળના મુખથી ખળતા નખસે;
 કુટિલો જન એજથકી કળિયે, જ્યમ શૂળી સદા બહુખાવળિયે ૨૧.
 શંખથકી ક્યમ નીસરે, સારંગીનો સાદ;
 તેમજ સારંગીથકી, નહીં શંખનો નાદ;
 નહિ નાદ બિલ્લ રિતનો નિકળે, ત્યમ સજ્જનથી નકુવાક્ય મળે;
 ઉચરે નર દુષ્ટ નિશંકથકી; મધુરો સ્વર થાયત શંખથકી. ૨૨

ઊઘેસો જન ઉચરે, એમ ઉચરે એક;
 એક વિચારી ઊચરે, વધતો ધરી વિવેક;
 વધતાજ વિવેકથી એક વદે, રૂઢિ રીત મનુષ્યનિ રાખિ રૂદે;
 વણ કારણ તે કથવા નકરે, ઊંઘમાં જન જેમ વૃથા ઉચરે. ૨૩.
 એકતણા અક્ષરબધા, લખિરાખે સહ લોક;
 દે તેનું દૃષ્ટાંત પછિ, કૂંકે તુલ્ય નહિ ક્રોક;
 નહિ કૂંકે ખરાખર ક્રોકથશે, હિતકારિ હનરતાણાજ હશે;
 કરશે શુણિલોક કપૂલઘણા, અતિલાયક અક્ષર એકતણા. ૨૪.
 દુષ્ટપણુ દેખાડતાં, દુષ્ટ વચન દૃષ્ટાંત;
 એમ વચન અજ્ઞાનિનાં, ભારિ ભરેલાં ભ્રાંત;
 બહુભ્રાંતિ ભરેલ ભણેલ ભૂંડાં, અઘટીત અનર્થ અધર્મિ ઉંડાં;
 ગરભીત દિસે અભિમાન ધણુ, પરખાય કુવાક્યથી દુષ્ટપણુ. ૨૫.
 રાવણનાં શિશુપાળનાં, કંસતણાં જે કહેણુ;
 આજ સુધી આરોગ્યછે, દુનિયામાં દુખદેણુ;
 દુખદેણુ કુશીળ કથેલ દિસે, કવિયે કિધ દાખલ ગ્રંથનિષે;
 કથનો નિજ કૂળલન્નવાણનાં, શિશુપાળ અતે વળિ રાવણનાં. ૨૬.
 ગણતાં નહીં ગણાઈએ, જગમાં તેની જોડ;
 ખોલી તેવી ખોલીએ, ખલક નકાદે ખોડ;
 નહિ ખોડ કઠાય ખચીત ખરી, વદિયે ગુણ એમ વિવેક કરી;
 વળિ સજ્જન સ્નેહકરે શુણતાં, નગણે ખળમાં ગણતી ગણતાં. ૨૭.
 દુર્વાચ ને દુર્વચન, બહુ વિધિ કરે બગાડ;
 વિખર્થી વધતો વિશ્વમાં, લખી કરે ભંજન;
 ભંજવાડ કરે ભુવિમંડળમાં, પકડે નરને નિજ ઉંડળમાં;
 નશકાય પછી કદિયે નિકળી, દુરવાચુ અને દુરવાક્ય વળી. ૨૮.
 પરખો પાત્ર કુપાત્ર પણ, જેમ શબ્દ શુણિ જોઈ;
 કુંસારે કીધું ઘડી, કે કુંભારે કોઈ;
 કદિ કોઈ કુંસાર કુંભાર ઘડે, પરિદા સઘ શબ્દથકીજ પડે;
 રણેડા નિકળે સ્વર જે સરખો, પછી પાત્ર કુપાત્ર તમે પરખો. ૨૯.
 છે સુખમાં કે શોકમાં, ચંચળ કે જડ ચિત્ત;
 ખ્યાર ખ્યાર પણ પરખિયે, વચન શુણી વિપરીત;
 વિપરીત શુણી વચનો જનનાં, કળિયે વળિ કારણુ તો મનનાં;
 ઉભરો નિકળે ઉરનો સુખમાં, સમન્નય પછી દુખ કે સુખમાં. ૩૦.
 ગુપ્ત રહે નહિ ગુણ કશા, શુભારૂભ સરખાય;
 ધારે વેશ નરેશનો, પણ વચને પરખાય;
 પરખાયજ પામર ને નૃપતી, પરખાય જરૂર ગૃહસ્થ જતી;
 વપુએ વિલુતી કદિ ધારી લહે, ગુણ કર્મ કદાપિ ન ગુપ્ત રહે. ૩૧.
 વેશ ધરી વૈષ્ણવતણા, નિંદે અંખામાય;
 છીક આવતાં છટકેને, હે અંખે ઉચરાય;

ઉચરાય અંખે નિજ આનનથી, જન શક્તિ ઉપાસક જો મનથી;
 ખુલિ થાય કદી પણ વાત ખરી, ઠગવા ચહેવૈષ્ણવ વેશ ધરી. ૩૨.
 હશે ફૂલ કે હિંગ તે, ગંધથકીજ ગણાય;
 સજ્જન કુર્જન વચનથી, જગમાં તરત જણાય;
 જગમાંહિ જણાય ભલો નભલો, નહિ ગુપ્ત રહે સખજો નખજો;
 પુછગાછ વિનાજ પ્રસિદ્ધ થશે, જ્યમ જાણિયે ફૂલકે હિંગ હશે કે ૩
 બાળપણથી ખોલવા, અદબ શીખિયે એમ;
 મેળવિયે બહુ મિટતા, જનમન રીઝે જેમ;
 જન જેમ રીઝે શુણિ શાંત થઈ, નહિ દુષ્ણુ દે કદિ દૂર જઈ;
 કરણા કરશેજ કૃપાળપણે, શિખિયે શુભ ખોલજ બાળપણે. ૩૪.
 પસ્તાવું પછિથી પડે, ચડે કોઈને ક્રોધ;
 ખોલ ન એવા ખોલિયે, વધતો થાય વિરોધ;
 વધિ જ્ય વિરોધ સુખોધ ટળે, મુરખાઈ દિસે નહિ માલ મળે;
 નકહું નવ થાય સદાય નડે, પછિથી અતિરે પસ્તાવું પડે. ૩૫.
 ખોલથકી બખરીશ બહુ, મળે સહિત સતમાન;
 ખોલથકી બહુ લોકમાં, અધિક મળે અપમાન;
 અપમાન મળે અપકીર્તિ વધે, શુભ કારજ એથિ ન એક સઘે;
 હલકા પડિયે તૃણ તોલથકી, બખરીશ મળે બહુ ખોલથકી. ૩૬.
 કથનો ખીજાં કાઠ સમ, સાંધા તોડણુદાર;
 ભાગ્યાં મન ભેગાં કરો, ટાંકે ટંકણુખાર;
 જ્યમ ટંકણુખાર લગાર પડે, તુટ કાઠ ટળે બધિ તેહપડે;
 ત્યમ સજ્જન શબ્દ સિધા પથનો, અને કાઠ સમાન ખિજાં
 કથનો. ૩૭.

ધન અર્પણ કીધાથકી, પરમ ન ઉપજે પ્રીત;
 મધુર વચન શુણિ મનવિપે, ઉપજે સ્નેહ સુરીત;
 શુભ રીત સ્નેહ વિરોપ વધે, બહુ કાળથિ એવિજ રીત બધે;
 દરિયાકુ કરોદિલ દર્પણથી, ઉપજે ન પ્રિતી ધન અર્પણથી. ૩૮.
 અતડા રહી અમલ કરે, દે પ્રતિમાસ પગાર;
 તે માટે નહિ તેહથી, લાગ્યો સ્નેહ લગાર;
 નહિ સ્નેહ લગાર થયો મળવો, અતડાઈ થકીજ ઉઠ્યો બલવો;
 ભુપ સાથ લડયા પછિ શુભઠડા, ઉપરોજન એથિ રહ્યા અતડા ૩૯
 વિના પગારે પણ વળી, પળમાં અર્પે પ્રાણ;
 જો કદિ મીઠી જીલથી, બાંધ્યું પ્રિત બંધાણ;
 પુરિ પ્રીત બંધાણથી પ્રાણ દિયે, કવિ પંડિત લોક પ્રમાણ દિયે;
 ઉપજે નહિ મિટ ઉચાર વિના, પરિપૂરણ પ્રીત પગાર વિના. ૪૦.
 માત પિતા સુત મુંદરી, દુસ્મન થઈ રહે દૂર;
 વચન મિટથી વણસગો, રહે હમેશ હનૂર;
 હરશેજ હમેશ હનૂર રહે, મળવા ચિત ખૂબ ખચીત ચહે;
 વળિ તેનિજ વાણિ ગમેવદિતા, મનમાં નગમેનિજ માત પિતા ૪૧

પરણી નારી પરહરે, કુળવાળી રૂપાળિ;
રાખે શુભકા શુભહિણી, કુખડી કે બહુ કાળિ;
બહુ કાળિ અને કુખડી કુલટા, વશિકર્ણ સુશાળ વદે સુલટા;
ધરમાંહિ રહે થઈને ધરણી, રહિ પીયર પેટ ભરે પરણી. ૪૨.
પેટતણા સુત તે નહીં, પામે પૈસા એક;
પ્રિય થઈને સુત પારકા, છત બધી પામે છેક;
છત છેક બધી હરિ હાથ કરે, વિગતીથિ ઉચાર રૂઝ ઉચરે;
ભરથાર બને બધી ભેટતણા, પરથેર વસે સુત પેટતણા. ૪૩.
વખાણનાં પણ વચનછે, વચન મુગીત રસાળ;
નરનિદાનાં વચન છે, વચન ગોખરી ગાળ;
વચનોથિજ ગોખરિ ગાળ ઉઠે, વચનોથિજ અંતર આળ ઉઠે;
વચનો કુળતીક્ષણ બાણતણાં, વચનોજ વિશુદ્ધ વખાણતણાં ૪૪
ધર્મ કર્મનાં વચન છે, વચન કૂટાણાં કાગ;
વચનો પ્રભુની પ્રાર્થના, વચન રસીલા રાગ;
રસિકા શુભ રાગથિ રાયરિજે, બળ વાક્ય શુણી જન સર્વ ખિજે;
વચનો મન ભેદક મર્મતણાં, વચનો શુભ ધીરજ ધર્મતણાં. ૪૫.
ભલે ભણ્યો ભલિ ભાતથી, બહુ વિધિ જાણ્યા બોલ;
વચન ન શિખ્યો વિવેકનાં, તે નર ખરને તોલ;
ખર તોલ દિસે નર તેજ ખરો, ઉચરે ઉર જેમ ઉઠે ઉભરો;
જન તો નહિ કૂતરિયે જાણ્યો, ભલિ ભાતવિશેષ ભલે ભણ્યો ૪૬
અધિકારી થઈ ઉચરે, કુવચન જરે સમાન;
ભલા ભુકાને જ્યમ ભસે, સેનાપતિનો શ્વાન;
જ્યમ શ્વાન ભસે નરનાથતણા, ન મરાય ધકો હઠિ હાથતણા;
પણ ગાળ વદે જન દૂર જઈ, ઉચરે કટુ જો અધિકારી થઈ. ૪૭.
પડિત કે પૃથ્વીપતિ, સદશુણિ કે શ્રીમંત;
વિના વિવેક વચન વદે, અધઠિત દિસે અનંત;
અધઠિત અનંત અશુદ્ધ દિસે, વળિ રાજનિતીથિ વિરુદ્ધ દિસે;
મનમાંહિ ગણે જન હીણમતી, કદિ પડિત કે બધી પૃથ્વીવપતી ૪૮
ભણતાં કદિ થોડું ભણ્યો, શીખ્યો વચન વિવેક;
સભા વિષે શોભે ભલો, એ શુણ પામી એક;
શુણ એક અનંકતણાં ઉપરી, નહિ જાણવું કારણ જૂઠ જરી;
શુભ વાક્યથિ સજ્જન ખેરા બાણ્યો, ભણતાં નર જો કદિ થોડું
ભણ્યો. ૪૯.

શ્વાન ઘૂડ ને ગર્ધવા, મહિષી ને માંજર;
ઊંઠ કાગ એજ સ્વર શુણી, સઠ નિંદે સંસાર;
શુણ સર્વ સંસાર ધિકાર કરે, શુક કોકિલનો સતકાર કરે;
નહિ વાંકે જરૂર જહાનતણા, સ્વરમિજ નહો ઘૂડ શ્વાનતણા. ૫૦
રાજકુમારે રોઝને, કહ્યું ખસોલ આમ;
પૂંછ્યું બીજી પ્રીતથી, માન દીધું શા કામ;

દિધુ માન કહો કુણ કારણથી, કહ્યું કે અપશાળ ઉચારણથી;
રસના અપશાળની ટેવ રહે, બગડે મુખ રાજકુમાર કહે. ૫૧.
બાવનિ વેણ વિવેકની, રચી સરસ શુભ રીત;
વાંચી મુજબ વિચારશે, પૂરણ રાખી પ્રીત;
પરિપૂરણ પ્રીતનિ રીતથકી, શિખતાં શુદ્ધ બુદ્ધિ વધેજ નકી;
દલપત કહે ભલિભાત ભણી, શુભ બાવનિ વેણ વિવેકતણી. ૫૨

દાહરા.

- અધમ વચન અભિમાનનાં, અધમ અનિતી વેણ;
પરનિદાનાં પણ અધમ, અધમાધમ કુટંગણ. ૧.
- વચન શુદ્ધ તો વિનયનાં, સત્ય સહિત પણ શુદ્ધ;
પરમશુદ્ધ પરહિતતણાં, વળિ નહિ સમય વિરુદ્ધ. ૨.
- શુદ્ધ વચન પણ સમય વિણ, દિસે વિરુદ્ધ વિશેષ;
રામનુ નામ વિવાહમાં, ગતજિવ પાસ ગણેશ. ૩.
- મુંદર ગીત વિવાહનાં, મરણ સમે ન ગવાય;
કરૂણા રમમય કટૂણાં, નવિવાહે વખણાય. ૪.
- રામનામ પોપટ પદે, અર્થ ન જાણે એહ;
શાળ વદે સમજ્યા વિના; તે પણ સરખો તેહ. ૫.
- પાત્ર પરીક્ષા પ્રથમ કરિ, વદિયે વચન સદાય;
પાત્ર હોય પારોરનુ, શેર ન કદી સમાય. ૬.
- ઉત્કટ બગડે પાત્ર એ, વસ્તુ વ્યર્થ વહિ જાય;
પાસે બીજાં પાત્ર પણ, બગડેલાં બહુ થાય. ૭.
- વચન વિવેક વિચારિને, ઉચરે જો મુખ આમ;
કુનિયામાં દલપત કહે, કદી ન બગડે કામ. ૮.

આ સાંભળીને રાજાએ કવિચોને કહ્યું કે ભાઈ વિશે
કવિતા બોલો.

ભાઈવિષે.

- ભાઈ કદાપી ભાઈથી, આપ રહે આણુમીલ;
તોપણ તેનું ભાઈને, કુપે દાઝશે દીલ. ૧.

ભુજંગી છંદ.

- કુપે દાઝશે ભાઈનું દીલ જેવું,
કદી અન્યનું દીલ દાઝે ન એવું;
સદા કાળ તે સાથ સાચી સગાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ. ૨.
- ભિષે ભાઈતો ભાઈને લાજ આવે,
નહિ લાજતો લોકની લાજ લાવે;
દયા લાવશે દીલમાં તે કુખાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ. ૩.

કુટ-શુદ્ધ.

કદી તે લડી ખોલ ખૂરા કહેશે,
કદાપી ખિન્નને કહેવા ન દેશે;
હરે વીર ને દેખિને વેર વાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
શિળી હોય છાયા કટૂ લિંખડા છે,
ભૂંડો તોય ભાઈ ખિન્ન તે ભુજ છે;
જુદાઈ ન જાણો દિસે ને જુદાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
મળે ને ઘણા માનવી અન્ય મિત્ર,
ભલે હોય પ્રેમી પુરા ને પવિત્ર;
નહિ ભાઈની તુલ્યતાતો ગણાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
સગાઈ જુની તોય સોના સમાણી,
નવી પ્રીત તે પીતળે જ્યોત જાણી;
સદાકાળ તેતો નહિ સુખદાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
વિના ભાઈ તે માનવી હોય કેવું,
રહે રાતમાં એકલું ઝાડ જેવું;
અરે સંકટે કોણ એનો સહાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
થશે ભાઈને ઘેર ને રિદ્ધિ સારી,
વળી ભાઈએ આખર ને વધારી;
ફૂટે આપણી ખોલશું તો કુલાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
લડ્યા તોય લોહો કહે એક લોહી,
સભા મધ્ય જતાં રહે નેડ સોહી;
વિના નેડ સર્વત્ર લાગે લુખાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
જુઓ આંખની કાનની નેડ જેવી,
જુઓ હાથની પાવની નેડ તેવી;
તથા ભાઈની નેડ શોભે સદાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
પુરકામ જામે નહિ નેડ ટાળી,
કહો એક હાથે પડે કેમ તાળી;
નથીરે કશી કાંઈ એમાં નવાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.
પ્રિતેથીજ માગે કરીને પ્રણામ,
રમાનાથની પાસ દલપત્તરામ;

રહો વીરની નેડ જુકતે જરાઈ,
ભલે હોય ભૂંડો ભલો તોય ભાઈ.

૧૩.

દોહરો.

૪.

ભાઈ ભલો ભૂંડો ભલો, તોપણ તેની તુલ્ય;
નેડ જડે નહિ જગતમાં, મહા ખરચતાં મૂલ. ૧૪.

૫.

રાજાએ કહ્યું કે અંગ્રેજ તારીખોના વાર તથા ગુજરાતિ
તિથીઓને મળતી તે તારીખો શી રીતે આવે તે કહો.

વરસ માસ તથા દહાડા વિષે.

અંગ્રેજ વર્ષ.—દોહરા.

૬.

દિન ત્રણસે પાંસઠ સવા, રાશિ ફરે રવિ ખાર;
આછિ મિનિટ અગ્યારવણિ, સેકન પણ અગ્યાર. ૧.

ગુજરાતી વર્ષ.

૭.

ત્રણસે ચોપન દિન અવર, આઠજ અડતાળીશ;
મિનિટ વર્ષ મહામદી, છે સેકન છત્રીશ. ૨.

અંગ્રેજ વર્ષના વાર.

૮.

ઈસ્વીસનના વારનો, લેદ કહું શુણ બ્રાત;
સોમ રાત્રી ગુર મંગળે, સદીની રાગ્યાત. ૩.
વાર જુઓ જે વર્ષનો, કરો સવાયો અંક;
પાણ નહિ તો એક તજિ, સાતે હરો નિશાંક. ૪.

તારિખ અને વાર.—હરિગીત છંદ.

૯.

જે આદિજ અકટોખરે ફૂંમા નવંખર પાંચમી,
એપ્રિલ જુલાઈ બીજી તે જુન ચોથી મેની સાતમી;
છટ્ટી અગસ્ટ એજ સપ્ટેમ્બર દિસેમ્બર ત્રિજિએ,
દર ચોથી સાલે માર્ચથી એકવાર વધતો લીજિએ. ૫.

૧૦.

તીથિ કાહાડવા વિષે —શિર્ષો છંદ.

૧૧ ૨૨ ૩૩ ૪૪ ૫૫ ૬૬ ૭૭ ૮૮ ૯૯ ૧૧૦ ૧૨૧ ૧૩૨ ૧૪૩ ૧૫૪
પા મા પા પી માં પા પી, મે પા મા પા પી મા પી;
૧૬૫ ૧૭૬ ૧૮૭ ૧૯૮ ૨૦૯
પા મા પા મા મા સ્થાપી, ઈસ્વી સનથી અઘાપી. ૬.

૧૧.

સન ૧૮૬૩ થી અધિકમાસ.

શ્રાવણે વૈમા અવળે આ, શ્રાવણે વૈમા અવળે આ;
શ્રાવણે વૈમા અવળે આ, વૈમા અવળે આ. ૭.

૧૨.

ખુલાસો.

ત્રીજા દોહરાની મતલબ એવી છે કે ઈસ્વી સનના સૈક-
ડાનું પહેલું વર્ષ સોમવાર, અને પીળા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ

રાત્રી વાર. ત્રીજા સૈકડાનું પહેલું વર્ષ શુક્રવાર, અને ચોથાનું મંગળવાર, એજ અનુક્રમે હમેશાં આવેછે; હાલ યોગણી-સયું સૈકડ આવેછે; માટે યોગણીસને આરે ભાગતાં ત્રણ-વધે માટે ત્રીજી સૈકડ કહેવાય, તેથી ઇસ્વી સન ૧૮૭૧ નું વર્ષ શુક્રવાર હતું. એમ જાણવું. સદી-એકથી સો મુધીનાં વર્ષ. ચોથા દેહરાની મતલબ એવીછે કે સૈકડામાના નેટલામા વર્ષના વાર જોયો હોય, તેના આંકને સવાચો કરીને; નેટલી પાતા ઉપર આવે, તે બાદ કરવી, અને પાણુ આવી ન હોય તો એક બાદ કરવો. પછી સાતે ભાગતાં જે વધે તેટલાનો વાર સદીની શરૂઆતના વારથી જાણવો જેમકે સન ૧૮૭૮ થું વર્ષ ક્રીયા વાર ખેડું તે જાણવું હોય તો ૭૮ ને સવાચો કરીએ એટલે ૯૭૬ થાય; તેમાંથી બેપાણી બાદ કરીને સાતે ભાગતાં ૬ વધે અને આ યોગણીસમી સદી શુક્રવારી ખેડીછે, માટે શુક્રવારથી ગણતાં છઠ્ઠો વાર મંગળ આવે માટે અદારસે ૭૮ થું વર્ષ મંગળવાર ખેડું એમ જાણવું.

હરિગીત છંદનો ખુલાસો—જનેવારીની પહેલી તારીજે નેવાર હોય તે અક્ટોબરની પણ પહેલી તારીજે હોય; અને ફેબ્રુઆરી, માર્ચ અને નવંબરની પાંચમી તારીજે; તથા એપ્રિલ અને જુલાઈની બીજી તારીજે, જુનની ચોથાવારિજે; અને મેની સાતમી તારીજે, અગસ્ટની છઠ્ઠીજે, અને સપ્ટેમ્બર તથા ડીસેમ્બરની ત્રીજીજે, એજ વાર એટલે જનેવારીની પહેલી તારીજે જે વાર હોય, તેજ વાર આવે. પણ દર ચોથા વર્ષમાં ફેબ્રુઆરી યોગણીસ દેહડાવતો હોયછે માટે તે વર્ષમાં માર્ચની પહેલી તારીખથી એકવાર વધારે; મતલબ કે સ્વીવારી આવતી હોય, તો સોમવારી ગણવી.

શીર્ષા છંદની મતલબ એછે કે અંગરૂજ વર્ષ માગરા મહિનામાં કે પોસ મહિનામાં જોયેછે. અને યોગણીસ વર્ષ મુધી આ છંદમાં બતાવેલા યોગણીસ અક્ષરના અનુક્રમ પ્રમાણે આવેછે; તેમાં પપો હોય ત્યાં પોસ અને મમો હોય ત્યાં માગરા સમજવો. ઇસ્વી સનનાં નેટલાં વર્ષ ગયા હોય, તે આંકને યોગણીસે ભાગતાં નેટલા વધે તેટલાનો અક્ષર તે વર્સનો જાણવો. જેમકે સન અદારસે ઓડોતેરથું વર્ષ દિહડા ક્રીયા મહિનામાં ખેડું; તે જાણવું હોય તો અદારસે અધ્યોતેરને યોગણીસે ભાગીએ એટલે ૧૬ વધે માટે શીર્ષા છંદમાં સોળમો અક્ષર મમોએ માટે માગરા મહિનામાં તે વર્ષ ખેડું એમ જાણવું. પહેલા પપોથી અગ્યાર અગ્યાર અંકતા દરેક અક્ષર ઉપર આંક

લખાએ તેની મતલબ એછે કે પહેલા પપાનું વર્ષ શુદ્ધ અગ્યારમેસે, અને બીજી વર્ષ ૨૨ મી તીથીએ એટલે વદ ૭ મેસે, અને ત્રીજી વર્ષ ત્રીજા અક્ષર ઉપર તે ત્રીજાનો આંક છે, તેમાંથી ત્રીસ બાદ કરતાં, ત્રણ રહ્યા માટે શુદ્ધ ૩ ને જોજો મેસે, હવે સોળમા અક્ષર ઉપર ૧૭૬ નો આંક છે, તેને ત્રીસે ભાગતાં ૨૨ વધે માટે ૧૮૭૮ થું વર્ષ માગરા વદી ૧૧ મેસે. પણ તેરમે ખેડું છે. એ ત્રીતે એક મે દીવરાનો ફેર પણ પડી જાયછે, તેના બદલે બીજોછે. તેપણ ઉપર લખેલી રીત કરતાં બીજી સહેલી રીત મળી શકતી નથી.

બીજા શીર્ષા છંદની મતલબ એછે કે ઉપરના છંદમાં પપા પછી મમો આવતો હોયતો તે પપાના વર્ષમાં અધિકમાસ હોય; યોગણીસ વર્ષમાં સાત અધિકમાસ આવે. ઇસ્વી સન અદારસે ત્રેસઠમાં આવણુ અધિક હતો. તે વર્સથી ૧૧૪ વર્ષના અધિકમાસ આ છંદમાં બતાવ્યા છે. એ છંદનું ત્રીજી ચરણ ફરી ફરીને ચારવાર બોલવું એમાં આ હોય ત્યાં અપાઠ અને આ હોય ત્યાં આસો જાણવો.

રાજાએ કહ્યું કે અતિશય હોય તે કેવું કહેવાય તે વિષે બોલો.

અતિશય સર્વ અસાર.

દેહરા.

- અતિશય શરમ ધરી રહે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર; અર્થ સરે નહીં એહનો, અતિશય સર્વ અસાર. ૧.
- અતિશય પરોપકારીતે, મોત વગર મરનાર; કરે વજૂથો વાધાને, અતિશય સર્વ અસાર. ૨.
- અતિશય દયા દીસે ધરે, દિસે મલીત દે દાર; વસ્ત્ર વિછળતાં પણ ડરે, અતિશય સર્વ અસાર. ૩.
- અતિશય સાચું ઉચરતાં, લાજ ન રહે લગાર; આહિ કહે સૌ “આહિયો,” અતિશય સર્વ અસાર. ૪.
- અતિશય સંતોષી તજે, ઉદમનો આધાર; તેથી શું સાડું થશે, અતિશય સર્વ અસાર. ૫.
- અતિશય કહે ઉદાજ સજી, જો અતિ થાય ઉદાર; કંઈ લોગવે કરજનું, અતિશય સર્વ અસાર. ૬.
- અતિશય સ્નેહિપણું સદા, સૌ સાથે સજ્જનાર; કમો કામ કાગ્ય બહુ, અતિશય સર્વ અસાર. ૭.

ધણો પરોપકારી હોય તે વાધા નેવાને પણ બંધનમાંથી છોડવા જાય.

અતિશય હિંમત હોયતે, કરે કામ અવિચાર;
મૂર્ખ કહે સૌ માનવી, અતિશય સર્વ અસાર. ૮.
અતિશય વિદ્યાલ્યાસમાં, પામે આયુષ પાર;
પણ પૂરૂ ન ભણી રહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૯.
અતિશય ઉદ્યોગી નહીં, વિરામ લે પણ વાર;
પછિ પોતે માંદો પડે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૦.
અતિશય પરદુખ દિલ ધર્યે, બળ્યાં કરે બહુ વાર;
સ્વપને નહીં સુખની ઘડો, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૧.
અતિશય ભક્તી આદરે, વશિને વન મોઝાર;
નિરૂપયોગિ તે થાય નર, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૨.
હૃદમાં સધળુ હોય તે, કીકે ગણો સઉ દાર;
દુનિયામાં દલપત કહે, અતિશય સર્વ અસાર. ૧૩.

પ્રમોત્તર.

આ મીઠું કે ખાર છે, કહો ખરું શું નામ;
થોડું તે મીઠું કહો, ઝાઝુ ખાર તમામ. ૧૪.
થોડું તે મીઠું સઉ, એ રાખો ઉર યાદ;
હૃદયી વધતી હોયતો, સાકર પણ નિઃસ્વાદ. ૧૫.
ઘણી ટાઢ પણ નહિ ભલી, ઘણો ભલો નહિ ધામ;
ઘણી રિદ્ધિ કે ભખપણ, દુઃખમય દલપતરામ. ૧૬.
આગળ છોડાં છોડાં છોતરાં, કળિયા છેલ્લે લાગ;
એ સાધારણ નિયમ છે, ભલોજ વચલો ભાગ. ૧૭.

પછી મહારાજ વિજયસંગજી સાહેબે બધા કવિયાને યથા-
ચોગ સિરપાવ આપ્યા. અને કવિ દલપતરામને પોતાના રાજના
“કવિરાજ”ની પદવી આપી. અને સભા ખરખાસ્ત થઈ.

इति विजयविनोद प्रकरण समाप्त.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

વેનચરિત્ર.

ખાંજલગ્ર નિષેધ અને પૂર્નર્વિવાહોત્તેજન વિશે.

રાગની દેશીઓ.

આ પુસ્તકમાં ૪૨ દેશીઓ છે. તેમાંની ૧-૨-૩-૭-૨૧
અને ૨૮ મી પિંગળમાં કહેલા ચોપાયા છંદમાં પણ વાંચી
શકાશે. અને રાગમાં ગાવાની મરજી હોય, તેને આ નીચે
લખેલી દેશીઓમાં વંચાશે.

દેશી

દાખલા.

૧ અહો સદાશિવ અહો સદાશિવ બળી તમારી ૭૫.
૨ વૈષ્ણવ નથી થયો તુંરે, હરિજન નથી થયો તુંરે.
૩ આખલ પંડે પત્રજ આપું, મહેતાજીને હાથજી.
૪ મામેરું મોંઘા મૂલનું,
૫ માતા જસોદા પોઠાડે પુત્ર પારજી.
૬ માઈ સોનાનું છે ખેડુંરે, છેલ છખીલા છેગાળા.
૭ જંજળી જીવડે મુડતીની જીડિત ન જાણી.
૮ આખા કહે છે મુણ સાહેલી, લાવ નાયને વહેલી વહેલી.
૯ ગુરૂ ગોવિંદને હુ નમુ, વણગારારે.
૧૦ વૈદરબી વનમાં વલ વલે.
૧૧ હોલો-હોલી કહે છે રે, પ્રભુ મારી વહારે ચડો.
૧૨ વનચર વીરા વધામણી, કહેને ઇમાં થકી આપ્યો.

૧૩ વળતી લાડકીને રાણગારીરે, પીઠી ચોળીને પાટ સાચીરે.
૧૪ નેણે ઝેલો લાગ્યોરે પનાંને, નેણે ઝોતારે.
૧૫ સઠમ્મર શું કીજે, અનીહારે કે દહાડલા કેમ લીજે.
૧૬ જનની જીવોરે ગોપીચંદની.
૧૭. જમનાં તીરે, ૩, જોયા વહાલો જમનાંતીરે.
૧૮ ફરી હવે કૃર્ણસ જોવારે, અમલદાર ઇમાં મળે અવા.
૧૯ દવારકાના વાસીરે, વહેલેરા પધારજોરે.
૨૦ તુળસી કાજમાં ભાર ઘણોરે મહેતા, માળા મનની રાખોરે.
૨૧ પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાશે.
૨૨ કુખળ શું તપ કીધુંરે આધાજી અપું.
૨૩ સનેહી શામજોરે, મારા નેણાંનો રાણગાર, મુંદરશામ
રંગીલા શામજો.
૨૪ અનીરૂઢજીની ઘોડલી.
૨૫ મેં ગયો અદ્ધ તે પરમ આનંદથી, કર્મના જીવ તે મર્મ જોલે.
૨૬ વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વેણુ વગાડી, વાલીડે વેણુ વગાડી.
૨૭ આખા કરતી અતી પોકાર, હોરે હઠીલા રાણા.
૨૮ અલખેલીરે અંખે માત, જોવાને જઘમ્મ.
૨૯ ગણોરા વધાવાના ગીતની દેશી.
૩૦ છેએ આળામાં લીધું આસડું.

- ૩૧ યરકન્યા ખેઠાં છે એક પાટિલ.
 ૩૨ અને ઇડીચો ઘડ છત્પારે, પ્રસિદ્ધ છે.
 ૩૩ વળિ વેગે વહેલા પધારને, લાલ ગોવર્ધન ધારીર.
 ૩૪ ખજૂરીનો વીંઝણો ડાંડી ધાંતનીર.
 ૩૫ ભયો ભયોરે રતનાગર ગાજેછેર.
 ૩૬ માતા જસોદા પૂછેરે રામવર કેમ પોખાર.
 ૩૭ ગણેશ પાંડે ખેસારિયા, બલાં નિપેજે પકવાન.
 ૩૮ જીવે માણીગર ખંદજા.
 ૩૯ મોહનજીએ મોકલ્યુંરે મોશાણ.
 ૪૦ વાંચું વીઠલરે, પાલવ નવ ઝાલો.
 ૪૧ પ્રાણિયા બજાવેને કતાર, આતો સ્વપનુછે સંસાર.
 ૪૨ જે હરીહરા જે હરીહરા.

ભાગ ૧ લો.

પદ ૧ લું.—દેશી ૧ લી.

- પ્રથમ પ્રણામ કરે કર જોડી, ગૌરી પુત્ર ગણેશ;
 શુભ પગરણમાં સમરે જોને, સુર નર અને સુરેશ. ૧.
 મંગળ કરે અમંગળનું, છે એનો એવી દેવ;
 અવળાનું સવળું કરિ આપે, એવો દુદ્ધળ દેવ. ૨.
 ભાગ્યુ ઘર સાંજું કરી આપે, રાંડયાનું મંડાવે;
 એ એસે ત્યાં સૂતક કે કાંઈ, આભડછેટ ન આવે. ૩.
 લાડુ દેખે ગીત સાંભળે, ત્યાં તે જય સ્વચંદી;
 રૂએ કુટે ત્યાંથી રહે અળગો, એવો છે આનંદી. ૪.
 જ્યાં જઈ એસે ત્યાં વીવાનાં, વાળં છત્રીશ વાગે;
 ભાત ભાતનાં ભોજન ભાસે, ભૂખ સરવતી ભાગે. ૫.
 આહાણુને અને ગણપતિને, દોસ્તી છે કહિ દેખાડું;
 આહાણુને લાડુ ભાવે, લંબોદરને પણ લાડુ. ૬.
 રામનામ કરતાં છે રૂડું, શ્રીગણપતીનું નામ;
 વિવાહમાં બહુ વિપરિત લાગે, ને કહિએ ભાઈ રામ. ૭.
 દયા કરે દુદાજો તો, બલી લાણાય મંગળ ભાષા;
 માટે હું મુખથી માણું, પુરો અમારી આશા. ૮.
 વળતી વહું વાગદેવીને, જે કવિ જનની માતા;
 પ્રતાપ જોનો પામી કવિ જન, પ્રસિદ્ધ થયા પંડાતા. ૯.
 ઉત્તમ પદવી એવી આપે, મળે નહીં શીર સાટે;
 ગરિય તવગર સો સસારો, કરીનું ખોટું આટે. ૧૦.
 સેવક જનને મુવર્ણનો તે, આખરે બળતો આપે;
 સંકટતો તેને રહે શેનૂ જે માથે કર થાપે. ૧૧.

અમર રહે કીરતી વળી એવું, મુખમાં અમૃત મૂકે;
 હળી પડે નાણાના હગલા, જ્યાં તે થૂંકહિ થુકે. ૧૨.
 સરસ્વતીનો મહિમા મોટો, એનું અકળ સ્વરૂપ;
 અમર કર્યો કવિયોને એણે, હુસાર્ધ ગયા કઈ ભૂપ. ૧૩.
 શ્રોતા સજ્જન લોકે તમે સહ, મુણને તપ્પી ધ્યાન;
 સરસ્વતીનું સ્મરણ કરી કહું, વેનતણું આખ્યાન. ૧૪.

પદ ૨. જું.—દેશી ૫૧ી.

- મુણને સભાસદો સારા, મુણને સભાસદો સારા;
 વેનચરિત્ર મુણનારા, મુણને સભાસદો સારા. ૧.
 ચતુર જ્ઞાતિ ચિતપાવન, બ્રાહ્મણ પૂનામાં પ્રખ્યાત;
 નિર્મળ ચિત મોરેણા નામે, યજુર્વેદી વિખ્યાત. મુણને. ૨.
 ધન દોલત ને ઉત્તમ ધંધો, પુત્ર તથા પરિવાર;
 નાત જાતમાં નામ વડું, સન્માન કરે સરકાર. મુણને. ૩.
 બીયાંબાઈ પુત્રી બહુ ડાહી, હતી બાળ રંડા તે;
 પણ તેને બહુ પ્યારો ગણતા, પ્રાણ સમાન પિતા તે. મુણને. ૪.
 વેદ ધર્મમાં મનની વૃત્તિ, શિવ પૂજન પર પ્રીત;
 સંધ્યા સ્નાન સદૈવ કરે, વળી ગાયત્રી જપ નિત્ય. મુણને. ૫.
 શાણા સદ્યુણિ શાસ્ત્રી પાસે, વંચાવે વેદાંત;
 કોઈ સમે સ્મૃતિયો વંચાવે, ભાગે મનની ભ્રાંત. મુણને. ૬.
 કુટુંબ સહીત સદૈવ બિગળ, કથા શુણે શાસ્ત્રીની;
 મિત્રો પોતા પાસે બેસે, સ્ત્રિયો સમિપમાં સ્ત્રીની. મુણને. ૭.
 એક સમે વંચાવી એણે, મનુસ્મૃતિ સ્વેચ્છાયે;
 પુનર્વિવાહતાણું પ્રકરણ, આખું નવમે અધ્યાયે. મુણને. ૮.
 છાસદમો ને સડસદમો બે, શ્લોક^૧ શાસ્ત્રીએ વાંચ્યા;
 અર્થ શુણી શાસ્ત્રી પ્રત્યે, મોરેણા બોલ્યા વાચ્યા. મુણને. ૯.
 એ બે શ્લોકતણો શાસ્ત્રીજી, ભણો ફરી ભાવાર્થ;
 કેહ્યો પછી તે શાસ્ત્રીજીએ, સંક્ષેપે શ્લોકાર્થ. મુણને. ૧૦.
 રાજા વેને દ્વિજતિયોમાં, સખત હુકમ કરમાવી;
 નાતજાતનો નિયમ ન રાખ્યો, વિધવાએ પરણાવી. મુણને. ૧૧.
 ત્યારે દ્વિજ વિદ્વાનોએ પણ, નિયોગ^૨ રાહ અસાધ્યો;
 મિશ્રિત વર્ણ થવાનો રસ્તો, એમ કરી અટકાવ્યો. મુ. ૧૨.

^૧ નિયોગધર્મ. અયંદ્રિજૈર્હિવિદ્વદ્વિઃ પશુધર્મોવિગાહિતઃ
 મનુષ્યાણામપિપ્રોક્તો વેનેરાગ્યપ્રજ્ઞાતિતિ ॥ ૬૬ ॥
 સમહીમિચ્છિલાંમુંજન્ રાજપિત્રવરઃપુત્ર
 વર્ણામાંસંકરંચક્રે કામોપહતચેતસઃ ॥ ૬૭ ॥

^૨ નિધવા પીળા પુરુષથી પુત્ર ઉપજાવે તે.

શુણિ મોરેખા વળી વદે, એ તો માટું આશ્ચર્ય;
નિયોગ રસ્તો છેક નહારો, કેમ કરે ^૧દ્વિજવર્ય. શુણ્ણો. ૧૨.

૫૬ ૩ શું.—દશી ત્રીજી.

પરણ્યા વિનાજ પ્રજા ઉપજવે, એક નહીં તો બીજોજ;
એ વ્યભિચારનો ચાલ નહારો, ખેદ ધરો કે બીજોજ. ૧.
શા માટે તે સ્મૃતિયોમાં લખ્યું જે, આમ કિંધે નહિ ^૨પાપજ;
કળિન્નુગ કરતાં સનન્નુગના ધર્મ, ઉત્તમ કહો છો આપજ. ૨.
એ રીત કરતાં તો પુનરવિવાહનિ, રૂડિ લાગે છે રીતજ;
જંગલિ જન પણ જે સાંભળે તો, ખેદજ પામે ખચીતજ. ૩.
એવા સમયમાંહિ સ્વજ્ઞાતિમાં શું, વર ન મળ્યા વિધવાનેજ;
સંકર વરણ શામાટ કર્યાં, એવિ જરૂર હતી શી રાજનેજ. ૪.
અહો શાસ્ત્રીજ કહો મને, એતે વંશ કિયાનો રાજજ;
શા માટે એમ તેણે સૌની, મૂકાવિ કુળની માજજ. ૫.
કિયા પુરાણ વિષે તે રાજ, વેનતણી છે વાતજ;
વળી વિશેષે વિસ્તારીને મને, સમજવો સાક્ષાતજ. ૬.
શુણિને સંશય કાંઈ રહે નહિ, પૂછવું ન પડે ફરિનેજ;
એવી રિતે સમજવો શાસ્ત્રી, મુજપર કરૂણા કરીનેજ. ૭.
શાસ્ત્રનિ વાતો શુણ્ણતાંજ મારા, પાવન થારો કાનજ;
ભાગ્ય ભણાં જે મને તમે મળિયા, વિપ્ર વડા વિદ્વાનજ. ૮.
તે શાસ્ત્રીને સરસ્વતીએ, દિધું હતું વરદાનજ;
હું હાજર થઈ રહિશ, તમે જ્યાં ધરશો માંડે ધ્યાનજ. ૯.
સ્મરણ કર્યું શાસ્ત્રીએ ત્યાંતો, સરસ્વતી સાંચરિયાંજ;
કેમ તમે સંભારી મુજને, એમ મુખે ઉચરિયાંજ. ૧૦.
શાસ્ત્રી કહે આ અગમ્ય વાર્તા, જથાર્થ હું નવ જાણુંજ;
જે દેવી મુજ જાણે વસો તો, વેન ચરિત્ર વખાણુંજ. ૧૧.
જગદંબા પછિ જાણે વશાં, અને આચું જ્ઞાન અખૂટેજ;
મુખથી વાણી એમ છૂટી જ્યમ, ગંગાનો પ્રવાહ છૂટેજ. ૧૨.

૫૬ ૪ શું.—દશી પેહેલી.

પવિત્ર પ્રશ્ન ભલો તમે પૂછ્યો, છે સૌને મુખકારી;
શાસ્ત્રતણી વાતો સાંભળતાં, શુદ્ધ થાય સંસારી. ૧.
વેનતણી વાતો સંક્ષેપે, છે શુકદેવે ગાઈ;
સ્કંધ ચતુર અધ્યાય ચૌદમે, ભાગવતમાં છે ભાઈ. ૨.
વેદ પુરાણતણી વાતો શુણિ, કરિએ પવિત્ર કાન;
આ સંસાર અસાર વિષે, ભાઈ સાર ન જોહ સમાન. ૩.

^૧ ઉત્તમ દ્વિજ.

^૨ મનુઃ ॥ યસ્તત્પજઃ પ્રમીતસ્ય ક્લીવસ્ય વ્યાધિતસ્યવાં ॥
સ્વધર્મેણ નિયુક્તાયાં સ જ્ઞેયઃ ક્ષેત્રજઃ સુતઃ ॥૨૧॥

પવિત્ર જનતાં ચરિત્ર મુનિજન, લખી ગયા નિરધાર;
શાસ્ત્ર વિષે સંક્ષેપ લખે, પછિ કવી કરે વિસ્તાર. ૪.
સાત શ્લોક ઉપરથી વ્યાસે, ભાગવત પુરાણ ભાખ્યું;
પાણિનિયે પણ ચૌદ સૂત્ર પર, રચ્યું વ્યાકરણ આખું. ૫.
ખાળ ચરિત્ર ચતુર્ભૂજનૂ, નરસૈયે જેમ વધાર્યું;
આખાહરણ અશલ ઉપર, પ્રેમાનંદે વિસ્તાર્યું. ૬.
વિક્રમ ચરિત્ર વિસ્તાર્યું છે, કવિ શામળભટ શાણે;
એમ બિજાં આખ્યાનકર્યાં, કવિયોએ કંઈ ઠેકાણે. ૭.
તેમજ આજ તમે પુછ્યું તો, મરજ થઈ છે મારી;
પૃથુરાજના પિતાતણિ, હું વાત કહું વિસ્તારી. ૮.
ચોવિસ જન્મ ચતુર્ભૂજ કેશ, શાસ્ત્ર કહે છે સાર;
તે મધ્યે પૃથુરાજ ગણ્યા છે, ઇશ્વરનો અવતાર. ૯.
જેના અંગથિ ઇશ્વર જન્મ્યા, એથકિ કોણ પવિત્ર;
માટે તેનું મનમાં લઈને, ચરચું હવે ચરિત્ર. ૧૦.
બ્રહ્માના સ્વાયંભુવનુ, બહિં ^૧ભતિપુરી ગઢ જેનો;
તેનો પ્રિયવ્રત પુત્રથયો, ઉતાંનપાદ સુત એનો. ૧૧.
ધ્રુવનામે ઉતાંનપાદ, રાજનો પુત્ર પ્રમાણુ;
તેનો વત્સર પછિ પુષ્યારણ, સર્વ પ્રકાર મુજણ. ૧૨.
પુષ્યારણનો વ્યુષ્ઠ થયો, ને સર્વ તેજ સુત તેનો;
પછિ મનુ ઉલ્કુક અનુક્રમથી, પછિ અંગ થયો સુત એનો. ૧૩.

૫૬ ૫ શું.—દશી ત્રીજી.

અંગની અંગના નામે સુનીથા, સંતાન તેને ન એકેજ;
દેવની માનતા તીરથ ને વ્રત, કીધા ઉપાય અનેકેજ. ૧.
યથાર્થ વિધિયે યજ્ઞ કર્યા બહુ, પણ ન થયું સંતાનજ;
ભૂપ ભવનમાં બ્રહ્મસભા ભરિ, પ્રશ્ન પુછે રાજનજ. ૨.
સર્વે કહો છો જે યજ્ઞ કિંધે, મન કામના પુરણ થાયજ;
મારિ ઇચ્છા નથી પૂર્ણ થતી તેનું, કારણ શું કહેવાયજ. ૩.
વિપ્ર સભાએ વિચાર કરી, પછિ ઉત્તર આપ્યો એવોજ;
હું નૃપતી હૃતદ્રવ્ય તમારું, લેતા નથી કોઈ દેવોજ. ૪.
શું જાણીએ એવું દૂષણ શું છે, કેમ ગણે અપવિત્રજ;
રાય કહે મારો ^૨દોષ ખતાવો, છો તમે મારા મિત્રજ. ૫.
વળતી વિશેષ વિચારીને વિપ્રો, બોલ્યા ત્યાં એવો બોલજ;
જે જનને પેટે પુત્ર નહીં હોય, તે જન નીચને તોલજ. ૬.

^૧ બ્રહ્માવર્તમાં.

^૨ નાગચ્છંદ્યાહુતાદેવાનગૃહ્ણન્તિગૃહાનિહ ॥ સદસસ્પ-
તયોબ્રૂતકિમવશંમયાકૃતં ॥૩૦॥ નરદેવાહિમવતા નોષતાવ-
ત્મનાકસ્થિતં ॥ અસ્ત્યેકપ્રાક્તનમધંયદિદેદૃક્ત્વમપ્રજઃ ॥૩૧॥

બેઠી ઢાળોને સાંગામાંચી સોહામણી,
 ખંચે રેશમ દોરી ખૂબ લડાવે લાડ;
 દેખી કાંતિ કુંવરની અતિ રૂડી રણિઆમણી,
 મનમાં પૂરણ માને પરમેશ્વરનો પાડ. માતા. ૪.
 આપી ચાલણગાડી ચતુરા શિખવે ચાલવા,
 ચટક ચટક ચાલે પગ કુંકુરણા લાલ;
 થેઈ થેઈ રાખીને આપે આંગળિઓ ઝાલવા,
 આંખે છાતીમાં આંહીને અદકું વહાલ. માતા. ૫.
 નિર્મળ જળ ઝાડુ લઈ નહુવરાવે નિરાંતથી,
 રૂડાં રંગ ભર્યા દેખાડે ચિત્ર વિચિત્ર;
 આપે મેવાને મિઠાઈ ખાવા ખાંતથી,
 વળિ કાંઈ વિધ વિધનાં આપે નણનાં વાજિત્ર. માતા. ૬.
 આપે મોર ચોકોર ચરકલી હાથીદાંતની,
 ઘુંઘરો ઘણણ બળતવી રાખે છાનૂ બાળ;
 હાથી ઘોડાને પૂતળિયો ભાત ભાતની,
 માગે ચાંદો તો પાણીનો પૂરે થાળ. માતા. ૭.
 આપે ભમરડી ચકરડી કોયલ ફેરવે,
 દેખી સરસ રમકડાં બાળક રાજ થાય;
 ચતુરાં ચપટિ બળવે કર આંગળિને ટેરવે,
 હરખ પમાડી તાળી પાડી ગરબી ગાય. માતા. ૮.
 શિખવી ભાષા શુદ્ધ મઠાડે બોલી તોતળી,
 શિખવે કાકા કાકી મામા મામી નામ;
 ગણતાં એક થકી સો સૂઘી શિખવે છે વળી,
 હરતી ફરતી ને વળિ કરતી ધરનૂ કામ. માતા. ૯.
 શિખવી કક્કાના અક્ષર પદ જુદાં પાડિયાં,
 શિખવે પંદર તિથિ ને પૂરા સાતે વાર;
 શિખવે બાર મહિના ખટ રૂતુ ને પખવાડિયાં,
 શિખવે નક્ષત્રો સત્યાવિશ રાશી બાર. માતા. ૧૦.
 નહિ શીખે તોપણ માતા તેને મારે નહીં
 બીજા બાળક લાવી સરખા સરખો જોડ;
 તેની સાથ રમાડે પ્રેમવતી પાસે રહી,
 વધતું કોણ ભણે એમ કહી કરાવે હોડ. માતા. ૧૧.
 કુંવરજી ધણુંજીવો કુળનો દોવો તું થશે,
 નવજુગ નામ રહે એવાં કાંઈ કરજે કામ;
 તારાં જન્મચરિત્ર ગણીને ગ્રંથો ગુંથશે,
 જન મન રંજન કવિતા રચિને દલપતરામ. માતા. ૧૨.

પદ ૮ સું.—દેશી પહેલી.

સંભાળી રાખે સુતને જેમ, જડ્યું રાંકને રત;
 લાડ લડાવે અને રમાડે, પૂરણ કરે પ્રયત્ન. ૧.

બહુ ચંચળતા બાળપણથી, જેતાં સરસ જણાય;
 રૂપાળો સુત રમતો જોઈને, રૂઢ્યે હરખે રાય. ૨.
 કિશોર વયનો કુંવર થયો, અને ભણતર પણ બહુ ભણિયો;
 વામા ને દક્ષિણાજ નામે, પરણ્યો ખે પદમણિયો. ૩.
 ધનુર્વિદ્યાં ધીમંત શિખ્યો અને, મહા વિદ્યા પણ માંડે;
 ઉન્મત પણ એનાથી લડતાં, પ્રાણ પલકમાં છાંડે. ૪.
 વિશ વરસની વયમાં આવ્યો, દુશમન હરખે દેખી;
 રાજ કાજમાં દૃષ્ટી રાખે, પિતાનું ઘડપણ પેખી. ૫.
 અવની ઉપર એ કહેવાયો, પ્રબળ પરાક્રમી પૂરો;
 કોઈનો પણ અંકુશ નહિ એને, સ્વતંત્ર એવો શૂરો. ૬.
 માત પિતાની તો મર્યાદા, રાખે રૂડી રીત;
 બ્રાહ્મણ ઉપર ભાવ ધરે ને, પ્રજા ઉપર પણ પ્રીત. ૭.
 જગત વિષે જુના ધારા કોઈ, કુખદાયક જો દેખે;
 તે ફેરવવાને તતખીરથી, કરે ઉપાય અલેખે. ૮.
 સાર અસાર વિચાર કરીને, શુભ કરવાનું ધાર્યું;
 પછિ પોતાનો મમત ન મૂકે, કરે ન કોઈનૂ વાર્યું. ૯.
 બોલ્યા તે તો બોલ પાળવો, એવો સ્વભાવ એને;
 જો કોઈ તેનો હુકમ ન માને, તો બહુ દડે તેને. ૧૦.
 કપટ ભરિ કોઈ વાત કરે તો, તરત કળી લે તેહ;
 વદતાં વાદ વકિલને બાંધે, એવો ચંચળ એહ. ૧૧.
 કુંવર પદે નૃપ વેન હતો, અધિપતિ તો રાજ્ય એંગ;
 એવામાં એકે બનાવ બનીયો, ઉચ્ચ એહ પ્રસંગ. ૧૨.

પદ ૯ સું.—દેશી ત્રીજી.

રાજ ગુરૂ રૂપિકેશ્વર નામે, વિશેષ વિદ્યાવંતજ;
 તેની નિશાળે ભણતર ભણવા, આવે શિષ્ય અનંતજ. ૧.
 વેન કુંવર પણ ત્યાંજ જતો હતો, ભણતર રૂડું ભણવાજ;
 તે ગુરૂ પાસે તમામ શિખેલો, ગણિત રૂડું ગણવાજ. ૨.
 વૈદક બ્યોતિષ ને વ્યાકરણ, શિખ્યો કવિતા પણ સારીજ;
 રાજ નિતી ઇતિઆદિક ચોદે, વિદ્યાઓ લીધી ધારીજ. ૩.
 ગુરૂની અને ગુરૂપત્નીની, સદા કરી બહુ સેવાજ;
 રાજકુંવરને ગુરૂ સ્નેહી તે, પુત્ર પિતાના જેવાજ. ૪.
 તે ગુરૂને સંતાન નહોં તેથિ, મનમાં રહે ઉદાસીજ;
 નાથ સમીપ નિસાસા નાંખે, નારિ થઈ નિરાસીજ. ૫.
 કંથ કને વળિ એમ કહે, ધિક બાળ વિના ધરખારજ;
 પુત્રીજ જો કદિ એકજ હોય તો, સફળ થાય સંસારજ. ૬.
 જઈ જઈ મસ્તકે નિત્ય નમાવે, અનેક દેવો આગેજ;
 એકજ પુત્ર કે પુત્રિ આપો, મુખથી એવું માગેજ. ૭.
 પછિ સંતાન ગોપાળતણા, ગુરૂએ બહુ જપિયા જપેજ;
 પત્નીએ એકે પુત્રી પ્રસવી, તેનપને પરતાપેજ. ૮.

પુત્ર પ્રસવ કરતાં પણ વધતો, એથિ થયો આનંદલ; મનમાં જાણ્યું જે મુજ ઉપર, રીઝ્યા બાળમુકદલ. ૯.
જાત કરમ જુગતીથી કીધું, તોરણ બાંધ્યાં ઢોડેલ; મંગળ ગીત ભલાં ગવરાવ્યાં, કિધો આછવ ઢોડેલ. ૧૦.
વધાઈનાં વાંજ વગડાવ્યાં, સાકર વહેચી સહુનેલ; સગાં સંબંધો ને શિષ્યોને, જમાડિયા જન ખહુનેલ. ૧૧.
સ્તુતિ કરી પરિપૂરણુ માન્યો, ઈશ્વરનો ઉપકારલ; દેવ ભલે આ દીકરી દીધી, સદ્ગુણ્યો અવતારલ. ૧૨.

૫૬ ૧૦ મું.—દેશી છંદી.

મળી માત પિતા મુખ બોલેરે, દેવ ભલે દીધી દિકરી; ઘેર રાંકે રતનને તોલેરે, દેવ ભલે. ૧.
ઉપજાવે આનંદ એવીરે, દેવ ભલે; જાણીશું જીવન જેવીરે, દેવ ભલે. ૨.
સાચવશું સારી રીતેરે, દેવ ભલે; પાલણુ કરિ પૂરણુ પ્રીતેરે, દેવ ભલે. ૩.
નેણાં હરખે છે નરખીરે, દેવ ભલે; શોભે સુરકુંવરી સરખીરે, દેવ ભલે. ૪.
ધન્ય ધન્ય અવતાર અમારોરે, દેવ ભલે; પરિપૂરણુ પાડ તમારોરે, દેવ ભલે. ૫.
ધન્ય ધન્ય ધડિને ધન્ય દહાડોરે, દેવ ભલે; ઉજળો અવસર દેખાડ્યોરે, દેવ ભલે. ૬.
મોતીડે મેહુલા વુઠ્યારે, દેવ ભલે; ત્રિભુવનપતિ અમને વુઠ્યારે, દેવ ભલે. ૭.
સોનાનાં સરજ ઉગ્યારે, દેવ ભલે; મનનાજ મનોરથ પૂગ્યારે, દેવ ભલે. ૮.
દિલ દિલી લાખ દિવાળીરે, દેવ ભલે; મન ભાવતિનું મુખ ભાળીરે, દેવ ભલે. ૯.
રંગે રૂડી રૂપાળીરે, દેવ ભલે; દેખાશે ડહાપણુવાળીરે, દેવ ભલે. ૧૦.
ભણતર ભણશે ભલિ ભાતેરે, દેવ ભલે; સદ્ગુણિ સખિયો સંઘાતેરે, દેવ ભલે. ૧૧.
કીરતી કવિ મુખ કહેવારોરે, દેવ ભલે; ગણિ ગણિ લોકો જશ ગારોરે, દેવ ભલે. ૧૨.

૫૬ ૧૧ મું.—દેશી પેટલી.

વિપ્રે તે પુત્રીનું પાડ્યું, વિરજ કુંવરી નામ; ગુરૂ પુત્રી પામ્યા તેથી, હરખ્યું આખું ગામ. ૧.
ચંદ્રકળા દિનદિન વાધે તેમ, વધવા લાગી બાળી; તન મન ધનથી માત પિતા, તેને રાખે સંભાળી. ૨.

ચાર વરસની વય થાતાં, નિશાળે ભણવા મૂકી; એક વરસમાં અતિશય શીખી, ચિતથી જન્ય ન ચૂકી. ૩.
રાજકુમારી કરતાં તે, દીસે ઝાઝી રૂપાળી; એની તુલ્ય ન થાય આસરા, ભૂપ રહે સઉ ભાળી. ૪.
પાંચ વરસની વય થઈ પણ તે, આઠ વરસની લાગે; ઉત્તમ કુળના પણ આવીને, એ કન્યાને માગે. ૫.
સ્વામી આગળ સાંધવી કહેછે, શુભો ભલા ભરથાર; આજ આપણી વૃદ્ધ અવસ્થા, તનનો નહિ નિરધાર. ૬.
ખહુ લાખેણો લાવો લઈએ, પુત્રીને પરણાવી; સારો દહાડો નજરે જોઈએ, સગાં સરવ તેડાવી. ૭.
મંગળ પગરણુ માંડીને, નિજ નાત બધી નોંતરિયે; નાણું ખરચી હાથ દારિયે, કિરતી પ્રસિદ્ધ કરિયે. ૮.
એવો દહાડો કદી ન દોઢો, મેં આખી ઉમરમાં; માટે તે જોવાની મુજને, ઈચ્છાછે અંતરમાં. ૯.
મોટી થાતાં બિચા કુળનો, વર સાંપડશે કયાંથી; એવા વરતો પરણી ખેસે, નહાની ઉમરમાંથી. ૧૦.
મોઢ ઘાલિ રામણુ દીવો લઈ, હું કદી એ નવ ચાલી; કશિએ લહાણુ કદી નવ લીધી, જનમી જગમાં ઢલી. ૧૧.
એ રીતે વીચાર કહ્યોતે, નાથે મનમાં લીધો; ઉત્તમ કુળનો વર શોધી, પુત્રીનો વીવા કીધો. ૧૨.

૫૬ ૧૨ મું.—દેશી ચાંપી.

વળતી વીવા કેર્યો રૂડો વર જોઈ, મનમાં એમજાણે માત તાત, ઉત્તમ દહાડો આજનો; લગ્ન દિવસ જોઈ નીરધારીયો, ભલાં વસ્ત્ર વહોર્યાં ભાત ભાત; ઉત્તમ. ૧.
ઘણા સોનાના ઘાટ ઘડાવીયા, ધામ રંગી કિધાં ધાતકાર, ઉત્તમ;
કંકુ છાંટી કંકોતરી મોકલી, સગાં સ્નેહિ તેડાવ્યાં અપાર; ઉત્તમ. ૨.
રચી મંડપની રચના ઘણી, દેખી દેવ રહે મોહ પામી, ઉત્તમ;
પ્રજ સહિત રાજની સહાયતા, પછી શોભામાં શી રહે આભિ; ઉત્તમ. ૩.
નાણું ખરચતાં કસર કરી નહીં, જાણો ધન્ય ધડી ધન્ય વાર, ઉત્તમ;
કૂરિ કૂરિને આ અવસર નહિ મળે, એમ જાણિ થયાંછે ઉદાર; ઉત્તમ. ૪.
જન આવી બ્યારે ઘર આગણે, હોંશે વરસાવ્યા મોતીનો મેહ, ઉત્તમ;

ચાલી પ્રીતથી પ્રેમદા પોખવા,
થાય દંપતિ પુલકિત દેહ.
આવ્યા સાજનમાં મુખા સાહેબો,
આવ્યા ઉમદા અમીર વહર,
રાણી સહિત રાજા પધારીયા,
મોઠા જનથી ભરાયું મંદીર.
હાથી ઘોડાની હાર ઉભી રહી,
રથ ચાલખિતો નહિ પાર,
કન્યાદાન દિધું ઘણા કોડથી,
સારા સારા સજ્યા રાણગાર;
મોઠ ઘાલી ચાલી નારી-મલપતી,
કોડે ચોરિમાં પિરશેા કંસાર,
જાણે સ્વર્ગના મુખની સિમા મળી,
પામ્યાં હરખ હજાર પ્રકાર;
ભાતભાતનાં ભોજન આપીને,
ઘણી જુગતે જમાડીછે જન,
પછી નાત આખી ઘેર નોતરી,
પ્રેમે પીરશાં ભલાં પકવાન;
લાણુ કરીને શોભા લીધી લોકમાં,
એવું કોણ બિન્ને કરનાર,
પછી જનને કીધી પહેરામણી,
નાંણાં ખરચ્યાં હજારે હજાર;
નિત્ય પ્રત્યે તચ્ચાવીછે નાયકા,
કરે ગાયક કિરતીનું ગાન,
જાણે મારા સમો જનકોઈ નહીં,
ભલા મુજને તુઠ્યા ભગવાન.
નર નારી તેઓ નથી જાણતાં,
બિન્ને દિવસ શો ખનશે ખનાવ,
જુઓ ગહન ગતીછે ગોવિંદની,
તેનો કોઈ ન કળી શકે ભાવ;

ઉત્તમ. ૫.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૬.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૭.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૮.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૯.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૧૦.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૧૧.
ઉત્તમ;
ઉત્તમ. ૧૨.

ભાગ ૨ જો.

૫૬ ૧૩ મું.—૨૨ી ૭ મી.

ગમ ન પડે નરને, ગોવિંદની ગતિ ન્યારી;
અકળ કળા ઈશ્વરની એમાં, શું સમજે સંસારોરે, ગમ. ટેક.
ઉજળો દિન દેખી જન જાણે, ન્યાલ થયો આ ટાણે;
કાલ દિવસ કેવો દેખાશે, એતો ઈશ્વર જાણેરે. ગમ. ૧.

પુત્ર જનમ પામ્યાથી પ્રાણી, જીવમાં હરખે જોઈ;
પલક વાર પછી શું નીપજશે, કળી શકે નહિ કોઈરે. ગમ. ૨.
રૂડી રસોઈ તૈયાર કરીને, ભોજન પિરશાં લાણે;
ભોજ્યવિના ભોજન કરવાની, આશા ક્રોકટ આણેરે. ગમ. ૩.
ચૂનાબંધ હવેલી ચણાવે, જોવાલાયક જોવી;
વાસ્તુ દિન વૈકુંઠ સિધાવે, ઈશ્વરકૃત ગતિ એવીરે. ગમ. ૪.
મોઠા મોઠા મનસૂખા કરી, મોઠાં પગરણ માંડે;
જાણે નહિ જે જમના કિંકર, કાલ પકડશે કાંડેરે. ગમ. ૫.
ખારા રણનાં ખૂખ અંજવાં, ભાળી નહિ ભરમાવું;
દુનિયાનાં મુખ એવાં દેખી, ક્રોકટ શું ફલાવુંરે. ગમ. ૬.
સંસારિક મુખ સ્વપના જેવાં, નહીં ભરંસો અઝો;
મુખ પાંખી મગરૂ થવું નહિ, દુખ દેખી નવ દાઝોરે. ગમ. ૭.
મુઠીમાં જે ફવા ભરી તે, વહી જતાં શી વાર;
અવશ્ય જાણે એહ તરેહનો, સધજોછે સંસારરે. ગમ. ૮.
પળમાં છાંયો પળમાં તડકો, જગમાં જેમ જણાય;
રાજ પળમાં રાંક બનેછે, રાંક બનેછે રાયરે. ગમ. ૯.
એક ઘડી આનંદ વધે અતે, એક ઘડીમાં શોક;
એકેતી સ્થીરતા નથિ અંતે, ફળ તેનાં છે ક્રોકરે. ગમ. ૧૦.
કરિ શકિયે તે ઉપાય કરવા, અંતે સધજું સહેવું;
ઈશ્વરની ઈછા પરમાણે, જેમ રાખે તેમ રહેવુંરે. ગમ. ૧૧.
મુખને છેડે દુખ દેખાશે, મુખછે દુખને છેડે;
દિવસ પછી રજની દેખાશે, દિનછે રજની કેડેરે. ગમ. ૧૨.

૫૬ ૧૪ મું.—૨૨ી પહેલી.

ગુરૂએ પુત્રી પરણાવી પણ, જન વિદા નથી કીધી;
પહેરામણિ પરિપૂર્ણ કરીને, લાયક કિરતી લીધી. ૧.
કાંકણ દોરા વરકન્યાને, છે હાથે નથિ છોડ્યા;
વરને કંકુ ચંદ્ર કરીને, ચોખ્ખા છે માંહિ ચોર્યા. ૨.
ભલિ ભાતે ભોજન આપીને, કરશે જન વિદાય;
એવામાં બાળકનીટોળી, પાદર રમવા જાય. ૩.
વર અણવર તે સાથે ચાલ્યા, ગયા વડી વાડીમાં;
રમત ભલી ત્યાં રમવા લાગ્યા, ઝાડતણી ઝાડીમાં. ૪.
કેને માંથે દાવ મૂકવો, તેનો કર્યો વિચાર;
અવાવર ઊંડો પાણીનો, કૂપ હતો તે ઘર. ૫.
તે પહેળો તણ હાથ હતો, જોઈ એવો કર્યો ઠરાવ;
સાતવાર જે કદી ન શકે, તેને માંથે દાવ. ૬.
બીજા બાળક કુદિ ગયા પછી, વરનો આવ્યો વારો;
ચારવાર કુદિ ગયો પછિ, ચૂક્યો ચોટ બિચારો. ૭.
પથર સાથે માંથૂકૂટ્યું, થયો લોહિ લોહાણ;
પડ્યો ઊંડા પાણીમાં ત્યાંતો, પળમાં નિકળ્યો પ્રાણ. ૮.

બાળક બિજા બૂમો પાડે, બાગવાન શુભિ આવ્યા;
જોઈ કરી પછિ પાછા જઈને, લાંબી રાશો લાવ્યા. ૯.
અંદર ઉતરીને તતબિરથી, મહંડુ કાઢ્યું બહાર;
ત્યાંતો ગુરના ધરસુધી, પહોંચ્યા ત્યાંતો પોકાર. ૧૦.
રાંધિ રસોઈ ધરી રહી ને, વાડિ ભણી સહિ ધાયા;
જઈને જોયું ત્યાંતો દીદી, પ્રાણુ વિનાની કાયા. ૧૧.
તે મહંડુ ત્યાંથી પરભાર્યું, લઈ ગયા સમશાન;
ગુરુ તો ગભરાઈ ગયા, જ્યાં કંથન પડ્યું તે કાન. ૧૨.

પદ ૧૫ મું.—દશી ૮ મી.

હાહાકાર થયો ઘેર ઘેર,
એતો કહેવાયો કાળોદેર;
હડતાળ પડી હાટે હાટે,
ધણા લોક રૂએ વાટે ઘાટે. ૧.
સગા વહાલા તે શેહરના લોક,
ગયા પાછળ મૂકતા પોક;
તરનારિયો વૃક્ષ ને બાળ,
લાગ્યાં કલપાંત કરવા તે કાળ. ૨.
અંગ રાજ્યે એ વાત જાણી,
શેવા લાગ્યાં રાજ્ય અને રાણી;
વેત પડે ગયો સમશાન,
દીદી સહને શોકાતુરવાન. ૩.
કંઈકે રોઈને કરી આંખો રાતી,
કંઈકે કરથકિ કુટેછે છાતી;
કંઈકે મૂકેલા હાથ કપોળે,
આજ ગજળ થયો એમ બોલે. ૪.
પરજીતરને થયા દિન પાંચ,
આવી એવામાં મોતની આંચ;
ખેડો પુત્રિતો બાપ ત્યાં રડવા,
લાગ્યો બળતી ચિતા મધ્ય પડવા. ૫.
ચિતા સમિપ ગયો જ્યારે ચાલી,
વેને ઝડપથી રાખિયો ઝાલી;
ઝાલતાં પણ નવ રહે આલ્યો,
ચિતા તરફ જોરે જાય આલ્યો. ૬.
દેખિ વેત વિશેષ મુંઝાયો,
પાંચો સહનાયિ ખેદ સવાયો;
કદિયે દીદેલ નહિ એવો ઘાટ,
તેથી તેને થયો ગભરાટ. ૭.
રાખ દહન કરી કૈયું રતાન;
ભૂલ્યા ગુરુ તો શરિરનું ભાન;

આલ્યાં પુરમાંહિ પુરુષોને રામા,
ગુરુ દોડે સમશાન સામા. ૮.
લોડો જઈને તેના હાથ ઝાલે,
સાથે લઈને શેહરભણિ ચાલે;
એમ ધર મુધિ લાવિયા ઘેરી,
રૂએ તે કૂટે રામા ઘણેરી. ૯.
જોવા લોકો મળ્યા ટોળે ટોળે,
આંસુ પાડે ને ચક્ષુઓ ચોળે;
કંઈકે કહે આતો થયું અતિ અવળું,
મુતા^૧ મુઈ હોતતો આયિ સવળું. ૧૦.
કંઈકે કહે આતો દૈવનો ટોપ,
શેખો આજથિ દુઃખનો શેપ;
ત્યાંતો ત્રાહ ત્રાહની પડે તાળી,
લોકો કંકળે તે કન્યાને લાળી. ૧૧.
સામુ રોઈને કહે હો સલૂણા,
ક્યાં ગયો તું પ્રવાસી પરણા;
આમ તરત જવું હતું તારે,
શિદ આલ્યો તો આંગણે મારે. ૧૨.

પદ ૧૬ મું.—દશી ૯ મી.

શિદને આલ્યો મારે આંગણે, હો સલૂણારે;
દગો દઈને ગયો દૂર દેશ, પ્રવાસી પરણારે;
નિશ દિન તારા નામની, હો સલૂણારે;
હોળિ હૃદયમાં બળશે હમેશા, પ્રવાસી. ૧.
દાવ વાળ્યો કિયા દિવસનો, હો સ;
કિયા ભવનું તે વાળ્યું આ વેર, પ્રવાસી. ૨.
નવ નિહી છતાં આજથી, હો સ;
મારા મુખમાં તે નાંખ્યું ઝેર, પ્રવાસી. ૩.
ધિકે ધિક આ હવે જીવવું, હો સ;
બળ્યો ઉત્તમ આ અવતાર, પ્રવાસી. ૪.
ધિક મુખપાલની સાહેબી, હો સ;
ધન મિલકતને ધિકાર, પ્રવાસી. ૫.
કાળજી કાપ્યું તે કારમ્યું, હો સ;
આખો ભવ નહિ ધાવ રૂઝાય, પ્રવાસી. ૬.
વેદ વાંચે નથી જોહનું, હો સ;
કદિ આ નહિ લાલ્યો જોલાય, પ્રવાસી. ૭.
છળ કરિને મને છેતરી, હો સ;
માર્યો ગેબી ગોળીનો ધાવ, પ્રવાસી. ૮.

^૧ દીકરી.

વેર તું વાળવા અવતર્યો, હો સ;
લાગ દેખીને દીધો દાવ, પ્રવાસી. ૫.
દુઃખે દહાડા કેમ કાઢશે, હો સ;
મારી લાડી લાડકવાઈ, પ્રવાસી.
દયા આવી નહિ દેવને, હો સ;
ક્યાંથી આવ્યો આ કાળ કસાઈ, પ્રવાસી. ૬.
ઘડપણમાં ગભરાવિયાં, હો સ;
મારા પળિયાંમાં નાંખી ધૂળ, પ્રવાસી.
દુઃખ દરીયામાં ડુબાવીયાં, હો સ;
મારા મનખાનાં કાપ્યાં મૂળ, પ્રવાસી. ૭.
સ્વર્ગનું મુખ મારે હતું, હો સ;
હું તો મનમાં હતી મગર, પ્રવાસી.
આવો દિવસ વળી આવવો, હો સ;
ન હોતી જાણતી જરીએ જરૂર, પ્રવાસી. ૮.
છતી વસ્તીએ ઉજડ વળ્યું, હો સ;
છતે અન્ને પડ્યો મહાકાળ, પ્રવાસી.
દરિદ્ર થયાં છતિ દોલતે, હો સ;
વણુ આગે લાગી આતો ઝાળ, પ્રવાસી. ૯.
પુત્રિ પામી હોત મરણુ તો, હો સ;
વરસ એકમાં વીસરી જાત, પ્રવાસી.
સમજા જેસત મન વાળિને, હો સ;
મને આટલું દુઃખ ન થાત, પ્રવાસી. ૧૦.
મોત થયું હોત માહરું, હો સ;
ભલી ભાગ્યશાળી કહેવાત, પ્રવાસી.
પેખવું પડત ન આટલું, હો સ;
શુભવી ન પડત આ વાત, પ્રવાસી. ૧૧.
રિદ્ધિ-હવે કશા કામની, હો સ;
મારું જીવતર શી રિતે જાય, પ્રવાસી.
આ વેદના કેમ વીસરે. હો સલણારે;
મને શાંતિ શેણે કરી થાય, પ્રવાસી. ૧૨.

૫૬ ૧૭ સું.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઘાડ આવી જમરાણની, હો સું કરવુંરે;
ભર્યા શેહરમાં પાડી ભેળ, મારે હવે મરવુંરે.
વાડી વિખેરી ઉજડ કરી, હો સું;
ગુડી દુશમને કાચી કેળ, મારે હવે. ૧.
દરિયા વચ્ચે વહાણુ ડુબિયું, હો સું;
ખુટયા ખારવા કિધાં ખુવાર, મારે હવે.

રણુ વગડામાં રિપુ મળ્યા, હો સું;
લુટી સાસરવાસણી નાર, મારે હવે. ૨.
માંડવો માંડયો વિખાઈ ગયો, હો સું;
લીલે તોરણે લાગી લ્હાય, મારે હવે.
કૂટ્યાં ચારીનાં માટલાં, હો સું;
કેમે દાઝ આ તે આલવાય, મારે હવે. ૩.
કાળ કસાઈ ક્યાંથી આવિયો, હો સું;
માર્યો નિર અપરાધી મોર, મારે હવે.
રિધ સિધ સર્વે રોળાઈ ગઈ, હો સું;
મારાં નિર્બળ કર્મ નહોર, મારે હવે. ૪.
સાગર સુખનો સુકાઈ ગયો, હો સું;
ખાઈ હળકે ઉડી ગયા હસ, મારે હવે.
દેવ રૂઝો મારા ઉપરે, હો સું;
કુળુ^૧ શિર જમ કોપ્યો કંસ, મારે હવે. ૫.
સોનાની લંકાં લુટાઈ ગઈ, હો સું;
સુખ સિંધુ થયો ખારો ઝેર, મારે હવે.
છળ કરી મસ્તક છેદિયું, હો સું;
કટ્ટા વેરિયે વાળ્યું વેર, મારે હવે. ૬.
દુઃખ માંહી પડી દીકરી, હો સું;
મેં તો કાંઈ ન લડાવ્યાં લાડ, મારે હવે.
અમૃત જાણિને વાવિયાં, હો સું;
ઉઝ્યાં જન્મથી ઝેરી ઝાડ, મારે હવે. ૭.
મેં ન વળાવી સાસરે, હો સું;
સારા સજ્યા નહીં શણગાર, મારે હવે.
સમય દીઠો ન સિમતનો, હો સું;
મેં ન કીધું મોસાણું સાર, મારે હવે. ૮.
દૌહિત્ર^૨ મેં નવ દેખિયો, હો સું;
મેં તો લીધિ નહીં કરી લહાણુ, મારે હવે.
મનની ઈચ્છા મનમાં રહી, હો સું;
મારા પરવશ પડિયા પ્રાણુ, મારે હવે. ૯.
કંકુ હતું તે કાળજ થયું, હો સું;
થઈ નાડાછડી કાળિ ઊંન, મારે હવે.
પૂરણ પાપ આવી મળ્યાં, હો સું;
મારૂં પરવારિ ચૂક્યું પુન્ય, મારે હવે. ૧૦.
કુવર કલધયો કપાઈ પડ્યો, હો સું;
હું તો દેખું છું ઉજડ દેશ, મારે હવે.
ઝાંખી દિશાઓ દિસે મને, હો સું;
હું તો અલ્પ ન દેખું ઉજેશ, મારે હવે. ૧૧.

^૧ ગત કલ્પના કુળુ.^૨ દીકરીના દીકરો.

ધરમાં મને ગમતું નથી, હો શું,
મને ભાસે ભવન ભયકાર, મારે હવે;
જીવ્યામાં સુખ જરિયે નથી, હો શું,
હું તો નહિ કરું અન્ન આહાર, મારે હવે મરવું. ૧૨.

દાહરા.

પછો પિતા પુત્રોતણો, કહે કથન તે કાળ;
કોઈ કદી ન વસવશો, બાળપણમાં બાળ.

૫૬ ૧૮ સું.—દશી ૧૦ મી.

બાળપણમાં બાળનાં, તવ કરવાં લગત;
જો કરીએ જાણી જોઈને, વડું ઉપજો વિધન. બાળ. ૧.
જેમ આંખે મોર જોડી, ધારે ફેરીએ કોઈ;
વિશ્વાસથી વફરો કરે, રહે અંતે તે રોઈ. બાળ. ૨.
જો કદી જોડું તે ઉછરે, નાવે મળતો સ્વભાવ;
આખી ઉમરમાં જોઈને, દીસે દુઃખનો દેખાવ. બાળ. ૩.
અણુ પત્નીતણો જોઈને, જ્યારે ઉપજે અંકાર;
એ માનનીના મુખની, ગાળો ખાયછે ગોર. બાળ. ૪.
સમજણ કાચી શીશુપણે, નહિ મનસ્થિર ધર;
કહો તેને કેમ કરાવીએ, આખી વયનો કરાર. બાળ. ૫.
અગ્નિરૂપે ઈશ્વર ગણી, જે દર્શાવે જમાન;
શું સર? શિશુ આપણ, જેને જરીએ ન જ્ઞાન. બાળ. ૬.
માયાપત્ની મુરખાઈનો, જોતો છે આહો આંક;
વાંકું થએ પછી વેવલાં, કાઢે કર્મનો વાંક. બાળ. ૭.
લણવો લેવાનો લાલચે, કંઈક લાજને કાજ;
આંખો મિચીને જાડે કુવે, પડે કરિ પતરાજ. બાળ. ૮.
પાછળ શું પસંતાઈએ, એવો કરીને અનર્થ;
પાણી પોતે ધર પૂછીએ, એથી શું સરે અર્થ. બાળ. ૯.
સંકટ દેખી સુતાતણુ, કરે આપ વિલાપ;
માતા મુખે મહા દુઃખના, શબ્દ ઉચ્ચારે આપ. બાળ. ૧૦.

૫૬ ૧૯ સું.—દશી ૧ લી.

રાજ ગુરને ગુરપત્રી, નીશ વાસર કરે વિલાપ;
ખાંધ નહીં અંતે પિયે નહીં, તનમાં ઉપજે પરિતાપ. ૧.
પાંચ દિવસ ઉપવાસ થયા, પણ કંઈ નહીં જળ પાને;
સમજવા જન જાય ઘણા પણુ, કોઈનું કંઈ ન માને. ૨.
અંતર નિશ્ચય એમ કર્યો જે, અતશન વ્રત લઈ મરવું;
આ દુઃખ નહિ જોઈ યાવાનું, જીવીને શું કરવું. ૩.

ચોરીમાં હોમ કરીને અગ્નિ દેવને જમાન આપે છે કે
એને એક દીલથી ચાલીયું.

રાજ અંગ ને મુનિયા રાણી, મળી ગયાં સમન્નવા;
તોપણ ગુરજ ને ગુર પત્રી, ખચિત ન બેઠાં ખાવા. ૪.
કંઈક જનો ગુરજને લોધે, આપ કરે ઉપવાસ;
રૈયતમાં ગભરાટ ઉઠ્યો, અંતે અતિશય ઉપજ્યો ત્રાસ. ૫.
પાંચ વરસની પુત્રી તે, નથિ વસ્ત્ર પેહેરવા શીખી;
એટલામાં રંડાપો આવ્યો, વાત અઘાત સરીખી. ૬.
કહે ગુર અમે નજરે દીઠો, પ્રલયકાળ પ્રત્યક્ષ;
જીવવાનું અમને નથિ ગમતું, ભાવે નહિ હવે ભક્ષ. ૭.
બહુ દિન બાધું બહુ દિન પીધું, બહુ દિન સુખ ભોગવિયાં;
છેલી વારે કર્મ સંજોગે, આવાં દુખ અનુભવિયાં. ૮.
દેહ તણ આ દુનિયામાંથી, હવે જશું પરલોક;
વચન તમારાં વ્યર્થ જશે, કથણી નવ કરશો ટોક. ૯.
અંગ કહે ગુર એમ ન કરવું, છો તમે સમન્ન શાણા;
શું જાણું તમને કહિયે, અમે શિષ્ય સરવ કહેવાણા. ૧૦.
તમે ગુર યોજા સહિને, સમજણુ દઈ સમન્નવો છો;
માટે તમને ન ઘટે આવી, જે દિલગિરિ લાવો છો. ૧૧.
અહો ગુર કદિ પણ કશિ વાતે, મુંઝાઈ નવ મરિએ;
વિષમ મહા વિપતી વેળાએ, ધીરજ અંતર ધરિએ. ૧૨.

૫૬ ૨૦ સું.—દશી ૭ મી.

વિપતી વેળાએ,
ધીરજ અંતર ધરિએ;
કોટિ પ્રકારે કષ્ટ પડે પણ,
મુંઝાઈ નવ મરિએ. વિપતી. ૧.
ઈશ્વરની ઈચ્છાથી આવે,
સુખ દુઃખ તે તો સહિએ;
મરવાથી મરનાર નથી,
રૂદયામાં સમજ રહિએ. વિપતી. ૨.
કદી કોઈ કારાગ્રહમાંથી,
છળ કરિ છાતો છૂટે;
બહુ વિધ બળિયો રાજ બમણો,
ક્રોધ કરીને કુટેરે. વિપતી. ૩.
ઈશ્વરની ઈચ્છા આગળથી,
છળથી કેમ છૂટારો;
ધર લૂટ્યાનું શુણિ ધર બાળ્યે,
ખૂબ આસણ ખારો. વિપતી. ૪.
ધણિએ જે કરવાનું ધોયું,
મિથ્યા સાથી થારો;
અખિલ રથજો એનોજ અમલ છે,
જીવ નાશી કયાં નજારે. વિપતી. ૫.

સીતા^૧ સરખી શુદ્ધ સતોને,
 પકડી આલ્યોં પાપી;
 દ્વાદશ વર્ષ વશ્યાં દુખમાં,
 નિજ તન નહિ તજ્યું તથાપીરે. વિપતી. ૫.
 પંચ વચ્ચે પંચાળીનાં પટ,
 તુચ્છમતીએ તાણ્યાં;
 રૂઢી સતીએ ધોરજ રાખી,
 અકાળ મોત ન આણ્યારે. વિપતી. ૬.
 લાજ ઘટે સુખ સાજ ઘટે,
 કે રાજ ઘટે કદી રૂઢું;
 દેહ વિષે મહા દુઃખ પડે કે,
 કલંક આવે કુટુંરે. વિપતી. ૭.
 મોઠા મોઠા ને માથે પાણ,
 આપદ પડીયાં એવાં;
 પાપતણાં ફળ આપતણાં તે,
 લેખે ગણીને લેવાંરે. વિપતી. ૮.
 નેઈ બાળક રડતું જનનીની,
 આંખે આંસુ આવે;
 પાણ તેના તનનો મળ તેતો,
 ધોઈ પછી ધવરાવેરે. વિપતી. ૯.
 એમજ ઈશ્વર શીક્ષા આપી,
 સહિને શુદ્ધ કરે છે;
 સમજૂ જન સમજૂને સાંખે,
 મૂરખ રોઈ મરેછેરે. વિપતી. ૧૦.
 કોઈ રોગીની કાયા કાપે,
 વૈદ ભલુંજ વિચારી;
 એમજ આપણને ઈશ્વર જે,
 કરશે તે સુખકારીરે. વિપતી. ૧૧.
 માતાના સ્તનમાં પય મેલ્યું,
 સઘળું કીધું સવળું;
 દલપતરામ કહે દુનિયાનું,
 એ કેમ કરશે અવળુંરે. વિપતી. ૧૨.

૧૬ ૨૧ સું.—દેશી પેહેલી.

પટરાણી ગુરૂ પત્ની પાસે, વળતો ઝોલી વાણી;
 જરીએ દુઃખનો અંત ન જાણો, અંત દેહનો આણી. ૧.
 કરતારે ધાર્યું કરવાનું, તે નહિ મિથ્યા થાય;
 તન રૂપી અંચળ તજવાથી, જીવની પિડા ન જાય. ૨:

દુનિયામાં કેટલાંક દુઃખતો, હરિ ઈચ્છથી આવે;
 કંઈક દુઃખતો પ્રાણી પોતે, અણસમજ્યાં ઉપજાવે. ૩.
 કુપથ્ય કરિયેતો કાયામાં, વધે રોગનો રોષ;
 આપે દુઃખ ઉપજાવ્યું એમાં, દૈવનણો શો દોષ. ૪.
 બાવળિઆ આંગણામાં રોપે, સૂજો પગમાં વાગે;
 એમાં કેનો વાંક કહાલિએ, કહિએ કેનો આગે. ૫.
 ઊંનુ ખાતાં મુખમાં દોઝે, તે પોતાની ભૂલ;
 કંઈક ઉપાને^૧ પગ પિડાયે, તે પણ તેની તુલ્ય. ૬.
 બાળપણે બાળક પરણાવે, ઉપજે ફળ પછિ આણું;
 કહો પછી તે કષ્ટ થવામાં, કેનો વાંક ગણાણું. ૭.
 રોગ થયો ને આપડ ન કરે, વાંક કરમનો કહાડી;
 મહીમંડળમાં મૂરખ એવા, દુઃખ વેહેછે દહાડી. ૮.
 છતે ઉપાએ સંકેટ સાંખે, એ પણ મૂરખ એવો;
 વિવેક સહિત વિચાર વિના કદિ, દૈવને દોષ ન દેવો. ૯.
 મર્મ વચનમાં મહારાણીએ, સરવે સાર જણાવ્યો;
 પણ તે વિચાર ગુરૂ પત્નિના, અંતરમાં નહિ આવ્યો. ૧૦.
 રૂએ કુટે મસ્તક પોતે, પછાડે પૃથ્વી સાથ;
 મુનિથાયે પછી ત્યાં સંભળાવિ, ગરૂડ પુરાણની ગાય. ૧૧.
 મરનારાની પાછળ રડતાં, લાલ નથીજ લગાર;
 આપણને પીડા ઉપજે, મહાદુઃખ પામે મરનાર. ૧૨.

૧૬ ૨૨ સું.—દેશી ૭ મી.

વાલાની વાંસે રાગ તાણી નવ રોણું;
 જેથી તેને જંપ ન ઉપજે, જીવમાં સમજૂ જેવુંરે. વાલાની. ૧.
 ગોવિંદજીએ કહ્યું ગરૂડને, કુટે રડે જે કોઈ;
 મરનારાને મહા દુઃખ ઉપજે, ધરે નિસાસા રોઈરે. વાલાની. ૨.
 લીટ લાળને આંસુ ઝરે તે, જમચર પાંચ પરાણે;
 રોરવ મહારોવરવના દુઃખથી, એ દુઃખ અદકુ જાણેરે. વાલાની. ૩.
 કોઈ છાતી કૂટે શિર કટે, ચુટે કેશજ હાથે;
 એ સઘળી પરિપૂરણ પીડા, મરનારાને માથેરે. વાલાની. ૪.
 લોક વખાણે કે ન વખાણે, તે સહ સાંખી રહિએ;
 જે હૃદયામાં હેત વધે તો, દુઃખ તેને શિદ દઈએરે. વાલાની. ૫.
 શત્રૂતા સંપૂરણ હોયતો, રડો કુટો ન વિચારો;
 જીવતાં વેર વળી ન શકે તો, મરતાં ને વળિ મારેરે. વાલાની. ૬.
 કુટયા થકી જે કાંઈ દેખો તો, કુટો લઈના પાણો;
 શા માટે તમે કુટી શરિરમાં, રોગ ઉપાવી આણોરે. વાલાની. ૭.
 એવી શોભા મેલો અળગી, વળગી રહો માં વેહેમે;
 જેથી સુખ ઉપજે એ જીવને, પુણ્ય કરો કંઈ પ્રેમેરે. વાલાની. ૮.

૧ આસાંએ.

૧ સીતા, દુપદી વગેરેની વાતો કલ્પ ભેદની જાણવી.

શેશો તોપણ તે નહિ જોશો, ખોશો આંખ તમારી;
દલપતરામ કહે દિલ રોધી, માનો શિક્ષા મારોરે. વાલાની. ૮.

૫૬ ૨૩ સું.—દેશી ૮ મી.

એવી રીતે રાજા રાણીએ, કહ્યાં કથન ઘણાં વાણીએ;
તોય દંપતિ દિલગિર થાય, કરે કલેશ તે જોયો ન જાય. ૧.
પાંચે પરધાનને ત્યાં તેણ્યા, એજ અવસરમાં તેઓ આવ્યા;
નર નારીનો શોક ખુઝાવા, સર્વે મળિને લાગ્યા સમજવા. ૨.
થાક્યા સરવે જતો સમજાવી, તોય તેઓને ધિરજ ન આવી;
વેન તે ગુરૂને ઘણી માયા, જીવ એક ને જુદી છે કાયા. ૩.
એવું જાણીને એને જોલાવ્યા, વેન તતક્ષણ ત્યાં કણે આવ્યા;
તેણે વચન કહ્યાં મન માન્યાં, તોય દંપતિ નવ રહ્યાં છાંતાં. ૪.
સરદારો પરસ્પર ખોલે, દુખી લોકના દાખલા ખોલે;
એક કહેજે અમારો પાડોશી, મુઝો રોઠ ને જીવે છે ડોશી. ૫.
એની પુત્રિ આ રીતે રડાઈ, નથિ કંઠો લોજાઈ કે ભાઈ;
ખડું એવાં બન્યાં છે રે બાઈ, નથી આપણે ઘેર નવાઈ. ૬.
ખીજે જોલિયો લાવી વિવેક, કોટિધ્વજ સાહુકાર છે એક;
એને ઉદર છે એકજ કન્યા, આથિ વધતો એને થયો અન્યા. ૭.
કન્યાદાન આનંદથી દીધું, નથી કંસાર લોજન કીધું;
ચોરીમાં હુલ પગ નથિ મૂક્યો, પૂરો વર પરણી નથી ચૂક્યો. ૮.
વરને મુઝિ આવીજ એવામાં, તરત પ્રાણ તજ્યોજ તેવામાં;
કર્યો કુટુંબ બધે કકળાટ, અતિ ઉપજ્યા સઉને ઉચાટ. ૯.
પણ એનો નથીરે ઉપાય, દેવ ઉપર દાવો ન થાય;
કન્યા છે સાત આઠ વરસની, નથી થઈતે હુલ પૂરાં દસની. ૧૦.
તેજ કન્યાનાં માત ને તાત, દુઃખ પામે છે દિવસ ને રાત;
કુટી રોઠને કરેછે પોકાર, વળતિ જોલિયો વેન કુમાર. ૧૧.
ખાલી રૂદન કરે પામી ખેદ, ભાઈ ભાળવો ધિરવી ભેદ;
કરતારેજ નિયમ કરેલા, નથિ જગતમાં કોઈથી ફરેલા. ૧૨.

૫૬ ૨૪ સું.—દેશી ૧૧ મી.

કર્તારે કરેલારે, નિયમો ન ફરવાના;
ઘણા લોકો ઘેલારે, રોઠને શું કરવાના. ટેક.
આગળથી એણે અતિ વિચારિને, રચના રચી છે રૂડી રીત;
સર્વને કાવતું તો શિ રીતે આવે, ખોળી જુઝોને ખચીત;
સ્વારથના સાથીરે, અવળું ઉચરવાના. કર્તારે. ૧.
ફળ પત્ર માટે ને છાંયાને માટે, આંખ્યા બનાવ્યા અધીક;
હાથી કહેજે જાંચા હોતતો સાડું, અને બકરી કહેજે નિચા દીક;
કરતારે કેનારે, ભાળી દેહ ભરવાના. કર્તારે. ૨.
દિલગિર થાય કે દિલમાં ખુશી રહે, થવાનું તેજ થનાર;
મળવાનું વખતે આવીને મળશે, જવા બેઠું તે જનાર;
નિયમો ન મટેરે, મરણ અવતરવાના. કર્તારે. ૩.

વિશ્વપતિને નથી વહાલો. કે વેરી, સઉપર સરખો છે રનેહ;
સઉનું સાડું ધારી સર્વ કર્યું છે, એમાં નથીરે સંદેહ;
ઉપાય આપ્યા છે રે, હરકતો હરવાના. કર્તારે. ૪.
વરસાદ વરસે ને વાટે જવું હોય, છત્રી ઝાઢો નિજ શીશ;
ભોજન્ય વસ્ત્ર તો બગવત ઉપર, રૂદ્ય ન રાખવી રીશ;
તમે કોપો તેથીરે, દેવ નથી હરવાના. કર્તારે. ૫.
વાટે વટી જવાની વટેમારગુતી, વાટ જુઝે જો વરસાદ;
વરસવાનો કદિએ વારો મળે નહિ, માટે બાંધી છે મરજતદ;
આઠ માસ કોરારે, વાટમાં વિચરવાના. કર્તારે. ૬.
ઠાઠ પડે ત્યારે ઠાઠે છાંયે જઈ, વસણું કરીને નિવાસ;
ધરમાં ન વસે તો પામે ઘણું દુઃખ, તે કેની કહિએ કયાશ;
સૃષ્ટિ તો સાંમગ્રીરે, ધરણીમાં ધરવાના. કર્તારે. ૭.
ઠાઠ પડે ત્યારે તાપે કે ઝાઢે, રાજા અને વળિ રાંક;
તેમ ન કરે તો તે દુઃખ પામે તેમાં, વિશ્વપતિનો નહિ વાંક;
છે છતાં ઉપાયોરે, એમાંથી ઉગરવાના. કર્તારે. ૮.
કોઈ પદારથ નાશ પામ્યા અને, જો તેની હોય જરૂર;
તો તેવાને તેવા ખીજ તપાસો, દિલનો વેહેમ તજ દૂર;
પ્રલય જે પામ્યારે, જો નથી ઉછરવાના. કર્તારે. ૯.
એક સ્થાનકમાં દુઃખ દેખો તો, ખીજે સ્થળે રહો આપ;
જુની જગ્યા સાથે જીવ જોડીને, શિદને પામેછો સંતાપ;
હૃદયે હઠ રાખીરે, નથી કોઈ હરવાના. કર્તારે. ૧૦.
ઠાંકાનું જળ ખુટે તો લાવે કુવેથી, કુવો ખુટે તો ખીજે જાય;
ઠાંકું ખુટ્યું માટે પાણીજ નહિ પિયું, એમ કહોને આકળાય;
એ તો મૂર્ખ મોઢારે, સુંઝાઈને મરવાના. કર્તારે. ૧૧.
છેક ઉપાય જોના એકે ન મુજો ત્યારે, ધારવી ધીરજ ઘણીજ;
જાણું જો કદિ જગતમાં જમી પર, ઇતીજ નહિ તે ચીજ;
સંભારી સંભારીરે, અર્થ નથી સરવાના. કર્તારે. ૧૨.

૫૬ ૨૫ સું.—દેશી ૧ લી.

વળતી વેને વિવિધ પ્રકારે, ગુરૂને ધીરજ દીધી;
પણ ગુરૂએ અને ગુરૂપત્નીએ, આંખ ઉંચી નવ કીધી. ૧.
વેનકુમાર વિચાર કરેજે, શો કરિએ ઉપાય;
દુઃખ વિસરીને ગુરૂના દિલમાં, રાંતી શાથી માય. ૨.
ઘાટ ઘણા મનમાંહિ ઘડે પણ, કર્યું ન મૂજે કરવા;
ગુરૂની પુત્રીનૂ દુઃખ પેખી, લાગ્યાં આંસૂ ઝરવા. ૩.
વેન કહે એક વાત કહું જો, ગુરૂજ કરો દેમાય;
આ ગભરાટ બધો મટવાનો, એકજ છે ઉપાય. ૪.

જગતકર્તા.

પાંચ વરસની પુત્રી આ, પરણ્યાનો વાત ન પ્રીછે;
 તેા તેના ફરિ વિવાહ કરવો, એમાં અડચણ શી છે.
 ગુરુ કહે ફરિ લગ્ન કર્યાનો, નથી અમારો ચાલ;
 તે માટે ફરિ વિવાહ કરતાં, હરકત મોટી હાલ.
 સારસ્વત જેવા વિપ્રો વળિ, જનને જે કણખી જેવા;
 પુનર્લગ્ન તેા એજ કરે, અમે નથી અધર્મી એવા.
 ખનવાનું તે અનિયું પણ, એક વાતે છે ગભરાટ;
 પુત્રીનૂ પોષણુ કોણુ કરશે, એજ મને ઉચ્ચાટ.
 કુંવર કહે ધીરજ ધારો તેા, ઉચ્ચાટ ટાળુ એહ;
 બેહેન ગણીને હું પાળિશ, જ્યાં સૂધી મારો દેહ.
 ગુરુ પુત્રીને પોષણુ થાવા, વળિ આપ્યું એક ગામ;
 વિવેક વાતે ગુરુપત્રીનું, કુંબ ટાળ્યું તે દામ.
 અન્ન જમ્યાં અને જળ પીધું ત્યારે, ખુશી થયા સહ લોક;
 વેને કંઈક દિવસ વીત્યે, મૂઠાવ્યો સધળો શોક.
 શોભીતો સિરપાવ દર્શને, જમાડિ કીધા તૃપ્ત;
 વેનકુંવરને વાત ન વિસરે, ગુરુથી રાખે ગુપ્ત.

ભાગ ૩ જ્ઞે.

પદ ૨૬ મું.—દશી ૧ લી.

દક્ષિણ દેશે સંયમની પુરિ, ત્યાંનો જે સરદાર;
 તાત તેહ સુનિથા રાણીનો, સહ જાણે સંસાર.
 એક દિવસ કાશદ આવ્યો તે, ત્યાંથી કાગળ લાવ્યો;
 સુનિથાએ શિરનામું વાંચી, લઈ કાગળ વંચાવ્યો.
 લાયક શબ્દ લખેલા તેમાં, પ્રીત સહીત પિતાએ;
 ઉલટ ધરીને એક ચિત્તથી, સર્વ સુણ્યા સુનિથાએ.
 રે પુત્રી પરણી ને ગઈ તું, પછી ફરી નહીં આવી;
 માત પિતાનું કદી સ્મરણ તું, લક્ષવસા નહિ લાવી.
 મેં ફરિ મુખ તારું નવ દીઠું, ઉદાસ છું હું એથી;
 આ કાગળ વાંચીને વહેલી, તરત આવજે તેથી.
 માતા તારી નિશદિન અંખે, મનમાં તુજને મળવા;
 દેખું મુખ દૌહિત્રતાણું તેા, ચિંતા લાગે ટળવા.
 વરસ ઘણાના વિન્નેગ ભાગે, તેા હું હૃદયે હરખું;
 પેટતણી જે પ્રભાં મળે પછી, સાડું શું તે સરખું.
 તુજને અહિંનાં સગાં સંબંધી, સદૈવ સહ સંભારે;
 બાળ સનેહી સધરો કહેછે, સુનિથા મળશે ક્યારે.
 મેં તુજને મનમાંહિ ગણી છે, પુત્ર થકી પણ પ્યારી;
 તુજને દિકાવિના દાઝે છે, છણુ છણુ છાતી મારી.

તે માટે સુતને સાથે લઈ, અહીં આવજે વહેલી;
 થોડા દિન રહિ પાછી જાજે, માસ પુરાથી પહેલી.
 જો સ્વામી સાથે આવે તેા, તે વળી સૌથી સાડું;
 સારા સગા મળે અમને તેા, અંતર ઠરે અમાડું.
 આ કાગળમાં અલ્પ લખ્યાથી, અતિશય સમજ લેજે;
 ઉતાવળી આવીને અમને, દિલમાં શાંતી દેજે.
 તુજને સંભારું ત્યાં આંખે, આવે આંસૂ ધાર;
 સુનિથા સુનિથા એમ કંઈક, આઠ પોહાર ઉચ્ચાર.

પદ ૨૭ મું.—દશી ૮ મી.

પત્ર હેતથી લઈ નીજ હાથે,
 દાખ્યો સુનિથાએ છાતીને સાથે;
 પ્રેમે આંખોમાં આવિયાં પાણી,
 સ્નેહ સ્મરણથી છાતી ભરાણી.
 પટરાણી ગઈ પતિ પારા,
 ક્યાં વિનયનાં વચન પ્રકાશ;
 સ્વામીછો મારા પ્રાણથી પ્યારા,
 એક નિમિષ ન મેલું હું ત્યારા.
 મારાં વૃદ્ધ થયાં માત તાત;
 વારતે મળવાની કહાવે છે વાત;
 મને આગતા આપોન્ને આપ,
 કંઈ માત પિતાનો મેળાપ.
 સાથે તેડીને વેન કુમાર,
 મળિ આવું જઈ એકવાર;
 પ્રાણનાથ જો આપ પધારો,
 ફળે મનનો મનોરથ મારો.
 એવું સાભળિને કહે અંગ,
 મારાથી ન અવાય તુજ સંગ;
 રાજ્ય સૂનુ કદી ન રખાય,
 કેડે કંઈક ઉપદ્રવ થાય.
 જવા ધરિછા થઈછે તમારી,
 નથી રાખતો તમને હું વારી;
 પણ વહેલાં તરત જઈ વળજે,
 પૂરાં બોલ પ્રમાણેજ પળજે.
 વીશ દિવસ વિન્નેગના જાશે,
 વીશ વરસ મનેતો જણાશે;
 જેને હોય કુભારજી નારી,
 તેને વેળા વિન્નેગની સારી.
 તું તેા પ્રેમનિ પેટી છે પ્યારી,
 તારી નમ્રતા વિશ્વથી ન્યારી;

૧ ઉદ્દાહિત્તાપિસાકન્યાનચેત્સપ્રાત્તમૈથુના૥પુનઃસંસ્કાર-

મહત્તે યથાકન્યાતથૈવસા ॥ નિર્ણયા સિપૌનારદોક્ત૥

તારા બોલ મધુર રસ ભરિયા,
મારા અંતર માંહિ ઉતરિયા.
સાવધાન થઈને સચરન્ને,
રસ્તે કુંવરનું રક્ષણ કરન્ને;
વળતિ વેન કુંવરને બોલાવી,
સર્વ વાત કહી સમજાવી.
વળી મંત્રીને કહું મહીનાયે,
સેના સારી મોકલજો સાથે;
એટલામાં આગ્યા જ્ઞેશીબાવા,
જેવા બેઠા મુહૂર્તયાં જવા.
જન્મ પત્રિકા વેનની કહાડી,
વેને ઝડપીને તે નાંખી ફાડી;
ગુરુ પુત્રી લગન નિરધાર,
તે તમેજ હતા કરનાર.
જન્મ પત્રી સાચી કહે કોય,
નામ વિધવા જગતમાં ન હોય;
ઢાંકી રાખો તમારાં હાથાં,
નથી શુકન મુહુરત પણ સાચાં.

૫૬ ૨૮ સું.—દશી ૧૨ મી.

શુકન મુહુરત સાચાં નથી, એતો ભ્રમણા છે ભાઈ;
જન્મોત્તરી પણ જાણજો, ઠાલી ઠગની ઠગાઈ. ટેક.
સારા શુકન જોઈ સાંચરે, આવે જો ખત્તા ખાઈ;
તોપણ વેહેમ યજે નહીં, મોટી એ મુરખાઈ. શુકન. ૧.
શોધિ મુહુરત રાજશત્રુએ, યંડ કારમાં કીધાં;
પણ મુહુરતેજ નિજ્ય કરી, રાચે ફરિ રાજ લીધાં. શુકન. ૨.
શુકન જોતાં સમે જાય છે, જાય હાથથી બાલ;
કાંતો હિમત હરી જાય છે, તતકાળની તાલ. શુકન. ૩.
મુહુરત જોતાં મનુષ્યનાં, કઈનાં વણશાં છે કામ;
માટે મુહુરત મેલો પડ્યાં, લોને દેવનું નામ. શુકન. ૪.
અશ્વણો આડી હોય જો, એજ છે અવજોગ;
વાર કવાર ન વાંચશો, આપે કરતાં ઉદોગ. શુકન. ૫.
આ કહું છું અનુભવ થકી, નહિ મિથ્યા મમતથી;
વેહેમ તજો મારા વહાલાઓ, કરો કામ હિમતથી. શુકન. ૬.
કઈક કહે યાજ્યા નવ યજો, લખ્યા છઠ્ઠીના લેખ;
તોપણ તે શોધે શુકનને, પુછે છે મીન મેખ. શુકન. ૭.
શોધે શરેશો શીખીને, ચંદ્ર સૂરજ નાહી;
સત્ય અસત્ય શોધ્યા વિના, દંભ રાખે છે દહાડી. શુકન. ૮.
શેખીનો રોગ મટાડવા, શોધો વેદક સાચું;
જનને મેન જુઠા ગણી, ડાંટે દલીનુ ડાચું. શુકન. ૯.

મૂર્ખ લોટો કરે માનતા, જાણે રોગ ઘટાડે;
દેવો દેવો નથી લાંચીયા, લાંચ લઈને મટાડે. શુકન. ૧૦.
માનતાથી જો મરે નહીં, જર વાળાજ જીવે;
પૂરી રચાવે પાંચસે, દીપ માળાઓ દીવે. શુકન. ૧૧.
ભ્રમણા ભાગો ખાઈ ભાઈયા, ઉરમાં સમજાવે આમ;
લાવે ભલે પ્રભુને ભજો, કરે પૂરણ કામ. શુકન. ૧૨.

૫૬ ૨૯ સું.—દશી ૧ લી,

એવું શુણિને અંગ કહે છે, સાંભળ મુજ કુમાર;
વિપ્રતાયું અપમાન ન કરિએ, ઉન્મત થઈ કોઈ વાર. ૧.
રાજ્ય બધું છે વિપ્ર વડે, વિપ્રો રહ્યતમાં મુખિયા;
વિપ્રો સાથ વિવાદ કરીને, કોઈ થયા નથિ મુખિયા. ૨.
રહ્યત આ અવસર રાખે છે, વિપ્રોનો વિશ્વાસ;
વિપ્રોને છંછેલીશ તો તું, નિશ્ચે પામિશ નાશ. ૩.
સેનાપતિને વશ સેના રહે, કે ન રહે અંતરમાં;
પણ વસ્તી વિપ્રોને વશ છે, સઘળી આ અવસરમાં. ૪.
રાજકાજના બધા કાયદા, ફિજ વર બાંધી દે છે;
તેઓની સ્મૃતિયો અનુસારે, અધિપતિ અમલ કરે છે. ૫.
કિયે અવસરે કારજ અનુકૂળ, મુહૂર્ત મતલબ એ છે;
વળી ઠરેલો સમય ફરે નહિ, એ પણ ફિકર રહે છે. ૬.
તે માટે વિપ્રોને પૂછી, કારજ સગળાં કરિએ;
જો વિપ્રો અનુકૂળ હોયતો, વિચાર પાર ઉતરિએ. ૭.
એમ કહીને વેનકુંવરને, ફિજને પગે નમાવ્યો;
વાત પિતાએ સત્ય કહી એમ, વિચાર અંતર આવ્યો. ૮.
પછિ મુહુરત આમાળ જવાનું, વેને પૂછી લીધું;
શુભ મુહુરત રવિવારે છે, જ્ઞેશીએ ઝાહર કીધું. ૯.
ચાર દિવસ આગળથી સેના, સજ કરવાને માંડી;
રસ્તાની સામગ્રી સર્વે, કીધી આળસ છાંડી. ૧૦.
સઉને મન આનંદ ઘણો પણ, વેન રહે ઉદાશી;
મનની પીડા મનમાં રાખે, કહે ન ક્યાંઈ પ્રકાશી. ૧૧.
જો દીકું તે નથિ વીસરતું, ગુરુ પુત્રીનૂ દુઃખ;
દિલગિરિમાં નિસ દિવસ રહે અને, ઉદાસિ દોસે મુખ. ૧૨.

૫૬ ૩૦ સું.—દશી ૮ મી.

ગુરુપુત્રિ જો રાંહેલિ ફરતી, નથી વેનને વાત વિસરતી;
એક રાંઝયાથિ મનમાંહિ આણ્યું, સર્વે વિધવાનું સંકટ જાણ્યું. ૧.
એથિ ઉરમાંહિ ધારિયું આવું, ક્યારે પુનરવિવાહ ચલાવું;
કઈક શોક અને સાહુકાર, કઈક ક્ષત્રિ શાણા સરદાર. ૨.

એક એકે બોલાવે એકાંત, ભાગે સર્વના મનતણી ભ્રાંત;
 વેન સઉને બહુ સમજાવે, પુનર્લક્ષ્યિ લાભ બતાવે. ૩.
 શુભિ સઉ કહે વેનકુંવર શું, વિપ્રો કરશે પછી અમે કરશું;
 વેને વિપ્રોને બહુ સમજાવ્યા, એ તો ઉલટાજ હકપર આવ્યા. ૪.
 ત્યારે વેને અંતરમાં વિચાર્યું, આમ તો ન બને માંડું ધાર્યું;
 કંઈકે રચિત વિપ્રોથિ રૂઠે, વાદ વદવા સામી થઈ ઉઠે. ૫.
 ત્યારે માંડું કહેલું મનાય, વિધવાના વિવાહ કરાય;
 એવો ભાગ તયાસ તપાસે, કેમ વિપ્રોથી વસ્તો ઉદાસે. ૬.
 એવું માંડયું કુંસંપનું મૂળ, એથિ અંતે તો ઉપજ્યું શૂળ;
 વેન સમજી હતા ઘણો સારો, પણ માણસ જાત બિચારો. ૭.
 વિધવા દુઃખ દેખી અકળાયો, નાંખ્યો સહસા સુધારાનો પાયો;
 ઈચ્છા ઈચ્છિતની હશે એવી, તેથી ઉપજી તેને મતિ તેવી. ૮.
 શુભ કરવા બેઠો તે તો સાચું, પણ તે કામ રહી ગયું કાચું;
 બ્યારે હોય જીવાનિનું જોર, ત્યારે આવે ઉતાવળો તોર. ૯.
 કુદિને કરે સાહસ કામ, કાંતો મુધરે કાં બગડે તમામ;
 ધાર્યું કામ પડે કદિ પાર, તો વખાણે સરવે સંસાર. ૧૦.
 નહિતો નિંદા કરી કહે એમ, બાળ બુદ્ધિવિના કરે કેમ;
 બ્યારે જન હોય જોખનવાન, ત્યારે હિમત હોય જીવાન. ૧૧.
 વૃદ્ધ વયમાં હિમત વૃદ્ધ થાય, નહિ સાહસ કામ કરાય;
 સાંડું નરસું જે કામ થવાનું, જીવાનીમાં બહુ બનવાનું. ૧૨.
 શ્રોતા સાંભળજો સઉ ભ્રાત, વળી વેનંતણી કહું વાત;
 વસ્તિ વિપ્રમાં અંટસ ધરવા, વેન તદબીર લાગ્યો કરવા. ૧૩.

૫૬ ૩૧ મું.—દેશી ૧ લી.

એક સમે શુભ રાજ સભામાં, ધર્મ કથા ગુરૂ વાંચે;
 રાજ રાણી રાજકુંવર ત્યાં, પ્રધાન બેઠા પાંચે. ૧.
 કહે ગુરૂ જે રાજની, પ્રજા કરે પુણ્ય પાપ;
 તેમાંથી કાંઈ ભાગ ભોગવે, અધિપતિ આપો આપ. ૨.
 માટે પ્રજા વિષે રાજએ, ધર્મ પ્રવૃત્તી કરવી;
 અધર્મનો અટકાવ કરીને, હરકત સર્વે હરવી. ૩.
 એવું સુણતાં તતક્ષણ વેને, પ્રણામ કરિને પુછ્યું;
 અહો ગુરૂ મને ઉત્તર આપો, શિષ્ય તમારો હુંહું. ૪.
 કણબી આદિક કુળની વિધવા, ફરી વિવાહ કરેછે;
 વૈષ્ણવ કે શિવ મારગમાં રહિ, ધર્મ વિશુદ્ધ ધરેછે. ૫.
 સારસ્વત બ્રાહ્મણ સમજે છે, જીના અમારા ધારા;
 સંઘ્યા વંદન શિવપૂજન કરિ, ગાયત્રી જપનારા. ૬.
 પુનર્લક્ષ્ય વિધવાનાં કરતાં, પણ નથિ ગણતા પાપ;
 તથાપિ તેને ત્રિપદાનો, ઉપદેશ કરોછો આપ. ૭.
 ક્રિયા ક્રિયા કુળને શાસ્ત્રે, આપીછે આજ્ઞા એવી;
 ક્રિયા શાસ્ત્રમાં લેખ લખ્યોછે, કહી શ્રુતી છે કેવી. ૮.

કહે ગુરૂ સઉ વિપ્રતણો, આચાર શાસ્ત્રમાં એક;
 ચારે વરણતણા જૂદાછે, વધતો એજ વિવેક. ૯.
 પણ પરણેતરના ધારાતો, શાસ્ત્રે સઉના સરખા;
 પુનર્વિવાહ કરેછે તે તો, પાપી પરા પરખ્યા. ૧૦.
 વિવાહ ધર્મ નથી જૂદો, શૂદ્રાદિક કોઈ વરણનો;
 એવાને ઉપદેશ કરે તે, મારગ પેટ ભરણનો. ૧૧.
 અધર્મનો પૈસો આવ્યાથી, ભપ પાપમાં ગરક;
 એ માટે સઉ એમ કહેજો, રાજને અંતે નરક. ૧૨.

૫૬ ૩૨ મું.—દેશી ૧૩ મી.

વેને જાણ્યું ભલો આવ્યો ભાગરે,
 વસ્તિ વિપ્રને કરું અણસારે;
 એવું ધારિ બોલ્યો તતખેવરે,
 તમે સત્ય કહ્યું ગુરૂ દેવરે. ૧.
 પુનર્લક્ષ્ય જે લોટા કરેછે રે,
 મહા પાપનો ભાર ભરેછેરે;
 એનો ભૂપને આવેછે ભાગરે,
 એથી હરકતો નૂપને અથાગરે. ૨.
 કર આવે કોટી રૂપૈયાનોરે,
 તોય તરતો ન થાય ખખનોરે;
 નાણાવઢીને પેદાશ લગારરે,
 તોય પાસે રૂપૈયા અપારરે. ૩.
 એનું કારણ એજ જણાયરે,
 પુનર્લક્ષ્યનું પાપ ભરાયરે;
 હમણાં તો હું જઈશ મોસાળરે,
 પણ પાછો આવીશ જે કાળરે. ૪.
 ત્યારે પૂંધવો પાંકો પ્રબંધરે,
 કોઈ કરે નહિ વિધવા સંબંધરે;
 સઉને કહેજો સમાચાર આવારે,
 નહિ દઈએ પુનર્લગ્ન થાવારે. ૫.
 એતો તમનેજ સોંપું કામરે,
 વાત કરજો પ્રસિદ્ધ તમામરે;
 એવું શુભિને ગુરૂ સિધાવ્યારે,
 એતો પોતાતણે ઘેર આવ્યારે. ૬.
 ગુરૂએ ઊંડો મર્મ નવ જાણ્યોરે,
 અતિ આનંદ અંતર આણ્યોરે;
 તેજ દિવસથી લાગ્યા કહેવારે,
 પુનર્લગ્ન થવા નથિ દેવારે. ૭.

૧ પુનર્વિવાહ.

ખિન્ને દિવસ ભૂપાળનો ખાળરે,
માતા સાથે સિંધાવ્યો મોશાળરે;
સાથે સેના લીધી ચતુરંગીરે,
ગયો દક્ષણ દેશ ઉમંગીરે.
ધણાં બખતર પાખર ખજાંરે,
અસ્ત્ર શસ્ત્ર અતો ધણાં ચળકેરે;
સેનામાં વડી નોખતો વાજેરે,
જાણે ગગન વિષે ધન, ગાજેરે.
કરકે પચરંગિ નિશાનરે,
જાણે આપેછે ઈંદ્રકમાનરે;
હય હહણે ને ચિઃકારે હાથીરે,
લાલા વાળા શોભે સાથે લાથીરે.
વેન પહોંચ્યો મામાના પુરમાંરે,
સઉને આનંદ ઉપજ્યો ઉરમાંરે;
ત્યાં જઈ દિવસ રહ્યા દશબારરે,
સગાં વહાલાંનો મેળવ્યો પ્યારરે.
સુનિથા મળિ માત પિતાનેરે,
વેન મળિયો મામી મામાનેરે;
પછી ઘેર જવા રજત લીધીરે,
મામે સારિ વિદ્યાગિરિ દીધીરે.

૫૬ ૩૩ સું.—દેશી ૮ મી.

વેન મોશાળથી પ્રાછો વળિયો, પુરપંથે પોતાને તે પળિયો;
હેતે હથિયાર પકડ્યાં છે હાથે, માતા સુનિથા છે વેનની સાથે. ૧.
એક કોશ રહ્યું એવું ગામ, અલ્પ દિવસ રહ્યો એવે ધામ;
ઝુકી રહી છે ત્યાં વનતણી ઝાડી, પ્રૌઠ પહાડ છે એક અગાડી. ૨.
ત્યાંથી સુંદર સરિતા વહે છે, જોગ સાધવા જોગી રહે છે;
આંખા આદિક વૃક્ષની આજ, ઉપર પક્ષી કરે કલસોજ. ૩.
લીલાં ધાસ ત્યાં ગાયો ચરે છે, ત્યાં શિકારી શિકાર કરે છે;
હરણ વાનર રીંછ ને હાથી, કહેતાં પાર ન આવે કહાથી. ૪.
સિંહ વાઘ કરે મહા સોર, લિલી ભૂમિ ભાસે ચારે કોર;
પુષ્પના છોડ છે મન ગમતા, લોગી ભમરા ઉપર દિસે ભમતા. ૫.
વાયુ શીંગો સુગંધિત વહાય, એવું દેખી જોલી સુનિથાય;
પુત્ર અહિ થોડીવાર ઉતરિયે, કુલ જાડના ઝુંડમાં ફરિયે. ૬.
વેને માતની વાત પ્રમાણી, ઉતર્યાં રાજકુંવર અને રાણી;
સેના સગળિયે વિશ્રામ કીધો, વેન વન જોવા ચાલિયો શીધો. ૭.
એકે અનુચર લીધો ન સાથ, હેતે સાહ્યો સુનીથાનો હાથ;
વનમાં નિચર્યાં માતુશ્રી ને તન, પુષ્પ વીણી વખાણિયું વન. ૮.
એવે દુરથી આવ્યું શુણવામાં, મહા દુઃખથી રૂએ કોઈ રામા;
લોગી કોતક જેવી તે વાત, ત્યારે પુત્ર પ્રત્યે જોલી માત. ૯.

અરે પુત્ર આ સાંજળ આપ, કોઈ વનિતા કરે છે વિલાપ;
હશે વ્યંતરિ એ વનમાં તો, હશે જોગણિ જક્ષણી કાંતો. ૧૦.
માટે આપણે અહિંથીજ ફરિયે, સેના સાથે શેહેરમાં વિચરિયે;
વેન કહે હુંતો જઈશ તે જોવા, રામા કોણ ખેડી છે એ રેવા. ૧૧.
માથે વેનને ખાલુ વિધ વાર્યો, તોય વેન તે તરફ પધાર્યો;
મેલું કુંવરને એકલો કેમ, માથે અંતરમાં ધાર્યું એમ. ૧૨.
માટે હેન ધણું હૃદયે ધાલી, માતા પુત્રની પાછળ ચાલી;
મહા હિંમત રાખીને મનમાં, વેન જયછે ચાલ્યો તે વનમાં. ૧૩.

૫૬ ૩૪ સું.—દેશી ૧૦ મી.

વેન કુંવર વનમાં ગયો, સુનિથા થઈ સાથ;
નહિ તરમાં નજરે પડી, એક અખળા અનાથ. વેન. ૧.
કાષ્ટ ચિતા ખડકી કરી, ત્યાં કિંધેલિ તૈયાર;
ખળિ મરવાની તે ખાઈને, હતીવાર લગાર. વેન. ૨.
અખળાએ દીઠાં આવતાં, શણિ રાજકુંમાર;
રામમાઈ ગઈ મન સુંદરી, છાતી રહી તેણી વાર. વેન. ૩.
રોઈ રોઈ આંખો રાતી થઈ, આંખે ખારા દેખાય;
શરિરમાં હાડકાં ચામડી, જરિએ લોહિ ન જણાય. વેન. ૪.
કોળ દેખી એના છેલુતું, તરત અનુભવ થાય;
માહાદુઃખનુ માર્યું માનવી, મનમાં મરવાને ચલાય. વેન. ૫.
જોતાંજ રાણીના જીવમાં, દયા ઉપજી અપાર;
અરેરે આવાં પણ દુખીઆં, દીસે દુનિયાં મોઝાર. વેન. ૬.
રાણીએ આંખી રૂદે જિયે, આપી ધીરજ અંગ;
વેન કહે જોહેન જોલ તું, તારા દુઃખનો પ્રસંગ. વેન. ૭.
ખાઈ જોલી મારા દુઃખનું, તમારે શું છે કામ;
જાઓ તમે ચાલ્યાં મારજો, મારું લેશો ન નામ. વેન. ૮.
જે દુઃખ મરવાનો જગતમાં, નથી એકે ઉપાય;
એતો અંતરમાંજ રાખવું, કહેવાથી શું થાય. વેન. ૯.
તમથી આ દુઃખ તલ જોડલું, જોણું કરિ ન શકાય;
આકાશ તે જ્યાં તુટી પડે, દિરીથી ન ઝિલાય. વેન. ૧૦.
દેવ ને દુઃખ યાગી શરે, માનવી કોણ માન;
માટે મારે મરી છુટવું, ગોરાં બાળોને ગાન. વેન. ૧૧.
જોતી ઉપર થાય જગતમાં, કાળો દેવનો કોપ;
શી કરે મનુષ્ય સહાયતા, થાય અમર અલોપ. વેન. ૧૨.
કુંવર કહે તું છું આજથી, મારી ધર્મની ખેલેન;
આ સુનિથા માતા આપણી, હવે દુઃખ રહે ન. વેન. ૧૩.
જો તારું દુઃખ ન યાગી શકું, તો તત્તું જીવ આપ;
નહિ તો મારે માથે માનની, પ્રલેપાળનું પાપ. વેન. ૧૪.
કાળજી જોલિને કટ તું, કર તારું પ્રકાશ;
વગર કહો વેદનાંતણે, તવ થાય વિનાશ. વેન. ૧૫.

શરમ કશી જોતું રાખે તો, બ્રહ્મહત્યા હજાર;
નામ ને ઠામ સુધાં નંદ્રી, તારૂં કર તું ઉચ્ચાર. વેન. ૧૬.
દોહરો.

વેનતણાં વચ્ચે શુભી, સ્ત્રી ખોલી તે ઠામ;
અરે કુંવરજી હું રહું, સદા તમારે ગામ.

૫૬ ૩૫ મું.—દશી ૧ લી.

અરે કુંવરજી હું રહું અહિં, સદા તમારે ગામ;
છું દિલની કુખિયારી મારૂં, કમળાગૌરી નામ.
જન્મ ધર્યો મેં ભૂંગુગોત્રી, ભાગવ બ્રાહ્મણને ઘેર;
સાત વરસતી વયે પિતાએ, પરણાવી શુભ પેર.
બિજે વરસ બળીઆને રોગે, સ્વર્ગ ગયો મુજ સ્વામી;
રોતિ હતી મુજ માતા, હું પૂરી સમજણ નવ પામી.
સુવાસણીનો સ્વાંગ મને, મારી માએ ન તબાવ્યો;
બહુ લડાવ્યાં લાડ પિતાએ, પ્રેમ વિશેષ જણાવ્યો.
બિજી મારી બેહેનપણીઆ, સાસરિએ જઈ આવે;
સજ્યા હોય શણગાર, નિરખતાં તે મારે મનભાવે.
મા મુજને મોકલશે ક્યારે, એમ કહેતી હું જ્યારે;
મારી માની આંખે ખરખર, આંસૂ ખરતાં ત્યારે.
સાસૂ સસરો સ્વર્ગ ગયાં, ધર. વેચી જમાડી નાત;
હું પીયરમાં રહું અને, નવ સમજી કશિએ વાત.
માત પિતા ગત થયાં, મને જ્યાં વર્ષ થયાં અગ્યાર;
બાવિશ વર્ષતણો મુજ બાંધવ, રાખે મુજ પર પ્યાર.
પણું મારું વેચીને, ભાઈને પરણાવી નારી;
મેં જાણ્યું લોભઈ આવીને, સેવા કરશે મારી.

પણ ધર કામ કરાવે ને, લોજન આપે લોભઈ;
સોળ વરસતી હું થઈ અને, સમજણી પણ કહેવાઈ. ૧૦.
તિરથ જઈ ઉતરાવ્યો માહારો, સુવાસણીનો વેષ;
માથે મુંડો કરતાં અંતર, ઉપજ્યો અતિ કલેશ. ૧૧.
પાછો આવી ઘેર નિરંતર. છણુ છણુ બળતી છાતી;
વૃદ્ધ બિજી વિધવાએ સાથે, કથા સાંભળવા જતી. ૧૨.
એક સમે સધવા વિધવાના, વિવિધ ધરમ વંચાયા;
તે સાંભળતાં તો તતક્ષણ ત્યાં, કંપો મારી કાયા. ૧૩.
કઈ વિધવા તે કહ્યા પ્રમાણે, પાળી શકશે પ્રીતે;
સોળ વરસતી વંચમાં હું કેમ, રહી શકું એ રીતે. ૧૪.

૫૬ ૩૬ મું.—દશી ૩ લી.

પ્રસન્ન કરવો નિજ પતિને, સધવાનો એજ સ્વધર્મ^૧;
વિધવાના^૨ છે ધર્મ વિશેષ, મુનિજન બાણે મર્મજી. ૧.

૧ સ્ત્રિભિર્મતૃવચઃકાર્યમેષધર્મઃપરઃસ્ત્રિયઃ ॥ ઇતિયાજ્ઞવલ્ક્યઃ ॥

૨ નિર્ણયસિધૌ ॥ વિધવાકન્નરીવંધોમર્તુવંધાપજાયતે
સિરસોવપનંતસ્માત્કાર્યવિધવ્યાસદા ॥ ૧ ॥

પલંગ ઉપર વિધવા પોઢે, તો તે પાપી થાયજી;
જો કદિ બીજવાર જમે તો, જરૂર નરકે જાયજી. ૨.

સારાં વસ્ત્ર શરીર સજે નહિ, જેમાં કંઈ જરિયાનજી;
નહિ તો વિધવા નારી અંતે, નરકે પડેજ નિદાનજી. ૩.

૧. એક દિવસ ઉપવાસ કરે, જો છપ્પે પુરૂષનો છેડોજી;
નહિતો તેનો નકી જાણજો, બુડે નરકમાં બેડોજી. ૪.

૧. વરકન્યાના વરણનનાં, કદિ વિધવા નવ ગાય ગીતજી;
નહિતો વિધવા નારી નરકની, ખાણે પડેજ ખચીતજી. ૫.

૨. વ્રત ઉપવાસે દેહ દમન કરી, રસ કેસ લોજન તજવુંજી;
આભૂષણ કશુંએ પણ અંગે, સુવરણનું નહિ સજવુંજી. ૬.

૩. ઘોળાં વસ્ત્ર શરીરે ધરવાં, સન્યાસણિના સરખાંજી;
નહિ તો તેનાં કુળ એકોતર, નરકે જતાં નરખ્યાંજી. ૭.

૪. એ સાંભળતાં અંતરમાં હું, અતિશે થઈ ઉદાશજી;
સ્વર્ગે જવાની આશા છોડી, નિશ્ચય થઈ નિરાશજી. ૮.

૫. શી રીતે એ સગળું પાળું હું, ખારે વરસે બાળાજી;
આ ભવ બગડ્યો પરભવ બગડ્યો, અરે કરમના કાળાજી. ૯.

૬. પલંગ તજી જો કંઈ પથારી, શરીર સધળું દૂષેજી;
જો એ વાર જમું નહિ તો હું, મરૂંજી ભુંડી ભૂષેજી. ૧૦.

૭. જરકશિનાં મોળિયાંતણી તો મને, કાંચળિનું મન થાયજી;
પુરૂષતણા છેડા તો રસ્તે, જતાં અડકી જાયજી. ૧૧.

૮. એક ઘડી ભુખિ હું રહી ન શકું, કેમ બને ઉપવાસજી;
ઘોળાં વસ્ત્ર શરીર ધરું તો, લોક કરે ઉપહાસજી. ૧૨.

૫૬ ૩૭ મું.—દશી ૧ લી.

કાળાં પટ ક્ષત્રિણિયો પેહેરે, ભાતવિના વૈશ્યાણી;
બ્રાહ્મણિયો શ્રુતિ વચ્ચે ઉપર, પગ દઈ રેડે પાણી. ૧.

एकाहारःसदाकार्योऽनद्वितीयःकदाचन
मासोपवासंवाकुर्याच्चांद्रयणमथापिवा ॥ २ ॥

पर्यंकशायिनीनारीविधवापातपेत्पतिम् ॥

नाधिरोहेदनङ्वाहंप्राणैःकंठगतैरपि ॥

कंचुकंनपरिदध्याद्वात्तोनविकृतंवसेत् ॥

तांबुलाम्यंजनंचैवकास्पपात्रेचभोजनम् ॥

यतिचब्रह्मचारीचविधवाचविवर्जयेत् ॥

૩ स्वासन्नसंबંધहीनानरास्पृश्यानકહિંચિત્ ॥

શંગારવાર્તાનનૃણાંકાર્યાશ્રવ્યાનવૈકચિત્ ॥

नहोलाखेलनंकार्येनभूषादेश्वधारणं ॥

नधातुसूत्रयुक्तसूक्ष्मवच्चादेरपिकहिंચिત્ ॥

જેઠે જમીન તપે ઘણી, તપે વિભોગણુ તન;
એકે તાપ ઉપરતાણો, બિજે તાપે તપે મુજ મન. સંકટ. ૯.
અષાઢે ધન ચડિ આવિયો, મધુરા ખોલે મોર;
કુદકા મારે કાળજી, મારું જોગે જીવાનીનું જોર. સંકટ. ૧૦.
શ્રાવણમાંહિ સુહાગણી, પિયુરું રમે ચોપાટ;
કોટે વળગી કંથને, હેતે હીંચે હીંચોળા ખાટ. સંકટ. ૧૧.
ભાદરવો ગાજે ભલો, દિલ દાઝે તે ઠમ;
દશ દિશ ખોલે દેડકા, એતો દાઝ્યા ઉપર જેમ ડામ. સંકટ. ૧૨.
નદિયે હું નહાવા ગઈ, છાયા લીલા છોડ;
ચકવા ચકવી ત્યાં દિઠાં, સારા ભાગ્યનાં દીસે સજોડ. સંકટ. ૧૩.
અરે નદી ઉનાવળી, પિયુને મળવા જાય;
ઉછરંગેથી ઉછળે, એને હાંડે હરખ ન સમાય. સંકટ. ૧૪.
આસો માસે નોરતાં, ગોરી ગરબા ગાય;
લેરખડી લટકાં કરી, સ્વામી સામું તે જોતી જાય. સંકટ. ૧૫.
દીવાળીના દહાડલા, સરસ ગણે સઉ કોય;
શણગારાઈને સાંચરે, મારે હોળી હૈયામાં હોય. સંકટ. ૧૬.

૫૬ ૪૦ સું.—દેશી ૧૫ મી.

ખપેયો તો નિર્લજ થઈને, પિયુ પિયુ એમ ઉચારે;
હું મુખ પિયુ પોકારું નહિ પણ, મનતો પિયુ પિયુ પોકારે;
ધિરજ હું તે કેમ. ધારું, રાણિજયા રૂઢ્ય બળી જાય મારું;
મારા દિલની હું દાઝ કેમ કરી ઠારું. ૧.
મોલ ગયો ને મૂળ ખવાયાં, ખાલિ પડ્યું ખંડેર;
નિર ઉપયોગી નહારૂં લાગે, તેથી ન શોભે રોહર. ધિરજ. ૨.
આ દુનિયામાં એવિજ મુજને, અણખપની અવતારી;
અપશકની લોકોને અમથી, અડચણની કરનારી. ધિરજ. ૩.
જેનું અરધું ગળું કપાયું, જરૂર નથી જીવનારું;
તરફડીયાં મારે તે કરતાં, તરત મરે તો મારું. ધિરજ. ૪.
કાળ કસાઈ જગત જંગમમાં, સુખિ જીવને સંહારે;
માંસ વિનાનાં મુજ સરખાંદુખિ, તેને તો તે ન વિદારે. ધિરજ. ૫.
મુતાર કરવતથી કાપે તે, દુનિયાના જન દેખે;
પણ ઘણુ ખોતરી ખાય કાઠતે, પ્રત્યક્ષ કોઈ ન પેખે. ધિરજ. ૬.
આ દુનિયાનો એવો ધારો, પર પીડા ન વિચારે;
સતી બળતી પોકાર કરે જન, જે અંખે અંખે ઉચારે. ધિરજ. ૭.
ચિતામાં બળતાં ચાર ધડીમાં, આવે દુખનો આરો;
મુજ દુઃખના મહાસાગરનો હું, ક્યાંઈ ન દેખું કિનારો. ધિરજ. ૮.
અરે અળશિયાં આ પૃથ્વિમાં, મુજથી મુભાગ્યવંત;
ચાતુર માસ પછિ તો એની, આવે અંધારાનો અંત. ધિરજ. ૯.
વિવેક હીન વિધતા છે, દુખીઆને બહુ જવાડે;
કલોલ કરતાં કુમળાં કુલને, સ્વલપ સમયમાં નસાડે. ધિરજ. ૧૦.

જીવ વિનાની કાયા જેવી, જળ વિણ નદી નદારી;
પાંજરિયું પોપટ વિણ, તેવી, નાથ વિનાની નારી. ધિરજ. ૧૧.
ક્યાં જઈને ફરિયાદ કરૂં, કોણ ચડશે મારી વારે;
કોઈ ન મારી ખૂમ સાંભળે, ક્યાં કરું દુઃખનો પોકારે. ધિરજ. ૧૨.

૫૬ ૪૧ સું.—દેશી ૧ લી.

કઈકે દિવસ મેં કળે કાઢ્યા, ધડી ન દોડી સુખની;
પણ વળિ શી કહું વાન વરણવી, આજ દિવસના દુઃખની. ૧.
હેલ ઉપાડી પાણી ભરવાં. હું ગઈ આજ દહાડે;
વળતાં મારગ વચમાં મારો, ખશી પડ્યો પગ ખાડે. ૨.
પડી જવાથી મુજને વાગ્યું, હેલ હતો તે ભાગી;
રોતી રોતી ઘેર ગઈ, ત્યાં ભાભી લડવા લાગી. ૩.
રીસ કરીને ભાભી ખોલી, ગાળો દેતો ગાલે;
આ રોતે નિત્ય જન કિધે, મારા ઘરમાં નહિ ચાલે. ૪.
તારા ઘરનો ભમરો ભુંશી, હોળી વાળી મોટી;
હવે આવીને હમેશ મારા, કપાળમાં તું ચોટી. ૫.
પરણી તરત ધણીને ખાધો, સસરાનું સુખ યાજ્યું;
અરે રાંડ અપશકની, તારે પગલે ઊંધું વાજ્યું. ૬.
અભાગણી તું કેમ ન મૂઈ, જીવી શું મુખ લેછે;
ઘરનો ધંધો કરતાં તારા, હાથ કેમ દુખેછે. ૭.
ખાવાનું તો ખુબ જોઈએ, અને કામ કર્યાનો સોસો;
મુજ સાથે તું વાદ વદિશ તો, ભાગીશ તારો વાંસો. ૮.
ભાભીએ મુજ ભાધને જીદી, વાત કહી વિસ્તારી;
તેથી ભાઈ ભરાયો ક્રોધે, મુજને લાતો મારી. ૯.
મારી વાત કશી નહિ માની, વહુની માની વાત;
મુજને મારી તેથી ભાભી, રૂદે થઈ રણિઆત. ૧૦.
ખે પેસાનું જન ક્યું છે, આજ ન ખાવા દેલું;
એમ કહીને ભાઈ ગયો, જે ફરીને ન કરે એવું. ૧૧.
જમી નથી અને જળ નથી પીધું, લાંઘણ આખો દન;
રાજ કુંવરજી આજ દિવસ મેં, નથીજ ખોટું અન્ન. ૧૨.

૫૬ ૪૨ સું.—દેશી ૭ મી.

ધણીની માનેલો, ધારેલો અર્થ સુધારે;
ધીના ગાડુ ઘરમાં કોડે, કોઈ ન પૂછે ક્યારે. ધણીની. ૧.
લોકો સર્વ ધણીઆતીનો, પક્ષ કરીને ખોલે;
જેને માથે ધણી નહિ, તે નારી તરણાં તોલે. ધણીની. ૨.
જે નારીને ધણીએ માની, લોકો તેને માને;
એજ ગણાયે ડહાપણવાળી, એજ વડી ગુણવાને. ધણીની. ૩.
ઘરમાં બહુ ખીગાડ કરે કે, ખવરાવી દે ખેત;
તોપણ તેને કોઈ ન કહે જો, હોય ધણીનું હેતરે. ધણીની. ૪.

પીંધશિખાને પધરાવે છે, કત દઈ તે છાની;
તોપણ તેને કોઈ ન પૂછે, મરદે જેને માનીરે. ધણિની. ૪.
આખમ આપે તો ધન આપી, કરાવે ધરનું કાજ;
ધણીનણી ધણિયાણીને તો, સ્વાતંત્ર રૂંડે રાજરે. ધણિની. ૫.
પૈસાને ઠેકાણે જે તે, ખરો રૂપયો ખરો;
તોપણ ત્રણે તે તકમાં તેની, ચરચા કોઈ ન ચરચેરે. ધણિની. ૬.
પ્રથમ પતિનાં વનનો પાળી, વિનય કરી વશ કીધો;
પછિ તો વતણે તેણે પતિને, વેચાતો ફરિ લીધારે. ધણિની. ૭.
ધણીની માત્ર મતાની પોતે, માલેક થઈને ખેરે;
ધણિ વશ તેને ધરનું બીજું, કોણે કુંકારે કહ્યોરે. ધણિની. ૮.
રૂપ નહીં કે રંગ નહીં ત્રણે, વિવેક નહિ ગુણ વાળી;
પણ તે પામી ગાન પતિનું, એજ રૂડી રૂપાળીરે. ધણિની. ૯.
ધણિ જેનો ચિકાર કરે તો, સદે લોપ્પે ધિકારે;
વાટે ઘાટે ખતાં એના, અવગુણમહે ઉચ્ચારેરે. ધણિની. ૧૦.
નિર્ધન દોષ પણ પતિની પ્રીતે, દિલે મુગ્ધગણ દેવો;
પતિની પ્રીત વિના રાણી પણ, ભનેભિઆરણુ જેવીરે. ધ. ૧૧.
ધન્ય જનમ તો ધરણી ઉપર, પતિનાગિજ પ્રિયાનો;
પતી થકી જે નહીં પડી, મિકજનમ એવી અપણાનોરે. ધ. ૧૨.

પદ ૪૩ સું—દેખી ૧ મી.

એને ધણિને ઉપરાણું અને, હું તો છેક અનાય;
પરતાવો પૂરો કરોને મં. પછી ધમા બહુ દાય.
વળિ મનમાં વિચાર કરો જે. દવે કરું હું શુંય;
શી રીતે મુખ મનમાંની દવે. હિમન રા મું હુંપ.
દાય દેવ હું ધરપણમાં તો, ખામ થઈશ ખુશર;
આ રીતે આ દેમ નિકળરો, આધિઆનો અતાર.
જો આખિલું તૂટ જશે તો, તકી મને બહુ નહરો;
આ હુંડી ભાતકના મારે, દુગ્ધા આવા પરો.
ધરતો ધધો ધણો કરું જેમ. ત્રિધી વેગાતી હુંડી;
છેયાં છાની પર રાખું તોય. ભાલી કહેશે બુંડી.
પરકો વાણી નેતો મુજ આથે. યોતી ગણે સગાઈ;
પણ પરતાવો પૂરો જે, ભાતકનિ વશ છે ભાઈ.
કુમ્ભાને જેમ કરી નાંખે, તેમજ દે છે આવા;
કદ સહીસહીને ક્યાં સુધી. કાદું દહારા આવા.
દાસીની પેદે નિગ દહારો, કામ ભાલીનું કરવું;
અરે બળું આ હવનર માડું. બળું પેદે આ ભરવું.
પણ પણ માડું ખોઈ બેઠી, જવાબ નવ દે ભાઈ;
વિખ ખાવાને પેસો ન મળે, મનમાં મડું મુંઝાઈ.
જે પહું માણું તો અંધવ. રૂદયે આણે શેખ;
ઉનું ખાવાથી મુખ દાઝ્યું; દમ્બે કેને દોષ.

માળાપે મને ખાળપણમાં, બહુ લાલચ્યાં લાઠ;
આજ મહા દુઃખનાં મુજ માંથે, જાઠાં ઉચ્યાં ઝાઠ. ૧૧.
એકે વાત મને નવ ઉકેલે. વિધવિધ કરું વિચાર;
કમળા કહે શુણો કુંવરજી, મુજ દુઃખનો પોકાર. ૧૨.

પદ ૪૪ સું—દેખી ૧૦ મી.

કમળા કહે શુણો કુંવરજી, મારા દુઃખનો પોકાર;
અરેરે અંતર બળી બપડે, હાલે કરતાં ઉચ્ચાર, કમળા. ૧.
વળની પછી મં વિચારિયું, આતો દુઃખડું અનંત;
મગ્ધા નિતા કદી નહિ મળે, આવા દુઃખનો અંત. કમળા. ૨.
નિલે કરી હુંતો નિકળી, વિચરે વનનણી વાટ;
તિથે કંઈ તન ત્યાગવા, આવી મરવાને માટ. કમળા. ૩.
કાઠ વિણીને ચિતા કરી, મનમાં સમર્થા મોરાર;
આકાશમાંથિ એવે સમ. એતો નિકળ્યો ઉચ્ચાર, કમળા. ૪.
મરિશ નહીં અરે માનવો, હોશે આત્મ હત્યાય;
આ દુઃખયો પણ અતિ ધણી. વળતિ વેદના થાય, કમળા. ૫.
દોષ થશે કરનારનો, શિક્ષા કરશે સમર્થ;
માટે નારે મરવા રૂડી. એકે નહિ રહે અર્થ. કમળા. ૬.
સાંભળનાં એવા શબ્દને, અશકિ પ્રગટનાં આગ;
ત્યારે દવે હું તે શું કરું, એમ પૂછ્યું અયાગ, કમળા. ૭.
ઉત્તર એતો મળ્યો નહીં, ત્યારે મં વતણ્યું એમ;
ભ્રમણથિ ભણકારે સાંભળ્યો, હવજખ મારે જેમ. કમળા. ૮.
ઘડિમાં હું વતણ્યું જે પદ તણું, ત્રણ ઉપજે વિચાર;
આત્મ હત્યા આદર્યા થકો, પાપ લાગે અપાર. કમળા. ૯.
દુઃખ હવવાને હું પછી, રેઈ કરિને વિલાપ;
એવામાં તોમુજ આગળે, આવી પહોંચ્યા આપ. કમળા. ૧૦.
કેટલે કરી માડું કાળવું, બળિને થયું ખાખ;
કાયાના છે આ તો કોયલા, રહિ છે અંદર રાખ. કમળા. ૧૧.
છાતિ દત્તવવાનુ છે નહીં, ભવમાં દેકાણું બ્રાત;
કેનિ આગળ જઈને કાહું, મારા કર્મની વાત. કમળા. ૧૨.

પદ ૪૫ સું—દેખી ૧૬ મી.

કરમની કહાણી હું ક્યાં કહું, અરેરે સાંભળો આપણ;
આસરે સસરે સામૂ નહીં. મુઝ્યાં મા અને બાપણ. કર. ૧.
કાંતો કાપ્યા હશે પોષળા, બાળ્યાં તુળસીના વનજ;
કાંતો કાળા તવ ચોરીયા, હુલ્યાં તપસીનાં મનજ. કર. ૨.
ધાવતાં બાળ વહોરીયાં, લીધા ગરિખના શાપજ;
કાંતો ગળાંકોઈનાં કાપીયાં, એનું નરીયું આ પાપજ. કર. ૩.

પર્વ દ્રોહી હશે પુણ્યની, તેથી મહિતળ માંયજી;
 વિપ્રવરણમાં હું અવતરી, પામો રંડાપો રાયજી. કર૦ ૪
 નથીરે બીજું સણું સાગવું, ભુંડાં ભાઈને ભોજનદાજી;
 અન્ય નથી મારે આશરો, મરવું મનમાં મુંઝાઈજી. કર૦ ૫.
 વિખ ખાઈકે જઈ કુવે પડું, ઉપજે એવા વિચારજી;
 અરે મને મોત ન આવીયું, બળ્યો આ અવતારજી. કર૦ ૬.
 બળારે આ મુખમાં સંસારનાં, બળ્યું જીવતર જનજી;
 હાય હાય હું હવે શું કરું, દીઠા કુખડાના દનજી. કર૦ ૭.
 ખાતી પિતી ખાતે ખેલતી, કશી સમજું ન વાતજી;
 આચિંતો આભ તુટી પડ્યો, અતિ થયો ઉતપાતજી. કર૦ ૮.
 ભલાંરે આ પંખી સુભાગીયાં, શોભે બેઠાં સજેડજી;
 ભુંડો તો હુંજ અભાગણી, જેવો જંગલનો છોડજી. કર૦ ૯.
 અરેરે આ નિર્દય દેવડા, મને આપ મરણજી;
 છેક આ કુખનો છેડો નથી, જાણ કેને શરણજી. કર૦ ૧૦.
 મૂર્છા ખાઈને રામા પડી, આંખે આંસુની ધારજી;
 કરૂણા આવેરે કસાઈને, કરતી એવા પોકારજી. કર૦ ૧૧.
 ભાન આવે ત્યારે ભામની, બોલે બાળે બાળે થાળેજી;
 અરેરે મને નથી સૂજતું, હું તે ક્યાં હવે જાણજી. કર૦ ૧૨.

૫૬ ૪૬ મું.—દેશી ૨૧ મી.

ક્યાં હવે જાણી, ક્યાં હવે જાણી, ક્યાં હવે જાણી;
 અરેરેરેક્યાં હવે જાણી, ખરેખરું લઈ વિખ ખાણરે. અરેરેરે. ટેક.
 અરેરે શું થઈ ગયું આતે, જનમની હું કુખણી જાતે;
 મનોરથ મનમાં કરી કરિને હું મુંઝાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૧.
 દિશા નથિ સૂજતિ એકે, વિધન ચઢિ આપ્યું વરેકે;
 આવી મહા આગની બળતિ હું કેમ આલાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૨.
 નથી મુખ મળવાની આશા, નાંખું નિત્ય નિત્ય નિસાસા;
 ક્યાં મુઘી આ કજના કર્વતે રોજ કપાળ. અરેરેરે ક્યાં. ૩.
 કેવી આપદા છે આ ટાણે, તેતો મારો જીવજી જાણે;
 મહી^૧ મને માગ આપે તો તે માંહિ સમાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૪.
 અરે આ હુંગર ગડગડતા, કેમ નથિ મુજ પર પડતા;
 ખુશીથિ ખરેખરિ દુઃખની મારી ડાઘાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૫.
 કાં તો શિર શસ્ત્રથિ કાપું, કાં તો કાયા વાધને આપું;
 કાં તો કોઈ હાથીતણા પગ હેઠ પિલાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૬.
 સંકટ મેં તો નથિ સંખાતું, જીલેથી કહ્યું નથિ જાતું;
 કરૂં પ્રાણ હત્યા તો હત્યારી હું કહેવાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૭.
 મુઝાં મારાં મા આપ બ્યારે, ન મુઝ કેમ હું પણ ત્યારે;
 હવે કેનું હેત દેખીને હાઈએ હરખાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૮.

^૧ પૃથ્વી.

અરે વહાલી માતા મારી, તેડાવી લે આગળ તારી;
 તારા વિના કેની છાતીમાં હું જઈને છુપાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૯.
 અરે મારા બુજેરગ બાવા, આવો મને લાડ લડાવા;
 તમો વિના કજ માંડ કેની આગળ ગાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૧૦.
 સોર મારો કોણ સાંભળશે, દુખે દહાડા કેમ નિકળશે;
 શોકાતુર થઈને શરીરે સદૈવ સુકાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૧૧.
 અરે આ સુભાગણી વેલી, તર કંઠે રહિ વળગેલી;
 અભાગ્યથી હુંજ અભાગણી એક ગણાઈ. અરેરેરે ક્યાં. ૧૨.

૫૬ ૪૭ મું.—દેશી ૧૮ મી.

અરેરેરે એ દુઃખ એવું રે,
 જોયું નથી બીજું એ જેવું. ટેક.
 ધરણી ઉપર પડી થર થર ધૂળે,
 ગઈ મુઘ બુધ ને સાત;
 બહુ દુઃખની મારી બાળે બાળે બોલે,
 ત્રાહિ ત્રાહી ભગવાન. અરે. ૧.
 વનનાં પશૂ પણ રોવાને લાગ્યાં,
 ડોલવા લાગ્યા પહાડ;
 પંખીની આંખોથિ આંસુ પડ્યાં અને,
 ઝૂંવા લાગ્યાં ઝાડ. અરે. ૨.
 આકાશમાં રવિનો રથ અટકયો,
 નદીઓનાં થંભ્યાં નીર;
 એવું કહણ હોય કાળનું કેનું જે,
 ધારી શકે ત્યાં ધીર. અરે. ૩.
 ચાલતો પળમાં પવન પણ અટકયો,
 તપસીને ઉપજ્યો ત્રાસ;
 ચરતી ગાયો તેણે ચારો તજ્યો અને,
 મુખમાં લિધું રહ્યું ઘાસ. અરે. ૪.
 માણસનું લોહિ પીનારા રાક્ષસ,
 જાતિતિ તેની જમાત;
 એ દુઃખ દેખીને રોવા લાગ્યા તો,
 બીજની શી કહું વાત. અરે. ૫.
 પૃથ્વી પ્રલય જાણે પળમાં થશે,
 કાંતો તૂટીને પડશે આભ;
 અબળા બિચારિના આવા નિસાસાથી,
 કોપશે કમળનાભ^૧. અરે. ૬.
 રાણીની આંખમાં પાણી આવ્યાં,
 અને વાણી બોલી સુતસંગ;

^૧ પ્રભુ.

વેદના આતી તું કરજે નિરવાણ,
જે ઉપજ્યા મુજ અંગ. અરે. ૭.
રાજકુવર પણ રેવાને લાગ્યો,
આંમુએ ભીંજ્યાં વસ્ત્ર;
હિંમત છૂટી અને હાથમાંથી,
સંધ્યા પડી ગયાં શસ્ત્ર. અરે. ૮.
કહે તો વ્યાધિ તને કોહાર આપું,
કહેતો આપુ બધું રાજ;
કોટી ઉપાયે કષ્ટ મટાડું,
પાણુ પ્રતિજ્ઞા આજ. અરે. ૯.
શું કરે રાજા રાજ તમારું,
શું કરે બન ભંડાર;
સ્વામીવિના એતો સળગતી હોળી,
ઓખાનિ વાત વિચાર. અરે. ૧૦.
કુવર કહે જગમાંહિયે જે કરી,
વસ્તુનો થયો વિનાશ;
તેને સંભારીને શોક શો કરવો,
એ મળવાનિ ન આશ. અરે. ૧૧.
નાવમાં બેસી જતાં જળધીમાં,
હાથમાંથી પડ્યું રત્ન;
શેયા પોકાર્યાં પાછું મળે નહિ,
કોટી કરે ને પ્રયત્ન. અરે. ૧૨.
કમળા કહે મેં પ્રથમથિ કહું હતું,
મુજ દુઃખ નહિ મટે વીર;
સમજ્યા વિના શિદ તે સમ ખાધા,
જાતું તારે મંદીર. અરે. ૧૩.
કુવર કહે હું પ્રતિજ્ઞા તો પાળિશ,
મરિશ બાળિ તુજ સાથ;
એવું નક્કી કરી માની રત્નિ કરી,
હોતે જોડીને હાથ. અરે. ૧૪.

પદ ૪૮ સું.—દેશી ૧૯ મી.

કુવર કહે છેરે સુનિયા માતા સાંભળોરે,
મનમાં તમે કરશો ન કરશો કલેશ;
પુર વિષે પધારોરે રાજ રૂડું સાચવો રે,
હું અહિં કરીશ પાવક માહિ પ્રવેશ. કુવર. ૧.

સંકુદ્રમાં.

પ્રેમે મુજ પિતાનીરે સેવા કરજો સર્વદારે,
કરવા દેશો નહીં કદી કલપાંત;
મુજ વિન્નજે મરણેરે મારો પિતા ઝૂંરિનેરે,
એ વાતમાં ભાસતી નથી કરી ભ્રાંત. કુવર. ૨.
મનમાની મારાથીરે સેવા ન થઈ તાતનીરે,
મુજ પીતા ન પામ્યા મુતનૂ સુખ;
ઘડપણમાં ગભરાશેરે મન સંભારી મૂળનેરે,
દિલગિર થઈને દિલડામાં પામશે દુઃખ. કુવર. ૩.
જઈ મારા પિતાનેરે કહેજો કથન એટલુરે,
મારી કમુર હોય તે કરજો માફ;
હું અભાગી એવોરે સેવા ન થઈ તાતનીરે,
ઈશ્વર આગળ કેવો થશે ઈનસાફ. કુવર. ૪.
માતાજી તમારોરે ગુણ મેં ન માનીઓરે,
સેવા મેં ન કીધી સારીપેર;
નીમક હરામોરે હુંતો થયો આપનોરે,
બાળાપણમાં અજ્ઞાનનું અંધેર. કુવર. ૫.
માજી મેં કદાપીરે આજ્ઞા તોડી આપનીરે,
એનો મને પરતાવો થાય છે આજ;
માણસના ભવમાંહીરે મેં કરું કીધું નહીરે,
મારા ઉપર રીઝોરે કેમ મહારાજ. કુવર. ૬.
મા બાપે ઉછેરીરે કીધી મારી આકરીરે,
હૃદય ઉપર લઈએ લડાઈ હમેશ;
જેણે મને જાણ્યોરે પ્યારો અતી પ્રાણથીરે,
તેનો બદલો વાળી શક્યો નહિ લેશ. કુવર. ૭.
ઘડપણના સુખ માટેરે ઈચ્છે પુત્ર પામવારે,
વળખાં મારે પુત્ર સાડ નર નાર;
માનગતો કરેરે બહુ દેવી દેવનીરે,
પુત્ર વિના જાણે જનમ ધિક્કાર. કુવર. ૮.
એમાં સાખાપોનેરે મેં રજગતાં મેલિયારે,
અદૃષ્ટમાં મારે લખેલું આમ;
મારી વતી જઈનેરે માજી મારા બાપનેરે,
કહેજો મારો છે આ છેલોજ પ્રણામ. કુવર. ૯.
પ્રજા ઉપર પ્રીતીરે રૂડી રીતે રાખજોરે,
સમદૃષ્ટીથી પાળજો ન્યાય સહીત;
દુઃખી પ્રજા દેખીરે દિલમાં દયા આણજોરે,
રાજાની છે એજ સતીતન રીત. કુવર. ૧૦.
પરણીને મુજ પ્યારીરે કરું સુખ પામી નહીરે,
રંડપાના દહાડા આવ્યા દુઃખદાન;

મનવાળીને એસતરે એ બીચારી આ સમેરે,
છ મહિનાનું એક જો હોત સંતાન. કુંવરજી. ૧૧.
મારી વહાલી સાથેરે ન થઈ છેલી વારતારે,
અંત આવ્યો દેહનો અંતરિયાળ;
રૂદ્યાની વાતો તેરે રૂદ્યામાં રહી ગઈરે,
કાયાનો તો આવી પહોચ્યો હવે કાળ. કુંવરજી. ૧૨.

સાખી.

શુણિ સુનિથા દિલગિર થઈ, કહે કથન તે કાળ;
એ શું મુખથી ઉચ્ચર્યો, લાડકવાયા લાલ. ૧.

૫૬ ૪૯ સું. દેશી ૧૪ મી.

મારા લાડકવાયા લાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
તારા ગોરા ગમે મને ગાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું;
તને દહન થતો દેખી હાલ, કુંવરજી કેમ હું જીવું. ટક.
અતિ કષ્ટ ઉછેરીઓ, લાડ લડાવ્યાં લાખ;
દહન થાય મુજ દેખતાં, મારૂં રૂદ્ય બળી થાય રાખ. કુંવરજી. ૧.
પેશુ પંખી પણ પુત્ર પર, હાથે રાખે હેત;
તો હું જાતે માનવી, રહું સુત વિના કેમ સચેત. કુંવરજી. ૨.
પારધી દેખી પાંશરી, મૃગલી દૂર પળાય;
બચ્ચું પકડી ચાલિયો, ત્યારે મૃગલી કેડે ચાલી જાય. કુંવરજી. ૩.
બચ્ચાં બળતાં જ્ઞાનતાં, કરે લોક પોકાર;
કુતરી આવી કારમો, પડી બળતી ઝાળ મોઝાર. કુંવરજી. ૪.
વનચર જાતે વાંનરો, ગર્ધવી ઘોડી ગાય;
બચ્ચાં માટે બાપડી, મહા સંકટ સાંખે માય. કુંવરજી. ૫.
પ્રાણ તજે પોતાતણો, પણ બચ્ચું ન તજાય;
પર કોઈ આવે પકડવા, માતા મરવાને સામી થાય. કુંવરજી. ૬.
મિત્ર પુત્ર પ્રમદાતણી, પ્રીતી સ્વાર્થ સમેત;
વણ સ્વાસ્થ સંસારમાં, હોય માના હાથાનું હેત. કુંવરજી. ૭.
જો જમ માગે જીવડો, થઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ;
તો માતા પહેલી મરે, પણ પુત્રના રાખે પ્રાણ. કુંવરજી. ૮.
જો ક્યારે દુઃખમાં, હોય અહાર લગાર;
તો માતા ભૂખી મરે, અને પુત્રને આપે આહાર. કુંવરજી. ૯.
દિલના ડાહ્યા દીકરા, એ શી બોલ્યો વાત;
પુત્ર મુએ મુખમાં જીવે, એવી કોણ ગોઝારી માત. કુંવરજી. ૧૦.
કુપુત્ર કદિ માતાતણો, તરત કરે તિરસ્કાર;
તો પણ માતા મત્ર વિષે, પુત્ર ઉપર ઉપજે પ્યાર. કુંવરજી. ૧૧.

ગોહવારી.

રાજપાટ રીઢી બધી, કંઈ તુજ પર કુરબાન;
તારા તનડા ઉપરે, મારા સો વાર વાડું પ્રાણ. કુંવરજી. ૧૨.
વજ્જર જેવી છાતરી, કૂટ દઈ ફાટી જાય;
રાજકુંવર જીવતો બળે, સગી માએ તે કેમ સંખાય. કુંવરજી. ૧૩.
સાથેજ મરવું જીવવું, સંઘી સાડું એહ;
એમ વિચારી તણ જણે, ધાર્યો બળવા ચિતામાં દેહ. કુંવરજી. ૧૪.

સાખી.

શુકે કહે રાજ સાંભળો, રાખીને અનુરાગ;
વરણ વેન ચરિતો, ભાખ્યો ચોથો ભાગ. ૧.

ભાગ ૫ મો.

૫૬ ૫૦ સું.—દેશી ૨ જી.

હરિની જુઓ અકળમાયા, હરિની જુઓ અકળમાયા;
કળિ નશકે કોઈ ડાહ્યા, હરિની જુઓ અકળમાયા. ટક.
તણ જણાએ ત્યાં નદિ તટમાં, દેહ ચિતામાં ધાર્યો;
તીરથ ફરતા ત્યાં તતકાળ, પરાશર રૂપી પધાર્યા. હરિની. ૧.
અરે ન મરશો માનવિયો, એમ કહિને રાખ્યાં વારી;
પછિ મરવા નૂ કારણ પૂછ્યું, ત્યાં બધિ વાત ઉચારી. હરિની. ૨.
કુંવર કહે મુજ તુટે પ્રતિજ્ઞા, કહો હું જીવું કેમ;
હું કહું એમ કરો હીમતથી, ઉચર્યો રૂપિલ એમ. હરિની. ૩.
પારાશરી સ્મૃતીનો કાઢ્યો, ત્યાં ચોથો અધ્યાય;
વળિ ત્રિશમો શ્લોક બતાવી, અર્થ કહે રૂપિયા. હરિની. ૪.
જાતો રહે કે જાય-મરી પતિ, કે બાવો બાનિ જાય;
હોય નપુંસક કે વટલે તો, સ્ત્રિયે બિન્ને પતિ થાય. હરિની. ૫.
કહે કુંવરજી એ સ્મૃતિ તો, કીધીછે કળિજીવ ગાઠે;
સતજીવની તો મનુસ્મૃતીછે, કેમ બને એ ઘાટે. હરિની. ૬.
આત્મઘાત કરિ આવી રીતે, તણના જીવ તણ દેવા;
અરે કુંવરજી એ કરતાં પછિ, કહિએ કળિજીવ કેવા. હરિની. ૭.
પાંચે ભૂત પરસ્પરમાં, પ્રતિભૂત વિષે ભાસેછે;
તેમજ જીવ ચારે મધ્યે, પ્રતિજીવમાં જીવ વાસેછે. હરિની. ૮.
બ્યાં શાંતી ત્યાં સતજીવ જાણો, ક્લેશ તહાં કળિકાળ;
એજ ખરો મારા અક્ષરનો, ભાવાસ્થ ભૂપાળ. હરિની. ૯.
પુત્ર પૌત્ર પરિપૂરણ લક્ષ્મી, વળિ વય વૃદ્ધ ગણાય;
કળિમાં પણ એવી વિધવાને, સતજીવ જાણ સદાય. હરિની. ૧૦.
વેદ વચન સમ વિધવાનું વ્રત, કળિ જીવમાં કરનારી;
વાસ વસે વૈકુંઠ વિષે વળિ, બહુ તેની બલિહારી. હરિની. ૧૧.

૧ નષ્ટમૃતે પ્રજાજિતે ક્ષીન્ને ચપતિતે પતૌ;
પંચસ્થાપનુનારિણા પતિરવ્યો વિધાયતે. ॥ ૩૬

વિધવા ધર્મ પળી ન શકે તો, સમજ થાવું સધવા;
પુનર્લગ્નમાં પાપ નથી, વળિ વિષય ન પામે વધવા. હરિની. ૧૨.

૫૬ ૫૧ મું.—દેશી ૧ લી.

કથન શુણીને કમળા કહેછે, શુણે રૂઢાં રૂપિય;
એમ કિંધે આ જુગમાં મારી, નિથ્યે નિદા થાય. ૧.
જાચી નાતોમાં કદિ એવું, કેમ જને મહારજ;
કરિએ તો અધઠિત કહેવાયે, ઘટે લોકમાં લાજ. ૨.
કહે રૂપી મનમાં તે માન્યું, ખચીત એતો ખોટું;
મરજ આવે તેમ માતીસે, મનનૂ કારણ મોટું.
ધંદ્યકી જાચી જ્ઞાતીના, નર કે સુર નથિ કોઈ;
તેતો વિધવાને પરણેછે, જરૂર તે લે જોઈ.
નળ તજિ જતાં દમયંતીના, ફરિ વીવા આદરશે;
વરવાને રૂપેણુ જશે પણ, કોઈ નિદા નહિ કરશે. ૫.
કૌશળ દેશતણો તે રાજ, પવિત્ર કુળ રૂપેણુ;
અયોગ્ય છે એવું નહિ ધારે, એનું અંતઃકરણ. ૬.
ભીમક નૃપ વેદર્ભ દેશનો, દમયંતીના તાત;
પુનર્લગ્ન પુત્રીનાં લખતાં, નહિ ગણે નીચી વાત. ૭.
દશરથના સુત રામચંદ્રજી, ધર્મ દુરંધર થાશે;
મહેદરી વિભીષણને, ફરિ વરાવશે રહિ પાસે. ૮.
નાગતણી વિધવા કન્યાને, અર્જુન આપે વરશે;
એવાં લગ્ન અતેક થશે પણ, કોઈ સંશય નહિ કરશે. ૯.
સંસારિક સુખ સ્વપનામાં પણ, દિહું નહીં જે દારા;
તેને ફરિ વરતાં નિદે, તે નિદ્ય લોક નહારા. ૧૦.
તુજ સરખી બાળક રાંડેલી, જે ફરિ ચોરિએ ચડશે;
તેની નિદા કરનારા જન, રૌરવ નરકે પડશે. ૧૧.
રે કમળા તું ફરિ પતિ કરજે, પામિશ સુખ સંતાન;
અતિ પ્રસન્ન થઈને આપું છું, વળિ તુજને વરદાન. ૧૨.
પતિવ્રતા વ્રત પાળી થાજે, પાંચ પુત્રની માતા;
એક પુત્રિ અવતરશે ને, સંપૂર્ણ પામિશ શાતા. ૧૩.

૫૬ ૫૨ મું.—દેશી ૩ જી.

જશ તારો જગમાં વિસ્તરશે, શુણિજન હરખે ગારોજ;
તારિ કથા સાંભળશે તેનાં, પાપ પ્રણય થઈ જશેજી. ૧.
માઘ માસમાં મહિમા મોટો, તારિ કથા શુણવાનોજ;
પ્રતિવર્ષે નહિ શુણશે તેનો, વ્યર્થ જનમ જવાનોજ. ૨.
કદિ વિધવા સજ્જનપર સૂતિ, કે જામિ ખોજ વારજ;
તારિ કથા શુણવાથી તેનું, પાપ જરૂર જતારજ. ૩.

આશિષ દઈ રૂપિય ગયા, પત્રીકાત્રમને રસ્તેજ;
કુવરે કોલ દિધો કરથી, હરિને કન્યાને હસ્તેજ. ૪.
પતિ રૂઢો તુજને પરણાવિશ, ભાગિશ તારી ભૂખજ;
ભલિ ભાતે ભોગવજે ભામા, તું સંસારિક સૂખજ. ૫.
સુનિથાએ સમજાવિ કહ્યું જે, નથી એ કામ નદારજ;
પાળજે પુત્રિ તું પતિવ્રતા વ્રત, તેથિ ભલું થશે તારજ. ૬.
પાવત રૂપિએ પ્રમાણ કહ્યું માટે, તે નથિ વેદ વિરુદ્ધજ;
શ્રૌત પ્રમાણે તું સધવાનો, સાચવજે ધર્મ શુદ્ધજ. ૭.
તારા જેવાં થશે બહુ ત્રિવરણમાં, નવું થતાં નિદારજ;
જુનું થયા પછિ કોઈ નહિ જાણે, કુળની રીતી કહેવારજ. ૮.
અણગળ પાણી કે દૂધ પિવાનું, ધર્મ ગુરૂ ધિધારજ;
પણ કુળ રીત જો પુનરવિવાહતિ, તે કરતાં નહિ વારજ. ૯.
વૈદ્ય ધર્મ પળી ન શકે તો, સધવા ધર્મ સાચવજોજ;
ઉભયભ્રષ્ટએજ અધરમ મોટો, એ અનુભવ અનુભવજો. ૧૦.
ધર્મ તો તન મનથી નવ ધારે ને, વેષ રાખે વિધવાનોજ;
અકલહીણા જન એને વખાણે, છળ ન તપાસે છાનોજ. ૧૧.
લોકનિ બીક ન રાખીશ બાઈ, દેવ થકી દિલ ડરજ;
પુનરવિવાહ પ્રસિદ્ધ ભલે કર, છાનું કુકર્મ ન કરજ. ૧૨.
એમ શિખામણ દઈ સુનિથાએ, શોક યાજી કરિ શાંતજ;
વેન કહે કરિએ નવ રાખિશ, ભાંતરમાં હવે ભાંતજ. ૧૩.

૫૬ ૫૩ મું.—દેશી ૨૦ મી.

કમળા કહેછે શુણો કુંવરજી હું, નહિ વરૂં જેને કેનેરે;
મારીજ નાતતણો વર મેળવ, તોજ વરીશ હું તેનેરે. ૧.
વિદ્યા ભણેલો ને સદગુણવાળો, કાંઈક હશે જો કમાતોરે;
એવાનાતીલાને હું નહિનિહું, કદિકુળે કનિષ્ઠગણાતોરે. ૨.
કુંવર કહે હું એવો વર મેળવીશ, નિથ્યે તારીજ નાતોરે;
રે બાઈ કાંઈ રહે નવ રાખિશ, હચાટ તું એ વાતોરે. ૩.
એજે કુંવરજી મુજ દુખ ભાળે, એવી નથી મને આશા;રે;
વિપ્ર ને પાણે વિધવાને કદિ, દેશિ ન ખોટા દિલામારે. ૪.
સમજ્યા વિના તું સપથ નવ ખાઈશ, જ્ઞાતે પ્રતિજ્ઞા તારીરે;
જો ક્યાંઈ માડું નામ લઈશ તો, થાશે ફજેતી ખારોરે. ૫.
કાં તો બ્રાહ્મણો ભેળા થઈને, ફેરવશે તારી વાતોરે;
કાં તો તુજને ક્રોધ કરીને, દપડો દેશે તુજ તાતોરે. ૬.
અતેક હરકતો છે એ માંહી, નથી બાળકના એકરે;
તે માટે તું તારે મારગ જા, મિથ્યા લવરી મેડરે. ૭.
જો મુજ ભાઈને જાણુ થશે તો, મુજને ફરો ઝરો;
કાં તો ધરમાં કેદ કરીને, વાળશે પાંકુ વેરો. ૮.

જેમ સહસ્ત્રાન્નુન સાથે ફિજ, લડી મુઆ કઈ દમરે;
અરે કુંવરજી ફરિ ફરિ કહુંછું, આ છે એવુંજ કામરે. ૬૦ ૮.
કુંવર કહે જો હું તારું સગપણ, ન કરું નાત મોઝારરે;
સ્ત્રીહત્યા મને યાળહત્યા વળી, હત્યા વિપ્ર હજારરે. ૬૦ ૯.
મારે કે મરવાને ઉઠે, બાઈ કદો મુજ બાપરે;
તોપણ વીવા ન કરું તો શત, પૂર્વજ માર્યાનું પાપરે. ૬૦ ૧૦.
વસ્તી બધો વિપરીત થાય કે, થાય ઉજડ એ દેશરે;
તોય પ્રતિજ્ઞા તબું નહીં હું, છું મનુવંશી નરેશરે. ૬૦ ૧૧.
મેરૂ અળે રવિ પશ્ચિમ ઉગે, સમુદ્ર સૂકાઈ જાયરે;
પણ નહિ જાય પ્રતિજ્ઞા મારો, પૃથિવ પ્રયત્ન જો થાયરે. ૬૦ ૧૨.
આઠ માસની અવધી આપી, કરમાં આપ્યો કોલરે;
મુનિથા રાણીનો મુત નહિ જો, વ્યર્થ કરું આ બોલરે. ૬૦ ૧૩.
મુનિથાએ પણ સર્વ પ્રકારે, પક્ષી પ્રતિજ્ઞા કીધીરે;
કન્યાનૂ મન શાંત કરીને, વાટ રોહિરની લીધીરે. ૬૦ ૧૪.

સાખી.

શ્રોતા આગળ શાસ્ત્રિએ, કહી કથા ધરિ હેત;
કરૂણા રસથી કાળજાં, સહિતાં થયાં અચેત.

૫૬ ૫૪ મું.—દેશી ૧ લી.

કરૂણા રસમય કથાથકી, મન સહિતાં મુદ્ધિત લાગ્યાં;
છાતિજ જાણે છેદી નાંખી, બાણ વિરહનાં વાગ્યાં.
સભા બધો શુન્યકાર થઈ, સહિ ભુલ્યાં શરિરનૂ ભાન;
શાસ્ત્રીજી હવે શું કહેછે, તે કોઈ શુણે નહિ કાન.
આંખોમાંથી આંસૂ દેરા, પ્રવાહ લાગ્યા પડવા;
અરર અરર ઉચ્ચાર કરો, કઈ રામા લાગી રડવા.
કઈકે મુખે ડસકાં ભરિ ભરિને, નાંખે ઊંડા નિસાસા;
કઈ તો નિજ કપડાંને છેડે, લુએ આંખ ને નાસા.
કઈ તો નાતતણા ધારાનો, કરે અધિક ધિક્કાર;
કઈ શુણી કમળા ગૌરીનૂ, ઉપજી કૃપા અપાર.
ઉભા હતા તે બેશિ ગયા, કઈ સૂતા લાંબા થઈને;
કઈકે કપોળે કર ધરિને, બેઠા આંધીગણ દઈને.
કઈકે કરે પ્રભુની પ્રારથના, જાતે ઊંચું જોઈને;
અરે પ્રભૂ આવું સંકટ તો, કદી ન પડેશો કોઈને.
મોરોબા મુર્છા પામીને, રહ રહ રોવા લાગ્યા;
કથા બંધ કરી શાસ્ત્રીજીએ, જગારતાં નહિ જાગ્યા.
બે ઘડિ તો બેભાન રહ્યા, પછિ જાગ્યા જાગ્યા જ્યારે;
કથા પ્રસંગ વળી શાસ્ત્રીને, પુછવા લાગ્યા ત્યારે.

નાણે જાણાંએ નદિ તટમાં, બળવા કીધો ઉપાય;
ત્યાર પછી તેનું શું થયું તે, શાસ્ત્રી કહો કથાય. ૧૦.
કરૂણારસ અનહદ ઉપજ્યો, શાસ્ત્રી સમજ્યા સાક્ષાત;
પછિ શાસ્ત્રીએ પરાશર રૂષિની, વરણવિ ફરિને વાત. ૧૧.
વળી વિચાર કર્યો જો અતિ, કરૂણારસે કથા અટકશે;
સભાબધી શુન્યકાર થશે તો, વરણન અધર લટકશે. ૧૨.
ખટારા કરૂણારસ રૂપીથી, દાંત અંબાવા લાગ્યા;
પછિ શાસ્ત્રી રસહાસ્ય કથામાં, ઉમેરવા અનુરાગ્યા. ૧૩.
હાસ્ય રિપૂ કરૂણારસનો છે, ખટારાનો જેમ પાણી;
શ્રોતાનાં આંસૂ સૂકવવા, એવી જુદી આણી. ૧૪.

સાખી.

શ્રોતાને શાસ્ત્રી કહે, શુણો કથા સાક્ષાત;
એતો વાત અહીં રહી, વરણવું પુરની વાત.

૫૬ ૫૫ મું.—દેશી ૩ જી.

એતો વાત અહીં રહિને હવે, વરણવું પુરની વાતલ;
વિધવા વરવા નહિ દે રાજ, વાત થઈ વિખ્યાતલ. ૧.
કણબણ આદિક વિધવા કહેછે, કહો કરીશું ક્યમલ;
મહિપતિએ તો કરવા માંડ્યો, જુઓ આ મોટો જુલમલ. ૨.
વિપ્ર વણિકની વિધવાઓનાં, દેખિ ન શકીએ દુઃખલ;
આપણને પણ આજયકી હવે, સંભવશે નહિ સૂખલ. ૩.
કંથતણી તો કાચીકાયા, રાંડો કઈકે રખડશેલ;
રંડાપો આપો ભવ રાખી, લોહિ બાળવું પરશેલ. ૪.
પુનર્જન્મમાં પાપ હોત તો, વાત આ એક વિચારેલ;
દઈ ઉપદેશ ને કેમ ન કાઢત, ધર્મ ગુરૂ એ ધારેલ. ૫.
હુંગણિમાં જો દોષ કહ્યો છે, ખરા વૈભવ નથિ ખાતાલ;
મધાદિક મહા પાપ કહ્યુંતો, ચિતમાં તે નથિ ચઢાતાલ. ૬.
અરે અધરમી રાજ તારો, વનમાં થાજે વિનાશલ;
લેવા બેઠો લાખો અબળા, નારિયોના નિશ્વાસલ. ૭.
તારી રાંડ મરે ને તું પછિ, વાંઠો રહિજો વાડલ;
કેવું દાઝે કાળજડું તે, તપાશ દુઃખડું તારૂલ. ૮.
જેણે તુજને આપી ઊંઘી, સલાહ મહાદુખદાઈલ;
તેનાં છેયાં ઘેર ઘેર જઈ, ભીખ માગજો ભાઈલ. ૯.
એમ અનેક વિલાપ કરેને, આંખે આંસૂ પાડેલ;
એવામાં આપેજ પધાર્યા, નૃપગુરૂ કણબી વાડેલ. ૧૦.
ગુરૂને દેખી કણબણ સહિને, રીસ રૂદેમાં બ્યાપીલ;
કહે ગોર તે રાજકુંવરને, ઊંઘી મત્ય કેમ આપીલ. ૧૧.
ચાટલાવાળી ચતુરાને માથે, કરવા બેઠો મુંડાલ;
આંશું સૂજ્યું ને તે આશો, ગજબ કર્યો ગોર ભુંડાલ. ૧૨.

૫૬ ૫૨ સું.—દશી ૨૧ મી.

આશો ગજબ કર્યો ગોરલુંડા, કર્યા અંતરના ધાઈડા, આશો ટેક.
 ઘેર અમે ધરધણીને કહેતાં, એને દક્ષણ આપો;
 આજ તું અમને દેવા ખેડો, ખજા ખજતો રંડપો. આશો. ૧.
 જમડા ચડો ભાગે તો, અમે નવો પહેરતાં ચૂડો;
 તેતો આખો ભવનો ભાગ્યો, ભાઈ તું જમથી લુંડો. આશો. ૨.
 કેમ અદેખાઈ તું જને આવી, શાથી ઉપજ્યું ઝેર;
 અરે અમારે ને તારે આ, ક્રિયા જનમનાં વેર. આશો. ૩.
 બ્રાહ્મણીઓ તો ભવ કાઢે તે, ભીખ માગિને ખાય;
 અમે ગૃહસ્થ ઊંચી ગણતીમાં, ભોખ અમે ન મગાય. આશો. ૪.
 સાત દિવસ ભખ્યો રહે પાણુ, કણખી મુખથી નવ માગે;
 અન્ન મળે નહિ તો તે અતે, પ્રાણ પોતાના ત્યાગે. આશો. ૫.
 જાત તું હવે અમારી નજરથી, કર તારૂં મ્હો કાળું;
 આવિશ નહીં અમારે કુળિયે, તારો છેડો વાળું. આશો. ૬.
 દેશ પતીનો દેશ છોડશું, પછી શું અમને કરશે;
 કણ પકવી નૂપના કોઠારો, પ્રામણિયા જઈ ભરશે. આશો. ૭.
 શું ધરડા લોકો ઘેલા જે, કોઈએ ન કયું આવું;
 છો બ્રાહ્મણિયો સ્વર્ગે જતી, નથી અમારે જાતું. આશો. ૮.
 ધરડે ગોરે ધણિ પરણાવી, છેક નથી તે છાતું;
 તે તો આજ નવાઈનું કાઢ્યું, કઈ પોથીનું પાતું. આશો. ૯.
 ગોર પધારે ધન્ય જાણતાં, કરતાં કંસાર કલવા;
 અપરાધના તું હવે આવજે, મડદાં મોક્ષ મોકલવા. આશો. ૧૦.
 રાજકુંવરને જઈ તું કહેજે, લેજે નામ અમારું;
 અખળાનાં અંતર ખાળિશ તો, ઉજડ વળશે તારૂં. આશો. ૧૧.
 ગુરૂ તો ગભરાઈ ગયા ને, ઉઠી ચાલ્યા ઘેર;
 મનમાંડી પસ્તાયા આતો, થારો કાળો ડેર. આશો. ૧૨.
 કણખી સઉને કોપ થશે તો, જમાડશે નહિ લાડું;
 વહુ દીકરી પુરગામ જતાં, નહિ આપે માગ્યું ગાડું. આશો. ૧૩.
 પાછળથી સઉ કણખણ કહેછે, એજ આપણો શત્રૂ;
 પીંડ્યો ક્યાંથી હવે પામશે, કંઠોતરીનું પત્ર. આશો. ૧૪.
 કઈકે પાછળ કંકડા મોળ્યા, કઈકે દીધી ગાળો;
 કઈકે કહેજે ભલું થયું, તે આંગણે આવતો ટાળ્યો. આશો. ૧૫.

૫૬ ૫૭ સું.—દશી ૭ મી.

વસ્તીના લોકે, વિપ્રસાયે પાડ્યો વાંધો;
 કહે કોઈ દિજનું કામ ન કરવું, બંધી એવી બાંધોરે. ૧૦ ટેક.
 ઘર ધરથી ભેળો થઈને સઉ, મુખથી બોલ્યા માળી;
 પુણ્ય પત્ર દિજને નહિ દઈએ, અમે ગાંઠ એ વાળીરે. ૧૦ ૧.

કહે મુતાર અમે કોથ્યા તો, ભોગ^૧ ભટોના મળશે;
 ઘંટોના ખિલડો ભાગે તો, દાણા શેણે દળશેરે. ૧૦ ૨.
 ધાંચી કહે અમે નહિ દઈએ, દિવેલ દીવા સાંઝે;
 દિવા વિના ઘર દેખારો જમ, અપારારે અંધારૂરે. ૧૦ ૩.
 દરજી કહે કોઈ દિજને માટે, થિગડી એક ન માટે;
 કાંચળિ વિના ઉકાંચળિ ફરશે, રૂપિ સઘળાની રાંઠોરે. ૧૦ ૪.
 વણકર કહેછે વસ્ત્ર ન દેવાં, એટલે અડચણ મોટી;
 ચકલે ચકલે ચિથરાં વિણી, છો વાળે લગોટીરે. ૧૦ ૫.
 કડીઆ કહેછે ધર પડશે તો, કોણ હવે ચણિ દેશે;
 હાથે રોડાં ગોઠવશે, એનિ રાંડ તગારાં વહેશેરે. ૧૦ ૬.
 મોચી કહે અમે કોથ્યા તો, ઉડશે એના આઠા;
 ખરે ખપોરે જવું પડે તો, પગે બાંધશે પાઠારે. ૧૦ ૭.
 કહે હજમ હવે બ્રાહ્મણના, કદિએ વાળ ન લેવા;
 ડાઠાં વધવાથી દેખારો, બધાય બકરા જેવારે. ૧૦ ૮.
 કહે લુવાર કરો એવું કે, તરતજ તેઓ થાકે;
 લોઢી કે કડછી નહિ દેવી, છો પછિ આટો ફોકેરે. ૧૦ ૯.
 કહે ભરવાડ હવે બ્રાહ્મણનાં, નહિ ચારિએ દોર;
 ભણવું ગણવું ભૂલી ગાયો, ચરાવશે જઈ ગોરરે. ૧૦ ૧૦.
 કહે કુંભાર ન દેવાં વાસણ, તેથી તરત અકળારો;
 હાથે હાંધ્યાં ઘડશે તો, બ્રાહ્મણ આઝા કહેવાશેરે. ૧૦ ૧૧.
 ધર ચણવા માટીના ગુણા, દિધાનિ વાત હવેશી;
 માટીખાણે માટી લેવા, જશે ગધાડે ખેશીરે. ૧૦ ૧૨.
 ઘોળી કહેછે વસ્ત્ર નેં ઘોવાં, પછી કંકળશે કેવા;
 ગોર બધા મેલા ગંધારો, જતી દુઠિયા જેવારે. ૧૦ ૧૩.
 કોળી કહે અમે બ્રાહ્મણને, ખૂણે ખાતર દેશું;
 ગૌમૂખીને આસનિયાં, મુદ્દાં જઈ ચોરી લેશુંરે. ૧૦ ૧૪.
 ભાંડ ભવાયા ચારણ ગાંધવ, એ વળિ બોલ્યા એવું;
 અમે ફજેત ફજેત કરીને, કરશું જેવા જેવુંરે. ૧૦ ૧૫.

૫૬ ૫૮ સું.—દશી ૮ મી.

ગુરૂ ગામમાં જ્યાં જ્યાં જાય, લોકો લડવાને સામા થાય;
 ઘણા એવું કહે વાટે ઘાટે, બાંધો પાપ ક્રિયા ભવ માટે. ૧.
 બાળરંડના લેશો નિસાસા, એમાં શી છે તમારે આશા;
 એવાં વચન અંતરમાં ખુંચે, તેથી ખડાર જવું નવ રૂચે. ૨.
 ખેશિ ધરમાંજ કાળ ગુજારે, વળિ મનમાંહિ એમ વિચારે;
 વેન આવે મોશાળથિ વહેલો, તો હું પાસે જાઉં સઉ પેહેલો. ૩.

^૧ હસ્તપ્રસારમાં મગફળીના શણદા આવેછે. જેમ કે નળા-
 ખાનમાં કવિએ લખ્યું છે કે ઈશ્વર દેવાએ કહ્યું કે વિરસેન
 અમારો બાપ.

આ વિચારતણું બંધ વાળું, મારે માથેથી અપજશ ટાળું;
એમ રાત વિતી ઘડિ ચાર, પેઢે પુરમાંહિ વેનકુમાર. ૪.
શુભ્યા શ્રવણે વાલજના સોર, થયા આકુળ વ્યાકુળ ગોર;
પેઢા ધોતિયું પેહેરવા ધરમાં, સાડિ સુંદરિની આવી કરમાં. ૫.
અંગે પહેરિલિધી એજ ટાણે, બીજાં વસ્ત્ર તો ભૂલ્યા અજાણે;
કુંવર આગળ જઈ ભેટ કરવા, શોધું શ્રીકૃષ્ણ આગળ ધરવા. ૬.
હલો ઉલખો આવ્યો હાથમાંહી, તોય ખખર પડી નહિ કાંહી;
ગયા અસ્વારોમાં અથડાતા, ઘોડા બળદોતણી લાતો ખાતા. ૭.
કુંવર જઈને કચેરિમાં એક, ગોર રાજસભા મધ્ય પેઢા;
દૂર દૂર કહે છડિદાર, કઈકે. હશિને કર્યો ધિક્કાર. ૮.
ઉતરિ ક્રેડે પડેલિ જનોઈ, આળખી ન શકયા જન કોઈ;
અરે વેન હું છું રાજગોર, ઊંચે ઘાટે પાડ્યો એમ સોર. ૯.
વેને સાદથિ આળખ્યા જ્યારે, તેને આવવા દે કહ્યું ત્યારે;
અશ્વે લાતથિ લલા બનાવ્યા, અથિ ખોડંગતા ગોર આવ્યા. ૧૦.
ઉલખો મૂકી ખોલ્યા ગડબડલ, કહ્યું આછડવાદ કુંવરલ;
ગભરાતા ખોલ્યા એવું ગદ્ય, હાસ્યરસનીતો ત્યાં વળિ હદ્ય. ૧૧.
વરવો વેષ વિસોકિ તે વાર, હશા સર્વ સભા સરદાર;
વેને પાધરો કીધો પ્રણામ, આસન આપિને ઉચર્યો આમ. ૧૨.

૫૬ ૫૯ મું.—દશી ૧ લી.

અહો રૂપીજી ભલે પધાર્યા, કંઈ તમારી સેવા;
પાપ નિવારણ ભવજળ તારણ, નથી બિન્ન તમ જેવા. ૧.
પ્રાણલુને ભગવાન ગણું છું, હું પ્રાણલુનો દાસ;
ફિજ માંડું કલ્યાણ કરે, મને વિપ્રતણો વિશ્વાસ. ૨.
અર્ધ પાદ્ય પંચામૃત લાવી, રૂપિનૂ પૂજન કીધું;
અગર ધૂપ આરતી ઉતારી, પાદોદક લઈ પોધું. ૩.
વિપ્રુધ બંધા મંત્રોને વશછે, તે મંત્રો તમપાસ;
માટે દેવોથી ફિજ મોટા, વદેછે વેદવ્યાસ. ૪.
પછિ પૂછ્યું જે કેમ પધાર્યા, કહો કાજ સ્વામી તે:
હું પ્રાણલુની આજ્ઞા પાળું, પૂજ્ય ગણીને પ્રીતે. ૫.
રૂપિજી ખોલ્યા રજકુંવર શુભ, વિધવા લગ્ન વિચાર;
કણુની આદિક કુળનો એતો, અશલતણો આવ્યાર. ૬.
બંધ પાડતાં બહુ શ્રમ પડશે, પ્રજા પામશે ત્રાસ;
આપણને વળિ લાગે અગણિત, અખળાના નિશ્વાસ. ૭.
એ લોકોને પાપ નહીં, એના છે અશક્તિ ચાલ;
માટે તે લોકોનો મારગ, હઠવવો નહિ હાલ. ૮.
રાય કહે રૂપિ એશું ખોલ્યા, એ વાતે તો શર્મ;
પાપી મારગ બંધ પાડવો, એ રાજનો ધર્મ. ૯.

જૂના ચાલ મટાડી દેવા, પ્રસિદ્ધ જેમાં પાપ;
પુનર્લગ્નમાં પાપ ન હોયતો, એમ આદરે આપ. ૧૦.
પુત્રીના નીસાસા લેશો, તેમાં શો છે માલ;
પ્રથમ તમે તમારે ઘેરથી, નવો ચલાવો ચાલ. ૧૧.
ભણે રૂપો એ ભોળા ભૂપતિ, એ શી વાત ઉચારી;
જો આવું કૃત્રિમી ખોલ્યા તો, થશે અકીર્તિ તમારી. ૧૨.
પારાશરી સ્મૃતિમાં લખિયું છે, વિધવાને વરવાનૂ;
પણ તે શાસ્ત્ર પ્રમાણે સંગળું, કળિજુગમાં કરવાનૂ. ૧૩.
મનનો મમત તણ જોતાં તે, સરસ દિસેછે ધારે;
પણ શું કરિએ ચાલ અમારી, નાતે પડ્યો નહારો. ૧૪.
કહે કુંવરજી કળિજુગમાં વળિ, એવા વિપ્રો થારો;
સ્મૃતિયો નહિ સંભાળે, જૂને ચાલે ચાલ્યા જશો. ૧૫.

૫૬ ૬૦ મું.—દશી ૮ મી.

જશો ચાલ્યા જુનેજ કુચાલે, એવા વિપ્રો થશે કળિ કાળે;
જમતાં દેખે^૧ શ્વપચ કે શ્વાન, નહિ જમવું એવે મેદાન. ૧.
જમે તો લાગે પાપ જરૂર, એવાં વચન તો નહિ ધરે ઉર;
ભુંડી ભૂમિમાં ખેશિને જમશે, ભીક્ષા લેવા સરવમાં ભમશે. ૨.
વિપ્ર મ્લેછનિ નોકરિ કરશે, પુત્રિ વેચિને પૈસા સંદરશે;
તેનુ શાસ્ત્રમાં કેમ લખ્યું છે, તે તો કોઈ કોઈને નહિ પૂછે. ૩.
કઈકે વિધ વિધ કરશે વ્યસન, ત્યારે નહિ પૂછે વેદ વચન;
મનનિ મરજીને મળતું રહેશે, ત્યાં તે વેદ વચન આહું દેશે. ૪.
જમશે ખેશિને મદપ જોડે, એવા ચાલતા ચાલ ન તોડે;
બાળ વિધવાને પરણાવા કાળ, કહેશે કેમ તુટે જુના ચાલ. ૫.
નેજ હોયજો નાતનો રાહ, કહેશે નાત ગંગાનો પ્રવાહ;
કરશે લગ્ન જો વિધવા નાર, તેને નાતથિ કાઢશે બહાર. ૬.
નહિ પૂછે કોઈ ભેદ આનો, કેમ બગડે પ્રવાહ ગંગાનો;
મ્લેછ સાથે રમી જશે જર, તેનો નહિ તુટે નાત આવ્યાર. ૭.
સાતિ વિધવા જો સધવા થારો, તેથિ નાતનો આવ્યાર જશે;
વિપ્ર કનક ચોરે કોઈ વારે, તેનિ જોડે ન જમવું ક્યારે. ૮.
જમે તો લાગે પાપ અથાહ, નથિ તે તુલ્ય વિધવા વિવાહ;
ચોરિ કરનારા નાતમાં જમશે, ભુંડા ભ્રષ્ટ પંગતમાં ભમશે. ૯.
એવા નાતોના બંધારો ધારા, વેદ ધર્મથિ વિરૂધ નહારા;
શાસ્ત્ર ધર્મ તો સંતાઈ જશે, ધારા નાતના ધર્મ ગણારો. ૧૦.
એકે કહેશે કણિક અભડાય, બીજે કહેશે તેતો ન છેવાય;
અગ્નિ અડક્યો નહીં લેહ ઠામ, તો તે કેળવે કણિક હજામ. ૧૧.

^૧ મનુ: ॥ ચાંદાલશ્વવરાહશ્વકુકુટ:શ્વાનચૈવચં ॥

૯. રજસ્વલાચપંદશ્વનેશ્વરચન્નતોદિજાન

॥૨॥

મહાપાપને માનશે છોડાં, મન કલ્પિત માનશે મોટાં;
વિપ્રો લગશે નાતો જુદિ થાશે, તેનું પાણિ પિતાં વટલાશે. ૧૨.

૫૬ ૧૨ મું.—દેશી ૧૩ મી.

૧ ગાજર લસણ ને હુંગળી ખાતારે, કહેશે કાંઈ નથી વટલાતારે;
વટલે કઈ નાતથી કઈ નાતરે, તેની વેદને નહિ પુછે વાતરે. ૧.
૨ સોનિ સુતારથી વટલાશેરે, અગ્રાહ્યાન્નતો એમ ગણાશેરે;
૩ અગ્રાહ્યાન્ન જેને શ્રુતિ ગણાશેરે તેને તો ભલો ગ્રાહ્યાન્ન ભણાશેરે;
સંધ્યા વંદન ન કરે અચીતરે, તેની જોડે જમે નાતરીતરે;
જન્મ્યો નાતમાં તે નાતભાઈરે, બીજ યવન કે કર્મ કસાઈરે. ૩.
હશે નાતમાં ગરિય, એકાદરે, એને શિર મુકશે અપવાદરે;
કહેશે તે નીચું કામ કર્યુંછેરે, પક્ષવાળાને કોઈ નહિ પૂછેરે. ૪.
વેદ ભણુશે તે નીચ ગણાશેરે, મ્લેછક્રિકર શ્રેષ્ઠ મનાશેરે;
શુક્લ કહેતાં કોષે એજ ઘમેરે, બુશિ મુતસીને અપખીનામેરે. ૫.
ક્રિકર દોલત હિમત મિરાતરે, નામે વિપ્ર થશે સાક્ષાતરે;
તમે કહોછો આખર આવે તનનીરે, તોય ભણુવીને ભાપાયવનનીરે;
સ્વાર્થ માટે તે સધળું એ કરશેરે, પરદુષ્ટે દયા નહિ ધરશેરે;
ખશે ધર્મ તો એમશે ખોઈરે, જણાશે વિપ્ર દીઠે જનોઈરે. ૭.
મુગચર્મ ગણોછો પવિતરે, તેને કહેશે એતો અપવિતરે;
શાસ્ત્રે રેશમ બાહુ નિંદાયરે, પહેલિ શ્રોત કરમ ન કરાયરે. ૮.
તેને તો કહેશે સઉથી એ શુદ્ધરે, એમ વસતશે વેદ વિરુદ્ધરે;
મામાની પુત્રીને પરણનાશેરે, કહેશે દેશનો ચાલ અમારોરે. ૯.
રાખે ઉપરથી વિધવાનો વેપરે, પાળે વૈધવ્ય ધર્મ ન લેશરે;
એવી વિધવા ઉત્તમ કહેવાશેરે, ફરી પરણે તે પતિત ગણાશેરે. ૧૦.
એવો જોધો ચલાવશે ધારેરે, માટે આજથી વાત વિચારેરે;
કિધિછે મેં પ્રતિજ્ઞા એવીરે, વિપ્ર વિધવાને પરણાવિ દેવીરે. ૧૧.
શેષ નાગચક્રી ભૂમિ છૂટેરે, તોય મારી પ્રતિજ્ઞા ન તૂટેરે;
પછિ ગુરૂ ગયા ત્યાંહુ થકીરે, એકે વાત હી નહિ નકીરે. ૧૨.

ભાગ ૬ છો.

૫૬ ૧૨ મું.—દેશી ૮ મી.

કમળા ગૌરીના કટની કહાણી, ભૂપ કુંવરના મનમાં બસાણી;
સુતાં નેણમાં નીદ્રા ન આવી, જેણે દિલમાંહિ દિલગિરી લાવી. ૧.
અતિ અંતરમાં અકળાય, ઉઠે જેસે અને સુઈ જાય;
કરે ચિંતમાં અનેક વિચાર, ઘડે ઘાટ હજાર પ્રકાર. ૨.
અરે તર નિરદય થયા કયમ, અખળા ઉપર આરો જુલમ;
વહું કુખ હશે શઉ વિધવાને, પીડા અદ્ભુત મારી પ્રજ્વલને. ૩.
ધિકે રાજકુંવર ધિકે રાય, પ્રજ્વળે જોની અંતરમાં પિરાય;
તન મન ધન કુરખાન કરવાં, સઉ વિધવાનાં સંકટ હરવાં. ૪.
રણ ભૂમિ ભયાનક ભાળું, ત્યાં હું તલભર હિમન ન ઠાળું;
માથાં મરદનાં દેખું રખડતાં, કંઈકે શરિરે દેખું તગડતાં. ૫.
દયા તદ્દપિ ન દિલ ઉપજતવે, વિધવાને દુષ્ટે દયા આવે;
નથિ ધોરજ ધારી રાકાતી, છેકે નરમ ધર્મ મુજ છાતી. ૬.
દેખી રાકતા હશે દુઃખ એવાં, તેનાં હૃદય કંઈકે હશે દેવાં;
હશે પરથરનાં કે વજરનાં, જતનાં હશે કે જનાવરનાં. ૭.
વર વાધ જનાવર રાનો, પિડા પેષિ રાકે ન ખચ્યાંની;
પુત્રી વિધવાપણાથિ પિરાય, દેમ સંસારિ જનથી સંખાય. ૮.
પછી જોને કહું સુનિયાને, ગમતું શું હશે સઉ વિધવાને;
કોઈને વૈધવ્ય વ્રત હશે વહાલું, કોઈ તો દુષ્ટ ગણુતી હશે લાલું. ૯.
સઉને શરમ સગાં સહોદરની, વાન ઉચ્ચારે દેમ અંતરની;
સાચી મરજી જોની હોંથિ જોવી, તેને તેમજ ગાલવા દેવી. ૧૦.
ધ્વંશ કરિએ જો કોઈના ધર્મ, તો તે કહેવાય મોટું કુકર્મ;
તર કોઈ થવા ચલાય સન્યાસી, તેને કરવો નહીં ગૃહવાસી. ૧૧.
ગમે કોઈને સંસાર આદરવો, તેને પકડી સન્યાસી ન કરવો;
પણ સાચું તે શી રીતે ખોડે, ખરો મનનો મરમ દેમ ખોડે. ૧૨.

૧. પાત્રવચન ॥ બ્રહ્મહામરપરતેનસ્તયૈવગુહતત્ત્વમ્ ॥ ૫૫

૨. એતેમહાપાતકિનોયન્વત્તૈઃમહસંવલેન્ ॥

૩. મનુઃ ॥ લગ્નનંગૃજનંચૈવપન્નાંલુકલ્પકાનિચ

અમદયાપિદિજાતીનામમેધ્યપ્રમાવાનિચ ૧

૪. સોનુ એરે તે પતિત કહોછે, માટે તે સર્વે જાતિના કરવાં નીચ છે.

૫. મિરાચારસ્વવિપ્રસ્વનિષિદાચરણસ્વચ

અન્નંમુક્તવાદિજઃકુર્મ્યાદિનમેકમમોજનમ્ ॥ ૧ ॥ મિનાક્ષરા.

૬. નોવદેત્પાવનીમાલોત્રાજૈઃકંઠગતૈર્મપિ ॥

૭. અવચારીને મુગચર્મ પહેરવાનું, અને "પીળતને મુગચર્મ ઉપર બેસીને દેવની પાંડશોપમાર પૂજન, વચ્ચેવાદિ કર્મ કરવાનું લખ્યુંછે." પણ આજનો મુગચર્મથી રસોઈ અખળાય છે.

એક પ્રેમદાનો લેતાંજ પારરે, ન પમાય વિતે વર્ષ ખારરે;
 એક દિવસમાં લક્ષ કળાયરે, માલ એ વાત કેમ મનાયરે. ૬.
 હાલ મુજને ધિરજ દિલ દેવારે, આપ દોછો દીલાસાજ એવારે;
 પણ ને કરેશો દાખલો દેખુંરે, તો હું વાત ખરેખરી લેખુંરે. ૭.
 નરની વાત કે નારીની વાતરે, કેની તરત કળાય કહો માતરે;
 સુનિથા કહે સંશય છાંડીરે, ને આ કામનાં તકતો ને હાંડીરે. ૮.
 એક જાતનાં જાણુ વિચારીરે, એક તરછે અને એક નારીરે;
 નરના અંતરમાં જે સમાયરે, તે તો કોઈથી કળી ન શકાયરે. ૯.
 પણ પ્રમદાતણા પેટમાંનુરે, રજ ભાર રહે નહિ છાનુરે;
 દેખી દાખલો દૃષ્ટિ કરીનેરે, પછિ રહે ને તું ધિરજ ધરીનેરે. ૧૦.
 વળતી વેનને વિશ્વાસ આવ્યોરે, માતાએ ખરે ખેલ ખતાવ્યોરે;
 કાંઈક કરશે માતાજી ઉપાયરે, જેથી સહનિ ઈચ્છા સમજાયરે. ૧૧.
 હું છું બાળક મુજ મતિ છોટીરે, એતો વૃદ્ધ એની મતિ મોટીરે;
 એવું સમજીને કારણુ સર્વરે, ગળ્યો વેનના મનનો ગર્વરે. ૧૨.

૫૬ ૬૪ સું.—દેશી ૧ લી.

રાણીએ પછિ રાજગુરને, બોલાવ્યા બહુ પ્રીતે;
 કરજોડી પરણામ કરી, ઉચ્ચાર કર્યો આ રીતે,
 અરે ગુર હું પિયર ભણી, ગઈતો સુતને લઈ સાથે;
 રસ્તામાં એક ઘાત ગઈ, મોટી કુંવરને માથે.
 મહાભયંકર વનમાં ભેટી, એક જોગણી એવી;
 ભરમ કરત પરજળીને તે, વેનને વનની દેવી.
 વિનતિ કરી મેં મિજ વચનથી, ત્યારે બોલી તેહ;
 ત્રણ દિન ને ઊજાણી કરો તો, રહે કુંવરનો દેહ.
 પ્રથમ દિવસ સહિ કુમારીકાને, એક ઉજાણિ અપાવો;
 બિજે દિવસ સધવા સગળીને, ભોજન ભલાં કરાવો.
 ત્રિજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, બાગ વિષે બોલાવી;
 ને પરિપૂર્ણ પ્રસન્ન કરોતો, કદી નહું નહિ આવી.
 અમે કબૂલ કર્યાં તે કથનો, દિલ રીઝી વનદેવી;
 તે માટે ત્રણ દિવસ લગી, કરવી ઉજાણી એવી.
 શહેર બધામાં સ્નાદ પડાવ્યો, ઉચરી એજ પ્રમાણે;
 બાગ વિષે સહિ બાળકિયો, બોલાવી વેહેલી વહાણે.
 બાગ સમિપ સરિતા તટે, શિવ મંદિરમાં લાગી રમવા;
 ત્યાં ગુર મુખથી કથા સુણીને, બાગ વિષે ગઈ જમવા. ૯.
 સરિતામાં સહિ સ્નાન કરીને, કથા શુણે ગુર મુખથી;
 રમીજમી આખો દિન રહિ, પછિ શહેરવિષે ગઈ મુખથી. ૧૦.
 બિજે દિવસ સધવા સગળીને, જુગતી કરી જમાડી;
 ૫૮ ભૂણુ બખરીશ દઈને, પુરમથે પહોચાડી. ૧૧.

ત્રિજે દિવસ વિધવા ત્રિવરણની, બહુ હેતે બોલાવી;
 પ્રભાતમાં ત્યાં ગુરની પાસે, ધર્મ કથા વંચાવી. ૧૨.

૫૬ ૬૫ સું.—દેશી ૩ જી.

વેદ વિહિત વૈધવ્ય ધર્મ, વંચાવ્યા ગુરની પાસેજ;
 સહિ વિધવા સાંભળવા બેઠી, ઉત્તમ ભોજન આરોજ. ૧.
 વેનકુંવર ને સુનિથા રાણી, ત્યાં બેઠેલાં દીસેજ;
 ગુર જાણે વિધવા સધળીને, દઉ ઉપદેશ અતીશેજ. ૨.
 સાંભળતાં સહિના મનની, સ્થિરતા સ્વધરમમાં થાશેજ;
 વેનતણા વિપરોત વિચારો, વ્યર્થ બધા વહિ જશેજ. ૩.
 ને વિધવા વૈધવ્ય ધરમથી, આપે હશે ને અંજાણીજ;
 તે પણ આજ જથારથ જાણશે, સાંભળીને મુજ વાણીજ. ૪.
 સાંભળીને કદિ ભૂલિ ગઈ હશે, સાંભરિ આવશે એનેજ;
 ને કદિ વારતા જાનૂન થઈ હશે, તાજિ થશે વાત તેનેજ. ૫.
 વૈધવ્ય ધર્મનું વરણન કરતાં, કશી ન રાખું કચાશજ;
 મોટા મોટા મુનિના મત લઈને, વાત કરીશ પ્રકાશજ. ૬.
 એવું ધારિને ઊંચા સ્વરથી ગુર, બોલીઆ તાળી પાડીજ;
 સાંભળજો સહિ એકજ ચિત્તથી, વાત ન કરશો આડીજ. ૭.
 વેદ પ્રમાણે ધરમ વિધવાનો, રનેહ સહિત સંભળાવુંજ;
 સ્વર્ગ વિષે મુખ ભોગ ભોગવશો, આદરશો વ્રત આધુંજ. ૮.
 ને કદી કિંચિત ચૂક કરો તો, પડશો નરકની ખાણેજ;
 જમના દુત જોરાવર તમને, મારશે મોટાં બાણેજ. ૯.
 લાલચ લોભ હજાર દેખાડે, પણ ન કદી લલચાવુંજ;
 પ્રાણુ જતાં પણ ધર્મ પોતાનો, તે તજીને નહિ જવુંજ. ૧૦.
 ધર્મ ધરી તમે ધન્ય ગણાશો, દેવ લોકે થશો દેવીજ;
 રાણીથકી પણ રિધસિંધ ઝાઝી, અલખત પામશો એવીજ. ૧૧.
 તે માટે હવે તમને કહું તે, પૂરાં વચન શુણિ પરખોજ;
 વિધવા સ્ત્રિયોનો વેદ કહ્યોછે, ધર્મ સન્યાસિના સરખોજ. ૧૨.

૫૬ ૬૬ સું.—દેશી ૭ મી.

વિધવા વામાનો, ધર્મ^૧ સન્યાસીના સરખો;
 પ્રીતસહિન જે પાળે નહિ તે, પરવશ પશુ સમ પરખોરે. વિધ. ૦૮૬.
 વિધવા કે સન્યાસી ને કદિ, બળદનિ^૨ ગાડિએ ખેસે;
 ધર્મસિંધુનો ધારો જોતાં, પ્રૌઢ નરકમાં ખેસેરે. વિધવા. ૧.

^૧ ત્રીજા ભાગમાં શ્લોક લખ્યાછે.

^૨ એક ભાગાસ્વારે ઘોડાની દયાથી ઘોડા ઉપર બેસીને
 મોટા ધાસનો ભારો હોતો તે પોતાના માથા ઉપર લીધો.
 તેમજ કેટલાંક ધારિએ કે બળદ ઉપર ન બેસવું પણ
 ગાડી ઉપર બેસવું.

કાંસાના વાસણમાં કોઈ દિન, ને વિધવા સ્ત્રી જન્મશે;
પતિ સુધાં નરકે જઈ પડશે, ખૂણ પિણ ત્યાં ખમશેરે. વિધવા. ૨.
બાગ બગીચા કે નૃત્ય તાટકે, ને કદિ નજરે જોશે;
તો તે વિધવા નૂત્ર તતકાણુ, ખરે ખરૂં ત્યાં ખોશેરે. વિધવા. ૩.
વિવાહનાં કદિ વિધવા નારી, ગીતા લાગે ગાવા;
તો તે પાપથકી ત્રિભુવનમાં, સમર્થ નથિ છોડાવારે. વિધવા. ૪.
રેશમનું કે રંગેલું, કદિ અંચળ ધારે અંગે;
તો તેના પશિયા જન્મપુરિમાં, સંચરશે તે સંગેરે. વિધવા. ૫.
કનક કદી તલભાર ધરેજો, વિધવા કે સન્યાસી;
પાપ ખસે નહિ વસે કદી જો, કોડ વરસ જઈ કાશીરે. વિધવા. ૬.
વિધવા હાર્ય વિનાદ કરે નહિ, રહે ઉદાસી આપે;
વાત કરે વૈરાગ્યતણી, નહિતો પડશે મહાપાપેરે. વિધવા. ૭.
સંસારિક ઉત્સવમાં કે કદિ, ઉન્નણિએ નવ જય;
એકજ વાર દિવસ આખામાં, ખાણું સાદું ખાયરે. વિધવા. ૮.
પૃથ્વી ઉપર કરે પથારી, જેમ જંગલના જોગી;
ધ્વજ ધ્વજ મુખે ઊઝારે, સ્મશાનના જેમ શોગીરે. વિધવા. ૯.
જોણું કરું જોવા નહિ જાણું, વાળે જ્યાં કોઈ વાળું;
દેખે નહિ મુખ દર્પણમાં, તો રહે વિધવા વ્રત તાળુંરે. વિધવા. ૧૦.
તે જો કદિ તાણું આયતો, મૂળ પાપનું મોઢું;
વિશેષ લોભથકો વિધવાવ્રત, ખચીત થાશે ખોટુંરે. વિધવા. ૧૧.
શ્રદ્ધાથી વિધવ્ય ધર્મ, નવ પાળે તે તો કેવી;
એકાદશી ઉપવાસ કરે, બાંધેલી બકરી જેવીરે. વિધવા. ૧૨.

૫૬ ૬૭ સું.—દેશી ૧ લી.

કથા શુણીને લોજન કરવા, ઉઠી સહિ હરખાંઈ;
પીળા રાતા મુગટા પેહેરી, ખેડી સરવે બાઈ. ૧.
પંતરાળી થાળી ખીતળી, દઈ કાંસાના થાળ;
જન્મ્યા પછી પાછા નહિ લઈએ, કહ્યું એમ તે કાળ. ૨.
લાલચને લીધે કાંસાનાં, વાસણ સહને ગમીયાં;
પહોર દિવસ પૂરે ચરતાં સહિ, ખટરસ લોજન જમીયાં. ૩.
પાંતળિયાં આપ્યાં તે આવી, હોઠ કર્યા બહુ રાતા;
દર્મણ આપ્યાં તેમાં અધરો, દિલ ભલા દેખાતા. ૪.
આબૂપણ અંચળ લાવીને, એક કર્યો અંખાર;
સદા શરીર ઉપર રાખો તે, સજો તમે શણગાર. ૫.

૧ તદ્દેગુણ્યાદવિસ્તર્ગાત્પતિ:પતતિતર્કયા
તસ્યા: પિનાચમાત્રાચધ્રાત્તર્કાસ્તથૈવચ ॥

૨ તાંબુલામ્બજનેત્રૈવકાસ્યપાત્રેચમોજનમ્
પતિશ્ચવિધવાચૈવવર્જ પેષદનાદિકમ્ ॥

હોલ.

એણું શુણતાં અખળા સર્વે, ભૂણણ સજવા લાગી;
કનકતણી ગૂજરિયો કોઈએ, મુખથી લીધી માગી. ૬.
કોઈએ ધરી કનકની કંઠી, વળિ વીંટી આંગળિએ;
સાડી કશળી છેડાની, શરીરે લઈ સજ સગળિએ. ૭.
કોઈએ કાને ધર્યાં વેડલા, કાંચળિ રેશમશેરી;
ખાંહે લઈ માદળિયાં ખાંધ્યાં, શોભીતાં સાનેરી. ૮.
નર્તકે ગાયક ત્યાં બોલાવ્યા, તાટક રૂઠાં રચાવ્યાં;
તે દેખી દિલ ખુશી થયાં, સહિ ભામનિયોતે ભાવ્યાં. ૯.
બાગ વિષે એક હતો બંગલો, પલંગ ત્યાં પાથરિયા;
ખરે બપોરે સહિ ત્યાં સૂતી, ધર્મ ન મનમાં ધરિયા. ૧૦.
ચાર ધડી જ્યાં દિવસ રહ્યો, સહિ જમીએ ખીલવાર;
ધૂધરિયાળા રથ જોડીને, ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૧.
બળદ બાહુ બળવંતા જોડ્યા, બાઈએ રથમાં બેઠી;
ગીત વિવાનાં ગાતી ગાતી, પુર મધ્યે સહિ પેઠી. ૧૨.

૫૬ ૬૮ સું.—દેશી ૩ જી.

બૂમો પાડીને ત્યાં ગુરૂ બોલે, સહિછો શુદ્ધો સરખીલ;
વ્રત વિધવાનુ વિસારી મુકયું, પાપણિયો મેં પરખીલ. ૧.
કથન ગુરૂનાં કાન ધરે નહિ, મન માને તેમ મહાલેલ;
રથમાં બેઠી ગીત ગાય અને, રથ ધમધમતા ચાલેલ. ૨.
કંઈ જણીતો એમ કહેજો, છો ગુરૂ કહેતા જતલ;
વૈધવ્ય ધર્મ કહ્યા પરમાણે, આપણથી ન પળાયલ. ૩.
મરણ પછી તો ગમે તેમ બાઈ, હશે થવાનું તે થાશેલ;
પણ ખાન પાનને ખાટલો તેતો, જીવતાં કેમ તજશેલ. ૪.
સહિ કરતાં હોય તેમજ કરિયે, નિંદા કરે નહિ કોઈલ;
જો કશું આપણે એકલાં કરિયે, જગત કહે લુંડું બોઈલ. ૫.
રથમાંહિ બેસીને ગાઈએ ગીતો, એમાં તે અઠચણ શી છેલ;
કંઈ વિધવા નથિ બેસતી ગાઈએ, એમાં શી વાત નવીછેલ. ૬.
કનકની કંકણ તે નવ પેહેરે, જેને મળે નહિ ખાવાલ;
પુત્ર કે ભ્રાત પરણતાં વિધવા, કંઈ નથિ બેસતી ગાવાલ. ૭.
આપણે બાઈ સંસારમાં રહેવું ને, એવું તે કેમ પળાયલ;
વહાલાં સગાં તજ થાય વેરાગણ, તેનાથિ તેમં કરાયલ. ૮.
એકજ વાર જમો દિન આખો, ભૂખ્યાં તે કેમ કહાયલ;
મુખ્યા ધણી આપણે નથિ માર્યો, મુખ્યા પાછળ ન મરાયલ. ૯.
હોશિથી રાણીએ ઉન્નણી આપી, તો શિદ રાખીએ શોકલ;
મન આપણું ખુશી કરવાને માટે, રૂપેયા ખરચ્યા શોકલ. ૧૦.
આજ દિવસ મહારાજ કુંવર શિર, ધણિ વિતો છે ધાતલ;
ઉતમ દહાડો આજનો ગણિએ, વિવાહ જેવી વાતલ. ૧૧.

તે માટે આજ ભલાં ગીત ગાઈએ, હૃદયમાંહી હરખાઈએ;
જેમ પોતાના પુત્રની પામીએ, વિવાહ કેરી વધાઈ. ૧૨.

પદ ૬૯ મું દેશી ૪ થી.

કોડે કામની કહે શુણો કંથલ,
અતિ હરખે પામી હું તો આજ; વિવાની વધામણી.

માટે મોટો મંડવો ને માંડવો,
તોડો સગળો કુટુંબી સમાજ. વિ. ૧.

કંકુ છાંટીને લખજો કંકોતરી,
પામે પ્રેમથી સઘળા સ્વજન; વિ.

છજે છાજતા રંગ છંટાવીએ,
દિલે ધારિને દિન ધન્ય ધન્ય. વિ. ૨.

શણગાર સન્નવિએ શોભતા,
હેતે લાવો રૂડાં હીર ચોર; વિ.

મોઢાં મોટી માણક મણી મૂલવો,
વેગે જાઓ મારી નણદીના વોર. વિ. ૩.

હેમ સાંકળો કાચની હાંડીએ,
ઝાઝાં ઝૂમર ઝાકઝમાળ; વિ.

કાન્તુ^૧ કાચના તખ્તતા કરાવજો,
વડા ઊંચા ને વિમળ વિશાળ. વિ. ૪.

ખૂબ ખીલે તેવી ઘણી ખૂશી,
મેલો મંડપમાં મોટા મેજ; વિ.

રૂડાં કાચ ને દાંતનાં રમકડાં,
આણો આપે એવાં ઘણાં એજ. વિ. ૫.

વાજંગાજન વિવિધ વજડાવીએ,
ગાશે ગોરિયો મંગળ ગિત; વિ.

આવી ખેલાડી આપણે આંગણે,
ખાંતે માંડશે ખેલ ખચિત. વિ. ૬.

મીઠા મેવા મગાવોને મૂલથી,
કેળાં કેરી અંજીર અનાર; વિ.

આજ સાજન મહાજન આવશે,
ખુબ ખાસો તમાસો થનાર. વિ. ૭.

મને સાંભળતાં સુખ સાંપડ્યું,
મારા મનમાં આનંદ ન માય; વિ.

રૂડો દિવસ દીવાળીથી દશગણો,
ગાણું એથિ અધિક તો ગણાય. વિ. ૮.

ભાવે હું મારાં ભાઈ ભોજનને,
લેખ લાયકી સહિત લખીશ; વિ.

^૧ મુંદર.

^૨ દાડમ.

મારી ખેહનપણીને ખોલાવવા,
મારાં માણસને મોકલોશ. વિ. ૯.

મારી સાસુજીને કહું સ્નેહથી,
રાજ રાજ થશે મુણી સર્વ; વિ.

આજ ગોર ગોરાણીને નોતરે,
આજ પરમ પવિત્ર છે પર્વ. વિ. ૧૦.

પાકાં પાન ને સારી સોપારીઓ,
લાવો ઇલિફાંચિ લીલાં લવિંગ; વિ.

કાથો ચુનો કપૂર પુરી કરી,
રચો ખીડાં રહે જેમ રંગ. વિ. ૧૧.

હું તો હરખે દેખું દશે દીશમાં,
આજ અદકો દિસે છે ઉજેશ; વિ.

કહું દિલ થકી હું જગદીશને,
હરિ આપજો અમને હમેશ. વિ. ૧૨.

પદ ૭૦ મું.—દેશી ૧ લી.

ગીત શુણી કમળા ગૌરીનુ, હૃદયું બહુ હરખાયું;
જાણ્યું જે મુજ વિવાહનું આ, ગીત જરૂર ગવાયું. ૧.

રાજ કુંવરને રાણીજી પછિ, બાગ બહાર નીસરિયાં;
સંધ્યા ટાણે શિવનાં દર્શન, કરવાને સાંચરિયાં. ૨.

ત્યાં વિધવાઓ પાંચ હતી, ભાસે મુખડાં ભૂખાણાં;
કોઈએ ઘોળાં વસ્ત્ર ધર્મી, કોઈ કશબ વિનાનાં કર્ણાં. ૩.

મુનિથાએ તે સગળીઓને, પૂછી લીધું પોતે;
કેમ તમે ભોજન નથી કીધું, કારણ મને કહો તે. ૪.

બાઈઓ મુનિથા પ્રત્યે બોલી, અમે શુણી ગુરૂ ગાથા;
એજ રિતે વિધવાનો ધર્મ, ધરીશું અમે અનાથા. ૫.

પ્રાણ જતાં પણ નહીં પેશિએ, બાગ વિષે કદિ બાઈ;
જોણું જોવા નહિ જઈએ, હૃદયમાંહી હરખાઈ. ૬.

સ્વર્ગથકી કોઈ સુર આવીને, લાગે જો લલચાવા;
તો પણ અમે ધરમ નહિ તણએ, લાગે દૈત્ય ડરાવા. ૭.

માથા સાટે અમે રાખશું, ધર્મ અમારો આપ;
આપદકાળ પડે મહા આવી, તો પણ શા સંતાપ. ૮.

કાપીને કોઈ કાયા કેરા, કરશે ચૂરે ચૂરા;
તો પણ કાંઈ નુકશાન નથી, અમે ધર્મ પાળશું-પૂરા. ૯.

પછિ વેને તેઓને પૂછ્યું, જો દિન આજો જાગ્યાં;
કહો આજ આ બાગ વિષે, વાજતો શાં શાં વાગ્યાં. ૧૦.

બાઈઓ કહે અમે એના સ્વર, શુંણ્યા નથી શું કહિએ;
એવે સમે ઉપદેશતણાં પદ, અમે ઉચરતાં રહિએ. ૧૧.

વેન કહે તમે પદ ગાયાં તે, બોલો અહિંયાં ખેરી;
પછિ વિધવાઓ ગાવા લાગી, ઉત્તમ પદ ઉપદેશી. ૧૨.

કદકે જણીને કરો ન દીઠો, એકે ગમ આધાર;
માંસ રૂધિર તનમાંહિ મળે નહિ, પિંજર હાડ પ્રકાર. ૧૧.
દયા અધિક ઉપજ દિલમાંહી, જીવતી એવી જોઈને;
વેને અતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગમાવી રોઈને. ૧૨.

દોહરો.

શુકલ કહે પરિક્ષિત શુણો, રાખી અનુરાગ;
વરણન વેનચરિત્રનો, ભાખ્યો છૂટો ભાગ. ૧.

ભાગ ૭ મો.

૫૬ ૭૪ મું.—દેશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત શુણી, રૂમિ ઘેર ગયા તે વાર;
નિશિ આખી નીદ્રા નવ આવી, વિધ વિધ કર્યા વિચાર. ૧.
અંતે અંતર એમ ઠ્યું જે, એ તો કામ ન કરવું;
સ્ત્રી શુદ્રો તો તાપ્યામાં રહે, એજ રિતે આચરવું. ૨.
સેવાનો અધિકારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી;
અધિક ગુણો એને ન શિખવવા, રાખાવિ શૂદ્રજ જેવી. ૩.
પણ નૃપકુંવરે લિધિ પ્રતિજ્ઞા, તે શી રીતે તૂટે;
રાજા અંગ ઉપાય કરે તો, છેકે કુંવર મત છૂટે. ૪.
ખિન્ને દિવસ ગુરૂદેવ ગયા, જ્યાં અધિપતિ એઠો અંગ;
આસન આખું ત્યાં તે એઠા, પછિ તે કહ્યો પ્રસંગ. ૫.
વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખારો;
જરૂર કશું તોફાન જાગશે, સહિ જન સામા થારો. ૬.
રાજા કહે ફિકર નવ રાખો, વારિશ વેનકુંવરને;
ચાલ નવો નહિ દેઝ ચલાવા, નહિ દુખ દેઉ કોઈ નરને. ૭.
કહે ગુરૂ સમ ખાઈ કહો તો, અધિક ભરૂંસો આવે;
પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સત્ય તજવે. ૮.
પુત્રતાણુ પોષણ કરવા, કંઈ પિતા કરે છે પાપ;
સુતનો ગુનો છુપાવા માટે, ઉચરે જાંઠું આપ. ૯.
નરપતિ કહે નક્કી હું વારીશ, વચન ન લોપે વેન;
વેનતણો વિશ્વાસ મને છે, જાણો કરો મુખચેન. ૧૦.
જો લોપે તો પુત્રતાણુ પછિ, જીવતાં મુખ નવ જોઈ;
જો જોઈ તો શ્રીહૃત્યાથી, હૃત્યાશે હું હોઈ. ૧૧.
ક્ષિતિપતિએ એવા સમ ખાધા, વિપ્ર થયાજ વિદાય;
પછી કુંવરને કહ્યું ખોલાવી, એમ કદી ન કરાય. ૧૨.

સોરોઠો.

જો તું તારે ચિત્ત, ઈચ્છે રૂડું આપનું;
તો કહું તારે હીત, રાજનીતિ શુણ રાજવી. ૧.

૫૬ ૭૫ મું.—દેશી ૧૦ મી.

રાજનીતી શુણ રાજવી, ઉચરે રાય અંગ;
રથિત રૂદ્યે રાજ રહે, એવા ધારિએ હંગ. રાજનીતી. ટેક.
જે નૃપતી થકિ જન ઘણા, દિલ થાય ઉદાસ;
રાજ્યનો કે તેના પંડનો, નકિ થાય વિનાશ. રાજ. ૧.
પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રથિત રાય;
પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ કલ્યાણ થાય. રાજ. ૨.
કેવળ સ્વારથ કારણે, રાજા રાખે જે રાજ;
રથિતનૂ ન રૂડું કરે, એનું થાય અકાજ. રાજ. ૩.
પાંચ પ્રધાનને પૂછિને, કામ કરવું હમેશ;
એકલિ આપ અકલથકી, નવ કરિયે વિશેષ. રાજ. ૪.
જો પ્રજા મુખ્યને પૂછિને, રાજનીતિ રખાય;
તો વળિ સહિથી સરસ દિસે, કદિ કલેશ ન થાય. રાજ. ૫.
ચરચા સાંભળિયે ચૌઠાતણી, જસ અપજશ વાત;
અપજશથી ડરિયે અતિ, તેમાં છે મુખ સાત. રાજ. ૬.
શિક્ષક જન જેમ શિષ્યને, શિખવે શુણ સાર;
સર્વને એમ સૂધારિયે, પૂરો રાખીને ધાર. રાજ. ૭.
સરસ રિતી પણ સર્વને, આવે નહિ અનુકૂળ;
તો તે તરત ન ચલાવિયે, એજ સંપનું મૂળ. રાજ. ૮.
એવું કશું કરિયે નહિ, જેથી જીલમ જણાય;
ધીમે ધીમે સમજાવિયે, શુભ રીતે સદાય. રાજ. ૯.
જેને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય;
નહિતો પ્રજા કે રાજાતણા, દહાડા મુખમાં ન જાય. રાજ. ૧૦.
કોઈએ ધારેલા ધર્મનો, નહિ રૂઢિયે વિધેશ;
ધર્મ વિધેશ કિધાયકી, દિલમાં લાગેછે ડંશ. રાજ. ૧૧.
અલપ કહ્યું પણ આટલું, શિખિ રાખે જે રાય;
એજ રાજાતણા રાજ્યના, પાયા ઊંડા રોપાય. રાજ. ૧૨.

—૦—

૫૬ ૭૬ મું.—દેશી ૧૪ મી.

વળી એમ ખોલ્યો અંગરાય, શુણો જન રાજ સભાના;
સદા સારો મુદારો ન થાય, મુણો જન રાજ સભાના;
એક ધાએ કુવો ન ખોદાય, શુણો જન રાજ સભાના; ટેક.
જાનો ચાલ જરૂર જો, દુખદાયક દેખાય;
રથિતને સમજાવીને, કરે રૂડો મુદારો રાય. શુણો. ૧.
સમજાવ્યે સમજે નહીં, તો ન કરે તતકાળ;
કળે કળે જીગતી કરી, કામ પાર પાડે ભૂપાળ. શુણો. ૨.
કઈક કામ શરૂવાતથી, સો વર્ષે સિદ્ધ થાય;
રાયણ રોપણહાર નર, તે તો રૂળ તેહનાં નવ ખાય. શુણો. ૩.

૧ કહેછે કે સો વરસની થાય ત્યારે રાયણને રૂળ થાયછે.

ધીરે ધીરે જો સાધિયે, કારજ ભલું સધાય;
આગ અધિક લગાડતાં, જુઓ પાકે બધો બળિનય. શુણો. ૪.
અવસર આવ્યે થાય છે, સધળાં કારજ સિદ્ધ;
ફળ પાકે ન રૂતુ વિના, વડી વાતો કર્યે વિધ વિધ. શુણો. ૫.
પ્રથમ ઘણી રઘિયતતાણે, અંતર ઉતરે વાત;
ત્યાર પછી તે કામની, ભલે કરજો ભલામણ બ્રાત. શુણો. ૬.
જ્યાં લગિ મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગિ કેમ;
વરતુ ન ગમતી નાકને, જુઓ જાલ જમે નહિ જેમ. શુણો. ૭.
અભાવતું આરોગતાં, ગળા થકી ન ગળાય;
આગ્રહ કરી ગળાંવતાં, એથી અંતે તો ઉલટી થાય. શુણો. ૮.
રોજ રોજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂચી અપાર;
થોડે થોડે અફિણુ પણ, અંતે થાયછે પ્રાણ આધાર. શુણો. ૯.
બાળક શીખે બોલતાં, આગળથી ઉચ્ચાર;
પછિલખતાં ન સમજતાં, અને વળતિબધો વ્યવહાર. શુણો. ૧૦.
પાઠ મુદારાનો પ્રથમ, સઉને શિખવો એમ;
પછિ અમલમાં આણવા, તતખીરથી શીખવો તેમ. શુણો. ૧૧.
સઉનું સાંઝ આહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સ્નેહ સહિત સંભળાવજો, ધીરે ધીરે મુદારાનો સાર. શુણો. ૧૨.

૫૬ ૭૭ સું.—દશી ૨૩ મી.

સજ્જન સંભળાવજો, ધીરે ધીરે મુદારાનો સાર;
સજ્જન સ્નેહ સહીત સંભળાવજો. ટેક.
છોટી અકલ વાળા આગળે, મુખે વદિએ ન મોટી વાત;
પાશેર ફેરા પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સજ્જન. ૧.
લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મેલિયે તો મરિ જય;
ભૂંછે કરી ભભરાવિયે, તો તે ખાસી રીતથી ખાય. સજ્જન. ૨.
માંકડાં લઈને માનવી, ખેડો નાવમાં દઈને નૂર;
ભડકાવે તો તે અભાગિયાં, પડે કૂદી પાણીને પૂર. સજ્જન. ૩.
જે સમજે જેવી રીતથી, તેને પણ સમજવિએ તેમ;
ખેશે તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરિયે લવાશે કેમ. સજ્જન. ૪.
બાળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે બાળક રૂપ;
ભૂ બાઉ તાત્યા ભાખિયે, ભલે હોઈએ ભણેલા ભૂપ. સજ્જન. ૫.
પલકે ટેકે નહિ પેટમાં, જો ખાય બિલાડી ખીર;
ખાંમુખાં શિદ ખવરાવિએ, તે વિચારો ને મારા વીર. સજ્જન. ૬.
લંગલ ફેરાં જતાવશે, આપે પાળવા કરિએ જો આશ;
એવું આદરિએ કે આપણી, પાસે વશે કરી વિશ્વાસ. સજ્જન. ૭.
ધીરે ધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અકલ શિખવીએ અનેક;
હજિ મજિ હેત વધારિએ, પણ છૂટા ન પડિએ છેક. સજ્જન. ૮.

નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જો એવું જ્ઞાન;
નાશિને જય નિશાળિયા, મજે શીક્ષકને કેવું માન. સજ્જન. ૯.
છણછણતે તેલે છાંટિએ, લઈને નિર્મલ દંડુ જો નીર;
સળગી ઉઠે એતો સામંત, વળી સામાનુબાળે શરીર. સજ્જન. ૧૦.
સજ્જનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિશ્વ વિરુદ્ધ વિચાર;
બાહુજનમાં નહિ બોલિએ, જેથી ઉપજે ઉપાધિ અપાર. સ. ૧૧.
સંસારી જનને મુદારશો, રૂઢી રાખીને એવી જો રીત;
દલપતરામના દેવની, તમે પામશે પૂરી પ્રીત. સજ્જન. ૧૨.

ઢોહરો.

સુંદર જેમાં જ્ઞાનરસ, કશિયે નહીં કચાજ;
અવિપતિયે એવાં કહ્યાં, કથન કુંવરની પાસ. ॥૧॥

૫૬ ૭૮ સું.—દશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સઉ સભાસદોને, નૃપે કહ્યાં એમ વેણ;
વેન કુંવર વળતી ત્યાં બોલ્યો, નીચાં ઢળી નેણ. ૧.
વેનનિ આંખે આંમુ વહ્યાં, અને ગદગદ વાણી બોલે;
ચિતમાં ચિંતા અધિક વધી જો, રખે પિતા રિસ બોલે. ૨.
વનની કથા બધી કહિ દીધી, વરણવિને વિસ્તાર;
અહો પિતા મેં આવી પ્રતિજ્ઞા, કરિ સમ ખર્ચ હજાર. ૩.
અબળાના દુખનો અનુભવ મેં, કીધો મારી જતે;
અરે પિતા અત્યંત દયા, ઉપજે મુજને એ વાતે. ૪.
તજું પ્રતિજ્ઞા તો પુરવજની, લાજે પેઠી સાત;
પછી પ્રતિજ્ઞા કોઈ નહિ પાળે, મનુવંશી સાક્ષાત. ૫.
તો પણ તાત તમે ફરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
સુણિ રાજ્યે જાણ્યું બનિયો, લાવિ ભાવ બનનાર. ૬.
કથન કશું મુખથી કહેવાનું, એકે ન મુજ્યું એને;
કશી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન જાણી વેને. ૭.
રાજા સતે એકાંતે જઈ, મુતો ઉદાસી લાવી;
અરધા રાતે જતો રહ્યો, ખરખખર ફરી નવ આવી. ૮.
વિગત સહિત તે વાત બધી, વહાણમાં વેને જાણી;
પિતા ઉપર બહુ પ્યારથકી, આંખોમાં આંચ્યાં પાણી. ૯.
કુટિ કુટિને કલ્યાંત કર્યો, રોથો નીસાસા નાંખી;
રૂષિ ઉપર બહુ રીસ ચડી પણ, મનની મનમાં રાખી. ૧૦.

*શ્લોક: ॥ एवं न निर्विण्मना नृपो गृहा
न्निशीय उच्छ्राय महोदयोदयान्
अलव्यनिद्रोऽनुपलक्षितो नृभि
हित्वा गतो वनसुवं प्रसुताम्

કંઈક જણીને કરો ન દીઠો, એકે ગમ આધાર;
માંસ રૂઢિર તનમાંહિ મળે નહિ, પિંજર હાડ પ્રકાર. ૧૧.
દયા અધિક ઉપજ દિલમાંહી, જીવતી એવી નેઈને;
વેને અતિ ચિંતાથી આખી, રાત ગમાવી રોઈને. ૧૨.

દોહરો.

શુકલ કહે પરિક્ષિત શુણો, રાખી અનુરાગ;
વરણુન વેનચરિત્રનો, ભાખ્યો છઠ્ઠો ભાગ. ૧.

ભાગ ૭ મો.

૫૬ ૭૪ સું.—દેશી ૧ લી.

વેનકુંવરની વાત શુણી, રૂમિ ઘેર ગયા તે વાર;
નિશિ આખી નીદ્રા નવ આવી, વિધ વિધ કર્યા વિચાર. ૧.
અંતે અંતર એમ ઠ્યું જે, એ તો કામ ન કરવું;
સ્ત્રી શુદ્ધો તો તાબામાં રહે, એજ રિતે આચરવું. ૨.
સેવાનો અધિકારજ તેને, સ્વતંત્રતા નહિ દેવી;
અધિક શુણો એને ન શિખવવા, રાખવિ શૂદ્રજ જેવી. ૩.
પણ નૃપકુંવરે લિધિ પ્રતિજ્ઞા, તે શી રીતે તૂટે;
રાજા અંગ ઉપાય કરે તો, છેક કુંવર મત છૂટે. ૪.
ખિજે દિવસ ગુરૂદેવ ગયા, જ્યાં અધિપતિ ખેડો અંગ;
આસન આખું ત્યાં તે ખેડ, પછિ તે કહ્યો પ્રસંગ. ૫.
વેન વિવા વિધવાના કરશે, મહાજન મન દુખારો;
જરૂર કરું તોફાન જાગશે, સહ જન સામા થારો. ૬.
રાજા કહે ફિકર નવ રાખો, વારિશ વેનકુંવરને;
ચાલ નવો નહિ દેજો ચલાવા, નહિ દુખ દેઉ કોઈ નરને. ૭.
કહે ગુરૂ સમ ખાઈ કહો તો, અધિક ભરંસો આવે;
પુત્ર ઉપરની પ્રીત પિતાની, તે તો સત્ય તજવે. ૮.
પુત્રતાણુ પોપણ કરવા, કંઈ પિતા કરે છે પાપ;
સુતનો ગુનો છુપાવા મારે, ઉચરે જૂઠું આપ. ૯.
નરપતિ કહે નક્કી હું વારીશ, વચન ન લોપે વેન;
વેનતાણો વિશ્વાસ મને છે, જાઓ કરો મુખચેન. ૧૦.
જો લોપે તો પુત્રતાણુ પછિ, જીવતાં મુખ નવ જોઈ;
જો જોઈ તો અલંહત્યાથી, હત્યારો હું હોઈ. ૧૧.
ક્ષિતિપતિએ એવા સમ ખાધા, વિપ્ર થયાજ વિદાય;
પછી કુંવરને કહ્યું ખોલાવી, એમ કદી ન કરાય. ૧૨.

સોરોડો.

જો તું તારે ચિત્ત, ઈચ્છે રૂઢું આપનું;
તો કહું તારે હીત, રાજનીતિ શુણ રાજવી. ૧.

૫૬ ૭૫ સું.—દેશી ૧૦ મી.

રાજનીતી શુણ રાજવી, ઉચરે રાય અંગ;
રધિત રૂદયે રાજ રહે, એવા ધારિએ હંગ. રાજનીતી. ટેક.
જે નૃપતી થકિ જન ધણા, દિલ થાય ઉદાસ;
રાજ્યનો કે તેના પંડનો, નકિ થાય વિનાશ. રાજ. ૧.
પુત્રને જેમ પાળે પિતા, એમ રધિત રાય;
પાળે સદા પૂરા પ્રેમથી, તોજ કહ્યાણુ થાય. રાજ. ૨.
કેવળ સ્વારથ કારણે, રાજા રાખે જે રાજ;
રધિતનૂ ન રૂઢું કરે, એનું થાય અકાજ. રાજ. ૩.
પાંચ પ્રધાનને પૂછિને, કામ કરવું હમેશ;
એકલિ આપ અકલથકી, નવ કરિયે વિશેષ. રાજ. ૪.
જો પ્રજા મુખ્યને પૂછિને, રાજનીતિ રખાય;
તો વળિ સઉથી સરસ દિસે, કદિ કદેશ ન થાય. રાજ. ૫.
ચરચા સાંભળિયે ચોટાતણી, જસ અપજશ વાત;
અપજશથી ધરિયે અતિ, તેમાં છે મુખ સાત. રાજ. ૬.
શિક્ષક જન જેમ શિખ્યને, શિખવે શુણ સાર;
સર્વને એમ સૂધારિયે, પૂરો રાખીને ધ્યાર. રાજ. ૭.
સરસ રિતી પણ સર્વને, આવે નહિ અનુકૂળ;
તો તે તરત ન ચલાવિયે, એજ સંપતું મૂળ. રાજ. ૮.
એવું કશું કરિયે નહિ, જેથી જીલમ જણાય;
ધીમે ધીમે સમજાવિયે, શુભ રીતે સદાય. રાજ. ૯.
જેને પ્રજા ધન્ય ધન્ય કહે, એજ ઉત્તમ રાય;
નહિતો પ્રજા કે રાજતાણા, દહાડા મુખમાં ન જાય. રાજ. ૧૦.
કોઈએ ધારેલા ધર્મનો, નહિ કરિયે વિધ્વંશ;
ધર્મ વિધ્વંશ કિધાયકી, દિલમાં લાગેછે હંશ. રાજ. ૧૧.
અલપ કહ્યું પણ આટલું, શિખિ રાખે જે રાય;
એજ રાજતાણા રાજ્યનાં, પાયા હોડ રોપાય. રાજ. ૧૨.

—૦—

૫૬ ૭૬ સું.—દેશી ૧૪ મી.

વળી એમ ખોલ્યો અંગરાય, શુણો જન રાજ સલાનાં;
સદા સારો સુધારો ન થાય, સુણો જન રાજ સલાનાં;
એક ધાએ કુવો ન ખોદાય, શુણો જન રાજ સલાનાં; ટેક.
જૂનો ચાલ જરૂર જો, દુખદાયક દેખાય;
રધિતને સમજાવીને, કરે રૂડો સુધારો રાય. શુણો. ૧.
સમજાવ્યે સમજે નહીં, તો ન કરે તતકાળ;
કળે કળે જીગતી કરી, કામ પાર પાડે ભૂપાળ. શુણો. ૨.
કંઈક કામ શરૂવાતથી, સો વર્ષે સિદ્ધ થાય;
રાયણ^૧ રોપણહાર નર, તે તો ફળ તેહનાં નવ ખાય. શુણો. ૩.

^૧ કહેછે કે સો વરસની થાય ત્યારે રાયણને ફળ થાય છે.

ધીરે ધીરે ને સાધિયે, કારજ ભલું સધાય;
આગ અધિક લગાડતાં, બુઝો પાકે બધો બળિબળ. શુણો. ૪.
અવસર આવ્યે થાય છે, સધળાં કારજ સિદ્ધ;
ફળ પાકે ન રૂતુ વિના, વડી વાતો કર્યે વિધ વિધ. શુણો. ૫.
પ્રથમ ઘણી સ્થિતિતણે, અંતર ઉતરે વાત;
ત્યાર પછી તે કામની, ભલે કરજે ભલામણ બ્રાત. શુણો. ૬.
બ્યાં લગિ મન માને નહીં, કરશે ત્યાં લગિ કેમ;
વસ્તુ ન ગમતી નાકને, બુઝો જીભ જમે નહિ જેમ. શુણો. ૭.
અભાવતું આરોગતાં, ગળા થકી ન ગળાય;
આમહું કરી ગળાવતાં, એથી અંતે તો ઉલટી થાય. શુણો. ૮.
રોજ રોજ ઉપજવતાં, ઉપજે રૂચી અપાર;
થોડે થોડે અફિણુ પણ, અંતે થાયછે પ્રાણ આધાર. શુણો. ૯.
બાળક શીખે બોલતાં, આગળથી ઉચ્ચાર;
પછિલખતાં ને સમજતાં, અને વળતિબધો વ્યવહાર. શુણો. ૧૦.
પાઠ મુધારાનો પ્રથમ, સઉને શિખવો એમ;
પછિ અમલમાં આણવા, તતખીરથી શીખવો તેમ. શુણો. ૧૧.
સઉનું સાંઝે આહોતો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સ્નેહ સહિત સંભળાવજે, ધીરે ધીરે મુધારાનો સાર. શુણો. ૧૨.

૫૬ ૭૭ મું.—દેશી ૨૩ મી.

સજ્જન સંભળાવજે, ધીરે ધીરે મુધારાનો સાર;
સજ્જન સ્નેહ સહિત સંભળાવજે. ટેક.
છોટી અકલ વાળા આગળે, મુખે વદિએ ન મોટી વાત;
પાશેર કેશ પાત્રમાં, કેમ શેર સમાશે સાત. સજ્જન. ૧.
લાખો કીડીપર લાડવો, આખો મેલિયે તો મરિ જય;
ભેટો કરી ભભરાવિયે, તો તે ખાસી રીતથી ખાય. સજ્જન. ૨.
મોકિડાં લઇને માનવી, બેઠે નાવમાં દઇને નૂર;
ભડકાવે તો તે અભાગિયાં, પડે કૂદી પાણીને પૂર. સજ્જન. ૩.
જે સમજે જેવી રીતથી, તેને પણ સમજાવિએ તેમ;
બેરે તો સમજે સાનમાં, ત્યારે કરિયે લવારો કેમ. સજ્જન. ૪.
બાળક આગળ બોલિયે, ત્યારે બનિયે બાળક રૂપ;
ભૂ બાઉતાત્યા ભાખિયે, ભલે હોઇએ ભણેલા ભૂપ. સજ્જન. ૫.
પલકે ટેકે નહિ પેટમાં, જો ખાય બિલાડી ખીર;
ખાંમુખાં શિદ અવરાવિએ, તે વિચારો ને મારા વીર. સજ્જન. ૬.
જંગલ કેશ જતાવરો, આપે પાળવા કરિએ જો આશ;
એવું આદરિએ કે આપણી, પાસે વરો કરી વિશ્વાસ. સજ્જન. ૭.
ધીરે ધીરે નિત્ય ધીરવી, એને અકલ શિખવીએ અનેક;
હજિ મજિ હેત વધારિએ, પણ છૂટા ન પડિએ છેક. સજ્જન. ૮.

નિશાળિયાને ગમે નહીં, આપે શિક્ષક જો એવું જ્ઞાન;
નાશિને જય નિશાળિયા, મજે શીક્ષકને કેવું માન. સજ્જન. ૯.
છણછણતે તેલે છાંટિએ, લઇને નિર્મલ ઠંડું જો નીર;
સળગી ઉઠે એતો સામઠું, વળી સામાનુબાળે શરીર. સજ્જન. ૧૦.
સજ્જનને મન શુદ્ધ છે, પણ વિધ વિરુદ્ધ વિચાર;
બાહ્યનમાં નહિ બોલિએ, જેથી ઉપજે ઉપાધિ અપાર. સ. ૧૧.
સંસારી જનને મુધારશો, રૂઢી રાખીને એવી જો રીત;
દલપતરામના દેવની, તમે પામશો પૂરી પ્રીત. સજ્જન. ૧૨.

દોહરો.

સુંદર જેમાં શાંતરસ, કશિયે નહીં કચાસ;
અધિપતિયે એવાં કહ્યાં, કયન કુંવરની પાસ. ॥૧॥

૫૬ ૭૮ મું.—દેશી ૧ લી.

પુત્ર સહિત સઉ સભાસદોને, નૃપે કહ્યાં એમ વેણ;
વેન કુંવર વળતી ત્યાં બોલ્યો, નીચાં ઢાળી નેણ. ૧.
વેનનિ આપે આંમુ વહાં, અને ગદગદ વાણી બોલે;
ચિતમાં ચિંતા અધિક વધી જો, રખે પિતા રિસ બોલે. ૨.
વનતી કથા બધી કહિ દીધી, વરણવિને વિસ્તાર;
અહો પિતા મેં આવી પ્રતિજ્ઞા, કરિ સમ ખાઈ હજાર. ૩.
અબળાના કુખનો અનુભવ મેં, કીધો મારી જાતે;
અરે પિતા અત્યંત દયા, ઉપજે મુજને એ વાતે. ૪.
તબું પ્રતિજ્ઞા તો પુરવજની, લાજે પેલી સાત;
પછી પ્રતિજ્ઞા કોઈ નહિ પાળે, મનુવંશી સાક્ષાત. ૫.
તો પણ તાત તમે કુરમાવો, તેમજ હું તૈયાર;
મુણિ રાજાએ જાણ્યું બનિયો, ભાવિ ભાવ બનનાર. ૬.
કથન કરું મુખથી કેહેવાનું, એકે ન મુજબું એને;
કશી પ્રતિજ્ઞા કરી પિતાએ, વાત ન જાણી વેને. ૭.
રાજા જાતે એકાંતે જઈ, મુતો ઉઘાસી લાવી;
અરધા રાતે જતો રહ્યો, ખરખખર ફરી નવ આવી. ૮.
વિગત સહિત તે વાત બધી, વહાણમાં વેને જાણી;
પિતા ઉપર બહુ ધ્યાનથી, આંખોમાં આંખ્યાં પાણી. ૯.
કુટિ કુટિને કલ્યાંત કર્યો, રોયો નીસાસા નાંખી;
રૂપિ ઉપર બહુ રીસ ચડી પણ, મનની મનમાં રાખી. ૧૦.

*શ્લોક: ॥ एवं स निर्विण्मना नृपो गृहा
न्निशीय उध्याप महोदयोदयात्
अलब्धनिद्रो अनुपलक्षितो नृभि
हित्वा गतो वैनसुवं प्रसुताम्

કઈક દિવસ ગાદી રહિ સૂની, ખેઠા વેન વિવેકે;
વિપ્રોએ વિધિવત રાંજનને, શિર કીધો અભિષેકે^૧. ૧૧.
હોમ કર્યો દ્વિજ જાતિ જમાડયા, કસર ન રાખી કાંઈ;
ઉપરથી પૂજ્યા અરચ્યા પાણુ, ઈરષા અંતર માંઈ. ૧૨.
એક દિવસ નૃપ એમ વિચારે, અરે દેવ શું કરવું;
મારિ પ્રતિજ્ઞા નહીં પળેતો, મારે પ્રણુ છે મરવું. ૧૩.

પદ ૭૯ મું.—દશી ૩ છ.

પુરપતિ તે પુર ચરચા જોવા, વિચર્યો અરધી રાતેજ;
પુરમાં ફરીને પછી પુર બાહર, જઈ ચડીઓ નિજ જાતેજ. ૧.
ત્યાં શિવને મંદિર શોભીતું, અધિપતી પેઠા એમાંજ;
કૌતક એક માણાભયકારી, તતક્ષણ દીઠું તેમાંજ. ૨.
એક પુરૂષ કર ખડગ લઈ, મરતો હતો દુખનો માર્યોજ;
હાં હાં કહિ રાયે હોંકારો, કરિને તેને વાર્યોજ. ૩.
આતમઘાત કરીને અરે તું, પાડિશ નહિ નિજ પ્રાણજ;
જો તું મરે તો હવે તુજને છે, આ શિવજની આણજ. ૪.
આતે શું એમ અચરજથી, ઉપજ્યો અદભુત રસ એવોજ;
આપે શરીરે રોમાંચ થયો, પુરપતિને વળ્યો પરશેવોજ. ૫.
ભૂત હશે કે હશે કોઈ ભૈરવ, કે દુષ્ટિ તર કે દેવજ;
હિંમતે જઈને તેના હાથમાંથી, ખડગ લિધું તતખેવજ. ૬.
ત્યાં તે બોલ્યો અરે ભાઈઆ અવસર, મુજને ન વારિશ મરતાંજ;
દુઃખથકી દરશેજ રિખાણું, મોત ભલું તે કરતાંજ. ૭.
રાય કહે તુજ નામ કામ વળિ, વિસ્તારિને કહે વાતજ;
કોડ ઉપાય કરી દુખ તારું, ભાગિશ સરવે ભ્રાત જ. ૮.
ભાષે પુરૂષ હું છું ભાર્ગવ બ્રાહ્મણ, નવરંગી મુજ નામ જ;
કર્મસંજોગ કારણ થકી કન્યા, મળી નહીં કોઈ કામજ. ૯.
રે મુજ માથે રહ્યું પિતરીરૂણ, પુત્રવિનાનો હું પાપી જ;
પિંડદાન કરિ કોણ સારશે, કુળમાં શ્રાદ્ધ કદાપી જ. ૧૦.
મુજ પછિ કદિએ પૂર્વજ મારા, તલ પાણી નહિ પામિ જ;
પુત્રવિનાનો સ્વર્ગ^૨ ન પહોંચે, લખિયુંછે કામે કામેજ. ૧૧.
બહુ બહુ મેં બાધાઓ રાખી, ઘણા જપાળ્યા જપ જ;
પણ મારું ન થયું પરણેતર, પૂરણ એવાં પાપજ. ૧૨.

^૧ વીરમાતરમાહૂય સૂનીયાંત્રણવાદિનઃ

પ્રક્રમસંમતવેન મધ્યષિચત્પતિ મુવઃ ॥ ૨ ॥

શ્રુત્વાનૃપાસનગતં વેનં મત્યુગ્રજાસનં

નિલિલ્પુર્દસ્પવઃ સર્વે સર્વજ્ઞસ્તાઙ્ગાસ્ત્રવઃ ॥ ૩ ॥

^૨ અપુત્રસ્યગતિર્નાસ્તિ સ્વર્ગનૈવચ ॥ ઇતિ ગારુડે ॥

પદ ૮૦ મું.—દશી ૧ લી.

જન્મકુંડળી લઈ જોશીને, પ્રશ્ન પૂછવા જાઉં;
જોશી જાણી અવધો કહે પણ, હું હાંએ હરખાજી. ૧.
મશાકરીમાં પણ જો કોઈ મારી, કરે વિવાની વાત;
હું તો સાચે સાચી માનું, થાઉં રૂદે રણિયાત. ૨.
અરે પ્રભુ તે અગણિત નારી, અવની પર ઉપજાવી;
પણ મુજ અરથે એકજ ઘડતાં, આજસ તુજને આવી. ૩.
ઢેલ ચમાર ગમાર ઘણા પણ, પરણેલા ધરખારી;
એ કરતાં પણ અભાગિયો હું, નહિ મારે ઘેર નારી. ૪.
રોજ રસોઈ કરીને પિરસે, મુખે બોલતી મીઠું;
મેં તો જન્મ ધરી એવું સુખ, સ્વપનામાં નહિ દીઠું. ૫.
મુખનાં મરકલડાં કરિ કરિને, જુએ પતીના સામું;
દેખી મારું દિલ દાઝે ને, પસ્તાવો બહુ પામું. ૬.
વરકન્યા ચારીમાં બેઠાં, એક બિજનને જમાડે;
અરે પ્રભુ એવું સુખ ઉત્તમ, દેખીશ હું કે દહાડે. ૭.
ચોટેથી ચિતમાં હરખાતો, ચાલ્યો ચાલ્યો આવે;
બાળક કાલું કાલું બોલી, બાપા કહિ બોલાવે. ૮.
પુત્ર પુત્રીને પરણાવે કે, વ્રત ઉદ્યાપન વેળા;
હોમ કરે જોડે જોશીને, ભાજે જન થઈ લેળા. ૯.
અરે એવા પુરૂષો એ મોટાં, પુણ્ય કર્યા હશે કેવાં;
મેં શાં મોટાં પાપ કર્યા હશે, મળ્યાં નહીં સુખ એવાં. ૧૦.
મૂરખ જેવાનાં મંદિરમાં, નિરખી બે બે નારી;
અરે વિદ્યાત્રી અભાગણી, આતે શી બુદ્ધી તારી. ૧૧.
અહો મિત્ર મારા સંકટની, શી કહું વાતો ઝાઝી;
વિશ્વ વિષે પુરૂષોના વૈભવ, દેખિ મરું છું દાઝી. ૧૨.

પદ ૮૧ મું.—દશી ચાલતી.

પનઘટ ઉપર પ્રભાતમાં જઈ, બગની પેરે બેસું;
વિંધ વિંધના વીચાર કરું પણ, એથી અર્થ સરેશું. ૧.
રસ્તે જતાં રામાઓનાં, ટોળેટોળાં દેખું;
નિરખીને તીસાસા નાખું, અભાગ્ય મારાં લેખું. ૨.
પછિ ઘેર જઈ પોતાને હાથે, નીર ઉકાળી નહાવું;
બળ્યા જળ્યા ભાખરા બનાવી, ખાંત વિનાનું ખાવું. ૩.
સ્મશાન સરખું ધર ભાસે ને, ચિતા સળગતી સજ્યા;
અધિક અંતરની વાત ઉચરતાં, લાગે છે મને લજ્યા. ૪.
વાસણની ઉતરેવડને એકે, રાતું વસ્ત્ર ઓઢાડું;
ઉભાં છો વહુ એમ કહી, મારા મનને હું રમાડું. ૫.
એની જોડે ઉભો રહિને, એમ વિચારું આપ;
આ જેવડી કન્યા આવે તો, વળતી શા સંતાપ. ૬.

એક દોરડું લઈ તેની, વરમાળા ખેશ ખતાવી;
મારા ને ઉતરવડના, મેં કંઠ વિષે પેહેરાવી. ૭.
કહ્યું ચાલો વહુ ચારોમાં, તમને આપીશ મુખ માગ્યું;
ખેંચાયાથી ખરી પડી, વાંસામાં મુજને વાગ્યું. ૮.
હસતાં મારે લાતો ને ભાઈ, હોય પ્રિયાની પ્રીત્યો;
મેં મારે મન એમ ગણ્યું મને, આંજ આશિયો વીત્યો. ૯.
નારિ વિના દુખનો નહિ છેડો, મરું છું એ દુખ માટે;
પુરપતિ કહે તુજને પરણાવિશ, ન મરિશ એ જિઆટે. ૧૦.
નારી તારી નાતતણી છે, વિધવા પણ ગુણવાન;
સોળ વરસની મુંદરિ છે, તન રંગે રતી સમાન. ૧૧.
હમાણાં તો દુખની દાઝી, દીસે છે જેવી ડોશી;
પણ રંભા જેવી ખનશે, ને રાખિશ પાળી પોષી. ૧૨.
પણ તારા નાતોલા તુજને, કરશે યગત બહાર;
માટે હોમત હોય તને તો, પરણાવું તે નાર. ૧૩.

૫૬ ૬૨ સું.—દેશી ૮ મી.

શુણી અંતરે અધિક ઉમંગી, નરનાથને કહે નવરંગી;
પારાસર શ્રી આત્ર છે માડું, માટે તેનાં વચન ન વિસારું. ૧.
એની પાતન ન માનું હું જોણ, તો તે કથનને માનશે કોણ;
મારા માં છે ઘણી હામ, નથી નાતતાણું મારે કામ. ૨.
આશા છ નારે અંતરે એવી, દુઃખ ભાગશે ગાયત્રિ દેવી;
જે કોઈ નર પરણ્યો નહિ નારી, નહિ યજ્ઞનો તે અધિકારી. ૩.
અગ્નિહોત્ર એણે ન હોમાય, એતો આહણ બ્રજ ગણાય;
રામ રૂપિ આશ્રમે બ્યારે પેદા, રૂપિ અવળું મોહું કરી બેદા. ૪.
કહ્યું કે જેને નવ હોય નારી, તેનું મુખ જોતાં પાતક ભારી;
એવો વેદનો ધર્મ વિસારી, શિદ સાચ્યું નાત નહારી. ૫.
વિના ધર્મ નરકનિ મોઝાર, નહિ નાતથી થાય ઉદ્ધાર;
એક નાતમાં જન્મવાને લોભે, મુકું વેદ ધરમ શીદ મોભે. ૬.
નહિ પરણું સ્વગોત્રની કન્યા, વેદ મત તણ નહિ કડું અન્યા;
સાત પેઢી તણશ પિતાની, પાંચ પેઢી તણું પ્રમુતાની. ૭.
જુદી જાતનીને નહિ પરણું, નાતિલી સાથે કરિશ ધધરાણું;
નહી જાણું ને દુર્ગુણિ નારી, તો હું કદિ ન વડું અવિચારી. ૮.
મનમાં જડ હશે ધર્મના મુળની, તો હું કહિશ તે ઉત્તમ કુળની;
નહિતો ને શુભ કુળ જનમેલી, તેને કહિશ હું કુળ ઉતરેલી. ૯.
થોડા ખોલી કે કાયાયે કાળી, તો પણ જાણિશ રૂડી રૂપાળી;
શીજો સ્વભાવ રહી હશે સાહી, તેને કહિશ હું દશગણી ડાહી. ૧૦.

માતાની.

લલિમ રત્ન કે કેસર નામે, પણ જોઈશ હું ગુણ પરિણામે;
ભલે નામ હશે કદી ભોળી, તોય જોઈશ તેના ગુણ તોલી. ૧૧.
સદાચરણ તપાશિશ સાચું, રૂપ રંગથી હું નહિ રાચું;
વણ જાણે ન કરું વિશવાસ, ભલો ભાળી ઉપરનો આભાસ. ૧૨.

૫૬ ૬૩ સું.—દેશી ૨૪ મી.

ભલો ભાળી ઉપરનો આભાસ, રૂપે નહિ રાચીએ;
તેના ગુણતણા કરિએ તપાસ, સદા બુદ્ધિ સાચીએ. ટેક.
થાળે ભર્યું દુધ થોરનું રે, ઉજળું અધિક પ્રમાણ;
ભેંશના દૂધથી દીસે ભલું રે, પિતાં પીનારાના જય પ્રાણ. રૂપે. ૧.
ઈંદ્રવરણનાં કૂળ અતિ ભલાં રે, દેખતાં દૃષ્ટિ લોભાય;
રૂડાં દીસે રણિઆમણાં રે, પણ ખાતાં તો ખેદ પમાય. રૂપે. ૨.
નીર નિહાળી રૂડું નિર્મળું રે, મોતીની સેર સમાન;
ખાડું લાગ્યુંને ખેદ ઉપબ્યારે, પાસે જઈને કિધું બ્યારે પાન. રૂપે. ૩.
કડકા કાચ બિલોરનારે, સાકર સરખા શોભાય;
લુલથી લોજનમાં લેળવેરે, તો તે જમનારનો જીવ જાય. રૂપે. ૪.
ખુરદા વઘાવી ભિખારિયે રે, લીધો રૂપેયો રોક;
તાંખાનો જાણ્યો બ્યારે તે વળીરે, પામ્યો ત્રાસ પછી મેલી પોક. રૂ. ૫.
આકડાનાં કૂળ આપતાં રે, આંખાના કૂળનો આભાસ;
રસ લેવાને રસના ધરીરે, કાપી જોતાં તો નીકળે કપાસ. રૂપે. ૬.
સોનાથી સરસ સોહામણીરે, સાંકળી શેઠ સમક્ષ;
તાપે તપાવી તપાસતાં રે, પૂરું પીતળ પેખ્યું પ્રતક્ષ. રૂપે. ૭.
ધ્યાનમાં ઉભો બગ આપડોરે, પૂરો તપસ્વી પ્રમાણ;
માંછલિયે મુનિવર ગણ્યોરે, પાસે જઈને ખાયા તેણે પ્રાણ. રૂપે. ૮.
ધુંધટોતાણે ઘણી લાજથીરે, અખળા એવી એક દામ;
નામ પુછ્યું ત્યારે નીસરી, નારી ગુણકા ચંદા એનું નામ. રૂપે. ૯.
વચન ઉચારે વિવેકનાં રે, નર એક ઉજળે અંગ;
પાસે વશીને પરીક્ષા કરીરે, ત્યારે જાણ્યા ધુતારાના ઢંગ. રૂપે. ૧૦.
ગાય ગાથા ગુરજાનનીરે, આપે અધિક ઉપદેશ;
કપટ તર્યું એને કાળજરે, વળી વિપદ તે હોય વિશેષ. રૂપે. ૧૧.
ખોળ રીરે ખખ ખાંતથીરે, દગારો નહિ કોઈ દામ;
રૂદયામાં નહિ રીઝવુંરે, ડોળ દેખી કે સાંભળી નામ. રૂપે. ૧૨.

રોહરો.

સદગુણ વાળોને વડું, દિલ નહિ રાખું ડરજ;
નથી ગરજ કંઈ નાતની, ગણું ઈશ્વરની ગરજ. ૧.

૫૬ ૬૪ સું.—દેશી ૧૩ મી.

એક ઈશ્વરની રાખું ગરજરે,
નથી નાતનું કોઈયું મેં કરજરે;

માથે ભૂપનો ભય નવ હોયરે,
 તો કાંઈ નાતથી નવ હરે કોયરે. ૧.
 નાતે ધર નહિ લૂટી લેવાયરે,
 નાતે દેશ બહાર ન કઢાયરે;
 નાત શુણિયે ચડાવી ન શકેરે,
 છાને બળતી ગમે તેમ બકેરે. ૨.
 નાત કન્યા મતે નથી દેતીરે,
 માંટે નાતને મેલીશ વેહેતીરે;
 વિના પુત્ર નરક જાણે જ્યારેરે,
 એવી નાતને શું કહું ત્યારેરે. ૩.
 મને નોતરું નહિદે નાતરે,
 તેમાં શીછે મહા મોટી વાતરે;
 મારી રસિલી જે કરશે રસોધરે,
 જુગતે જમીશ એનૂ મુખ જોધરે. ૪.
 શંભુ વિષયુ ને સૂરજ શેષરે,
 લક્ષ્મી ગૌરી ગંગાને ગણેશરે;
 મારો નાત હું એજ ગણીશરે,
 નિત્ય નૈવેદ્ય કરીને જમીશરે. ૫.
 નથી કરતો હું કહું કાજરે,
 વિધવા લગ્ન કર્યાંનિ શિ લાજરે;
 પ્રભુ જે મને સંતાન દેશેરે,
 મળતે મળતો વિવા મળી રહેશેરે. ૬.
 પુત્ર પુત્રીને પરણાવા માટેરે,
 શીદ આજથી રાખું ઉચ્ચાટેરે;
 કંઈક જઈ રહેછે પરગામરે,
 નિજ નાતનું જ્યાં નહિ નામરે. ૭.
 તેનું કામ નભેછે જેમરે,
 નાત વિના નભાવિશ એમરે;
 વેદ ધર્મ હું પાળીશ હરખેરે,
 એથી ઈશ્વર કલ્યાણ કરશેરે. ૮.
 સંધ્યા વંદન કરીશ ત્રિકાળરે,
 ગળે રાખીશ રૂદ્રાક્ષ માળરે;
 પિતૃ તરપણ કરિશ હું પ્રીતિરે,
 વૈશ્વદેવ વળી રૂડી રીતેરે. ૯.
 સ્વહા સ્વધા ને વષટ્કારરે,
 એજ કરશે મારો ઉદ્ધારરે;
 એક જાતમાં નાતો અનેકરે,
 એમાં અધિક ગણિશ વળી એકરે. ૧૦.

અગ્નિ હોત હું હોમીશ હાથે રે,
 મારી સુંદરી બેસશે સાથે રે;
 શુદ્ધ ધર્મ હું સાચવીશ કીકરે,
 કશી નાતની નહિ રાખું બીકરે. ૧૧.
 એટલે વેને વચન કહું આવુંરે,
 થોડા દીનમાં તને પરણાવું રે;
 કમળાગૌરી નામે એક કન્યા રે,
 તારી નાતની છે નથી અન્યા રે. ૧૨.
 વિપ્ર કહે એના ગુણ જાણું હુંય રે,
 તે જે વરશે તો વરનાર છૂંચ રે;
 રાજા કહે વાત પેટમાં ધરજેરે,
 કોઈ જડમતિ જનને ન કરજેરે. ૧૩.

પદ ૮૫ મું.—દેશી રૂપ મી.

પેટમાં રાખવી વાત પડદાતણી,
 કઠણછે કામ જડ બુદ્ધિ જનમાં;
 જીવે જગતમાં વાત તો જેવલા,
 અવરને આક્રોશ થાય તનમાં. ૧.
 પેટની વારતા પ્રગટ કરવા થકી,
 મર્મનો ભર્મ તે ભાગિ જશે;
 અકળ બળ બુદ્ધિ જન સકળ ને
 કલ્પના તરત તેની કળાશે. પેટમાં. ૨.
 જેમ આહાર જેવો કર્યો ને જને,
 એજાખી લીલએ એડકારે;
 તેમ વાણી થકી જાણીએ જનતાણા,
 મનતાણા મર્મ સર્વે સુમારે. પેટમાં. ૩.
 જે ન દેખાય જગમાંહિ જવાણામુખી,
 જમિનનુ પેટ કળિ કોણ જાણે;
 પાણી પાષાણ કે ખાણ જરની હશે,
 એમ અંદેશો ઉરમાંહિ આણે. પેટમાં. ૪.
 પેટની વાત તખ્તો ન પરગટ કરે,
 દેજે ગુણ દોષ પરના દેખાડે;
 હાંડી હાંધ્યાતણી લાળો ને ભામની,
 પેટની વાત ખુદીજ પાડે. પેટમાં. ૫.
 પેટની વાત ખુદીજ ને પાડશે,
 ઉપજશે નિત્ય પરિતાપ તેમાં;
 તેહને કાળજે તેણે રેડી અને,
 આગ સળગાવશે દોષ એમાં. પેટમાં. ૬.

જેમ ઇલમી વિતા આદમી અવરતા,
પેટમાં રહે તહી કાચો પારો;
તેમ આ જગતમાં વાત જે છારવે,
એજ ઇલમી ખરે એવું ધારો. પેટમાં. ૭.
જેમ કુંભારે કસારે વાસણ ઘડ્યું,
વિશ્વજન લે ટકારો વગાડી;
ખોખરો સ્વર કહી ખાંમુખાં નીકળે,
એખ એથોજ થારો ડિવાડી. પેટમાં. ૮.
પરણવા ખેસતાં તરત પરિક્ષા ઇર્ષ,
ખોખડો ખોલ મુળચંદ્ર ખોલ્યો;
વૃદ્ધ જન વારિને થાક્યા તોય તે,
મૂરખે મનતણો મર્મ ખોલ્યો. પેટમાં. ૯.
મૂકવાં નાણું ઠેકાણું છાનૂ મળે,
જ્યાં થકી કોઈ તેને ન કળશે;
વાત કરવાનું ઠેકાણું તો વિશ્વમાં,
મિત્ર મુશડેલિથી કોઈક મળશે. પેટમાં. ૧૦.
નારીની જાતને જાત નાપિકતણી,
તેહને પેટ નહિ વાત ટકશે;
તેમ વાચાળ ત્રીજે ગણો તેહમાં,
ખોલતાં છાનીએ વાત બકશે. પેટમાં. ૧૧.
પારકી વાત કે વાત પોતાતણી,
સારી કે ખૂરી સહનેજ સોંપે;
દેવ એવી પડે યાજિ તે કેમ યજે,
છવ જો જાંય બંધાય તોપે. પેટમાં. ૧૨.
સોંપતાં માત્ર વિશ્વાસ હોય સો ગણો,
વાત કરતાં ન વિશ્વાસ આણો;
દલતણી વાતને યોગ્ય દુનિયાંવિષે,
જરૂર જન લાખમાં એક જાણો. પેટમાં. ૧૩.

દોહરો.

તે માટે તું કોઈને, કહિશ નહીં આ કામ;
એમ કહી એતો ગયા, પોત પોતાને કામ. ૧.

ભાગ ૮ મો.

૫૬ ૮૬ સું.—દેશી ૧ લી.

શિવ મંદિરથી રોહર વિષે તે, ચંચળ રાજા આલ્યો;
દૂરથી દરખાસ્તણો, મહીપતિએ મારગ આલ્યો. ૧.

૧ દીવાની ગાળ માંડવાને લાગતી જોઈને તે બોલ્યો કે
આ માંયવો બઈ જશે. તો વય, ને વહ બેય બઈ જશે,
વઈ કહેશે કે મુચંદ બોલો.

એકાએક અમુરી વખતે, સિપાઈ પણ નહિ સાથે;
પૂનમની અજવાળી રાત્રી, ચંદ્ર ચડ્યો છે માથે. ૨.
સગળા રોહર ઉપર સુંદર છે, ચંદ્ર પ્રકાશ છવાયો;
જાણે પુર ઉપર ચંદન, વરસાદ રૂડો વરસાયો. ૩.
તલ મંડળ ચળકે નક્ષત્રો, પુરપર કળશે ચળકે;
બંનેની શોભા નિરખતો, હાંડ્યો હલકે હલકે. ૪.
કોઈ કોણે નાટક નિરખ્યાં, ક્યાંઈ કરે કોઈ ગાત;
સુંદર ઘરથી નગરી શોભે, ઈંદ્રપુરી અનુમાન. ૫.
નજરખાગછે ઘરઘર આગળ, ક્યાંઈ વાગે ઘડીયાળાં;
ક્યાંઈ દોપડનાં જાળીમાંથી, આવિ પડે અજવાળાં. ૬.
ક્યાંઈ હાંડોળખાટે હાંચિ, નવલવધૂ વર સાથે;
ક્યાંઈ દંપતિ પાસા ખેલે, હરખે લઈને હાથે. ૭.
શળદો તેના શુણ્ણતો શુણ્ણતો, પુરપતિ આલ્યો જાંય;
પ્રજા સરવને મુખમાં દેખી, છાતી શીતળ થાય. ૮.
દુખથી કોઈને રોતું દેખી, અતિ અકળામણ આવે;
દુખનું કારણ પૂછી તેને, દુખમાંથી છોડાવે. ૯.
ક્યાંઈ પ્રિયાપ્રિય મળી પરસ્પર, પિયે પ્રેમરસ પ્યાલા;
ક્યાંઈ રીસાએલીને સ્વામી, કરેછે કાલાવાલા. ૧૦.
કોઈ હરિ કીર્તન કરે ભક્તજન, તાળ મૃદંગ બજતવી;
વેદાભ્યાસી વિપ્ર વેદની, રહ્યા છે ધુન્ય મચાવી. ૧૧.
ક્યાંઈ નાણાવટિ નામુ લખેછે, નાણામેળ તપાસે;
વારે વારે ગણે રૂપેયા, લૂલ પડેલી લાસે. ૧૨.

૫૬ ૮૭ સું.—દેશી ૮ મી.

એવે સમય દીઠો એક માળ, નર નારી હુલાવેછે બાળ;
ઘણા હરખથી ધુધરો બજતવે, લઈ પુત્રને લાડ લડાવે. ૧.
સ્વામી બોલિયો સુંદર સાથ, આજ મુખીયોછે નગરીનો નાથ;
એના મુખમાંહિ ખામીએ એક, નથી સંતાન સાંપડ્યું છેક. ૨.
રાજ્યપાટનું મુખ શા લેખામાં, પુત્ર પામ્યો નહીં સ્વપનામાં;
ધરે મનજ્ય જનમ નર નારી, પછી સંતતિ પામે ન સારી. ૩.
એનો અવતાર જાણવો વ્યર્થ, ભલે શ્રીમંત હોય સમર્થ;
વેતે સાંભળ્યાં સર્વે તે વેણ, લાગ્યાં દિલમાં મહાદુઃખ દેણ. ૪.
પણ સમજ્યો જે વાતછે સાચી, મારા કર્મની રેખાએ કાચી;
મુખ સંતાનનું નવ મળિયું, વડું રાજ્ય મળ્યાથિ શું વળિયું. ૫.
પામું પુત્ર જેણે જો રતન, કરૂં છવથિ વિશેષ જતન;
એમ ચિંતવતો આલ્યો જાંય, એવામાં એક કૌતક થાય. ૬.
પુત્ર આકાશમાંહિથી પડિયો, નરનાથનિ નજરે તે ચડિયો;
રાયે જાણ્યું ત્રૂયા મહારાજ, માટે પુત્ર આપ્યો મને આજ. ૭.

૧ સ્ત્રી પુરવ.

મારા સફળ મનોરથ થાશે, વિશ્વમાં મારું સુખ વખાણાશે;
આજ મારું નસીબ ખડુ બળિયું, મનમાં ધારતાં સંતાન મળિયું. ૮.
મારી ગાદીનો વારસ થાશે, મેણું વાંઝિયાનું મટી જશે;
બાળે લઈને બેસીશ સભામાં, હેતે દાબિશ લઈને હાથમાં. ૯.
થાશે પાંચ વરસનો જે કાળે, ત્યારે લણવા મુકીશ નિશાળે;
ભણિ ગણિને થશે હુંશીઆર, કહેવાશે તે રાજકુમાર. ૧૦.
ઊંઝા કુળમાં એને પરણાવું, જેવા જેવી તો જન જોડાવું;
નાણું ખરચતાં નહીંજ વિચારું, પુત્ર પરણાવીને મન ઠારું. ૧૧.
વળી વેનને ઉપજ્યો વિચાર, કેઈ રાણીને આપું કુમાર;
પછી કીધું નકી કાળજમાં, વડી રાણીતો છે આજ વામા. ૧૨.

૫૬ ૮૬ સું.—દેશી ૧૩ મી.

માટે સોંપવો તેને આ સૂતરે,
એને હરખ થશે અદભૂતરે;
જન્મ ઉત્સવ કરિશ સવારેરે,
સઉને સાકર વેહેચીશ ત્યારેરે. ૧.
બ્યારે તેની વધામણી જાશે રે,
સગા વહાલાને સંતોષ થાશે રે;
શણગારીશ નગરી સવારે રે,
લોલાં તોરણ બંધાવું ફારે રે. ૨.
સરદારોને સિરપાવ આપું રે,
બંધીવાનનાં બંધન કાપું રે;
વગડાવું વધાઈનાં વાળં રે,
જમાડું સઉને ભોજન તાળં રે. ૩.
દઈશ જત્યક લોકને દાન રે,
અન્ય હરખ નહીં આ સમાન રે;
દેવાળયમાં રચું દીપમાળા રે,
ગાશે ઘોળ મંગળ ખડુ બાળા રે. ૪.
વડા હરખના વાવટા ચડશે રે,
મોઠાં ત્રંબાળુ નાદ ગગડશે રે;
નૃત્ય કરશે અપસરાઓ આવી રે,
ગાશે ગાયક વાળં વળવી રે. ૫.
પુત્ર પ્રાપ્ત થઈ કહેવાશે રે,
આખી નગરીને આનંદ થાશે રે;
આજ હરિએ કરી લીલા લેહર રે,
ઘણા હરખશે જન ઘેર ઘેર રે. ૬.
મારે કશિએ રહો નહિ ખામી રે,
મને ત્રૂયા ત્રિલોકનો સ્વામી રે;

નવ કરવા પડ્યા જપ જપ રે,
નવ કરવા પડ્યા તપ તપરે. ૭.
કશી માનતા મેં નવ કીધી રે,
મનમાં ધારતાં મહા સિદ્ધિ દીધી રે;
મારી નગરી છે પુણ્ય નિધાન રે,
સાચિ છે કલ્પવૃક્ષ સમાન રે. ૮.
પુત્ર પૃથ્વી ઉપર આવી પડીયો રે,
પણ પડતાં લગાર ન રહીયો રે;
નાંખ્યો ઈશ્વરે તે મુજ આગે રે,
વાસ્તે તેને કશુ ટેમ ત્રાગેરે. ૯.
એમ અચરજ પામિ અંતરમાંરે,
નીચે નમિને લિધો સુત કરમાં રે;
કરમાંલઈને ચુંબન ગાલે કરિયુંરે,
ત્યાંતો ભાળ્યું મોઢૂ ભસ્મ ભરિયુંરે. ૧૦.
જેયું બાળ તરત જનમેલું રે,
ગજે નખ દઈ મારિ નાખેલું રે;
મુખે ઠાંશીને ભસ્મ ભરેલી રે,
કોઈએ પ્રાણતી ઘાત કરેલી રે. ૧૧.
દેખી રાજા થયો દિલગીર રે,
એના નેણમાં આવિયાં નીર રે;
સ્નેહે ખોલીયો બાળક સાથે રે,
તારિ હત્યા થઈ કેને હાથે રે. ૧૨.

૫૬ ૮૬ સું.—દેશી ૮ મી.

કેણે માર્યો તને કૂર-થઈ, બોલ બાળારે;
તારો કોણ મળ્યો વેરવાઈ, વિના વાંક વાળારે;
રૂડા અમારા રાજ્યમાં, બોલ;
એવો કોણ વસેછે કસાઈ, વિના. ૧.
કેનું તે કાંઈ બગાડીયું, બોલ;
કેનું ચોરિ લિધું ધન માલ, વિના;
કાયા તારી રૂડી કોમળી, બોલ;
ગોરા રૂડા ગુલાબ શા ગાલ, વિના. ૨.
તારું મનોહર મુખછે, બોલ;
હેત ઉપજે તારા જોઈ હાથ, વિના;
હોઠ તારા રળિયામણા, બોલ;
ક્યાંથી આવિયો કેને સાથ, વિના. ૩.

નમાણું રૂડું તાર નાકછે,
 તારા શેમળ રૂડા કાન,
 જે તું થતો હોય જીવતો,
 આપુ મારી આવરદાનુ દાન,
 મન કેમ માન્યું મારતાં,
 તજ્યો ઈશ્વરનો પણ ત્રાસ,
 રાજની બીક રાખી નહીં,
 તારો નિદ્રે કીધો નાશ,
 નાણું ખરચતાં નવ મળે,
 રૂડું પુત્ર સરીખું રતન.
 કેમ ધર્યો તને ધૂળમાં,
 તારું કેમ ન કીધું જતન,
 શો અપરાધ એવો કર્યો,
 તારો પાપીએ લીધો પ્રાણ,
 મોત તારું આવું દેખીને,
 મારે કાળજે વાગ્યુંજે બાણ,
 ગાય થકો તું ગરીબ છે,
 વળિ માધુથી શીજો વિશેષ,
 કોધ ચડાવે કોઈને,
 એવું લક્ષણ દીસે ન લેરા,
 હુત્યા કરી પરમાત્મસતી,
 જેણે કીધો આવો કાળો દેર,
 શોધિશ હું તારા શત્રુને,
 તારું જરૂર હું વાળિશ વેર,
 ઈશ્વરની આજ્ઞા થકી,
 આવ્યો આ દુનિયામાં તું એમ,
 તને માર્યો તેહનો ગુનો,
 કદી ઈશ્વર સાંખશે કેમ,
 કૂર કરમ જે આવું કંઈ,
 આહિ છાનુ નહીં રહે છેક,
 પાપ પ્રસિદ્ધ બધું થશે,
 કદિ કરશે ઉપાય અતેક,
 ધિક્ક ધિક્ક હું પ્રજાનો ધણી,
 તારિ કરિ ન શક્યો રક્ષાય,
 આ વેળા નહિ મને વીસરે,
 મારું બહું કાળજી બળિ જાય,

બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૪.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૫.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૬.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૭.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૮.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૯.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૧૦.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૧૧.
 બોલ;
 વિના;
 બોલ;
 વિના. ૧૨.

૫૬ ૯૦ સું.—દેશી ૧ લી.

પછિ તે બાળક ક્યાંથી પડ્યો, તેનો કર્યો તપાસ;
 પરચો નજરમાં ગોખ પછી તે, બ્યાં બોયું આકાશ. ૧.
 આ ગોખેથી બાળક પડીએ, એવો સંશય આવ્યો;
 કોણ રહેછે ત્યાં તે બોયું, એમ હાવ હાવ્યો. ૨.
 મરડું ત્યાં એકાંતે મેલી, ફરી વળ્યો ધર ફરતો;
 પૂર્વાભીમુખ મુખ્ય બારણે, આવ્યો ચિંતા કરતો. ૩.
 ચોર ચોર કહિ બૂમો પાડી, ત્યાં જન આવ્યા ધાઈ;
 મહિપતિએ કહું આ મંદિરમાં, ચોર ભરાયા ભાઈ. ૪.
 કહેજે આમાં કોણ રહેછે, કહીએ મંદિર દેતુ;
 પછી લોકેએ પુરપતિ આગળ, નામ બતાવ્યું તેતુ. ૫.
 વણીક વિધવા વીસ વરસની, એક રહેછે એમાં;
 તેની માતા માસ થયો, તે સાથે રહિછે તેમાં. ૬.
 ત્રીજું કોઈ તેમાં નથિ રહેતું, છે ધર આબરૂદાર;
 જરૂર જરૂર લોલો પેદા, હશે ચોરી કરનાર. ૭.
 બૂમો પાડી ધર ઉઘડાવ્યું, તે પછિ બધે તપાસ્યું;
 સુવાવલી સજ્યામાંસૂતી, ભૂપતિને મન ભાર્યું. ૮.
 નામ લમ નોંધી લઈને, ગત રાજ રાજદારે;
 લોકો સહ સહના ધરમાં જઈ, સુખથી સૂતા ત્યારે. ૯.
 બિજે દિવસ પુરપતિએ પેલી, બાઈએને બોલાવી;
 સત્ય ન બોલો તો શિક્ષા કરું, ધમકી દઈ ધમકાવી. ૧૦.
 બાનાં તો બહુ બહુ કાઠ્યાં પણ, અંતે સત્ય ઉચ્ચાર્યું;
 પુત્રીએ બાળક પ્રસવ્યું તે, માએ તરતજ માર્યું. ૧૧.
 લાજ ઘટે લોકેમાં માટે, કીધું એવું કામ;
 સર્વ વાતનો સાર એટલો, એથી નિકળ્યો આમ. ૧૨.

૫૬ ૯૧ સું.—દેશી ૮ મી.

પછી મનએ એમ ઉચ્ચાર્યું, જેણે બાળક જીવિ માર્યું;
 એના એજ રીતે પ્રાણ લેવા, સર્વ હાલ કરું તેના જેવા. ૧.
 કહે ધાતકને નરનાથ, એને લઈ જાઓ પકડીને હાથ;
 ઘાલો જાપરી ગળામાંહિ ફાંસી, ભરો રાખ મોઢામાંહિ ઢાંસી. ૨.
 નાંખો કોટ ઉપર થકી પાડી, અમે રસ્તામાં રહિએ અગાડી;
 મારી નજર આગળ એમ મરશે, મારું અંતર ત્યારેજ હરશે. ૩.
 પછી ધાતક પકડીને ચાલ્યા, ગળામાં ફાંસીના બંધ ઘાલ્યા;
 કોટ ઉપર એને ચડાવી, રાજ આગળ ઉભો છે આવી. ૪.
 અધિપતિએ એવું સંભળાવ્યું, અરે મોત હવે તારું આવ્યું;
 બોલ છેલું જે હોય ઉચ્ચાર્યું, કર હરિનુ સ્મરણ હોય કર્યું. ૫.

કૂળ ભોગવ તારા કરમનાં, ઝાડ ઉપજ્યાં અધિક અધરમનાં;
કોઈ કરશે તારા જેવું કામ, અતી કષ્ટ ભોગવશે તે આમ. ૬.
તારા મનથી કરી લે પસ્તાવો, શીદ અધરમ કીધો તે આવો;
માર્થુ વણ વાંકે જીવતું બાળ, કૂર કર્મ કર્યું વિકરાળ. ૭.
ત્યારે બોલી વચન મુખ બાઈ, ભલે માર મને આજ ભાઈ;
પછિ પસ્તાવું તુજનેજ પડશે, દોશ કરનાર દ્રષ્ટિએ ચઢશે. ૮.
આજ જેટલું બોલિશ હું, કશું સાચું ન માનશે તું;
જુહું નિમિત્ત મારે શીર આવ્યું, મારું મરણ તે આજ ઠરાવ્યું. ૯.
મોટો જુલમ માંડ્યો છે તે જેહ, તને ઈશ્વર પૂછશે જોહ;
હું તો અબળા મારું નથી જોર, પણ નિરખે છે નંદકિશોર. ૧૦.
શાથી બાળકનો થયો નાશ, પૂરો તે નથી કીધો તપાસ;
મારનારોતો મોજ કરેછે, મુખે ફીકર તજીને ફેરે છે. ૧૧.
મને મારે છે તું વણ વાંકે, નથી વાંક મારો નવઝાંકે;
ઊડી વાત તો તે ન વિચારો, નથી હત્યાની હું કરનારી. ૧૨.

૫૬ ૯૨ સું.—દેશી ૧૦ મી.

હત્યાની કરનારી હું નથી, વડો નહિ હુંજ વાંક;
વગર યુને મારી જાઉં, હું તો અબળાછું રાંક. હત્યાની. ૧.
બાળક સાથે મારે કર્યું, વડું નવ હતું વેર;
મારું તેણે ન બગાડીયું, જેથી ઉપજે ઝેર. હત્યાની. ૨.
માયા પુંજ રોકડ કરી, નહોતી બાળક પાસ;
જે માટે જીવ તેનો લઈ, એવી નવ હતી આશ. હત્યાની. ૩.
એને ગળે નખ મારતાં, મારા ધુલ્યા હાથ;
આંસુ પડ્યાં મારો આંખથી, જાણે જગતનો નાથ. હત્યાની. ૪.
પણ પછી એમ વિચાર્યું, મને નહિ આનું પાપ;
પાપ તો ભોગવશે બિજા, મારે શાંત સંતાપ. હત્યાની. ૫.
વાંક વિના મને મારશે, જોશે જગ કરતાર;
પંડે આનુ કૂળ પામશે, નથી ભૂલ લગાર. હત્યાની. ૬.
હાકમ કેરા હુકમથી, લડે શુરવીર જેહ;
નોકરી છોડી નરેશના, થાય નોકર તેહ. હત્યાની. ૭.
નોકર ઉપર નરપતી, જીનું રાખે મ ઝેર;
સામા શત્રૂનાજ. ઉપરે, ચણાય વાળવા વેર. હત્યાની. ૮.
એકે હું પુછું એટલું, શુંણા ઘાતક આપ;
જો મને વણ વાંકે મારશે, કેને શિર તેનું પાપ. હત્યાની. ૯.
ઘાતક તે ઘડીએ કહે, કર્યો રાજાએ ન્યાય;
અન્યાય હોય તો એહને, પુછશે જગરાય. હત્યાની. ૧૦.
રામા કહે રાય સાંભળો, આમાં જોડોછે મર્મ;
ઘાતક તુલ્ય તો હું ખરી, મહારે શિર નહિ કર્મ. હત્યાની. ૧૧.

૧ સામા રાજના.

જો મને જીવતદાન દો, લઈ તેહનું નામ;
સાચું તે ભાસે જો સર્વને, તો હું જીવું આ ઠામ. હત્યાની. ૧૨.

૫૬ ૯૩ સું.—દેશી ૧ લી.

વળતી રાજા વેન કહેતું, બતાવ્ય નામ નિશાન;
જો તે વાત ખરી હશેતો, તુજને જીવતદાન. ૧.
બાઈ કહેછે બળવંત નૃપ, સાંભળ મારી વાત;
પુનર્લગ્નને અટકાવે, ધણી કીધી આવી ધાત. ૨.
કળિજીગમાં વળિ અતિશે કરશે, બાળકની હત્યાઓ;
ગર્ભપાત તો ગણતિ વિનાના, વળિ કરશે વિધવાઓ. ૩.
દર વર્ષે મોટા શેહેરોમાં, એક બે બાળક મરશે,
સઘળાં શેહેરોનાં ગણિયે તો, પાંચ સાતસેં હરશે. ૪.
દશ વર્ષોનાં ગણિ દેખો તો, પાપતણા નહિ પાર;
પુનર્લગ્ન અટકાવ એટલી, હત્યાઓ કરનાર. ૫.
શું કરિએ રરતો નથિ બીજો, માટે બાળક માર્યું;
આથિ અધિક ફિટકાર મળત, જો બાળક હોત ઉગાર્યું. ૬.
મુજને ક્રાંસી દેવાથી, બાળકનાં મોત ન મરશે;
જો તે ચાલ મટાડી દેશો, ધણી હત્યાઓ ઘટશે. ૭.
નહિ જો ક્રોડ ઉપાય કરો પણ, બાળકે હત્યા પાશે;
તેનું પાપ બધું એવા, મતવાળને શિર જશે. ૮.
પ્રજ્ઞતાણું પ્રતીપાલન કરવા, તમે જો મનમાં વારો;
તો એવા બહુ નિર્દોષિ, બાળકના જીવ ઉગારો. ૯.
એકે દિહું બાળક મરતાં તો, તમને ઉપજ્યો ત્રાસ;
પણ એવાં તો પૃથવી ઉપર, વિશેષ થાય વિનાશ. ૧૦.
અનુભવિતો અનુભવથી જાણે, મૂરખ જોઈને જાણે;
વણ દીકેલી વાત કદી તે, અનુભવમાં નવ આણે. ૧૧.
પુનર્લગ્ન અટકાવ કર્યાથી, અનેક અધરમ થાય;
જેમ નદી જળબંધ કર્યાથી, જે તે રસ્તે જાય. ૧૨.

૫૬ ૯૪ સું.—દેશી ૮ મી.

વળતી વેને કર્યો ત્યાં વિચાર, સાચું બોલી તે નિર્બળ નાર;
પુનર્લગ્નનો બ્યાં અટકાવ, આવા બનતા હશેજ બતાવ. ૧.
માટે આને જો નાંખીએ મારી, નથી હત્યાઓ બંધ થનારી;
પુનર્લગ્નનો રસ્તો પકડશે, ત્યારે બાળ હત્યા બંધ પડશે. ૨.
પુનર્લગ્ન નિષેધ છે જેહ, સાચો શત્રુ બાળકનોજ તેહ;
માટે તેનિ સાથે વેર રાખું, નહિ અબળાને હું મારી નાંખું. ૩.
ભાખ્યો વેને પછી એવો ભેદ, સાત વર્ષને ભોગવ કેદ;
તને દીધું મેં જીવતદાન, શીક્ષા અપરાધને અનુમાન. ૪.

પછી કદમાં લઈ ગયા તેને, વેર લીધું નહીં એમ વેને;
પુનર્જન નિષેધનિ સાથે, નકી વેર ધર્યું નરનાથે. ૫.
જાણે છે જનુ હોય જો રાજ, ધારે તોડું નિષેધનો આજ;
સામું લશકર લડવાને આવે, હર આજ દેખાડી ડરાવે. ૬.
કદી ખાલિ થાય જો ખજાનો, પડે ઉલ્લેખ વિચાર પ્રજનો;
તોય મારો વિચાર ન મેલું, ખરો કાનિ થઈ રહ્યું ખેલું. ૭.
મારા મતથી વિરુદ્ધ થનારા, તેને માનિશ શત્રુઓ મારા;
સામ દાન અને ભેદ દંડ, કદં ચારે ઉપાય અખડ. ૮.
છેલિ વારનાં રાજ ચલાવું, પણ પાપનો પંથ મેલાવું;
વણ વાંકે બાળક નાચાં જન્ય, ત્યારે મેં શી કિધી રક્ષાય. ૯.
હવે હિમત રાખવી હઈએ, કાયાનો ખપ કરવો ન કંઈએ;
પરમાર્યનું કરિ કર્મ, તન તજવું તે કમિનો ધર્મ. ૧૦.
મોટી લોહીની ચાલરો નીક, તોય જાણિશ જે થયું દીક;
બધી પૃથ્વી પ્રજાય થઈ જન્ય, ભલે થાઓ તથાપિ જુ થાય. ૧૧.
ભલે સાડું કહે કે નહાડું, ધારિ ધારણા પાર ઉતાડું;
જોવો નિદ્રે કર્યો નરનાથે, ગયો રાજભવન જન સાથે. ૧૨.

૫૬ ૯૫ સું.—દશી ૧લી.

પ્રાંચ પ્રાંતોને જોલાવી, વેને કહિ તે વાત;
પુનર્જન અટકાવ દિસે છે, મહા ભયંકર જ્ઞાત. ૧.
ખાડું ખાડું તેથી ખાળડત્યાઓ, થતી હશે ને થારો;
માટે તે રરતો તોડયાથો, સહિતું સંકટ જરો. ૨.
વિધવા સ્ત્રીને વાંદા નરનાં, લોહિ ઉકળતાં દરો;
પ્રજ્ઞતણી વૃદ્ધિ પૃથ્વી પર, કુળ સગળામાં કરો. ૩.
સમજાવ્યાથી જો સમજે તો, જઈ સહિતે સમજવો;
જરૂર નહિતો જોર જુલમથી, પુનર્વિવાહ કરાવો. ૪.
અરે હવે મેં એક ધરી પણ, ધીરજ નથી ધરાતી;
પુનર્વિવાહ નિષેધે મારી, છેલ્લી નાંખી છાતી. ૫.
નાણું ખરચ્યાથી નિપજે તો, ખરો ખજાનો જોલો;
કશું હવે એમાં કહેવાનું, પાકી હોય તો જોલો. ૬.
પછી પ્રધાનો પુરપતિ પાસે, જોલ્યા મુખથી જોલ;
કથન શુણીને કઈકતણાં તો, પેટ થરો ઢમઢલ. ૭.
જુનો ચાલ તજે નહિ જલદી, લોકે અધિક છે એવા;
કઈક મનુષ્યના મનમાં રહેજે, હઠ પકડયાનો હેવા. ૮.
સાર અસાર વિચાર કરે નહિ, મમત કરી મત તાણે;
પોતાને પીડા ન પડે તો, પર પીડા નવ જાણે. ૯.
કઈક પુરા પીડાય ખરા પણ, રહે અહોનિશ રોઈ;
હલકા અંતરમાં ચીડે, જો કહે જઈને કોઈ. ૧૦.

અમને તો ઉત્તમ દીસે છે, તમે વિચાર્યું તેમાં;
પુનર્જનમાં ગુણ છે પૂરા, અવગુણ પણ છે એમાં. ૧૧.
વેન કહે સગળી વરતુમાં, ગુણ અવગુણ છે ભેળા;
પણ ગુણકારી કારજ કરવું, જોઈએ જોવી વેળા. ૧૨.

૫૬ ૯૬ સું.—દશી ૨૫ મી.

ગુણ અને અવગુણો એકલા ઉપજે,
તે તમે તોડ કરીને તપાસો;
દેખિ અવગુણ કદી ગુણ ન વિસારિએ,
ધારિએ જોખિને માર્ગ ખાસો. ૧.
ઘોડે ચડનાર નર દેખિ લૂલા ધણા,
કોણ ઘોડું નહીં ઘાલે ધરમાં;
જર થકી જીવનાં કઈક જોખમ થયાં,
તેથી નહિ માલ કહે કોણ જરમાં. ગુણ. ૧.
પાણીને કારણે કોઈ કીધો કુવો,
માનવી કોઈ પડી માંહિ મરશે;
તો તે પાણીનો કુવો નથી કામનો,
કલ્પના એવિ કદિ કોણ કરશે. ગુણ. ૨.
ઝર સાથે બધા વિશ્વને વેર પણ,
રોગનો ફેર તો ઝર પાડે;
મૂલ ખરચીને લેછે સહિ માનવી,
કોણ કહે નહિ લજ કોઈ દહાડે. ગુણ. ૩.
કઈક વેપારિયો દુલતા દેખિને,
કોણ નહિ જન્ય વેપાર કરવા;
કઈક તરવા શિખ્યા તેજ ખૂદી મુઝા,
તે થકો કો નહિ શીખે તરવા. ગુણ. ૪.
આગની આંચથી પાંચસે ધર ખળ્યાં,
ભાળિને કોઈ સાચુંજ ભાળે;
આગનાં અવગુણો અધિક એવા શુણી,
કોણ નહિ આગનો ભાગ રાખે. ગુણ. ૫.
કોઈ સંતાન જો ચાલવા શીખશે,
ચાલિને ચાર કરવા વિચરશે;
માટે તેને નહીં ચાલવા શીખવું,
ધારણા એવી મન કોણ ધરશે. ગુણ. ૬.
નાવ ખૂડયાથી નર કઈક ખૂદી મુઝા,
માટે નહિ નાંવમાં કોણ ખેસે;
પાણીમાં પેસતાં મગર તાણી ગયા,
તેથી નહિ પાણીમાં કોણ પેસે. ગુણ. ૭.

ભણી ગણી કંઈક ભુંડેજ રસ્તે ચડ્યા,
તેથી ભણતર નહીં કેમ ભણવું;
કંઈક પરણ્યા પછી બહુજ પરતાયછે,
માટે શું કોઈને નહિ પરણવું. ગણ. ૮.
વાવિયાં બીજ પણ વ્રષ્ટિ વરસ્યા વિના,
ઉગીયો એક નહિ છોડ એમાં;
વાસ્તે શું કોઈ વરષે નહીં વાવવું,
તેવું વિચારિને બીજ તેમાં. ગણ. ૯.
પડિ જતાં ઘર જનો કંઈક પીલાયછે,
માટે શું ઘર વિષે નહિજ રહેવું;
સત્ય કહેવા થકી ક્રોધ કંઈને ચઢે,
માટે શું સત્ય કદિ નહિજ કહેવું. ગણ. ૧૦.
કંઈક મૂસાફરે માર્ગમાં મરિ ગયા,
માટે પરગામ શું નહિજ જવું;
અન્ન ખાતાં મુઝા કંઈક અંત્રસ ગયે,
માટે શું અન્ન કદિ નહિજ ખાવું. ગણ. ૧૧.
ગુણ વિશે અવગુણો અવગુણે ગુણ સદા,
છેજ સંસારમાં સર્વ હામે;
માટે હુઈઆ થકી હિમત નવ હારિયે,
દિધું દ્રષ્ટાંત દલપત્તરામે. ગણ. ૧૨.

૫૬ ૯૭ મું.—દેશી ૧૦ લી.

ગુણ ઝાઝા કે અવગુણ છે, તે તોળી કરો તપાસ;
કણબી વગેરેને જઈ પૂછો, જ્યાં તેઓનો વાસ. ૧.
જો અવગુણ અધિકા દીસે તો, કોઈએ પણ નવ કરવું;
ઉત્તમ શીતી લાગે તેમજ, સહ લોકે આચરવું. ૨.
નિવરણતણી તરણ વિધવાઓ, દશહજાર મેં દીઠી;
એ દુખથી એના અંતરમાં, સળગે છે અંગીઠી. ૩.
વિધવાવ્રત પૂરું ન પાળે શકે, સધવા પણ ન થવાય;
પુત્રવિના નહિ સદગતિ પ્રાપ્તી, વ્યર્થ જનમ વહિ જાય. ૪.
ઘેર ઘેર જઈ જુઓ દુઃખની, દીસે સળગતી હોળી;
દુખથી દરેજો રામાઓ, રૂએ છે ચક્ષુ ચાળી. ૫.
પુનર્લગ્ન કરનારી નાતો, પછી તપાસો પૈખી;
કેટલા છે અવગુણ ઉપજતા, લેખું માંડો લેખી. ૬.
પુનર્લગ્નથી પ્રજા વધે છે, સુખમાં છે મુંદરિયો;
મહા વિકટ વૈધવ્યપણાનો, દુખનો દરિયો તરિયો. ૭.
કદિ અવગુણ એકાદ દિસે તે, એક ત્રાજવે કરવો;
બાળરંડા બહુનણે બળાપો, બિલે ત્રાજવે ધરવો. ૮.

હું જાણું છું દુખનું ત્રાજવું, પડશે જઈ પાતાળે;
અવગુણનું જીવું ચડીને, આકાશ જશે આ કાળે. ૯.
ઝાઝા અવગુણ છે કે ગુણ છે, તેથી તરત જણાશે;
મમત તણ મન ધાલી જોતાં, એનો અનુભવ થાશે. ૧૦.
પરમેશ્વર માથે રાખીને, સાચેસાચું કહેજો;
મિથ્યા મમત કરીને મનમાં, હઠ પકડી નવ રહેજો. ૧૧.

૫૬ ૯૮ મું.—દેશી ૮ મી.

પછિ મંત્રિએ કરવા તપાસ, કણબિ આદિક મેળવ્યા વાસ;
સહિને સમજવીને કહિ વાત, પુનર્લગ્ન તજે તમે ભ્રાત. ૧.
એમાં અવગુણ છે રે અધિક, એમ ઉચરે છે વિપ્ર વણીક;
ત્યારે જોલ્યા તેઓ તેજ ટાણે, વિપ્ર વણીક તેઓમાં શું જાણે. ૨.
જે કંઈ ચીજ જણે નથી ચાખી, તે શું કહેશે તેનો સ્વાદ ભાખી;
કવિતા રચતાં ન આવડે જોને, કશું કવિતાનું પારખું તેને. ૩.
આવડે નહિ સો મુધી ગણતાં, તે શું સમજે જે ભલે છે ભણતાં;
ખેતી કીધી નહિ કોઈ વાર, તે શું જાણે ખેતીનો વિચાર. ૪.
લખી જાણે ન અક્ષર એક, તે શું જાણે અક્ષરનો વિવેક;
પરદેશ ભમ્યો નહિ ભ્રાત, તે શું જાણે વિદેશની વાત. ૫.
દિહું ચાખ્યું તે તો કાંઈ સાચું, કાને સાંભળ્યું તે બધું કાચું;
જ્યાં મુધી કારેલું ન ચખાય, લિખડા જેવું શુણિ સસંતપ. ૬.
જોનો માવરો જોને ન થાય, તે શું આપે એમાં આભેપ્રાય;
જુનો ચાલ અમારો છે જોય, એનો અનુભવ અમનેજ હોય. ૭.
પુનર્લગ્નથી વંશ વધે છે, બાળ વિધવાઓ સુખમાં રહે છે;
એથી અમને તો નિશ્ચે થયો છે, પુનર્લગ્નમાં ગૂણ રહ્યો છે. ૮.
ખુશિથી દેશ તજશું ખચીત, નહિ તણએ પુનર્લગ્ન રીત;
રાજા ચહાય તો શુભિયે ચડાવે, ધરખાર બધાય લુંટાવે. ૯.
અમે એ વાતથી નહિ ડરશું, પુનર્લગ્નતો કરશુંજ કરશું;
પછી વિપ્ર વણીકનો જ્યાં વાસ, કીધો ત્યાં જઈ તેનો તપાસ. ૧૦.
ખોલી વિપ્રતણી એક નાર, બળો વિપ્ર વણીક અવતાર;
સાત વર્ષની છોકરી રાંડે, છતી દોલતે સુખ સર્વ છાંડે. ૧૧.
એવાં વચન એનાં શુણિલઈને, કહ્યાં અધિપતિ આગળ જઈને;
અમે તો પુરો અનુભવ આણ્યો, પુનર્લગ્નવિષે ગુણ જાણ્યો. ૧૨.
પણ વિપ્ર વણીક નહિ માને, થશે એમાંથિ મોટું તોફાન;
માટે રાજનીતીતણે ન્યાય, તમે સમજવો તોહને રાય. ૧૩.

દાહરા.

પરિક્ષિતને શુકલ કહે, શુણ રાખી અનુરાગ;
વરણન વેનચરીત્રનો, ભણ્યો આઠમો ભાગ. ૧.

ભાગ ૯ મો.

૫૬ ૯૯ મું.—દેશી ૩ જી.

ખાપના ખોલ સંભારિ રાખ્યો, રાજનીતીની રીતેલ; સહિ કિજને સમન્તવાને ધાર્યું, પ્રથમથી પ્રેમ સહીતેલ. ૧.
ભૂચરૂપિ આદિકે પ્રાહ્મણોને પછિ, ખીજે દિવસ ખોલાવ્યાલ; ચંદનથી અરચા કરીને પછિ, પુષ્પના હાર પહેરાવ્યાલ. ૨.
કરિ પ્રણામ પ્રદક્ષણ કીધી, ને ઉચ્ચાર કીધો આવોલ; કરજોડીને કરગરિને હું કહું છું, વિધવાઓને પરણાવોલ. ૩.
કહોતો હું તમને દક્ષણ દઈને, જરૂર જમાડું લાડુલ; અસલ થકીજ અમારા ધરના, પૂજ્ય છો નથી સપ્પાડુલ. ૪.
વિપ્રો કહે વિધવા વરવાથી, અનેક અડચણો થાયલ; વરણાવરણો વિવેક રહે નહિ, જતો તૂટી જાયલ. ૫.
ખીજ પતીને પરણવા માટે, વિષ દઈ વરને મારેલ; કામનિયો કંપજમાંહિ ન રહે, ઉન્મત થાય અત્યારેલ. ૬.
રાય કહે રૂપિ શું ઉચરોછો, વેહેમ ભરેલી વાતોલ; પાટીદારોની પ્રેમદાઓમાં જુઓ, અધર્મ નથી જણાતોલ. ૭.
વિપ્ર વણિકની વનીતાઓ, વિષ દઈ વરને મારેછેલ; કુલશ નારી કે નર કુશો, સુતને સંહારેછેલ. ૮.
એવાં એવાં ઓઠા નવ લેવાં, સહિ લોકો નથી એવાલ; વિધવાઓની દેખિ વિપત્તિ, વેહેમ બધા તણ દેવાલ. ૯.
નારિઓ કરતાં નર ઝાઝા છે, કૂર કરમ કરનારાલ; કેદીખાનું નજર કરીને, મિત્રો તપાસો મારાલ. ૧૦.
પુનર્લગ્ન કરનારી નાતો, જુઓ જતી નથી તુટીલ; પ્રજા વધારે પ્રામેછે જો, છે વિધવાની છુટીલ. ૧૧.
કરગરિને કહુંછું તે માતો, નહિતો શોધ રહેશોલ; જોજો રાજ જુલમ કરે છે, કથન એવાં પછિ કહેશોલ. ૧૨.
વિપ્ર કહે સાંભળ વસુધાપતિ, કોપ અમે જો કરશુંલ; દેશું શાપ તને તો તારું, નિશ્ચે થારો નરમુંલ. ૧૩.

૫૬ ૧૦૦ મું.—દેશી ૨ જી.

જો, કદિ જોગણિયો ફરશે, અને મરડી બહુ ફેલાશે; હોમ હવન અમે નહિ કરિયે તો, મનુષ બધાં મરિ જશે. ૧.
મંત્ર ભણી પિંપણે પાણી કોણ, નમાવશે રહિ પાસે; સ્વર્ગ વિષે પછિ તો સહિતા, પૂર્વજ તરશા પોડારો. ૨.
શ્રાદ્ધ અમે નહિ સરાવિયે, કોઈ જીવ મોક્ષે નહિ જાય; ભૂત થઈને ભમતા ભાળી, ભોળાને ભ્રમ થાય. ૩.
લગ્ન દિવસ નહિ લાખિ દઈએ તો, લગ્નજ કેમ કરશે; વણ લગ્ને વીણ કરશે તો, રાંડો સહિ રંડારો. ૪.

કોઈના કરની રેખા જોઈને, કર્મ અમે નહિ કહિએ; જન્મોતરી વરષકૂળ જોઈને, આયુષ નહિ કહિ દઈએ. ૫.
વરસતણા નહિ ભાવ ભાખિએ, વાંચિ વરસનો સારો; વાયદાના વેપારીને, કોણ કહેશે ભાવ થનારો. ૬.
કોઈના ઘર ઉપર ખેશીને, ઘૂસ કે ચીખડી ખાસે; શાંતિ અમે નહિ કરાવિએ તો, ઉજડ થશે વન તોસે. ૭.
ઊંઠ મહિષ કે ગર્ધવ ઉપર, ખેસે સ્વપના માંય; તો તેનું કૂળ નહિ કહિએ અમે, શોધી સ્વપનાં ધ્યાય. ૮.
સર્પ, વાઘ, વીંછી હત્યાએ, શેનું કરવું દાન; અમે નહીં એ ખતાવિએ તો, ન મટે પાપ નિદાન. ૯.
મરણ પથારી સમે મનુષનું, જો નહિ લઈએ દાન; જમપુરોને રસ્તે જતાં તે, હરો ભુખ્યા હેરાન. ૧૦.
દક્ષિણમાં અહિંથી નેઉ હજાર, જોજન જમપુરી થાય; સડક નથી કે ગાડિ નથી, નગ જંગલ ઝાડી જણાય. ૧૧.
વચમાં વૈતરણી નદી તરવી, ગાયનું પુંછડું ઝાલી; જો ગોદાન અમે નહિ લઈએ, ક્યાંથી જશે ગાય ચાલી. ૧૨.
લોહના કાંઠા બહુ વાગે, અસીપતના વનમાં; જો જોડનું દાન ન લઈએ, તો તે પીડાય તનમાં. ૧૩.
ગ્રહ પીડા કે દશા પતોતી, કદિ નહિ કહિએ કોઈને; સોંધારત મોંધારત પાણ, નહિ કહિએ જોતિષ જોઈને. ૧૪.
જશ નહીં કરિયે તો જગમાં, જળ વૃષ્ટી કોણ કરશે; હાથી ઘોડા બળદો તારા, બધાય તરશે મરશે. ૧૫.
વિપ્રોની વચમાં રહિ ખોલ્યો, નવરંગો સ્વર તાણી; હાસ્ય કરીને લોક હસવા, વિદુષક જેવી વાણી. ૧૬.
લચપચતા બહુ લાડુ જમોને, જપ કોણ પછી જપશે; મોદીનાં ધી ગોળ ને આટો, કહો કેમ કરિ બપશે. ૧૭.

૫૬ ૧૦૧ મું.—દેશી ૮ મી.

શુણી રાજને બહુ ચડિ રિસ, જેમ કુકાદો મારે કૂણીશ; હોઠ ફૂટે ને હાથ પછાડે, મૂંઝ મરડે ને ડોળા દેખાડે. ૧.
રીસે લોચન થઈ ગયાં રાતાં, દીસે અંગારા સરખાં દેખાતાં; મહા સિંધુ તલે જેમ માન, રૌદ્ર રસમય થઈ ગયો રાજ. ૨.
જાણે મરડે કે આ સર્વને મારું, તેના મનતણો ગર્વ ઉતારું; હાક મારીને કીધો હોંકારો, કેમ હુકમ તોડો તમે મારો. ૩.
રોમ ઉપડ્યા કાયા સગળિએ, જેવી બહુ શુણો હોય ખાવળિએ; કોથે થર થર કંપેછે કાયા, ખૂબ ફરકતા હોઠ દેખાયા. ૪.

૧ યજ્ઞેનયુગ્મદ્વિષયોદ્વિજાતિભિ વિતાયમાનેનસુરાઃકલા-
હરેઃ ॥ સ્વિષ્ઠાઃસુતુષ્ઠાઃપ્રદક્ષાંતિવાંછિતં તદ્ધેલનનાર્હસિવી-
રચૌષ્ઠતમ્ ॥ ૨૨

દાંત પીશિ મુખે ગાળો ભાંખે, શસ્ત્રસાંભિ નજર પણ નાંખે;
જાણે પૃથ્વીનુ પડ ઉધું પાડું, કાંતો આલના તારા ઉખાડું. ૫.
ક્રોધે શરિરનુ ભાન ભુલાય, ક્રોધે ન કર્યાનુ કામ કરાય;
ક્રોધે અધઠિત ઉચરી જવાય, ક્રોધે દેખતાં અંધ થવાય. ૬.
ક્રોધે પાપ કે પુણ્ય ન જણાય, ક્રોધે ગુણ અવગુણ ન ગણાય;
ક્રોધે પરનુ પોતાનુ ન જાણે, ક્રોધવંત વિવેક ન આણે. ૭.
મહા પ્રલય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે ક્રોધ કેવો;
રામ ઉપર શંકણુ ક્રોધ્યો, એવો ક્રોધ તે વેનને આપ્યો. ૮.
મુતા સિંહને જેમ છંછેડ્યો, કાળા નાગને તરજીને તેડ્યો;
એવી આખોની ભમરો ચઢાવે, અંગે સ્વેદ અધિક વળિ આવે. ૯.
દશે દીશ ડોળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને જોલે;
ક્રોધ હજાર છે રે સોપાઈ, મારો બાંધો ને પકડોરે ભાઈ. ૧૦.
વમુધા કડું વિપ્ર વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાઝ હુઈયાની;
મારા તાતને લોળવી ભમાવ્યો, પિતાથી મને જુદો પડ્યો. ૧૧.
જીવું ત્યાં મુધિ જાણજે તે તો, નહિ વિસારે વેર હું એતો;
નથી રાખતા લાજ કે શરમ, નથિ માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨.
તમે કેપટ કરમ કરનારા, તમે ધૂર્તપણે ધુતનારા;
એક વાતે નથીરે અધૂરા, વિપ્રો છો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૩.

૫૬ ૧૦૨ જી.—દશી ૨૧ મી.

વિપ્રો પુરા તમે પાખંડી, શિદ પૂજે પૃથ્વી પિંડી. વિપ્રો. ટેક.
રાજાએ બહુ રીસ ચઢેલી, ફિજને ગાળો દીધી;
વેગ ચઢ્યાથી વેદ ધરમની, કાંઈ પણ નિંદા કીધી. વિપ્રો. ૧.
જહા કર્યાથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે ફિજને અભિમાન તમારું, છેકજ રાખો છાનું. વિપ્રો. ૨.
પાવક પૂજે પૃથ્વી પૂજે, પુજે પવન ને પાણી;
મહીપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અકલ વેચાણી. વિપ્રો. ૩.
પૃથ્વી^૧ આદિક પાંચ દેવો, વસે છે નૃપને અંગે;
માટે નૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિપ્રો. ૪.
નદી પૂજે વરસાદને પૂજે, પૂજે સૂરજ ચંદ;
સ્નેહે શિવનું લિંગ પુજે છો, કરોછો પ્રોગટ કુંદ. વિપ્રો. ૫.
વિધ વિધના બહુ વેહેમ વધારી, પાપે પેટ ભરોછો;
અરે તમે ઠગના પણ ઠગ છો, સ્વારથ સિદ્ધ કરોછો. વિપ્રો.
ક્યાં છે બ્રહ્મા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈંદ્ર કુબેર;
કલ્પિત એવા દેવ કરીને, ધૂત્યું સગળું શહેર. વિપ્રો.

^૧ एते चान्ये च त्रिनुषाः प्रभवो वर शापयोः
देहे भवन्ति नृपतैः सर्व देवमयो नृपः

હું બ્રહ્મા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધણિને તજિ વ્યભિચારિણિ^૧ સમ, શિદ કરો બિજની સેવ. વિ. ૮
રાજા જે રક્ષણ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચાર ઠગારા લંટી લેતાં, કોણ આડો કર ધરશે. વિપ્રો. ૯.
રાજા મારે ને ઉગારે, મુખ દુખ દાતા એછે;
તે માટે રાજા તે ઈશ્વર, લાયક કવી લખે છે. વિપ્રો. ૧૦.
અયળાનાં અંતર બાળો છો, એવા તમે અધર્મિ;
મનમાં મિથ્યા માન ધરો જે, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મી. વિપ્રો. ૧૧.
મુધર્મની સમજણ નથી લેતા, દયા ધરમનું મૂળ;
બાળરંડાનાં લોહિ બાળ્યાથી, પ્રભૂ થરો પ્રતિકુળ. વિપ્રો. ૧૨.
જાઓ ઉઠી નહિ તો સઉના જીવ, છંડાવું કે છાંડું;
એમ કહી ઉભા થઈને ત્યાં, ખુલ્લું કોધું ખાંડું. વિપ્રો. ૧૩.

૫૬ ૧૦૩ જી.—દશી ૮ મી.

નાહા વિપ્રો ત્યાં મુઠીઓ વાળો, કોઈ પાછુ જીવેન સંભાળી;
કઈકે દોડતા જાય લથડતા, કઈકે ઉઠિ ઉઠિ અને પડતા. ૧.
કઈનાં ખાસડાં જાયછે ખરી, કઈની પાધડીઓ પડી ધરી;
કઈકની ઉતરી પડીછે જનોઈ. નમ્ર થઈ ગયા નાસતાં કોઈ. ૨.
કઈકે ફરિ ફરિ કાછડી વાળે, કઈક પાટલી સાજી રાંભાળે;
કઈ ન દોડી શકે એવા જાડા, કઈના પહેરણામાં થયા ઝાડા. ૩.
કઈકે થરથર ધ્રુજતા અંગે, કઈકે સોર પાડે સ્વર ભંગે;
કઈકે રસ્તામાં પડિયારખડતા, કઈકે ઉપરાઉપર જઈ પડતા. ૪.
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મૂગ નાસે મેલી મરજદ;
એમ નાહા સરવ જીવ લઈને, અતિ આકુળ વ્યાકુળ થઈને. ૫.
રસ ભારો ભયાનક ભારી, કોળાહળ થયો બહુ ભયકારી;
અરે આવો અરે કોઈ આવો, આજ માતથી અમને સુકાવો. ૬.
ક્ષમા કરો રાજા આ કાળ, તમે ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ઉચારે હું બળવંત^૧ આગિ બીક. ૭.
કઈની આખોમાં, કઈકે પડી
અરે નૃપતિ ન માર, કાં અં

^૧ बाह्य

वे

अव

ना

श्ला

लो

स्ति

वमें

ना

કઈને ભયથી લાગે ભણકારા, કઈકે જાણ્યું જરૂરજ માર્યા;
પિતા પુત્રનો ન કરે તપાસ, સહિએ મેલી ઉગરવાની આશ. ૯.
એમ વિપ્રોનું દેખીને ખસતું, આખું વેનને વળતી ત્યાં હસતું;
હણવાનો નહોતો વિચાર, હર દેખાડ્યો એ તો લગાર. ૧૦.
નાશી પાઠશાળા મોહિ પેદા, બારણાં બંધ કરિ સહિ બેઠા;
કરવા વિધ વિધ લાગ્યા વિચાર, હવે વેનને ડોણ વારનાર. ૧૧.
પછી અરજ ઉચરવાની આશે, ગયા પાંશરા મુનીયાની પાસે;
રાણીએ નમીને દીધું માન, બોલ્યા વિપ્રો થઈ સાવધાન. ૧૨.
રાજા બેઠો જીવનમ બહુ કરવા, એમ આવીયા અરજ ઉચરવા;
રાણી કહે શુણીએ મહારાજ, તમને કરગરીને કહું આજ. ૧૩.
તમે હઠ ને મમત હવે મૂકો, મહા ચતુર થઈ શિદ ચૂકો;
દિલમાં લાવોને વાત દયાની, વળી વિપત શુણો વિધવાનો. ૧૪.

૫૬ ૧૦૪ થું.—દેશી ૧૦ મી.

વિપત શુણો વિધવાતણી, તજ વાદ વિવાદ;
સજ્જનો જ્ઞાત રમશાનનું, ઉરમાં આણેને યાદ. વિપત. ૧.
છોકરી છેક છ વર્ષની, ફરતી ઉઘાડે અંગ;
પરણ્યાની વાત ન પ્રોછતી, લોગે થઈ ચુડી ભંગ. વિપત. ૨.
માત પિતા ને સગાં મળી, કરે અતિ કેલપાંત;
રૂઢ્ય ફાટે એવાં રૂએ, શોકે થાય ન શાંત. વિપત. ૩.
નાહું જુનું તાળી પડે, કહે થયો કાળો કેર;
સાંભળતાં જત સર્વને, મનમાં ઉપજે મેહર. વિપત. ૪.
કેનું કહણ હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય;
પથર પણ ફાટી પડે, જેતાં જેથું ન જાય. વિપત. ૫.
સાચો દયાળું જે દીલનો, દેખે જે તે દેખાવ;
વય આખીમાં કેમ વિસરે, બહુ માલે બનાવ. વિપત. ૬.
શાખ લઈ જાય રમશાનમાં, એને મૂકતાં આગ;
છાતી કુટે સસરે પિતા, રૂએ તાણોને રાગ. વિપત. ૭.
ત્રણે ભુવનમાં તેવે સમે, ભાસેછે ભયંકાર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બળ્યો આ અવતાર. વિપત. ૮.
ભુંડી બ્રાહ્મણ વાણિજ્યાતણી, નહારી છે આ નાત;
છોકરી છેક છ વર્ષની, કરી સમજે ન વાત. વિપત. ૯.
જે દીકરી મરી જત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિન દિન દેખવું દાઝવું, આખા ભવનુ આ શૂળ. વિપત. ૧૦.
છત હોય જે ઘરમાં છતી, પુત્રને પરિવાર;
પણ દુખ દેખીને પુત્રિનું, મુનો લાગે સંસાર. વિપત. ૧૧.
અગિયાર દિન પછી એ બધું, લોળા જન ભુલી જાય;
રોઈ કુટીને બેસી રહે, બીજું કશું ન કરાય. વિપત. ૧૨.
સંકટ શિદ એવું સાંખીએ, છે જે છતો ઉપાય;
દિલગીરી દીલની એવી મટે, ફરી લગન જે થાય. વિપત. ૧૩.

૫૬ ૧૦૫ થું.—દેશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂએ છે ચક્ષુ ચોખી;
સૈયર સાથ સજોડે દેખી, હાથએ બળે નિત્ય હોળી.
સંકટ એવું શીદ સાંખી, અરેરેરે એ ચાલ નાશ કરી નાંખી;
મારા વહાલાં હીમત હૈયે રાખી. ૧.
લાખેણાં તો લાહ લડાવ્યાં, દિલ ન છાયા તડકા;
બાળ રંડપે બળિ બળિ થાતી, ભીતરમાં લાગે ભડકા. સંકટ. ૨.
પર્વતથી પડવું તે સારૂ, કાયા ખાઈ જાય કીડા;
આતો આખો ભવ રોળાવું, પાર ન આવે તે પીડા. સંકટ. ૩.
શૂળીનું દુખ સોગાણું સારૂ, તરતજ પ્રાણ તજવે;
આ દુખલખતાં અંત ન આવે, લાખ પુસ્તક બે લખાવે. સં. ૪.
સારે દિન શણગાર સજીને, દર્પણમાં છળી દીઠી;
રંડપો રૂઢ્યે સાંભરતાં, અંગમાં લાગી અંગીઠી. સંકટ. ૫.
સારાં વસ્ત્ર શરીર સજ્યાં પણ, માથે જેતાં મુંઝો;
આંખે ખરખર આંસુ ખરિયાં, નાખ્યો નિસાસો જોડો. સંકટ. ૬.
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રૂ કહિ ને શાપ;
પ્રગટ થઈ જમ પોતે બોલ્યા, બાઈ તારો શત્રુ તારો બાપ. સં. ૭.
કંઈ મરે તો કંઈ રાણી પણ, પતિ બીજને પામે;
રાવણની રાણી પણ સોંપી, વિભિષણને રાજ રામે. સંકટ. ૮.
પુરુષતાણું મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પણ ગોઝારી માતાએ છે, તિલજર દયા નથિ તેને. સંકટ. ૯.
કોગટ રડીને કૂંદ કરેછે, ખેરવે આંસૂ ખાલી;
નાત જતની રીત નહારી, પુત્રી થકી એને વહાલી. સંકટ. ૧૦.
નાત બળો ને જત બળો, ને બળો લોકની લાજ;
કાલ જતી હોય કુળની શોભા, છે ઉછળી જતી આજે. સં. ૧૧.
બળ્યા હેનના બોલ તમારા, બળી તમારી માયા;
લાડકડીનું લોહી પીયો છે, લોકની લાજે લજ્યા. સંકટ. ૧૨.

૫૬ ૧૦૬ થું.—દેશી ૮ મી.

બાણસુર મહારાજની બેઠી, જેને પારશમણીની તો પેઠી;
હતી રહેવા હવેલી અમૂલી, તે તો બળિ તેણે જેવી શૂળી. ૧.
હતા શણગાર સજ્યાને સારા, એ તો ગણતિતે ધિખતા અંગારા;
મુવા સેજ મુવણીની સારી, તે તો માનતી મરણ પથારી. ૨.
રત્નવળો દિસે પાસે દરિયો, તે તો લાસતો રૂધિરનો લરિયો;
બાણસુર રાજ જેવો તો તાત, શત્રુ તુલ્ય ગણ્યો સાક્ષાત. ૩.
એને મુખમાંહિ શી હતી ખામી, પણ કંથવિના કંઈ પામી;
ભુંડી હઠ તજીને તમે ભ્રાત, વાંચો આખા હરણતણી વાત. ૪.
હતું શોણિતપૂર સોહાતું, એ તો આખાને ખાવાને ધાતું;
હતા અનુચર બળ અદભૂત, તે તો બાણતી જમના છે દૂત. ૫.

દાંત પીશિ મુખે ગાળો ભાંખે, શસ્ત્રસાંભિ નજર પાણ નાંખે;
જાણે પૃથ્વીનુ પડ ઉધું પાડું, કાંતો આભના તારા ઉખાડું. ૫.
ક્રોધે શરિરનુ ભાન ભુલાય, ક્રોધે ન કર્યાનુ કામ કરાય;
ક્રોધે અઘટિત ઉચરી જવાય, ક્રોધે દેખતાં અંધ થવાય. ૬.
ક્રોધે પાપ કે પુણ્ય ન જણાય, ક્રોધે ગુણ અવગુણ ન ગણાય;
ક્રોધે પરનુ પોતાનુ ન જાણે, ક્રોધવંત વિવેક ન આણે. ૭.
મહા પ્રલય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે ક્રોધ કેવો;
રામ ઉપર રાવણ ક્રોધ્યો, એવો ક્રોધ તે વેનને આપ્યો. ૮.
સુતા સિંહને જેમ છંછેડ્યો, કાળા નાગને તરજીને તેડ્યો;
એવી આંખાની ભમરો ચઢાવે, અંગે સ્વેદ અધિક વળિ આવે. ૯.
દશે દીશા ડોળા તાણી ડોલે, ખરાડા બહુ પાડીને ખોલે;
કોઈ હાજર છે રે સોપાઈ, મારો ખાંધો ને પકડોરે ભાઈ. ૧૦.
વસુધા કડું વિપ્ર વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાઝ હુઈયાની;
મારા તાતને ભોળવી ભમાવ્યો, પિતાથી મને જીદો પડાવ્યો. ૧૧.
જીવું ત્યાં સુધિ જાણુને તે તો, નહિ વિસાડું વેર હું એતો;
નથી રાખતા લાજ કે શરમ, નથિ માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨.
તમે કપટ કરમ કરનારા, તમે ધૂર્તપણે દ્યુતનારા;
એક વાતે નથીરે અધૂરા, વિપ્રો છો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૩.

૫૬ ૧૦૨: જી.—દશી ૨૧ મી.

વિપ્રો પુરા તમે પાખંડી, શિદ પૂજે પૂજાર પિંડી. વિપ્રો. ૮૬.
રાજાએ બહુ રીસ ચઢેલી, દ્વિજને ગાળો દીધી;
વેગ ચઢ્યાથી વેદ ધરમની, કાંઈ પણ નિંદા કીધી. વિપ્રો. ૧.
જણ કર્યાથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે દ્વિજે અભિમાન તમારું, છેકજ રાખો છાનુ. વિપ્રો. ૨.
પાવક પૂજે પૃથ્વી પૂજે, પૂજે યવન ને પાણી;
મહીપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અકલ વેચાણી. વિપ્રો. ૩.
પૃથ્વી આદિક પાંચે દેવો, વસે છે નૃપને અંગે;
માટે નૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિપ્રો. ૪.
નદી પૂજે વરસાદને પૂજે, પૂજે સૂરજ ચંદ;
સ્નેહે શિવનું લિંગ પૂજે છો, કરોછો દ્રોગટ કુંદ. વિપ્રો. ૫.
વિધ વિધના બહુ વેહેમ વધારી, પાપે પેટ ભરોછો;
અરે તમે ઠગના પણ ઠગ છો, સ્વારથ સિદ્ધ કરોછો. વિપ્રો. ૬.
ક્યાં છે બ્રહ્મા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈંદ્ર કુબેર;
કલ્પિત એવા દેવ કરીને, ધૂત્યું સગળું શેહર. વિપ્રો. ૭.

૧ એતેચાન્વેચત્રિવિધાઃ પ્રભવો વર શાપયોઃ

દેહે ભવંતિ નૃપતેઃ સર્વ દેવમયો નૃપ: ૨૭.

હું બ્રહ્મા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધણિને તજિ વ્યભિચારિણિ સમ, શિદ કરો બિજની સેવ. વિ. ૮
રાજા જે રક્ષણ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચાર ઠગારા લંડી લેતાં, કોણ આડો કર ધરશે. વિપ્રો. ૯.
રાજા મારે ને ઉગારે, સુખ દુખ દાતા એછે;
તે માટે રાજા તે ઈશ્વર, લાયક કવી લખે છે. વિપ્રો. ૧૦.
અપ્પણનાં અંતર ખાળો છો, એવા તમે અધર્મ;
મનમાં મિથ્યા માન ધરો જે, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મી. વિપ્રો. ૧૧.
સુધર્મની સમજણ નથી લેતા, દયા ધરમનું મૂળ;
ખાળરંધનાં લોહિ ખાળ્યાથી, પ્રભૂ થશે પ્રતિકુળ. વિપ્રો. ૧૨.
જાઓ ઉઠી નહિ તો સઉના જીવ, છંડાવું કે છાંડું;
એમ કહી ઉભો થઈને ત્યાં, ખુલ્લું કીધું ખાંડું. વિપ્રો. ૧૩.

૫૬ ૧૦૩ જી.—દશી ૮ મી.

નાદા વિપ્રો ત્યાં મુઠીઓ વાળી, કોઈ પાછુ જીવેન સંભાળી;
કંઈક દોડતા જાય લથડતા, કંઈક ઉઠિ ઉઠિ અને પડતા. ૧.
કંઈનાં ખાસડાં જાયછે ખશી, કંઈની પાધડીઓ પડી ધરી;
કંઈકની ઉતરી પડીછે જનોઈ, નગ્ન થઈ ગયા નાસતાં કોઈ. ૨.
કંઈક ફરિ ફરિ કાછડી વાળે, કંઈક પાટલી સાજી રાંભાળે;
કંઈ ન દોડી શકે એવા જાડા, કંઈના પહેરણમાં થયા ઝાંડા. ૩.
કંઈક થરથર ધ્રુજતા અંગે, કંઈક સોર પાડે સ્વર ભંગે;
કંઈક રસ્તામાં પડેયારખડતા, કંઈક ઉપરાઉપર જઈ પડતા. ૪.
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મૃગ નાસે મેલી મરજદ;
એમ નાદા સરવ જીવ લઈને, અતિ આકુળ વ્યાકુળ થઈને. ૫.
રસ ભારે ભયાનક ભારી, કોળાહળ થયો બહુ ભયકારી;
અરે આવો અરે કોઈ આવો, આજ માતથી અમને ઝુકાવો. ૬.
ક્ષમા કરો રાજા આ કાળ, તમે ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ઉચારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગિ બીક. ૭.
કંઈની આખોમાં આવિયાં પાણી, કંઈક વિનયની ખોલીયા વાણી;
અરે નૃપતિ ન મારશો અમને, ચક્રાં ચૂંચ્યાથિ જશ નથિ તમને. ૮

૧ ચાલિશા વત યુવંત્રા અધર્મે ધર્મ માનિનઃ

યે વૃત્તિદં પતિં હીત્વા જારંપતિ મુપાસતે ॥ ૧૪

અવજાનં સ્મી મૂઢા મૂપ રૂપીણ મોશ્વરં ॥

નાનુ વિદન્તિ તે મદ્ર મિહલોકે પરત્રચ ॥ ૨૪

આ શ્લોકથી જણાય છે કે વેન, બ્રાહ્મણોથી ઉલટો થયો,
પણ થરણાક એટલે સ્વર્ગ અને નરક છે, એવું જાણતો હતો
માટે નાસ્તિક ન કહેવાય.

કદને ભયથી લાગે ભણકારા, કદકે જાણ્યું જરૂરજ માર્યા;
પિતા પુત્રનો ન કરે તપાસ, સહજે મેલી ઉગરવાનો આશ. ૯.
એમ વિપ્રોતુ દેખીને ખસવું, આવ્યું વેનને વળતી ત્યાં હસવું;
હણવાનો નહોતો વિચાર, ડર દેખારથી એ તો લગાર. ૧૦.
નાશી પાદશાખા મોહિ પેદા, ખારણું બંધ કરિ સહ ખેડ;
કરવા વિધ વિધ લાગ્યા વિચાર, હવે વેનને ડોણ વારનાર. ૧૧.
પછી અરજ ઉગરવાની આરો, ગયા પાંશરા સુનીયાની પાસે;
રાણીએ નમોતે દીધું માન, ખોલ્યા વિપ્રો થઈ સાવધાન. ૧૨.
રાજા જેમો જુલમ ખાડુ કરવા, અમે આવિયા અરજ ઉગરવા;
રાણી કહે શુણીએ મહારાજ, તમને કરગરીને કહું આજ. ૧૩.
તમે હક ને મમન હવે મૂકો, મહા ચતુર થઈ શિદ ચૂકો;
દિલમાં લાવોને વાત દયાની, વળી વિપત શુણો વિધવાનો. ૧૪.

પદ ૧૦૪ યુ.—દેશી ૧૦ મી.

વિપત શુણો વિધવાતણી, તજ વાદ વિવાદ;
સજજનો જ્ઞાન રમશાનનું, ઉરમાં આણેને યાદ. વિપત. ૧.
છોકરી છેક છ વર્ષની, ફરતી ઉઘાડે અંગ;
પરણ્યાની વાત ન પ્રીછતી, ભાગે થઈ ચુલી ભંગ. વિપત. ૨.
માત પિતા ને સગાં મળી, કરે અતિ કલપાંત;
કેદય ફાટે એવાં રૂએ, શોકે થાય ન શાંત. વિપત. ૩.
ગાદ હુંની તાળી પડે, કહે થયો કાળો કેર;
સાંભળ્યાં જન સર્વને, મનમાં ઉપજે મેહર. વિપત. ૪.
કેતુ કમળ હોય કાળજી, નિરખી તરમ ન થાય;
પથથર પણ ફાટી પડે, જેતાં જેણું ન જાય. વિપત. ૫.
સાચો દયાળું જે દીકરો, દેખે જે તે દેખાવ;
વય આખીમાં કેમ વિસરે, ખાડુ માથે બંનાવ. વિપત. ૬.
શબ લઈ જાય રમશાનમાં, એને મકતાં આગ;
છાતી કુટે સસરે પિતા, રૂએ તાણીને રાગ. વિપત. ૭.
ત્રણે ભુવનમાં તેવે સમે, ભાસેછે ભયંકાર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બચ્યો આ અવતાર. વિપત. ૮.
ભુડી બાલણ વાણિઆતણી, નદારી છે આ નાત;
છોકરી છેક છ વર્ષની, કશી મમજ ન વાત. વિપત. ૯.
જે દોકરી મરી જત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિન દિન દેખવું દાઝવું, આખા ભવન આ શૂળ. વિપત. ૧૦.
છત હોય જે ઘરમાં છતી, પુત્રને પરિવાર;
પણ દુખ દેખીને પુત્રિનું, મુનો લાગે સંસાર. વિપત. ૧૧.
અગિયાર દિન પછી એ બધું, ભાળા જન ભુલી જાય;
રોઈ કુટીને ખેશી રહે, ખીલું કશું ન કરાય. વિપત. ૧૨.
સંકટ શિદ એવું સાંખીએ, છે જે છતો ઉપાય;
દિલગીરી દીકરી એવી મટે, ફરી લગન જે થાય. વિપત. ૧૩.

પદ ૧૦૫ યુ.—દેશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂ એ છે ચક્ષુ ચાળી;
સૈયર સાથ સંજોડે દેખી, હૃદયે બળે નિત્ય હાળી.
સંકટ એવું શીદ સાંખો, અરેરે એ ચાલ નાશ કરી નાખો;
મારા વહાલાં હીમત હૈયે રાખો. ૧.
લાણેણાં તો લાડ લડવ્યાં, દિલ ન છાયા તડકા;
બાળ રંડાયે બળિ બળિ થાતી, ભીતરમાં લાગે ભડકા. સંકટ. ૨.
પર્વતથી પહાડું તે સારું, કાયા ખાઈ જાય કીડા;
આતો આખો ભવ રીખાવું, પાર ન આવે તે પીડા. સંકટ. ૩.
શૂળીનું દુખ મોગાણું સારું, તરતજ પ્રાણ તજવે;
આ દુખ લખતાં અંત ન આવે, તાબ પુસ્તક જો લખાવે. સં. ૪.
સારે દિન શણગાર સજીને, દર્પણમાં છળી દીઠી;
રંડાપો રૂદયે સાંભરતાં, અંગમાં લાગી અંગીઠી. સંકટ. ૫.
સારાં વસ્ત્ર શરીર સજ્યાં પણ, માથે જેતાં મુઠો;
આંખે ખરખર આંસુ ખરિયાં, નાખ્યો નિસાસો જોડો. સંકટ. ૬.
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રુ રહિ ને શાપ;
પ્રગટ થઈ જમ પોતે ખોલ્યા, ખાઈ તારો શત્રુ તારો ખાપ. સં. ૭.
કદ્રિ મરે તો હંદ્રાણી પણ, પતિ બીજને પામે;
રાવણની રાણી પણ સોંપી, વિભિષણને રાજ રામે. સંકટ. ૮.
પુરપતાણું મન પથથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પણ ગોઝારી માતાઓ છે, તિલમર દયા નથિ તેને. સંકટ. ૯.
કોગટ રડીને ફુંદ ફરેછે, એરવે આંખુ ખાલી;
નાત જતની રીત નદરી, પુત્રી થઈ એને વહાલી. સંકટ. ૧૦.
નાત બળો ને જાત બળો, ને બળો લોકની લાને;
કાલ જતી હોય કુળની શોભા, છે ઉછળી જતી આને. સં. ૧૧.
બળ્યા હેનના ખોલ તમારા, બળી તમારો માયા;
લાડકડીનું લોહી પીયો છે, લોકની લાને લગ્નયા. સંકટ. ૧૨.

પદ ૧૦૬ યુ.—દેશી ૮ મી.

બાણસુર મહારાજની ખેટી, જેને પારશમણીની તો પેટી;
હતી રહેવા હવેલી અમૂલી, તે તો જાણિ તેણે જેવી શૂળી. ૧.
હતા શણગાર સજવાને સારા, એ તો ગણતિ તે ધિખતા અંગારા;
સુંવા સેજ સુવણની સારી, તે તો માનતી મરણ પથારી. ૨.
રત્નવળો દિસે પાસે દરિયો, તે તો ભાસતો રૂધિરનો ભરિયો;
બાણસુર રાજ જેવો તો તાત, શત્રુ તુલ્ય ગણ્યો સાક્ષાત. ૩.
એને સુખમાંહિ શી હતી ખામી, પણ કંથવિના કદ પામી;
હુંડી હક તજીને તમે ભ્રાત, વાંચો આ બહુરણતણી વાત. ૪.
હવું શોણિતપૂર સોહાવું, એ તો આખાને ખાવાને ધાતું;
હતા અનુચર બળ અદભૂત, તે તો જાણતો જમના છે દૂત. ૫.

દાંત પીશી મુખે ગાળો ભાંખે, શસ્ત્રસાંભિ નજર પણ નાંખે;
જાણે પૃથ્વીનુ પડ ઉધું પાડું, કાંતો આભના તારા ઉખાડું. ૫.
ક્રોધે શરિરનુ ભાન ભુલાય, ક્રોધે ન કર્યાનુ કામ કરાય;
ક્રોધે અધઠિત ઉચરી જવાય, ક્રોધે દેખતાં અંધ થવાય. ૬.
ક્રોધે પાપ કે પુણ્ય ન જણાય, ક્રોધે ગુણ અવગુણ ન ગણાય;
ક્રોધે પરનુ પોતાનુ ન જાણે, ક્રોધવંત વિવેક ન આણે. ૭.
મહા પ્રલય સમયમાં જેવો, રૂદ્રદેવ કરે ક્રોધ કેવો;
રામ ઉપર શાવણ ક્રોધો, એવો ક્રોધ તે વેનને આપ્યો. ૮.
સુતા સિંહને જેમ છંછેડ્યો, કાળા નાગને તરજીને તેડ્યો;
એવી આંખાની ભમરો ચઢાવે, અંગે સ્વેદ અધિક વળિ આવે. ૯.
દશે દીશ ડોળા તાણી ડોલે, બરાડા બહુ પાડીને બોલે;
કોઈ હાજર છે રે સોપાઈ, મારો બાંધો ને પકડોરે ભાઈ. ૧૦.
વસુધા કરૂં વિપ્ર વિનાની, ત્યારે ઉતરે દાઝ હુઈયાની;
મારા તાતને ભોળવી ભમાવ્યો, પિતાથી મને જુદો પડાવ્યો. ૧૧.
જીવું ત્યાં સુધિ જાણુજે તે તો, નહિ વિસાડું વેર હું એતો;
નથી રાખતા લાજ કે શરમ, નથિ માનતા હુકમનો મર્મ. ૧૨.
તમે કપટ કરમ કરનારા, તમે ધૂર્તપણે ધુતનારા;
એક વાતે નથીરે અધૂરા, વિપ્રો છો તમે પાખંડી પૂરા. ૧૩.

૫૬ ૧૦૨ જી.—દશી ૨૧ મી.

વિપ્રો પુરા તમે પાખંડી, શિદ પૂજે પૃથ્વી પિંડી. વિપ્રો. ૧.
રાજાએ બહુ રીસ ચઢેલી, ફિજને ગાળો દીધી;
વેગ ચઢ્યાથી વેદ ધરમની, કાંઈ પણ નિંદા કીધી. વિપ્રો. ૨.
જક્ષ કર્યાથી જળ વરસે છે, એ તો હું નવ માનું;
અરે ફિજને અભિમાન તમારું, છેકજ રાખો છાનુ. વિપ્રો. ૩.
પાવક પૂજે પૃથ્વી પૂજે, પુજે પવન ને પાણી;
મહીપતિનો તો હુકમ ન માનો, એમ અકલ વેચાણી. વિપ્રો. ૪.
પૃથ્વી^૧ આદિક પાંચે દેવો, વસે છે નૃપને અંગે;
માટે નૃપને માન આપવું, અંતર અધિક ઉમંગે. વિપ્રો. ૫.
નદી પૂજે વરસાદને પૂજે, પૂજે સૂરજ ચંદ;
સ્નેહે શિવનું લિંગ પુજે છો, કરો છો દ્રોગટ કુંદ. વિપ્રો. ૬.
વિધ વિધના બહુ વેહેમ વધારી, પાપે પેટ ભરો છો;
અરે તમે ઠગના પણ ઠગ છો, સ્વારથ સિદ્ધ કરો છો. વિપ્રો. ૭.
ક્યાં છે બ્રહ્મા ક્યાં છે વિષ્ણુ, ક્યાં છે ઈંદ્ર કુબેર;
કલ્પિત એવા દેવ કરીને, ધૂત્યું સગળું શેહેર. વિપ્રો. ૮.

^૧ एते चान्ये च त्रिविधाः प्रभवो वर शापयोः

देहे भवन्ति नृपतेः सर्व देवमयो नृपः ૨૭.

હું બ્રહ્મા ને હું વિષ્ણુ છું, હુંજ ખરો મહાદેવ;
ધણિને તજિ વ્યભિચારિણિ^૧ સમ, શિદ કરો પિંતની સેવ. વિ. ૮
રાજા જે રક્ષણ ન કરે તો, એ દેવો શું કરશે;
ચાર ઠગારા લૂંટી લેતાં, કોણ આડો કર ધરશે. વિપ્રો. ૯.
રાજા મારે ને ઉગારે, સુખ દુખ દાતા એછે;
તે માટે રાજા તે ઈશ્વર, લાયક કવો લખે છે. વિપ્રો. ૧૦.
અખળાનાં અંતર બાળો છો, એવા તમે અધર્મિ;
મનમાં મિથ્યા માન ધરો જે, અમેજ શુદ્ધ સ્વધર્મી. વિપ્રો. ૧૧.
સુધર્મની સમજણ નથી લેતા, દયા ધરમનું મૂળ;
બાળરંડાનાં લોહિ બાળ્યાથી, પ્રભૂ થશે પ્રતિકૂળ. વિપ્રો. ૧૨.
જાણ્યા ઉઠી નહિ તો સઉના જીવ, છંડાવું કે છાંડું;
એમ કહી ઉભો થઈને ત્યાં, ખુલ્લું કીધું ખાંડું. વિપ્રો. ૧૩.

૫૬ ૧૦૩ જી.—દશી ૮ મી.

નાહ વિપ્રો ત્યાં મુઠીઓ વાળી, કોઈ પાછુ જીવેન સંભાળી;
કઈકે દોડતા જાય લથડતા, કઈકે ઉઠિ ઉઠિ અને પડતા. ૧.
કઈનાં ખાસડાં જાય છે ખરી, કઈની પાધડીઓ પડી ધરી;
કઈકેની ઉતરી પડી છે જનોઈ, નજ થઈ ગયા નાસતાં કોઈ. ૨.
કઈકે ફરિ ફરિ કાછડી વાળે, કઈકે પાટલી સાજી રાંભાળે;
કઈ ન દોડી શકે એવા જાડા, કઈના પહેરણામાં થયા ઝાડા. ૩.
કઈકે થરથર ધ્રુજતા અંગે, કઈકે સોર પાડે સ્વર ભંગે;
કઈકે રસ્તામાં પડિયારખડતા, કઈકે ઉપરાઉપર જઈ પડતા. ૪.
જેમ સાંભળી સિંહનો નાદ, મૂગ નાસે મેલી મરજદ;
એમ નાહ સરવજીવ લઈને, અતિ આકુળ વ્યાકુળ થઈને. ૫.
રસ ભારો ભયાનક ભારી, કોળાહળ થયો બહુ ભયકારી;
અરે આવો અરે કોઈ આવો, આજ મોતથી અમને મુકાવો. ૬.
ક્ષમા કરો રાજા આ કાળ, તમે ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ;
એવા શબ્દ ઉચારે અધિક, બહુ બળવંતની લાગિ બીક. ૭.
કઈની આખોમાં આવીયાં પાણી, કઈકે વિનયની બોલીયા વાણી;
અરે નૃપતિ ન મારશો અમને, ચક્રલાં ચૂંચ્યાથિ જશ નથિ તમને. ૮

^૧ बालिशो वत यूयंवा अधर्मे धर्म मानिनः

ये वृत्तिदं पतिं हीत्वा जारंपति मुपासते ॥ ५ ४

अवजानं समी मूढा भूप रूपीण मोश्वरं ॥

नानु विदन्ति ते भद्र मिहलोके परत्र च ॥ २ ४

આ શ્લોકથી જણાય છે કે વેન, બ્રાહ્મણથી ઉતરે થયો,
પણ પરલોક એટલે સ્વર્ગ અને નરક છે, એનું જાણતો હતો
માટે નાસ્તિક ન કહેવાય.

ધને ભયથી લાગે ભણકારા, કંઈકે નાણું જરૂર ભાયાં;
પેતા પુત્રનો ન કરે તપાસ, સહજે મેલી ઉગરવાની આરા. ૯.
એમ વિપ્રોનું દેખીને ખસ્યું, આવ્યું વેનને વળતી ત્યાં હસ્યું;
કણવાનો નહોતો વિચાર, હર દેખાડ્યો એ તો લગાર. ૧૦.
નાશી પાકશાળા માંહિ પેદા, બારણાં બંધ કરિ સહ બેઠા;
કરવા વિધ વિધ લાગ્યા વિચાર, હવે વેનને કોણ વારનાર. ૧૧.
પછી અરજ ઉચરવાની આશે, ગયા પાંશરા મુનીયાની પાસે;
શણીએ નમીને દીધું માન, બોલ્યા વિપ્રો થઈ સાવધાન. ૧૨.
રોજ બેઠો બુદ્ધિમંત્રી કરવા, અમે આવ્યા અરજ ઉચરવા;
શણી કહે શુણીએ મહારાજ, તમને કરગરીને કહું આજ. ૧૩.
તમે હઠ ને મમત હવે મૂકો, મહા ચતુર થઈ શિદ્ધ ચૂકો;
દિલમાં લાવેને વાત દયાની, વળી વિપત શુણો વિધવાનો. ૧૪.

પદ ૧૦૪ થું.—દશી ૧૦ મી.

વિપત શુણો વિધવાતણી, તજ વાદ વિવાદ;
મજબૂનો જ્ઞાન રમશાનનું, ઉરમાં આણેને યાદ. વિપત. ૧.
છોકરી છેક છ વર્ષની, ફરતી ઉઘાડે અંગ;
પરણ્યાની વાત ન પ્રીછતી, ભાગે થઈ ચુકી ભંગ. વિપત. ૨.
માત પિતા ને સગાં મળી, કરે અતિ કલપાંત;
રૂઢ્ય કાંઈ એવાં રૂઢ્યે, શોકે થાય ન શાંત. વિપત. ૩.
ત્રાહુ જુની તાંળી પડે, કહે થયો કાળો કેર;
સાભજસાં જન સર્વને, મનમાં ઉપજે મેહર. વિપત. ૪.
દેનું કંઈ હોય કાળજી, નિરખી નરમ ન થાય;
પથર પણ કાંઈ પડે, જેતાં જેથું ન જાય. વિપત. ૫.
સાચો દયાળું જે દીલનો, દેખે જે તે દેખાવ;
વય આખીમાં કેમ વિસરે, બહુ માટે બતાવ. વિપત. ૬.
શખ લઈ જાય રમશાનમાં, એને મૂકતાં આગ;
છાતી કુટે સસરો પિતા, રૂઢ્યે તાણીને રાગ. વિપત. ૭.
તણે ભુવનમાં તેવે સમે, ભાસે છે ભયંકાર;
એ અવસર એમ ઉચરે, બળ્યો આ અવતાર. વિપત. ૮.
ભુંડી પ્રાણાણ વાણિઆતણી, નહારી છે આ નાત;
છોકરી છેક છ વર્ષની, કરી સમજે ન વાત. વિપત. ૯.
જે દીકરી મરી જત તો, આથી તે અનુકૂળ;
દિન દિન દેખવું દાગળું, આખા ભવન આ રાજ. વિપત. ૧૦.
છત હોય જે ઘરમાં છતી, પુત્રને પરિવાર;
પણ કુળ દેખીને પુત્રિનું, મુનો લાગે સંસાર. વિપત. ૧૧.
અગિયાર દિન પછી એ બધું, ભાળા જન ભુલી જાય;
રોઈ કુટીને બેસી રહે, બીજું કશું ન કરાય. વિપત. ૧૨.
સંકટ શિદ્ધ એવું સાંખીએ, છે જે છતો ઉપાય;
દિલગીરી દીલનો એવી મટે, ફરી લગ્ન જે થાય. વિપત. ૧૩.

પદ ૧૦૫ મું.—દશી ૧૫ મી.

વયમાં આવી વિધવા ત્યારે, રૂઢ્ય છે ચક્ષુ ચાંચી;
સૈયર સાથ સજ્જે દેખી, હાથે બળે નિત્ય હોળી.
સંકટ એવું શીદ્ધ સાંખી, અરેરે એ ચાલ નાશ કરી નાંખી;
મારા વહાલાં હીમત હૈયે રખી. ૧.
લાખેલાં તો લાડ લડવ્યાં, દિલ ન છંપ્યા તડકા;
બાળ રંધણે બળિ બળિ થાતી, ભીતરમાં લાગે ભડક. સંકટ. ૨.
પર્વતથી પડ્યું તે સારૂ, કાયા ખાઈ નત્યં કીડા;
આતો આખો ભવ રીખાવું, પાર ન આવે તે પીડા. સંકટ. ૩.
શૂળીનું કુખ સોગાણું સારૂ, તરતજ પ્રાણ તજવે;
આ કુખલખતાં અંત ન આવે, લાખ પુત્રક જો લખાવે. સં. ૪.
સારે દિન શણગાર સજ્જે, દર્પણમાં છંપી દીડી;
રંડાપો રૂઢ્યે સાંભરતાં, અંગમાં લાગી અંગીઠી. સંકટ. ૫.
સારાં વસ્ત્ર શરીર સજ્જ્યાં પણ, માથે જેતાં મુઠો;
આખે ખરખર આંસુ ખરિયાં, નાખ્યો નિસાસો ઊઠો. સંકટ. ૬.
યમરાજને વિધવા દેતી, શત્રૂ કહિ ને શાપ;
પ્રગટ થઈ જમ પોતે બોલ્યા, બાઈ તારો શત્રુ તારો બાપ. સં. ૭.
ઈંદ્ર મરે તો ઈંદ્રાણી પણ, પતિ બીજને પામે;
રાવણની રાણી પણ સોંપી, વિભિષણને રાજ રામે. સંકટ. ૮.
પુરૂષપણ મન પથર જેવું, અરે ન ઉપજે એને;
પણ ગોઝારી માતાઓ છે, તિલમર દયા નથિ તેને. સંકટ. ૯.
દ્રોણ રહીને કુંદ કુંદે છે, ખેરવે આંસુ ખાલી;
નાત જતની રીત નહારી, પુત્રી થકી એને વહાલી. સંકટ. ૧૦.
નાત બળો ને જત બળો, ને બળો લોકની લાજ;
કાલ જતી હોય કુળની શોભા, છો દિલથી જતી આજ. સં. ૧૧.
બળ્યા હેતના બોલ તમારા, બળી તમારી માયા;
લાડકેડીનું લોહી પીયો છો, લોકની લાજે લજ્યા. સંકટ. ૧૨.

પદ ૧૦૬ મું.—દશી ૮ મી.

બાણસુર મહારાજની બેઠી, જેને પારશમણીની તો પેટી;
હતી રહેવા હવેલી અનૂલી, તે તો નાણું તેણે જેવી શૂળી. ૧.
હતા શણગાર સજ્જને સોરા, એ તો ગણતિવેધિખતા અંગારા;
મુલા સેજ મુવણીની સારી, તે તો માનની મરણ પથારી. ૨.
રત્નબોજો દિસે પાસે દરિયા, તે તો ભાસતો રૂઢિરતો ભરિયા;
બાણસુર રાજ જેવો તો તાત, શત્રુ તુલ્ય ગણ્યો સાક્ષાત. ૩.
એને મુખમાંહિ શી હતી આમી, પણ કંથરિના કંઈ પામી-
ભુંડી હઠ તજ્યો તે મે ભ્રાત, વાંચો આખા હરણતણી વાત.
હવે શાણિતપૂર સોહાવું, એ તો આખાને ખાવાને ધાત
હતા અનુચર બળ અદભૂત, તે તો જાણતો જમના છે દૂત.

હતા બહુ રૂઠા બાગ ને વાહી, તે તો ભાસી ભયંકાર ઝાડી;
પામી ભોજન વિધ વિધ પેર, તે તો જાણ્યું હાળાહળ ઝેર. ૬.
છન્ન ગોખ જરૂખાં ને જાળી, તે તો ભાસતું સમશાન ભાળી;
ચુવા ચંદન અંગે અથાગ, એ તો જાણતી બળતી છે આગ. ૭.
ગાતી ગાંધર્વી ગીત સુવાણી, તે તો જાણે મહોકાણ મંડાણી;
સ્વામિ વિના ન ગમતાંએ મુખ, મોત માગી લેતી હતી મુખ. ૮.
હતી શાસ્ત્રની વાતે સુજાણ, તોય પતિ માટે બાળતી પ્રાણ;
માગ માગ માર્યે કંઈ જ્યારે, વર માગ્યો તેણે વારેવારે. ૯.
લોક લાજથી બોલ ન બોલે, પણ દિલ તો સ્વામીમાંહિ ડોલે;
સમજે વિધવાની એવીજ વાત, એ બીચારીએ અબળા જાત. ૧૦
જન્ય વિવાએ સાંભળે ગાણાં, ફાટે ડાએ જ્યાં ગાય ફટાણાં;
મર્મ સમજીને મનમાંહિ ધરવો, દાલો મિથ્યા મમત નવ કરવો. ૧૧
નથી વિધવાના કુખતણી સીમા, ધારો વાત તમે રહી ધીમા;
અરે દિલમાં દયા કાંઈ લાવો, બાળ વિધવાનાં લગ્ન કરાવો. ૧૨.

પદ ૧૦૭ મું.—દેશી ૨૭ મી.

કરો કરેરે કન્યાનુ કલ્યાણ, હોરે હડીલા હિંદુ;
તમે કેમ થયા પથર પ્રમાણ, હોરે. ૧.
દયા દિલમાં નથી લવલેશ, હોરે;
નથી લાગતો આ ઉપદેશ. હોરે. ૨.
કરો મુખિયાં પોતાનાં સંતાન, હોરે;
છોતે જન્ય બીજ સમશાન. હોરે. ૩.
જ્યારે ધસમસતી આવે ધાડ, હોરે;
શસ્ત્ર લઈ કરિએ લડવાડ. હોરે. ૪.
એક આપણી સંતતિ કાજ, હોરે;
કાપી નાંખીએ કોઠી સમાજ. હોરે. ૫.
તેનું પાપ નહીં પળમાત્ર, હોરે;
એમ સમજે છે સર્વ સુપાત્ર. હોરે. ૬.
પડે સંતતિને સંતાપ, હોરે;
તે ન યજે તેનાં પ્રોઢ પાપ. હોરે. ૭.
રાજ રાખતનો રખવાળ, હોરે;
પિતા પુત્રીતણે પ્રતિપાળ. હોરે. ૮.
તેના શત્રુ ઉપર કરિ શેષ, હોરે;
દળિ નાંખે તેના નહીં દેષ. હોરે. ૯.
શત્રુ ઉપર જણાવતાં જોર, હોરે;
દયા રાખે તે દૈવનો ચોર. હોરે. ૧૦.
લોભ માટે કે લાજને હીત, હોરે;
પ્રજા પીડવા દે તે પતીત. હોરે. ૧૧.

ભલે જન્ય પોતાનાય પ્રાણ, હોરે;
પ્રજા પાલણ કરવું પ્રમાણ. હોરે. ૧૨.
મોઠો પ્રાણથી રોમાંછે માલ, હોરે;
શા હિસાબમાં નાતનો ચાલ. હોરે. ૧૩.
તોડી નાંખો હૃદયે ધરિ હામ, હોરે;
રાજ થારો તેથી શ્રીરામ. હોરે. ૧૪.
બાળપુત્રી બીચારી અનાથ, હોરે;
એનું કુખ મુખ બાપને હાથ. હોરે. ૧૫.
નીચી અવની ઊંચો આકાશ, હોરે;
નિરાધાર બિચારી નિરાશ. હોરે. ૧૬.
આપણે જો ન દઈએ આધાર, હોરે;
દોણ એનાં આંસૂ લોનાર. હોરે. ૧૭.
નાંખે પુત્રી નિસાંસા રોજ, હોરે;
અને માબાપ માણે મોજ. હોરે. ૧૮.
એતો ધિક પડ્યો અવતાર, હોરે;
મારા વહાલા કરોને વિચાર. હોરે. ૧૯.
હદ વળી હવે તો પડો બહાર, હોરે;
બાંધો હિંમતનાં હથિયાર. હોરે. ૨૦.
વાંસે કોઈની ન જોશો વાઢ, હોરે;
પડો રણ પરમારથ માઢ. હોરે. ૨૧.
કૃષ્ણ કરશે તમારી જાત, હોરે;
ખરી માનજો વાત ખચિત. હોરે. ૨૨.
સુતા થઈ હોય સૌભાગ્ય બ્રહ્મ, હોરે;
કુદી પડીને મટાડો કષ્ટ. હોરે. ૨૩.
સતિ જેમ બળે પતિ જોડ, હોરે;
જાલે બોલતી તે રણછોડ. હોરે. ૨૪.

—૦—

પદ ૧૦૮ મું.—દેશી ૨૮ મી.

કરતાં કાઈ રૂઢું કામ, હિંમત નવ હારો;
તો પામો શુભ પરિણામ, જો ધોરજ ધારો. ટેક.
મોઠાં કારજ માથે લેતાં, અડચણ પડે અપારરે;
એમ વિચાર કરો આગળથી, પાડો મતલબ પાર. હિંમત. ૧.
સંસારી જન સામા ઉઠે, નિંદે લાખો લોકરે;
અંતે એના એજ વખાણે, કરી ફજેતી ફોક. હિંમત. ૨.
આપદકાળ પડે અણબાણે, વળી વધે બહુ વેરરે;
બોલે કુર્જન બોલ નદારા, ઝાઝૂં રાખી ઝેર. હિંમત. ૩.
જો કારજમાં સંકટ જીલમી, જશ. તેમાંહિ જરૂર;
તે માટે-તે કારજ તજિને, દોડી ન જવું દૂર. હિંમત. ૪.

જુલમ કરે જે જન તેનું પણ, ઇચ્છો રૂંઘુ આપરે;
તો અતે શુભ થશે તમારું, ટળશે તનના તોપ. હિંમત. ૫.
બાળક કે અજ્ઞાતી બોલે, તેનો તે શો તોલરે;
હસવા લાયક હોય હમેશાં, બાળક કેશ બોલ. હિંમત. ૬.
કારજ મોટાં કરનારાંએ, પોતે બોધા પ્રાણરે;
પણ તે કારજ પાર પડ્યું તો, વળતી થયાં વખાણ. હિંમત. ૭.
માથા કરતાં જશ છે મોઢો, જે જન લેવા નયરે;
જશને માટે જુદા વિષે જઈ, મરદો કંઈક મરાય. હિંમત. ૮.
જેનો જશ આ જગમાં જામે, પરાક્રમી પરમાણરે;
બિન્ન બિચારા બાહુલવીને, લઈ ન શક્યા કંઈક લહાણ. હિંમત. ૯.
જર ખરચે છે જશને માટે, મળ્યું જે મુશકેલરે;
જશને માટે લવતર તજતાં, સર્વ ગણે છે સહેલ. હિંમત. ૧૦.
માનવિને એક દિન મરવું છે, મરણ નથી મટનારરે;
તો તેનો કંઈ ત્રાસ ન ધરશો, શુભ કારજ કરનાર. હિંમત. ૧૧.
પર ઉપકારે પ્રાણ સમરપે, ખડો રહી તતખેવરે;
તો રૂદ્યામાં તેને રીઝે, આ દુનિયાનો દેવ. હિંમત. ૧૨.

૫૬ ૧૦૯ સું.—દેશી ૧ લી.

વિદ્યે બોલ્યા વાણી, શુણ્ણને રાણી આણી પ્રીત;
પૂર્વ જનમનાં કર્મ પ્રમાણે, રાંડે એવી રીત.
જે નારીનાં નયનાં કર્મો, તે દુષ્કારી થાય;
કર્મતણી આગળ રાણીજી, કોઈનો નહિ ઉપાય.
રાણી કહે શુણ્ણ માહારાજને, ઘાટ ન ધડશે ઘેલો;
વિવેક રાખી વાત વિચારો, મિથ્યા હઠ આ મેલો.
બાર વરસની બાળા કેશ, કર્મ રહ્યાં છે ખેશી;
કણબી આદીકની કન્યાનાં, કર્મ ગયાં ક્યાં પેશી.
તે કન્યા ફરિ લગ્ન કરીને, પાંચ જણે છે પુત્ર;
મંગળ ગીત ગવાતું તેનું, શોભે છે ઘર સુત્ર.
પુત્ર ન પામે તો તેમે ફરિ ફરિ, ચાર વાર પરણો છો;
વિધવા વિવાહ માટે કરમની, વાત જુદી વરણો છો.
ધર પડી જાય કદિ તો શુ તમે, નથી ચણાવા દેતા;
કરતાં બીજું નવું કરમનું, નામ કેમ નથી લેતાં.
બકવા તજીને બાળરંડાને, ફરી પરણાવી દેજો;
એના કરમમાં એમ લખેલું, વળતી એમ કહેજો.

૧ ઉચ્ચોગિનં પુરુષસિંહ મુપૈતિ લક્ષ્મી,
દૈવેન દેવ મિતિ કાપુરુષા વદંતિ ॥
દેવં ત્રિહાપ કુરુ પૌરુષ માત્મશક્ત્યા,
પુત્ને કૃતે પંદિ નઃસિધ્ધતિ કોત્ર દોષ. ॥ ૧ ॥

ગાય બિચારી ગમાણે બાંધી, નવ માગે ખડ પાણી;
એના ઉપર દયા ન આણે, એતો પાંખી પ્રાણી. ૯.
રાજા તો સમદ્રષ્ટી રાખી, પ્રજા બધીને પાળે;
ગાંડાં ઘેલાં સખળાં નખળાં, સહને તે સંભાળે. ૧૦.
કોઈ પિતા સંતાનની ઉપર, જુલમ કરે બાહુ બ્યારે;
પરમેશ્વર પ્રીતે રાજાએ, રક્ષણ કરવું ત્યારે. ૧૧.
બાળ બિચારી બળી મરે પણ, શરમ રાખી નવ બોલે;
તેનાં આંતરડાં બાળો છો, કિયો જુલમ તે તોલે. ૧૨.

૫૬ ૧૧૦ સું.—દેશી ૩ જી.

નિજ તનયાનું કદિ જો તમે તો, મસ્તક છેદન કરશોજી;
કહો નૃપતિકરવા કેમ દેશો, શિક્ષાને લાયક કરશોજી. ૧.
વિધવાએ પણ છે વસ્તી અમારી, અમેજ રક્ષણ કરશુંજી;
તન મન ધનથી તે વિધવાઓનાં, સંકટ સધળાં હરશુંજી. ૨.
રે રૂપિયો વિખવાદ થશે, આમાંથી તમ સાથ અમારેજી;
તે માટે કંઈક અમારે નમવું, ને નમવું કંઈક તમારેજી. ૩.
જે રાંડે વય સોળ વરસમાં, તે કરવી માંડેલીજી;
એ ઉપરાંત ઉપરની રાંડે, રાખજો તે રાંડેલીજી. ૪.
છેલું અમારું એટલુંજ માનો, ખાલી શિદ થાઓ બોદીજી;
નહિ તો હું વિધવા બધિએ વસાવિશ, નહીં ગણું હાની મોદીજી. ૫.
૧. રાજ્ય જશે તો જાવા દેશું, પ્રાણ આપીશું પેહેલાજી;
પણ વિધવાનાં વિધવનનિવારણું, રાખ કહા આ છેલાજી. ૬.
૨. જે કહું છું તે સત્ય કહું છું, એમ કહું સમ ખાઈજી;
રાણીની વાણી શુણિને પછી, રૂપિ આલ્યા રીસાઈજી. ૭.
૩. સર્વ મળીને વિચાર કર્યો હવે, શો કરવો ઉપાયજી;
કળિજીગમાં કરવાનિ ક્રિયાતે, કૃતયુગમાં ન કરાયજી. ૮.
૪. કંઈક કહે મુનિથાએ કહું તે, વિચારો તો સારો વિવેકજી;
બાહુરૂપિમત ત્યાંથી જુદા પડ્યા, અને ઉપજ શાખાઓ
અનેકજી. ૯.
૫. કંઈક વિચાર કરી વળિ બોલ્યા, આવડા કાં અકળાઓજી;
ઈશ્વર કરશે તો સાડું થશે સહ, થિર મન સાંસત થાઓજી. ૧૦.
૬. ધમકિ ગમે તેમ દે ધરણી પતિ, છેક દયા નહિ છોડેજી;
રાજા કદીરિસ નહિજોતજો તોય, મુનિથા શરમ નહિ તોડેજી. ૧૧.
૭. બોલ ગમે તેમ બોલે ભલે પણ, રક્ષણ કરશે રાણીજી;
વિપ્ર વિશેષ વિચાર કરી વળી, બોલ્યા પરપર વાણીજી. ૧૨.

૧ સ્મૃત્યર્થસારે ॥ મૃતેડંબરમેપ્રદાતવ્યા, મૃતેસતપદાત્પુરા ॥
પુરાપુરુષસંયોગાત્મૃતેદેયેતિકેચન ॥ ૧ ॥
સ્તાવદદૃષ્ટકચૈવ, પુનર્દેયેતિકેચન ॥
માગર્મધારણાત્કન્યા, પુનર્દેયેતિચાપરે ॥ ૨ ॥

૫૬ ૧૧૧ મું.—દેશી ૮ મી.

વિપ્ર જોડ્યા પરસ્પર વાણી, નિશ્ચે મોતની પુત્રીછે રાણી;
અંતે આપણું આણુશે મોત, કાંતો લૂટશે ઘરખાર સોત. ૧.
એતો કરવા બેઠી અતિ અન્યા, રાણી અસુરના કુળની છે કન્યા;
નહિ આપણું જોડ્યું પ્રમાણે, એનું પિયરછે અધમ ઠેકાણે. ૨.
એના પેટમાં પુત્ર આજોઠયો, માટે ઉપજ્યો ^૧અધર્મી એ મોટો;
હતો બાળપણથી એવો, દિસે ઉપર થકી સાધુ જેવો. ૩.
એના કુખથી ગયો રાય અંગ, પુત્રે પિતૃ વચન કર્યું ભંગ;
ત્યારે શુન્ય પડી રાજગાદી, પ્રજા પીડવા લાગ્યા ચૌરાદી. ૪.
આપણે જાણ્યું જે વેન સુધરશે, કહીશું આપણે એમ કરશે;
વળી રાખશે કાંઈકે વિવેક, એમ જાણિ કર્યો અભિષેક. ૫.
કુધ ^૨ પાંધને ઉછેરિયો સાપ, તેમ કરવા લાગ્યો સંતાપ;
એતો આપણને નકિ નડશે, કાંઈકે રસ્તો તો કાઢવો પડશે. ૬.
પછિ પુરપતિને કહેવરાવ્યું, ભૂપે ભાખ્યું તે અમને તો ભાવ્યું;
પણ ખુશિયિ એરીતે જે પરણે, તેને પરણાવો એવે આચરણે. ૭.
જેને અંતર નવ ગમે એવું, તેને જીલમ કરી નહિ કહેવું;
એવું સાભળિને રાય હરખ્યો, જોડો મર્મતો મનમાંહિ પરખ્યો. ૮.
તોય કમળાનુ સાધવા કામ, બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા તે ઠામ;
વેને સઉનુ વચન લીધું આણું, એવાં પરણે તો પરણાવા જાણું. ૯.
વૃશ્ચિક મિથુન રાશી વર કન્યા, એનું લગ્ન આપો તજ અન્યા;
કહે મહાશુદ્ધિ પંચમી જ્યારે, ગોધુળીકે લગ્ન થાય ત્યારે. ૧૦.
વેને વચન તે શીશ ચડાવ્યાં, વાળં વિવાનાં ત્યાં વજડાવ્યાં;
પછી કમળાગૌરીને કહાવી, રાણીવાસમાં લીધિ તેડાવી. ૧૧.
નવરંગિને પણ કહિ વાત, ખંને રૂદયે થયાં રણિયાત;
અર્થિ લાખો રૂપૈયા ખચીત, વેને વીવા કર્યો રૂડી રીત. ૧૨.

સોરડો.

શુભ રાજ ધરિ રાગ, શુકલ કહેછે સ્નેહથી;
વેન કથાનો ભાગ, નિઃસંશય નવમો થયો. ૧.

ભાગ ૧૦ મો.

૫૬ ૧૧૨ મું.—દેશી ૧૩ મી.

પ્રથમ ગણપતિને લાગું પાયરે,
કહું કમળાગૌરીના વિવાય રે;
રૂડો લગ્ન દિવસ નિરધારી રે,
રાયે નગરી સરસ શણગારી રે.
મોટો મંડપ રચિયો રૂપાજો રે,
બારી બારણાં જાળિયાં વાજો રે;
શોભે સોનાના થાંભલા સારા રે,
રૂડાં ચિતરેછે ચિત્ર ચિતારા રે.
આખા ચીરના બાંધ્યા અંદરવા રે,
હાંડી ટાંગીઓ ત્યાં મન હરવા રે;
ઝાઝા ઝમરખ લઈ લટકાવ્યાં રે,
રૂડો છાંટણાં શુભ છંટકાવ્યાં રે.
મેનાં પોપટ પાંજરે પઢતાં રે,
એક એકથિ કિંમતે ચઢતાં રે;
માંહિ તખ્તતા માંડ્યા મન ગમતા રે,
શોભે સ્ફટિકમણિતંડુલી સમતા રે.
બહુ ઉમદા ગાલીઆ બિછાવ્યા રે,
મણિ જડિત બાળેઠ મુકાવ્યા રે;
ઉપર સોનાના થાળ ધરાવ્યા રે,
માંધાં મોતીના ચોક પુરાવ્યા રે.
ભોંતે કુમકુમના છડા દીધા રે,
ક્યાંઈક શોભિતા સાથિયા કીધા રે;
કઈક છબિયો મંડપમાં મુકાવી રે,
જાણે ઈંદ્ર પુરી થકિ આવી રે.
સોના રૂપાનાં ઝાડ શોભીતાં રે,
અતિ અદભુત દીસે બોધીતા રે;
પશુ પક્ષી ને બીજાં રમકડાં રે,
મુક્યાં મોટાં ને કઈકે નહાનકડાં રે.
તરિયા તોરણ બારણે બાંધ્યાં રે,
મંગળ સુત્ર ત્યાં સર્વત્ર સાંધ્યાં રે;
આગળ કેળોના થેલ રોપાવ્યા રે,
ચોક ચોખે જળે છંટકાવ્યા રે.
મંડપ મોઘે મોતીડે છાયો રે,
શોભે સર્વગુણીય સવાયો રે;
ઉપર કનકના કળશ ચડાવ્યા રે,
તેના હેમમાં હીરા જડાવ્યા રે.

^૧ સ બાલ એવ પુરુષો, માતામહ મનુવૃત:

અધર્મીશો દ્રવે મૃત્યું, તેના ભવ દર્ષામિક: ૩૧

^૨ મહે રાવિવય: પાનં, પોષ કસ્પાવ્યનર્થ મૃત્

વેન પ્રકૃત્યૈવ ચલ: સુનિથા ગર્ભ સંભવ: ॥ ૧૦ ॥

કરકે કરતી ધન ને પતાકા રે,
તેની શેઠના બાલે સડકા રે;
ત્યાં તો ગાંધર્વ ગાન કરેછે રે,
ત્યાં તો અપસરા નૃત્ય આદરેછે રે. ૧૦.
સારા સાજન માંડવે મળિયા રે,
ખેડા મહારથી બાહુના બળિયા રે;
ચુવા ચંદન ચરચેછે અંગે રે,
તોરા ગજરા આપે જિજરો રે. ૧૧.
હૃદયે હાર ગુલાબના ધારી રે,
પછી વેહુચે પાન સોપારી રે;
મળી માનની મંગળ ગાવા રે,
ગોરી આલિયો ગણેશ વધાવા રે. ૧૨.

પદ ૧૧૩ મું દેશી ૨૬ થી.

સરખી સમાણી સાહેલીયો રે, જન્ય ગોરી ગણેશ વધાવા.
વાજંતર વાજેછે રે;
જાણા જોશીને તેડાવીયા રે, લાયક લગન લખાવા. વાજંતર. ૧.
વામા ને દક્ષિણા રાણીયો રે, સોળે સજ્યા શણગાર; વાજંતર;
મસ્તકે મોઢ મોતીતણા રે, હૃદયે છે નવસરા હાર. વાજંતર. ૨.
રાજન ને રાણી સન્નેડેલે રે, તતપર થયાં તત ખેવ; વાજંતર;
ગુણનિ દે ગણુપતિ પૂજને રે, પૂજ્યા ગોત્રજ દેવ. વાજંતર. ૩.
હવન કર્યો ધણા હેતથી રે, શુભ રીતે કરિ ગ્રહશાંતિ; વાજંતર;
વેદ ભણે વિપ્ર વેદીયા રે, ભાગીછે સર્વેનિ ભ્રાંતિ. વાજંતર. ૪.
મંડપમાં મળિ માનની રે, કન્યાને પીઠી ચોળાય; વાજંતર;
તેલ સંચારી નહાવણુ કર્યું રે, હૃદયમાં હરખ ન માય. વાજંતર. ૫.
પીળું પાનેતર પહેરીયું રે, કાંચળો જનદર કેરિ; વાજંતર;
ચળકતો ચૂડો પહેરાવીયો રે, ધાધરે ધુધરો ધણેરો. વાજંતર. ૬.
સોવરાબ્યાં કણાં ને સાંકળાં રે, ઝાંઝરનો ઝમકાર; વાજંતર;
છલ્લા છમિયાં ને વીંછીયા રે, હૃદયે એકાવળહાર. વાજંતર. ૭.
બાહે બાબુબંધ ખેરખા રે, કાનમાં ઝળકતિ ઝાલ; વાજંતર;
નેણમાં કાજળ સારીયાં રે, કંકુનિ આડ કપાળ. વાજંતર. ૮.
ત્રાકમાં નથડી હિરે જડી રે, નિરખતાં વાધિયું નૂર; વાજંતર;
ચાંકને ગોકુણો ચોટલે રે, સૈયે સોભાવ્યું સિંદૂર. વાજંતર. ૯.
કસ્તૂરીનૂ મરદન કર્યું રે, અતર લગાવીયું અંગ; વાજંતર;
પાતળિયી ચાવે પ્રેમદા રે, હોઠ થયા નવરંગ. વાજંતર. ૧૦.
મસ્તકે મોડીયો ચુંતડી રે, પોથીએ રંગિયા પાય; વાજંતર;
પછિ વરને નહવરાવવા રે, જીવતી ટોળે મળિ જન. વાજંતર. ૧૧.
નહવરાવી વર શણગારીઓ રે, પોશમાં શ્રીકૃષ્ણ પાન; વાજંતર;
મિનોતણી મળિ મંડળી રે, જીગતેથી જોડીછે જન. વાજંતર. ૧૨.

પદ ૧૧૪ મું—દેશી ૪ થી.

પછી જન જોડી ભલી જીગતીએ,
મળ્યા સહિ વર રાજના મિત્ર; જ્યાં વરની જનનમાં,
વરને શણગારી અથે ખેસારીયા,
વસ્ત્ર ભૂષણ વેષ વિચીન. જ્યાં. ૧.
સાથે પુત્ર શાણા નગરશેઠના,
રાજ કાજના કઈ કરનાર; જ્યાં;
શોભા સાજનની શી હું વરણવું,
ખન્યા સાખેલા કઈ સરદાર. જ્યાં. ૨.
કઈકે રાજકુંવર જેવા કૂટરા,
પેહેરી આવીઆ ઉમદા પોશાગ; જ્યાં;
જનમા પેહેરી મારગ ચાલે મલપતા,
માથે કસબી કમુંબલ પાગ. જ્યાં. ૩.
કુલના તોરા દીસે શિર લટકતા,
હૃદયા ઉપર ગુલાબના હાર; જ્યાં;
વાજંત વાજેછે વિધવિધ રાગમાં,
રથ પાલખીનો નહિ પાર. જ્યાં. ૪.
રાતા હોઠ દીસે રળીઆમણા,
મુખે ચાવે તમામ તંબોળ; જ્યાં;
કંકુ ચાંદલા કીધા કપાળમાં,
સરખે સરખા ચાલે સજી ઝોળ. જ્યાં. ૫.
ખની જનરડી મિત્રોની અંગના,
ગીતગાયને થાય આનંદ; જ્યાં;
જાણે કોયલડી ટહુકા કરે,
મુખ ચળકે પુનમતણો ચંદ. જ્યાં. ૬.
ચૂડા ચળકતા ચતુરાના હાથમાં,
જાણે વિજળીના ચમકાર; જ્યાં;
વાળ્યા કેશના વાંકા અંખોડલા,
સર્વે છેલ છપ્પીલી છે નાર. જ્યાં. ૭.
સામો આવી કન્યાની સાહેલીયો,
નિરખે નવરંગી વરતાણું રૂપ; જ્યાં;
કહે લાખેણો વર પાંખી લાડડી,
એતુ ભાગ્ય અથાગ અનૂપ. જ્યાં. ૮.
ધામધૂમથી નગરી ગાજ રહી,
થયું જન સંઘળાને તે જાણુ; જ્યાં;
રસ્તે લોકના થોકે જોવા મળ્યા,
વરનાં વિધવિધ થાય વખાણુ. જ્યાં. ૯.
વરને માથે મનોહર મોળીયું,
મળ્યા શોભીતા શુભ શણગાર; જ્યાં;

હાથે હેમ કડામાં હિરા જડયા,
કુંઠ મોતીને હેમના હાર. જ્યા. ૧૦.
લીધું પાણીયું શ્રીકૃષ્ણ પોસમાં,
માથે મોતિનું છોગું અમૂલ્ય; જ્યા;
વર વાંકડોને વરણાગીયો,
નહીં ત્રીભુવનમાં તેહ તુલ્ય. જ્યા. ૧૧.
વાટ છાંટીને કુલડાં વેરીયાં,
રાયનું આંગણુ અધિક વિશાળ; જ્યા;
મેહલ રંગી કિધેલી શોભા ધણી,
જરૂખાં દીશે ઝાક ઝમાળ. જ્યા. ૧૨.
ગયા તોરણે ગાજતે વાજતે,
રાણી દક્ષિણાનો હરખ ન માય; જ્યા;
સામી જઈને સામેયું કિધું ભલું,
પછી પોંખણે વરને પોંખાય. જ્યા. ૧૩.

૫૬ ૧૧૫ મું.—દશી ૨૪ મી.

પોંખણે પોંખે રાણી દક્ષિણારે, કરતી આનંદ કલોલ;
અંતરપટ આડું ધણીરે, ત્યાં તો છબીલીએ છાંટ્યો તંબોળ. જ્યા. ૧.
ધુંશળ મુશળ રૈવ્યોરે, ત્રાક તથા વળો તીર;
ઈડી પીડો ઉતારીયાંરે, મુક્યું સંપટીયું ધારો ધીર. જ્યા. ૨.
નાક તાણીને નિચી નમીરે, ગયા મંડપ મોઝાર;
પૂજી કરી મધુપર્કથીરે, વરનો સારો કિધો સતકાર. જ્યા. ૩.
ગોત્ર પ્રવર યુરુએ ગણ્યારે, વેદનું કરીને વિધાન;
મંડપમાં કિધું માયરુંરે, દીધું નરપતિયે કન્યાદાન. જ્યા. ૪.
અરધો સૂરજ બ્યારે આથમ્યોરે, અર્ધબાકી રહ્યો બહાર;
હસ્ત મેળાપન હરખથીરે, વર કન્યાનું કીધું તે વાર. જ્યા. ૫.
બાહુ મદન^૧ કૃષ્ણ બાંધીઆરે, મૂકી ગળે વરમાળ;
વર કન્યાના વડા પ્રેમથીરે, થયાં રોમાંચ તન તેજ કાળ. જ્યા. ૬.
એ અવસરના આનંદનુંરે, વરણનું કરી ન શકાય;
શૃંગાર રસની સીમા વળીરે, એવાં હૃદયમાં તે હરખાય. જ્યા. ૭.
ચોરી રચી રૂડી ચોકમાંરે, હેતે કર્યો લાભહોમ;
ચારે મંગળ ત્યાંતો વરતિયારે, કીધું ધ્રુવદરશનવળીબ્યોમ. જ્યા. ૮.
સપ્તપદી કરી સર્વથારે, પ્રિય જનને રાખી પાસ;
સર્વક્રિયા એમ સાચવીરે, તેમાં કરિયે ન રાખી કન્યાશ. જ્યા. ૯.
સામસામાં પૂરા સ્નેહથીરે, જામે જાંઘડે કંસાર;
મંગળ ગિત ગાય સ્નાનીરે, ઉભાં તિરખે ધણાં નરનાર. જ્યા. ૧૦.

^૧ મીઠળ.

દેશપતિએ કન્યાદાનમાંરે, દીધું વતન ધરખાર;
મિત્રોએ મળી કીધા ચાંદલારે, મુનીયાએ દીધા શણગાર. જ્યા. ૧૧.
વનિતાએ લેછે વારણારે, આપે સરવ આશિષ;
સંતાનનાં મુખ પામજોરે, ઝાઝો જશ આપજો જગદીશ. જ્યા. ૧૨.
ત્રિભુવનનો પતિ તમતણારે, કરજો પૂરા કોડ;
વરસ ધણાં મુધિ વરવહારે, તમે જીવજો જગમાં સન્નેડ. જ્યા. ૧૩.
કન્યા તરફની કામનિયોરે, પૂરણ પામી પ્રમોદ;
હાસ્યનાં ગીત હવે ગાયછોરે, કરિ હરિ હરિ હાસ્ય વિનોદ. જ્યા. ૧૪.

૫૬ ૧૧૬ મું.—દશી ૩૦ મી.

છેયા ડુંગર ડુંગર આથડ્યો,
છેયા છાણાની પેઠે તું રડવડ્યો;
તારે જીગતે જીગતી વહુ જોઈએ,
તને કન્યા ન દીધી કોઈએ. જ્યા. ૧.
આજ સૂધિ રહ્યો તુંતો ટેકમાં,
તેથી પીડયો પીડ અનેકમાં;
બ્યારે આંખ વિવેકની ભાંધડી,
હવે હિંમત તારે હૃદયે ચડી. જ્યા. ૨.
રાજ વેને તને સમજવિયો,
તેથી સમજણ મનમાં તું લાવિયો;
નહિ તો મમતમાં માર્યો જાત તું,
વાંઢો રૂંઢો વિપતમાં પિડાત તું. જ્યા. ૩.
નામ રહેશે હવે તારા બાપનું,
મેણું મટશે કુંવારાની છાપનું;
તું તો હાથે શેકી ખાતો ખાખરા,
વેહલો વહાણમાં દળતો દાણાખરા. જ્યા. ૪.
ખેઠાં પાણીનાં તું ભરી લાવતો,
આશિયાળ તું સઉની ધરાવતો;
રાજ વેને તારે કરમે મળ્યો;
તેથી તરતજ તારો દહાડો વળ્યો. જ્યા. ૫.
હવે આવ્યો માણસની જોળમાં,
છેયા કાઢજે કાળ કેલ્લોલમાં;
તું તો ઘેર ઘેર કન્યા માગતો,
વેચીશાળિયાને પગે લાગતો. જ્યા. ૬.
તું તો જણ જણને જઈ જાચતો,
તું તો પરણવા કારણ નાચતો;
તને સઉથી સરસ મળ્યું સાસરે,
ભાગ્ય તારું ઉદે તો થયું ખરું. જ્યા. ૭.

તને કન્યા કોઈ નવ પરણતી,
તને વાંઢે વાંઢે કહી વરણતી;
ભારે લાડણને તેતો ભોળવી,
જેતો અમારી થાપણુ જોળવી. ૮.
તું તો આખડીએ ચઢી ચાલતો,
તું તો મિથ્યા મુછે વળ ઘાલતો;
તું તો ફરતો બની છેલ વાંકડો,
પણ પરણવાને થતો શંકડો. ૯.
તારો વ્યર્થ ઉમર ઘણી વહી ગઈ,
હવે સમજ્યો ત્યારેજ સફળ થઈ;
તું તો દુર્મદમાં ઘડો ડોલતો,
તું તો જોલ મોઝા મોઝા જોલતો. ૧૦.
માથે પાઘડી વાંકી તું મૂકતો,
તું તો પાનખિડાં ચાવી શુંકતો;
જેશી ચોક્કમાં ચોટડી જોલતો,
તું તો અંગમાં અત્તર જોળતો. ૧૧.
તું તો રાખતો રેશમી વાટવો,
ધરમાં કડછિ નહીં હતો ચાટવો;
એમ ગાય કન્યા તરૂં જે હતી,
હવે ગાયછે જનની જીવતી. ૧૨.

૫૬ ૧૧૭ સું.—દેશી ૩૧ મી.

જાડી તુંતો ભોજનઈની હતી લુંડીજ,
લાડી તુંતો દળતી દાણા ભરી કુંડીજ;
લાડી તારે તોય ખાવાની હતી ખામીજ,
લાડી તું તો પૂણુ મંકટ પામીજ. ૧.
લાડી તું તો જાણું વિણવા વન જતીજ,
લાડી તું તો વનવનમાં અથડાતીજ;
લાડી તું તો લાઈની શુભામી કરતીજ,
લાડી તું તો ફાટ્યાં લુગડાં પેહેરી ફરતીજ. ૨.
લાડી તે તો બાળોતીયાં ન સુધાર્યાંજ,
લાડી તને ભોજનઈએ મેણાં માર્યાંજ;
લાડી તે તો જેઠું માથેથી કેમ છોડયુંજ,
લાડી તારૂં ભાભીએ કામ વળોડયુંજ. ૩.
લાડી તારા બાપે તને ન પરણાવીજ,
લાડી તારી માને દયા નવ આવીજ;
લાડી તારૂં ભાગ્ય ઉઠે થયું બ્યારેજ,
લાડી તને સુનિથા માતા મળી ત્યારેજ. ૪.

લાડી તારા કર્મની રેખા થઈ સામીજ,
લાડી તું તો નવરંગી વર પામીજ;
લાડી તે તો ચુકો ચળકતો પેહેર્યાંજ,
લાડી તારા તનનો ફરી ગયો ચેરેજ. ૫.
લાડી તું તો કોડે જમી કંસારજ,
લાડી તારો સફળ થયો સંસારજ;
લાડી તને ભલો મળ્યો ભરથારજ,
લાડી તારા પુણ્યતણો નહિ પારજ. ૬.
લાડી તું તો હણપણદાર ગણાઈજ,
લાડી તારી હિંમત હવે વખણાઈજ;
લાડી તે તો નવરંગી વર વશ કીધોજ,
લાડી તે તો તેને વેચાતો ફરી લીધોજ. ૭.
લાડી તું તો થઈ જેઠી ધરબારવાળીજ,
લાડી તું તો સાહેબી પામો રૂપાળીજ;
લાડી તારે હાથે પગે હતો મેલજ,
લાડી તે તો છેતરીઓ વર છેલજ. ૮.
લાડી તે તો ઉમર અમસ્તી ગમાવીજ,
હવે તું તો માણસની જોળમાં આવીજ;
લાડી તને ઠાઠા ટુકડા ખાવા મળતાજ,
લાડી તને વેન રાજ મળ્યા વળતાજ. ૯.
લાડી તું તો પરવશ પડી હતી કેવીજ,
લાડી તું તો હતી બંધીવાન જેવીજ;
લાડી તને સુનિથા માતાએ છોડાવીજ,
તેણે તારા પગની જેડી તોડાવીજ. ૧૦.
લાડી તું તો ગણતિ કરીમાં ન ગણાતીજ,
લાડી તું તો લહાણમાં આવી લેખાતીજ;
લાડી તને નવરંગી લલાવશે લાડજ,
પૂરે રાજ વેતનો માનજે પાડજ. ૧૧.
એવી રીતે જનનરીઓ ગાય ગીતજ,
વર કન્યા પરણી ઉઠ્યાં રૂડી રીતજ;
શામા સઘળી બોલેછે વચન શોભીતાંજ,
આજ અમે ઈડરીઓ ઘડ હત્યાંજ. ૧૨.

૫૬ ૧૧૮ સું.—દેશી ૩૨ મી.

અમે ઈડરીઓ ઘડ હત્યારે, આનંદ ભલા;
વિતનાર વિતક તે વિત્યારે, આનંદ ભલા. ૧.
ફેતે ફેતેની વાણી ફેલાયે, આનંદ ભલા;
કટ છુટ્યાં કેમળાગૌરી બાઈ રે, આનંદ ભલા. ૨.

અમે લંકાનો કિલ્લો લીધો રે, આનંદ ભલા; ૩.
 અમે દેશમાં રોકો દીધો રે, આનંદ ભલા. ૪.
 અમે સાગરનાં તિર કળિયાં રે, આનંદ ભલા; ૫.
 સામા શત્રુનાં કાળજી બળિયાં રે, આનંદ ભલા; ૬.
 અમે મેરુ ડુંગરને માથે રે, આનંદ ભલા; ૭.
 અમે જશનો પાથો થિર થાપ્યો રે, આનંદ ભલા; ૮.
 ભારે લશકરમાં ભેળ પાડી રે, આનંદ ભલા; ૯.
 શેષ નાગની ડાંઠ ઉખાડી રે, આનંદ ભલા; ૧૦.
 અમે દુર્જનનાં મુખ ડાઠ્યાં રે, આનંદ ભલા; ૧૧.
 હવે વેરીનાં હૃદય કાઢ્યાં રે, આનંદ ભલા; ૧૨.
 આજ મનના મનોરથ કુળિયા રે, આનંદ ભલા; ૧૩.
 આજ ઈશ્વર અઢળક ઢળિયા રે, આનંદ ભલા; ૧૪.
 આજ મોતીડે મેહુલા વુઠ્યા રે, આનંદ ભલા; ૧૫.
 આજ ત્રિભુવનનો ધણી તુઠ્યા રે, આનંદ ભલા; ૧૬.
 આજ જય જયકાર જણાયો રે, આનંદ ભલા; ૧૭.
 આજ ઉત્તમ દહાડો ગણાયો રે, આનંદ ભલા; ૧૮.
 હવે સર્વેના સંશય ટળિયા રે, આનંદ ભલા; ૧૯.
 વેહેમી લોકના ટાટિયા ગળિયા રે, આનંદ ભલા; ૨૦.
 અમે જાણ્યું વેત રાજા જુઠા રે, આનંદ ભલા; ૨૧.
 એતો અષ્ટ મંગળ કરિ ઉઠ્યા રે, આનંદ ભલા. ૨૨.

પદ ૧૧૯ મું.—દેશી ૩૩ મી.

પરણિ ઉઠ્યા પછી વરવહુ, ગોત્રજ પૂજે છે પ્રીતરે; ૧.
 એકી બેકી રમ્યાં બે જણાં, લાહડી જીતી છે રીતરે.
 વૃધ જનોને ને વિપ્રોને, પરણામ નમિ નમી કીધારે; ૨.
 આશિરવાદ એઆતણા, લાયક ધારીને લીધારે.
 મુનિથા માતાને સ્નેહ નમ્યાં, આશિષ દીધી છે એણરે; ૩.
 અખંડ મુહાગણ તું થજે, વળિ બહુ જશ લેજે વેણરે.
 વિપ્રોને આપીયાં વિધવિધે, દિલ ધરિ દક્ષિણ દાનરે; ૪.
 ગાનારિયોને તો ધરણાં, બીજાંને ક્રોધ પાનરે.
 પછિ વર પોતામ્મ મિત્રોને, ભાવથિ ભેટી ને મળિયારે; ૫.
 જયજયકારના શબ્દ ત્યાં, વિશ્વ વિષે વ્યાપી વળિયારે.
 હરખની વાત હું શી કહું, આનંદ ઉભરાયો જયરે; ૬.
 રૂડી ઘડી રળિયામણી, લાયક લેખે લેખાયરે.
 જાણે મહા નવેનિધ મળિ, વરવહુ હરખીયાં એવાંરે; ૭.
 પુત્ર પુરવનાં ઉદે થયાં, કોઈ સમે કોધેલાં કેવાંરે.
 એક બિજાનાં અંતર મળ્યાં, જેમ મળે નીરમાં નીરરે; ૮.
 બંને પરસ્પર એમ કહે, તું મારા હૃદયનાં હીરરે.

પંચની સાક્ષિએ પરણીને, બંધાણાં બોલીને બોલરે; ૯.
 વિશ્વપતિ વચ્ચે આણીને, કર ઝાલી કીધો છે કોલરે.
 વેદ વચ્ચે વિધિએ કરી, અગ્નિની દીધી છે આણરે; ૧૦.
 તલભર નહિ તરછોડીએ, બાંધીયા પ્રાણથી પ્રાણરે.
 મુખ કુખ ને ઘર સંપત્તિ, આપણી જાણીશું એકરે; ૧૧.
 ઈશ્વર એમાં જમાન છે, છોડીએ જો ક્યારે છેકરે.
 આવરદાની અવધ મુધી, આપણે જાણવું આમરે; ૧૨.
 જો પ્રતિજ્ઞા નહિ પાળિયે, નરકમાં નહિ મળે દામરે.
 એમ નારી નરને નમી રહી, નર રહ્યો નારીને નમતોરે; ૧૩.
 રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોતર્યો ગમતોરે.

પદ ૧૨૦ મું.—દેશી ૩૪ મી.

રાયે પછી રૂડી રીતથી, ગોરવ નોતર્યોરે; ૧.
 મળ્યા જમવાને વરના મિત્ર, હરાવ એવો ધ્યોરે.
 દીવીએ હાથદોર, દીવા અજવાળીયારે; ૨.
 થિર થાપવા કંચન થાળ, ત્યાં બાજેઠ ઢાળિયારે.
 ઢોંચણિયાં ઢગ મૂકીયાં, પંગતે પાટલારે; ૩.
 જણ જમનારનાં ગણી નામ, જે આવિયા આઠલારે.
 પહેચાં પિતાંબર અંગ, દુસાલા એઠિયારે; ૪.
 બેશિ પંગતમાં પકવાન, જમે સઉ જોડીયારે.
 લાડુ જલેબિ એમૂખ, ખાજાં અને ખૂરમારે; ૫.
 પેડાં બરફી અને કુધપાક, એળેલાં ચરમારે.
 સુતર ફેણી ને સેવ, ગગનને ગાંઠિયારે; ૬.
 કરે જમતાં હાસ્ય કલોલ, લગારેક લાંઠિયારે.
 અજાવિ રતાણનાં ભણ્યાં, ભલાં ભાત ભાતનાંરે; ૭.
 કયાં સ્વાદ ભરેલાં શાક, જુદી જુદી જાતનાંરે.
 કોળાં કારેલાં કંકોડાં, વંતાક વધારિયારે; ૮.
 રમ્યાં રાઈતાં રૂડી રીત તે, સરસ મુધારિયારે.
 ચટણિ અથાણાં અનેક, કયાં જુગતે કરીરે; ૯.
 જાણે પાપડ પૂતમચંદ, કિંધી ભલી કાચરીરે.
 મુખમાં રહેજ મિઠાશ, બિરંજ એવો બન્યોરે; ૧૦.
 રૂડો ગોરવ ગાવા જોગ્ય કે, નોતમ નીપન્યોરે.
 લવિંગ સોપારિ ઇલાઈચી, ને પડા પાનનારે; ૧૧.
 એવો વળતી કરે મુખવાસ, જણાં સઉ જાનનાંરે.
 ઉઠ્યાં જમીને એમ, બહુ તૃપતાં બાણરે; ૧૨.
 કરી રાજાએ રૂડી રીત, પછી પહેરામણીરે.

૫૬ ૧૨૧ સું.—દેશી ૩૫ મી.

પછી જનને પહેરામણી કીધીજીરે,
રાયે કોરગણી કીરતી લીધી. દિઠો દિલદરિયોજીરે. ૧.
વરને હેમ કડાં દીધાં હાથેજીરે,
મોટું મંદિલ યંધાવિયું માથે. દિઠો. ૨.
મોંધાં મણિયોની માળા ધરાવીજીરે,
દીધાં કનકનાં સાંકળાં કરાવી. દિઠો. ૩.
જનમે જરકશીનો પહેરાવ્યોજીરે,
ઉપર શાલનો નેડો રોતલાવ્યો. દિઠો. ૪.
દીધા કન્યાને કનકના લંડારજીરે.
હાથી ઘોરા ગાય ભેરો અપાર. દિઠો. ૫.
ધણા રથ આખ્યા ધૂધરિયાળાંજીરે,
આપી પેઠિયો પટારા રૂપાળા. દિઠો. ૬.
દાસ દામિયો દિધો દસ પ્યારજીરે,
આખ્યા રોલિતા સરસ શણગાર. દિઠો. ૭.
સર્વે જનૈયાને દીધા સિરપાવજીરે,
બન્યો જોવા જોવા ખેરા બનાવ. દિઠો. ૮.
જનરડીએને જરિયાનની સારીજીરે,
આપી આપીને આનંદ પમાડી. દિઠો. ૯.
વળતિ રત્નાં કુળ ગેર ગોરાણીજીરે,
એને આખ્યા આજ્ઞાગુ આગણી. દિઠો. ૧૦.
સઉને કંકનાં દાગા દીધાજીરે,
રંગ કેસરનાં છંદકાવ કીધા. દિઠો. ૧૧.
રંગ છાંટિને રૂદે ગીઝયો રાયજીરે,
વળતિ જનને કીધે વિદાય. દિઠો. ૧૨.

૫૬ ૧૨૨ સું.—દેશી ૩૬ મી.

કન્યા કમળાગૌરો આપે આલો સ'સરેરે,
કહે સુનિથા માના પુરો જણાવીપ્યાર, મારી દિલની ડાહો દીકરીરે;
દિકરી લાહે કોહે મેં તને લડાવી નહિરે,
દિકરી આલી તુંતો રહિને દહાડા ચાર, મારી. ૧.
દિકરી સ્વામીનીં સેવા તું કરજે સર્વદારે,
દિકરી પતિને તુ ગણુજે તારો પ્રાણ, મારી;
દિકરી પોતાનોતુ ધર્મ પ્રીતે પાળજીરે,
દિકરી તેથિ તારૂં કરશે હરિ કલ્યાણ, મારી. ૨.
દિકરી જે જોઈએ તે જરૂર મગાવજીરે,
દિકરી હવે કદી તુ થઈશ નહીં હેરાન, મારી;
દિકરી તારાં આંસૂ તેતો માંડું લોહી છેરે,
દિકરી તન મન ધન મેં કર્યાં તને કુરબાન, મારી. ૩.

દિકરી સ્વામીનીં આજ્ઞા લઈ મળવા આવજીરે,
દિકરી ધડીએ નહિ તો જઈશ નહીં પરધેર, મારી;
દિકરી સર્વેનું બોલ્યું તું સાંખી રાખજીરે,
દિકરી કોઈના ઉપર કદી ન રાખીશ ઝેર, મારી. ૪.
દિકરી કપટી લોછો બોલે ત્યાં નવ ખેસીએરે,
દિકરી શુણતાં ઉપજે મનમાં મોટું શૂળ, મારી;
દિકરી સ્વામીનો તું રનેહ સદા વધારજીરે,
દિકરી તે છે તારા સર્વે મુખનૂ મૂળ, મારી. ૫.
દિકરી સદગુણ લેવા શાસ્ત્ર સારાં શીખજીરે,
દિકરી આજસ છાંડી કરજે તું અભ્યાસ, મારી;
દિકરી દુષ્ટ જનોથી દૂરજ રહિએ દેખીનેરે,
દિકરી વિપદરનો જેમ કરિયે નહિ વિશ્વાસ, મારી. ૬.
દિકરી મંત્ર તંત્ર જંત્ર જનૂ જાણજીરે,
દિકરી એ તો સર્વે ધૃતારાના હંગ, મારી;
દિકરી ધૃતિનું ધારેલું એકજ નીપજે રે,
દિકરી ભ્રમણાથી તો થાય ધરમનો લંગ, મારી. ૭.
દિકરી દિલમાં દયા મૌની ઉપર આણીએ રે,
દિકરી પવિત્ર પરી કરિએ રૂડાં કામ, મારી;
દિકરી નહિ મનુષ્ય મરજનદા નવ મેલોએ રે,
દિકરી લાજ તણને લડીએ નહિ કોઈ ઠામ, મારી. ૮.
દિકરી ગંભીર ગો ગણુ રૂદેમાં રાખીએ રે,
દિકરી વડાલામાંહો કરિએ નહિ વીરોધ, મારી;
દિકરી સર્વેનું બોલ્યું સાચું નવ માનીએ રે,
દિકરી અસ ય સત્યનો સદાય કરીએ શોધ, મારી. ૯.

દિકરી સંસારનાં મુખ છે મેં સંપમાં રે,
દિકરી કુસંપ તેતો કષ્ટતણા કોહાર, મારી;
દિકરી દુંકારો તો કદી ન કરિએ કોઈને રે,
દિકરી અદખ તણને કરાએ નહિ ઉચ્ચાર, મારી. ૧૦.
દિકરી ધૃષ્ટ ને વાસણુ સ્વછ રાખીએ રે,
દિકરી સર્વે બીજે જોઈને કરિએ સોજ, મારી;
દિકરી આનંદમાં અવસર સગળો ગાળીએરે,
દિકરી શીસ કરી નવં રહીએ કોઈ રોજ, મારી. ૧૧.
એવી શીખામણુ દધને કમળાને સૂનીયાએરે,
મુંખન લઈને આંખો રનેહ છાતી સાથ, મારી;
પડ્યાં પાંપણેથી આંસુ પૂરા પ્રેમનાં રે,
માથે દીકરીને માથે મૂક્યો હાથ, મારી. ૧૨.

૫૬ ૧૨૩ સું.—દેશી ૩૭ મી.

કુંદનપુર વીવા રંગો.—એ રાગ.

વેને પછી મિહાં વચનથી, પરિપૂર્ણ જાણાવ્યો પ્યાર;
એહેન મેં સેવા બની નહીં, તારો લાયક કાંઈ લગાર. ૧.
આશિષ દીધી દીલ ઉઝડથી, ભાઈ ભોગવને ભલું રાજ;
મુજ સરખી મહા દુખાણોઆનાં, કરવે આવાં શુભ કાજ. ૨.
વેને વચન વળી આપીયું, મનમાંહિ સમજીને મર્મ;
સંકટ યાગિશ સર્વનાં, જાણી ધરણિપતીનો ધર્મ. ૩.
દક્ષિણા ને વામા રાણીઓ, હેતે મળ્યાં ગ્રહીને હાથ;
સર્વ સાહેલીઓને મળી, એઠી શુભ રથમાં વર સાથ. ૪.
નરપતિયે નવરંગોને, કહ્યાં ભાવ ભરેલાં કહેણ;
એ અવસરે અન્યો અન્યનાં, દોહાં નેહે ભીજીલાં નેણ. ૫.
પઈ સૌંચ્યાં રૂઠી પેરથી, સાથે સેના મજા ચતુરંગ;
ગાજતે વાજતે પહોચાડીયાં, દેખી લોક થયા દિલ દંગ. ૬.
પ્રિયજનની સ્ત્રીયે પોંખ્યાં, પૂજ્યાં ગણપતિ ગોમજ દેવ;
કાંકણ દોરા છોડીયા, તાંજાં ભોજન જમ્યાં તતખેવ. ૭.
આર્તદમાં અહોનિશ રહે, ધર્મ કર્મ કરે ધરિ નેમ;
સંસારનાં સુખ ભોગવે, જાણે પ્રદ્ધ ઈંદ્રાણી જેમ. ૮.
દિવસે દિવસે વંધતો દિસે, નર નારીનો સંપ સનેહ;
કોઠિ ગણી કાંતી વધી, દીસે દિવ્ય બંતેના દેહ. ૯.
કજના કુંડથી કાઢિને, મેલ્યાં સુખ સાગરમોઝાર;
કહો પછી એથો કિયો, માટે પુન્યનો કહિએ પ્રકાર. ૧૦.
દયાળુનાં દેખી દીલ ઠ્યાં, કરે નિંદા તોં નિરદય લોક;
અણસમજૂ અધટિત કહે, તેનો કરો હરખ કે શોક. ૧૧.
કવિતામાં કમળાગૌરીનો, વિવા વરણવિ કીધો પ્રકાર;
ગાય શિષે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠમાંહિ નિવાસ. ૧૨.
શુકલ કહે નૃપ સાંભળો, સ્નેહ અંતરે આણિ અથાગ;
વરણન વેનચરિત્રનું, ભાખ્યો તેનો આ દશમો ભાગ. ૧૩.

ભાગ ૧૧ મો.

૫૬ ૧૨૪ સું.—દેશી ૮ મી.

કમળા ગૌરિનો વિવાહ કીધો, સુનિથાએ સારો જશ લીધો;
વળતે મનમાંહિ વાત વિચારી, બીજા બાળરંડાઓ વિચારી. ૧.
દાઝતી હશે એવેજ દુઃખે, માટે સર્વેને નાંખવી સૂખે;
પણ અણસમજૂ આડ થાય, એનો શો કરવો ઉપાય. ૨.
એવા ઊડા વિચારમાં પેઠી, કપોળે કરધારીને બેઠી;
એઠલામાં ઉરમાંહિ ઊમંગી, રાણીપાસ આવ્યો નવરંગી. ૩.

દિલગિરિનુ કારણ દિલ જાણી, વિપ્ર યોધ્યો વિચારીને વાણી;
માતા માનો જે મારી સલાહ, સર્વે વિધવાઓ કરશે વિવાહ. ૪.
પ્રજા હજી એમ જાણેછે પંડે, વિધવા વરનારને રાય દંડે;
આતો રાયે વિવાહ આદરિયો, માટે માફ ગુનો એનો કરિયો. ૫.
બીજા કોઈ કરે એવું કામ, ધરી ગર્ધવે ફેરવે ગામ;
તેથી વિધવા કોઈ નાથે વરતી, રહેછે રાજના દંડથી ડરતી. ૬.
માટે આપની મરજી પ્રમાણ, કરો જગત બધામાંહી જાણ;
વિધવા વરવાનિછે હવે છૂટી, નહિ કેદમાં ધાલિયે કટી. ૭.
લખી પત્ર ચોડો કામો કામ, સદા સિદ્ધ થશે ધાર્યું કામ;
સગા વડાલાની નવ રહે બીક, એવો કાઠ ઠરાવવો દીક. ૮.
વિધવાઓ પાડ માનિ લેશે, કઈક કુંવારા આશિષ દેશે;
એતો છે પરમારથ મોટો, ખોદી નાંખો જુનો ચાલ ખોટો. ૯.
બહુ સુખિ થશે અબજા નાર, તેથી રાજ જગત કરતાર;
રાણી કહે દીક રસ્તો બતાવ્યો, પછિ વેનને પાસે યોલાવ્યો. ૧૦.
અતિ કરુણ અંતર ઉપજીતો, સર્વે વાત કહી સમજીતી;
વિધવાને સ્વતંત્રતા દેવી, કદી શિક્ષા ન કરીજા એવી. ૧૧.
કરો જગતમાં જાહેરનામું, ત્યારે પૂરો હું સંતોષ પામું;
વેને માતાનો માન્યો વિચાર, જાહેરનામાં ચોડ્યાં કારોઠાર. ૧૨.

૫૬ ૧૨૫ સું.—દેશી ૨ જી.

વેને કર્યો નવો ધારો, વેને કર્યો નવો ધારો;
વિધવા દુખ હરનારો, વેને કર્યો નવો ધારો. ૧.
આજ સુધી ઉત્તમ જાતોની, વિધવા નહીં વરાતી;
ફિજાતિ વિધવા લગ્ન કરે તો, તેને શિક્ષા થાતિ. વેને. ૨.
ખરવાહન કરી શહેર ફેરવી, દેશપાર કરી દેતા;
કાન નાક કાપીને કાંતો. મિલકત લાંટી લેતા. વેને. ૩.
વિધવાના વરને પણ પકડી, બંધીખાને ધરતા;
તેથી પુરુષો વિધવા સાથે, સ્નેહ કર્યાથી ડરતા. વેને. ૪.
સગા મળી એવી વિધવાને, શસ્ત્રવડે સંહારે;
પુરપતિ તેને કરું ન પૂછે, એછે રિત અત્યારે. વેને. ૫.
આજ થકી એ ધારો તોડી, નવો કર્યો છે ધારો;
વિધવા લગ્ન કરે તેને; હવે કોઈ નહીં કહેનારો. વેને. ૬.
મરજી આવે તેને પરણી, ચૂડો-પેહેરો લેશે;
બાપતાણા કે સસરાના, ધર સામું ધર લઈ રહેશે. વેને. ૭.
પણ તેને જે કોઈ દુકારો, કરશે રાખી ખાર;
તો તેવો અબજાને, કરશે સહાયતા સરકાર. વેને. ૮.

૧ હાલમાં એક ટાળકિયા ઐતિહાસી રાંડલી દીકરી, પુ-
નર્લગન કરીને બાપના ઘર સામું ઘર લઈને રહીછે, અને સર-
કારે તેના બાપના જમાન લીધાછે કે અદેખાઈ કરવી નહીં.

પછિ વિપ્રો પસ્તાયા પોતે, નાત તૂટવા લાગી;
 લેખ જુના દ્રેરવવા લાગ્યા, આળસમાંથી જાગી. મનનો. ૧.
 પુત્ર વિનાની ફરી પરણાવો, પુરપતિએ હઠ લીધો;
 નિયોગ નામે ચાલ નહરો, કબૂલ વિપ્રે કીધો. મનનો. ૨.
 જ્વર કરમ દીયર સાથે કરિ, વિધવા રાખે વંશ;
 એમ કિધે નહિ થાય અમારા, સમાર્ત ધરમનો ધ્વંશ. મનનો. ૩.
 હઠિલા માણસ હઠ નવ મૂકે, સંકટ શિરપર લાવે;
 જેમ જગાત પડે દેવી તો, માલ બધો સળગાવે. મનનો. ૪.
 કંઈકે ધારો એમ લખ્યો ને, આ અવસરમાં થાય;
 પણ ફરિથી વિધવાનાં લગનો, કળિજીગમાં ન કરાય. મનનો. ૫.
 જેમ જેમ હુકમ ન માન્યો વિપ્રે, રાજને થયો શેષ;
 વેદ ધરમપર વિવિધ પ્રકારે, દેવા લાગ્યો દોષ. મનનો. ૬.
 દ્વિજ ઉપરથી આસ્તા ઉઠી, નાસ્તિક નિપજ્યો રાય;
 અંતરમાં અભિમાન થયું ને, હુંજ કંઈ તેમ થાય. મનનો. ૭.
 હોમ^૧ હવને પ્રાણલો લોજન, બંધ કર્યા બળવંતે;
 મહિપતિને પછિ માહું ઉપજ્યું, એમાંથિ ફળ અંતે. મનનો. ૮.
 વિપ્રોને બહુ વસમું લાગ્યું, જાણું ઉપજ્યું ઝેર;
 વસુધાપતિને વિપ્રો સાથે, વડું વસાયું વેર. મનનો. ૯.
 સહ વિપ્રોએ સંપ કરીને, વળતી મંત્ર વિચાર્યો;
 અતિ કાધે હુંકાર કરીને, વેન તૂપનિને માર્યો. મનનો. ૧૦.
 મુનિથા શોકાતુર થઈને, રજની દિન રોવા લાગી;
 દક્ષિણા વામા દિલગિર થઈને, છાતી નાખે લાગી. મનનો. ૧૧.

^૧ નવદ્યનદાનમ્ નહોનદ્યં દ્વજાઃ કનિન્
 ઇતિત્વવાગ્મદ્મ મેરીઘાવેનમર્વશઃ ॥ ૬ ॥

^૨ इथ्य गवमिताहंतु मृषयो लङ्घयवः ॥ किञ्चकु
 कृतैर्न हत मच्युन निंदया ॥ ३४ ॥ ज्य श्लोकमां ज्य
 कष्टुके, ते विष्णुनी निंदा करतो तेथीજ માર્યો ગયો.

આજના લોકો, હોયતો પ્રતીપક્ષી ઉપર અનેક જુદાં તો-
 મત મૂકે; પણ ભાગવતમાં વેન ઉપર ચોરીનું, અભિમા-
 નનું, લાંચનું, ખુનનું, કે ગેરદનસાક કર્યાનું તોમત/સુહું
 નથી. પણ ધર્મ બંધ કર્યો માટે અધર્મી લખ્યો. અને
 એટલું લખ્યું કે, બ્યારે વેન બાળઅવસ્થામાં હતો ત્યારે
 શ્લોકઃ॥ આક્રીડે ક્રીડતો બાલો વયસ્યા નતિ દારુણઃ ॥
 પ્રસહ્ય નિરનુકોશઃ પશુ માર મમારયત્ ॥ ૪૧ ॥ રમતમાં
 રમતાં બરાબરીના છોકરાને જોઈથી તે નિંદ્ય, જેમ મથુને
 માર મારે તેમ મારતો હતો. તેના રાબ્યમાં ચોરી થઈ
 શકતી નહોતી. અને તેના મુઆ પછી, પ્રજને ચોર લો-
 કેએ હેરાન કરી. એવી રીતે તેના રાબ્યના બંદાબસ્ત વિષે
 તો તારીફ લખી છે.

બહુ દિન સૂધી શોક તજે નહિ, કુટે કરે કલ્યાંત;
 નવરંગીએ મુનિથાને પછિ, કહ્યું જઈ એકાંત. મનનો. ૧૨.

૫૬ ૧૨૯ સું.—દશી ૬ મી.

માનવિયો મરનારને નવ રોશો રે,
 રોયે લાભ નથી લવલેશ, ખાલી આંખ યોશોરે;
 ધીરજ મનમાંહી ધારજો, નવ;
 હૃદયું કૂટિને રોતાં હમેશ, ખાલી. ૧.
 નરનુ ધાર્યુંતો નથી થતું, નવ;
 એક ધાર્યું ધણીનું થાય, ખાલી;
 સગળું બને તેતો સાંખજો, નવ;
 એનો એકે નયોરે ઉપાય, ખાલી. ૨.
 જન મળીઆં જથે જોટલાં, નવ;
 નથી સાથે સહ સોડનાર, ખાલી;
 એકે આબ્યાંને એકે જેવું, નવ;
 નહાનાં મોઠાંનો નહિ નિરધાર, ખાલી. ૩.
 જનમ્યાં તે સહ મરી જાયછે, નવ;
 નથી એમાં કશારે નવાઈ, ખાલી;
 કાળજું બાળી ન કુટશે, નવ;
 લેળાં થઈને નં કરશે ભવાઈ, ખાલી. ૪.
 બ્યાં બ્યાં ગમે ત્યાં તમે જુઓ, નવ;
 બહુ એવા બનાવ બનેલ, ખાલી;
 પુત્ર મુઆ કંઈકે પરણીને, નવ;
 ગુણવંતા ભણેલ ગણેલ, ખાલી. ૫.
 મેલી બાળક એકે માસનું, નવ;
 કંઈકે માનાઓ પામોછે મરણ, ખાલી;
 તે જોઈ દુઃખ તેને તજો, નવ;
 સ્મરો ધર્મિર અશરણુ શરણુ, ખાલી. ૬.
 રામ જેવા ગયા રાજવી, નવ;
 ગઈ સીતા સમી સતિ નાર, ખાલી;
 કુંવર ગયા શ્રીકૃષ્ણના, નવ;
 સ્થિર કોઈ ન ઠયું આ કાર, ખાલી. ૭.
 ઈંદ્રપુરીઓ ઉજડ થઈ, નવ;
 પાકો પૃથ્વીઓ પામી વિનાશ, ખાલી;
 અગણિત પેઢિ ગઈ આપણી, નવ;
 નથી આપણે રહેવાની આશ, ખાલી. ૮.
 કેને સંભારીએ કાળજે, નવ;
 વળી કેની વિસારીએ વાત, ખાલી;

જન્મ મરણ નદી જળ સદા, નવ; ૯.
 રહે ચાલતું દિવસ ને રાત, ખાલી.
 હિમત ધારે હુઆ વિપ, નવ;
 આપો ખીનંતે ધીરજ એમ, ખાલી.
 રડતાં દેખિને ખીનં રૂએ, નવ;
 માટે કરિયે એવું કદિ કેમ, ખાલી. ૧૦.
 વીતી તે વાત વિસારજે, નવ;
 નહિતો પામશે પીડા પંડ, ખાલી.
 રાખે હરી તેમ તો રહો, નવ;
 એમાં આનંદ પામો અખંડ, ખાલી. ૧૧.
 અજ્ઞાનીની પેઠે આરડી, નવ;
 તજે સેવાતણી તુછ ટેવ, ખાલી.
 રામ કરે તે રૂડું ગણો, નવ;
 ભજે દલપતરામનો દેવ, ખાલી. ૧૨.

દાહરા.

મુનિથાને સંમનવિને, ગયો રાણિયો પાસ;
 ત્યાં જઈને ઉપદેશનાં, કથનો કર્યા પ્રકાશ. ૧.

પદ ૧૩૦ મું.—દેશી ૩૮ મી.

કુટી કુટીને કાયા દુખશેરે, થશે રગમાંહી રોગ;
 દયા ને ઉપજે દેવને, હારે શીદ રાખોછો શોગ.
 સેજે થનાર તે થશે.
 સગાં સંબંધિ સરવે મળીરે, શાને કરેછો સોર;
 કાળની આગળ કોઈનું, હારે જરી ચાલે ન જોર. સેજે. ૨.
 જનમ્યા તે દિવસથી જાણવીરે, માથે મરવાની લાહ;
 ઘડિએ વધે કે ઘટે નહિ, હારે કરે કોટી ઉપાય. સેજે. ૩.
 મોઠા મોઠા એ મરી ગયા રે, ભીમ અર્જુન આદિ;
 કોઈએ હમેશાં રહ્યા નહિ, હારે એવી રીતી અતાદિ. સેજે. ૪.
 નહાંનાં મોઠાંનું નકી નહિરે, મરે માસે છ માસ;
 ગર્ભ ગળેછે ગોરીતણા, હારે કોઈ વર્ષે વિનાશ. સેજે. ૫.
 નથી એ વાત નવાઈનીરે, રોજની છે એ રીત;
 સેથી શોકાતુર શું થયું, હારે તેણે નિર્જાંછો નિત્ય. સેજે. ૬.
 બુઝો કોઈ જતના જીવડારે, જીવે એકજ જામ;
 એવાજ છેએ આપણે, હારે તુલ્ય પ્રાણી તમામ. સેજે. ૭.
 વિચાર આપ્યો વિશેષછે રે, જેણે માણસ જાત;
 રહેયું તેની રૂચિ ઉપરે, હારે વધતી કરવી ન વાત. સેજે. ૮.
 કરારિને ગમે તે કરેરે, તેમાં રાખે ને રોસ;
 શત્રુ તે સર્જનહારનો, હારે એને દેપેછે ઇશ. સેજે. ૯.

૧ પહાર.

પડે ખરીને જેમ પાનહારે, નવાં આવે નિદાન;
 તેમ આ લોથો તમામછે, હારે એનું કશું અભિમાન. સેજે. ૧૦.
 લાખો કરોડો વર્ષ વહિ ગયારે, ચાલ્યો આવેછે આમ;
 બહુ ઉપજ્યાને બહુ ખાયા, હારે એવો ખોટોછે ખ્યાલ. સેજે. ૧૧
 ખોટામાંથી ખરું ખોળજોરે, જતો કરિને જતન;
 દલપતરામના દેવનું, હારે ભાવે કરજો ભજન. સેજે. ૧૨.

દાહરા.

એમ શિખામણ દઈ ગયો, નવરંગી નિજ ઘેર;
 વેનતણા દરબારની, પછિથી શી થઈ પેર. ૧.
 જે વિપ્રો એ વેનને, દીધું મૃત્યુ દાન;
 વેન અંગનાને વળી, ઉપજીવ્યાં સંતાન. ૨.

પદ ૧૩૧ મું.—દેશી ૮ મી.

વામા^૧ અંગનો મુત ઉપજીવ્યો, તેનું નામ નિપાદ કરાવ્યો;
^૨વળી અર્ચિ એ નામે સુતાજ, દક્ષિણાંગનો મુત પૃથુરાજ. ૧.
 ગાદી વારસ કુંવર નિપાદ, મોટી વયનો થયો ત્યાર બાદ;
 તેણે જાણ્યું વેન વૃત્તાંત, રાખ્યો વેનનો મનમાં મતાંત. ૨.
 ધાર્યું બાપનું વાળવા વેર, અર્જુન વિપ્રો ઉપર ધર્યું ઝેર;
 વેદ ધર્મમાં વૃત્તિ ન રાખે, ભાપા મુખથી ભયંકર ભાષે. ૩.
 કહે ટિલવું જો મારિએ એક, જોમે પાછળ ટિલવાં અતેક;
 મજે આપણને પુણ્ય એમાં, રોનું પાપ કહો ભાઈ તેમાં. ૪.
 અભિષેક થયાથકિ પેહેલો, વિપ્રે જાણ્યું જો મનનો છે મેલો;
 પૃથુરાજ મજ્યો વિપ્ર સંગે, અવનીશ થવાને ઉમંગે. ૫.
 સમજીવ્યા બધા સરદારો, મોટી મેળવી ક્રોજ હજારો;
 તાક્યા એકદમ કરવા તગાદો, જાણી વાત નાદો રાચજાદો. ૬.
 પહાડી લોકે વિષે જઈ પેઠે, બહુ ક્રોજ જમાવીને પેઠે;
 પૃથુરાજ સાથે જુદું કરવા, આવ્યો ધરણીપતીપણું ધરવા. ૭.

વિનિશ્ચયેતમૃવયો, વિપન્નસ્વમહીપતે : ॥

મમંયુરૂંતરસાત્રાસાદ્વાહુકોનર : ॥ ૧૨

નિષિદેયત્રૂનતાત, સનિપાદસ્ત્રોડમવત્ ॥

૧ યમંગદોષુઃ કુપિતા, વાયવ્યામનયઃ કિલ્લ ॥

ગતાસોમ્સસ્પ્રભૂયસ્તે મમંયુર્દક્ષિણકરં ॥ ૧૨ ॥

અયંતુપ્રથમોગાજાં પુમાન્પ્રયાપિતાવશઃ

પૃથુર્નામમહારાજોમોવિષ્ણતિપૃથુશ્રવાઃ ॥ ૧૩ ॥

ઇયંત્રમુદત્તોદેવી ગુણમુષ્ણમુષ્ણા ॥

અર્ચિર્નામવારોહા, પૃથુમેવાવરૂપાતિ ॥ ૧૪ ॥

સજ સેના પછી પૃથુરાજે, નીકળ્યો જુદા કરવાને કાળે;
ખંતે તરફથી થઈ ત્યાં ચઢાઈ, લખવા લેવિ કીધી લડાઈ. ૮.
જુદામાંહિ મહારથી મળિયા, કોઈથી નવ જાય તે કળિયા;
સજ્યાં બપોર પાખર ટોપ, કરે એક બીજા પર કોપ. ૯.
અસ્ત્ર શસ્ત્ર અનેક પ્રકાર, હાથી ઘોડાતણી ધણી હાર;
વીર રસનાં વાગે રણતુર, શુણી શૂરાને ઉપજે શૂર. ૧૦.
મહા નોખતના પડે હંકા, મુછો મરડે વડા વીર વંકા;
હરખે અંતરમાં આણિ ગર્વ, જાણે પામ્યા ઉજાણિતુ પર્વ. ૧૧.
કઈકે અસ્વાર ને કઈકે પાળા, ધરે પગ ત્યાં તો ધમકે રસાળા;
પૃથુરાજે ધર્મ શિર છત્ર, ક્રોધ ક્રોધાઈ ગઈ સરવત્ર. ૧૨.

૫૬ ૧૩૨ સું.—દેશી ૨૫ મી.

યુદ્ધનાં પકડી આયુધ ચોદ્યા મળ્યા;
ક્ષત્રિ રણક્ષેત્રમાં રાણિ જાયા;
પુત્ર પ્રમદાતણો પ્યાર મૂકી પડ્યો,
કીધી લડવાને કુરખાન કાયા. ટેક.
કઈકે તો પરણીને તરત ઉઠ્યા હતા,
મીઠળો હાથથી પાણ ન છોડ્યાં;
કેસરી રંગ રંગીત વાઘા કરી,
જુદામાં પ્રીતથી ચિત્ત જોડ્યાં. યુ. ૧.
પાછું વાળીને કોઈ પુંડ પેષે નહિ,
મારે માર મુખ ખોલ ખોલે;
મરણનો ભય તજી ચરણ સામા ધરે,
જીવણું તે ગણે તરણ તોલે. યુ. ૨.
ખાણનો બહુજ વરસાદ વરસે તહાં,
શરિર શુરવીરને તીર વાગે;
ભાન તનનૂ નથી ધ્યાન છે યુદ્ધનૂ;
લોહિયાળાય લડવાજ લાગે. યુ. ૩.
એક જો હાથ લેદાઈ હેઠા પડે,
એક હાથેજ આયુધ ધારે;
ધન્ય છે ધન્ય છે ધર્મ ક્ષત્રીતણો,
અમર આકાશે એવું ઉચારે. યુ. ૪.
કઈકે હેઠા પડ્યા તરફડે પૃથ્વી પર,
કઈકે ધડ શીશ જુદાં પડેલાં;
કઈકનાં આંત્ર લેઈ ગીધ ગગને ચડે,
કઈકનાં ચક્ષુ ઉઘાડે ચડેલાં. યુ. ૫.
દેખી દારણ રણ કાયરો ડરિ મરે,
ઉપજે શૂરને હરખ અંગે;

સાચને જુદાનૂ થાય છે પારખું,
એમ મનમાં ગણિને ઉમંગે. યુ. ૬.
પાછું પગલૂ ભરી પ્રાણ જે પરહરે,
નરકમાં જાય થઈને નિરાશી;
શત્રુ સન્મુખ રહિ શરિરને જે તજે,
તરત તે થાય વૈમાન વાસી. યુ. ૭.
હાથી ઘોડા ઘણા ત્યાં પડ્યા તરફડે,
ભડકીને કઈકે તો જાય ભાગ્યા;
રથ ઘણા રખડતા ભાગિ ભૂકા થયા,
લોહિતા ખાડા ભરપૂર લાગ્યા. યુ. ૮.
છત્રનાં ખંડ થઈ દંડ જુદા પડ્યા,
છત્ર પ્રતિ કઈકે પડિયાજ છૂટા;
આમરો કઈકે ચુંથાઈ ચુંથા થયા,
કનકે છડિના થયા કઈકે કૂટા. યુ. ૯.
અસ્ત્ર ને શસ્ત્રના કઈકે કડકા પડ્યા;
કઈકે આખાંજ રણમાં રખડતાં;
સિંધુડા રાગ ત્યાં ગાય છે ગાયકો,
સાંભળી શૂરને શૌર્ય અડતાં. યુ. ૧૦.
ખંદિજન વંશની ખોલે ખિરદાવળી,
શૂર સાખાશ સાખાશ કહિને;
ક્ષત્રિના પુત્રને ખેલ આ ખેલવો,
રણ વિષે અચળ ઉભાજ રહિને. યુ. ૧૧.
લાખ લશકર વિષે એકલા જઈ અડે,
તોય હાથયાથિ નહિ હામ છૂટે;
અવતર્યો તેહને મરણ તો અવશછે,
એમ ગણિ લાખગણિ કીર્તિ લૂટે. યુ. ૧૨.

૫૬ ૧૩૩ સું.—દેશી ૧ લી.

એમ અનેક મુખા શુરવીરો, નિષાદ અંતે નાદો;
રાજ્ય મળ્યું નહિ તેથી તેનો, અવસર આવ્યો માદો. ૧.
'પર્વતમાં જઈ વશિયો પોતે, પારવટાં બહુ કરતો;
લૂટે ચારે ખાતર પાડે, રાત દિવસ રહે કુરતો. ૨.
પૃથુ રાજને પછિ વિપ્રોએ, કીધો પટાભિષેક;
સહ રથિતની મરજી રાખી, પૃથુએ કરી વિવેક. ૩.
અતિ આગ્રહથી એકે કારજ, કદીન એણે કીધું;
સ્વેછાથી સંસાર વિષે, થાતું તે થાવા દીધું. ૪.

૧ તસ્યવંશાસ્તુનિષાદા ગિરિકાનનગોચરા;

યેનાહરજ્ઞાયમાનો, વેનકલ્મષમુલ્લવળં ॥ ૪૬ ॥

જગતમાં જન જ્યાં ત્યાં રહેતાં, ભમતાં મનમાં ભાવ્યાં;
નિષાદના હરથી પૃથુરાજે, પુર ને ગામ વસાવ્યાં. ૫.
પૃથુ રાજને લાયક પત્ની, કુળવાળી રૂપાળી;
શોધી પણ સંસાર વિષે ક્યાંઈ, ભૂમિમાં નવ ભાળી. ૬.
અચ્છી લાયક વર અવનીમાં, એ પણ ન મળ્યો એવો;
વિપ્રોએ મળિ એમ વિચાર્યું, કરવો ઉપાય કેવો. ૭.
અચ્છીને પૃથુ રાજ સાથે, વિપ્રોએ પરણાવી;
તું લક્ષ્મી ને તે વિષ્ણુ છે, એમ કહી સમજાવી. ૮.
કળિન્દ્રુગ કરતાં કૃતન્દ્રુગ દેરા, કહો ધરમ એ કેવા;
છલા ન ઉપડે ને કેહેતાં, સંતાડી મુક્યા જેવા. ૯.
દિતિપતિએ ખેતર વાવેતર, સર્વ વિધે મુધરાવ્યાં;
ધેતુ કરિ ધરણીને દોહી, અન્ન અધિક ઉપજાવ્યાં. ૧૦.
રાજગોર ને સારસ્વત, મરૂદેશી, તપોધન, વ્યાસ;
ઈત્યાદિક વિપ્રોમાં રહિયો, પુત્રવિવાહ પ્રકાશ. ૧૧.
કઈકે નિયોગનો મત રાખ્યો, પુત્રલગ્ન નવ કીધું;
સઉ સઉની સ્વેચ્છા અનુસારે, પૃથુએ થાવા દીધું. ૧૨.

ભાગ ૧૨ મો.

૫૬ ૧૩૪ મું.—દેશી ૩ છ.

નૃપતિ પડ્યા પછી નવરંગીએ, સાધારણ સ્થિતિ રાખીછ;
લોક અદેખા દેખી ખમે નહિ, વિભૂતિ વેચી નાંખીછ. ૧.
દાસિયો દાસ વિદાય કર્યા, અને દંપતિ ધરમાં દીસેછ;
મન માન્યાં ખાનપાન કરે પણ, છત ન જણાવે અતિશેછ. ૨.
અગ્નિહોત્ર હોમે આહોનિશ વળિ, શિવ પૂજ કરે સ્નેહેછ;
શ્રાદ્ધ કરો પૂર્વજ સંતાપે, રૂદ્રાદિ રાખે દહેછ. ૩.
સજ્જનની નિત્ય સોખત રાખે, વેદ ભણે તે ભણાવેછ;
અંતરમાં અતિ લોભ ન રાખે, જરિએ ન ગર્વ જણાવેછ. ૪.
કમળા પણ નિત્ય અલ્યાગતને, આપે અન્નનુ દાનછ;
પતિવ્રતા વ્રત કોણ પાળશે, સંસારમાં તે સમાનછ. ૫.
દિવસ દિવસ પ્રતિ વધતો પરસ્પર, દંપતિ સ્નેહ દેખાડેછ;
કોઈ કોઈ ને કડવાં કથનો કહિ, દૂલ્યાં નહીં કોઈ દહાડેછ. ૬.
એક બિન્ન પર મોહિત થઇને, અમૃત દૃષ્ટિ દેખેછ;
ચાર આંખો એકઠી કરિ એસે ત્યાં, લાખો મળ્યાં ધન લેખેછ. ૭.

૧ સોમિષિકોમહારાજઃ મુત્રાસામાધ્વલંકૃતઃ ॥

પત્ન્યાશ્ચિષાઠ્ઠલંકૃતયાઃ, વિરોજેઽગ્નિરિવાપરઃ ॥૧૩॥

૨ અપવિષ્ણોર્ભગવતઃ કલામુવનપાલિની ॥

ઇપંચલકમ્યાઃ સંભૂતિઃ પુરુષસ્વાનપાયિની ॥૩॥

હાર્ય વિનોદ કરે હર ઘડિએ, ક્રૌતકમાં દિન કાઢેછ;
પત્નિ પતિ પરિપૂરણ પામ્યાં, આનંદ અંતર ટાઢેછ. ૮.
હેપ્રિયા હેપ્રિયા કહિને જોલાવે ને, આલિંગન કરે અંગેછ;
કોક કળામાંહિ કસર ન રાખે, રાગે પરસ્પર રંગેછ. ૯.
વેન છતાં જ્યારે સીમંત આવ્યું, ઉત્તમ ઉત્સવ કીધોછ;
મહીપતિએ ભલું કીધું મોસાળું, માલ અમલિક દીધોછ. ૧૦.
ખખે વરસ પ્રતિ પાળક જનમ્યું, વંશ થયો વિસ્તારછ;
ભાગ્ય ભલાં કમળાનાં વખાણે, નગરીતાણાં નર નારછ. ૧૧.
કમળાએ પુત્ર પાંચ પ્રસવિયા ને, પુત્રી પ્રસવી એકછ;
અતિ આનંદે ઉછેરિયાં અને, લાડ લણ્યાં અનેકછ. ૧૨.

દોહરો.

આજસ ઊંઘ ઉદાસમાં, મૂરખતી ઘડી જાય;

ઉદમમાં આનંદમાં, રહે મુન્દાણુ સદાય. ૧.

૫૬ ૧૩૫ મું.—દેશી ૨૪ મી.

જે જે ઘડીયો મુન્દાણુની જાય, રૂડી રળીઆમણી;
દિન દિન દિલમાં દેખાય સદાય, વિવાની વધામણી. ટેક.
હઈડું હરખ ભર્યું ભાળિયેરે, હસતુંજ મોહું હમેશા;
પરગટ આંખ રૂપાળિયેરે, વરસે અમૃત વૃષ્ટિ વિશેષ. રૂડી. ૧.
કડવું કથન કોઈ જો કહેરે, રેશ ન રાખે સીસ;
હશી ટાળીને ખુશી રહિરે, દેખે હરખ ભરી દરો દોશ. રૂડી. ૨.
ભણે ભણાવે ભાવથીરે, ગમતથી ગાય ગાન;
ચિત્ત રચે રૂડા રચાવથીરે, કાંતો કવિતા કહે શુણે કાન. રૂડી. ૩.
કોટિક જન મુખ કારણે રે, આણીને ઉરમાં ઉમંગ;
ધંધો ધરે રૂડી ધારણે રે, એને અંગ અપળતા અલંગ. રૂડી. ૪.
સદગુણના શણગારથી રે, ખણી દણી રહે ખેશ;
વસ્ત્ર ધરે મુવિચારથી રે, હઈએ હોય દીવાળી હમેશ. રૂડી. ૫.
ઝળમળ ધર સ્વછ ઝળમળે રે, દ્રોરે મુગંધી ફલ;
તરિયાતોણુ દીસે ટોડલેરે, આગળ આંગણે શોભા અમુલ્ય. રૂડી. ૬.
લેખે લાખિણા દિન લક્ષ્મીના રે, વાળન વાય વિચિત્ર;
શબ્દ ન શુણે અપશુકનનારે, પદેપ્રભુ ગુણ પોથી પવિત્ર. રૂડી. ૭.
જગપતિ ઇછાએ જે જડે રે, પોતે ગણે પકવાન;
સજ્જન સ્નેહ સરસ વડે રે, જમે જુગતી યકી જેમ જન. રૂડી. ૮.
આપે આપે મુખ ઉજળે રે, સ્વપને ગમે નહિ શોક;
સાજન જેમ સજન મળે રે, રચે લાયક મંડળી શોક. રૂડી. ૯.
સંપત્તી શોભે સંપત્તી રે, જુગતી જેવા જન જાય;
સાકર સરખી સરસ્વતી રે, જણુ એકે વિવેકે વેહ્યાય. રૂડી. ૧૦.

કંબુસપણુ કદી નવ કરે રે, ડ્રોગઠ રાખે ન ફૂલ;
વિચારીને ધન વાવરે રે, તે તો પોતાની આવક તુલ્ય. રૂઢી. ૧૧.
સાહેબો સંતોષની લહે રે, દિલ દરિયાવ દેખાય;
કવિ દલપત કવિતા કહે રે, સિરપાવમાં પ્રીતિ પમાય. રૂઢી. ૧૨.

દોહરો.

પાંચે પ્યારા પુત્રને, ભણાવિયા ભલિભાત;
કન્યાશાળાના ગુરુ, વળતો ખોલ્યા વાત. ૧.

૫૬ ૧૩૬ મું.—દેશી ૩૬ મી.

નાંનકડીને મોકલો ને નિશાળે,
વિદ્યાથી થશે પુદ્ધી વિશાળે. નાંનકડીને. ૧૬.
ખાળાપણથી નિશાળે જો ખેસે,
પૂરા પંડમાં સદ્ગુણ પેસે. નાંનકડીને. ૧.
ભોળી માં મેલે છોકરાં ભમતાં,
લહે ને રહે રસ્તામાં રમતાં. નાંનકડીને. ૨.
કાંતો કંઈકની જઈ કરે આજો,
કાંતો ગાવા શિખે ભુંડી ગાજો. નાંનકડીને. ૩.
જય ફેલથી લૂગડાં ફાટી,
મેલાં ઘેલાં ફરે ચુંથે માટી. નાંનકડીને. ૪.
કંઈક ઘરમાં રમે તો કદાપી,
તાત માતને મેલે સંતાપી. નાંનકડીને. ૫.
મળે નહિ તે ચિન્ને મોઢે માગે,
લઈને રહે પછી રડવાને લાગે. નાંનકડીને. ૬.
ખોટા હઠ નથી દેખી ખમાતા,
તેથી માર મારે તેની માતા. નાંનકડીને. ૭.
ભણુશે ભણુતર જો ભલિ ભાતે,
શાણી સારી સાહેલી સંધાતે. નાંનકડીને. ૮.
શિખે શુદ્ધ શિખામણ સારી,
ચાપે ચિતમાં જુઝ્યાને વિચારી. નાંનકડીને. ૯.
દિસે ભણી ગણી હઠાપણ વાળી,
સદાચરણથી ચાલે સંભાળી. નાંનકડીને. ૧૦.
ચિતે ચેતી લેશે ચતુરાઈ,
ઠગી નહિ શકે ઠગની ઠગાઈ. નાંનકડીને. ૧૧.
ગણી લક્ષ લેશે સારી ગમના,
ભૂત પ્રેતની ભાગશે ભ્રમના. નાંનકડીને. ૧૨.
ધર્મ કર્મ કરે મન ધારી,
સારાં શાસ્ત્ર શિખે સુખકારી. નાંનકડીને. ૧૩.

સાચું સ્વર્ગનું સાધન શોધે,
ખીલ ખેલેનપણીને પ્રણેધે. નાંનકડીને. ૧૪.
જેથી જગતમાં શુભ જશ જામે,
પૂરા પ્રેમથી પ્રભુપદ પામે. નાંનકડીને. ૧૫.
માત તાતને મન થાય ગમતી,
ભુંડી ભાતે ભમે નહિ ભમતી. નાંનકડીને. ૧૬.
આચરણ એવાં ઉત્તમ આવે,
શાણી થઈને સાસરિયું શોભાવે. નાંનકડીને. ૧૭.
હેતે હળી મળીને રહે હરખી,
શોભે સતી સીતા સુંદરી સરખી. નાંનકડીને. ૧૮.
તાત માતની કીરતોને તાલ,
સારા સંસારમાં રાખે સાલ. નાંનકડીને. ૧૯.
એતો આદરો વચન અમારું,
તે તો અંતે છે હેતુ તમારું. નાંનકડીને. ૨૦.
સારા શીક્ષક સહને મુધારે,
વારે વારે વિવેક વધારે. નાંનકડીને. ૨૧.
એને આજથી આગના આપો,
સ્થિરતાથી નિશાળમાં સ્થાપો. નાંનકડીને. ૨૨.
પુત્રી હોય પોતાને જો પ્યારી,
સારું શીખવીને કરો સારી. નાંનકડીને. ૨૩.
કથાં કથન સ્તવદંશીને કામે,
રૂઢી રીતથી દલપતરામે. નાંનકડીને. ૨૪.

દોહરો.

પુત્રી ભણવા પાઠવી, પછિ કમળા સખિ સાથ;
નિશાળ નિરખી આવિને, કહે કંથને ગાય. ૧.

૫૬ ૧૩૭ મું.—દેશી ૪૦ મી.

અમે અજ ગયાંતારે, નિરખવા નિશાળે;
તે જુગતી જોતારે, તરત ચિંતા ટાળે. ૧.
ખાળકિયો ખેડીરે, ભલી વિધ ભણતીછે;
કોઈ ખીજગણિતનાં રે, ગણિત તો ગણતી છે. ૨.
કોઈ નિર્મળ નીતીરે, વિવેકે વાંચે છે;
પ્રકરણ તો જોમારે, પૂરાં પાચે છે. ૩.
કોઈ લેખણ લઈનેરે, લખવા ખેડીછે;
કોઈ જાહે વિચારેરે, પૂરી પેડીછે. ૪.
કોઈ ગરખી ગીતોરે, હરીગુણ ગાતીછે;
કોઈ શિક્ષક પાસેરે, સમજવા જતીછે. ૫.

કોઈ ચતુરપણથીરે, ચિતર ચિતરતીછે;
 કોઈતા ભલિ ભાતરે, ભરત શુભ ભરતીછે. ૬.
 કોઈ પ્રશ્નો પૂછેરે, પરસ્પર પ્રીતથી;
 કોઈ કવિતા કરતીરે, રૂડી રસ રીતથી. ૭.
 કોઈ ખગોળ ગોળારે, નજરે નરખેછે;
 સગળી વિધ સમજરે, હાડે હરખેછે. ૮.
 કોઈ ખગોળ શિખરે, ખરેખરી ખાંતથી;
 કોઈ નકશો નિરખેરે, નક્ષિત નિરાતથી. ૯.
 કોઈ વીતા વાંચરે, જુગતિ ખાડું જોમાંછે;
 કોઈ પાઠ પઢેછેરે, તવારિખ તેમાંછે. ૧૦.
 કોઈ કળા કુશળતારે, શિખેછે સજ થઈને;
 કોઈ પ્રયોગ બનતારે, જુએછે ત્યાં જઈને. ૧૧.
 કોઈ તો આમાંતરે, કે મનથી માપેછે;
 કોઈ પુરૂં ભણીનેરે, પરીક્ષા આપેછે. ૧૨.
 કોઈ ભણી ગણીનેરે, બિછને ભણાવેછે;
 કોઈ વાદ કરીનેરે, વિચાર જાણાવેછે. ૧૩.
 કોઈ ચંચળ ચંતુરારે કે, નાનુક નહાનીછે;
 કોઈતા વિદ્યાનીરે, અધિક અભિમાનીછે. ૧૪.
 કોઈ સદગુણ વાળીરે કે, સમજુ સારીછે;
 કોઈ પુત્ર પરાપરરે, પિતાને પ્યારીછે. ૧૫.
 કોઈ લાયક ગુણનીરે કે, લક્ષણવંતીછે;
 કોઈના તન ઉપરરે, કે વસ્ત્ર વસંતીછે. ૧૬.
 કોઈ સારા ધરનીરે કે, રંગે રૂડીછે;
 કોઈના કરમાંહીરે, અળકતો ચૂંટીછે. ૧૭.
 કોઈ દિલની ડાહીરે, ભલીજ ભણેલીછે;
 કોઈ લાડકવાઈરે કે, કોઈ અલખેલીછે. ૧૮.
 કોઈ મોઢપોલીરે, ઉમરમાં મોટીછે;
 કોઈને વળિ કાનેરે, અમુલ્ય અટોટીછે. ૧૯.
 કોઈ કેળ સરીખીરે કે, કોમળ વ્યતીછે;
 કોઈતા મૃગ સરખીરે કે, નિર્મળનયનીછે. ૨૦.
 કોઈ કેશ સમારીરે કે, વેણો ગુથીછે;
 કોઈતા સમજેછેરે કે, શોભા હુંથીછે. ૨૧.
 દીકરીઓ જાણેરે કે, છે સઉ દેવતાણી;
 ઉપમા શી આપુરે, ધટિત એથીજ ધણી. ૨૨.
 જગદેવ દયાથીરે કે, એવી દીકરિયો;
 ધન્ય છે જનનીનેરે કે, ઉદરે અવતરિયો. ૨૩.
 જેના જશ જગમારે, વિવિધ વખણાયાછે;
 ગુણ દલપતરામેરે, ગણી ગણિ ગાયાછે. ૨૪.

દોહરા.

વળતી તે નવરંગીએ, વિચારીને ઉર વાંત;
 પોતા સરખાં શોધીને, તોખી બાંધી નાત. ૧.

૫૬ ૧૩૮ મું.—દેશી ૧લી.

પોતાના સરખાંની સાથે, નોખી બાંધી નાત;
 મન માન્યું પૂરું મુખ પામી, કસર નહીં કોઈ વાત. ૧.
 ઈશ્વર કોઈનું અણ્યું ન રાખે, સઉના પૂરે કોર;
 કમળાના મુતને કન્યા મળિ, જરતે જરતી જોડ. ૨.
 પાદર વણજરાનું ધી, મોંધું લેવાને મારે;
 એક એક ગારવો ઉપાડી, વળિયાં પાછાં વારે. ૩.
 કમળાનો પગ ખાણમાં, ખસતાં આવ્યું અરબહીયું;
 કુટ્યો ગારવો ને ધૂત સગળું, પૃથ્વી ઉપર પહીયું. ૪.
 ખમા ખમા કહિને ખંખેરું, રજે ભરાયું ચીર;
 કહે વાલી તુજને કાંઈ વાગ્યું, પુછે નણદનો વીર. ૫.
 ધી દળિયું તો બહા ગઈ, તુજ અંગતણો એ મેલ;
 તુજને વાગ્યું નહીં હોય તો, નથિ તુકશાન થયેલ. ૬.
 કહે તો ભાડે ગાડી લાવું, જો ન શકે તું ચાલી;
 તુજ કરતાં પૈસા નથિ વહાલા, તું પૈસાથી વહાલી. ૭.
 અરે પ્રિયા જે રણતું ખાપવું, વિચરી વાટે ધારે;
 તે પોતાની સ્ત્રીને મારે, કે છંધાને મારે. ૮.
 એમ કહી ઉમળાકાથી, આલિંગન સ્ત્રીને લીધું;
 છાતી સાથે દબાવીને વળિ, કેપોળ ચુંબન કીધું. ૯.
 રંમરણ થયું ખેટું કુટ્યું હતું, એના એ આ ખારા;
 અરે પ્રભુ એવા પણ મારે, હતા દુઃખના દડાડા. ૧૦.
 ભાઈ મને માગ્યો નવ દેતો, પૈસો ખાવા ખાર;
 પિય પાસે પૈસો માગું ત્યાં, મુજને આપે મહોર. ૧૧.
 નૃપનો વૈકુંઠ વાસ થજોજે, મુજને કરિ પરણાવી;
 કસાઈવાણમાંથી મુજને, કૃપા કરી છોડાવી. ૧૨.

૫૬ ૧૩૯ મું.—દેશી ૩ છ.

પુત્ર પછી પરણાવા માંડયો, કમળાએ ખાડું કોડેલ;
 મુતને શુભ રીતે શણગારીને, પેસાર્યો વર ધોડેલ. ૧.
 સરસ કમુંબલ સારી આદી, મોઢ મરતકે ધાલીલ;
 કરમાં રામણદીવો લઈને, મગળ ગાતી ચાલીલ. ૨.
 વિપ્રતણી વિધવાઓ બીલ, બજી મુઈ ઇરિયાએલ;
 અળગિ રહી આંગળિયો ચીધે, કરી તજર કમળાએલ. ૩.

કમળા ત્યાં મનમાંહી કહે છે, ઝખ મારો શંખણિયોલ;
 દુઃખ વેઠી દહાડા કાઢોછો, વળી રહી વાંચણિયોલ. ૪.
 મારે તો આજ-ધન્ય ધડી, સોનાના સૂરજ ઉગ્યાલ;
 પુત્ર હરખથી પરણાવું, પરિપૂર્ણ મનોરથ પૂગ્યાલ. ૫.
 રાંડો તમે રંડાપો ગાળો, છણુ છણુ બાળો છાતીલ;
 ભલે મને આંગળીયો ચીંધો, લેશ નથી હું લગતીલ. ૬.
 સુખ મારું દેખો ન શોધે તો, ભરો આંખોમાં મોહુંલ;
 આ ઈશ્વરે મુજને સુખ આપ્યું, દુખ થોડા દિન દિહુંલ. ૭.
 કમળાએ પુત્રો પુત્રીને, પરણાવ્યાં શુભપેરલ;
 વંશતણો વિસ્તાર વધ્યો અને, થઈ રહી લીલાલેહરલ. ૮.
 સઉથી સરસ સંસાર ભોગવિયો, ધર્મ સાચવીયો શુદ્ધલ;
 શિવ શક્તીનૂ સેવન કીધું, ન કયું વેદ વિરુદ્ધલ. ૯.
 આયુષની અવધી પહોચ્યા પછિ, વાસ કર્યો કૈલાશેલ;
 શિવ પાસે નવરંગી રહ્યો, કમળા પારવતી પાસેલ. ૧૦.
 સઉ દેવે સાખાશી આપી, ભલે જનભિયાં ભૂમાંલ;
 જન્મ ધર્યાનુ સાર્થક કીધું, પ્રીતી રાખી પ્રભૂમાંલ. ૧૧.
 જે પદવી રૂપિયો નહિ પામે, કે જજ્ઞો કરનારાંલ;
 તે પદવી નરનારી પામ્યાં, ભલાં સુભાગ્ય તમારાંલ. ૧૨.
 કળિજીર્ણમાંહી તમારા જેવો, જે ધરશે શુભ ધર્મલ;
 તે પણ આ કૈલાશમાં વસશે, કાંપો ભૌતિક કર્મલ. ૧૩.

દાહરો.

વેનતણી નિંદા ધણી, કૈકે કરિ તે કાળ;
 પાછળ પછી વખાણીઓ, જીવ્યો જગતનો ચાલ. ૧.

—૦—

૫૬ ૧૪૦ સું.—દેશી ૨૮ મી.

જીવ્યો જીવ્યો જગતનો ચાલ, અવળો એવોછે;
 કહે જીવતો જન જે કાળ, કપટી દેવો છે. ટેક.
 રામ ગયા રૂપિ આશ્રમમાં ત્યાં, મુનિયે કયું અપમાનરે;
 પાછળથી બહુ પુસ્તકે રચિને, ગુણનૂ કીધું ગાન. અવળો ૧.
 રૂપિપત્નીએ રમાપતીને, પૂજ્યા ગણી પવિત્રરે;
 રૂપિયે શેષ રૂદ્યમાં આણ્યો, ચરચું પછી ચરિત્ર. અવળો ૨.
 વેન નૃપતિને વિવિધ પ્રકારે, ધર્યાં અધિક ધિક્કારરે;
 રાજર્ષી ન કહ્યો રાજાને, વિશ્વ વિષે તે વાર. અવળો ૩.
 પણ પછિથી મનુષ્યે મનુસ્મૃતિમાં લખ્યું વધારી લાજરે;
 પૂર્વે રાજા વેન થઈ ગયો, રાજર્ષી^૧ મહારાજ. અવળો ૪.

^૧ રાજર્ષિ પ્રવર:પુરા||ઈતિમનુઃ રાજર્ષિ, અટલે પવિત્ર-
 રાજા. રાવણને, કે કંસને, કે દુર્લ્લેખન જેવા દુષ્ટને રાજર્ષિ
 કેહેવાય નહિ.

કાંમવિ વશ કામનીઓ વિધવા, દીઠી દેશ મોઝારરે;
 કામે ચિતહત થયો કૃપાળુ, વસાવિ વિધવા નાર. અવળો ૫.
 એમ મરમમાં મનુષ્યે લખિયું, સમજે શાણા લોકરે;
 અણુ સમજૂ અજ્ઞાનપણથી, કરે 'ફલેતી ફેક'. અવળો ૬.
 સાંઝે કે નરસું પણ ઉલટું, લોક રૂઢીથી લગારરે;
 સાંભળિને ભોળાજન ભડકે, તરત કરે તિરસ્કાર. અવળો ૭.
 ઈર્ષા કરિને લડવા ઉઠે, વળિ રાખે બહુ વેરરે;
 જીલમ કરે જો બની શકે તો, ઝાઝું રાખે ઝેર. અવળો ૮.
 મળતો રહે જગતમાં તેનું, અયોગ્ય કૃત્ય ઢંકાયરે;
 જીવ્યો ન નિંદ્યો, જેહ બેહેનને, પરણ્યો તે પૃથુરાય. અવળો ૯.
 પરમાર્થી પુરુષોના કઈકે, પળમાં લીધા પ્રાણરે;
 આગળ જતાંવિચારઉપજ્યો, વળતીકર્યો વખાણ. અવળો ૧૦.
 સમજૂએ સમજણમાં લેવા, બાળકના પણ બોલરે;
 સાર અસાર વિચાર કરીને, તેનો કરવો તોલ. અવળો ૧૧.
 પથરા સાથ પડેલો ક્યાંઈ પણ, હીરો હોય અમુલ્યરે;
 સાધારણ સમજણમાં તેમજ, તત્ત્વ વિચાર અતુલ્ય. અવળો ૧૨.
 મોરોબાના સુખ આગળ, શાસ્ત્રીએ કહી કથાયરે;
 મોરોબાનિજ મનમાં સમજ્યા, પંડીતનો અભિપ્રાય. અવળો ૧૩.

૫૬ ૧૪૧ સું.—દેશી ૪૧ મી.

સમજી સર્વકથાનો સાર, મોરોબાએ કર્યો વિચાર;
 નિરખી સુતાનુ જાંખુ મૂંખ, દિલમાં ઉપજ્યું એને દુઃખ. ૧.
 પછિ પોતાના મંદિરમાંય, સૌ શાસ્ત્રી બોલાવ્યા ત્યાંય;
 પૂછ્યો શાસ્ત્રતણો સિદ્ધાંત, સૌની ભાગી મનની બ્રાંત. ૨.
 સૌ શાસ્ત્રીજન બોલ્યા વાણ, પરણે વિધવા^૨ શાસ્ત્ર પ્રમાણ;
 પણ એવી રૂઢી નથી આજ, હિંમત હોય તો કરજો કાજ. ૩.
 પ્યારી પુત્રીના સુખમાં, હિંમત રાખો માથા સાટે;
 છો કદિ મુજને સંકટ થાય, પણ પુત્રીની પીડા જાય. ૪.
 જો હું પંગતખાર રહીશ, તેની ચિંતા નહીં કરીશ;
 શિવની સેવા કરિશ સદાય, તે છે તરવાનો ઉપાય. ૫.

^૧ ગ્યાલેલીઓ વગેરેને પણ એજ રીતે પ્રથમ ધિક્કાર કર્યા
 હતા, પણ પાછળથી વખાણ્યા.

^૨ અઘ્યારે છે || કૃતે તુ માનત્ત્વ ધર્મો સ્ત્રેતાયાં ગૌતમા
 સ્મૃતાઃ દ્વાપરે શંખ લિખિતાઃ કલૌઃ પારાશરા સ્મૃતાઃ
 ||૨૪|| ઇતિ પારાશરા સ્મૃતૌ.

વળતી શાસ્ત્રીને કહિ વાત, વર શોધો લાવો સાક્ષાતઃ
વર જો મળે રૂડો વિદ્વાન, કોડે આપું ^૧કન્યાદાન. ૬.
શાસ્ત્રી કરવા આલ્યા શોધ, બહુ વિપ્રોને કીધો યોધ;
ગાતાને કહે બાધાંબાઈ, કરજો સારે ધેર સગાઈ. ૭.
હિતમ વર રવલાની ગામ, નારાયણ બીડે છે નામ;
મુનમક આદિકનો અધિકાર, એને મળેલ વારંવાર. ૮.
છે તે પાંચ સનંદી વકીલ, તેને વરવાન મુજ દીલ;
એ વર વરો તોજ વરો નહિ તો મહાદુખમાંહિ મરીશ. ૯.
સ્વામીને કદિ સમગી વાન, તે પાલુ રૂંદે થયા રળિયાત;
વરને વિનતી કરી વિશેષ, દોષો ઉપકારો ઉપદેશ. ૧૦.
કીધી તેણે પાન કેવળ, પછિ ત્યાં વેહેવ્યાં ક્રોડન કૂલ;
સંવન એગણિસે બાવીસ, માગરા રુદ પાંગમ મુર દીશ. ૧૧.
વિધિવન લગ્ન કરી બસિઆત, જુગતે કરી જગારી તાત;
જમવા આખર શોરા લોક, ખોત રહ્યા ધરીને શોક. ૧૨.
ધન્ય ધન્ય મોરેખા પીનાય, ટાળો પુત્રીનો પીડાય;
આદિને તવો ગણાયો આવ, રહેશે કીર્તિ ગાજા કાજ. ૧૩.
એમ વખાણે બ્રાહ્મ લોક, કઈકે નિદા કીધી શોક;
પુનર્વિચારેલોજક નામ, સગા રવપાઈ મુંબાઈ ગામ. ૧૪.

દોહરો.

મુજ સભાસદ તેહના, રાવ રૂડા ગોપાળ;
એઓને અર્પણ કર્યું, રચિ આખ્યાન રસાળ,

૫૬ ૧૪૨ મું.—દેશી ૨૧ મી.

અર્પણ શ્રીધી મેં આ પોધી, તેનુ નામ શુણો મુજ મહોધી; અર્પણ.
પુર મુંબઈમાં પુનર્વિચારેલોજક સગા ^૧રવપાઈ;
સગાસદો સદગુરુચને, શાસ્ત્રી પાલુ થયા સદાઈ. અર્પણ. ૧.
શુભિજન દિગ્ગ ગોપાળરાવજી, બલ્યા ભક્તી બુદ્ધિ લાવી;
જેણે અનદાવાદ ^૨વિષ એવીજ સભા ઉપજવો. અર્પણ. ૨.
પુનાતા ચિતપાવન પ્રાદ્યલ, રિગવેદી રાજેશ્વી;
શાખાતો શાકલ્ય અતે, શાંદિલ્ય ગોત્ર છાજેશ્વી. અર્પણ. ૩.
ચિતોર્ધય જગતમાં અદુવા, કરતરીશ કહેવાયા;
બાલસવ પેશવા પારે, કીર્તિ અધિક કમાયા. અર્પણ. ૪.

^૧ પુનર્વિચારમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે કેવી રીતે ક્રિયા કરવી તથા
કન્યાદાન કેણે દેવું, ક્રિયાદિના અપાસો, “વિધવાવિવાહ”
નામનુ પુસ્તક અમદાવાદમાં છપાઈ છે તેમાં છે.

^૨ શ. ગોપાળરાવ હરિ જમવામાં હતા તથા નારમન
સ્કંધના બધા રકાલગે પળુ હતા.

સંવત ૧૯૨૨ માગસર વદ ૧૪ સંવત ૧૯૨૨ નવરાત્રમ;

એના અનુજ હતા હરિભાઈ, બાપુ ગોખલા પારે;
દશ હજારની બંગીર પામ્યા, પોતાનેજ પ્રયાસે. અર્પણ. ૫.
મુત તેના ગોપાળરાવજી, જન્મ દિવસ કાઠું જેનો;
અટારસે ત્રેવિશ ઇરવોરાન, કેયુઆરિ તે તેનો. અર્પણ. ૬.
અઘારમી તારિખ ને વાસર, મંગળ મંગળ દારી;
કુળદીપક કરણા સાગર, ઉપજ્યો જગમાં અવતારી. અર્પણ. ૭.
વેદાધ્યયન રિવેકે કીધું, સંસ્કૃતનો લઈ સાર;
ઈંગ્લેજ અભ્યાસ કરીને, મેળવ્યું માન અપાર. અર્પણ. ૮.
વીરા વરપની વયથી જેણે, કરી નોકરી સંસ્કારી;
ચઢી ચઢી પાયરીયે, પછી પામ્યા પદવી ભારી. અર્પણ. ૯.
રમાલકાજ કોરટમાં આને, અમદાવાદ મોઝાર;
જેછે સાદિળ જગજી બુવો, પ્રતિભાસ સહસ્ર પગાર. અ. ૧૦.
આ પુસ્તકથી એ સાહેબનુ મનરંજન કરી લીધું;
અધિક મદદ એણે આપી, કવિનુ મનરંજન કીધું. અ. ૧૧.
ત્યાં મુધી આ પુસ્તક જગમાં રહેશે હામોદામ;
ત્યાં મુધી આ ઉદાર નરનુ, અવિચળ રહેશે નામ. અર્પણ. ૧૨.

દોહરો.

આ આખ્યાન શુણ્યાતાણું, શ્રુતીકૂળ કહું સમર્થ;
શ્રોતાજન મુશુળે સહું, વાત ન ગણશે વ્યર્થ. ૧.

૫૬ ૧૪૩ મું.—દેશી ૨ લી.

પૃથુરાજના પૂર્વજ રાજ, વેનતાણું આખ્યાન;
જે સાંભળશે તો તેને કૂળ, શો ગંગાજળ રનાન. ૧.
પુત્ર વધે પરીવાર વધે વળી, વધે શીલ ને સિદ્ધ;
આયુષ લાંબી ઈશ્વર આપે, વળી આપે તવનીધ. ૨.
આ હિતમ મુખકારિ કથાનો, મહિમા કહ્યો ન જાય;
કોટિક પ્રાદ્યલ ભોજનનુ કૂળ. આ સાંભળતાં થાય. ૩.
નંદતણો વસુદેવતણેકે, દશરથનો મહિમાય;
વેનતાણો મહિમા એવો, જેના મુત વેકુંદશય. ૪.
મોટા જન મોટાને કુવચન, કહેવા સમર્થ થાય;
વાધે વાધ લડે ને વચમાં, છોટા છુંદાઈ જાય. ૫.
કળિનુગમાં જો વેનતાણી, કરશે નિદા કોઈ પ્રાણી;
પાપે તેની જીભ ભરશે, જમણ જશે તાણી. ૬.
વિધવા ધર્મ વરણ્યાછે માંહિ, શ્રુતિ સંમતી સમાન;
વિધવાએ તો અવશ્ય કરીને, આ શુણું આખ્યાન. ૭.
આખાહરણ કુંવારી શુણરી, રાસલિલા પરણેલી;
વિધવાઓતો વેનતાણું, આખ્યાન શુણો મન મેલી. ૮.

ચૈત્રે આખાહરણ શુભે, ને માધે વેન ચરિત્ર;
 માધવટો ન્હાયાસમ પ્રાણી, પળમાં થાય પવિત્ર. ૯.
 અઠસઠ તીરથ ન્હાયાનૂકૂળ, પરિપૂરણ તે પામે;
 કોટી જનમનાં પાપ ટળે, તન તાપ વેદના વામે. ૧૦.
 રોગ દોષને કલેશ ટળે, નવ આવે તરિયો તાવ;
 ડાકણ શાકણ ભૂત નડે નહીં, નડે નહિ ગ્રહ ભાવ. ૧૧.
 સ્નેહ સહિત જન જે સાંભળશે, ઉત્તમ આ ઇતિહાસ;
 સુખલેશે સંસાર વિષે વળિ, વસશે વૈકુંઠ વાસ. ૧૨.
 જો આ પુસ્તક અજોતર શત, દયાથિ દેશે દાન;
 તો તેને કૂળ દાન કર્યાનું, સુવરણ મેરૂ સમાન. ૧૩.
 પ્રતિભાસે પૂતમને દિવસે, શુભશે સ્નેહ સહીત;
 એના ઉપર અખંડ રહેશે, પરમેશ્વરની પ્રીત. ૧૪.
 વેદ પુરાણ અને ઉપનીષદ, ખટ શાસ્ત્રનો સાર;
 વેનતાણું આખ્યાન વખાણું, યથામતી અનુસાર. ૧૫.
 ગંગા જમનાં સરસ્વતી ને, સાભ્રમતીને રેવા;
 આ શુભશે તેને થઈ ચૂકી, સહિ તીરથની સેવા. ૧૬.
 કથા પવિત્ર સમાપ્ત કરતાં, કહે કવિજન કરન્નેડ;
 શ્રોતાજન સહિ સ્નેહે ખોલો, જય જય શ્રી રણછોડ. ૧૭.

પદ ૧૪૪ મું—દેશી ૪૨ મી.

આરતી.

જય જય જગકર્તા, જય જય જગકર્તા;
 ભગવત તું ભવભર્તા, હરકત સંહર્તા. જય દેવ જય દેવ. ૧.
 પૂરણ પરમ પરાક્રમિ, પ્રભુ વિભુ પરમાત્મા;
 સકળ કળાધર શ્રીમત, ધીમત ધર્માત્મા. જય દેવ. ૧.
 તું સચરાચર સ્વામી, બળવંત બહુ નામી;
 વિમળ મંડળ વિશ્રામી, ધન્ય અચળ ધામી. જય દેવ. ૨.
 તત્ત્વ સકળ ગુણ તારા, સર્વથકી સારા;
 અંતરજ્ઞમી અમારા, પ્રાણથકી ધારા. જય દેવ. ૩.
 કરૂણાકર સુખ કારી, ધર્મ ખીરદ ધારી;
 તે ભવપાર ઉતારી, અગણિત નર નારી. જય દેવ. ૪

જય જય જનમન રંજન, ભંજન ભવ ભીતી;
 પૂરણ પુણ્યે પામું, પ્રભુ તુજ પદ પ્રતી. જય દેવ. ૫.
 જય કોટિક જગ કારણ, ધારણ તું ધરણી;
 તું સંકટ જળ તારણ, કહું શી શી કરણી. જય દેવ. ૬.
 તુજ મહિમા બહુ મોટો, શુભ તારી શક્તી;
 સુરનર મુનિવર માગે, ભલિ તારી ભક્તી. જય દેવ. ૭.
 તું અદ્ભુત ઉપકારી, અકળ કળા તારી;
 સકળ ભજે સંસારી, ધ્યાન રૂદે ધારી. જય દેવ. ૮.
 તુંજ પરમ પિતૃ માતા, તું ભગની ભ્રાતા;
 વિદ્યેશ્વર વરદાતા, સ્મરણે સુખ શાતા. જય દેવ. ૯.
 રહું તારા ગુણ રટવા, મહા સંકટ મટવા;
 ઘણાં કુકર્મો ધટવા, વિપત બધી વટવા. જય દેવ. ૧૦.
 હે હરી હરકત હરજે, કરૂણા ધણિ કરજે;
 અભય કરણ આદરજે, ઉર અરજ ધરજે. જય દેવ. ૧૧.
 તું-ચૂરણ ચિત ચિંતાં, ભૂધર ભગવંતા;
 સર્વ સ્થળ વિલસંતા, ગંભિર ગુણવંતા. જય દેવ. ૧૨.
 હરવા અવિચળ હામે, હરિ કરૂણા કામે;
 આરતિ ઉત્તમ આમે, રચિ^૧ દલપત રામે. જય દેવ. ૧૩.

પુનર્વિવાહ વિષે એક મિત્રે પૂછેલા પ્રશ્નના ઉત્તર.
 દોહરા.

બાળ રંડ સ્ત્રી પુરૂષને, બાળે જ્યારે કામ;
 મુનીતીનું જળસિંચીને, વિવેકિ લે વિશ્રામ. ૧.
 હોય નાતનો ખપ અને, પુનરલગ્ન નહિ ચાલ;
 તે કાંતો રતિ સુખ તજે, કે જ્ઞાતીને હાલ. ૨.
 પેખીને સુખ પારકું, સમજૂ ન કરે શોક;
 કદિ વાહન ચોરે નહિ, થાકેલા શુચિ લોક. ૩.
 કામાગ્ની કળજે કરે, ઉત્તમ જન તો એજ;
 પ્રાપ્ત થાય જો નીતિયે, ભોગ ભોગવે તેજ. ૪.
 સમજવે એ પક્ષને, ઉપદેશક જન આમ;
 તોજ સમાધાને રહે, દુનિયાં દલપતરામ. ૫.

^૧ સંવત ૧૯૨૪ માં વેનચરિત્ર રચ્યું.

વેનચરિત્ર પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પદ તથા ગરબી સંગ્રહ.*

પદ ૧ જું.—તરલભગને શિખામણુ.

“પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ યાવ” એ રાગ.

નિર્ભય ન ભભિશરે તર ભભરા, બહુ બાવળ ક્યાંઈકજ ડભરા
નિભય; ટેક.

આ સંસાર નિકટ વનછે, સ્થિર ચર તરવરમયતે છે;
ક્યાંઈ મોટા પર્વત દુખમયે ક્યાંઈ, મુખમય સરિતા વહેછે. નિ. ૧.
ક્યાંઈ ભયકારી શિકારિ ફરેછે, સૂક્ષ્મ જાળ પસારો;
પગ અડતાં પકડાઈ પડિશ તું, તો પછી શી ગતિ તારી. નિ. ૨.
કોઈ તરવરનો પરિભળ નિર્ભળ, છેવિપમય કોઈ છાયા;
કુટિલ કઠણછે કોઈના કાંઠા, કષ્ટ કરે પરકાયા. નિર્ભય. ૩.
ઉપર નિરખિ આકાર અધિક શુભ, અધિક મુવાસની આરો;
ગણુ ગણુ ગણુ ગુન્નરવ કરતો, પહોચિશ નહિતે પાસે. નિ. ૪.
દિસે સરસ દેખાવ ખરેખરિ, ફૂલ અતુલ્ય કુલેનાં;
પ્રાણ પ્રલય પળમહિ કરે, પગટકવાથી પણ પહેલાં. નિ. ૫.
સરસ મુગધિત અમળ કમળ, લોલે તરહિશ લપટાઈ;
બંધ થતાં બંધાઈ પડિશ તો, મુકરર મરિશ મુંઝાઈ. નિ. ૬.
કોઈ તરનો ચિકણો રસછે ત્યાં, ચડપરહ પગ ચોટી;
એ પગ પછિ ઉખડે ન ઉખાડ્યો, પડેપિડા મહા મોટી. નિ. ૭.
રિસમણી સરખાં તર રિસતાં, સેકેજે રિસે ભરાય;
પ્રિય ભાવે પણ સ્પર્શ કર્યાથી, ચડપ બહ ચિડવાય. નિ. ૮.
કોઈ તર કોગટ કુલે ખરાં પણ, મુગધ નહિ માંડી સારો;
નિરખિ રહિશ પણ નકી નહિ સરે, તયિ અરય કાંઈ તારો. નિ. ૯.
કોઈક તર કદળી જેવાં, ફળ આપે એકજવાર;
કાપે તેને ફરિફળ આપે, બીજા નિરાશ જનાર. નિ. ૧૦.
રાયણુનો વળે રીત જુદી, શરમાં ફળશે સોવરણ;
સેવા કરનારો મુખ નહિલે, પછે કોઈને મુખ નરો. નિ. ૧૧.
ઠંકાણુ ઠિક જેઈને ઠરજે, ઠરજે
કેયન અધિક તુજ હિતકારક, કે

રામે. નિ. ૧૨.

દોહરો.

જો વિચારીને જીવતું, આ યારિ હિર;

સદાચાર ધર સર્વદા, દુરાચાર કે દૂર. ૧.

પદ ૨ જું.—દુરાચારીને શીખામણું.

“આત્ર વેલી અત્ર મેલી પ્યારી રધે” એ રાગ.

દુરાચારી વ્યભિચારી, જો વિચારી, થશે સારી કે તકારો ગતી તારી;
દુખ વિદારણુ માટે. તને ભવતારણુ માટે, કહું મુખકારણુ માટે;
ધોરજ તું તો ધારીધારી, જો વિચારી; દુરાચારી. ટેક.

તજ શર્મ તે કુકર્મ કોડ કીધાં, લકડપ પનાં તે આપ શીર લીધાં;
ખાન પાન દાન દીનને ન લીધાં;

તારૂં કેમ થશે કલ્યાણુ, અંતર આણુ, તરક ખાણુ, જઈશ જાણુ,
શું મુખમાણુ, થશે હાણુ, લેશે પ્રાણુ, જમડા ખાણુ;

મોટાં મારી મારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૧.

રૂડી રીતે ચીતે ચીતી તું નચાલ્યો; ઝેર વિષયવ્યાળ અડપથી તે
આલ્યો, ક્યો ફેદમો ફરીને કુલ્યો ફૂલ્યો;

પુજ્યા નહિજ પ્રભુ પરમ, ભર્યો ભરમ, તજ ધર્મ, કેસાં કર્મ,
હાડચર્મ, રાખ્યાં ગરમ. ભુલ્યો મર્મ, જમ્યો તરમ;

રસોઈ સારોસારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૨.

કહું હેતથી તું ચીત હજી ચીતે, ધર્મ આલ હવે ચાલ રૂડી રીતે,
મસ્તક નામ પ્રભુ પામ પુરો પ્રીતે;

સ્મરણુ કર અશરણુ શરણુ, સંકટ દરણુ, ધરણુ ધરણુ;
તારણુ તરણુ, ટાળે મંરણુ કરણુ કરણુ સદા ચરણુ, મુધા ઝરણુ;

પીલે હારીહારો; જો વિચારી. દુરાચારી. ૩.

શિક્ષા સંતની મહાંતની નમાની, કુહા ગ્રંથ ટેરે પંથ ધરી પાની,
સાંમળ ભ્રાત્ર આતો વાત નથી નાની;

દીસે દુષ્ટ અરસ દરસ, ઘણો નરસ, પીધા છરસ, કીધા સ્પરસ,
રહ્યા ચડસ, ન ગઈ તરસ, શિક્ષક સરસ, વરસો વરસ;

ચાક્યા વારો વારી; જો વિચારી. દુરાચારી. ૪.

ખન્યો છે તું છકેલ ખેલ ખોયો, સાર ઉરમાં જરૂર તે ન જન્યો,
ક્યાં ફેલ પાપ મેલને ન ધોયો;

ન લીધું હરિનામ, ધરીહામ, દલપતરામ, કહે આમ,
દીધા દામ, વિષય કામ, રામેદામ, આઠેનમ;

ભજ્યો નારો નારો; જો વિચારી. દુરાચારી. ૫.

પદ ૩ જું.—ક્રોધ ત્રિશે.

“નાથ કેસે ગજકો બંધ છોડાવો.” એ રાગનું છે.

ક્રોધપર ક્રોધ ન કરશે કદાપી, અતિ ક્રોધ છે પૂરણ પાપી;
ક્રોધપર ક્રોધ ન કરશે. ટેક.

* આમાંનાં ઘણાં ખરાં પદ તથા ગરબીઓ મુંબઈના
શ્રીમદ્ધોષોપાનીઆને વારંતે રચ્યાં હતાં.

ક્રોધ ક્રોધ અધિક ઉપનવે, સદા સુખોધને કાપી;
વહાલાં માંહી વિરોધ વધારે, સોધ સમૂળ ઉથાપી. કોઈપર. ૧.
કૃત્ય અકૃત્ય કશું ન વિચારે. જ્યારે રહે રીસ વ્યાપી;
મુંખનું વચન ફરી મુંખમાં ન પેસે, છાપ પટોવે છાપો. કોઈ. ૨.
આપની સગળીએ વિસારિ સુમતિયો, ક્રોધે કુમતિ જેને આપો;
નહી કરવાનાં કામ કરી નર, રોચાછે વનમાં વિલાપી, કોઈ. ૩.
ક્રોધ કરી ફરી ફરી પસતાયા, જે હતા પ્રૌઢ પ્રતાપી;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, ખ્યાતછે વાત અદ્યાપી. કોઈ. ૪.

૫૬ ૪ મું.—લોભ વિશે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નકરવાનું લોભથી કર્મ જો કરશો, અંતે કષ્ટથી કેમ ઉગરશો;
નકરવાનું. ટેક.
લોભ લેખીને લાલચમાં લેવાશોને, પાપીપણે પેટ ભરશો;
કદિ દસ દિવશનું સુખ દેખશો પણ, ઠેઠ લગણું નહિ ઠરશો. ન. ૧.
દુષ્કરમોને દોલત મંદ દેખી, આપે જો એવું આદરશો;
પડતા સાથે પોતે પડી પરવતથી, મોત વિના નકી મરશો. ન. ૨.
છાનાં કરોને કુકર્મો છુપાવી, જો દિલમાં નહિ ડરશો;
ધંધરથી નહિ રહેતે અન્નણ્યું, ધરણી ખોદીને જો ધરશો. ન. ૩.
ખાંતે ખુશોથી જો લોભની ખાડીમાં, વગર વિચારે વિચરશો;
દલપતરામ કહે દેહ તજિને, નરકની વાટે વિચરશો. ન. ૪.

—૦—

૫૬ ૫ મું.—ધંધરના યુનાહથી ડરવા વિષે.

“જીવનું શાને શોચના ધરે ફૂલને કરવું હોયતે કરે” એ રાગ.
દિલે દિલ જાણુ થકી જોડરે, કમાંણી કપટ કરી કેમ કરે. ટેક.
ખૂનીને પાંધી ખાંડાની, ધાર તળે લઈ ધરે;
એ અવશર કોઈ આપે સુખડી, કેમ ગળામાં ગરે. કમાંણી. ૧.
વાધ મળે જનને વગડમાં, પંથ જતાં પાધરે;
ભય લાગે ને હિંમત લાગે, ભૂપર પગ નવ ભરે. કમાંણી. ૨.
જળ પંથે જતાં જળધીમાં, જર આવે નજરે;
પણ ત્યાં કદિ ઠેકી પડવાનું, અંતર નહીં ઉતરે. કમાંણી. ૩.
ધર બળતું દેખીને ધર ધણી, રૂદન અતી આદરે;
પણ દોલત બળતી દેખીને, માંહી પડી નવ મરે. કમાંણી. ૪.
માયા કારણ ઉપજે મૃત્યુ, એવું ન કોઈ આદરે;
મોતથકી હરિનો ડર મોટો, એમ વિચારી અરે. કમાંણી. ૫.
આ જગનું સુખ અલ્પ, અરે ભાઈ અતિ દુખાછે આખરે;
પછિ પીડાનો પાર ન પામે, સહસ્રજનુગને સરે. કમાંણી. ૬.

આ સંસાર સ્વપ્નની સમૃદ્ધી, ભવ પછી નહીં સાંભરે;
સુકરમ કુકરમ રહેસે સાથે, ફેરજ્યાં તું ફરે. કમાંણી. ૭.
સ્વપ્નામાં ટૂટે કેરુએ, ને આંખે આંસુ ઝરે;
જાગિ જીવે સ્વાનુ તો જાગું, કટૂચ ત્યાં ચરચરે. કમાંણી. ૮.
રે પ્રાણી તે પ્યાર ન રાખ્યા, પરમ પ્રભુ ઉપરે;
દલપતરામ કહે દારણુ દુખ, હરીવિના કોણુ હરે. કમાંણી. ૯.

૫૬ ૬ મું.—સત્યવિષે રાગ હુમરી.

“ભદુગારો પુતારો કહ્યું કરી ગયારે” એ રાગ.

ચિતે ધારી વિચારીને ઉચારી જીવ્યારે,
સત્ય કેવુંછે સુખકારી જીવ્યારે; ચિતે. ટેક.
સત્ય ઉચારે તે સુખ ધારે,
હારે ન વિચારે તેની સ્થિતિતો નહારી; જી. સત્ય. ૧.
સત્યની વાંણી સઘળે પ્રમાણી,
હારે ઉરઆણી વખાણી નરનારી; જી. સ. ૨.
સત્ય તજયતો જશ ટળી જાયછે,
હારે ખાય ખતા અને થાયછે ખુવારી; જી. સ. ૩.
સત્ય આધારે ધનને વધારે,
હારે વડા વિદવાન વિવેકી વહેપારી; જી. સ. ૪.
સત્ય ન જોલે તે ખર તોલે,
હારે સત્ય જોલે તે તો લે શોભા સારી; જી. સ. ૫.
પરમ પીતાજી સત્યથો રાજ,
હારે પૂરાપાજી રહે રાજ સત્ય હારી; જી. સ. ૬.
પરમ ધરમ પણ સત્ય પ્રમાણે,
હારે જોલી જાણો ઉર આણો સ્વર્ગ પ્યારી; જી. સ. ૭.
દલપતરામે કહ્યું શુભ કામે,
હારે સર્વ કામે સદા સત્યને સંભારી; જી. સત્ય. ૮.

૫૬ ૭ મું.—લોખા જન વિશે.

“પ્રજુતને પ્રસંનતે કેમ થાય,” એ રાગ.

ભાઈ જન લોખા જે ભૂતજમાં, સમજે નહિ સવળ અવળમાં;
ભાઈ. ટેક.

જ્યાં જેવી સોખત ત્યાં જઈને, તરત ગરક તે થાય;
જેમ ગંગાજળથી મદિરાથી, માટો પલળી જાય. ભાઈજન. ૧.
સત્ય અસત્યની સમજણ નહિ, સમજે નહિ સાર અસાર;
છાતિએ ગાંઠ પડી નવછૂટે, હિંમત કરો હજાર. ભાઈ. ૨.
હસે રુએ કે હુક પકડે, વણ કારણ કરે લડાઈ;
વણ સમજ્યા વીવાદ કરે, તે લોલો કહીએ ભાઈ. ભાઈ. ૩.

ભૂત પ્રેતની ભ્રમણા રાખે, મંત્ર જંત્રને માને;
 સઘળી વાતો સાચી માને, કથન પડ્યું ને કાને. ભાઈ. ૪.
 રૂપું આપો સોનું કરાવે, કોઈ કિમિયાગર પાસે;
 સોનું ખતનતો તે શિદ રખડત, લોળાને નવ ભાસે. ભાઈ. ૫.
 વગર વિચાર ઉચાર કરે પણ, જોગ્ય અજોગ્ય ન જાણે;
 શુભ રોને શીખામણ દેતાં, ઉલટો અવચુલ આણે. ભાઈ. ૬.
 મનમૂળા બહુ મોટા રાખે, જોગ્ય ખને નહિ જોના;
 પોતામાં ને ચુલુ નહિ પૂરો, ધરે ગુરવ ઉર ઝેનો. ભાઈ. ૭.
 લોળા ભૂપતિની ભૂમીમાં, પ્રજા અધિક પીડાય;
 ઝાંચી કરીને ચોર જતો રહે, જોગી માર્યો જાય. ભાઈ. ૮.
 અજ્ઞાની અજ્ઞાનપણથી, વચન ઉચરતાં ચૂકે;
 લોળાજન ભીતરમાં ખીજે, મહા જુલમ કરે મૂકે. ભાઈ. ૯.
 ભવિષ્ય કારણથી લોળપણું, એતો સહિમા આવે;
 ડાહ્યાપણું ખનિ જય દિવાનાં, ભવિષ્ય જો ભૂલાવે. ભાઈ. ૧૦.
 લોળા થઈને સ્વાસ્થ સાધે, તે કહીએ ઠગ લોળા;
 ગાગર માટે લઈ જઈને, ગુમ કરી દે ગોળા. ભાઈ. ૧૧.
 કામ કરી પસ્તાવું પડે પછિ, કરેજ એવાં કામ;
 લોળાને ભીતરમાં બુદ્ધિ, દિસે ન દલપતરામ. ભાઈ. ૧૨.

—૦—

પદ ૮ મું.—ભવિષ્ય ભૂલવવા વિશે.

રાગ પ્રભાતિ,

“ઐ ગાયો શ્રદ્ધા તે પરમ આનંદથી, કર્મના જીવતે મર્મ જાણે”
 એ રાગનું.

ભૂલવે ભવિષ્ય તો કોણ ભૂલે નહિ, ભેદ પાણ ભૂલથી થાય લોળા;
 કોઈ દિન સાહસિક કામન કરે કરુ, તેતણા તુરત દેવાય ડોળા.
 ભૂલવે ભવિં ૮૬.

ધર્મરાજ બધો મર્મ મન સમજતા, કર્મ તે છુતનું કેમ માંડે;
 વાળની પતિતણાં વચન સીતા સતી, છેક પતિ આણ તે કેમ છાંડે.
 ભૂલવે. ૧.

નરપતિ નળતણી પ્રખળ બુદ્ધિ બહુ, જુગટે જીવ તે કેમ જોડે;
 બહિને દુર્લભા આણી ને વલ્લભા, તેતણો સંગતે કેમ તોડે.
 ભૂલવે. ૨.

સંપીને શત્રુ સહુ જીતિ સંસારમાં, જદવે જશ વિશેષે જમાવ્યો;
 રાજનીતિતણી રીતચિતથી ઠળી, કુમતિ સૂજી જ્યારે કાળ આવ્યો.
 ભૂલવે. ૩.

ચતુરની ચતુરતાં કાંઈ ચાલે નહિ, ભાવિ ભલાવતાં ચતુર ચૂકે;
 અન્યને આપ ઉપદેશ આપે અતિ, આપ ઉલટો જઈ ટેક મૂકે.
 ભૂલવે. ૪.

નાવની જોમ મરખીજ નરહો ગતિ, જ્યારે જળ પવન તો ફાન જતો;
 વિશ્વધવિવેદીનું થાય વિપરેત મન, વિધિથી વિપરીત જો વેગ લાગે.
 ભૂલવે. ૫.

દેવ નિર્દોષતે ભૂલિ દૂષિત થયા, દૈવ ભલાવતાં દેવ ભૂલ્યા;
 માનવી માત્ર અભિમાન મનમાં કરુ, રાખીને કોઈ કરશો ન કૂલ્યા.
 ભૂલવે. ૬.

છાંડિ દેવાંગના વિદ્વતી અંગના, ઇંદ્રને રૂડિ શું અધિક લાગી;
 બુદ્ધિ બહુતોયતે સુદ્ધિ ભૂલી ગયો, કામની કાજ નિજલાજ ત્યાગી.
 ભૂલવે. ૭.

જાણ પરવીણ ગોસાંઈ જડુનાથજી, આખર કાજ જો અરજ કીધી;
 સમજણા સેકડો પાસ સેવક હતા, કોઈ અંકેમ નહિ બુદ્ધિ દીધી.
 ભૂલવે. ૮.

અગ્નિના અધિક ઉતપાતતે સાંભળી, સાચવી રાખવા સર્વ જોગે;
 છેવટે ઇશ ઇચ્છા થકી છાપરે, આપણો ચૂકથી આગ લાગે.
 ભૂલવે. ૯.

એહને કોઈ ઇચ્છા કહે ઇચ્છી, કોઈ કહે કર્મના આંક એવા;
 જે ન ચૂકે કદા તેજ ચૂકે તદા, કાંઈપણ છે ખરું એવું કહેવા.
 ભૂલવે. ૧૦.

જૂઠો વેગ સત્યવાદીને જો ચડે, બોલતાં બોલ જૂઠાજ બોલે;
 પરણી સ્ત્રી પરહરી વતવિષે વિચરી, પરવધૂ પેખિને દિલ ડોલે.
 ભૂલવે. ૧૧.

એવું અભિમાન અભિમાની મનમાં ધરે, કોઈ રો ખાઉં નહિ કોઈ દામે
 દૈવની આગળે કરવું ઠહાપણ કરુ, દીનતા દાખો દલપતરામે.
 ભૂલવે. ૧૨.

પદ ૯ મું.—ગુરુએ શીખામણ.

“જેણુવ નથી થયો તુરે, હરિજન નથી થયો તુરે” એ રાગ.
 સમજો શાણા ગુરુએ, સુણજો શાણા ગુરુએ;
 શીખે પૂનરો; સમજો, ટેક.

કુરાચરણથી દૂર થવાને, સદાચરણના માર;
 સંસારીને દો શીખામણ તે છે કાચ તમાર. સમજો. ૧.

અનાચાર તજવાથી ઉલટું, આપોછો ખાઇએ;
 ખરૂં ખેતર બહાર કાઢતાં, છાંટ આવીને પેહું, સમજો. ૨.

વીશય ભરેલાં પદ વંચાવી, કરો છો જનને કામી;
 વ્રજપતિને શીદ ખાલી વગોવો, બુઝેછે અંતર જમી. સમજો. ૩.

અવળે રસ્તે ઇશ્વર ભજતાં, જગમાં સુખ નવ જોયું;
 બહુ ઝાઝુ મળવાને બદલે, આજે હતું તે જોયું. સમજો. ૪.

શરણ પામીને મરણ પછી, જમપુરમાં પીડા વેઠી;
 પીંજરી ગઈ પૂત પામવા, ખસમ ખોઈને ખેલી. સમજો. ૫.

પાખંડી ગુરુજન પોતાનાં, પાપન નજરે પેષે;
 છાંડકુવામાં ઉતરેલો જેમ, હુગરને નેહિ દેષે. સમન્ને. ૬.
 સેવક જન સઘળાને સાચા, સમન્ને બેટા બેટી;
 દાસનણી વહુ દીકરોયોને, બ્રહ્મ ન કરશે ભેટી. સમન્ને. ૭.
 આ અવસર છે અવર તરહેનો, જે થાશે તે જશે;ો;
 મમન તમારો નહિ મેલો તો, ખાલી સરવસ ખોશો. સમન્ને. ૮.
 સેવા પામી શું સુધર્યું જો, પૂજ્યા જડયા જેવે;
 દુરાચરણ નહિ દુર તળેતો, સમન્ને જન નહિ સેવે. સમન્ને. ૯.
 આમ તમારું કામ બગડશે, રામ રૂદે નહિ રીઝે;
 ધામ દામને ગામ ગરાસ, તમામ જશે ધેર ત્રીજે. સમન્ને. ૧૦.
 ખાન પાન સતમાન બળે તોય, માત્ર મૂકી દ્યો મનથી;
 ભાન રાખી ભગવાન ભજો, નાનાન પાણું તણ તનથી. સમન્ને. ૧૧.
 વાન સુણીને નિવેક સાથે, ત્રીચાર વળતી કરજો;
 દલપતરામની વિનિત દોલમાં, ધીરજ રાખી ધરજો. સમન્ને. ૧૨.

૫૬ ૧૦ મુ. — પ્રીતી વિશે.

ગગ. હમરી.

“નાથકેસે ગજકો બંધ છોડાયો” એ રાગ.

દરદદલ દરદીનું દરદીજ બાણે,
 અણબાણમાં તો અંદેશો આણે; દરદ દિલ. ટેક.
 પાણીથી દૂર લગાર પડયાથકો, તરફડે મ્હ જો ટાણે;
 હાડીયાને મન હસવું આવે, અંતે ઠીઠિહસે ને ઠકાણે. દરદ. ૧.
 ચંદ્રમાં ચિત્ત ચક્રોરનું ચોર્યું, તે વાકેફ હોય તે વખાણે;
 પોતાના જીવને પીડા પડિ હોય ને, પારકો જિવ શુ પિછાણે. દર. ૨.
 ચમકની તરફ ખંચાયછે લોહડું, તેને કહો કોણ તાણે;
 અકળિત કારણ એ અમાધારણ, ધ્યારનું એજ પ્રમાણે. દર. ૩.
 સારસ જોડું રાનેહો વસે તેને, પાડતાં જુદાં પરાણે;
 રુખની ઘડી તેતે સ્વપને મળે નહિ, ટળવળીને તજે પ્રાણે. દર. ૪.
 દંપતીનાં દીજ તેમજ તરસેછે, બંધન ધ્યાર બંધાણે;
 જાણેછે અંતર અરસ પરસનાં, ગાઈ બતાવે શું ગાણે. દર. ૫.

હોરી ૧ લી.

“સાગરો અજહુ નહીં આવે.” એ રાગ.

ધેર આવો વસંત વિલાસી; વિલાસી ધેર. ટેક.
 આવે સમે કેમ આપ થયાછો. પિયુ પરદેશ પ્રવાશી;
 અવધ ઉપર દિન અધિક ગયાછે, ફાગણની ગુણ રાશી; ૧.
 પ્રિયા આવો પૂરણ માસી, ધેર આવો વસંત વિલાસી.
 લખિ લખિ કાગળ લખવાની લેખણે, ઘણું લખતાં ગઈ ધાસી;
 આપનો ઉત્તર એકે ન આવ્યો, એ થકી થઈછું ઉદાસી;
 નકો બેઠી થઈને તિરાશી, ધેર આવો વસંત વિલાસી. ૨.

કથ કથનથકો દોલ કર્યો હતો, એક દિન બેશી અગાશી;
 ધ્યારિતને નહીં પલક વિસારું, તે નથી જ્ઞેતા તપશી;
 સ્વામી કેમ મળશે શાખાસી, ધેર આવો વસંત વિલાસી. ૩.
 પિયુ તમે અરથે પલંગ બિછાવું, ખાટ બાંધુ ખૂબ ખાસી;
 ચંપા ચખેલી ગુલબના ગજરા, હાર પેહેરાવું હુલાસી;
 વદન જોજી નેણ વિકાશી, ધેર આવો વસંત વિલાસી. ૪.
 આ રૂતુમાં રમે પિયુ સંગ પ્રેમદા, હેતે કરી કરી હાલો;
 દલપતરામના દેવે દીધા હોય, જોડજો રામ સીતાસી;
 કરા કેમ રાખે કચાશી, ધેર આવો વસંત વિલાસી. ૫.

હોરી ૨ ૭.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

આવો પ્રાણપતી પીયુ ધ્યારા, હો ધ્યારા આવો; ટેક.
 આ અવસરમાં ઉતાવળા આવી, પૂરો મનોરથ મારા;
 વીતી જશે જો વસંતના દિવસો, સોનાથી શોભિત સારા;
 આગળ મળવાનાં ઉધારા, આવો પ્રાણ પતિ પિયુ ન્યારા. ૧.
 ફૂલેલા ફૂલના ફાલ તે તમવિના, તિરખતાં દોરો નદારા;
 સંત વસંતના રાગ આગાપે, લાગે છે તે તો લવારા;

સ્વામી હોય તોજતે સારા. આવો. ૨.

કોયલના સ્વર કાળજી કાપે, શુક રવર દુખ કરનાગ;
 વાળે દુકડાં ડફ, ચંગ મુદંગને ગાજે સરોદ સતારા;

જિતર ઉપજે ભયભારા. આવો. ૩.

સેવા કરૂં આવો સામુના જયા, નહીં રાખું નેણથી ન્યારા;
 નાથ તમે મારી નથડીનું મોતી, હઈડીના હાર હજારા;

તમે મારા નેણના તારા. આવો. ૪.

કંથવિના મને કશુંએ ગમે નહીં, ખાટ રસ લાગેછે ખારા;
 દલપતરામના દેવને કહુંછું, તોડ વિજેગ અમારા;

તેથી પાડ માનશું તારા. આવો. ૫.

હોરી ૩ ૭.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નાણદો કેમ નાથ ન આવ્યા, ન આવ્યા; નણદી. ટેક.
 જોને એણે પરદેશમાં જોને, જાથુ જમાવ જમાવ્યા;

જરીએ ફરી ધર સામું ન જોયું, કરોડ સંદેસા મેં કહાવ્યા;
 કાગળ એકે લાખ લખાવ્યા. નણદી. ૧.

પરણીને તુરત જવા પરદેશો, શોધી સંઘાત સિધાવ્યા;
 મારું કહું કશુંએ નહિ માન્યું, કરોડ તરેહ અટકાવ્યા;

રહ્યા નહિ મારા રોકાવ્યા. નણદી. ૨.

નરધાં.

નર આપી નવા નાવમાં જ્યારે, નવ નવા ભાર ભરાવ્યા;
એવે સમે છાંટા આંસુના મારી, આંખેથી ખૂબ ખરાવ્યા;
અવધ ખટ માસ ઠરાવ્યા; નણુદી. ૩.
ખરેખરા સમખાઈ ખમિત કરી, ઉનિશ્વાસ આણાવ્યા;
જર અરથે જળપંથે જવાના, અગણિત ગુણતો ગણાવ્યા;
ભક્ષા ભક્ષા ભેદ ભણાવ્યા; નણુદી. ૪.
ખાહુ ખાહુ બંદર બંદર જોતે, મૂલથી માલ મગાવ્યા;
લાલ મજ્યો તેમ લોભિયા થેતે, લોભ અથોલ લગાવ્યા;
લોભે સમભારે ભગાવ્યા; નણુદી. ૫.
વાટ જોતાં દસ વર્ષ વિત્યાં પણ, લાજે ન કોઈના લગ્નવ્યા;
જોખન જોર તો જાયછે જલદી, નહિ શણગાર સજ્જવ્યા;
ભક્ષા નહિ વેષ ભજવ્યા; નણુદી. ૬.
મુદત દિવાળીના દિવસની દીધી, વાયદા તે તો વગ્રવ્યા;
કુરિને અવધ વળિ કાગણીની લખો, એ પણ દિવસનો આવ્યા;
હરખ હોય નહિ ઉપજવ્યા; નણુદી. ૭.
રંગે રમે હોરી મળીને રસીકી, કેશુડે રંગ રચાવ્યા;
પરણ્યોને પ્યારી પરસ્પર છાંટે, મનહર ખેલ મચાવ્યા;
ભાળી ભક્ષા પ્રગટાવ્યા; નણુદી. ૮.
તાળ મદંગ વિણા હફ વાજે, રાગ રસિક ગવરાવ્યા;
વિરહણીને તો વિશેષ વધે દુઃખ, વિષના રોપા વવરાવ્યા;
ચણ્યા લોહના ચવરાવ્યા; નણુદી. ૯.
ચંપા ગુલાબ ચંબેલીને ચાદરા, ફૂલડે ફુલી ફૂલાવ્યા;
લોખવીને કોઈએ મુજ ભરથારને, ભાન જરૂર ભુલાવ્યા;
કાંતો રહેવા કપ્પલાવ્યા; નણુદી. ૧૦.
દાહાલ વસંત રૂપનો જે દુર્લભ, ગાફલ થેતે ગુમાવ્યા;
કાંતો કોઈએ મારા અવગણુ કહિ કહિ, મુજભરથાર ભમાવ્યા;
કોણે એવી અકલ કમાવ્યા; નણુદી. ૧૧.
કર્મ ક્રિયા ભવના નડયાં નણુદી, ઉરમાં અંગારા ધખાવ્યા;
દલપતરામના દેવને કહુંછું, પિયથી વિજેગ રખાવ્યા;
એવા કેમ લેખ લખાવ્યા, નણુદી કેમ નાથ ન આવ્યા. ૧૨.

હોરી ૪ થી.

“મતે ડારા પીચકારીરે મેં તો સગરી ભીંજાઈ ગઈ.”—એ રાગ.

વસંત રૂપ ખીલ્યો વનમાં રે,
મોટી ખુશી મારા મનમાં; ટેક.
દેશમાં વાગ્યો મુધારાનો ડોકો,
શુભ થયું એજ શુકનમાં રે; મોટી. ૧.
ધરણીમાં થઈછે કુધારાની કમતિ,
ગમતી સાફાઈ ગગનમાં રે; મોટી. ૨.

આજ પ્રજાનો સ્વતંત્રતા પામી,
વદનથી વદતાં વચનમાં રે; મોટી. ૩.
ખાગમાં ફૂલ ખાહુ વિધ ફૂલ્યાં,
ફૂલ ફેલાઈ છે જનમાં રે; મોટી. ૪.
ધેર ધેર આચ્છવ અતિ ધણા થાએ,
ગાયછે ગીત ગાયનમાં રે; મોટી. ૫.
રંગ ઉમંગે થયાં મુખ રાતાં,
હોય જેમ હોરી ખેલનમાં રે; મોટી. ૬.
ધાણીની પેઠે તો ધન વહેંચાયું,
ભળિયા છે લોક ભજનમાં રે; મોટી. ૭.
દલપતરામના દેવે દયાથી,
દોષો આનંદ આદનમાં રે; મોટી ખુશી. ૮.

કેફ વિષે.—દોહરા.

ભાંગ અફિણ ગાંજ થકી, ઉપજ્યાં કષ્ટ અનેક;
રાજ ગયું દોલત ગઈ, વિદ્યા તથા વિવેક. ૧.

ગરબી ૧ લી.

“ધન્ય અંબે માત વસીયાં ડુંગર માંહેરે જાયગા જોષને.”
એ રાગ.

કેફી લોકો કેફતણા અવગણુરે કહું હું કેટલા,
નિર્લજ નરછે કેફતણા કરનારે; જગમાં જેટલા, ટેક.
આ જગમાં જે જન કેફ કરે,
તેના તનમાં રોગ અનેક કરે;
તેની નિશ્ચે નરમાં લાજ નરહે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગણુરે કહું હું કેટલાં. ૧.
તેનાં ખાળકે ખાજરીને રહશે,
તેને લેણા વાળાનિત નહશે;
પછી ગભરાઈ બધીને લહશે,
કેફી લોકો કેફતણા અવગણુરે કહું હું કેટલા. ૨.
નિત નવી નવી કુરિઆદો થારો,
વસતર હરાજે વેચારો;
કેફી સરકારે દોરારો,
કેફી લોકો કેફતણા અવગણુરે કહું હું કેટલા. ૩.
ખે ભાન થઈ ભૂલ્યો ભમરો,
નરશો જગ્યામાં જઈ રમરો;
અભિમાન તણ ગાળો ખમરો,
કેફી લોકો કેફતણા અવગણુરે કહું હું કેટલા. ૪.
તેને ધરધંધો નહીં હાથ ચડે,
તેની પુદ્ધિ જરો કેફ વડે;

તેને રસતો સુધો નહીં જ જડે,
કેફી લોકો કેફતાણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૫.
એવો અફલ હીણો કોણ હશે,
ધન ખરચીને દુખીઆરો થશે;
કોણ મરવા સામે પૂર જશે,
કેફી લોકો કેફતાણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૬.
કાંઈ નથીરે એમાં સ્વાદ કરો,
કેફથી હિલટા હોશન થશે;
વળી મરીને જમને હાથ જશે,
કેફી લોકો કેફતાણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૭.
તમે વિગતથી વિચાર કરો,
વળી પરમેશ્વરથી કાંઈકે ડરો;
દલપતની વિનતી દીલ ધરો,
કેફી લોકો કેફતાણા અવગુણરે કહું હું કેટલા. ૮.

ગરબી. ૨ જી.

“સુણજો સાજનો રે” — એ રાગ.

સજ્જન લોક વિચારી, સારી શિખામણ મન ધરીએજરે;
જેમ તેમ મુખ ખોલાએ, જેથી દિલમાં તેથી ડરીએ કેફ
ન કરીએજ. ૧.

તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડીજરે;
મારું વેણ તમે માનોતો, તજજો મદિરા તાડી. કેફ. ૨.
કેફ કર્યાથી ઘટશે ભાઈ, ચિતમાંથી ચતુરાઈજરે;
ધન ખરચી લેવી લુચ્ચાઈ, મોટી એ મુરખાઈ. કેફ. ૩.
લાજ ઘટે ને કાજ ન સુધરે, એમ ન વિચારે અંધોજરે;
સાર નથી એમાં કાંઈ અંત્યે, ધર ખોવાનો ધંધો. કેફ. ૪.
વેદ પુરાણ કુશન કિતાબો, જોજ્યો તેહ તપાશીજરે;
એ લક્ષણ તજવાથી મળશે, સધજેથી સાખાશી. કેફ. ૫.
કાજ મુલાનો મત એછે, એ મત અધ્યાત્મો જરે;
હિંદુમાં ગૌહત્યાથી પણ, દોષ ધણો દાર્જનો. કેફ. ૬.
મદિરા સારું મારું તારું, ચોર્યાનું ચિત થારોજરે;
કોઈ સમે સાંકડમાં આવી, જીવ તેમાંથી જશે. કેફ. ૭.
વસ્ત્ર તજને લાજ વિતાના, ખરની રીત રખડશેજરે;
કહે દલપત કરમાં દીવો લઈ, કોઈ ન કુવામાં પડશે. કેફ. ૮.

ગરબી ૩ જી.

“આવો હરિ શિવરાંકર ભાળા.” — એ રાગ.

તજો તમે કેફ કરમ કરવું,
જેથી થાયે મોત વિના મરવું. તજો તમે કેફ. ટેક.

નથી એમાં સ્વાદ કરો સારો,
વિવેકની નજરથી વિચારો;
દુઃખી થશે કેફનો કરનારો, તજો તમે.
પિરો જે જન મદિરા તાડી,
તેનાં ફળ દેશું દેખાડી;
જોયે પદથી દેશે પાડી, તજો તમે.
અફીણથી કેફ ગયા ઉડી,
ગમાવી ગાંઠથી મૂડી;
મૂઝા દુઃખ દરિઆમાં યુડી, તજો તમે.
મૂરખને મૂર્ખ મળે સંગી,
લીલાગર ભાંગ પોએ ભંગી;
અફલ હીણા એતો અડધંગી, તજો તમે.
મફર કે માજમ જે ખાશે,
જરૂર અફલ તેની જશે;
સારા સારા લોકોમાં નિંદારો, તજો તમે.
પિએ કોઈ ગાંજો ગુણ જાણી,
ધુમાડો ખેંચે બળ આણી;
એની તો અફલ વેચાણી, તજો તમે.
તે સર્વે રોગ કરે તનમાં,
અમે સાબળું વેદો જનમાં;
મોટા તમે માની લેજ્યો મનમાં, તજો તમે.
ન ખાશે પાકે કદી પ્રોતે,
જેથી ચતુરાઈ ઘટે ચિત્તે;
રેજ્યો રૂઢ માણસની રીતે, તજો તમે.
પ્રભુ થકી જે દિલમાં ડરીએ,
કદી એવું કરમ નહીં કરીએ;
શિખામણ સારી રૂઢે ધરીએ, તજો તમે.
ખતાની ગરબી બહુ સારી,
શુણી જે દેશે વિસારી;
તેના મુખ ઉપર પેનરી, તજો તમે. ૧૬
વારે વારે શું કહીએ વાર,
સ્નેહે કરી કહું છું તમ સાંઝ;
માનો દલપત કહે કહું મારું, તજો તમે. ૧૭

ગરબી ૪ થી. — કેફના અવગુણ વિષે.

“લાલ પીઆરીનો સાહેબારે” — એ રાગ.

શીખ કહું છું તે સૌ સાંભળો રે,
ફેલ વિસારો અફીણ હો લાલ;
લાલ કસુખા નવ લીલજે રે; ટેક

અવગુણ અતિ ઝાઝા અફીણમાં રે,
એથી હોયછે અફલ હીણ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૧.

મોટે મેહલ ચડીને ખેસતારે,
અફીણથી એજ થયા હરસાજ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
જે નર લોજન જમતા લાવતાં રે,
રહતા દીક્ષા અખતે કાજ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૨.

વાહન રથ ઘોડાને પાલખી રે,
આલ્યા પગ પાળા તલ તેહ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
રાતા માતા શરીરે શોભતા રે,
દીક્ષા તેના દુર્બળ દેહ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૩.

જે નર ચતુર શીરોમણી જગતા રે,
નીરખ્યા તે નિંદ્રાલે નેણ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
જે નર બહુ બુદ્ધિથી ખોલતારે,
તે નર ભાષે ભાગ્યાં નેણ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે.

જેનો અતિ સંભલાતી આખર રે,
તે નર લોકેમાં નિંદાય હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
જેનું સાચપણું સૌ માનતારે,
તે સાચો થાવા સમખાય હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે.

તાપણ સાચમનાય નહિ તેહનુંરે,
સર્વે લોક તજે વિશ્વાસ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
તે નર દુનિઆમાં જીવતા મુજોરે,
સાઝ મનુષ્ય ન ખિસે પાસ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૬.

બહુ દુઃખછે જિવા બંધાણમાં રે,
કોઈ દીન કરમગતી હોય હીણ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
પૃથવી ઉપર પગ ધસવા પડેરે,
તે ધડી આવે મોઢે ફીણ હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૭.

જે કોઈ તજશે વસ્તુ કેફતી રે,
રાજ થશે શ્રી ભગવાન હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે;
શીક્ષા સુંદર દલપતરામની રે,
સજ્જન સહુ કોઈ ધરજો કાન હો લાલ;
લાલ કમુળા નવ લીલજ્યે રે. ૮.

ગરબી ૫ મી.

કેફ વિષે.—પરજીયો.

“જીવ માણી ગર બંદલો”—એ રાગ.

કેફ સૈયર જેનો કંથડોરે, તેનાં પૂરણ પાપ;
મનેનાં ઉદાસી મટે નહીં, હારે તપે તનડામાં તાપ. કેફી. ૧.

એવો દિસે અજખામણો રે, બંણે જીવનો ટળેલ;
આડા ખોલો અફીણીઆ, હારે એનાં ગાત્ર ગળેલ. કેફી. ૨.

એક ટકાનો નહીં આખર રે, પિટ્યો ચોરાનો ચોર;
દહાડી દોરાય દરખારમાં, હારે પુઠે લોહિનો તોર. કેફી. ૩.

અપોચિઆ ને ધણો આગસુ રે, કાંતો કાંધે કાંઘાય;
રણવાની શક્તિ રહે નહીં, હારે રણ્યું રંધનું ખાય. કેફી. ૪.

ખારેથી આવે ખે ખાકજો રે, હીણા દેખાય હાલ;
ખૂણે લાગીને પડે ખાટલો, હારે ખર્ચી છૈયાંનો કાળ. કેફી. ૫.

ખાળકને ખાવા નહીં ખાંજરી રે, પીટો પ્રગટે ઉકાંદ;
છતે ધણીએ ખળે છાંતડી, હારે વેઠે રંધણો રાંડ. કેફી. ૬.

લાજ હીણો લેખે નહીં રે, જશે તરણાથી તોલ;
તેવા અફીણના તોરમાં, હારે ખોલે જુકેરા ખોલ. કેફી. ૭.

કોઈ કોઈ વખત થાય કેફીરે, હૈયા કુટો હેરાન;
તોય શિખ દલપતરામની, હારે કદી ધારે ન કાન. કેફી. ૮.

ગરબી ૬ હી.

“આધવજી સંદેશો કહેજો સામને”—એ રાગ.

મા મુજને કેમ દીધીરે કેફી કંથને,
કાઢ્યાં શોધી કીયા જનમનાં વેર ને;
જનમ સમે નવ આણ્યો મારા અંતને,
ગળ ચુંથીમાં ઘાળી ન પાયું ઝેરજો. મા મુજને. ૧.

ઉછેરી નાંખીરે ખળતી આગમાં,
ઉગરવાનો નથી હવે ઉપાય ને;
ભોગવણું દુઃખ લખ્યું રે મારા ભાગ્યમાં,
રજની દહાડા રહતાં વીતી જાય ને. મા મુજને. ૨.

આવરદા મારી રે અતિ લાંબી થઈ,
 ત્રાગ નહીં જે તોડયે તુટયો જાયજો;
 કર્મતણી કહાણી રે ક્યાં જાયે કહી,
 છાંય કુવાની કવાવિષે સમાયજો. મા મુજને. ૩.
 શું કરવું જીવીને આ સંસારમાં,
 હાથે મરે તો આતમ હત્યા થાયજો;
 સાત જનમ પામું રે શોક અપારમાં,
 પાર ન આવે કરતાં ક્રોડ ઉપાયજો. મા મુજને. ૪.
 રમવું ને જમવું તો મુજને નવ ગમે,
 માથે ઉગ્યાં દુઃખનાં મોટાં ઝાડજો;
 એ દુઃખથી છોડાવે મુજને આસમે,
 પૂરણ માનું પરમેશ્વરનો પાડજો. મા મુજને. ૫.
 ફરી જનમ ધરશું રે ત્યાં સુખ પામશું,
 આ અવસર તો એજે ગયો અવતારજો;
 હૈયું કહણ કરીને હિમ્મત રાખશું,
 ભાગ્યે લખિયો દૈવે આ ભરતાર જો. મા મુજને. ૬.
 પાપ નથી કીધાં મેં આવડાં આપજો,
 પ્રગટ્યાં આવી પેલા ભવનાં પાપજો;
 લેખ લખ્યા દૈવે તે ટાળ્યા નવટજો,
 કર્મ કરે તે ન કરે મા ને આપજો. મા મુજને. ૭.
 દિલમાં એમ સમજીને દુઃખ ન માનવું,
 રાખું રૂદેમાં કેના ઉપર રોષજો;
 ભવ પેલે કોધાં તે ભાગવી છૂટવું,
 દલપતના સ્વામિને ન દેવો દોષજો. મા મુજને. ૮.

ગરખી ૭ મી.

કેફીની સ્ત્રીના ખાર મહિના વાલાજીના ગરખાનો રાગ.

- ૧ કારતક મહિને કેફી જેનો કંથરે સાહેલી,
 આએ અખળાના દુઃખનો નાવે અંત; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 દીવસ ઘટે ને રજની મોટી થાશે રે. સાહેલી;
 આ કેફીની અખળાના કેમ દિન જશે; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 હિમાળાનો શીતળવાયુ વાયરે, સાહેલી;
 આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૨ માગસર મહિને સુખ પામું શી પેરરે, સાહેલી;
 આ, કેફીડેતો માંડ્યો અકરાકેર; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 ઉપજ ખરચની વાત કરી નહિ જાણી રે, સાહેલી;
 આ, ખોઈ ખેટો નિજ આપતણી કમાણી; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 પડ્યો રહે ક્યાંઈ કેફી રસ્તા માંયરે, સાહેલી;
 આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.

- ૩ પોશિતો ઘર વેચી ખેટો પાપીરે, સાહેલી;
 આ પીયર જવાની રજ વહુને આપી; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 જેણે મને પરણાવ્યું એવું પાપરે, સાહેલી;
 આ પેલા ભવનાં દુઃખન માને આપ; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 એ રતમાં સાસરે જવા સહુ ચહાયરે, સાહેલી;
 આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૪ મહા મહિનામાં ખોલે લોક વસંત રે, સાહેલી;
 આ તે દુખણી કેફીડો જેનો કંથ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 વન પાલોયાં આંખે આવ્યો મોરરે, સાહેલી;
 આ દુખણીને સુખ નથી આંખી પહોરરે; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 ભર ગાન સુણી પીયુ મલવા મન થાયરે, સાહેલી;
 આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૫ ફાગણમાં નર નારી ખેલે ફાગરે, સાહેલી;
 આ કેફીની અખળાને અંતર આગ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 રમે જમેને હસે મળી નર નારરે, સાહેલી;
 આ કેફીની પરણેલી ખાએ માર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 જેવું ને રોવું ધર ખૂણા માંયરે, સાહેલી;
 આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૬ ચૈત્રમાં કેમ ધીરજ રાખું ચીતરે, સાહેલી;
 આ કેફી કરે કેફીડો નિતને નીત; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 આ પરમેશ્વર કેમ આવોં વર આવ્યો રે, સાહેલી;
 આ, એ વરથી તો અતિ ભલો રંડાપો; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 લેણાં વાળાની ફરિઆદો થાયરે, સાહેલી;
 આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૭ વિલખંતાં આવ્યો મહિનો વૈશાખ રે, સાહેલી;
 આ, ધોમ ધખે દીલ થાય ખળીને રાખ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 સુરજ તપેતો છત્તર આડું રાખું રે, સાહેલી;
 આ દિલ જાડે તે કેની આગળ દાખું; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 રજની ઘટીને દહાડા મોટા થાયરે, સાહેલી;
 આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૮ જેટો જીવડો જલવા લાગ્યો રે, સાહેલી;
 આ કેફીની અખળાનો આનંદ લાગ્યો; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 પગ દાડેતો મોજડીઓ લઈ ધારૂં રે, સાહેલી;
 આ કાલજડું દાડે તે કેમ કરી ઠારૂં; સાંભળ સાહેલી. ૨.
 કેફીડાને કોઈ ન કહે સમજાય રે, સાહેલી;
 આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
- ૯ અસાડમાં ચડી આવ્યોછે ધનધોર રે, સાહેલી;
 આ મોટો હરખ ધરીને ખોલે મોર; સાંભળ સાહેલી. ૧.
 કેફી પીયુ ખંદીખાનામાં માલેરે, સાહેલી;
 આ પરણેલીના દિલમાં એ રત સાલે; સાંભળ સાહેલી. ૨.

- લિલી ધરા વિધ વિધના અંતવવાયરે, સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
૧૦ શ્રાવણમાં મેં શીવ પૂજન નહિ કીધીરે, સાહેલી;
આ દેવે મુજને કેફીને કર દીધી; સાંભળ સાહેલી. ૧.
ચિત્ત ટળેલો વ્યસની જુઠો ચોરરે, સાહેલી;
આ, એ સગપણ કરનારો મરને ગોર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
ભાગ્યવંતી જે પીયુ સાથે સોહાયરે, સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
૧૧ ભાદરવે ભર જોળત એણે જાયરે, સાહેલી;
આ કેફીની ખઈરીને કેમ મુખ થાય; સાંભળ સાહેલી. ૧.
નદીએ આવ્યાં પૂરણ જલનાં પૂરે, સાહેલી;
આ પીયું સાંભરતાં આગ્ય જલેછે ઉર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
માણે ખેશી પંખોડાં મલકાયરે, સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
૧૨ દીવાળીના દહાડા આસો માસ રે, સાહેલી;
આ કેફીની ખઈરી નિત રહે ઉદાસ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
રમે જમે જત ધરે નવા સણગારે, સાહેલી;
આ કેફીની નારી નયણે જલ ધાર; સાંભળ સાહેલી. ૨.
ગુણવંતી મળિ મળિને ગરબા ગાયરે, સાહેલી;
આ, એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩.
૧૩ માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કહીએ, સાહેલી;
આ પીયુ બંદીખાને એકલાં કેમ રહીએ; સાંભળ સાહેલી. ૧.
એ વરથી ને છુટકો મારો થાયરે, સાહેલી;
તો દલપતના સ્વામીને લાગું પાય; સાંભળ સાહેલી. ૨.

કેફી વિષે.—લાવણી ૧ લી.

“એકવાર રામ રામ ખોલા.”—એ રાગની.

- સખી મારો કંથ મને ખ્યારો,
જેવો હું આનો હાર વળો જેમ નેણાનો તારો. ૧.
સખી મારો કેફી કંથ રૂઠો,
મોઢે મારગ જાય તો ભાણુ ભાવ ધરી ચુઠો. ૨.
સખી મારો કંથ ગયો હાટે,
પણ દિઠે ઉદાસી થઈ હું ખેડી એ માટે. ૩.
સખી મારો પીયુ ગયો પીકે,
પણ દિઠે મુખ થાય બળેછે દિલ માટે દિઠે. ૪.
સખી મારો પીઉછે વેપારી,
જાણે સધળું રોહર નથી આણુજાણ્યાં નર નારી. ૫.
સખી મારો કંથ કરે ચોરી,
નિત્ય જાય રાજકુવાર એ ચાકર આલેછે ઘેરી. ૬.

સખી મારો ભાગ્ય ભલાં જાણું,
મન ગમતા પિયુ સાથે સદા મન ગમતાં મુખ માણું. ૭.
સખી મારો કર્મતણી કાણી,
રેહુછે દલપતરામ ખોલી એમ કેફીની રાણી. ૮.

લાવણી ૨ જી.

“રાગીકાણુ કે દરણુ કારણુ આપે સદાશિવ ગોકુલમે,”—એ રાગ.

- કરશે કેફી મગન થઈ ફરશે, ધરશે નહિ શિક્ષા મનમાં;
બુઢા પણ શિર કુટી કુટી મરશે, રહશે રોગ થયે તનમાં. ૧.
તે સાડું હિત કેહું તમારું, માડું વાયકે માની લહો;
શરમ ધરીએ કરમ તજેતો, પરમ ધરમથી પૂર્ણ રહો. ૨.
અટપટ કેફીની અટપટ છોડો, અટપટી વાત તથી એમાં;
દામ ઉગરશે, કામ મુઢરશે, રામ થશે રાજ જેમાં. ૩.
જશે બુરાઈ, થશે ભલાઈ, ખસે કમાઈ ન કરમાંથી;
કેફી લખાઈ, તજે તો ભાઈ, જશે લણાઈ ધરમાંથી. ૪.
સ્વાદ વિચારો, ગુણ સંભારો, યારો કેફી પછી કરજો;
ગરથ ખરચી ગદ્દા શીદ બનિયે, ધીરજ ધરી મનમાં ધરજો. ૫.
નિરલજ ફરણું, મુખ નીચું કરણું, મરણું તેથી મહા સાડું;
કેફી થવાથી કોઢી થવું તે, ધાણું સરસ મનમાં ધારું. ૬.
વાધ અગની વિષ વૈરી મલજો, કદી ન મલજો કેફી કદી;
પ્રેત પીસાય ને ભૂત વળગજો, કદી વળગજો કેફી નહી. ૭.
મુખમાં મનુષ્ય તો બંધુ વખણાયે, જીવતાં કેફી નિહાય અતી;
રેહુછે દલપતરામ ન થારો, દુશમનની પણ એવી ગતી. ૮.

લાવણી ૩ જી.

“બરડમે બીલેચર બંકા, અટલ છત્ર ધારી,”—એ રાગ.

- ઉડી પલકમાં ગયા મુલકથી, કેફી જેઓ કરતા;
કેફી જેઓ કરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં, ટેક. ૧.
બાગ કુવારા હોજ બનાવી, મુખથી વીચરતા;
ગજરા તોરા હાર ફૂલના, ધરી મગન ફરતા; ૨.
ધરી મગન ફરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૧.
જેની મુંઝે મોટી વાંકડી, ઉપર લાંબુ ઠરતા;
દેશ વિજય કરિ, એક છત્ર ધરિ, દેવથિ નહિ ઠરતા; ૩.
દેવથિ નહિ ઠરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૨.
ગુણિજન નિજ જસ ગાન કરતા, મુખ અમૃત ઝરતા;
બંડે જત્યો બંડે જત્યો થાય અગાલી, શિર અંમર ઠળતા; ૪.
શિર અંમર ઠળતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૩.

શત્રુ સકળનાં શહેર લૂટિને, ભૂમિ ખણી ભરતા;
 ન ખમે કદિ અપમાન ટુંકારો, તરત લડી મરતા;
 તરત લડી મરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતો; ઉડી પલકમાં. ૪.
 ધિગડ્ડનં ધિગડ્ડનંધિં યોધડિયે, ધડિ ધડિ ધાવ પડતા;
 રૂમઝૂમ ઝણુણુ ઝણુણુ ચાલતી, નારિ સારિ વરતા;
 નારિ સારિ વરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૫.
 સોના સિંહાસન, ખેઠક જાજમ, મખમલિ પાથરતા;
 ઝળળળ કાંતી, અજખ ઝળકતી, ધરની સુંદરતા;
 ધરની સુંદરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૬.
 કેક્ર કરી ગફલતમાં નિશદિન, શયન અનૂસરતા;
 કહેછે દલપતરામ, ધામ ધન, શત્રુતાણું હરતા;
 શત્રુતાણું હરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી પલકમાં. ૭.

ગરબી ૧ લી.—આ કુતીયામાં કોઈ રહેવાનું નથી.
 એ વિષે.

“સાંઠે સાંઠે રે સૂરત શહેર, મુંબાઈ અલખેલી” એ રાગ.

થિર કરીને કોઈ આ ઠામ, રે નથી રહેવાનું;
 કરોલો કાંઈ રૂઢું કામ, રહેશે કહેવાનું: ટેક.
 વિક્રમ સરખા વિરગયા ને, ભૂપ ગયો વળી લોજરે;
 જોરાવર જયકારી જગતમાં, ફરતી જેની ફોજ; રે નથી રહેવાનું. ૧.
 છતે ગયો શાહુ છત્ર પતિનો, દુનિયાથી દેખાવ રે;
 ખાલરાવ ગયા બળવંતા, ગયા શિવાલરાવ; રે નથી રહેવાનું. ૨.
 ખારોનેટ બહુ જશવંતા, શેઠ ગયા જમશેદ રે;
 કહો રહ્યા ક્યાં ધનજી કામા, ખલક ધરેછે ખેદ; રે નથી રહેવાનું. ૩.
 જેણે બહુ જર જેડી જગતમાં, કર્યા ગુપત ઉપકાર રે;
 કઈદુખિયાનાં દુઃખ કાપ્યાં તે, સંભારે સંસાર; રે નથી રહેવાનું. ૪.
 મોતીશા મુંબઈમાં મોટો, સરસ હતો સાહુકાર રે;
 નામ ગયું ને ઠામ ગયું વળિ, ગયા ગરથ ભંડાર; રે નથી રહેવાનું. ૫.
 કઈ ગુણવંતા ગયા ગવરનર, સરસ ગયા સરદાર રે;
 રાજરાણા કોઈ રહ્યા નહીં, કટા અમલ કરનાર; રે નથી રહેવાનું. ૬.
 હેમાભાઈ હયાત હતા ને, શેઠ હતા હઠિ સંગરે;
 તેપણુ દુનિયા તણ ગયા ને, મનમાં રહ્યા ઉમંગ; રે નથી રહેવાનું. ૭.
 ક્યાં પ્રિન્સ આલખરટ પૃથ્વીપતિ, રાણીનો ભરથાર રે;
 જેતાં જેતાં ગયા જગતથી, જરા ન લાગી વાર; રે નથી રહેવાનું. ૮.
 પડ્યું રહે નાણું પૃથ્વીમાં, અગણીત આડે આંક રે;
 સમજ લેજો કાંઈ પણ સાથે, નહીં આવે નવઠાંક; રે નથી રહેવાનું. ૯.
 બાગ બગીચા ખેઠકે બંગલા, મોટા મોટા માળ રે;
 એતો સઉ એમના એમ રહેશે, પરથમ ચાલુજો પાળ; રે નથી રે. ૧૦

આરંભેલાં અધુરાં રહેશે, કઈક જગતમાં કામ રે;
 તરત અજાણ્યું તેહું આવે, તજિને જણું તમામ; રે નથી રહેવાનું. ૧૧.
 કાલ કર્યાનું આજ કરી લે, કોણે દીઠી કાલ રે;
 પગલા હેઠે મોત પડ્યુંછે, ચેતી ચેતી ચાલ; રે નથી રહેવાનું. ૧૨.
 લાચારોની આશિષ લેજો, નિશ્ચળ કરજો નામ રે;
 સમજો તો સારીશી ખામણ, દેશે દલપતરામ; રે નથી રહેવાનું. ૧૩.

ગરબી ૨ જ.—જુહું ન ખોલવા વિશે.

“વનમાં ભુતી પડી રે પેલા ક્યાં ગયો કાનુડો” એ રાગની છે.
 ઠગમાં તે ઠરે રે જગમાં જે જન ખોલે જુહું,
 જુહું રહે જગતપતિ વળિ આખર કહે હું ઉઠું. ઠગમાં તે ઠરે રે; ટેક.
 જુહું જનનું કોઈ ન જાણે, સમખાતાં પણ સાચું;
 વાટે ઘાટે વાત કરે જન, ડાંગે એનું ડાચું; ઠગમાં. ૧.
 સહજ સ્વભાવે હસતાં હોતે, વદો ન જુહી વાણી;
 તજો તમે તે ટેવ નક્કરી, જુહમાં દુખ જાણી; ઠગમાં. ૨.
 ઢોંગીને વાગે ઢોંગીમાં, પીડા પીડા પોકારે;
 શુણુનારા કોઈ સત્ય ન માને, ઢોંગ હશે એમ ધારે; ઠગમાં. ૩.
 પ્રથમ થકી પતિયાર ગયો તો, પછી ન પાછો પામે;
 કોઈક ચારી કરે પણ ચડશે, નર તરુકરને નામે; ઠગમાં. ૪.
 સોનાનો સણુગાર સરસ જો, ધડતારો ધડી લાવે;
 બદલી લેનારો બદલે પણ, સોનીને શિર આવે; ઠગમાં. ૫.
 ખીલાડો બહુ સાધુ બનીને, દયા ધણી દીલ ધારે;
 ઊંદરને વિશ્વાસ ન આવે, વીતી વાત વિચારે; ઠગમાં. ૬.
 છે જુહું તે છાવરતાં પણ, છેક રહે નહીં છાનું;
 વર્ષ કે બે વર્ષ વળતી, પછી ઉખળશે પાનું; ઠગમાં. ૭.
 જુહું ખોલ્યાથી જર જામે, તોપણ દુખછે તેમાં;
 કથન કહી લોકો ધિક્કારે, આગ ઉઠી જર એમાં; ઠગમાં. ૮.
 કદી મળે ધન લાખ કરોડો, તોપણ તે શું કરવું;
 ખોજ કરમનો માથે બાંધી, મેલીને ધન મરવું; ઠગમાં. ૯.
 છાનું જુહું છાવરીએ પણ, જગતપતી તો જાણે;
 ભારે પીડા લોગવિયે પછી, નહિ છૂટાએ નાણે; ઠગમાં. ૧૦.
 આ જગમાં સુખ અલપ સમયનું, અતિ લાંબું દુખ અંતે;
 પાને લખતાં પાર ન પામે, લખ્યું છે વિદ્યાવંતે; ઠગમાં. ૧૧.
 તે જન ઇહો તેજ કમાયો, જે નહીં જુહું ખોલ્યો;
 દલપતરામે દિલમાં દેખો, ખરેખરો મત ખોલ્યો; ઠગમાં. ૧૨.

ગરબી ૩ જ.—જવાસા વિશે.

“વાંસલડી વાગિ ને હું તો જાગી,” એ રાગની.

જવાસા શિદને મરેછે મુકાઈ,
 ભુંડું શું કીધું વરસાદે ભાઈ; જવાસા. ટેક.

દિવસમાં ઘડોએ ન જંપવા દેતો,
એવો હતો હું અનાડી રે; મારા. ૯.
ખાતાં પીતાં કે ખરા મુખ કુખમાં,
વિધ વિધ વાતે વિતાડો રે; મારા. ૧૦.
આર ધડી એવી આકરીના ગુણ,
મનથી શકું ન મટાડી રે; મારા. ૧૧.
દલપતરામ કહે દાસ થઈને,
આપીશ બદલો અગાડી રે; મારા. ૧૨.

ગરબી ૬ ઠી.

દિન દિન બહુ મુખદાતારે,
માયાળુ મારી માતા;
તું જગમાં ખરી ત્રાતારે,
માયાળુ મારી માતા. ટેક.
જેઠલા ગુણ ગાળી તેઠલા થોડા,
સૌ નથો ઉચરી શકાતા રે; માયાળુ. ૧.
સંસારમાં સઉ સ્વાસ્થી સરખા,
પેખ્યા સગા પરખ્યાતા રે; માયાળુ. ૨.
ભુંડો ભલો પણ માતા નિભાવે,
જેયા બીજા તજી જતારે; માયાળુ. ૩.
જેથું નહીં હેત માતાના જેવું,
આહન તો બહુ ચહાતા રે; માયાળુ. ૪.
માતાના ગુણ નહીં માને તે પુત્રો,
પાછળથી પસતાતા રે; માયાળુ. ૫.
જેને માતા નહીં તે સુત જોયા,
મહા કુખમાંહિ મુંઝાતા રે; માયાળુ. ૬.
માતાનું મન તેતો સ્નેહનો સાગર,
વિશ્વમાં રચિયો વિધાતા રે; માયાળુ. ૭.
ભાવ ભરેલાં ભલે હોય ભૂમાં,
ભગની અને વળી બ્રાતારે; માયાળુ. ૮.
માશીકે મામા ને કાકી કે કાકા,
સૌ ભલે હોય સોહાતા રે; માયાળુ. ૯.
નેહ ભરી ભલી નારીતણા ગુણ,
તારી તો તુલ્ય ન થાતા રે; માયાળુ. ૧૦.
આ ભવમાં ભલી તું આપનારી,
સર્વ વિધિ મુખ શાતારે; માયાળુ. ૧૧.
દલપતરામ કહે ખરા દિલથી,
ગુણ નથી ગણતાં ગણાતા રે; માયાળુ. ૧૨.

પિતાનિની સ્તુતિ.—ગરબી ૭ મી.

રામ કહે થઈ રાજારે,
શુણો ખારા પિતાલ;
ગુણ ગણિ ગાઉછું ગાજારે,
શુણો ખારા પિતાલ. ટેક.
લેશ તમારું વચન નહીં લોપું,
જે કહો તે કહું હાજારે; શુણો. ૧.
તન મન ધન શિર સર્વશ સોપું,
નિશ્ચે કહું નહીં નાજારે; શુણો. ૨.
વસ્તી તજને વસું વાસ વનમાં,
જો જામથી કહો જાજારે; શુણો. ૩.
પાલણ પોષણ પાઠ પિતાનો,
પુત્ર ભુલે તેતો પાજારે; શુણો. ૪.
સારી સારી ચીજ સુતને જમાડે,
ભક્ષ કરે પોતે ભાજારે; શુણો. ૫.
પેટે પાટા બાંધિ પેસાની વસ્તુ,
તનુજને ખવરાવે તાજારે; શુણો. ૬.
કલાધેલા પણે જોજે કહા મેં,
બોલ સાંખ્યા તે બધાજારે; શુણો. ૭.
અગુણી હતો પણ ગુણ ગણી લીધા,
કુરુણ દૂર કિધાજારે; શુણો. ૮.
સેવકની પેઠે સર્વ પ્રકારે,
સ્નેહથી કીધી સેવાજારે; શુણો. ૯.
કહોજ કદાપિ હું કેમ વિસારું,
અતિ ઉપકાર એવાજારે; શુણો. ૧૦.
સાદા રહી પોતે મુજને શોભીતા,
શુભ શણગાર સજ્યાજારે; શુણો. ૧૧.
ખચિત ખરેખરી પ્રીતથી ખાતે,
ભક્તની રીતે ભજ્યાજારે; શુણો. ૧૨.
કુખ ખમી દેહે મને મુખ દીધું,
કીધું રક્ષણ ક્રોધિજારે; શુણો. ૧૩.
શિક્ષકની પેઠે મુજને મુદારવા,
દિન દિન બોધ દિધાજારે; શુણો. ૧૪.
પુત્ર માગે પ્રીતે રાંક ને રાજ,
ભણિ ભણિ ભક્તિ ભાષાજારે; શુણો. ૧૫.
ઘડપણમાં ઘણી આકરી કરશે,
અંતરે એવી આશાજારે; શુણો. ૧૬.
છાતીમાં રાખીને છાંયડો કીધો,
દિલ ઘણી રાખી દયાજારે; શુણો. ૧૭.

કોઈ દિવસે મને દુખમાં દીઠો તો,
આંસુ પ્રવાહ વહ્યાલરે; શુણો. ૧૮.
જો કોઈએ મુજને જ્યારે દૂરથી,
ધીરજ છાંડી ધખ્યાલરે; શુણો. ૧૯.
તાતલ તે ઉપકાર તમારા,
લખતાં ન જાય લખ્યાલરે; શુણો. ૨૦.
મારું સાડું થવા મનમાં હમેશાં,
કરોડ વિચાર કર્યાલરે; શુણો. ૨૧.
આ પુત્ર કેમ પાને મુખ એવો,
ફીકર રાખી રૂંધ્યાલરે; શુણો. ૨૨.
આખો ઉમરના ઉચાટ આગળથી,
ધ્યાનમાં રોજ ધર્યાલરે; શુણો. ૨૩.
દલપતરામ કહે દિલમાંથી,
વળિ તે નથી નિસર્યાલરે; શુણો. ૨૪.

ગરબી ૮ મી.

"સ લાગી મને તારી, અભ્યાજ લે લાગી મને તારી."

એ રાગની છે.

જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું, પિતાજી તમે જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું,
વીરાવસા વાર નહિ ગાળું; પિતાજી તમે. ટેક.
પુત્ર થઈ ન પાળે વેણ પ્રેમથી પિતાનું,
કહે લોક તેનું મોઢું કાળું; પિતાજી. ૧.
વચને પિતાને વરયા રામ વનવાસે,
રાજપાટ છોડિને રૂપાળું; પિતાજી. ૨.
પાળ્યો મને બાળપણે પોતે કંઈ પામી,
શી રિતે એ સર્વ સાદું વાળું; પિતાજી. ૩.
નિમક હરામી કદી હું નથી થવાનો,
સોંપશો તે ચાકરી સંભાળું; પિતાજી. ૪.
વાંચિછે મેં વાત એક વહાણના ઊંદરની,
તેવિ એક ટેક કેમ યાળું; પિતાજી. ૫.
જેનો મૂન જગતમાં ફટ જેવો જમ્યો,
તેને ઘેર છતે મુતે તાળું; પિતાજી. ૬.
દાસ ગણીને ઘણી આશીષ મને આપો,
દીલ રૂઢું રાખિને દયાળું; પિતાજી. ૭.
કહે આમ દલપતરામ કર જોડી,
મારું કરો વેણ ભૂલ વાળું; પિતાજી. ૮.

દોહરા.

સાંખે કથનો રનેહથી, બાળકનાં મા બાપ;
પછિ ઘરડાં માગ્યાપનાં, સપૂત સાંખે આપ. ૧
અવશ્યુ એકે નવ ગણે, પ્રીતિ પાળે લાડ;
પિતા માતને પાળવાં, પછિ તેમાં શો પાડ. ૨.
એક દિવસ પણ અજાણે, જમિયે જેને ઘેર;
સદાકાળ સંભારિયે, પ્રીતે રૂઢી પેર. ૩.
આર ધરી પણ ચાકરી, કરે કોઈની કોય;
ભૂલે તે આભારતો, નિમક હરામી હોય. ૪.
ખરા દોડથી ખાંતથી, પ્રીતે માતપિતાય;
કરે ચાકરી ચાકરી, ભવમાં ક્યમ ભૂલાય. ૫.
ભૂલે તે ભગવાનનો, આહન મોટો ચોર;
નાહિ તેનો પછિ નીસરે, તરક વિષે પણ નોર. ૬.

ગરબી ૯ મી.—બાળકીઓનાં નિત્યકર્મની ગરબી.

"મા પાવા તે ગદથી ઉતર્યાં મા કાળીર."—એ રાગ.

મુતાં ઉઠી શુભ રીતથી, સાહેલી રે;
પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી; સાહેલી રે. ૧.
પછી દાતણ પાણી થાયછે, સાહેલી રે;
જેથી દૂરગંધી જાયછે; સાહેલી રે. ૨.
નાહાવું નિત્ય નિરમળ નીરથી, સાહેલી રે;
સધળો જાય મેલ શરેરથી; સાહેલી રે. ૩.
સંતોષે જમીએ જે મળ્યું, સાહેલી રે;
નહિ ખાઈએ નિત્ય ગળ્યું ગળ્યું; સાહેલી રે. ૪.
પટકુળ ઝીણાં નહિ પેહેરીએ, સાહેલી રે;
ગાવા ન જવું પરેશરીએ; સાહેલી રે. ૫.
આભણ ઝાઝાં નહિ ધરિછીએ, સાહેલી રે;
સદગુણનો શોભા પ્રીતછીએ; સાહેલી રે. ૬.
નીરલજની સોળત છોડીએ, સાહેલી રે;
વાહાલાંથી વેર ન જોડીએ; સાહેલી રે. ૭.
સધણું સરખું નહિ લેખીએ, સાહેલી રે;
દલમાં ડાયાં થઈ દેખીએ; સાહેલી રે. ૮.

ગરબી ૧૦ મી.—હિંદુઓની સ્ત્રિયોને ભણવા વિશે.

"લાલ હંમોડા."—એ રાગની.

તમે હજો ભલી ભાત, બાઈ હિંદુવાણી;
રહો મુનિશીન રાત, બાઈ હિંદુવાણી. ૧.

દિવસમાં ઘડોએ ન જંપવા દેતો,
એવો હતો હું અનાદી રે; મારા. ૯.
ખાતાં પીતાં કે ખરા સુખ દુખમાં,
વિધ વિધ વાતે વિતાડો રે; મારા. ૧૦.
ચાર ઘડી એવી ચાકરીના ગુણ,
મનથી શકું ન મટાડી રે; મારા. ૧૧.
દલપતરામ કહે દાસ થઈને,
આપીશ બદલો અગાડી રે; મારા. ૧૨.

ગરબી ૬ ઠી.

દિન દિન બહુ સુખદતારે,
માયાળુ મારી માતા;
તું જગમાં ખરી ત્રાતારે,
માયાળુ મારી માતા. ટેક.
જેટલા ગુણ ગાંઠો તેટલા થોડા,
સૌ નથો ઉચ્ચરી શકાતા રે; માયાળુ. ૧.
સંસારમાં સઉ સ્વાસ્થી સરખા,
પેખ્યા સગા પરખ્યાતા રે; માયાળુ. ૨.
ભુંડો ભલો પણ માતા નિભાવે,
જેયા બીજા તણ જાતારે; માયાળુ. ૩.
જેવું નહીં હેત માતાના જેવું,
આહન તો બહુ ચહાતા રે; માયાળુ. ૪.
માતાના ગુણ નહીં માને તે પુત્રો,
પાછળથી પસતાતા રે; માયાળુ. ૫.
જેને માતા નહીં તે સુત જોયા,
મહા દુખમાંહિ મુંઝાતા રે; માયાળુ. ૬.
માતાનું મન તેતો સ્નેહનો સાગર,
વિશ્વમાં રચિયો વિધાતા રે; માયાળુ. ૭.
ભાવ ભરેલાં ભલે હોય ભૂમાં,
ભગતી અને વળી ભ્રાતારે; માયાળુ. ૮.
માશકિ મામા ને કાકી કે કાકા,
સૌ ભલે હોય સોહાતા રે; માયાળુ. ૯.
નેહ ભરી ભલી નારીતણા ગુણ,
તારી તો તુલ્ય ન થાતા રે; માયાળુ. ૧૦.
આ ભવમાં ભલી તું આપનારી,
સર્વ વિધિ સુખ શાતારે; માયાળુ. ૧૧.
દલપતરામ કહે ખરા દિલથી,
ગુણ નથી ગણતાં ગણાતા રે; માયાળુ. ૧૨.

પિતાજીની સ્તુતિ.—ગરબી ૭ મી.

રામ કહે થઈ રાજરે,
શુણો પ્યારા પિતાજી;
ગુણ ગણિ ગાઉછું ગાજરે,
શુણો પ્યારા પિતાજી. ટેક.
લેશ તમારું વચન નહીં લોપું,
જે કહો તે કહું હાજરે; શુણો. ૧.
તન મન ધન શિર સર્વશ સોપું,
નિશ્ચે કહું નહીં નાજરે; શુણો. ૨.
વસ્તી તજને વસું વાસ વનમાં,
જો જામથી કહો જાજરે; શુણો. ૩.
પાલણ પોષણ પાડ પિતાનો,
પુત્ર ભલે તેતો પાજરે; શુણો. ૪.
સારી સારી ચીજ સુતને જમાડે,
ભક્ષ કરે પોતે ભાજરે; શુણો. ૫.
પેટે પાટા બાંધિ પૈસાની વસ્તુ,
તનુજને ખવરાવે તાજરે; શુણો. ૬.
કાલાધેલા પણે જોજે કહ્યા મેં,
બોલ સાંખ્યા તે બધાજરે; શુણો. ૭.
અગુણી હતો પણ ગુણ ગણી લીધા,
દુર્ગુણ દૂર કિધાજરે; શુણો. ૮.
સેવકની પેઠ સર્વ પ્રકારે,
સ્નેહથી કીધી સેવાજરે; શુણો. ૯.
કહોજી કદાપિ હું કેમ વિસારું,
અતિ ઉપકાર એવાજરે; શુણો. ૧૦.
સાદા રહી પોતે મુજને શોભીતા,
શુભ શણગાર સજ્યાજરે; શુણો. ૧૧.
ખચિત ખરેખરી પ્રીતથી ખાંતે,
ભકતની રીતે ભજ્યાજરે; શુણો. ૧૨.
દુખ ખમી દેહે મને સુખ દીધું,
કીધું રક્ષણ ક્રોધિજાજરે; શુણો. ૧૩.
શિક્ષકની પેઠે મુજને સુધારવા,
દિન દિન બાધ દિધાજરે; શુણો. ૧૪.
પુત્ર ભાગે પ્રીતે રાંક ને રાજ,
ભણિ ભણિ ભકિત ભાષાજરે; શુણો. ૧૫.
ઘડપણમાં ઘણી ચાકરી કરશે,
અંતરે એવી આશાજરે; શુણો. ૧૬.
છાતીમાં રાખીને છાંયડો કીધો,
દિલ ઘણી રાખી દયાજરે; શુણો. ૧૭.

દ્રોણ દિવસે મને દુખમાં દીઠો તો,
આંસુ પ્રવાહ વહ્યાલરે; શુણો. ૧૮.
જો કોઈએ મુજને જ્યારે દૂર્યો,
ધીરજ છાંડી ધખ્યાલરે; શુણો. ૧૯.
તાતજ તે ઉપકાર તમારા,
લખતાં ન જાય લખ્યાલરે; શુણો. ૨૦.
મારૂં સાડું થવા મનમાં હમેશાં,
કરોડ વિચાર કર્યાલરે; શુણો. ૨૧.
આ પુત્ર કેમ પામે મુખ એવી,
ફીકર રાખી કર્યાલરે; શુણો. ૨૨.
આખો ઉમરના ઉચાટ આગળથી,
ધ્યાનમાં રોજ ધર્યાલરે; શુણો. ૨૩.
દલપતરામ કહે દિલમાંથી,
વળિ તે નથી નિસર્થાલરે; શુણો. ૨૪.

ગરબી ૮ મી.

લાગી મને તારી, અભ્યાજ લે લાગી મને તારી.”
એ રાગની છે.

જેકહો તે પ્રેમથી હું પાળું, પિતાજી તમે જેકહો તે પ્રેમથી હું પાળું,
વીશવસા વાર નહિ ગાળું; પિતાજી તમે. ટેક.
પુત્ર થઈ ન પાળે વેણ પ્રેમથી પિતાનું,
કહે લોક તેનું મોહ કાળું; પિતાજી. ૧.
વચને પિતાને વરથા રામ વનવાસે,
રાજપાટ છોડિને રૂપાળું; પિતાજી. ૨.
માળ્યો મને બાળપણે પોતે કંઈ પામી,
હી રિતે એ સર્વ સાદું વાળું; પિતાજી. ૩.
નિમક હરામી કદી હું નથી થવાનો,
મોંપશો તે આકરી સભાળું; પિતાજી. ૪.
વાંચિછે મેં વાત એક વહાણના ઊંદરની,
તેવિ એક ટેક કેમ યાળું; પિતાજી. ૫.
જેનો મુત જગતમાં કંઈ જોવા જાયો,
તેને ઘેર છોતે મુતે તાળું; પિતાજી. ૬.
દાસ ગણીને ઘણી આશીષ મને આપો,
દીલ રૂઢું રાખિને દયાળું; પિતાજી. ૭.
કહે આમ દલપતરામ કર જોડી,
મારૂં કરો વેણ ભૂલ વાળું; પિતાજી. ૮.

દોહરા.

સાંખે કથનો રનેહથી, બાળકનાં મા બાપ;
પછિ ઘરડાં માળાપનાં, સપૂત સાંખે આપ. ૧
અવગુણ એકે નવ ગણે, પ્રીતિ પાળે લાડ;
પિતા માતને પાળવાં, પછિ તેમાં શો પાડ. ૨.
એક દિવસ પણ અજાનતે, જામિયે જેને ઘેર;
સદાકાળ સભાગિયે, પ્રીતિ રૂઢી પેર. ૩.
ચાર ધડી પણ આકરી, કરે દોષની કોય;
ભૂલે તે આભારતા, નિમક હરામી હોય. ૪.
ખરા દોલથી ખાંતથી, પ્રીતે માતપિતાય;
કરે આકરી આકરી, ભવમાં ક્યમ ભૂલાય. ૫.
ભૂલે તે ભગવાનનો, આહન મોટો ચાર;
નાહિ તેનો પછિ નીસરે, નરક વિષે પણ નાર. ૬.

ગરબી ૯ મી.—બાળકીઓનાં નિત્યકર્મની ગરબી.

“મા પાવા તે ગદથી ઉતર્યાં મા કાળીર.”—એ રાગ.

મુતાં ઉઠી શુભ રીતથી, સાહેલી રે;
પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી; સાહેલી રે. ૧.
પછી દાતણ પાણી થાયછે, સાહેલી રે;
જેથી દુરગંધી જાયછે; સાહેલી રે. ૨.
નાહવું નિદ્રા નિરમળ નીરથી, સાહેલી રે;
સઘળો જાય મેલ શરેરથી; સાહેલી રે. ૩.
સંતોષે જમીએ જે મળ્યું, સાહેલી રે;
નહિ ખાઈએ નિત્ય ગળ્યું ગળ્યું; સાહેલી રે. ૪.
પટકુળ ઝીણાં નહિ પેહેરીએ, સાહેલી રે;
ગાવા ન જવું પરશેરીએ; સાહેલી રે. ૫.
આભ્રણ ઝાઝાં નહિ ધરેછીએ, સાહેલી રે;
સદગુણની શોભા પ્રીતછીએ; સાહેલી રે. ૬.
નીરલજની સોખત છોડીએ, સાહેલી રે;
વાહાલાંથી વેર ન જોડીએ; સાહેલી રે. ૭.
સઘણું સરખું નહિ લેખીએ, સાહેલી રે;
દલમાં ડાયાં થઈ દેખીએ; સાહેલી રે. ૮.

ગરબી ૧૦ મી.—હિંદુઓની સ્ત્રીઓને ભણવા વિશે.

“લાલ હમોડા.”—એ રાગની.

તમે ભણો ભલી ભાત, બાઈ હિંદુવાણી;
રહો મુનિની રાત, બાઈ હિંદુવાણી. ૧.

જેથી દુઃખ બુદ્ધિ જાય, બાઈ હિંદુવાણી; ૨.
 સ્થિર સારી બુદ્ધિ થાય, બાઈ હિંદુવાણી.
 રાખો સંપ સગા માંહિ, બાઈ હિંદુવાણી; ૩.
 નહીં ક્લેશ કરો કાંહિ, બાઈ હિંદુવાણી.
 સુખ સંપમાં સદાય, બાઈ હિંદુવાણી; ૪.
 ગુણવંત એમ ગાય, બાઈ હિંદુવાણી.
 શિખો સારાં કામ કાજ, બાઈ હિંદુવાણી; ૫.
 વધે લોકમાંહિ લાજ, બાઈ હિંદુવાણી.
 તજી પીયરમાં પ્રીત, બાઈ હિંદુવાણી; ૬.
 રહો સાસરે સુ રીત, બાઈ હિંદુવાણી.
 કોઈ કરે સારો બોધ, બાઈ હિંદુવાણી; ૭.
 સુણી કીજિયે ન ક્રોધ, બાઈ હિંદુવાણી.
 ભજે અકળ અલેવ, બાઈ હિંદુવાણી; ૮.
 દલપતતણો દેવ, બાઈ હિંદુવાણી.

—૦—

ગરબી ૧૧ મી.—છાડીએને ભણવા વિષે.

“આવા આવા શિવરાંકર ભાળા.”—એ રાગ.

બેહેનો તમે ભાવ સહિત ભણજો,
 ગાંડા લોકો નિદે તે નવગણજો; બેહેનો. ટેક.
 ભણે તે તો ભગવતને ભાવે,
 એથી દીલ જ્ઞાન અધિક આવે;
 તજી અવગુણ સદગુણ લાવે. બેહેનો. ૧.
 ભણે તે તો અપજસથી ભાગે,
 જેને ધણી લાજનો ખપ જાગે;
 મોટી સતિયોનું પદ માગે. બેહેનો. ૨.
 દુરાચાર હોય ન ભણે તેમાં,
 જગ્યા જુઓ ફેદી રહે જેમાં;
 અધિકતા હશે અભણ્યા એમાં; બેહેનો. ૩.
 ભણેલી હતી રૂકમણી રાણી,
 મીરાંબાઈ મુલકમાં વખણાણી;
 જેની કવિતા જગ સૌ જાણી. બેહેનો. ૪.
 પ્રિયાને પાપ ભણે લાગે,
 એવું કોઈ લખિ ન ગયા આગે;
 મહોદે બાલનારા જુતી માગે. બેહેનો. ૫.
 ભણ્યા વિના ક્યાંથી અફલ આણે,
 નિતીની રીતી તે કેમ જાણે;
 ભણ્યા વિના જણ પશુ પરમા. બેહેનો. ૬.

ભણી ધણી નાગરની નારી,
 શી રીતે નહિ કહિયે સારી;
 ચતુર લેજો ચિતમાં વિચારી. બેહેનો. ૭.
 ભણો તમે આજસ ભ્રમ છોડી,
 થશે તેથી લાજ નહિ થોડી;
 કહે દલપત બેઉ કર જોડી. બેહેનો. ૮.

ગરબી ૧૨ મી.—ભણવાના ઉપદેશ વીશે.

“મારી માત ખહુ ચરારે લોલ.”—એ રાગની.

ભણો ભલો ભાતથી રે લોલ,^૧ રૂદે રળીઆતથી રે લોલ;
 સખી સંઘાતથી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧.
 ભણ્યાથી ભલું થશે રે લોલ, મુરખતા મટી જશે રે લોલ;
 હર્ષિયામાં ભરી હશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨.
 શીખામણ સાંભળી રે લોલ, કુટેવ જશે ટળી રે લોલ;
 વીવેક વધે વળી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૩.
 ભાવેથી ભણો ગણો રે લોલ, તેથી તો તમોતણો રે લોલ;
 મુધારો થશે ધણો રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૪.
 ભણ્યાવીના ભામની રે લોલ, ગદ્દી જેવી ગામની રે લોલ;
 કહો શા કામની રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૫.
 કહુ વળી કાંતમાં રે લોલ, અવગુણ અજ્ઞાનમાં રે લોલ;
 સમજજો સાનમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૬.
 મુરખ મન મેલમાં રે લોલ, ફરે ફંદ ફેલમાં રે લોલ,
 જુઓ જઈ જોલમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૭.
 ભલે ભણવા જશે રે લોલ, કુપંથ નથી કરશે રે લોલ;
 થતાં મુખીયાં થશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૮.
 વિદ્યાગુણ વ્યાપશે રે લોલ, કુટીલતા કાપશે રે લોલ;
 અધીક બુધી આપશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૯.
 એવું જાણી આપથી રે લોલ, પાછાં ફરે પાપથી રે લોલ;
 ઉદ્યોગ અમાપથી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૦.
 ધરમ મનમાં ધરો રે લોલ, કરમ શુદ્ધતો કરો રે લોલ;
 પરમ પદ પરવરો રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૧.
 ભજે ભગવાનને રે લોલ, તજે અભીમાનને રે લોલ;
 સજે શુભ જ્ઞાનને રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૨.
 ભણી ભરતારમાં રે લોલ, પ્યારી રહે પ્યારમાં રે લોલ;
 સુખ સંસારમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૩.
 લડાઈ લડે નહીં રે લોલ, કુશબ્દ કહી કહી રે લોલ;
 માધી ચીજને ચહી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૪.

^૧ અંગળ કુડાલીમાં ગાતા ફૂંદનાર.

ખી નીત્ય ચીતથી રે લોલ, રહે સતી ચીતથી રે લોલ;
 મુ ભજે પ્રીતથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૫.
 કે નહીં છંદમાં રે લોલ, જ્યોષે આનંદમાં રે લોલ;
 સે નહીં કુંદમાં રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૬.
 દા સંતોષથી રે લોલ, રહે નહીં રોષથી રે લોલ;
 રે દીવ દોષથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૭.
 તાસરીયું શોભાવશે રે લોલ, જ્યેવા ગુણ આવશે રે લોલ;
 મરથારને ભાવશે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૮.
 ભલી હોય જો ભણી રે લોલ, તારીક ધણી તેનણી રે લોલ;
 ગુંથે ગ્રંથમાં ગણી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૯.
 ધણે જશ જામશે રે લોલ, વોપતથી વિશમશે રે લોલ;
 પુરાં મુખ પામશે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૦.
 શીધે પંથ સંચરે રે લોલ, દુરાચારથી દરે રે લોલ;
 સાસુની સેવા કરે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૧.
 વધે લાજ લોકમાં રે લોલ, ચાલે વાત ચોકમાં રે લોલ;
 થતા જન થોકમાં રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૨.
 લેખણ ખરીજો ત્રધ રે લોલ, નિશાજે નિત્યે જઠ રે લોલ;
 દરે થીર ત્યાં થઈ રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૩.
 મહેતાજીનું માનથી રે લોલ, કથણ મુણી કાનથી રે લોલ;
 ધારે એક ધ્યાનથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૪.
 રમાપતી રીજશે રે લોલ, ખોટા મતી ખીજશે રે લોલ;
 કહી થાકી જશે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૫.
 ગોરી સહુ ગાંમતી રે લોલ, શુણે કથા કામતી રે લોલ;
 દલપતરામતી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૬.

ગરખી ૧૩ મી.—નિશાજે આવવા વિષે.

“તમે હરી હૈઆના દારજો.”—જ્યે રાગ,

આવજો આવજો આવજો રે,
 આજ વહેલાં નિશાજે આવજો;
 બેહેતી મને બેલાવજો રે,
 આજ વહેલાં નિશાજે આવજો. ટેક.
 જો તમને અવકારા ન આવે રે,
 તો કોઈ સાથે કહાવજો રે. આજ. ૧,
 પાછીને ખરીજો લેખણ સાથે રે,
 લખવાનો સામાન લાવજો રે. આજ. ૨.
 કોઈ ભણાવી મને આંક ગણાવી રે,
 બારખડી શિખાવજો રે, આજ. ૩.

ભૂલ્યો પડે કદી ભણતાં ગણતાં રે,
 તોમને તરત ખતાવજો રે. આજ. ૪.
 મારી શિખામણ શિખવીને સજની રે,
 ખહુ હુશિઆર ખતાવજો રે. આજ. ૫.
 સમજવતાં કદી જો નવ સમજુ રે,
 શિજે સ્વભાવે સમજવજો રે. આજ. ૬.
 હતી ભણેલી સતજુગની સતોચી રે,
 જ્યેવો મને આજરૂ અપાવજો રે. આજ. ૭.
 મારી મુધારી મારા મનની મનસારે,
 દલના દોષ દળાવજો રે. આજ. ૮.

ગરખી ૧૪ મી.—ભરત ચિત્ર શિખવાની ગરખી.
 “અલખેથી રે અંગે માત, જોવાને જઠજ્યે” (જ્યે રાગની.)
 આવો આવો રે શિખિયે આજ, ભરતજ ભરવાને;
 લાવો લાવો રે સધળો માજ, ચિત્ર ચિતરવાને; ટેક.
 ચિતર ચિતરવાને ભરતજ ભરવા, માતપિતા મતહરવા રે;
 જગ કરતાનાં કરત્યને, કાંઈ કાંઈ ઉત્તેજન કરવા; ભર. ૧.
 પોપટ ચિતરો ને પાંજરૂ ચિતરો, ચિતરો ગાયો ચરવારે;
 ફૂલ જાડે તો ફૂલડાં ચિતરો ને, ચિતરો આંખે મરવા; ભર. ૨.
 ચતુર મનુષ્યનાં એહેશ ચિતરો, સજજનને સાંભરવા રે;
 ચિતરો મંડપ ચોરી મધ્યે, વરવહુ ખેડાં વરવા; ભર. ૩.
 ભણતર ભણતી કુંવરી ચિતરો, શિખતી પાઠ મુધરવા રે;
 પતધરની પાણિ યારી ચિતરો, હોય જતી જળ ભરવા; ભર. ૪.
 નિર્મળ જળની નદિયો ચિતરો ને, ચિતરો ગિરિવર ગરવા રે;
 નાટકશાળામાં નટ ચિતરો, ચિતરો નરપતિ નરવા; ભર. ૫.
 પરવતના પાયામાંથી, જો જશલાં લાગે જરવારે;
 તે ચિતરોને વળિ હિમગિરિ ચિતરો, ટંકથી જળ ફરવા; ભર. ૬.
 શિતળ વાયુ વાય શિયાળે, લાગે પાન પિખર વારે;
 વૈશાખે વનવેલી ફૂલે ને, જળ વરસે ભાદરવા; ભર. ૭.
 ચિતરોને સજની મોતની મતિ, કુટ કરમથી કરવા રે;
 લાવે પ્રભુના ભજનિક ચિતરો, અવસર અંત ઉગરવા. ભર. ૮.
 રતન સહિત રતનાગર ચિતરોને, ચિતરો નાવ ઉતરવા રે;
 મુત ધવસવતી મુંદરી ચિતરો, પ્રીતે પૂત ઉછરવા; ભર. ૯.
 જમરૂખ ચિતરોને હાંઉયો ચિતરો, ભોયજનજમ પાર્યરવા રે;
 ખૂંપસૂરતની છબિયો ચિતરો, રંગ મેહલમાં ધરવા રે. ભર. ૧૦.
 વિધ વિધનાં કાંઈ વાસણ ચિતરો, ધરમાં ધણું વાપરવા રે;
 ગાદિ બગીચે ચારરૂ ચિતરો, સાંજ સવારે ફરવા. ભર. ૧૧.
 ચિતર થકી ચિત ચિતા ટળવા, શોક સકળ પરહરવા રે;
 દલપતરામકહે દુનિયામાં, મુખથી દોવસ નીસરવા રે. ભર. ૧૨.

ગરબી ૧૫ મી.

“સોના કેરું માઈ ખેડલું મોહન વેણ વળડ.”—એ રાગ.

જગતનો રચના જેણે રચિ, પ્રભુ અને પ્રાણુથી પ્યારે;
હો જેહન મોટો જેનો મહિ માય, પ્રભુ;
દેવ બધા જેના દાસ છે, પ્રભુ મને; હો. ^૧ રાજરાજેશ્વરાય પ્રભુ. ૧.
પૃથ્વી પાણી ઝાડ પર્વતો, પ્રભુ; હો. સોમ સુરજ સ્વજનાર; પ્રભુ;
એવો લીલા એની અદ્ભુત, પ્રભુ; હો. કોટીભુવન કરતાર; પ્રભુ. ૨.
અગણિત આપણને પણ, પ્રભુ; હો. એણે કીધા ઉપકાર; પ્રભુ;
દીન દયાળ ઉદાર છે, પ્રભુ; હો. નોધારા આધાર; પ્રભુ. ૩.
આંખો અમુલ્ય એણે દિધિ, પ્રભુ; હો. કીધા સાંભળવા કાન; પ્રભુ;
હાથને પગ દીધા હેતથી, પ્રભુ; હો. દીધુ છે છવત દાન. પ્રભુ. ૪.
બોજ પ્રાણીને બખરી નથિ, પ્રભુ; હો. બુદ્ધિ દિધી એવિ બેશ, પ્ર;
સંભાળ રાખે છે સર્વનો, પ્રભુ; હો. હરિવર એજ હમેશ. પ્રભુ. ૫.
ભાગ આપી ભક્તી ભાતના, પ્રભુ; હો. લાલ લડવે છે લાડ, પ્રભુ;
ભાળે ભાવે કેમ ભુલિયે, પ્રભુ; હો. પરમ પુરૂષનો એ પાડ. પ્રભુ. ૬.
અંતરમાંથિ એકે ધડિ, પ્રભુ; હો. કદિયે વિસારિયે કેમ, પ્રભુ;
ખાતાં પિનાં સુતાં એસનાં, પ્રભુ; હો. પૂરણ રાખિશ પ્રેમ. પ્રભુ. ૭.
એ સાથે છે ઘણું આપણે, પ્રભુ; હો. આ દેને અંતે કામ, પ્રભુ;
તેના હુકમ કેમ તોડીએ, પ્રભુ; હો. જે છે જગતનો જમ. ^૨ પ્રભુ. ૮.
અંતરની ગતિ આપણે, પ્રભુ; હો. એથી અજાણિ ન એક. પ્રભુ.
દેખે છે દુનિયાને દૃષ્ટીએ, પ્રભુ; હો. એનો કળા છે અનેક. પ્રભુ. ૯.
ભલુ કે ભુંડું નથિ ભૂલતો, પ્રભુ; હો. કરિએ જે આપણે કાંઈ. પ્રભુ.
અંતે એનાં કૃળ આપશે, પ્રભુ; હો. માંન ખરૂં મનમાંહિ પ્રભુ. ૧૦.
સાચો સગો એક શ્રીહરી, પ્રભુ; હો. વાહાલામાં વાહાલો એ વીર. પ્ર.
પાળે ગમે તો પ્રલે કરે, પ્રભુ; હો. સોખું મેં એને શરીર, પ્રભુ. ૧૧.
જેથિ એ રીઝે જગતપતિ, પ્રભુ; હો. તેજ કેરું તતખેવ, પ્રભુ;
ભાવે ભનું ભલી ભાતથી, પ્રભુ; હો. દલપતરામનો દેવ, પ્રભુ. ૧૨.

ગરબી ૧૬ મી.—પૃથ્વી રૂપો નટડી વિષે.

“બહુચરખાળા ખેનડી, શોળ સળ્યા રાણગાર,
રૂમવા નીસાંમા.” એ રાગ.

સખો જો મોટા મેદાનમાં, અદભૂત રીતે આજ; નટડી નાચે છે.
પેખીને અચરજ પામીએ, સૌ વિદ્વાન સમાજ; નટડી નાચે છે. ૧.
કોણ જાણે આવી ક્યાં થકી, ફરતી દેશ વિદેશ; નટડી નાચે છે.
નાટકના ભેદ ભલા ભણી, બની સ્વરૂપે બેશ; નટડી નાચે છે. ૨.

^૧ પહેલા ચરણ સિવાય બીજામાં હો આગળ મીડું કરે-
લું છે ત્યાં “હો ખેન” વાંચવું.

^૨ જમ-રાજા.

એક કીધો ખેલ ખરેખરો, વિગતે કહું તે વાત; નટડી નાચે છે.
આણખાણ્યા જન માને નહિ, એવી વાત અઘાત; નટડી નાચે છે. ૩.
નિજ શરીર સંકોચન કરી, થઈ ગઈ ગોળ મટોળ; નટડી નાચે છે.
મેં દોહું તેના દેહનું, દડા પ્રમાણે ડોળ; નટડી નાચે છે. ૪.
તે ગુણવંતોએ ગોઠવી, અંગપર વસ્તુ અનેક; નટડી નાચે છે.
કોઈ ચાંદી એના અંગમાં, કોઈ તો છૂટી છેક; નટડી નાચે છે. ૫.
પશુ પક્ષી પ્રાણી બહુ ધર્યા, સ્થાવર જંગમ જાત; નટડી નાચે છે.
કેટલાંએક છોટાં છોકરાં, મોટાં પણ પ્રખ્યાત; નટડી નાચે છે. ૬.
વળી ગાત્રઉપર બહુ ગોઠવ્યા, પ્યાલા પાણી ભરેલ; નટડી નાચે છે.
પછી દડાની પેઢે દડવડી, ખૂબ કર્યા ત્યાં ખેલ; નટડી નાચે છે. ૭.
પછી ઉલટ મુલટ કાયા કરી, ખૂબ ગોલાંટો ખાય; નટડી નાચે છે.
પણ એકે વસ્તુ અંગથી, જરીએ ખરી ન જાય; નટડી નાચે છે. ૮.
સ્થિર સ્થાપિત મોટો થાંભલો, ^૧ ધરિએનો આધાર; નટડી નાચે છે.
પણ તેને સ્પર્શ કર્યા વિના, ફરતી કુંડકાર; નટડી નાચે છે. ૯.
વળી તેથી રહી બહુ વેગળી, અધર ઉડી આકાશ; નટડી નાચે છે.
નિજ નજર ઠરાવી થાંભલે, ચકર ફરો ચોપાસ; નટડી નાચે છે. ૧૦.
પણ કશોએ ખરીને નવ પડે, અંગેથી ચીજ એક; નટડી નાચે છે.
પ્યાલા પાણી છલકાઈને, છોળ ન ઉડે છેક; નટડી નાચે છે. ૧૧.
વળી છૂટું તેનું છોકરું, ફરે તેને ચાક્રેર; નટડી નાચે છે.
જન આણખાણ્યા જાણે નહિ, ખેલ કર્યો શીખેર; નટડી નાચે છે. ૧૨.
એ કૌતક દેખી કોઈને, મન સમજાય ન મર્મ; નટડી નાચે છે.
પણ ^૩ મોણવેલ મૂળને મળી, ભાગ્યો તેથી ભર્મ; નટડી નાચે છે. ૧૩.
ધન રાજ ખુશી થયો ઘણો, દિધાં સરસ શણગાર; નટડી નાચે છે.
રૂડી સાડી લીલા રંગની, ઝાઝાડીએ વાર; નટડી નાચે છે. ૧૪.
તે જોવા ખેલ ખરેખરો, સૌને ઉપજ્યો સ્વાદ; નટડી નાચે છે.
ત્યાં કવિદલપતરામે કહ્યું, ધન્ય એનો ઉસ્તાદ; ^૪ નટડી નાચે છે. ૧૫

—૦—

શાહુલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

ખાનાં કોઈ વિષે વિશેષ ભરિ છે, ધાતૂ જુદી જાતની;
કોઈમાં રસ શીશિયો વિવિધની, ભાળી ભલી ભાતની;
કોઈમાં બહુ બીજા ઔશધિતણાં, બુટ્ટી જડી ક્રાંતની;
પૃથ્વી કે બહુ વસ્તુ વાળિ ધરિ છે, પેટી પ્રજ્ઞ નાથની. ૧.
સંકોચી નિજ ગાત્ર ગોળ દડુડા, જેવી થઈ દીસતી;
અંગે વસ્તુ અનેક ગોઠવિ અને, ગોલાંટ ખાતી જતી;
એકે વસ્તુ પડે ન જોઈ જન તે, ભાળાય છે ભ્રાંતથી;
પૃથ્વી કે નૃપ પાસ કોઈ નટડી, ખેલે ખરી ખાંતથી. ૨.

—૦—

^૧ સુધ. ^૨ ચંદ્ર. ^૩ મોહન વેલ. ^૪ ગુર.

ગરબી ૧૭ મી.—વહેમ તજવા વિશે.
“ને કોઈ અંધિકાજી માતને આરાધયે રે લોલ.”—એ રાગની.

- શુભો શીખવા વિવેક, એક વાતડી રે, લોલ; ૧.
છૂટે મૂર્ખપણું છેક, ખુલે છાતડી રે, લોલ.
ગુંથ્યા ગુણ ભરેલા ગ્રંથ, ભણો ભાવથી રે, લોલ;
પામો સ્ત્રી સતીના પંથ, તે પ્રભાવથી રે, લોલ. ૨.
તજો વહેમ ભરી વાચ, વહેમીએ કહી રે, લોલ;
ભૂત પ્રેતને પિરાચ સાચ, છે નહિ રે, લોલ. ૩.
દોરા ચીઠી મંત્ર જંત્ર, જાડ જાણુને રે, લોલ;
આશા દુચકાના તંત્રમાં, ન આણુને રે, લોલ. ૪.
દેતાં દામ કરે કામ, દેવ દેવિઓ રે, લોલ;
દેલે લોક દામ દામ, વાત એવીઓ રે, લોલ. ૫.
કરી મેખ વર્ષ દુંભ, છો જોશીઓ રે, લોલ;
ઝાડા ઊંજણીને દંભ, છો ડોશીઓ રે, લોલ. ૬.
કેકે પૂત્ર પૂત્રી કાજ, ખત્તા ખાયછે રે, લોલ;
તજ લાજ જોગીરાજ, પાસે જાયછે રે, લોલ. ૭.
વશીકરણતણી વાતથી, લંઘાય છે રે, લોલ;
ભાળી ભામનીને જાત, તે ઠગાયછે રે, લોલ. ૮.
ખરૂં માનીને ખચીત, ચિતે ચેતજો રે, લોલ;
ધરો ગાવા આવાંગીત, હૈયે હેતજો રે, લોલ. ૯.
જરો ભલ ભર્યા ભર્મ, મર્મ જાણુશો રે, લોલ;
પાળવા પવિત્ર ધર્મ, ધરજા આણુશો રે લોલ. ૧૦.
ભજો રાજધીરાજ, મહારાજને રે, લોલ;
થરો કાજવળી આજ, પામો લાજને રે, લોલ. ૧૧.
તજો તુચ્છ જોવી દેવ, અહમેવ તારે, લોલ;
રિજે દલપતનો દેવ, દેવ દેવતા રે લોલ. ૧૨.

ગરબી ૧૮ મી.—ડુંગરા દૂરથી રજિઆમણાની ગરબી.
“લાલ પિમારીનો સાયળો રે” એ રાગની છે.

- ડુંગરા દૂર થકી રજિયામણા રે,
પાસે જાય ત્યાં પથરા હોય હોલાલ; ડુંગરા દૂર થકી;
નહિ ગુણ ગણીએ મોટા નામથી રે,
તેની તારીફ શુભિયે તોય હોલાલ; ડુંગરા. ૧.
સરોવરથી સાગર મોટો શુભી રે,
પંખી પહોચ્યાં રાખી પ્યાર હોલાલ; ડુંગરા.
પાણી પીને મુખ નહિ પામીએ રે,
તેની તરસ ન ગઈ તલ ભાર હોલાલ; ડુંગરા. ૨.
જોઈને દીપક જોત પતંગિયા રે,
પડીઆ ઉપર ધરીને પ્રીત હોલાલ; ડુંગરા.

- પાંખો દાઝી પીડા પામિયા રે,
ખુબ ખુબ પામ્યા ખેદ ખચીત હોલાલ; ડુંગરા. ૩.
ઈંદર વરણાં કૃળ અતિ આપતાં રે,
મુખમાં મેલે નહિ મીઠશ હોલાલ; ડુંગરા.
ઉજળું દૂધ અનૂપમ થોરનું રે,
તે તો પીતાં ઉપજે તાસ હોલાલ; ડુંગરા. ૪.
ઝાઝા જળનાં દેખી ઝાંઝારે,
મૃગના મનમાં હરખ ન માય હોલાલ; ડુંગરા.
દોડી દોડીને દુખ પામીઆ રે,
જઈને જોતાં કાંઈ ન જણાય હોલાલ; ડુંગરા. ૫.
આંખા જોવાં જોઈ આંકોલીઆં રે,
કોયલ કરતી હતી આશ હોલાલ; ડુંગરા.
પછિ તે દોધાં પૂરાં પાકવા રે,
કરડી જોતાં માંહિ કપાસ હોલાલ; ડુંગરા. ૬.
મણિની આરો મણિધર સેવિયો રે,
ધણિ રૂઠિ રીતે રાખ્યો ઘેર હોલાલ; ડુંગરા.
માસ ગયા બહુ પણ ન મળ્યો મણી રે,
ઝાઝું દીકું ઉલટું ઝર હોલાલ; ડુંગરા. ૭.
સોનું વાલજ દેતી શંખલી રે,
તે તજ લીધો શંખ લપોડ હોલાલ; ડુંગરા.
બહુ બોલે પણ દમડી દે નહીં રે,
કહશે લેને લાખ કેરોડ હોલાલ; ડુંગરા. ૮.
ભૂલ્યો ભમરો વનમાં ભટકતો રે,
કૂલ્યાં જોઈ આવળનાં કૂલ હોલાલ; ડુંગરા.
કાંઈ મુગંધ ન પામ્યો મુઘતાં રે,
મનમાં સમજ્યો મોટી ભૂલ હોલાલ; ડુંગરા. ૯.
સુંદર હીરા સરખો શોભતો રે,
કાંમત પામે કાચ ન કોઈ હોલાલ; ડુંગરા.
કેરી કેળાં કિધાં કાઠનાં રે,
જનની ભૂખ ન લાગે જોઈ હોલાલ; ડુંગરા. ૧૦.
શોભે દૂરથી દોલત સૂમની રે,
પણ તરસાને પાણી ન પાય હોલાલ; ડુંગરા.
છેલે નરસા નિપજે છોકરા રે,
લક્ષ્મી લાખ રીતે લૂઠાય હોલાલ; ડુંગરા. ૧૧.
શોભે પણ પથરાની પૂતળી રે,
સગળો ન ચલાવે સંસાર હોલાલ; ડુંગરા.
દસકત આછે દલપતરામના રે,
વાંચી કરજો સરવ વિચાર હોલાલ; ડુંગરા. ૧૨.

ગરબી ૧૯ મી.—પરમેશ્વરના રસ્તાની ગરબી.

“તમને કેઈ વહુ-ગોરાં ગમશે રાજ અચકો મચકો
કારેલી.”—એ રાગ.

- જે પ્રભુનો મારગ પૂછે રાજ, વસ્તો રસ્તો શસ્તો છે;
નથી આડો અવળો ઊંચોરાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧.
છે સૂત્ર ખરાબર સીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
કરતારે સેહેસો કીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૨.
નથી ખેતર ખાંડા ખાડિયાં રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નથિ પર્વત આડા પડિયા રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૩.
નથિ કંકર ગોખરૂ કાંઠા રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નથિ આડા અવળા આંઠારાજ, વસ્તો રસ્તો. ૪.
નથિ પથરા કાદવ પાણી રાજ, વસ્તો રસ્તો;
ત્યાં દાણુ ન લે કોઈ દાણી રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૫.
નથિ ઝુકી ભયંકર ઝાડો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
નહિ જોઈએ ઘોડાં ગાડી રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૬.
નહીં તાપ તપે મેહુ વરસે રાજ, વસ્તો રસ્તો શસ્તો છે;
નહીં ઠંડ પડે તન ઠરશે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૭.
એ તો ખૂબ ખન્યોછે ખાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો શસ્તો છે;
નહિ વાઘ વરૂનો બાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૮.
વિશ્વાસ વળાવો લેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
એક દામ પડે નહીં દેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૯.
લઈ સત્ય દયાને સાથે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
ધરિ ઇશ્વર અજ્ઞા માથે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૦.
તમે ચોંપ કરીને ચાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો;
મન ગમતો મારગ ઝાલો રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૧.
તમે સિધાવજો શુભ કામે રાજ, વસ્તો રસ્તો;
કહિ દીધો દલપતરામે રાજ, વસ્તો રસ્તો. ૧૨.

ગરબી ૨૦ મી.—ઇશ્વર ભજવા વિશે.

“આવો હરી શિવરાંકર ભાળા” — “એ રાગ.”

- સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા,
જેવો જાણી તેજ પીતામાતા સેવો સખો. ટેક.
જગત થીર થાપેલું જેણે,
અધિક સુખ આપેલું એણે;
તેણે તારા તાપ હર્યા તાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧.
અચળ પદ એજ ધણી આપે,
થાકેલાંને થીરતામાં થાપે;

- કાપે સહુ સંકટ દૈ શાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખ દાતા. ૨.
જગતમાં જીવવું છે થોડું,
જરૂર જવું વહેલું મોડું;
જેડું તજી જાય ગોથો ખાતા;
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૩.
ગયા કૈક જોશીને જાણ્યા,
રહ્યા નહોં રાજા કે રાણા;
શાણાને અજાણ્યા જોયા જતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૪.
જેને મન ગમતા રથ મેના,
ઉત્તમ અધિકાર હતા એના;
તેના જશ ગુણી જન નર ગાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૫.
જેને થતી છત્રવડે છાયા,
કમળ થકી કોમળ શુભ કાયા;
માયામાં જીવ ખહુ જોડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૬.
જમે નિત્ય મન ગમતા મેવા,
દીસે જાણી દેશ પતી જેવા;
એવા ગયા અંગણિત અથડાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૭.
હતા રજપૂત શુરા પૂરા,
આહ ન કરે શત્રુતણા ચૂરા;
ખુશ હાલે હોમમાં હોમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૮.
શરીરે સાજ ને તાજ,
રાજેશ્વરી રાજના રાજ;
માજ જોની કોય ન તજી જતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૯.
સાહેબી સોતા સાહેબજાદા,
આવે નહીં નજરે એકાદા;
સાદા થૈ કળરમાં સમાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૦.
જેણે ભગવાન ભજી લીધા,
તેણે જશના ડંકા દીધા;
લીધા લાભને ગયા પંકાતા,
સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૧.
મનો હર શિક્ષા જેમાને,
પુરા જશ પામે તે ખાને;

પાને દલપત લખે પ્રખ્યાતા,
સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૨.

ગરબી ૨૧ મી.—સંસારમાં સુખ માગવાની ગરબી.

“માપાવાને ધરથી ઉત્પા મહાકાવર” —એ રાગની.

- સંસાર વિષે બહુ સુખ, ઈશ્વર આપોને; ૧.
- દોલડાનાં ટાળો કુખ, કુમતી કાપોને.
- સઉ સંબંધીમાં સંપ, ઈશ્વર આપોને;
- વળી જીવમાં આપી જપ, કુમતી કાપોને. ૨.
- ભણવા ગણવાનું ભાન, ઈશ્વર આપોને;
- ગુણવંતુ આપી જ્ઞાન, કુમતી કાપોને. ૩.
- કોલીલો રૂડો કંથ, ઈશ્વર આપોને;
- વળી પવિત્ર આપી પંથ, કુમતી કાપોને. ૪.
- ધરડો સમરો ધરમાંડી, ઈશ્વર આપોને;
- કંકાસ ન ઉપજે કાંડી, કુમતી કાપોને. ૫.
- સાસુ ગંગાજળ શુદ્ધ, ઈશ્વર આપોને;
- વીચર નહિ વચન વિરુદ્ધ, કુમતી કાપોને. ૬.
- જશવંતો રૂડો જોઈ, ઈશ્વર આપોને;
- ઠરવા મઝી આરો ઠેઠ, કુમતી કાપોને. ૭.
- જેઠાણો દેરી જોડ, ઈશ્વર આપોને;
- કરવાને પુરા કોડ, કુમતી કાપોને. ૮.
- દીયર દીલનો દરીઆવ, ઈશ્વર આપોને;
- દેશણી રાણી રાવ, કુમતી કાપોને. ૯.
- નાની નણદી નણદોઈ, ઈશ્વર આપોને;
- જીવમાં હું હરખું જોઈ, કુમતી કાપોને. ૧૦.
- પ્યારી પૂત્રી ને પુત્ર, ઈશ્વર આપોને;
- સાર ચાલે ધર મૂત્ર, કુમતી કાપોને. ૧૧.
- વળી વેવાઈને વેવાણ, ઈશ્વર આપોને;
- સદગુણ વાળાં સુખાણ, કુમતી કાપોને. ૧૨.
- સજ્જન ને શુદ્ધ જમાઈ, ઈશ્વર આપોને;
- દઈ કંથને ધણી કમાઈ, કુમતી કાપોને. ૧૩.
- ઘાટડી આળી ઘેર વહુ, ઈશ્વર આપોને;
- દઈ બાળક બીજાં બહુ, કુમતી કાપોને. ૧૪.
- અધિકો નિત્યે ઉદ્યોગ, ઈશ્વર આપોને;
- રૂદીયાના ટાળી રોગ, કુમતી કાપોને. ૧૫.
- મારી સાહેલી સંગ, ઈશ્વર આપોને;
- આપી અધિકો ઉમંગ, કુમતી કાપોને. ૧૬.
- વળી નિર્ભય નગર નિવાસ, ઈશ્વર આપોને;
- આંગણીએ દઈ ઉજાસ, કુમતી કાપોને. ૧૭.

- દીવાળી જેવાં દીન, ઈશ્વર આપોને;
- દઈ ઉચ્છવ નીત્ય નવીન, કુમતી કાપોને. ૧૮.
- હેડમાં હર્ષ હમેશ, ઈશ્વર આપોને;
- વધતો તે થાય વિશેષ, કુમતી કાપોને. ૧૯.
- પ્રભુ ભક્તીમાં પણ ભાવ, ઈશ્વર આપોને;
- કદી બને ન જૂઠું બનાવ, કુમતી કાપોને. ૨૦.
- પરી પુરણ તમારો પ્યાર, ઈશ્વર આપોને;
- આપી અમને આધાર, કુમતી કાપોને. ૨૧.
- લોહીમાં રૂદી લાજ, ઈશ્વર આપોને;
- વળી આપી અખટ અનાજ, કુમતી કાપોને. ૨૨.
- વળી મુધર્મમાં વિદ્વાસ, ઈશ્વર આપોને;
- કાપી સઘળો કંકાસ, કુમતી કાપોને. ૨૩.
- અંતરથી માગે આમ, ઈશ્વર આપોને;
- દિનતાથી દલપતરામ, કુમતી કાપોને. ૨૪.

ગરબી ૨૨ મી.—સુંદર બાઈને શિખામણની ગરબી.

“અચકો મચકો કાવેલી” —એ રાગ.

- સુંદર બાઈ ચાલ્યાં સાસરીએ,
- માખાપ શિખામણ આપે બેહન; લાજ વધારને લાખેણી. ૧.
- નીચા કુળતી નીરલજ નારી,
- ભરથારનું વેણ ઉથાપે, બેહન. લાજ વધારને લાખેણી. ૧.
- સામુજી કહેતે સાંભળને,
- કોઈથી વઢવાડ ન કરશે બેહન, લાજ વધારને લાખેણી;
- સાંખી રહેને બાલ્યું સહનું,
- અભિમાન ન અંતર ધરશે, બેહન. ૨.
- ધરમાં બેઠાં ધંધો કરોએ,
- પરધેર ઘણું નહીં જઈએ; બેહન લાજ.
- તમે ભણ્યાં ગણ્યાં બહુછે કહાં,
- તમને જાડું શું કહીએ, બેહન લાજ. ૩.
- મેલાં ઘેલાં તો નવ રહીએ,
- ચટકે મટકે નવ કરીએ; બેહન લાજ.
- કોઈ વાત કરે વાંસે લોહો,
- એવું ન કદી આચરીએ; બેહન લાજ. ૪.
- જે સપૂતછે સારી છાલી,
- માખાપની લાજ વધારે; બેહન લાજ.
- મણી લોહતણું સોનું કરશે,
- સોખાતિને એમ મુધારે; બેહન લાજ. ૫.
- જે સંપ સગાથી તોડેછે,
- કોઈ વખતે હાથ ધસેછે; બેહન લાજ.
- જે સોનું સારું ધરેછે,
- તેના દલમાં દેવ વસેછે; બેહન લાજ. ૬.

ગરબી ૨૩ મી.—સખીઓને શાણપણું શીખવવા વિશે.
દાહરા.

શાણપણું સમજવવા; વિગતે કરી વિચાર;
સખીઓને શાણી સખી, શીખામણુ દે સાર.

ગરબી.—“માહા કોપ થયો તે કળીકાળમાં ને”—એ રાગ.

સખી શીખો તો શાણપણું શીખવું ને,
સંખી જંખી સંસારમાં સુખી થવું ને. સખી શી૦ ૧.
સાસુ સસરાં કહે તે સરવ સાંખીએ ને,
કલેશ લેશ તો રૂદેમાં નહીં રાખીએ ને. સખી. ૨.
મીઠા મીઠા મોઢેથી ખોલ ખોલીએ ને,
ખોટાં વેણુ તો કદાપી નહીં ખોલીએ ને. સખી. ૩.
દાસ દાસો મુઘાં ને માન દીલએ ને,
કદી કોઈને દુકારો નહીં કોલએ ને. સખી. ૪.
આપણી સંગતે ચઢે તેને મુધારીએ ને,
ખોધ દહનિ વિશેધ ન વધારીએ ને. સખી. ૫.
હવે રાખવો જરૂર કામ કાજમાં ને,
લાખે લેખાંતો લાભ લેખો લાજમાં ને. સખી. ૬.
છેક છાતી પગવાટે નહીં પેસીએ ને,
બુરાં બધરાંની પાસે નહીં ખેસીએ ને. સખી. ૭.
ગણી તુચ્છ કાળ વ્યર્થ નહીં ગળીએ ને,
ભરત ચીત્ર તથા ચોપડી સંભાળીએ ને. સખી. ૮.
ખોટી થઈને નકામાં નહીં ખેલીએ ને,
મેલાં ઘેલાં રહેવાતી રીત મેલીએ ને. સખી. ૯.
રૂડી રીતે ધરખાર સાફ રાખીએ ને,
ભાપા જાડી કે આડી નહીં ભાખીએ ને. સખી. ૧૦.
કોધી સામા તો કોધી નહીં થઈ જવું ને,
આગ્ય દેખીને આપણે પાણી થવું ને. સખી. ૧૧.
હંડી આપદામાં ધીરજ તો ધારીએ ને,
હૈએ હરખડીને હીંમત ન હારીએ ને. સખી. ૧૨.
જ્ઞાન દાતાને માતા પીતા માનીએ ને,
પણુ બુદ્ધી નહીં રાખીએ પાનીએ ને. સખી. ૧૩.
ચાડી ચોરીમાં ચીત્ત ન ચોટાડીએ ને,
ધણું ખરચવાની ટેવ તે ઘટાડીએ ને. સખી. ૧૪.
સાંઝ થાવા આગળથી સુરત સાંધવી ને,
ખેહેનો પાણીથી પેહેલી પાળ બાંધવી ને. સખી. ૧૫.
વધે લાજ આજ કાજ તો એવાં કરો ને,
સદા રાખી સંતોષ દોષથી ડરો ને. સખી. ૧૬.
ખાનપાનતણું જ્ઞાન દેવું દીનને ને,
આપી સુખ પાળો આપણા આધીનને ને. સખી. ૧૭.

ધર્મ કર્મનો તો મર્મ દીલે ધારીએ ને,
ઝેર વેરતણી વાતતો વીસારીએ ને. સખી. ૧૮.
ભૂત પ્રેત તૂત જાણી ભ્રમ ભાગીએ ને,
જરૂર સૂરજ ઉગ્યાથી પ્રથમ જાગીએ ને. સખી. ૧૯.
જાડુ ટોણાં વગોણાં જેવાં જાણુને ને,
બાધા આખડીમાં આશા નહીં આણુને ને. સખી. ૨૦.
રૂડી રીતે રસોઈ શીખો રાંધતાં ને,
સાંઝ શીખો વળી શીવતાં ને સાંધતાં ને. સખી. ૨૧.
થવું ઠીક થૈ ઠરેલ રાખી સ્થીરતા ને,
ગુણવંતાં થૈ રાખવી ગંભીરતા ને. સખી. ૨૨.
સોનાકેરો શણગાર નથી શોભતો ને,
લેને લાયકી લેવાનો ઘણો લોભ તો ને. સખી. ૨૩.
શોધી લેવો તે સ્વર્ગ મુખ સાજને ને,
રટી રાજધિરાજ મહારાજને ને. સખી. ૨૪.
રૂદ્યે રાખો રૂડી દલપતરામની ને,
કહી શીક્ષા તે છે તમારા કામની ને. સખી. ૨૫.

ગરબી ૨૪ મી.—સાહેલીયોને શિખામણુની ગરબી.

“પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાચે નમું રે લોલ.” એ રાગ.

સરવ સ્નેહ ધરી સાંભળો સાહેલિયો રે લોલ;
ભાત ભાત ભાવ ભેદની ભણેલિયો રે લોલ. ૧.
કથું કથન તે કથેલું ધરો કાનમાં રે લોલ;
શીખ શીખવું તે શીખી લેને સાનમાં રે લોલ. ૨.
શીખી સારા પાઠ સદ્યુણે શોભાવને રે લોલ;
લખી વાંચીને ગંભીરપણું લાવને રે લોલ. ૩.
કરો પ્રેમે પ્રભુ પ્રાર્થના પ્રભાતમાં રે લોલ;
તજે વાદ ને વિવેક લાવો વાતમાં રે લોલ. ૪.
ખોલ ખોલતાં વિચારી બહુ ખોલને રે લોલ;
તેમાં તત્ત્વમાંથી તત્ત્વવાત તોળને રે લોલ. ૫.
આઠ પહોર ચીત રાખવું આનંદમાં રે લોલ;
પ્રેસલાઈને ફસાવું નહીં ફુંકમાં રે લોલ. ૬.
કુટિલ થાય તે ભણેલી કરા કામની રે લોલ;
નકુટ નારિ રહે તે ભણેલી નામની રે લોલ. ૭.
ધડક ટાળિ દુર્ગુણાગિને ધિક્કારવિ રે લોલ;
ધર્મહોણિને તો ધૂળ જેવિ ધારવી રે લોલ. ૮.
ઘેર પારકે જે ધૂમતી ફરે ઘણી રે લોલ;
તુચ્છતા જણાય તેવિ તારણીતણી રે લોલ. ૯.
હઠીલાઈ તો હૈયાથિ દૂર પરહરો રે લોલ;
શીખ સામુની સદૈવ ધ્યાનમાં ધરો રે લોલ. ૧૦.

તાંત ચિત્ત ધરી સૌનું બોલ્યું સાંખજે રે લોલ; ૧૧.
 ક્રોધ ને વિરોધ જોધ કાઠી નાંખજે રે લોલ.
 બહુ અદ્ય રાખિ બોલવું ને આશ્રવું રે લોલ; ૧૨.
 ભુંડાપો તજીને ભલપણું સંભાળવું રે લોલ.
 અધમ આળસ તો અંગમાં ન આણવો રે લોલ; ૧૩.
 જશ જમાવવાનો ભુક્તિ જોડિ જાણવી રે લોલ.
 પિયર સાસરે મુકીતિ સપડાવજે રે લોલ; ૧૪.
 કૂળ દીપિકા કુટુંબમાં કહાવજે રે લોલ.
 ઘણું અંગમાં ધરણું નહીં ઘાલવું રે લોલ; ૧૫.
 મેલી લોકનો મરજદ નહીં ચાલવું રે લોલ.
 કરજ હોય તો વધારે કરસ કોજિયે રે લોલ; ૧૬.
 દેવા દામ તે તમામ વાળી દીજિયે રે લોલ.
 સ્વામિને કુસંપથી નહીં સંતાપિયે રે લોલ; ૧૭.
 ધિરજુ ધારિને વધારે ધિરજ આપિયે રે લોલ.
 રૂઠું આંગણું સમારી સાડું રાખવું રે લોલ; ૧૮.
 આવાણું તે સૌને વહેચિ આપી આખવું રે લોલ.
 રનેહ સંપ જંપ સર્વદા સંભાળિયે રે લોલ; ૧૯.
 તાણુ ખંચતી તમામ ટેવ યાજિયે રે લોલ.
 ભરત ચિત્ર શીખી લેવાં ભાતભાતનાં રે લોલ; ૨૦.
 જમણુ રાંધિ જાણિ જોવાં જતજતનાં રે લોલ.
 પુસ્તકો પવિત્ર વારેવારે વાંચિયે રે લોલ; ૨૧.
 મારીએ નહીં ગપાઠા જોશી માંચિયે રે લોલ.
 પોતે સૂધરી સાહેલીને સુધારવી રે લોલ; ૨૨.
 તરત વહેમમાં તણાતી તેને તારવી રે લોલ.
 સારા ભણતરનો એટલોજ સારછે રે લોલ; ૨૩.
 નહિ તો તેથી ભણી આણુ ભણેલી નારછે રે લોલ.
 કહ્યાં કહેણુ તેતો છે તમારા કામનાં રે લોલ; ૨૪.
 રાખજે રૂઢમાં દલપતરામનાં રે લોલ.

ગરબી ૨૫ મી.—મેઝી મુસાફરની ગરબી.

“અમે ઇંડીઆ ગઢ જીત્યારે આનંદ ભલા” —એ રાગ.

’ એક હતી મુસાફર ઘેલીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૧.
 તેની આગળ એક તપેલીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 ગઈ રાતની રાખી એઠીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૨.
 ઉઠી પરભાતે માંજવા બેઠીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 ઘણી રીતે ધરી ધરિ થાકીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૩.
 બહુ રાધ રહ્યા તોય બાકીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 પુરી રીસે તપેલી ઉપાડીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૪.
 સામી ભિંતની સાથે પંઝાડીરે, સૂણો સાહેલિયો.

લઈ પથરો તપેલીને કૂટીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૫.
 પડ્યાં ફાંકાં તપેલીતો કૂટીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 થયા બપોર ભુખ તો લાગીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૬.
 પછી વાસણ માગવા લાગીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 એને વાસણ આપે ન દેઈરે, સૂણો સાહેલિયો; ૭.
 પછી રાગ તાણી ઘણી રોઈરે, સૂણો સાહેલિયો.
 તોય થઈ તપેલી તો સાજીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૮.
 હસે લોક ને તે મરે લાજીરે, સૂણો સાહેલિયો.
 જેથી સ્વાસ્થ આપણો જરિયેરે, સૂણો સાહેલિયો; ૯.
 તેના ઉપર ક્રોધ ન કરિયેરે, સૂણો સાહેલિયો.
 લાત દૂઝતી ગાયતી ખમિયેરે, સૂણો સાહેલિયો; ૧૦.
 તેને તણ્યે તો દૂધ કયાં જમિયેરે, સૂણો સાહેલિયો.
 દેઈની સાથે ટુંકારે લલિયેરે, સૂણો સાહેલિયો; ૧૧.
 એમાં આપણે હલકાં પડિયેરે, સૂણો સાહેલિયો.
 સાંખી આસે તે માણસ મોટીરે, સૂણો સાહેલિયો; ૧૨.
 દલે સાચું માનો નથી ખોટીરે, સૂણો સાહેલિયો.

—૦—

ગરબી ૨૬ મી.—સ્ત્રી રૂપી પેટીની ગરબી.

“મહા કોપ થયા તે કળી કાળમા જો.” —એ રાગ.

જાને કાજે કાસીગરે પેટી કરી જો; ૧.
 સૂણો કાસણુ કહું તે સર્વે મુંદરી જો. જાને. ૨.
 ઘણી માલ સોંપે તે સંભાળી રાખવા જો; ૩.
 ચોરી પાછીએ તેમાંથી નહીં આખવા જો. જાને. ૪.
 ધંધા માટે ઘણી તો જ્યાં ત્યાં ધાયછે જો; ૫.
 સરવે પેટીથીજ માલ સમવાય છે જો. જાને. ૬.
 વાત છાની લખેલી સોંપે જોઈને જો; ૭.
 કાયા છતાં જણાવે નહિ દેઈને જો. જાને. ૮.
 તરખણા જેવી એ ચોજ સોંપે તેહને જો; ૯.
 સોના મોહરની પેઠે સંભાળે એહને જો. જાને. ૧૦.
 સોંપે ચીજ તે મલીન થયા દે નહીં જો; ૧૧.
 સારી રાખે સંભાળીને સદા સડી જો. જાને. ૧૨.
 સોંપે દક્ષતર તો તે પણ સંભાળશે જો; ૧૩.
 ઘણીની ઘણી ઘણીકે ચીંતા યાજશે જો. જાને. ૧૪.
 ઘણી પણ તેને પ્રાણુ જેવી ધારશે જો; ૧૫.
 દેઈ મારવા આવે તો તેને મારશે જો. જાને. ૧૬.
 ઘણીને પછે ભરસો હોય પાડતી જો; ૧૭.
 પેટી માલ પાછીને નથી બગાડતી જો. જાને. ૧૮.
 કુંચી રૂપી ઘણીની ચોઠી જોઈને જો; ૧૯.
 આપે માલ તે વોના ન આપે દેઈને જો. જાને. ૨૦.

કરે રક્ષણ હરેક પ્રકારે ધણી જો;
 વળી ચીંતા રાખે ચિત્તમાં ધણી જો. શાને. ૧૦.
 ધણીથીજ તે પેટીને મોટું માનછે જો;
 ધણીના પ્રતાપથીજ ધનવાનછે જો. શાને. ૧૧.
 નહિ તો તે હોસન થાય ટાઢ તાપમાં જો;
 માનવી ગણે નહીંજ મોટા માપમાં જો. શાને. ૧૨.
 સંપ હોય તો બંને સુખી ગણાયછે જો;
 નહીં તો બંનેને નુકસાન થાયછે જો. શાને. ૧૩.
 એક મૂરખાએ માલ પાછો માગતાં જો;
 ભાગી પેટી લગારવાર લાગતાં જો. શાને. ૧૪.
 સમજ્યો મર્મ ઉર રીસ જ્યારે ઉતરી જો;
 પસતાઈને પોતે શેવા બેઠો ફરી જો. શાને. ૧૫.
 શીખામણ કહીછે આ સૌના કામની જો;
 દીલે રાખો વાત દલપતરામે જો. શાને. ૧૬.

ગરબી ૨૭ મી.—ધરસૂત્રની આંટી ઉકેલવાની ગરબી.

“મેંતો પહેલે પાવડડ પગ મેલ્યો.”—એ રાગ.

સખિ આંટિ ઉકેલો સૂતરની,
 કાંતો ઉચરો વાચા ઉત્તરની, આંટિ ઉકેલો સૂતરની, ટેક.
 થિર રાખીને મન ઠેકાણે, આ આંટિ ઉકેલે આ ટાણે;
 ધર સૂત્ર ચલાવી તે જાણે; આંટિ. ૧.
 આ આંટીમાં છે ધુંચ ધણી, ઉકેલે તે. મારિ બેન પણી;
 ભલુ ભણતર તો તે બાઈ ભણી. આંટી. ૨.
 સૈયર એ કામ નથી સહેલું, સાધારણ સમ ભાસે પહેલું;
 પણ જાણે જોણે ચલાવેલું. આંટી. ૩.
 આગળ જતાં ધુંચો આવે, એતો અતિશે જીવને અકળાવે;
 ફૂવડ નારીને નવ ફૂવે. આંટી. ૪.
 જો તંતુ ધણો કોઈ તાણે, તો તરતજ તૂટે તે ટાણે;
 જાદાઈ પડે તે જગ જાણે. આંટી. ૫.
 સાંધે તો વચમાં ગાંઠ વળે, પછિ તે તો કોઈ કાળે ન ટળે;
 સાંભરતાં ચર ચર ચિત્ત બળે. આંટી. ૬.
 જે સમજણ વગર ગરવ આણે, તે આંટિ ઉકેલી નવ જાણે;
 વણ સમજે તંતુ ધણો તાણે. આંટી. ૭.
 કાંતો વારે વારે તોડે, કાંતો તરછોડીને છોડે;
 પછિ આંટીને તે અવખોડે. આંટી. ૮.
 બેસે શેષ ધરી બહુ શેવાને, જન મળે તમાસો જોવાને;
 ખાલદા રાખા પત ખોવાને. આંટી. ૯.
 સમજૂ પાનતાણું ધારીને, પૂછે જઈ પ્રવીણ નારીને;
 તે વચન કહે પાળો આ. આંટી. ૧૦.

એકાદી ધુંચ કાઢી આપે, રૂડિ રીત બતાવી સ્થિર થાપે;
 બધિ તો ધુંચ નવ કાઢે બાપે. આંટી. ૧૧.
 પુરી સમજણ પોતાની જોઈએ, બીજો શું કરી શકે કોઈએ;
 નવ અકળાઈએ ને નવ રોઈએ. આંટી. ૧૨.
 જે મનડું રાખે થિર દામે, તે આંટિ ઉકેલી જશ પામે;
 દિધિ શીખામણ દલપતરામે. આંટી. ૧૩.

ગરબી ૨૮ મી.—ધરસૂત્ર રૂપી રાજ વિષે ગરબી.
 “સખી આજ મોહન દીકારે. શરીએ આવતા રે.” એ રાગ.
 સખી ધરસૂત્રની શોભા રે, સુ રાજ્ય સમાન છે રે;
 તે રાજ્યમાં રૂડી રામા રે, પ્રખ્યાત પ્રધાન છે રે. ૧.
 રાજ તો રાજ્ય જમાવે રે, નિલેછે પ્રધાનથી રે;
 સાગરમાં નાવ ચાલેછે રે, તે જેમ મુકાનથી રે. ૨.
 પ્રવીણ પ્રધાન પમાયે રે, પ્રભૂની કૃપાથી રે;
 નકારા પ્રધાનથી નૃપતિ રે, ન રહે સુખીઆ નંકી રે. ૩.
 પ્રજા પણ પીડાજ પામે રે, બેના અણ બતાવથી રે;
 રૂઢે થાય રિપુ જન રાજ રે, દગો કરે દાવથી રે. ૪.
 ખરેખરો ખૂબ ખરાબી રે, અંતે એથી ઉપજે રે;
 ઉભયતણી થાય અકીર્તિ રે, તથા લક્ષ્મી તજે રે. ૫.
 રૂડો સીધો રસ્તો બતાવે રે, રાજ રાખી રાયને રે;
 પ્રધાન વખાણ તે પામે રે, તજે નહીં ન્યાયને રે. ૬.
 રાજ પણ કાજ આરંભે રે, પુછીને પ્રધાનને રે;
 બંનેની સલાહથી સુધરે રે, પામે મોટા માનને રે. ૭.
 જો બે મત તાણે જુદા રે, ખરાબી અંતે ખરી રે;
 માટે મન રાખવાં મળતાં રે, મરમ મનમાં ધરી રે. ૮.
 રૂડો રાજ્ય રૂપી તો રથછે રે, ઘોડા બે નીલાવશે રે;
 હડે એકને એક દોડે રે, તે રથ શું ચલાવશે રે. ૯.
 ખચિત રથ ખાડામાં નાંખે રે, પોતે દુઃખમાં પડે રે;
 રૂડી રીતે રથ તો ચલાવે રે, જોડે જોડું જો જડે રે. ૧૦.
 હરેક પ્રકારે તે હરકત રે, કરે નહીં કોઈને રે;
 રાજ થાય રથ સજનારો રે, જુગતી રૂડી જોઈને રે. ૧૧.
 વિવેકે આ વાત વિચારો-રે, તમે તજ ગર્વને રે;
 દીધી ભલી દલપતરામે રે, શીખામણ સર્વને રે. ૧૨.

ગરબી ૨૯ મી.—રાધીકાનું રૂપણ.

“મા તું પાવાની પટરાણી, ભવાંનીમા કાળકારે લોલ.”
 એ રાગની.

સજની તું શા માટે રીસાણી, રાણી રાધીકારે લોલ;
 સજની તારણી નથી તુજ તુલ્ય, અંકલમાં આધીકારે લોલ. ૧.

સજની સાંભળ રનેહ સહીત, શીખામણ સાર છે રે લોલ; સજની જીવતી જનને જોગ, વીવેક વિચારછે રે લોલ. ૨.
 સજની કંથની સાથે કેમ, રહે તું રીસમાં રે લોલ; સજની કહું તે ધરજે કાન, કરોધ કરીશ માં રે લોલ. ૩.
 સજની સાસરીયાંની સાથ, વસો મુલ રનેહથી રે લોલ; સજની મુંદરી જનને મુખ, અધિક તો એહથી રે લોલ. ૪.
 સજની કરમે મળીયો કંથ, ન છોડ્યો છૂટશે રે લોલ; સજની તે સગપણનો તંતુ, ન તોડ્યો તૂટશે રે લોલ. ૫.
 સજની નમ્રપણથી નારી, મુખી સંસારમાં રે લોલ; સજની સંપ વિષે શોભાય, નથી શણગારમાં રે લોલ. ૬.
 સજની સામુને દિલ્લ શુદ્ધ, સ્વભાવે સેવીએ રે લોલ; સજની માતા સગી સમાન, તો તેને ટેલીએ રે લોલ. ૭.
 સજની જે દિવસે કે જેઠ, ભલા તે ભાઈ છે રે લોલ; સજનો સાસરીયાંની સાથ, કે સાચી સગાઈ છે રે લોલ. ૮.
 સજની પીયર પૈસાદાર, કહો શા કામનુ રે લોલ; સજની ઘણોઆયુ પુત ધરાય, કે ખેય બદામનું રે લોલ. ૯.
 સજની સસરાની સંપત્તિ, કે એતો આપણી રે લોલ; સજની એમ ન સમજે આપ, તે પરતાય પાપણી રે લોલ. ૧૦.
 સજની સસરો સામુ સર્વ, સગાં સાચાં થયાં રે લોલ; સજની જે પીયરનાં વન, એતો અળગાં રહ્યાં રે લોલ. ૧૧.
 સજની અવગુણ એતો એક, ઉરમાં આણીએ રે લોલ; સજનો હરકોઈ જે ગુણ હોય, વિશેષ વખાણીએ રે લોલ. ૧૨.
 સજની એ મુખનો ઉપાય, નથી બીજો નકી રે લોલ; સજની રવારય તારો સર્વ, બગાડે કાં બકી રે લોલ. ૧૩.
 સજની રીઝવીએ રે રસ રીતે, કંઠને કેળવી રે લોલ; સજની, પૂરણ કરીએ પ્રેમ, કે મનહું મેળવી રે લોલ. ૧૪.
 સજની ભાગ્ય થકો ભરથાર, મળ્યો તે માનીએ રે લોલ; સજની પુદ્ધિમાં લઈએ ધ, ન પરઠો પાનીએ રે લોલ. ૧૫.
 સજની પરણ્યા સાથે પ્રીત, ગણો મનમાં ગણી રે લોલ; સજની નખતો કાપ્યા જાય, કપાય ન આંગળી રે લોલ. ૧૬.
 મજનો અખળાનો અવતાર, દીસે જશ દોહલો રે લોલ; સજની સાચવવો સંસાર, સદા નથી સોહલો રે લોલ. ૧૭.
 સજની પરવશ પડું પંડ, ગરજ રાખી ગળી રે લોલ; સજની કડવાં મીઠાં કોઈ, વચન સાંખી વળી રે લોલ. ૧૮.
 સજની અંતરમાં અભિમાન, અવશ્ય ન આણીએ રે લોલ; સજની સ્વામી સાથે તંત, અત્યંત ન તાણીએ રે લોલ. ૧૯.
 સજની કરે હમેશાં કલેશ, તે હલકી હોયછે રે લોલ; સજની મીણતણો પણ મરદ, ધણી તે તોય છે રે લોલ. ૨૦.

સજની એપરવાઈના બોલ, ન બળમાં બોલીએ રે લોલ; સજની રીસ ચર્યાની રીસ, ખચીત ન બોલીએ રે લોલ. ૨૧.
 સજની ધરીએ નહિ નિરધાર કે, આગસ અંગમાં રે લોલ; સજની વસોએ જઈને વાસ, સદાસત અંગમાં રે લોલ. ૨૨.
 સજની ધર છોડી પરધેર, બહુ નહિ બેસીએ રે લોલ; સજની નીર્જન નારો પાસ, ન પ્રેમ પેસીએ રે લોલ. ૨૩.
 સજની વહેલાં વડાણાં માંહી, કે બાંધી ઉઠીએ રે લોલ; સજની કહીએ નહિ કદી કહેણ, કે જાહે જાણીએ રે લોલ. ૨૪.
 સજની વિધવિધ થાય વખાણ, તે કારજ કીલએ રે લોલ; સજની પિયુનાં વચન પ્રમાણજ, પાણી પીલએ રે લોલ. ૨૫.
 સજની તેના મનની મરજ, ધરીએ ધ્યાનમાં રે લોલ; સજનો કહાવિતો પાણ વેણ, સમજાએ સાનમાં રે લોલ. ૨૬.
 સજની ચોખાં અંગે ચીર, સરસ શોભાવીએ રે લોલ; સજની સંપતને અનુસારે કે, ધર નીભાવીએ રે લોલ. ૨૭.
 સજની વિનય થકી વશ થાય, સરવ સંસારમાં રે લોલ; સજની અમૃત વિનય વચન, નકી નરનારમાં રે લોલ. ૨૮.
 સજની કામણ કુમણ મંત્ર, જરૂર છે જાહે રે લોલ; સજની વળગે જેને વહેમ, રઘુવર રૂઢાં રે લોલ. ૨૯.
 સજની વહાલપ ભરીયાં વેણ, ભલો વિધ ભાખીએ રે લોલ; સજની હરતુ મુખ હમેશા, રૂઢાં થઈ રાખીએ રે લોલ. ૩૦.
 સજનો જશ વાંધે જગમાંહી, પૂરાં મુખ પામીએ રે લોલ; સજની મુત પરિવાર સહોત, જગતમાં જતેમીએ રે લોલ. ૩૧.
 સજની વળી વિચરે વિખ્યાતિ, જુગે જુગ નામની રે લોલ; સજની શીખામણ છે શુદ્ધ, કે દલપતરામની રે લોલ. ૩૨.

ગરબી ૩૦ મો.—ભરથાર વશ કરવાની ગરબી.

“અખબેલી રે અખમાત, જોવાને જોએ.”—એ ગાગની.

લલતા નહિ થાય લગાર, કામણ મંત્ર કરો;
 આમંત્ર કરો ઉચ્ચાર, વશ ભરથાર થરો. ટેક.
 પ્રાણ થકી પિયુજ છો ખારા, ન્યારા ન રહો નાથ રે;
 સર્વ થકી લાગો છો સારા, હું વેચાઉં તમ હાથ. કામણ. ૧.
 તનમનમાં રહું સાજ તાજ, રાજ દેખું રાજ રે;
 જે કદિ જાણું કંઈ કુસજ, હુખ્યાં દરિએ જાહજ. કામણ. ૨.
 માત પિતાએ મોઢી કરીને, હેતે સોંચો હાથ રે;
 મુખ આપો કે કુખ આપો તમે, છો મસ્તકના નાથ. કામણ. ૩.
 ગુણ સાગર ગંભીર છો સ્વામી, હું અવગુણ ભરિ આજ રે;
 પોતાની ગણી પ્રેમ નિભાવો, પહાંજ અજાનીલાજ. કામણ. ૪.
 રનેહ તમારો જોઈને સ્વામી, જતમી મિલકત જેમ રે;
 ખૂમ ખુશી થઈ ન રહી ખામી, પામી પૂરણ પ્રેમ. કામણ. ૫.

ભણું કયું ભગવંતે મારો, મુકુળ કર્યો અવતાર રે;
મહેર કરી મન ગમતો આખો, તમ સરખો ભરથાર. કામણ. ૬.
સગાં સરવ તમ સાડું તજ્યાં, તજ્યા સૈયર સંગરે;
દોસ્તી સરવની દૂર કરી હું, રાચિ તમારે રંગ. કામણ. ૭.
આભ જાણો ને નિચે અવની, અવર નથી આધાર રે;
આશા રાખું એક તમારો, છો સુખના દાતાર. કામણ. ૮.
જો મુંદરીને રોજે સ્વામી, તો શોભે શણગાર રે;
નહિ તો તે શણગાર સરવજે, આગ્યતણા અંગાર. કામણ. ૯.
દુનિયામાં નર તમને દેખું, બીજા લાલ કુકોર રે;
તુચ્છ ગણુંછું તે સઘળાને, હોય અમીર વજર. કામણ. ૧૦.
જળ જંતુ ને જળ સંગાથે, જેવી પૂરણ પ્રીત રે;
પલક પડે જો દૂર તરફડે, એજ અમારો રીત. કામણ. ૧૧.
પાર ન લે પ્રીતી વરણવતાં, સ્થિર ખેશી એક ઢામ રે;
રાત્રિ દિવસ કવિતા રચના જો, રચશે દલપતરામ. કામણ. ૧૨.

ગરબી ૩૧ મી.—વિજેગ વિષે.

“મારું સોનાનું છે ખેડું છેલ છખીલા છોગાળા” એ રાગની.
કહે શામા શુણ સાહેલીરે, પીઉ પધાર્યા પરદેશે;
મુજને અંદેલડો મેલીરે, ભર જોખન આજે વેષે.
સાસરીઆમાં સુખ શાનુંરે, વાલમજના જોગવિના;
પીયર નગમે પોતાનુંરે, ખતવી ન રહી પાકોળિના.
શેતાં વોતેછે રજનીરે, દિવસે દિલમાં દાઝુંછું;
શું કહીએ જાઝું સજનીરે, લોકની લાજે લાજુંછું.
સૈયર મારો સદેશેરે, પોંઆડે કોણ પ્રીતમને;
ઉરમાં આવે અંદેશેરે, અવણુણ ગણી તજ્યાં અમને. ૪.
અલખેલો જો નહિ આવેરે, જવરલો મારો જશો;
સમજણુ દર્ધ કોણ સમજવેરે, કંથ હલ્યારે કહે વારો. ૫.
જગમાં જન સઘળા જાણેરે, દિલમાં એને ખૂબ દયા;
તે ટેક તજ આઠાણેરે, કંથ નમેરા કેમ થયા. ૬.
રૂદયામાં કંડુણ રાખોરે, મન મોહન આવે મળવા;
પરણીને પરવશ નાંખોરે, રસીએ તુરત ગયો રળવા. ૭.
રૂદયામાં સમજું રહીએરે, વિજેગના દુખની વાતો;
ક્યાં જઈને દુઃખમાં કહીએરે, ઘરઘણીએ કીધી ઘાતો. ૮.
મુજને પીઉ ક્યારે મળશેરે, કંથવિના સરવે કાચું;
તનનાં દુઃખ ક્યારે ટળશેરે, સજની તું કેને સાચું. ૯.
જો પંડ વિષે હોય પાંખારે, ઉડી જઈ મળીને આવું;
એકવાર મેળાવું આંખ્યારે, લલચાવીને ઘેર લાવું. ૧૦.
પોપટડા પાંખો વણારે, વાલમ પાસે જ વીરાં;
રસસ આપોશ રૂપાળારે, વળી માણુક મોતી હીરા. ૧૧.

પાંજરીયું તારું પ્યારારે, સરસ ધડાવીશ સોનાનું;
જ્યાં જવનજ છે મારારે, છેક વચન કહેજે છાનું. ૧૨.
અતિ રૂદન કરેછે રાધારે, જવન વિચર્યા જે દિનથી;
પાંધી અનજલનો પાધારે, તનડું દાઝે તે દિનથી. ૧૩.
તમવિના રહે ટળવળતીરે, શી રીતે સંતાપ સહે;
વાલમ પરતાશો વળતીરે, પ્યારીના નહિ પ્રાણ રહે. ૧૪.
પ્રિતમજ ઘેર પધારોરે, દિલમાં લાવો કંઈક દયા;
વનિતાનો હરખ વધારોરે, જળવંતા શું ખેશી રહ્યા. ૧૫.
શૂળીનું સંકટ સાડરે, વિજેગનું તેથી વસમું;
હળવે હળવે હળનાડું રે, સંકટતો તેના ન સમું. ૧૬.
કોઈપણ પ્રિતમ પ્યારીને રે, વિશ્વવિશે ન વિજેગ થશે;
નવ નોંધી છતાં નારીને રે, કંથવિના નહિ લાવ કરો. ૧૭.
પરથમથી પ્રીત વધારોરે, સાથ ન રાખી શામાટે;
વળતી મેલી વિસારીરે, અંતર દાઝે આમાટે. ૧૮.
હવે ધણી થઈ ઘેર આલોરે, સમજુછો ધણું શું કહીએ;
અખળાને ધીરજ આલોરે, રીસકરી ન હવે રહીએ. ૧૯.
થોરતા રાખીને થાકીરે, શાણપણે સુખ દુઃખ સહી;
ખતવાની નરહી પાકોરે, હૈડામાં હીમત નરહી. ૨૦.
શેઈ શેઈને આંખો રાતીરે, કીધીછે તે કામનીએ;
છણ છણ દાઝેછે છાતીરે, ભજન ધર્યુંછે ભામનીએ. ૨૧.
તેનું દુઃખ ટાળે તેનીરે, જહી પુટી જગમાં ન જડે;
અતિ અદલુત પીડા એવીરે, નારીને નીત્ય નીત્ય નડે. ૨૨.
એટલું જઈ પીઉની આગળરે, કથન વિચારીને કેજે;
વાળો લાવ લખાવી કાગળરે, જે જોઈએ તે તું લેજે. ૨૩.
રૂડી આ રસની રીતીરે, દલપતરામે કહી દીધી;
પ્રીતમ પ્યારીની પ્રીતીરે, લાયક જાણી દીલ લીધી. ૨૪.

ગરબી ૩૨ મી.—મહીના.

“આધવજ સંદેશો કેહેજો શ્યામને.”—એ રાગે.

કારતક મહીને અખળા કેહેછે કંથને,
હવે શિયાળો આવ્યો સ્વામીનાથ જો;
હીમાણ વા વાય રે હલકી ટાઢી,
શું શોધો પરદેશ જવાના સાથ જો;
એ મહીને નવ જઈએ પિયુ પરદેશમાં. ટેક. ૧.
માગશર મહીને હોંશ ધણી મનમાહ રે,
રસિયા સંગ રમ્યાની મહાજમ રાત જો;
હસીએ ને વસીએ રે હૈડે હેનથી,
પિયુ મેલો પરદેશ જવાની વાત જો. એ મહીને. ૨.

પોષે જે પરણીને પિયુડે પરહરી,
 તે પ્રેમ દાતાં પુરણ મળીયાં પાપ ને;
 સાસરીએ રહીને તે શુ મુખ લોગવે,
 મૈયરમાં નવ ગોઠે મા ને બાપ ને. એ મહિને. ૩.
 માહ મહીને નવ કરીએ નાથ મુસાફરી,
 ધજા સાટે જઈ લાવો ખોરી જર ને;
 જે મળશે તે જમણું મારા વાલમા,
 જરૂર નહીં જવા દર્જા ધરથી બહાર ને. એ મહિને. ૪.
 કાગણુ તો કુલ્યો રે કાલ્યાં કુલ્યાં,
 હસે રમે ને ગોરી હોરી ગાય ને;
 જે નારીના નાવલીએ નાશી ગયો,
 કહો તેણે કેમ નજરે જોયું જાય ને. એ મહિને. ૫.
 ચૈતરમાં ચતુરને પંથ નં ચાલવું,
 જો ઘેર નારી સારી ચતુર મુજાણુ ને;
 વહાલપને વચને રે પિયુને વશ કરે,
 નિરધારયું તે પડ્યું રહે પરીઆણુ ને. એ મહિને. ૬.
 વાવણીઆ વાયા રે પિયુ વૈશાખના,
 રજા ઉડે ને માણક મેલું થાય ને;
 નથડીનું મોતી રે હીરો હારતો,
 કહો પર હાથે કેમ તે ધીર્યો જાય ને. એ મહિને. ૭.
 જેઠે તો પરદેશે જવું દોહલું,
 તાપ તપે ને લા જેવી લુવાય ને;
 કોમળ છે કાયા રે મારા કંથની,
 વણુ સીર્યાં જેમ કુલડીઆં કરમાય ને. એ મહિને. ૮.
 અંબર ધન છાયો રે મારા અશાઠમાં,
 મોર ખોલે મેહુ વરસે મશાળ ધાર ને;
 કચરા ને કાદવ રે મચી આ મેદની,
 પંખી માળા ધાલે ઘરે ઘર ને. એ મહિને. ૯.
 આવણુનાં વરસે રે સારા સરવડાં,
 ભર્યાં સરોવર નદીએ નીર ન માય ને;
 ચક્રવા ને ચક્રવી પણ જોયાં જોડલે,
 ખગલો પણ જોડું તણને નવ જાય ને. એ મહિને. ૧૦.
 ભાદરવો ભર જોખતનો ફરી નહીં મળે,
 વહી જશે જેમ નદીએ ફેરો નીર ને;
 એ વારે દીવસ એજો નવ કાઢીએ,
 વાતવિચારી જુઓ નણુદનો વિર ને. એ મહિને. ૧૧.
 આસોના દીવશ તો અતિ રળીઆમણા,
 ખાવું પીવું કરવા નવલા ખેલ ને;
 ભેગાં ખેશી જમીએ રમીએ સોગંદ,
 રંગે રમતાં ઉપજે રંગની રેલ ને. એ મહિને. ૧૨.

માસ અધીકમાં અધીકપણે શુ કીલ્યે,
 રહો જોડીને નેણુ સંધાયે નેણુ ને;
 જેમ ન છૂટે બટો કાચ બિલોરનો,
 દલપતના સ્વામીએ, જાણુ પ્રવેણુ ને. એ મહિને. ૧૩.

ગરબી ૩૩ મો.—ભણુકી પુત્રીના હર્ષવિષે. ગરબા હંદ.
 “આજ મને આનંદ વાપ્યા અતિ ધણા માં.”—એ રાગ.

પુત્રી કહે મા પાસ, હાસ કરી હેતેમા;
 અતિ સોખ્યો અલ્યાસ, આશ પુરી એ તે મા. ૧.
 ભણુ ભણુતર ભલી ભાત, વાત વિવિધ વાંચી મા;
 પુરણુ થૈ પ્રખ્યાત, સાત મુખે સાચી મા. ૨.
 દીલમાં લઈ ઉપદેશ, ખેશ ઉજેશ થયો મા;
 હૈડે હરખ કુમેશ, લેશ કલેશ ગયો મા. ૩.
 ધન ધન આ અવતાર, સાર લીધો સાચો મા;
 ઈશ્વરનો આકાર,^૧ વાર ધણી વાંચ્યો મા. ૪.
 જ્ઞાન પદારથ પાત, કાન વડે કીધુ મા;
 લે વિદ્યાનું દાન, માન મહા લીધુ મા. ૫.
 નમળ્યો દપટો દેશ, ખેશ લુગોળ ભણી મા;
 વળી થૈ વાત વિશેષ, દેશ સમગ્ર ગણી મા. ૬.
 પાક વિધી પરસીધ, સિધ કરી સારી મા;
 આઠ સીધ નવનીધ, દીધ દયા તારી મા. ૭.
 ગણુતાં શીખી ગણીત, ગોત રાખદ શાખીમા;
 ચીત ભરત દૈ ચીત, રોત શીખી રાખીમા. ૮.
 દેખી અદભૂત દાવ, પાવ પ્રથમ દીધોમા;
 ભણી ગણી ધરી લાવ, લાવ ભલો લીધોમા. ૯.
 ભટકે પણ નહીં ભાગ, લાગ જડે જેનોમા;
 જોડો અરથ અથાગ તાગ, તેનો લીધો તેનોમા. ૧૦.
 પછી બોળ પરચુણુ, ગુણુ લીધા ધારીમા;
 એ આઠમાં લુણુ, મુણુ માતા મારોમા. ૧૧.
 પુરો મુરો રજપુત, ભૂત થકી ભાગેમા;
 મન માર મજબુત, તુત ગણી તાગેમા. ૧૨.
 હોમત ધર હજાર, પાર જઈ ખેશીમાં;
 ભ્રમનાનો શો ભાર, પાર શકે પેરીમા. ૧૩.
 કિધો વેહેમનો હોમ રોમ, નથી બીતીમા;
 વાર ગણાયો લોમ, સોમ ગયો વીતીમા. ૧૪.
 એ આલે ભરી બાય, સાથ વીના સાથેમા;
 દયા કરી દીનનાથ, હાથ ગ્રહી હાથેમા. ૧૫.

^૧ આકાર નહીં પણ ઈશ્વર કેવાછે તે વિષે વાંચ્યું.

એ પ્રભુનો જે પાડ, ખાડ ખાણી ડાટેમા; ૧૬.
 તે જન મોટા તાડ, ઝાડ સુકા સાટેમા.
 વિદ્યા કળા વિહીન, ચીન ચડી જશેમા; ૧૭.
 પણ તે પર આધીન, દીન થઈ થાસેમા.
 નહિ વિદ્યા નવઠાંક, રાંક જીવે જવામા; ૧૮.
 વળતી કાઢે વાંક, આંક કરમ એવામા.
 કાવે એવી ક્રોળ, હોળ ભયી પાંણીમા; ૧૯.
 ને નહીં જાણે. ચોળ^૧, રોળ ભણી રાણીમા.
 તો તેનો અવતાર, છાર પડી છુટયોમા; ૨૦.
 કહે કવી ક્ષીકાર, તાર નરીપ્ય તૂટયોમા.
 હું હોસે કદિ હીર, ચીર નહીં આહતીમા; ૨૧.
 નહિ પામો કદિ નીર, ખીર કદી ખાતીમા.
 ઘડયા કેનકના ઘાટ, કાટ ચડયા કીધામા; ૨૨.
 મેં ભણવાને માટ, ડાટ વળણુ દીધામા.
 આતુરતા હિર ચીર, ધીરજ જળ ધોયુંમા; ૨૩.
 મોલે તેથી સરીર, જીરણુ નવ જોયુંમા.
 હરિણુ હાર હજાર, ભાર નહીં ભાસેમા; ૨૪.
 સદ્યણુના સણુગાર, પાર વિના પાસેમા.
 કરતી પર ઉપકાર, ખારતણ ખોટોમા; ૨૫.
 પ્રસ્તક પઢી અપાર, સાર મળ્યો મોટોમા.
 અરધ જમી અનાજ, કાજ લીધું સાધીમા; ૨૬.
 લોક વિશેતો લાજ, આજ અધિક વાધીમા.
 ગણ્યા ભલા સુખ ભોગ, રોગ ગણે રોગીમા; ૨૭.
 એમ કિધો ઉદ્યોગ, જોગ જપે જોગીમા.
 સરસ નરસ કદિ શાક, પાક નહીં ગણતીમા; ૨૮.
 હતી ન કોયની હાક, થાક ભુલી ભણતીમા.
 કાયા સુકી કાઠ, ઠાઠ જતે થૈતીમા; ૨૯.
 પણ નહિ પાડયો પાઠ, આઠ વરશ ગઈતીમા.
 આગળ તો ઉદમાત, રાત દિવસ કરતીમા; ૩૦.
 પોઢી ઉઠી પ્રભાત, સાત સદન ફરતીમા.
 પણ મારાં માખાપ, આપ અમુલ્ય થયાંમા; ૩૧.
 ઠાળ્યા સૌ સંતાપ, પાપ પતાળ ગયાંમા.
 જેતૂ કથન કહીશ, શીશ ધરી સાંખુંમા; ૩૨.
 મનમાં ગુણ માનીશ, શીશ નહીં રાખુંમા.
 નવ જુગ રેહશે નામ, દામ વિના દીધેમા; ૩૩.
 મળશે નિરમળ ધામ, કામ સરસ કીધેમા.
 લહિ લહિ પેન સિલેટ, પેટણી પાસેમા; ૩૪.
 બહુ બહુ ચિત્ત ખેટ, ભેટ લિધી ભાસેમા.

માણુ ખરશી મેજ, એજ ઈછા આંણુમા; ૩૫.
 આપું વાળિ અવેજ, તેજ હું હઠ તાંણુમા.
 વળી વેઠે જેમ વેઠ, શેઠણા અનુચરમા; ૩૬.
 શું શ્રાવણ શુંજેઠ, દેઠ નિશા અવસરમા.
 ખેઠી કરીને કેઠ, હેઠ રહી ખાકીમા; ૩૭.
 છાંડી નહીં છંછેઠ, ખેઠ ખરી પાકીમા.
 નીચાં રાખી નેણુ, કેણુ શુણુ કાનેમા; ૩૮.
 વળી વાંચું સુખ દેણુ, વેણુ પેછી પાનેમા.
 શિધ કરવા સંકેત^૧, હેત સહિત હળતીમા; ૩૯.
 રહે શરીર સચેત, વેત કરું વળતીમા.
 કોઠી પ્રકારે કેદ, ખેદ વિના ખમતીમા; ૪૦.
 વિપ્ર ભણે જેમ વેદ, ભેદ લેવા ભમતીમા.
 તપશી તપમાં જેમ, તેમ ઠરાવ ઠર્યોમા; ૪૧.
 પૂરો આંણી પ્રેમ, એમ અભ્યાસ કર્યોમા.
 ચુકથી ચેરાચેર, ફેર ફરકે જોતીમા; ૪૨.
 સુકાતુ લોહી શેર, ઘેર ઘાયું રેતીમા.
 કુંવરીઓ કેટલીક, ખીક નહીં ગણતીમા; ૪૩.
 આજસ આંણી અધીક, ઠીક નહીં ભણતીમા.
 હસ્તી હુકા હુક, ખૂક લહી યોખીમા; ૪૪.
 ઠાલું વલોવિ થુક, ચૂક કરે ચોખીમા.
 ભણવાની નહિ ભૂખ, સુખ ગપો ગાતીમા; ૪૫.
 તે દેખો થઈ દુઃખ, સુખ શાંતી જાતીમા.
 છધડી લેવા છૂટે, કૂટે કરી ભરતીમા; ૪૬.
 હુંતો અરથ અખૂટે, લૂટે લઈ ભરતીમા.
 હાંચ ખરા જે હંસ, વંશ વિશે વળગ્યામા; ૪૭.
 નીરખીર નિસ્સંશ, અંશ કરે અળગામા.
 સાચ વિશે જોઈ જુઠ, પૂંઠ કરું પેહેલીમા; ૪૮.
 રૂઠ ગમેતો તૂઠ, મૂઠ નહીં મેલીમા.
 ફરતું કરતુ ફેલ, ખેલતાણું ખાતુંમા; ૪૯.
 રમતણી રસ રેલ, તેલ ગણ્યું તાતુંમા.
 શીશે સુંવાળી સેવ, દેવ ચળે ભાળીમા; ૫૦.
 તે ખાવા તતખેવ, ટેવ દિધી ટાળીમા.
 ચોરે ચોટે ચોક, લોક મળે કાલામા; ૫૧.
 દુખિ હલાવે ઢોક, થોક વચે ઢાલામા.
 શોધે નહીં સુગંધ, અંધ ઘણા એવામા; ૫૨.
 બોલે પણ નિરબંધ, ધંધ ધરે તેવામા.
 જુદું વિષ જો જોધ, બોધ કરે બળથીમા; ૫૩.
 શત્રુતણા કરિ શોધ, ક્રોધ કરે કળથીમા.

જોપ કરી એમ ટોપ, તોપ ભરી તંગેમા;
 તો જશનો ધરિ ટોપ, ઝોપ લિધો અંગેમા.
 જો ભણિ હું નહિ હોત, જોત નજર જગીમા;
 એક ખરે ખરિ જોત, જોત લેત માગીમા.
 જડથો ન કરે જુદું, ખૂંધ કરી આંજુમા;
 ઉજળું જોડું દૂધ, શુદ્ધ સરવ જાંજુમા.
 ભમતા દેખું ભૂપ, રૂપ રંગે રૂલામા;
 ચેતી ચાલુ ચૂપ, કુપ ગણી કુલામા.
 કરવા ફેલ ફિતુર, ઉર ઈછા હરતીમા;
 પાપતણું ગણી પૂર, દૂર થકી હરતીમા.
 ઉપજે સકટ શૂળ, ધૂળ તહાં ધરતીમા;
 છળનું છેદી મૂળ, કુળ ઉજવળ કરતીમા.
 આવ્યાં વિધન અનેક, ટેક નહીં તૂટીમા;
 ઈશ્વર પ્રીતી એક, છેક નહીં છૂટીમા.
 કરતી પૂરા કોડ, ખોડ નહીં ખોતીમા;
 ઉગ્યા નશિયના છોડ, જોડ્ય મળી જતીમા.
 પામી પરમ પવીત્ર, મિત્ર સરસ સ્વામીમાં;
 વિદ્યાવંત વિચીત્ર, ચિત્રકળા જતીમા.
 કરિ કરૂણા કરતાર, પાર નહીં પુન્યેમા;
 લહિ ઉચાર લગાર, વાર રહી મુન્યેમા.
 જડ યુદ્ધી મઠી જય, ગાય પદે પ્યાડુંમા;
 રિજે જગતનો રાય, થાય સરવ સાડુંમા.
 ગાય ખજની ગાલ, ચાલ કુડી ચાલેમા;
 નહિ થારો તે ન્યાલ, સાલ થઈ સાલેમા.
 ગુણુ લે ગરબો આમ, ગામ વચે ગારોમા;
 રાજ રહેશે રામ, કામ સુદ્ધ થારોમા.
 સંવંત શ્રુતિ શશિ નાગ, “જગભાગભોક્તા”મા;
 પક્ષ અશાહો પ્રાગ^૩, રાગ તિથી પ્રોક્તા^૨મા.
 વશિને અમદાવાદ, સ્વાદ રચ્યો સારોમા;
 નહિ અવગુણુ એકાદ, યાદ કરે ચારોમા.
 યુદ્ધી વર્ધક પાસ, દાસપણે દીધોમા;
 કરવા પ્રગટ પ્રકાશ, આશ દઈ લીધોમા.
 વાસ પ્રથમ વઢવાણ, જાણ ધણુ લેમાંમા;
 રાજ સિંહ માહારાણ, આંણુ ફેરે એમાંમા.
 નાગર પામાં નામ, શમ કવી સવિતામા;
 રહિ ત્યાં દલપતરામ, કામ કરે કવિતામા.

અંતર પ્રેરકઈશ, શીશ નહીં રાખોમા;
 જ્યજ્યશ્રીજગદીશ, વિશ વખત જાણોમા.

૭૨.

ગરબી ૩૪ મી.—સૈયરો મળવા વિશે.

“રંગ ભર રમતાં રામમાં, હાંહારે રમ વાપ્યો છે ઢગલ.”
 એ રાગની.

૫૪. આજ ઘડી આનંદની રે, હાંહારે મળી સૈયર સમાણી;
 ૫૭. આરે દિશાએ ચંદની રે, હાંહારે પસરી પથરાણી; આજ. ૧.
 ૫૮. ટોળે મળી તેવ તેવરી રે, હાંહારે ગોરી ગરબીઓ ગાવા;
 ૫૯. અકલ વિશે પણ એવરી, હાંહારે મચી ધૂમ મચાવા; આજ. ૨.
 ૬૦. ફરતે ફેરે ફેરે ફદડીરે, હાંહારે પાડે તાનમાં તાળી;
 ૬૧. ચળકતી ઝોલી ચુંદડી રે, હાંહારે રંગે રૂડી રૂપાળી; આજ. ૩.
 ૬૨. મંદુરવરે મુખ એવરે, હાંહારે કંઠ કોકિલા કહિએ;
 ૬૩. હાવ ભાવે હૈડું હરે, હાંહારે જાણે જોડે જાણીએ; આજ. ૪.
 ૬૪. હંસની ચાલે ચાલતી રે, હાંહારે જાણે જેલ ઢગલતી;
 ૬૫. આંગળે અંગુઠી ઘાલતી રે, હાંહારે ચૂનીદાર ચળકતી; આજ. ૫.
 ૬૬. મરદંગ વાજે માનમાં રે, હાંહારે રાગ ગાય રસીલી;
 ૬૭. ગાય ગીતા રૂડા ગાનમાં રે, હાંહારે છૂટે છેડે છપીલી; આજ. ૬.
 ૬૮. લાડકડી લટકાં કરે, હાંહારે હોઠે દોસે છે હસતી;
 ૬૯. ડગમગતી ડગલાં ભરે, હાંહારે ધીરે રહી ધસમસતી; આજ. ૭.
 ૭૦. હૈયે ગુલાબના હારારે, હાંહારે આખી ચંપક કળીઓ;
 ૭૧. કપુરતણા જેવા ક્યારારે, હાંહારે અંગે એવી ઉજળીઓ; આજ. ૮.
 ૭૨. ચતુરાઈથી ગુંથ્યા ચોટલારે, હાંહારે ધન ધૂપેલ ધરિઆં;
 ૭૩. પ્રેમતણા જાણે પોટલારે, હાંહારે એવાં ભાવનાં ભરિઆં; આજ. ૯.
 ૭૪. આકાશથી જાણે ઉતરીરે, હાંહારે પ્રિયા પ્રત્યક્ષ પરિઓ;
 ૭૫. મુંદર જાણે શોભા ભરીરે, હાંહારે દીપે દેવદિકરિઓ; આજ. ૧૦.
 ૭૬. જેવા જેવી જુગતી થઈરે, હાંહારે શોભા શી હું વખાણું;
 ૭૭. ગમતમાં રાત વીતિ ગઈરે, હાંહારે વળી વાયું વહાણું; આજ. ૧૧.
 ૭૮. ગઈ ગોરી હરખ ધરી ધરીરે, હાંહારે આપ આપને ધારે;
 ૭૯. ઈશ્વરી માયા એ ખરીરે, હાંહારે દીઠિ દલપતરામે; આજ. ૧૨.

ગરબી ૩૫ મી.—નજર પાગની ગરબી.

ચાલ ગાગર ચાલ ગાગર જમનાં રે જમ્યે.—એ રાગ.

૭૦. પાગમાંજ લાગ જોઈ લાડડી રે જોલે,
 સાહેબા પાગ ખનાવ રે; આંગણાની આંગે,
 ૭૧. રૂડો દીસે રાજપાગ તેજ પાગતોલે,
 રૂડાં રૂડાં ઝાડ રોપાવ રે; આંગણાની આંગે. ૧.
 લાવી લાવી વાવી કરો કેળ ચંલ લાંબા,
 કેળ ચંચ કેરા મને કોડ રે; આંગણાની આંગે.

^૧ છાનું.

^૨ મત ભાગનાભોક્તા તે પરમેશ્વર એક છે. સંવત ૧૯૧૪.

^૩ પ્રાક પેહલા.

^૪ કહી.

આંગણામાં લાવી આજ વાવીએ રે આંખા,
છુટાછુટા છાજશે છોડ રે; આંગણાની આગે. ૨.
કેલખંધ કોરના કરાવીએ રે ક્યારા,
ગુણવંત વાવીએ ગુલાબ રે; આંગણાની આગે.
સાંજને સવાર સમે શોભશેજ સારા,
હોંશનો હું શું કહું હિશાબ રે; આંગણાની આગે. ૩.
હોયજે.હજરી કુલ છોડ હારો હારે,
બાગ ભાગ બની રહે ખેશ રે; આંગણાની આગે.
જથે થાય જથ જુદાં જોવા જોગ જ્યારે,
વધે વળી વાસના વિશેષ રે; આંગણાની આગે. ૪.
કાચનાં કરાવીએ કટોરા ઘાટ કુંડાં,
રૂઠ રૂઠ રંગથી રંગેલ રે; આંગણાની આગે.
મોગરોને માલતી મને ગમેજ રૂઠાં,
વળી હોય નાગરવેલ રે; આંગણાની આગે. ૫.
કેવડાનાં ઝાડ ઝુંડ જેવડાં કરાવો,
વાવો વળી એવડાં અશોક રે; આંગણાની આગે.
છાંછી રંગ છજે નીર ચોકમાં છંટાવો,
લાખ લાખ જોવા મળે લોક રે; આંગણાની આગે. ૬.
પોપટનું ટાંગીએ ત્યાં પાંજરૂં રૂપાણુ,
મીઠા ખોલે મોર ને ચકોર રે; આંગણાની આગે.
ભલી ભલી ભાતનાં ભણેલ પંખી ભાણું,
ચતુરના ચિત્તલણાં ચાર રે; આંગણાની આગે. ૭.
રહે આશ પાશ ગુલબાસ કુલ કુલી,
શોભે સારી ચાંદની સમાન રે; આંગણાની આગે.
ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જોએ ભૂલી,
ગાય જેમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણાની આગે. ૮.
મંદીતણી વાડ ઝાડને કરાવી મેલો,
ખેઠકે કરી કહેરાખંધ રે; આંગણાની આગે.
ફાવતા કુવારા પાસ ખાંતે વશી ખેલો,
અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણાની આગે. ૯.
મોઠા મોઠા મિત્ર મળી મંડળી મચાવો,
હું રમું સાહેલીએ સાથ રે; આંગણાની આગે.
રૂડી રૂડી રસે ભરી વારતા રચાવો,
નેણાં ભરી નીરખું હું નાથ રે; આંગણાની આગે. ૧૦.
વાળી વાળી દીસે રૂડી આંગણે દીવાળી,
ભાળી ભાળી માનું મોઠાં ભાગ્ય રે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં ફેલું રૂઠ દીવડાં-ઉત્તળી,
હવ ખુશી થાય જોઈ જગ્ય રે; આંગણાની આગે. ૧૧.

લાખ લાખ ઈશ ઉપકાર ઉર લાવી,
નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણાની આગે.
ખેશ ખેશ ગીત એજ બાગનાં બતાવી,
દેશે રૂઠાં દલપતરામ રે; આંગણાની આગે. ૧૨.

ગરબી ૩૬ મી.—શેરના સ્વપ્નનાની ગરબીઓ.^૧

“આ અરદશર તારેરે ફેરે સુરત રહેરમાં.” એ રાગ.
આ સઘરે રે, શેરતણા વેપારનું સ્વપ્નનું સાંભળો;
શુણિ સમજીને, ભવતારણુ ભગવતનિ ભગતીમાં ભળો. ટેક.
ઈસ્વી શન અઢારસેં થાતાં, વળિ તે ઉપર ત્રેસઠ જતાં;
ખેલું મનુષ્ય થયાં ધનથી માતાં, આ સઘરે રે. ૧.
જ્યાં અમેરિકામાં જુદા જગ્યો, ત્યાંના રૂનો ધંધો ભાગ્યો;
આપણને લાભ ધણો લાગ્યો, આ સઘરે રે. ૨.
તે નાણું ધંધે ક્યાં ધરવું, વેપાર વિશે કેમ વાવરવું;
સૂને નહિ જે આશું કરવું, આ સઘરે રે. ૩.
પછી સરખે ભાગે શેર કર્યાં, ભાળા થઈ સૌએ ભાગ ભર્યાં;
હિકંમતથી લાખો દામ હર્યાં, આ સઘરે રે. ૪.
કોઈ નાણાવટું કરવા લાગ્યા, કોઈ જમીન લેવાને જાગ્યા;
કોઈ તમામ ધંધો કરિ તાગ્યા, આ સઘરે રે. ૫.
પછિ ઉઘમ તો પડ્યા આડા, ખાડોના પૂરાવ્યા ખાડા;
જર જોઈને ખુબ થયા જડા, આ સઘરે રે. ૬.
થઈ અનેક કંપનિઓ એવી, જુગની દીસે જોવા જેવી;
દિઠિ ઉભરાતી લક્ષ્મી દેવી, આ સઘરે રે. ૭.
લોકો દોડે શેરો લેવા, જન સૌં બનિયા ગાંડા જેવી;
કોઈ પુછે નહોં ધણી છે કેવા, આ સઘરે રે. ૮.
ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું, લોકોનું ધન લૂટી લેવું;
પછી ક્યું તરકટ જોવા જેવું, આ સઘરે રે. ૯.
જે જે કંપનિ જોણું કહાડી, અતિ ભાવ ચડાવ્યા ઉપાડી;
લોકોને લાલચ દેખાડી, આ સઘરે રે. ૧૦.
એમ કઈકે મેળવિ બહુ માયા, જોઈ લોકો બીજા લલચાયા;
કહું કોણુ દિવાના કોણુ હાહ્યા, આ સઘરે રે. ૧૧.
રોકડ ખરચી શેરો લીધા, ગાંઢથી ગરથ ગણી દીધા;
પછિ શેરતણા સદ્દા કીધા, આ સઘરે રે. ૧૨.
પાંસઠની સાલે પરિણામે, ઠગ ધંધો તે ઠમો ઠમે;
દીઠો નજરે દલપતરામે, આ સઘરે રે. ૧૩.

^૧ ઈ. સ. ૧૮૬૫ માં શેઠ ખેરરામજી ફરફનજીની કં-
પનીએ રૂપાં ના ઈનામની ઝાંઝેર ખખર છાપી હતી, તેથી
આ ગરબીઓ રચીને ઈનામ લીધું હતું.

ગરબી ૩૭ મી.

“કાનુડ કામણ કીધલાં આ ખેલેની, પેલે કાનુડ
કામણ કીધલાં. આ રાગ.
જાગિયો વાયદો જુલાઈના રે, જુઓ. ટેક.
જુઓ જાગિયો વાયદો જુલાઈના;
યાંભલો એજ ઠગાઈના રે. જુઓ. ટેક.
લાલનાં તો લાખે લેખાં લખાંણાં,
વધિ ગયો ગર્વ વડાઈના રે. જુઓ. ૧.
સોનાં લાવીને ઘેર સોની ખેસાર્યા,
ચુડો ખતાવ્યો ખેલેત ખાઈના રે. જુઓ. ૨.
ખગી રાખીને વળિ આગમાં ખંગલો,
સારો કરાવ્યો સાકાઈના રે. જુઓ. ૩.
વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો,
સારો પગાર સિપાઈના રે. જુઓ. ૪.
ઘડતો દાહડો ગણ્યો પોતે પોતાનો,
પડતો ગણ્યો પિતરાઈના રે. જુઓ. ૫.
રૂપઈઆ ખરચીને રાંડો નચાવી,
મનમાં મદ મૂરખાઈના રે. જુઓ. ૬.
ખાસદિ આણિઆને કિધિ ઉજાણીઓ,
મેળવ્યો સ્વાદ મિઠાઈના રે. જુઓ. ૭.
દયા તણને ખૂબ ધોડાં દોડાવ્યા,
કિધો આચાર કસાઈના રે. જુઓ. ૮.
ન્યાસ થયા એવું નકિ વીચારી,
લાહાવો લિધો લુચ્ચાઈના રે. જુઓ. ૯.
પુણ્યને મારગે એક પણ પૈસો,
કેમ જાય કહિ કમાઈના રે. જુઓ. ૧૦.
સંપ હોય તો વગિ સારો શોભાવે,
ભભકો લાઈ લોખાઈના રે. જુઓ. ૧૧.
દલપતરામે નજરે દીઠો,
વહિ ગયો વારો નવાઈના રે. જુઓ. ૧૨.

ગરબી ૩૮ મી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સૌ જાય શેરખજારમાં રે,
વાત વસિ એજ વિચારમાં રે;
જન સૌ જાય શેરખજારમાં. ટેક.
નોકરિયા તે નોકરી છોડવા,
કિધા રિપોટ સરકારમાં રે; જન સૌ. ૧.
મેહતાજીઓએ મેલી નિશાજો,
વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ. ૨.

હોંશથી જઈને નાણાં હજારનો,
લાભ લે વાર લગારમાં રે; જન સૌ. ૩.
ધમ ધોકારથી શેરનો ધંધો,
ઉછળ્યો વરણ અઢારમાં રે; જન સૌ. ૪.
મોચી ધાંચી ને માળી હાળીમાં,
સાળવી સૈં સૂતારમાં રે; જન સૌ. ૫.
ગાંધી ગાંઠે શેર ખાંધીને રાખે,
વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ. ૬.
જેમ તેમ કરિને નાણું જમાવણું,
સમજ્યા એટલું સારમાં રે; જન સૌ. ૭.
પોતાના કામનો કરો વિચાર પણ,
ન રહ્યો કોઈ નરનારમાં રે; જન સૌ. ૮.
ચાલતાને જોઈ જોઈને ચાલે,
જેમ લશકરની લારમાં રે; જન સૌ. ૯.
ખેંટવાળા શેર સાટે ખડું ધન,
આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ. ૧૦.
કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં,
પોહોંચ્યા હૃદયી પારમાં રે; જન સૌ. ૧૧.
દલપતરામ કહો એવું દેખી,
કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે. જન સૌ. ૧૨.

ગરબી ૩૯ મી.

“કાણુ થયા માધવ મયુરાં જઈ, કાગળ ન લખ્યો
કરકો રે.”—એ રાગ.

લાભ મળ્યો તેથી થઈ લોભી, શેર લાગ્યા સંધરવારે;
ગળપણ જાણિ કણિકનિ ગોળી, મછ ગળે જેમ મરવા રે;
લાભ મળ્યો તેથી થઈ. ટેક.
ખાપનિ દોલત દસ વિસ લાખની, તેના તો શેર લીધા રે;
અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખિ દીધા રે; લાભ. ૧.
ધર ધણિયાંણી ફેડું ધરાણું, વેચી શેર વસાવ્યા રે;
સગાં સંબંધીનાં વળિ નાણાં, લખિ આપી ખત લાગ્યા રે; લા. ૨.
પ્રામેસરિ નોટો પણ વેચી, લોલે શેરો લેવા રે;
શેર વળી ખેંટમાં સોંપી, દામ ઉપાડ્યા દેવા રે; લા. ૩.
શરભર લાવે શેર મળેલા, તેથી ત્રૂપત નથી થાતા રે;
પંદર ગણું પ્રિમિયમ પણ આપી, વળિ લીધા વેચાતા રે; લા. ૪.
જમાન આપી જર ઉપાડ્યાં, મિત્રોને માંહિ સૂચ્યા રે;
ધમ ધોકારે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહીં ચૂક્યા રે; લા. ૫.

૧ હાળી-હળ ખેડનાર અથવા ખેડત.

આંગણમાં લાવી આજ વાવીએ રે આંખા,
છુટાછુટા છાજશે છોડ રે; આંગણાની આગે. ૨.
દેશખંધ ધોરના કરાવીએ રે ક્યારા,
ગુણવંત વાવીએ ગુણખ રે; આંગણાની આગે.
સાંજને સવાર સમે શાલશેજ સારા,
હોંશનો હું ગું કહું હિશખ રે; આંગણાની આગે.
હોખજો. દુનરી કુલ છોડ હારો હારે,
બાગ ભાગ બની રહે ખેશ રે; આંગણાની આગે.
જથે ધાય નય નુક જેવા જેગ બ્યારે,
વધે વળી વાસના વિશેષ રે; આંગણાની આગે.
કામનાં કરાવીએ કઠોરા ધાડ દુંડાં,
રૂા રૂા રંગથી રંગેત રે; આંગણાની આગે.
મોગરેને માલતી મને ગમેજ રૂાં,
વળી હોય નાગરવેલ રે; આંગણાની આગે.
દેવલનાં ઝાડ ઝુંડ જેવડાં કરાવો,
વાલો વળી એવડાં અરોહ રે; આંગણાની આગે.
છાંટી રંગ છજે નીર ચાકમાં છંટવો,
લાખ લાખ જેવા મળે લોક રે; આંગણાની આગે.
પોપટનું ઠાંગીએ ત્યાં પાંગરે રૂાણુ,
નીક બોલે મોર તે મોર રે; આંગણાની આગે.
લકી લકી લાતનાં લાલેલ પંખો લાણુ,
ચતુરના ચિત્તલણાં ચોર રે; આંગણાની આગે.
રહે આશ પાશ ગુલબાસ કુલ કુલી,
શોભે સારી ચાંદની સમાન રે; આંગણાની આગે.
ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જોએ ભૂલી,
ગાય જેમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણાની આગે.
મેંદીતણી વાડ ઝાડને કરાવી મેસો,
ખેલક કરી કહેરાખંધ રે; આંગણાની આગે.
ફાવતા ફુવારા પાસ ખાંતે વણી ખેલો,
અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણાની આગે.
મોઘ મોઘ મિત્ર મળી મંછળી મચાવો,
હું રમું ચાંદીઓ સાથ રે; આંગણાની આગે.
રૂી રૂી રમે ભરી વારતા રચાવો,
તેણાં ભરી નીરખું હું નાથ રે; આંગણાની આગે. ૧૦.
વાળી વાળી દીસે રૂી આંગણે દીનાળી,
ભાળી ભાળી માનું મોઠાં ભાગ્ય રે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં નેહું રૂા દીવડા ઉત્તળી,
જવ ખુશી ધાય નેહું જગ્ય રે; આંગણાની આગે. ૧૧.

લાખ લાખ હશે ઉપકાર ઉર લાવી,
નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણાની આગે.
ખેશ ખેશ ગીત એજ બાગનાં બતાવી,
દેશે રૂાં દલપતરામ રે; આંગણાની આગે. ૧૨.

ગરબી ૩૬ ની.—શેરના સ્વપ્નનાની ગરબીઓ.^૧

- “આ અરેશર તારે ફેરે મુરત મહેરમાં.” એ રંગ.
આ સઠરિ રે, શેરનણા વેપારનું સ્વપ્નનું સાંજળો;
શુણિ સમજને, ભવતારણુ ભગવતને ભગતીમાં ભળો. ૧.
૪. ધ્રિવી રાત અઠારમે ધાર્તા, વળિ તે ઉપર વેસઃ વતાર;
બહુ મનુષ્ય ધયાં ધનથી માતાં, આ સઠરિ રે. ૨.
ત્યાં અમેરિકાનાં વૃદ્ધ વગ્યો, ત્યાંના રૂનો ધંધો ભગ્યો;
આપણને લાલ ધણો લાગ્યો, આ સઠરિ રે. ૩.
૫. તે તાણું ધંધે ક્યાં ધરવું, વેપાર વિશે કેમ વાવરવું;
મૂને તરિજે આગું કરવું, આ સઠરિ રે. ૪.
પછી મરખે ભગે શેર કર્યા, ભોળા ધર્મ જોએ ભાગ ભર્યા;
હિંમતથી લાખો લાન હર્યા, આ સઠરિ રે. ૫.
૬. શેર નાણાવટું કરવા લાગ્યા, શેર જમીન લેવાને વગ્યા;
શેર તમામ ધંધો કરિ તાગ્યા, આ સઠરિ રે. ૬.
પછિ ઉલમ તે પકડયા આરા, ખાલેના પૂરાબ્યા આરા;
જર નેકને ખુબ ધયા વરા, આ સઠરિ રે. ૭.
૭. ધર્મ અનેક કંપનિઓ એવી, ભુગની દીસે જેવા જેવી;
વિદિ ઉત્તરાંતી લક્ષ્મી દેવી, આ સઠરિ રે. ૮.
શેરો દહે શેરો લેવા, જન મોં બનિયા વાંચ જેવી;
શેર પુછે તણી ધણી છે કેવા, આ સઠરિ રે. ૯.
૮. ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું, લેણીનું ધન લૂટી લેવું;
પછી કહ્યું તરકટ જેવા જેવું, આ સઠરિ રે. ૧૦.
જે જે કંપનિ જોણે, કહારી, અતિ લાવ ચલાવ્યા ઉપારી;
શેરોને લાલચ દેખાણે, આ સઠરિ રે. ૧૧.
૯. એમ કહ્યું મેળવિ બહુ મથા, નેહું લેણી બીજા લલચાયા;
કહું શેણુ દિવાના શેણુ લાલા, આ સઠરિ રે. ૧૨.
૧૦. રોકડ ખરચી શેરો લેધા, ગારથી ગરથ ગણી લેધા;
પછિ શેરનણા સટ્ટા કીધા, આ સઠરિ રે. ૧૩.
૧૧. પાંસડની સાસે પરિણામે, જગ ધંધો તે લાને લાને;
દીસે તજરે દલપતરામે, આ સઠરિ રે. ૧૪.

^૧ ઈ. સ. ૧૮૯૫ માં રૂડ મહેરામણ કુરુદનગંતી કં-
પનીએ રૂપ=) ના કરનામની ઝાલિર ખખાર ક.પી હતી, તેથી
આ ગરબીઓ રચીને કરનામ લખેલું હતું.

ગરબી ૩૭ મી.

કાનુડે કામણ કીધલાં જો ખેડની, પેલે કાનુડે
કામણ કીધલાં. એ રાગ.
જાગિયો વાયદો જુલાઈનો રે, જુઓ. ટેક.
જુઓ જાગિયો વાયદો જુલાઈનો;
થાંભડો એજ દગાઈનો રે. જુઓ. ૧.
લાભતાં તો લાખે લેખાં લખાણાં,
વધિ ગયો ગર્વ વધાઈનો રે. જુઓ. ૨.
સોનાં લાવીને ઘેર સોની ખેસાર્યા,
ચુડો ખનાવ્યો ખેડેન ખાઈનો રે. જુઓ. ૩.
ખગી રાખીને વળિ ખાગમાં ખંગલો,
સારે કરાવ્યો સાકાઈનો રે. જુઓ. ૪.
વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો,
સારે પગાર સિપાઈનો રે. જુઓ. ૫.
ધરતો દાહાડો ગણ્યો પોતે પોતાનો,
પરતો ગણ્યો પિતરાઈનો રે. જુઓ. ૬.
રૂપક્રિયા ખરચીને રાંછો નચાવી,
મનમાં મદ મરખાઈનો રે. જુઓ. ૭.
ખાસદિ આણિએને કિધિ ઉત્તણીએ,
રોજવ્યો રવાદ મિદાઈનો રે. જુઓ. ૮.
દયા તજીને ખૂબ ઘોણ ઘોણવ્યા,
કિધો આચાર કસાઈનો રે. જુઓ. ૯.
ન્યાય થયા એવું નકિ વીચારી,
લાહાવો લિધો લુચ્યાઈનો રે. જુઓ. ૧૦.
પુણ્યને મારજો એકે પણ પૈસા,
કેમ જત્ય કહિ કમાઈનો રે. જુઓ. ૧૧.
સપ હોય તો વળિ સારે શોભાવે,
લભડો લાઈ લાનઈનો રે. જુઓ. ૧૨.
દલપતરામે નજરે દીઠો,
વહિ ગયો વારે નવાઈનો રે. જુઓ.

ગરબી ૩૮ મી.

રાગ ઉપર પ્રમાણ.

સૌ જત્ય શેરખજારમાં રે, ટેક.
વાત વસિ એજ વિચારમાં રે; જન સૌ જત્ય શેરખજારમાં.
નોકરિયા તે નોકરી છોડવા, જન સૌ. ૧.
કિધા રિપોટ સરકારમાં રે; જન સૌ. ૨.
મેહતાજીએ મેલી નિશાજો,
વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ.

હોંશથી જઈને નાણાં હજારનો,

લાભ લે વાર લગારમાં રે; જન સૌ. ૩.
ધમ ધોકારથી શેરનો ધંધો,
ઉછળ્યો વરણ અઠારમાં રે; જન સૌ. ૪.
મોચી ધાંચી ને માળી હાળીમાં,
માળવી સૈ સૂતારમાં રે; જન સૌ. ૫.
ગાંધી ગાંઠે શેર બાંધીને રાખે,
વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ. ૬.
તેમ તેમ કરિને નાણું જમાવણું,
સમજ્યા એટલું સારમાં રે; જન સૌ. ૭.
પોતાના કામનો કરો વિચાર પણ,
ન રહ્યો કોઈ નરનારમાં રે; જન સૌ. ૮.
ચાલતાને જોઈ જોઈને ચાલે,
જેમ લશકરની લારમાં રે; જન સૌ. ૯.
જેંકવાળા શેર સાટે ખડું ધન,
આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ. ૧૦.
કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં,
પોહોંચ્યા હૃદયી પારમાં રે; જન સૌ. ૧૧.
દલપતરામ કહે એવું દેખી,
કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે. જન સૌ. ૧૨.

ગરબી ૩૯ મી.

“કુણુ થયા માધવ મથુરાં જઈ, દાગળ ન લખ્યો
કરકો રે.”—એ રાગ.

લાભ મળ્યો તેથી થઈ લોભી, શેર લાગ્યા સંધરવારે;
ગળપણુ જાણિ કણિકાને ગોળી, મછ ગળે જેમ મરવા રે;
લાભ મળ્યો તેથી થઈ. ટેક.
ખાપતિ દોલત દસ વિસ લાખની, તેનાં તો શેર લીધા રે;
અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખિ દીધા રે; લાભ. ૧.
ઘર ધણિયાંણી ફેડું ધરાણું, વેચી શેર વસાવ્યા રે;
સગાં સંબંધીનાં વળિ નાણાં, લખિ આપી ખત લાવ્યા રે; લા. ૨.
પ્રામેસારિ નોટો પણ વેચી, લોભે શેરે લેવા રે;
શેર વળી બેંકમાં સોંપી, દામ ઉપાડ્યા દેવા રે; લા. ૩.
શરભર ભાવે શેર મળેલા, તેથી ત્રુપત નથી થાતા રે;
ખંદર ગણ્યું પ્રિમિયમ પણ આપી, વળિ લીધા વેચાતા રે; લા. ૪.
જમાન આપી જર ઉપાડ્યાં, સિતોને માંહિ મૂક્યા રે;
ધંમ ધોકરે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહીં ચૂક્યા રે; લા. ૫.

૧ હાળી-હજાર ખેડનાર અથવા ખેડત.

આંગણામાં લાવી આજ વાવીએ રે આંખા,
છુટાછુટા છાજશે છોડ રે; આંગણાની આગે. ૨.
કેલબંધ કોરના કરાવીએ રે ક્યારા,
ગુણવંત વાવીએ ગુલાબ રે; આંગણાની આગે.
સાંજને સવાર સમે શોભશેજ સારા,
હોંશનો હું શું કહું હિશાબ રે; આંગણાની આગે. ૩.
હોયજો.હજરી કુલ છોડ હારે હારે,
બાગ ભાગ બની રહે ખેશ રે; આંગણાની આગે.
જથે થાય જતય જુઠું જોવા જોગ જ્યારે,
વધે વળી વાસના વિશેષ રે; આંગણાની આગે. ૪.
કાચનાં કરાવીએ કટોરા ઘાટ કુંડાં,
રૂડા રૂડા રંગથી રંગેલ રે; આંગણાની આગે.
મોગશેને માલતી મને ગમેજ રૂડાં,
વળી હોય નાગરવેલ રે; આંગણાની આગે. ૫.
કેવડાનાં ઝાડ ઝુંડ જેવડાં કરાવો,
વાવો વળી એવડાં અશોક રે; આંગણાની આગે.
છાંટી રંગ છજે નીર ચોકમાં છંટાવો,
લાખ લાખ જેવા મળે લોક રે; આંગણાની આગે. ૬.
પોપટનું ટાંગીએ ત્યાં પાંજરૂં રૂપાણુ,
મીઠા ખેલે મોર ને ચકોર રે; આંગણાની આગે.
ભલી ભલી ભાતનાં ભણેલ પંખી ભાણું,
ચતુરના ચિત્તણાં ચોર રે; આંગણાની આગે. ૭.
રહે આશ પાશ ગુલબાસ કુલ કુલી,
શોભે સારી આંદની સમાન રે; આંગણાની આગે.
ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જૈએ ભૂલી,
ગાય જેમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણાની આગે. ૮.
મેંદીતણી વાડ ઝાડને કરાવી મેલો,
ખેઠક કરી કહેરાબંધ રે; આંગણાની આગે.
ફાવતા કુવારા પાસ ખાંતે વશી ખેલો,
અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણાની આગે. ૯.
મોઠા મોઠા મિત્ર મળી મંડળી મચાવો,
હું રમું સાહેલીઓ સાથ રે; આંગણાની આગે.
રૂડી રૂડી રસે ભરી વારતા રચાવો,
નેણાં ભરી નીરખું હું નાથ રે; આંગણાની આગે. ૧૦.
વાળી વાળી દીસે રૂડી આંગણે દીવાળી,
ભાળી ભાળી માનું મોઠાં ભાગ્ય રે; આંગણાની આગે.
આંગણામાં મેલું રૂડા દીવડા ઉજળી,
જીવ ખુશી થાય જોઈજાગ્ય રે; આંગણાની આગે. ૧૧.

લાખ લાખ ઈશ ઉપકાર ઉર લાવી,
નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણાની આગે.
ખેશ ખેશ ગીત એજ બાગનાં બનાવી,
દેશે રૂડાં દલપતરામ રે; આંગણાની આગે. ૧૨.

ગરબી ૩૬ મી.—શેરના સ્વપનાની ગરબીઓ.^૧

“આ અરદેશર તારેરે ફોકેરે સુરત રાહેરમાં.” એ રાગ.
આ સઘરો રે, શેરતણા વેપારનું સ્વપનું સાંભળો;
શુણિ સમજીને, ભવતારણુ ભગવતનિ ભગતીમાં ભળો. ટેક.
ઈશ્વી રાન અઢારસેં થાતાં, વળિ તે ઉપર ત્રેસઠ જતાં;
બહુ મનુષ્ય થયાં ધનથી માતાં, આ સઘરો રે. ૧.
જ્યાં અમેરિકામાં જુદા જગ્યા, ત્યાંના રૂનો ધંધો ભાગ્યો;
આપણને લાભ ધણો લાગ્યો, આ સઘરો રે. ૨.
તે નાણું ધંધે ક્યાં ધરવું, વેપાર વિશે કેમ વાવરવું;
સૂજે નહિ જે આશું કરવું, આ સઘરો રે. ૩.
પછી સરખે ભાગે શેર કર્યા, ભાળા થઈ સૌએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા, આ સઘરો રે. ૪.
કોઈ નાણાવટું કરવા લાગ્યા, કોઈ જમીન લેવાને જાગ્યા;
કોઈ તમામ ધંધો કરિ તાગ્યા, આ સઘરો રે. ૫.
પછિ ઉઘમ તો પચડ્યા આડા, ખાડોના પૂરાવ્યા ખાડા;
જર જોઈને ખુબ થયા જાડા, આ સઘરો રે. ૬.
થઈ અનેક કંપનિઓ એવી, જુગની દીસે જેવા જેવી;
દિઠિ ઉભરાતી લદમી દેવી, આ સઘરો રે. ૭.
લોકો દોડે શેરો લેવા, જન સૌં બનિયા ગાંડા જેવી;
કોઈ પુછે નહીં ધણી છે કેવા, આ સઘરો રે. ૮.
ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું, લોકોનું ધન લૂટી લેવું;
પછી કયું તરકટ જેવા જેવું, આ સઘરો રે. ૯.
જે જે કંપનિ જેણે કહાડી, અતિ ભાવ ચડાવ્યા ઉપાડી;
લોકોને લાલચ દેખાડી, આ સઘરો રે. ૧૦.
એમ કઈકે મેળવિ બહુ માયા, જોઈ લોકો બીજા લલચાયા;
કહું કોણ દિવાના કોણ ડહાં, આ સઘરો રે. ૧૧.
રોકડ ખરચી શેરો લીધા, ગાંઠથી ગરથ ગણી દીધા;
પછિ શેરતણા સદ્દા કીધા, આ સઘરો રે. ૧૨.
પાંસઠની સાલે પરિણામે, ઠગ ધંધો તે ઠમો ઠમે;
દીઠો નજરે દલપતરામે, આ સઘરો રે. ૧૩.

^૧ ઈ. સ. ૧૮૯૫ માં શેઠ બેહરામજી ફરફુતજીની કું-
પતીએ રૂપા) ના ઈનામની અહિર ખપ્પર છાપી હતી, તેથી
આ ગરબીઓ રચીને ઈનામ લીધું હતું.

ગરબી ૩૭ મી.

“કાનુડે કાગળ શીધલાં આ બેહુની, પેલે કાનુડે
કામણ શીધલાં. આ ગગ.

બગિયો વાયદો બુલાઈતો રે, બુચ્ચો. ટેક.
બુચ્ચો બગિયો વાયદો બુલાઈતો;
થાંબડો એજ ઠગાઈતો રે. બુચ્ચો. ટેક.
લાભનાં તો લાખે લેખાં લખાણાં,
વધિ ગયો ગર્વ વડાઈતો, રે. બુચ્ચો. ૧.
સોનાં લાવતે ધેર સોની એસાર્યા,
ચુડો બતાવ્યો બેહુને બાઈતો રે. બુચ્ચો. ૨.
બગી રાખીને વળિ બાગમાં બંગલો,
સારો કરાવ્યો સાકાઈતો રે. બુચ્ચો. ૩.
વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો.
સારો પગાર સિપાઈતો રે. બુચ્ચો. ૪.
ધરતો દાહારો ગણ્યો પોતે પોતાનો,
પડતો ગણ્યો પિતરાઈતો રે. બુચ્ચો. ૫.
રૂપઈઆ ખરચીને રાંડો નચાવી,
મનમાં મદ મૂળાઈતો રે. બુચ્ચો. ૬.
બામુદિ બાણિચ્ચેને કિધિ ઉત્તણીચ્ચો,
મેળવ્યો જ્વાદ મિલાઈતો રે. બુચ્ચો. ૭.
દયા તજીને ખૂબ ઘોડાં દોડાવ્યા,
કિધો આચાર કરાઈતો રે. બુચ્ચો. ૮.
ન્યાસ થયા એવું નકિ વીચારી,
લાહાવો લિધો લુચ્ચાઈતો રે. બુચ્ચો. ૯.
પુણ્યને મારગે એક પણ પૈસો,
કેમ જાય કુડિ કમાઈતો રે. બુચ્ચો. ૧૦.
સંપ હોય તો વળિ સારો શોલાવે,
ભભકો ભાઈ ભોજાઈતો રે. બુચ્ચો. ૧૧.
દલપતરામે નજરે દીઠે,
વહિ ગયો વારો નવાઈતો રે. બુચ્ચો. ૧૨.

ગરબી ૩૮ મી.

ગગ ઉપર પ્રમાણે.

સૌ જાય શેરખજારમાં રે,
વાત વસિ એજ વિચારમાં રે;
જન સૌ જાય શેરખજારમાં. ટેક.
નોકરિયા તે નોકરી છોડવા,
કિધા રિપોટ સરકારમાં રે; જન સૌ. ૧.
મેહતાજીએ મેલી નિશાજો,
વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ. ૨.

હોંશથી જઈને નાણાં હજારનો,
લાલ લે વાર લગારમાં રે; જન સૌ. ૩.
ધમ ધોકારથી શેરનો ધંધો,
ઉછળ્યો વરણ અહારમાં રે; જન સૌ. ૪.
મોચી ધાંચી ને માળી હાળીમાં,
સાળવી સૈ સૂતારમાં રે; જન સૌ. ૫.
ગાંધી ગાંઠે શેર બાંધીને રાખે,
વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ. ૬.
જેમ તેમ કરીને નાણું જમાવવું,
સમજ્યા એટલું સારમાં રે; જન સૌ. ૭.
પોતાના કામનો કરો વિચાર પણ,
ન રહ્યો કોઈ નરનારમાં રે; જન સૌ. ૮.
ચાલતાને જોઈ જોઈને ચાલે,
જેમ લશકરની લારમાં રે; જન સૌ. ૯.
બેંકવાળા શેર સાટે બહુ ધન,
આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ. ૧૦.
કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં,
પોહોંચ્યા હૃદયી પારમાં રે; જન સૌ. ૧૧.
દલપતરામ કહે એવું દેખી,
કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે. જન સૌ. ૧૨.

, ગરબી ૩૯ મી.

“કાણુ થયા માધવ મયુરાં જઈ, કાગળ ન લખ્યો
કરકો રે.”—એ ગગ.

લાલ મળ્યો તેથી થઈ લોભો, શેર લાગ્યા સંધરવારે;
ગળપણ બાણિ કણિકેને ગોળો, મછ ગળે જેમ મરવા રે;
લાલ મળ્યો તેથી થઈ. ટેક.
બાપની દોલત દસ વિસ લાખનો. તેના તો શેર લીધા રે;
અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખિ દીધા રે; લા. ૧.
ધર ધણિયાણી કેટું ધરાણું, વેચી શેર વસાવ્યા રે;
સગાં સંબંધીનાં વળિ નાણાં, લખિ આપી ખત લાવ્યા રે; લા. ૨.
પ્રામેસરિ નોટો પણ વેચી, લોભે શેરો લેવો રે;
શેર વળી બેંકમાં સોંપી, દામ ઉપાડ્યા દેવા રે; લા. ૩.
શરભર લાવે શેર મળેલા, તેથી ત્રુપત નથી થાતા રે;
પંદર ગણું પ્રિમિયમ પણ આપી, વળિ લીધા વેચાતા રે; લા. ૪.
જમાન આપી જર ઉપાડ્યાં, સિનોને માંહિ મૂક્યા રે;
ધમ ધોકારે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહીં ચૂક્યા રે; લા. ૫.

૧ હાળી-હળ એડનાર અયવા એડત.

બાઈઓ પણ દિવાની બનિઓ, લોભનો પ્યાલો પીધો રે;
વસ્ત્ર ધરેણાં વાસણ વેચી, શેરનો સોદો કીધો રે; લા. ૬.
ગરિય તવંગર સૌ ગુંથાયા, માયા મોટો મળવા રે;
રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે, રસથિ લાગ્યા રળવા રે; લા. ૭.
શેર સંધરજો શેર સંધરજો, શેરથી વેળા વળશે રે;
વળિ આવી રળવાની વેળા, મનખામાં ક્યાં મળશે રે; લા. ૮.
દલાલ દોડા દોડ્યો કરતા, દસે દિશાએ દેખું રે;
ઉથલ પાથલ થાય અતિશે, લાભનું ન મળે લેખું રે; લા. ૯.
શેર બજારનિ શોભા શી કહું, જાણે મોટો મેળો રે;
નાણું તો જેમ નિર ભરેલો, વહિ જતો હોય વેળો રે; લા. ૧૦.
લાખનિ મૂડી નહિ લેખામાં, કોડે લેખાં કીધાં રે;
હોંશે તખ્તા ઝમરૂપ હાંડી, લાભ દહનિ લોધાં રે; લા. ૧૧.
કઈક પુરૂષ તો અચરજ પામે, નિકળ્યું ક્યાંથી નાણું રે;
દલપતરામ કહે દુનિયાની, અંદરથી ઉભરાણું રે; લા. ૧૨.

ગરબી ૪૦ મી.

“અલખેત્રી રે અંખે માત જોવાને જોએ.”—એ રાગ.

એ સજની જોને આજ, શેરે શું કીધું;
લોકોની લિધિ લાજ, દુખ મોટું દીધું. ટેક.
પડવા લાગ્યો ભાવ પ્રથમથિ, રૂનો જાગ્યો રોળ રે;
શેરતણો તો સરતાં સરતાં, ખેડો જો ધર ખોળ; શેરે. ૧.
ચડવાની આશા રહિ ચિતમાં, કાઢિ શક્તિ નહિ કોય રે;
પુંજમાં પૈસો પણ ન રહ્યો, જન ગભરાયા જોય; શેરે. ૨.
કેક જાણે તો બદલા કિધા, તાજ લઈ તૈયાર રે;
મનમાં માને મેં કીધોછે, વિચારિને વેપાર; શેરે. ૩.
કોડપતિ નાકાર કહે, શી ગરીબનિ ગુંજશ રે;
આથે ભાગે ચુકવિ દેવા, પૈસો નમળે પાસ; શેરે. ૪.
શરમ ધણી પણ શું કરવું, તે ઉપાય ન મળે એક રે;
કૂડ કપટ પછિ કરવા લાગ્યા, છાંડિ લજ્જ છોક; શેરે. ૫.
ઉપરિયોએ આપ સવાર્યે, શિર લીધેલા શેર રે;
એ પણ કંપનીને આઘડયા, કીધો અકરા કેર; શેરે. ૬.
સત્ય તજ્યું સારાં લોકોએ, મજબુત વાળી મૂઠ રે;
બ્યાં જોઈએ ત્યાં નજરે આવે, જૂઠ જૂઠ ને જૂઠ; શેરે. ૭.
નાણાવટિના નામિયા ને, ગુમાસતાઓ ગણાય રે;
શેઠને તેણે શિલિક ઉડાવી, એવા અધરમ થાય; શેરે. ૮.
શેરતણા પાશેર થયાને, કોઈ તો થયા ન કામ રે;
શેકડમાં પડિ રહી રસિદો, દિસે નહિ ક્યાંઈ દાંમ; શેરે. ૯.
લખેશરિ લા લેવા ચાલે, પેઢિ તટે પ્રખ્યાત રે;
કોડપતી દેવાળાં કાઢે, કેની કહિએ વાત; શેરે. ૧૦.

રાંડી રાંડો રોવા લાગી, રોવા લાગ્યાં રાંક રે;
જતું રહ્યું જીવકનું નાણું, અરે કરમના આંક; શેરે. ૧૧.
બાપનું દુખ ખેટો ન મટાડે, ખેટાનું દુખ બાપ રે;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, સઉને દિલ સંતાપ; શેરે. ૧૨.

ગરબી ૪૧ મી.

“મા પાવે તે ગરબી ઉતર્યો, મા કાળી રે.”—એ રાગ.

શેરે કીધો સંહાર, સંધિર શુ કરિયે;
બહુ લોક થયા લાચાર, ધીરજ કેમ ધરિયે. ૧.
લોણું નવ આપે લોક, સંધિર શુ કરિયે;
થઈ દોન હલાવે ડોક, ધીરજ કેમ ધરિયે. ૨.
માગે તે મૂકે કેમ, સંધિર શુ કરિયે;
વડિ અડચણ આવી એમ, ધીરજ કેમ. ૩.
શેરે તો લુટ્યાં શોહર, સંધિર શુ કરિયે;
કાંઈ કીધો કાળો કેર. ધીરજ કેમ. ૪.
દુનિયાનો વાળ્યો ડાઠ, સંધિર;
અતિ ઉપજળ્યા ઉચાટ, ધીરજ કેમ. ૫.
નર કઈકે થયા નાદાર, સંધિર;
વળિ બંધ પડ્યો વેપાર; ધીરજ કેમ. ૬.
ઉપજી ઉરમાંહિ અધિર, સંધિર;
કઈ નરનાં ઉતર્યાં નિર, ધીરજ કેમ. ૭.
બહુએ ખોયાં ધર બાર, સંધિર;
એકે ન રહ્યો આધાર, ધીરજ કેમ. ૮.
કઈ ગયા તજીને ગામ, સંધિર;
દેવાને ન મળ્યા દામ, ધીરજ કેમ. ૯.
કઈ ઉદર ભરે નહીં અંત, સંધિર;
કઈ મરવા ઈછે મંત, ધીરજ કેમ. ૧૦.
કઈ દેખાડે નહીં મૂખ, સંધિર;
કઈ દિલમાં પામ્યા દુઃખ, ધીરજ કેમ. ૧૧.
અણધરતું દેખી આમ, સંધિર;
દિલગિર છે દલપતરામ, ધીરજ કેમ. ૧૨.

ગરબી ૪૨ મી.

“અચકો મચકો કારેલી.”—એ રાગ.

પછિ આહન ફરિયાદો ચાલી,
કઈને ખેંચ્યા કર ઝાલી રાજ; મુણો ફજેતી ફિનાનની. ૧.
કઈ હિસાબ સોંપ્યા કોરટમાં,
ખામી ન દિસે ખટપટમાં રાજ. મુણો. ૨.

૨ કંપની.

ઉપરિઓએ લીધાં કિધાં,
લખી નામે નાણાં લીધાં રાજ. મુણા. ૩.
પછિ લખિ વાળ્યાં પોલે પાને,
લોહિનાં મન કેમ માને રાજ. મુણા. ૪.
ફરિ કોઈએ તો પાતાં ફાડ્યાં,
ચિતરિ ખોજાં ચોટાડ્યાં રાજ. મુણા. ૫.
જણશે માંડી રકમો બહી,
એમ આગ મુલકમાં ઉઠી રાજ. મુણા. ૬.
નહિ નહિ એતો તરકટ નાહાનું,
કહો છોક રહે કેમ છાનું રાજ. મુણા. ૭.
જે શેઠ ગણાતા બહુ સાચા,
કેહેવાણા કથને કાચા રાજ. મુણા. ૮.
ફિણના પરપોટા જેમ કુટે,
તેમ કંપનિયો નિત્ય તૂટે રાજ. મુણા. ૯.
વકિલોને રણવાનો વારો,
તે સમે મળ્યો બહુ સારો રાજ. મુણા. ૧૦.
લૂચા જનને આપી લાંચો,
ઓલવવા દુખની આંચો રાજ. મુણા. ૧૧.
ઠગ પકડાયા ઠમો ઠમે,
દિઠા નજરે દલપતરામે રાજ. મુણા. ૧૨.

ગરબી ૪૩ મી.—ઈશ્વર પ્રાર્થના.

ઓ ઈશ્વર અરજી ઉરધારે,
દુનિયાનાં દુઃખ નિવારે રાજ, દયા કરો હવે દિન બંધુ. ૧.
સારા જન સંકટમાં પડિયા,
નરસાના છાંટા નડિયા રાજ. દયા કરો. ૨.
જે પરેપકારો છે પૂરા,
એ પણ નથિ રહ્યા અધુરા રાજ. દયા કરો. ૩.
જે ચંભ અડગ ડગશે બ્યારે,
જગ રેહેશે શા આધારે રાજ. દયા કરો. ૪.
જે મટી જશે મોટાં નામો,
કોણ કરશે સારાં કામો રાજ. દયા કરો. ૫.
શુભ સંપ વસો સગળા જનમાં,
વિશ્વાસ વસાવો મનમાં રાજ. દયા કરો. ૬.
જન પામેછે પીડા પાકી,
બનવાની ન રહિ પાકી રાજ. દયા કરો. ૭.
આ સંકટ તો નથી સંખાતું,
નજરે જોયું નથિ જાતું રાજ. દયા કરો. ૮.

ઓ ઈશ્વર છો તમે ઈનસાફી,
માહારાજ કરો હવે માફી રાજ. દયા કરો. ૯.
પામ્યાં છે સૌ શ્રીદા પૂરી,
આ નેતાં નથી અધરી રાજ. દયા કરો. ૧૦.
ફરિથિ મનમાં કોઈ નહિ ફૂલે,
લવમાં આ દુઃખ નહોં ભલે રાજ. દયા કરો. ૧૧.
સુખ પામો સૌ ગામો ગામે,
દિધિ આશિષ દલપતરામે રાજ. દયા કરો. ૧૨.

ગરબી ૪૪ મી.

“આધવજ રે સંદેરાડા, કહેજો મયુંરા મોતાર.” એ રાગ.
શેર બજારે આ શું કયું, વાળ્યો દુનિયાનો ડાટ;
લાજ લીધી લાખો લોકની, ઉપજાવ્યા ઉચાટ. શેર બજારે. ૧.
પ્રથમ તો પૈસા પમાડીઆ, લલચાવિયા લોક;
મૂડી વગર કીધાં માનવી, ફાંફાં મારતા ફોક. શેર બજારે. ૨.
બાગમાં બહુ સારો શોભતો, જેવો ફૂલનો ફાલ;
જેવો તમાસો જલદૂણો, તેવો થઈ ગયો તાલ. શેર બજારે. ૩.
મુંબઈની મોટી સાહેબી, મુખ સ્વરગ સમાન;
દિલગિરિવાળી દેખાયછે, જેવું મોટું મશાલ. શેર બજારે. ૪.
નૂર ગયું નર નારીનું, મુખ આંખો જણાય;
શત્રુને લશકરે લૂંટ્યાં, એવાં ડોળ દેખાય. શેર બજારે. ૫.
કંઈકે વાસણુ ધરે વ્રેચિયાં, વેચ્યા બંગલા બાગ;
કોઈકે કરજ દરિયે પર્યાં, તેનો ન જણાય તાગ. શેર બજારે. ૬.
ભલારે ભલાને ભલાવિયા, ભૂલ્યા હાહા દિવાન;
હાણુ અને હસવું થયું, ખોઈ શુદ્ધને સાન. શેર બજારે. ૭.
કશિ ચતુરાઈ ચાલે નહીં, દિસે દેવનો કોપ;
ક્યાંથી આવ્યું નાણું ક્યાં ગયું, એમથયું રે અલોપ. શેર બજારે. ૮.
એક સંકટ આ બુગારનું, ખોજે રૂતણો રોળ;
ત્રીજું કોગળિયું તુટી પડ્યું, ધરા થઈ ધર ખોળ. શેર બજારે. ૯.
સ્વપને જે સમૃદ્ધિ સાંપડી, ગઈ સ્વપનની સાથ;
અંગે પીડા ઉત્પટી વધી, વાળ્યા છાનિએ હાથ. શેર બજારે. ૧૦.
કંઈકે રામા મેલી રખડતી, મેલ્યાં રખડતાં બાળ;
નાશીછુટ્યા નર એકલા, આવ્યો કંઈકે આ કાળ. શેર બજારે. ૧૧.
ફોડપતી હતા કંઈકે તે, થયા કોડીના આજ;
અતિશે વધારેલી આબરૂ, તેની લાણી લાજ. શેર બજારે. ૧૨.
બ્યારે જવા ખેડી લક્ષ્મી, બુઝ્યો દેવનો ખેલ;
ફરિઓ પુરાવાનું દિલ થયું, ભૂલ્યા અધિકે ભણેલ. શેર બજારે. ૧૩.
નાણું નાખ્યું ખારા નીરમાં, જાણ્યું ઉગરે ગ્રાહ;
લલિતભણાં ફૂળ લાગશે, થાશે સોનાના પાહાડ. શેર બજારે. ૧૪.

વાંક નથી એમાં વિશ્વનો, કીધો કરતારે કોપ;
આંખો અંબઈ અજ્ઞાનથી, થઈ અકલ અલોપ. શેર બનરે. ૧૫.
ઝોગણીસે એકવીસમું, વિક્રમાજિત વર્ષ;
સાંભરશે આતો સર્વને, ઉતર્યો સઉનો અમર્ષ^૧. શેર બનરે. ૧૬.
ચતુર ઘણાએ ચેતાવતા, ભાખી લખતા-ભવિષ્ય;
ચેતિ શેકે કેમ ચિત્તમાં, જ્યાં રૂઢ્યા જગદીશ; શેર બનરે. ૧૭.
ઘાયલ કંઈકે ઘણા થયા, જોતાં એવા જણાય;
આખી ઉમર લગી એહના, નહિ ધાવ રૂઝાય. શેર બનરે. ૧૮.
કુંકી કુંકી પગ માંડતા, બિહિતા માંખિયિ મન;
કાંદામાં આવી કુશી પડ્યા, તેનાં તરફડે તંન. શેર બનરે. ૧૯.
દેશ આપે દવલાગિયો, એ તો કેમ ઝાલવાય;
શું જાણીએ હવે શું થશે, કશુંકે શું એ નજાય. શેર બનરે. ૨૦.
કોઈકે હબક ખાધી કારમી, થયા ચિત ભ્રમરોગ;
નાણું જતાં લાજ નવ રહી, જો જો દૈવના જોગ. શેર બનરે. ૨૧.
સત્ય તબ્યાં સત્ય વાદીએ, તબ્યા પોલેલા પોલ;
ભડનરજે ભારે ખમહતા, તેનો પણ ઘટયો તોલ. શેર બનરે. ૨૨.
ધરમાં સંતાઈ ઘણા રહે, લાગે લોકમાં લાજ;
મરણુઘટે કઈક માનવી, દેખી ન ખમાય દાજ. શેર બનરે. ૨૩.
પ્રભુને જન્યું કરિ પ્રાર્થના, એજ છેલો ઉપાય;
દલપતરામના દેવ તું, સઉને કરજે સહાય. શેર બનરે. ૨૪.

દોહરા.

ગયા શિકારે શેરને, શિકારના કરનાર;
ત્યાં સામે શેર^૨ કર્યો, શિકારિનો સીકાર. ૧.
મુંબઈ ઉપર વાદળાં, ચડ્યાં દિસે ચોપોસ;
બળે ચિતા બેકોતણી, ધુમ્ર ચડ્યો આકાશ. ૨.

મનહર છંદ.

લેખણો ને આકાં રૂપી શુંજ ને ખડંગ લઈ,
ખાતા વહી અપરમાં ખલકને ખાઈ ગઈ;
શેરની સવારી કરી-કુરો સારા શહેરોમાં,
આચરમાં તાળિયો પડાવી ગીત ગાઈ ગઈ;
પ્રાણિયોનું લોહી પીવા પ્રથમ પ્રયાણ કરી,
દિવાના ખંનાવા મદપાન પણ પાઈ ગઈ;
કહે દલપતરામ કરવા પ્રલય કાળ,
કંપનિયો રૂપે જુઓ કાળિકા જણાઈ ગઈ. ૩.

શારૂલવિકીડિત વૃત્ત.

રે તું કંપનિ કે નહિ નહિ અરે, હું કાંપિની છું સહી;
આ શું લેખણ કે નહિ, નિશુળ છે, ત્રીજી આણી ક્યાં તહી;

^૧ અભિમાન.^૨ વાધ.

તે તો તૂટિ નિશુલ શુંબ હણતાં, ક્યાં ખંડ ચાકુ બન્યું;
આવી કેમ અહિ કુધા તુર થઈ, લોહી પિવા લોકનું. ૪.

મનહર છંદ.

હીરા કંઠી હેમ હાર તરણીઓ તજ બેઠી,
તબ્યાં ધર ખાર વળી એવી વેળા આવીછે;
સો સો રૂપેઆની સાડી, શરીરે શોભાવતી તે,
સગા રૂપેઆની સાડી શરીરે ધરાવી છે;
શેરને કપાસ જેવાં જાણે સદશુર મળ્યા,
તેણે દલપત પોથી જ્ઞાનની પઠાવી છે;
ઝોગણીસે ખાવીતણી ખાવી રૂપે આવી સાલ,
જેરીઓને યોધ કરી ખાવીઓ ખનાવી છે. ૫.
ખાતા વહીમાં દેખાતો સરસ શ્રુંગાર રસ,
જોતાં કરણા રસ હવે જુઓ જણાય છે;
આવરાની નોંધ એવી રસિક પ્રિયાના જેવી;
મુંદર વિલાસ જેવી હવે સમજાય છે;
બેંક રૂપી તીરથના નીર થકી નહાઈ ભાઈ,
વાસના વિસારી પૂરો વૈરાગ્ય પમાય છે;
દૈવતણી ગતિ દેખો દાખે દલપતરામ,
અનુભવી ગુરૂવિના અનુભવ થાય છે. ૬.

ધોળ ૧ હું.-પ્રભાતની પ્રાર્થના કરવાના ઉપદેશનું ધોળ.

“રાતો ઘોડા રણ પાખરીઓ.”—એ રાગ.

સુતાં ઉઠી નીત્ય સવારે, પ્રભુ પ્રાર્થના કરીએ; બેહેની.
મહીમાતેનો મનમાં લાવી, ધ્યાન રૂદેમાં ધરીએ; બેહેની. ૧.
સૃષ્ટી સઘળી જેણે સરજી, સરજ્યા સૂરજ ચંદ્ર; બેહેની.
જગમગતા તારા જોઈને, ઉપજે ઉર આનંદ; બેહેની. ૨.
પૃથ્વી, પાણી, સાગર સરજ્યા, પશુ પર્વત ને પહાડ; બેહેની.
ધરણીમાં ધાતુઓ સરજી, ઝાઝાં સરજ્યાં ઝાડ; બેહેની. ૩.
સઉનાં ઉપરી માણસ સરજ્યાં, આપી યુદ્ધિ અનુપ; બેહેની;
અગણીત વસ્તુ ઉપજાવીછે, રૂડાં જોતાં રૂપ; બેહેની. ૪.
એકજ ઈશ્વર એવો એછે, બીજો નથી તે તુલ્ય; બેહેની.
ભજે બીજને ભાવ ધરી તે, લોળા મનની ભૂલ; બેહેની. ૫.
સૌનો કરતા હરતા સ્વામી, એવોછે એ એક; બેહેની.
જુદી રીતે જનો ભજેછે, એનાં નામ અનેક; બેહેની. ૬.
કરણાનિધીને રાજ કરવા, કામ દયાનુ કરવું; બેહેની.
ખહુ-ખહુ તેની બીક ધરીને, દોષથકી દિલ ડરવું; બેહેની. ૭.
એનું કાંઈએ નથી અજાણ્યું, ઉરમાં સમજે આમ; બેહેની.
સમજે તો સારી શિખામણ, દેછે દલપતરામ. બેહેની. ૮.

ધોળ ૨ જી.—છોડીઓને ભણાવા વિશે.

“ફકમણી અંગીકા પુજવા ચાલી.”—એ રાગ.

સૈયર આસોને ભણાવા નિશાળે, દયા કીધીછે દેવ દયાળે;
આપણે ભણનાની થે હવે છુટી, થાક્યા ફુર્જન ડહાપણ કુટી. ૧.
ઘણું જીવો સોસાઈયો સારી, જેણે દેશમાં વિદ્યા વધારી;
સૈયર આજ આનંદનીએકી, ભણીએ અંગથી આગશ મેકી. ૨.
આજ મોતીડે મેહુલા વુઠ્યા, નેણુ લોકતણે નાથ તુઠ્યા;
તેએ લેખણુ ખડીઓને પાટી, દેખી દુરોજન છોમરે ફાટી. ૩.
હેત હેઠમાં મા બાપે આણ્યાં, દોષમાં દિકરા જેવાં કરી જાણ્યાં;
તેથી છાણુ વાસીદાં છોડાવી, ભાવે ભણવા ખેસાર્યાંછે આવી. ૪.
ભણી ગણિને શિખામણુ લેશું, માત તાતને આશીશ દેશું;
સઘળી વાતનો થારો મુધારો, દલમાં દીનદયાળ સંભારો. ૫.

ધોળ ૩ જી.—પરણી ઉઠ્યા પછોનો હરખ.

“ભારે સિતાજી પરણીને ઉઠ્યાં ત્યારે પોતાની ખેલન-
પણીને પોતાના હરખની જે વાત કહી તે વિપેનું ગીત.”

“છઠ્ઠે બાળામાં ધાલી ખીચડી,

છઠ્ઠે ઘેર ઘેર માગી દીકરી.”—એ રાગ.

ઉઠ્યાં પરણીને જે સમે જાનકી,
વધ્યાં છઠ્ઠામાં હરખ વિવા થકી;
મળી શાણી સાહેલી ને સુંદરી,
ખોલી ખોલ અતોલ ખુશી ભરી. ૧.
સખો સાંભળ કહું એક વાતડી,
મારી આજ શીતળ થઈ છાતડી;
મારો હરિવર હાથ તે આલિયો,
મને અખંડ ચુડો એણે આલિયો.
વર પામી સુંદર વર વીહો,
મેં તો કાને મુણ્યો તો તે દીહો;
મને પણ ન ગમે હવે પિયરમાં,
માકું મન મોહું શામ શરીરમાં.
વર મળિયો મને છેલ વાંકડો,
હવે શિદને ન રાખીએ આંકડો;
વર પામી હું તો વરણાગિયો,
મેં તો ભવો ભવ એ વર માગિયો.
મને મનગમતું મળ્યું સાસરું,
હવે કેમ ધડકે મનમાં ધરું;
મારી એ સંગે જેણે સગાઈ કરી,
એને આશીષ આપું ફરી ફરી. ૫.

ચુરને શીર નામુ લખી લખી,
મને પરણાવી એ વરને વળી;

હવે મન ગમતાં મુખ આલિયે,
કેમ કોઈની શરમ દિર આલિયે. ૬.

મારે કસુર ન રહી કોઈ વાતની,

મારે માયા છળી માત તાતની;

આપું આશીષ માત ને તાતને,

ભલું થાને કહું મારા ભ્રાતને. ૭.

મને માનીતિ કરી હરિ થાપરો,

હુંતો જે જે માગીશ તેતો આપરો;

મારે નીસરો ખાણુ એ કરમની,

વાત મૂખ ન જાણે એ મરમની. ૮.

પૂન્ય પૂર્વ કીધાં હશે મેં ઘણાં,

તેણે પામી ચરણ પિયુજતણાં;

વ્રત દાન કરે જેને કારણે,

તેને પામી હુંતો મુની પારણે. ૯.

હુંતો કારી કેદારમાં નવ ફરી,

હુંતો ઘેર ખેડાં એ વરને વરી;

હવે સગાં સંબંધીને શું કરું,

હુંતો સુંદર વરની સાથે ફરું. ૧૦.

મન માન્યું છે દશરથ લાલમાં,

વર લખ્યા ભુધર મારા લાલમાં;

ભુલી દુરમતિ દુરચણી દેવને,

પરણી દલપતરામના દેવને. ૧૧.

ધોળ ૪ થું.—રામ તથા લક્ષ્મણ વનમાં જતાં
સીતાને રામે કહેલું.

“મામેર મોંઘા મૂલનું”—એ રાગ.

રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં, સની સીતાને આવતાં સાથ;
કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર ભણી. ૩.

નહીં તો અહીંરહો સસરાના રાજ્યમાં, હેતે હજો મળી સાસુસંગાત;
નહીં તો નેડી હાથ; પધારો. ૧.

અમે વસ્તીમાં નહીં વસીએ વીનતા, અમે કરશું જઈ વનવાસ;
તમે પામો ત્રાસ; પધારો. ૪.

સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ, નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ;
કોઈ અમ પાસ; પધારો. ૨.

તમે કોશનો પંથ કીધો નથી, ચરણે આલજાથી પામો થાક;
લીટો ખેંચો નાક; પધારો. ૫.

અમે વનકુળ ખાઈ ખુશીમાં રહેશું, કોઈ દિવસે તો કેવળ શાક;
 વિના લૂણ પાક; પધારો. ૩.
 વનમાં નથી મંદિર નથી માળીઆં, નથી પોઠવા કાજ પલંગ;
 રંગિત નવ રંગ; પધારો.
 કરશું ઘાસ કે પાનની ઝુંપડી, મુવા સાથરો તે ખુચે અંગ;
 એમાં શો ઉમંગ; પધારો. ૪.
 વનમાં હીરનાં ચીર તો નહીં મળે, વનમાં નહીં મળે કૂરતાં ફૂલેલ;
 કે તેલ ધૂપેલ; પધારો.
 વનમાં નહીં મળે શાણી સાહેલીઓ, કરશો કે સંગે ખાંતથી ખેલ;
 ઉમંગ ભરેલ. પધારો. ૫.
 ઉબણકાળે વાશે ઉના વાયરો, એવું દેખીને થાશે ઉદાસ;
 બ્યારે જોઈ માસ; પધારો.
 વરસે મેઘને ઝબકશે વીજળી, તેવે ટાણે તો તર તળેવાસ;
 નહીં છત્ર પાસ; પધારો. ૬.
 વનમાં ઘાતકી રહેછે રાક્ષસ ઘણા, ચારે તરફ ફરે બહુ ચોર;
 જેનું ઘણું જોર; પધારો.
 વનમાં વાઘ વરૂને વાંદર જેવાં, ઘણાં વિચરે જનાવર ધોર;
 બચે નહીં દોર; પધારો. ૭.
 મોઠા પર્વત દેખીને માનની, તમે નજરે જોયા નહિ જય;
 દીઠે ખાવા ધાય; પધારો.
 તમે રાજકન્યા કાયા કોંમળી, વનવાસનાં દુખ ન વેઠાય;
 કાયા કરેમાય; પધારો. ૮.
 ઘરમાં અંધારૂ દેખી ડરો ઘણાં, નથી નિસર્ચી કદી ઘરખાર;
 છો નાનુક નાર; પધારો.
 તમે છોટી ઉમર વર્ષા સોળનાં, નથી સંકેટ વેઠ્યાં લગાર;
 તમે કોઈ વાર; પધારો. ૯.
 પશુની આવીને પીયર ગયાં નથી, તમને મળવાને ઈચ્છેછે માય;
 ચોપે ચીત ચાય; પધારો.
 રાજ જનકજી તમને ઝંખે ઘણું, તેના સંદેસા આવે સદાય;
 તેડાં પાછાં જાય; પધારો. ૧૦.
 ભાત ભાતનાં લોજન ભાવતાં, તમને ચોકલશે મહીપાળ;
 પૂરાવીને થાળ; પધારો.
 અમે અવધે ફરી બ્યારે આવશું, લેશું સ્નેહ તમારી સંભાળ;
 ત્યારે તંતકાળ; પધારો. ૧૧.
 રૂડી મિથિલાપૂરી મન માનતી, તેમાં પામશે પરમ વિરામ;
 છે આપનું ગામ; પધારો.
 ગોરી તમને ગમે તેમ હું કહું, એમ દલપતરામનો શ્યામ;
 કહે રાજરામ; પધારો. ૧૨.

ધોળ પ મું.—પછી સીતાજી બોલ્યાં તેનું ધોળ.

રાગ ઉપર મુજબ.

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે, સુણો સુંદર સ્યામ મુજાણ;
 પ્યારા મારા પ્રાણ, સાથે રાખો સ્નેહથી;
 બુદ્ધાં પડવાની વાત વાલા કહો, તેતો બોલ લાગે તીખા બાણ;
 રઘુકુળ ભાણ. સાથે. ૧.
 સ્વામી બ્યાં તમે ત્યાં ધર માહરૂં, તમથી વેગળી તે પરદેશ;
 હું જાણું હમેશા; સાથે.
 તમે જોગીનો વેશ જો ધારશો, તો હું જોગણનો ધરૂંવેશ;
 જઠા કરૂં કેશા; સાથે. ૨.
 સ્વામી તમેરે સુખિતો સુખ માહરે, તમે દુખમાં તો દુઃખ મારે દેહ;
 એમાં શો સંદેહ; સાથે.
 જો કોઈ પરણ્યા પછી રહે પીયરમાં, અવતાર બળ્યો ધિક્ક એહ;
 મુઆ જેવી તેહ; સાથે. ૩.
 સ્વામી તમ વિના મંદિર ને માળીયાં, ભાસે પર્વત મોઠા સમાન;
 વસ્તો તો વેરાન; સાથે.
 મહાવનમાં ભરી વસ્તી ભાસશે, બ્યારે પામોશ દરશન દાન;
 કૃપાના નિદાન; સાથે. ૪.
 સાસુ સસરો ને માત પીતા સહ, ભલે જીવો કરો રૂડાં રાજ;
 મને મહારાજ; સાથે.
 સ્વામી શું કરૂં ભાઈ ભોજનને, સ્વામી શું કરૂં સૈયર સમાજ;
 કેનું નથી કાજ; સાથે. ૫.
 સાચું સગપણ જગમાં સ્વામીતણું, બીજો સ્વારથી સધજો સંસાર;
 કુટુંબ પરિવાર; સાથે;
 મારાં લાડ પાળણુ તમે લાલજી, બીજો નથી આંસુનો લોનાર;
 કે એકે આધાર; સાથે. ૬.
 કાયા પ્રાણ થકી જો જુદી રહે, તો હું તમથી જુદી પડી છેક;
 જીવું તજી દેક; સાથે;
 જો કોઈ જળથી જુદી પાડી માછલી, રાખે દુધમાં કરીને વિવેક;
 જીવે પળ એક; સાથે. ૭.
 તમે સુખતા સાગર રહો વેગળા, પછી શું કરૂં રાજને પાટ;
 હવેલીના ઠાક; સાથે.
 મને હીરનાં ચીર ગમે નહીં, મને ન ગમે ઘરેણાના ઘાટ;
 મટાડો ઉચ્ચાટ; સાથે. ૮.
 હુંતો તમને દીઠે થાઉં દેખતી, અણુદીઠે તો આંધળી ભીંત;
 જનમની એ રીત; સાથે.
 મેહતો સ્નેહ તોડ્યો સર્વ લોકથી, બાંધી તમ સંગે પૂરણ પ્રોત;
 ચોરાયું છે ચીત; સાથે. ૯.

ઘેર ચાલો હવે તો ઘણી થઈ,
 નહોતો છવડો જાશે જરૂર; કાગળ.
 દૈવે પાંખો આપી હોય પીડમાં,
 ઉડી આવું દેશાવર દુર. કાગળ. ૪.
 વાહાલા નીત્ય નવી વારતા વાંચીએ,
 જેથી પાંખોએ પૂરો પ્રભોદ; કાગળ.
 ચતુરાઈના ચોજા હું ચાળવું,
 આવો વિદ્વાન કરીએ વિનોદ. કાગળ. ૫.
 તાંબા કુંડી બાંધી રૂડી આપતી,
 ભાવે ભરૂં માંહી નિર્મળાં નીર; કાગળ.
 ખેસો બાજેઠે ચડી મારા ચોકમાં,
 સ્વામી નવરાવું ચોળી શરીર. કાગળ. ૬.
 કંઈ સરસ રસોઈ રૂડી રીતથી,
 પ્રીતે પીરશીને ખેસું હું પાસ; કાગળ.
 એવા દીવસ તે કેદી દેખાડશે,
 ક્યારે અંતરની પૂરશે આશ. કાગળ. ૭.
 સ્વામી તમ વિના પીયરને સાસરું,
 સુતો લાગેછે સઘળો સંસાર; કાગળ.
 મારા માથાથી મોઢા પ્રભૂ તમે,
 મારા આત્માના છે આધાર. કાગળ. ૮.
 આવે પરવના દીન મુખ સર્વને,
 હું તો શોકે ઉઠાસી સદાય; કાગળ.
 ગાજે મેઘને દમકે જો દામની,
 આખી જામની જંપ ન થાય. કાગળ. ૯.
 હું તો સુની દેખું મુખસેજડી,
 ખાલી મંદીર ખાવાને ધાય; કાગળ.
 ભરી વસ્તી ઉજડ જેવી ભાસેછે,
 એક તમવિના ત્રિભુવન રાય. કાગળ. ૧૦.
 વાહાલા હું તમને કેમ વિસરી,
 કેમ વીસરું દાદાનું વતન; કાગળ.
 પત્ર વાંચીને વેહેલા પધારજો,
 સ્વામી શરીરનાં કરજો જાતન. કાગળ. ૧૧.
 કોઈને દુખીયાં દેખિને દુઃખ પામતા,
 તેવી નાથ તમારી છે ટેવ; કાગળ.
 આવે અવસરે કેમ કહણ થયા,
 તમે દલપતરામના દેવ, કાગળ લખે કામની. ૧૨.

ધોળ ૮ મું—શીઅળ વિશે.

“મામેર મોઢા મૂલનું.” એ રાગનું.

શુણો સમજી સકલ નર નારિયો,
 મોઢો શીઅળતણો મહીમાઆય. શીઅળ પાળો રનેહથી.
 જે કોઈ શીઅલ સારી રીતે સાચવે,
 સરવે સુકલ મનોરથ થાય. શીઅળ. ૧.
 સોના રૂપાની શોભા ન સમજાવે,
 શોભા સરસ શીઅળ શણગાર; શીઅળ.
 જેવાં નકટાંને ભૂણા નાખીઆં,
 એવાં શીઅળ વિના નરનાર. શીઅળ. ૨.
 વધે લાજ અધિક ઠીક લોકમાં,
 પરલોકમાં મુગતી પમાય; શીઅળ.
 મુખ સંપત્તી શીઅલથી સેવીએ,
 રીઝે જગકરતા જગરાય. શીઅળ. ૩.
 માટે શિયળ સરવ વીધે સાચવો,
 તજો કામી હરામીનો સંગ; શીઅળ.
 જરીએ ડરીએ ન મરણનો ડર ધરી,
 ભારે ડરીએ શીઅળ થતાં ભંગ. શીઅળ. ૪.
 તજી લાજ જે અદબી ન ખોલીએ,
 નહીં ડોલીએ મદ છક માંય; શીઅળ.
 નીચી નજરે સરળ ચીતે ચાલીએ,
 હાંશી મશકરી કરીએ ન કાંચ. શીઅળ. ૫.
 ફાટી આંખે ફરે જે કોઈ ફાતલ,
 તેનું ડાઠીએ માઠીમાં મુખ; શીઅળ.
 તજવી તજવી સોખત નીત્ય તેહની,
 જેણે લજવી જનેતાની કુખ. શીઅળ. ૬.
 ભણવું ગણવું તો તેહનું ધન્ય છે,
 જેણે કુળને લગાડ્યો ન ધધ; શીઅળ.
 ભણી ગણીને જે શીઅલ ન સાચવે,
 એના ભણનમાં ઉઠી આગ. શીઅળ. ૭.
 હૈયા કૂટા ખોલે ખોલ હાંશીએ,
 દેખી ફાંશી ને નાશીએ દૂર; શીઅળ.
 શીક્ષા સુંદર દલપતરામની,
 જાણી કામની શીખો જરૂર. શીઅળ. ૮.

ધોળ ૯ મું.—નર ભમરને ઉપદેશ વિષે.

“ક્યાં નાં તે આપ્યાં ખીડલાં મોતીવાળા ભમરજી” એ રાગનું.

ભૂલા પડી ભમરો નહિ, ભોળા નરે ભમરજી;
 ભમરો તો મળશે અભાગ્ય રે. ભલણ ભોળા નરે ભમરજી:

કઠણને સંગે કઠણ થયા, મોચીવાળા પથરણ;
કીધો સ્વભાવ કઠોર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ;
વખણાએલામાં નહીં વસ્યા, મોચીવાળા પથરણ;
નિપજ્યા જગતમાં નઠોર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ. ૮.
પૂણુ પરતાવો પામશો, મોચીવાળા પથરણ;
મુદગરના ખાશો માર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ;
મોચી દયા નહિ મન ધરે, મોચીવાળા પથરણ;
પીડાના કરશો પોકાર રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ. ૯.

કાયાતણા કટકા થશે, મોચીવાળા પથરણ;
આવશે તોય ન અંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ;
માટે ચેતો ચિત આજથી, મોચીવાળા પથરણ;
ભાવે ભજ્ને ભગવંતરે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ. ૧૦.
અંતે સાચો બેલી એજછે, મોચીવાળા પથરણ;
નિરલે થવા જપો નામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ;
શીક્ષા સાચી માનો સાંભળી, મોચીવાળા પથરણ;
દે છે તે દલપતરામ રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથરણ. ૧૧.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

નામાંકિત જનોવિષે.

મુંબઈના પારસીઓની ગરબી.

સન ૧૮૫૭ માં સ્ત્રી બાધ ચોપાનીયાને વાસ્તે રચેલી.

“આ અરદેશર તારિરે ડંકારે સૂરત રાહેરમાં.” એ રાગ.

મુણુ સાહેલી, પૂણુ જસ પામ્યા મુંબઈના પારશી;
ગાઈએગરબી, મુંબના ગુણુજેમ જણુવી આપે આરશી. ટેક.
બહુ મુંદર મુંબઈ બંદર છે, વિખ્યાત જગતની અંદર છે;
માંહિ પારશીનાં બહુ મંદિર છે, મુણુ સાહેલી. ૧.
તે પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનતાણું, છે શોભીતું સંસ્થાંત ઘણું;
વેપારવિશેજેનૂ મુંબઈપણું, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૨.
ધનસાક્ષ જુવો જ્યાં સારો છે, વિદ્યાનો અધિક વધારો છે;
જ્યાં સરવ પ્રકાર મુધારો છે, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૩.
જ્યાં લોક વસે સર્વે મુખિયા, દુઃખ દૂર તજે દરદી દુખિયા;
કહું માનવિ ત્યાંજેછે મુખિયા, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૪.
પારશિઓ પ્રથમ ગણાયાછે, હિંદુ ને તુરક લખાયાછે;
વળિ ખ્રીસ્તની ખૂબ વસાયાછે, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૫.
જેયા જન જુદી જાતોના, વળિ નાની મોટી નાતોના;
ધંધાધારિ ભલી ભાતોના, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૬.
નામાંકિત પારશિઓ તેમાં, છે સદગુણિને સમરથ જેમાં;
કશિએકે નહિ ખાંમીએમાં, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૭.
જે મુંબઈ શોભા પામેછે, વિખ્યાત થઈ બહુ દામેછે;
તે પારશિઓને નામેછે, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૮.
વેપાર વધ્યા દેશો દેશો, સહુ ચોજે આવે સંદેશો;
તે પારશિઓને પરવેશે, મુણુ સાહેલી પૂણુજસ પામ્યા. ૯.
વિદ્યા ને હુનર વધેલાછે, વળિ જે રસ્તા મુધરેલાછે;
પારશિઓ તેમાં પેહેલાછે, મુણુ સાહેલી. ૧૦.

વળિ ધરમ ધુરંધર ધીરાછે, સરવે વાતે સુર વીરાછે;
એતો હેમ જડેલા હીરાછે, મુણુ સાહેલી. ૧૧.
મુરખને જ્ઞાની કરવામાં, દરદોનાં દરદો ધરવામાં;
ઉદારપણું ઉર ધરવામાં, મુણુ સાહેલી. ૧૨.
સહુ નાતોના હિતકારીછે, સમજણુ જેની બહુ સારીછે;
પારશિઓ પરઉપકારીછે, મુણુ સાહેલી. ૧૩.
બહુ કુવા તળાવો કીધાછે, રસ્તા પુલ ખાંધી દીધાછે;
રચી ધરમશાળા જશ લીધાછે, મુણુ સાહેલી. ૧૪.
વધતી કીધી વિદ્યાશાળા, વળિ દવા મળે દરદોવાળા;
એવા પારશિઓ ધરમાળા, મુણુ સાહેલી. ૧૫.
છે આગેવાન સખાવતમાં, વિખ્યાતી ચીન વીલાયતમાં;
સઘળે શુભકાંમ સહાયતમાં, મુણુ સાહેલી. ૧૬.
જે કોઈએ કહિ દેખાડેછે, આ કારજ લાભ પમાડેછે;
તો પારશિ પ્રથમ ઉપાડેછે, મુણુ સાહેલી. ૧૭.
જે કાંઈ જૂની કુળરીતીછે, પણ એમાં-હોય અનીતીછે;
તે તુરત તજે તજિ પ્રીતીછે, મુણુ સાહેલી. ૧૮.
મુધરાઈ કરવામાં તે સારા, ધરો ધીરજ બાંધે શુભ ધારા;
મહાભારત કામો કરનારા, મુણુ સાહેલી. ૧૯.
જેણે કાઢિ બખિલતા બહારીછે, ઉરમાંહિ ઉદારતા ધારીછે;
એનિ હીમતને બલહારીછે, મુણુ સાહેલી. ૨૦.
બહુ લોક મુધરવા બેઠાછે, મુધરાઈના છાંટા પેઠાછે;
એ પારશિઓના એઠાછે, મુણુ સાહેલી. ૨૧.
નારી જનનાં અજ્ઞાન નકી, નહિ રહેવાનાં બહુ વર્ષ ટકી;
તે પારશિઓના પુન્ય થકી, મુણુ સાહેલી. ૨૨.
અખળા દિલની બેઠી તૂટી, બહુ મુર્ખ રહ્યા માથાં કૂટી;
મુધરાઈનો કિરણો થઈ છૂટી, મુણુ સાહેલી. ૨૩.

એ ચાલ થરો દેશે દેરો, નાનાં મોટાં મુખ સૌ લેશે;
તે અંતરથી આશિષ દેશે, મુણ સાહેલી. ૨૪.
નારોનાં દિલ ઝલકાટ થયાં, બહુ વેહેમ અને અજ્ઞાન ગયાં;
રવિ દેખી કેમજા તેમ શોભિ રહ્યાં, મુણ સાહેલી. ૨૫.
એ કામ પ્રભૂને પ્યારેછે, સૌજનના હુકમાં સારેછે;
નારીને મુખ દેનારેછે, મુણ સાહેલી. ૨૬.
આગરખી સાંભળિ લઈએ, મુણ ખૂબ ખુશી ખુશી થઈએ;
દિલમાંથી આશિષ દઈએ, મુણ સાહેલી પૂરણ જશ પામ્યા;
મુંબઈના પારશી. ૨૭.

સર જશરોદલનો રસડો.

“મેટા બાઈ ખૂટતો તારારે અંધે આઈ પાર ઉતારે.” એ રાગનો.
અરે કોણ આદમી એવો રે, જડે જશરોદલ જેવો. ટેક.
કાયા ધરી પરમારથ કાળે, કીધાં કરોડો કામ;
દેવ બરાબર આ દુનિયામાં, નિશ્ચળ રાખ્યું નામ; અરે કોણ. ૧
મુંબઈ બંદર મંદિરનો એતો, મોટો ભાગ્યો મોભ;
ભર દરિયે કુવાયંભ ભાગ્યો, હવે થારો શાથી થોભ; અરે કોણ. ૨.
ધોર ઘણો થયો વાટે ને વાટે, હાટે પડી હકતાળ;
હીમત હારીને હાય પોકારે, કોણ બૂઠાં કોણ બાળ; અરે કોણ. ૩.
સાંભળી શોક સંતાપ ધરે જન, ભારે ભવં ભવં;
નાવ વાળે શઢ બીધા નાંખ્યા, પ્રલયનો જાણી પવં; અરે કોણ. ૪.
કોરટનો કારભારિયે કીધાં, કોરટનાં બંધ કાળ;
આરપગાં પણ ચારે ન આપે તો, નર કેમ ખાય અનાજ; અરે. ૫.
એવે સમે જન સર્વને આવી, આપે આંસૂની ધાર;
અહો પ્રભૂ તે આ શું કીધું, એમ કરે ઉચ્ચાર; અરે કોણ. ૬.
એતાં જણાયાં સૂરજ ઝાંખો, ભાસિ ભૂમિ ભયંકાર;
લોક પડ્યા સઉ શોકમાં લાગે, સૂનો દિસે સંસાર; અરે કોણ. ૭.
દવાખાનામાં દરદથી દુઃખિયા, લોક રૂવે લાચાર;
નિશાળમાંહિ નિશાળીયા રૂવે, યાદ કરી ઉપકાર; અરે કોણ. ૮.
ખાંજરા પોળના પ્રાણી પોકારે, એતો ગયો આધાર;
સાહેબ લોકનો ગયો સનેહી, હાહાપણનો દેનાર અરે; કોણ. ૯.
કોણ ફિકર હવે લોકની કરશે, હરશે હરકત તાસ;
અંતરનો અભીલાખ બિચરો, પરખ કેનો પાસ; અરે કોણ. ૧૦.
હોંદુસતાનનો હતો હિમાયત, પામરનો પ્રતિપાળ;
નેક શાણી સરકારનો સૂખો, હાપણ દાર દયાળ; અરે કોણ. ૧૧.
માનવિ માતર જેજે જગતમાં, બહી બહી બધી જાત;
સાંભળનાં શોક સાગરમાં પડી, વારે વારે કહેવાત; અરે કોણ. ૧૨.
આલી દિસે રતનાગરખેતર, ઉજડ જેમ આ વાર;
ખરે ખરો ખેડુ હતો તે ખોયો, ખરી ખાંતે ખેડનાર; અરે. ૧૩.

સંવત ઝોગણિસે પંદરાનો, ચાલતાં ચૈતર માસ;
ક્યાંથિ અભાગણી પારશ આવી, તે ઉપજવ્યો તાસ; અરે. ૧૪.
વીજળિયે જઈ વાત પોહોચાલી, કેડીને દામો દામ;
સાંભળતાં થયાં સર્વ ઉદાસી, કોઈ કરે નહીં કામ; અરે કોણ. ૧૫.
પોણોસો વરસ ઉપર નવ પુરા, માંડીને ગણિયે માસ;
ભાતળ આયુશ એટલું ભોગવિ, વળતી લિધો સ્વર્ગવાસ; અરે. ૧૬.
ધર્મધુરંધર ધીરજ ધારો, પામ્યો પ્રભૂનો પંથ;
જન્મે કયા કવિતાથી જેના, ગરવા બનશે ગ્રંથ; અરે કોણ. ૧૭.
નારી નરો જેના નામને રોરો, પુરો સંભારીને પાડ;
જેને છાયે જમરોદ ગયા હરો, ઝાઝાં રોરો ઝાડ; અરે કોણ. ૧૮.
આહન ચીત વિલાપતમાં જેણે, મેળવ્યું મોટું માન;
વિધવિધના ઉપકાર વખાણે, આખો દેશ ધરિન; અરે કોણ. ૧૯.
નાઈટનું ઉપનામ અપાયું, ખીલું એ પારનેટ;
જનનો હેતુ મહારાણીયે જાણિને, ભાવે કર્યો ચાંદ લેટ; અરે. ૨૦.
ખેરા તલાવ કુવા પુલ બાંધ્યા, પ્રાણીની હરવા પ્યાસ;
ધિગોર્યાવિ ધર્મશાળાઓ, કાંઈ ન રાખી કચાસ; અરે. ૨૧.
સૂરત ને નવસારી પુનાના, સજ્જનો પૂરે સાખ;
રૂપયા પરઉપકારમાં આપ્યા, લેખે ત્રેવિશ લાખ; અરે. ૨૨.
મહાજનનો એતો મોવડી હતો, દેશ કીધાનું કમાડ;
કલ્પતર કળિકાળમાં કહિયે, લોક લકાવણ લાડ; અરે. ૨૩.
મુંબઈ ઈલાકાનાં નસીબમોટાં, હતી ન કરીયે હાણ;
દેવના ધરને બલવે દગે લીધો, પ્રજાનો જીવન પ્રાણ; અરે. ૨૪.
થયો નથી ને થનાર નથી નર, જગમાં જેની જાંડ;
સ્વારથને પરમારથનાં જેણે, કીધાં કામ કરોડ; અરે કોણ. ૨૫.
પારશિયો નીજ પરમ પુરૂશનાં, નામ લેશે જે દામ;
સ્નેહ સહીત સદાય સંભારશે, નિર્મળ જેનું નામ; અરે કોણ. ૨૬.
એ મહા પુરૂશને મળવાની મોટી, હૈડામાં રહી ગઈ હામ;
ગણી ગણી ગુણગ્રંથમાં ગુંથીને, રાખત દલપતરામ; અરે. ૨૭.

ધનજી કામાની ગરખી.

“સારે સારે રે સૂરત ગોહર, મુંબઈ અલખેલી.”—એ રાગ..
ધન્ય ધન્ય જે કીધાં કામ ધનજી કામાએ;
લાખો હંકાયા લોક જેના અમાએ; ટેક.
જેમ પ્રજાને પ્રેમે પોતે, પ્રભુ આપે અંત પાત રે;
પણ ન કહેજે હું આપુંછું, કીધાં એમજ દાન; ધનજી. ૧.
દરેદ્રનાથી દુખિયા દીધાં, જે લાજળા લોક રે,
ખરચી છાની દેવિ ખાવા, સરવ સમાધ્યા શોક; ધનજી. ૨.

૧ મને ૧૮૫૭ ના બળવાથી સારા નથીયે મુંબઈ ઈલાકામાં
કાંઈ મુકસાન થયું નહોતું.

નિત્ય નિત્ય તેડયા નાતીલાને, ધણાં માન દઈ ઘેર રે;
 પરનાતીલાને પણ પોતે, પાળ્યા રૂઢી પેર; ધનજી. ૩.
 સુધારવા સઘળા દેરીને, હાઈ ધારી હામ રે;
 ખરચ્યાં નાણાં ખૂબ ખર્ચ વળિ, ન કયું ઝાહેર નામ; ધનજી. ૪.
 ખરચે છે શ્રીમંત ખરાતે, મેળવવાને માન રે;
 પણ પ્રભુ પ્રીતે રૂઢી રોતે, ખરચ્યું ધારી ધ્યાન; ધનજી. ૫.
 ગુણીજન પાસે ગ્રંથ રચાવ્યા, આપ્યાં ગુપ્ત ઇનામ રે;
 જેથી જનના વેંમ વિનાસે, સમજે તત્ત્વ તમામ; ધનજી. ૬.
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માત પીતાને, ધન્ય એનો અવતાર રે;
 જેના કુળમાં જનમ ધરિને, ક્રોડ કર્યા ઉપકાર; ધનજી. ૭.
 જનમ્યો તારીખ નવ જુન માસે, અઢારસે અગિયારે રે;
 શરિર તજ્યું સત એગણસાહે, તેવીસમી જુન ત્યારે. ધનજી. ૮.
 મુંદરિ જનને સુધારવાને, ભણાવવા ભલી ભાત રે;
 ખાતે નાણાં ખૂબ ખરચવા, રાખી રૂચી દીન રાત; ધનજી. ૯.
 સને અઢારે છત્રીસામાં, હિમત ધરી હજાર રે;
 ચતુરપણથી ચીન ચડીને, વિવિધ કર્યા વેપાર; ધનજી. ૧૦.
 દાન ધણાં પરમારથ કીધાં, પ્રભુપર ધારી પ્રીત રે;
 રનેહ સહીત જન સૌ સંભારે, રાખી એવી રીત; ધનજી. ૧૧.
 જુગજુગમાં અવિચળ જશ રહેજો, નિશ્ચળ રહેજો નામ રે;
 અંતરમાંથી આશિષ આપે, દીન દીન દલપતરામ; ધનજી. ૧૨.

ગરબેઠા.—મુંબઈના દરજીનો.

“જાણું જાણું હેત તમારું જાદવા જે.”—એ રાગ.

દરજીની અરજી ઈશ્વરજી સાંભળે જે.
 તે ન શુણે તો ચાલે તૂટે તૂટે જે.
 મુંબેમાં આગળ એવો વેળા હતી જે.
 પણ તે સામા ઉઠ્યા માઈના પૂત જે. દરજી. ૧.
 સાહેબ મીસન ધરે જતો સૌ શીવવા જે.
 મનુષ ગરિય નામે વીહ્યામદ્વાર જે.
 એક સમે સાહેબે પગાર ન આપીઓ જે.
 ચડીગયા ત્યાં તો મહિના ત્રણ ચાર જે. દરજી. ૨.
 માગે ધન તો સાહેબ ઉઠે મારવા જે.
 એનો નહિ મુજે એકે ઉપાય જે.
 ઘેર કરે ધરવાળી પણ ટંટો ઘણો જે.
 ખુસ્દા વિના વઘાવીને શું ખાય જે. દરજી. ૩.
 ક્રોધ કરીને કેહેવા લાગી કામની જે.
 એ તારી નોકરીમાં ઉઠો આગ જે.
 સાહેબને ઘેર છોડ જવાનૂ શીવવા જે.
 માંડીને ફરિયાદી નાણું માગજો. દરજી. ૪.

કર ઝોડી દરજીએ જૈ જાહેર કયું જે.
 વંદન કરિ કહુંછું નથિ કરતો વાદ જે.
 હવે નહિ આવું હું સાહેબ શીવવા જે.
 ફરિ કહુંછું જે હું માંડીશ ફરીયાદ જે. દરજી. ૫.
 મિસને ખેનસને^૧ ચીલી લાખિ મોકલી જે.
 કીધો તેણે એક દિવસનિશ કેદ જે.
 કેહેવત છે તસકર હંડે સાહુકારને જે.
 ભાળી લ્યો ભાઈ એવો આતો ભેદ જે. દરજી. ૬.
 જિસને મોઢા મજાસેટ તરફ લખ્યું જે.
 કહું તે નામે કારકીલડ કેહેવાય જે.
 એણે પણ ઇનસાફ વિના એવું કહું જે.
 જરૂર દરજી પંદીખાને જાય જે. દરજી. ૭.
 સખત મનુરી સાથે જૈને જેલમાં જે.
 વેઠ્યું દુખ વસિને વાસા એકવીશ જે.
 છેલી વારે જ્યારે ત્યાંથી છૂટીઓ જે.
 રાંક ખરો પણ રહી રૂદેમાં રોશ જે. દરજી. ૮.
 જણુ જણુ આગળ વાત કરે જ્યાં જાય ત્યાં જે.
 રૂડું છે મહારાણીજીનૂ રાજ જે.
 પણ ઉત્તમત જેવા છે જે જે ઉપરી જે.
 એ આવો અન્યાય કરેછે આજ જે. દરજી. ૯.
 સારા જનને પણ સંકટ આ શહેરમાં જે.
 હરકત વેઠે લોક હજારો હાલ જે.
 માટે મેહેનત કોઈ કરે પરમારથી જે.
 ગ્રાંપંથી તે તૂટે તરસી ચાલ જે. દરજી. ૧૦.
 વાત શુણી સરવે જન જાયે વેગળા જે.
 ઘોને દર કોણુ ધાલે હેતે હાથ જે.
 શા માટે છંછેડે સૂતા સીંધુને જે.
 રાત્રતા કોણુ બાંધે સાહેબ સાથ જે. દરજી. ૧૧.
 આસોશીયેશનવાળા અળગા રહ્યા જે.
 કોઈએ પણ એ વાત ધરી નહી કાન જે.
 એ તો થાક્યો સૌની આગળ આથડી જે.
 વળતી એવું કોઈ બોલ્યો ગુણવાન જે. દરજી. ૧૨.
 પૈસાવાળાને પડ્યે પરા મળે જે.
 કાતર ગજવાળા તું હોણુ કમાઉ જે.
 દયા કરીને છેદે દુખડાં દીનનાં જે.
 ભાસેછે એવો તો ડાકતર ભાઉ જે. દરજી. ૧૩.
 ધર્મ દવાખાંતાં જેણે ધીંગાં રચ્યાં જે.
 પુરણ રાખી પરમારથમાં પ્રીત જે.

^૧ સાહેબનું નામ. તે વખતે એ મુંબઈની પોલીસનો સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ હતો.

આપેછે આરાડ ગાંઠથી આપની ને.
 નિરધન જનને ઘેર જઈને નિત્ય ને. દરજી. ૧૪.
 દરદી જન આવે દેશાવર દરથી ને.
 રહે નહીં રંગમાં તેને મહા રંગ ને.
 તતની ને મનની જેથી પીડા યો ને.
 એવો છે જેનો અદ્ધો ઉદ્યોગ ને. દરજી. ૧૫.
 આ અવસર પરદુખભંજન તો એજ છે ને.
 કદ સહિ પોતે પરસકદ કાજ ને.
 સ્વદેશીનું દુખ જેઈ સાંખી શકેતો નથી ને.
 જે છે જગમાં પરમકૃપાનુ જહાજ ને. દરજી. ૧૬.
 સાંભળિને શુભ જરા દરજી દોડ્યો ગયો ને.
 પ્રેમસહિત તે પરદુખભંજન પાસ ને.
 વિધવિધનાં વિતકની વરણવી વારતા ને.
 રૂદન કર્યું વળિ નાખીને નિશ્વાસ ને. દરજી. ૧૭.
 રે પ્રભુ હું મારા દુખને રેતો નથી ને.
 પણ આ પેરે સર્વ પ્રજા પીડાય ને.
 ભાગ પડે જેને માથે તે ભાગવે ને.
 એ દુખથી અંતર માડું અકળાય ને. દરજી. ૧૮.
 આહુન ધોળે દહાડે ચોરી થાયછે ને.
 એવું છે પોલીસનું પણ અધેર ને.
 ચાર અને ચોક્કીવાળા છે ભાગીઆ ને.
 પ્રજા ધણી પોડા પામે એ પેર ને. દરજી. ૧૯.
 બહુ બુલમ ચાલે છે તાલમખાજનો ને.
 લૂટે ઝૂટે ને વળી મારે માર ને.
 સોહિદી બુદ્ધી પુરે સરકારમાં ને.
 નહિર લોહો રમે ધણા બુગાર ને. દરજી. ૨૦.
 કુરિયાદી કરીને પણ કોઈ કાવે નહીં ને.
 જે સાચા જન તે પણ માર્યો જાય ને.
 અંધેરો નગરી જેવો ઇનસાફ છે ને.
 એનો કરવો કાંઈક હવે ઉપાય ને. દરજી. ૨૧.
 પોકાર્યો એ રીતે પાંખર પ્રાણિયો ને.
 ભાઉના દિલમાં વશા પછી ભગવાન ને.
 સારા શબ્દ કહિ કહિને શીતળ કર્યો ને.
 દુખ હરવાનું દીધું વાયક-દાન ને. દરજી. ૨૨.
 પ્રેમ સહિત પરદુખભંજન ભાઉ લાણે ને.
 ત્રાસ તણ તૂં ધીરજ મનમાં ધાર ને.
 શ્રીહરીની કૃણાથી સહિ સાડું થયો ને.
 એક હવે કોરટમાં અરજ ઉચાર ને. દરજી. ૨૩.
 નાણું લે ને ખાણું આ ભાણું ભરી ને.
 રૂદિઆમાં તૂં રૂચ ફિકર નહિ રાખ ને.

હૈયામાં હીમત ઝાઝી ધરને હવે ને.
 બીહિશ નહીં બિહિવરાવે લોહો લાખને. દરજી. ૨૪.
 કોરટમાં કાગળ અરજનો આપીયો ને.
 તે સાહેબ તરફે થૈ તોણાતાણ ને.
 છાપામાં ચરચા ચાલી ચારે દિશે ને.
 ગડબડમાં ભાડિએ પાડ્યું ભંગાણ ને. દરજી. ૨૫.
 મુપરીમ કોરટમાં સાહેબ બે બેસીયા ને.
 ચિફ્ જરિયસ સર વિલિયમ ચારલી એક ને.
 સર ચારલસ જનકસન ખીને બાંણે સાહુ ને.
 પ્યુની જહજ વધતો જેનો વિવેક ને. દરજી. ૨૬.
 કીધી બહુ મેહનત કારકીલડ કારણે ને.
 બારીબર વિલિયમ હાઉવરડે બેસા ને.
 ભાખ્યાં બહુ ભાખણુ લાંખાં લાંખાં ભડાં ને.
 લખ્યું ધણુ પણલાલ થયો નહિ લેશ ને. દરજી. ૨૭.
 દરજીએ પણ બે બારીબર દાખ્યા ને.
 વિવેકવંતો નામે જે વેરઝાફ ને.
 રીડ બિંબે ને વકિલ વળી રાક્ષસ થયો ને.
 શી રીતે ઉસડો ઉપને ઇનસાફ ને. દરજી. ૨૮.
 કોરટમાં તે કણ્યો જેવા કારણે ને.
 ભારે ભારે જનની ભીડ ભરાય ને.
 સાહેબ લોહો ને સાહુકારો શહેરના ને.
 જથે જથે થૈ જન બહુ જેવા નંથ ને. દરજી. ૨૯.
 સાફ થયો ઇનસાફ રૂડી સરકારમાં ને.
 કીધો તો એકવિશ દિન જેને કેદ ને.
 એક અને પૂરા રૂપેયા પાંચસે ને.
 ખાસો દંડ ભર્યો પામીને ખેદ ને. દરજી. ૩૦.
 તો ખું ખરચ હજારો નાણાંનું થયું ને.
 ધારો વેળી નાલાયક ન્યાયાધીશ ને.
 એ હોદ્દો વિલિયમ કાફરડને આપીયો ને.
 દયા ધણી જેના દિલમાં દિનનીશ ને. દરજી. ૩૧.
 બેનસની બદલી કાવી કારજેતને ને.
 પોલીશમાંથી કાઢ્યું જેણે પાપને.
 પકડ્યા છાંતા ચોરેતને પણ મદકમાં ને.
 સુરત ધરી જેમ સમજા પકડે સાપને. દરજી. ૩૨.
 અઠારસો ઉપર પંચાવન સન સમે ને.
 પચિસમી તારિખ બુન માસ પ્રમાંણ ને.
 કોરટમાં તે દિવસે કણ્યો ચૂકિયો ને.
 જેનૂ પ્રસર્યું જગત બધામાં બાણ ને. દરજી. ૩૩.
 અમલતણા અધિપતિયો એત્યા અંતરે ને.
 પછી ન પોડે કોઈ ગરિબનાં પ્રાણ ને.

ભલો ભલો એમ ભાષે લોકો ભાઉને જો.
વાટે ઘાટે વિધવિધ કરે વખાણુ જો. દરજી. ૩૪.
ધન ધન દિલદરીયા દાહના દીકરા જો.
કુળમાં જગ્યો અદભૂત કીર્તિ કમાઉ જો.
સ્વદેશિને તું સમજે છે સ્નેહી સગા જો.
ભલે ભણે તુજને સઉ લોકો ભાઉ જો. દરજી. ૩૫.
મુંબઈનાં માણસનું કુખ મોટું ગયું જો.
સર્વ પ્રકારે ટાળ્યો જુલમી શોક જો.
એ ઉપકાર અપાર કર્યો તે આ સમે જો.
લાખ પળે પણ તે નહિ ભૂલે લોક જો. દરજી. ૩૬.
ભલું થયો દિલદાર દયાળુ ભાઉનું જો.
જગમાં એને જશ દેજો જગદીશ જો.
આવાં કામ અનેક કરે આ લોકમાં જો.
આપેછે દલપત એવી આશીષ જો. દરજી. ૩૭.

ઉપજાતિ વત્ત.

હું દેખતો ઈશ્વર દત્ત આંખે,
તે આંખથી જોઈ શક્યો ન ઝાંખે;
હવે વિલોકું કિતિ ભાગ ક્ષેત્રે;
તે ભાઉ દાહ નરદત્ત નેત્રે.

૩૮.

મુંબઈના શેઠ નાના શંકર વિશે ગરખી.

સાહે સાહે રે સુરત શહેર મુંબઈ અલખેલી.—એ રાગ.
નહાનો^૧ શંકરનો સત, પદ મોટું પાંચ્યો;
મહિમા જેનો મજબૂત, જગમધ્યે જામ્યો. ટેક.
શુભ કારજમાં સઉ સભારે, નિર્મળ જેનુંનામરે;
મોટાં કારજ જેની મદદથી, પામે શુભ પરિણામ; પદ મોટું ૧.

^૧ મુંબઈના હિંદુઓમાં શ્રીમંત, આખરદાર, અને સુધારના આગિવાન નામે નાનાશેઠ હતો, તેના બાપનું નામ શંકર શેઠ અને માનું નામ ભવાનીબાઈ, અને દીકરાનું નામ વિનાયકરાવ હતું. નાનાશેઠે એક મહાદેવનું દેવળ અણાબુંદું છે, તે દેવનું નામ ભવાનીશંકર રાખ્યું છે; તે દેવળની વરસ ગાંઠની રાતે વરસો વરસ મેળો ભરીને આખરદાર ગૃહસ્થોની મિજલસ ભરીને સારી આતસપાળા જોડતા હતા, તે મિજલસમાં સત ૧૮૫૬માં મને તેમણે ખાલાવ્યો હતો; ત્યારે આ ગરખી રચીને હું લખ ગયો હતો, તે સભામાં સંભળાવતાં તેમણે મને કહ્યું કે મારાં વખાણુ હોયતો મારી આગળ સંભળાવશે નહીં, પણ દેવવિશેની કવિતા કરી લાવ્યા હોતો ખોલો; ત્યારે મેં કહ્યું કે હું તો ગણપતીની ગરખી રચી લાવ્યો છું. એમ કહીને આ ગરખી સંભળાવી, અને તેનો અર્થ કહી સમજાવ્યો; મહાદેવના જે પુત્ર છે; તેમાં મોટાનું નામ કાર્તિકસ્વામી અને નાનાનું નામ ગણપતી છે; તે ગણપતી બધા દેવામાં મોટી પદવી પામ્યા છે; સિદ્ધિ અને યુદ્ધિ એ-

ગણપતિએ ગણતાં હિંદુમાં, કહેવાયા બહુ કોરરે;
શંકર સુત નહાનાના સરખી, જોતાં નહડે જોડ; પદ મોટું. ૨.
વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરવામાં, જેના વિવિધ વિચારરે;
એ નરના ઉપકાર થકી અતિ, સુખ પામે સંસાર; પદ મોટું. ૩.
સિદ્ધિ ને યુદ્ધિ જે સાથે હાજર, જેને હોયરે;
લાલ લક્ષ પણ સાથે લાગ્યા, જેની આગળ જોય; પદ મોટું. ૪.
રૂઢી ને વૃદ્ધિ પણ રહેછે, પ્રીતે જેની પાસરે;
જેના ઉપર રીઝે તેની, અવશ્ય પૂરે આશા; પદ મોટું. ૫.
ભયભંજન જે જન મન રંજન, ભજે નિરંજન નિત્યરે;
મુંદર વરણ સુવર્ણિક શોભે, પરમારથમાં પ્રીત; પદ મોટું. ૬.
ધન્ય પિતા માતા ધન્ય તેની, ધન્ય એનો અવતારરે;
વિદ્યુત નિવારણ હુખતાં તારણ, નોધારાં આધાર, પદ મોટું. ૭.
ભાગ્યવતી જેની માત. ભવાની, શંકર જેનો તાતરે;
ભવાની શંકરને ભજનારો, વિશ્વ વિષે વિષયાત; પદ મોટું. ૮.
કુંવરપદે પણ શુભ કરમાણો, પુજે પીતાના પાવરે;
જન સુખદાયક ઉપમા લાયક, રૂઢો વિનાયકરાવ; પદ મોટું. ૯.
મહામાયાપુરીમાં એ મહાલે, દિલ દરિયો દાતારરે;
મોટામાં તે મુખ્ય ગણાયો, ભારે ગુણ ભંડાર; પદ મોટું. ૧૦.
કંઈક વધા હિંદુ કળિજુગમાં પોઠી, રહેલા પેખરે;
શંકર સુત આ સમે જાગતો, એમ લખાયા લેખ; પદ મોટું. ૧૧.
સઉ રાજ સઉ રાંક વખાણું, જાણું દેશો દેશરે;
થયાં વખાણુ વિલાયતમાં વળિ, વધિએ વાતવિશેષ; પદ મોટું. ૧૨.
શંકર સુત તેમે જુગ જુગ જીવો, કોડ કરો શુભ કામરે;
અંતર માંથી આશીષ આપે, દિન દિન દલપતરામ; પદ મોટું. ૧૩.

રાવ સાહેબ મહિપતરામ રૂપરામ વિષે.

“સત ૧૮૬૦ માં તેઓ વિલાયત ગયા ત્યારે મી. હોપ સાહેબની ફરમારથી તેમના વિલાયત જવા વિષે મેં નિર્બંધ રચ્યો હતો, તથા મારા મનની ઉલટથી નિચે લખેલી કવિતા એ પ્રીલના યુદ્ધિપ્રકારમાં છાપી હતી.”

દોહરા.

નાગર સાગર મારો, મહા મુસાફરિ કામ;
તેમાં હિંમત તેં ધણી, રાખી મહિપતરામ. ૧.

—જે તેની સ્ત્રિયો છે; અને રૂઢિ, તથા વૃદ્ધિ એ જે દાસિયો છે; લક્ષ અને લાભ એ જે પુત્ર છે, અને જેના રામીરનો રંગ સુવર્ણિક એટલે સારા રંગનો અથવા સોનાના રંગના જેવો છે; આ ગરખીનો ખીજો અર્થ નાનાશેઠ વીશે લગાડતાં વર્ણ એટલે જાત અને સુવર્ણિક એટલે સોની છે; તે દક્ષિણી સોની હતો. ગણપતીનું ખીજુ નામ વિનાયક છે, અને તે મહા માયા; એટલે આદી રાકિત, જે સર્વ વ્યાપક છે, તેમાં રહેછે; અને ખીજ અર્થમાં મહામાયાપુરી એટલે મુંબઈ શહેર, એ કવિતાના જે અર્થનો અમરકાર જોઈને નાનાશેઠ ઘણા પ્રસન્ન થયા હતા.

ગણી ગવાશે ગીતમાં, ગુણુ તુજ ગામો ગામ;
રાજેશ્રીની રોત તે, રાખી મહિપતરામ. ૨.
કથણીધી તો સૌ કથે, કરવું કુષ્કર કામ;
કથા અચળ આ કાળ તે, રાખી મહિપતરામ. ૩.
પુઢીહીણા બહુ બક્યા, દલા દમો દમ;
દિલમાં તે નહિ દિલગિરી, રાખી મહિપતરામ. ૪.
સારામાં સારો થશે, પણ એનો પરિણામ;
દોલત તે આ દેશની, રાખી મહિપતરામ. ૫.
વિલાયતી વ્યાપારથી, દોઢ મળશે દામ;
લાજ હજાર બજારનો, રાખી મહિપતરામ. ૬.
જશ મળશે આ જગતમાં, નિશ્ચય રહેશે નામ;
વખાણવાની વાત તે, રાખી મહિપતરામ. ૭.
અંતર આશિષ આપશે, તુજને લોક તમામ;
આખાદી આ દેશની, રાખી મહિપતરામ. ૮.
સખાં કરશે સૌ તને, સ્નેહ સહીત સલામ;
શોભા હીંદૂ સર્વની, રાખી મહિપતરામ. ૯.
કરવા નિકળ્યો કોરથી, આ અવસરમાં આમ;
પકડી વાત પ્રમાણ તે, રાખી મહિપતરામ. ૧૦.
નાગર નર હારે નહીં, હારે હોય હજમ;
કહેવત તે સાચી કરી, રાખી મહિપતરામ. ૧૧.
હરકતમાં બરકત હશે, વળતી થશે વિરામ;
એવી આશા અંતરે, રાખી મહિપતરામ. ૧૨.
ભણ્યો ગણ્યો તે તું ભલે, ભલે જણ્યો જણનારિ;
હિંદૂનો શત્રુ હણ્યો, દુષ્ટચાલ દુઃખ કારિ. ૧૩.
બંદે છેક તે છો બંદે, તુચ્છ અકલની દેવ;
જતાં હશે તેમજ જશે, નીર નેવનાં નેવ. ૧૪.
સમાધાન સગળું થશે, નકી થશે નીરાંત;
વાતો થાશે વાંચવા, દેવાશે દૃષ્ટાંત. ૧૫.

સુખેના સર. નાઈટ. મંગળદાસ વધુલાઈ વિષે.

“વિલાયતમાં વિશેષ અભ્યાસ કરવા સાર કોઈ હિંદુ
જય તેને ત્યાં ત્રણ વરસ મુઢી દરસાન રૂ૮૦૦) ખરચીના
મજે, તે સાર રૂ૨૦૦૦૦) શેઠ સરકારમાં મુક્યા, તે વિષે
સન ૧૮૬૨ ના અપ્રેક્ષના જુદિપ્રકારમાં છાપેલી કવિતા.”

દાહરા.

મંગળ કરવા મનુષ્યનું, ઇચ્છે મંગળદાસ;
તેનું મહામંગળ થવા, ઇશ્વર પૂરે આશ. ૧.
નિર રાખ્યું નિજ નામનું, કીધું મંગળ કામ;
ધન્ય તેનાં માતા પિતા, ધાયું મંગળ નામ. ૨.
જશ તારો આ જગતમાં, પૂરણ થયો પ્રકાશ;
કામ અધિક જે તે કયું, મંગળ મંગળદાસ. ૩.

અચ્ચણ મોટી આ સમે, નિશ્ચે થાશે નાશ;
તે પુણ્યથી તારું થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૪.
એવકૂં બકવા કરી, ધણું ખાયછે ધાસ;
આતો કામ અગત્યનું, મંગળ મંગળદાસ. ૫.
તારા સારા કામમાં, કરી નહિ રહી કચારા;
જગકર્તા તારું કરે, મંગળ મંગળદાસ. ૬.
ગુણ તારાથી જ્ઞાનનો, અધિક થશે ઉજ્જસ;
તેથી થશે તમામનું, મંગળ મંગળદાસ. ૭.
ધણા દિવસથી આ ઘણી, હતી અમારી આશ;
તેતો તે પૂરી કરી, મંગળ મંગળદાસ. ૮.
ભગવાને સોંપ્યા ભલે, પૈસા તારી પાસ;
તેથી મોટું તે કયું, મંગળ મંગળદાસ. ૯.
લાયક વિક્રત લોકને, ભલો થશે અલ્યાસ;
દેશીજનનું દેખશું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૦.
તે જતનીને ધન્યછે, ઉદર ધર્યો નવ માસ;
માત પિતાનું તે કયું, મંગળ મંગળદાસ. ૧૧.
તુજથી સૌ સાડું થશે, વિશેષ છે વિશ્વાસ;
તું સૌનું કરનાર છે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૨.
છુપી છુપીને છો કરે, અજ્ઞાની ઉપહાસ;
અંતે આશિષથી થશે, મંગળ મંગળદાસ. ૧૩.
દિલ સાચે દલપત કહે, વસો અચળ સુખવાસ;
નિલોકમાં તારું થને, મંગળ મંગળદાસ. ૧૪.

નગર શેઠ. પ્રેમાભાઈ વિષે.

“કાણપરા દરવાજાથી ઉતરમાં નવા દરવાજા મુક્યા, તેનું
નામ પ્રેમ દરવાજા પાડ્યું; તે બાબદ તા. ૨૧ મી ડીસેમ્બર
સન ૧૮૬૩ ને રાજ સભામાં ખોલવા સાર કલેક્ટર સાહે-
બની કરમારાથી રચેલી કવિતા.”

દાહરા.

નભમાં છે ધ્રુવ નામથી, જ્યમ તારો વિખ્યાત;
તેમજ થશે તમામ થળ, પ્રેમ પોળ પ્રખ્યાત. ૧.
પશ્ચિમ દિશ આ પુરતાણું, માંડેલું નિજ મૂખ^૧;
પણ પૂર્વ દિશ આજથી, થાયું સમજૂ સૂખ. ૨.
માણુક પુરને જેમછે, અહાવો માણુક ચોક;
જાહિન રસ્તો જાણિને, લાયક ગણશે લોક. ૩.
પૂરણ શોભા પેખતાં, પૂર્ણ ઉપજશે પ્રેમ;
પ્રેમ પોળ સુપ્રસિદ્ધ થશે, અર્થ સહિત પણ એમ. ૪.

^૧ અમદાવાદ વસાણું ત્યારે મુહુર્તમાં ગણેશ ખાતી, મા-
ણુક પુરજ અને રાજ મહેલનું બદર રહેરના પશ્ચિમ બા-
ગમાં સ્થાપ્યું, તેથી રાહેરનું મુખ પશ્ચિમ તરફ ગણાવું હતું.

અમરે અર્થ સહિત ધર્મ, નિશ્ચય અમૃત નામ;
તેમજ પ્રેમાભાઈ પર, પામે પ્રેમ તમામ.
જન સઘળાશું જાડિને, કર્યું સ્નેહનું કામ;
તે માટે રસ્તાતાણું, જાડિને રાખ્યું નામ.
દીસે પશ્ચિમ દેશમાં, પ્રસિદ્ધ પ્રેમાભાઈ;
તે માટે તે પોળ પણ, તેને નામ ગણાઈ.
વળિ જોણે આ વર્ષમાં, આપી શસ્ત્રું અગ્ર;
ગરીબ જે આ ગામના, જવાડયા બહુ જન.
સરકારે સર્વોપરી, જોજ ગણ્યો આવાર;
કૌસિલનો મેયર કર્યો, આપી કીર્તિ અપાર.

અંદ્રાવળા છંદ.

હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની, પ્રસરી કીર્તિ અપાર;
કૌસિલનો અધિકારી કીધો, સરસ ગણી સરકાર;
સરસ ગણી સરકારે થાપ્યો, જે મોટો અધિકારજ આપ્યો;
નગરશેઠ કુળ વાત નવાઈની, હેમાભાઈ સુત પ્રેમાભાઈની. ૧૦.
જગતશેઠને કુળ નથિ જાણ્યો, કદિ આવો અધિકાર;
જે સારા ધારા કરિ આપે, કરે તેમ સરકાર;
કરે તેમ સરકાર મુલકમાં, હદ પરમાણે ચાલે હકમાં;
ઉત્તમજે અધિકારજ આણ્યો, જગતશેઠને કુળ નથિ જાણ્યો. ૧૧
શાંતીદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા, પાદશાહની પાસ;
પણ આવો અધિકાર મળ્યાની, જેને ન હતી આશ;
જેને ન હતી આશા અંતર, તે કુળ પુરૂષ થયા તદનંતર;
જશ બીજરિતના તો જામ્યા, શાંતીદાસ શ્રેષ્ઠ પદ પામ્યા. ૧૨.
શાંતીદાસનિ છઠ્ઠી પેઢેડો, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
સાત ગણી કીર્તિ સંપાદવી, મહિમાં કરિ મજબૂત;
મહિમાં કરિ મજબૂત વડાઈ, ચૌદગણી થઈ કુળનિ અડાઈ;
મહા સરસ શોભાવી મેડી, શાંતી દાસનિ છઠ્ઠી પેઢેડી. ૧૩.

દોહરો.

શાંતી, લક્ષ્મિ, ખુશાલ, વળિ, વખત, હેમ, ને પ્રેમ;
નગરશેઠની ગાદિપર, ઉપજ્યા પુરૂષો જેમ. ૧૪.

અંદ્રાવળા છંદ.

પૈસાથી જે પદ ન પમાયે, કુશાગ્ર યુદ્ધિ કામ;
પશ્ચિમની હદના પુરૂષો જે, તે ગણિ જોઈ તમામ;
તે ગણિ જોઈ તમામતપાસી, ખુશાલ સુત સુત સુત મતી ખાસી;
સાગરમાં નદિ સર્વ સમાયે, પૈસાથી જે પદ ન પમાયે. ૧૫.
નગરશેઠ તો રાજનગરના, તોલ નગર તલ માંહિ;
આ અધિકારનિ અસર થશે તે, મુલક સકળ થળ માંહિ;

૧ તે નશીરાખાદમાં છે.

મુલક સકળ થળ માંહિ મનાશે, જગત શેઠથી અધિક જણાશે;
નિયમ બાંધશે અગણિત નરના, નગરશેઠ તો રાજનગરના. ૧૬.
કુળનો દીવો બહુ દિન જીવો, પ્રેમાભાઈ સપૂત;
આથકિ પણ ઉત્તમ પદ પામે, જમો જશ સંબુદ્ધ;
જમો જશ સંબુદ્ધ જગતમાં, આગેવાની કરો અગત્યમાં;
પ્રજ્ઞતણા પ્રીતી રસ પોવો, કુળનો દીવો બહુદિન જીવો. ૧૭.
અગણિત અલખત ઈશ્વર આપે, કરે કુશળ કલ્યાણ;
પુત્ર પૌત્ર પરિવાર વધે વધિ, લાખ ગણી લ્યો લાણ;
લાખ ગણી લ્યો લહાણજ સારી, અદકી જે આશીષ અમારી;
કષ્ટસરવકરણ કરકાપે, અગણિત અલખત ઈશ્વર આપે. ૧૮.
જે રસ્તો ને જે દરવાજો, થાજો જગમાં સ્થીર;
સદૈવ રહેજો સાજો તાજો, ગણાજો ગુણ ગંભીર;
ગણાજો ગુણ ગંભીર અતીશે, દોલતનાં ગાડાં દિન નીશે;
ભારે તેની ભોડ ભરાજો, જે રસ્તો ને જે દરવાજો. ૧૯.
પૃથ્વી માંહિ પ્રસિદ્ધી પામે, ઠામે ઠામે ઠીક;
હેમમણી માણકની હેડયો, આવે નિત્ય અધીક;
આવે નિત્ય અધીક અલેખે, દુનિયા જન આનંદ દેખે;
દીધી આશિષ દલપતરામે, પૃથ્વી માંહિ પ્રસિદ્ધિ પામે. ૨૦.

રાવખાહાકુર જગજીવનદાસ ખુશાલદાસ વિષે.

“તા. ૮ મી જુન સન. ૧૮૯૭ ને રાજ તેમની સુરત ખદલી થવાથી તેમને માન આપવા સાર નગરશેઠ પ્રેમાભાઈને બંગલે સભા મળી હતી, તે વખતે કહેલી કવિતા શેઠની ફરમાશી.”

દોહરો.

પરમ પ્રમાણિક પુરૂષની, ભલિ વિધ કરિયે ભેટ;

દેખો અમદાવાદમાં, દિયુટિ માણસોટ. ૧.

સવૈયા એકત્રીસા.

દિયુટિ માણસોટતણો અતિ, ઉત્તમ મેળવિને અધિકાર;
વસતાં અમદાવાદ વિષે, પ્રગટયોજ પ્રજ્ઞજનનો બહુ ધ્યાર;
અલખ સમયમાં અધિક કર્યો, પરિપૂર્ણ પ્રતાપિક કીર્તિ પ્રકાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૨.
બાળક વૃદ્ધ ગરીબ તવંગર, તે નિરખ્યા સૌને સમતુલ્ય;
સાચવિયાં મન સર્વતણાં બહુ, જે ગુણ તો તુજ માંહિ અમુલ્ય;
કોઈતણા મનમાં કરિ રીતથિ, તે કદિ ઉપજાવ્યો નહિ ત્રાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૩.
સત્યપણું તુજમાં પરિપૂર્ણ, જેમ સમુદ્ર વિષે જળ પૂર;
સ્નેહ ધરી સુધરાઈ વિષે, અહોનીશ ઉમંગ ધર્યો અતિ ઉર;
યોગ્યરિતે ઉપયોગ કર્યો, કરિ ઈંગ્લિશ વિદ્યાનો અલ્યાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૪.

જે શુભ કાળતણે જ્યાં આદર, આપતાયું ત્યાં હોયજ નામ;
કાર્પસ કુંડસભા સુધરાઈની, એવાં કંઈકે લિધાં શિર કામ;
શાંત સ્વભાવથી સમન્નવતું, મુખમાં ખૂબ ભરેલ મિદાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૫.
સાચો તું પરનારિ સહોદર, ગંભિરતા ગુણમાં ગરકાવ;
શુદ્ધ વિચાર સ્વધર્મવિષે, કદિ ધર્મ વિરુદ્ધ ખન્યો ન બતાવ;
સાફ અદલ ધનસાફ વિષે, કશિયે કદિ દીઠી નહિજ કચાશ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૬.
ભામનિ કેકે ભુખે મરતી, પતિયે કરિ ક્રોધ કરી પરિત્યાગ;
આપતણો અધિકાર થતાં, તે ભામનિનાં ઉધડ્યાં બહુ ભાગ્ય;
આશિષ એવિ અનેક વદે, જે નારિ બિચારિ રહી ન નિરાશ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૭.
જો નિરજીવન અખળાને, જગમાંહિ દિધું તે જીવનદાન;
નામ ભલેજ ધર્યું જગજીવન, નામ ધર્યું તેને છે માન;
જીવક આશ નિરાશ ન જાય, પવિત્રતા પહોંચી તુજ પાસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૮.
રાજનગરની રૈયતને કદિ, નિમિશ નહીં વિસરે તુજ નામ;
ખુશાલદાસતાણા ખુદ ખુદ, નિરાશ્રિત લોકતણા વિશ્રામ;
ક્ષત્રી વંશ વિષે ક્ષિતિમાં, તુજથીજ થયો અધિકોજ ઉન્નતસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૯.
જો ગુણ વરણન વરણવિને કહું, તો બનશે વધતો વિસ્તાર;
ગુણ વરણનનો ગ્રંથ બને, સંક્ષેપ કરો ઉચર્યાં આહું સાર;
આ સુણતાં સઉના ઉરમાંહિ, ભલેજ થશે ગુણનો આભાસ;
ગુણવંતી ગુજરાતવિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૧૦.
જ્યાં વિચરો ત્યાં એજ રિતે, જસ મેળવજો મળજો સતમાન;
વળિ વસજો સકુટુંબ સુખી, વધજો વિસતાર તથા ધનધાન;
આશિષ એ દલપત્તણી, મનમાં ધરજો રમરજો દર માસ;
ગુણવંતી ગુજરાત વિષે, અતિ જસ લીધો જગજીવનદાસ. ૧૧.

દોહરા.

જસ લીધો બહુ જગતમાં, સર્વ કહે સાખાશ;
ઉત્તમ ધન તો એજ છે, જન જગજીવનદાસ. ૧૨.
જ્યાં વિચરો ત્યાં જગતમાં, જસ આપે જગદીશ;
સર્વ સભાસદ સ્નેહથી, આપે એ આશીષ. ૧૩.

હાકેટર વાયલી સાહેબ વિષે.

“તા. ૬ મી ડિસેમ્બર સને ૧૮૯૭ ને રાજ્ય તેમને માન
આપવા સહિ હિમાબાઈ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં સભા મળેલી તેમાં
કહેલી કવિતા. સભાની ફરમારાથી.

દોહરા.

સંભારી સદગુણ સદા, અહોનિશ કરશે-યાદ;
એવું આપે આદર્યું, આવી અમદાવાદ. ૧.

હરિગીત છંદ.

તેં આવી અમદાવાદમાં, બહુ મોટી કિરતી મેળવી;
સુધરાઈ ખાતાં તેં સુધાર્યાં, ભાવથી દિલ ભેળવી;
તુજ હાથે અડતાં હકે વ્યાધી, કોઈ રહે નહિ કાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ હાકેટર વાયલી. ૨.
સહ સાથ કીધો સ્નેહ તેં, સાખાશ લીધી સો ગણી;
ગણતાં ન આવે અંત કદિ, ગુણ સર્વ કહિયે જો ગણી;
કઈ માણસોનિ મટાડિ, મોટી પિણ મન માંચલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ હાકેટર વાયલી. ૩.
જો લક્ષ્મ ખરચે લાખ તોપણ, રોગ રેશ ટળે નહીં;
જો રોગનો ઉપાય એકે મુલકમાંહિ મળે નહીં;
તેં રોગ તેવા ટાળિયા બહુ, પણ ન માગી પાચલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ હાકેટર વાયલી. ૪.
તેં પેઠમાંથી પથરિયો કાઢી, ઘણી હિકમત કરી;
કઈ પ્રાણ રાખ્યા પ્રાણિના, ખુદ આદરી મહેનત ખરી;
ઉપકારિ સારી એવિ તારી, ખરિ દયા દેખાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ હાકેટર વાયલી. ૫.
તુજથી બુદ્ધ પડતાં ઘણા જન, અધિક એમ ઉદાસ છે;
વળિ ફરિ તરત હરિ મેળવે, એવી સંરવને આશ છે;
ધનવંતરીસમ ધન્ય તુજ, સર્વત્ર છાપ છપાયલી;
આ શહેરના જન સૌ કહે, વાહ વાહ હાકેટર વાયલી. ૬.

દોહરા.

સહ જન માગે સ્નેહથી, પરમેશ્વરની પાસ;
જ્યાં વિચરો ત્યાં જગપતી, પુરે આપની આશ. ૭.

પ્રમાણિકા છંદ.

નહોત વૈદ વાયલી, કદી મટું ન કાયલી;
પિણ રૂચિયે પાચલી, મટે ન આંખ માંચલી. ૮

ઈડરના મહારાજા જવાનસિંહજી વિષે.

“તારીખ ૧૬ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૯૮ ને રાજ્ય
તેમને સરકારે રજાર આદ્ર ઈડિયાના હાલકાળ આપ્યે

તે વખતે ઇડરમાં મોઢી સભા ભરાઈ હતી. અને મને
અમદાવાદથી તેડાવ્યો હતો; તેમાં કહેલી કવિતા.

દોહરો.

અંતરથી આશિષ કહું, ધર ઇડર સરદાર;
કોટિ ગણી તુજ પરકરે, કરૂણા જગકરતાર.

મોતીદામ છંદ.

કરે કરૂણા જગનો કરતાર,
ભરે ભરપૂર અખૂટ ભંડાર;
સમૃદ્ધિ વધે સુરનાથ સમાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન.
દશે દિશમાં ફિરતી દરશાય,
ગણી ગણિને ગુણુ ગ્રંથ રચાય;
દયા ધરિને નિત્ય દો બહુ દાન;
જિવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન.
વસે મુખ્ય માંહિ સરસ્વતિ વાસ,
અધીક વધે તુજ રાજ્ય ઉત્તસ;
રહે ધરણીધરનું દિલ ધ્યાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન.
વધે વસુધા તુજ વંશ વિશેષ,
વધે દિન દીન વળિ તુજ દેશ;
ન ચિંત ચઢે નવખંડ નિશાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહજીવાન.
પ્રજાજનનો તુજ ઉપર પ્રેમ,
વધે જળ જંતુતણો જળ જેમ;
મળે મણિ માણુક પૂર મકાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહ જીવાન.
અતી બળવંત બને તુજ અંગ,
અહોનિશ એમ વધેજ ઉમંગ;
પિયો વળિ કુણુ કથા રસ પાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહ જીવાન.
મળે ગુણવંત ઘણા ગજરાજ,
મળે સંસ્કૃત સુખનો બહુ સાજ;
ગુણી જન લોક કરે ગુણુગાન,
જિવો જગમાં નૃપ સિંહ જીવાન.
નવે નિધિ દે તુજને દિનનાથ,
હજાર ગણો જશ હો તુંજ હાથ;
છવ્વે રસની તુજ મંદિર છત,
પ્રતીદિન આશિષ દે દલપત.

છવ્વો.

આદી નંબર આજ, રાજ સહિ કાંઠા અંદર;
આદી નંબર આજ, ગુજરધરમાં કુળ મુંદર;
આદી નંબર આજ, રાજવિદ્યા અલ્યાસી;
આદી નંબર આજ, બુદ્ધિબળ પરમ પ્રકાશી;
વળિ અંગ્રેજી ધનસાક્ષી, આદી નંબર આજ છે;
નંબર આદી સુધરેલ નૃપ, જવાન સિંહ મહારાજ છે. ૧૦.

અ શીવાય નીતિની કવિતા પણ મેં ઘણી સંભળાવી હતી
તેથી મહારાજ સાહેબે ખુશી થઈને દર સાલ સો રૂપૈઆના
વર્ષાસનનો લેખ ચાલતો કરી આપ્યો.

શીસ-મેરી ક્યારપેંટર વિષે.

૩. “તાજ ૩૨ મી ડીસેમ્બર સને ૧૮૬૯ ને રાજ હિમાભાઈ
ઈન્ડીયનમાં સભા ભરાઈ હતી, અને તેણે ભાષણ કંઈ
હવું, તે વખતે કહેલી કવિતા.” સભાની, ફરમારાથી.

દોહરો.

ઈશ્વરની આજ્ઞાથી, આવી દેવી એક;
હિત અહિ હિંદુસ્તાનનું, કરે ઉપાય અનેક. ૧.

હરિગીત છંદ.

૫. ઉતરી દિસે આકાશથી, કોઈ દેવિ જેવી દીસતી;
અબળા સરવ આ દેશનીનુ, અધિકે હિત ઉર ઇચ્છતી;
અદલુત ગત્યે ઉડી વળી જેમ, પાંખવાળી પંખણી;
૬. કળ રવિયે કરતી કાન જાગૃત, હરખતી જેમ હંસણી. ૨.
મુંખઈ અને મદ્રાસમાં, બંગાળમાં પણ બહુ ફરી;
ભલ ભલાં ભાષણ ભાષિને, અદલુત પ્રકાર અસર કરી;
ગુજરાતમાં ચોરે ફરતી, આવી અમદાવાદમાં;
૭. જન મન ઘણું રંજન કર્યાં, શુભ સરસ્વતીના સ્વાદમાં ૩.
અતિ અજબ જેવી વાત મુખથી, બહુ પ્રકારે બોલતી;
ભલપણુતણો ભંડાર ભલિ વિધ, ખૂબ જાહેર બોલતી;
રમણીક રોપા રોપિયા, શુભ સુખકરણુ સુધરાઈના;
૮. આ જગતમાં એથી અચળ જસ, બહુ વધ્યા તે બાઈના. ૪.
કોઈ મરદ શી મરદાસિ કરશે, અચિત આજસ બોધને;
નર-હૃદય હૃયકી જાય, જેની જરૂર હિંમત બોધને;
ઈતિહાસ હિંદુસ્તાનનો, આ સમયનો આજેખતાં;
૯. શુભ કૃત્ય કાર્યેંટરતાણું, તે નજર પડશે પેખતાં. ૫.

નહિ સ્વાર્થ પણ પરમાર્થ માટે, ધૂમતી રહેછે ઘણી;
મરદો તમે મહેનત જુઓ, મિસ મેરિ ક્યારપેટરતણી;
બળ જોઈ અબળા ન્તતિનું, ઉરમાં પુરૂષપણું આણવું;
અભિમાન આણિ રવદેશનું, જે કૃત્ય છે તે જાણવું. ૬.
નીપજે શિક્ષક નારિયો, એવા ઉપાયો આદરો;
વનિતા વિષે આ વારમાં, વિદ્યાતાણી વૃદ્ધિ કરો;
કરશે સરસ જે ક્યારણ, તો પાકે ઉમદા દેખશે;
તેમજ નિવડશે નારિયો, તો પ્રજા ઉમદા પેખશે. ૭.
સહવાસ સાહેબ લોકનો, જે પુરૂષ પોતે પામિયા;
ચિત પામિયા મુવિચાર ને વળિ, વહેમ તેના વામિયા;
તે રીત લાયક લેહિતો, સહવાસ સુંદરિને થશે;
ત્યારેજ નારિ તમામના, જડ મૂળથી વહેમો જશે. ૮.
એ દેવરે આ દેશમાં કોઈ, “નર્વ પિંચાડિ” ન્દગશે;
જે દેશિયોની દરિદ્રતાના, દુઃખનો લય લાગશે;
કાંતો કૃપા કરિ સર્વને તું, આપ હિમત ઉરમાં;
દર કંકરે કરિપાળ બાંધે, પ્રજાના હિત પુરમાં. ૯.

દાહરા.

પ્રભુ પૂરું કરજે બધું, ક્યારપેટરનું કામ;
આશા રાખે એટલી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૦.
બાહુ જોગી ને જોગણો, ફરે થઈ ફકરું;
જોગણ ક્યારપેટર જુઓ, પર ઉપકારિ અખંડ. ૧૧.

મીસ મેરી. ક્યારપેટર સાહેબે ઉપલી કવિતાનો ઉત્તર
સુંબઈ જઈને લખી મોકલ્યો તે નીચે પ્રમાણે.—

Bombay, January 13, 1870.

Miss Carpenter begs to present her best thanks
to Mr. Dulpatram for his beautiful poem, of which she
has now received a translation. Miss C. is much
gratified that her labours are so kindly appreciated,
and is sure that her friends in England will be so
also.—She will rejoice if her example stimulates others
to labour for the advancement of Hindu women, and
especially native gentlemen to place their own ladies
in their proper position.

દક્ષતરદાર દાહરાઈ સુંદરલાલ વિષે.

“તા ૨ જી માર્ચ રાત ૧૮૭૦ ને રાત્ર તેમને માન-
પત્ર આપ્યું, તે વખતે સભામાં બપણુ કરીને કહેલો સવૈયો
નીચે પ્રમાણે, કલેક્ટર સાહેબની ફરમારાથી.”

૧. એ નામનો એક સાહેબ વિદ્યાયતમાં થઈ ગયો કે
જેણે લાખો રૂપીઆ પરમાર્થમાં આપ્યાછે.

ઈકવિન્ય હંદ.

કોણ પ્રધાન કરી શકશે કદિ, રાય અને વળિ રૈયત રાણ;
તે શુણ તો તુજમાં સવિવેક, હરેક મનુષ્ય કહે મુખલાણ;
કોઈથી સર્વ કહ્યા નવ જાય, રહ્યા યુજરાત વિષે શુણ ગાણ;
રાવબહાદુર રંગ તને બાહુ, સુંદરલાલતણા સુત દાણ. ૧.

મી. કરસનદાસ મુળજી વિષે.^૧

“તા ૨૮ મી અગસ્ટ ૪૦ સ ૧૮૭૧ ને રાત્ર યુજરી
ગયા તે બાબદ શુદ્ધિ પ્રકારમાં છાપેલી કવિતા.”

દાહરા.

રે શાણા સરદાર તું, ગયો પ્રભૂની પાસ;
પણ નિશ્ચળ આહિ નામના, કીધી કરસનદાસ. ૧.
પદવી ઉત્તમ પામિયો, કરિ ઉત્તમ અભ્યાસ;
મુધરેલો સૌથી સરસ, કહિયે કરસનદાસ. ૨.
મોટો અનુભવ મેળવ્યો, કરિ પરદેશ પ્રવાસ;
વડિ વિખ્યાતી વિશ્વમાં, કીધી કરસનદાસ. ૩.
મુખ દુખ સાંપડવાતણો, તે નહિ રાખ્યો નાસ;
રવદેશનો શુભ વાંચના, કીધી કરસનદાસ. ૪.
બાહુ રીત ખરાબથી, ઘણા જનોએ ધાસ;
અંતે જગમાં જીત તે, કીધી કરસનદાસ. ૫.
થોડા દિન ચિંતા કરી, વચ્ચે વિશ્વમાં વાસ;
કામ ભલાં આ કામ તે, કીધાં કરસનદાસ. ૬.
વશી કાઠિયાવાડમાં, કીર્તિ કરી પ્રકાશ;
કુળ અજવાળણુ કેર્મ તે, કીધું કરસનદાસ. ૭.
બડો બહાદુર બાહુ ભલો, સૌમાં કર્યો સંભાસ;
લાખેણો જસ લે ગયો, કપોળ કરસનદાસ. ૮.
કોઈ તારા કામમાં, કરિયે નહીં કચાર;
વખાણ તારાં વિશ્વ સૌ, કરશે કરસનદાસ. ૯.
કીર્તિ વધીને ફેકની, વળતી થાય વિનાશ;
પાયા તે પાતાળમાં, કીધા કરસનદાસ. ૧૦.
કપોળ કુળના કોહિનુર, તુજ જસતણો ઉત્તસ;
ગણી અમુલ્ય ગવરનરે, દાખ્યો કરસનદાસ. ૧૧.
વીરા તારા વચનની, મહા અમુલ્ય મિદાશ;
રહિ ગઈ દલપતરામના, દિલમાં કરસનદાસ. ૧૨.

૨. આનું જન્મ ચરિત્ર રાવ ૦ મહિપતરામ રૂપરમે રચ્યું.

રાવબહાદુર ખેચરદાસ અંબાઈદાસ વિષે.

“તા. ૨૬ મી એપ્રિલ સને ૧૮૭૨ રોજ તેમને રાવ-
બહાદુરનો ઇલકાળ આપવા સાર કલેક્ટર સાહેબને ખંગલે
સભા ભરાઈ હતી. તે વખતે કલેક્ટર સાહેબની ફરમારથી
કહેલી કવિતા.

દોહરો.

ખાનદાન-કુળના ખરા, દીપક ખેચર દાસ;
કુળ કણબી શુભ કૈડવા, અમદાવાદ નિવાસ. ૧.

સુલણા છંદ.

આદ્ય હંઝથકી અહમદાવાદમાં,
આવિયા આપના આપ દાદા;
સાતસે વર્ષની વિગત સરવે મળી,
રાખતા માનથી રાય જદા;
પટલ પાંચાતણા પ્રોઠ પરિવારમાં,
જગતમાં કૈક કુળ દીપ જગ્યા;
વતનદારી કરી કઠકિ વેપારિ,
પણ કૈક ખેતી વિષે ખૂબ લાગ્યા.
છાવણીમાં તથા શહેર દોકાન ખડુ,
દેશમાં કીધી અંબાઈ દાસે;
લશ્કરી નામની છાપ લોકે કહી,
ભૂમિમાં નામ ખડુ હામ ભાંસે;
તેતણા પુત્ર તો દાસ ખેચર થયા,
વિશ્વના વાસિ લોકો વખાણે;
વિત્ત ખડુ વાવરી કામ મોટાં કર્યા,
જરૂર આ જગતમાં લોક જાણે.
ધર્મશાળા ભલી અધિક ધન વાવરી,
પૂર્વ દીશાંએ પુર ખહાર કીધી;
રોગશાંતીકશાળા રૂપાળી રચી,
લોકમાં કીર્તિ ધણિ તેથિ લીધી;
નારિ શિક્ષકનિ નીશાળને કારણે,
સોગણા સોગણી દામ દીધા;
એટલા દામ કાલેજને કારણે,
કોઠથી આજ ખખશીશ કીધા.
સ્થાપિ શાળા સુગીર્વાણ વાણીતણી,
તેતણી વાત પણ છેજ તાણ;
અંતદાતા થઈ અંત આપ્યાં ધણાં,
રાંકને તો કર્યા ખૂબ રાણ;

૨.

૩.

૪.

કરજદારો ઘણી ગરજથી કરગર્યા,
અરજ સુણિ કૈકનાં કરજ કાપ્યાં;
પોળ વાશી નવી જોળ ધરની રચી,
ભાડું લે અલ્પ ધરખાર આપ્યાં. ૫.
કૈડવા કણબિની નાત સરવે મળી,
નેહથી નાત રોઝાઈ દીધી;
વાવરું વિત્ત પેદા કરી આપથી,
આપથી આખર ખડુજ કીધી;
દાન દેવાતણા ઉતરિ મેદાનમાં,
જય કરી જગતમાં સુજસ થાપ્યો;
જાણિ તે વાત મહારાણિ વિક્ટોરિયા,
રાવબહાદુર ઇલકાળ આપ્યો. ૬.
અધિક પેદા કરી અધિક ધન વાવરી,
આથકી અધિક વળિ માન પામ્યો;
કોટિધા જગતકર્તાર કરૂણા કરે,
પુત્ર પરિવાર વિસ્તાર જામ્યો;
હામ હૈયે ધરી કામ આવાં કરો,
નામ પ્રખ્યાત રહો હામ હામે;
બહાદુર ખેચરદાસ જીવો ધણું,
દીધિ આશીષ દલપતરામે. ૭.

સોરઠો.

બહાદુર ખેચરદાસ, પામી સૌનો પ્રેમ રસ;
વશી કડવા કુળ વાસ, મીઠો થયો મનુષ્યને. ૮.

લીંબડીના મહારાણા જસવંત સંગળ વિષે.

“રાજકુમાર કાલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી પહેલા નંબર
ધરાવીને સંવત ૧૯૩૦ ના વૈશાખ વદી ૧૧ ભામવારને
લગને કચ્છના જાડેજ કુળની એ કન્યાઓ સાથે લગ્ન કર્યું.
ત્યારે મને કંકાતરી તથા ખીજો કાગળ લખીને ઘણા
આગ્રહથી લીમડી તેડાવ્યા હતા. ત્યારે હિંદુસ્તાની ભાષામાં
આ નીચે લખેલી કવિતા મેં કહી હતી.”

કવિત.

જનક પુરિમેં તોરી ધનક ધનકધારી,
કનકસી કન્યા સીતા સિતાપતિ પાવો હૈ;
રૂપદકે દેશ, દેશ દેશકે નરેશ મિલે,
વામે ગુઢાકેશ મચ્છ વેધી વામા લ્યાવો હૈ;

૧ પછી સી. એસ. એ. ના ઇલકાળ મળ્યો છે.

જાદવકે દેરા^૧ મકવાન જસવંત સિંહ,
કલમકે ફલમમે પૂન પંકાયો હૈ;
સવ રાજકે કુમારને પહિલો પદ પાડ,
જાદવકી જુમ કન્યા ચાહન ચાહાયો હૈ. ૧.

દોહા.

મત્ત વેધ ધનુવ ધુનિ, સહજકાજ વહ સોડ;
કલમ ફલમકે કામમે, વડત્ત લગત ફક દોડ. ૨.

પછી તેઓ વિજાયત જઈ આગ્યા વિષે.

મનહર ઇંદ.

પહેલો નંબર ખાશાળા વિષે પામ્યા પછી,
પહેલે નંબરે તે વિજાયત પધારિયા;
રાજ અધિકાર પામો રાજ નીતિતાણી રીતિ,
પૂરણ જણાવી જશ પૂરણ પધારિયા;
પ્રીત પ્રજા પાળી વિજાયતી કરીને સંભાળી,
ખામો ધણી યાળી જતો રનેહથી સુધારિયા;
કહે દલપતરામ કરી સારાં સારાં કામ;
ધન્ય જશવંત ધરણીમાં જશ ધારિયા. ૩.

ક૦ નર્મદાશંકરના સરસ્વતી મંદિર વિશે.

સંવત ૧૬૩૦ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧ ને દિવસે હું ખાનગી
કાને સુરત ગયો હતો તે દિવસે કવિયે પોતાના મંદિર પાસે
સભા ભરૂં હતી. તેમાં કવિતા બોલવાનું નિમંત્રણ માન-
પૂર્વક મને કર્યું હતું. ત્યાં મેં કેટલીએક નીતિ સંબંધી ક-
વિતા સંભળાવીને આ નીચે લખેલી કવિતા કહી હતી. તેમાં
એક અર્થમાં દેવની સભાનું વર્ણન છે. અને બીજા અર્થમાં
સભામાં બીજાનેલા ગૃહસ્થોનાં નામ આવે છે.

દોહરા.

રમરૂ મંગળા અરણમાં, પ્રભુ મંગળ કરનાર;
મંગળકારી દિવસ શુભ, વળિછે મંગળવાર. ૧.
ચેતરાંકર સુતને^૨ નમી, માગું તેની પાસ;
લાલરાંકર સુતની સદા, ઈશ્વર પુરે આશ. ૨.

^૧ રાજકોટમાં.

^૨ રાંકર રાગીરે યોગાએ તેના પુત્ર ગણપતિ એમાં પરિકરા
લંકાર છે.

પદ.

“નાથ કેસે ગજકો પંથ છોડયો.”—એ રાગનું.

સરસ્વતિ મંદિર છે આજ સારું;
જોતાં સુદિત થયું મન મારું; સરસ્વતિ. ટેક.
બ્યાં જગજીવન^૧ જગત વિદિત છે.
ચતુર અને નામ આરું;
આજ સરસ્વતિ મંદિર સમિપથી,
એનું સ્વરૂપ તથા ન્યારું. સરસ્વતિ. ૧.
બ્રહ્મ સભા આ સભામાં બળી છે,
બ્રહ્માતે પ્રત્યક્ષ લેખો;
જે રાંકર પાંડુરંગ^૨ બોરાળે છે,
કુર્ગા^૩ સહિત વળી દેખો. સરસ્વતિ. ૨.
આ વર્ષા માંહિ આ સર્વના ઉરની,
ઉમેદ રામ^૪ કરે પૂર્ણ;
ધીરજ^૫ લાલ વદન પ્રસુદિત કરી,
ચિંતા કરે સૌની ચૂર્ણ. સરસ્વતિ. ૩.
મુકુંદરાય^૬ વળી નામ છે જેનું,
તે થજો સૌને પ્રસન્ન;
કે^૭ ખુશ રોજ રહે સઉ સજ્જન,
આજ દિવસ ધન્ય ધન્ય. સરસ્વતિ. ૪.
કવિ નરમદે^૮ અતિ રનેહથી સ્થાપિત,
સૂરત શેહર મોઝાર;
તે મંદિરની સમિપમાં આ અવસર,
શોભે છે સભા શ્રીકાર. સરસ્વતિ. ૫.
આગણીએ અને ત્રીશનું આજે.
વિક્રમનું એકું વર્ષ;
દલપતરામ કહે ફનીઆમાં,
ઉપજવજો અતિ હર્ષ. સરસ્વતિ. ૬.

^૧ વિષય અથવા જગજીવનદારા ખુરાજદાર.

^૨ ચેતરંગના રાંકર અથવા રાંકર પાંડુરંગ.

^૩ કુર્ગારામ મહેતાજી.

^૪ ઉમેદરામ આણંદરામ.

^૫ ધીર પુરુષથી જનનેલા દેવ તે સૌનાં કુખ રાતાં કરીને.
અને બીજા અર્થમાં ધીરજલાલ નામ.

^૬ વિષય અથવા મુકુંદરાય મણિરાય.

^૭ કે ખુશારો હોરમજી.

^૮ નાણસ માનમાં કેઈ ખામીતો હોય છે તે સાહે ન જોતાં
ગુણનું ચહણ કરવું એની નજરથી જોતાં આ કવિ સ્વદેશ-
ભિમાની, હીમત બહાદુર, વિદ્વાન અને દેરામાં ઘણો ઉપયોગી
છે એમાં સંશય નથી.

દાહરા.

સંવત ઝોગણીસેં અને, આજ ત્રીશમું વર્ષ;
સૌને સુખકારી થને, હેડે વધને હર્ષ.

૭.

છપો. ૧૯૩૦ ના આંકડાના અર્થ.

પૂર્વે ચિદ આકાશ, શુન્ય રૂપે સર્વ સ્થળ;
તેથી ઉપજ્યા ત્રિગુણ, ત્રિલોકી થૈ વળિ તે પળ;
ભરતાદિકે નવખંડ, ભૂતજે ઉપજ્યા ભાગો;
તે સૌ એકે સ્વરૂપ, સમજને સંશય ટાળો;
એ સમજણ કેરો સૂચના, ઝોગણીસેં ને ત્રીશમાં;
સમજુ જન મનમાં સમજને, ભેદ ભલો ભૂલીશમાં. ૮.

રાવ ખહાદુર ભોળાનાથ સારાભાઈ વિષે.

“તા. ૨૭ મી માર્ચ સન ૧૮૭૫ ને રાજ તેમને રાવ
ખહાદુરનો ઇલકાળ આપવા સાર કલેક્ટર સાહેબને ખંગલે
સભા બરાઈ હતી તે વખતે કલેક્ટર સાહેબની ફરમારાથી
કહેલી કવિતા.”

મનહર છંદ.

રાવ ખહાદુરતાણું પદ રૂડી રીતે લીધું.
કીધું કમળેર ગેબી વેરી વિકરાળનું;
શીપારશ શા હીસાએ પક્ષપાત પણ હાર્યો,
જરીએ ન આલ્યું જોર, લોભની જંનળનું;
સુવિચાર રૂપી શસ્ત્ર સજીને સંગ્રામ સજ્યો;
સંભાળ્યું સદૈવ કામ આપની સંભાળનું;
સારાભાઈના સપૂત ભલા ભાઈ ભોળાનાથ,
પૂરા શૂરાપણે માન પામ્યા મહિપાળનું. ૧.

શીખરણી વ્રત.

ધનુર્વિદ્યાધારી, સરસ જન શૂરા બહુ થયા;
પડે ગેબી ગોળા, તરત પણ ત્યાં તે હરિ ગયા;
ભલા ભોળાનાથે, અધિક કરી કીર્તિ અવિચળા;
કૃપાઆર્યે ક્યારે, શિખરિ સ્વવેદી^૧ શુભ કળા. ૨.

દાહરા.

નિર્મળ દોરત ન્યાયની, પર્મ તીર્થ પ્રખ્યાત:
કર્મ મુક્ત રૂણ મુક્ત બ્યાં, જુઓ થાય જન જાત. ૩.

૧ શબ્દ વધી.

તીર્થાધીશો કેકેતે, નિયાં કરાવે નેણ;
ભોળાનાથે સ્વજન મુખ, જ્યાં^૧ ક્યાં સુખ દેણ. ૪.

અહિના જહજ ટાગોર સત્યેદ્રનાથ સાહેબ વાચત.

એ સાહેબ સને ૧૮૭૬ ના એલિમાં અહિની અદા-
લતના જડજના હોદા ઉપર આવેલા તેમનું કુટુંબ હાલ વિ-
લાયતમાં હોવાથી તેઓ એ વરરાની રજા લઈને વિલાયત
સિધાવ્યા. તેમની મુલાકાત કરવા સાર સને ૧૮૭૮ ના સ-
પ્ટેમ્બરની તા. ૧૩ શુક્રવારના રાતના આઠ વાગતાં નગર-
શહેર પ્રેમાભાઈને ખંગલે સારાં સારાં માણસોની એક મીજ-
લસ બરી હતી. તે સભાની ફરમારાથી રચેલી કવિતા.

દાહરા.

રાજકાજ વિદ્યા વિનય, પ્રવાસ શૌર્ય સન્નેર;
એવા કુળને અવનિમાં, હીકે કહે રાદોર. ૧.

સૈયા એકવિશા.

કુળ ઉત્તમ કલકેતા મધ્યે, ફીજ જાતિમાં લઈ અવતાર;
નાટક એક નવીન રચ્યું, વિગતે જોણે વેણીસંહાર.
નારાયણ ભટ નામ અનૂપમ, ઉત્તમ કુળ વેલો અંકોર;
સત્ય કહું સત્યેદ્રનાથ કુળ, હીકે કહે જન સૌ દોર. ૨.
એથકી અકુવીશમી પેલી, થયા દ્વારિકાનાથ પ્રસિદ્ધ;
જોણે જઈ વિલાયતમાં, નિજ વેહેમ વિદારણ કારણ કીધ.
સ્વદેશના માણસના મનનું, ઘટાડવા અંધારું ઘોર; સત્ય. ૩.
પુત્ર દ્વારિકાનાથતણા, દેવેદ્રનાથ દશદિશ વિખ્યાત;
આદી બ્રહ્મસમાજતણા, આચાર્ય પદે શોભ્યા સાક્ષાત.
રાજરામ મોહનરાયે જે, પંથ રચ્યો રાખ્યો ટાગોર, સત્ય. ૪.
પુત્ર થયા દેવેદ્રનાથના, શાણા સદગુણવાળા સાત;
તેમાંના સત્યેદ્રનાથ નર, ભણ્યા વિલાયત જઈ ભલીભાત.
સીવિલ સર્વિસતણી પરીક્ષા, આપીને આવ્યા આ દોર; સત્ય. ૫.
ઈસવિ અઘારસેં ઓસઠમાં, હરખે આવ્યા હિંદુસ્થાન;
કલેક્ટરી ખાતામાં કીધી, નોકરી મોટું પામ્યા માન.
ભારતવર્ષતણા બહુ ભાગો, નીરખ્યા આહિચતુર શીરમોર. સ. ૬.
અઘારસેં છોતેરતણી, ઈસવિ શાલે વળી અમદાવાદ;
જજનતણા અધિકારે આવ્યા, સૌને સરસ અખાડ્યો સ્વાદ.
રનેહકર્ષણથી સૌનાં મન, તાણી લીધાં સ્ત્રીધાં દોર. સત્ય. ૭.

^૧ સ્વદેશીયો કેવી નીમક હલાલીથી સરકારી નોકરી કરે
છે; તે દેખાડી આપીને દેશીયોનાં મુખ જ્યાં ક્યાં.

^૨ તેના અપભ્રંશ ટાગોર.

^૩ તેમની મોટી છપ્પી કલકેતાના ટોનહાલમાં સરકારે
મુકી છે.

માયાળુ મનનાને ન્યાયી, ગુણુ જોતાં દીસે ગંભીર;
સ્વધર્મ ઉપર સ્નેહ ધણો, અભિમાન રહીત ઉદાર અમીર.
એવા ઉત્તમ ગુણથી આપે, પામ્યા સૌ જનમાં જશ જોર; સ. ૮.
સંસ્કૃતનો અભ્યાસ સદા, કુળ પરંપરાનો રૂઢી રીત;
રાખ્યો તે સત્યેદ્રનાથ નર, પૂરણ મનમાં રાખી પ્રીત. -
પ્રેમવળી પરમેશ્વર પદ પર, પવિત્ર મનથી આઠે પહોર; સત્ય. ૯.

વસંતતિલકા છંદ.

જો કેળવાય જન થાય સ્વદેશી કેવા,
દૃષ્ટાંત તેનું જન મધ્ય સદૈવ દેવા;
ન્યાયો અને નિરભિમાનો જુઓ નિહાળી,
સત્યેદ્રનાથ સરદાર મુભ્યાશાળી. ૧૦.

દાહરા.

નહીં ન્યાયને હાથ પગ, જ્યાં ત્યાં ગમ્યહી જાય;
અરે અદાલત એ થકી, દીવાની કેહેવાય. ૧૧.
હતો અદાલત અસલ જો, દિવાની નામ ગણાઈ;
તે સત્યેદ્ર સમાગમે, દુનીયાં કહું થઈ ઢાણી. ૧૨.
વિચરો છોજિ વિલાયતે, કુટુંબ મળવા કાજ;
સહિત કુટુંબ સદા મુખી, રાખે શ્રી મહારાજ. ૧૩.
વળિ વેહેલા આવી આહિ, કરજો રૂડાં કામ;
આશિષ આપે એટલી, દિસથી દલપતરામ. ૧૪.

ભાવનગરની ગરબી.

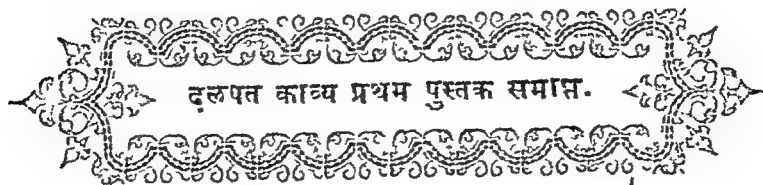
“પાટણનાં પહેળાં પાટીઆં, ગાગર ધુમેર,” એ રાગ.
ગુણવંતી ગોહિલવાડ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
જ્યાં ઝાઝાં રસકસ ઝાડ છે; ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧.
નદિયોનાં નિર્મળ નીર છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
સરેવર સારાં ગંભીર છે; ભાવ ભેર ભાજો રે. ૨.

૧ ખીન્તે અર્થે એવાછે કે સત્યવાન દૃઢ એટલે રાજા
અર્થેજ સારકારના મમાગમથી અદાલત ડાહી થઈ છે.

ઉત્તમ તીર્થો અગણીત છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
ગિરિ શત્રુંજય શોભીત છે; ભાવ ભેર ભાજો રે. ૩.
ગુણિયલ રૂડાં બહુ ગામ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
રૂડિ રચના કમો કમ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૪.
પણ ભાવનગર સૌથી ભલું, ભાવ ભેર ભાજો રે;
એના જેવું એ એકલું, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૫.
જ્યાં ગાદી ગોહિલ વંશની, ભાવ ભેર ભાજો રે;
પુરિ ઇંદ્રપુરીના અંશની, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૬.
જ્યાં પરમેશ્વરની મહેર છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
લક્ષ્મીની લીલા લેહેર છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૭.
તખતે ત્યાં તો તખ્તે તો છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
જે વિદ્યાવંત વિશેષ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૮.
ચૌઠાં ને રૂડાં ચોક છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
જ્યાં લખેશરી બહુ લોક છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૯.
દીપતાં બહુ દેવસ્થાન છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
વળી વિપ્ર ધણા વિદ્વાન છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૦.
બહુ બંગલા ને વળિ બાગ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
એની રચના રૂડી અથાગ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૧.
વળિ બંદર છે બહુ શોભતું, ભાવ ભેર ભાજો રે;
જન મન જોવાને લોભતું, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૨.
રતનાગરની રિધ સિધ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
વેપાર ધણા વિધવીધ છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૩.
ત્યાં મુખીઆ દોઢ સદાય છે, ભાવ ભેર ભાજો રે;
નિત્ય આનંદ આછવ થાય છે, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૪.
બહુ દિવસ દિસે છે ઉજળા, ભાવ ભેર ભાજો રે;
કરે પરમેશ્વર ચરતી કળા, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૫.
તખતેશને વસિત તમામતી, ભાવ ભેર ભાજો રે;
રૂડી આશિષ દલપતરામની, ભાવ ભેર ભાજો રે. ૧૬.

૧ તા. ૫ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૮ ને રાજ તેમને સ્વતંત્ર
૨ ભ્યાધિકાર માળ્યો.

38191

સુંબઈ મધ્યે:

યુનિયન પ્રેસમાં નહાનાભાઈ રૂસ્તમજી રાણીનાચ્છે છાપ્યો છે.

સને ૧૮૭૮ ઇસવી.

દલપત કાવ્યના પ્રથમ ધરાક થયેલા સાહેબોનાં નામ.

અમદાવાદ જીલ્લામાં. ૧૮૮.

રાખનારનું નામ.	કેટલી નકલો.	રાખનારનું નામ.	કેટલી નકલો.	રાખનારનું નામ.	કેટલી નકલો.	
પુજારાત વર્નાકુલર સોસૈદી . . . ૧૦૦		પરીખ ભયુભાઈ પ્રેમચંદ ૧		શ્રેક અરદેશર દુશમજી મુસા . . . ૩		
શાં બાળ ગોપાળરાવ હરિદેશમુખ . ૫		પરીખ હગનલાલ ભાઈચંદ . . ૧		શ્રેક મુશરજી ગોદાજીદાસ . . . ૩		
દાકતર વાઘેલી સાહેબ ૩		શાં દેરાવલાલ હીરાલાલ . . . ૧		દાકર મુળજી અમરજી અમર . . ૩		
નગરશ્રેષ્ઠ પ્રેમાભાઈ હીમાભાઈ . . ૨		શાં રેવારાંકર અંબારામ ૧		શ્રેક દુશમજી નસરવાનજી . . . ૩		
શાં બાળ ભાગાનાથ સારાભાઈ . . ૨		શાં કૃષ્ણલાલ અમરજીવરામ . . . ૧		શા. મનમુખરામ મુર્મરામ . . . ૨		
શ્રેક ઉમાભાઈ હરીસંઘ ૨		શાં જુગાલ ગોદાજી ૧		શા. ભાઈરાંકર નાનાભાઈ ૨		
શ્રેક સારાભાઈ મગનભાઈ ૨		વકીલ છોટાલાલ મયુરાદાસ વક્તી. ૧		સર જમશેદજી જીજીભાઈ . . . ૩		
શાં રણછોડલાલ છોટાલાલ ૨		શાં બાળ જેયરદાસ અંબજીદાસ . ૧		શ્રેક સોરાખજી જમશેદજી જીજી. ૨		
શ્રેક નવરોજજી પેસતનજી ૨		શાં હરિચંદ્ર ગોપાળ ૧		ભાઈ ૨		
શાં બાળ મુકંદરાય મણિરાય . . . ૨		વકીલ મણિલાલ ગોવિંદરાય . . ૧		આનંદેળ નાનાભાઈ હરીદાસ . ૨		
શાં સાં મહીપતરામ રૂપરામ . . . ૧		મેહતા લક્ષ્મીલાલ માણિકલાલ . . ૧		મોદી ત્રીભાવન રતનજી ૨		
શાં માધવરાવ વિઘ્નનાથ પોષ્ટ માસ્તર ૧		શાં રણછોડલાલ ભગવાનદાસ . . ૧		શા. મોરલીધર કરશન ૧		
શ્રેક કાવરાજી મંચરજી ૧		શાં રતીલાલ બાપાલાલ ૧		શા. સા. મયારામ રાંભુનાથ . . . ૧		
હીમાભાઈ ઈરિટચુટ ૧		શાં સાં લાલરાંકર ઉમયારાંકર . ૧		શા. રણછોડભાઈ ઉદયરામ . . . ૧		
શાં સુતીલાલ દલપતરામ કવીચર . ૧		શાં પ્રેમચંદ જ્યેષ્ઠ ૧		શા. ઝવેરીલાલ ઉમયારાંકર . . . ૧		
શ્રેક જસંધભાઈ હરીસંઘ ૧		શાં અંબાલાલ સાકરલાલ ૧		શ્રેક પુરસેદજી નોરારવાનજી . . ૨		
શાં મોતીલાલ રવીચંદ ૧		શ્રેક દલપતભાઈ ભયુભાઈ ૧		શ્રેક માણિકજી પુરસેદજી કામાજી . ૧		
શાં મુરજીરામ સારાભાઈ ૧		રાગોર સત્યેન્દ્રનાથ જડજી સાહેબ . ૧		શ્રેક જમનજી પુરસેદજી કામાજી . ૧		
શાં બાળ પુરાણરાય સારાભાઈ . . ૧		બાસ મયારાંકર ગોધાભાઈ (કાંપ) ૧		શ્રેક અરદેશર પુરસેદજી કામાજી . ૧		
શાં રણછોડલાલ હીરાચંદ ૧		શાં સાં હર્ષદરાય મેહતાખરાય . ૨		શ્રેક જમશેદજી પુરસેદજી કામાજી . ૧		
શાં બાળ ગીરધરલાલ ઉલટરામ . . ૧		શાં ગણેશ ત્રીકૃષ્ણ આપરડે . . ૧		ભાઈ ધનબાઈજી તે ધનજીભાઈ નસરવાનજી કામાની વિધવા . ૧		
શાં વિઠ્ઠલપંથ નરસુપંથ ૧		શાં ગોવિંદલાલ બાપાલાલ મળ-મુદર ૧		ભાઈ કુંવરબાઈ તે ધનજીભાઈ નસરવાનજી કામાની દિકરી . ૧		
શાં વરખાઈની કન્યારાણા ૧		શાં પ્રાણરાંકર નરેશતમભટ . . . ૧		શા. મણિરાંકર મહારંદ ૧		
શાં હિમંતભાઈ છોટાલાલ ૧		શાં બાનાભાઈ મંદારામ ઝવેરી . ૧		શા. માવજી મદનજી ૩		
શાં માધવલાલ હરીલાલ દેરાઈ . ૧		શાં મણિલાલ નબુભાઈ દિવેદી . ૧		જેરી લીલાધર મનજી ૨		
શાં બલાખી ગંગાદાસ ૧		શાં શ્યામજીદાસ ભગવાનદાસ મેહતા ૧		શા. વિનાયક વાસુદેવ ૨		
શાં હરિલાલ તારણજી ૧		શાં શ્યામજીદાસ હગનલાલ મેહતા . ૧		શા. સવિતા નારાયણ ગણપતિ ના-રાયણ ૧		
શાં બળવંતરામ માધવરામ ૧		શાં વૃજરાય મુંદરાલાલ મુનરસી . ૧		શ્રેક દારકાંદાસ વંસનજી ૨		
વકીલ નરસિરામ રૂપનાથદાસ . . ૧		શાં બુપતરાય દયાળજી બુચ . . ૧		જોગ્દ શરીકુભાઈ રાણે મહમદ . ૨		
વકીલ દેરાઈભાઈ કાલીદાસ . . . ૧		શાં પ્રાણલાલ કહાનદાસ જોશીપરા . ૧		શા. મનમુખરામ કુમેરજી ૧		
શાં બાળ બાપુભાઈ દયારાંકર . . . ૧		પરીખ દેરાવલાલ મોતીલાલ વકીલ . ૧		શ્રેક મોતીલાલ જગમોહનદાસ . . ૧		
શાં ગોપાળભાઈ લક્ષ્મીરાંકર . . . ૧				પુરોહીત રૂપનાથજી પ્રગજી . . . ૧		
શાં બાળ હરીલાલ અંબારાંકર . . . ૧				શ્રેક જેઠરામજી મેઘરાજીજી મ-લખાણી ૨		
વકીલ વરજરાય સાકરલાલ ૧				શ્રેક માધવદાસ રૂપનાથદાસ . . . ૧		
શાં પોતાંગમર જીભાગચંદ ૧				શ્રેક દોરમજી અરસેદજી કાવ-રાજી માંડીલાલ ૧		
શાં મગનભાઈ કસ્તુરચંદ ૧				શા. કરશનદાસ માધવદાસ . . . ૨		
શાં હરગોવિંદ હરનારાયણ ૧				ભાઈ હનુભાઈજી કાવરાજી દાપી-દાર ૧		
શાં ધીરજરામ વિઘ્નનાથ ૧						
શાં બલાખી મોહનલાલ ૧						
શાં મગનલાલ ભાઈરાંકર ૧						
શાં જોગજી રાસાભાઈ ૧						

રાખનારનું નામ. કેટલી નકલો.
સુરત તથા ભરૂચ જીલ્લામાં. ૨૦.

રા. બા. જગજીવનદાસ ખુશાલ-
દાસ..... ૨

રા. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેરાઈ .. ૧

સચીણ.

રા. ગોવર્ધન રણછોડ..... ૧

રા. જીવણલાલ ભાગીલાલ દ્વીવેદી. ૧

ધરમપુર.

છગનલાલ કહાનદાસ. ૧

વાંસદા.

વાંસદા દરબાર ખાતે. ૧

ભરૂચ.

શેઠ રસ્તમજી સોરાખજી દલાલ. ૧

શેઠ મોટાભાઈ નવરોરાજી પોષ્ટ-
માસ્તર. ૧

રા. હરિવલ્લભ મૂળજી. ૧

પરીખ ગુલાબભાઈ નરૈતમદાસ.
અમેરાજી ગુમાનસીંધજી (શી-
ગામ.) ૧

પટેલ માધવજી ગંગારામ. ૧

રા. ભોળાનાથ ઇચ્છારામ. ૧

રા. રાધસંઘજી ભારતસંઘજી .. ૧

રા. કેરાવરામ ઇચ્છારામ. ૧

રા. વાઘજીભાઈ મીઠાભાઈ..... ૧

રા. નંદલાલ મેહેતાખરાય. ૧

રા. મનસુખરામ ત્ર્યંબકરામ. (ચી-
ખલી.) ૧

શેઠ સેરીઆદજી દાદાભાઈ ભરૂચા.
(નવસારી.)..... ૧

વડોદરામાં ૩૨.

ખાંડા ખાંડા કાજી રાહાજીદીન .. ૧

રાંડા કૃષ્ણરાવ ગોપાળ દેરામખાંડા .. ૧

રાંડા ખાંડા ગજનંદ વીઠલ .. ૧

મેહેરં આર. ખી. કરચેા .. ૧

શાંડા શામજી રત્નશી .. ૧

રાંડા ખાંડા રાવજી વીઠલ પુણેકર. ૧

રાંડા ખાંડા વીઠલ ભાઈ દાજી .. ૧

રાંડા સાંડા મોતીરામ ગોકળદાસ .. ૧

મજમુદાર હરીપ્રસાદ કલ્યાણરાય. ૩

આબમં કાલીદાસ કરરાનજી .. ૧

રાંડા ત્રીકમરાય વીઠલજી. ૧

રાંડા ખાંડા લાલજીભાઈ પરસોત-
મરાય..... ૧

રાંડા પીતાંબર જોડા .. ૧૪

રાખનારનું નામ. કેટલી નકલો.
રણપુર.

ગોસાંઈ નારણભારથી યસ્વંતભા-
રથી ૧

ભગવાનપુરી મેઘપુરી ૧

રાંડા પ્રાગજી નારણજી દેરાઈ .. ૧

રાંડા ગોપાળસંગ લાલસંગ દાકતર
સાહેબ. ૧

ખેડા જીલ્લામાં ૩૦.

મેહેતાજી મૂળજી પ્રેમજી. ૧

રાંડા રાંડા ત્રીમ્બકરાવ ગોવિંદજી. ૧

ફતેસંગજીખાવા (નાહાપાડ.) .. ૧

ઉમરેઠ.

રાંડા કાલીદાસ મયારામ ૧

કપડવંજ.

શેઠ નહાલચંદભાઈ નયુભાઈ .. ૧

કેવળભાઈ જ્યેષ્ઠભાઈ ૧

બાસ ઝવેરીલાલ દામોદર ૧

ગોકલ ભગવાન. (તોરણા.) .. ૧

છોટાલાલ લાલચંદ. (તોરણા.) .. ૧

વસો.

રાંડા મગનલાલ પુરશેતમ ૧

દેરાઈ પ્રાણજીવન રામનારાયણ
(સોજીત્રા.) ૧

વાંઠવાળી.

રાંડા ભાઈજી ખાપુજી ૧

ખોરસદ.

શેઠ ખરભોરજી જ્યેષ્ઠજી મોદી. ૧

નડીઆદ.

રાંડા ખાળાશંકર ઉલ્લાસરામ ૧૨

રાંડા વીરપ્રસાદ તાપીપ્રસાદ ૧

દેરાઈ વીહારીદાસ અજીભાઈ .. ૨

રાંડા મહારાંકર પીતાંબર જોશી .. ૧

રાંડા ઉમયારાંકર વીંડા હીરાંકર .. ૧

રેવાકાંડા તથા પંચમહાલમાં

જીલ્લાવાડા. ૧૫.

મહારાણીની વખતસંઘજી ૧

રાંડા ખાંડા નંદરાંકર તુળજીશંકર .. ૧

જીલ્લાવાડા ખારટન લેખેરી ૧

મુંચ લેખેરી ૧

રાંડા જયરામ રત્નજી (નાંદાદ.) .. ૧

રાખનારનું નામ. કેટલી નકલો.
ખાશીઆંડા.

મહારાજ સાહેબ ૧

દાહોદ.

રાંડા ગોપાળદાસ ભગવાનદાસ .. ૧

રાંડા ભગવાન ઇશ્વરદાસ (અધ-
ડીઆ.) ૧

શોહોરા.

રાંડા જગજીવન કાશીરામ ૧

કાકોરશી સામતસંગજી પ્રતાપસં-
ગજી ૧

મહી કાંડામાં. ૧૩.

મે. પ્રતાપસંગ જીવસંગ માણસા. ૧

મેહેતાજી મંગળદાસ આરાધન
(જેહેર.) ૧

રાંડા અમૃતલાલ કુખેરદારા ૧

રાંડા ગોરધનદારા ધરમચંદ..... ૧

રાંડા ગોરધનદારા મૂળચંદ ૧

રાંડા લીલાધર ગગલભાઈ..... ૧

મેહેતાજી હરીલાલ નહાલચંદ.. ૧

રાંડા પીતાંબર મોરારજી રામપુર
રીડીગરમ ૧

પાલણપુર.

દાકતર મણિલાલ ગંગાદાસ .. ૧

રાંડા મંગલજી ઇશ્વરભાઈ ૧

રાંડા નરૈતમદાસ ઇજતરામ .. ૧

રાધણપુર.

મે. મુરતુભાખાન ખાખી ૧

રાંડા ભોળાનાથ સંપતરામ ૧

કચ્છમાં. ૪૭.

કચ્છના દરબાર શ્રી તરફથી .. ૨૫

રાંડા ખાંડા મણિભાઈ જરાભાઈ .. ૨

કાકોર શ્રી વેરસલજી..... ૧

રાંડા હરજીવન ઉત્તમરામ ૧

કકર અરજણ વીંડા હરચંદ..... ૧

રાંડા ભાઈદાસ ઇચ્છારામ..... ૧

કાકર પેલારામ નયુરામ..... ૧

કાકર ગોવિંદજી ધરમશી ૫

કેરા.

ખાબ અખદલા હારામભાઈ .. ૧

કુંવર શ્રી વાઘજી લખાજી..... ૧

ખાબ અલીદીનાં ગાંગજીભાઈ.

38191

જળ ઉપરનો દેખાવ.

જુઓ પાનડાં પાણિ મદ્દે તરેછે,
દિસે તે નિધી મદ્દ નૌકા ફરેછે;
દિસે દીટડાં જેમ શોભે મુકાન,
ચડયા જીવ જંતૂ ઉતાર સમાન. ૮૦.
ખડુ પોયણી પદ્મ પત્રો ખિરાળે,
ભમે ભંગ તેની છપી ખૂબ છાળે;
ખિન્ન પક્ષિઓ ઉડતા આવિ પેઠા,
ખડુ જાણિએ આવિને હંસ જેઠા. ૮૧.
ખગોની જુઓ પંક્તિ કેવી ખતી છે,
ધરે ધ્યાન ને ઝાલવા મત્સ ઈચ્છે;
હગો વેષ આચાર્યનો જેમ ધારી,
હગે લોકને તે ખતી પ્રહારચારી. ૮૨.
વળી આ જુઓ જોડ છે ચક્ર^૧વાક,
જુદાં ના પડે પ્રેમ જોવો અથાક;
દિસે જાણિયે કોઈ છે દેવ દેવી,
શિવા શ્રાપથી પામિયાં કાય જોવી. ૮૩.

ત્રિવેણીનો આભાસ.

સદા નીર મોતી સમું સ્વચ્છ જે છે,
ગણે લોક ગંગાતણું નીર તેછે;
ચઢે મેઘ તો શામળું તે રહેછે,
તદા લોક કાલિદિ કેરું કહેછે. ૮૪.
જાળ્યુ આભ રાતાથિ રાતું જણાય,
અંદા પ્રહારપુત્રીતણું તે ગણાય;
કદી તો ખધા રંગ સાથે દિસેછે,
તદા લોક જાણે ત્રિવેણી વસેછે. ૮૫.
તટે મંદિરે ગૌરિનો નાથ લાઘ્યો,
મળ્યો જાણિયે જોજ ગોવિંદ માધો;
સમીપે ત્રિવેણીતણો આ સમાજ,
પ્રભા પેખિને જાણિયે પ્રાગ રાજ. ૮૬.

સાત સમુદ્રનો આભાસ.

હરે ધાતુના મેલને જેમ ક્ષાર,
ખદું ઘોઘને તે કરે ધાતકાર;
હરે રોગને તેમ આ એક ખિદૂ,
ઘટે ઉપમા એથકી “ક્ષારસિંધુ.” ૮૭.

પ્રભા જાઈ જાઈતાણી જ્યાં પડેછે,
તહાં ક્ષીરનો^૧ સિંધુ ચિત્તે ચડેછે;
પ્રભા ગુલદાઉદિના ગુચ્છની છે,
દધી^૨ સિંધુની તો છળી ત્યાં ખતી છે. ૮૮.
પ્રતીછાંચ ચંપાનિ જે કામ પેખી,
લિધો ધી^૩ તણો સિંધુ તે કામ લેખી;
વળી દાડમીનાં દિસે પુષ્પ જ્યાં છે,
ભર્યો સિંધુ ઈક્ષુ^૪ રસે તેમ ત્યાં છે. ૮૯.
દિસે મેઘ આભાસથી નીર કાળું,
સુરાનો^૫ ભર્યો સિંધુ તે વાર ભાળું;
સદા તો દિસે મિષ્ટ^૬ સિંધુ સમાન,
ભર્યું ભૂમિ મદ્દે સુધાનું નિધાન. ૯૦.

સમુદ્ર મયન.

દિસે ચોકિ ત્યાં રાજ સાહેલ કેરી,
સિપાઈ તથા હિંદુ જાતી ધણેરી;
ઘટે ઉપમા ઉચરું જોનિ એમ,
મળ્યા દેવ દૈત્યો નિધી તીર જેમ. ૯૧.
જુઓ રૂડ આ એક હોડી તરેછે,
ધરેલો નિધી મંધ્ય મંથાદ્રિ એછે;
દિઠો સર્પ આશ્ચર્યકારી અથાગ,
વસ્યો જાણિયે જોજ વાસૂકિ નાગ. ૯૨.

ચૌદ રાત.

મહારાજના મહેલમાં જે રમાછે,
વશી વાસ સાક્ષાત સિંધુમુતાછે;
મહારાજને કંઠ હીરાનું તેજ,
મળ્યો સિંધુ મદ્દેથિ કૌસ્તુભ એજ. ૯૩.
તળાવે રૂડી વૃક્ષની જાણિ ભાત,
દિસે જાણિયે જોજ પારિજાત;
ખગો પાણિના પાનથી છે પ્રમત્ત,
દિસે ગુણ જોતો સુરાનોજ સત્ય. ૯૪.

^૧ ક્ષીર-સમુદ્ર પુરોપના રૂસની ઉત્તર.

^૨ દધી સિંધુ-ઉત્તર મહાસાગર જેમાં ખરક જામેછે તે ઉત્તરધ્રુવ પાસે.

^૩ ધીતણો-પીળો સમુદ્ર ચીન અને કોરીયાની વચ્ચે.

^૪ ઈક્ષુ-અર્પણસ્થાન ને આશ્રીકાની વચ્ચેનો રાતો સમુદ્ર.

^૫ સુરા-કાળો સમુદ્ર તે રૂસિયા અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે.

^૬ મીષ્ટસીંધુ-મીઠો મહેરામણ અથવા સીંધુ નદી.

^૧ ચક્રવાક-સારસાં. ^૨ ક્ષારસિંધુ-જેને હિંદી મહા-સાગર કહેછે તે. હિંદુસ્તાનની પાસે.